

تەفسیری قورئانی بەرزو بەپیز

بەرگی سییەم
سوورەتەکانی

(المنافقون) و (التغابن) و (الطلاق)
(التحریم) و (الملک) و (القلم)
و (الحاقة) و (المعارج)

عەلی بابیر

تہ فسیری سوو رہ تہ کانی

الْبَاقُونَ وَالتَّعَابِينَ وَالْجَلَّالُونَ وَالتَّجَرُّمِ
الْمَلِكِ وَالْقَلْبِ وَالْحَقِّ

ته فیسیری سووره ته کانی

الْبَنَافِقُونَ وَالتَّعَابُرِ وَ الطَّلَاقِ وَ التَّحْرِيمِ
الْمَلِكِ وَ الْقَلَمِ وَ الْحَقِّ

نووسینی : عهلی باپیر

دیزاینی ناوه وه : زهرده شت کاوانی

چاپی یه کهم ۱۴۴۵ هـ - ۲۰۲۴ ز

۷۹۱ لاپه ره

۱۷ * ۲۴ سم

بابه ت : ئایینی

له به ریوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان - هه ریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (۷) ی سالی ۲۰۱۲ پیدراوه

ته فیسری سوورہ ته کانی

الْبَنَافِقُونَ وَ التَّغَابُنِ وَ الطَّلَاقِ

التَّحْرِيمِ وَ الْمِلْكِ وَ الْقَلَمِ

الْحَاقَةِ

[illegible]

پیشەکی ئەم تەفسیره بەگشتیی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (۱۰۲) آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (۱) النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (۷۰) يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (۷۱) الأحزاب .

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٍ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(۱).

خوێنه‌ره به‌ڕیزو خو‌شه‌ویسته‌کان!

هیچ گومانێ تێدانیه - بۆ مرو‌قی ب‌روادار - که ئەو تەمەنە‌ی له خزمەت دوایین کتییی خوا (قورئان) دا به‌سه‌رده‌بری، جا به‌هەر شێوه‌یه‌ک له شێوه‌کانی له خزمەتدابووندا بێ؛ خوێندنه‌وه، تێفک‌رین و پامان، فێرکردن، کارپێکردن ... هتد، به‌باشترین جیگرتن جیگا ده‌گرێ و، خاوه‌نه‌که‌ی له دنیاو دوا‌ڕۆژدا لێی به‌ه‌ره‌مه‌نده.

(۱) ئەوه پێی ده‌گوترێ: (خطبة الحاجة) که پێغه‌مبه‌ر ﷺ هاوه‌لانی به‌ڕیزی فێرده‌کرد، پێش ه‌ه‌ر قسه‌یه‌کی گ‌رنگ، بیلێن، وه‌ک وتاری جومعه‌و داخوازیی‌کردن (خطبة) و... هتدو، ئەم وتاره، ه‌ه‌رکام له: الترمذی: (۱۱۰۵)، النسائی: (۱۱۰۴)، ابن ماجه: (۱۸۹۲) أحمد: (۳۷۲۰)، الطبرانی: (۲۴۱۴) هیناویانه‌و (مسلم) یش به‌شێکی هیناوه.

منیش - که وهك باسکردنی چاکه‌ی خوا (التَّحَدُّثُ بِنِعْمَةِ اللَّهِ) ده‌یخه‌مه‌روو- له‌وه‌تی فامم کردۆته‌وه، خوا‌ی به‌به‌زه‌یی و به‌خشهر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووم و، به‌فه‌رمایشتی به‌رزو بـی وینه‌ی خۆیه‌وه سه‌رگه‌رمی کردووم و، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالییه‌وه هیدایه‌تی داوم، قورئانی به‌پـرزو پـرز له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالی خۆینده‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و، تێوه‌پامانی ئایه‌ته‌پـر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لیۆردبوونه‌وه‌یان بم.

هه‌ر بۆیه‌ش تێکرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌رسه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر پۆشنایی قورئان دا‌بوون، که‌ دیاره‌ هه‌ر ئه‌مه‌ش شتیکی سرووشتییه؛ ئاخ‌ر ئایا ئیسلام، بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، که‌ ئه‌ویش هه‌ر روونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جیبه‌جێکردن و کارپێکردنیه‌تی، شتیکی دیکه‌یه؟! بێگومان نه‌خێر.

ئنجا له‌میژ سالی‌ش بوو، که‌ براو خوشکانێکی دڵسوژی نزیک و ئاشنام، داوایان لێده‌کردم که‌ ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ په‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨) دا هاته‌ دڵمه‌وه، که‌ ناوی خوا‌ی لێبه‌ینم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنگه‌ بکه‌م، به‌لکو ورده‌ ورده‌ به‌پیی بوارو ده‌رفه‌ت، هه‌رساله‌ هه‌ندیکی لـی ئه‌نجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالیی زۆرو جو‌راو جو‌ریشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تیکی وام بۆ ده‌په‌خسـی که‌ بتوانم خیرایی تیدا بکه‌م و خۆمی بۆ یه‌کلایی (مته‌فرغ) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بـی ته‌واوی بکه‌م، ئه‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ مابـی.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ئه‌م ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌شم، وێرای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ئه‌و ته‌فسیرانه‌ی که‌ باون و، ده‌ستم پێیان گه‌یشته‌وه، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندیکی هه‌ندیکی روون ده‌کاته‌وه: (الْقُرْآنُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، چونکه‌ پیغه‌مبه‌ری خواش روونکه‌ره‌وه (مُبَيِّنٌ)ی قورئانه، وه‌ك خوا ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی:

﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (النحل: ۴۴)

واتە: ھەر ھەرزەگەر زەکرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاکو ئەو ھەبۆ خەلکی نیراوەتە خوار، بۆیان ڕوون بکە یەو، وە بە لکو خۆشیان بێر بکە نەو.

ئومیدیشم وایە - بە یارمەتی خوای بەخشەر ﷻ - شایستەیی ئەو ھەبۆ تەفسیر و لیکدانەو ھەبۆکی وای بۆ قورئان پێشکەش بە مسوڵمانانی کوردستان بکەم، کە لە قورئان بوە شایستەو، مایە بە ھەر ھەسوودی خۆنەران بۆ، بە تاییەتیش کە زیاتر لە سی (۳۰) ساللە لە گەڵ قورئانی بەرزو مەزن و تەفسیرەکانی و کتییەکانی سوننەتدا خەریکم و، دەیان کتیب و بەرھەمی جۆراوجۆرم لە زۆربەیی بوارەکانی زانستەکانی شەریعەتدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیست و دوو مانگ زیندانی کرانەم لە لایەن ئەمریکاوە - لە (۲۰۰۳/۷/۱۰ تا کو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - دەر فەتییکی گەورە و گەرم بوو، بۆ زیاتر پێدا قوولبوونەو ھەبۆ کتیی خا (تبارک و تعالی) و، بۆ پەیدا بوونی تێگەشتنی تاییەت لە بارەیی زۆریک لە ئایەتەکانییەو، ئەم راستییەش لە مەسووعەیی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر چاک درەو شاوەتەو^(۱)، بە لای ھەبۆتە نالییم و ھێچکە سیش بۆی نیە بۆ: کە ئەم تەفسیرەیی من تیرۆتەو، چونکە وێرایی سنوورداری بوونی توانا و پرستم، لە بەرانبەر کتیی لە ھەموو ڕوویکەو ڕەھا (مطلق) و بێسنوور (لا محدود)ی خوا، نەشمو یستو کە زۆر بەملاولادا بچم و بچمە نۆ ھەندیک وردە کارییەو، کە یان من تێیدا پسپۆر

(۱) ئەو مەسووعەییە ئیستا چاپ کراوە، کە و تۆتە بەردەستی خۆنەران و، سەر جەم ھەشت بەرگ و دەوری سی ھەزار و پینج سەد (۳۵۰۰) لاپەرەییو، ھەولمداو بە گشتی تێیدا باسی سەر جەم لایەنەکانی ئیسلام بکەم و، تاکە سەرچاوەشم قورئان بوو، وێرایی دەقەکانی سوننەت، کە لە ھۆش (ذاکرة) دا بووون.

شایانی باسە ئەو مەسووعەییە لە چاپی دوو ھەبۆ دا، کراوە بە دوازدە (۱۲) کتیی سەر بە خۆ، بە مەبەستی ئاسانتر سوود لێ بێنرانی .

شارەزا نیم، یان خوینەر پێویستی پێی نیە، لە کاتیکدا دەیهوێ لە قورئان تیبگات و، بزانی خوا (تبارک وتعالی) راستەوخۆ چی پێ فەرموو؟!

ئنجاهەر لێرەشەو بە پێویستی دەزانم پێ بە دڵ سوپاسی ئەو برا گەنجە ڕووح سووک و گورج و گوڵ و دڵسۆزە بکەم (حەزی نەکرد ناوی بهێنم)، کە هەلسا بە نووسینەو هەڵبەناوە سەر کاغەزو، پاشان تاپیکردن و دواوی پێداچوونەو هەڵگیریی، سەرچەم ئەم زنجیرە دەرسە، کە لە ئەسڵدا لە شیوەی وتار (محاضرة) دا پێشکەش کراون، هەروەها هەلسا بە (تخریج) ی سەرچەم دەقەکانی سوننەت، لە سەرچاوە متمانە پێکراوە کەنەو، زەحمەت و ماندوو بوونیکی زۆری بە سەرچەم بەرگەکانی ئەم تەفسیرەو کێشاوە، خوا بە باشترین شیوە پاداشتی بداتەو، هەر صالِح و ساغ و سەلامەت و سەربەرزبێ^(۱)، لە خوا ی بەرزو بێهاوتاش داواکارم ئەو جوۆرە گەنج و لاوانە لە کورپان و کچان، لە ئێو گەلە کەماندا، زۆر بکات .

شایانی باسیشە کە ئێمە لەم تەفسیرەماندا، باسی بەش (جزء)ەکانی قورئان و دابەشکردنەکانی دیکە ی وەک: - (حزب) - ناکەین، چونکە هەر سوورەتێک بوخووی شتیکی سەربەخوێو، سەرچەم ئایەتەکانی وەک ئالقەکانی زنجیرێک پێکەو پەییوەستن و، ئاشکراشە کە دابەشکردنی سەرچەم قورئان بو سی (۳۰) بەش (جزء) و شەست (۶۰) (حزب)، شتیکی لەلایەن زانایانەو کراوە، بو ئاسانکاریی خویندنی قورئان، دیارە ئێمە لە دابەشکردنی بەرگەکانی ئەم تەفسیرەشدا، دیسان حیساب بو بەشەکان (أجزاء) ی ناکەین و، بە گوێرە ی سوورەتەکان، بەرگەکانی دیاریی دەکەین.

(۱) ئەو برا دڵسۆزە ئیستاش پاش تەواوکردنی زۆربە ی قورئان، لێپراوانە بەردەوامە و عەزمیشی جەزم کردو، کە ئەگەر تەمەنمان بەردەوام بێ، هەتا کۆتایی ئەم تەفسیرە سەرگەرمی کارەکی بێ .

دوا قسه شم ئەوهیه که:

ئەم تەفسیره - وهك پيشتر گوتمان - له ئەسڵدا بەشیوهی دەرس و وتار
پیشکەش کراوه، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومهوهو، بەپێی
پێویست دەستکارییم کردوه، دیاره هەموو دەرسیکیش بەناوی خواو ستایشی
خوا ﷻ دەستی پیکردوه، بەلام ئێمه له سەرەتای دەرسەکانهوه، ئەوانه مان
لابردوه، بۆ زۆر دووباره نهبوونهوهو، ئەو (خطبة الحاجة) یه ی له سەرەتای ئەم
پیشەکه ییهوه هاتوه، له جیاتی سەرەتای سەرجهم دەرسەکانه.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ۲۵ رجب ۱۴۳۲

۲۰۱۱/۶/۲۷

ههولێر

بەرچا و روونییهکی گرنگ

له باره‌ی ئەم تەفسیرهوه

خوێنه‌ری به‌رێز !

هه‌رچه‌نده‌ له (پیشه‌کی گشتی) ئەم تەفسیره‌دا باس‌مان کردوه که بۆ نووسینی ئەم تەفسیره، له هه‌موو ئەو تەفسیره‌ باوانه‌ی ده‌ستم پێیان گه‌شتوه، به‌هه‌مه‌ندبووم، هه‌روه‌ها له کۆتایی هه‌ر به‌رگێکی ئەم تەفسیره‌دا، سه‌رجه‌م ئەو تەفسیره‌ی که‌م و زۆر لێیان سوودمه‌ند بووم، ناوه‌کانیانمان به‌ ریز نووسیون^(۱)، به‌لام لێره‌ش وه‌ك جه‌خت‌کردنه‌وه‌ی زیاترو به‌رچا و روونی باشت‌ر بۆ ئێوه‌ی به‌رێز ده‌لێم :

مادام ناوی تەفسیره‌کامان نووسیوه، نه‌ پێویست ده‌کات و نه‌ ده‌شگونجێ، بۆ هه‌ر تیگه‌یهشت و بیرۆکه‌یه‌ك، که زۆربه‌ی تەفسیره‌کان له‌باره‌ی ئایه‌تیکه‌وه، یان رسته‌و بره‌گه‌یه‌کی ئایه‌تیکه‌وه، ده‌یه‌پنین، ئێمه‌ هه‌موو چارێ ناوی ئەو تەفسیره‌انه‌ بێنین، به‌لام بێگومان هه‌ر کات بیرۆکه‌و تیگه‌یهشتنێکی تایبه‌تی یه‌کێك له‌ تەفسیره‌کان هه‌بێ و بکه‌وێته‌ به‌رچاوم، ئنجا چ په‌سندی بکه‌م، چ په‌فزی بکه‌م، هه‌ر کات به‌ پێویستی بزانی، به‌ تایبه‌ت ئاماژه‌ی پێده‌که‌م، ئه‌گه‌رنا به‌ ئاماژه‌ی گشتی و به‌ نووسینی ناوی تەفسیره‌کان له‌ کۆتایی هه‌ر به‌رگێک دا، ئیکتیفا ده‌که‌م و، زۆریش له‌ ئەمانه‌تی زانستی (الأمانة العلمية) ده‌خه‌فتیم و مه‌به‌ستمه‌ ره‌چاوی بکه‌م، چونکه‌ ئەمینیی و ئەمانه‌ت پارێزی، ره‌ه‌شتێکی گه‌وره‌و به‌رزێ مسو‌لمانه‌تییه‌ .

(۱) دوا‌یی وا به‌باش زانرا ناوی تەفسیره‌کان لایه‌رین و، له‌ کۆتایی کۆی به‌رگه‌کانی [تەفسیری قورئانی به‌رز و به‌پێز] دا ده‌یاننووسین.

شایانی باسیشه جاری وا ههیه بیروکەو تیگەیشتنیکی تایبەتی خۆم، دەربارەری کۆمەلە ئایەتیک یان ئایەتیک یان رستەو ەرگەیه کی ئایەتیک، بۆ دروست دەبن، وەک تیگەیشن و بۆجوونی خۆم دەینووسم، کە چی رەنگە لە تەفسیرەکانی دیکەش - یەکیکیان یان زیاتر - دا هەبن، ئەویش بەهۆی ئەوەوەیە کە من ئەو تەفسیرەم نەکەوتۆتە بەر دیدە، یان دیتوومەو لەیادم نەماوە.

پیشەکی ئەم بەرگە

الحمد لله وكفى، وصلاته و السلامه وبركاته عن عباده الذين اصطفى وآله جميعا
من الصحب و الأزواج و القرابة و التابعين لهم بإحسانٍ إلى يوم الدين

خوێنەری بەرێز و خوێشەوێستم!

ئەمە بەرگی سییەمینە لە تەفسیری قورئانی بەرز و بەرێز، هەشت سورەت دەگرێتە
خۆ کە ئەمانەن:

۱- المنافقون

۲- التغابن

۳- الطلاق

۴- التحريم

۵- الملک

۶- القلم

۷- الحاقة

۸- المعارج

شیوازی تەفسیرکردنیسیان وەک شیوازی بەرگەکانی پیشووێ، ئەم بەرگە وێرای قووناغ و
هەنگاو تەفسیرکردنی ئایەتە بەرێزەکانی ئەو هەشت سورەتە، ژمارەیه ک کورتەباس و
بابەتی دیکەشی تێدان بەلام بەم شیوەیهی خواری:

یهگەم: سوورەتی (المنافقون):

لە تەفسیری ئەم سورەتەدا ئەم کورتەباس و بابەتانه هەن:

۱- کورتەباسیک: پوختهیهکی جەنگی (بنو).

۲- کورتەباسیک دەربارەهی نیفاق و موناغقان.

دووه م: سوورەتی (التغابن):

کورتە باسیک دەربارە ی قەدەرەو.

سێهە م: سوورەتی (الطلاق):

۱- پێناسە ی دادگەری (العدل).

۲- کورتە باسیک لەبارە ی طەلاقەو.

۳- کورتە باسیک لەبارە ی حەوت ئاسمانەکان و زەویەو.

چوارە م: سوورەتی (التحریم):

۱- چوار سەرنجی گەرم.

۲- کورتە باسیک لەبارە ی پێگە ی بەرز ی هاوسەرانی پێخەمبەری خواوە -خوا لییان پازی بێت-

پێنجە م: سوورەتی (الملک):

۱- کورتە باسیک لە پێنج سەرنجدا.

۲- کورتە باسیک لەبارە ی هەندیک وردەکاری بیستەو.

۳- کورتە باسیک لەبارە ی وردەکاری بینین.

۴- کورتە باسیک لەبارە ی عەقڵ و میشک.

شەشە م: سوورەتی (القلم):

۱- کورتە باسیک لەبارە ی ڕەوشت بەرز ی پێخەمبەر ﷺ و ڕەفتار پەرستی ناحەزانییەو.

۲- هەلۆهستە یەک لەبارە ی (یوم یکشف عن ساق) هەو.

۳- کورتە باسیک لەبارە ی چاو لێدانهو.

حهوته م: سوورپه تی (المعارج):

- ۱- چەند دەقیکی سوونه لەبارە ی ئه و پۆژەوه که په نجا هه زار ساله.
- ۲- کورته باسیک: چوار سه رنج.
- ۳- خاله بیهێزه کانی مروّف.
- ۴- روونکردنه وه یه ک له باره ی به رده وامی له سه ر نوێژه کان و پاراستنیانه وه.
- ۵- هه وت ورده سه رنج.

هيوادار يشم ئه م به رگه ش وه ک به رگه پيشووه گانه وه به وردی بخویندریته وه، به هره و سوودی

پێویستی لی وه ربگیرێ.

۱۴ / شوال / ۱۴۴۴ هـ - ۲۰۲۳/۵/۴ هه ولێر.

تہ فیسیری سوورہ تی

الْمِنَافِقُونَ

دەستپیک

بەرپـزان!

ئەمپـرۆ کە (۱۳) ی مانگی رەمەزانی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچییه، بەرانبەر (۲۰۲۰/۵/۶) ی زاینی، لە شاری دیرینی هەولێر، خوا پشتیوان بی، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (المنافقون)، وەك عادی خۆشمان، پێناسە و نۆڤەرۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە هەوت (۷) پرگەدا دەخەینە روو:

پێناسە ی سوورەتی (المنافقون) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە هەر بە (سُورَةُ الْمُنَافِقُونَ) ناسراوە، لەو بارەوێش بەلگە زۆرن، بۆ وێنە ئەو دوو دەقە دێنین:

(۱) - {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْمُنَافِقِينَ بِالْمَدِينَةِ} (أَخْرَجَهُ ابْنُ الضَّرِيرِ وَالنَّحَّاسُ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ وَالْبَيْهَقِيُّ، وَأَخْرَجَ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنِ ابْنِ الزُّبَيْرِ مِثْلَهُ).

واتە: عەبدوللای کورێ عەباس ر.ه. گوتوویەتی: سوورەتی (مُنَافِقِينَ) لە مەدینە دابەزیووە.

(۲) - {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْجُمُعَةِ بِسُورَةِ الْجُمُعَةِ، يُحَرِّضُ بِهَا الْمُؤْمِنِينَ، وَفِي الثَّانِيَةِ بِسُورَةِ الْمُنَافِقِينَ، فَيَقْرَعُ بِهَا الْمُنَافِقِينَ} (أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ كَمَا فِي الْمَجْمَعِ: ج ۲ ص ۱۹۲، وَقَالَ الْهَيْثَمِيُّ فِي الْمَجْمَعِ إِسْنَادَهُ حَسَنَ وَأَصْلَهُ فِي الصَّحِيحِ

باختصار، وَأَخْرَجَ الْبَرْأْرَ وَالطَّبْرَانِيَّ عَنْ أَبِي عِنَبَةَ الْخَوْلَانِيَّ، والحديث حسنه السيوطي في الدر المنثور: ج ٦ ص ٣٣٤)،

واته: ئەبوو ھورەیرە ر.ھ دەلی: پیغمبەری خوا ﷺ لە (پکاتی یەکەمی) نوێژی جومعهدا، (ئەو باسی پەکاتەکی نەکردووە، بەلام دیارە) سوورەتی (جُمُعَة) ی دەخویند، پرواداران ی پێ هاندهدا، (بو دینداری و مسوڵمانیتی و بەردەوامیی لەسەر تاعەت و، خۆپاراستن لە نیفاق و دەغەلی و، خۆپاراستن لە کەوتنە ژێر کاریگەری خاوەن کتێبە لادەرەکان) و، لە (پکاتی) دووھەدا سوورەتی (مُتَافِقِیْن) ی دەخویند (لەمیانی خویندنی سوورەتی (مُتَافِقِیْن) دا) سەر کۆنەو سەرزنەشتی مونا فیک و دەغەلەکانی دەکرد.

دووھەم: شوینی دابەزینی:

زانایان لەسەر مەدینەیی بوونی ئەم سوورەتە یەکدەنگن و، ئەمەش ئاشکرایە چونکە ھەمووی لە بارە ی مونا فیکە کەنەو یە، ئەوانیش لە مەدینە بوون، ھالەتی نیفاق و دەغەلی و دوورووی لە مەدینە سەری ھەلداو، چونکە لە مەککە مسوڵمانان بالادەست نەبوون، تا کو خەلک ناچار بێ، لە پرووی ئەواندا خۆی بە مسوڵمان پێشان بەدات و لە لای بێ پروایەکانیش بلی: بێ پروام، ھەمیشە ھالەتی نیفاق لەو کۆمەلگایانەدا دروست دەبێ کە ئیسلام تێیاندا بالادەستە، لەو کۆمەلگایانەدا خەلکیکی دەغەل و دلنەخۆش، ناچار دەبێ خۆی بە مسوڵمان پێشان بەدات، لە ھالیکدا کە پروای بە ئیسلامیش نیە.

سێیەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:

بە یەکدەنگیی زانایانی ژمیرەرەری ئایەتەکانی قورئان، ژمارە ی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە یازدە (۱۱) یە.

چوارەم: ریزبەندیی لە دابەزین و لە موصحەفدا:

ئەم سوورەتە لە ریزبەندیی دابەزیندا بە پێی رای (جابر بن زید) ژمارە سەدو دوو (۱۰۲) یە، واتە: سەدو دووھەمین سوورەتە دابەزیو، لە دوای سوورەتی (الحج) و، پێش سوورەتی (المجادلة)، لە موصحەفیشدا ریزبەندییەکی ژمارە شەست و سێ (۶۳) یە.

پنجەم: نێوەرۆکی ئەم سوورەتە:

یازدە ئایەتەکی ئەم سوورەتە، جگە لە سێ ئایەتی کۆتایی، ھەموویان لە بارەى موناڤیقەکانەو، واتە: ئەم سوورەتە ھەشت ئایەتی لە بارەى موناڤیقەکانەو، و، سێ ئایەتی کۆتاییش، خوا ﷻ تێیاندا برۆاداران دەدوێنێ، کە مآل و سامانی خۆیان خەرج بکەن و بە مآل و سامانیان فیداکاریی بکەن لە پێناوی خواى پەروەر دگارداد، دەستگرویی و ھاوکاریی ھەژاران و نەداران بکەن.

ھەروەھا لەم سوورەتە موبارەکەدا، ھەلوێستیکی زۆر قیزەونی سەری موناڤیقەکان (عبدالله بن أبي بن سلول)، لە جەنگی (بنی المصطلق)دا، کە قسەییەکی زل و ناشیستەى بەرانبەر بە پیغەمبەرى خوا ﷻ و مسوڵمانان کردو، خراوتە روو، کە دوایی حاشای لە قسەکی خۆی کردو و سوێندی بە درۆی خواردو، خوا ﷻ لە ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەکەدا، ئاماژە بە ھەلوێستە و قسەکانی عەبدوللّاو، پۆزش ھێنانەو و سوێندی بە درۆ خواردنی، دەکات.

ھەروەھا لەم سوورەتەدا ژمارەیهك لە خەسلەتەکانی موناڤیقەکان خراونە روو.

لە سێ ئایەتی کۆتاییش دا خوا ﷻ رووی کردۆتە برۆاداران، کە وەك موناڤیقەکان و دڵ نەخۆشەکان باوھش بە دنیا دا نەکەن، ژیان و گوزەرانی دنیا لە خوا بێتاگایان نەکاو، سەرەنجام پەشیمانیی بچێژن، بێ ئەوێ سوودی لى بێنن.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

تاییەتمەندییە بنەرەتیی ئەم سوورەتە، ئەوەیە کە وێرای ئەوەی بە ناوی (منافقون) هەویەو، لە چەند سوورەتێکی قورئاندا، وەک دواوی باس دەکەین، خوا ﷺ باسی موناڤیقەکان و سیفەتەکانیانی کردووە، بەلام تەنیا ئەم سوورەتە بە ناوی (المنافقون) ه، ئنجا ئەم سوورەتە موبارەکە، وێرای ئەوەی ناوی (المنافقون) ی لەسەرە، پێناسەیەکی باشی موناڤیق و دەغەڵ و دوو ڕووەکان دەکات و دەوری بیست (۲۰) لە خەسلەت و هەلس و کەوتەکانیان، لە دوو توپی ئەو هەشت (۸) ئایەتەدا دەخاتە ڕوو.

هەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسیک:

ئێمە کۆی ئەو یازدە (۱۱) ئایەتە سوورەتی (المنافقون) دابەش دەکەین بۆ دوو دەرس:

دەرسی یەكەم: هەشت (۸) ئایەتە، ئایەتەکانی: (۱ - ۸)، ئەوانیش هەموویان باسی موناڤیق و دڵ نەخۆشەکان دەکەن و، دەوری بیست (۲۰) لە سیفەت و نیشانەکانیان دەخەنە ڕوو.

دەرسی دووهم: لە سێ ئایەتی کۆتایی سوورەتی (المنافقون) پێک هاتووە، ئایەتەکانی: (۹ - ۱۱) کە تێیاندا خوای بەرزو مەزن فەرمان بە ڕێوایان دەکات: ڕیابن! سامان و ڕۆڵەکانیان لە یادی خوا بپاڤان و نەیانخاڵێن و لەوەی خوا پێداون ببەخشن بەوانە ئاتاجن و، ببەخشن بۆ خزمەتی ئەو قەوارە ئیسلامییە تێیدا دەژین، بەرلەوەی مردنیان بۆ بێت و، خۆزگە بخوازن دواگیری و، خواش ئەجەلی هیچ کەس دواناخات.

شایانی باسه: دواتر پوختهیهك له باره‌ی جهنگی (بنی المصطلق) هوه باس ده‌کەین، له‌به‌ر تیشکی (السيرة النبوية لابن هشام)^(۱) و (عیون الأثر لابن سید الناس)^(۲) و (المصباح المنیر فی تهذیب تفسیر ابن کثیر)^(۳) دا، که به‌سه‌رهاتی عه‌بدوڵلای کوڤی ئوبه‌یی کوڤی سه‌لوول و ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیدا بوون له‌ مونافیق و ده‌غه‌له‌کان و، هه‌لوێستی زۆر خراپ و نه‌رێنیان به‌رانبه‌ر به‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ و مسوڵمانان، هه‌بووه، خراوه‌ته‌پوو، هه‌شت ئایه‌ته‌کانی سه‌ره‌تای ئهم سووڤه‌ته‌ موباره‌که‌ باسی ده‌کەن.

(۱) ج ۳ ص ۱۴۹ - ۱۵۲.

(۲) ج ۲ ص ۱۳۴.

(۳) ص ۱۴۰۷ - ۱۴۰۹.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەشت ئايەت پېكد دى، ئايەتەكانى: (۱ - ۸)، تېياندا باسى موناڧىقەكان و ژمارەيەك لە سىڧەت و رەفتارەكانيان كراو، لەو ھەشت ئايەتەدا، تيشك خراوہتە سەر كەسايەتیی موناڧىقەكان و بە مسوڵمانان ناسيتراون و وەك پېشتر گوتمان: دەورى بېست (۲۰) سىڧەتيان لى باسكراون، كە ئەمانەن:

۲۰۱- شاھەديدانى پروالەتیی بۆ موخەممەد كە پېغەمبەرى خوايە و، درۆكردن لەو شاھەديدانەدا.

۴۳- سويندى درۆكردنە قەلغان و، خەلك لە رې لادان.

۶۵- پرواھيتان و دوايى كافربوونەو، مۆر بەسەر دلەوہ نرانيان.

۷- سەرسامبوون بەجەستەو ديمەنيان.

۸- قسەى زرق و برق و خوش و بۆش كردنيان.

۹- چوئيرانيان بە دارو تەختەى بۆشى ھەلپە سېراو.

۱۰- ھەميشە دەست لەسەر دل بوون و لە خۆترسانيان - كە كەشف بىن -.

۱۱- دوژمنى سەر سەخت بوونيان بۆ ئىسلام و مسوڵمانان.

۱۲- لارې بوون ھەتڵەبوون لە راستە رېي خوا، وەك ويستيان لە دەست دابى.

۱۳- مل بادان و نەھاتنەلای پېغەمبەرى خوا بۆ داواى لىبوردن بۆ کران.

۱۴- خۆ بەزلگريى.

۱۵- لى نەبوردنى خوا بۆيان بەھۆى لارېيانەوہ.

۱۶و۱۷- پيلانگيريان كە ھاوکاریى ھاوہلانى دەورى پېغەمبەرى خوا نەكرى و، سەرەنجام لە دەور پرژانيان و پلاوہكردنيان.

۱۸- نه بوونی تینگه یشتنی قوول.

۱۹ و ۲۰- هه ږه شه کردنیان به ده رکړدنی پیڅه مبهری خواو هاو ده لانی له شار و نه زانیی و که وده نییان.

بیگومان تینه گه یشتووی (عدم الفقه) جیا به له نه زانین (جهل)، چونکه جاری واکه سیڅ زانیاری هه به، به لام له شته کان، ورد تینا گات، نه زانیی نه وه به نه و که سه زانیاری نه بهی، به لام تینه گه یشتووی نه وه به عه قل و هو شی باش کارنه کات و تینه گات.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿۱﴾ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ، وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿۲﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۳﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطَغَىٰ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۴﴾ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسْتَنْدَةٌ يُّحْسَبُونَ كُلَّ صِيحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿۵﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿۶﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿۷﴾ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۸﴾ يَقُولُونَ لِنَ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَ الْأَعْرُضَ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۹﴾

مانای ده قانده قی ئایه ته کان

{به ناوی خوی به به زهیی به خشنده، کاتیک مونا فیکه کان هاتنه لات گوتیان: شایه دیی ده دهین، به دلنایی تو نیردرای خوی، خواش ده زانی بیگومان تو نیردرای وی، به لام خوا شایه دیی ده دات که مونا فیکه کان دروزنن (که ده لین: پرومان به نیردراویت هیه) ① سوینده (درویه) کانین کردوونه قه لغان (و پوشه ریان)، ئنجا له پئی خوا لایانداوه (و خه لکیشیان لاداوه)، بیگومان نه وهی ده یکن خراپترین کاره ② نهو (خراپترین کاره) یش به هوئی نه وهه که پروایان هیناوه، دواپی بیپروا بوون، سه ره نجام مؤر به سه ر دلپانه وه نرا، ئنجا نه وان تیناگه ن ③ کاتیکیش بینیتن، جه ستهو دیمه نیان سه رسامت ده کات، ته گهر قسه ش بکه ن، گوئی بو قسه که یان ده گری، وه ک داره هه لپه سیردراوه کان وان، پییان وایه هه ر هاوارو چریکه یه ک له دژی نه وانه، نه وانن دوژمن، لییان وریابه، خوا بیانکوژی بو کوئی لاده درین! ④ هه ر کاتیک پیشیان گوترا: وه رن پیغه مبه ری خوا ⑤ داوی لیبوردنتان بو (له خوا) ده کات، سه ریان باداو بینیتن خو به زلگرانه (له پئی راست) لایاندا ⑥ (ته ی پیغه مبه ر!) یه کسانه له سه ریان ئایا داوی لیبوردنیان بو بکه ی، یان داوی لیبوردنیان بو نه که ی، هه رگیز خوا لییان نابووری، به دلنایی خوا کومه لی لاده ران راسته پئی ناکات و، به ئامانج ناگه یه نی ⑦ نه وان نهو که سانه ن ده لین: خه رجیی نه وانه مه کیشن، که له لای پیغه مبه ری خوان ⑧ (و هاوکاریان مه که ن)، تاکو ده پرژین و بلاوه ده که ن، عه مباره کانی ئاسمانه کان و زه ویش هی خوان، به لام مونا فیکه کان تیناگه ن ⑨ (مونا فیکه کان) ده لین: مسوگه ر ته گه ر گه پراینه وه بو مه دینه، به دلنایی لایه نی به هیزو بالاده ست، لایه نی بیه یزو زه بوون (له شاره که) وه ده رده نین، هیزو بالاده ستیش هی خواو هی پیغه مبه رو هی پرواداران، به لام مونا فیکه کان نازانن ⑩}.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(الْمُنْفِقُونَ): کۆی (مُنَافِق)ه، پیم وایه واباشه به کوردیی بگوتری: ده‌غەل، بیگومان مونا فیه‌کان دوور وون، به‌لام پیم وایه بابای دوو روو (ذُو الْوَجْهَيْنِ)، ده‌گونجی له نیو مسوڵمانانیشدا هه‌بی و دوو روویی، سیفه‌تیک خراپه‌و گوناھیک گه‌وره‌یه، به‌لام بو مونا فیق، پیم وایه ته‌گه‌ر بگوتری: ده‌غەل، واته: که‌سیک که‌ رواله‌تی مسوڵمانه، به‌لام له نیو خو‌ی و له نیوه‌وه‌دا بی‌پروایه، راستره‌و کورد زیاتر ته‌و وشه‌یه به‌کار دینن، بو که‌سیک که‌ پیچه‌وانه‌ی ته‌وه‌ی ده‌ری ده‌خات، ده‌یشاریته‌وه: (يُبْطِنُ خِلَافَ مَا يُظْهَرُ)، مسوڵمانیتی ده‌رده‌خات، به‌لام کوفر له دلی خویدا په‌نه‌ان ده‌کات.

(نفاق) له چیه‌وه هاتوه؟ (مِنَ النَّفَقِ، وَالنَّفَقُ: الطَّرِيقُ النَّافِذُ وَمِنْهُ نَافِقَاءُ الْيَرْبُوعِ، النَّفَاقُ: الدُّخُولُ فِي الشَّرْعِ مِنْ بَابٍ، وَالْخُرُوجُ عَنْهُ مِنْ بَابٍ آخَرَ)، (نفاق) له (نَفَق)ه‌وه هاتوه که به‌ رێبه‌ک ده‌گوتری له بن زه‌ویدا (به‌ کوردیی توئیلی پیده‌لین) هه‌روه‌ها کونی جورج (نافقَاء)ی پی ده‌گوتری (نافقَاء) کونی جورج له بیابان، له شوینیک ده‌یکۆلی، ته‌گه‌ر لیره‌وه تینی بو‌هات، له‌و‌یوه ده‌رده‌چی.

له زاراوی شه‌رعدا (نیفاق): بریتیه له چوونه نیو ئیسلام له ده‌رگایه‌که‌وه‌و، لی هاتنه‌ده‌ری له ده‌رگایه‌کی دیکه‌وه.

(نَشَدُ): (الشَّهَادَةُ: قَوْلٌ صَادِرٌ عَنْ عِلْمٍ حَصَلَ مِشَاهِدَةً بَصِيرَةً، أَوْ بَصَرٍ)، شایه‌دیی دان قسه‌یه‌که ده‌رچوو له زانیارییه‌که‌وه، که په‌یدا بووه، به‌هۆی بینینی ده‌روون، یاخود بینینی چاوی سه‌ره‌وه.

(جَنَّةُ): (الْجَنَّةُ وَالْمَجَنُّ وَالْمَجَنَّةُ: الرَّسُّ الَّذِي يُجْنُ صَاحِبَهُ)، (جَنَّةٌ، مَجَنٌّ، مَجَنَّةٌ) هەرسێکیان بە قەلغان و سوپەرێک دەگوترێن کە خواوەنەکی دەشارێتەوە، واتە: لە تیرو پم و شیرو تەور، کە کاتی خۆی شەریان پێکراوە.

(فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ): خەلکیان لە پێی خوا لادا، ئەگەر (صَدَّ) لە (صَدَّ) هەوێ، بەلام ئەگەر لە (صُدُّود) هەوێ، (صَدَّ صُدُّوداً، أَيْ: اِنْصَرَفَ اِنْصِرَافاً)، واتە: خۆیان لە پێی لایاندا، چونکە (صَدَّ)، هەم حالەتی (لازم) ی هەیه، (صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) واتە: خۆی لایدا، هەروەک حالەتی تێپەرێنەر بۆ بەرکار (مُتَعَدِّي) شی هەیه، ئەو کاتە: (يَصُدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) واتە: (يَصُدُّ النَّاسَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، خەلک لە پێی خوا لادەدا.

(فَطَبِعَ): (الطَّبْعُ: أَنْ تُصَوِّرَ الشَّيْءَ بِصُورَةٍ مَا، وَهُوَ أَعْمُ مِنَ الْخَتْمِ وَأَخْصُ مِنَ النَّقْشِ) (طَبَعَ) ئەوەیە تۆ بەشیوەیەک وێنە شتێک بکێشی، وشە (طَبَعَ) گشتیترە لە مۆر (الْخَتْم)، بەلام تاییبەترە لە نیگار (النَّقْش)، بەلام تێمە لە کوردیدا هەر دەلێن: مۆر، مۆری کردو مۆری پێوهنا، مۆری کێشا، ئەم تەعبیرەش بەکار دەهێنێ بۆ حالەتێک، وەک چۆن نامەیهک دەنووسێ و مۆر دەکری، مانای وایە هێچێ دیکە تیدا نانووسێ و کۆتاییە، کەسێکی بەرەو کوفرو خراپە دەچێ، خوای کارزان ئەو حالەتە کە ئەو مەوڵە وای لێ دی و دلی ئیمانی ناچێت، هەرکام لە (طَبَعَ) و (خَتَمَ) ی بۆ بەکارهێناون: (خَتَمَ عَلَى قُلُوبِهِمْ)، یانی: وەک چۆن نامەیهک مۆر دەکری، دلی ئەوانیش مۆر کراوە و تازە کۆتایی هاتووە.

(لَا يَفْقَهُونَ): واتە: تێناگەن، ورد تێناگەن، (الْفِقْهُ: التَّوَصُّلُ بِعِلْمٍ شَاهِدٍ إِلَى عِلْمٍ غَائِبٍ، فَهُوَ أَخْصَرُ مِنَ الْعِلْمِ)، (فِقْهُ): بریتیه لەوەی بە هۆی زانیارییهکی بەرچاوەوە بگەڕێ بە زانیارییهکی نادیار، کەواتە: (فِقْهُ) تاییبەترە لە زانیاری.

هەندیکیش گوتووایانە: (الْفِقْهُ: هُوَ فَهْمٌ مُرَادُ الْمُتَكَلِّمِ)، (فِقْهُ): تێگەشتنە لە مەبەستی بێژەر.

هەندیکیش گوتووایانە: (الفِئَةُ: هُوَ الْعِلْمُ بِدَقَائِقِ الْأُمُورِ)، (فِئَةُ): بریتیه لە زانیاری هەبوون بە وردەکاریی کارەکان.

(تُعْجِبُكَ): واتە: سەرسامت دەکات، (أُعْجِبَ بِنَفْسِهِ، أَوْ بِرَأْيِهِ، فَهُوَ مُعْجَبٌ، وَالْإِسْمُ: الْعُجْبُ)، دەگوتری: (فُلَانٌ أُعْجِبَ بِنَفْسِهِ أَوْ بِرَأْيِهِ)، فلانکەس بە خۆی و بە بۆچوونەکەى خۆى سەرسام بوو، کە ئەو کاتە ناوی بکەر (إِسْم فاعل) هەکەى دەبیته (مُعْجَب)، واتە: سەرسام بوو لە حالەتی بەرکاردا دەبی و، ناوەکەشی بریتیه لە (عُجْب) واتە: سەرسام بوون.

(أَجْسَامُهُمْ): (جَسَد: مَا لَهُ طَوْلٌ وَعَرْضٌ وَعَمَقٌ)، (أَجْسَام) کۆى (جِسْم) ه، کە هەر شتیکە درێژی و پانی و قوویی هەبێ، (الْجَسَدُ: كَالْجِسْم لِكِنَّهُ أَخْصُ إِذِ الْجَسَد مَا لَهُ لَوْنٌ) (جَسَد) یش هەروەك (جِسْم) ه لە زمانى عەرەبییدا (بە کوردیی دەلیین: جەستە، بە دەن، لاشە) بەلام (جَسَد) تاییەترە لە (جِسْم)، چونکە (جَسَد) ئەوێه پەنگی هەبێ، هەواش (جِسْم) ی هەیه، بەلام پەنگی نیە، بەلام کە گوتت (جِسْم) دەبێ پەنگی هەبێ.

بەلام پیم وایە: (جَسَد) ئەوێه پرووخی تێدانه مابێ و (جِسْم) پرووخی تێدایە، بە بەلگەى:

۱- ﴿فَالْيَوْمَ نُنَجِّكَ بِبَدَنِكَ﴾ یونس: ۹۲. ببدنك: بجسدك.

۲- ﴿... وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾ البقرة: ۲۴۷.

۳- ﴿وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ...﴾ المنافقون: ۴.

۴- ﴿وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا...﴾ ص: ۳۴.

وەك دەبینین بۆ هەركام لە (طالوت) و (منافقین) کە زیندوون و پروویان لە بەرجهستەیان دایە، وشەى (جِسْم) ی بەکارهێناوە.

به لَام بُو مندالَه مردووه بِي پرووچه كه ي (سليمان) عليه السلام (جَسَد) به كار هاتوه.

(حُشْبُ): (جَمْعُ الْحَشَبِ، مِثْلُ قُرٍّ وَقُرٍّ)، (حُشْبُ) كَوَى (حَشَب) ه واته: داره كان، دار، هه رچه نده ئيسْتا وهك باوى زمان، زياتر (حَشَب) بُو ته خته به كار دى، ته خته ش هه ر داره، به لَام له ته صَلَى زمانى عه ر به بيدا (حَشَب) كه به (حُشْبُ) كُو ده كريت هوه، واته: دار به گشتى، دار دواى وشك بوونى، وهك (قُر و قُر) (قُر) كويه كه يه و (قُر) يش تاكه كه يه، (قُر) واته: ميوه كان، به ر ه كان، (قُر) يش يهك بهر، يهك ميوه.

(مُسْنَدَةٌ): (سَنَدَ وَاسْتَنَدَ إِلَى الشَّيْءِ: اعْتَمَدَ) (سَنَدَ وَاسْتَنَدَ إِلَى الشَّيْءِ) واته: پالى به شته كه وه دا، كه ده فهر موى: (حُشْبُ مُسْنَدَةٌ) واته: دارى هه لپه سي ردراو، داريك كه به ديوار هه لده په سي ردري، به ديوار هوه ده نرى، له بهر ته وهى خه لك كارى پى نيهو به كار نايهت، (مُسْنَدَةٌ) ده شگونجا بگوترى: (حُشْبُ مُسْنَدَةٌ)، داره هه لپه سي ردراوه كان، به لَام (مُسْنَدَةٌ: شُدَّ لِلْكَثْرَةِ)، له بهر ته وهى داره كان زورن، بويه گيره دار كراوه.

(صَيْحَةٍ): (الصَّيْحَةُ: رَفْعُ الصَّوْتِ، وَأَصْلُهُ تَشْقِيقُ الصَّوْتِ، انْصَاخَ الْحَشَبِ، أَوْ الثَّوْبِ: انْشَقَّ فَسَمِعَ مِنْهُ صَوْتٌ)، (صَيْحَةٍ) له بنچينه دا دهنگ بهر زكر دنه وهيه، ريشه كه ي برتیه له قلیشانی دهنگ، ته خته يهك داريك كه ده قلیشى، يا خود بهر گيك پو شاكينك كه ده قلیشى، دهنگى لى دى.

(فَأَحْذَرَهُمْ): (الْحَذَرُ: إِحْذَرُ مِنْ مُخِيفٍ)، (حَذَر): برتیه له خو پاراستن له شتيكى ترسناك، شتيكى جى مه ترسيى.

(نُؤْفَكُونَ): (يُضْرَفُونَ عَنِ الْحَقِّ)، له هه ق لا ده درين.

(لَوَا): سهريان بادا، (الْي: قَتْلُ الْحَبْلِ)، (لَي): برتیه له وهى گوري سيك، په تيك بنووشتينيه وه، (وَلَوَى رَأْسَهُ: أَمَالَهُ) سهري بادا، (وَالْتَشْدِيدُ لِلْكَثْرَةِ وَالْمُبَالَغَةِ)،

دەگونجا بگوتری: (لَوُوا رُؤُوسَهُمْ) کە بەو شیوەیەش خۆیندراوەتەو، بەلام کە دەفەرموی: (لَوُوا رُؤُوسَهُمْ) گیرەدارکردنی بۆ زۆرییە، واتە: زۆر سەریان باده دەن، یاخود بۆ زیدەپۆییە، واتە: زۆر بە سەختی مل باده دەن و گوێ ناگرن.

(سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ) : یەكسانە لەسەریان، (السَّوَاءُ: الْعَدْلُ، وَسَوَاءُ الشَّيْءِ: وَسَطُهُ، سَوَاءٌ: إِسْمٌ، سَوَاءٌ عَلَيَّ أَقُمْتُ أَمْ قَعَدْتُ)، وشەى (سَوَاء) بە مانای دادگەریی دى، (وَسَوَاءُ الشَّيْءِ) واتە: نیوەراستی ئەو شتە، (سَوَاء) ناو، دەگوتری: (سَوَاءٌ عَلَيَّ أَقُمْتُ أَمْ قَعَدْتُ)، بۆ من یەكسانە هەلسی یاخود دابنیشی.

(نَفَضُوا): (الْفَضُّ: الْكَسْرُ بِالتَّفْرِيقَةِ): (فَضُّ) بریتیه لە شکانی شتێك و بلاو بوونی، (فَضَّ الْقَوْمُ فَانْفَضُوا: فَرَّقَهُمْ فَتَفَرَّقُوا)، خەلكەكەى پڕژاندو پڕژان واتە: بلاوى كردن و بلاو بوونهوه.

(الْأَعَزُّ): (الْعِزُّ: ضِدُّ الذُّلِّ) (عِزٌّ) دژى (ذُلٌّ) ه، (عِزٌّ) واتە: بالادەستى، (ذُلٌّ) واتە: زەبوونیى و بێدەسەلاتى، (عِزٌّ يَعْزُّ، أَي: قَوِيٌّ بَعْدَ ذِلَّةٍ) واتە: دواى ئەوێ بێدەسەلات و زەبوون بوو، بەهێز بوو.

(الْأَذَلُّ): پێچەوانەى (الْأَعَزُّ) ه، واتە: هەرە بەهێزو بالادەست، (الْأَذَلُّ) واتە: هەرە زەبوون و هەرە بى دەسەلات و داماو، دەگوتری: (ذَلٌّ يَذِلُّ ذُلًّا وَذِلَّةٌ وَمَذَلَّةٌ فَهُوَ ذَلِيلٌ، أَذِلَّةٌ وَأَذَلَّةٌ، وَالذُّلُّ ضِدُّ الْعِزِّ)، (ذَلٌّ يَذِلُّ) یانى: زەبوون بوو، زەبوون دەبى، (ذُلًّا وَذِلَّةً وَمَذَلَّةً) هەموویان چاوگن، واتە: زەبوونیى، (أَذِلَّةٌ وَأَذَلَّةٌ) هەردووکیان کۆن، واتە: ئەوان زەبوونن، (ذُلٌّ) زەبوونیى، پێچەوانەى (عِزٌّ) ه، (عِزٌّ) واتە: بالا دەستى، (الذُّلُّ ضِدُّ الصُّعْبَةِ)، (ذُلٌّ) دژى زەحمەت و قورسییه، دەگوتری: (ذَابَةٌ ذُلُولٌ) کە لە (ذُلٌّ) هوه هاتوه، واتە: ولاخیک، ئازەلیکی دەستەمۆ، کە بە ئاسانی بێتە ژێر بار، پێچەوانەكەى بریتیه لە (ذَابَةٌ صَعْبَةٌ)، ئازەلیك کە جەنە بگري، لووشكە باوى و ڕى نەدات بارى بخريته سەر پشت.

هۆی هاتنه خواره وهی ئایه تەکان

هۆی هاتنه خواره وهی ئەم ئایه تانە: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مُسْنَدٌ يَحْسِبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ فَنَالَهُمُ اللَّهُ أَنْ يَؤْفَكَوْنَ ﴿٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّأْ رُءُوسُهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلُّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾﴾.

چەند گێڕاوه یەك دەر بارە ی هۆی هاتنه خواره وهی ئەم ئایه تانە، هاتوون، ئێمە دوو ڕیوا یە تمان لێ هەلبژاردوون، کە لە ڕووی سەنە دەووە بە هیژ ترن:

یەكەم: {عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ ؓ، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ عَمِّي فِي غَزَاةٍ، فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي ابْنِ سَلُولٍ يَقُولُ لِأَصْحَابِهِ: لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا، لَيْزَ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلُّ؛ قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمِّي أَوْ لِعُمَرَاءَ، فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَدَعَانِي فَحَدَّثَنِي، فَأَرْسَلَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَحَدَّثَنِي، فَأَرْسَلَ إِلَيَّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي ابْنِ سَلُولٍ وَأَصْحَابِهِ، فَحَلَفُوا مَا قَالُوا، فَكَذَّبَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَصَدَّقَهُ، فَأَصَابَنِي هَمٌّ لَمْ يُصْبِنِي مِثْلُهُ قَطُّ، وَجَلَسْتُ فِي الْبَيْتِ، فَقَالَ عَمِّي: مَا أَرَدْتُ إِلَّا أَنْ كَذَّبَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَقْتَكَ. قَالَ: حَتَّى

أَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ﴾. قَالَ: فَبَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَرَأَهَا رَسُولُ اللَّهِ عَلَيَّ، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ قَدْ صَدَّقَكَ يَا زَيْدُ» { (أخرجه البخاري: ٤٩٠٠، ٤٩٠١، ٤٩٠٢، ٣٩٠٣، ٤٩٠٤، ومسلم: ٢٧٧٢).

واته: زهیدی کوپی تهرقم ﷺ، دهلی: من له جهنگیکدا بووم، گویم له عهبدوللای کوپی ثوبه کی سهلوول بوو دهیگوت: خهرجیی تهوانه مهکیشن که له لای پیغهمبهری خوان ﷺ (هاوکاری می ماددیان مهکهن) بهلکو له دهوری بپرژین، تهگهر بو مهدینهش گهراینهوه، دهبی کهسیک که بالادهستتره، (مهبهستی خوئی و هاوهلهکانی بووه) کهسیک که بی دهسلات و زهبوونه دهری بکات له مهدینه (واته: دهبی عهبدوللای کوپی ثوبهیی و هاوهلهکانی له دهغهل و دلته خووشهکان، پیغهمبهری خوا ﷺ و هاوهلهکانی دهریکهن) منیش تهوهم بو مامم یان بو عومهری کوپی خهتابم گیرایهوه، تهویش بو پیغهمبهری خوای ﷺ باسکرد، پیغهمبهریش ﷺ بانگی کردم، منیش بووم باسکرد، تهویش (پیغهمبهری خوا ﷺ) به دواي عهبدوللای کوپی ثوبهیی و هاوهلهکانیدا نارد، تهوانیش سویندیان خوارد: شتی وایان نهگوتوه، پیغهمبهری خواش ﷺ منی به درو داناو تهوانیشی بهراست دانا، (وایزانی راست دهکهن)، منیش خهمیکم تووش بوو ههرگیز خهمی وام تووش نهبوو بوو، له مالی دانیشتم، مامم گوتی: ههر تهوهندت ویست که پیغهمبهری خوا ﷺ به درو دانا و رقیشی لی ههلسای! ئیدی خوای بهرز تههم سوورهتهی دابهزاند، پیغهمبهری خواش ﷺ بهدوايدا ناردم و سوورهتهکی بو خویندمهوهو، فهرمووی: تهی زهید! خوا تووی بهراست دانا (پشتگیری قسهکی تووی کردو تو راست گوتوه).

دووههم: {عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَكَانَ مَعَنَا أَنَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ فَكُنَّا نَبْدُرُ الْمَاءَ، وَكَانَ الْأَعْرَابُ يَسْقُونَا إِلَيْهِ فَيَسْقِي الْأَعْرَابِيُّ أَصْحَابَهُ فَيَمْلَأُ الْحَوْضَ وَيَجْعَلُ حَوْلَهُ حِجَارَةً، وَيَجْعَلُ النَّطْعَ عَلَيْهِ حَتَّى تَجِيءَ أَصْحَابُهُ. قَالَ: فَأَتَى رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ أَعْرَابِيًّا، فَأَرَخَى زِمَامَ نَاقَتِهِ لِيَتَشَرَّبَ، فَأَبَى أَنْ يَدْعُهُ، فَانْتَزَعَ حَجَرًا، قَبَّضَ الْمَاءَ، فَفَرَعَ الْأَعْرَابِيُّ

خَشَبَهُ فَضْرَبَ بِهَا رَأْسَ الْأَنْصَارِيِّ فَشَجَّهُ، فَأَتَى عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي رَأْسٍ الْمُنَافِقِينَ، فَأَخْبَرَهُ «وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِهِ» فَغَضِبَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي ثُمَّ قَالَ: لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفُضُوا مِنْ حَوْلِهِ «يَعْنِي الْأَعْرَابَ» وَكَانُوا يَحْضُرُونَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عِنْدَ الطَّعَامِ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: إِذَا انْفَضُّوا مِنْ عِنْدِ مُحَمَّدٍ فَأَتُوا مُحَمَّدًا بِالطَّعَامِ، فَلْيَأْكُلْ هُوَ وَمَنْ عِنْدَهُ. ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: لَئِنْ رَجَعْتُمْ إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ. قَالَ زَيْدٌ: وَأَنَا رِذْفٌ عَمِّي فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي فَاخْرُتٍ عَمِّي، فَاَنْطَلَقَ فَاخْبَرَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَحَلَفَ وَجَحَدَ. قَالَ: فَصَدَّقَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَكَذَّبَنِي. قَالَ: فَجَاءَ عَمِّي إِلَيَّ فَقَالَ: مَا أَرَدْتَ إِلَى أَنْ مَقَتَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَكَذَّبَكَ وَالْمُسْلِمُونَ، قَالَ: فَوَقَعَ عَلَيَّ مِنْ جُرْأَتِهِمْ مَا لَمْ يَقَعْ عَلَى أَحَدٍ، قَالَ: فَبَيْنَمَا أَنَا أَسِيرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ قَدْ خَفَقْتُ بِرَأْسِي مِنَ الْهَمِّ، إِذْ أَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَعَرَكَ أُذُنِي وَضَحَكَ فِي وَجْهِي، فَمَا كَانَ يَسْرُنِي أَنْ لِي بِهَا الْخُلْدُ فِي الدُّنْيَا، ثُمَّ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ لِحَقَنِي فَقَالَ: مَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ قُلْتُ: مَا قَالَ شَيْئًا إِلَّا أَنَّهُ عَرَكَ أُذُنِي وَضَحَكَ فِي وَجْهِي، فَقَالَ أَبَشِرْ! ثُمَّ لِحَقَنِي عَمْرُ، فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ قَوْلِي لِأَبِي بَكْرٍ، فَلَمَّا أَصْبَحْنَا قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سُورَةَ الْمُنَافِقِينَ، (قال مؤلفا: الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۴۱۳ و ۴۱۴ و ۴۱۵، قلنا: وهذا سند حسن، قال الترمذي: هذا حسن صحيح، وصححه الحاكم ووافقه الذهبي، وذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ۸ ص ۱۷۱، وأخرجه الطحاوي في مشكل الآثار رقم ۵۸۸۳، والطبراني: في المعجم الكبير ص ۵۰۷۳، أخرجه البخاري: في صحيحه مُعَلَّقًا بعد الحديث ۴۹۰۲، وَوَصَلَهُ النَّسَائِي فِي تَفْسِيرِهِ: ۶۱۴، قلنا: وسنده صحيح على شرط الشيخين).

ئەم ڕىوايەتە ڕوونترەو مەبەست باشتەر ڕوون دەکاتەو، زەیدى کورى ئەرقەم خوا لى ڕازى بى دەلى: لە خزمەت پىغەمبەرى خوادا ﷺ چووین بۆ جەنگ، کۆمەلىک لە خەلکى عەرەبى خىلەکیمان لەگەڵدا بوون، ئىجا ئیمە کە ئاویکمان لى هەلەدەکەوت، دەمانویست خیرایى بکەین و بچینە سەر ئاوەکە، بەلام عەرەبە خىلەکیەکان خیراتەر دەڕۆیشتن و دەچوونە سەر ئاوەکە.

جاریک عەرەبیکی خىلەکی پىش هاوێلەکانى کەوت، هەوزەکەى پێکردو بەردى لە دەورى دانان و چەرمپیکیشى لە سەر ڕاخست، (یانى: ئەوێ عایدی

تیمەیه) هەتا ھاوڵەکانی دین، پیاویک لە پشتیوانەکان هات، ئەویش هەر ئەعرابیی بوو، (خیڵەکیی و بیاباننشین بوو)، جلەوی حوشرەکەیی شل کرد تاکو حوشرەکەیی ئاو بخواتەو، ئەو عەرەبە خیڵەکییەیی پیشی، کە حەوزەکەیی قۆرخ کرد بوو، لێنەگەر! بخواتەو، بەلام خاوەن حوشرەکە ئەو بەردەیی نەیدەهیشت ئاوەکە بێ {قَبَاضُ الْمَاءِ} واتە: گیرەیی ئاوەکەیی کە نەیدەهیشت بێ، بەردەکەیی لادا، عەرەبە خیڵەکییەکەش (وەک بەرگریی کردن لە ئاوەکە، کە دەستکاریی نەکرێ) دارێکی بەرز کردەووەو لەسەری پشتیوانییەکەیی داو سەری شکاند، ئەویش چوو بۆ لای عەبدوللای کورێ ئوبەیی کورێ سەلوول، سەرۆکی موناڤیقەکان و ھەوایی پێدا (ئەو کەسەیی سەری شکابوو لە ھاوڵەکانی عەبدوللای کورێ ئوبەیی بوو) عەبدوللای کورێ ئوبەیش توورە بوو گوتی: ئەوانەیی لە دەوری پیڤەمبەری خوان، خەرچییان مەکیشن و ھاوکارییان مەکەن، بەلکو لە دەوری بېرژین واتە: عەرەبە خیڵەکییەکان، کە دەهاتنە خزمەت پیڤەمبەر ﷺ و خواردنیک ھەبووایە، ئەوانیش لێیان دەخوارد، عەبدوللای کورێ ئوبەیی گوتی: ھەرکات ئەوان لە دەوری موحمەد ﷺ پېژان، ئنجا خوارد بۆ موحمەد ﷺ بەرن، با خۆی و ئەوانەیی لەگەڵدان، بیخۆن. دوایی بە ھاوڵەکانی گوت: ئەگەر گەراينەووە بۆ مەدینە، دەبێ کەسیک کە بالادەستەر، کەسیک کە زەبوونترو بێ دەسەلاتەر، دەری بکات (واتە: خۆی پیڤەمبەری خوا ﷺ دەرەبکات) زەید دەلێ: منیش ھەمیشە لە خزمەتی پیڤەمبەری خوادا ﷺ بووم، لێی نزیک بووم، کە ئەو ھەم لە عەبدوللای کورێ ئوبەیی بیست، ھەوالم دا بە مام، مامیشم چوو ھەواییدا بە پیڤەمبەری خوا ﷺ، پیڤەمبەری خواش بە دواي عەبدوللای کورێ ئوبەیی کورێ سەلوولی دا نارد، ئەویش سویندی خواردو نکوولییکرد شتی وای گوتبێ، پیڤەمبەری خواش ﷺ ئەوی بەراست داناو منی بە درۆ دانا، مام ھات بۆ لام و گوتی: ھەر ئەو ھەندەت مەبەست بوو، کە پیڤەمبەری خوا ﷺ رقی لیت ھەلەستی و بە درۆت دابنێ و مسولمانانیش! منیش خەمیکم ھاتە سەر، ھەرگیز خەمی وا نەچۆتە دلی کەس.

ئىنجا لە كاتىكدا لە جەنگە كەدا لە خزمەت پىڭەمبەرى خوا ﷺ دەروڤىشتىن،
 لە خەمان سەرم لارە لارەى بوو (يان تۆزى خەوتم، لە شوينىك)، پىڭەمبەرى
 خوا ﷺ ھات بو لام، گوڤى گرتەم و گوڤى و لە روومدا پىكەنى، ئىنجا كە
 ئەو ھەم بىنى، پىم خۆشتر بوو لەو ھەى لە دنيا دا بە ھەمىشەى مېنمەو، دواى
 ئەبوو بە كر پىم گەشت گوتى: پىڭەمبەرى خوا ﷺ چى پى گوتى؟ گوتەم: ھىچى
 نەفەرموو، بە لام گوڤى بادام و لە روومدا پىكەنى، ئەبوو بە كر گوڤى: كەواتە
 دلخۆشە، ئىنجا عومەر پىم گەشت (خوا لە ئەبوو بە كر و عومەر زەيدىش
 رازى بى) ھەمان شت كە بە ئەبوو بە كر گوتبوو، بە وىشم گوت، كاتىك كە
 روژمان كەردەو، پىڭەمبەرى خوا ﷺ سوڤەتى (المنافقين)ى خوڤىندەو.

کورتە باسیک: پوختەیه کی جهنگی (بنو المصطلق)

پێم باشه کورتەیه که له جهنگی (بنو المصطلق) باس بکهین، که له مانگی شهعبانی سالی شهشه می کوچیدا بووه، ئه ویش له بهر رۆشنایی کتێبه که ی ئیبنو هیشام (السیره النبویه) دا^(۱)، ئیمه له نو پرگه دا ئه وه ی (ئیبنو هیشام) گوته ویه تی پوخت و کورتی ده کهینه وه:

پرگه ی یه که م: (قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ بَعْضَ جُمَادَى الْآخِرَةِ وَرَجَبًا، ثُمَّ غَزَا بَنِي الْمُصْطَلِقِ مِنْ حَزَاةَ، فِي شَعْبَانَ سَنَةِ سِتٍّ، قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَاسْتَعْمَلَ عَلَى الْمَدِينَةِ أَبَا ذَرَّ الْعِفَارِيَّ، وَيُقَالُ: مُئَلَّةَ بَنِ عَبْدِ اللَّهِ الْيَثِيَّ).

ئیبنو ئیسحاق ده لێ: پێغه مبه ری خوا ﷺ به شیک له مانگی جومادی دووهم و مانگی ره جه بيش له مه دینه مایه وه، {به هیچ لایان دا نه چوو}، دوا یی له مانگی شهعبانی سالی شه شه م دا، به ره و (بنو المصطلق) له هۆزی خوزاعه چوو، {دیاره خوزاعه هۆزیک ی گه وره بووه، تیره یه کیان هه بووه به ناوی (بنو المصطلق)}، {ئیبنو هیشام گوته ویه تی: {پێغه مبه ری خوا ﷺ دیاره که ده چوو بو جهنگیک، بو سه فه ریک، که سیک ی له شوینی خو ی داده نا،} ته بوو زه پری غیفاری ی له شوینی خو ی داناو، گوته راویشه: نومه یله ی کوپی عه بدوللای له یسی داناوه {واته: دوو را هه ن له و باره وه}.

پرگه ی دووهم: ئیبنو ئیسحاق ده لێ: عاسیمی کوپی عومه ری کوپی قه تاده و عه بدوللای کوپی ته بوو به کرو، موحه ممه دی کوپی یه حیا ی کوپی حیبیان، هه رسیکیان قسه یان بو کردووم له باره ی (بنو المصطلق) وه، گوته ویا نه: پێغه مبه ری خوا ﷺ هه والی پێگه یشت، که (بنو المصطلق) هیزی بو کو

دەكەنەو، كە بەسەر مەدینە دابدەن، فەرماندەكەشیان (الحارث بن أبی ضرار) بابی (جویریة بنت الحارث)، كە دوایی دەبیته هاوسەری پیغەمبەری خوا ﷺ، کاتی پیغەمبەری خوا ﷺ دەبیستی ئەوان بە تەمان بەسەر مەدینە دابدەن، دیارە چاوەڕێ ناکات، ئەوان یێن و بۆیان دەچی، لەسەر ئاوێك پێیان دەگات كە پێی دەگوتری: (المریسیع)، لە لای كەناری دەریای سوور، ئیدی لەوێ تێك دەگیرێن و جەنگ دروست دەبی و، خوا ﷺ (بنو المصطلق) دەشکێن و، خەلکیکیان لێ دەکوژری، پیغەمبەریش ﷺ ژن و مندال و مال و سامان و ئەوانەى لێیان بەجێ دەمینى، لێیان دەگری وەك دەستكەوتی جەنگی.

برگەى سییەم: ئنجا لە كاتێكدا پیغەمبەری خوا ﷺ لەسەر ئاوی (المریسیع) بوو، ئاو هیئەران دەتێرن كە ئاویان بۆ بهێنن، عومەری كۆری خەتتایش كەسیكى لەگەڵ دەبی لە (بنی غفار) بە كرێی گرتو، كە خزمەتى بكات و ئاو بینى و كاروباری بۆ بكات، ناوی (جهجاه بن مسعود) بوو، ئەسپەكەشى بۆ خزمەتكردو، جەهجا كە كرێكاری عومەرە خوا لێی رازی بی، لەگەڵ (سنان بن وبهر الجهنی، حلیف بن عوف بن الخزرج) دا كە هاوپەیمانی (بنی عوف) بوو لە خەزەرەجیەكان، لەسەر ئاوەكە دەبیته كێشەیان و بەشەر دین، جوهەنییەكە هاوار دەكات: ئەى كۆمەلى پشتیوانان! جەهجاهیش هاوار دەكات: ئەى كۆمەلى كۆچكەرە! عەبدوللای كۆری ئوبەیی كۆری سەلوولیش تووڕە دەبی، دەستەپەك لە خەلكەكەى خۆی لەلا دەبن، كە لە نیویاندا زەیدی كۆری ئەرقەمیش دەبی، گەنجیكى تازە پیگەیشتوو بوو، {عەبدوللای بیری ئەوێ نەكردو كە زەید پیغەمبەری خواى ﷺ زۆر خۆشەوێ و رەنگە ئەو قسانەى بۆ بگێریتەو}.

عەبدوللای كۆری ئوبەیی دەلی: (أَوْقَدْ فَعَلُوهَا؟ قَدْ نَافَرُونَا وَكَانُوا فِي بِلَادِنَا، وَاللَّهِ مَا أَعَدْنَا وَجَلَّابَ قُرَيْشٍ هَذِهِ، إِلَّا كَمَا قَالَ الْقَائِلُ: سَمْنُ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ. أَمَّا وَاللَّهِ لئن رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ).

واتە: ئەووە کردیان! لە ولاتی خویماندا دژایەتییان دەکەن و، لە ولاتی خویمان دا خۆیانمان بەسەردا دەسەپینن، بەخوایمان و خویمان و ئەو نێردراوانەى ھۆزى قورەیش، {جلایب} واتە: ئەوانەى ھینراون لە قورەیش، مەبەستى پیغەمبەرى خوا ﷺ و ھاوەلانى کۆچکەرى بوو، خویمان و ئەوانم {وا دیتە بەرچاو، وەك کاتى خۆى پیشیان گوتووینان: (سَمْنٌ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ)، سەگەكەت قەلەو بکە، خۆت دەخوات، (حاشای پیغەمبەر ﷺ و ھاوەلانى)، بە خوا کە گەراينەووە مەدینە، دەبێ ئەوێ بەلە دەستەر، ئەوێ زەبوونە دەرى بکات، {مەبەستى ئەوەبوووە خۆى بەلە دەستەر پیغەمبەرى خوا و ھاوەلانى زەبوون بێ دەسەلاتن!}.

برگەى چوارەم: دوایى عەبدوللای کورێ ئوبەیی روو لەو خەلکە دەکات، کە لە دەوریەتى و پێیان دەلێ: ئەووە خۆتان بەخۆتانان کرد، ئەوانەتان ھیناو ولاتی خۆتان و مال و سامانى خۆتان لەگەڵ دا بەش کردن، بە خوا ئەگەر ئێوە دەستان گرتایەووە و ھاوکاریتان نەکردبان، دەچوونە ولاتیکی دیکەو شارێکی دیکە، زەیدى کورێ ئەرقەم خوا لێى رازى بێ کە گوێى لەو قسانە دەبێ، ئەو قسانە دەبا بۆ لای پیغەمبەرى خوا ﷺ، لە کاتیکدا کە لە جەنگ لە دژی دوژمنەکەى تەواو بوو، ھەوالەکەى پێدەدا، عومەرى کورێ خەتتابیش خوا لێى رازى بێ، لەوێ دەبێ و دەلێ: فەرمان بە عەببەدى کورێ بێش بکە، با بیکوژێ، یان: عەبدوللای کورێ ئوبەیی، پیغەمبەرى خواش ﷺ دەفرموێ: {فَكَيْفَ يَا عَمْرُ إِذَا تَحَدَّثَ النَّاسُ أَنَّ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ، لَا، وَلَكِنْ أَدْنُ بِالرَّحِيلِ} (أخرجه البخاري: ٤٦٢٤، ٤٦٢٢، مسلم: ٢٥٨٤)، چۆن ئەى عومەر! دوایى خەلک قسە دەکەن و دەلێن: موخەممەد ھاوەلانى خۆى دەکوژێ، بەلام جار بەدە با پرۆین، لە کاتیکدا کە پیغەمبەرى خوا ﷺ عادەتى وا نەبوو، لەو کاتەدا، بپروات.

(پېځەمبەری خوا ﷺ بۆیە لەو کاتەدا دەروا^(١)، تاكو خەلکەكە سەرقال بێ و نەیانپەرژێتە سەر مقوۆ مقوۆ قسەکانی عەبدوللای کورێ ئوبەیی، کێشە و ئاشووب و ئازاوەیەك لە نێوخوڤا پەیدا نەبێ).

برگە ی پێنجەم: عەبدوللای کورێ ئوبەیی کورێ سەلوول، کاتیک پێی دەگاتەووە کە زەیدی کورێ ئەرقەم ئەو هەوالە ی بە پېځەمبەری خوا ﷺ گەیاندووە، لە عەبدوللای بیستو، دەچێتە لای پېځەمبەری خوا ﷺ و سویند بە خوا دەخوات، کە شتی وای نەگوتو، عەبدوللای کورێ ئوبەیی لە نێو خەلکەکە ی خۆیدا شەریف و مەزن بوو، پێز لێگیرا و بوو، ئەوانە ی لە خزمەت پېځەمبەردا دەبن، لە پشتیانان لە هاوێلانێ پېځەمبەری خوا ﷺ، یان لە هاوێلانێ عەبدوللای کورێ ئوبەیی، دەلێن: ئە ی پېځەمبەری خوا ﷺ ئەو مندالە، هەرزەکارە لێی تێکچو، یان ئەو ی گوتوو یەتی هەمووی لەبەر نەکردووە نەپاراستو، ئەو هەش هەمووی وەك سۆز نواندن لەگەڵ عەبدوللای کورێ ئوبەیی، یان وەك بەرگری لێکردنی.

برگە ی شەشەم: ئنجا کاتیک پېځەمبەری خوا ﷺ دەروا، ئوسەیدی کورێ حوزەیری پێدەگات، سلاو لە پېځەمبەر دەکات بە سلاو لێکردنی پېځەمبەرایەتی سەلامی لێ دەکات: (السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ)، دوایی دەلێ: ئە ی پېځەمبەری خوا ﷺ! بەراستی لە کاتیک نەگونجاودا روشتین و سوپایەکەت بەرێکرد، هەرگیز لە کاتی وادا نەروشتووین؟! پېځەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: (أَوْ مَا بَلَغَكَ مَا قَالَ صَاحِبُكُمْ؟) قَالَ: فَأَيُّ صَاحِبٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «عَبْدُ اللَّهِ بَنُ أَبِي»، قَالَ: وَمَا قَالَ؟ قَالَ: «زَعَمَ أَنَّهُ إِنْ رَجَعَ إِلَى الْمَدِينَةِ أَخْرَجَ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ». قَالَ أَسِيدٌ: فَأَنْتَ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُخْرِجُهُ إِنْ شِئْتَ، هُوَ وَاللَّهِ الذَّلِيلُ وَأَنْتَ الْعَزِيزُ؛ ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ارْزُقْ بِهِ، فَوَاللَّهِ لَقَدْ جَاءَ اللَّهُ بِكَ وَإِنَّ قَوْمَهُ لَيَنْظُمُونَ لَهُ الْخَرَزَ لِيَتَوَجَّوهُ، فَإِنَّهُ لَيَرَى أَنَّكَ قَدْ اسْتَلَبْتَهُ مُلْكًا) (أخرجه الطبري: ج ٢، ص ١٠٩، وابن

كثير في البداية و النهاية ج ۳ ص ۱۹۹، وابن سيد الناس في عيون الأثر ج ۲، ص ۱۳۴)،
واته: پيغەمبەرى خوا ﷺ بە ئوسەيدى كۆرى حوزەير ﷺ دەفەرموئ: پيىت
نەگە يىشتو، ھاوۋەلەكەتان چى گوتو؟ ئەويش دەلئ: كام ھاوۋەل؟ دەفەرموئ:
عەبدوللای كۆرى ئوبەيى، (واته: ھاوۋەلتان لەو پرووۋە كە پشتيوانى مەدينەيە)
دەلئ: چى گوتو؟ دەفەرموئ: پيى وايە كاتئ گەرايەو ھە بۆ مەدينە، ئەو ھى
بالا دەستەرە ئەو ھى بئ دەسەلاتە، دەرى دەكات، ئەويش دەلئ: ئەي پيغەمبەرى
خوا ﷺ! بەخو تۆ بالا دەستى و ئەو زەبوونە، ئەگەر كەيفت لئ بئ تۆ ئەو
دەردەكەى، دوایى دەلئ: ئەي پيغەمبەرى خوا ﷺ! لەگەلئ نەرم بە، سوئند
بەخو، خوا تۆى بۆ لای ئيمە ھيئا (وہك پيغەمبەرى خوا ﷺ) خەلكەكەى
عەبدوللای كۆرى ئوبەيى كۆرى سەلوول، بەردى بەنرخيان بۆ دەچنن ھەك
تاج كە بيكەنە ھوكمران و پادشاو، ئيستا ئەو پيى وايە پادشاتيەكەى بە ھۆى
تۆو ھى تىكچو.

برگەى ھەوتەم: ئيبنو ھيشام لە ژيەر ناوونيشانى: (سير الرسول بالناس
ليشغلهم عن الفتنة)، (پۆياندى پيغەمبەر ﷺ بە خەلكەكە، تاكو سەرقاڤان
بكات لەو ھى تووشى فیتنەو كيشەى ئوخۇ بىن) دا دەلئ:

دوایى پيغەمبەرى خوا ﷺ ئەو پۆژە ھەمووى پۆيشت، واتە: خەلكەكەى
ھەر پۆياندى تاكو ئيوارە، ھەروەھا شەوۋەكەشى و فەرمووى: پامەو ھستى تاكو
بەيانى و، بەشيك لە پۆژەكەش، ھەتا خۆر ئازارى دان، ئنجا بە خەلكى فەرمو
دابەزن بۆ پشوودان، ئيدى خەلكەكە ھەر ھيئەدىان پيچوو، كەلەكەيان كەوتە
عەرزى، يەكسەر خەوتن.

وہك پيشتريش گومان: (پيغەمبەرى خوا ﷺ بۆيە واىكرد، تاكو خەلك سەرقاڤ
بكات لە قسەو باسى كە دوئى بۆو، قسەكەى عەبدوللای كۆرى ئوبەيى
كۆرى سەلوول و، فیتنەو ئاشووبيك لە ئودا نەبئ).

بِرْگەى ھەشتەم: ئنجا ئەو سوورەتەى باسى مونا فېقەکانى تېدايە، لە بارەى عەبدوللای کورپى ئوبەيى کورپى سەلوول و، ئەوانەى لەسەر ڤاى وى بوون، لەو بارەو ە دابەزى، کاتیک ئەو سوورەتە دابەزى، پېڭەمبەرى خوا ﷺ گوئى زەيدى کورپى ئەڤقەمى گرت، (چونکە گەنجیکى تازە پېڭەشتوو بوو، ئەگەرنا پېڭەمبەرى خوا ﷺ گوئى پياوئیکى گەورە ناگرى، بەلام گەنج بە شيوەى خوئى مامەلەى لەگەلدا دەکرى) فەرمووى: (هَذَا الَّذِي أَوْفَى اللَّهَ بِأُذُنِهِ)، ئەمە کەسێک بوو کە بو خوا وەفادار بوو بە گوئیه کەى، (واتە: گوئیه کەى بەو ەفا بوو لەگەل خواى پەرورەدگارو لەگەل پېڭەمبەردا ﷺ) دوایى ەوالبى عەبدوللای کورپى ئوبەيى کورپى سەلوول، بە کورە کەى گەشت کە کورە کەشى ناوى عەبدوللای بوو^(۱).

بِرْگەى نۆيەم و کۆتايى: ئېينو هېشام لە ژيەر ناوونيشانى (طلب ابن عبد الله بن أبيّ أَنْ يَتَوَلَّى قَتْلَ أَبِيهِ وَعَفُو الرِّسُولِ ﷺ)، واتە: داواکردنى کورە کەى عەبدوللای کورپى ئوبەيى کورپى سەلوول، کە خوئى بابى بکوژى، بەلام لېبوردى پېڭەمبەر ﷺ لە عەبدوللای کورپى ئوبەيى کورپى سەلوول.

ئېينو ئيسحاق دەلئى: عاصيمى کورپى عومەرى کورپى قەتادە بوئى باسکردم، کە عەبدوللای (واتە: عەبدوللای کورپى عەبدوللای کورپى ئوبەيى کورپى سەلوول، کورە کەى بە ناوى کردۆتەو ە) ەاتە لای پېڭەمبەرى خوا ﷺ گوئى: ئەى پېڭەمبەرى خوا ﷺ! ەوالم پېڭەشتو، کە بە تەماى عەبدوللای کورپى ئوبەيى کورپى سەلوول بکوژى، بەهوئى ئەو ەو ە کە لە بارەى ئەو ەو پيټ گەشتو، ئنجا ئەگەر ەەر بە تەماى بېکوژى، فەرمانم پيیکە سەرە کەيت بو دېنم، بە خوا هوئى خەزەرەج دەزانن، کە هېچ کەس لە من چاکە کارتر نەبوو ە لەگەل بابيدا، بوئە دەترسېم ئەگەر تو جگە لەمن فەرمان پيیکەى و بام بکوژى، نەفسم رېم نەدا تەماشای بکوژى بام (عەبدوللای کورپى ئوبەيى کورپى سەلوول) بکەم، ڤروا لە نيو خەلکى و بېکوژم، سەرەنجام من ئيمانداريک بە کافريک بکوژم و بچمە نيو ئاگر.

(۱) ڤروانە: تاريخ الأمم والملوك للطبري ج ۲ ص ۱۱۰، و عيون الأثر لابن سيد الناس، ج ۲، ص ۱۳۴.

{فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «بَلْ نَزَقُ بِهِ وَنُحْسِنُ صُحْبَتَهُ مَا بَقِيَ مَعَنَا»} به لکو له گه لی نهرم ده بین و هاوه لایه تی باشی ده که ین تا کو له گه لمان دا ما بی.

ئنجای دواي ئەوه کاتیک عەبدوللای کورێ ئوبەیی، قسە ی بو خە لکه که ی کردبایه، سەرکۆنه یان ده کردو ده یانگرت و قسە ی توندیان له گه لدا ده کردو، ئە گەر باسی ئیسلامی کردبایه و ئامۆژگاری کردبایه، ده یانگوت: بێدەنگ به، تو نه بووی فلان شته و فلان شته ت گوت و، ئەم ئایه تانه ش له باره ی تووه دابه زین! دواي پیغه مبه ری خوا ﷺ به عومەری کورێ خە تتابی ﷺ فەرموو: کاتیک پیگه یشته وه که خە لکی عەبدوللای کورێ ئوبەیی کورێ سە لوول ئیستا ئاوا له گه لی توند بوون، پیی فەرموو: («كَيْفَ تَرَى يَا عَمْرُؤُ! أَمَّا وَاللَّهِ لَوْ قَتَلْتُهُ يَوْمَ أَمَرْتَنِي بِقَتْلِهِ، لَأَرَعَدْتُ لَهُ أَنْوَفَ، لَوْ أَمَرْتُهَا الْيَوْمَ بِقَتْلِهِ لَقَتَلْتُهُ»؛ قَالَ: فَقَالَ عَمْرُؤُ: قَدْ وَاللَّهِ عَلِمْتُ لِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَعْظَمَ بَرَكَةً مِنْ أَمْرِي).^(۱)

ئە ی عومەر! ئیستا ده بین، به خوا ئەو کاته ی پیت گوتم بیکوژە، ئە گەر کوشتمایه هە ندیک لووت بو ی گرژ ده بوون و هه ره شه یان ده کرد، ئە گەر ئە مرۆ فەرمان بکه م به و خاوه ن لووتانه (به و که سانه) ئاماده ن بیکوژن (به لام ئەو کاته ی نه یانناسیوه له سه ری توو ره ده بوون) عومە ریش خوا لیی پازی بی گوتی: به خوا کاری پیغه مبه ری خوا ﷺ به ره که تی زیاتره و مه زنتره، له کاری من و بوچوونی من.

ئە مه کورته یه ک بوو له جه نگی (بنی المصطلق)، که وه ک گوتم له و جه نکه دا ئەم سوو ره تی (المنافقون) دابه زیوه، به بو نه ی ئەو هه لو یسته ی عەبدوللای کورێ ئوبەیی کورێ سە لووله وه.

(۱) أخرجه: (ابن كثير في البداية والنهاية: ج ۴ ص ۱۵۸، وفي السيرة: ج ۳، ص ۲۹۹، وابن سيد الناس في عيون الأثر: ج ۲ ص ۱۳۴).

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خۆی
بە بەزەیی بەخشنده، واتە: دەستپێکردنم بە ناوی خۆی، مەبەستیشی ئێی
ئەوێه:

١ - ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

٢ - ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

٣ - ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خۆی بەلادەست دەکەم.

٤ - ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

لە کاتی گوتنی (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) دا وەك هەمیشە گوتوو مانە،
پێویستە بەلای کەمەوێه و چوار واتا مەبەستە، لە عەقڵ و دڵدا چەسپاو بن.

ئەجا خوا ﷻ ڕوو دەکاتە پێغەمبەری خاتەم ﷺ و دەفەرموی: ﴿إِذَا جَاءَكَ
الْمُنْفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ﴾ کاتێک مونا فیکەکان هاتنە لات، گوتیان:
ئێمە شایەدیی دەدەین، کە بە دنیایی تۆ پەوانە کراو و نێردراوی خۆی،
﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ﴾، خواش دەزانێ تۆ نێردراوی وی، ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ
إِنَّ الْمُنْفِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾، بەلام خوا ﷻ شایەدیی دەدات کە بە دنیایی
مونا فیکەکان درۆزن، لەوێدا کە دەڵێن: شایەدیی دەدەین تۆ نێردراوی خۆی،
واتە: لەو قسەیاندا کە دەڵێن، راست ناکەن و شایەدیی نادەن، بۆیەش خوا
ﷻ بەرلەوێ شایەدیی دانی خۆی لەسەر درۆزن بوونی مونا فیکەکان بخاتە
ڕوو، دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ﴾، خواش دەزانێ تۆ نێردراوی وی، بۆ
ئەوێ و وەرەگیرێ کە مونا فیکەکان دەڵێن: تۆ نێردراوی خۆی، قسەکەیان
درۆیە، نەخێر، قسەکەیان: کە موخەممەد ﷺ نێردراوی خۆی، راستە، بەلام

مونافىقه كان له گوتنى قسه كه دا راست ناكهن، واته له دلياندا ئه و شايه دييدانه و،
ئهو برؤا هه بوون و متمانه بوونه وهك پيغه مبهري خوا، به موحه ممهد ﷺ نيه،
كه به نيردرؤوى خواو ره وانه كراوى خواى بزائن.

﴿اتَّخَذُوا أَيْمَنَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، سوينده كانى خويان كردوونه
سوپهرو قه لغان، كردوونه پۆشه ريك، (جُنَّة) به ماناي پۆشه ري دي، ئنجا مه به ست
پيى:

أ- ههر پۆششيكه كه به سهريان وهيه و وهك ده مامكيك خويان پي پنهان كردوه، به
هوى ئه و سوينده درؤيانه وه.

ب- ياخود وهك چۆن سوپهرو قه لغانتيك كه سيك له جهنگدا به كارى ديتي، بو ئه وهى
خوى پي بپاري زي، مه به ست پي ئه وهيه، ههر دوو واتايه كه ده گريته وه، چونكه له
ئه سلدا (جُنَّة) واته: (سَتْرَة)، (جُنَّة اللَّيْلِ) واته: شهوگار دايپوشي، (جَن) يش بويه پيان
ده گوتري (جن)، چونكه پۆشراون، كۆرپه له (جنين) يش له بهر ئه وهى پۆشراوه، (مَجْنُون)
يش له بهر ئه وهى عه قله كهى پۆشراوه، (جُنَّة) ش باخيكه كه دارو دره خته كانى چرو پر
بن و ژيره كهى دايپوشن و ههر شتيكى تيداى دايپوشن، خوا ده فهرموى: سوينده كانى
خويان كردوونه قه لغان و سوپهري، ياخود كردوونه دا پۆشه ري.

﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، ئنجا له ئاكامى ئه وه دا كه ئه و سوينده به درؤيانه
ده خوون، خه لك له ريى خوا لاده دهن، ئه مه ئه گهر (فَصَدُّوا) له (صَدَّ) وهه بي،
(صَدَّ يَصُدُّ صَدًّا أَي: صَرَفَ يَصْرِفُ صَرَفًا)، به لام ئه گهر له (صدود) وهه بي، (صَدَّ
يَصُدُّ صَدُّوْا)، واته: خويان له ريى خوا لاده دهن، ليره دا ههر دوو واتايه كه ش
هه لده گري، واته: له ريى خوا لاياندا، ياخود خه لكيان له ريى خوا لادا، واته:
(صَدَّ) ده گونجى (لازم) بي و بهر كار نه خوازي، واته: لاياندا، ده شگونجى بهر كار
بخوازي و (مُتَعَدِّي) بي، تپه پينه ري بي بو بهر كار، ئه و كاته واته: خه لكيان له
ريى خوا لادا.

﴿إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، بە دُنیاوی ئەوان ئەوێ خراپترین شتە دەیکەن، (سە) وهك (بئس) وایەو کرداری بە خراپدانان (فعل الذم) ه، واتە: ئەوێ خراپترین شتە دەیکەن، کە سویندی بە درۆ دەخۆن، دین بە رۆالەت خۆیان بە مسوڵمان پێشان دەدەن و، لە راستیشدا وایەن.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطَغَىٰ عَلَىٰ قُلُوبِهِم فَهُمْ لَا يَقَفَهُونَ﴾، بۆچی خراپترین کردەوێ ئەنجام دەدەن؟ ئەویش بە هۆی ئەوێوە کە پروایان هینا، دواوی بیپروا بوون، ﴿فَطَغَىٰ عَلَىٰ قُلُوبِهِم﴾، ئنجا مۆر بەسەر دڵەکانیانەوێ نرا، ﴿فَهُمْ لَا يَقَفَهُونَ﴾، سەرەنجام ئەوان تیناگەن.

ئایا لێرەدا مەبەست ئەوێە کە بەراستی ئیمانیاڵ هیناوەو، دواوی هەلگەراونەوێ، یاڵ مەبەست ئەوێە کە بە رۆالەت گوتووینا: ئیمانیاڵ هیناوەو لە حەقیقەتیشدا بیپروا بوون؟ هەردوو واتایە کە هەلگەری، دوایش باسی دەکەین کە موناڤیق و دەغەلەکان جۆراو جۆر بوون:

أ- رەنگە هەیانبووبی، بە کردەوێ بەراستی پروای هینابی، بەلام دواوی لەبەر لۆمەو لەقەمی دۆست و رەڤیق و برادەرانی چۆن پروا دینی، چۆن واز لە بتپەرستی دینی، یاڵ چۆن واز لە ئایینی پێشووت دینی؟ هەلگەراپیتەوێ.

ب- دەشگونجی هەر بۆ پروا پامای بۆ هەلخەلەتاندنی مسوڵمانان، وایانکردی.

ج- دەشگونجی کەسیک بە راستی پروای هینابی، بەلام پروایەکی لەرزۆک و خۆی رانەگرتی لە ئاقار ئەو پێشەواتانەدا کە دینە پێشی، یاخود بۆ دابینکردنی بەرژەوێەندیە ناشرەعیەکانی، گەراپیتەوێ سەر ئایین و بەرنامە پێشی، هەموو واتایەکان هەلگەری.

﴿وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ﴾، کاتیک تۆ بیانینی، جەستەکانیاڵ تۆ سەرسام دەکەن، واتە: کەلەش و جەستەیهکی سەرئەج راکیشیاڵ هیه، دواوی باس دەکەین کە هەر کام لە عەبدوللای کوری ئوبەیی کوری سەلوول و، هەندیکی دیکەش، دوو سییە کە ناویان هیناوە، دەلین: خاوەن قەدو قیافەیهکی جوان

و بەرچاو بوون، خاوەن کە لە ش بوون، خەڵکیش بە زۆری عەقڵی لە چاواندایە،
هەروەها خاوەن قسەو زمانپاراوی و ڕەوانبێژیش بوون.

بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ﴾ کاتیک قسەش بکەن،
گوێ بۆ قسە کە یان دەگری، هەڵبەتە لێرەدا ڕووی دواندن لە پیغەمبەرە ﷺ،
دەشگونجی ڕوو لە هەر کەسێک بێ، کە بگونجی بدوینری (لِكُلِّ مَنْ يَصْلُحُ
للخطاب).

﴿كَأَنَّهُمْ خُشِبٌ مُسْنَدٌ﴾ وەك دارە هەڵپەسێردراوەكان وان، (مُسْنَدٌ) لە
ئەسڵدا (مُسْنَدٌ) یە، بەلام گیرە (شَدَّة) ی خراوەتە سەر بۆ ئەوەی مانایەکی
بەهێزتر بکات، یان لەبەر زۆری ئەو دەغلانە ی نەریت و حالەتیان وابوو.

ئنجای بۆچی خوا تەشبییهیان دەکات بە داری هەڵپەسێردراوە؟ واتە: بێ
کەلەکن، ئەگەرنا داریک هیچ کەلکی هەبێ، یان دەکرێتە سووتەمەنی، یان
دەکرێتە دارو پەردوو بۆ خانوو، یان شتیکی لێ دروست دەکری، تەختە ی
لێ دروست دەکری و بۆ کەلوپەل بەکار دەهێنری، بەلام ئەوانە وەك داری بە
دیواریک شویتیک هەڵپەسێردراو وان و بێ کەلەکن.

﴿يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ﴾ هەر دەنگێک لە دژی خۆیان تێدەگەن، هەر
چریکە یەك هەر هاواریک بێ، وا دەزانن لە دژی ئەوانە.

﴿هُمُ الْعَدُوُّ﴾ ئەوانە بەراستی دوژمنن، دوژمنی بەراستی کە ماناوە چەمکی
دوژمنی تەواوی بەسەردا بچەسپی و پڕ بە پیستی بێ، ئەوانەن، چونکە
لەراستییدا ئەوەی گورگ بێ و لە پیستی مەردا، زۆر ئاسانتر دەتوانی زیانت
لێ بدات، لەوکەسە ی تۆ دەیبینی گورگەو بەرەو ڕووت دی.

﴿فَلَا حَذْرَ لَهُمْ﴾ بە پیغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ: لێیان وریا بە، وریایان
بە، (الْحَذَرُ: إِخْطَارٌ مِنْ مُخِيفٍ)، (حذر) بریتیه لە خو پاراستن لە شتیکی
مەترسییلێکراو، واتە: وریاوە هۆشیار بە.

﴿فَتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾، خوا بیانکوژی، خوا له ئیویان بهری، به ره و کوئی لاده درین! ئەو راسته ڕێهه یان له بهر دهسته، ئەو پێغه مبه ره پایه به رزه که سه راپا نوورو به ره که ته، به و په وشته به رزو جوانه وه، به و هه موو دله پر به زه یی و جۆش و خرۆشه وه بۆ هه موو لایه ک، ئەو قورئانه ئەو هه موو نوورو به ره که ته له بهر ده ستیانه، بۆچی دوا ی ئەو پێغه مبه ره ناکه ون و ئەو قورئانه وه رنا گرن، له عه قل و دلی خویاندا بیچه سپین، ئەو راسته ڕێهه به ره و خوا نا گرنه بهر، به ره و کوئی لاده درین؟ وه ک ویستی خویانیان له ده ست دابی، وه ک چۆن و لاخی ک ڕیشمه ی ده که ویته ده ستی که سی ک و، به ره و ئەو شوینه ده بردری که و لاخه که نایه وی، به لکو ئەو که سه ده یه وی، که ڕیشمه که ی به ده سه ته، ئەوانیش ئاویان لێهاتوه، شه یتان ئاوا به و شیوه یه لای داو ن.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّأُ رُءُوسَهُمْ﴾، ئە گه ر پێیان بگو تری: وه رن پێغه مبه ری خوا ﷺ داوای لێبوردنتان بۆ ده کات، داوای لێبوردنتان بۆ له خوا ده کات، ﴿لَوَّأُ رُءُوسَهُمْ﴾ سه ره کانیا ن با دا، ئە گه ر فه رموو باشی (لَوَّأ) وه ک ئاواش خوی نرا وه ته وه، هه رگو نجا بوو، به لام ﴿لَوَّأ﴾، لێ ره دا گیره دار (مُشَدَّد) کرا وه، بۆ ئەوه ی مانایه که ی به هێز تر بی، واته: سه ره کانیا ن با ده ده ن، ملیان با ده ده ن، ڕوو وه رده گیرن.

﴿وَرَأَيْتَهُمْ يَصْدُونَهُ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴾، ده یانی نیی خۆ به زلگرانه لاده ده ن، لێ ره دا: ﴿يَصْدُونَهُ﴾ به مانای (لازم) ی به کارهاتوه، به مانای خۆ لادان، نه ک به مانای خه لک لادان، ده یانی نیی لاده ده ن، له حالیکه دا ئەوان خۆ به زلگرن، خۆ به زلگرانه ڕوو وه رده گیرن و لاده ده ن.

﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾، یه که سانه له سه ریا ن، ئایا داوای لێبوردنیا ن بۆ بکه ی، یا ن داوای لێبوردنیا ن بۆ نه که ی، هه رگیز خوا لێیان نابوو ری، واته: داوای لێبوردن کردن و داوای لێبوردن نه کردنی

تۆ بۆ ئەوان، يەكسانە، خوا بېريارى داو، لەبەر ئەوێ ناخێكى پېسيان هەيه، بە كەلكى ئەو نايەن و شايستەى ئەو نين خوا لايان ببوورێ، بەلێ تۆ وەك پيغەمبەرى خوا ﷺ كە بە رەحمەت نێردراوى بۆ هەموو جيهانيان، بە ئەركى خۆت هەلەدەستى، بەلام دواچار بېريارى لايوردن و لاي نەبوردن بەدەست خوايه، تۆ داوايه كەو دەيكەى، خواش ﷻ بە پيى زانيارى بى سنوورى خۆى و حيكمەتى بى سنوورى خۆى، جارى وا هەيه داواى لايوردنەكەت وەردەگرێ، جارى واشە وەريناگرێ، تۆش وەك ئەركى خۆت، وەك بۆ تۆ شايستەيهو لايەت دەوەشيتەو، مامەلە دەكەى، بەلام بېريارى كۆتايى، بە پيى زانيارى بى سنوورو حيكمەت و دادگەريى بى سنوورى خوا، لەلايهن خواو دەدرێ.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ بە دلنايى خوا كۆمەلێ لارێ بووان لادەران، راستە رێ ناكات، بە ئامانج ناگەيەنێ، هيدايتە ليرەدا بە ماناي رێ پيشاندان نيه، خوا فاسيق و زالم و چاك و خراپ، هەموويانى رينمايى كردوون، بەلام ليرەدا: ﴿لَا يَهْدِي﴾، ياني: نايناخاتە سەر راستە رێ، لوتفيان لەگەڵ ناكات، مشووريان لاي ناخوات، بە ئامانجيان ناگەيەنێ، چونكە رينمايى خويان رەفز كردهو، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُوا الْعَمَىٰ عَلَىٰ الْهُدَىٰ ۚ﴾، بەلام گەلى (ثمود) مان رينمايى كرد بوو، كەچى كويريان بەسەر رينمايدا هەلبارد.

دەبى وريا بين: زۆرێك لە روونكەرەوانى قورئان، ليرەدا بە هەلەداچوو لە ئەنجامى ئەو دەدا كە هيدايتە، بە پيى ئەو سياقەى تيدا هاتو، دەبى سەرنج بدرێ، ئايا بە مانا گشتيەكەيتى كە بە ماناي رينمايه، يان بە ماناي تايبەتيەكەيتى كە بە ماناي راستە رێ كردن و بە ئامانج گەياندنە، لەبەر ئەوێ جياوازيان بەو دوو واتايە نەكردو، بە زۆرى وا هەيه، لە مانا كردن ليرەو لە شوێنى ديكەش دا، تووشى هەلە بوون و، كە ئەو لە تەفسيرە كوردويه كاندا زياتریشه.

﴿ هُمْ الَّذِينَ يَقُولُونَ ﴾، ئەوان كەسائىكن دەلّين: ئەوانەى باسيان كرا موناقيقەكان، دەغەلەكان دەلّين، ﴿ لَا تُفِقُوا عَلَىٰ مَنۢ عِنۡدَ رَسُولِ ٱللّٰهِ ﴾، ئەوانەى لە خزمەت پىڭەمبەرى خوادان خەرجييان مەكيشن، ھاوکاریان مەكەن و پارەيان مەدەن، ﴿ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا ﴾، تاكو پەرش و بلاو دەبن و دەپرژين، يان: تاكو دەرۆن و بلاوێ لى دەكەن، ئنجا خواردن و ھاوکاریى بۆ پىڭەمبەرى خوا بەرن، ﴿ وَلِلّٰهِ خَزَايِنُ ٱلسَّمٰوٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، عەنبارەكانى ئاسمانەكان و زەوىيش ھى خوان، ﴿ وَلٰكِنَّ ٱلْمُفٰفِقِينَ لَا يَفْقَهُوۡنَ ﴾، بەلام موناقيقەكان تىناگەن، ھەك پىشتريش گوتوومانە: (فقہ) بریتىيە لە ورد تىگەيشتن، ياخود تىگەيشتن لە مەبەستى قسەبێژ، ياخود ورد سەرنجدان بۆ ئەوھى بەھووى شتىكى ئاشکراو، شتىكى پەنھانىش دەرك بکړی.

ئەم ھەلوێستەيان ھەك لە ھووى ھاتنە خوارەوھەكى دا باسمان كرد: عەبدوللای كورپى ئوبەيى كورپى سەلوول، دەيگوت: بە مأل و سامانتان ھاوکاریى ئەوانە مەكەن كە لە لای پىڭەمبەرى خوان، ئنجا بۆچى گوتوویەتى: (رسول الله)، كە بە ئىردراوى خواشى نەزانیو؟ لەبەر دەورووبەرەكەى كە خەلكىكى مسولمان ھەبوون، پىی خەلەتاون، گوتوویەتى: ئەگەر بلیم: موحمەد و نەلیم پىڭەمبەرى خوا ﷺ، دەلّين دیارە دان بە پىڭەمبەرایەتیی موحمەد ﷺ نانئى، بۆیە گوتوویەتى: ئەوانەى لە لای پىڭەمبەرى خوان، ھاوکاریان مەكەن و خەرجييان مەكيشن.

ئەو قسەيەش بەگشتى سى پرووى ھەن:

أ- ھاوکاریى پىڭەمبەرى خوا مەكەن تاكو دەورى چۆل بى و كەسى بەدەورەوھ نەمىنى.

ب- ئەوانەى لە دەورى پىڭەمبەرى خوان، ھاوکاریان مەكەن، بۆ ئەوھى دەورى چۆل بكەن و، پىڭەمبەرى خوا ﷺ سەرى سووك بى و ھىندە بارى شانى قورس نەبى،

ج- ئەوانەى بەدەۋورى پېغەمبەرى خواۋەن لە عەرەبە خێلەكىي و بيا باننشینه كان خەرجيان مەكێشن، تاكو بڵاۋەى لى دەكەن و دەپۆن، بۆ ئەۋەى ھاوکارىيەكە كە ھى پېغەمبەرى دەكەن، لە خواردن و پېداۋىستىي، بەشيان بکات و كورتى نەھيئى.

بەلام لە راستىيدا مەبەستيان ئەۋە بوۋە كەسى بە دەۋرەۋە نەمىئى، ئەۋ مانايەى مەبەست بوۋە ھەرچەندە ئەۋ مانا سادەو پروكەشپەش دەگەيەنئى، بۆ خەلكىكى سادە كە بلىن: ئەوانە دلسۆزى پېغەمبەرى خوان و دەلین: ئەوانەى لە دەۋرى ھالاون، ھاوکاریان مەكەن بۆ ئەۋەى كەمىك دەۋرى سووك بى و ئىسراحت بکات.

ئىنجا باسى ھەلۋىستىكى دىكەيان دەكات:

﴿يَقُولُونَ لِنِ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ﴾ دەلین: ئەگەر گەراينەۋە بۆ شار (يثر)، كە دواى تەشرىف بردنى پېغەمبەر ﷺ و ھاۋەلانى، كرا بە مەنزلگای ئىسلام ناۋى لىنرا: (المدينة) ياخود (مدينة الرسول) شارى پېغەمبەر ﷺ يان شار، دەلین: ئەگەر گەراينەۋە بۆ شار يان شارەكەمان.

﴿لِيُخْرِجَ الْأَعْرُضَ مِنَ الْأَدَلِّ﴾ بە دلنبايى ئەۋەى بالادەستەر، دەبى ئەۋەى بى دەسەلاترە دەرى بکات، ياخود ئەۋەى بەھيژىش، دەبى ئەۋەى بېھيژە، دەربكات، (الأعرز) واتە: ئەۋپەرى بەھيژ، (الأدل) یش واتە: ئەۋپەرى داماوو بېھيژو زەبوون، ﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾ بالادەستى ھى خوايە ھى پېغەمبەرەكەيەتى و ھى پروادارانە، ﴿وَلَكِنَّ الْمُتَنَفِّعِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ بەلام موناڤىق و دەغەلەكان نازانن، كەواتە: ئەگەر وابى كە كى بەھيژترە ئەۋەى بېھيژەكە دەربكات، ئەۋپەرى ھيژ، ھى خوايە ھى پېغەمبەرەكەيەتى و ھى پروادارانە.

كەواتە: ھەر بەپى قسەى موناڤىق و دەغەلەكان، پېغەمبەرى خوا ﷺ و پرواداران بە پشتىۋانى خوا، ھەركات بيانەۋى ئەۋ موناڤىق و دەغەلانەى بېھيژو زەبوونن و دەدەردەنن.

مەسەلە گىرەنگەكان

مەسەلەى يەكەم:

باسى دەغەلەكان كە لەكاتى ھاتىياندا بۆ لاي يىغەمبەرى خوا ﷺ، خۇيان بە برۋادار پىشان داوھو، بەدرۆخستەنەوھى خوا بۇيان و، پروونكرەنەوھى ئەوھ كە سوئندە درۆيەكانيان كىرەوونە پۆشەرو سوپەريان، بۇيەش بەو دەرەدە چوون، چونكە: برويان ھىناوھو دوایى بىپروا بوونەوھو، ئەوانە پروالەت جوانى نىوھپۆك ويرانن و، قسەى خۆش و بۆشيان ھەيە، وريايى زۆريش پىويستە بۆ مامەلەكرەن لەگەلياندا، ئامادەش نىن بىنە خزمەت يىغەمبەرى خوا ﷺ، داواى لىيوردنيان بۆ لە خوا بىكات و، ئەگەر گريمان داواى لىيوردنيشيان بۆ بىكرى، ھەرگىز خوا لىيان نابوورى:

خوا دەفەرموى: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ، وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾ (۱) اتَّخَذُوا أَيْمَنَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۲) ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ (۳) وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسْنَدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَنْى يُؤَفَّكَونَ (۴) وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّارُؤُهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ (۵) سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (۶)﴾

شىكرەنەوھى ئەم ئايەتەنە، لە بىيىست و پىنچ برگەدا:

(۱) - ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ﴾، كاتىك موناڤىقەكان ھاتنە لات، ھەلبەتە پرووى دواندن لە يىغەمبەرى خاتەمە ﷺ، يانى: ئەى موھەممەد ﷺ! كاتىك موناڤىقەكان ھاتنە لات، (إِذَا:

ظَرَفٌ لِلزَّمَانِ الْمَاضِي بِقَرِينَةٍ جَعَلَ جُمْلَتَيْهَا مَاضِيَتَيْنِ، لَیْرِهِدا (إذا): شَتِّیکە کاریکی تیدا
 ئەنجام دراوهو لَیْرە بۆ رابردوو، بەبەلگە ی ئەوهی ئەو دوو رستهیهی له دوايهوه
 دین، ههردووکیان کرداری رابردوون:

یه کهم: (جَاءَكَ) هاتن.

دووهم: (قَالُوا). گوتیان.

کهواته: لَیْرە خوا ﷺ باسی شتیکی رابردوو دهکات.

(۲) - ﴿قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ﴾، (کاتیک مونا فیه کان هاتنه لات) گوتیان: شایه دی
 دهدهین که به دنیایی تۆ نیردراوی خوی، (شهود) یانی: ههوالدانیکی جهخت لهسه
 کراوه، له چیهوه هاتوه؟ له: (شَهِدَ يَشْهَدُ)، لَیْرە (نَشْهَدُ) له (مشاهدة) هوه هاتوه، واته:
 بینین، یانی: ئیمه دهزانین تۆ پیغه مبهری خوی، وهك بینین بینیمان و، به چاوی عهقل
 و دل ده بینین که تۆ نیردراوی خوی.

(۳) - ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ﴾، خواش دهزانێ که تۆ نیردراوی وی، ئەمه له پروی
 ریزمانی عه پهبیهوه پێی دهگوتری: (جُمْلَةٌ مُعْتَرِضَةٌ) رستهیهکی نیاوخن کراو، که
 دهفهرموئ: ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ﴾، ئەم رستهیه بۆیه هاتوه، تاكو که سێک که رستهی
 دوايه ده بیستی، وانهزانێ خوا ﷺ نیه پۆکی رسته که به درۆ دادهنێ، چونکه دوايی
 دهفهرموئ: ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾، خواش شایه دیی دهکات که
 دهغه له کان درۆزن، ئنجا بۆ ئەوهی وا نهزانێ که، له: ﴿إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ﴾، لهوه دا
 درۆزن، چونکه ئەگەر ئەوان لهوه دا درۆزن بن، یانی: که ده لێن: تۆ پیغه مبهری خوی،
 راست نیه تۆ پیغه مبهری خوا ﷺ نی!! بۆیه دهفهرموئ: خوا دهزانێ تۆ پیغه مبهری
 خوی، بهلام خوا شایه دیی دهکات که مونا فیه کان درۆزن لهوه دا که ده لێن: شایه دیی
 دهدهین که تۆ به پیغه مبهری خوا دهزانین، له شایه دیدان و زانینه که یان دا، راست ناکهن.

چونکه: (الْكَذِبُ: مُخَالَفَةُ مَا يُفِيدُهُ الْخَبَرُ لِلْوَاقِعِ فِي الْخَارِجِ)، درۆ بریتیه لهوهی
 ههوالیک بدری، ئەو ههواله پیچهوانه ی ئەوه بی، که له واقعیدا هیه له

دەرەو، بۆ وینە: کەسیک بَلَى: زەید هات، ئنجا ئەگەر قسە کە ی درۆ بَى، مانای وایە زەید نەهاتو، دەرەو ئەکانیش دەلین: ﴿نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ﴾ شایەدیی دەدەین کە تۆ پیغەمبەری خوا، ئنجا بەلَى موحەممەد ﷺ پیغەمبەری خوا، بەلام ئەوان راستیان نەگوتوو، شایەدییان نەداوو، ئەو زانین و بەراست زانینەیان لە دڵدا نەبوو.

تیمە دوایی باسیک لە بارە ی نفاق و مونا فیکە کانهو دەکەین، لیرەش هەر بە کورتیی دوو پیناسە ی مونا فیکە کان، دینین:

۱- هەندیکیان گوتوو یانە: (الْمُتَافِقُ: مَنْ يُظْهِرُ الْإِيمَانَ وَيُخْفِي الْكُفْرَ أَوْ يُخْفِي الْكُفْرَ وَيُظْهِرُ الْإِيمَانَ) مونا فیق کەسیکە ئیمان دەر دەخات و پیشان دەدا، بەلام کوفر لە دڵ و دەر وونی خۆیدا پەنھان دەکات و دەشارێتەو.

۲- هەندیکیش گوتوو یانە: (الْمُتَافِقُ: مَنْ يَدْخُلُ الْإِسْلَامَ مِنْ بَابٍ، وَيَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ بَابٍ آخَرَ)، مونا فیق کەسیکە لە دەر گایە کەو دەچێتە نیو ئیسلام و، لە دەر گایە کی دیکەو لێ دەر دەچێ.

بەلام مانای یە کە میان راسترەو، مەرج نیە بابای مونا فیق هاتبێتە نیو ئیسلامەو، هەر چە نەدە هەندیک ی و اشیان دەگونجێ هەبن، بەلام مونا فیق کەسیکە بە روالەت خۆی بە مسوڵمان پیشان دەدا، بەلام لە دڵ و دەر وونی خۆیدا بێ پروایە.

(۴) - ﴿وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾، بەلام خواش شایەدیی دەدا کە مونا فیکە کان درۆزن.

ئنجا خوا ﷻ زیاتر تیشک دەخاتە سەریان، کە وەك پێشتر گومان، ئەم هەشت ئایەتە موبارە کە، دەوری بیست لە خەسلەت و رەفتارە کانی مونا فیکە کانیان گرتوو نە خۆیان و پێشتر باس مان کردن، لیرە دا دەفەر موی:

۵- ﴿اَتَّخِذُوا اٰمَنَةً مِّنْ جَنَّةٍ﴾، سویندهکانی خوئیانیان به قه‌لغان یان به پۆشهر گرتوون، (الْجَنَّةُ: مَا يُسْتَنْزَرُ بِهِ وَيُنْتَفَى)، (جَنَّة) هەر شتیکه خوئی پئی بشاردریته‌وه‌و خوئی پئی بیاریزری، بۆیه‌ش به زری (دِرْع) گوتراوه: (جَنَّة) و به سوپهر (ترس) گوتراوه: (جَنَّة) یان (مِجَنَّة) قه‌لغان، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌زری و سوپهر، جه‌سته‌و دهم و چاو سه‌رو ئه‌و شوینانه‌ی، مه‌ترسیی هه‌یه‌ی شیرو تیرو زه‌بریانی پئی بکه‌وی، شیردراونه‌وه‌و په‌نه‌ان کراون.

مونافیه‌کانیش سویندهکانی خوئیانیان کردوونه‌و پۆشهر و ده‌مامکیک رووی راسته‌قینه‌ی خوئیانی پئی شار‌دۆته‌وه، ئه‌گه‌ر سویندیانی نه‌خواردبايه، قسه‌یه‌ك، ره‌فتاریك وه‌ك ه‌ی عه‌بدوللای کورپی ئوبه‌یی کورپی سه‌لوول، ماوه‌یه‌ك بری نه‌ده‌کرد، که زه‌یدی کورپی ئه‌رقه‌م به‌ پیغه‌مبه‌ری خواي ﷺ گه‌ياند، به‌لام دوایی عه‌بدوللای چوو بۆ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ، ئه‌وه‌نده‌ سویندی درۆی بۆ خواردن، تاكو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ عه‌بدوللای کورپی ئوبه‌یی به‌راست زانی و وایزانی زه‌ید درۆی کردوه، به‌لام دوایی خوا ﷺ ئایه‌تی دابه‌زاندو، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ حه‌قیقه‌ت و واقعی شته‌که‌ی بۆ ده‌رکه‌وت، وه‌ك پیشت به‌سه‌ره‌اته‌که‌یمان ه‌ینا.

۶- ﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، سه‌ره‌نجام له‌ رپی خویانیان لادا، یاخود خه‌لکیان له‌ رپی خوا لادا، (صَدُّوا) لی‌ره‌دا ده‌گونجی کورته‌ه‌لینه‌ر (قَاصِر) بئی، واته‌: (لَازِم) بئی، یانی: له‌ ئه‌نجامی ئه‌و ره‌وشت و ره‌فتارو ئاکارانه‌یان دا له‌ رپی خوا لایاندا، (أَي: انْصَرَفُوا) که چاوگه‌که‌ی بریتیه‌ له‌ (صُدُّود) واته‌: لادان، ده‌شگونجی به‌ مانای: (خه‌لکیان له‌ رپی خوا لادا) بئی، ئه‌و کاته‌ش چاوگه‌که‌ی (صَدَّ) بئی، (صَدَّ، يَصُدُّ، صَدًّا)، (صَدَّ غَيْرَه) واته‌: جگه‌له‌ خوئی لادا (صَرَفَ) خه‌لکیان له‌ رپی خوا لادا، هه‌ردوو واتیه‌که‌ لی‌ره‌دا گونجاون: هه‌م خویانی له‌ رپی خوا لایاندا، هه‌م خه‌لکیشیان لادا.

۷- ﴿إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، به‌ راستیی ئه‌وانه‌ ئه‌وه‌ی ده‌یکه‌ن خراپترین کرده‌وه‌یانه، (سَاء) وه‌ك پیشت گوتمان وه‌ك (بُئْس) وایه‌و له‌ کرداره‌کانی به‌خراپدانان

(أَفْعَالِ الذَّمِّ) ه، یانی: (بِتَسَّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)، ئەوەی دەیکەن خراپترین کردەووەیه، که بریتیه لهووی دین بۆ لای پیڤه‌مبه‌ری خوا ﷻ و به درۆ و زۆر به جه‌خت‌کردنه‌وه ده‌لێن: شایه‌دی ده‌ده‌ین که تو پیڤه‌مبه‌ری خوای، که‌چی راستیش ناکهن، دوا‌ییش که شتێکیان لێ ئاشکرا ده‌بن، دین سو‌یندی به درۆ، ده‌که‌نه قه‌لغان و سو‌په‌رو پۆشه‌ری رووی راسته‌قینه‌ی خو‌یان.

۸- ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا﴾، ئەوه‌ش له سو‌نگه‌ی ئەوه‌وه که پروایان هێناوه دوا‌یی بی‌پروا بوون، (ذَلِكَ) بو‌چی ده‌چیته‌وه؟ (أَي: سَبَبٌ إِقْدَامِهِمْ عَلَى الْأَعْمَالِ السَّيِّئَةِ الْمُتَعَجَّبِ مِنْ سَوْنِهَا، هُوَ اسْتِخْفَافُهُمْ بِالْإِيمَانِ وَمَرَّاجَعَتُهُمُ الْكُفْرَ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى، فَرَسَخَ الْكُفْرَ فِي قُلُوبِهِمْ فَصَارَتْ مَطْبُوعًا عَلَيْهَا).

که ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾، واته: ه‌و‌ی ئەوه‌ی ئەو کردەوه خراپانه ئەنجام ده‌ده‌ن، که جی‌ی سه‌رسو‌رمان، ئەوه‌یه که ئیمان به‌ چاوی سووک ته‌ماش‌ا ده‌که‌ن و، جار له دوا‌ی جار ده‌گه‌رینه‌وه بۆ کو‌فر، بۆیه کو‌فر له‌ دڵ و ده‌روونیان دا چه‌سپاوه.

۹- ﴿فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾، ئنجا دلیان مۆر کراوه (له‌سه‌ر کو‌فر).

۱۰- ﴿فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾، سه‌ره‌نجام ئەوان (راستیه‌ په‌نه‌انه‌کان) باش نازان، ورد تیناگهن، له مه‌به‌ستی قسه‌بیژ تیناگهن، هه‌ر که‌سیک بێ، که لێره‌دا مه‌به‌ست پێی تێگه‌یشتنه له فه‌رمایشتی خواو، فه‌رمایشتی پیڤه‌مبه‌ری خوا.

پیشتریش گوتمان وشه‌ی: (الطَّبْعُ وَالْخَتْمُ وَالنَّقْشُ مُتَقَارِبَةٌ الْمَعْنَى)، بۆ مانای (طَبْعٌ وَخَتْمٌ) له کوردیدا ده‌لێن: مۆر، به‌لام بۆ (نَقْش) ده‌لێن: نه‌خش و نیگار، مانایه‌که‌یان لێک نزیکه‌و، مه‌به‌ست ئەوه‌یه وه‌ک چو‌ن که‌سیک نامه‌یه‌ک ده‌نووس‌ی، دوا‌یی ده‌گاته کو‌تاییه‌که‌ی و مۆریکی پێوه ده‌نی، واته: هیه‌چی دیکه‌ی تیدا ناگوتری و ناووس‌ری، به‌ هه‌مان شێوه ده‌غه‌له‌کانیش دلیان داخراوه‌و، مۆری لێدراوه، تازه هیه‌چی ناچیته‌ نیوی.

هەردوو (ف)یەكە: ﴿فَطِيعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ و ﴿فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾، (الفاء ان للتَّعْقِيبِ وَالتَّعْجِيبِ)، هەم بۆ بە دواى یەكدا هاتن و هەم بۆ سەر سوپاماندن، واتە: لە ئەنجامى ئەوەدا دلیان مۆر کراوە، بۆیە تیناگەن و حالەتیکى جێى سەر سوپامانیان هەیه، وا دلیان مۆر کراوە و هیئە ناخالیین.

(۱۱)- ﴿وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ﴾، ئەگەر بیانینی جەستەکانیان سەر سامت دەکەن. (أَجْسَام) کۆى (جِسْم)ە، (جِسِم: مَا لَهُ طَوْلٌ وَعَرْضٌ وَعُمُقٌ)، (راغب الأصفهاني) وا دەلێ، جیسەم هەر شتیکە درێژی و پانی و قوولی هەبێ، پێشتریش گوتمان: (جِسْم) لەگەڵ (جَسَد) دا زانایانى شارەزای زمان گوتووین: جیاوازییەکیان ئەوەیە کە جەستە دەبێ پەنگی هەبێ، بەلام (جِسْم) وانیەو هەواش بە (جِسْم) دادەنرێ، کە پەنگیشی نیە واتە: هەر شتیک تەنیک بێ (جِسْم)ە، مەرج نیە پەنگی بێنراوی هەبێ.

خوا دەفەر موی: ئەگەر بیانینی جەستەکانیان سەر سامت دەکەن، واتە: زۆر بە کە لەش و بە قەدو قیافەن، یان پەنگە قەلەو و زل بووبن.

(۱۲)- ﴿وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ﴾، ئەگەر قسەش بکەن، گوێ بۆ قسەکیان دەگری، واتە: هەم پەنگ و دیمەنیان، هەم قسەو گەفت و لفتیان جێى سەر سوپامانە بۆ تۆ، ئەمە وەك ئەو شیعرەى (حسان بن الثابت)ە خوا لێ رازی بێ کە لە یەکیك لە شیعرەکانی دا دەلێ:

لَا بَأْسَ بِالْقَوْمِ مِنْ طُولٍ وَمِنْ غِلْظٍ ... جِسْمُ الْجَمَالِ وَأَحْلَامُ الْعَصَافِيرِ

ئەو کۆمەلە عەبیان نیە لە درێژی و زەبەلاحیدا

لاشەیان وەك هێ حوشرەو عەقلیان وەك هێ چۆلەکانە

(۱۳)- ﴿كَانَتْهُمْ خَشَبٌ مُسْنَدَةٌ﴾، ئەوانە وەك دارى هەلپەسێردراو وان، (الخَشَبُ الْمُسْنَدَةُ)، یانی: دارە هەلپەسێردراوەکان، ﴿مُسْنَدَةٌ﴾ (التَّشْدِيدُ لِلْمَبَالِغَةِ) گیرەدارکردن، بۆ زیادەپۆی تیدا کردنە، لە هەلپەساردنیان دا، (أو للكثرة) یان: بۆ گەیاندى مانای زۆرییانە، (مُسْنَدَةٌ)

گیرەدار (مُشَدَّد) کراوه. واتە: داری بى كەلك بە دیوار ھەل دەپە سێدر دێن و لە شوێنێك دادەنرێن، بەو شیوەیەن، ھەلبەتە (خُشْب) خۆی (خَشَب) یان كۆی (خَشَبَة) یە، وەك (مُر) كۆی (مُر) و (مُرَة) یە، (مُر) واتە: میوەكان، (مُر) و (مُرَة) واتە: یەك میوە.

(خُشْب) واتە: دارەكان، (خَشَب) و (خَشَبَة) واتە: یەك دار، ھەندێكیش گوتووین: (مُر) كۆی (مُر) ھە، (مُر) دەبێتە كۆی كۆ (جمع الجمع).

بۆیەش لێرەدا خوا ﷻ تەشبیھیان دەكات بە دارێكى ھەل دەپە سێدر او ھە، چونكە دار ئەگەر سوودی ھەبێ و خاوەنەكەى مەیلی پێى ھەبێ، لە خانوو یە كدا، لە بینایە كدا، بۆ شتێك، بۆ كەلوپەلێك بەكارى دێنێ، بەلام ئەگەر كارى پێى نەبوو و بە كەلك نەھات، ھەل دەپە سێرێ.

(۱۴) - ﴿يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ﴾ ھەر ھاوارو دەنگێك لە دژی خۆیان تێدەگەن، (الصَّيْحَة) جارێكە لە (صِيَّاح)، (صِيَّاح) یش بریتى لە دەنگ زۆر بەرز كردنەو، لێرەدا مەبەست ئەو یە ھەر دەنگێك بێت، ھەر ھەوالتێك بێت، ئەوانە پێیان وایە لە دژی ئەوانە، گوتراو: شكدارى گۆتدار، یان: (الْخَائِنُ خَائِفٌ)، باباى ناپاك ھەمیشە ترساو، زانیویانە چێیان لە ھەگبەدا، بۆیە ھەمیشە دەستیان لەسەر دلیان بوو، كە نێو ھەناویان دەر كەوێت بۆ مسوڵمانان.

(۱۵) - ﴿هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُهُمْ﴾ ئا ئەوانە دوژمن، لێیان وریابە، وشەى (عَدُو) بۆ تاك و بۆ دووان و بۆ كۆو بۆ نێرو بۆ مێ، بەكاردی، واتە: ئا ئەوانە دوژمنى راستەقینەن، ﴿فَاحْذَرُهُمْ﴾ لێیان وریابە، واتە: وریا بە لە رۆالەتى جوانیان، ئەوانە رۆالەت جوانى نێو پۆك و ئێران، دوور كۆزى نێزىك خەسارن، لێیان وریابە.

(۱۶) - ﴿قَتَلَهُمُ اللَّهُ﴾ خوا بیانكوژى، دەگونجى بە مانا رۆالەتییەكەى بى: خوا بیانكوژى، خوا لە بەیتیان بەرى، یاخود بە مانای (لَعَنَهُمُ اللَّهُ) خوا نەفرینیان لى بكات، بى.

(۱۷) - ﴿أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ بەرەو كۆى لادەدرێن! (إِلَى أَيْنَ يُصْرَفُونَ)، یاخود چۆن لادەدرێن! (كَيْفَ يُصْرَفُونَ) چونكە (أَنَّى) لە ئەسڵدا بۆ پرسىاركردنە لە بارەى شوێن، بەلام جارى

واش ههیه بۆ چۆنیه تیش به کاردی، واته: به رهو کووی لا ده درین، یان چۆن لا ده درین؟ له حالیکدا نهو راسته ڕێیهی خوا ﷻ له بهر چاویانه.

(١٨) - ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ﴾ ههروهها نه گهر پێیان بگوتری: وهرن پیغه مبهری خوا داوای لیبور دنتان بۆ ده کات، وشه (تَعَالَوْا) له نه سلدا کرداری فرمانه له (تَعَالَى) هوه هاتوه، که بریتیه له (تَكَلَّفَ الْعُلُو) واته: خو ئه زیه تدان بۆ بهرز بوونهوه، دوا یی ئه وهی تیدا له بیر کراوه و ته نیا ئه و مهبهسته ی تیدا په چاو ده کری، که داوای ئاماده بوون کردن (طَلَبَ الْحُضُور) ه، که واته: (تَعَالَوْا) واته: وهرن، ئه گهر نا له نه سلدا (تَعَالَوْا) واته وهرن به رهو به رزی.

(١٩) - ﴿لَوْ أَرَأَوْهُمْ﴾ سه ریان به توندی بادا و سووړاند. (وَالْيُ: الْإِمَالَة إِلَى غَيْرِ وَجَاهِ الْمُتَكَلِّمِ)، (يُ) بریتیه له بادان و ږوو سووړاندن به پیچه وانیه ږووی ئه و که سه وی قسه ده کات، واته: که سی که قسه ت له گه ل ده کات، ئه گهر ږووت لئی سووړاند، پێی ده گوتری: (الْيُ)، (لَوْ) که به گیره وهیه بۆ به هیز کردنی و اتا که یه تی، یان له بهر زوړییانه، واته: زوړیان سه ریان باده ده ن، یان له بهر به توندی سه ر بادان و سووړاندنیانه.

(٢٠) - ﴿وَرَأَيْتَهُمْ يَصْدُون﴾ ده شیا بنینی لاده ده ن، ﴿يَصْدُونَ﴾: لیره دا به مانای (يَنْصَرِفُونَ) ه، تۆ ده یان بنینی لاده ده ن، واته: لیره دا (صَدَّ) به مانا (قَاصِرٌ وَلَا زِمٌ) ه که یه تی، تۆ ده یان بنینی خو یان لاده ده ن.

لیره دا (رَأَيْتَهُمْ) مه رج نیه به س بۆ پیغه مبهری خوا ﷻ بی، به لکو بۆ هه ر که سی که (لِغَيْرِ مُعَيَّنٍ)، هه ر که سی که ته ماشایان بکات ئاویان ده بین.

(٢١) - ﴿وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴾ له حالیکدا ئه وان خو به زلگرن، (مُسْتَكْبِرُونَ: فِي مَوْضِعِ الْحَالِ مِنْ صَمِيرٍ يَصْدُونَ)، واته: (مستکبرون) له شوینی حال دایه له ږاناوی (یَصْدُونَ)، خو به زلگرانه لاده ده ن.

(٢٢) - ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ﴾ یه کسانه له سه ریان، (سَوَاءٌ اسْمٌ مَعْنَى مُسَاوٍ يُعَامَلُ مُعَامَلَةً الْجَامِدِ فِي الْغَالِبِ، فَلَا يَتَغَيَّرُ خَبَرُهُ يَقُولُ: هُمَا سَوَاءٌ، وَهُمْ سَوَاءٌ، وَهْنٌ سَوَاءٌ)، (سواء) ناوه به

مانای یە کسان، ئنجا بە زۆری وەك ناویکی (جامد) لە شوینی خۆی رەقبوو، مامەلە ی لەگەڵدا دەکری، ئەك وەك ناویکی داتاشراو، بۆیە هەواڵەکی ناگۆری دەگوتری: (هُمَا سَوَاءٌ، وَهُمْ سَوَاءٌ، وَهُنَّ سَوَاءٌ)، ئەو دووانە یە کسان، ئەو کۆمەلە پیاوێ یە کسان، ئەو کۆمەلە ئافرەتە یە کسان، ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ﴾ واتە: بە نەسبەت ئەوانەوێ یە کسانە.

(٢٣)- ﴿أَسْتَغْفِرْتُ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ داوای لیبوردنیان بۆ بکە، یان داوای لیبوردنیان بۆ نەکە، لێرەدا کە دەفەرموی: ﴿أَسْتَغْفِرْتُ لَهُمْ﴾، ئەم پرسیارکردنە، پرسیارکردنی مەجازییەو مەبەست پێی بایەخ و گرنگی پێنەدرانیانە لە هەردوو حالاندا.

(٢٤)- ﴿لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾ هەرگیز لیبان نابوری، (لَنْ: لِلتَّكْيِيدِ وَالتَّأْيِيدِ)، (لَنْ) هەم بۆ جەختکردنەوێ، هەم بۆ بەردەوامی و کۆتایی واتە: هەرگیزو بە جەختکردنەوێ خوا لیبان نابوری.

(٢٥)- ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ بە دڵنیایی خوا کۆمەلە لادەران راستە رێ ناکات و بە ئامانج ناگەیهنێ، هیدایەت لێرەدا بە مانای رێ پێشاندان نیه، چونکە خوا رێی پێشانی هەموو لایەك داوێ.

شایانی باسە: خوا لێرەدا دەفەرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ (الْفَاسِقِينَ) کۆی (فَاسِق) ه، کە ناوی بکەر (إِسْمُ فَاعِل) ه لە (فَسَقَ)، (فَسَقَ: خَرَجَ) واتە: دەرچوو، کەواتە: (فَاسِق) واتە (خَارِج)، کەسێك لە رێ دەرچوو بێ، خوا بە ئامانجی ناگەیهنێ و راستە رێی ناکات، چونکە بە ویستی ئازادانە ی خۆی دەرچوو، خوا بۆ تاقیکردنەوێ مروڤەکان ویستیکی ئازادی پێدان، دەتوانن چاکی پێ هەلبژێرن یان خراپی پێ هەلبژێرن، ئەوانەش بە ویستی خۆیان دەرچوون لە راستە رێ، بۆیە خوا بە ئامانجیان ناگەیهنێ.

پێویستە بزانی: موناڤیقه‌کان بەلای کەمەوێ چوار جۆر بوون:

۱- كەسنىڭ ئىمانىڭ لە دلىدا برىقەى داوهو خەرىك بووه پروا بىتى، بەلام دواىى پرواى نەهيتاوه.

۲- ئەوانە بوون كە ئىمانىڭيان پروالەتتى و پرووكەشيان هيتاوه، دواىى دەوروبەرو خەلك و خزم سەركۆنەيان كرددوون و، بىپروا بوون هەلگەپراونەتەوه.

۳- ئەوانە بوون كە بە درۆ خۆيان بە پروادار پىشان داوه، كە بە زۆرىى مونافىقەكان ئاوا بوون.

۴- هەندىكى دىكەشيان بوون، كە ئىمانىڭى پرووكەشيان هيتاوهو، پىيان وابووه بەس ئەوه ئىمانە، وهك عەرەبە خىلەككەكان، ئەمانە مەگەر بە مەجاز پىيان بگوترى: مونافىق، ئەگەرنا هەر پىيان دەگوترى: ئىماندارى سەتھى و پرووكەشى، چونكە نەيانويستوه درۆ بكەن و خەلك هەلخەلەتتىن و، وايازانويە ئىمان هەر ئەوهندەيه.

لەوبارەوه كە خوا دەفەرموى: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَأْرُؤُهُمْ وَإِنَّا لَإَبَا حَبَابٍ! إِنَّهُ قَدْ أَنْزَلَ فِيكَ آيَةً شَدَادَةً، فَادْهَبْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَسْتَغْفِرْ لَكَ، فَلَوَى رَأْسَهُ وَقَالَ: أَمْرُؤُونِي أَنْ أُوْمِنَ فَأَمَنْتُ، وَأَمْرُؤُونِي أَنْ أُعْطِيَ زَكَاةَ مَا لِي فَأَعْطَيْتُ، فَمَا بَقِيَ إِلَّا أَنْ أَسْجُدَ لِمُحَمَّدٍ، (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ: ٣٤٢٥١)، واتە: بە عەبدوللای کۆری ئوبەیی کۆری سەلوول گوترا: ئەى ئەبوو حوباب (ئەوه کونیهکەى بووه) چەند ئایەتتىكى توندت لە بارەوه هاتوونە خواری، بچۆ بۆ لای پىغەمبەرى خوا ﷺ داواى لىبوردنت بۆ بکات، ئەویش سەرى باداو گوتى: فەرماتان پىکردم (و پىتان گوتم): پروا بهيتم (بە موخەممەد ﷺ) پروام پىهينا، دواىى پىتان گوتم: زەکاتى مالهکەشت بەدە زەکاتەکەشم دا، هەر ئەوه ماوەتەوه کړنووش بۆ موخەممەد بەرم، (سەرى باداو پرووى وەرگىرا).

مه سه له ی دووهم:

خستنه پرووی دوو پیلانی مونا فیه کان له دژی پیغه مبه ر ﷺ و هاوه له کانی خوا
 لێیان پازی بی، پیلانی یه کهم: هاوکاری نه کردنیان تا کو هاوه لانی له دهوری
 پیغه مبه ری خوا ﷺ بپرژین و بلاوه ی لی بکه ن، پیلانی دووهم: ده رکردنی
 پیغه مبه ری خوا ﷺ و هاوه لانی خوا لێیان پازی بی له شار، که دوو پیلانی گلاو
 بوون، به لام له راستیدا دوو خه یال پلاو بوون:

خو ده فره مو ی: ﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ
 يَنْفَضُوا ۚ وَاللَّهُ حَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ۚ﴾ (٧) يَقُولُونَ لَٰنَ رَجَعْنَا
 إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ
 الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له جهوت برگه دا:

(١)- ﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ﴾، ئەوان که سانیکن ده لێن:
 هاوکاری ئەوانه ی لای پیغه مبه ری خوا مه که ن، خوا ﷺ لێره دا هه لۆیستیکی دیکه ی
 مونا فیه کان، ده خاته روو که زیاتر په رده له سه ر ناخی پیس و پوخلیان، لاده دات،
 ده فره مو ی: ئەوان ئەو که سانه بوون، ده یانگووت، واته: پیشتەر گوتوو یانه، به لام لێره دا
 خوا ﷺ به کرداری (مضارع) ده یه ین ی، بو ئەوه ی ئیستا دیمه نه که بخاته پیش چاو، ﴿لَا
 تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ﴾، خه رجیی ئەوانه مه کیشن که له لای پیغه مبه ری
 خوان، هاوکارییان مه که ن له پرووی ماددییه وه.

(٢)- ﴿حَتَّىٰ يَنْفَضُوا﴾، هه تا ده پرژین و بلاوده بن، (حَتَّىٰ: لِبُلُوغِ الْعَايَةِ) وه ك: (أَكَلْتُ
 السَّمَكَةَ حَتَّىٰ رَأَسَهَا)، ماسیه کهم خوارد تا کو سه ره که یشی، به لام لێره دا (حَتَّىٰ: مُسْتَعْمَلَةٌ
 فِي التَّغْلِيلِ)، (حتی) بو هوکار هێنانه وه به کارهاتوه، یانی: ئەوانه ی له دهوری پیغه مبه ری
 خوان ﷺ هاوکاری ماددییان مه که ن، بو ئەوه ی بپرژین بلاوبنه وه، (الْإِنْفَاضُ: التَّفَرُّقُ

وَالْإِبْتَعَادَ، فَضُّهُ: فَرَّقَهُ، (إِنْفِاضٌ) پەرژان و دوور که وتنه وهیه (فَضُّهُ) بَلَاوی کرد، (فَضُّهُ فَاَنْقَضَ)، واته پەرژاندی پەرژا، یان بَلَاوی کرد بَلَاو بووه، ﴿حَتَّى يَنْفَضُوا﴾، ههتا ده پەرژین و بَلَاوهی لای ده کهن.

وهك پيشتريش گوتمان ئەو قسه يه سێ پرووی هه ن:

أ- پروویه کیان بریتیه لهوه که ئاگیان له پیغه مبهری خوا ﷻ بێ، باری شاری قورس نه کهن و ئهرکی زۆری نه خه نه سهر شان، بۆیه با ئهوانه ی له دهوورینی و پیغه مبهری خویان سه غلّهت کردوه، ئهرکی سه رشانیان قورس کردوه، با ئهوانه له دهووری پیغه مبهری خوا ﷻ بکهینهوه، تاکو ئیسراحت بکات.

ب- با ئهوانه ی لای کۆبوونهوه، بَلَاوهی لای بکهن، ئنجا به خوراک و شمهك هاوکاریی بکهن تاکو بهشیان بکات.

ج- هاوکارییان مه کهن تاکو ئەو خه لکه له دهووری بپەرژێ و نه مینێ، ئەو کاته ئه گهر ئیمام ئۆممه تی له گه ل نه ما، به ئاسانی زه فهری پێ ده بردی.

بیگومانیش به پپی رهوت و کهشی ئایه ته کان ههر مانای سییه م مه به سته.

(۳)- ﴿وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، عه مباره کانی ئاسمانه کان و زهوی هی خوان، (خَزَائِن) کۆی (خِزَانَة) یه، (الخِزَانَة: الْبَيْتُ الَّذِي يُخَزَّنُ فِيهِ الطَّعَامُ، وَتَطْلُقُ عَلَى الصُّنْدُوقِ الْكَبِيرِ)، (خِزَانَة): به ژووړیک ده گوتری خواردن و ئازوو قه ی تیدا داده نرێ، ههروه ها به سندوو قیکی گه وره ش ده گوتری، که شتی تیدا هه لده گیرێ، عه مباره کانی ئاسمانه کان و زهوی هی خوان.

(۴)- ﴿وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ﴾، به لām مونا فیه که کان تینا گهن، واته: تینا گهن که عه مباره کانی هه موو شته کان هی خوی په روه رد گارن.

پیلانیکی دیکه یان:

(٥) ﴿يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ﴾ ده‌لین: ئەگەر گەر اینەوه بو شار، دەبن ئەوهی بالادەستەر، ئەوهی زەبوونترە دەربکات.

﴿لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ﴾ (الْأَعَزُّ: الطَّرْفُ الْأَقْوَى الَّذِي لَا يُغْلَبُ وَلَا يُقْهَرُ، وَالْأَذَلُّ: الطَّرْفُ الْأَضْعَفُ)، (الْأَعَزُّ) ئەو لایە بەهێزترەو تێناشکێ، کەس ناتوانی بەسەریدا زāl بێ، (الْأَذَلُّ) یش بە پێچەوانەوه: ئەو لایە بەهێزترە، عەبدوللای کورێ ئوبەیی کورێ سەلوول، خووی و دەغەلەکانی دەورووبەری بە لایەنی بەهێز داناون و، پێغەمبەر ﷺ و هاوێلانی بەلایەنی بەهێز داناون!

(٦) ﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾ عیززەت و بالادەستی هەمووی هی خوایهو، هی پێغەمبەرەکیهتی و، هی پروادارانە.

(٧) ﴿وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ بەلام موناڤیقه‌کان نازانن.

کەواتە: ئەگەر یەکیك له دوو تەرەفه‌کان، مسوگەر لایەکیان دەربکات، بێگومان تەرەفی بێهێزو زەبوون، تەرەفی موناڤیق و دەغەلەکانە، چونکە تەرەفه‌که‌ی دیکە خوای پەرورەدگاری له‌گەڵدایە، کە خاوه‌نی هەموو عیززەتە: ﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا﴾ ١٠ فاطر، ئنجا پێغەمبەری خواش ﷺ بەهوی بەهێزکردنی خواوه، هەر بەهێزەو، پروادارانیش پشتیان بەخوای قایمەو بەهێزن.

کەواتە: ئەگەر وابێ کە دوو تەرەف له شاریك دا، یەکیکیان ئەوی دیکە دەربکات و بەهێزە کە بێهێزە کە دەربکات، لایەنی بەهێز هی پروادارانە، کە له خزمەت پێغەمبەری خوادا ﷺ دان و، پشتیان بەخوای ﷻ بەهێزە.

بو ئەوهی پێشی، خوا فرمووی: ﴿وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ﴾ ٧، عەمبارەکانی ئاسمانەکان و زهوی هی خوان، بەلام موناڤیقه‌کان تێناگەن، بەلام لێرەدا فرمووی: ﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ٨، عیززەت هەمووی هی خواو پێغەمبەرەکه‌ی و هی

بروادارانە، بەلام مونا فېقەكان نازانن، ھى پېشى بۆيە لابردنى فېقەھى لېكردن و فەرمووى ورد تېگە يىشتيان نىە، چونكە ئەوۈ كە عەمبارەكان ئاسمانەكان و زەوى ھەموويان لە بەردەستى خوا دان، شتىكە پېويستى بە ورد تېگە يىشتن و رامان دەكات، بۆيە فەرمووى: ﴿لَا يَفْقَهُونَ﴾، ئەگەر ورد تېگە يىشتيان ھەبووايە، دەيانزانى كە خوا خاوەنى ھەموو شتىكە.

بەلام ئەوۈ دىكە بۆيە فەرموويەتى: ﴿لَا يَعْلَمُونَ﴾، چونكە ئەوۈ كە خواو پېغەمبەرى خوا ﷺ و برواداران لايەنى بەھيتر بوون، شتىكى زانراو (معلوم) بوو:

أ- لە جەنگى بەدردا، لووتى قورەيشيان شكاند، قورەيشى ھاوبەش بو خوا دانەرو كافر.
ب- پاشان لە جەنگى ئوحدودا، بەللى شكستيان خوارد، بەلام ھەر سالى دواى ئەوۈ بو كافرەكان چوونەوۈ مەيدان، لە (حَمْرَاءُ الْأَسَد) كە (بَدْرُ الصَّغْرَى) يىشى پى دەلېن، بەلام ئەوان ئامادە نەبوون لەگەلېان دا رووبەروو بېنەوۈ.

ج- ھەروەھا جەنگى ئەحزابىش روويداو كافرەكان ھىچيان پى نەكرا. ئنجا جەنگى (بنو المصطلق) يش لە سەرئاوى (المريسيع) و لە سالى ھەوتەمى كۆچييدا بوو، كە كۆمەللىك جەنگ و رووداويش لە پېش ئەوۈدا، رابردوون، كەواتە: ئەوۈ كە خواو پېغەمبەرى خوا ﷺ و برواداران، لايەنى بەھيترن، شتىكى روون و زانراو بووۈ، بەس تۆزىك زانياريان ھەبى دەركى ئەوۈ دەكەن و دەيزانن، بۆيە خوا فەرموويەتى نازانن، واتە: ھىچ زانياريان نىە، ئەگەرنا شتەكە زۆر روون و ئاشكرايە، كە لايەنى بەھيتر كىيە؟!

ھەرچەندە ئېمە لە ھۆى ھاتنەخوارو، دوايىش لە كاتى خستەنەرووى جەنگى (بنو المصطلق) دا، تيشكى باشمان خستەسەر بارودۆخىك كە عەبدوللاى كورى ئوبەيى كورى سەلوول و ھاوکارەكانى ئەو قسانەيان تيدا كردوون و، ئەو دوو پىلانەيان تيدا بە دەستەوۈ بوون، لە دژى پېغەمبەرى خوا ﷺ و ھاوۈلانى، بەلام ئەم دەقەش لەو بارەوۈ دېنين:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه، قَالَ: «كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَزَاةٍ، قَالَ سُفْيَانُ: يَرَوْنَ أَنَّهَا غَزْوَةُ بَنِي الْمُصْطَلِقِ، فَكَسَعَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ الْمُهَاجِرِيُّ: يَا لِلْمُهَاجِرِينَ! وَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ: يَا لِلْأَنْصَارِ! فَسَمِعَ ذَلِكَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «مَا بَالُ دَعَاؤِ الْجَاهِلِيَّةِ؟» قَالُوا: رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ كَسَعَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «دَعُوهَا فَإِنَّهَا مُنْتَنَةٌ»، فَسَمِعَ ذَلِكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي فَقَالَ: وَقَدْ فَعَلُوهَا، وَاللَّهِ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ، فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيُّ ﷺ، فَقَامَ عُمَرُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أَضْرِبَ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «دَعُهُ، لَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ» زَادَ التِّرْمِذِيُّ: «فَقَالَ لَهُ ابْنُهُ عَبْدُ اللَّهِ، وَاللَّهِ لَا تَنْفَلِتْ حَتَّى تُقِرَّ أَنَّكَ الذَّلِيلُ، وَرَسُولُ اللَّهِ الْعَزِيزُ، فَفَعَلَ» { (أخرجه البخاري: ٤٩٠٥، ٤٩٠٧، ومسلم: ٢٥٨٤، والترمذي: ٣٣١٥، والنسائي: ٧١٩).

واته: جابیری کوپی عەبدوللا رضي الله عنه دەگێڕێتەو دەلی: ئیمە لە جەنگێکدا لە خزمەت پیغەمبەردا بووین، سوفیان (یەکیکە لە راوییهکان) دەلی: پێیان وابوو جەنگی (بنی الْمُصْطَلِقِ) بوو، پیاویک لە کۆچکەرەکان شەقیکی لە پیاویک لە پشتیوانەکان هەڵدا، بابای کۆچکەر هاواری کرد: ئەی کۆچکەر! پشتیوانەکش هاواری کرد: ئەی پشتیوانان! (واته: هەر کامیکیان هاواری دەکرده خەڵکەکی خۆی)، پیغەمبەری خواش ﷺ ئەوەی بیست و فەرمووی: بۆچی بانگەشە نەفامیی دەکەن؟ گوتیان: پیاویک لە کۆچکەرەکان شەقیکی لە پیاویک لە پشتیوانەکان هەڵداوه، پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: وازی لێ بینن (لەو بانگەشە نەفامییە) ئەوە بۆگەنە، عەبدوللای کوپی ئوبەیی کوپی سەلوول کە ئەوەی بیست، گوتی: ئاویان کرد! بە خوا ئەگەر گەڕاینەووە بۆ شار، دەبی بەهێزتر، بیهێزتر دەربکات، ئەوەش بە پیغەمبەر ﷺ گەیشتەو، عومەر (خوا لێی رازی بێ) هەلسا گوتی: ئەی پیغەمبەری خوا ﷺ! لێمگەرێ با لە گەردنی ئەو موناফیقە بدهم، پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: لێی گەرێ با خەڵک نەلی: موحەممەد ﷺ هاوێلانی دەکوژی، (چوو زانن ئەوە موناফیق و

دەغەلە، پیاڭ وایە ئەو ھاوئە، بە رۆلەت مەسولمانە، (الترمذی) ئەو ەشی زیاد کردو، کە ەبدوللای کورێ، (واتە: ەبدوللای کورێ ەبدوللای کورێ ئوبەیی)، لە تەنگەبەرێک رێی گرت (چوو ە پیشیەو ە کە دەگەرانیەو ە بۆ مەدینە، لە تەنگەبەرێک رۆهستاو) سویندی خوارد گوتی: نابێ دەربچی، تا کو دان بەو ەدا نەهینی کە تۆ زەبوونی و پیغەمبەری خوا بەهیزە، ئەویش گوتی، (ئەجا لێگەر بچیتەو ە نیو شار، بۆ ئەو ە بزانێ ئەو ە خوا فەرمووێتی وایە، بالادەستی بۆ خواو پیغەمبەرە کە و پروادارانە).

❖ ددرسی دووډم ❖

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە سێ ئایەتی کۆتایی پیکھاتووە، ئایەتەکانی: (۹ - ۱۱)، ئەوەرە کەشیان باسی سامان و مال بەخشینە لە پێی خوادا، خوا فەرمان بە پڕوادران دەکات، کە سامان و پۆلەکانیان لە یادی خوا پیناگیان نەکەن و، ببەخشن بەر لەوێ مەرگ یەخەیان پێ بگری و داوای مۆلەت بکەن، دواخیز و، بەپێی سیستمی خواش، مردنی هیچ کەس دواناخری.

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾﴾

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{ئە ی ئەوانە ی پڕواتان هیناوە! با سامانە کانتان و پۆلە کانتان (نە تانخا فلینن و) لە یادی خوا پیناگاتان نەکەن، هەر کە سیکیش ئەو بەکات، ئا ئەوانەن زیانباران ﴿٩﴾ لەوێ کە پیمان داوون ببەخشن، بەر لەوێ یەکیکتان مردنی بۆ بێ، ئنجا بلی: پەرورەدگارم! خۆزگە بۆ ماوێ یەکی نزیک دوات خستبام، تاکو (مال و سامانم) ببەخشم و لە چاکان بم ﴿١٠﴾ هەرگیزیش خوا (مردنی) هیچ کەس دواناخات، هەر کات کاتی دیارییکراوی هات، خواش شارەزای ئەوێ کە دەیکەن ﴿١١﴾.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له وشه‌کان

(لَا تُهْکُمُ): نه‌تانخافلینن، بێناگاتان نه‌کات، (اللَّهُو: مَا يَشْغُلُ الْإِنْسَانَ عَمَّا يَعْنِيهِ وَيُهْمُّهُ، يقال: لَهَوْتُ بِكَذَا وَلَهَيْتُ عَنْ كَذَا)، (لَهُو): بریتیه له هه‌ر شتێک که مروۆف ده‌خافلینن له شتێک که مه‌به‌ستیه‌تی و به‌لایه‌وه گرنگه، ده‌گوترن: (لَهَوْتُ بِكَذَا) به فلان شته‌وه خافلام، (لَهَيْتُ عَنْ كَذَا) ئاگام له فلان شته نه‌ما.

(أَجَلٍ قَرِيبٍ): (الْأَجَلُ: الْمُدَّةُ الْمَضْرُوبَةُ لِلشَّيْءِ)، (أَجَلَ): بریتیه له ماوه‌یه‌کی دیاریکراو بو شتێک، کاتیکی دیاریکراوی نزیک.

(ذُنُوبُ الْأَجَلِ: عِبَارَةٌ عَنْ دُنُو الْمَوْتِ، وَأَصْلُهُ اسْتِيفَاءُ الْأَجَلِ، أَي: مُدَّةُ الْحَيَاةِ)، ده‌گوترن: (دَنَا أَجَلُهُ) واته: ته‌جه‌له‌که‌ی نزیک بووه، که بریتیه له نزیککه‌وتنه‌وه‌ی مردن و، له بنچینه‌دا بریتیه له ته‌واوکردنی ته‌جه‌ل، ته‌واوکردنی کات و ماوه‌ی ژیان.

(فَأَصْدَقَ): (الصَّدَقَةُ: مَا يُخْرِجُهُ الْإِنْسَانُ مِنْ مَالِهِ عَلَى وَجْهِ الْقُرْبَةِ كَالزَّكَاةِ، لَكِنِ الصَّدَقَةُ فِي الْأَصْلِ تُقَالُ لِلْمَتَطَوُّعِ بِهِ، وَزَكَاتُهُ لِلوَاجِبِ، وَقَدْ يُسَمَّى الْوَاجِبُ صَدَقَةً إِذَا تَحَرَّى صَاحِبُهَا الصَّدَقَ فِي فِعْلِهِ)، (صَدَقَ): بریتیه لهو ماله‌ی مروۆف ده‌ری ده‌کات له مال و سامانی خو‌ی، که مه‌به‌ستی پێ له خوا نیزیکی بوونه‌وه وه‌ک زه‌کات، به‌لام سه‌ده‌قه زیاتر بو مالێک به‌کارده‌هێنن که خو‌به‌خشانه به‌خشی، به‌لام زه‌کات بو شتێکه که فه‌رژ بێ، جاری واش هه‌یه زه‌کاتیش که فه‌رزه به سه‌ده‌قه ناو ده‌برن، ته‌گه‌ر خاوه‌نه‌که‌ی له‌راستی خه‌فتا، له ته‌نجامدانی، نه‌و زه‌کاتدان و مال به‌خشینه‌دا.

مانای گشتیی نایه‌ته‌کان

خوایه عَلَّاهُ له هه‌شت نایه‌تی یه‌که‌مدا باسی مونا‌فیی دَلنه‌خووش و ده‌غه‌له‌کانی کرد، له میان‌ی بیست (۲۰) له خه‌سله‌ت و خوو ره‌فتارو ئاکاره خراب و موخه‌نه‌ته‌کانیانداو، تیشکی خسته سه‌ریان، ئنجا خوا پروو ده‌کاته برواداران و ده‌فه‌رموی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئه‌ی ئه‌وانه‌ی پرواتان هیناوه! ﴿لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾، با سامانه‌کانتان و منداله‌کانتان له یادی خوا نه‌تانخافلین و بیئاگاتان نه‌که‌ن.

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَسِرُونَ﴾، هه‌رکه‌سیکیش ئه‌وه بکات، ئا ئه‌وانه‌ن زیانباران، زیانباری راسته‌قینه ئه‌وانه‌ن که له‌به‌ر مَال و سامان کو‌کردنه‌وه، یان له‌به‌ر خزمه‌تی مندال و پۆله‌کان، ئاگیان له یادی خوا نه‌می‌ن، ئنجا یادی خوا عَلَّاهُ به‌س گو‌تنی: (سبحان الله، الحمد لله، لا إله إلا الله، الله أكبر، أستغفر الله) نیه، یادی خوا هه‌ر شتیکه، هه‌ر قسه‌و کرداری‌که که په‌یوه‌ندی به‌خواوه هه‌یه، نو‌یژ یادی خوایه، پۆژوو گرتن یادی خوایه، مَال به‌خشین یادی خوایه، تیکۆشان له پیناوی خوادا، یادی خوایه، فه‌رمان به‌چاکه‌و نه‌هی له خراپه، په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی گه‌یاندن و ...هتد، هه‌موو ئه‌وانه یادی خوان، هه‌ر شتیک په‌یوه‌ندی به‌خواوه هه‌بی و شه‌ریعه‌تی خوا فه‌رمانی پیکردبی، یادی خوایه.

﴿وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾، له‌وه‌ی کردوومانه به‌بژیو بو ئیوه و پیمانداون به‌خشن، ﴿مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾، به‌رله‌وه‌ی یه‌کیکتان مردنی بو بی، ﴿فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾، ئنجا بلئ: په‌روه‌ردگارم! ده‌بووایه دوام بخه‌ی، خوژگه دوات ده‌خستم بو کاتیکی نیزیک، ﴿فَأَصَّدَقَ وَأَكُنْ مِنَ

الصَّالِحِينَ ﴿۷۳﴾، ئەو كاتەش مال بەخشین دەكەم و لە چاكان دەبم (ئەگەر دوام بخەي).

﴿وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا﴾، ھەرگیزیش خوا ھەرکەسێك كاتی مردنی دێ، دواي ناخات، (وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ أَجَلَ نَفْسٍ إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا)، ھەرگیزیش خوا ئەجەلی ھیچ کەسێك دواناخات، كاتێك دێ.

﴿وَاللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾، خواش شارەزایە بەوھێ دەیکەن، کەواتە: بزانی چي دەکەن و چۆن دەکەن و ئاگاتان لێ بێ، تاكو لە سەرەمەرگدا پەشیمان نەبنەو، چونکە لەسەرەمەرگ دا پەشیمانی دادی ھیچ کەس نادات.

مەسەلە گىرەنگەكان

لە يەك مەسەلەدا كورتى دەكەينەو:

ئامۇڭگارىيىكردنى خوا بۆ پرواداران، كە سامان و منداليان لە يادى خوا نەيانخافلىتى، ئەگەرنا زيانبار دەبن و، لەوھى پىداون بىخەش، بەر لەوھى مردنيان بگاتە سەرو، داواى دواخستنى مردن بکەن، خواش ھەرکەس ئەجەلى ھات، دواى ناخات:

خوا دەفەر موى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝١﴾ وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْتُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ۝١٠﴾ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝١١﴾

شىكردنەوھى ئەم ئايەتە، لە نۆ بىرگەدا:

١- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾، ئەى ئەوانەى پرواتان ھىناو (بە ھەموو ئەو شتانەى پىويستە پروايان پى بەينىن) با سامانەكانتان و پۆلەكانتان لە يادى خوا نەتانخافلىتىن، (لا تُلْهِكُمْ) (لا) پىگرە (ناھىيە) يە، بۆيە كردارەكەى جەزم كردوھو بۆ پىگالى گرتنە، با نەتانخافلىتى و بىئاگانان! (الْإِلْتِهَاء: الإِنْشِغَال وَالسُّهُو): بىرىتە لە سەرقال بوون و خافلان و بى ئاگا بوون.

خوا ﷻ بۆيە مالى و سامانى پىش مندالان خستو، چونكە خەلك زياتر بە مالى و سامانەوھ سەرقال دەبى، تاكو مندالان، بەلى مالى و سامانەكەش ئامپازە بۆ خزمەتى مندال و مالى و خىزان، بەلام خەلك بە گشتى وايەو كاتى زياتر تەرخان دەكات بۆ كۆكردنەوھو پەيداكردى مالى و سامان، بۆيە خوا ﷻ ئەوى پىشتەر داناو.

که دهشفه رموی: با بیتاگاتان نه کات، مه بهست ئه وه نیه که سه رقāl مه بن به کارو کاسبیه وه، به په یداکردنی مāl و سامان و بژیوی هه لاله وه، چونکه له شوینی دیکه دا خوا فه رمانی به وه پیکردوین، به لکو مه بهست مāl و سامانیک و مندāl و پۆلانیکن که مروّف بیتاگا ده کهن له یادی خواو له یادی خوا لایده دهن، ئا ئه وه خراپه، ئه گه رنا مāl و سامان خوا ناوی لیناوه به خششی خوا (فضل الله)، فه رمانیشی کردوه به په یداکردنی: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (۱۰) الجمعة.

ههروه ها ناوی لیناوه: (خیر): ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ﴾ (البقرة، ۱۸۰) واته: هه ركات يه كيک له ئیوه مردنی گه یشته سه ر ئه گه ر خیریکی به جیهیشت (مāl و سامانی ناو لیناوه (خیر)) وه سیه تکردنی له سه ر پیویسته.

(۲)- ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَيْرُونَ﴾، هه ر که سیکیش وابکات، ئا ئه وانهن زیانباران، (ذلک) ئاماژه یه بۆ خافلان (لهو)، خافلان له یادی خوا به هو ی سامان و مندالانه وه، ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ﴾ واته (وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ الْإِلْتِهَاءُ وَالْإِنْشَغَالُ بِسَبَبِ الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ)، هه ر که سیک ئه و خافلان و بیتاگاییه ی ئه نجام دا، به هو ی مāl و سامان و مندالانه وه، ئا ئه وانهن زیانباران.

(۳)- ﴿وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾، ههروه ها له وه ی پیمان داو، به خشن، خه رج بکه ن.

(۴)- ﴿مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾، به ر له وه ی یه کیکتان مردنی بۆ بی، لیره دا مردن وا ویتا کراوه که دی، که له راستییدا مروّف به ره و مردن ده چی، به لām خوا ﷺ بۆ ئه وه ی باش دیمه نه که مان بخاته به رچاو، وای ویتا کردوه که دانیشتووی و مردن بۆ تو دی، ئه گه رنا مروّفه به ره و مردن ده چی، چ به هو ی ته مه نه وه بی، چ به هو ی به لاو ئه و شتانه وه که ده بنه هو کاری مردن.

۵- ﴿فَيَقُولُ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾، ئنجا بلى: پەرۋەردگارم! خۆزگە دوات دەخستەم بۆ ماوەیەکی نزیک، (لَوْلَا: حَرْفٌ تَحْضِیضٌ، وَيُسْتَعْمَلُ لِلْعَرْضِ وَالتَّوْبِيخِ وَالتَّنْذِيمِ وَالتَّمْنَى، وَحَقُّ الْفِعْلِ بَعْدَهَا أَنْ يَكُونَ مُضَارِعًا، وَجَاءَ هُنَا مَاضِيًا لِتَأْكِيدِ إِنْقَاعِهِ عَنِ الدَّاعِي، حَتَّىٰ كَأَنَّهُ تَحَقَّقَ)، (لولا: پیتی هاندانە و (مانایەكەى بە پىنى شوینەكان دەگوێری) بە مانای پێشنیارکردن و، بە مانای سەرزنەشت و، بە مانای پەشیمان کردنەووە، بە مانای خۆزگە خواستن، دى (دەگونجى لیڤەدا بە مانای پێشنیار بى، بۆ خوا، پەرۋەردگارم! ئەگەر دوام بخەى، دەشگونجى بە مانای خۆزگە بى، خۆزگە پەرۋەرگارم دوات خسبامایە بۆ کاتىكى نزیک) ئەو کردارەى لە دواى ئەووە دى، دەبى (مضارع) بى، (کە لیڤەدا دەفەرموى: (لَوْلَا أَخَّرْتَنِي) دەبووایە فەرمووبای: (لَوْلَا تُؤَخِّرُنِي)، بەلام بە ڕابردوو هیناویەتى، بۆ جەختکردنەووەى ئەوێ وەك پارانەووە داواکەرەكە ڕوویداى و هاتییتە دى.

۶- ﴿فَأَصْدَقَ﴾، ئنجا چاکەو بەخشین بکەم، (فَأَصْدَقَ: مَنصُوبٌ عَلَىٰ إِضْمَارِ «أَنْ» الْمُصْدرِيَّةِ، إِضْمَارًا وَاجِبًا فِي جَوَابِ الطَّلَبِ)، (أَصْدَقَ) مەنصوب بوو بە پەنھانکردنى (أَنْ) يَكُ كە بۆ چاوگەو، واجبە ئەو (أَنْ) هەرنەخرى، واتە: (أَنْ أَتَصَدَّقَ)، كە من خیرۆ چاکەو مالم ببەخشم.

۷- ﴿وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾، هەرۋەها لە چاکانیش بم، یانی: ئەو کاتە لە چاکان بم، ئیستا خراب بووم بەهۆى مالم نەبەخشینەووە، بەلام ئەگەر دوام بخەى، مالم و سامانى خۆم دەبەخشم و لە چاکانیش دەبم.

۸- ﴿وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا﴾، (خواش ﷻ دەفەرموى: هەرگیزیش خوا ﷻ نەفسىك دواناخات (لە مەرگ و مردن) هەر کاتىك کاتى مردنى هات، (أَي: لَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا عَنِ الْمَوْتِ) خوا هیچ نەفسىك لە مردنەكەى دواناخات، هەر کاتىك کاتى مردنى هات. وشەى: ﴿وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾، زۆربەیان هەر بە جەزم خویندوو یانەتەووە، بەلام (أبو عمرو) كە یەكێكە لە حەوت قورئانخوینەكان بە (وَأَكُونُ مِنَ الصَّالِحِينَ) خویندوو یەتەووە.

۹- ﴿وَاللَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾، (خویندراویشە تەوہ: ﴿بِمَا يَعْمَلُونَ﴾) خواش شارەزای ئەوہیە کە ئیوہ دەیکەن، یاخود: خواش شارەزای ئەوہیە کە ئەوان دەیکەن.

کورتە ی مەبەستی ئەم سۆ ئایەتە موبارە کە، ئەوہیە کە خوا ﷺ پوو لە پرواداران دەکات، چونکە لە باسی مونا فیق و دەغەلەکاندا باسی ئەوہ کرا کە گوتوو یانە: مآل و سامان مەبەخشن بەوانی لە دەوری پێغەمبەری خوان، تاکو بپرژین و بلآوہی لی بکەن، ھەر و ھە مونا فیقەکان بە زۆریی کە ئەو دەغەلیی و موخەننە تیہیان دەکرد، بۆ پاراستنی بەرژەوہندییەکانیان و خزمەتکردنی مآل و مندالیان بوو، بۆیە خوا ﷺ لە کۆتایی دا پوو ی لە پرواداران کرد: با مآل و سامانتان و مندالە کانتان لە یادی خوا بیتاگاتان نەکەن، ھەر کە سیک و ابکات، ئەوہ لە زیانبارانە، زیانبارانی راستەقینە ھەر ئەوانن، ھەر و ھە لەوہی پیمان داو، بێخەش، بەر لەوہی یەکیکتان مردنی بۆ بی، ئنجا لە سەر ھەمەرگدا خۆزگە بخوازی و داوا لە خوا بکات و پیشنیار بکات: کە ئەگەر بۆ ماوہیەکی نزیک، واتە: زۆریشم دوا نەخە ی، تۆزیک دەر فەتیکم بەدە ی، مآل و سامانی خۆم، دەبەخشم و لە چاکان دەبم، بەلام خوا ھەر گیز نەفسیک کە کاتی مردنی دی، دوا ی ناخات و، بەپیی سیستمیک کە دایناو، ھەر کە سە، دەبی لە کاتی خۆیدا ھەری و گیان بسپیژی، کەواتە: ئیوہ بەر لەوہی مردنتان بگاتە سەر، خەمی خۆتان بخۆن.

کورتە باسیک دەربارە ی نفاق و مونا فیکان^(۱)

ئەم کورتە باسە لە پینچ برگەدا دەخەینە پروو:

برگە ی یە کەم: پیناسە ی نفاق و مونا فیکان.

برگە ی دووهم: پانتایی تەرخانکراو لە قورئاندا بۆ باسی مونا فیکان.

برگە ی سییەم: (۱۰۷) خەسلەت و ھەلوئستی مونا فیکان لە قورئاندا.

برگە ی چوارەم: شەش سەرنج لە بارە ی نفاق و مونا فیکانەو.

برگە ی پینجەم و کوئای: چوار مەر جی سەرەکی بۆ تۆبە کردنی مونا فیکان.

برگە ی یە کەم: پیناسە ی نفاق و مونا فیکان:

پیشتریش ھەر باسمان کرد، وشە ی نفاق لە بنچینەدا، لە وشە ی (نَفَقَ) ھو ھاتو، (النَّفَق: هُوَ السَّرْدَابُ تَحْتَ الْأَرْضِ أَوْ الْجِبَلِ لَهُ مَدْخَلٌ وَمَخْرَجٌ)^(۲)، (نَفَق): کونیکە لە ژێر زەوی یان لە چادا، چوونە نیویکی ھەیەو چوونە دەریکی ھەیە. یاخود وشە ی (نفاق) لە (نَافِقَاء) ھو ھاتو: (نَافِقَاء: جُحْرَةُ الْيَرْبُوعِ يَخْفِرُهَا تَحْتَ الْأَرْضِ وَيَجْعَلُ لَهَا مَخْرَجَيْنِ، فَفِي أَيِّمَا هُجِمَ خَرَجَ مِنَ الْآخِرِ)، واتە: (نفاق) لە (نَافِقَاء) ھو ھاتو، (نَافِقَاء) یش کونی جەرە، کە لە ژێر زەویدا لێی دەدا، دوو دەرچە ی بۆ دروست دەکات، لە ھەر کامیکیانەو ھێرش ی بۆ براو، پەلامار درا، لەو ھە ی دیکەو دەردەچێ.

(۱) ئەم کورتە باسەمان وەرگرتو ھ: (موسوعة: الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) الكتاب الثاني عشر (الإسلام نظرة سديدة تجاه الناس وتعامل صحيح معهم) ص ۲۸۱ - ۳۱۲، الطبعة الثانية / ۲۰۲۰م - ۱۴۴۱ھ.

(۲) المعجم الوسيط، ص ۹۴۲.

ئەمە لە ڕووی زمانەوانییەوه.

لە ڕووی زاراوەی شەرعییەوه: وشە (نفاق) ناویکە وەک هەندێک زاراوەی دیکە، یەكەمجار ئیسلام بە کاری هیناوه، هەلبەتە پێشتر ڕەنگە بووبی، بەلام بەو واتاوە چەمکە شەرعییە کە ئیستا باسی دەکەم، تەنیا ئیسلام بە کاری هیناوه، ئەویش ڕیئەتە لە هەبوونی کۆمەڵێک خەڵک لە کۆمەڵگای ئیسلامیدا، کە بۆ خۆپاراستن، ئیسلام ئاشکرا دەکەن و، کوفرو بێڕوایی لە دڵ و دەروونیاندا پەنھان دەکەن، واتە: بە ڕوایەت مسوڵمانان و لە ڕاستیدا بێڕوان، بۆیە وەک (المصباح المنیر للفیومی)^(۱) گوتوویەتی: (الْمُنَافِقُ: هُوَ الْكَافِرُ الَّذِي أَظْهَرَ الْإِسْلَامَ كَذِبًا، وَأَخْفَى كُفْرَهُ عَنِ الْمُسْلِمِينَ)، موناڤیق ئەو بێڕواییە کە بە درۆ ئیسلامەتی پێشان دەدا، بەلام کوفرو بێڕواییە کە لە دڵدا پەنھانی کردووە و دەشارێتەوه لە مسوڵمانان.

پێغەمبەری خواش ﷺ لە ڤەرماشتنیدا ئاوا موناڤیق پێناسە دەکات و دەڤەر موی: (أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا آتَمَنَ خَانَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ)، (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۶۷۶۸، وَابْنُ خَرَّازٍ: ۳۴، وَمُسْلِمٌ: ۵۸).

واتە: چوار سیڤەت لە هەر کەسێکدا هەبن، موناڤیقیکی بێ خەڵتەیه، (موناڤیقیکی تەواو) و هەر کەسێک یەکیک لەو خەسلەت و سیڤەتانە ی تیدا هەبێ، یەکیک لە خەسلەت و سیڤەتی موناڤیقانی تێدا یه، تاكو دەستبەرداری دەبێ، چوار سیڤەتە کەش ئەوانەن: هەر کاتێک قسە ی کرد درۆ بکات و، هەر کاتێک بەلێنیدا بەلێنە کە ی بشکێنێ و، هەر کاتێک سپاردە یه کە ی پێ سپێردا، ناپاکی لێ بکات و، هەر کاتێک لە گەڵ کەسێکدا ناکوکی و دەمەقالتیە کە ی بوو، تووشی گوناخ و تاوان ببێ و لە سنوور دەر بچێ.

لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ که دەفەرموێ: هەر کەسێک ئەو چوار سیفەتە ی تێدا بن، مونا فێقیکی تەواو، زانایان لەو بارەووە زۆر قسەیان کردووە:

أ- هەندێکیان گوتوو یانە: لێرەدا مەبەست پێی نیفاقی کردەییە، ئەک نیفاقی ئیعتیقادیی، واتە: مەرچ نیە هەر کەسێک ئەو چوار سیفەتە ی تێدا بن، بە کافر لە قەڵەم بدرێ، بەلام لە پرووی کردەووەو، پێک وەک مونا فێقانه، ئەک لە پرووی ئیعتیقادو دڵ و دەروونەووە.

ب- هەندێکی دیکە لە زانایان دەلێن: ئەو چوار سیفەتە لە هەر کەسێکدا کۆبەنەووە، هەرچەندە کردەووەن، بەلام دیارە نیفاقیش لە دڵ و دەروونیدا هەیه.

ج- هەندێکی دیکەش - کە من بۆ خوّم ئەو رایەم زیاتر لەلا پەسندە - دەلێن: ئەگەر تەماشای بێژە ی فەرمايشته کە بکە ی دەفەرموێ: (إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ)، هەمووی (إِذَا) لەسەرە، (وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا ائْتَمَنَ خَانَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ)، واتە: ئەو چوار خەسلەتە لەو کەسەدا بوون بە خەسلەتی ریشەداری بەردەوام، هەر کاتێک قسە ی کرد، درۆ دەکات، مادام بەرژەووەندی لە درۆدا بینی و، هەر کاتێک بەلێنی داو پەیمانی دا، دەیشکێنێ، هەر کاتێک ئەمانەتێکی پێ سپێردرا، ناپاکی لێ دەکات و، هەر کاتێک لەگەڵ کەسێکدا ناکۆکی بوو، لە سنووری شەرع دەردەچێ، ئنجا هەر کەسێک ئەو چوار سیفەتە ی تێدا ریشەدار بوون و تێیدا بێنە نەریت و عەدەتێک، دیارە لە دڵ و دەروونیشیدا نیفاق و بێپروایی هەیه.

برگە ی دووهم: پانتایی تەرخانراو لە قورئاندا بۆ باسی مونا فێقان:

خوای بەرز - بەپێی سەرنجدانی من لە سوورەتەکانی قورئان - لە پازدە (۱۵) سوورەتدا باسی مونا فێقەکانی کردووە، کە من ئێستا تیشک دەخەمە سەر ئەو پازدە سوورەتەو، ژمارە ی ئەو ئایەتەنە ی تێیاندا تەرخان کراون، بۆ باسی نیفاق و مونا فێقان.

۱- یەكەمین سوڤەت كە باسی موناڤیقه كان و باسی سیفه ته كانی تیدا كراوه، بریتیه له سوڤەتی (البقرة)، له سوڤەتی (البقرة) دا، سێزده (۱۳) ئایەت تەرخانكراون بۆ باسی موناڤیقه كان، ئەوانیش ئایەتەكانی: (۸ - ۲۰).

۲- دووهم سوڤەت كە باسی موناڤیقه كانی تیدا كراوه، سوڤەتی (آل عمران) ه، ئەویش له بواری قسە كردن و شیکردنەوه دا، له بارە ی پرووداوه كانی جەنگی ئوحوودەوه، لەویدا چەند جارێك باسی موناڤیقه كان كراوه.

۳- سێهەمین سوڤەت سوڤەتی (النساء) ه، له چوار بۆنە دا باسی موناڤیقه كان كراوه: **یەكەم:** دادوهریی خۆبردن بۆ لای (طاغوت)، له جیاتی خواو پیغه مبه ره كه ی.

دووهم: دوو دلێ و خەمساردیی و سستی له پرووبه پرووبوونەوه و جیهاد له گەڵ ئەهلی كوفردا، له حالێكدا كه شەر بهری دەرگای پیگرتوون به مسوڵمانان. **سێهەم:** مەسەله ی دادوهریی كردن له نێوان خەلكدا به دادگه ری.

چوارەم: مەسەله ی په یوه ندیی هه بوون و كهین و بهین هه بوون، له گەڵ كافران دا.

۴- سوڤەتی چوارەم كە باسی نیفاق و موناڤیقه كانی تیدا كراوه، سوڤەتی (المائدة) یه، ئەویش له بواری دۆستایه تی گرتن و نیزیکیی كردن له جووله كه و نه صرانییه كان دا.

۵- سوڤەتی پینجەم سوڤەتی (الأنفال) ه، ئەویش له بواری قسە كردن و شیکردنەوه دا بۆ پرووداوه كانی جەنگی به در، لەویدا باسی دلنەخۆش و موناڤیقه كان كراوه.

۶- شەهەمین سوڤەت كە زۆر په رده ی له سه ر موناڤیقه كان لادا، سوڤەتی (التوبة) یه، كه به سوڤەتی (الفاضحة) ش ناوی هاتوه، سوڤەتی (التوبة) به زۆریی له بارە ی پرووداوه كانی جەنگی ته بوو كه وه یه و، زۆرتین تیشك خرابیته سه ر هه لویستی موناڤیقه كان، ده توانین بڵین: له سوڤەتی (التوبة) دایه.

۷- سوورەتی ھەوتەم سوورەتی (النور)ە، کە ئەویش بە بۆنە ی پرووداوی بوختان ھەلبەستەن بۆ دایکمان خاتوون عائیشە (خوا لێی پازی بێ)، لەلایەنی سەرۆکی موناڤیقەکانەو، عەبدوڵلای کۆری ئوبەیی کۆری سەلوول، بەو بۆنەو بەسی نیفاق و موناڤیقەکان کراوە.

۸- سوورەتی ھەشتەم کە بە کورتیی ئاماژەیک کراوە بۆ موناڤیقەکان و ناو بەو کەیان ھێراوە، سوورەتی (العنکبوت)ە لە سەرەتایەکی دا.

۹- سوورەتی نۆیەم سوورەتی (الأحزاب)ە، کە لە دوای جەنگی خەندەق ھاتە خوار، بەجەنگی (الأحزاب) و بە جەنگی خەندەقیش مەشھوورە، بەو بۆنەو بەسی موناڤیق و دەغەلەکان کراوە.

۱۰و ۱۱- ھەر کام لە سوورەتی (محمد) و (الفتح)ن، کە چەند ئاماژەیک کورتیان تێدا ھەن، بە دڵ نەخۆش و موناڤیقەکان.

۱۲و ۱۳و ۱۴- سوورەتەکانی: (الحديد) و (المجادلة) و (الحشر)ن، لەوانیش دا چەند سیفەتیی موناڤیقەکان و چەند ھەلوێستییان باسکراون.

۱۵- کۆتا سوورەت لە قورئاندا کە باسی موناڤیقەکانی تێدا کرابێ، سوورەتی (المنافقون)ە، کە وەک پێشتر باسمان کرد لە دوو توپی ھەشت ئایەتی سەرەتای سوورەتی (المنافقون) دا، خوا ﷻ ئاماژەیک کردووە بە بیست (۲۰) لە پەوشت و پەفتارو ھەلسوکەوتەکانی موناڤیقەکان.

ئەمە پانتایی تەرخانکراوە لە قورئاندا، بۆ باسی نیفاق و موناڤیقەکان.

برگەى سىيەم: سەدوھەوت (۱.۷) خەسلەت و ھەلوئىستى دەغەل و دلنەخۇشان لە قورئاندا:

ئىمە ناچارىن ھەروا بە كورتىي ئاماژە بکەين و، سەرژمىرى ئەو خەسلەتەنە بکەين، كە خوا ﷻ مونافىقەكانى پى پىناسەو ھەسەف كەردوون.

بەلام لە دەستپىكىدا دەمەوى ئەو بەلىم: كە بەپىي تىگەيشتنى بەندەو ھەلەپىنجانم، خواى كار بەجى زياتر لەو ھى باسى سىفەتەكانى كافران بکات، باسى سىفەتەكانى مونافىقەكانى كەردو، كە مونافىقەكانىش جورپىكن لە كافەرەكان، بەلام بۆيە خوا ﷻ زۆر تىشكى خستۆتەر سەر مونافىقەكان، چونكە ئەوانە كافىرى پەنھانن، ھەروەھا جىي سەرنجىشە كە سىزدە (۱۳) ئايەتى تەرخانكراو لە سوورەتى (البقرة) دا كە ئايەتەكانى: (۸ - ۲۰)ن، ناوى مونافىقەكان نەھاتو، بەلكو بە تەعبىرى: (وَمِنَ النَّاسِ)، لەئىو خەلك كەسانىك ھەن، ئاوان و ئاوان، باسكراون، چونكە ئەوانە خۇيان لەگەل خەلك و جەماوەر و كۆمەلگاي مسولمانان دا تىكەل كەردو، خەلك بە ناوى مونافىق نايانناسى، بەلكو بە سىفەت و ھەلوئىست و ئاكارەكانيان دەيانناسى.

بۆيەش پىويستە ئىمە زۆر وردىپىنانە تەماشاي ئەو ئايەتەنە بکەين و سەرنجيان بەدەين، كە باسى مونافىقەكان دەكەن، خواى بەرز زانىويەتى و دەزانى، كە ئەو ھالەت و دياردەي نىفاقە، كەم و زۆر ھەر بەردەوام دەبى لە كۆمەلگاي مسولماندا، بۆيە تىشكى زۆرى خستۆتە سەر خەسلەت و ئاكارو ھەلوئىستەكانيان، تاكو مسولمانان، ھەر كەسەك ئەو سىفەت و خەسلەت و ئاكارانەيان لى بىنى، بەلای كەمەو نىشانەي پرسىياري بخەنە سەر، كە پەنگە جورپىك لە نىفاقى ھەبى، ئەگەر مونافىقى تەواویش نەبى، ھەندىك لە خەسلەتى مونافىقان و جورپىك لە نىفاقى تىدابى.

سەرژمىرى ئەو (۱۰۷) خەسلەتەي موناڧىقەكان:

۱- لە سوۋرەتى (البقرة) سىزىدە (۱۳) سىڧەت:

لە (البقرة) دا ئايەتەكانى: (۸ - ۲۰) واتە: سىزىدە (۱۳) ئايەت تەرخانكرارون و، لەو سىزىدە ئايەتەشدا، سىزىدە خەسلەتى موناڧىقەكان خراۋنەروو بەم شىۋەيە:

۱- كەسانىكى پەنھانن، كەسانىكى تەم ومژاۋيىن و پروون نىن، وەك خوا دەڧەرموى: ﴿وَمِنَ النَّاسِ﴾ البقرة.

لە خەلك كەسانىك ھەن بەو شىۋەيە.

۲- لافى بىروا ھىنان لى دەدەن بەدرۆ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَيَأْتِيَوْمَ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾ ۸ البقرة.

۳- بە خەيال ڧىل لە خواو مسولمانان دەكەن، بەو ھە كە مسولمانىتىي و ئىسلام ئاشكرا دەكەن: ﴿يُخٰدِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ ۹ البقرة.

۴- زۆر كەم ھەستى، لەو پروۋەو ھەستىان ھەبى بەۋەي خوا ﷻ دەيانىنى و ئاگادارىانەو نىو دلىان دەخوئىتتەو، لەو بارەو زۆر كەم ھەست و كەم شعورن، وەك دەڧەرموى: ﴿وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا اَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ ۹ البقرة.

۵- دلىان نەخۆشەو نەخۆشى تىدايە: ﴿فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ﴾ البقرة، نىڧاقىش بۆ خوى پىستىرەن جوړى نەخۆشى مەعنەوي و دەروونىيە.

۶- لە ئەنجامى نواندى ئەو ھەلوئىستە دلنەخۆش و دەغلەنەيان دا، نەخۆشى نىڧاق لە دلىاندا ھەر زىاد دەكات: ﴿فَرَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا﴾ البقرة، خوا نەخۆشىيەكەي بۆ زىاد كردن.

۷- زۆر درۆزنن، واتە: ھەمىشە عادەتيان بە درۆو ڧەرموى: ﴿يَمَّا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ البقرة، بەھوى ئەو ھەو ھەردەوام درۆ دەكەن، بە (فعل المضارع) ھىناۋىيەتى بۆ ئەۋەي بزاندرى ھەمىشە درۆ كردن تىياندا تازە دەبىتتەو.

۸- ئەگەر دڵسۆزییان بۆ بنویتری و ئامۆژگارییان بکری، زۆر پاکانهی نهفسی خۆیان دهکهن، که نهک ههر خراپه کارو تیکدهر نین، به لکو چاکسازییکاریشن: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ (البقرة).

۹- له گه‌ل تهوه‌شدا تیکدهرانی راسته‌قینه‌ن، که چی له خۆبایی بوون و به‌خۆ سه‌رسام بوونیان، بۆته په‌ردهیه‌ک که تهو حاله‌ته خراپه‌ی خۆیانی لی په‌نهانی کردوون: ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ (البقرة).

۱۰ و ۱۱- خۆیان به زۆر عاقل و زیره‌ک ده‌زانن و، برودارانیان به پێچه‌وانه‌وه به نه‌فام و که‌ودهن تیده‌گهن، وه‌ک خوای به‌رز ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (البقرة).
واته: ئەگەر پێیان بگوتری: وه‌ک چۆن خه‌لک ئیمانی هه‌یه، ئیوه‌ش ئیمان به‌یئن، ده‌لێن: ئایا ئیمان به‌یئن، وه‌ک نه‌فامه‌کان ئیمانیان هێناوه، ئاگاداربین! ههر ته‌وانن نه‌فام و که‌ودهن، به‌لام نازانن.

۱۲ و ۱۳- که به بروداران ده‌گهن، پروویه‌کی مسوڵمانییتی پێشان ده‌ده‌ن و، جه‌خته‌ده‌که‌نه‌وه که مسوڵمانن، به‌لام کاتیک به په‌نامه‌کی ده‌گه‌نه‌وه لای سه‌رانی خۆیان، لای به‌رپرسه‌کانیان، له‌ویدا پرووی راسته‌قینه‌ی کافرانه‌ی خۆیان ده‌رده‌خه‌ن و دلتیایان ده‌که‌نه‌وه که ههر له‌گه‌ل ته‌وان دان، له‌گه‌ل ته‌هلی کوفردان و، به‌س گالته ده‌که‌ن به بروداران، که خۆیان به مسوڵمان پێشان ده‌ده‌ن: ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامِنُوا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ﴾ (البقرة).

دووه‌م: له سوڤه‌تی (آل عمران) دا، هه‌شت (۸) سیفه‌ت باسکراون:

۱۴- ته‌نیا بیر له خۆیان و به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی خۆیان ده‌که‌نه‌وه، ههرچه‌نده ته‌هلی ئیسلام ههر شتیکیان لیی، ده‌ربه‌ست نین: ﴿وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ﴾ (آل عمران). ته‌نیا خه‌م له خۆیان ده‌خۆن خۆپه‌رست و ته‌نانین.

۱۵- بۆچوونیان به رانبر به خوا زۆر نه فامانه یه و هیچ په یوه ندیی به ئیمانوه نیه: ﴿يُظَنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ آل عمران، گومانی نه فامانه ی ناهه ق به خوا ده بن.

۱۶- هه میسه ره شینن و ره خنه گرن له قیاده ی خویان و، به گومانن و له پشت په رده ی ره شه وه ته ماشای ده کهن: ﴿يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ﴾ آل عمران، ده لئین: ئایا ئیمه هیچمان به ده سته! هیچمان به ده ست نیه، مونا فیه کان کاتی خو ی له سه رده می پیغه مبه ردا ﷺ ده یانگوت: موحه ممه د پرس به که س ناکات و، راویژ به که س ناکات و ئیمه هیچمان به ده ست نیه، له حالیک دا که هه میسه پیغه مبه ری خوا کاری به راویژ بووه.

۱۷- دوا ی ئه وه ی تووشی نا ره حه تی و شکستییه ک ده بن له گه ل مسولمانان دا، هه میسه ئه گهر ئه گه ریان، ئه گهر واما ن نه کردبایه و ده چوو، ئه گهر واما ن کردبایه واده بوو، له حالیکدا که پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رموو یه تی: ﴿إِلَّا تَقُولُوا: لَوْ، فَإِنْ لَوْ تَفْتَحْ عَمَلَ الشَّيْطَانِ﴾ (آخرجه مسلم: ۲۶۶۴) مه لئین ئه گهر و ابوو ئه گهر و اچوو (دوا ی ئه وه ی شته که پرویدا) چونکه ئه وه ده رگا بۆ شه یتان ده کاته وه، ده رگا بۆ خوتخوته ی خراپی شه یتان ده کاته وه.

له در یژه ی فه رموو ده که دا پیغه مبه ری خاته م ﷺ ده فه رموی: ﴿قَلَّا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَانَ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ قُلْ قَدَرُ اللَّهِ وَمَا شَاءَ فَعَلَ، فَإِنْ لَوْ تَفْتَحْ عَمَلَ الشَّيْطَانِ﴾، له سوو ره تی (آل عمران) دا ده فه رموی: ﴿يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَهُنَا﴾ آل عمران، ئه گهر ئیمه شتی کمان به ده ست بایه لی ره نه ده کوژ راین.

۱۸- ئه گهر له کاتی سه غله تی و ته نگانه دا، داوایان لی بکری به رگری بکه ن، به پروو بیانوو پاساوی بیجی خویان په نهان ده کهن و ده شار نه وه، وه ک خوا ﷺ ده فه رموی: ﴿وَلْيَعْلَمِ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْ فَنَقُلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ اذْهَبُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قَتَلْنَا

﴿لَا تَبْعَنَكُمْ﴾ (۱۱۷) آل عمران، بۆ ئەوێ خوا مونافیکەکانی بۆ دەرکەون (لەسەر ئەرزی واقع) کە ئەگەر پێیان گوترا: وەرن لە پێناوی خوادا بجەنگن، یاخود بەلای کەمەووە بەرگری بکەن (لە شارو ولاتەکە ی خۆتان) دەڵێن: ئەگەر زانیامان جەنگ پوو دەدا (یان جەنگێکی ئامانجدارە) شوێنتان دەکەوتین.

۱۹- لە دوای جەنگ و پوو بە پوو بوونەو، کە بۆ ئەهلی ئیسلام دیتە پیش، ئاوا خۆیان پیشان دەدەن:

یە کە م: شەماتە دەنوێن (واتە خۆشحال بوون بەوێ بە لایە ک تووشی مسوڵمانان بوو).

دووهم: پێیان وایە زۆر دووربین و عاقلن، وە ک خوای زاناو شارەزا لێی گیراونهووە دەفەرموی: ﴿الَّذِينَ قَالُوا لَا خَوْفَنَاهُمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا﴾ (۱۱۸) آل عمران، ئەو (دڵنەخۆش و مونافیق) انە ی بە برا یە کانیان گوت و خۆشیان دانیشتن: ئەگەر بە قسە ی ئیمەیان کردبایە نە دە کوژران.

۲۰ و ۲۱- هەمیشە مونافیکەکان دڵخۆش دەبن بەو گوناحانە ی دەیانکەن و، حەزیش دەکەن بە شتێک کە نەیانکردووە، مەدح بکرین، وە ک خوا دەفەرموی: ﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۱۱۸) آل عمران، وا مەزانه ئەوانە ی خراپە دەکەن و پێی دڵخۆش دەبن و حەزیش دەکەن ستایش بکرین بە شتێکی چاک کە نەیانکردووە (پێت وانەبی کە) ئەوانە دەر باز دەبن لە سزا (ی ناگر) ئازاریکی بە ئیشیان هە یە.

سێ یە م: لە سوورەتی (النساء) دا، هەژدە (۱۸) سیفەت باسکراون:

۲۲- لە ئەنجامی ئەو دەدا کە کو فریان بە خواو بە پیخەمبەری خواو بە کتییی خوا، لە دڵدا پەنھان کردووە، هەر کاتێک کێشە یە کیان بێتە پیش بۆ چارەسەری، پەنا نابەنە بەر پیخەمبەری خوا ﷺ و، دادووەریک کە بە پێی شەریعەت حوکمیان بکاو دادووەرییان بکا، بە لکو پەنا دەبەنە بەر (طاغووت)، واتە: جگە لە پیخەمبەرو جێنشینیانی پیخەمبەر و

جگەلە شەرىعەتى خوا: ﴿لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّعْنِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ (۶۰) النساء.

۲۳- كاتىك كە گەرت و بەلایەکیان تووش دى، لە ئەنجامى ئەوەدا كە دادوهرى خويان بردۆتە لای (طاغوت) و، ئامادەنەبوون ملكەچ بكەن بۆ شەرىعەتى خواو بۆ قیادەى مسولمان، لەو كاتەدا پەنا دەبەنەو بەر قیادەو، وەك عادەتى خويان دەست دەكەنەو بە پاساو هێنانەو، سویند دەخۆن: كە هەر مەبەستمان پى چاكە بوو، لە حالێكدا كە بىگومان هىچ چاكیەك لەویدا نە، پەنا بېرىتە بەر جگەلە شەرىعەتى خوا: ﴿فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا﴾ (۶۲) النساء.

۲۴و۲۵- ئەوانە هەمیشە سەلامەتیی و بى بەلایى بە چاكەیهكى گەورەى خوا دادەنن، كاتىك كە مسولمانان تووشى بەلا دەبن، بەهۆى جەنگ و تىكۆشان و بەرەنگارییهو، بەلام لەولاشەو كاتىك تووشى سەرکەوتنىك دەبن، زۆر پەشیمانی دەردەبرن، كە بەشدار نەبوون لەو دەستكەوت و سەرکەوتنەدا: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا﴾ (۷۲) وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا (۷۳) النساء.

۲۶و۲۷- لەبەرئەوێ بۆچوونەكانیان لە كوفرەو سەرچاو دەگرن، ئەوانە هەمیشە دەترسین لە رووبەرپوونەو لەگەڵ ئەهلى كوفردا، بە ئەندازەى ترسانیان لە خوا، بەلكو زیاتریش، هەروەها ئەگەر بە زمانیش دەرى نەبرن، لە دل و دەروونیاندا لۆمەو سەركۆنەو پەخنە ئاراستەى خوا دەكەن، كە بۆچى وا بە زوویى جەنگ و جیهادى لەسەر پێویست كردوون؟! ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ (۷۷) النساء.

۲۸- كَاتِيكْ لَه گەلّ بروداداران داو لَه گەلّ تىكۆشەران و فیداکارانى رېى خوادا، تووشى سەرکەوتنىك، ياخود دەستكەوتىك دەبن، يان بەرژەوهندىيەكى دىيايان بۆ دىتە دى، ئەو دەگىرنەو بۆ لای خوا، بەلام كاتىك زىانىكيان تووش دى، ياخود خراپەو نارەحەتییەکیان تووش دى، دەست دەكەن بە رەخنەگرتن لە قیادەو ئەو بەلاو نارەحەتییەى بەسەریان هاتو، دەگىرنەو بۆ ئەو کە قیادەکیان فاشیل بوو و چاکی لى نەزانیو، بۆیە تووشى ئەو بەلایە بوون، لە حالیکدا خوشى و ناخوشى و نىعمەت و بەلا، وەك ئەندازەگىرى هەمووى لە خواوہیە، بەلام وەك ھۆکارەکان، مروفەکانن ھۆکارى دەستکەوت هاتنە دەست، ياخود نارەحەتیی تووش بوون، دەرەخسینن:

﴿وَإِنْ تُصِبُّهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبُّهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ (۷۸) النساء.

۲۹- مونافىقەکان بە روالەت پابەندى بە قیادەو پىشان دەدەن، بەلام بە پەنھانىی ھەمیشە لە دژى ئەو قیادە پیلان دادەنن و، دەیانەوى کاروبارى کۆمەلگا بە شىوہیەك برۆینن، کە پىچەوانەى بۆچوونى قیادەى، وەك خوا دەفەرموى: ﴿وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ﴾ (۸۱) النساء، لەرودا پىت دەلین: فەرمانبەرىن، بەلام كاتىك لەلای تۆ لادەچن، کۆمەلکیان جگەلە ئەوہى گوتووتە، دەیکەنە نەخشەو پیلان.

۳۰- كاتىك ھەوالیکیان پىدەگات، چ پەيوەندى بە ھىمنى و ئاسایشەو ھەبى، يان پەيوەندى بە جەنگەو ھەبى و، ھەوالىكى خوش بى، يان ناخوش بى، يەكسەر بلاوى دەكەنەو، بەبى راویژ کردن بە قیادە: ﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾ (۸۳) النساء.

۳۱- ھەز دەكەن و ئاوات دەخوازن مسوڵمانان لە دینەکیان پاشگەزبەنەو، لى ھەلگەرىنەو، تاكو وەك ئەوانیان لىبى: ﴿وَدُّوا لَوْ تُكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ﴾

سَوَاءٌ ﴿۸۹﴾، ھەزدەكەن ئیوھش بیپروا بن (مسوئلمانینە!) ۋەك چۆن خۆیان بیپروان، تاكو ۋەك یەكتان لیبیتتەۋە.

۳۲- ھەمیشە ھەول دەدەن قیادە تووشی ھەلە بکەن و فریوی بدەن و کلاوی لەسەر بنین، بەھۆی ئەو ۋەو ھەلە بریاری ھەلە دەدات: ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ﴾ ﴿۱۱۳﴾ النساء، ئەگەر چاکەو بەزەیی خوا لەسەر تۆ نەبووایە (ئەی موھەممەد ﷺ!) کۆمەلێك لەوان (لە دلتەخۆش و دەغەلەکان) دەیانویست تۆ گومرا بکەن و بەھەلەت دا بەرن.

۳۳- ھەمیشە ئەھلی کوفر لە خاوەن کتیبەکان و ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان و جگەلە ئەوانیش بەدۆست دەگرن، لە جیاتى پرواداران: ﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ ﴿۱۲۸﴾ الَّذِينَ يَنْجَدُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِئِنَّهُمْ أَلْعِزَّةُ الْغُرَّةُ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿۱۲۹﴾ النساء.

۳۴و۳۵- ھەمیشە لە کەلین دەگەرپن و لە بۆسە دان بۆ ئەھلی ئیسلام، کە تووشی بەلا بن و، لەلایەکی دیکەشەو ھەمیشە کار دەکەن لەسەر دوو پەتان: پەتی ئیسلام و پەتی کوفر، ئنجا ھەر کامیکیان ھاتی بوو، خۆیان پالەدەدەنە لای وی: ﴿الَّذِينَ يَرَبُّونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُمُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ﴿۱۶۱﴾ النساء.

۳۶و۳۷و۳۸- مونافیقەکان نوێژ ناكەن و، ئەگەر ئەنجامیشی بدەن زۆر بە تەنبەلیی و قالب گرانیی دەیکەن، ئەویش تەنیا بۆ رووپامایی و روو دەربایسیی بۆ خەلك، پاشان زۆر بە کەمی یادی خوا دەکەن، ئەویش ئەگەر بۆنەیهك بارودۆخیك وا بخوازی کە یادی خواى تیدا بکەن، ئەگەرنا ئەك لە دلەو ھەبى و لەبەر سام و ھەیبەت و خۆشەویستیى خوا بى، ۋەك خوا دەفەرموى: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالٍ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ﴿۱۶۲﴾ النساء، مونافیقەکان فیل لە خوا دەکەن و ئەو فریودەریانە و ھەركات ھەلدەستن بۆ نوێژ بە تەنبەلیی و

قالب گرانیی هه‌لده‌ستن، ریا‌بازی و پرووده‌ربایسی ده‌که‌ن بۆ خه‌لک و، به‌که‌میش نه‌بی یادی خوا ناکه‌ن.

۳۹- هه‌میشه له‌ نیو قه‌دیه‌وه گوچان ده‌گرن، (مُسْكُونُ الْعَصَا مِنَ الْوَسَطِ) و ژایانیان له‌ له‌ره‌له‌ر دایه‌و، له‌ حاله‌تیک ناسه‌قامگیر دان و، له‌ نیوان ئه‌هلی ئیمان و ئه‌هلی کوفردا دین و ده‌چن، وه‌ک په‌ره‌ مریشکیک که‌ با به‌ملاولادا لاری ده‌کاته‌وه، وه‌ک خوا ده‌فه‌رموی: ﴿مُذَبِّحِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ﴾ (النساء، ۱۱۳) به‌ له‌ره‌له‌رن له‌و نیوانه‌دا، نه‌ له‌گه‌ل ئه‌وانن نه‌ له‌گه‌ل ئه‌وانن، یانی: ده‌یانه‌وێ به‌و شیوه‌یه به‌ینه‌وه، وه‌ک گو‌تراوه: باره‌که به‌ که‌لادا ده‌خه‌ن.

چواره‌م: له‌ سوڤه‌تی (المائدة) دا یه‌ک سیفه‌ت باسکراوه، جگه‌ له‌ دووباره‌کان:

بیگومان کۆمه‌لێک سیفه‌ت له‌ زۆربه‌ی سوڤه‌ته‌کاندا هه‌ن، به‌لام ئیمه‌ هه‌ندیک سیفه‌ت که‌ پیشتر سه‌رژمیریان ده‌که‌ین، دووباره‌یان ناکه‌ینه‌وه، ئه‌گه‌رنا له‌ سوڤه‌تی (المائدة) دا زیاتر له‌ سیفه‌تیکیان هه‌یه، به‌لام یه‌ک سیفه‌تیان هه‌یه که‌ له‌ سوڤه‌ته‌کانی پیشیدا نه‌هاتبی:

۴۰- پیشبرکی ده‌که‌ن له‌ دۆستایه‌تی کردن و که‌ین و به‌ین هه‌بوون له‌گه‌ل ئه‌هلی کوفردا به‌ گشتی، به‌لام له‌گه‌ل جووله‌که‌و نه‌صپانییه‌کان دا به‌تایه‌تی، به‌وه‌ش پاساوی ئه‌و هه‌لوێسته‌یان ده‌ده‌نه‌وه، که‌ له‌ رۆژگارو گو‌رانکارییه‌کانی رۆژگار ده‌ترسین، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌وانه‌ زۆر خاوه‌ن ته‌زموونن، بۆیه‌ دووربینی ده‌که‌ن! وه‌ک خوا ده‌فه‌رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ﴾ (المائدة، ۵۱) سه‌رته‌تا خوا ﷺ ده‌فه‌رموی: ئه‌ی ئه‌وانه‌ی بروتان هیناوه! جووله‌که‌و نه‌صپانییه‌کان مه‌که‌ن به‌ دۆست، له‌ ئایه‌تی دوایدا ده‌فه‌رموی: ﴿فَقَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ﴾ (المائدة، ۵۲) ئه‌وانه‌ی دلایان نه‌خۆشیی تیدا، ده‌یانینی خیرایی و پیشبرکه‌ ده‌که‌ن له‌ دۆستایه‌تی کردنی جووله‌که‌و نه‌صپانییه‌کان دا، ده‌لین: ده‌ترسین به‌لایه‌که‌مان تووش ببی.

پېنجەم: لە سوورەتی (الأنفال) یشدا سیفەتیکى دیکەیان هاتو:

۴۱- کاتیک فیداکارییه کانی ئیمانداران و لەخۆبووردوویان و ئازایەتییان دەبینن، ئەو ئازایەتیی و فیداکارییهی پروداداران، بە لەخۆبایی بوون و تەهەووور و بێ عەقڵیی و نەقامیی، تەفسیر دەکەن: ﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ﴾ (الأنفال، ۴۹) کاتیک موناڤیقه کان و ئەوانەى دلیان نەخۆشیی تێدایە، دەلین: ئەوانە دینەکهیان فریوى داو، (یان مەغروروى کردوون و لەخۆیانی بایی کردوون).

شەشەم: لە سوورەتی (التوبة) دا، بیست و نۆ (۲۲) سیفەتی دیکەیان هاتوون:

۴۲- موناڤیقه کان بە پێچەوانەى پرودادارانى راستەقینه وه، لە کاتیکدا تەماع و هات دەبێ، زۆر دەبن، بەلام لە کاتی ترسیدا کەم دەبن، بە پێچەوانەى پرودادارانه وه: ﴿يَقُولُونَ عِنْدَ الطَّمَعِ، وَيَكْثُرُونَ عِنْدَ الْفَزَعِ﴾، پرودادارانى راستەقینه لە کاتی تەماعدا کەم دەبن، بەلام لە کاتی ترسیدا زۆر دەبن، موناڤیقه کان بە پێچەوانە وه، وهك دەفهرموئى: ﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ﴾ (التوبة، ۴۳) سەفەریکی کورت و ئامانجیکی نزیك بووايه، شوینت دەکەوتن، بەلام سەفەرە که دوور بوو کارە که بە زەحمەت بوو (بۆیه نەهاتن).

۴۳- هەمیشە درۆ دەکەن و سویندی بە درۆ دەخۆن بۆ قیادە، بۆ ئەوهی پاساوی هەلوێستە لەرزۆك و ترسنۆکه کانی خۆیانی پێ بدەن: ﴿وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ﴾ (التوبة، ۴۴).

۴۴- ئەوانە لە کاتیکدا کە پێویستە خۆ ئامادە ناکەن بۆ جەنگ و جیهاد، بەلام کاتیک کە دیتە وه ختی پڕوێشتن و پرووبە پرووبوونە وه، پاساو دەهێننە وه کە خۆیان ئامادە نەکردو، پێشی مشووری خۆ ئامادە کردن ناخۆن و، دواى دەلین: خۆمان ئامادە نەکردو و پێمان ناكرى! بۆیه ش خوا لە بارەیانە وه فەرموویهتى: ﴿لَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً﴾ (التوبة، ۴۶) ئەگەر ویستبایان دەرچن بۆ جەنگ و جیهاد، ئامادە کارییان بۆ دەکرد.

۴۵- کاتیک بە ناچاریش لە جەنگ و ڕووبەر و بوونەوێه کدا بەشدار دەبن، هەمیشە زیانیان زیاترە لە سوودیان: ﴿لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُضْعَفُوا لَكُمْ إِلَّا يُعْزِلُونَ﴾ (۴۷) التوبة.

۴۶- هەر دەرفەتێکیان بۆ هەڵکەوی لە دژی ئیمانداران، پیلان دەگێڕن، بەتایبەت کاتیک ڕوواداران بێهێز بن و بەلایەکیان بەسەر بێ، بەلام کاتیک مسوڵمانان بەهێز دەبن، ئەوانە بێدەنگ دەبن و تالابی کینه و بوغزی خۆیان قوت دەدەنەو: ﴿لَقَدْ أَتَغَوْا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَرِهُونَ﴾ (۴۸) التوبة.

۴۷- بۆ ئەوێ هەمیشە لە مالی دابنیشن لەگەڵ ئافەرەتان و مندالان دا، لە کاتی ڕووبەر و بوونەوێه جەنگدا، هەر جوهر بیانوو یەک دەهێننەو، ئەگەر لە بێهێزی دا وەک مالی جالجالۆکەش بێ: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يَكُونَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْكُفْرَانِ﴾ (۴۹) التوبة، ئەم ئایەتە لەبارە (الجد بن القیس) دەو هاتە خوار، کاتیک پیغەمبەر ﷺ داواي لیکرد لەگەڵی بچی بۆ جەنگی تەبووک، ئەویش گوتی: ئەی پیغەمبەرێ خوا ﷻ! من پیاویکم زۆر کەیفم بە ئافەرەتان دی، دەترسم ئافەرەتانی ڕۆم ببینم، تووشی گوناھێ ببم، ئنجا مۆلەتم بدە با نەیهم!!

۴۸ و ۴۹- ئەوانە دلخۆش دەبن بە بەلایەک کە بەسەر مسوڵمانان دی و، بە پیچەوانەشەو: دلتهنگ دەبن بەخۆشی و هاتیک کە بۆ مسوڵمانان دیتە پیش: ﴿إِنْ تُصِيبْكَ حَسَنَةٌ نَسُّهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ﴾ (۵۰) التوبة، ئەگەر چاکەیهکت بێتەرێ پێنارەحت دەبن، بەلام ئەگەر بەلایەکت بەسەر بێ، دەلێن: ئیمە پیشتەر ئیحتیاتی خۆمان کردبوو و، دلخۆشانه پشت هەڵدەکەن و دەپۆن.

۵۰- کاتیک ڕۆژێک لە ڕۆژان ناچار دەبن خەرجیی بکەن و مال ببەخشن، زۆر بە دلتهنگی و هەست کردن بە تالی و ناچاری مال دەبەخشن: ﴿وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَرِهُونَ﴾ (۵۱) التوبة.

۵۱- ھەمیشە سوئند بە خوا دەخوون بۆ پرواداران کە لەوان، بەلام ئەو ھەو تەنیا لە ترسانەو بۆ رازیکردنی مسولمانانە: ﴿وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِيَّاهُمْ لِمَنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَئِنْ كُنْتُمْ قَوْمٌ يَعْرِفُونَ﴾ (۵۱) التوبة.

لە شوینیکی دیکەدا دەفەرموی: ﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ﴾ (۶۱) التوبة. سوئندیشتان بە خوا بۆ دەخوون تاكو رازییتان بکەن، خواو پیغەمبەرە کەیشی شایستە تر بوون رازیان بکەن، ئەگەر پروادار بوونایە.

۵۲- ھەمیشە رەخنە لە قیادە دەگرن، لە بواری بەخشین و خەرجیی و مەسپە فدا ئەگەر پێیان نەدری، بەلام ئەگەر پێیان بدری، ئەو ديارە دلخۆش دەبن: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ﴾ (۵۸) التوبة.

۵۳- ھەمیشە نازاری قیادە دەدەن بە تۆمەتی بیمانا، خۆراگری و لیبوردەیی و ھێمنیی و چاوپۆشی قیادە لە بەرانبەریان دا، بە نەفامیی و نەزانی و سادەیی تەفسیر دەکەن، وەك دەفەرموی: ﴿وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۶۱) التوبة، مونا فیکەکان دەچوونە لای پیغەمبەری خوا ﷺ و سوئندی بە درۆیان بۆ دەخوارد، کە پیغەمبەری خواش ﷺ چاوپۆشی لییان دەکرد، دەیانگوت: ئەو ھەر گوئیەو بەس گوئی دەگری!

۵۵- کاتیک پروپاگەندەییەکیان لێدەگیری و، درۆیەکیان لەسەر ئیسپات دەبی و سوئندە بە درۆیەکانیان سپات دەبنەو، لەو کاتەدا پۆزش دەھێننەو بە پۆزش ھێنانەو ھەیکە خراپترە لە خودی گوناھەکە: ﴿وَلَيْن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ﴾ (۶۵) التوبة، ئەگەر پرسیاران لێبکری: ئەو قسانەتان بۆچی کردوون؟ دەلێن: ئەو ھەر دەرژاینە ئیو قسان و گەمەو یارییمان دەکرد (خواش دەفەرموی: ئایا گالتە بە خواو ئایەتەکانی خواو پیغەمبەرە کە دەکەن؟!

۵۶ و ۵۷ و ۵۸ و ۵۹- ئەوانە نىرو ميان دۆستايەتتى و كەين و بەينيان پىكەو ھەيەو، فەرمان بە خراپە دەكەن و رىي لە چاكە دەگرن (بە پىچەوانەى ئيماندارانەو ھە دەبى فەرمان بە چاكە بكەن و رىي لە خراپە بگرن) و، دەست لە خەرجكردن و مالى سەرفكردن لە پىناوى خوادا دەگرنەو ھە، خواى بەرزو مەزنيان ھەميشە لە بىردەچى: ﴿الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (۶۷) التوبة.

۶۰- عادەتى ھەندىكيان وايە كە بەلّين و پەيمان بە خوا دەدەن، ئەگەر خوا دەولەمەنديان بكات، وا دەكەن و وا دەچن، بەلام كاتيك خوا ئاواتەكەيان بۆ دىنيتە دى، بەلّين لەگەل خواى پەروەردگاردا دەشكىنن: ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ عٰهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰنَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُوْنَنَّ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ﴾ (۷۵) فَلَمَّا اٰتٰهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوْا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ (۷۶) التوبة.

۶۱- موناقيقەكان ھەميشە كەسانىك كە لە رىي خوادا مالى و سامانى خويان دەبەخشن، چ زۆر بىەخشن، چ كەم بىەخشن، ھەر رەخەنيان لى دەگرن، ئەگەر زۆر بىەخشن، دەلّين: رىابازى دەكەن و، ئەگەر كەم بىەخشن، دەلّين: خوا چ پىويستى بەو ھەندە ھەبوو؟ ﴿الَّذِيْنَ يَلْمِزُوْنَ الْمُطَّوْعِيْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ فِي الصَّدَقٰتِ وَالَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُوْنَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَهُمْ عٰدَاۤءُ اِلَيْمُ﴾ (۷۹) التوبة، ئەوانەى عەيب دەگرن لەو برودارانەى مالى خويان دەبەخشن (خىرو چاكە دەكەن) ھەروەھا عەيب لەوانەش دەگرن كە تەنيا ئەو ھەى لە تواناياندايە دەبەخشن، گالتيان پىدەكەن، خوا گالتيان پى بكات و نازارىكى بە ئىشيان بۆ ھەيە.

چونكە ئىنسان كە دەبەخشى، يان كەم دەبەخشى، يان زۆر دەبەخشى، ئنجا ئەگەر زۆر بىەخشى، بگوترى: رىابازى كردو ھە، ئەگەر كەم بىەخشى، بگوترى: خوا چ پىويستى بەو ھەندە! ماناي وايە دەبى كەس ھىچ نەبەخشى، ئنجا زۆرى و كەمى شتىكى رىژەيىن و، ھەيە زۆرى پى كەمەو، ھەيە كەمى پى زۆرە.

۶۲ و ۶۳- موناڧیقه كان كاتيك له جهنگ و جيهاد دوا دهكهون، دلخوش دهبن بهو دواكهوتنهى خويان و، ههوليش دهدهن خهلكيش دوا بخهن به بلاوبوونهوهى پروپاگهنده، بو وينه: ترسانديان له گهردماو سهردما: ﴿فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلَفَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ (۸۱) التوبة، به جيهيلاوه كان له دواي پيغه مبهري خوا ﷺ، دلخوش بوون به به جيمانان، پييان ناخوش بوو له پيناوي خوادا به مال و سامانان تيكوشان بكه، به خهلكيشيان گوت: بهو گهرمايه مه چن بو جهنگ و جيهاد، بلي: ناگري دوزه خ گهرميه كهى توندتره نه گهر ورد تيگه يشتبانايه.

۶۴- نهوانه برو بيانوو زور ديننهوه، بو نهوهى له گهل مندال و پيرو ئافره تاندا له مالى به جى مبن و، پياوانه و مهردانه نه چن بو جهنگ و جيهاد، وهك خوا دهفه رموى: ﴿وَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَعِدَّنَا أَفُولُوا الْأَطْوَلُ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾ (۸۱) رضىو بان يكونوا مع الخوالف وطيع على قلوبهم فهم لا يفقهون (۸۷) التوبة.

۶۵- له كاتيكدا تيكوشه ران له جهنگ و جيهاد ده گهرينهوه، به سهركهوتوويى و به سهربه رزى، نهو دهغه ل و موناڧيقانه دين بو لاي قيادهو، پاساوو بيانوو جوراو جور دههيننهوهو، سويندى زور قورس دهخون، تاكو له لپير سرانهوهو سهركونهكران، خويان دهرياز بكه: ﴿سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتَعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجَسٌ وَمَا وَنَهُمْ جَهَنَّمُ جزاء بما كانوا يكسبون﴾ (۹۵) يخلفون لكم لترضوا عنهم فإن ترضوا عنهم فإن الله لا يرضى عن القوم الفاسقين (۹۶) التوبة.

۶۶ و ۶۷ و ۶۸- ههروهه له نهخشه ئيبليسييه كانى موناڧيقه كان، نهويه كه دژايه تى ئيسلام و قهوارهى ئيسلامى بكه، له ميانى دامه زراوه كانى خويانداو له ژير په ردهى ههنديك دامه زراوه دا، كه ناوى ئيسلاميان له سه رهو پوشاكيكى ئيسلاميان به بهردا دهكه، به لام ئامانجيان ليك بلاوكردى مسولمانان و له تكردى ريزه كه يانهو، نهو

دامەزراوە بە رِوَالَت ئیسلامییانە ی خۆشیان، دەکەنە کاناگایەك بۆ سیخوپی بۆ دوژمنانی ئیسلام: ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَقَرُّبًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالرَّصَادَا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (١٠٧) لَا نَقُصُّ فِيهِ أَبَدًا ﴿١٠٨﴾ التَّوْبَةُ، دابهزێرانی ئەم ئایەتانەش وەك زۆربە ی ئایەتەکانی (التَّوْبَةُ) بەسەرھاتیکی ھەیە:

کابرایەك ھەبوو بە ناوی (أبو عامر الرَّاهِب) كە موناڤیق بوو، مزگەوتیکی لەنیو خەلكەكە ی خۆیدا دروست كردو كړدی بە مۆلگە یەك بە سیخوپی كړدن بە قازانجی پۆمە نەصرانییەكان و، موناڤیقەكان لەگەلی لەو مزگەوتەدا كۆ دەبوونەو، ھەروەھا ھەندیك خەلكی دیکە ی سادە یاخود دئەخۆش، بە رِوَالَت نوێژیشیان تیدا دەكرد، بەلام لە ئەسڵدا مۆلگە یەك بوو ھەم موناڤیق و دئەخۆشەكانی نیوخۆ، ھەم لانیەكی سیخوپییش بوو بۆ پۆم و نەصرانییەكان.

٦٩- كاتێك راستییەكانی ئیسلام لە میان ی دابهزینی ئایەتەكانی قورئان دا دەدرەوشینەو، ئەو موناڤیق و دەغەلانە، بە قیاس لەسەر خۆكردن و لە ھەمبانی خۆدا گوێز ژماردن، گالته دەكەن بە ئەھلی ئیمان و دەلێن: كامەتان ئەم سووپرەتە ئیمانی زیدەكردن؟ ﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِمَانًا﴾ (١٢٤) التَّوْبَةُ، كە بەدنیایی برواداران ئیمانیان زیاد دەكات، بەلام وەك خوا ﷻ دەفەرموی، دئەخۆشەكان ھەر نەخۆشی و نیڤاق لە دلێان دا پۆدەچی، بە ھۆی زیاتر لە دژایەتیكردنی قورئانەو، وەك خوا دەفەرموی: ﴿وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾ (٨٢) الإسراء، لە قورئان دادەبەزینن ئەو كە مایە ی شیفاو چارەسەرە بۆ برواداران، بەلام بۆ ستەمكاران بەس زیانبارییان بۆ زیاد دەكات، ھەروەھا لە سووپرەتی (التَّوْبَةُ) دا دەفەرموی: ئەوان لادان و نەخۆشی لە دلێان زیاد دەبی: ﴿فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ﴾ چونكە ھەتا ئایەتێك زیاتر بێتە خوار، ئەوانیش پێشتر بێپروا بوون و، بەو ئایەتەش بێپروا دەبن و، بەو ی دیکەش و بەو ی دیکەش بێپروا دەبن، كەواتە بەردەوام بێپرواییەكەیان زیاتر خەست و توخ دەبێتەو.

۷۰- ئەوانە ھەندە قەلەس و ناپەھەتن بە بیستنی فەرماشتی خواو ئاراستەکردنی قیادە، بۆیە بەپێی توانا ھەول دەدەن کە لە کۆڕو مەجلیسی ئیمانداراندا دانەنیشن، بەتایبەتی کە ئایەتیان تێدا دەخوێننەو: ﴿وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَيْنَا مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهِ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ (التوبة، کاتیک سوورەتیک دادەبەزی، ھەندیکیان تەماشای یەکدی دەکەن و دەلێن: ئایا کەس دەتانیی؟ دوایی دەروون، خوا دلێان لابدا، چونکە کۆمەلێکن تێناگەن.

حەوتەم: لە سوورەتی (النور) یشدا س (۳) سێفەتی دیکە ی مونا فیکە کان خراونەروو:

۷۱- بە ھەر شیوازیێک کە بۆیان بکری و بەھەر ئامرازیێک، ھەول دەدەن لە سومعەو ئابروو و پێگە ی قیادە کەم بکەنەو، ئەگەر بە درۆ ھەلبەستن و بوختان ھەلبەستنیش بێ بە ھاوسەرو خێزانیان، وەک لە ئایەتەکانی (۱۱ - ۲۶) داھاتو، ئەو شازدە (۱۶) ئایەتە ھەموویان بەبۆنە ی پروداوی (إفک)، واتە: (بوختان ھەلبەستن) کە عەبدوللای کۆری ئوبەیی بوختانەکە ی ھەلبەست، بەلام بە شیوەیەک بوختانەکە ی ھەلبەست، خۆی سزابار نەبێ و سزا لەسەری نەچەسپێ، ئەو شازدە ئایەتە لەوبارەو ھاتنە خوار، کە ئاوا دەست پێدەکات: ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ (النور، ۱۱).

۷۲- ھەروەھا لە سێفەتی مونا فیکە کان ئەو یە لەبەرئەو ی ھەمیشە لە ژینگە یەکی پیس و قیزەون دا ژیاون و، لە ژینگە ی پاک و تاعەت و چاکەکارییدا ناتوانن بژین، بۆیە ھەمیشە ھەول دەدەن ئەو ژینگە پاکە ی کۆمەلگای ئیسلامی تیکبەدن و، ئەو ئاوە پروونە لێل بکەن، وەک گوتراو: (پراوچی خراپ لە ئاوی لێلدا پراو دەکات) و (دز بازاری ئالۆزی دەوێ) وەک خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ (النور، ۱۹) ئەوانە ی دەیانەوێ پیسی و خراپە بە نیو پرواداراندا بلۆبکەنەو (ئنجای بوختانە،

درۆیه، غەیبەتە، گوناھی دیکە ی کردەوویە) ئەوانە ئازاریکی بە تیشیان لە دنیاو دواپۆژدا هەیهو، خواش دەزانن و ئیو نازان.

۷۳- ئەوانە کاتیک بانگ بکری بۆ لای شەریعت کە دادوهریان لە نیودا بکات، ناچن بۆ ئەو دادوهرییه، مەگەر بەرژەوهندی خۆیانی تیدا بینن، واتە: ئەگەر بزائن لە بەرژەوهندی ئەواندا دادوهری دەکری، دەچن و، ئەگەر بزائن ئەو دادوهرییه بەزیانیان تەواو دەبن، ناچن، وهك خوا دەفەر موی: ﴿وَيَقُولُونَ ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ۚ﴾ (۴۷) وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۴۸﴾ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿۴۹﴾ النور.

هەشتم: لە سوورەتی (العنكبوت) دا سیفەتیک دیکەیان خراوەتەرۆو:

۷۴- ئەوانە لە کاتیکدا لەسەر ئیسلام تووشی ئازارو مەینەتییه ک دین، بەپێی سیستمی خواش، ئیمانداران تاقی دەکری ئەو هەر کەسیک بلی: برۆاداران، خۆی پەرۆردگار تاقی دەکاتەو: ﴿أَحْسِبِ النَّاسَ أَنْ يَمُرُّوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۚ﴾ (۲) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿۳﴾ العنكبوت، بەلام ئەوانە کە بەلاو نەرەحەتییه کیان دیتەری، بەروالەت لەسەر خواو ئیسلام، پێیان وایە بەلایەکی زۆر گەرەیان بەسەر هاتو، شتیکی زۆر گەرەیان لی قەوماو: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللّٰهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ ۚ﴾ (۱۰) العنكبوت، (ئەو تەعبیری کە خوا بۆ مونا فیکەکانی بەکار دین)، لە نیو خەلکید کەسانیک هەن دەلین: برۆامان بەخوا هیئا، بەلام هەرکات لەسەر خوا تووشی ئازارو ئەزیەت کران، ئازاردانی خەلکی وهك سزادانی خوا دادەنن! هیئە بە گەرۆو مەزن تەماشای دەکەن.

نۆیەم: لە سوورەتی (الأحزاب) دا هەشت (۸) سیفەتی دیکەیان خراوەنەرۆو:

۷۵- کاتیک بە ناچاری لەگەڵ برۆاداران دا دەچن بۆ جەنگ، هەر لەگەڵ جەنگە کە گەشتە قایمەو گەرم بوو، لەو حالەدا ئەو ی لە نیو هەناوی رەشیاندا هەیه، لە

بوغزو بیزاری و بیزروایی، دەری دەخەن، وەك دەفەرموی: ﴿وَلَا يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (۱۲) الأحزاب، یاد بکەوه! کاتیك مونافیکه کان و ئەوانە ی دلیان نەخۆشیی تیدا هەبوو گوتیان: خواو پیغەمبەرە کە ی هەر فریودانیان بەلێن بە ئیمە دابوو، فریویان داین کلاویان لەسەر ناین، بۆیە گوتراوه: (عِنْدَ الْإِمْتِحَانِ يُكْرَمُ الْمَرْءُ أَوْ يُهَانَ)، لە کاتی تاقیکردنەوه دا، مەرووف یان پەیزی لێدەگیرێ، یاخود ریسوا دەکری.

۷۶- لە گەرمە ی جەنگدا دەیانەوێ پابکەن و دووربکەونەوه لە مەیدان، بەلام لەژێر سایە ی پۆزش و پاساوی بێهێزدا: ﴿وَلَا قَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَأْهَلُ يَرْبَ لَا مَقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ﴾ (۱۳) الأحزاب، کاتیك کۆمەلێکیان گوتیان: ئە ی خەلکی یەثریب! بگەڕێنەوه بەرھەلستییان بۆ ناکری و، کۆمەلێکیان مۆلەت لە پیغەمبەر ﷺ وەرەگرن دەلێن: ماله کاهمان چۆلن (دوژمن زەفەری پێ دەبات و هیچ شتیکی لێنیه ماله کاهمان بپاریزی) کە درۆشیان کردوه، وەك خوا دەفەرموی: ﴿وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا﴾ (۱۳) الأحزاب، ماله کانیشیان چۆل نین، بەس دەیانەوێ پابکەن و دووربکەونەوه.

۷۷- تەنیا بەوئەندەش وازناهیێن کە خۆیان دابنیشن و نەچن بۆ جەنگ و جیهاد، بەلکو هەوڵ دەدەن خەلکی دیکەش سارد بکەنەوه، لەو بارەوه هەموو توانای خۆیان بەکاردهیێن کە خەلکی دیکەش پەك بخەن و سارد بکەنەوه، وەك خوا دەفەرموی: ﴿قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَاسَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (۱۸) الأحزاب.

۷۸- وەك چۆن لە کاتی بەرەنگاربوونەوه ی دوژمن دا، زۆر ترسنۆکن، کاتی پێویست بکات بشبەخشن، زۆر چرووکن، واتە: هەم بە بەختکردنی پرووچیان چرووکن، هەم بە بەختکردنی مالیان، بە زۆرییش وایە هەر کەسێک چرووک بوو، ترسنۆکیشەو، ترسنۆکی و چرووکییش پێکەوه، پیغەمبەری خوا ﷺ وەك دوو نەخۆشی و بەلا

پەنای لیگرتوون، بە خوا: (وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ)، لیره ش دەفەرموی: ﴿أَشْحَةً عَلَيْكُمْ﴾ (۱۹) الأحزاب.

۷۹- موناڤیق و دەغەلەکان کاتیک مەترسی دیتە پێش، زمانیان گو ناکات، بەلام کاتیک ھیمینی و ئاساییش دیتەو ھەڵبەست، زۆر زمان درێژ و زۆر بێلێن، قسە دەکەن و خۆیان ھەلەدەکێشن: ﴿فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغَسِّى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِالْأَسِنَّةِ حِدَادٍ﴾ (۱۹) الأحزاب، ئەگەر ترس ھات دەیانبینی لە ترسی مردن، ھەک چۆن کەسیک بێھۆشی مردنی دیتە سەر، ئاوا چاویان ئەبەلق دەبن و دەسووپرێن، بەلام کە ترس لاچوو، نشتەری تیژی زمانیان لە ئێوە دەدەن.

۸۰- کاتیک بەلاو قەیران و ناپەھەتیی لادەچێ، وا بەئاسانی نایەنەو قەناعەت کە ترسە کە لاچوو، ترس ھێندە چۆتە دلێانەو، بەلاو ترسیش لاچوو و دوژمنیش ڕۆشتو، ئەوان ھەر برۆیان نەکردو: ﴿يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا﴾ (۲۰) الأحزاب، پێیان وانیە کە کۆمەلەکان، (کە بەبۆنە جەنگی خەندەقەو ئابلوو قەو مەدینەیان داو) ڕۆشتوون.

۸۱- کاتیک ھەست بە مەترسییەک دەکەن، یاخود دەبینن، خۆزگە دەخوازن کە لەو شارە ئێوەدا دانەنیشتانایە، بەلکو زۆر دوور بوونایەو، لە دوورەو ھەوآل و دەنگوباسی ئێوەیان پێگەیبایە: ﴿وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ﴾ (۲۰) الأحزاب، ئەگەر حیزبەکان (کۆمەلەکان لە دژی ئیسلام) بێن، خۆزگە دەخوازن کە ھەر لە ئێوە ھەر بە خێلەکییەکان دا بوونایەو، لەوێوە ھەوآلی ئێوەیان زانیایە.

۸۲- ئەوانە ھەک زیندەو ھەرو درندە زیانبەخشەکانن، ھەمیشە ئازاری پێغەمبەری خواو برۆاداران دەدەن بە پیاو ئاڤرەتەو، ھەک خوا دەفەرموی: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ أَحْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا﴾ (۵۸) الأحزاب.

ده‌یه‌م: سووره‌تی (محمد) یش چوار (۴) سیفه‌تی دیکه‌یان ده‌خاته‌روو:

۸۳- ئه‌وانه به‌هۆی ئه‌وه‌وه که هه‌میشه سه‌ریان قاله‌و، دلّیان به دنیاوه په‌یوه‌سته به‌و به‌رژده‌وه‌ندیانه‌ی که له دنیاوه‌یه‌یان، کاتیک دین بۆ کوڤرو مه‌جلیسی قیاده، (ئه‌و کات پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و به‌نسبه‌ت دوا‌ی ئه‌و‌یشه‌وه، ئه‌وانه‌ی له شوینی پیغه‌مبه‌رن)، له‌و کوڤرو مه‌جلیسه‌دا ئه‌وه‌ی ده‌گو‌ترئ، ئیستیعا‌بی نا‌که‌ن و وه‌خۆی نا‌گرن، چون‌که دلّیان له شوینیکی دیکه‌یه، به‌که‌له‌ش و قالب لی‌ره‌ن، به‌لام دلّیان له شوینیکی دیکه‌یه‌و به دنیاوه په‌یوه‌سته، بۆیه ده‌پرسن: ئه‌رئ چی گو‌ت؟ چون‌که دلّیان له‌وئ نیه: ﴿وَمَنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَفَقَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ﴾ (۱۶) محمد.

۸۴- ئه‌وانه کاتیک که پشت هه‌لده‌که‌ن (واته: پاش ده‌که‌نه ئیسلام) یاخود کاتیک به‌رپر‌سیاره‌تییه‌کیان پئ ده‌سپ‌ردرئ و کار‌یک‌یان ده‌که‌و‌یتته ده‌ست، بیرنا‌که‌نه‌وه له چاکه‌که‌کردن له‌گه‌ل خزمان و چاک‌سازی له کو‌مه‌ل‌گادا، به‌ل‌کو ئاماده‌ن هه‌موو په‌یوه‌ندییه‌کانی خزمانیه‌تی بی‌چ‌رین له‌به‌ر ساده‌ترین هو‌کارو، هه‌میشه خه‌ریکی تیکدان و خراپه‌کارین، هه‌میشه خو‌په‌رسن و خه‌ریکی تیر‌کردنی غه‌ریزه‌کانی خو‌یان، ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾ (۲۲) محمد.

۸۵- ئه‌هلی نی‌فاق و ده‌غه‌لی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی کو‌فر زۆر به‌نا‌خیاندا چۆته‌ خو‌ارو، له‌به‌ر ئه‌و هه‌لو‌یسته‌ خراپانه‌یان، هه‌میشه هیز‌ی ده‌ر‌که‌رد‌نیان، له‌عه‌قل و دلّ و هه‌سته‌وه‌ره‌کان له‌دیت و له‌بیست، وه‌ک پ‌یو‌یست کار نا‌که‌ن: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّىٰ أَبْصَرَهُمْ﴾ (۲۳) أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرَاتِ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا (۲۴) محمد.

۸۶- هه‌رچه‌نده زۆر هه‌ول ده‌ده‌ن خو‌یان به‌شارنه‌وه‌و په‌نه‌ان بکه‌ن، به‌لام بابای عاقلی ورد‌بین، له‌ئا‌وازو شی‌وازی قسه‌یانه‌وه‌و به‌هۆی ده‌ر‌پ‌ینه‌کانیانه‌وه‌و ده‌یان‌ناسی: ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾ (۳۰) محمد، به‌هۆی ئا‌وازو ده‌ر‌پ‌ینه‌کانیانه‌وه‌و ده‌یان‌ناسی.

یازدە یەم: سوڤه تی (الفتح) یش سیفە تیکی دیکە یان باس دە کات:

۸۷- ئەوانە ھەمیشە گومانیان بە بەرانبەر خۆی مەزن خراپەو (گۆزەش چى تىدابى ئەو ھى لىدەر ژى) ئەو گومانە خراپەش زۆر جوړە شت دەگە یەنئ، ئەوانەش بە دلنیاى شایستەى ھەر جوړە تەفسیریکى ئەو گومانە خراپەن، وەك خوا دەفەر موئ: ﴿وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنُّكَ السَّوَاءُ ۖ﴾ (الفتح، خوا دە یەوئ) مونا فیکە کانی پیاوو ئا فرەت و، ھاوبەش بو خوا دانەرە کان بە ئیرو میوہ سزا بدا، ئەوانەى بەردەوام گومانى خراپ بە خوا بەرن.

پیشتر لە سوڤه تی (آل عمران) دا خەسلە تی ژمارە پازدە (۱۵)، ئەو ھە بوو کە مونا فیکە کان گومانیان بەرانبەر بە خۆی پەرور دگار خراپ بوو، بە لام لەوئ باسى گومانى نە فامى (ظن الجاهلية) کرا، بە لام لیرو دا بە گشتى باسى گومان خراپیان دە کات بەرانبەر بە خوا، کە گومانى نە فامى، یە کیکە لە گومانە خراپە کان و، گومانى خراپ بەرانبەر خوا، بە زۆر شتى دیکەش دە گرێتەو ھە.

دواز دە یەم: سوڤه تی (الفتح) یش دوو سیفە تی دیکە یان باس دە کات:

۸۸ و ۸۹- دووانى دیکە لە سیفەت و رەفتارە خراپە کانی دلنە خو شە کان، بریتین لە: ۱- ھەمیشە دل بە گومان بوون، ۲- خو فریودان بە خو زگەى شیرین و درۆزن: ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتِسِمَ مِنْ ثَوْرِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ۚ﴾ (۱۳) ينادوئەم ألم نكن معكم قالوا بلى ولكنكم فتنتم أنفسكم وتربصتم وازتبتم وعرتكم الأمانى حتى جاء أمر الله وعرتكم بالله الغرور ۚ﴾ (الحديد، شوئى مە بە ستیشم ئەم رستە یە: ﴿وَأَزْتَبْتُمْ وَاَعْرَضْتُمْ الْآمَانِي﴾، ئیو ھەمیشە دوو دل بوون و، خو زگەو ئاواتە کان فریویان دان.

سێزدهیه‌م: سوورەتی (المجادلة) ش پێنج سیفەتی دیکەیان باس دەکات:

۹۰- هەمیشە لە نێو خۆیاندا سەركە سەركە و فسكە فسكە و چپە دەکەن، بەشیوەیه‌ك كه پێچه‌وانه‌ی رەزامەندی خاوە پێخەمبەرەكەیه‌تی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَجَّوْنَ بِالْآثِمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ﴾ (المجادلة: ۸)

۹۱- کاتێک سڵاو لە قیادە دەکەن، بە ئەدەبی ئیسلامی سڵاو ناکەن، بە لێکو بە شیوەی نەفامانە سڵاو دەکەن: ﴿وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ﴾ (المجادلة: ۸)

۹۲- ئەوانە هەمیشە بە گشتیی سەر بە ئەهلی کوفرن، بە تاییەت جوولەکه‌و نەصرانییه‌کان و، بە تاییەت لەگەڵ جوولەکه‌کان دا کەین و بەینی تاییەتیان هەیه‌: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قَوْلُوا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (المجادلة: ۱۴)

۹۳- ئەوانە هەمیشە سویندە درۆیه‌کانیان دەکەنە قەڵغان و سوپەریک لە سەر سەری خۆیان و، هەر کاتێک نیه‌تیکێ خراپ و نیازیکێ خراپ و پیلانیکیان ئاشکرا دەبن، دەیانەوی سویندی بە درۆکه‌ بکەنە پۆششیک و قەڵغانیک و خۆیان لە ژێردا پەنه‌ان بکەن: ﴿اتَّخَذُوا أَيْمَنَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (المجادلة: ۱۶)

۹۴- ئەوانە کۆمه‌لیکن شەیتان بە سەریاندا زāl بوو، بە شیوەیه‌ك كه خستووێه‌ته ژێر ڕکێفی خۆیه‌وه‌و، یادی خۆی لەبەر بردوونه‌وه‌و، بوون بە کۆمه‌لی شەیتان: ﴿اسْتَحْذَرُوا آلَ الْفِرْعَوْنَ﴾ (المجادلة: ۱۶)

چوارده‌یه‌م: سوورەتی (الحشر) ی ش پێنج سیفەتی دیکەیان باس دەکات:

۹۵- هەمیشە گەفت و بە لێنی جوړاو جوړ بە ئەهلی کوفر دوژمنانی ئیسلام و مسوڵمانان دەدەن، بە لām کاتێک دەکەونە تەنگانەو سەغڵەتییەوه‌، لەو گەفت و بە لێنانەیان پەشیمان دەبنەوه‌: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ

يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَئِنْ أَخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُولَّيْنَّ الْأَدْبَرَ ثُمَّ لَا يُصْرُونَ ﴿١٢﴾ الحشر.

۹۶- موناڤيکه کان هه مېشه شانازی ده کهن به سهر ئه هلی ئیسلامدا له کاتی ناشتییداو، خۆیان به سهردا هه لده کیشن، به لām کاتیک ده که ونه ترسه وه، هینده له مسولمانان ده ترسین، زیاتر له وهی له خوا ده ترسین: ﴿لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ ﴿١٣﴾ الحشر.

۹۷- ئه وانه بویری ئه وه یان نیه له گه ل پرواداران دا له مهیدانیکی ئاشکرادا رووبه روو بېنه وه، به لکو ته نیا له پشت دیواران و له نیو قه لاو شوینی مه حکمه دا: ﴿لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ﴾ ﴿١٤﴾ الحشر.

۹۸- له نیو خۆیاندا زۆر به هیزو خاوهن زه برن، به لām کاتیک له گه ل مسولمانان دا رووبه روو ده بېنه وه، زۆر بیهیرو پین: ﴿بِأَسْهُمٍ بَيْنَهُمْ سَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى﴾ ﴿١٥﴾ الحشر.

۹۹- که ته ماشایان ده که ی، پیت وایه زۆر به هیزو پیزو توکمه و توندو تۆلن، به لām دواپی که له مهیداندا تاقیان ده که یه وه، ده زانی زۆر په رش و بلاون و ههر یه که یان دلی له شوینی که: ﴿تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ ﴿١٦﴾ الحشر.

پازدهیه م: له سوڤه تی (المنافقون) دا هه شت سیفه تی دیکه یان باس ده کات:

۱۰۰- موناڤيکه کان له بهرته وهی ئیمانیا نیه، بویه ناچار ده بن به خو به مسولمان پیشان دان، لافی گه وه گه وه لیده ن: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ﴾ ﴿١﴾ المنافقون، کاتیک موناڤيکه کان دینه لات ده لین: شایه دی ده ده ی (واته: زۆر ئیمانیکي مه حکمه ممان هیه) که تو پیغه مبه ری خوا ی (له حالیکدا که درۆش ده که ن).

۱۰۱- ئه وانه هه موو ئامانج و مه به ستیان ئه وه یه که خه لک له ری خوا لابه ن: ﴿اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ﴿٢﴾ المنافقون.

۱۰۲ و ۱۰۳- ئەوانە رۆالەت جوانی نیوەرۆک وێرانن، قسەیان خوۆشە، بەلام بوۆشە، وەك خوا دەفەر موی: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسْنَدَةٌ ۝٤﴾ المنافقون.

۱۰۴- لەبەرئەوێ ئەوانە پەڕیزیان پاك نیه، هەمیشە لە ترس و دڵەراوەکان، وەك گوتراوە: خیانەتکار ترساوە: (الخائن خائف): ﴿يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۝٤﴾ المنافقون.

۱۰۵- کاتێک بابایەکی دڵسۆز بانگیان بکات بۆ گەڕانەوێ، خو پاککردنەوێ داوای لێبوردن بۆ کران لە لایەن پێغەمبەرەوێ ﷺ، مل باده دەن: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّارُءُ وُسْهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ۝٥﴾ المنافقون.

۱۰۶- یەکیك لە پیلانەکانی مونا فیکەکان ئەوێ کە لە پرووی بژیوێ دەزایەتی مسوڵمانان بکەن و، هەوڵ بدەن ئابڵووقە ئابووریان بخەنە سەر، تاكو بڵاوبن و لەبەر بێ ئیمکانیەتی، لە دەوری قیادە بپڕژن: ﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا ۝٧﴾ المنافقون.

۱۰۷- مونا فیکەکان ئەگەر بۆیان بکری و بۆیان هەلسووړی، دەیانەوێ مسوڵمانان و پرواداران هەر شار بەدەر بکەن، بۆ ئەوێ شار بۆ خوێان چۆل بێ و ئەوان لەگەڵیاندا نەمێنن، تاكو چیدیكە عەیب و عارو کەم و کورپیەکانیان دەرنەکەون: ﴿يَقُولُونَ لَنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَ الْأَعْمَىٰ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۝٨﴾ المنافقون.

برگە ی چوارەم: پێنج سەرنج لەبارە ی نفاق و مونا فیکەکانە:

۱- حیکمەتی ئەو کە خوا ﷻ بە درێژی باسی سێفەتی مونا فیکەکانی کردوێ و باش تیشکی خستوونەسەر، ئەوێ کە مونا فیکەکان خوێان بە مسوڵمان پێشان دەدەن، بەلام کوفر پەنەن دەکەن، بۆیە بۆ پە ی پێردن و ناسینیان، پێویستە تیشکی زۆریان بخەیتە سەر، بەلام بابای بێ پروا دیارو ئاشکرایە.

۲- كەم وایە لە هیچ كۆمەلگایە كدا حالەتی نیفاق و دیاردەیی نیفاق و دەغەلیی دەربكەوێ، مەگەر مسوڵمانان جوړیك لە دەستەلات و ھەبەتیان ھەبێ، مەرج نیە دەولەتیان ھەبێ، بەلام مسوڵمانان دەبێ ھەبەت و ھیزو پیزێکیان ھەبێ، ئنجا كافرەكان ناچار دەبن خۆیان بە مسوڵمان پێشان بدەن و بكەونە حالەتی نیفاق و دەغەلیی و دووڕووییەو.

۳- مەرج نیە ھەر كەسێك یەكێك لەو سەدو ھەوت (۱۰۷) سیفەتەیی تێدایێ، لە بازنەیی ئیسلام و ئیمان دەرچووێ، چونكە جاری وایە مسوڵماننیش گیرۆدەو گرفتار دەبێ بە یەكێ لە سیفەتەكانی موناڤیقەكانەو.

۴- ئەگەر بویستری كۆمەلگای ئیسلامیی پارێزراو بێ لە کاریگەریی خراپی موناڤیقەكان، پێویستە دوو شت بكرێن:

أ- تاكەكانی ئەو كۆمەلگایە شارەزابن بە زانستی شەرعیی وەرگیراوە لە قورئان و سوننەت، كە لە نێویدا (لە نێو ئەو زانستە شەرعییەدا) بریتییە لە شارەزابوون لە موناڤیق و دەغەلەكان.

ب- پێویستە تاكەكانی ئەو كۆمەلگایە مەحكەم بن لە ڕووی دینداریی و تەقواوە، چونكە خوا دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَن ضَلَّ إِذَا أَهْتَدَيْتُمْ ۖ الْمَأْتَدَةُ، ھەروەھا دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ تَصَبَّرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۖ﴾ (۱۰۵) ﴿۱۲۰﴾ آل عمران.

۵- لەبەرئەوھەیی نیفاق خراپترین جوړی كوفرەو، موناڤیقەكان خراپترین جوړی كافرەكانن و بەزەرترینیان بەرانبەر ئیسلام و مسوڵمانان و، چونكە نیفاق بەرھەمی زۆر خراپی ھەن، بۆیە مسوڵمانان پێویستە زۆریان لێ وریا بن و، زۆریش وریا بن لە ھەموو ئەو خەسلەتانەیی موناڤیقەكانیان پێ پێناسەكراون، خۆیان لێ دووربگرن و، بەدلتیایی تاكو مسوڵمانانیش زیاتر ئەھلی ئیمان بن و ئەھلی تەقوا بن، لە سیفەت و ڕەوشت و ڕەفتارو ھەلوێستەكانی موناڤیقەكانیش دوورتر دەبن.

برگهی پینجهم: چوار مهرجی سهرهکیی بۆ تۆبهکردنی مونا فیه کان:

خوای **﴿۱۴۵﴾** چوار مهرجی داناو بۆ ههر که سیک له مونا فیه کان، که بیهوی ده ستهرداری نیفاق بیت و وازی لیهینتی: **﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾** **﴿۱۴۵﴾** إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا **﴿۱۴۶﴾** النساء، واته: به دنیایی مونا فیه کان له پلهی ژیری ژیرهوهی ناگری دۆزه خدان و، هیچ پشتیوانیکت بۆ ئهوان چنگ ناکهوی، جگه لهوانه ی گهراونهوه، چاکسازیان کردوه، دهستیان به خواوه گرتوه، ملکه چیی خویانیان بۆ خوا ساغ کردۆتهوه، ئهوانه له گهڵ پرواداران و، خوا له مهودوا به دنیایی پاداشتیکی مهزن ده داته پرواداران.

کهواته: خوی پهرهردگار چوار مهرجی داناو، بۆ تۆبه و گهراونهوهی مونا فیه کان، چونکه دهرد ههتا قورستر بی و کوشندهو به زهتر بی، پێویسته چاره سه ریشی وردو قوول و ئاوێته بی.

ئه مانه ش چوار مهرجه کان:

۱- به کردهوه بگه رینهوه بۆ لای خوا، واته: واز له گوناھو تاوان و سه ریچی و ده غه لی بێنن، **﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾** مه گه ر ئهوانه ی گهراونهوه.

۲- ئه گه ر ههتا ئیستا خراپه و تیکدانیان کردوه له نیو کۆمه لگاداو، به لایوون و دهردو خۆرکه بوون، له مهودوا چاکسازی بکه ن: **﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا﴾** ههروه ها چاکسازیان کردوه.

۳- ئه گه ر تاكو ئیستا دهستیان به شتی دیکه وه گرتوه، به دۆستایه تی جوو له که و نه صرانی و ئه هلی کوفرو ئیلحاده وه، له مهودوا ته نیا ده ست به خواوه بگرن: **﴿وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ﴾** دهستیان گرتوه به خواوه.

۴- ئەگەر تاكو ئیستا دەغەل و موخەننەت و دلنەخۆش بوون، لەمەودوا ساغ و پاك و چاك بن: ﴿وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ﴾، ملكەچی خۆیانیان بو خوا ساغ کردۆتەوه.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئیمە پارێزی لە هەموو ئەو خەسلەت و پەهۆشت و ئاکارو هەلوێستانە، موناڤیقه کانی پێ پیناسە کردوون، هیندە بەصیرەت و بەرچاوپروونییمان پێ بدات، کە موناڤیق و دلنەخۆشەکان کە گورگن لە پیستی مەردا، بناسین و، وریا بین نەتوانن فیلمان لیبکەن و، هەلمانخەلەتین و کلاومان لەسەر بنین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

التَّغَابُرِ

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (١٦) ی ڕەمەزانی سالی (١٤٤١) کۆچیە، بەرانبەر: (٢٠٢٠/٥/٩) زاینی، لە شاری هەولێر، خوای بەخشەر و میهرەبان پشتیوانمان بێ، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (التَّغَابُنِ)، سەرەتا پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە هەوت (٧) بڕگەدا دەخەینەڕوو، بۆ ئەوەی بەر لەوەی بچینه نێو وردەکارییهکانی شیکردنەوە و ڕوونکردنەوەی ماناو مەبەستی ئایەتە بەپێزەکانی ئەم سوورەتە، چوارچێوە و هێڵە گشتییهکانی ئەم سوورەتەمان لەبەرچاوبێ.

پێناسەی سوورەتی (التَّغَابُنِ) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا بە ناوی (سورة التَّغَابُنِ)، ناسراوە، هیچ ناویکی دیکە بۆ نەزانراوە، هۆیه‌که‌شی ئەو‌یه‌که‌ وشە‌ی (التَّغَابُنِ)، تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا هاتووە، ئەو هەموو زانیان لەسەری یەك‌دەنگ‌ن و لە هەموو تەفسیره‌كاندا هەروا گوتراوە، لە هەموو موصحفه‌كانیشدا بە كۆن و تازەو، ئەم سوورەتە ئەم ناوەی بۆ بەکارهێنراوە.

دووهەم: کات و شوینی دابه‌زینی:

زۆربه‌ی زانایان رایان وایه ئەم سوورپه‌ته له مه‌دینه دابه‌زیوه‌و مه‌دینه‌ییه، به‌لام له (الضحاک)، که یه‌کێکه له زانایانی تابیعین و، هه‌ندی‌ک له زانایانی دیکه‌وه هاتوه، که له مه‌ککه دابه‌زیوه، (الکلبی) یش، که یه‌کێکه له زانایان گوتوو یه‌تی: (هِيَ مَدِينَةٌ وَمَكِّيَّةٌ)، ئەم سوورپه‌ته، هه‌م مه‌دینه‌ییه، هه‌م مه‌ککه‌ییه.

به‌لام رای راست هه‌ر ئه‌وه‌یه که ئەم سوورپه‌ته هه‌مووی مه‌دینه‌ییه، وه‌ک دوایی له باره‌ی هۆی هاتنه‌ خواری ئایه‌ته‌کانی: (١٤ - ١٨) هوه، باس ده‌که‌ین و، هه‌ر کام له (ابن‌الضریس و ابن‌مردویه و البیهقی)، له (دلائل‌النبوّه) دا، له (ابن‌عباس) هوه، هه‌تاویانه که گوتوو یه‌تی: (نَزَلَتْ سُورَةُ التَّغَابُنِ بِالْمَدِينَةِ)، سوورپه‌تی (التَّغَابُنِ)، له مه‌دینه دابه‌زیوه، هه‌روه‌ها (ابن‌مردویه) یش، له عه‌بدوڵلای کوری زوبه‌یرو ئیبنو عه‌بباسه‌وه (خوا له‌ خۆیان و باایان رازی بێ) هه‌تاویه‌تی که ئەم سوورپه‌ته له مه‌دینه دابه‌زیوه، وه‌ک (السیوطی)، به‌نسبه‌ت هه‌ردوو رایه‌کان له (الدّر المنثور في التفسير بالمأثور: ج ٨، ص ١٨١) دا، هه‌تاویه‌تی، هه‌روه‌ها (فتح‌القدیر للشوکانی: ج ٥، ص ٢٨٤) یش، ته‌وانه‌ی گوتمانن، نه‌قلی کردوون.

سێیه‌م: ریزه‌ندیی له دابه‌زین و له موصحه‌فدا:

له دابه‌زیندا ریزه‌ندییه‌که‌ی بریتییه له (١٠٧)، واته: (١٠٧) مین، سوورپه‌ته دابه‌زیبێ له‌ رووی کاتی دابه‌زینه‌وه، پێش سوورپه‌تی (الصف) و، دوای سوورپه‌تی (الجمعة)، ئەمه به‌پێی سه‌هرژمێری جابیری کوری زه‌یدو ژماره‌یه‌کی زۆر له زانایان، له موصحه‌فیشدا ژماره‌که‌ی (٦٤) ه.

چوارەم: ژمارە ی ئایە تەکانی:

ژمارە ی ئایە تەکانی بە یە کدەنگی ژمیرە رانی ئایە تەکانی قورئان هەژدە (۱۸) یە، هیچ کەسی دیکە نە یگوتووە (۱۷) یە، یاخود (۱۹) یە، هەموویان لە سەر ژمارە (۱۸)، یە کدەنگن.

پنجەم: نیوەڕۆکی:

ئەم سوورەتە موبارەتە ژمارە یەکی زۆر بابەتی جوړاو جوړی گرتوونە خۆی، کە سەر جەم شانزە (۱۶)، بابەتن، هەشتیان لە (۱۰) ئایەتی پیشەووە داو، هەشتی دیکە شیان لە (۸)، ئایەتی دوایی دا، چونکە ئیمە دوایی ئەم سوورەتە موبارەتە کە دەکەینە دوو دەرس، لە دەرسیکیاندا (۱۰) ئایەتی یە کەم و، لە دەرسیکیاندا (۸) ئایەتی دوو دەتویژینەو، لەویش لە کاتی هینانی دەرسەکاندا ئاماژە دەکەین، بە هەر کام لەو دوو هەشت بابەتە، کە بە هەموویان شازدە (۱۶)، بابەتن.

شەشەم: تاییە تەندییەکانی ئەم سوورەتە:

تاییە تەندییەکانی ئەم سوورەتە، چوار تاییە تەندییمان لی هیناون:

۱- تەنیا لەم سوورەتەدا وشە ی (التَّعَابُثِ) هاتو، لە ئایەتی ژمارە (۹) دا.

۲- تەنیا لەم سوورەتەدا ئەم تەعبیرە هاتو: ﴿رَعِمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا﴾ (۷)، واتە: ئەوانە ی بێ پروان لافیان لێدا بە درۆ، وایانزانی زیندوو ناکرێنەو.

۳- تەنیا لەم سوورەتەدا ئەم تەعبیرە هاتو: ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ﴾ (۱۱)، واتە: هەر کەسێک بپروا بە خوا بێت، خوا دلێ راستە پێ دەکات.

۴- تەنیا لەم سوورەتەدا ئەم تەعبیرە هاتو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ﴾ (۱۴)، واتە: ئە ی ئەوانە ی بپرواتان هیناوە، بە

دَلَّيَايِي لَه ژنه کانتان و لَه مندالَه کانتاندا دوژمن ههیه بۆ ئیوه، واته: هه ندیک لَه ژن و مندالَه کانتان به شیوهیه ک مامه له تان له گه لدا ده کهن، وه ک مامه له ی دوژمن له گه ل دوژمن و زیانتان لی ده ده ن، بۆیه لییان وریابن.

حه وته م: دابه شکردنی ئایه ته کان بۆ چه ند ده رسیک:

ئیمه کۆی هه ژده (۱۸) ئایه ته کانی ئهم سووره ته مان، بۆ دوو ده رس دابه شکردوون:

ده رسی یه که م: له ده (۱۰)، ئایه تی سه ره تا پیک دی، که وه ک گوتمان: هه شت بابته تی گرنگیان تیدا خراونه پروو، هه شت بابته تی جوړاو جوړ:

بابته تی یه که م: که له ئایه تی ژماره (۱) دا، هاتوه، ئه وه یه که خوا رایگه یاندوه، هه رچی له ئاسمانه کان و هه رچی له زه ویدا هه یه، به پاکگرتن و به بی خه وش دانانی خوا، راده گه یه نی و، هه رچی هوکمرانی و هه رچی ستایش هه یه، ته نیا هی خوایه و له سه ر هه موو شتیکیش به توانایه.

بابته تی دووهم: له ئایه تی ژماره (۲) دا خراوه ته پروو، ئه ویش ئه وه یه که خوا ده فهرموئ: خوا ئیوه ی وه دیه ئناوه، ئنجا هه تانه بیروایه و هه شتانه برواداره.

بابته تی سییه م: له ئایه تی ژماره (۳) دا، خراوه ته پروو که خوا ﷻ ئه وه ی خستۆته پروو: خوا ئاسمانه کان و زه وی به هه ق خو لقاندوون و، وینه ی ئیوه شی کیشاوه و به باشتین شیوه وینه تانی کیشاوه.

بابته تی چواره م: له ئایه تی ژماره (۴) دا، خراوه ته پروو، که خوا ده فهرموئ: خوا هه رچی له ئاسمانه کان و زه وی دا هه یه ده یزانی و، ده زانی چی ده شارنه وه و چی ئاشکرا ده کهن و، به نه ئینی نیو سینه کانیش ئاگاداره.

بابته تی پینجه م: له ئایه ته کانی: (۵ و ۶) دا، خوا ی به رزی مه زن ئه و راستیه ی راگه یاندوه، که گهلانی بیروای پاردوو، سزای سه ره نجامی شوومی کاری خۆیانان چیژت، به هوئ ئه وه وه که پیغه مبه ره کانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)

که به لگه پۆشنه کانیان بۆ هینابوون، ئەوان به بیانووی ئەوهی مروۆقن، دهیانگوت: ﴿أَشْرَيْتُنَا﴾، چۆن مروۆق دهبی پینمایي تيمه بکات؟ بۆیه بیپروا بوون و پشتیان هه لکرد، خواش ﷺ لییان پیناز بوو.

بابهتی شه شههم: له ئایهتی ژماره (۷) دا، خراوه ته پروو: خوا ﷺ باسی لافلیدانى بیپروایه کان ده کات که گوتوو یانه: به دنیایی هه لئاستیتیرینه وه زیندوو ناکریتینه وه، خواى پهروه ردگاریش له وه دا به درۆیان ده خاته وه، سویندیان بۆ ده خواو ده فهرموئى: بلى: با سویند به پهروه ردگارم زیندوو ده کریتنه وه و دوایش به وهی کردوو تانه هه و التان پى ددری، ئەوهش له سه ر خوا ئاسانه.

بابهتی هه وتهم: له ئایهتی ژماره (۸) دا، خراوه ته پروو، که خوا ﷺ فەرمان ده کات: بپروا بینن به خواو به پیغه مبه ره که ی و به و پرووناکییهی دایه زاندوه، که مه به ست پى قورئانه.

بابهتی هه شهتم: له هه ردوو ئایه ته کانى: (۹ و ۱۰) دا، خراوه ته پروو، ئەویش ئەوهیه که خوا ﷺ له پۆژی کۆکرانه وه دا، هه موو مروۆقه کان کۆ ده کاته وه و ئەو پۆزهش پۆژی تیدا دۆرانه، واته: تیدا زیانبار بوونی بیپروایانه، ئنجا رایده گی نه ئى که هه ر که سى ئیمان بینى و کرده وهی باش بکات، خوا خراپه کانى لى دهرپیتنه وه و دهیخاته به هه شت، به لام ئەوانه ی بیپروا به درۆ دانه ری ئایه ته کانى خوان، ئەوانه هاوه لى ئاگرى دۆزه خن و، به هه میشه یی تیدا ده میننه وه.

ده رسی دووهم: له هه شت ئایه تی کۆتایی ئەم سووپره ته موباره که پیک دى، ئایه ته کانى: (۱۱ - ۱۸)، دیسان له م هه شت ئایه ته موباره که شدا، هه شت بابته خراونه پروو:

بابهتی یه کهم: ئەوهیه که هه ر به لایه ک به سه ر مروۆق دى، به مۆله ت و یستی خوایه، به پى پیدانى خوایه و، هه ر که سیکیش بپروا به خوا بینى، خوا دلى پۆشن ده کات و پینمایي و راسته پى ده کات.

بابەتی دووهم: فەرمانکردنی خواى پەروەردگارە بە پرۆاداران کە فەرمانبەریی خوا بکەن و فەرمانبەریی پێغەمبەر ﷺ بکەن، ئەگەر پشتیشیان هەڵکرد، دلایەتێک کە پێغەمبەری خوا، تەنیا گەيانندی پەيامى خواى لەسەرەو دواىى خۆيان بەرپرسيارن.

بابەتی سێهەم: کە لە ئایەتی ژمارە (۱۳) دا، خراوەتەرۆو، راگەيانندی یەکتایى خواو تەنیا پەرستراویتیى خوايە.

بابەتی چوارەم: خستنه پرووی ئەو راستییە کە پرۆاداران دەبێ تەنیا پشت بە خوا ببەستن.

بابەتی پێنجەم: لە ئایەتەکانى: (۱۴ و ۱۵) دا، خراوەتەرۆو، خوا ﷻ بە پرۆاداران راڤەگەيەنێ کە لە ژنەکانتان و لە منداڵەکانتاندا دوژمن هەيە بۆ ئێوه، واتە: هەندێک لە ژن و منداڵەکانى هەندێکتان، واما مەلە لەگەڵ مێردەکانیاندا دەکەن، وەك مامەلەى دوژمن لەگەڵ دوژمن و، هەولێدەدەن زیانیان پێگەيەنن، هەلبەتە زیانى پرووحيى و مەعنەويى زیاتر، بەلام زیانى دیکەش هەر دەگرێتەوه، وەك دواىى لە هۆى هاتنه خوارەوه کەيدا باسى دەکەين، کە هەندێک لە ژنەکانى ئەوانەى پرۆايان هێنابوو لە مەكکە، پێيان لە مێردەکانیان گرت کە کوچ بکەن بۆ مەدينە و هەر لە مەكکە هێشتیانەوهو، دواىى چ لەوێ مردبن لە مەنزلگای کوفردا، چ دوا کەوتبن کە شارەزای ئیسلام بن، گرنگ ئەوهیە تووشى زیان بوون.

بابەتی شەشەم: ئەوهیە کە خوا ﷻ فەرمانمان پێ دەکات ئەوهندەى دەتوانين و هەتا پێمان دەکری، پارێز لە خوا بکەين و گوێڕایەڵ و فەرمانبەریين و، لەوهش کە خوا پێداوین ببەخشین.

بابەتی هەوتەم: ئەوهیە کە خوا ﷻ هايمان دەدا بۆ بەخشین و، هاوکاریکردنی هەژاران و نەداران لەلای ئێمهوه، ناو دەبات بە قەرزی باش، دەفەرموێ:

﴿إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضْعَفَهُ لَكُمْ﴾ (۱۷)، ئەگەر تۆۋە قەرزی باش بىدەن بە خوا ﷻ، پاداشتەكەتان بۆ چەند بەرامبەر دەكاتەۋە.

بابەتى ھەشتەم: ئەۋەيە كە خوا ﷻ خۆى بە چەند سيفەتتەك پىناسە دەكات:

۱- (شَكُورٌ)، سوپاسگوزار.

۲- (حَلِيمٌ)، ھىدىي و مەند.

۳- (عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ)، زانای پەنھان و ئاشكرا.

۴- (الْعَزِيزُ)، زال و بالا دەست.

۵- (الْحَكِيمُ)، كاربەجى.

خوا ﷻ بە پىنج سيفەتە خۆى پىناسە دەكات.

ۋاتە: ئەۋ خۋايەي پىتان دەفەرمۈي: بەندايەتیی بۆ بکەن و فەرمانبەریی خۆى و پىغەمبەرەكەي ﷺ بکەن، ئەۋانە سيفەتەكانى، كە بىگومان بەشەيكن لە سيفەتە بەرزو پەسندە بى سنوورەكانى، نەك ھەموويان.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە دە ئایەتەکانی: (۱ - ۱۰)، لە دە (۱۰) ئایەتی پێشەوهی ئەم سوورەتە موبارەکە پێک دێ، لەو دە (۱۰) ئایەتەش دا، وەك پێشتریش گومان: هەشت بابەتی جوړاو جوړ خراونەپوو:

۱- راگەیانندی بە پاکگیرانی خوا لەلایەن هەرحییەك كه له ئاسمانەكان و زەویدا هەیه، له ئایەتی یەكەمدا.

۲- ناساندنی خوا بەو كه بەدیھێنەری هەموو لایەكە، بە بێپروا و پروادارەو، له ئایەتی دووهم دا.

۳- راگەیانندی ئەو كه خوا ئاسمانەكان و زەوی بە هەق و حێكمەت دروستكردوون، بە باشیش و ینە مەرووفانی كێشاو، له ئایەتی سییەم دا.

۴- راگەیانندی ئەو راستییە كه خوا هەموو شتێك دەزانێ بە پەنھان و ئاشكراو، تەنانت بیرو خولیاپەكەنی نیو دڵ و مێشكیش دەزانێ، له ئایەتی چوارەم دا.

۵- سەرنجراكێشانی مەرووفان بۆ مێژووی گەلانی كافر، كه نكوولییان له مەرووف بوونی نێردراوانی خوا كردووە، سەرەنجام خوا ﷻ سزای داو، له ئایەتەكانی (۵ و ۶) دا.

۶- بەرپەرچدانەوهی لافڵێدان و گومانی نكوولییكەرەكانی هاتنی قیامەت و، زیندووكرانەوهو، سزاو پاداشترانەوه، له ئایەتی حەوتەم دا.

۷- فەرمانكردنی خوا بە ئیمان هێنان بە خواو بە پێخەمبەرەكە و پۆشنایی دابەزێنراوی، كه بە دنیایی مەبەست پیتی قورئانە، له ئایەتی هەشتەم دا.

۸- بابەتی هەشتەم و كووتایی كه له ئایەتەكانی: (۹ و ۱۰) دا، خراوەتەپوو، باسی پۆژی تیدا دۆران و زیانباربوونی كافران، كه پرواداران بە بەهەشتەكانی خوا شاد دەبن و، بێپروایانیش دەبنە هاوەلی ناگری دۆزەخ و، بە هەمیشەیی تیتیدا دەمێننەوه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَهَنْتُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصُورَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشْرٍ يَلِدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَأَسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌ حَمِيدٌ ﴿٦﴾ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِبَلَاءٍ وَرَبِّي لَتُبْعَثَنَّهُمْ لِنَبِئَةٍ يَمَّا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾ فَتَأَمَّنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكْفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾﴾

مانای دهقا و دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوای به به زهیی به خشنده. هه رچی له ئاسمانه کان و هه رچی له زهویدایه، خوا به پاک و بیخهوش ده گری، هوکمرانی و بالادهستی ته نیا هی ویهو، ستایش بهس بو ویهو، ئهو له سه ره موو شتیک توانایه ﴿١﴾ ئهو که سیکه ئیهو دروست کردوه، ئنجا هه تانه بی پروایه و هه تانه برودارهو، خواش بینه ری ئه وهیه که ده یکه ن ﴿٢﴾ ئاسمانه کان و زهوی به هه ق (و حکمهت) هیناونه دی و، وینه تانی باش و جوان کیشاوهو، سه ره نجامیش ته نیا بو لای ویه هه رچی له ئاسمانه کان و زهوی دایه، ده زانی و، ئه وهی په نهانی ده که ن ﴿٣﴾}

و ئەوەی ئاشکرای دەکەن، دەیزانی و، خوا بە (نهیینی) خواوەنی سینهکان زاناو
 ئاگاداره (۱) ئایا هەوایی ئەوانەتان بۆ نەهاتووە کە لەمەو پێش بێروابوون،
 سزای سەختی کاری خۆیانان چێژت و (لە پۆژی دواییش دا) ئازاریکی بە ئیشیان
 هەیه؟ (۲) ئەوەش بەهۆی ئەوەوە کە پێغمبەرەکانیان بەلگە پۆشنەکانیان بۆ
 هێنان، کەچی (بەسەر سوورمانەو) گوتیان: ئایا مەروڤەکان پێنمایمان دەکەن؟
 ئنجا بێروابوون و پشتیان هەڵکرد، خواش بێنیازی ستایشکراوە (۳) ئەوانە
 بێروان (بە گومان و درۆ) پێیان وایە (لە دوای مردن) هەڵناستێژنەو! بلی:
 با سویند بە پەرەردگارم بە دنیایی هەڵدەستێژنەو (و دەژێرنێنەو)
 دوایی هەوایی ئەوەتان پێدەدری (لە لایەن خواوە) کە کردووتانەو، ئەوەش
 (کاریکە) لەسەر خوا سێتایە (۴) کەواتە: بپروا بە خواو بە پێغمبەرە کە
 ئەو پووناکییە دامانبەزاندووە بێن و، خواش شارەزای ئەوەیە کە دەیکەن
 (یاد بکەنەو!) کاتیک لە پۆژی کۆکردنەو دا کۆتان دەکاتەو، ئەوە پۆژی
 (بردنەو) بپرواداران و (دۆراندن) ی بپروایان) هەو، هەر کەشیش بپروای بە
 خوا بێ و کردەوێ چاکە بکات، (خوا) خراپەکانی لێ دەسپێتەو، دەیخاتە
 باخانیکەو پووباریان بەبەردا دەپۆن، بە هەمیشەیی تێیاندا هەرماو دەبن،
 ئەوەش بردنەوێ مەزنە (۵) ئەوانەش کە بێروابوون و نیشانەکانیان بە درۆ
 داناون، ئەوانە هاوێلانی ئاگر (ی دۆزەخ) ن بە هەمیشەیی تێیدا دەبن و (ئەو
 دۆزەخە) خراپترین سەرەنجامیشە (۶).

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(بَدَاتِ الصُّدُورِ): (ذَات: مُؤَنَّثٌ ذُو، مَعْنَى صَاحِبٍ)، (ذَات: مِیْنَهی (ذو)یه، (ذو)، یانی: (صَاحِب) و (ذَات)، یانی: (صَاحِبَة)، (ذَات الصُّدُور)، یانی: (صَاحِبَة الصُّدُور)، خوا ﷺ ناوی له نهییهه کانی نێو دله کان ناوه (صَاحِبَة الصُّدُور)، (صَاحِبَة)ش ههم به مانای هاوڵ دێ، ههم به مانای خاوهن دێ، واته: نهییهه کان هه میسه له گهڵ سینه کاندان و لییان جیانا بنه وه، یاخود وا له نێو سینه کاندان چه سپاون، وهک بووبنه خاوهنی دڵ و سینه کان.

(نَبَأُ): ﴿نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا﴾ (نَبَأُ: خَبَرٌ ذُو فَائِدَة عَظِيمَة يَحْصُلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلَبَةٌ ظَنٍّ)، (نَبَأُ): هه وایکه سوودێکی مه زنی هه بێ، به هوێ تهو هه واله وه زانیارییه کی جێی دلیایی، یاخود گومانێکی زāl پهیدا بێ.

(وَبَالَ أَمْرِهِمُ): سه ره نجامی شوومی کاره که یان، (الْوَبْلُ وَالْوَابِلُ: الْمَطَرُ الثَّقِيلُ الْقِطَارُ)، (وَبْلٌ وَ وَابِلٌ): هه ردووکیان به بارانی دلوپه قورس ده گوترین، (الْقِطَارُ: جَمْعُ قَطْرَةٍ)، (قِطَار) کوێ (قَطْرَة)یه، دلوپه ی قورس، ههروه ها (وَبَالَ)، به مانای قورسی و سه ختییش دێ، (وَقِيلَ لِلْأَمْرِ الَّذِي يُخَافُ ضَرَرَهُ: وَبَالَ)، کارێک مه ترسی له سه ره نجامه که ی بکری، پێی گوتراوه: (وَبَالَ)، ده گوتری: (طَعَامٌ وَيَبِلُ، وَكَلًا وَيَبِلُ: يَخَافُ وَبَالَهُ)، له وه رێک و خواردنێک که سه ره نجامه که ی خراپ بێ و جێی مه ترسی بێ، ده گوتری: (كَلًا وَطَعَامٌ وَيَبِلُ)، که بخوره که له نه نجامی خواردنیدا تووشی زه ره رێک بێ، ههروه ها له وه رێک ئازه لێک ده یخوات ته گهر جێی مه ترسی بێ، پێی ده گوتری: (كَلًا وَيَبِلُ)، له وه رێکی جێی مه ترسی.

کهواته (وَبَالَ)، تهوه ریشه زمانه وانییه که یه تی، به لام خوا ی پهروه ردگار به کاری هیناوه به مانای سه ره نجامی خراپ، ﴿فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ﴾، چیژتیان سزای سه ره نجامی دژوارو خراپی خوینیان چیژت.

(أَبَشَرٌ مِّثْلُكُمْ): (البَشَرُ: الْإِنْسَانُ لِلوَاحِدِ وَالْجَمْعِ إِذَا اغْتَبِرَ فِيهِ ظَاهِرُهُ وَجِثَّتُهُ)،
 مَرُوفٌ پێی دەگوتری: بەشەر، وشەى بەشەر وەك ئینسان بۆ تاك و بۆ كۆش
 بەكاردی، بەشەریش بۆ تاك و بۆ كۆبەكاردی، بەلام لەو ڕووەوە پێی دەگوتری
 بەشەر، كە كە لەشە ڕوالتەكەى و پێستەكەى، ڕەچاو بكړی تێیدا، هەر وەك كە
 دەگوتری: ئینسان لەو ڕووەوەیە كە ئولفەت لەگەڵ گیراوه و هوگریی لەگەڵ
 هاووینه‌كانى خۆیدا دەگری، ئینسان لە (أُنْس) هوه، هاتوه.

(زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا): ئەوانەى بێ‌پروان لافیان لێدا و گومان و بۆچوونیان وابوو،
 (الزَّعْمُ: حِكَايَةُ قَوْلٍ يَكُونُ مَظْنَةً لِلْكَذِبِ)، (زَعَمَ): بڕیتە لە گێڕانەوه‌ى قسەیه‌ك
 مەزەننەى درۆى لێبكړی، زیاتر وشەى (زَعَمَ)، بۆ قسەیه‌ك كە درۆ بێ، یان بۆ
 لافلێدانێك كە ناراست بێ، بەكاردەهێنرێ.

(أَنْ لَّنْ يَبْعَثُوا): كە زیندوو نەكړینه‌وه، هەلنەستێزێنەوه، (أَصْلُ الْبَعْثِ: إِثَارَةُ الشَّيْءِ
 وَتَوَجُّيْهُهُ، وَيَخْتَلِفُ الْبَعْثُ بِحَسَبِ اخْتِلَافِ مَا يُعْلَقُ بِهِ)، وشەى (بَعَثَ): بە مانای
 هەڵساندن و ئاراستەکردن دى، هەلگیرساندن و شتیك و ئاراستەکردنى، دواى
 وشەى (بَعَثَ)، بەپێى جیاوازیی ئەوه‌ى پێیه‌وه پەيوەست دەبێ، مانایەكەى
 دەگوێرێ، بۆ وێنە: (بَعَثَ إِلَيْهِ رَسُولًا) نامەیه‌كى بۆ نادر، (بَعَثَهُ مِنَ الْقَبْرِ)، لە
 گۆرەكە هەڵستاندەوه، (بَعَثَ الرِّيحَ)، بایەكەى نارد، (ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
 رَسُولَنَا)، واتە: دواى وان پێغەمبەرەكانى خۆمانمان ناردن، كەواتە: بەپێى ئەو
 بابەتەى پێیه‌وه پەيوەست بێ، مانایەكەى دەگوێرێ.

(بَلَى): (بَلَى: رَدٌّ لِلنَّفْيِ أَوْ جَوَابٌ لِّاسْتِفْهَامٍ مُّقْتَرِنٍ بِنَفْيٍ): ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا﴾
 بَلَى ﴿الْأَعْرَافُ﴾، وشەى (بَلَى)، بەرپەرچدانەوه‌ى لابردنە، یاخود وه‌لامى
 پرسیارکردنێكە جووت بى لەگەڵ لابردندا، وەك: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ ﴿الْأَعْرَافُ﴾، ئایا
 من پەروەردگارتان نیم؟ ئەمە پرسیارکردنەو جووتیش کراوه لەگەڵ لابردن
 دا، ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾، ئایا پەروەردگارتان نیم؟ ﴿قَالُوا بَلَى﴾، گوتیان: بێ، ئنجا لە

وه لآمی پرسیار کردنیك دا كه لآ بردن (نفي) گرتۆته خوۆ، ده بئى بگوترئ: (بَلَى)،
با، ئه گهر بتهوۆ پئچهوانه كهى بچه سپئ، ئه گهر نا ئه گهر بگوترئ: (نَعَمْ)، به لئى،
واته: راست ده كهى ئه وهى تۆ لآیده بهى، وایه، بۆ وئنه: ئه گهر له وه لآمی:
﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ دا، بگوترئ: (نعم)، واته: به لئى تۆ پهروه ردگارمان نئى!

(يَوْمُ التَّغَابُنِ): رۆژى دۆراندن، يا خود ئه و رۆژهى هه نديك ده يبه نه وه و هه نديك
ده يدۆرئین، ئايا ئه وه له چيه وه هاتهو؟ (التَّغَابُنِ)، له سه ر كيشى (تَفَاعُل) هه له
(غَبْنِ) هه، هاتهو، (الغَبْنُ: أَنْ تَبْخَسَ صَاحِبَكَ فِي مُعَامَلَةٍ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ بِضْرٍ مِنَ
الْإِخْفَاءِ)، (غَبْنِ): ئه وه يه تۆ هاوه له كهى خۆت له سه وداو مامه له يه كدا كه
پئكه وه ده يكه ن، وابكهى زهره ر بكات و بدۆرئ، به جوړيكي په نهان كه هه ستي
پئ نه كات، ده گوترئ: (غَبْنٌ فَلَانٌ فِي الْمَالِ)، فلانكهس له ماله كه يدا دۆراو
زهره رى كرد، به لآم ئه گهر له رووى بۆچوونه وه، دۆرابئ و نه پئيكابئ، ده گوترئ:
(غَبْنٌ فِي الرَّأْيِ)، ده گوترئ: (عَبْنْتُ كَذَا غَبْنًا: غَفَلْتُ عَنْهُ)، (غَبْنْتُ كَذَا غَبْنًا)، له و
شته بئئاگا بووم، (فَعَدَدْتُ ذَلِكَ غَبْنًا)، ئه وه م به دۆران و زيانبارى دانا، (يَوْمُ
التَّغَابُنِ: يَوْمُ الْقِيَامَةِ لِيُظْهَرَ الْغَبْنُ فِي الْمُبَايَعَةِ الْمُبَارَاةِ بِقَوْلِهِ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾ (البقرة، ٢٠٧) فَعَلِمُوا أَنَّهُمْ غَبْنُوا فِيمَا تَرَكُوا
مِنَ الْمُبَايَعَةِ وَفِيمَا تَعَاطَوْهُ مِنْ ذَلِكَ جَمِيعًا، يَوْمُ التَّغَابُنِ، تَبَدُّوا الْأَشْيَاءَ لَهُمْ بِخِلَافِ
مَقَادِرِهِمْ فِي الدُّنْيَا، وَأَصْلُ الْغَبْنِ: إِخْفَاءُ الشَّيْءِ، وَالْغَبْنُ: الْمَوْضِعُ الَّذِي يُخْفَى فِيهِ
الشَّيْءُ، وَسُمِّيَ كُلُّ مَنْتَنٍ مِنَ الْأَعْضَاءِ كَأَصُولِ الْفَخِذَيْنِ وَالْمَرَاغِقِ: مَغَابِنَ، لِاسْتِتَارِهِ
وَيُقَالُ لِلْمَرْأَةِ: إِنَّهَا طَيِّبَةُ الْمَغَابِنِ).

(يَوْمُ التَّغَابُنِ) واته: رۆژى قيامه ت، چونكه له و رۆژه دا ئه و سه وداو
مامه له يهى خوا ﴿يَوْمَ﴾ له و ئايه ته موباره كهى سووره تى (البقرة) دا، ئاماژه ي
پیداوه، كه ده فه رموئ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ
اللَّهِ﴾ (البقرة، ٢٠٧) واته: له خه لكى هه يه كه سانيك خويان ده فروشن له پئناو
وه ده سه ته يئنانى ره زامه نديى خوا دا، (واته: خويان ده ده ن، مآل و سامانه كه يان

دەدەن، تاكو رەزامەندیی خوا وەدەست بێنن)، ئنجا كەسێك لەو پۆژەدا، لەو سەودایەدا زەرەری كردبێ، ئەو تووشی زەرەرو دۆران بوو، لەو پۆژەدا (مروّقه بێروایەكان، گوناھبارەكان) بۆیان دەردەكەوێ كە بەھۆی ئەو سەودایەوێ لە خزمەت خوادا كروویانە، (بەھۆی ئەووەو كە دنیاو تەماعیان وەرگرتووە، رەزامەندیی خویان پێداوە) زەرەریان كردو، ئنجا ئەو پۆژە پۆژیكە شتەكان بەپێچەوانە ی ئەندازەگیرییكردنی وانەو لە دنیادا دەردەكەون.

وشە ی (عَبْن) یش، لە ئەصْلدا بە مانای پەنھانكردنی شتیكەو، (عَبْن)، بەو شوێنە دەگوترێ شتیکی تێدا پەنھان دەكرێ و، ھەموو ئەو ئەندامانە ی جەستە ی مروّق كە دەنووشتیئەو، پێیان دەگوترێ: (مَغَابِن)، كە كۆی (مَغَبْن) ە، وەك بێخی رانەكان و قۆلەكان، (بن ھەنگلەكان)، لەبەر ئەوێ شێردراوێ، ئافرەتێك كە بۆنی خۆشبێ، دەگوترێ: (إِنَّهَا طَيِّبَةُ الْمَغَابِن)، واتە: ئەو ئافرەتە چەند شوێنێك كە شاردراونەو لە جەستە ی، بۆیان خۆشە.

بەلام كە ئەو شوێنانە ی بۆیان كرد، بۆنی ناخۆش بێ، ئەو پێچەوانە ی ئەوێ بەگوترێ: (طَيِّبَةُ الْمَغَابِن).

مانای گشتیی ئایه تەکان

به پـۆزان!

له سۆنگهی ئهوهوه که له برگه کانی پـیشه وهدا تیشکی باشمان خستۆته
سهر چه مک و واتای ئهم ده (۱۰) ئایه ته موباره که، بۆیه له مانا گشتیه دا به
خیرایی به سهریاندا ده پۆین.

سهره تا خوا ﷻ ده فهرموێ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده، واته: ده ستیگر دهم به ناوی خوایه،
ئهویش مه بهستی ئهوهیه:

۱- ئهم کاره ته نیا بۆ خوا ده کهم.

۲- ئهم کاره به پـیی شهرعی خوا ده کهم.

۳- ئهم کاره به تواناو یارمهتیی خوای بهرزی مهزن ده کهم.

۴- ئهم کاره بۆ هینانه دی په زامه ندیی خوا ئه نجام ده ده م.

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ ههر چیه که له ئاسمانه کان و
ههر چیه که له زه ویدا ههیه، خوا به پاک ده گری له ههر خهوش و کهم
و کوپیه که، خوا به دوور ده گری له ههر ناته واوی و هه له و په له یه که، ﴿لَهُ
الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ﴾ هوکمپرانیی و بالاده ستیی ته نیا هی ئه وه و ستایش و مه دح
و سه ناش بهس هی ئه وه، ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، ئه ویش، له سهر هه موو
شتیک توانایه.

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ﴾، ئەو (خو) کەسێکە ئێوەی
لە نەبوون ھێناوەتە دی، ئنجا ھەتانه بێپروایەو بێپروایی ھەلگرتو، ﴿وَمِنْكُمْ
مُّؤْمِنٌ﴾، ھەشتانە برودارەو برودای لە خویدا ھێناوەتە دی، چونکە (کافر)، و
(مؤمن)، ھەردووکیان لە رووی ریزمانی عەرەبییەو ناوی بکەر (اسم فاعل)
ن، کەواتە: (کافر)، کەسێکە خوێ کوفری ھێناوەتە دی، (مؤمن) یش کەسێکە
خوێ ئیمانی ھێناوەتە دی، (کافر)، بە مانای داپۆشەر، یاخود رەفزکەر، بێپروا،
(مؤمن)، واتە: برواھێن، بەراستدانەر، ﴿وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، خواش بینەری
ئەوھێ کە دەیکەن.

﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، ئاسمانەکان و زەوی بە ھەق و ھیکمەت، ھێناونە
دی، نەك بە ھەوھەنتەو بێ ھیکمەت، بەلام ھەق و ھیکمەتەکە پەیوەندی ھەیە
بە دروستکراوەکانەو، نەك خوا ﷻ ئامانجێکی ھەبێ بەھوێ دروستکردنی
ئاسمانەکان و زەویەو، بیهێنیتە دی، چونکە خوا ﷻ خواھەنی بێنازیی رەھایەو،
خوا پێویستی بە جگە لە خوێ نیەو، ھیچ ئامانجێک بە جگە لە خوێ ناھێنیتە
دی، چونکە جگە لە خوێ ھەر دروستکراوەکانی، دروستکراوەکانیشی ھەم
بوونەکیان خوا پێیان دەدا، ھەم ھەر شتیکیان ھەیە، ھەر خوا پێداون.

کەواتە: خوا ﷻ ناگونجی پێویستی بە جگە لە خوێ بێ، کە جگە لە
خوێ تەنیا دروستکراوەکانی، ﴿وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ﴾، ئەو (خو) وێنە
ئێوەی کێشاوەو جوان وێنەتانی کێشاوە، واتە: بە گشتی وێنە مەرۆف، بە
بەرورد لەگەڵ دروستکراوەکانی دیکەدا، باشترین وێنە، وەك دەفەرموێ:
﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾، التین، ھەم وێنە روالەتی و ھەم وێنە
مەعنەویشی، مەرۆف لە باشترین پیکھاتە ماددی و مەعنەویدا ھێناوەتە دی،
﴿وَالَيْهِ الْمَصِيرُ﴾، سەرەنجامیش تەنیا بۆ لای وی (خو)یە.

﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾،
ھەرچی لە ئاسمانەکان و لە زەویدا ھەیە، دەزانێ و، دەزانێ ھەرچی پەنھانی

دەكەن و ھەرچی ئاشکرای دەكەن دەیزانی و، ئەو (خوا) بە نەینییەکانی نێو سینهکانیش زانیایە، کەبوونەتە خاوەن و ھاوێلی سینهکان، خوا بەو نەینیی و خولیایانەش ئاگادارو زانیایە.

﴿الْمَيَاتُكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾، ئایا ھەوایی ئەوانەتان پێنەگەشتووە کە لەمەوبەر بێپروابوون؟ ﴿فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، سزای سەرەنجامی شوومی کاری خۆیانیان چێژت (ئەو لە دنیاداو لە دواپۆژیشدا) ئازاریکی بە تیش و ژانیان بۆ ھەیە، بۆچی؟

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾، ئەویش بەھۆی ئەووە کە پێغەمبەرەکانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بەلگە پۆشنەکانیان بۆ ھێنان، ھێچ پێغەمبەریک نەبوو موعجیزەو بەلگەھەکی دەمکوئەرو دەستەوسانکەری بۆ بەرانبەرەکانی پێ نەبێ، سەلمینەری ئەو بەی کە پێغەمبەری خوا بە ﴿فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا﴾، کەچی (ئەوان لە جیاتی ئەوێ تەماشای بەلگەکان بکەن)، گوتیان: ئایا مەرۆف رێنمایی تێمە دەکات، ئایا مەرۆف رێمان پێشان دەدات؟ ﴿فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا﴾، ئیدی بێپروابوون و پشتیان ھەڵکرد، وشە بەشەر(بشر) ھەرچەندە بە مانای تاك و کۆش دی، بەلام لێرەدا بە مانای کۆ ھاتووە، چونکە دەفەرموی: ﴿أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا﴾، ئایا بەشەرەکان (مرۆفەکان) تێمە رێنمایی دەکەن؟ ھەمیشە گرفت و کێشە بێپروایان لەگەڵ پێغەمبەرەکاندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ئەو بوو کە پێغەمبەرانیان پێ لەو نەو شەواوەتەو، خوا بیانکاتە نوینەرو پەوانەکراوی خۆی، چونکە ئەوانە لە ھەنبانە خۆیاندا گۆزێیان ژماردووە، ئاخەر کەسیک خۆی بە مەیموون زادەو بەو بزانێ، کە لە ئەمیاو قەرژال و کرمە گلخۆرکەو ھاتو، دەلی: چۆن من شایستەئەو ھەم بێمە نوینەری خوا؟ بەلام وەك چۆن مەرۆف دەتوانی وەك ئازەل و لە ئازەلێش خراپتر بێ، دەشتوانی وەك فریشتەو لە فریشتەش بەرزتر بێ، بە ھۆی پەیوەندی لەگەڵ خواو، بەندایەتی بۆ خواو، ئەو پاکیی و چاکییەو بە ھۆی ئیمانەو و دەستی دینی، بۆیە ئەگەر

ئەوان لە خۆیانان ئەوە شاندۆتەو، هەقیان بوو، بەلام نەدەبوو پیڤه‌مبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، وەك خۆیان تەماشایان بکەن و لە هەمبەنە خۆیاندا گوێز بژمێرن و، نەدەبوو پیڤه‌مبەرەن قیاس بکەنە سەر خۆیان، ﴿وَأَسْتَعِیْ اللَّهَ وَاللَّهُ عَنِّي حَمِيدٌ﴾ (کە ئەوان بپروابوون و پشتیان هەڵکرد)، خواش بپنیا بوو، خواش بپنیا زی ستایشکراو.

﴿رَعِمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُغْنُوا﴾ ئەوانە ی پپروان لافیان لیدا، بە درۆ خەیاڵیان وابوو کە زیندوو ناگیرنەو، هەڵناستێرنەو، ﴿قُلْ بَلَى﴾ خوا فەرمان بە پیڤه‌مبەرە کە و بە هەر کەسیکی دیکە دەکات، کە بشی بدوێنێ، کە بلی: ﴿بَلَى وَرَبِّي﴾ با سویند بە پەرورەدگارم، ﴿لَتُبْعَثَنَّ﴾ زیندوو دەگیرنەو، هەڵدەستێرنەو، ﴿ثُمَّ لَتُنْبَوْنَ بِمَا عَمَلْتُمْ﴾ دوایی بەوێ کردووتانە هەوالتان پیدەدری، ﴿وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ ئەو هەش لەسەر خوا ئاسانە.

﴿فَاتَمْنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا﴾ مادام زیندووکرانەو و لپرسرانەو هەبی و دنیا شاری بی خواوێ نەبی و، خواوێکتان هەبی بۆ تاقیکردنەو لپره‌ی داناون و، بە پیڤه‌مبەرەندا پەیا می خۆی بۆ ناردوون و دوایی لیتان پرسیتەو، کەواتە: پڕوا بپن بە خواو بە پیڤه‌مبەرە کە و بەو پڕوناکیه‌ی کە دامانبەزاندو، ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ خواش شارەزای ئەوێه کە دیکەن.

﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ﴾ ئەو پۆژی بۆ پۆژی کوکردنەو، خپتان دەکاتەو و کوتان دەکاتەو، ﴿ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ﴾ ئەو پۆژی تیدا دۆرانە، تیدا دۆرانی کافران و، تیدا بردنەوێ پڕوادارانە، بۆیه لەسەر کیشی (تفاعیل) هیناویه‌تی، یان لەبەر ئەوێ پپروایان زۆر خراپ دەدۆرین، یان لەبەر ئەوێ وەك چۆن پڕواداران بەهره‌مەند دەبن لە جیگاو رپیه‌کانی کافران، کە لەبەه‌شتدا بۆیان دانراون، ئەگەر ئیمانیا هینابایه‌و ئەوان بەشی ئەوان دەبن، پپروایه‌کانیش شوینی پڕواداران لە دۆزه‌خدا، ئەگەر پپروابوونایه‌ دەگرن، ئەوانیش شوینی

ئەوان بۆ خۆيان دەبەن، يانی: ھەر کامیکیان شوینی ئەوی دیکە دەبات، بەلام بە دنیایی کەسێک شوینی کەسێک لە بەھەشتدا بۆ خۆی دەبات، زۆر جیاھە لە کەسێک کە شوینی کەسێک لە دۆزەخدا بۆی دانراوە، دەبیات، ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ﴾، ھەر کەسێ بپروا بە خوا بیئی و کردەوہی باش بکات، خراپەکانی لی دەسپێتەوہو خاوینی دەکاتەوہ، ﴿وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، دەشیخاتە ئیو باخانیکەوہ کە جوگەو رووباریان بە بەردا دەرۆن، بە ھەمیشەیی و بۆ ھەتا ھەتا تێیاندا دەمێنەوہ، ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، ئا ئەوہیە بردنەوہو بە مراد گەیشتنی مەزن.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئەوانەش کە بیپروا بوون (بە خوا ئەگەر) و بە پیغەمبەر ﷺ بە رۆژی دوایی، ﴿وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾، ئایەتەکانی ئیمەشیان بە درۆ داناون، پێیان بیپروا بوون، ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، ئەوانە ھاوہلانی ئاگری دۆزەخن، یاخود خواوہلانی ئاگری دۆزەخن، بە ھەمیشەیی تێیدا دەمێنەوہ، ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾، خراپترین سەرەنجامیش ئاگری دۆزەخە (خوا پەنامان بدات).

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە ی یەكەم:

پاگەیانندی پاکیی و بئ خەوشیی خوا ﷻ لەلایەن سەرجهەم دروستکراوە کانهو، هەموو ئەو شتانەی لە ئاسمانەکان و لە زەویدا هەن و، پڕوونکردنەوێ وێ حوکمپرانیی و ستایشکراویی و توانای پەهای خوا، بەدیھێنانی بۆ مرووفان و، بینینی بۆ کردەوێ کانیا و، بەدیھێنانی بۆ ئاسمانەکان و زەوی بە هەق و، وێنەکێشانی بۆ مرووفان لە باشترین وێنەو پیکھاتەدا، زانیاریی بێسنووری خوا بە تیکرپرای دروستکراوەکان بە پەنھان و ئاشکرایانەو، تەنانەت نەپێنێهەکانی نیو سێنەکانیش:

خوا دەفەر موی: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (١) هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَنُفِئَكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (٢) خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ (٣) يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (٤)

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە دوازدە بڕگەدا:

(١) - ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدا هەیە، بە پاکگرتن و بێخەوشیی بۆ خوا، پادەگە یەنێ، واتە: (تَنْزَهُهُ مُكُونَاتِ الْعَالَمِينَ الْعُلُويِّ وَالسُّفْلِيِّ)، پیکھاتەکانی عەلەمی بالۆ عەلەمی خوار، ئاسمانەکان و زەوی، خوا بە پاک دەگرن و بێخەوشیی خوا پادەگە یەن.

پێشتر لە بارە ی بە پاکگرتنی خواوە، هەم لە سوورەتی (الإسراء) دا، کورتە باسیکمان کردو، هەم لە سەرەتای سوورەتی (الحديد) یشتا، بۆیە لێرە دووبارە ی ناکەینەو.

(۲) - ﴿لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ﴾، ھۆکۈمرانی و ستایشکران تەنیا ھى وىھ، (ملك) بە مانای ھۆکۈمرانی و بالادەستى و شت بەدەست بوون دى، واتە: ئەو ھەموو ھى خوايە، ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ﴾، ستایش و واتە: باسکردنى خواو وەسفکردنى خوا بە سىفەتە بەرزو پەسەندەکانىش تەنیا ھى خوايە، چونکە ھەرچى سىفەت پەسەندە ھى خوايەو، ھەر شتێک کە ھەيە ھەموو لە ژێر رکێف و دەستەلاتى خوادايە.

(۳) - ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، ئەو لەسەر ھەموو شتێک بە توانايە، بێگومان ھەموو سىفەتەکانى خوا پەھاو بێسنوورن، واتە: زانیاریى خوا سنووریكى نیه، بگوترى: تاكو ئەوى دەروا، ھەروەھا توانای خوا سنووریكى نیه، دیتنى خوا، بىستنى خوا، وىستنى خوا ﷻ، ناگونجى بگوترى: خوا دەتوانى فلانە شت بکات و، ناتوانى فلانە شت بکات، سىفەتەکانى خوا بى سنوورن و پەهان.

(۴) - ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ﴾، ئەو (خوا) کەسێکە ئێوھى ھێناوھتە دى، (خَلَقَكُمْ)، (خَلَقَ)، ھەم بە مانای ئەندازەگىریکردن دى، یانى: (قَدَرَكُمْ)، ھەم بە مانای پەیداکردن دى: (أَوْجَدَكُمْ)، خوا ئێوھى پەیداکردوھو ئەندازەگىرى کردوون.

(۵) - ﴿فَإِنَّكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ﴾، ھەتەنە بێپروايەو ھەشتانە پروادارە.

وشەکانى: (كَافِر) و (مُؤْمِن)، وەك پىشتىرش گومان: ھەردووکیان ناوى بکەر (اسم فاعل)ن، کەواتە: (كَافِر)، یانى: (الْمُخْتَارُ وَالْفَاعِلُ لِلْكَفْرِ)، ھەلبژێرەو ئەنجامدەرى كوفر، ھەروەھا (مُؤْمِن)، یانى: (الْمُخْتَارُ وَالْفَاعِلُ لِلْإِيمَانِ)، ھەلبژێرەو ئەنجامدەرى كوفر، خوا ﷻ دەفەرموى: خوا ئێوھى ھێناوھتە دى، ئنجا ھەتەنە بێپروايە، واتە: بێپروايى لە خۆیدا ھێناوھتە دى و، ھەشتانە پروادارە، واتە: ئیمانى لە خۆیدا ھێناوھتە دى، وەك چۆن (عَلِيم)، بە مانای کەسێکە زانیاریى ھەيە، (قَدِير)، کەسێکە کە توانای ھەيە، (بَصِير)، کەسێکە دیتنى ھەيە، (مُتَكَلِّم)، کەسێکە قسەى ھەيە، بەھەمان شێو (كَافِر)یش کەسێکە ھەقى پۆشیوھو كوفرى ھەيەو ھێناوھتە دى، (فاعِل)ە، بە مانای ناوى بکەر (اسم فاعل)و، (مُؤْمِن)یش (مفعِل)ى بە مانای (فاعِل)ەو، کەسێکە پروا (إيمان)ى ھێناوھتە دى.

(۶) - ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، خواش بینەری ئەووەیە کە دەیکەن، کەواتە: پێوهر و سەنگی مەحەک بڕیتیه لەو کردەووەیە خەڵک دەیکات، بۆیەش جەخت لەم مەسەلەیه دەکەمەو، چونکە دواپی کورتە باسیک دەکەین لە بارە ی قەدەرەو، کە پیم وایە زانیان زۆریان تێیدا تووشی بەزایەدان و تێپەراندن، یاخود: کورتەپێنان و زیدەرۆی بوون.

(۷) - ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾، (خوا) ئاسمانەکان و زەوی بەهەق هێناو، دی، بە هەق واتە: بە حیکمەت و بۆ ئامانجیک، بەلام ئامانجە کە پەيوەندی هەیه بە دروستکراوەکان خۆیانەو، ئەک خوا ﷻ پێویستی بە ئامانجە بێ، کەواتە: نکوولییکردن لە زیندووکرانەو و لە لێرسرانەو، پێچەوانە ی ئەو هەق و حیکمەتەیه کە خوا دروستکراوەکانی بۆ هێناو، دی، مادام خوا ئاسمانەکان و زەوی بە هەق و بە حیکمەت هێناو، دی، کەواتە: ناگونجی مەرووفەکان ژیاپی دنیا هەروا بگوزەرین و، دواپی لێیان نەپرسیتەو و بە چاک نەگوتری: چاکەت کردو، بە خراب نەگوتری: خراپەت کرد، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (الجاثیه)دا، دەفەرمو: ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ (۲۲) خوا ئاسمانەکان و زەوی بەهەق هێناو، دی و، بۆ ئەو ی هەر کەسە بە پێ ئەو ی کردوویەتی، سزاو پاداشت بدریتەو، ئەوان ستەمیان لی ناگری.

(۸) - ﴿وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ﴾، ئەو (خوا) وێنە ی کێشاو و جوان وێنە ی کێشاو، لێرەدا کە دەفەرمو: جوان وێنە ی تێو ی کێشاو، هەندیک لە زانیان باسی ئەو یان کردو، کە کەسی وا هەیه شکل و شێو و بیچمەکە ی جوان نی، بەلام لە راستییدا جوانی و ناشیرینی شتیکی پێژەیین و، جوانی پەها، تەنیا لە لای خوی پەروردار، هەر وەک چاکی پەها تەنیا، لە لای خوی پەروردار، بە هەموو ئەو ماناو چەمکانە ی جوانی و چاکی، کە بۆ خوا شایستەن و لەگەڵ خوادا دەگونجین ﷻ بەلام بەگشتی شکل و شێو ی مەرووف، قەدو قیافە ی مەرووف جوان، چونکە وێنە کێشان بەس دەم و چاو ناگریتەو، قەدو قیافە و لەش و لارو دیمەن و هتد، هەموو ی دەگریتەو،

تَنجَا مَرَوْفٌ بِهِ بِهَرَاوَرْدَ لَهْ گَهَلْ دُرُوسْتِکَرَاوَهْ کَانِ دِیکَهْدَا، لَهْ هَهْمُوَوَانِ وِیْتَهْ کَهْ ی تَهَوَاوَتَرَهْو، قَهْدُو قِیَافَهْو دِیمَهْ نَهْ کَهْ ی جَوَانْتَرُو رِیْکْتَرَه، چُونْکَه هَهْمُوُو دُرُوسْتِکَرَاوَهْ کَانِ دِیکَه، مَهْ گَهْر چُونْ تَهْ گَهْر نَا لَهْ سَهْر چَوَار پِیْیَان دَهْرُوْن وَ، تَهَوَانَهْ ی بَالْنَدَهْ شَنْ رِیْکْ بِهِ دَهْنْدُوو کِیَان شَت دَهْ خُوْن، بَهْ لَام مَرَوْفٌ بِهِ دَهْ سَت شَت دَهْ خَوَات، مَرَوْفٌ بِهِ دُوو پِیْیَان دَهْرُوَا، مَرَوْفٌ دَهْ تَوَانِی تَهْ مَاشَا ی سَهْرَهْوَهْ بَکَات، تَهْ مَاشَا ی خَوَارِیْ بَکَات، تَهْوَهْ هَهْر لَهْ رُووَهْ جَهْ سَتَهْ یِیَهْ کَهْ یَهْوَه، بَهْ لَام تَهْ گَهْر لَهْ رُووِی مَهْ عَنَهْوِیِیَهْوَهْ تَهْ مَاشَا ی بَکَهْ یَنْ، مَرَوْفٌ خَاوَهْ نِی عَهْ قَلَّهْو، خَاوَهْ نِی رُووَحَهْو، خَاوَهْ نِی وِیْسْتِیکَه دَهْ تَوَانِی بَزَارْدَهْ ی جَوْرَاو جَوْرِی پِیْ هَهْ لَبْزِیْری، کَهْ وَاْتَه: کَهْ دَهْ فَهْرَمُوْی: ﴿وَصُورُکُمْ فَأَحْسَنَ صُورُکُمْ﴾، وَاْتَه: بَهْ گَشْتِیِی خَوَا وِیْتَهْ ی مَرَوْقَانِی کِیْشَاوَهْو بَاش وِیْتَهْ ی کِیْشَاوَنْ، بَهْ لَکُو لَهْ سُووَرَهْ تِی (التین) دَا، فَهْرَمُووِیَهْ تِی: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾، بَهْ دَلْنِیَا یِی مَرَوْقَمَان لَهْ بَاشْتَرِیْن وِیْتَهْو شِیْوَهْو پِیْکَهَاتَهْ دَا هِیْنَاوَهْ تَهْ دِی (بَهْ بَهْرَاوَرْدَ لَهْ گَهْلْ دُرُوسْتِکَرَاوَهْ کَانِ دِیکَهْدَا).

۹- ﴿وَالَيْهِ الْمَصِيرُ﴾، سَهْرَهْ نَجَامِیْش تَهْ نِیَا بُوْ لَای وِیَه.

۱۰- ﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، هَهْر چِی لَهْ نَاسْمَانَهْ کَان وَ زَهْوِیْدَا هَهْ یَهْ دَهْ یَزَانِی.

۱۱- ﴿وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا نَعْلَمُونَ﴾، هَهْر وَهَ هَا هَهْر چِی پَهْ نَهَانِی دَهْ کَهْن وَ هَهْر چِی نَاشْکَرَا ی دَهْ کَهْن، دَهْ یَزَانِی.

۱۲- ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، خَوَاش زَانَا یَهْ بَهْ نَهْ یِیْنِی سِیْنَهْ کَان، بُوْ چِی خَوَا نَاوِی لَهْ نَهْ یِیْنِی سِیْنَهْ کَان نَاوَه: (ذَاتِ الصُّدُور)؟ لَهْ بَهْر تَهْوَهْ ی تَهْو نَهْ یِیْنِیَا نَهْ هِیْنْدَه لَهْ نِیْو سِیْنَهْ کَان دَان وَ، هِیْنْدَه لَهْ نِیْو دَلَهْ کَانْدَا رُوْ چُووَنْ وَ لَهْ گَهْلِیَا نْدَا پَهْ یَهْوَهْ سَتَنْ، بُووَنَهْ هَاوَدَهْم وَ هَاوَهْلْ وَ خَاوَهْ نِیَان، (ذَات)، (مُؤْنَثْ) ی (ذُو) یَهْو، بَهْ مَانَا ی (صَاحِبْ) دِی، (ذَات) یِش، یَانِی: (صَاحِبَهْ)، بُوْ یَهْ ش تَهْو وَ شَهْ یَهْ بُوْ نَهْ یِیْنِیَهْ کَان بَهْ کَارَهْ یِیْرَاوَه، چُونْکَه نَهْ یِیْنِیَهْ کَان هَهْ مِیْشَه لَهْ نِیْو سِیْنَهْ کَانْدَان وَ لَهْ دَلَهْ کَان جِیَا نَابَنَهْوَه، یَانِی: خَوِلِیَاو بِیْرُو بُوْ چُووَنْ وَ نِیَا زُو مَهْ بَهْ سَتَهْ کَان، بُوْ یَهْ نَاوِیَان لِیْرَاوَه (ذَات)، وَاْتَه: (صَاحِبَهْ)، هَاوَهْلْ، یَاخُوْد بَهْ مَانَا ی (مَالِکَهْ)، خَاوَهْن، نِیَا زُو مَهْ بَهْ سَتَهْ کَانِی نِیْو دَلْ وَ دَهْرُووَنْ، خَوِلِیَا یَهْ کَانِی نِیْو عَهْ قَلْ وَ

هۆشیش، هه‌میشه له‌گه‌ڵ عه‌قڵ و دڵ دان و به‌رده‌وام هاوه‌ڵی دڵ و ده‌روونه‌کان، به‌ جۆریک پۆچوون له‌ نێو عه‌قڵ و دڵه‌کاندا، بوونه‌ته‌ خاوه‌ن و کۆنترۆڵکه‌ری ئه‌و سینه‌و دڵ و عه‌قلانه‌.

لێ‌به‌دا خوا ﷻ زانیاریی خۆی به‌ سێ قۆناغ باس ده‌کات، به‌شیوه‌یه‌کی پله‌ پله‌یی:

۱- پێشێ ده‌فه‌رموێ: ﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، هه‌رچی له‌ ئاسما‌نه‌کان و زه‌ویدا هه‌یه، ده‌یزانی.

۲- دوا‌یی وردتری ده‌کاته‌وه‌و ده‌فه‌رموێ: ﴿وَيَعْلَمُ مَا تُشْرُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾، ئه‌وه‌ی په‌نهانی ده‌که‌ن و ئه‌وه‌ی ئاشکرای ده‌که‌ن، ده‌یزانی، واته‌: خوا په‌نهان و ئاشکرا ده‌زانی.

۳- ئنجا وردتری ده‌کاته‌وه‌: ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، خواش زانیه‌ به‌ نه‌ینیی نێو سینه‌کان، چونکه‌ نه‌ینیی نێو سینه‌کان به‌شیک‌ن له‌و شتانه‌ی مرۆف په‌نهانیان ده‌کات، مرۆف جاری وا هه‌یه‌ قسه‌یه‌ک په‌نهان ده‌کات، یان کرده‌وه‌یه‌ک به‌ په‌نهانیی ده‌کات، خه‌ڵک چاوی لێ‌ نیه، به‌لام نه‌ینیی نێو سینه‌کان جۆریکی زۆر تابه‌تن له‌و شتانه‌ی مرۆف په‌نهانیان ده‌کات و، به‌ په‌نامه‌کیی و له‌ شوێنی هه‌شارگه‌و نه‌دیودا ئه‌نجامیان ده‌دا، بێگومان ﴿بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، سیفه‌تی وه‌سفکراویکی قرتی‌ت‌راوه‌، یانی: (النَّوَايَا ذَاتِ الصُّدُور)، یان (الْخَوَاطِرِ ذَاتِ الصُّدُور)، نیازو مه‌به‌سته‌کان، یاخود خولیا‌یه‌کان که هاوه‌ڵی سینه‌کان، یاخود خاوه‌نی سینه‌کان.

کورتە باسیک لە بارە ی قەدەرەو

لەبەر ڕۆشنایی ئەو ئایەتە موبارەکەدا، کورتە باسیک لە بارە ی قەدەرەو دەکەین، کە خوا دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَنُكِرْتُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (٢)، خوا ئەو زاتەیە کە ئێوەی هیناوەتە دی، هەتانه بیروایەو هەتانه پروادارەو، خواش بینەری کردەووە کانتانە.

لێرەدا هەندیک لە زانیان پێم وایە باش لە چەمک و واتای ئایەتە موبارەکە کە حالی نەبوون، کە گووتووین: مانایەکی ئاواوە: خوا ئێوەی هیناوەتە دی، کوفیشی لە ئێوەدا هیناوەتە دی و، ئیمانیشی لە ئێوەدا هیناوەتە دی، واتە: ئێوە هیچ کارەن، هەندیک وایان لیکداوەتەو!

ئەم کورتە باسەش لە پێنج برگەدا، پیشکەش دەکەین:

برگە ی یەكەم: پیناسە

دوو ڕەوت هەبوون بە درێژایی میژووی مسوڵمانان، لە بارە ی قەدەرەو خوا ی پەروەردگارەو:

ڕەوتی یەكەم: پێیان گوتراو: (الْجَبْرِيَّة).

ڕەوتی دووهم: پێیان گوتراو: (الْقَدَرِيَّة) و (الْمُعْتَزِلَة) شیان، پێگوتراو.

(الْجَبْرِيَّة)، کین؟

(الْجَرْجَانِي)، لە کتێبە ناودارەکی خوێ (التعريفات) دا^(١)، ئاوا پیناسە ی (الْجَبْرِيَّة)، دەکات: (الْجَبْرِيَّة: مِنَ الْجَبْرِ وَهُوَ إِسْنَادُ فِعْلِ الْعَبْدِ إِلَى اللَّهِ، وَالْجَبْرِيَّةُ اثْنَانِ مُتَوَسِّطَةٌ تُنْبِتُ لِلْعَبْدِ كَسْبًا فِي الْفِعْلِ، كَالْأَشْعَرِيَّةِ، وَخَالِصَةٌ لَا تُنْبِتُ كَالْجَهْمِيَّةِ).

واته: (جَبْرِیَّة): له (جَبْر) هوه، هاتوه (جَبْر) یش بریتیه له زۆر لیکردن و ناچارکردن، که بریتیه له پالڤانی کردهوهی بهنده بو لای خوا، که خوا به ناچارایی پێی دهکات و تۆبزی لێ دهکات.

ئنجنا (جَبْرِیَّة) ش دووجۆ

دوو جۆرن: **أ- جۆریکیان:** میانجیین، ئەویش ئەوانەن که وەدەستەپێنان بو بەنده دهچهسپێن له کردهوهدا، واته: دهلێن: بهلێ: خوا بهدهیپنهری کردهوهکانی مروڤه، بهلام مروڤیش وەدەستەپێنەرین، وەك ئەشعەرییهکان، ئنجا ئایا له حالیکدا خوا بهدهیپنهری کردهوهکانی مروڤ بێ، مهودا ماوهتهوه مروڤیش کردهوهکانی وەدەست بێنێ، مادام خوا بوی بخولقینێ، ئایا وەدەست هێنانی مروڤ بو کردهوهکانی له کویداوه؟ ئەوه دهبێ ئەشعەرییهکان وەلام بدەنهوهو لێره دایه ئەگەر شتێک زۆر ورد بووبێ، گوتووین: (أَدَقُّ مِنْ كَسْبِ الْأَشْعَرِيِّ)، ئەو شته له کهسبێ ئەشعەری (ئەبوو حەسەن ئەشعەری رهحمەتی خوای لێ بێ) وردتره، واته: شتێکی زۆر وردو قوولە! زانایان وایانگوتوه، بهلام من پێم وایه ئەوهی ئەشعەری گوتووین، هەر بوونی نیه، که دواوی من رای خۆم دهلێم.

ب- جۆری دووهم: له جەبرییهکان پێیان گوتراوه: (الْجَبْرِیَّةُ الْخَالِصَةُ)، جەبرییه بێ خلتەکان، که هیچ کاریگەرییهکیان بو مروڤ نههێشتۆتهوه، وەك جەهمیهکان، که گوتووین: خوا کردهوهکانی مروڤ دروست دهکات و مروڤ هیچ کارهیه، ههتا وینهیان هێناوهتهوهو گوتووین: مروڤ وەك پەرە مریشکێک وایه با لهولاهه بێ، بهولادا دهیخات و، لهولاهه بێ، بهولادا دهیخات، واته: مروڤ هیچی بهدهست نیه.

(الْجَرَّانِي) له کتێبه ناوداره کهی خوێ (التعريفات) دا، له پێناسه (الْقَدَرِيَّة) دا^(۱)، دهلێ: (هُمُ الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّ كُلَّ عَبْدٍ خَالِقٌ لِفِعْلِهِ، وَلَا يَرُونُ الْكُفْرَ وَالْمَعَاصِي

بِتَقْدِيرِ اللَّهِ تَعَالَى)، واتە: قەدەرییە ئەوانەن پێیان وایەو لافی ئەوێ دەدەن
کە هەموو بەندەیهک بەدیھێنەری کردەوێ خۆیەتی، پێیان وایە بێروایی و
سەرپێچی و تاوانەکان، بە ئەندازەگیری خۆی بەرز نین و، مەرۆف بوو خۆی
کردەوێ کانی خۆی دەخولقێتی و دەیانھێتێتە دی.

بەپێی ئەو پێناسەییەش بۆمان دەردەکەوێ، کە جەبریە بەلایە کدا تێیان
پەراندووە، هیچیان بۆ مەرق نەھێشتۆتەو، قەدەریەش بەولادا تێیان پەراندووە،
کە مەرۆفیان کردووە بە بەدیھێنەری کردەوێ کانی خۆی، لە ھالێکدا کە خوا
دەفەر موی: ﴿اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ ﴿۱۶﴾﴾ الزمر، خوا بەدیھێنەری هەموو
شتیکە، کەواتە: کردەوێ کانی مەرۆف، ئەگەر بەدیھێنراو (مخلوق) بن، دەبێ
بەدیھێنەرە کەیان خوا بێ، بەلام ئەگەر وەدیھێنراو نەبن، ئەو کاتە پێوستیان
بە بەدیھێنەر نیە، کە دوایی وەک پرای خۆم باسی دەکەم.

برگە ی دووھم: (القرطبي)، لە تەفسیرەکی خۆیدا^(۱)، دەلی:

(وَالَّذِي عَلَيْهِ الْأَمَّةُ وَالْجُمْهُورُ مِنَ الْأُمَّةِ: إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْكَافِرَ، وَكَفَرَهُ فِعْلٌ لَهُ
وَكَسَبٌ، مَعَ أَنَّ اللَّهَ خَالِقُ الْكُفْرِ، وَخَلَقَ الْمُؤْمِنَ، وَإِيمَانُهُ فِعْلٌ لَهُ وَكَسَبٌ، مَعَ أَنَّ
اللَّهَ خَالِقُ الْإِيمَانِ. وَالْكَافِرُ يَكْفُرُ وَيَخْتَارُ الْكُفْرَ بَعْدَ خَلْقِ اللَّهِ إِيَّاهُ، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى
قَدَّرَ ذَلِكَ عَلَيْهِ وَعَلِمَهُ مِنْهُ، وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُوجَدَ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا غَيْرُ الَّذِي قَدَّرَ
عَلَيْهِ وَعَلِمَهُ مِنْهُ، لِأَنَّ وُجُودَ خِلَافِ الْمَقْدُورِ عَجْزٌ، وَوُجُودَ خِلَافِ الْمَعْلُومِ جَهْلٌ، وَلَا
يَلِيْقَانِ بِاللَّهِ تَعَالَى، وَفِي هَذَا سَلَامَةٌ مِنَ الْجَبْرِ وَالْقَدَرِ، كَمَا قَالَ الشَّاعِرُ: يَا نَاطِرًا فِي
الدِّينِ مَا الْأَمْرُ ... لَا قَدَرٌ صَحَّ وَلَا جَبْرٌ).

(القرطبي) بە ھساب رایەکی میانجیی ھێناوەو دەلی: ئەمە سەلامەتی
تێدایە! بەلام پێم وایە لەو ھەدا نەپێکاوە، پێشی دەقی قسەکانی دینین، دەلی:

ئەوێ پێشەوايان لەسەر ئی و زۆربەى ئوممەت لەسەریەتی لە بارەى قەدەرەو، ئەوێهە کە خوا بابای کافری هێناوەتە دى، بەلام کوفری بابای کافر کردەوێهە و دەستەئێزای مەروڤەکەیه، لەگەڵ ئەوێشدا کە خوا بەدیھێنەری کوفریشەو، خوا برۆاداری وەدی هێناوە، بەلام ئیمانەکەى کردەوێهە و دەستەئێزای برۆادارە، لەگەڵ ئەوێشدا کە خوا بەدیھێنەری ئیمانیشەو، بابای بێپروا، بێپروا دەبێ و کوفر هەڵدەبژێری، دواى ئەوێ خوا کوفرەکەى دروستکردو، چونکە خوا ئەوێ لەسەر ئەندازەگیرى کردو و بۆى داناو، لە بارەىو زانیو، ناشگونجى هیچ شتێک لەو دووانە پەیدا بێ، (جگە لەوێ خوا ئەندازەگیرى کردو و زانیوێتەى)، چونکە پێچەوانەى ئەوێ کە خوا ئەندازەگیرى کردو، بۆ خوا بێتواناییه، (واتە: خوا شتێک ئەندازەگیرى بکات، بەلام کەسێک شتێکى دیکە بێتێتە دى، جگە لە ئەوێ خوا ئەندازەگیرى کردو، ئەو بێتوانایی پالەدرێتە لای خوا)، پەیدا بوونى پێچەوانەى ئەوێش کە خوا زانیوێتەى، مەروڤ و دەستى بێنى و پەیدای بکات، بەوێش نەزانیى پالەراوێتە لای خواو پاکى بۆ خوا، هیچ کامیان شایستەى خواى بەرز نین، لەوێشدا سەلامەتیی هەیه، هەم لە جەبر، هەم لە قەدەر، (کە مەروڤ ناچارەو هێچى لە دەست نایەت، یان مەروڤ خۆى کردەوێکانى خۆى وەدی دێنى)، وەك شاعیر گوتوویەتی:

(يَا نَاطِرًا فِي الدِّينِ مَا الْأَمْرُ ... لَا قَدَرٌ صَحَّ وَلَا جَبْرُ)،

واتە: ئەى ئەو کەسەى تەماشای دین دەکات! کارچییە؟ نە بۆ چوونى قەدەرییە راستە، نە بۆ چوونى جەبرییه.

ئەمە قسەى (القرطبي) یەو پێم وایە کە گوتوویەتی لەوێدا سەلامەتیی هەیه لە جەبر و لە قەدەر، لە راستیییدا نەپێکاوه، چونکە ئەگەر خوا ﷻ بەدیھێنەری کوفر بێ لە کافردا، بەدیھێنەری ئیمان بێ لە ئیمانداردا، هێچ بوارو دەرڤەتێک

بۆ كافرو بۆ پروادار نه ماوه ته وه كه كاريگه ريبه كيان هه بۆ له وه دهسته هێنانی كوفر، ياخود ئيمان دا، بۆيه ئه مهش هه ر پروويه كي ديكه ي جه به ره، كه بiero بۆچوونی ئه شه ره يبه كانه و، به رای بهنده جه بریكي داپۆشراوه.

برگه ی سییه م: دوو فه رمایشان دینین له م برگه ی سییه مه دا:

۱- پێغه مبه ری خوا ﷺ ده فرموی: {إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُطْفَةً، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ مَلَكًا بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: فَيَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ}، (أخرجه البخاري: ۳۰۳۶، ومسلم: ۲۶۴۳، والترمذي: ۲۱۳۷، وأبو داود: ۴۷۰۸).

واته: يه كي ك له ئيوه دروستكرانه كه ي كۆ ده كرێته وه له سكي دايكي دا چل رۆژ (نُطْفَة) ده بۆ، دواي وێنه ي ئه وهش (عَلَقَة) ده بۆ، دواي وێنه ي ئه وهش (مُضْغَة) ده بۆ، {عَلَقَة)، به مانای پارچه خوينیكي زه روو ئاسا، كه خۆي به مندالدا نه هه لواسيو وه، (مُضْغَة) ش، به مانای پارچه گوشتیكي زار جوو ئاسا به قه ده ر زار جوو يه ك كه هه ر له ئيو مندالدا نه يه، دواي خوا فريشته يه كي بۆ لا ده تيرۆ به چوار و شان {واته: چوار فه رمان}، به نووسيني بژيوه كه ي و كاتي مه رگ و كر ده وه كه ي و ئايا به ده به خت و دۆزه خيه، ياخود به خته وه رو به هه شتیه؟ دوايش روو حى به به ردا ده كری.

۲- فه رمایشتيكي ديكه ي پێغه مبه ری خاته م ﷺ: {كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُجَسَّسَانِهِ، كَمَا تُنْتَجِ الْبَهِيمَةُ بِبَهِيمَةٍ جَمْعَاءَ، هَلْ تُحْسِنُونَ مِنْ جَدْعَاءَ؟}، (أخرجه البخاري: ۱۲۹۲، ومسلم: ۲۶۵۸، وأبو داود: ۴۷۱۴).

واته: هه موو له دايك بوويه ك له سه ر خوارسك (فطرة) له دايك ده بۆ، دواي باب و دايكي ده يكه نه جوو له كه، يان ده يكه نه نه صراني، يان ده يكه نه مه جووسي، هه روه ك چۆن به چكه ي ئاژه ل به به چكه يه كي تير و پرو ته واو له

دايك دەبى، ئايا دەبىنى ھىچى نوقسان بى؟ {گوئى برا بى، يان لووتى برا بى، يان داغرابى، واتە: دوايى مروڧەكان دەستكارى دەكەن}.

ئەم دوو فەرمايشتەي پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەگەر بە روالەت تەماشايان بىكەي دەلىي: تىك دەگىرىن، يەكەميان دەلى: خوا ھەموو شتىك بو مروڧ دەنووسى و ئەو فرىشتەيەي دەئىرى، ھەموو شتىكى بو دەنووسى، ئەوھى دووھميان دەلى: مروڧ تىرو تەواوو پىك و پىكە، بەلام دوايى باب و دايكى دەيكەنە جوولەكە، يان نەصرانىي، يان مەجووسىي، واتە: ژىنگەو دەوروپەر، دەيگورن، بەلام ئەم دوو فەرمايشتە ھەر يەكەي باسى پروويەكى ئەو راستىيە دەكەن، كە خوا ھەموو شتىك دەزانى و، ھەموو شتىك دەتوانى و، بە دلئايى ھەموو شتىكى مروڧ لە لاي خواي پەرودەرگار ئاشكرايە، بەلام ئەوھ ماناي وانىە مروڧ ھىچ كارەبى لە ئەنجامدانى كردهوھەكانى خويداو لە ديارىيكردى چارەنووسى خويدا، بەلكو وەك پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى: مروڧ بە زگماكىكى راست و ساغەو، كە خواي پەرودەرگار و خاوەنى خوى دەناسى و، چاكە دەزانى و خراپە دەزانى بە گشتى، بەلام ديارە بو زانىنى وردەكارىيەكانى پىويسىي بە شەرىعت ھەيە، دەستى بگرى و پىنمايى بكات، ئەگەرنا مروڧىش لە ناخى خويدا، ئەگەر ناخەكەي تىكنەدرايى و نەشيوئىرايى، ئەندازەيەك ھەست دەكات بە ئاتاجيى خوى بو لاي خوا ﷺ و، بو بەندايەتىي كردن بو خواو، دەزانى كە ئەم دنيايە نابى شارى بىخواوھن بى و، دەزانى كە راستى باشەو درۆ خراپە، دزىي خراپەو، دەستپاكىي چاكەو تا كوئايى.

برگەي چوارەم:

ھەندىكى دىكە لە زانايان ئەو ئايەتە موبارەكەي سوورەتى (التغابن)، بە جورىكى دىكە تەفسىر دەكەن، كە من ئەو تەفسىر كردهي ئەوانم بە دلە، يەكەك لەوانە (الزمخشري)، لە تەفسىرە ناودارەكەي خوى (الكشاف)دا، كە

به‌داخه‌وه زه‌مه‌خشه‌ریی چونکه له‌سه‌ر رێبازی موخته‌زیله‌وه قه‌ده‌رییه‌ بووه، هه‌ندیک له‌ ڕوونکه‌ره‌وانی ماناو مه‌به‌سته‌کانی ئایه‌ته‌کانی قورئان، له‌به‌ر ئه‌وه هه‌ستایریان به‌رانبه‌ری هه‌یه، هه‌ر شتیک بۆ، به‌سه‌ری داده‌ده‌نه‌وه، ئه‌گه‌رنا لێره‌دا ئه‌وه قسانه‌ی ئیستا من لێه‌وه نه‌قل ده‌که‌م، قسه‌ی راست و دروست و گونجاون، له‌گه‌ڵ ئایه‌ته‌کانی قورئان و فه‌رمایشته‌کانی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و له‌گه‌ڵ عه‌قل و مه‌نتیقیشدا، (الزمخشری)، له‌ ته‌فسیری ئه‌وه ئایه‌ته‌دا که ده‌فه‌رموی:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ كَافٍٍ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ﴾، ده‌لێ: (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ خَلْقًا بَدِيعًا حَٰوِيًّا لِّجَمِيعِ مَبَادِي الْكَمَالَاتِ الْعِلْمِيَّةِ وَالْعَمَلِيَّةِ، وَمَعَ ذَلِكَ فَمِنْكُمْ مُّخْتَارٌ لِلْكَفْرِ كَاسِبٌ لَهُ عَلَى خِلَافِ مَا تَسْتَدْعِيهِ خَلْقَتُهُ، فَالْآيَةُ لِبَيَانِ إِخْلَالِهِمْ بِمَا يَقْتَضِيهِ التَّفَضُّلُ عَلَيْهِمْ بِأَصْلِ النُّعْمِ الَّذِي هُوَ الْخَلْقُ وَالْإِيجَادُ، فَمَا أَجْهَلُ مَنْ يَمْزُجُ الْكُفْرَ بِالْخَلْقِ وَيَجْعَلُهُ مِنْ جُمْلَتِهِ، وَالْخَلْقُ أَعْظَمُ نِعْمَةٍ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى عِبَادِهِ، وَالْكَفْرُ أَعْظَمُ كُفْرَانٍ مِنَ الْعِبَادِ لِرَبِّهِمْ).

هه‌لبه‌ته ئه‌م قسه‌یه (القرطبی) و (روح المعانی)ش، هێناویه‌تی من له (روح المعانی)ه‌وه هێناومه.

واته: {مانای ئه‌م ئایه‌ته موباره‌که به‌م شیویه‌ی} خوا ئیوه‌ی هێناوه‌ته‌دی، هێنانه‌دیه‌کی زۆر سه‌رنجراکێش، که تیکرای بواره‌کانی هه‌موو چاکییه‌ زانستی و کرده‌یه‌کان ده‌گریته‌خۆی، {واته: ئه‌وه هێنانه‌دیه‌ی ئیوه‌ وایه‌ که بتوانن، هه‌م له‌ ڕووی زانیاریه‌وه به‌ره‌و ته‌واویی بچن، هه‌م له‌ ڕووی کرده‌وه‌یه‌وه، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا هه‌تانه‌ بپروایی هه‌لبژاردوه‌وه‌ده‌ست هێناوه، به‌ پێچه‌وانه‌ی ئه‌وه‌وه‌ که دروستکردنه‌که‌ی خوازیاریه‌تی، ئایه‌ته‌که‌ بۆ ڕوونکردنه‌وه‌ی ئه‌وه‌یه‌ که ئه‌وان به‌ پێچه‌وانه‌ی چاکه‌ی خواوه‌ له‌سه‌ریان، ڕه‌فتاریان کردوه، که بناغه‌ی چاکه‌کانی پێداون، که دروستکردن و وه‌دیه‌ینانیان، ئه‌وه‌ که‌سه‌ش زۆر نه‌زانه‌ که کوفرو خه‌لق، تیکه‌ڵ ده‌کات {و کوفره‌که‌ له‌گه‌ڵ وه‌دیه‌ینانه‌که‌دا ده‌کات به‌یه‌ک شت}، له‌ حالیکه‌دا که وه‌دیه‌ینانی خوا بۆ مرو‌قه‌کان، گه‌وره‌ترین

نیعمەتی خوای بەرزە لەسەر بەندەکان، بەلام بیروای مەزنتین سەڵەییە لە بەندەکانەو بەرانبەر بە پەرورەدگاریان.

کەواتە: چۆن شتێک کە چاکترین شتە لەگەڵ شتێک کە خراپترین شتە هەردووکیان دەبێ، تیکەڵ بکری و ئاوێتە بکری؟

قەسەکەیم زۆر پێ جوانە: خوا لێرە دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ﴾، واتە: خوا ئێوەی هێناوەتە دی بە جەستەو ڕووحەو، ﴿فَإِنَّكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ﴾، کەچی لە جیاتی ئەوەی هەمووتان ڕوواداربن، ئەو سەڵەییە لە ئێوە کە هەتانه بیروایەو بیروایە و دەست دێنی، کە پێچەوانەی ئەو نیعمەتەیه خوا بە ئێوە بە خشیوەو، پێچەوانەی ئەو چاکەییە کە خوا لەگەڵ ئێوەیدا کردو، خوا ئێوە هێناوەتە دی، ئنجا چۆن دەگونجێ بیروا سەڵەبن بەرانبەر بە خوا؟ ﴿وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ﴾، هەشتانە ڕووادارە، هەروەها سوپاسگوزاریشە بۆ خوا چاکەکە خوای نادیدە نەگرتووە بەرانبەری سەڵە نەبوو، ﴿وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، ئەمەشیان خۆم دەلێم و زەمەخشەری نەگرتووە: خواش بینەری ئەوەیە کە دەیکەن، یانی: سەنگی مەحەك و پێوەر بۆ چاکیی و خراپیی مەرۆق، کردووەکە خۆیەتی، کە خۆی ئەنجامی دەدات و وەدەستی دێنی.

برگە ی پینجەم و کۆتایی: ڕای بەندەو چارەسەری بۆ ئەو کێشەیه:

پیش هەموو شتێک دەلێم: بە زۆری وایە کە بەهەڵدا چوون، یان بەهۆی تێپەڕاندنەو، یان بەهۆی کورتەپێنانەو، یەکیەک بەولادا تێدەپەڕینی و یەکیەک بەولادا، بۆ وێنە: لە بواری هاوسەنگیی ڕاگرتن لە نێوان داخوایەکانی جەستەو داخوایە ڕووحییەکاندا، هەیه بە لای جەستەدا تێدەپەڕینی، لەسەر حیسابی ڕووح و هیچ حسابێک بۆ ڕووح ناکات، وەك کرمە گەڵخۆرکەیهك دەم لە زەوی دەنێ، تەنیا ئەو بەشە لە زەویەو هاتو، بەس ئەو بەش و پێکەتەیهی

خۆی که جهسته که یه تی دهییینی، به لام ئه و ڕووحه ی له خواوه هاتوه، که ڕووحه کی مه عنه و یه، هیچ حسابی بو ناکات، هه شیان به پێچه وانه وه: ته نیا ڕووحه که ی خۆی و دیوه مه عنه و یه که ی دهییینی و، هیچ حساب بو جهسته ی ناکات، ئنجا هه ر له وه وه بگره هه تا زۆر شتی دیکه، به زۆری تپه راندن به لایه کدا له سه ر حسابی کورته یاننه له لایه کی دیکه وه، هه روه ها کورته یان له لایه کدا، سه رده کیشی به تپه راندن به لایه کی دیکه دا.

شایانی باسیشه: هه ر کام له وشه ی (کافر)، و (مؤمن)، هه ردووکیان ناوی بکه ر (اسم فاعل ن)، (کافر)، له (کفر) وه هاتوه، (کَفَرُ يَكْفُرُ كَفْرًا أَيْ سَتَرَ يَسْتُرُ سِتْرًا)، واته: پۆشی، ده پۆشی، پۆشین، (کافر) یش واته: پۆشه ر چونکه ئه و هه قه ی بۆی دی، راستیه کانی ئیمان دایانده پۆشی و ڕه فزیان ده کات، ئایا بۆچی خوای زاناو شاره زا ئه و وشه یه ی به کاره یناوه بو که سی بیپروا؟ چونکه له ناخی مروّفا داخوای ئیمان هه یه و، ئه و مروّفه (بیپروا) داخواییه کانی که له زگماک و ده روونیدا هه ن، له ناخیدا هه ن، سه رکوکیان ده کات و دایانده پۆشی، ئنجا (کافر) ناوی بکه ر (اسم فاعل ه)، واته: کوفری هیناوه ته دی (فَاعِلُ الْكُفْرِ)، هه روه ها (مؤمن) یش، ناوی بکه ر (اسم فاعل ه)، یانی: که سی که ئیمانی هیناوه ته دی (فَاعِلُ الْإِيمَانِ)، که واته: هه ردووکیان که خوا ده فهرموئ: ﴿فَمَنْ كَفَرَ مِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ﴾، واته: هه تانه بیپروای هیناوه ته دی و بو خۆی په یدای کردوه و، هه شتانه ئیمانی په یدا کردوه، ئیدی خوا ﷻ نه یفه رموه: هه تانه کوفرم بو خولقاندوه و، هه شتانه ئیمانم بو خولقاندوه، ئنجا ئه گه ر بگوتری: خوا ﷻ کوفری کافرانی هیناوه ته دی، هیچ ڕۆلکیان بو نامینته وه، ئایا مروّف چ کاریگه ریه کی ده بی له په یدا کردنی کوفردا که خوا بۆی هیناوه ته دی؟! وه ک چون خوا ﷻ جهسته ی بو ئیمه هیناوه ته دی، ئایا ئیمه ده توانین چیدیکه بکه ین، خوا ئه و جهسته یه ی به و شیوه یه بو هیناوینه دی، دوو چاو و دوو گوئی و دوو ده ست و دوو لاق و لووتیک و هه تا کو تای، مه گه ر ده ستکاری بکه ین و

بیگۆرین، ئەگەر نا توانین لێ زیاد بکەین، کەواتە: خوا ئەگەر کوفری کافران بێنیتە دی، ئەوان دەتوانن چی لێ بکەن، تازە خوا هیناویەتە دی و تەواو بوو، هەروەها ئەگەر خوا ئیمانی ئیمانداران بێنیتە دی و بیخولقینێ و لەبەردەستیان داینین، ئەوان هیچیان بۆ ناکرێ، هیچیان بۆ نەماوەتەوه.

ئەم رایەشم رایەکی تازەو نوێیە، بەلام لەمێژە ئەو رایەم گوتووە سەرەتا لەو مەوسوووعەیدا کە لە سجنی ئەمریکاییەکاندا نووسیومە: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، لە بەرگی دووەمدا ئەو راستییەم خستۆتەرۆو، دوایش لە ژمارەیهك له كتيبه كانی دیکەم دا بۆ وینە: (پروونکردنەوهی عەقیدە ی تەحاوی) و، مەوسوووعە ی: (بیرکردنەوهی ئیسلامی لە نیوان وەحیی و واقع) دا، کە لە راستیدا خوا ﷻ بە دیهینەری کردەوه کانی مروۆف نیە، چونکە کردەوه کانی مروۆف مەخلووق نین تاكو پێویستییان بە خالێق هەبێ، بەلکو کردەوه کانی مروۆف: مەجعوولن، مەفعوولن، مەعموولن، کەسین، ئیقتیرافن، ئیجتیراحن، خوا ئەو وشانە ی هەموویان بۆ کردەوه کانی مروۆف بە کارهیناون:

۱- ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا ...﴾ یونس: ۵۹.

۲- ﴿لَيْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ (۷۹) المائدة.

۳- ﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ (۹۶) البقرة.

۴- ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ...﴾ البقرة: ۲۸۶.

۵- ﴿وَمَنْ يَتَرَفَّ حَسَنَةً نَزَّدَ لَهُ، فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ (۴۳) الشورى.

۶- ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ ...﴾ الجاثية: ۲۱.

بەلێ کردەوه کانی مروۆف وەدەستەهیناون، ئەنجامدراون، کراون، مروۆفیش توانای ئەوهی هەیه کە کردەوه کانی خوێ ئەنجام بدات، ئەو تەخوا ی مۆتەعال بۆ خوێ دەفەرموێ: ﴿فَمَنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ﴾، کافر کەسێکە کوفر دینیتە دی

و پەیدای دەکات، نەك بېخولقینى، چونکە کوفرىك که کافر هەلیدەگرى، شتىك له نەبوون پەیدا نەبوو، بەلکو هەر بەو عەقلەى خوا پێیداو و بەو ویستەى که خوا پێیداو، بەو زمانەى خوا پێیداو، کوفر له عەقلی خویداو، له دلیدا دەچەسپینى و، بە زمان تەعبیری لى دەکات و، بە ئەندامەکانیشى مومارەسەى دەکات، هەروەها ئیمانى ئیمانداران و تاعەتى ئیماندارانیش بەهەمان شیوە، شتىك نەهاوتۆتە دى که بوونی نەبووبى، بەلکو هەر بەو ئەندامانەو بەو تواناو وزانەى خوا بۆ مروۆقى خولقاندوون، پەیدای کردوون، خواش بەدیھینەر (خالق) ى هەموو شتىکەو، هەموو شتىکی دروستکراو خوا بەدیھینەریەتى.

ئەو رایەى منیش نە رایەکەى موعتەزىلە، نە رایەکەى ئەشعەرییەکانیشە.

پیم وایە ئەو ئەو رایەى که رىك له گەل قورئان و سوننەتدا دەگونجى.

موعتەزىلە دەلین: مروۆف بەدیھینەرى کردەووەکانى خوێتەى، واتە: مروۆف دەکەن بە بەدیھینەر (خالق)، بەلام خوا دەفەرموى: ﴿اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ الزمر، واتە: خوا بەدیھینەرى هەموو شتىکە.

جەبریەکان بە تابیەت و ئەشعەرییەکانیش له دواى ئەوان دەلین: مروۆف هیچ کارەى بەلێ: دواى دەلین: مروۆف کردەووەکانى خوێ وەدەست دینى، بەلام وەختىک خوا کردەووەکانى مروۆف بخولقینى، هیچ نەماوەتەو بەو مروۆف که بەدەستى یینى.

تیمە کاتى خوێ له تەفسیری سوورەتى (الصفات) دا، له پووێژکردنەوێ ئەو نایەتە موبارەکەدا که دەفەرموى: ﴿قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ﴾ (٩٥) وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (٩٦)، لەوێشدا ئەو باسەمان کردو، که هەندىك له زانایان ئەوەیان بە بەلگە هێناوەتەو که خوا دەفەرموى: ﴿اللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ (٩٦)، خوا خۆتانى خولقاندووە ئەوەش که دەیکەن، گوتوویمانە: ئەوەى دەیکەن (ما تَعْمَلُونَ) مەبەست پێى کردەووەکانیان نیەو مەبەست پێى ئەو پەیکەرانیە

که تاشیویانن، چونکه خوا ده فەرموێ: ﴿قَالَ اتَّعَبُودَنَ مَا نَنْحِثُونَ﴾ ٩٥، ئایا شتێک دەپەرستن که خۆتان پەیکەرە کە ی دەتاشن؟ ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ ٩٦، خوا خۆشتان و ئەوێش که دروستتان کردو، (واتە: پەیکەرەکانیشی) خۆلقاندوون؟ ئەک مەبەست پێی کردووە بێ و، خۆی پەرورەدگار بە تەعیری موعتەزێلەو ئەشعەرێیەکان، فەرماشتی نە فەرموو، دوای ئەو مەدرەسەو قوتابخانە پەیدا بوون!!

کەواتە: خەتی نێوەراست و هەق ئەوێهە که خوا ﷻ بە دیهێنەری هەموو شتێک، که بە دیهێندراو بێ، بەلام مەروڤیش دەستەپاچە نێه و پەرە مەیشک نێه، وەک جەبریەکان دەلێن، هەر وەک مەروڤ وەک خۆی پەرورەدگاریش نێه وەک چۆن خوا شتان پەیدا دەکات لە نەبوون، مەروڤیش پەیدایان بکات لە نەبوون، بەلکو ئەو شتانە ی خوا پەیدای کردوون، مەروڤ دەتوانی دەستکاریان بکات و دەستیان تێوەربدا، دەتوانی کوفر وەدەست بێنی و، دوایش گوناھو تاوان و خراپەش وەدەست بێنی، هەر وەک مەروڤ دەتوانی ئیمان وەدەست بێنی و، لە دوای ئیمانی شەو و لە بەرھەمی ئیماندا، چاکەو تاعەت و فەرمانبەری وەدەست بێنی، کەواتە: کردەوێکانی مەروڤ دروستکراو نین، تاکو ناچار بین یان بلێن: خوا خۆلقاندوونی، یاخود مەروڤ خۆلقاندوونی وەک جەبریەو موعتەزێلە دەلێن، بەلکو کردەوێکانی مەروڤ وەدەستەتێراون و، مەروڤیش بۆ خۆی وەدەستەتێنەری کردەوێکانیەتی.

مه سه له ی دووهم:

سه رنجراکیشانی خوا ﷺ بۆ میژووی گهلانی بیپروا، که سزای سه ره نجامی شوومیان چیژتوه، له سۆنگهی ئه وه وه که پیغه مبه رانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) به لگه رۆشنه کانیان بۆ هیئان، به لام ئه وان گوتیان: چۆن مرووف رینماییمان ده کهن و ریمان پیشان ده ده؟ ئیدی پشتیان هه لکردو خواش لیان بینازبوو، چونکه خوا بینازی ستایشکراوه به ره های:

وه ك خوا ﷺ ده فهرموئ: ﴿الْمَیَاتِكُمْ نَبَا الَّذِیْنَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِیمٌ ۝۵﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْنِیْهِمْ رُسُلَهُمْ بِالْبَیِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشْرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنَى حَمِیدٌ ﴿۶﴾

شیکردنه وه ی ئه م دوو ئایه ته، له هه شت برگه دا:

(۱) - ﴿الْمَیَاتِكُمْ نَبَا الَّذِیْنَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾، ئایا هه والی ئه وانهی بیپروابوون له مه وه بهر بۆتان نه هاتوه؟ ئه مه له ریزمانی عه ره بییدا پێی ده گوتری: پرسیارکردنی پیچه سپاندن (الإستفهام التقریری)، چونکه به رامبه ره که ناتوانی نکوولی بکات که ئه وانهی بیپروا بوون، گهلانی بیپروا، به سه ره هات و ده نگ و باس و خواسیکیان بووه و ده نگوباسی ئه وانیان پیگه یشتوه، هه موویان به سه ره هاتی نوح ﷺ و گه له که ی و توفانه که ی، هه روه ها به سه ره هاتی ئیبراهیم ﷺ یان پیگه یشتوه، که ئه و دوو پیغه مبه ره، دوو پیغه مبه ری ئیو نه ته وه یی بوون، پاشان زۆربه یان به تایه ت له نیوه دوورگی عه ره یی و، شام و ده وروبهری به سه ره هاتی گه لی عادو ئه موودو، گه لی مه دیه ن و گه لی لووطیان هه ر بیستوه، ئنجا که ده فهرموئ: ﴿الْمَیَاتِكُمْ نَبَا الَّذِیْنَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾، ئایا ئه وانهی بیپروابوون له وه پیش هه واله که یانتان بۆ نه هاتوه؟ لیره دا ئه مه گواسته وه یه له: به کناره و له په ناڤا قسه له گه ل کردن، بۆ به روون و راشکاوی قسه له گه لدا کردن.

(۲) - ﴿فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهمْ﴾، سه ره نجامی شوومی کاری خۆیانیان چیژت.

(وَبَالَ)، له (وَبُل و وَاِبِل) هوه، هاتوه و ههر دوو کيان به مانای: بارانی دَلْپِه قورس (المَطَرُ الثَّقِيلُ القِطَارُن)، (قِطَار) کۆی (قَطْرَة) یه، واته: بارانی دَلْپِه قورس، ئنجا له هوه (وَبَالَ)، به مانای قورسی و سهختی دی و، که ده فهرمو: ﴿فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهم﴾، واته: سزای کاره سهخته که ی خویان، یان سه ره نجامه شووم و سهخته که ی خویانیان چِیژت، (أمر)، به مانای: (شَأْن) ه، واته: حال.

۳- ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، له رۆژی دواییشدا سزاو جه زره به یه کی به ئیش و ژانیان بۆ هه یه.

۴- ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾، ئه ویش به هۆی ئه وه وه که پیغه مبه ره کانیان به به لگه ئا شکرایه کانیان بۆ هینان، (ذَلِكَ)، ئاماژه یه بۆ ئه وه ی پیشت باسکراوه، واته: ئا ئه و سزا پیچیژتنه، ئا ئه و ئازاری به ئیش بۆ ئاماده کردنه له رۆژی دواییدا، پيش ئه وه ش، سزای سهخت پیچیژتنه له دنیا دا، ﴿بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾، به هۆی ئه وه وه یه که پیغه مبه ره کانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، به لگه رۆشنه کانیان بۆ هینان، (بَيِّنَة)، واته: به لگه یه کی زۆر رۆشن که هیچ کهس نه توانی نکوویی لی بکات، پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هیچ کامیان به بی موعجیزه و به لگه یه کی روونی بی چه ندو چوون، نه هاتوه، چونکه خوا ﷻ یه کیک له سیفه ته کانی بریتیه له وه ی کار به جیه و لیزانه، حیکمه تی خواش و ده خوازی که ههر که سیك بنیری بۆ کاریک، هۆکارو ئامرازه کانی جیه جی کردنی ئه و کاره ی بۆ بره خسینی، به که سیك بفرمو: بچۆ به به نویتنه رو ره وانه کراوی من و په یامی من به خه لک بگه یه نه، بگومان خه لک داوای به لگه ی لی ده کات، بۆیه هیچ پیغه مبه ریک به بی به لگه نه بووه، خوا ﷻ ته عبیری (البَيِّنَات) ی بۆ پیغه مبه ران له زۆر شوین دووباره کردۆته وه، واته: به لگه رۆشنه کان، ههروه ها له سووره تی (هود) دا، پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هه موویان دووباره ی ده که نه وه: ﴿أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ يَنبُوتَ مِنْ رَبِّي﴾ ۱۸ هود، پیغه مبه ری خاته میش ﷻ، فهرموویه تی: ﴿إِنِّي عَلَىٰ بَيْنَتٍ مِنْ رَبِّي﴾ ۵۷ الأنعام، ههروه ها نووح و هوودو صالح و شوعه یب و هه موو پیغه مبه رانی دیکه ش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ههر ئه وه ویردی سه ر زمانیان بووه: من له لایه ن

پەروەردگارمەووە لەسەر بەلگەیهکی رۆشنم و، پێخەمبەریش ﷺ «وەك چەند جارێك ئەو فەرمايشتەمان هێناوە» فەرموویەتی: {مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا قَدْ أُعْطِيَ مِنَ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ} (أخرجه أحمد: ٨٤٧٢، والبخاري: ٤٦٩٦، ومسلم: ١٥٢) واتە: هیچ کام لە پێخەمبەران نەبوو، مەگەر بەلگەیهکی وای دراوەت، موعجیزەیهکی وای دراوەت، کە لەسەر ئەووە خەلک بپروا بێنن، واتە: کەسێک کە لە راستیی بگەرێ و لێی بخەفت، ئەو پێخەمبەرە خۆ ناردوویەتی، بەلگەیهکی وای پێداوە، بە کەلکی ئەو بێ و بایی ئەوەندە بێ، بەرانبەرە کە ی پێ ئیقناع بکات، ئنجا خوا دەفەرموێ: ئەو چیژتێ سەرەنجامە شوومە دنیایان و، ئەو بۆ ئامادەکرانی نازارە بە ئیشە رۆژی دوايان، بەهۆی ئەووەیە کە پێخەمبەران بەلگە رۆشنەکانیان بۆ هێنان کەچی پێیان بپروا بوون، مەرچیش نیه، (بَيِّنَات)، لێرەدا تەنیا موعجیزەکانی پێخەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بن، بەلکو ئەو پەيامە هێناویانە، پەيامێکی روون بوو، نێوەرۆکی ئەو پەيامەش هەرچی چاکەیه فەرمانی پێکردووە هەرچی خراپەیه قەدەغە کردووە، راستییەکانی لە بارە ی بوون و، لە بارە ی خۆی پەروەردگارو، گەردوون و دنیاو دواڕۆژەو، دەربارە ی ژیا نی مروۆفەو، خستوونەرۆو، وشە ی (بَيِّنَات)، هەموو ئەوانە دەگریتەو، ئنجا ئەوان چیان گوت؟

٥- ﴿فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا﴾، گوتیان: ئایا مروۆفەکان رێنماییان دەکەن؟ پێشتریش گوتوو مانە: وشە ی (بَشَر)، بۆ تاکیش و بۆ دووانیش و بۆ کۆش دەبێ، لە سوورەتی (المؤمنون)دا، فیرعەون و دارو دەستە کە ی گوتوویانە: ﴿فَقَالُوا أَنْوْمِنُ لِبَشَرٍ مِثْلِنَا﴾، ئایا بپروا بۆ دوو بەشەری وەك خۆمان بێنین؟! چونکە (بَشَر)، بۆ تاکیش دەبێ و، ئەگەر بویستێ بگوترێ: دووان دەگریتە (مِثْلِي)، بەلام لێرەدا (بَشَر)، بۆ کۆ (جمع) بەکارهاتو، بە بەلگە ی ئەو کە دەفەرموێ: ﴿أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا﴾، ئایا مروۆفەکان رێنماییان دەکەن و رێمان پێشان دەدەن، هەمزە (أ) ی (أَبَشَر)یش (لِلْإِسْتِفْهَامِ الْإِنْكَارِيِّ)، بۆ پرسیارکردنی نکوولییەکە رانەیه، واتە: نابێ و کە ی مروۆف شایستە ی ئەو رێنمایی ئیمە بکەن و رێمان پێشان بدەن بەرەو خوا، چۆن مروۆف لێیان دەوێتەو ببنە نوێنەری خوا؟!

(۶) - ﴿فَكْفُرُوا وَتَوَلَّوْا﴾، ئنجا ئەوان بېپروا بوون و پشتیان هەڵکرد، (تَوَلَّوْا)، بریتیه له لاچوون لهو شوینەى تۆى لێ، لهو شوینەى لایچى و پشتى تى بکەى، ئنجا ئەوانه پشت تیکردنەکیان و پروو وەرچەر خاندنەکیان، له ئەنجامى بېپروایانەوه بوو، هەمیشە هەلۆیستی مەرووف له بیرو بۆ چوونیهوه هەڵدەقوێ، ئەوانەش له بەر ئەوهى بېپروایان هەبووه به رانبەر به پێغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆیه پشتیشیان تیکردوون، ئەگەر برۆیان پێهتیا بانایه، پرویان تێده کردن، کهواته: پروو تیکردن و فرمانبەری کردنى هەر که سێک بۆ پێغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و بۆ په یامى خوا، به ئەندازهى برۆا بوونیه تی و ئینسان تاكو ئیمانى زیاتر بێ، فرمانبەری باشتەر ده بێ، ههتا قه ناعه تی زیاتر بێ، بێگومان کرده وهى چاکى و هەلۆیستی باشى و پابه ندیی، زیاتر ده بێ، ئنجا ئایا که ئەوانه بېپروا بوون و پشتیان هەڵکرد، خوا ﷻ چى کرد؟!

(۷) - ﴿وَأَسْتَغْنَى اللَّهُ﴾، خواش بێ نیاز بوو، ئەم (و)ه، بۆ بادانه وه (عَطْف)یه، یانى: ئەوان که ئاوايان کرد، خواش بێ نیاز بوو.

(۸) - ﴿وَاللَّهُ غَنَىٰ حَمِيدٌ﴾، {ئەم (و)ه، لێره دا بۆ (حَال)ه}، له حالیکدا خوا ئەو په ڕى بێ نیازو ئەو په ڕى ستایشکراوه، واته: خوا له وان و له برۆا هیتانیا بێ نیازو، بێ پاکیشه له بېپروایان و له پشت هەڵکردنیا و، ئەگەر ئەوانیش ستایشى خوا نه کەن و به ندایه تی بۆ نه کەن، خوا له زاتى خویدا ستایشکراوه، خاوه نى هه موو سیفه تیکى به رزو په سنده و، شایسته ی هه موو جوړه به مه زنگرتن و به پاکگرتن و ستایشکردن و مل بۆ که چکردنیکه.

مه سه له ی سێیه م:

پووچی گومان و خه یالی بیروایان که زیندوو نا کرینه وهو، فه رمانکردنی خوا به پیغه مبه رکهی ﷺ که سویند به پهروه ردگاری بخوات: هه لده ستیزینه وهو زیندوو ده کرینه وهو، هه والی کرده وه کانشیان پیده دری، ئنجا بیا له سه ر ئه وه: فه رمان پیکردنیان که برپا به خواو به پیغه مبه رکهی و ﷺ ئه و پوو ناکیه ی دایه زاندوه، بینن:

خوا ده فه رموی: ﴿رَعِمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُعْزَوْا قُلْ بَلْ وَرَبِّي لَتُبْعِنَ ثُمَّ لَنَنْبِتَنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾ فَتَأْمُرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾﴾

شیکردنه وهی ئه م دوو ئایه ته، له شهش برگه دا:

١- ﴿رَعِمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُعْزَوْا﴾، ئه وانه ی بیروابوون پێیان وابوو زیندوو نا کرینه وه، (رَعِمَ)، هه م به مانای گومانی برد (ظَنَّ)، هه م به مانای لافلێدان (دَى)، (الرَّعْمُ: الْقَوْلُ الْمَوْسُومُ مُخَالَفَةِ الْوَاقِعِ خَطَأً، وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ الرَّعْمُ فِيمَا هُوَ بَاطِلٌ أَوْ ارْتِيَابٌ)، (رَعِمَ): قسه کردنیکه پیچه وانه ی واقع بێ به هه له، به زۆری وشه ی (رَعِمَ) به کارده هێنری بۆ شتیک که پووچه، یاخود جیی دوو دلییه، کهواته: لێره دا که خوا ده فه رموی: ﴿رَعِمَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئه وانه ی بیروابوون پێیان وابوو، یاخود ئه وانه ی بیروابوون لافیان لیدا، به هه له به خه یالپلاوی خوێان گوتیان: ﴿أَنْ لَنْ يُعْزَوْا﴾، که هه رگیز زیندوو نا کرینه وهو هه لئاستیزینه وه، پیشت مانای وشه ی (بَعَثَ) مان، کرد (بُعِثَ يُبْعَثُ)، لێره دا (يُبْعَثُوا)، له (بُعَثَ)، به مانای وروژاندن و، ناردن و، بلاو کردنه وهو، به مانای هه لستاندنه وه دی، وهك خوا له باره ی (أَصْحَابُ الْكَهْفِ) وهو، ده فه رموی: ﴿بَعَثَهُمْ﴾ ١٩ ﴿الْكَهْفِ، واته: ئیمه له خه وه که یان بیدارمان کردنه وه، (بُعَثَ)، به مانای له خه وه لسان و بیدار بوونه وه دی: ﴿وَكَذَلِكَ بَعَثَهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ﴾ ١٩ ﴿الْكَهْفِ، ئاوا بیدارمان کردنه وه بۆ ئه وه ی له ئێو خوێاندا بپرسن، ههروه ها به مانای زیندوو

کردنه‌وه‌ش دئی و، به مانای ناردنیش دئی، لێره به دنیایی به مانای هه‌لستێزانه‌وه‌یه له مهرگ و زیندوو کرانه‌وه‌یه.

(۲) - ﴿قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَنَّ﴾ {خوا فه‌رمان به پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌کات و ده‌فه‌رموێ:} بَلَى: با، سویند به په‌روه‌ردگارم، به دنیایی هه‌لده‌ستێزێنه‌وه، (حَرْفُ بَلَى: حَرْفُ جَوَابٍ لِلْإِبْطَالِ خَاصٌّ بِجَوَابِ الْكَلَامِ الْمُنْفِيِّ لِلْإِبْطَالِ)، (بَلَى): پیتی ولامدانه‌وه‌یه بۆ هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌و، تاییه‌ته به وه‌لامی قسه‌یه‌کی لابر دراو، بۆ هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی.

بۆ وێنه: که‌سیک ده‌لێ: ئایا باران نه‌باریوه؟ تۆ بۆ هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی قسه‌که‌ی، که قسه‌که‌ی لابر دانه، ته‌گه‌ر بَلِی: (نَعَمْ)، مانای وایه پشتگیریت کرد که نه‌باریوه، به‌لام که گوته: (بَلِی)، واته: با باریوه بۆ هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی قسه‌که‌ی، بۆیه له زمانی کوردیدا (نَعَمْ) ده‌بیته: به‌لێ، به‌لام (بَلِی) ده‌بیته: با، یه‌کیک ده‌لێ: ئایا من ئه‌و شته‌م نه‌دا به‌تۆ؟ ته‌گه‌ر به‌توێ بَلِی: پیت دام، ده‌بی بَلِی: (با)، به‌عه‌ره‌یه‌ی (بَلِی)، به‌لام ته‌گه‌ر به‌توێ بَلِی: نه‌خێر ئه‌و شته‌ت پت نه‌دام، ده‌لێ: (نعم)، واته: به‌لێ پیت نه‌دام، ﴿قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَنَّ﴾، بَلِی با سویند به په‌روه‌ردگارم ئیوه به دنیایی زیندوو ده‌کرێنه‌وه‌و هه‌لده‌ستێزێنه‌وه‌.

(۳) - ﴿ثُمَّ لَتُبْعَنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ﴾، دوا‌ی به دنیایی هه‌والتان پیده‌دری به‌وه‌ی کردووتانه، (ثُمَّ) لێره‌دا بۆ ریزه‌بندی پله‌پله‌ی و پیگه‌یه، واته: له گرنه‌وه‌ بۆ گرنه‌تر چوون، چونکه ئه‌وه که هه‌والیان پیدری به‌وه‌ی کردوویانه، گرنه‌تر له‌وه‌ی زیندوو بکرینه‌وه، یانی: زیندوو ده‌کرێنه‌وه، به‌لام له‌وه‌ش گه‌وره‌ترو گرنه‌تر ئه‌وه‌یه که هه‌والیشتان پیده‌دری به‌وه‌ی کردووتانه، (لَتُبْعَنَّ)، یانی: (لَتُخْبِرَنَّ)، هه‌والتان پیده‌دری، (الْإِنْبَاءُ: الْإِخْبَارُ)، پیشتیش گوتوو مانه: (النَّبَأُ: خَبْرٌ دُو فَائِدَةٍ عَظِيمَةٍ يَحْضُلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلَبَةُ ظَنٍّ)، راغیبی ته‌صفه‌هانی و شه‌ی (نَبَأٌ)، وا مانا کردوه، ده‌لێ: هه‌والیکه سوودیکی مه‌زنی هه‌یه، که به‌هۆی ئه‌و هه‌واله‌وه، زانیاری بۆ مرو‌ف پیدایه‌بێ، یاخود گومانیکێ زāl.

(۴) ﴿وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾، ئەوەش لەسەر خوا ئاسانە، (ذَلِكَ)، ناوی ئاماژەییە دەگەرێتەووە بۆ وشە (الْبَعْث)، واتە: ئەو زیندوو کرانەووەیە و هەڵستێرانەووەیە، یاخود بۆ کۆی ئەوەی باسکرا، واتە: هەم زیندوو دەکرێنەووە، هەم هەواڵتان پێدەدری بەوێی کە کردووتانەو، هەم سزا دەدرێن ئەو بێبرواییەکان.

(۵) ﴿فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا﴾، ئنجا بپروا بە خواو پیغمبەرەکی و ئەو ڕووناکییە بێن، کە دامانبەزاندووە، ئەم (ف)یە (فَأَمِنُوا)، (الْفَاءُ): فَصِيحَةٌ تَفْصِيحٌ عَنْ شَرْطٍ مُّقَدَّرٍ، وَالتَّقْدِيرُ: فَإِذَا عَلِمْتُمْ هَذِهِ الْحُجَجَ وَتَذَكَّرْتُمْ مَا حَلَّ بِنُظَرَائِكُمْ مِنَ الْعِقَابِ، وَمَا سَتَبْؤُونَ بِهِ مِنْ أَعْمَالِكُمْ: ﴿فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا﴾، (ف)، لێرەدا (فَصِيحَةٌ)یە، واتە: ڕوونکەرەووەیە بۆ مەرجێکی مەزەندەکراو کە مانایەکی ئاوی لێ دیتەووە:

ئەگەر ئەو هەموو بەلگانەتان زانین و ئەوەشتان هاتەووە یاد کە بەسەر هاوشێوەکانتان هاتووە، لە سزادراوانی گەلانی پێشوو، ئەوەشتان زانی کە هەواڵتان پێدەدری لە بارەیی کردووەکانتانەووە، کەواتە: بپروا بە خواو بە پیغمبەرەکی و بەو ڕووناکییە دایبەزاندووە بێن، کە بێگومان مەبەست پێی قورئانە.

﴿فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا﴾، ئەم (ف)ە، لە زمانی کوردیدا دەبێتە کەواتە، یان لە ئەنجامی ئەوەدا کە باسکراو ڕابرد، کەواتە بپروا بێن بەخواو بە پیغمبەرەکی ﷺ بەو ڕووناکییە دامانبەزاندووە.

(۶) ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، خواش شارەزای ئەوەیە کە ئەنجامی دەدەن و دەیکەن، واتە: بە وردەکارییەکانی ئاگادارەو شارەزایە.

مه سه له ی چواره م:

پۆژی تیدا کۆکرانه وهی مرۆفان، پۆژی تیدا زیانبار بوون و دۆرانی بیپروایانه و، برانه به ههشتی پروادارانی کردار باش به پاکراوهی و بردنه وهی مه زنیان به قسمهت ده بئ و، بیپروایانی به درۆ دانهری ئایه ته کانی خواش ده بنه هاوه لی ناگری دۆزه خ:

خو ده فهرموئ: ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيَدْخُلْهُ جَنَّتِ جَنَّتِ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝۹ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۝۱۰﴾

شیکردنه وهی ئەم دوو ئایه ته، له یازده بر گه دا:

۱- ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ لِيَوْمِ الْجَمْعِ﴾، ئەو پۆژه ی (خوا) بۆ پۆژی کۆبوونه وه کۆتان ده کاته وه،

وشه ی (یوم) لێره دا دوو ته گه ری هه ن:

أ- ده گونجی (یوم) مانایه که ی سه ربه خو بئ، چونکه (ظرف) هه، (مَنْصُوب) ه، له سه ر (ظرفیه)، واته: (اِذْكَرْ يَوْمَ)، یاد بکه وه ئەو پۆژه.

ب- ده شگونجی (یوم) په یوه ست بێته وه به ئایه تی پێشه وه که ده فهرموئ: ﴿مَنْ لَنْبَوْنُ بِمَا عَمَلْتُمْ﴾، که ی؟ ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ لِيَوْمِ الْجَمْعِ﴾، ئەو پۆژه ی کۆتان ده کاته وه بۆ پۆژی خپ کرانه وه و کۆکرانه وه، یه کێک له ناوه کانی پۆژی دوایی واته: قیامهت، که قو ناغی دووه می پۆژی دواییه، بریتیه له: (یوم الجمع) پۆژی کۆکرانه وه، ههروه ها (يَوْمَ الْحَشْرِ) یش، پۆژی خپ کرانه وه، ناویکی دیکه یه تی.

۲- ﴿ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ﴾، ئەو پۆژه پۆژی به یه کدی دۆراندن، یان پۆژی دۆرانه، پێشته له شیکردنه وه ی وشه کاندای وشه ی (تَغَابُنِ) مان، باسکرد، که له (عَبْنُ) وه، هاتوه (الْعَبْنُ):

أَنْ يُعْطَى الْبَائِعُ مِمَّا دُونَ حَقِّ قِيمَتِهِ الَّتِي يُعَوِّضُ بِهَا مِثْلَهُ، (عَبْنُ)، ئەوێهه بابای فرۆشیار
نرخیکی بدریختی، که مەر له ئەو نرخه‌ی وێنه‌ی ئەوی پێ قەرەبوو دەکریته‌وه، واته:
که سێک شتێ بفرۆشی، به‌لام نرخیکی که مەتری بدریختی که شایسته‌ی کالایه‌که‌یه‌تی،
ئەوه (عَبْنُ)ه، (عَبْنُ)، واته: زیانباربوون یاخود زیان لێدران، دۆران، له‌ده‌ست چوون،
به‌لام که لێره‌دا به (تَعَابُنْ)، هیناویه‌تی که له‌سه‌ر کیشی (تَفَاعَل)ه، دوو واتای هەن:

أ- به مانای ئەوێهه که زیانه‌که له هەردوو ک لایان دەبێ، چونکه هەر لایه‌ک ئەو
به‌شە بۆ لایه‌که‌ی دیکه دانراوه، پشک و به‌شه‌که‌ی وی ده‌بات، که ئەوه دوا‌ی زیاتر
شیی ده‌که‌ینه‌وه.

ب- یاخود پێژگه‌ی (تَفَاعَل)، لێره‌دا به‌کاره‌یێراوه به مه‌جاز، بۆ زۆری پهی‌دا بوونی زیان.

ئنج‌ا ئە‌گەر مانای یه‌که‌میان بێ و زیانبار بوون له هەردوو سه‌ره‌وه بێ،
یان دۆران له هەردوو سه‌ره‌وه بێ، زانیان ده‌لێن: ئەه‌لی به‌هه‌شت که ده‌چنه
به‌هه‌شت و پێ‌ای شوینی خۆیان که بۆیان دانراوه، هەر کامیکیان شوینی
بپێروایه‌کیش که ئە‌گەر بپروای هینابایه، بۆی دانراوه له به‌هه‌شتدا، شوینی
ئە‌ویش به میرات ده‌گرێ و ئەو ده‌بێ ده‌بیته میراتگری، بۆیه هه‌ندێک له
زانیان ده‌لێن: خ‌وای په‌روه‌ردگار که وشه‌ی (میراث)ی به‌کاره‌یناوه: ﴿وَتِلْكَ
الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا﴾ (٧٢) الزخرف، ئەو به‌هه‌شته‌ی کراوه‌ته میراتتان، مه‌به‌ست
پێی پشک و به‌شی ئەو که‌سانه‌یه که گریمان‌ه‌یان بۆ کراوه، ئە‌گەر بپروایان
هینابایه، ئەوه شوین و جی و پێیان ده‌بوو، ئنج‌ا ئیستا که چوونه دۆزه‌خ، ئەو
به‌هه‌شتییانه شوینی ئە‌وانیش به میرات ده‌گرن.

هه‌روه‌ها هەر که‌سێک که ده‌چێته به‌هه‌شت، شوینیکیشی بۆ دانراوه له
دۆزه‌خدا که ئە‌گەر بپروا بووایه ده‌یچۆیه، ئنج‌ا ئە‌وانه‌ی بپروان، شوینه
دانراوه‌کانی بپروادارانیش که ئە‌گەر بپروابوونایه‌و چووبان بۆ دۆزه‌خ،
ده‌یانچوون، ئەو شوینانه‌ش به میرات ده‌گرن و، له فەرمايشتیکی سه‌حیحی

پێغه‌مبه‌ردا ﷺ هاتوه^(۱): هەر که‌سیک ده‌چێته به‌هه‌شت، خوا ﷻ شوێنه‌ بو داندراوه‌ که‌شی له‌ دۆزه‌خدا پێشان دهدا، ئه‌گه‌ر خراپه‌ی کردبایه، بو ئه‌وه‌ی زیاتر سوپاس و ستایشی خوا بکات، {خوایه! ستایش بو تو که هیدایه‌تت دام و هاتمه ئه‌م به‌هه‌شته‌و نه‌چوومه‌ دۆزه‌خ}.

هه‌روه‌ها هەر که‌سیک که ده‌چێته دۆزه‌خیش، شوێنه‌ بو داندراوه‌ که‌ی له به‌هه‌شتدا پێشان دهدری، ئه‌گه‌ر چاکه‌ی کردبایه، بو ئه‌وه‌ی زیاتر خه‌فته‌ و هه‌سه‌رت و دلته‌نگی بو بێته‌ پیش، {که‌ خوایه! من چیم له‌ده‌ست خۆم دا! ئه‌و شوێنه‌ خۆشه‌م له‌ ده‌ست خۆم دا}.

ئهمه ئه‌گه‌ر مانای (تَّعَابُثِ)، له‌سه‌ر مانایه‌که‌مه‌ راسته‌قینه‌که‌ی خۆی بێ، واته‌: هەر کامێکیان زیان له‌وه‌ی دیکه‌ دهدا، به‌لام به‌ دلنایی ئهمه هەر بو ویکچوون (مُشَاكَلَة)، وه‌ك خوای په‌روه‌ردگار له‌ شوینی دیکه‌دا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ۖ (۱۵) وَأَكِيدُ كَيْدًا ۖ (۱۶)﴾ الطارق، یان: ﴿وَمَكْرُؤًا ۖ وَمَكَرَ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِيْنَ ۖ (۵۴)﴾ آل عمران، که بێگومان هی بیروایه‌کان به‌ پیلان و فیل، له‌ قه‌له‌م دهدری، به‌لام هی خوای کاربه‌جی مانایه‌که‌ی نه‌خشه‌یه، به‌لام له‌به‌ر موشاکه‌له‌و ویکچوون، خوا ﷻ وشه‌ی (مَکْر و گێد)ی، بو خۆی به‌کارهێنان، لێره‌ش ئه‌وه‌ی زیان دهدا له‌ به‌رانبه‌ره‌که‌ی هەر به‌هه‌شتیه‌کان، که شوینی بیروایه‌کان به‌ میرات ده‌گرن له‌ به‌هه‌شتدا، ئه‌گه‌رنا ئه‌وه‌ هیچ زیان لێدرانیك نیه، بابای به‌هه‌شتی که ده‌چێته به‌هه‌شت، شوینه‌که‌ی که له‌ دۆزه‌خدا بو‌ی داندراوه، بابای بیروا، ئه‌و شوینه‌ به‌میرات بگری.

ئه‌گه‌ر مانای دووه‌میشیان بێ، مانای وایه ئه‌و رۆژه‌یه که بیروایه‌کان زۆر تێیدا ده‌دۆڕن، زۆر زیان و زه‌ره‌ریکی گه‌وره‌یان ده‌که‌وێته‌ سه‌ر.

(۱) (لَا يَدْخُلُ أَحَدُ النَّارِ إِلَّا أَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ لَوْ أَحْسَنَ لَيْكُونَ عَلَيْهِ حَسْرَةً، وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ إِلَّا أَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ لَوْ أَسَاءَ لَيَزِدَّادُ شُكْرًا) أخرجه البخاري: ۶۲۰۰، وابن حبان: ۷۴۵۱.

(۳) - ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا﴾، هەر کەسێکیش بپروا بە خوا بێنی و کردەوهی باش بکات.

(۴) - ﴿يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ﴾، (خوا) خراپەکانی لێ دەسپێتەوه، (يُكْفِّرْ)، خۆبێندراوێشەتەوه: (نُكْفِرْ)، یانی: خراپەکانی لێ دەسپێنەوه، خوا خراپەکانی لێ دەسپێتەوه و پاکی دەکاتەوه، (سَيِّئَاتٍ)، کۆی (سَيِّئَةٍ)یە، واتە: خراپەکان، (سَيِّئَاتٍ)یش وێرای کوفر هەموو جوۆرە تاوانەکانی دیکەش بە گەورەو بچوو کەوه، دەگرێتەوه.

(۵) - ﴿وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، (خوا) دەیخاتە باخانیکەوه پرووباریان بە ژێردا دەپۆن، خۆبێندراوێشەتەوه: (وَيُدْخِلْهُ)، یانی: دەیخەینە باخانیکەوه پرووباریان بە بەردا دەپۆن، خوا دەیخاتە نێو چەند باخیکەوه، کە پرووبارو جوۆگەو جوۆبار بە ژێر درەختەکانیادا دەپۆن.

(۶) - ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، بە هەمیشەیی تێیاندا دەمێنەوه، واتە: لێیان نایەنە دەری و لەویدا هەرماو دەبن.

(۷) - ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، ئا ئەوه بردنەوهو بە ئامانج گەشتتی مەزنە، (الْفَوْزُ: نَيْلُ الْمَطْلُوبِ سَالِمًا)، (فَوْزُ): بریتیه لەوهی مروۆف ئاواتی خووی بە دەست بێنی و بە ئامانجی خووی بگات و سەلامەتیش بێ.

شایانی باسە: خوا ﷻ ئەم شیۆه وەسفە جیگاو پێگای بەهەشتیان زۆر لە قورئاندا دووبارە دەکاتەوه، کە بریتیه لە هەبوونی پەز و باخ، کە کانیی و سەرچاوهو پرووبار و ژیریاندا دەپۆن، هەروەها خانووبەرەو کۆشکی بەرزو، تێیاندا هەرماو دەبن، چونکە ئەو وەصفانە هەموویان وەلامی داخوازیی قوولیی زگمک و ناخی مروۆف دەدەنەوه، مروۆفەکان هەموویان کەیفیان دی، بە شوینی سەوزایی و دارو درەخت، بە جوۆگەو جوۆبارو کانیی و سەرچاوه، بە پرووبار بە تافگەکان، هەروەها مروۆفەکان هەمیشە حەزیان لە کۆشک و تەلارو شوینی بلندە، هەموو مروۆفەکانیش حەزیان لە هەرماو بوون و، لە نێو

نەچوون و بەردەوام بوونە لە ژياندا، بۆیە خوا ﷻ ئەو شتانەى لە قوولایى فیترەت و ناخى مرۆڤدا هەن، لە بەهەشت دا دایان، خوا بۆ خوێ مرۆڤى دروستکردووە دەزانى داخوایى کانى چىن و، بەپێى داخوایى کانى پاداشتى دەداتەووە، هەر ئەوەش کە لە بەهەشت دا دایناوە و نامادەى کردووە، باس دەکات، بە ئەندازەى ئەوەى لە کەوڵى وشەکاندا چى دەبێتەووە، عەقڵ و دلى ئیمە دەتوانى وەخوێ بگرى و ئىستیعابى بکات، چونکە وەك جارى دیکەش باسمانکردووە، بە دلنایى ئەوەى خوا دایناوە بۆ بەهەشتیان، تەنیا ئەوەندە نیه، کە باس دەکرى و باس کراوە، بەلام زمان و وشەو دەرپرینهکان بەس چى ئەوەندەیان تیدا دەبێتەووە، ئیمەش ئیستا لەم ژيانە دنیایەدا، هەر لەوەندە حالى دەبین و هەر لەوەندە تیدەگەین، بەلگەشم ئەوەیە کە خوا ﷻ لە سوورەتى (السجدة) دا، دەفەرموى: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ (۱۷)، هیچ کەس نازانى ئەوەى بۆ پنهان کراوە ئەوەى مایەى دلخۆشى و شادمانیەتى.

هەر وەها فەرمایشتە کە پێغەمبەرىش ﷺ روونە کە دەفەرموى: ﴿فِيهَا مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ﴾ (أخرجه أحمد: ۲۲۸۷۷، ومسلم: ۲۸۲۵)، واتە: ئەوەى لە بەهەشتدا هەیه، نە هیچ چاویک دیتووێت، نە هیچ گوێیەك بێستووێت، نە بە خەيال و ئەندیشەى هیچ کەسێکیش دا هاتووە.

ئنجا دوایى دیتە سەر باسى سزای بێروایان:

۸- ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾، ئەوانەش کە بێروابوون و نیشانهکانى ئیمەیان بە درۆ داناون، ﴿كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾، واتە: بەردەوام بوون لەسەر کوفرو، بەردەوامیش بوون لەسەر بە درۆ دانانى نیشانهکامان، بێروابوون واتە: بە خوا بێروابوون و، بە پێغەمبەرى خوا ﷻ و بە پۆزى دوایى.

(آیات) لە (آیاتنا) دا، کوێ (آية) یه، کە بە مانای نیشانه دى و سى ئەگەرى

هەن:

ا-- دەگونجی مەبەست پێی ڕستەو ڕەگەکانی فەرماشتی خوا بێ.

ب- دەشگونجی مەبەست پێی دیاردەو دیمەنەکانی دەورووبەرو بوونەوەر بێ.

ج- دەشگونجی مەبەست پێی موعجیزەکانی پێغەمبەر(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بێ، هەموویان دەگریتهو، ئەوانەی بێڕوا بوون و، نیشانەکانی خویان بە درۆ دانان.

۹- ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، ئەوانە هاوێلانی ئاگر تێیدا هەرماو دەبن، (أَصْحَاب) کۆی (صاحب) ه، کە هەم بە مانای هاوێل دی، واتە: هەمیشە لەگەڵ ئەو ئاگرەدان و لێی جیا نابنەو، هەم بە مانای خاوەن (مَالِك) یش دی، واتە: ئەگەر شتێک هەبێ ئەوان لە ڕۆژی دوایدا ببە خاوەنی، تەنیا ئاگرە!.

۱۰- ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾، خراپترین سەرەنجامیش، خراپترین شوێنیش کە کارو بارەکان بۆی دەچن، ئەو ئاگری دۆزەخە.

(ل) ی سەر (لیوم الجمع) لە ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ لِيَوْمِ الْجَمْعِ﴾ دا، پشپۆرانی زمانی عەرەبی، بە سێ شیوە مانایان کردووە:

ا- هەندیکیان گوتووین: (لَاَمُ التَّغْلِيلِ) ه، لامی ھۆکارھێنانەو واتە: ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ لِيَوْمِ الْجَمْعِ﴾: أي: لِأَجْلِ يَوْمِ الْجَمْعِ، لە پێناوی ڕۆژی کۆکردنەویدا کۆتان دەکاتەو.

ب- هەندیکیش گوتووین: (ل) لێرەدا بە مانای (فِي) یە، یانی: (يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ فِي يَوْمِ الْجَمْعِ)، ئەو کاتە لە ڕۆژی کۆکرانەویدا کۆتان دەکاتەو، بەلام ڕەنگە لەو دووانە پێشی باشتەر ڕای سییەم بێ.

ج- (ل) (لَاَمُ التَّوَقُّيْتِ) ه، لامی کات دیاریکردن، واتە: لە کاتییدا کە ڕۆژی کۆکردنەویدە، وەك دەگووتری: (أَتَانِي فُلَانٌ لِّخَمْسٍ خَلَوْنَ مِنْ شَوَالٍ)، فلانکەس هات بۆ لام لە کاتییدا پێنج شەو لە مانگی شەووال تێپەریبوون، لە راستیدا ڕای سییەم لەوانی دیکە باشتەر.

لیره شدا دینه کۆتایی ئەم دەرسەمان و، لە خواى پەروەردگار داواکارین بە
 لوتف و کەرەمى خۆى ئیمە لەو کەسانە بگێرێ، کە لە دنیا دا دەبنە خواوەنى
 ئیمان و کردەوێ باش و، پاکى و چاکىیەکی و، وایان لى بکات شایستەى
 ئەو بن لە رۆژى دوایدا بە بەهەشتەکانى خوا شاد بن و، بە دیدارى
 خواى پەروەردگار شاد بن و، لە ئاگرى نێلدراوو بلیسەدارى دۆزەخ پارێزراو و
 چەپالەدراو بن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ددرسی دووډم ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

بەرێزان!

ئەم دەرسەمان دەرسی دوو هەموو هەشت (۸) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (التغابن) دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۱۱ - ۱۸)، پێشتریش گومان: ئەم هەشت ئایەتەش هەشت بابەتی گەورەو گرنگی جوړاو جوړ دەگرێتە خۆیان:

۱- هیچ بەلایەک بەسەر کەس نایەت، بەبێ مۆلەتی خوا.

۲- فەرمانکردن بە فەرمانبەری و گوێڕایەڵی بۆ خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ.

۳- جگە لە خوا هیچ پەستراویک کە شایستەیی پەرستراوی بێ، نیە.

۴- برواداران پێویستە تەنیا پشت بە خوا ببەستن.

۵- هەندیک لە ژن و مندالی برواداران، مایەیی زیانباریین بۆیان و، پێیان دەکەوێت گرفتارییهوه، وەک چۆن دوژمنیک زیان بە دوژمنەکەی دەگەیەنێ، ئاوا دەچنە ئەو قەلبەوه.

۶- پێویستە برواداران هەتا دەتوانن، پارێز لە خوا بکەن.

۷- قەرزی باشدان بە خوا، مایەیی پاداشتی چەند بەرانبەر پێدرانه، لەلایەن خوا بەخشەری میهرەبانەوه.

۸- خوا سوپاسگوزارو، هێدی و، زانای پەنھان و ئاشکراو، بالادەستی، کاربەجێیە.

﴿ مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ، وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝۱۱ ﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ۝۱۲﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝۱۳﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا

أَزَوَّجَكُمُ وَأَوْلَدَكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَأَحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ
 اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَانْقُوا اللَّهَ
 مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ
 هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ
 حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

مانای دهقا و دهقی نایه تهکان

{هیچ به لایهك به سهر (هیچ كهس) نایهت، مه گهر به مؤله تی خواو، ههر
 كه سیش برپوا به خوا بینئ، دلی رینمایی دهكات (بو خوږاگریی) و، خواش
 به هه موو شتیک زانایه ﴿١١﴾ فه رمانبه ریی خوا بکهن و فه رمانبه ریی پیغه مبه ر
 بکهن، ئنجا نه گهر پشتتان کرده وه، به دلنایی پیغه مبه ره که مان ته نیا گه یاندنی
 پروونی له سهره (و خوټان بهر پرسیارن) ﴿١٢﴾ خوا جگه له وی هیچ په رستراویك
 نیهو، با پروادارانیش بهس پشت به خوا به ستن ﴿١٣﴾ ئه ی ئه وانیه ی پرواتان
 هیناوه! بیگومان (به شیک) له هاوسه رانتان و رۆله کانتان بوټان دوژمنن، ئنجا
 وریایان بن و، نه گهر وازبینن (له سزادان) و چاوپووشی بکهن و ببوورن، به
 دلنایی خوا لیبوره دی به به زه ییه ﴿١٤﴾ مسوگهر سامانه کانتان و رۆله کانتان
 (هوکاری) تاقیکردنه وه (و مهینه تی) ن و، خواش پاداشتی مه زنی له لایه ﴿١٥﴾
 ئنجا هه تا ده توانن پاریز له خوا بکهن و، گوئی بگرن و فه رمانبه ریی بکهن
 و به خشن، باشتهر بو خوټان و، ههر كه سیش له (خراپه ی) چرووکی خوی
 بیاریزری، ئه وانهن سه رفرازان ﴿١٦﴾ نه گهر قهرز به خوا بدهن به قهرز پیدانیکی
 باش، بوټان چهند به رانبهر ده کاته وه (له پاداشتدا) و، لیتان ده بووری و، خواش
 سوپاسگوزاری هیدییه ﴿١٧﴾ زانای په نهان و ئاشکرایه، زالی کاربه جییه ﴿١٨﴾.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْبَلَاغُ): (الْبُلُوغُ وَالْبَلَاغُ: الْإِنْتِهَاءُ إِلَى أَقْصَى الْمَقْصِدِ وَالْمُنْتَهَى)، وشه ی (بَلَاغُ وَبُلُوغُ)، هه ردووکیان به مانای گه یشتنن به ئه وپه ری ئامانج و مه به ستیک، واته: گه یشتن به کو تایی.

(تَعَفُّوْا): (الْعَفْوُ: التَّجَافِي عَنِ الذَّنْبِ، وَالْعَفْوُ: تَرْكُ الْعُقُوبَةِ)، (عَفُو): به مانای دووری گرتن له گونا هو، وازه یئانه له سزادان.

(وَتَصَفَّحُوا): چاو پۆشی بکه ن، (الصَّفْحُ: تَرْكُ التَّثْرِيبِ، وَهُوَ أَبْلَغُ مِنَ الْعَفْوِ، إِذْ قَدْ يَعْفُو الْإِنْسَانُ وَلَا يَصْفَحُ)، (صَفَح): بریتیه له وازه یئانی سه رزه نشتکردن، وشه ی (صَفَح) له (عَفُو)، مانایه که ی به هیز تره، چونکه جاری واهیه مروؤف (عَفُو) ده کات، واته: واز له سزادانی که سیك دینی، به لام چاو پۆشی ناکات، به و واتایه ی به جوړیک له گه ل ئه و که سه دا مامه له بکات، که ئه و گونا هه ی هه ر نه کردوه، ئه و هه له یه ی هه ر نه کردوه، (عَفُو) یانی: خراپه ی خراپه کاره که ی له بیر ده مینی، به لام واز له سزادانی دینی، به لام (صَفْح)، ئه وه یه وه ک ئه و که سه گونا هو هه له که ی هه ر نه کردبی.

(وَتَغْفِرُوا): (الْغَفْرُ: إِبْسَاسُ الشَّيْءِ مَا يَصُونُهُ عَنِ الدَّنَسِ، وَغُفْرَانُ اللَّهِ: صَوْنُ اللَّهِ الْعَبْدَ مِنْ أَنْ يَمُسَّهُ الْعَذَابُ)، (غَفْر): به مانای ئه وه یه شتیک بکه یه پۆشه ری شتیک بو ئه وه ی چلکن نه بی و، به کوردیی (غَفْر) ده بیته لیبوردن، لیبوردنی خواش ئه وه یه به نده که ی پپۆشی له وه ی سزای بگاتی.

(شَحَّ نَفْسِهِ): (الشَّحُّ: بَحْلٌ مَعَ حِرْصٍ)، (شَحَّ): بریتیه له چرووکی له گه ل سووری له سه ر ئه وه ی ئه و مروؤفه هیچی له ده ست نه بیته وه.

(قَرَضًا حَسَنًا): قه رزیکی باش، وشه ی (قَرْض): ئیمه هه ر به قه رز به کاری دینین، هه ندیک وشه ی (وام) به کار دینن، که وشه که فارسییه، به لام وشه ی

قەرز، کورد بە پیتی (ز)، دەیلین و نالین (قَرُض)، تازه ئەو وشە کوردینراوە زۆر وشە عەرەبی هەن، یان وشە زمانەکانی دیکە هەن، هاتوونە ئێو زمانی کوردییەوهو پێویست ناکات بەرانەریکیان بۆدابتاشین، کە سەرەنجام وشەیهکی نامۆ دەرئچێ و خەڵک تێی نەگات، بۆ وینە: قەڵەم هەموو کەس تێی دەگات و پێویست ناکات بلێ: پێنوس، دەفتەر هەموو کەس تێی دەگات و، پێویست ناکات بلێ: تیانوس، کتێب هەموو کەس لێی حالی دەبێ و، پێویست ناکات بلێ: پەراو، هەلبەتە ئەگەر ئەو وشانەش بەکاربهێنرێن، ئاساییە، بەلام ئەو وشانە خەڵک باشتەر لێیان تێدەگات، پێویستە بەکاربهێنرێن لە هەر زمانیکەوه هاتین، لە عەرەبییهوه دین، لە فارسییهوه دین، لە ئینگلیزییهوه دین و، زمان بە بەکارهێنانی موفەرەدات و وشە زمانەکانی دیکە دەولەمەند دەبێ.

(الْقَرُضُ: مَا يُدْفَعُ إِلَى الْإِنْسَانِ مِنَ الْمَالِ بِشَرْطِ رَدِّ بَدَلِهِ)، (قَرُض): بریتیه لەوهی دەدری بە مرووف لە مال و سامان، بەمەرچی گیرانهوهی جێدارەکە، گیرانهوهی قەرەبووهکە، واتە: مەرج نیە خودی ئەو پارەیه، بەلام بۆ وینە: کەسێک (۱۰۰) دۆلار، یان ملیۆنێک دیناری ئەمڕۆ دەدا بە کەسێک، گەڕنگ ئەوهیه دوایی سەد دۆلارەکە، یان ملیۆن دینارەکە بداتەوه، مەرج نیە خودی ئەو پارەیه بێ، چونکە ئەو پارەیه سەرف دەکات، بۆیه دەلی: (رَدِّ بَدَلِهِ) گیرانهوهی جێدارەکە.

(يُضْعِفُهُ): (ضَعْفُهُ وَضَاعَفْتُهُ: ضَمَمْتُ إِلَيْهِ مِثْلَهُ فَضَاعِدًا)، (ضَعْفُهُ وَضَاعَفْتُهُ)، هەردووکیان بە مانای ئەوهن شتێک وینە خۆی و زیاتریشی بخڕیتە سەر.

(حِلْمٌ): بە کوردیی دەبێتە هییدی و مەند، (الحِلْمُ: صَبَطُ النَّفْسِ وَالطَّبْعِ عَنْ هَيْجَانِ الْغَضَبِ، وَجَمْعُهُ أَحْلَامٌ، وَلَيْسَ الْحِلْمُ هُوَ الْعَقْلُ، لَكِنْ فَسْرُوهُ بِذَلِكَ لِكُونِهِ مِنْ مُسَبَّاتِ الْعَقْلِ)، (حِلْمٌ): بە مانای خۆ کۆنترۆڵکردنە لە هەلچوونی توورەیی (حِلْمٌ) بە (أَحْلَامٌ)، کۆ دەکرێتەوهو (حِلْمٌ)، بریتی نیە لە عەقل، بەلام بۆیه (حِلْمٌ) یان بە عەقل لیکداوهتەوه، چونکە لە پەیداکراوهکانی عەقلە، کەسێک عەقلێکی باشی هەبێ، ئەو عەقلە کۆنترۆڵی دەکات و هییدی و مەندی دەکات.

هۆی هاتنه خوارهوی ئایه ته کان

هۆی هاتنه خوارهوی ئه م ئایه ته: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عُدُّوا لَكُمْ فَأَحْذَرُوهُمْ وَإِن تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (١٤)

له و باره وه ئه م گێردراوه یه دینین: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: وَسَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عُدُّوا لَكُمْ فَأَحْذَرُوهُمْ﴾ قَالَ: هَؤُلَاءِ رَجَالٌ أَسْلَمُوا مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ، وَارَادُوا أَنْ يَأْتُوا النَّبِيَّ ﷺ، فَأَبَى أَرْوَاحُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ أَنْ يَدْعُوهُمْ، أَنْ يَأْتُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَلَمَّا أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَأَوْا النَّاسَ قَدْ فَقَهُوا فِي الدِّينِ، هُمُومًا أَنْ يَعَاقِبُوهُمْ، فَأَنْزَلَ عَزَّوَجَلَّ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عُدُّوا لَكُمْ فَأَحْذَرُوهُمْ﴾ (١٤) { (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ٣٣١٧، والطَّبْرِيُّ: ٣٤٢٩٠، وصححه الألباني في صحيح السنن الترمذي، ورواه الطبراني في الكبير: ١١٧٢٠، وقال الحاكم: صحيح الإسناد ووافقه الذهبي، لكن قال مؤلفا: «الإستعاب في بيان الأسباب»: ج ٣، ص ٤٢١، قلنا: وهذا إسناد ضعيف).

واته: عهبدوڵای کوری عه بیاس (خوا له خۆی و بابی رازی بی)، پیاویک له باره ی ئه م ئایه ته وه لێی پرسى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عُدُّوا لَكُمْ فَأَحْذَرُوهُمْ﴾ (١٤) ئەویش گوتى: ئەوه له باره ی پیاوانیکه وه هاته خوار که خه لکی مه کهه بوون و مسوڵمان بوون و، وىستیان بینه خزمهت پێغه مبه ر ﷺ (کوچ بکه ن بو مه دینه)، به لام هاوسه ره کانیا ن و منداله کانیا ن ئاماده نه بوون رێیا ن بده ن، بچنه خزمهت پێغه مبه رى خوا ﷻ، ئنجا کاتیک هاته خزمهت پێغه مبه رى خوا ﷻ (واته: دواى ماوه یه ک، ئایا له ماوه ی صوڵحی حوده یبیه دا هاتوون؟ یاخود دواى ئازادکرانى مه کهه هاتوون)، بینیا ن خه لک له ئایین دا شاره زا بوون، (واته: ئەوانه ی پێشتر هاتوون و

کوچیان کردو، تەماشایان کرد دواکه و توون له دینداریداو له شارەزا بووندا، له قورئان لەبەرکردن دا، ئنجا ویستیان منداڵ و ژنەکانیان سزا بدەن، خواش عزوجل ئەو ئایەتە ی ناردە خوار، بە تاییەت ئەوێ دەفەرموی: ﴿وَلِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۱۴)

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای بەرزو بێ وێنە لەم هەشت ئایەتە موبارە کەدا، هەشت پراستی گەورە و گەریگ دەخاتە پوو، هەشت بابەتی گەریگ، سەرەتا دەفەرموی: ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، هیچ بەلایەک تووش نابێ، مەگەر بە مۆلەتی خوا، واتە: (مَا أَصَابَ أَحَدٌ مِنْ مُصِيبَةٍ)، هیچ کەس تووشی هیچ بەلایەک نابێ، مەگەر بە مۆلەتی خوا، واتە: کە بەلایەک بەسەر کەسێک دێ، و گەریگی و ناپەرەتی بەسەر کەسێک دێ، بابزانی خوا ئاگادارەو بە ویستی خوا بوو، بە مۆلەت و پێیدانی خوای زاناو توانا بوو، ئەو نەبوو لە ویستی خواو لە زانیاری خوا بەدەر بێ، ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ﴾، هەر کەسێک بپروا بە خوا بێ، دلی پێنمایی دەکات، واتە: دلی پراستە پێ دەکات بۆ وەرگرتنی هەلۆستی پراست و دروست لە بەرانەر ئەو بەلایە مەینەتی و ناپەرەتیانەدا کە بەسەری دێ، کە بریتیە لەوێ خۆراگر بێ، سێلەیی و ناشوگری نەکات و سکاڵای بێجی نەکات، ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، خواش بە هەموو شتێک زانیە، هەم بەو بەلایە کە بەسەری هاتو، هۆکارەکانی ئەو بەلایە هەلۆستەکی ویش، چ هەلۆستێک دەنوێنێ؟ خوا ئاگادارو زانیە بە هەموو شتێک.

﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾، ئێوەش فەرمانبەری خواو فەرمانبەری پێغمبەر بکەن، گۆپراپەلیی خواو گۆپراپەلیی پێغمبەر بکەن، ﴿فَإِنْ

تَوَلَّيْتُمْ ﴿١﴾، ئنجا ئەگەر پشتتان ھەلکرد؟ لێرەدا پرووی دواندن لە مەوۆقەکانە بە گشتی و، دەشگونجی پروو لە برۆاداران بێ، بە تاییەتی، چونکە ئەوانن کە خوا دەناسن و پیغەمبەر دەناسن و، ئامادەشن فەرمانبەری و گوێرایەلیی خواو پیغەمبەری خوا بکەن و، دەشگونجی پرووی لە مەوۆقان بێ بە گشتی، بە مسۆلمان و نامسۆلمانەو، ﴿فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ﴾، ئەگەر پشتتان ھەلکرد، پشتتان کردەو و پاشتانکردە فەرمانبەری خواو پیغەمبەری خوا ﷺ، بە دلتیایی پەوانەکراوی ئیمە، ئێردراوی ئیمە، تەنیا گەیانندی پروون و ئاشکرای لەسەرە، یاخود گەیانندی پروونکەرەو و ئاشکراکەری لەسەرە (مُبِين)، دەگونجی بە مانای پروون و ئاشکرا بێ، دەشگونجی بە مانای پروونکەرەو و ئاشکراکەر بێ، بە پێی ئەوە کە ئایا لە (أَبَان) ی قاصیرەو ھاتو ەك: (أَبَان الْقَمَرُ)، مانگە کە دەرکەوت، یاخود لە (أَبَان) ی تێپەرکەر (مَتَعَدِّي) یەو؟ ئەو کاتە (أَبَان)، بەرکار دەخوای، ەك: (أَبَانُ الْمَدْرُسُ لِدَرْسٍ)، وانەبێژە کە دەرەسە کە ی پروونکردەو.

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، ئەمەش راستییەکی دیکە یە خوا ﷻ رایدەگەیەنێ: خوا بێجگە لەو هیچ پەرستراویک نیە، واتە: هیچ پەرستراویکی شایستە ی پەرسترا نیە، ئەگەر نا خەلک زۆر شت دەپەرستێ، زۆر جاری دیکەش گوتوو مانە: (أَلله)، بە مانای خوا ﷻ دی، بە ئینگلیزی (God)، بە فارسی (خدا)، بە عەرەبی (أَلله)، بە لام (إله)، بە مانای پەرستراو و واتە: (مَعْبُود)، بۆیەش: (أَلله) لەبەر ئەوەی خاوەن و بەدیھێنەر و پەیداکەر و پەرۆردگاری ھەموو کەون و کائیناتە، ھەر یەکەو (أَلله) نە کو دەکرێتەو و نە دەکرێتە دووانیش، بە لام (إله)، دەکرێتە دووان و دەکرێتە کووش (إله، إلهان، إلهين، آلهة)، بۆیەش ھەلە یە بگوترێ: بێجگە لە خوا هیچ خوا یە ک، بە لکو: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراویک نیە، ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾، با برۆادارانیش تەنیا پشت بە خوا ببەستن، لێرەدا کە (الجارو المجرور)، پێشخراون، بو کورتە لێنانە،

واته: پروادارانى پشت به ستوو، با ته نيا پشت به خوا به ست و، پشت به هيچ شتيكى ديكه نه به ست، ئيمه پيشتريش باسى پشت به ستن به خوامان كردوه، كه تيگيريانى نيه له گه‌ل ده ستگرتن به هوكاره كانه وه و په نا بردن بو هوكاره كان، به لكو ده ست به هوكاره كانه وه گرتن، ئيشى جهسته يه، به لام پشت به ستن به خوا، ئيشى دل و دهروونه، با ده ست به هوكارانه وه بى، به لام دلت به خواوه په يوه ست بى، وهك پيغهمبهرى خوا ﷺ به عه ره به خيله كييه كه ي فرموو: {إِعْقَلْهَا وَتَوَكَّلْ} (أخرج ابن حبان: ۷۳۱، والحاكم: ۶۶۱۶، والبيهقي في شعب الإيمان: ۱۲۱۰)، حوشتره كه ت به ستوه وه پشتيش به خوا به ست، يانى: به ده ست حوشتره كه ت به ستوه وه، به دلش پشت به خوا قايم بى و، دلت به خواوه په يوه ست بى.

﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنِّ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ﴾
 ئەمەش راستییه کی دیکه یه که لەم هەشت ئایەتە موبارە کەدا هاتووە، بابەتییکی یە کجار گەورە و گەرنج و هەستیارە، بە تەبەت لە پرووی ژيانی خێزانی و کۆمەڵایەتییه وه، خوا دەفرموو: ئەی ئەوانە ی پرواتان هێناوه! بە دنیایی لە ژنە کاتان و پۆلە کانتاندا دوژمن بو ئیوه هەیه، ئنجا وریایان بن! وشە ی (عَدُوًّا)، بو تاک و بو دووان و بو کۆش بە کاردی، که دەفرموو: بە دنیایی لە هاوسەرە کانتان و لە پۆلە کانتاندا دوژمن هەیه بو ئیوه، واتە: ژنی هەندیکتان و مندالی هەندیکتان بە شیوه یە ک مامەلە دەکات، وهك چۆن دوژمن مامەلە ت له گه‌لدا دهکات، تاكو زیانت لی بدات، ئەویش ئاوا زیانت لی دەدات، ئنجا ئەمە ئەگەر پۆلە ته که ی ره چاو بکری، راسته هەندى ژن هەیه بو میردی خوێ، وهك دوژمن وایه و، هەندى کور و کچ هەن، رقیان له باب و دایکیان هەلده ستى، ئەوه م بینیه، ههروه ها میردیش ههیه، رقی له ژنی هەلده ستى و ژنیش ههیه رقی له میردی هەلده ستى و، وهك دوژمن ته ماشای دهکات، که ئەوهش حاله تیکى زۆر ناتەندروسته، چونکه خوا ﷻ له باسى ژن و میرددا

دەفەرموی: ﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ﴾ (البقرة، واتە: (ئەى پیاوینە!) ژنە کانتان پۆشاکن بۆ ئیوەو، ئیوەش پۆشاکن بۆ وان، ھەر وەھا دەفەرموی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ (الروم، لە نیشانەکانی (خوایە) ئەو یە کە لە خۆتان ھاوسەرانیکى بۆ ڕەخساندوون، (لە شیوەو سرووشتى خۆتان) تاكو تۆخژن و ئارامیتان بۆ بى بەھۆى یە کدیەو، لەنیوانتاندا خۆشەویستى و بەزەى داناو.

لە قۆناغى سەرەتاو خۆشەویستى، دوايش کە دەکەونە ئەمەنەو، بەزەى و پەرۆش بەرامبەر بە یە کدى، ئەمە حالەتى ئاسایى و تەندروستى نىوان ژن و مێردە، بەلام ئەو کە بە چاوى دوژمن تەماشای یە کدى بکەن و، لە یە کدى بخەفتین زیان بە یە کدى بگەین، ئەو حالەتیکى زۆر نا ئاسایى و ناشەرعیەو، پیچەوانەى عەقڵ و لوژیکە، بەلام ئەو حالەتەش ھەىو، ئەو مانا ڕوالتیە کەى ئەم ئایەتەى.

ئەگەر ئەو دیوى مانایە کەشى لىك بەدینەو: وەك لە ھۆى ھاتنەخوارەو کەیدا باسمان کرد لە عەبدوللای كۆرى عەباسەو (خوایە خۆى و بابى ڕازى بى)، کە پیاوانىك لە مەككە ڕوایان ھینابوو و مسوڵمان بوو بوون، دەیانویست كۆچ بکەن بۆ مەدینە، بەلام ژن و منداڵەکانیان لىیان نەگەران و ھەر لە مەككە مانەو، دواى دەولەتى ئىسلامى لە مەدینە گەشەى کرد و، مسوڵمانان ئەو ھەموو قورئانەیان دابەزىسەر و ئەو ھەموو یاسایانەى شەرعیەت ھاتنە خوارو لىیان شارەزا بوون، ئەوانە دواى کە چوونە ژىر سایەى دەولەتى ئىسلامى و دەولەتى ئىسلامى، دەستى گەشتە مەككە، تەماشایان کرد، زۆر دواکەوتوون، ئنجا زانیان کە ئەو ژن و منداڵانەیان کە کاتى خۆى نەیانھێشتو و ڕیگریان بوون کە كۆچ بکەن، چ زیانیکیان لىداون! وەك زیان پیگەیاندى دوژمن بە دوژمن.

ئەو ھەش مانا مەعنە و ییە کە ھەش مانا پەنھانە کە یە تە و، ئەم مانایەش زیاتر ھەم لە گەڵ ھۆی ھاتنە خوارە و ھە کە یە و، ھەم لە گەڵ سیاقی ئایەتە کاندە گونجی، بۆیە دە فەر موی: ﴿فَأَحْذَرُوهُمْ﴾ لایان وریابن! واتە: لە سەرەتاوە وریابە ژن و مندالە کە ت دە ست و پیت نە بە ستی، لە بە رامبەر دینداریی و مسوڵمانیە تییدا، ئاگات لایی بە ھۆی دلپاگرتنی ئەوانە و ھەو، بە ھۆی پاراستنی بەرژە و ھەندی و سەلامە تی ئەوانە و ھە، دوانە کە و لە دینداریی و مسوڵمانە تی و کاری چاک، بە لام دوا ییش کە ئەوان کار یکیان کرد، زیانتان پێگە یە نن، وە ک چۆن دوژمن زیان لە دوژمن دە دا، ئەو کاتە لای و ھە و چاوپۆشی بە کە ن بە پیشە، باشترە، چونکە تازە تێپەریو، ﴿وَإِنْ تَعَفُّواْ وَتَصْفَحُواْ وَتَغْفِرُواْ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ خوا سى و شان بە کار دینى: ئە گەر (عَفُو) بنوین و (صَفَح) بنوین و (غَفِر) بنوین، ئەو بە دنیایى خوا لای و ھە بە بە زە ییە:

أ- (عَفُو)، ئەو یە خۆ ت دوور بگری لەو گوناھە ی بە رامبەر کە ت دژى تۆ کرد و یە تی، لەو ھە لە یە، لەو کە م و کورپیە و سزای نە دە ی، بابای خە تابار بە رامبەر بە خۆ ت، سزا نە دە ی.

ب- (صَفَح) ییش پلە یە کى بەر زترە و لای و ھە دا خوا ﷻ بەر یز بە ندی پلە پلە یی و پێگە یی، ریزی کرد و ھە، لە (عَفُو) باشتر بریتى لە (صَفَح)، کە بریتى لە چاوپۆشی، کە ھەر خۆ ت بە سەر ھە نە بە ی بە رانبەر بە ئەو کە سە ی ئەو گوناھە و ئەو غە لە تە ی بە رانبەر بە تۆ کرد و ھە.

ج- لەو ھەش باشتر بریتى لە (غَفِر)، کە بریتى لەو ی ئەو ھە لە یە ئەو کە سە کرد و یە تی، نە یی پلە ی و بۆ ی ب س پری ھە، لە دل و مێشکى خۆ تدا ب س پری ھە، (عَفُو)، ئەو یە سزای نە دە ی، (صَفَح)، ئەو یە چاوپۆشی لى بە کە ی و نادیدە ی بگری، بە لام (غَفِر)، ئەو یە خراپە کە ی لە مێشک و دل خۆ تدا ب س پری ھە، بۆ ی بپۆشی، بۆ یە خوا بە پلە پلە ھێنا و ی: پێش دە گونجى مرو ف ئەو کە سە ی ھە لە یە کى بە رانبەر دە کات، عە فو و ی بکات و سزای نە دا،

دوایی دەگونجی چاوپۆشیی لى بکات و هه‌له‌و کهم و کورپیه‌که‌ی، نادیده بگرێ، نه‌ك ههر سزای نه‌دا، به‌لكو نادیده‌شى بگرێ، ئنجا له‌ قوناغی سییه‌م و كۆتاییدا ده‌گونجی ههر له‌ میشك و دلى خو‌شى دا بیسپرتیه‌وه، وه‌ك ئه‌و هه‌له‌یه‌ی ههر نه‌کردبێ.

ئه‌گهر ئیوه‌ وابكه‌ن: ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، به‌ دنیایی خوا لی‌بوردە‌ی به‌به‌زه‌یه‌ واته‌: ئه‌گهر ئیوه‌ به‌رانبه‌ر به‌نده‌کانی خوا به‌گشتی و، به‌ تایه‌ت ما‌ل و خیزانی خو‌تان، که هه‌له‌و کهم و کورپیه‌کیان بووه‌و خیریکیان له‌ ده‌ست دا‌ون و، تازه‌ قه‌ره‌بووش نا‌کریتیه‌وه، له‌ ئه‌وه‌له‌وه‌ له‌ خو‌ت وریابای، به‌لام تازه‌ که له‌ده‌ست چووه‌، باشتر وایه‌: واز له‌ سزادان هی‌نان و، چاوپۆشیی کردن، به‌لكو بو‌ پۆشین هه‌بێ، ئنجا ئه‌گهر ئیوه‌ وابكه‌ن، به‌ دنیایی خواش لی‌بوردە‌ی به‌ به‌زه‌یه‌، واته‌: ئه‌گهر ده‌ته‌وێ خوا به‌زه‌یه‌ی به‌ تۆدا بێ و لی‌ت بیووری، تۆش لی‌بوردن و به‌زه‌یه‌یت هه‌بێ به‌رامبه‌ر به‌ به‌نده‌کانی خوا، به‌ تایه‌ت بازنه‌ی ته‌سکی ما‌ل و خیزان.

﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾، به‌ دنیایی سامانه‌کانتان و رۆله‌کانتان بو‌ ئیوه‌ مایه‌ی تاقیکرانه‌وه‌ن، مایه‌ی مه‌ینه‌تی و به‌لا‌و گرفتاری‌ن، ده‌بێ وریابن، ﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾، خواش پاداشتیکی مه‌زنی له‌لایه‌، واته‌: ئه‌گهر به‌ شیوه‌یه‌ك مامه‌له‌ بکه‌ن له‌گه‌ل سامانه‌کانتاندا، که ده‌ست و پیتان نه‌به‌ستێ، ما‌ل و سامانتان له‌ چاکه‌و فه‌رمانبه‌ریی بو‌ خوا، به‌هو‌ی ته‌ماع و دنیا ویستیه‌وه، ده‌ست و پیتان نه‌به‌ستری و، رۆله‌کانتان تووشی گونا‌هو تاوان و خراپه‌تان نه‌که‌ن و، ده‌ست و پیتان نه‌به‌ستن، ئه‌وانه‌ بو‌ ئیوه‌ تاقیکردنه‌وه‌ن، ده‌بێ لی‌یان وریابن، ئه‌و کاته‌ش خوا پاداشتیکی مه‌زنی له‌ لایه‌.

﴿فَأَتَقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾، ئنجا هه‌تا پیتان ده‌کری پاریز له‌ خوا بکه‌ن، به‌پیی تواناتان پاریز له‌ خوا بکه‌ن، هه‌ندیک له‌ زانایان گوتوو‌یان: ئه‌مه‌ ئه‌وه‌ی نه‌سخ کردۆته‌وه‌ که ده‌فه‌رموی: ﴿اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾ (۱۰۲) آل عمران، وه‌ك بو‌ خوا شایسته‌یه‌ پاریزی لی‌که‌ن.

بەلام وەك دوایی لە مەسەلە گەرنەکاندا باس دەکەین، لە راستیدا هیچ تیکگیرانیك نیه لە نێوان ئەوەدا کە دەفەر موی: هەتا دەتوانن پارێز لە خوا بکەن و، ئەوی دیکەش دا کە دەفەر موی: وەك بۆ خوا شایستەیه پارێزی لێ بکەن، چونکە وەك بۆ خوا شایستەیه پارێزی لێ بکە، ئەوێه کە بە هەموو تواناو وزە خۆتەوه، پارێز لە خوا بکە، ئنجا ئەگەر بە هەموو تواناو وزە خۆتەوه پارێزت لە خوا کرد، مانای وایه وەك بۆ خوا شایستەیه پارێزت لێکردوه، هەردووکیان دوو دیوی یەك راستین، دوو تەعبیرن لە یەك راستی، بەلام هەندیک لە زانیان زۆر دالغیان بەوهوه لێداوه، ئایەتیک بدۆزنهوه بڵین: فلان ئایەتە نەسخ کردۆتەوه و لابرده، وەك نۆ هەنگیان لە دارێکدا دۆزیبنهوه!! لە حالیکدا کە وەك زانیانی لێکۆلەرەوه و قوولپۆچوو گوتووینەو ئیمەش ئەو رایەمان هەلبژاردوه: هیچ ئایەتیک و هیچ رستەیهك لە قورئاندا نیه، کە بگوتری: دەخوێرتەوه و کاری پێ ناکری، ئەوێه کە بگوتری: فلان ئایەتە قورئان بووه، پێویستی بەوه دەکات بە تەواتور ئەوه چەسپابی، چونکە قورئان هەمووی بە تەواتور بە ئیمە گەشتوه، قورئان بوونی رستەیهك، وەك پێشتریش گوتوویمان، وەك: (الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنِيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ)، کە لە تەفسیری سوورەتی (الأحزاب) و (النور) و (النساء) یشدا، باسمانکردوه، کاتیک دەتوانین بڵین: ئەو دەرە قورئان بووه، کە بە تەواتور بە ئیمە گەشتی، بەلام ئەو دەرە لە پێ ئاحادەوه بە ئیمە گەشتوون و، وەك زانیان دەلین: قورئانی ش بەسەنەدی ئاحاد ناچەسپێ و نەچەسپاوه، قورئان هەمووی بە تەواتور بە ئیمە گەشتوه، کەواته: ئنجا مادام لە پێ ئاحادەوه ئەو دەرە گەشتوه، ئەو کاته قورئان بوونی نەسەلمێراوه، زانیانی پسپۆرو قوولپۆچووش دەلین: کاتیک نەسخ روودەدا، کە ئەو دوو ئایەتە تیک بگیرین، بەلام ئەگەر دوو ئایەت هەر کامیان تەعبیر بکات لە دیویکی ئەو راستییه، هیچ پێویست بەوه ناکات بگوتری: ئەمیان ئەویانی لابرده.

﴿وَأَسْمَعُوا وَأَطِيعُوا﴾، خوا دەفەرموی: بیست و فەرمانبەری بکەن
 ﴿وَأَنْفِقُوا﴾ هەروەها خەرج بکەن، ﴿خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ﴾، دەگونجی (خیراً)
 لە ﴿وَأَنْفِقُوا خَيْرًا﴾ دا، بە مانای مāl و سامان بێ، وەك: ﴿إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
 الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ﴾ (١٨٠)، (خیر)، بە مانای مāl و سامان دێ، لەویدا،
 لێرەش دەگونجی: ﴿وَأَنْفِقُوا خَيْرًا﴾، واتە: مāl و سامان ببەخشن، دەشگونجی:
 ﴿وَأَنْفِقُوا﴾، واتە: ببەخشن، ﴿خَيْرًا﴾ یش، بەرکاری کارو بکەر (فعل و فاعل)
 ێکی، قرتیندراو بێ، واتە: (وأتوا خيراً) و هەرچی خێرو چاکەیه ئەنجامی بدەن،
 ﴿لِأَنْفُسِكُمْ﴾، بۆ خۆتان.

﴿وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ﴾، هەر کەسێکیش پارێزراو بێ لە چرووکی دەروونی
 و، دەروونی پارێزراو بێ لەو خەسلەتە پیسە، بەلکو لە جیاتی چرووکی، سەخیی
 و بەخشندهو دڵکراو بێ، ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، ئا ئەوانەن سەرفرازان، ئا
 ئەوانەن بەختەوەران و بە ئامانج گەشتووان.

لە کۆتایی دا خوا دەفەرموی: ﴿إِنْ تَرْضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، ئەگەر ئێوە
 قەرزیکی باش بدەن بە خوا، ﴿يُضَعِفْهُ لَكُمْ﴾، (خوا) بۆتان چەند بەرانبەر
 دەکاتەو، واتە: پاداشتەکەتان بۆ چەند بەرانبەر دەکاتەو، ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾،
 لێشتان دەبوو، هەڵەکانتان بۆ دەپۆشی، ﴿وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ﴾، خواش
 سوپاسگوزاری هێدی و مەندە، ﴿عَلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾، زانای پەنهان و
 ئاشکرایە، ﴿الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، زāl و کارزانە، بەلā دەستی کاربەجێیە.

تێمە لە تەفسیری سوورەتی (الحديد) دا، کورتە باسیکمان لە بارە ی قەرزی
 چاك (القرض الحسن) دەو کرد، کە قەرزی باش بە خوادان، ئەوێە بە
 شێوێەك ئەو مāl و سامانێ خۆت ببەخشی، لە پێناوی خوادا ﷻ، کە هەموو
 مەرجهکانی چاك مāl بەخشین لەو خێرو چاکەو مāl بەخشینێ تۆدا هەبن،
 بە دڵکی پاکەو بێ، بە پرووێکی خۆشەو بێ، بە زمانیکی شیرین بێ، ئەو

کەسەى ھاوکارى دەکەى و قەرزی پى دەدەى، ھەلینەپچى و ناپەحتى نەکەى و ھتە، لەوۆ بە درێژى لەو بارەوہ باسمانکردوہ.

لێرەدا جیى سەرنجە کە خوا ﷻ کۆتایى ئەم سوورپەتە موبارەکە، بە باسکردنى کۆمەلێک لە سىفەتە بەرزو مەزنەکانى خۆى دىنى: ﴿وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ﴾، خوا سوپاسگوزارى ھىدى و مەندە، سوپاسگوزار واتە: ئەگەر بەندەکانى چاکە بکەن، خوا پاداشتیان دەداتەوہ، ﴿شَكُورٌ﴾، بە مانای زۆر سوپاسگوزار، رێژگەى زىدەرۆیە لە (شاکر)، چونکە خوا وشەى (شاکر) یشى، بوۆ خۆى بەکارھىناوہ: ﴿وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴾ ﴿١٤٧﴾ النساء، واتە: خواش سوپاسگوزارى زانا بووہ، ئەگەر بەندەکان چاکە بکەن، خوا سوپاسیان دەکات، ﴿شَكُورٌ﴾، واتە: زۆر سوپاسگوزارە، ﴿حَلِيمٌ﴾، زۆر ھىدى و مەندە، چونکە ﴿حَلِيمٌ﴾، پىچەوانەى زوو توورە بوویە: (سريع الغضب)، ﴿حَلِيمٌ﴾، واتە: خوا زۆر ھىدى و مەندە، ﴿عَلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾، زانای پەنھان و ئاشکرایە، ﴿الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، ئەوپەرى بالا دەستەو ئەوپەرى کاربەجیە.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

هیچ کهس به بێ مۆله ت و ویستی خوا، هیچ به لایه کی تووش نابێ و، بپروا به خوا بوونیش مایه ی پێنماییکرانی دله، بۆ هه لۆیستی راست و دروست له به رانه ر به لاو گرفتاریه کاند:

خوا ده فهرموێ: ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ، وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (۱۱)

شیکردنه وه ی ئه م ئایه ته، له سێ برگه دا:

۱- ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، هیچ به لایه ک تووش نابێ، مه گه ر به مۆله تی خوا، لی ره دا: ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ﴾، به رکاره که ی قرتێراوه، یانی: (مَا أَصَابَ أَحَدًا مِنْ مُصِيبَةٍ)، هیچ کهس هیچ به لایه کی تووش نابێ، مه گه ر به مۆله تی خوا ﷻ.

عه لقه مه گو توو به تی: (هُوَ الرَّجُلُ تُصِيبُهُ الْمُصِيبَةُ، فَيَعْلَمُ أَنَّهَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، فَيَسْأَلُ لَذَلِكَ وَيَرْضَى)، (جامع البيان: ۳۴۲۸۶) گو توو به تی: ئه وه مه به ست پێی پیاوی که به لایه کی به سه ر دێ، ده زانی که له لایه ن خوا وه یه، بۆیه ملکه چ ده بێ و رازی ده بێ، له و پرووه وه که له لایه ن خوا ی په روهر دگاره وه یه، ئه گه ر نا جاری وایه به لایه که شتیکی خراپه و، به دنیایی خودی به لایه که ی پینا خو شه، به لام له و پرووه وه که به بێ ویست و مۆله تی خوا به سه ری نه هاته و، پێی رازی به و ئه وه ش ده بیته هۆی دلخۆش بوونی.

وشه ی (إِذْنٌ)، که ده فهرموێ: ﴿إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، (ابن عاشور) ده لێ: (الإِذْنُ: أَصْلُهُ إِجَازَةُ الْفِعْلِ لِمَنْ يَفْعَلُهُ، وَأُطْلِقَ عَلَى إِبَاحَةِ الدُّخُولِ إِلَى الْبَيْتِ، وَإِزَالَةِ

الْحِجَابِ لِأَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ أَذِنَ لَهُ إِذَا سَمِعَ كَلَامَهُ. وَهُوَ هُنَا مُسْتَعَارٌ لِتَكْوِينِ أَسْبَابِ الْحَوَادِثِ، فَأُطْلِقَ عَلَى ذَلِكَ التَّقْدِيرِ وَالتَّكْوِينِ لَفْظُ (إِذْنٍ)، وَاتِهِ: وَشَى (إِذْنٍ) بَرِيَّتِيهِ لَهُ مَوْلَاهُ تَدَانِ بِهِ كَرْدَنِي كَارِيكَ بَوَّ كَه سِيكَ كَه دَه يَكَات، لَهُ ئَه صَلْدَا بِهِ كَارِهِيَنَرَاوَه بَوَّ رِيِيَدَانِي چوونَه مَالِيكَ و، لَابَرْدَنِي پَه رَدَه يَان كَرْدَنَه وَهِي دَه رِگَا، چُونَكِه (إِذْنٍ)، لَهُ (أَذِنَ لَهُ)، هَاتَوَه (أَذِنَ لَهُ)، وَاتِهِ: قَسَه كَه ي بِيَسْت و گَوِي بَوَّ رَاگَرْت، بَه لَام لِيَرَه دَا خَوَا زَرَاوَه تَه وَه بَوَّ هِيَنَانَه دِي هَوَّ كَارِي رَوودَاوَه كَان، نَبْجَا لِيَرَه بِهِ كَارِهِيَنَرَاوَه بَوَّ خَوْدِي ئَه نَدَا زَه گِيرِي كَرْدَن و هِيَنَانَه دِي رَوودَاوَه كَان، كَه وَاتِهِ: ﴿إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، يَانِي: مَه گَه ر بَه رِيِيَدَانِي خَوَا ﴿تَعَالَى﴾.

(۲) - ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ﴾، هَهَر كَه سِيكِيَش بَرَوَا بَه خَوَا بِيَنِي، دَلِي رِيَنِمَايِي دَه كَات، دَلِي رَا سْتَه رِي دَه كَات، (بَوَّ گَرْتَنَه بَه رِي هَه لَوِيَسْتِي رَا سْت و دَرُوسْت)، (الطبري)، لَهُ تَه فَسِيرِي ئَه وَ رَسْتَه مَوْبَارَه كَه دَا: ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، دَه لِي: ﴿لَمْ يَصِبْ أَحَدًا مِنَ الْخَلْقِ مُصِيبَةٌ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ يَقُولُ: إِلَّا بِقَضَاءِ اللَّهِ وَتَقْدِيرِهِ ذَلِكَ عَلَيْهِ، وَاتِهِ: هِيِچ كَه سِيكَ لَهُ خَه لَك، بَه لَا يَه كِي بَه سَه ر نَا يَه ت، مَه گَه ر بَه مَوْلَه تِي خَوَا وَاتِهِ: مَه گَه ر بَه ئَه نَدَا زَه گِيرِي كَرْدَنِي خَوَا وَ بَرِيَارِي خَوَا لَه سَه رِي، كَه ئَه وَ شْتَه ي بَه سَه ر بِي، لَه وَ بَارَه وَ هَش (الطبري) لَهُ ئِيِنُو عَه بَبَا سَه وَه (خَوَا لَه خَوِي و بَابِي رَا زِي بِي) ئَه م دَه قَه دِيَنِي بَه ژِمَارَه: (۳۴۲۸۵)، كَه دَه فَه ر مَوِي: ﴿يَهْدِ قَلْبَهُ: يَعْنِي: يَهْدِ قَلْبَهُ لِلْيَقِينِ، فَيَعْلَمُ أَنَّ مَا أَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئْهُ، وَمَا أَخْطَأَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبْهُ﴾، يَانِي: ﴿يَهْدِ قَلْبَهُ﴾، وَاتِهِ: دَلِي بَوَّ دَلِيَايِي رِيَنِمَايِي دَه كَات و، دَه زَانِي ئَه وَه ي بَه سَه رِي هَاتَوَه، نَه دَه گُونْجَا بَه سَه رِي نَه يَه ت و، ئَه وَه ي بَه سَه رِي نَه هَاتَوَه، نَه دَه گُونْجَا بَه سَه رِي بِي.

هَه رَوَه هَا (الطبري)، لَهُ تَه فَسِيرِي ﴿يَهْدِ قَلْبَهُ﴾ دَا، دَه لِي: ﴿يَهْدِ قَلْبَهُ: يَقُولُ: يُؤَفِّقُ اللَّهُ قَلْبَهُ بِالتَّسْلِيمِ لِأَمْرِهِ وَالرَّضَا بِقَضَائِهِ﴾، وَاتِهِ: خَوَا دَلِي رِيَنِمَايِي دَه كَات: مَلَكَه چ بِي بَوَّ فَه ر مَانِي خَوَا، رَا زِي بِي بَه بَرِيَارِي خَوَا ﴿تَعَالَى﴾.

(۳) - ﴿وَأَنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، خواش به هه موو شتیک زانایه، واته: به هه موو شتیک زانایه، ئه و به لاو ناخویشی و گرفتارییه ی به سهر تووش هاتوه، ئه ی مروؤف! ئه وه ههر له زاناریی خوی بهروه ردگار دابه.

ئىنجا لە راستىيدا ئەگەر ئىنسان ئىمانى باشى ھەبى، بەھو ھە زانى ئەو
 شتە لە زانىارى خوادا بوو، بە پىارى خوايەو، بەبى مۆلەتى خوا ئەو شتە
 بەسەر نەھاتو، دەبىتە ھۆى دىلخۆشى و فەرەھانى لە دىداو دەلى: ھەر
 شتىك لەلایەن دۆستو ھەبى ھەر خۆشەو، ئەو گرفتارى ھەبى ھەر پوو ھەبى
 لەلایەن دۆستو ھەبى، ھەبى خۆى مۆتەھالەو دۆستى ئىماندارانە: ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ

ءَامَنُوا﴾، خوا دۆستى ئەوانى ھەبى ھەبى ئىمانى ھەبى، مایەى خۆپاگىرى و
 دىلخۆشى.

[illegible]

مه سه له ی دووهم:

فرمانکردنی خوا به گوێپرایه‌لیی بۆ خۆی و بۆ پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و،
 ناگادارکردنه‌وه‌ی که له‌ حاله‌تی پشت‌تیکردندا، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ته‌نیا
 گه‌یاندنی روونی په‌یامی خوای له‌سه‌ره‌و، مرۆقه‌کان خۆیان به‌پر‌سیارن:
 خوا ده‌فرموێ: ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا
 الْبَلْغُ الْمُبِينُ﴾ (۱۲)

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌ته، له‌ سه‌ی برگه‌دا:

(۱)- ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾، فرمانبه‌ریی خوا بکه‌ن و، فرمانبه‌ری
 پیغه‌مبه‌ره‌که‌ بکه‌ن، (الشوکانی)، چه‌مکیکی ئاوا له‌م رسته‌ موباره‌که‌ وه‌رده‌گری: (هُوْنُوا
 عَلَى أَنْفُسِكُمُ الْمَصَائِبَ، وَاشْتَغِلُوا بِطَاعَةِ اللَّهِ وَطَاعَةِ رَسُولِهِ)، به‌لاو گرفتارییه‌کان که
 به‌سه‌رتان دێن له‌سه‌ر خۆتانیا ناسان بکه‌ن و به‌ قورسیان مه‌گرن و، سه‌رگه‌رمی
 فرمانبه‌ریی خواو فرمانبه‌ریی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بن، با چاوت له‌سه‌ر ئەو به‌لاو نه‌خۆشیی
 و ناخۆشیی و گرفتارییه‌ نه‌بی، که له‌ جه‌سته‌ و له‌ رووحتدا و، له‌ ده‌ورو به‌رتدا و، له‌ مال
 و خیزانت دا و، له‌ مال و سامانتدا به‌سه‌رت هاتوه، با چاوت هه‌ر له‌سه‌ر ئەو نه‌بی و،
 ده‌ست و پیت به‌سته‌ی و په‌کت به‌خت، به‌لکو فرمانبه‌ریی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بکه‌ن
 ﷺ، ناگاتان له‌ تالایی ئەو گرفتاریی و نا‌په‌چه‌تیانه‌ نه‌میێ.

(۲)- ﴿فَإِن تَوَلَّيْتُمْ﴾، ئە‌گه‌ر پشتتان هه‌لکرد، رووتان وه‌رگیرا، یانی: (فَإِن أَدْبَرْتُمْ
 عَنْ طَاعَةِ اللَّهِ وَطَاعَةِ رَسُولِهِ مُسْتَكْبِرِينَ عَنْهَا)، ئە‌گه‌ر پشتتان کرده فرمانبه‌ریی و
 گوێپرایه‌لیی خواو گوێپرایه‌لیی و فرمانبه‌ریی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی، خۆتان به‌ زلگرت له
 به‌رانبه‌ر خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی دا.

(۳)- ﴿فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ﴾، به‌ دلنیاپی پیغه‌مبه‌ره‌که‌مان ته‌نیا گه‌یاندنی
 روونی له‌سه‌ره‌، واته: خۆتان به‌پر‌سیارده‌بن، یانی: (فَقَدْ أَعْذَرَ إِلَيْكُمْ بِالْإِبْلَاحِ وَاللَّهِ

وَلِيُؤْتِيَهُمُ الْإِنْتِقَامَ مِمَّنْ عَصَاهُ، وَخَالَفَ أَمْرَهُ،) خَوا ﷺ بیا نووی نه هیشتوون به وه که پیی راگه یاندوون و ناگاداری کردوونه وه، تۆلەش لهو که سه دهستینی که سه ریچی لی دهکات و فه رمانی ده شکینی.

ئەم ئایەتە موبارەکانە هەر کامیکیان -- وهک پێشتر باسمان کرد -- راستیه کی مهزن دهگریته خووی و ئەگەر ئینسان ورد سه رنج بدات، وهک ئالقه کانی زنجیری هه موویان یه کدی ده به ستنه وه.

هیچ به لایهک به سه ر مرؤف نایهت، مه گەر به مؤله تی خوا، هەر که سیکیش بروای به خوا هه بی، خوا دلی روشن دهکات و پینمایی دهکات بو هه لۆیستی راست و دروست، که بریتیه له خوڤراگری و ملکه چی بو خواو رازی بوون به پریارو ئەندازه گیری خواو، خیر تیدا دیتنی و، خویندنه وهی پشتی ئەو به لاوناره حه تیانه.

ئنجای بو ئەوهی هه توانی ئەو برینه بی، که به هووی ئەو به لایه وه له دلت بووه و برینی دلت ساپیژ بی، فه رمانبه ری خواو فه رمانبه ری پیغه مبه ره که ی ﷺ بکه ن، چونکه له ئەنجامی پابه ندیی به شه ریه ته وه، فه رمانبه ری بو خواو بو پیغه مبه ره که ی ﷺ، چاوت هەر له سه ر ئەو گرفتاری و به لاوناره حه تیانه نابی و، چاویان له سه ر چر داناگری که به سه رت هاتوون و تالایه که یان نامینی، به لام که سیك وانه کات و پشت له خواو له پیغه مبه ره که ی ﷺ بکات و فه رمانبه ری یان نه کات، با بزانی که خووی به رپر سیاره، چونکه پیغه مبه ری خوا ﷺ ته نیا گه یاندنی په یامی روونی خواو له سه ره، دواي ئەوهی په یامی خواو په روه ردگارت پیگه یشت و، شه ریه تی خواو په روه ردگارت پیگه یشت و بو ت روونکرایه وه، ئنجا به رپر سیاریه تی له ئەستۆی خۆته.

مەسەلەى سىيەم:

پاگەياندى تەنيا پەرستراوئىتى خواو، پىويستکردنى پشت بە خوا بەستنى
برواداران:

خوا دەفەرموى: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (۱۳)

شىكردنەوى ئەم ئايەتە، لە دوو برگەدا:

(۱)- ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، خوا، جگە لەو هیچ پەرستراوئىك نى، ئەمە راستىيەكەو
هەموو قورئان لە بازنەى ئەم راستىيەدا دەسوورئ، ئەمە بناغەى هەموو راستىيەكانى
دیندارىيە، كە جگە لە خوا هیچ كەسى دىكەو، هیچ شتىكى دىكە، شایستەى پەرسترا
نى، بە مانای راستەقىنەو فراوانى پەرسترا، كە بریتىە لە: ۱- ئەوپەرى ملكەچى،
۲- ئەوپەرى خۆشویست، ۳- ئەوپەرى بەبەرز گرتن، ۴- ئەوپەرى بە گەورەگرتن و بە
مەزن گرتن، ۵- ئەو پەرى سام و هەيبەت بۆ نواندن، ۶- ئەو پەرى پشت پى بەست،
دەبى ئەوانە تەنيا بۆ خوا بن ﷻ.

(۲)- ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾، بروادارانیش با تەنيا پشت بە خوا
بەست، نەیفەرموو: (فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى اللَّهِ)، بەلكو (الجارو المجرور) پىشخراون،
كە بەركار پىش دەخرئ وهك (إِيَّاكَ نَعْبُدُ)، كورت هەلئنان دەگەيەنئ، (إِيَّاكَ نَعْبُدُ)،
واتە: تەنيا تۆ دەپەرستىن، لیرەدا: ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾، با برواداران
تەنيا پشت بە خوا بەست، تىمە پىشتریش باسى پشت بە خوا بەستمان کردو،
روومان کردۆتەو كە پشت بە خوا بەست، لەگەڵ دەست بەهۆکارەو گرتن دژى
يەك نىن، بەلكو تەواوكەرى يەكدىن، دەبى دلت بەخواو پەيوەست بى و، دەستىشت
بە هۆکارەكانەو بى.

مه سه له ی چواره م:

ئاگادار کردنه وهی بر واداران که هه ندیک له ژن و منداله کانیا، وه ک دوژمن به زه پڻ بۆیان و، ده بی لێیان وریابن، دواتریش وازیهێنان و چاوپۆشی و لێبوردن، بکه نه پیشه له گه لێیان، ئنجا که ژن و مندال هۆکاری تاقیکردنه وهن، خواش پاداشتی مه زنی له لایه، بۆ که سائیک سه ره به رزانه له و تاقیکردنه وهیه ده ربچن، که واته: هه تا پێیان ده کری با پارێز له خوا بکه ن و، فه رمانبه ریی و به خشین بکه ن، خۆیان له چرووکی بیاریزن:

خو ده فه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَدِكُمْ عُدُوَّكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِن تَعَفَّوْاْ وَتَصَفَّحُواْ وَتَغْفِرُواْ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝۱۴ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝۱۵ فَأَنقَرُواْ اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُواْ وَأَطِيعُواْ وَأَنفِقُواْ خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْ وَمَن يُوقْ شَحْ نَفْسِهِ ۚ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝۱۶﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له دوازه بر گه دا:

(۱)- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئە ی ئەوانه ی برواتان هێناوه! (به هه موو ئە و شتانه ی پێویسته بروایان پێ به یێرێ).

(۲)- ﴿إِن مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَدِكُمْ عُدُوَّكُمْ﴾، به دنیایی له ژنه کانتان و له رۆله کانتاندا دوژمن هه یه بۆ ئێوه، واته: به شیک له هاوسه رانتان و منداله کانتان وه ک دوژمن وان بۆ ئێوه، دوژمن ئە و که سه یه که زیانت پێ ده گه یه نێ و خێرو قازانجت له ده ست ده دا، هه ندیک له ژن و مندالیش به و شیوه یه مامه له ده که ن له گه ل پیاودا، له هۆی هاتنه خواره وه که یدا باس مان کرد، عه بدو لای کورێ عه بباس (خوا له خۆی و بابی رازی بی)، هێناویه تی، که هه ندیک له وانه ی له خه لکی مه که که بروایان هێنا بوو، و یستیان کۆچ بکه ن بۆ مه دینه، به لام هه بوو ژنه که ی، هه بوو کور ه که ی، هه بوو که ه که ی پێیان

لیگرتن که کوچ بکهن، دیاره هەر مسوڵمان و ئیماندار بوون، بەلام کوچیان نهکرد، تاکو بچن له مه دینه لهوێ له مه نزلگای ئیسلامدا، پهروهرده بین و، فیری قورئان بین، شارهزا بین و، خیریکی زۆریان له دهست چوو، ئنجا خوا ﷻ فرمووی: هه ندیک له ژن و منداله کانت واته: ئەوانه ی ڕێیان گرتوه له پیاوه کان که کوچ بکهن و، په یوه ست بن به مه نزلگای ئیسلامه وه، مامه له یه کیان کردوه له گه ل میرده کانیندا، وهک مامه له ی دوژمن له گه ل دوژمن دا، وشه ی (عَدُو) ش بو تاک و بو دووان و بو کو (جمع) ش به کارده هینری.

لیره که ده فرمووی: ﴿إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ﴾ (مِنْ)، بو هه ندیک (تَبْعِضَ) ه، یانی: هه موو ژنیک بو میرده که ی وانیه و، هه موو مندالیکی ش بو باب و دایکی وانیه، واته: به شیکیان وان:

أ- یان مه به ست له وه یه که مانا ڕوآله تییه که یه تی واته: هەر ڕیک لیتان ده بنه دوژمن و دوژمنایه تییتان ده کهن، وهک هه ندیک ژن بو میرده که ی وایه و، هه ندی مندال ته گه ر کوپه، ته گه ر کچه، بو باب و دایکی وایه، جاری واهیه ژن میردی خو ی ده کوژی، یان تووشی زیانی ده کات، یان خیانه تی لی ده کات، ههروه ها مندال کوپ یان کچه شتیک ده کات که به زه ره ری دایکی یان بابی یان هه ردووکیان ته واو بی.

ب- یاخود مه به ست پی وپچواندنیکه، که وهک چۆن دوژمن کاریک ده کات، تۆ تووشی زیان بی، ئەو ژنه ش کاریک ده کات، ئەو میرده تووشی زیان بی، نهک دژایه تی بکات به ڕوآله ت و، ئەو منداله کاریک ده کات که باب و دایکی، تووشی زیان بین، بی ئەوه ی ئیعلانی دوژمنایه تی بکات.

(۳)- ﴿فَأَحْذَرُوهُمْ﴾ {مادام وان} لیان وریابن و ئاگاداریان بن، له ده ستیان تووشی زیان نه بن!

(۴)- ﴿وَإِنْ تَعَفُّواْ وَتَصْفَحُواْ وَتَغْفِرُواْ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، ته گه ر ببوورن و چاوپۆشی بکهن و بپۆشن، به دنیایی خوا لیبورده ی میهره بانه، له سه ره تاوه ده بی

وریا بێ، ژن و مندالت تووشی گوناھو لادان و تاوانت نهکات، ئنجا به نسبەت ئەو کاتەوێ که گوتراوێ: که سێک برۆی هێناوێ، بەلام ژنەکە، یان مندالەکە یێگری بووێ کۆچ بکات بۆ مەدینە، ئەوێ رابردوێ، بەلام گوتراوێ: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى)، تاییەت بوونی هۆکار (ی دابەزینی ئایەتێک) یێ له گشتگیربوونی واتایەکە ناگرێ، ئیستاش پیاوان ئەگەر له خۆیان وریا نهبن، لهوانەیه هەندێ له ژنەکانیان زۆریان داوا لێ بکەن: فلان شتەمان دەوێ و فلان شتەمان دەوێ، له ئەنجام دا تووشی مالی هەپام بێ، یان تووشی کاسبی هەپام بێ، یان تووشی تەنازولکردن بێ له عەقیدەو مەبەدەیان له پێناوی رازیبکردنی ژن و مندالیاندا، یان جاری وایه ژن و مندالەکان، ئەو پیاوێ هەلدەپێچن بۆ شتێک که ناشەرعیی، یان به پێچەوانەوێ: جاری واش هەیه پیاوێ که ژنەکە بهرەو ناشەرعیی هەلدەپێچێ، یان مندالەکانی ناچار دەکات، بەلام لێرە هالەتی باوتر رەچاوکرۆه که بهزۆری وایه ئافرەت که عاتیفییهو، مندالەکان که جاری عەقڵیان کامل نهبوو، ئەگەر باب وریا نهبێ، تووشی ناشەرعیی و لادان و تاوانی دەکەن، ئنجا پێشی دەبێ وریا بێ، بەلام دواي ئەوێ که م و کورپییهک بوو له لایه ن وانهو، ئەو پیاوێ تووشی لادانێک، تاوانێک، هەلهیهک بوو، نابێ چاوی له تۆلەستانهوهو دوژمنایهتی بێ، بۆیه خوا دەرموێ: ﴿وَإِنْ تَعَفُّواْ وَتَصْفَحُواْ وَتَغْفِرُواْ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، ئەگەر واز له سزادان بێن و، چاوپۆشی بکەن و، لیبوردن بکەن، به دنیایی خواش لیبوردهی به بهزهیه، چونکه ناکرێ پیاو بلێ ژنەکه! فلانه ساله بههوی تۆوه من ئەو کاسبیه م نهکرد، یان ئەوهم نهکردو ئەوهم کرد، یان بههوی فلان کورپهوهو فلان کچهوه، ئەویش بێ دوژمنایهتی بکات، نا، ژیا نی خێزانی به چاوپۆشی و لیبوردن تەندروست دەبێ.

کهواته: با سەرنجێکی ئەو سێ وشەیه بدهینهوه:

(عَفُو): بریتیه لهوه که سێک که هەلهیهکی به رانبەر کردووی، خۆت دوور بگری له سزادانی.

(صَفْح): بریتیه لهوهی سهرزەنشیتشی نهکهی و چاوپۆشیی لی بکهی، نهک ههر سزای نهدهی، بهلکو لیشی له دل نهگری.

(عَفْر)، بوردن و پۆشین، یانی: ههلهکهی بۆ پۆشی و وهک تهو ههلهیهی ههر نهکردبۆ و له بیر خۆتی بهریهوه.

ئنجا ئهگەر وابکهن:

(۵) ﴿فَاتِ اللَّهُ غُفُورٌ رَحِيمٌ﴾ به دنیایی خواش لیبوردهی به بهزهیه، واته: ئهویش به پپی کردهوهکهی خۆتان، مامهلهتان لهگهڵدا دهکات، ئهگەر ئیوه چاوپۆشی و لیبورتن بکهنه پیشه، خواش لیتان دهبووری و چاوپۆشی و بهزهیتان لهگهڵ دهنویتی.

(۶) ﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾ به دنیایی سامانه کانتان و منداله کانتان بۆ ئیوه مایه تاییکردنهوهن، وشه (فِتْنَةٌ)، له قورئاندا به چهند واتایهک هاتوه، له تهصلدا وشه (فِتْنَةٌ)، لهوهوه هاتوه: (فَتَنَ الصَّائِغُ الذَّهَبَ، إِذَا أُدْخِلَهُ فِي النَّارِ لِيَتَّظَهَرَ جُودَتُهُ مِنْ رَدَائَتِهِ)، واته: زیڕینگهر زیڕهکهی جهرباند، یانی: خستیه ئیو ئاگرهوهو و قالیی کردهوه، بۆ ئهوهی زیڕی ساغ لهو کانزایانهی رهگهلی خراون، جیابیتتهوه، له تهصلدا لهوهوه هاتوه، دوایی به کارهێنراوه بۆ تاییکردنهوهو، به کاریش دههێنری بۆ بهلاو مهینهتی به سهرهاتن، بۆ ئهوانه ههموویان به کاردههێنری، ههندیکیش گوتووایه: (الْفِتْنَةُ: اضْطِرَابُ النَّفْسِ، وَحِرْثُهَا مِنْ جَرَاءِ أَحْوَالٍ لَا تَلَائِمُ مِنْ عَرَضَتْ لَهَا)، فیتنه بریتیه له شله ژانی نهفس و سهراسیمه بوونی، له نهجامی ههندیك شتدا که به سهری هاتوون و لهگهڵی دا ناگونجین، واته: سامانه کانتان و منداله کانتان بۆ ئیوه مایه تاییکردنهوهن و گرفتاری و مهینهتیتان بۆ دیننه پیش.

(۷) ﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ خواش پاداشتی مهزنی له لایه، یانی: ئهگەر ئیوه له تاییکردنهوهی مال و سامانه کانتان و منداله کانتان، ده ربچن و، بۆ مال و سامانه کانتان سوور نه بن له سههر ئهوهی به ههلال و به حهرام ههر وه سهریهکیان بنین و، بۆ منداله کانتان سوور نه بن له سههر ئهوهی ههر داواکارییهکیان کرد، پێیان بدهن، یان له

پیناوی چاک ژياندن ئهواندا، خۆتان گوناھبارو عهیددار بکهن، ئهگەر ئاوا مامه له بکهن و به تهندهروستی، خوا پاداشتیکی مهزنی له لایه.

له بارهی ئهم ئایه ته موباره کهوه، زۆربهی تهفسیرهکان ئهم دهقهی سوننه تیان هیناوه:

اعَنْ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي بُرَيْدَةَ، يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَخْطُبُنَا فَبَجَاءَ الْحُسَيْنُ وَالْحَسَنُ عَلَيْهِمَا قَمِيصَانِ أَحْمَرَانِ مِشْيَانِ، وَيَعْثُرَانِ، فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْمِنْبَرِ فَحَمَلَهُمَا وَوَضَعَهُمَا بَيْنَ يَدَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: صَدَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾، نَظَرْتُ إِلَى هَذَيْنِ الصَّبِيِّنِ مِشْيَانِ وَيَعْثُرَانِ، فَلَمْ أَصْبِرْ حَتَّى قَطَعْتُ حَدِيثِي، وَرَفَعْتُهُمَا ثُمَّ أَخَذَ فِي خُطْبَتِهِ (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ: ۱۱۰۹، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۷۷۴، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكَبَرِيِّ: ۱۷۹۱، وَابْنُ مَاجَه: ۳۶۰۰، وَأَحْمَدُ: ۵، ص ۳۵۴، وَابْنُ حَبَانَ: ۶۳۹، وَالحَاكِمُ: ۱۰۵۹، وَابْنُ خُزَيْمَةَ: ۱۴۵۶، وَحَسَنُ الْأَلْبَانِي فِي سَنَنِ أَبِي دَاوُدَ).

واته: عهبدو لای کوری بۆرهیده له بابیهوه ﷺ دهگیرێتهوه دهلی: پیغه مبهری خوام بینی ﷺ وتاری دهدا، ههسهن و حوسین هاتن (نهوهی بوون، کورانی عهلی ئاموزای و فاتیمهی کچی خوا لیان رازی بێ، پیرۆچکهو بچووک بوون)، دوو کراسی سووریان له بهردا بوون، دهپویشتن و رهته لیان دهبرد و دهکهوتن، (دیاره له کراسه کهیان ئالقاون)، پیغه مبهری خوا ﷺ، (وتاره کهی بری) له مینه ره که دابهزی و ههردووکیانی هه لگرتن و بردنیه لای خۆی و له پیش خۆی داینان، دوایی فهرمووی: خوا راستی فهرمووه: ﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾، مال و سامانه کانتان و منداله کانتان بۆ ئیوه مایه تایگیردنهوهن، تهماشای ئهو دوو منداله کرد، دهپویشتن و هه لدهنگوتن، خۆم رانهگرت تا کو وتاره کهم بری و، به رزم کردنهوه بۆ لای خۆم، دوایی دهستی کردهوه به وتاردانه کهی.

۸- ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾، ههتا دهتوانن پارێز له خوا بکهن، ههتا بۆتان دهکری، واته: ئهگەر کهم و کوپییه کیشان بوو لهو بوارهدا، نا ئومید مهن، ئهوهندهی پیتان

ده کړی، وریابن مال و مندالتان توووشی گوناډو لادان و تاوانتان نه کات، به پپی توانا نه ووندهی بوټان ده کړی پاریز له خوا بکه، پاریز له خوا کردنیش نه ویه که تو وریا بی قه دهغه کانی خوا نه شکینی و، ټه رکه کانی که له سهری داناوی، نه یانچووینی.

(۹) - ﴿وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ﴾، گوټی بگرن (نه ویه خوا فرمانی پیکردوون، وهری بگرن و ټیبیگه)، فهرانبه ریی بکه و گوټرایه لپی بکه، (همم بو خوا ﷻ همم بو پیغه مبه ری خوا ﷻ).

(۱۰) - ﴿وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ﴾:

ا- مال و سامانیش به قازانجی نه فسی خوټان ببه خشن، ټمه واتایه کی.

ب- یاخود: ﴿وَأَنْفِقُوا﴾، ببه خشن خهرج بکه، مال و سامان، ټنجا (وَأَفْعَلُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ)، به لام (وَأَفْعَلُوا)، نه گوتراوه و قرتیزاوه له بهر نه ویه به سیاق و سه لیه ده زانری، واته: مال و سامان ببه خشن و چاکه بکه بو خوټان، ههروه ها ټم رسته یه دوو مانای دیکه شی هه ن که دواپی ده یانه پین.

(۱۱) - ﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ﴾، هه ر که سیکیش له چرووکی نه فسی پاریزراو بی، واته: چرووکی و چنگوو چاوی، سیفه ټیکی خراپه له دهروونی مروټدا، هه ر که سیکی له شهرو خراپه ی ټه و سیفه ته ی پاریزراو بی و سه خی و دلفراوان بی.

(۱۲) - ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، ټا ټه وانه ن سهر فرازان، یانی: سهر فرازی راسته قینه و به ټامانج گه یشتووی راسته قینه، ټه وانه، لیړه دا که ده فهرموټی: ﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ﴾، واته: (مَنْ زَكَّىٰ نَفْسَهُ مِنَ الشُّحِّ وَوَقَّىٰ شَرَّ الشُّحِّ)، هه ر که سیکی نه فسی خوټی پاک کردیته و هه له چرووکی و پژدی و، له خراپی ټه و سیفه ته ی پاریزراو بو بی، بهس ټه وانه ن سهر فراز.

که ده فهرموټی: ﴿وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ﴾، وپرای ټه و دوو واتایه ی گومانن: دوو مانای دیکه شی هه ن، مانای یه که م: به خشینکی باش بو خوټان ببه خشن: (وَأَنْفِقُوا إِتْفَاقًا خَيْرًا).

وشہی (خَیْر) یش به مانای مَال و سامان دئی، چونکہ خَوای پەروەردگار لە هەندیک لە ئایەتەکاندا وشە (خَیْر)ی، بە مانای مَال و سامان هێناوە، وەك دەفەرموئ: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ﴾ (١٨٠) البقرة، واتە: وەسییەتان لەسەر پێویست کراوە، ئەگەر یەکیك لە ئێوە خەیری بە جێهێشت، واتە: مَال و سامانی بە جێهێشت.

دووەم: مانایەکی دیکەشی ئەوەیە کە وشە: ﴿وَأَنْفِقُوا﴾، مانای پێشبخەن (قَدْموا)ی، خرابیته نێو، یانی: (صُمِّنَ وَأَنْفِقُوا مَعْنَى قَدْموا)، واتە: بەخشن و پێشبخەن بۆ نەفسی خۆتان مَال و سامانیک کە دەبێخەن، بۆ خودی خۆتان پێشبخەن بە قازانجی خۆتان، لە قیامەت بە کەلەکان دیتەو، کەواتە: ﴿وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ﴾ سەرچەم چوار واتا هەن.

لێرە کە دەفەرموئ: ﴿فَأَنْفِقُوا لِلَّهِ مَا أَسْطَعْتُمْ﴾، ئەوەندە لە تواناتان دا هەیه پارێز لە خوا بکەن، هەندیک لە زانیان پێیان وابوو ئەم پستەیه ئەو ئایەتە ی نەسخ کردۆتەو کە دەفەرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾ (١٠٢) آل عمران، ئەو ئەوانە ی پرواتان هێناوە! وەك بۆ خوا شایستەیه پارێزی لێکەن.

گوتووایانە: چونکہ وەك بۆ خوا شایستەیه، واتە ئەو پەری تەقوا، بەلام لێرەدا دەفەرموئ: ﴿فَأَنْفِقُوا لِلَّهِ مَا أَسْطَعْتُمْ﴾، ئەوەندە لە تواناتاندا هەیه پارێز لە خوا بکەن، ئەمە گوایه ئایەتەکە ی سوورەتی (آل عمران)ی، نەسخ کردۆتەو!

بەلام لە راستیدا ئەو دوو ئایەتە تیک ناگیرین، تاكو بڵین: ئەوە ی دوايان ئەوە ی پێش ی نەسخ کردۆتەو، چونکہ پستە ی: ﴿فَأَنْفِقُوا لِلَّهِ مَا أَسْطَعْتُمْ﴾، تیدا سەرنجی چەندیتی (کمیة)ی تەقوا دراوە، واتە: بە تەقوا یە کەتان هەموو ئەو حالەتانە ی تەقوايان تیدا پێویستە، بیانگریتەو، (فَهُوَ أَمْرٌ بِاسْتِعَابِ جَمِيعِ الْمَوَارِدِ الَّتِي تَسَعُّهُ الْإِسْطَاعَةُ بِالتَّقْوَى)، فەرمانە بە وەخوگرتنی تیکرای ئەو بوارانە ی توانای پارێزکاری ی دەیانگریتەو.

بەلام ڕستەى: ﴿اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾ (١٠٢) تێیدا سەرنجى چۆنەتیی (کیفیه) دراوه، واتە: بەو چۆنەتییه پارێز لە خوا بکەن کە بۆ خوا شایستەیه لە رووی چۆنەتییهوه، ئەوێ دیکەش لە رووی چەندتییهوهیه، کەواتە: هیچ تێکگیرانێک نیە، یانی: ئەگەر بگوترێ: وەك بۆ خوا شایستەیه پارێزى لى بکەن، هەر وەها ئەگەر بگوترێ: هەتا دەتوانن پارێز لە خوا بکەن، هەر یەك واتایان هەیه، چونکە هەتا دەتوانن، بریتیه لەوێ وەك بۆ خوا شایستەیه، چۆن بۆ خوا شایستەیه پارێزى لى بکەین؟ ئەوێهە کە هەتا دەتوانین، ئنجا: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ مانایەکەى بریتى نیە لە: (ئەوێندەى توانیتان)، بەلکو یانی: هەتا پێتان دەکرى و دەتوانن، ڕستەکەى دیکەش: ﴿اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾، یانی: وەك بۆ خوا شایستەیه، ئنجا ئەو تەقوايەى بۆ خوا شایستەیه، ئەوێهە کە هەموو توانای خۆتى تێدا بەکاربێنى، لەو پارێزکردن و لە خۆ وریابوونەدا.

بۆیه (الطبري) یش، هەر دەلى: نەسخ لێرەدا هیچ واتایەکی نیە، چونکە (لَا يَوْجَدُ تَكْلِيفٌ مَّا لَا يُطَاق)، چونکە هەندێکیان گوتووین: کە خوا دەفەرموى: ﴿اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾، ئەوێهە لە توانای مروڤدا نیە! بەلام ئەگەر لە توانای مروڤدا نەبووایە، خوا پێویستی نەدەکرد، چونکە خوا فەرمووێت: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا﴾ (البقرة، ٢٨٦) خوا لەسەر هیچ کەسێک پێویست ناکات، مەگەر ئەوێهە لە توانایدا هەیه، ئنجا ئەگەر لە توانادا نەبووایە، نەدەگونجا خوا بفەرموى: ﴿اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾، وەك بۆ خوا شایستەیه پارێزى لى بکەن.

(الطبري)، دەلى: {إِذَا أَفَاتَقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ} لَا يُضَادُّ (فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ)) بَلِ الْقَدْرُ الْمُسْتَطَاع مِنَ التَّقْوَى هُوَ الْمَأْمُور بِهِ، وَهُوَ حَقُّ التَّقْوَى لِلَّهِ، واتە: (فَاتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ) دژی (فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ))، نیە، بەلکو ئەو ئەندازەیهى لە پارێزکاریى لە توانادا هەیه، هەر ئەو ئەندازەیه فەرمانى پێکراوه، ئەو ئەندازەیهش بریتیه لە تەقواى شایستە بۆ خوا ﷻ.

مەسەلە ی پینجەم و کۆتایی:

فەرمانکردن بە برۆاداران کە لە پێی خوادا ببەخشن و قەرزی باش بە خوا بدەن، تاكو خواش پاداشتی چەند قاتیان بداتەووە و لییان ببووری و، وەسفکردنی خوا بە پینج سیفەتی بەرزو بێ وینە ی:

خوا دەفەرموی: ﴿إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾﴾.

شیکردنەوێ ئەم دوو ئایەتە، لە پینج برگەدا:

١- ﴿إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَعِفْهُ لَكُمْ﴾ ئەگەر قەرزی چاک بە خوا بدەن، (خوا) بۆتان چەند بەرانبەر دەکاتەو، واتە: پاداشتەکەتان بۆ چەند قات دەداتەو، ﴿يُّضَعِفْهُ لَكُمْ﴾، خۆنراویشەتەو: (يُّضَعِفْهُ لَكُمْ)، هەردوو کیشیان یەک و اتایان هەیه، واتە: بۆتان چەند بەرانبەر دەکاتەو، بۆتان قەرەبوو دەکاتەو، بە چەند بەرانبەر، پاداشتەکەتان دەداتەو.

٢- ﴿وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾ لیشتان دەبووری.

کە دەفەرموی: ﴿إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، ئێمە لە سوورەتی (الحديد) دا، کورتە باسیکمان لە بارە ی (الْقَرْضُ الْحَسَنُ) هە کرد، وشە ی (قَرْض)، لە زماندا بە مانای (قَطْع) ه، (قَرْضُهُ أَي قَطْعُهُ) بری (مِقْرَض)، بە مقەست و بە نینۆکبریش دەگووتری، بەلام لە زاراوی شەرع دا (قَرْض): بریتیه لە برینی ئەندازە یەك لە مَال و سامان و، بەخشینی بە کەسێک کە لێی بەهرەمەند بێ و دوا یی بگێڕێتەو، یاخود ئەندازە کە ی بگێڕێتەو، بەلام (الْقَرْضُ الْحَسَنُ)، وەك لەو کورتە باسەدا بە تەفصیل باسمان کرد، ئەو یە کە:

١- ئەو قەرزی دەدری بە کەسێک، لە مَال و سامانیکی حەلال بێ.

۲- ئەو قەرەز پېدانە، تەنیا لەبەر خوا ﷺ و بۆ وەدەست ھێنانی رەزامەندی خوا بێ.

۳- ئەو قەرەز پېدانە، بە رەوشتیکی جوانەووە بەرووی خوش و بە زمانیکی شیرینەووە بێ، نەك بە كۆمەلێك منەت و بە مۆن و مرچیی و كەسەكە پەشیمان بێتەووە لەداوای قەرەزكردنەكە.

۴- بابای قەرەزدەر بابای قەرەز پېدراو سەغڵەت نەكات، ھەموو رۆژێ داوای بكات.

۵- بابای قەرەزدەر ئەگەر زانیشی قەرەزدارەكە بۆی نادریتەووە، لەسەری سووك بكات یان چاوپۆشیی لێ بكات، مادام لە توانای دا ھەبێ، وەك خوا ﷺ لە سوورەتی (البقرة) دا، فەرموویەتی: ﴿وَإِنْ كَانَتْ دُورُ عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (۲۸۰)

ئەجەكە دەفەرموی: ﴿إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، بەراستی ئەمە تەعبیریكە ئەو پەری لوتف و میھرەبانیی خوای بە بەزەیی تێدا، چونكە: مآل و سامانەكە ھی خوایەو تۆ خوشت ھی خوای، كەچی خوا دەفەرموی: قەرەزم بەدەیه، ھەلبەتە نایدەیه بە خوای پەرەردگارو دەیدەیه بە بەندەكانی خوا، بەلام خوا دەفەرموی: ئەوێ داوتە بە مروڤەكان، بە بەندەكانی خوا، وەك درایت بە من، وایەو، دوایی من پاداشت دەدەمەووە، بابای قەرەزداریش قەرەزكەت دەداتەووە، بەلام منیش چەند بەرانبەر پاداشت دەدەمەووە!

۳- ﴿وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ﴾، خواش سوپاسگوزاری ھێدی و مەندە. (شَكُورُ): (الشَّكُورُ: فَعُولٌ مِمَّا عَلَى الْمُبَالَغَةِ، وَالْمَقْصُودُ بِهِ الْجَزَاءُ بِالْخَيْرِ عَلَى فِعْلِ الصَّالِحَاتِ)، (شَكُورُ): لەسەر كێشی (فَعُول)، بە مانای (شَاكِر)، بەلام بۆ زێدەرۆیی، واتە: خوا زۆر سوپاسگوزارەو مەبەست پێی پاداشدانەووەی خوایە بە چاكە، لە بەرانبەر چاكەكاندا واتە: خوا ﷺ سوپاسگوزارە بۆ بەندەكانی، ئەگەر چاكە بكەن، خوا چاكەكەیان دەبینێ و سوپاسیان دەكات پێی خوشەو دەستخۆشیان لێ دەكات و پاداشتیان دەداتەووە، (حَلِيمٌ)، یانی: ھێدی و مەندە، چونكە خوا ﷺ دەزانێ كە لە بواری مآل و سامان و

قەرز بە یەكدی دان و قەرز وەرگرتنەووە ئەوانەدا، جار جار كێشەو مشت و مەر پەیدا دەبێ، یان هەندێك كەس كە قەرزی پێدەدرێ، قەرز كوێرە، یان هەندێ كەسێش هەر فێلبازو ساختە چییە، دێ قەرز دەكات، بەلام دوايی قەرزەكە ناداتەووە، من چەند جار ئەوهم بۆ هاتۆتە پێشێ، كەبرا پێشێ دێ، زۆر دەكرووزیتەووەو زۆریش جەخت دەكاتەووە كە لە فلان كاتەدا قەرزەكە دەداتەووە، دوايی چەند سالی بەسەردا تێدەپەرن، هەر نایینیەووە، یاخود ئەگەر بینیشتەووە، رەنگە هەر نكوولیش بكات و بلی: لەبیرم نەماو!! بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿وَاللَّهُ شَكُورٌ﴾، یانی: ئەگەر ئەو كەسە تۆ قەرزەكەت پێداو، سوپاسیشت نەكات و، قەرزەكەشت نەداتەووەو قەرز كوێر بێ، یاخود دوايی نكوولیشی لی بكات، خوا سوپاسگوزارەو پاداشتت دەداتەووە، (حَلِيمٌ)، هەروەها هیدیی و مەندە، (حَلِيمٌ)، پێچەوانەي زوو توو پەبوویە، یانی: خوا زوو توو پە نابێ و هیدیی و مەندە، ئیوەش واین لەگەڵ ئەو كەسانەي مامەلەیان لەگەڵدا دەكەن، لە بواری قەرز پێدان و قەرز لێكردن دا.

(٤)- ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾، (خوا) زانای پەنهان و ئاشكرايە، (غَيْبٌ)، چاوگە، بەلام بە مانای بكەر (فَاعِلٌ)، واتە: (عَالِمُ الْغَائِبِ)، زانای ئەوێە كە پەنهانە، (شَهَادَةٌ)، واتە: ئەو شتەي بینراووەو مەشهوودە، (شَهَادَةٌ)ش، دیسان چاوگە، یانی: بینین، (شَهِدَ، يَشْهَدُ، شَهَادَةً، فَهُوَ مَشْهُودٌ)، (مشهود)، واتە: بینراو.

(٥)- ﴿الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، (خوا) بالادەستی کارزانە، خوا خاوەنی ئەو پەری بالادەستی و زالییەو، خاوەنی ئەو پەری کارزانی و کارامەییە، كەواتە: خوا ﷻ ئاگاداری پەنهانەو ئاگاداری ئاشكراشەو، ئەو پەری بالادەستی هەیهو، ئەو پەری حیکمەت و لێزانیشی هەیه.

خاوەنی (أضواء البيان)، (الشنقيطي)، لە تەفسیرەكەیدا^(١) دەلی: (شُكْرُ اللَّهِ لِعَبْدِهِ، هُوَ مُجَازَاتُهُ لَهُ بِالْأَجْرِ الْجَزِيلِ عَلَى الْعَمَلِ الْقَلِيلِ)، سوپاسکردنی خوا بۆ

به‌نده‌ک‌ه‌ی بریتیه له پاداش‌تدانه‌وه‌ی به پاداش‌تیک‌ی مه‌زن، له‌سه‌ر کرده‌وه‌یه‌کی که‌م، که‌واته: خوا ﷺ له کو‌تایی ئه‌م سوو‌ره‌ته موباره‌که‌دا، پینج سیفه‌تی به‌رزو مه‌زنی له خو‌ی هه‌ل‌دان:

۱- (شُكْرٌ).

۲- (حَلِيمٌ).

۳- (عَلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ).

۴- (الْعَزِيزُ).

۵- (الْحَكِيمُ).

ئ‌نجا ئه‌م پینج سیفه‌تانه‌و هه‌موو سیفه‌ته‌کانی دیک‌ه‌ی خوا‌ی به‌رزو مه‌زن که باسیان ده‌کات له کو‌تایی ئایه‌ته‌کاندا، هه‌مووی ئاماژه‌یه به ئیمه که چاو له سیفه‌ته‌کانی خوا بکه‌ین ﷺ و، ئیمه‌ش هه‌ول‌به‌دین ئه‌و سیفه‌ته به‌رزو بی وێنانه‌ی خوا‌ی په‌روه‌ردگار که له‌گه‌ل مرۆفان دا ده‌گونجین، ئه‌و سیفه‌تانه له خۆماندا بپیننه‌ی و، خۆمانیان پ‌ی پ‌را‌زیننه‌وه، وه‌ک له سوو‌ره‌تی (النور) دا، خوا ﷺ له به‌سه‌رهاتی (أبو بکر الصديق)، و (مِسطح بن أثاثه) دا، که کوره‌پووری یان کوره‌خالی بوو و، هاوکاری ده‌کرد، به‌لام (مِسطح بن أثاثه)، یه‌کی‌ک بوو له‌و چه‌ند که‌سه‌ی بوختانیان به‌دایکمان عایشه‌کرد (خوا ل‌ی‌ی پ‌ازی بی)، ئه‌بوو به‌کریش سو‌یندی خواردو گوتی: هاوکاری ناکه‌م، دوایی خوا^(۱)، ئه‌و ئایه‌ته‌ی نارد‌ه‌ خوار که ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (النور، ۲۲) واته: با ئه‌وانه‌تان که خاوه‌ن چاکه‌و به‌خش‌ش، سو‌یند نه‌خۆن هاوکاری خزمان و نه‌داران و کو‌چکه‌ران نه‌که‌ن، با چاو‌پۆشیی

(۱) الإستيعاب في بيان الأسباب، ج ۲، ص ۵۷۲، رواه البخاري: ۴۷۵۷، ومسلم: ۲۵۳۲.

بکەن و لییوردن بکەن، ئایا ھەز ناكەن خوا لیتان بووری و، خواش لییوردە ی بەبەزەییە؟!

واتە: ۋەك چۆن ھەز دەكەن خوا لیتان بووری، ئیوھش بیوورن و، ۋەك چۆن ھەز دەكەن خوا بەزەیی لەگەڵتان بنوین، ئیوھش بەبەزەیی بن و، چاوپۆشی بکەن.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتییمان بدات خۆمان پراژیننەو بە ھەموو ئەو سیفەتە بەرزو جوانانە ی، خوا ﷻ پێی خوشتن، ۋەك دەفەرموی:

۱- ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ (٤) التوبة.

۲- ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ (۱۵۹) آل عمران.

۳- ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ﴾ (۱۶۱) آل عمران.

۴- ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (۱۷۴) آل عمران.

۵- ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ﴾ (۲۳۲) البقرة.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئەو سیفەتانە ی خوشتراونی، یارمەتییمان بدات خۆمان بەو سیفەتە بەرزانە پراژیننەو، بۆ ئەوێ ئیمەش بینە خوشتەویستی خوا.

لێرەشدا کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (التغابن) دینن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الطَّلَاق

دەستپیک

بەرپـزان!

ئەمپـرۆ کە (۱۸) ی ڕەمەزانی سـالـی (۱۴۴۱) ی کۆچییە، بەرانبەر (۲۰۲۰/۵/۱۱) ی زاینی، لە شاری هەولێر، بە پشتیوانی خـوای بەخشەری میهرەبان، دەست دەکەین بە تەفسیری سوورەتی (الطَّلَاق)، سەرەتا پێناسە و نێوەڕۆکی سوورەتی (الطَّلَاق)، لە حەوت پرگەدا دەخەینەڕوو:

پێناسەی سوورەتی (الطَّلَاق) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە هەر بە ناوی (سُورَةُ الطَّلَاق)، ناسراوە، لەوبارەو ئەم دەقە وەك نمونە دێنین:

{عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الطَّلَاقِ بِالْمَدِينَةِ} (ذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّر الْمُنْتَوَر: ج ۸، ص ۱۸۸، وَنَسَبَهُ إِلَى ابْنِ الزُّرَيْسِ وَالنَّحَّاسِ وَابْنِ مَرْدَوَيْهِ وَالْبَيْهَقِيِّ).
واتە: عەبدوللای کوری عەبباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دەلی: (سُورَةُ الطَّلَاق) لە مەدینە هاتۆتە خوار.

مەبەستمان ناوەکیە، کەواتە: (سُورَةُ الطَّلَاق)، ناوی ئەم سوورەتە موبارەکیە.

بەلام وێرای ئەو ناوە (السیوطی)، لە کتێبە ناودارەکی خۆی (الإتقان في علوم القرآن) دا، گوتوویەتی: (سَمَّاها عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ سُورَةَ النَّسَاءِ الْقُصْرَى)،
واتە: عەبدوللای کوری مەسعوود ناوی لە سوورەتی تەلاق ناوە: سوورەتە

کورتته که ی (النِّسَاء)، واته: سوورپه تی (النِّسَاء) ی دریژتر هه یه، که چواره مین سوورپه ته له ریزبه ندیی موصحه فدا: (الْفَاتِحَة، الْبَقَرَة، آل عمران، النساء)، و (سُورَةُ النِّسَاء) جوزئو نیویک زیاتره و (سُورَةُ النِّسَاء الطُّوْلَى) یه، واته: سوورپه تی (النِّسَاء) ی دریژتر، ئەمەشیان (سُورَةُ النِّسَاء الْقُصْرَى)، سوورپه تی (النِّسَاء) ی کورتتره، (السیوطی) یش لهو فەرمووده یه وه ریگرتوه، که بوخاریی و جگه لهویش هیناویانهو، ئیمه له برگه ی دووهمدا ده یهینین، به لام بیگومان ئینو مه سعوود بۆیه ئەو ناوه ی بۆ به کارهیناوه، تاکو له سوورپه تی (النِّسَاء) ی جیا بکاتهوه، ئەگەرنا ناوه ناوداره که ی ئەم سوورپه ته، هەر بریتیه له سوورپه تی (الطَّلَاق).

دووهم: شویینی دابه زینی:

زانایان له سه ر مه دینه یی بوونی ئەم سوورپه ته یه کده نگن و گوتوو یانه: له مه دینه دابه زیوه، لهو باره وهش و پرای ئەو ده قه ی پێشوو، ئەم ده قه ش هه یه:

اعَنْ مَالِكِ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه، فَذُكِرَ عِنْدَهُ أَنَّ الْحَامِلَ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا تَعْتَدُ أَقْصَى الْأَجَلَيْنِ، فَقَالَ: أَتَجْعَلُونَ عَلَيْهَا التَّغْلِيظَ، وَلَا تَجْعَلُونَ عَلَيْهَا الرُّخْصَةَ، لَنَزَلَتْ سُورَةُ النِّسَاءِ الْقُصْرَى بَعْدَ الطُّوْلِ: ﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ (أخرجه البخاري: ٤٥٣٢، ٤٩١٠).

واته: مالیک کوری عامیر، ده لئ: ئیمه له لای عه بدوللای کوری مه سعوود بووین (رضي الله عنه)، له لای وی باسکرا که ئافره تی تۆلدار (ئافره تی دوو گیان)، که میرده که ی مردوو، پێویسته دوورترینی دوو ماوه کان، بچیته عیدده وه، (عیدده: بریتیه لهو ماوه یه ی ئافره ت چاوه پێ ده کات، دوا ی ئەوه ی میردی مردوو، یاخود له میرده که ی جیا بۆته وه چاوه پێ ده کات، تاکو ئەو کاته تیده په پێ، ئەو جار بۆی هه یه دووباره شوو بکاته وه، ئنجا بۆی باسکرا که له دوو ماوه کان کامه یان دریژتر بئ، ئەویان ده بیته عیدده ی)، عه بدوللای کوری مه سعوودیش

گوتی: ئایا لەسەری قورس دەکەن، لە جیاتى ئەوەی مۆلەتى لەسەر دابنێن؟ سوورەتى نىسائى کورتتر، لە دواى سوورەتى نىسائى درێژتر دابەزیو.

واتە: ئەوێ دەفەرموێ: ﴿وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾، کە لە سوورەتى (الطلاق) دایە، دواتر دابەزیو.

عەبدوڵلای کورێ مەسعوود (سورة الطلاق) ی ناواناو (سورة النساء القُصْرَى)، سوورەتە کورتەکەى نىسائ، کە لە دواى (سورة النساء)، دابەزیو، کەواتە: ئەوێ لەم سوورەتەدا، هاتو، دوا حوکمەو ئەوێ کارى پێدەکری، هەلبەتە خوای بەرز باسى عیددەى ئافەرەتى مێرد مردووی کردو، لە سوورەتى (البقرة) دا، کە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَضَّنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجْلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ (البقرة، ۲۴۱)، واتە: ئەوانەتان کە دەمرن و ژنان بەجێدێن لە دواى خۆیان، چوار مانگ و دە شەوان چاوهرێی خۆیان دەکەن...

واتە: چوار مانگ و دە شەو، دەبێ بچنە عیددەو، تاكو دەرکەوێ: ئایا ئەو ئافەرەتە لە نوتفەى ئەو پیاوێ لە منداڵدانا هەیه یان نا؟ ئەوێ بە چوار مانگ و دە شەوان دەرکەوێ، بۆیە دەبێ ئەو ماوێە چاوهرێ بکات، لەویدا خوا باسى عیددەى (متوفى عنها زوجها)، (ئەو ژنەى مێردى مردوو) کردو و چوار مانگ و دە شەو داناو، بەلام بە نىسبەت ئافەرەتى تۆلدارەو، خوا دەفەرموێ: ﴿وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾، خواوەن تۆلەکان (کۆرپەکان) کاتى کۆتایان بو عیددە بریتى لە دانانى تۆلەکیان، دانانى کۆرپەکیان، بەلام لە مەجلىسى عەبدوڵلای کورێ مەسعووددا گوتووین: نە، تەماشاکەن: ئایا ماوێ دانانى تۆلەکە زیاترە لە چوار مانگ و دە شەو، یان نا؟ ئنجا کامیان زیاتر بو، دەبێتە ماوێ عیددەکەى، بۆ وێنە: ئەو ئافەرەتە دوینی مێردى مردوو دواى چەند رۆژى دیکە حەملەکەى دادەنێ،

به پپی ئەم ئایه ته بئ، بوۆ ههیه شوو بکاتهوه، به لام به پپی ئەو قسه یه ی له کوۆری (ابن مسعود) دا کراوه، ده بئ ماوه درێژتره که که چوار مانگ و ده شه وه که یه، عیده ی بئ، ئنجا عه بدو لای کوۆری مه سعودو نکوولی له وه کردوه گو توو یه تی: نه خیر، ئهویان بوۆ ئافره تانه^(۱) به گشتی، به لام ئەمه^(۲) بوۆ ئافره تانی تو لداره به تایهت، که دوای له و باره وه قسه ده که ین، مه به ستمان ئەوه بوو که ئەم سوو پره ته له مه دینه دابه زیوه.

سییه م: ژماره ی ئایه ته کانی:

له لای زۆر به ی ژمی ره ران، ژماره ی ئایه ته کانی ئەم سوو پره ته دوا زده (۱۲) یه، خه لکی به صراش به یازده (۱۱) یان داناوه.

چواره م: ریزه بندی له موصحف و له دابه زیندا:

ریزه بندی ئەم سوو پره ته له موصحف دا: ژماره (۶۵) ه، له سوو پره تی (الفاتحه) وه، که دین له (۶۵) مین دا، نۆره ده گاته سه ر ئەم سوو پره ته، به لام له ریزه بندی دابه زیندا، به پپی رای جابیری کوۆری زه ید، ئەم سوو پره ته (۹۶) مین، سوو پره ته پیش سوو پره تی (البیئنه) وه، له دوای سوو پره تی (الإنسان) دابه زیوه.

پینجه م: نیوه روکی:

ته وه ری بنه پره تی ئەم سوو پره ته باسی ته لاقه، وهك ته واو کردنی ئەو حوکمانه ی دیکه ی ته لاق که له سوو پره تی (البقرة) دا، هاتوون، ئەم نو حوکمه ش له باره ی ته لاقه وه، له م سوو پره ته موباره که دا هاتوون، هه لبه ته ئه گه ر وردتر سه رنج بدری، ده گونجی زیاتریش بکرین، به لام ئەمانه سه ره کییه کانیان:

(۱) واته: ئایه تی (۲۳۴) ی (البقرة).

(۲) واته: ئایه تی (۴) ی (الطلاق).

۱- تەلّاقنى ژنان بەر لە دەستپێکردنى عیددەیان، واتە: ئەگەر كەسێك بیهوى، ژنەكەى تەلّاق بدات، دەبێ بەر لەوى بچیتەووە عیددەو، ژنەكەى تەلّاق بدات، لە پاكییهك دا كە نەچوو بێتە لای، وەك دوایی باسى دەكەین.

۲- وەدەرەنەنانى ئافەرەتێك كە تەلّاق دەدەرى لە مالهەكەى، مەگەر خراپەیهكى ئاشكرای لێ دەربكەوى، كە مەبەست پێى زمانەوهریى و، ئازاردانى مێردو كەس و كاریهتی، بە قسەو ناپرەهەتکردن و بیزارکردن.

۳- لە كاتى گەشتیان بە كوژتایی عیددەكەیان داو، بەر لە تەواو بوونی، یان بە شیوهى پەسند، ئەو مێردانە ئەو ژنانە بگرنە خۆیان، یان بە شیوهیهكى پەسند دەستبەرداریان بین و، لە هەردوو حالانیشدا دوو شایەدان بگرن، چ بۆ جیاپوونەووەیان، چ بۆ گێرپانەووەیان.

۴- ئافەرەتانى لە حەیز چوووەو، هەروەها ئافەرەتانى نەكەوتوووەو حەیز، واتە: ئافەرەتانێك كە كەوتووونە تەمەنەووەو لە حەیز چوونەو، هەروەها ئافەرەتانێك كە لەبەر كەم تەمەنێى جارى نەكەوتووونە حەیزەو، عیددەكەیان بریتیه لە سێ مانگ، هەر كاتێك هاوسەریان لێیان جیاپوۆ، عیددەكەیان سێ مانگە.

۵- عیددەى ئافەرەتى تۆلدار (حامل)، بەدانانى تۆلەكەى تەواو دەبێ.

۶- ئافەرەتانى تەلّاقداو، مافى مانەووەیان و حەویندرانەووەیان لەسەر مێردەكانیانە، بەپێى توانایان و، لەو شوێنەى لە توانایاندا هەیهو، خۆیان تێیدا نیشتهجێن.

۷- ئەگەر ئافەرەتە تەلّاقداوێكەكان تۆلدار بوون، پێویستە تاكو تۆلەكەیان دادەنێن، مەسەرەفیان بکیشری بەپێى توانا.

۸- هەر كات ئافەرەتە كۆرپەدارەكان شیریان بە كۆرپەكانیاندا، پێویستە بابەكانیان كرى بدەنە دایكەكان بەراویژو، ئەگەر رێك نەكەوتن، ژنێكى دیکە شیرى پێ بدات.

۹- بابای هەبوو لە قەدەر خۆى و، هى تەنگدەستیش لە قەدەر خۆى، خەرجی ژنەكە یاخود شیر پێدراوەكەى، یاخود حەویندرانەووەكەى، دەكێشن.

ئەم نوۆ (۹) حوکمە لە ھەوت ئایەتی یەکەمی سوورەتی (الطلاق) دا، خراونە ڕوو، لە پینچ ئایەتی کۆتاییشی دا، چەند راستییەك خراونە ڕوو کە دەتوانین بڵێن: ئەم پینچە سەرەکیەکانیان:

۱- گەلێك ئاوەدانایی بە ھۆی سەرکێشی و یاخی بوونیانەو، لە بەرانبەر خوا پیغمبەرەکانیدا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خوا سزای داوون و، لە دواڕۆژیشدا سزای سەخت چاوەڕێیانە.

۲- فەرمانکردن بە ڕوواداران کە پارێز لە خوا ﷻ بکەن.

۳- باسکردنی دابەزاندنی بیرخەرەو، ناردنی نێردراوی کۆتایی (موحەممەد ﷺ) کە خۆینەرەوێ ئایەتە ڕۆشنەکانی خوا.

۴- باسی سەرەنجامی بەرزو پەسەندی ڕووادارانێ چاکەکار، کە بریتییە لە سەقامگیربوون لە بەھەشتە ڕازاوو نەپراوەکانی خواداو، بەھەرەمەند بوون لە چاکترین بژیو کە خوا بۆیان دەرەخسێت.

۵- ڕوونکردنەوێ ئەو راستییە کە خوا ھەوت ئاسمانی دروستکردوون، وێنەی وانیشی لە زەویدا دروستکردوون، تاكو خەلک بزائن خوا ﷻ لەسەر ھەموو شتێك توانایەو بە ھەموو شتێكیش زانایە.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

چوار تاییەتمەندییمان لەم سوورەتەدا باسکردوون:

یەكەم: كۆمەلێك حوكمی تەلاق و عیددەو نیشتهجێکردن (إسكان) ی ژنی تەلاقدار و شیرپێدان (رضاع)، تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتوون.

دووەم: تەنیا لەم سوورەتەدا، لە سێ ئایەتی بە دوا یەكدا پینچ موژدە ی گەورە ی جۆراوجۆر، بە پارێزکاران دراوون:

(۲۰۱)- ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۖ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ﴾ هەر کەسێ پارێز لە خوا بکات، خوا دەرووی خێری لێ دەکاتەوهو، بە بێ ئەوهی خۆی بیرى لێ کردبێتەوهو بە خەیاڵیدا هاتبی، خوا بژیوی دەدا.

(۳)- ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ۚ﴾ هەر کەسێ پارێز لە خوا بکات، خوا کاری بۆ ئاسان دەکات.

(۵۴)- ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ ۖ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ۚ﴾ هەر کەس پارێز لە خوا بکات، خراپەکانی لێ دەسپێتەوهو، پاداشتیکی مەزنی دەدات و پاداشتی بۆ مەزن دەکات.

سێیه م: تەنیا لەم سوورەتەدا تەعبیری: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَاءً أَتَنَهَا ۖ﴾ هاتو، واتە: خوا لە هیچ کەس داوا ناکات، مەگەر ئەوەندە پێداو، چەندە توانای پێداو، ئەوەندەشی لێ داوا دەکات، توانای مالی و، توانای جەستەیی و، توانای فیکری، هەمووی دەگریتەوه، هەرچەندە سیاقە کە زیاتر توانای مالی دەگەیەنێ، بەلام لە راستیدا ئەگەر لە سیاقی خۆی دەری بێنین: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَاءً أَتَنَهَا ۖ﴾ خوا لە هیچ کەس داوا ناکات، هیچ کەس ئەرکدار ناکات، بە زیاتر لەوهی پێداو، واتە: لە هەموو جوهرەکانی ئەو شتانەى خوا بە مروّقه‌کانیان دەدات.

چوارە م: تەنیا لەم سوورەتەدا وێرای حەوت ئاسمانان، ئاماژە بە حەوت زەوییانیش کراو: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ ۚ﴾ ئەو خوایهی حەوت ئاسمانی دروستکردن و، لە زەویشدا وێنەى وان، کە ئەمە ئاماژەیه کە بەوهی زەوییه‌کانیش حەوت بن، وەك ئاسمانەکان، بەلام ئایا مەبەست لە حەوت زەوییه‌کان چیه؟ ئەو زیاتر لە ئەگەرێک هەڵدەگرێ.

حەوتەم: دابەشکردنى ئەم سوورەتە بۇ چەند دەرسىك:

ئەم سوورەتە موبارەكە بۇ دوو دەرسان دابەش دەكەين:

دەرسى يەكەم: ئايەتەكانى: (۱ - ۷)، دەگرېتەووە وەك گوتمان: نو حوكمى گەورەى شەرىعتیان تیدان، لە چوار چۆوەى تەلاق و لىكجیاپوونەووە، عیددەكیشانى ئافرەت، پاشان شیرپیدانى ئافرەت بە مندالى و، مەسرهف كیشانى پیاو بۇ ژنەكەى، كە تەلاقى داوەو، حەواندەووەى.

دەرسى دووەم: پینج ئايەتى كۆتایی، كە ئايەتەكانى (۸ - ۱۲)، دەگرېتە خوۋى و، ئەویش وەك گوتمان: خواى بەرزى مەزن چەند راستییەكى تیدا خستوونە ڕوو.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەوت ئايەتى سەرھەتای سوورەتی (الطلاق) پیک دى، ئايەتەکانى: (۱ - ۷)، ھە پېشتريش گوتمان: نۆ ھوکمی جوراۋ جورپان لە بارەى تەلاقدانى ئافرەتان و، ھوکمە پەيوەندىدارەکانیەو ھەرتوونە خويان، ھە بریتين لە: ۱- تەلاقدانى ژنان بەر لە دەستپیکردنى عیددەيان.

۲- وەدەرەنەنانى ژنانیک ھە تەلاقدارون لە مائەكەيان، مەگەر خراپەيەكى ئاشکرايان لى دەرکەوى، وەك بېزارکردنى مېرد، يان کەس و کارەکەى.

۳- لە کاتى گەيشتنى ئافرەتان بە کوتايى عیددەيان و بەر لە تەواۋ بوونى، دەبى مېردەکانيان مادام تەلاقە ھە تەلاقى رەجعی بى، يان بە شیۋەى پەسند بیانگرە خويان، ياخود بە شیۋەى پەسند دەستبەرداريان بن و، دوو شایەدانیش بگرن.

۴- ئافرەتانى لە ھەيز چووۋەو، ئافرەتانیک ھە جارى نەکەوتوونە ھەيزەو، عیددەكەيان سى مانگە.

۵- عیددەى ئافرەتى تۆلدار (حامل) بە دانانى تۆلەكەى تەواۋ دەبى.

۶- ئافرەتانى تەلاقدارا، مافى مانەوہيان و ھەويترانەوہيان لەسەر مېردەکانيانە، بەپېى توانايان.

۷- ئەگەر ئافرەتە تەلاقداراۋەكان تۆلدار بوون، پېويستە تاكو تۆلەكەيان دادەنن، مەسرەفيان بکيشرى.

۸- ھەر کات ئافرەتە کۆرپەدارەكان شيرپان بە کۆرپەکانياندا، پېويستە بابى مندالەكان کرى بدەنە دايکەكان بە راويژ لە نيوان خوياندا، ئەگەر پیک نەکەوتن، ئافرەتتىكى دیکە شير بدات بەو کۆرپەيە.

۹- بابای مہربوو له قہدەر خووی و هی تهنگدهستیش له قہدەر خووی، مہسره فی مال و خیزانیان ده کیشن.

باسکردنی نهو حوکمانه، کومه لیک ناموژگاریی گهوره و گرنگیشان نیواخن کراون، به تاییهت فرمانکردن به پاریزکاریی بهرانبهر به خوا ﷻ و، نه شکاندنی سنوورهکانی خواو، پشت به ستز به خوای کاربه جی و، له خو وریا بوون له سه ریچییکردن و، لادان لهو شتانهی خوا ﷻ وهک سنوور دایناون.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُنَّ فَامْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ كُمْ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَبِرِزْقِهِ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَلِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾ وَالَّتِي يَبِيسُ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ أَرْبَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحْضَنْ وَأُولَتْ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ﴿٥﴾ أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارِزُوهُنَّ لِيُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمِلٍ فَلَا تُنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْتُدُّوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَأَتَمُّوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَسَدْرِضْ لَهُ أُخْرَى ﴿٦﴾ لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَاءً آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾﴾

مانای دهقا و دهقی نایه‌تہکان

{بە ناوی خۆای بە بەزەیی بەخشنده: ئەي پێغەمبەر! هەر کات ژنانتان
 تەلّاقدان لەسەرەتای عیددەیانەووە تەلّاقیان بدەن و (شەوو پۆژەکانی)
 عیددەش سەر ژمێر بکەن و، پارێزیش لە خۆای پەروەردگارتان بکەن، (ژنە
 تەلّاقداوەکان) لە ماله کانیاوان دەریان مەکەن و، با ئەوانیش دەرنەچن، مەگەر
 کردەووەیهکی (خراپی) دزیوی ئاشکرا بکەن (ئەو کاتە مافی ھەوێزانەووەیان
 نامینێ) و، ئەوانەش سنوورەکانی خۆان و، ھەر کەسیکیش سنوورەکانی خۆا
 ببەزینێ، مسۆگەر ستەمی لە خۆی کردووە، (نازانی لە ماوەی عیددەدا چ
 دەگوزەری!)، پەنگە خۆا دۆای ئەووە کاریک (گۆرانکارییەک) پەیدابکات (١) ئنجا
 ھەر کات گەیشتنە (نیزیک کۆتایی) ماوە (ی عیددە) کەیان، یان بە (شیوازیکی)
 پەسند دەستیان پێوە بگرن (وەک ھاوسەر)، یان بە شیوازیکی پەسند لێیان
 حیابنەووە، دوو (پیاوی) خاوەن دادگرییش بە شاھەد بگرن (چ بۆ ھێشتنەووە،
 چ بۆ وازلێھێنانیان) و (ئەي شاھەدەکان!) بۆ خۆا شاھەدییدان (یکی راست) بەرپا
 بکەن، ئا ئەووەتان کەسیکی پێ ئامۆژگاری دەکری، کە بپروای بە خۆاوە بە
 پۆژی دوايي بێ و، ھەر کەسیکیش پارێز لە خۆا بکات خۆا دەرووی (خیری)
 لێ دەکاتەووە (٢) ھەروەھا بە شیوہیەک کە مەزەننە ناکات، بژیوی دەدات و،
 ھەر کەسیش پشت بە خۆا بەستێ، ئەوی بەسە، بێگومان خۆا کاری خۆی
 دەگەيەنیتە جێ، بە دلئاییی خۆا ئەندازەي داناوە بۆ ھەموو شتێک (٣) ئەو
 ئافرەتانەشتان کە لە (کەوتنە) ھەیز ناوێد بوون، ئەگەر دوو دلّ بوون (لە
 بارەیانەووە) ماوەي عیددەکەیان سێ مانگەو، ئەوانەش کە نەکەوتوونە ھەیزووە
 (بە ھەمان شیوہ) و، خاوەن تۆلەکانیش، کۆتایی کاتی (عیددەکە)یان ئەوہیە کە
 تۆلەکانیان دابین و، ھەر کەسیش پارێز لە خۆا بکات، ئاسانی لە کاری دا بۆ
 دەرەخسینێ (٤) ئا ئەووە ھوکم و فەرمانی خواپە بۆ لاتانی داہەزاندووە، ھەر

کەسیش پارێز لە خوا بکات، خراپەکانی لێ دەسپێتەووە پاداشتی بۆ مەزن دەکات ﴿٥﴾ (ئەي مێردەکان!) ژنە (تەلاقداوێ) کانتان بەپێی هەبوونتان لە شوێنێ کە تێیدا نیشتهجێ دەبن، نیشتهجێ بکەن و (بە هیچ جوړیک) زیانیان پێ مەگەیه‌نن، تاكو تەنگیان پێ هەلبچنن (و سەغڵەتیان بکەن)، ئەگەر خواوەن تۆلێش بوون، مەسره‌فیان بکێشن، تاكو تۆلەکیان دادەنێن، ئنجا ئەگەر شیریان بۆ دان (بە کۆرپەکانیان) پاداشتەکانیان (کریی شیرپێدانه‌کیان) پێ بدەن و، بە شیوەیه‌کی پەسندیش (لەو بارەووە) پێکەووە پرس و را بکەن و، ئەگەر پێکەووە کەوتنە زەحمەت (و تێکگیران) یشەووە، ژنیکێ دیکە شیرێ پێدەدات ﴿٦﴾ بە خواوەن فراوانیی (لە مāl و سامان دا) لە (قەدەر) فراوانییەکی خەرج بکات و، هەر کەسیش بژیوێه‌کی لێ تەنگ کرابێتەووە (کەم دەست بێ) بە لەوێ خوا پێداوێ، خەرج بکات، خوا جگە لەو (ئەندازە)ی پێداوێ، هیچ کەس ئەرکدار ناکات (و لێی داوا ناکات)، لەمەودواش خوا لە دواي سەغڵەتی (و تەنگدەستی) ئاسایی دەره‌خسێنێ ﴿٧﴾.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(طَلَّقْتُ): (أَصْلُ الطَّلَاقِ: التَّخْلِيَةُ مِنَ الْوَتَاقِ، أَطْلَقْتُ الْبَعِيرَ مِنْ عِقَالِهِ، وَطَلَّقْتُهُ وَهُوَ طَالِقٌ وَطَلَّقٌ، وَمِنْهُ اسْتُعِيرَ طَلَّقْتُ الْمَرْأَةَ)، وشەي (طَلَّاق): لە ئەصڵدا بریتیه‌ له به‌ره‌ه‌لداکردن له په‌تیک، شتیک که پێوێ به‌ستراو‌ه‌تەووە، (أَطْلَقْتُ الْبَعِيرَ مِنْ عِقَالِهِ)، حوشره‌که‌م له په‌ته‌که‌ی به‌ره‌ه‌لدا، (وَطَلَّقْتُهُ)، (طَلَّقْتُ) و (أَطْلَقْتُ)، ه‌ه‌ردووکیان به‌کاره‌اتوون، واته‌: حوشره‌که‌م به‌رداو په‌ته‌که‌م لێکردەووە، (وَهُوَ طَالِقٌ وَطَلَّقٌ)، حوشره‌که‌ (طَالِقٌ)، به‌ره‌ه‌لدايه‌ (وَطَلَّقٌ) یش ه‌ه‌ر به‌کار دی، (وَمِنْهُ اسْتُعِيرَ طَلَّقْتُ الْمَرْأَةَ)، و (طَلَّقْتُ الْمَرْأَةَ) ش له‌و‌ه‌ه‌ خوازراو‌ه‌تەووە و ریشه‌ی وشه‌که‌

لەوێوە هاتو، بەلام دوایی بۆ دەستبەردار بوونی میڤرد بۆ ژنی بەکارهێناوه.

(الْعِدَّةُ): (عِدَّةُ الْمَرْأَةِ: هِيَ الْأَيَّامُ الَّتِي يَنْقِضَائُهَا يَحِلُّ لَهَا التَّزْوُجُ)، عيدهدى ژن ئەو پوژانەن كە بە تەواو بوونیان، ئەو ئافەرەتە بووی حەلال دەبێ هەوسەرگیزی بکات.

(بِفَحْشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ): کرده و هیه کی ناوَلای ئاشکرا، یان ئاشکراکەر، (الْفَحْشُ وَالْفَحْشَاءُ وَالْفَاحِشَةُ: مَا عَظِمَ قُبْحُهُ مِنَ الْأَفْعَالِ وَالْأَقْوَالِ، وَيُقْصَدُ بِهَا هُنَا الْبِذَاءُ وَالْإِيذَاءُ وَالنُّشُوزُ)، وشه کانی: (فُحْشٌ وَفَحْشَاءٌ وَفَاحِشَةٌ): بریتین له هه ر قسه و کرده و هیه ک که زۆر ناوَلاو دزیو بئ، لیره شدا مه به ست پئی زمانه وه ری و، ئازاردان و، یاخی بوونی تهو ژنیه، که ته لاقیش دراوه، به لام به ده مه وه ری و، خراپ قسه کردن و بیزار کردن، کرده و هیه کی خراپ ده کات، چ له گه ل میردی دا، چ له گه ل کهس و کاری میرده که ی لهو شوئنه ی تبدا نشته حنه.

(بِفَحِشَةٍ مُّبِينَةٍ)، یانی: (الْفَاحِشَةُ الْمُوَضَّحَةُ لِفَحِشِهَا) کرده و دیه کی خراپی
ناشکر اکر، یو خراییی و یو ناقولایسه که ی.

(حُدُودُ اللَّهِ): (حُدُود: جَمْعُ حَدٍّ، وَهُوَ الْفَاصِلُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ يَمْنَعُ اخْتِلَاطَ أَحَدِهِمَا بِالْآخَرِ، وَالْمَقْصُودُ بِحُدُودِ اللَّهِ: أَحْكَامُ اللَّهِ)، (حُدُود) كَوَى (حَدَّ)، (بِه كُورْدِي دِه لِيَن: سَنُور)، بَرِيْتِه لِه نِيَوَانِيَك لِه نِيَوَان دُوو شَتَانْدَا، پِيْدِه گِرِي لِه وَهِي بِيْتَكِه لِي يِه كَدِي بِيَن، (حُدُودُ اللَّهِ) ش، مِه بَه سَت پِيِي يَاسَاكَانِي خَوَايِه ﷺ.

(الْجُلَّانَ): (الْأَجَلَ: الْعِدَّةُ الْمَضْرُوبَةُ لِلشَّيْءِ)، (أَجَلَ): كَاتِبِي دِيَارِي كِرَاوَه بُو شَتِيكَ.

(مَخْرَجًا): (المَخْرَجُ: مَوْضِعُ الْخُرُوجِ، وَالْخُرُوجُ)، (مَخْرَجٌ): هَمَّ بِهَ مَانَايَ نَاوِي شَوِينِ هَاتَوَه، شَوِينِي لِي دَهَرِچوون، هَمَّ بِهَ مَانَايَ چَاوِگِش هَاتَوَه وَاتَه: دَهَرِچوون، (مَخْرَجٌ)، لَبَرَهْدَا بِهَ كُورْدِي دَهَبِتَه دَهروو، يَانِي: دَهرووي خَبَرِي لِي دَهكَاتَهوَه.

(لَا يَحْتَسِبُ): (يَحْتَسِبُ الْأَمْرَ، حَسِبَهُ وَظَنَّهُ)، ﴿وَبَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾

بە شىۋەيەك كە بىرى لى نە كەردۆتەوۋەو حىسابى بۆ نە كەردوۋە، ئەگەرى بۆ دانەناۋە، (اِحْتَسَبَ الْأَمْرَ)، كارەكەى ژماردو گومانى بۆچوو.

(يَسِّنَ مِنَ الْمَحِيضِ): نائومىد بوون لە كەوتنە حەيزەو، (الْمَحِيضُ: الْحَيْضُ)، (مَحِيضُ): لىرەدا بە ماناى حەيزە، واتە: ئەو ئافرەتەنى نائومىد بوون بکەوۋە حەيزەو، لەبەر ئەوۋى كەوتوۋنە تەمەنەو.

(وُجِدَكُمْ): (الْوُجْدُ: الْيَسَارُ وَالسَّعَةِ)، (وُجِدَ)، ئاسانى و فراوانى لە مأل و ساماندا.

(أَرْضَعَنَ لَكُمْ): شىريان بۆ داوئ بە كۆرپەكانتان، (رَضَعَ الْمَوْلُودُ يَرْضَعُ)، واتە: منداڵەكە شىرى خوارد، (أَرْضَعْتَهُ)، ئافرەتەكە شىرى بەو منداڵەدا.

(أُجْرَهُنَّ): (الْأَجْرُ وَالْأَجْرَةُ: مَا يَعُودُ مِنْ ثَوَابِ الْعَمَلِ دُنْيَوِيًّا كَانَ أَوْ أُخْرَوِيًّا)، وشەى (أُجْرَ)، كۆى (أَجْرَ)، هەردووکیان بریتین لەوۋى لە پاداشتى كەردەوۋەدا لە پوو دىيى، يان لە پوو دواپۆژيەو، بۆ مروڤ دەگەپتەو.

(وَأَتَمَرُوا بَيْنَكُمْ): لە نىوان خۆتاندا پايژ بکەن، (الْإِتِمَارُ: قُبُولُ الْأَمْرِ، وَالتَّشَاوُرُ لِقُبُولِ بَعْضِهِمْ أَمْرَ بَعْضٍ فِيمَا أَشَارَ بِهِ)، وشەى (إِتِمَارَ)، بە ماناى وەرگرتن و قبوولکردنى فەرمانە، هەروەها (إِتِمَارَ)، بە ماناى پايژ پیکەوۋە كەردنە، چونکە هەر کاميکیان ئەوۋى ئەوۋى دیکە دەيلى، قبوولى دەكات، (و لى دەكۆليتەوۋە هەليدەسەنگيتى).

(تَعَاَسَرْتُمْ): (تَعَاَسَرَ الْقَوْمُ: يَعْنِي طَلَبُوا تَعْسِيرَ الْأَمْرِ)، (تَعَاَسَرَ الْقَوْمُ)، كۆمەلە خەلکەكە هەر کاميکیان ويستی كارەكە بە زەحمەت بى و داوايکرد كارەكە وەزەحمەت بخات، (يَوْمَ عَسِيرَ): (يَوْمَ يَتَصَعَّبُ فِيهِ الْأَمْرُ)، (يَوْمَ عَسِيرَ)، پۆژيک كە كار تيدا بە زەحمەت و قورس دەبى، كەواتە: (وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَتَرْضَعْ

له آخری، واته: ئەگەر پێک نهکهوتن و ژن و میرده که پێکهوه تهبا نهبوون و، نهگه‌یشتنه لیکنیگه‌یشتن ده‌رباره‌ی شیرپێدانی منداڵه‌که‌یان له لایه‌ن دایکه‌که‌یه‌وه، با ئافره‌تێکی دیکه شیر پێ بدات و، ئەه‌ی پیاوه‌که! ئافره‌تێکی دیکه‌ی بۆ بگره، یان جاری وایه ئافره‌ته‌که ئاماده نابێ، مادام ته‌لاق‌داوه شیر بدات به‌و کۆرپه‌یه‌ی و ده‌لێ: مادام ئەو کۆرپه‌یه‌م له‌و پیاوه‌یه، شیریشی پێ نادهم، په‌حمی له‌سه‌ری نابێ، یان رق هه‌لسان و ده‌مارگیریه‌که‌ی زāl ده‌بێ به‌سه‌ر په‌حم و به‌زه‌یه‌که‌یدا.

(سَعَةٍ): (السَّعَةُ: الطَّاقَةُ وَالْقُوَّةُ)، (سَعَةٍ)، یانی: فراوانیی و توانا، لێره‌دا مه‌به‌ست پێی وزه‌و توانایه، (وَالسَّعَةُ: الدَّعَةُ وَالْغِنَى وَالرِّقَابُ هَيْئَةً)، دیسان (سَعَةٍ) به مانای هه‌بوون و بێنیازی و خوشگوزه‌رانییش دی.

(قُدِّرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ): بژیوه‌که‌ی له‌سه‌ری ته‌نگ کراوه، (قَدَرْتُ عَلَيْهِ الشَّيْءَ: ضَيَّقْتُهُ كَأَمَّا جَعَلْتُهُ بِقَدَرٍ)، (قَدَرْتُ عَلَيْهِ الشَّيْءَ)، واته: شته‌که‌م لێ وه‌ته‌نگ هێنا وه‌ک به ئەندازه‌ دامنابێ.

هۆی هاتنه خواره وهی ئایه ته کان

له باره ی هۆی هاتنه خواره ی ئەم ئایه ته موبارە که وه: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَذَلِكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾ (١)، ئەم دوو رپوایه ته دینین، رپوایه ت زۆرن لهو باره وه، به لām ئەم دووانه مان له رپووی سه نه ده وه پێ به هیز بوون، یا خود به لای که مه وه پیمان بێ ئیشکال بوون، به تایه ت ه ی دووه میان:

یه که م: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ، وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ فَأَنْطَلَقَ عُمَرُ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: مُرْهُ فَلْيَرَا جَعَهَا، ثُمَّ يُمَسِّكُهَا حَتَّى تَطْهُرَ، ثُمَّ يُطْلِقُهَا إِنْ بَدَأَ لَهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عِنْدَ ذَلِكَ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾ قَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ: هَكَذَا سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقْرَأُهَا: فَطَلِّقُوهُنَّ قَبْلَ عِدَّتِهِنَّ} (ذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ٨، ص ١٨٩، ونسبه لابن مردويه، الإستهباب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٤٢٧).

واته: له عه بدوللای کور ی عومه ره وه ﷺ، گێردراوه ته وه که ژنه که ی خۆی ته لاقداوه، له کاتیکدا له حه یزدا بووه، له رۆژگاری پێغه مبه ردا ﷺ عومه ریش (خوا لێی رازی بێ) چوو به بۆ خزمه ت پێغه مبه ر ﷺ و ئەوه ی بۆ باسکردوه، ئەویش ﷺ فه رموو یه تی: پێی بلێ: با هاوسه ره که ی بگێرێته وه لای خۆی و با له لای بێت، هه تا پاک ده یته وه (له حه یز)، ئنجا ئەگه ر ویستی ده سته ردار ی بێ، با له پاکیه کدا که نه چۆته لای، ده سته ردار ی بێ، ئیدی لهو باره وه خوا عزوجل ئەو ئایه ته ی دابه زاند، ئەبوو زوبه یر ده لێ: له عه بدوللای کور ی عومه رم ئاوا بیستوه ده یخوینده وه: (فَطَلِّقُوهُنَّ قَبْلَ عِدَّتِهِنَّ)، پێش که وته

عیددەکیان تەلّاقیان بدەن، ئەو ەش وردە کارییه کی ەهیه، دوایی باسی دەکەین، که دروست نیە ئافرەت لە عیددەدا تەلّاق بدری، بەلکو دەبی پێش ئەو ەی بکەوێتە عیددەو، تەلّاق بدری، بۆ ئەو ەی ئەو ئافرەتە تووشی زیان نەبی و ماو ەکی زۆر لی درێژ بکریتەو ە.

دوو ەم: {عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَتَغَيَّظَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ قَالَ: لِيُرَاجِعَهَا، ثُمَّ يَمْسِكُهَا حَتَّى تَطْهُرَ، ثُمَّ تَحِيضُ فَتَطْهُرُ، فَإِنْ بَدَأَ لَهُ أَنْ يُطْلِقَهَا، فَلْيُطْلِقْهَا طَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَمْسَهَا، فَبَلَكَ الْعِدَّةَ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ يُطْلَقَ لَهَا النِّسَاءُ، وَقَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِقُوهُنَّ فِي قُبُلِ عَدَّتِهِنَّ﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٤٩٠٨، وَمُسْلِمٌ: ١٠٩٥).

واتە: لە ەبدوللای کوپی عومەر ەو ە (خوا لە خووی و بابی پازی بی) گێرداوە تەو ە که کاتی ژنەکی لە ەیزدا بوو، تەلّاقی داو، عومەر (خوا لی پازی بی)، ئەو ەی بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ باسکرد، پیغەمبەری خواش ﷺ لەو بارەو ە توو پوو، فەرمووی: با بچیتەو ە بۆ لای ەاوسەرەکی (بیهیتەو ە بۆ لای خووی) و دوایی بیگریتە لای خووی، ەتا پاک دەیتەو ە (لە ەیز)، دوایی جاریکی دیکە بکەوێتەو ە ەیز، ئنجا پاک بیتەو ە (بۆ جاری دوو ەم)، ئنجا ئەگەر ویستی تەلّاقیبات و ەر سوور بوو، با تەلّاقی بدات لە کاتیکدا که ئەو ئافرەتە لە ەیزدا نیە و نەشچۆتە لای، (چونکە که پاک بۆو ەو چۆو ە لای (جیماعی لەگەڵ کرد)، نازانی ئایا ئەو ئافرەتە نوتفە ی ئەو پیاو ە ەلگرتو ە، یان نا)، دەبی کاتیک دلّیا بی که ئەو ئافرەتە پاکە لە نوتفە ی ئەو پیاو ە، لەو کاتەدا تەلّاقیبات، ئا ئەو ە ئەو عیددەیه که خوا فەرمانی کردو ە، ئافرەتانی تیدا تەلّاق بدرین، ئنجا دەلی: پیغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتە ی ئاوا خویندەو ە: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِقُوهُنَّ فِي قُبُلِ عَدَّتِهِنَّ﴾ بیگومان پیغەمبەری خوا ﷺ مەبەستی ئەو ە بوو، که ئەم ئایەتە ماناکە ی ئاوا ە، ئە ی پیغەمبەر ﷺ! ەر کات ئافرەتانتان تەلّاقدان، تەلّاقیان بدەن پێش عیددەکیان، واتە: نەک لە

عیددە کەیدا تەلاق بەدری، بە لکو دەبی پیش ئەوەی بکەوێتە عیددەووە تەلاق بەدری، بۆ ئەوەی ئەو ئافەرەتە زیانبەر نەبی و بە ناھەق کاتە کە لەسەر درێژ نەکرێتەووە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خوا بە بەزەیی بەخشنده، واتە:

دەست پێکردنم بە ناوی خوا، کە ئەویش مەبەستی ئەوەیە:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خوا تواندار دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ ھێنانەدی پرەزامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

خوا ﷻ پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ دەدوێتی، ئنجا بە دنیایی کە پرووی دواندن لەو، وەك پێغەمبەری مسوڵمانان و سەرۆکیان و مشوورخواریان و سەرپرەشتیاران، بەلام مەبەستی پێی ئۆممەتە کە و شوێنکەوتووێتی، دەفەرموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ ئەو پێغەمبەر ﷺ! ﴿إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ﴾، ھەر کاتێک ژنانتان تەلاقدان، واتە: ویستتان تەلاقیان بدەن، ﴿فَطَلَقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾، لە پیش عیددە کە یانەووە تەلاقیان بدەن، وەك لە ھۆی ھاتنە خوارەووە کە شیدا باسماں کرد، پێغەمبەری خوا ﷻ وەك لە صەحیحی بوخاریی و موسلیما ھاتووە، لە کاتی خوێندنەووەی ئەم پرستەیدا فەرمووێتی: (فَطَلَقُوهُنَّ فِي قُبُلِ عِدَّتِهِنَّ)، لە پیش دەستپێکی عیددە کە یاندا، تەلاقیان بدەن.

(عدة): بریتیه لهو ماوهیه ی ئافرهت چاوه‌ری ده‌کات، تا‌کو بۆی ره‌وا ده‌بیت شوو بکاته‌وه، ئافره‌تیک که هاوسه‌ردار بووه، ئنجا چ هاوسه‌ری مردبێ، چ خۆی داوای کردبێ له هاوسه‌ری جیا بێته‌وه، که پێی ده‌گوتری: دارنیز (خُلْع)، چ دادوهر لیکى جیا‌کردنه‌وه، که پێی ده‌گوتری: هه‌لوه‌شاندنه‌وه (فَسْخ)، چ می‌رده‌که‌ی ده‌ستبه‌رداری بووبی، که پێی ده‌گوتری: (طَلَّاق)، به‌هه‌ر کام له‌م هۆکارانه، ئه‌و ئافره‌ته‌ له‌ می‌رده‌که‌ی جیا‌بووبیته‌وه‌و می‌رده‌که‌ی لێی جیا‌بووبیته‌وه‌و، گرێبه‌ستی هاوسه‌رگه‌رییان له‌ نێواندا نه‌ما‌ی، ده‌بی ئه‌و ئافره‌ته عیده‌ به‌سه‌ر به‌ری، (عدة)ش، واته: چه‌ند شه‌وو رۆژیک که ده‌ژمی‌درین، ده‌بی چه‌ند شه‌وو رۆژیک به‌سه‌ر بیات، ئنجا دوایی بۆی ره‌وا ده‌بی هاوسه‌رگه‌ری بکاته‌وه، دووباره، دیاره ئه‌و عیده‌یه‌ش، چه‌ند حیکمه‌تیکى هه‌ن، یه‌کێکیان یان سه‌ره‌کی‌ترینیان ئه‌وه‌یه: ده‌ربکه‌وی که ئه‌و ئافره‌ته‌ مندا‌لدانی نوتفه‌ی ئه‌و می‌رده‌ پێشووه‌ی تیدا نه‌یه، ئنجا می‌رده‌که‌ی زیندوو، کوژراوه، مردوه، یان به‌هه‌ر شی‌وه‌یه‌ک له‌ شی‌وه‌کان لێی جیا‌بوته‌وه.

که ده‌فه‌رموی: ﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾، واته: به‌ر له‌وه‌ی بچه‌ نێو عیده‌وه، ته‌لاقیان بدن، ئایا ئه‌مه‌ چۆنه‌؟ پێش‌تریش با‌سمان‌کرد، واته: ئه‌و ئافره‌ته‌ له‌ پاکه‌ی‌دای، و له‌ هه‌یزدا نه‌بی، له‌ بی نوێژیدا نه‌بی، ئنجا پاکه‌یه‌ک بی که می‌رده‌که‌ی تیدا نه‌چوو‌بیته‌ لای، چونکه‌ با پاکه‌ش بی، ئه‌گه‌ر می‌رده‌که‌ی له‌گه‌لی جووت‌بووبی، نازان‌ری ئایا نوتفه‌ی ئه‌و پیاوه‌ چۆته‌ نێو مندا‌لدانی‌وه‌و یان نا، بۆیه‌ ده‌بی له‌ پاکه‌یه‌کدا ته‌لاق بدری، که می‌رده‌که‌ی له‌گه‌لی دا جووت نه‌بووبی، که‌واته: ﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾، واته: له‌ کاتیکدا که جارێ ده‌ستیان به‌ عیده‌که‌یان نه‌کردوه، پێش ده‌ست‌پێ‌کردنی عیده‌که‌یان، ته‌لاقیان بدن، ﴿وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ﴾، عیده‌ش بژمیرن، واته: ئه‌و شه‌وو رۆژانه‌ بژمیرن و سه‌رژمیر بکه‌ن، که پێ‌ی‌سته‌ ئافره‌ت چاوه‌ری بکات، تا‌کو بۆی ره‌وا ده‌بی و بۆی ده‌شی هاوسه‌رگه‌رییه‌کی دیکه‌ بکاته‌وه، ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ﴾، پارێزیش له‌ خوای

پەرۋەردىگار تان بىكەن، ﴿لَا تَخْرُجُوهَا مِنْ بُيُوتِهِنَّ﴾، ئىۋە لە مائەكانى خۇيان ۋە دەريان مەنن، ئەو ئافرەتانەى تەلاقتانداون، بە ھەر كام لە دوو جوۋرەكانى تەلاق: چ تەلاقى يەكجارەكى بى، كە پىۋى دەگوترى: (الطَّلَاقُ الْبَائِنُ) يان تەلاقى رەجعى بى، واتە: كە ئەو پىۋە بۆى ھەبى ژنەكەى بگىرپتەۋە ژىر نىكاحى خۆى، لىرەدا بەگشتى فەرموۋىەتى ۋ دواىى دىننە سەر ۋردەكارىيەكان، گرنگ ئەۋەيە خوا دەفەرموۋى: ژنەكانتان لە مائەكانى خۇيان دەر مەكەن، بە بيانوۋى ئەۋەى تەلاقتان داون، ئنجا ئەگەر تەلاقتە، ئەگەر دوۋانە، ئەگەر تەلاقى سىيەمە، ﴿وَلَا يَخْرُجْنَ﴾، ھەرۋەھا با ئەۋانىش دەرەنچەن، نە ئىۋە دەريان بىكەن، نە با خۇشيان لەو مالانەيان دەرەچەن، ﴿إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ﴾، مەگەر گوناھىكى ناقۇلاى ۋوونكەرەۋە ئەنجام بدەن، ئەمە ۋەك لە تەفسىرى سوۋرەتى (النساء) ۋ لە تەفسىرى سوۋرەتى (الأحزاب) يشدا، باسماكرەۋە، مەبەست پىۋى ئەۋەيە: ئەو ئافرەتە مىردەكەى بىزار بىكات، ياخود خزمەكانى بىزار بىكات، بە قسەۋ دەنگە دەنگ ۋ پرتەۋ بۆلە، بە ھىچ جورىك ناگونجى لىرەدا مەبەست لە: ﴿بِفَحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ﴾، زىنا بى، ۋەك زۆربەى توۋرەۋانى قورئان ۋايانگوتەۋە، بەلكو ئەۋە ھەلەيەۋ لە تەفسىرى سوۋرەتى (النساء) ۋ تەفسىرى سوۋرەتى (الأحزاب) دا، ۋوونم كىرەتەۋە لەبەرچى ئەۋە ھەلەيە، دوايش لە مەسەلە گرنگەكاندا جارىكى دىكە ئامازەى پى دەكەينەۋە.

ۋشەى (فَاحِشَةٌ) لە قورئاندا ھەم بە ماناى زىنا ھاتەۋە، ھەم بە ماناى نىربازىى ھاتەۋە، ھەم بە ماناى لادانە جىنسىيەكان ھاتەۋە بەگشتى، بەلام كە قەيدى ۋوونكەرەۋە (مُبَيَّنَةٌ) دەخىتە سەر، لە ماناى زىناۋ نىربازىى ۋ خۇلىكخشاندىن (سُحَاق) دەبىتەدەر، واتە: گوناھىكى ناقۇلاى ۋوونكەرەۋە، ھەرۋەھا خويندراۋىشەتەۋە: (مُبَيَّنَةٌ)، واتە: گوناھىكى ناقۇلاى ۋوونكراۋە، ۋۆشكرەۋە، كە ھەموو كەس بزانى ئەۋە گوناھو تاوانە، واتە: ئافرەت كاتىك ئەۋە مافەى دەفەۋتى لە مالى مىردەكەيدا، كە تەلاقتاۋە، مەننپتەۋە، كە

هه‌لۆیستیکی ناقولۆ دزیوی بی، که به دنیایی مه‌به‌ست پی زینا نیه، به‌لکو مه‌به‌ست پی هه‌لسوکه‌وتیکی ناشیرینه له‌گه‌ل می‌دیدا، یان له‌گه‌ل که‌س و کاری می‌دیدا، بۆ وینه: زۆر چوونه‌ده‌ر، یاخود خه‌لک بینه‌ته‌ مالی خۆی به‌بی مؤله‌تی می‌رده‌که‌ی، هه‌ر چه‌نده ته‌لاقیشیداوه، یاخود ده‌مه‌وه‌ری له‌گه‌ل می‌ردی و که‌س و کاری می‌ردی داو... هتد. ﴿وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾، ئەوانه‌ش سنووره‌کانی خوان، ﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾، هه‌ر که‌سی‌کیش سنووره‌کانی خوا به‌زینی، لیان تپه‌په‌رینی، به‌ دنیایی سته‌می له‌ خۆی کردوه، ﴿لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾، ئەی دویندراو! هه‌ر که‌سی‌ک هه‌ی، نازانی، په‌نگه‌ دوای ئەوه خوا کاریکی دیکه‌ په‌یدا بکات، بارودۆخیکی دیکه‌ پره‌خسینی، واته‌: له‌ دوای عیدده‌ یان له‌ میانی عیدده‌دا، نازانی چی پرووده‌دات، ئایا ئەو پیاوه‌ جاریکی دیکه‌ دلی ده‌چیته‌وه‌ سه‌ر ئەو ئافره‌ته‌، یان ئەو ئافره‌ته‌ کاریکی وا ده‌کات، ئەو می‌رده‌ی له‌گه‌لی ئاشت بیته‌وه‌، یان که ته‌لاقیکی داوه‌، نه‌هی‌لی ماوه‌ی عیدده‌که‌ی به‌سه‌ر بجی و پیش کو‌تایی هینانی عیدده‌که‌، به‌هینیته‌وه‌ ژیر نیکاحی خۆی، بۆ ئەوه‌ی حاله‌تی جیا‌بوونه‌وه‌ پروونه‌دا، که‌ ئە‌گه‌ر دوای ته‌لاق‌ی یه‌که‌م و دووهم بی، پی ده‌گوتری: جیا‌بوونه‌وه‌ی بچووک (البیتونة الصغرى)، به‌لام ئە‌گه‌ر دوای ته‌لاق‌ی سییه‌م بی، پی ده‌گوتری: (البیتونة الكبرى)، جیا‌بوونه‌وه‌ی گه‌وره‌، ئەو کاته‌ش ئە‌گه‌ر دوای جیا‌بوونه‌وه‌ی بچووک بی، واته‌: دوای ته‌لاق‌ی یه‌که‌م و دووهم بی، ئەو پیاوه‌ ده‌توانی به‌ گریه‌ستیکی تازه ئەو ئافره‌ته‌ به‌هینیته‌وه‌ ژیر نیکاحی خۆی و، ئەو ئافره‌ته‌ له‌گه‌ل ئەو پیاوه‌دا هاوسه‌رگیری بکاته‌وه‌، به‌لام ئە‌گه‌ر دوای جیا‌بوونه‌وه‌ی گه‌وره‌ بی، بۆیان نیه‌ جاریکی دیکه‌ پیکه‌وه‌ هاوسه‌رگیری بکه‌ن، مه‌گه‌ر ئەو ئافره‌ته‌ شوویکی دیکه‌ بکاته‌وه‌، ئەویش نه‌ک به‌ فی‌ل که‌ ته‌نیا بۆ‌ه‌لال کردنه‌وه‌ی می‌ردی پیشووی بی، به‌لکو به‌شیوه‌یه‌کی ئاسایی شوویکی دیکه‌ بکاته‌وه‌، ئنجا به‌شیوه‌یه‌کی ئاسایی له‌و می‌رده‌ی جیا‌بیته‌وه‌، ئەو کاته‌ بۆیان هه‌یه‌ به‌ گریه‌ستیکی تازه، ژیا‌نی هاوسه‌رگیری له‌گه‌ل می‌رده‌ پیشووه‌که‌ی دا پیک بینه‌وه‌.

﴿فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُنَّ﴾، ئنجا کاتیگ گەیشتنه کاته که یان، واته: کۆتایی کاته که یان، لیره شدا زانایان هه موویان له سه ر ئه وه یه کده نگن، واته: گەیشتنه نیزیک و قه راغ کۆتایی کاته که یان، چونکه ئه گهر عیدده به سه ر چوو، تازه ئه وه ئافره ته ئازاد ده بێ، له وه دا که بچیته وه لای میرده که ی، یان نه چیته وه، چ دوا ی ته لاق ی یه که م بێ، چ دوا ی دووهم بێ، دوا ی ته لاق ی سییه میس ئاشکرایه.

بۆ وینه: ئه وه پیاوه ته لاق یکی ژنه که ی داوه و لێی ده گهر ی تا کو عیدده که ی به سه ر ده چێ، ئنجا که عیدده که ی به سه ر چوو و، ئه وه پیاوه نه یهینا یه وه ژیر نیکاح ی خو ی، ئه وه ئافره ته ئازاد ده بێ و ده توان ی بچیته وه لای میرده پیشووه که ی به گریبه ست یکی تازه، ده شتوان ی هاو سه رگیری له گه ل که سیکی دیکه دا بکات، بۆیه ده فهرمو ی: ﴿فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُنَّ﴾، واته: ئه گهر گەیشتنه پیش کۆتایی ماوه ی عیدده که یان، ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾، به شیوه یه کی په سه ند بیانگر نه خۆتان ئه وه ئافره تانه، که ته لاق یکتان داو، یان دوو انتان داو، ﴿أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾، یا خود به شیوه یه کی په سند لیان جیا بنه وه، ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾، دوو پیاو ی خاوه ن دادگه ریش له خۆتان به شایه د بگرن، لیره دا خوا ﷻ روونی نه کردۆته وه، شایه د گرته که بۆ هینانه وه یان بۆ ده ست لیبه ردانه؟ بۆیه وه ک دوا یی باسی ده که ین، رای به لگه دارترو په سه ندتر به لای منه وه ئه وه یه که بۆ هه ردوو کیان، هه م بۆ لیکجیا بوونه وه ده بێ دوو شایه د، دوو پیاو ی دادگه ر به شایه د بگیرین، هه م بۆ هینانه وه ش، چ بۆ ده ست لیک به ردان، چ بۆ پیکه وه ئاشت بوونه وه، ﴿وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾، له بهر خوا شایه دیی بهرپا بکه ن، واته: ئه وه شایه دییه ی بهرپای ده که ن، ئه ی دوو پیاوه کان! یان ئه ی ئه وانیه ی دوو پیاوه دادگه ره کان به شاهی د ده گرن! با شایه دیدانه که له بهر خوا بێ و، هیه چ مه به ستی دیکه ی خراپی تیدا نه بێ، ئنجا شتیگ بۆ خوا بێ، ده بێ ساف و پاک و چاک و دلسۆزانه بێ.

﴿ذَٰلِكُمْ يُوعِظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، ئا ئەمەتان (ئەو ئاموژگاری و پێنمای و حوکمانەتان) ھەر کەسێک برپای بە خواو بە پوژی دوایی ھەبێ، پێی ئاموژگاری دەکری، واتە: ئەو پێنمایانە بۆ کەسێکن برپای بە خواو بە پوژی دوایی بێ، ﴿وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾، ھەر کەسێکیش پارێز لە خوا بکات (خوا) دەرووی لێ دەکاتەو، دەروازە ی خیری لێ دەکاتەو، لە تەنگانەدا فەرھانی بۆ دەپەخسێتی و، لە سەغڵەتیدا ئاسانی بۆ دەپەخسێتی.

﴿وَبِرِّزْقِهِ مِّنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾، ھەروەھا ھەر کەسێ پارێز لە خوا بکات، بێ ئەوێ بۆ خۆی حیسابی بۆ کردبێ، بێ ئەوێ خۆی مەزەننە ی کردبێ، خوا بژیوی دەدا، واتە: بژیوی بۆ دەپەخسێتی بە شیوەیەك خۆی بە خەیاڵیدا نەھاتبێ و حیسابی بۆ نەکردبێ، ﴿وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾، ھەر کەسێکیش پشت بە خوا ببەستێ، خۆی بەسە، ﴿إِنَّ اللَّهَ بَلِغٌ أَمْرِهِ﴾، بە دنیایی خوا کاری خۆی دەگەییەنێتە جێ، واتە: دەگەییەنێتە کوێی و بەئامانجی دەگەییەنێ، بەلام ئایا لەو کاتەدا کە ئیمە چاوەڕێ دەکەین، یان بەو شیوەیە ئیمە چاوەڕێ دەکەین؟ مەرج نیە، ﴿قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾، خوا ﷻ بۆ ھەر شتێک ئەندازەییەکی داناو، ئەمەش لێرەدا جوێرێکە لە دلخۆشکردن بۆ ژنەکە، کە دەچیتەو لای مێردی، یان ناچیتەو، ھەروەھا بۆ پیاوێکەش ئایا لەگەڵ ژنەکە ی دا ئاشت دەبیتەو دەست دەکەنەو بە ژانی ھاوسەری، یاخود لێک جیادەبنەو؟ ئەو دلدانەو دلخۆشکردنە بۆ ھەردووکیان، ھەروەھا بۆ کەس و کاری ژنەکەش و پیاوێکەش بۆ ھەموویان، کە ئەگەر بەراستی پارێزکاربن، پارێز لە خوا بکەن و سنوورەکانی خوا نەبەزێنن، خوا دەرووی خێرتان لێ دەکاتەو، بۆ وێنە: -- وەك دوایی باسی دەکەین و لە کورتە باسێکدا باسی تەلاق دەکەین -- کەسێک بە شیوەی سوننەتی دەستبەرداری ژنەکە ی بێ، دەبێ یەك تەلاقی بدات لە پاکییەکدا کە نەچۆتە لای، ئنجا ئەگەر

ئەو پارىزكارىيە بەكارىيىتى، ئەو كاتە ئەو پياۋە دەست كراۋە دەپتى، كە پېش كۆتايى عىددەكەي ئەو ئافرەتە بېنىتەۋە لاي خۆي، بەلام ئەگەر سى تەلاقى پېكەۋەدان، ۋەك زۆرىك لە زانايان گوتۇۋپانە، مافى پىۋە نامىنى، چۈنكە تەقۋاي نەكردۈۋە سنوۋرەكانى خۋاي نەپاراستوۋن، خوا نەيفەرمۈۋە ئاۋا ژن تەلاق بەدن، ھەر سىك تەلاق پېكەۋە! ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ﴾ (البقرة، ۲۳۹) واتە: ئەو تەلاقى دۋاي ۋى، دەگونجى ژن و مىرد پېكەۋە ژيانى ھاسەرگىرى دروست بكنەۋە، دوۋان، بەلام كە بوۋ بەسى و لە قۇناغى سىيەمدا، لىكدەترازىن، ئىجا ھەروەھا ژنەكەش ئەگەر سنوۋرەكانى شەرىعت پارىزى و لە مالى مىردەكەيدا، دەمەۋەرى نەكات و، شتىك نەكات ناچارىان بكات، ۋەدەرى بىن، خوا دەرۋى لى دەكاتەۋە، كە لە ئەنجامى مانەۋەي لە مالى مىردەكەيدا، دلىان بچىتەۋە سەر يەك، ھەروەھا شايدەكانىش ئەگەر شايدەدەيەكە بوۋ خوا بەدن و، لە شتەكە بكوۋنەۋە ھاندەريان ئەۋە نەبى غەرەزىكىان لە پياۋەكە ھەبى، يان غەرەزىكىان لە ژنەكە ھەبى و، شايدەدەيەكە ۋا بەدن بە زيانىان تەۋاۋ بى، ئەۋانىش ئەگەر پارىزى خوا بكنە لە شايدەدەيەكەياندا، ھەم ژنەكە ھەم مىردەكە، ھەم كەس و كارى ھەردوۋ لايان، خوا دەرۋى خىريان لى دەكاتەۋە، ئەۋە واتايەكى، ۋاتا مەنەۋىيەكەشى ھەر لە شوپىنى خۆيەتى، كە ئەگەر ئىنسان بوۋ خوا ۋولحاۋى و پارىز لە خوا بكات، چاۋدېرى خوا بەسەر خۆيەۋە بىنى، خۋاي پەرۋەردگار لە تەنگانەۋە ناپەھەتتىاندا دەرەزى دەكات، يان بە كەردەۋە، يان خۋاي مېھرىبان دلى فەراخ دەكات، دلى خوش دەكات، سەرى دىيالى لى نايەتەۋە يەك، لە ئەنجامى گرفت و كىشەيەكى خىزانىيدا.

﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾ ھەر كەس شىش پشت بە خوا بىستى، خۋاي بەسە، پشت بە خوا بەستىش ۋەك زۆر جار گوتۇۋمانە: جىدارو جىگرەۋەي دەستگرتن بە ھۆكارەكانەۋە نى، بەلكو پشت بە خوا بەستى، كارى دلە، بەلام دەست بە ھۆكارانەۋە گرتن، كارى جەستەۋە ۋالەتە، ﴿إِنَّ اللَّهَ بَلِّغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ

اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدَرًا ﴿۱﴾، بەدلىيى خوا كارى خۆى دەگەيەنئىتە مەنزل، دەيگەيەنئىتە كۆتايى و ئەنجام، بەلام خوا بۆ ھەر شىئىك ئەندازەيەكى داناوہ.

﴿وَالَّتِي بَيَّسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ﴾ ئەو ئافرەتانەش كە ئائومىد بوون لە (كەوتنە) ھەيز، لەوہى بکەونە بېنۆيژىي، ئائومىد بوون، لەبەر ئەوہى نەخۆشەيەكيان توشبووہ، ياخود لەبەر تەمەن، ﴿إِنْ أُرَبِّتُمْ﴾ ئەگەر دوو دل بوون، ئايا دەبى عیددەكەيان چەند بى؟ ﴿فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ﴾ عیددەكەيان (ئەو ماوہیەى دەبى چاوہرى بکەن، تاكو بۆيان رەوا دەبیتەوہ ھاوسەرگيرى دیکە بکەن)، بریتىە لە سى مانگ، ﴿وَالَّتِي لَمْ يَحْضَنْ﴾ ھەر وہا ئەو ئافرەتانەش كە جارى نەكەوتوونە ھەيزەوہ، لەبەر كەم تەمەنى، يان لەبەر نەخۆشەيەك، لەبەر ھەر ھۆكارىك بى نەكەوتوونە ھالەتى بېنۆيژىي، ئەوانەش ديسان ماوہى عیددەكەيان، ئەگەر مێردەكەيان تەلاقیدان و لىكجيابوونەوہ، بە ھەر شىوہیەك لە شىوہكان لىكجيابوونەوہ، ئەو ماوہیەى دەبى چاوہرى بکەن، تاكو بۆيان رەوا دەبى، ھاوسەرگيرى دیکە بکەنەوہ، بریتىە لە سى مانگ. ﴿وَأُولَئِ الْأَحْمَالُ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ خاوەن تۆلەكانىش كۆتايى كات (ى عیددە)يان ئەوہیە كە تۆلەكەيان دابنێن.

(حَمَل)، واتە: تۆل، ئەو كۆرپەلەيەى ئافرەت لە سکیدا ھەلیدەگرى، (أَحْمَال)، كۆى (حَمْل) و (حَمْل)ە، (حَمْل)، بە مانای بار دى و (حَمْل)یش بە مانای ئەو كۆرپەلەيە دى، كە ئافرەت لە سکیدا ھەلیدەگرى، ﴿وَأُولَئِ الْأَحْمَالُ﴾ يانى: (صَاحِبَاتُ الْأَحْمَال)، خاوەن تۆلەكان، ئەو ئافرەتانەى دوو گيانن، بەلام بۆيە وشەى (دوو گيان) كەمتر بەكار دینم، چونكە جارى وایە ئافرەت دوو گيان نيە، بەلكو دوو كۆرپەلەى لە سکیدان و سى گيانە، ياخود جارى وایە چواری لەسكدان و پینج گيانە، يەكى خۆى و چواری گيانى دیکەش لە سکیدان، بۆيە ئەو وشەيە زۆر راست نيە، بەلام ئەگەر بگوترى: تۆل، تۆل يانى: كۆرپەلە كە لە سكى ئافرەتدایە، يەك بى، يان پتر، تۆلدار واتە: خاوەن ھەمل، ﴿أَنْ

يَضَعَنَّ حَمْلَهُنَّ ﴿١﴾، واته: کوټایی کاتی عیدده که یان بریتیه له دانانی ئه وهی له سکیاندایه، له دانانی تۆله که یان، ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا﴾، ههر که سئ پارێزیش له خوا بکات، خوا له کاریدا ئاسانی بو دهره خسیئ.

هه لبه ته ئه وهش دوايي باس ده که یان، که ئایا ئافره تیک که تۆلداره و میرده که ی ده مری، یان میرده که ی ته لاقیده داو، دوايي حمله که ی داده نی بهر له سئ مانگ، بو وینه: ههر دواي پازده پوژان ئافره ته که تۆله که ی داده نی، ئایا به دانانی تۆله که، عیدده که ی به سه ر چوو، ئه گهر چهند پوژیکي که میش بی، یاخود ده بی ماوه ی سئ مانگه که ههر عیدده بشوات، ئه گهر ته لاقدر او بی، یاخود چوار مانگ و ده شه و، ئه گهر میرده که ی کوچی دوايي کرد بی (متوفی عنها زوجها) بی؟! دوايي باسی ده که یان، که زانیان راجیایان له و باره وه هه یه.

﴿ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ﴾، ئه وهش فه رمانی خوا یه بو ی دابه زاندوون، بو لای ئیوه ی دابه زاندوه، واته: تا کو کاری پی بکه ن، ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ﴾، ههر که سیکیش پاریز له خوا بکات، (خوا) خراپه کانی لی ده سپرته وه، ﴿وَيُعْظِمَ لَهُ أَجْرًا﴾، پاداشتی شی بو مه زن ده کات، پاداشتی کی مه زنی ده داتی.

ئنجا خوا ی کار به جی باسی ئه وه ده کات، چون مامه له له گه ل ئه و ئافره تانه دا بکری که ته لاقدر او ن، له پرووی نیشته جی کردن و هه وێترانه وه یانه وه؟ ده فه رموی: ﴿أَسْكَنْتُمْ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ﴾، ئه و ژنه ته لاقدر او انه، ئنجا ئه گهر ته لاقیکدر او ن، ئه گهر دووان دراو ن، ئه گهر ههر سئ ته لاقدر او ن، له سه ر رای به شیک له زانیان، که منیش ئه و رایه م پی راستره، ئه گهر به یه کجاریش لی کجیا بوونه وه، نیشته جیان بکه ن، له و شوینه دا که خۆتان لی نیشته جین، ﴿مِنْ وَجْدِكُمْ﴾، به پیی توانای خۆتان، ﴿وَلَا تُضَازِرُوهُنَّ لِيُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ﴾، هه روه ها زیانیان پی مه گه یه نن بو ئه وه ی سه غله تیان بکه ن، هه لیا نیچن و ته نگه تاویان بکه ن و

به ناچاری مالّه که به جی بهیلن، ﴿وَإِنْ كُنْ أَوَّلْتَ حَمْلٍ﴾ به لام ته گهر خاوهن تۆل بوون، کۆرپه یان له سکدا بوو، ﴿فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾، خهر جییان بکیشن، مه سره فیان بکهن و هاوکاریان بکهن هه تا تۆله که یان داده نین، ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ﴾، ئنجا ته گهر کۆرپه له کهشیان دانا، لیان جیا بووهو، کۆرپه له که یان بو ئیوه شیردا، ﴿فَأَنْوَهُنَّ أَجُورَهُنَّ﴾، کری و پاداشته کاریان پی بدهن (له بهرانبهر ئه وه دا که شیر دهن بهو کۆرپه لانه)، ﴿وَأَتِمُّوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ﴾، له نیوان خۆتاندا به شیوه یه کی په سند راویژ بکهن، پرس و را بکهن، ﴿وَإِنْ تَعَاَسَ رُمْ﴾، ته گهر کهوتنه زه حمه تی و قورسییه وهش و نه تانتوانی لیکتیگه یشتن بکهن، لهو باره وه، ﴿فَسَتَرْضِعُهُنَّ آخَرَى﴾، ئافره تیکی دیکه ی شیردهر شیر ی ئه و کۆرپه له یه ده دا، واته: ئه ی پیاوه کان! ده بی ئافره تیکی دیکه، دایه نیک شیردهر یکی دیکه، بو ئه و کۆرپه له یه په یدا بکهن، مادام دایکه که ی ئاماده نه، شیر ی پیبدات و نه گه یشتونه لیک تیگه یشتن.

له کۆتایی دا خوا ده فهرمو ی: ﴿لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ﴾، با خاوهن فراوانی له مال و سامان له قه ده ر فراوانیه که ی خو ی، به خشی، ﴿وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ﴾، فَلَیُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ، که سیکیش بژیوی لیوه ته نگ هینرابی، با له وه ی خوا پییدا وه، به خشی و خهرج بکات، واته: له زۆری زۆرو له که می که م، که سی که ده سترکرا وه یه مال و سامانی که ی فراوانی هه یه، با له قه ده ر مال و سامانه فراوانه که ی، خهرجی ژنه که ی بکیشی که له مالی ئه ودایه، به تایبهت که تۆلی هه بی و، به تایبهت تر که تۆله که ی داده نی، شیر بدات به کۆرپه له که ی، با ههر که سه به ئه ندازه ی خو ی ئه و خهرجی و مه سره فه بکیشی، ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَاءً أَتَنَهَا﴾، خوا هه یج که سی که ئه رکدار ناکات، مه گهر بهو ئه ندازه یه ی پییدا وه، چه ندیه ی پیدا وه، خوا ﷻ ئه وه ندیه ی لی داوا ده کات و، ئه وه ندیه ئه رکی ده که ویته سه رشان، ﴿سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾، به دنیایی له دوا ی سه غله تی و ته نگانه، خوا ئاسانی و فهرحانی ده ره خسینی، که واته: دلتان فهرح و فراوان بی.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی یه که م:

فه رمانکردنی خوا به پیغه مبه ر ﷺ و بر واداران، که هه ر کات ویستیان ژنان ته لاق بدهن، پیویسته له دهستیکی عیدده یانه وه بی و، له ماله کانیشیان نه چنه ده ری، مه گه ر په فتاریکی نا قو لای ئاشکریان لی بپشکو یته وه و، نابی سنووره کانی خواش به زینرین و، حیکه مه تی عیدده ش ئومیدی په یدا بوونی گۆرانیکه، ئنجا بهر له کو تایی هاتی عیدده یان، یان ده بی به شیوه یه کی په سند ده ست به هاوسه ره وه بگیری، یان به شیوه یه کی په سهند وازی لی به یزنی و، له هه ردوو حالانیش دا، ده بی دوو پیاوی داد گه ر به شاید بگیری، به ئیندانی خواش که هه ر که س پاریزکاری بکات، خوا ده رووی خیری لی ده کاته وه، بی ئه وه ی حیسابیشی بو کرد بی بژیوی بو ده ره خسینی، بابای پشت به خوا به ستووش خوی به سه و، خواش کاری خوی ده گه یه نیته جی، به لام به پیی ئه ندازه گیری خوی و له کات و شوینی خویدا:

خو ده فه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تَخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُنَّ فَامْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُوَعِّظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَنَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَلِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾﴾

شیگردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە بیست و دوو برگەدا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ ئەی پێغمەبەر ﷺ! ڕووی دواندن لە پێغمەبەری خاتەمە ﷺ چونکە ئەو سەرپەرشتیی ئۆممەت دەکات و، ئەو شەریعەت و بەرنامەی خوا بەسەر کۆمەلگاو ئۆممەتە کەیدا جێبەجێ دەکات و، ڕێنمایی ئۆممەتە کە ی دەکات و ئامۆژگاریان دەکات.

(۲) - ﴿إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ﴾ (إِذَا)، بۆ داهاوو (لِلْمُسْتَقْبَلِ)؛ هەر کاتی ویستتان ژنان تەلاق بدەن.

(۳) - ﴿فَطَلَقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾، لە دەستپێکی عیددەیاندا تەلاقیان بدەن، (ل)ی (لِعَدَّتِهِنَّ) بۆ (توقیت)ە، یانی: لە کاتی، وەک دەگووترێ: (كُتِبَ لِيَوْمٍ كَذَا مِنْ شَهْرٍ كَذَا)، نووسرا لە فلان ڕۆژەداو لە فلان مانگەدا، خواش دەفەرموێ: ﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ﴾ (۷۸) الإسراء، واتە: کە خۆر لا دەدات، نوێژ بەرپا بکە.

کەواتە: لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿فَطَلَقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾، مانایە کە ی ئاوا ی لێ دیتەو: (لِيَكُونَ الطَّلَاقُ عِنْدَ ابْتِدَاءِ الْعِدَّةِ، وَإِمَّا تَبَدُّوا الْعِدَّةَ بِأَوَّلِ طَهْرٍ مِنْ أَطْهَارِ ثَلَاثَةٍ)، بە تەلەقدانە کە لە دەستپێکی عیددە کەدا بێ، (واتە: تەلەقە کە کاتێک بێ، کە عیددە دەست پێدەکات) و، عیددەش لە سەرەتای یە کەمێن پاکییەوێهە لە سێ پاکییەکان (کە بەسەر ئەو ئافرەتەدا دادێن)، هەلبەتە ئەو ئافرەتە لە پاکییە کەشیدا مێردە کە ی نابێ چوو بێتە لای، ئنجا دەبێ تەلەقی بدات، ئەویش یە کە تەلاق، کەواتە: ﴿إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ﴾، یانی: (إِذَا أَرَدْتُمْ تَطْلِيْقَ نِسَاءِكُمْ)، یان (طَلَاقٍ نِسَائِكُمْ)، ئەگەر ویستتان دەستبەرداری ئافرەتە کەتان بن، ئەگەر ویستتان ژنە کانتان واز لێ بێنن، وەک چۆن خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ (۶) المائدة، واتە: ئەی ئەوانە ی ڕواتان هێناو! هەر کاتی هەلسان بۆ نوێژ، واتە: هەر کاتی ویستتان نوێژ بکەن، ئەگەر نا

که ههستای بۆ نوێژ، مانای وایه یه کسه دهستی پێ دهکە، یانی: ئەگەر ویستتان نوێژ بکەن، لێره شدا: ﴿إِذَا طَلَقْتُمْ نِسَاءَكُمْ﴾، ئەگەر ویستتان ژنه کانتان ته لاق بدەن.

ئەم ئایە ته ئەوه دهگهیه نێ که ته لاقدان ره وایه، له کاتی پێویستی دا که ژن و مێرده که پێویستیان بێ و، ناچار بن، شتیکی ره وایه.

(الطبري)، هیناویه تی ده لێ: (إِذَا طَلَقْتُمْ نِسَاءَكُمْ فَطَلَقُوهُنَّ لِيُطْهَرِهِنَّ الَّذِي يُحْصِيْنَهُ مِنْ عِدَّتِهِنَّ، طَاهِرًا مِنْ غَيْرِ جَمَاعٍ، وَلَا تُطَلَّقُوهُنَّ بِحَيْضِهِنَّ الَّذِي لَا يَعْتَدِلُنَّ بِهِ مِنْ قُرْبِهِنَّ)، (جامع البيان: ۳۴۳۰۹، ۳۴۳۱۲)، واتە: ئەگەر ژنه کانتان ته لاقدان له کاتیکدا ته لاقیان بدن لهو پاکیه دا که ده یژمێرن، که به شیک ده بێ له عیدده که یان، ئەو ئافره ته له کاتی پاکیدای، (له کاتی بێنوێژییدا نه بێ و) جیما عیشی له گه لدا نه کرابێ و، له کاتیکدا که کهوتوو نه حه یزه وه، ته لاقیان مه ده ن، چونکه حه یزه که به به شیک له عیدده که یان بۆ له داناندری قه له م نادری (ئەو کاته ش ئافره ته که زه ره رمه ند ده بێ).

ئنجا لهو باره وه که زانایان هه موویان یا خود زۆربه ی هه ره زۆریان ده لێن: ده بێ له سه ره تای پاکیه که وه، پاکیه که که هاوسه ره که ی له گه لیدا جووت نه بووبێ، له وێوه عیدده ده ست پێ بکات، یه کیک له زانایان ده لێ: ئەم ئایه ته به لگه یه بۆ رای زۆربه ی زانایان که عیدده به پاکیه کان ده ژمێردری، نه که به حه یزه کان و، ئەگەر به سه ره تای حه یز، یان له حه یزدا عیدده ده ستی پیکردبایه، ئەو کاته خوا ده یفه رموو: له کاتیکدا ئافره ته کان ده که ونه حه یزه وه، ته لاقیان بدن، به لام ئافره ت ته لاقدان له کاتی حه یزو بێنوێژییدا قه ده غه کراوه، وه که پێشتریش له کاتی هینانی ئەو فه رموو ده یه له باره ی هوی هاته خواره ودا هاتوه، باسمانکرد که عه بدوللای کوری عومه ر ژنه که ی ته لاقدا بوو (خوا له خوی و بابی رازی بێ) ژنه که ی خوی ته لاق دا بوو، له کاتیکدا که

بِئَنوَيْزُ بُوو، پَتِغەمبەرىش ﷺ توورە بوو، فەرمووی: با لَیى بگەرئى تاكو پاك دەبیتەو، ئنجا بى ئەوہى دەستى بگەيەنیتى، ئەگەر پىخۆش بوو با تەلاقى بدات، ئەگەرنا بیهیتەو.

٤- ﴿وَاحْصُوا الْعِدَّةَ﴾، سەرژمىرى عیددەش بکەن، (الْعِدَّةُ)، (أل)هەكە بۆ (عَهْد)ه، واتە: سەرژمىرى رۆژەکان و شەوہکانى عیددەكە بکەن، عیددەش زانایان ئاوا پیناسەیان کردوہ: (فَعَوْدُ الْمَرْأَةِ عَنِ الزَّوْجِ حَتَّى تَنْقِضِيَ الْمُدَّةَ الْمُرْتَبَةَ شَرْعًا)، دانىشتنى ئافرەتە لەوہى ھاوسەرگىرى بکات، تاكو ئەو ماوہیەى شەرع دایناوہو تیدەپەرئى، کەواتە: عیددە، واتە: شەوان و رۆژانىكى ژمىردراو و بە مەرج گىراو، بۆ رەواوونى ھاوسەرگىرى کردنەوہى ئافرەت، یان گەرانبەوہى بۆ لای مێردەکەى، یاخود وازلەهینانى و دەستپێکردنەوہى ھاوسەرگىرى دیکە.

کە دەفەرموئى: ﴿وَاحْصُوا الْعِدَّةَ﴾، (الإحصاء: مَعْرِفَةُ الْعَدِّ وَصَبْطُهُ، وَهُوَ مُسْتَقٌّ مِنَ الْحَصَى، وَهِيَ صِغَارُ الْحِجَارَةِ)، (إحصاء): لە ئەصدا لە چەوو بەردى بچووک (حصى)هوە داتاشراوہ (لەبەر ئەوہى کاتى خوئ شتیان بە وردە بەردان ژماردوہ)، واتە: سەرژمىرىکردن و زانىنى ژمارەى شتىک و کۆنترۆلکردنى، (عَدَّ)، بریتىە لە ژمارەدن: (١، ٢، ٣، ٤)، بەلام (إحصاء)، بریتىە لە سەرژمىر، ﴿وَاحْصُوا الْعِدَّةَ﴾، واتە: ماوہى عیددە، شەوہکانى و رۆژەکانى بۆ سەرژمىربکەن.

٥- ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ﴾، پارىزىش لە خواى پەرورەدگارتان بکەن.

٦- ﴿لَا تَخْرُجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ﴾، ئەو ژنانەى تەلاقتان داو، لە مالهەکانى خوئان وەدەریان مەنن، ئەمەش ئەوہ دەگەيەنئى کە ئەو ئافرەتە مافى ھەيە بەو مالهەو، بۆيە دەفەرموئى: ﴿لَا تَخْرُجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ﴾، لە مالهەکانیان وەدەریان مەنن، واتە: ئەو ئافرەتانە خواھنى ئەو مالانەن، ژن ھەتا لە ژىر نىکاحى ئەو پیاوہ دابئى، تاكو يەكجارى لى جیادەبیتەو، بەشىک لە خواھندارىتەى لەو مالهەدا ھەيە، بەلکو ئەگەر يەكجارى لى جیابووبیتەو، بە راي زۆربەى زانایان مافىکى ئەو ئافرەتەيە

تاکو عیددهی به سهر ده چی، لهو مالهدا یمینته وه وه تاکو ئه و کاته خاوه ندریه تی لهو مالهدا هه یه.

(۷) - ﴿وَلَا يَخْرُجَنَّ﴾، با خوشیان دهر نه چن، نه ئیوه دهریان بکه ن، نه خوشیان دهر بچن.

(۸) - ﴿إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾، مه گهر ئه وان کرده وه یه کی نا قو لای پروونکه ره وه بکه ن، یان کرده وه یه کی نا قو لای ئاشکرا بوو بکه ن، چونکه: (مُبَيِّنَةٍ) و (مُبَيِّنَةٍ) ش، خویندرا وه ته وه، (مُبَيِّنَةٍ)، واته: ئاشکرا که ر، (مُبَيِّنَةٍ)، واته: ئاشکرا کراو، ئنجا وه ک پشتریش گوتم: هه ندیک له زانایان گوتوو یانه: (فاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ) مه به ست پی زینایه، یانی: ئه گهر ئه و ژنه له مالی میرده که یدا، دوا ی ئه وه ی ته لاقدر او ه، زینای کرد، ده بریته دهر بو سزادان! به لام بیگومان ئه مه مانا لیکدانه وه یه کی ناراسته و، خوا ﷺ باسی ئه وه ناکات، به لکو باسی ئه وه ده کات: که ئافره ته که ته لاقدر او ه که، ده گونجی به له باری له مالی میرده که یدا دابنیشی، هه تا بزانی ئایا ئاشت ده بنه وه؟ چونکه جاری وایه میرده که ده یه و ی له گه ل ژنه که ی دا ئاشت بیته وه و، ئافره ته که رازی نیه، یان ژنه که خوازیاره و میرده که ی رازی نیه، ئایا هه ردوو کیان ده گه نه ئه و قه ناعه ته ی پیکه وه باش بن و، ژیا نی هاوسه رگیری ده ست پی بکه نه وه، یان ناگه نه ئه و قه ناعه ته؟ تاکو ئه و کاته ژنه که بو ی هه یه، لهو مالهدا یمینته وه، ئنجا ئه و ژنه که به له باری لهو مالهدا دانیش و سنوره کانی شه ریه ته ی پاراستن، به و واتایه ی له گه ل میرده که یدا پرته و بو له ی نه کردو شه ری به که س و کاری نه فروشت، ده نگه ده نگه نه کردو بیزاری نه کردن، مانای وایه مافی مانه وه ی هه یه، به لام ئه گهر کرده وه یه کی نا قو لای ئاشکرا که ر، یان ئاشکرا کراوی کرد، وه ک: ئازاردانی میرده که ی، به ده مه وه ری و پرته و بو له، یان ئازاردانی که س و کاره که ی، ئه و کاته ئه و مافه ی ده فیه وتی.

(۹) - ﴿وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾، ئه م یاسایانه ش سنوره کانی خوان، یاسایه کانی خوا، وه ک سنووریکن دیارییکراون و نابی لیان تیبه ریژی.

(۱۰) ﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾، ھەر کەس یەکیش سنوورەکانی خوا بێهەزێن، لێیان تێپەرێن، ستمی لە خۆی کردو، واتە: ئێوە سنوورەکانی خوا مەبەزێن، لێیان تێمەپەرێن، ئەگەر نا لە ئەنجامی شکاندنی سنوورەکانی خواو لێ تێپەراندنیانەو، مانای وایە ستمتان لە خۆتان کردو، ئنجا ئایا ستم لە خۆکردنە کەش دوایی لە چیدا بەرجەستە دەبێ؟ لە سەر ئێشەو خراپەو خەم و خەفەت و مەینەتی و ناپەڕەحەتی دا، بۆ وێنە: ئەگەر بێت و پیاو بەپێی سنوورەکانی شەرع مامەڵە بکات، ھەرچەندە لە ژنە کە یاش بێتەو، بەلام بەپێی سنوورەکانی شەرع و ئەو بەرنامەییە شەریعەت دایناو، کە بریتێ لەوێ تەلەقی بکات لە پاکییە کە نەچۆتە لای، ھەر کات عیددە کە بەسەرچوو، نە یگێراپەو لای خۆی، بێگومان ژنە کە لێی جیا دەبێتەو، ئەو کاتە ئەو ئافەرەتە سەر پشکەو دەتوانێ بە گریبەستیکی تازە بچێتەو لای مێردە کە و دەشتوانێ ھاوسەرگیری دیکە بکات، ئەگەر دوا تەلەقی یە کەم بێ، ھەر وەھا ئەگەر دوا تەلەقی دووھمیش بێ بەھەمان شیو، دوا بەسەرچوونی عیددە ئەو ئافەرەتە سەر پشک دەبێ، بەلام دوا تەلەقی سییەم، تازە ئەو پیاو بۆی نە ئەو ئافەرەتە بە گریبەستیکی تازە بھێنێتەو لای خۆی، مەگەر ئەو ژنە بچێ شوویکی دیکەو مێردیکی دیکە بکات، دوایی لێی جیا بێتەو، ئەو جار دەتوان، بێتەو لای یە کدی.

خوا دەفەر موی: ھەر کەس سنوورەکانی خوا بێهەزێن، ستمی لە خۆی کردو، خۆی سەر ئێشەو ناپەڕەحەتی و گرفتاری بۆ خۆی دێتەو.

(۱۱) ﴿لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾، نازانی پەنگە خوا دوا ئەو دۆخیکی دیکە پەرسینی، واتە: لە حالێکدا کە ئافەرەتە کە لە عیددە دایە، پەنگە لە میانی ئەو عیددەیدا گۆرانکارییەکی دیکە بێتەو پیش، پیاو کە دلی بچێتەو سەر ژنە کە، یان ژنە کە پەشیمان دەبێتەو لەو ھۆکارانە ئەو پیاو یان بێزار کردو و ناچاری کردو تەلەقی بکات و، گۆرانکاری بەسەر خۆیاندا بێن، کە خوا کارزان گۆرانکارییە کە، لەبەر ئەوێ ھەموو شتێ بە ویستی خواو بە زانیاری خوا،

پالیداو ته لای خوئی: ﴿لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾، رهنگه، نیزیکه خوا له دواى ئهوه کاریک بره خستین، کاریک پهیدا بکات، به قازانجی ئه و ژن و میرده بئ، که ویستوو یانه لیک جیابنهوه.

زۆربهی ههره زۆری زانایان ده لێن: ئافره تیک میرده کهی چوو بیتته لای واته: گواستییهوه، که پئی ده گوتری: (المَدْخُولُ بِهَا)^(۱)، ئافره تیک گوازارا بیتتهوه، پیویسته جیگاو ریگای بو دابین بکری، با ته لاقیشدرایی، چ ته لاقه کهی ره جعیی بئ، واته: دواى ته لاقى یه کهم و دووهم بئ، ئه و عیدده یه ی دواى ته لاقى یه کهم و دووهم بئ، که پئی ده گوتری: ته لاقى ره جعیی، چونکه میرده که بو ی ههیه بهر له به سهر چوونی عیدده کهی بیهیئتتهوه لای خوئی، یاخود ته لاقى جیابوونهوه (بائن) بئ واته: دواى ته لاقى سییه بئ، یاخود ژنه که داواى کردبئ له میرده کهی جیابیتتهوه، که پئی ده گوتری: دارنیز (خُلِعَ)، یاخود هه لوه شانندهوه ی گریبهسته که (فسخ العقد) له لایهن قازییهوه بووبئ، ههر چوون بئ، مادام ئه و ئافره ته گواسترا بیتتهوه، مافی ئه وه ی ههیه، جیگاو ریگای بو دابین بکری، تا کو عیدده ی به سهر ده چئ، هه ندیکیشیان گوتوو یانه: ئافره تیک یه کجاریی له میرده کهی جیابوو بیتتهوه، به ههر هو کاریک بئ، مافی نیشته جیکران و هه ویندرانه وه ی ده فهوتئ و، میرده کهی ئه رکدار ناکری و له سهر ی پیویست نابئ که جیگاو ریگای بو دابین بکات، تا کو عیدده ته واهو ده کات.

(۱۲) - ﴿فَإِذَا بَلَغَ أَجْلُهُنَّ﴾، ئنجا ههر کاتیک ئه و ئافره تانه ی ته لاقدراون، گه یشتنه کاتی خو یان، گه یشتنه ئه و کاته ی عیدده که یان ته واهو ده بئ و به سهر ده چئ.

(۱۳) - ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾، ئیوه (ئهی میرده کان که ژنه کانتان ته لاقداون!) ئه و ژنه ته لاقدر او انه ی عیدده که یان ته واهو بووه، یان به شیوه یه کی

(۱) واته میرده که ئه و ژنه ی بردوته خه لوه و ژووری تاییه ته وه، بو جووتبوون، نه ک مه به ست پئی پرۆسه ی جیماع و جووتبوون بئ، وه ک زۆر که س واده زانن!

پەسەند بیانگرە خۆتان و دەست بە گریبەستی ھاوسەرگیریە کە یانە ھە بگرن، یاخود بەشیوەیەکی پەسەند لییان جیا ببنەو، لێرەدا کە دەفەرموی: ﴿فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُ﴾ (أَطْلَقَ هُنَا عَلَى مُقَارَبَةِ انْتِهَاءِ الْأَجَلِ، لِأَنَّهُ لَا مُرَاجَعَةَ بَعْدَ انْتِهَاءِ الْأَجَلِ)، کە دەفەرموی: ﴿فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُ﴾، یانی: (إِذَا قَارَبَ بُلُوغَ أَجَلِهِ)، ئەگەر نزیك بوو بگەنە کۆتایی کاتە کە یان، (کۆتایی کاتی عیدە کە یان) ئەگەرنا دوای ئەوێ عیدە یان تەواو دەبێ، ئەو پیاو ھە ڕووی شەرعییە ھە هیچ مافی بەسەر ئەو ئافرەتە ھە نامینیتە ھە کە بلی: ئەو ھە گیرامە ھە ژێر نیکاحی خۆم، مادام عیدە کە ی تەواو بووبێ، بەلکو ئەو کاتە ئافرەتە کە سەر پشک دەبێ، ئەگەر دوای تەلاقی یە کەم یان دوو ھەم بێ، کە پێیان دەگوترێ: تەلاقی ڕەجعی، دوای بەسەرچوونی عیدە کە ی، ژنە کە سەرپشکە لەگەڵ مێردە کە یدا بە گریبەستیکی تازە ھە بە مارەییەکی تازە ھاوسەرگیری دەکاتە ھە، یاخود واز لە مێردە کە ی دینی، ھەرچەند مێردە کە شی داوا دەکات، بەلام ئەو ھاوسەرگیریەکی دیکە لەگەڵ پیاویکی دیکەدا دەکات؟! واتە: لێرەدا کە دەفەرموی: ﴿فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُ﴾، یانی: (إِذَا قَارَبَ نِهَايَةَ مُدَّةِ عِدَّتِهِ)، ئەگەر کەوتنە سوپی، کەوتنە قەرەغی، نزیك کۆتایی بەسەرچوونی عیدە کە یان، ئەو کاتە ی ئەو مێردە کان کە ژنە کانتان تەلاقتان داو، تەلاقی یە کەم و دوو ھەم، یان بیانگرە ھە خۆتان بەشیوەیەکی پەسەند ژانی ھاوسەری درێژە پێ بدەن، یاخود بەشیوەیەکی پەسەند، یە کجاری لێک جیا ببنە ھە.

کە دەفەرموی: ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ ھەردوو فەرمانە کان بۆ ڕەوا کردنن (الْأَمْرَانِ لِلْإِبَاحَةِ)، بێگومان بۆ فەرز بوون نین، واتە: ھەردوو لاتان بۆ ھەن.

پیتی (أو)، لە: ﴿أَوْ فَارِقُوهُنَّ﴾ دا، بۆ سەرپشک کردنە، کە دەشفەرموی: (بِمَعْرُوفٍ)، لە ھەردوو کیاندا: ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ﴾، (ب)، (للملابسة)، واتە: بۆ تیکەلییە، یانی: لە حالیکدا گرتنە ھە خۆیە کە یان وازلێھێنانیکە، بەشیوەیەکی پەسەند بێ.

(مَعْرُوف)یش، یانی: بە پەسەند زانراو و باش، ئەویش ئەو حالەتە پەسەندەیه که هاوسەرەکان، ژنان و پیاوانی هاوسەردار پیوهی رها توون، وهك باویك که له نیواندایه، چ بۆ پیکهوه ژیان، چ بۆ لیکترازان.

ئەجاکە لە رستەهێ پێشیدا دەفەر موۆ: ﴿لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾، وشە (أَمْرًا)، وهسفرکراوی سیفەتیکێ قرتێزاوه، یانی: (لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا نَافِعًا)، نیزیکه دواي ئەوه خوا کاریکێ به کهک و سوود بۆ هەردووکیان، برەخسێنێ، دەرووێکی خێریان لێ بکاتەوهو، گۆرانکارییهك که به قازانجیان بێ، بیهێتێته پێش.

(۱۵)- ﴿وَأَشْهِدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾، دوو پیاوی خاوهن دادگەرییش له خۆتان به شایه بگرن، واته: دوو پیاو که خاوهنی دادگەریی بن، به شایه دیان بگرن بۆ هەردوو حالەتی: گرتنەوهخۆ، یاخود وازلیهێنان، ئەوهی له روالهتی ئایه تهکەش وهردهگیرێ ئەوهیه که به شایه دگرتنەکه له هەردوو حالاندا: (إِمْسَاكٌ وَفِرَاقٌ) دا، واته: گه پرا نهوهی میرده که بۆ لای ژنه کهی و، دووباره درێژه دان به ژیا نی هاوسەرییان، یاخود وازلیهێنان و دەستبەردار بوون، له هەردوو حالاندا به شایه دگرتنی دوو پیاوی دادگەر پیویسته.

(۱۶)- ﴿وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾، شایه دیدانیش له بهر خوا به رپا بکهن، شایه دیی دان له بهر خوا، واته: له پێتاوی خواو جێبه جێکردنی فەرمانی خوادا، نهك له بهر خاتری شایه دیی بۆ دراو، یان شایه دیی له سهەر دراو، ئەجاکە ده فەر موۆ: ﴿وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾، ئەو رستەیه وێرای ئەوهی ئەوه ده گهیه نێ که له بهر خوا شایه دییه که بدرێ، نهك له بهر شایه دیی بۆ دراو یان شایه دیی له سهەر دراو، ئەوهش ده گهیه نێ که شایه دییه کهش شایه دییه کی رێک و راست بێ و، لاری تیدا نه بێ، ههله به ته زانایان له سهەر ئەوه رێککه وتوون که به شایه دگرتنی دوو پیاوی دادگەر، مه رج نیه نه بۆ هێنانه وه ژێر نیکاحی پیاوه که بۆ ژنه کهی و، نه بۆ لیکجیا بوونه و هیا ن، به لکو به شایه دگرتنی دوو پیاوی دادگەر، بۆ دوور بینیه و بۆ پاراستنی مافی ژنه که شه و پیاوه که شه و، بۆ دووری گرتن له ناکۆکی و ده مه قالیی دوا یی

و، پەیدانەبوونی دەرھاویشتەى خراپە، ئەگەرنا ئەگەر پیاوھەشایەدیش نەگرى، مادام نیهەتى لى ھىنابى لە ژنەكەى جىابىتەو، ھەر دەتوانى لى جىابىتەو، ھەر وھە ئەگەر شایەدانیش نەگرى، دەتوانى ژنەكەى بھىتەو، پىش ئەوھى عىددەى بەسەر بچى بلى: من ئەو ژنەم ھىنابەو لای خۆم، بەبى شایەد گرتنىش، بەلام شایەدگرتنەكە لە ھەردوو ھالى ھىنابەو ژىر نىكاح و، لىك جىابوونەو ھىنابەو، ھەرچەندە مەرجى ھىنابەو ژىر نىكاح و تەلاق كەوتنەكە نە^(۱)، بەلام فەرمانى پىكراو، تاكو دواىى مشت و مپرو دەمە قالدو گرت و كىشە لە نىوانیاندا دروست نەبى.

زۆربەى زانایان دەلین: شایەدگرتنەكە تەنیا لە ھالەتى ھىنابەو ژىر نىكاحى پیاو بو ژنەكەى دایە: (الْجُمُورُ عَلَى أَنْ الشَّهَادَةَ فِي الْمُرَاجَعَةِ فَقَطْ، دُونَ الْفِرَاقِ)، تەنیا ئەگەر پیاوھەشەو بگەرتەو لای ژنەكەى و ژنەكەى بھىتەو ژىر نىكاحى خۆى، دوو پیاو دادگەر بە شایەد گرتنەكە پىوستان، بەلام (عبد الله بن عباس و يحيى بن بكير (من المالكية)، وشافعي (في أحد قوليه)، وابن حنبل (في أحد قوليه)، ورواية عن عمران بن حصين و طاووس و إبراهيم و أبي قلابة وعطاء)، ئەوانە ھەموویان رایان وایە: ھەم بو تەلاق و ھەم بو ھىنابەو ژىر نىكاح، ئەو شایەدگرتنە پىوستان.

لەو بارەوھەش كە ئایا ئەو شایەدگرتنە، شتىكى پىوستان، یاخود بەس پەسەندە؟ لە نىوان زانایان دا راجیایى ھەيە، بەلام بەپى روالەتى ئایەتەكە، دەبى پىوستان بىت، ئنجا كە دەفەر مو: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾، دوو پیاو خواوێن دادگەرى لە خۆتان بە شایەد بگرتن، ئایا بەچى دەزانین دەبى دوو پیاو بن و، دوو ئافەرەت بە كەلكى ئەو شایەدییە نایەن؟ بە بەلگەى ئەو كە دەفەر مو: ﴿ذَوَى عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾، دوو پیاو خواوێن دادگەرى لە خۆتان، ئەگەر مەبەست دوو ئافەرەت بووایە، دەیفەر مو: (ذَوَايَ عَدْلٍ مِّنكُمْ).

(۱) مەرج بوون یانى: بەبى ئەو كەرەكە نایەتە دى و دروست نابى، بەلام فەرمان پىكراو بوون، یانى: ویستراو و داواكراو، ئەویش چ فەرز بى چ پەسەند.

پیناسه‌ی دادگهریی (عدل)

(الْجُرْجَانِي) له کتیبه ناوداره‌که‌ی خو‌ی دا^(۱)، ده‌لئ: (الْعَدَالَةُ فِي اللُّغَةِ: الْإِسْتِقَامَةُ، وَفِي الشَّرِيعَةِ: عِبَارَةٌ عَنِ الْإِسْتِقَامَةِ عَلَى طَرِيقِ الْحَقِّ بِالْاجْتِنَابِ عَمَّا هُوَ مَحْظُورٌ دِينًا، وَالْعَدْلُ: عِبَارَةٌ عَنِ الْأَمْرِ الْمُتَوَسِّطِ بَيْنَ طَرَفَيْ الْإِفْرَاطِ وَالتَّقْرِيطِ، وَفِي اصْطِلَاحِ الْفُقَهَاءِ: مَنْ اجْتَنَبَ الْكِبَائِرَ، وَلَمْ يُصِرَّ عَلَى الصَّغَائِرِ، وَعَلَبَ صَوَابُهُ، وَاجْتَنَبَ الْأَفْعَالِ الْخَسِيسَةَ، كَالْأَكْلِ فِي الطَّرِيقِ وَالْبَوْلِ)، واته: دادگهریی له زماندا به مانای ریک وه‌ستانه، به‌لام له شهریه‌تدا بریتیه له ریک وه‌ستان له‌سهر ریی هه‌ق، ئه‌ویش به‌خودوورگرتن له‌و شتانه‌ی له‌رووی شهرعییه‌وه‌قه‌ده‌غهن، هه‌روه‌ها (عدل): بریتیه له‌کاریکی میانجیی له‌نیوان تپه‌پاندن و به‌زایه‌دان دا، به‌لام له‌زاراوی شهرعزناندا: پیاویکی (عدل) یان (عادل) که‌سیکه له‌گونا‌هه‌گه‌وره‌کان خو‌ی پاراستی و، له‌سهر گونا‌هه‌بچوو‌که‌کانیش به‌رده‌وام نه‌بی و، راستی و پیکان تپیدا زāl ببی سهر نه‌پیکانداو، خو‌شی له‌کرده‌وه‌په‌سته‌کان بپاریزی، وه‌ک خواردن به‌ریگاوه‌و، میزکردن له‌به‌رچاوی خه‌لک.

بیگومان ئه‌و شتانه‌ش به‌پیی عورف و باوی کۆمه‌لگا، حوکمیان ده‌گوری.

(۱۷)- ﴿ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، ئا ئه‌مه‌تان (که‌باسکرا ئه‌و حوکمانه) ههر که‌سیک بر‌وا‌ی به‌خواو ر‌و‌ژی دوا‌یی هه‌بی، پیی ئام‌و‌زگاریی ده‌کری.

(۱۸)- ﴿وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾، ههر که‌سیش پار‌یز له‌خوا بکات، خوا ده‌رووی لی ده‌کاته‌وه.

(۱۹)- ﴿وَيَرْزُقْهُ مِّنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾، به‌جو‌ریک که‌گومانیشی بو‌نابات و ئه‌گه‌ری بو‌دانه‌ناوه، (خوا) بژیوی ده‌دات، (حیث: مُسْتَعْمَلَةٌ مَّجَازًا فِي الْأَحْوَالِ وَالْوُجُوهِ تَشْبِيهَا لِلْأَحْوَالِ

بِالْجِهَاتِ)، (حَيْثُ): لیرەدا بەکارھێنراوە بە مەجاز بۆ ھالەکان و بۆ ڕووەکان و، ھالەکان چویندراون بە لایەکانەو، چونکە (حَيْثُ)، لە ئەصلدا بە مانای زەرفی شوینە، ئنجا لیرەدا: ﴿وَبَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾، واتە: لە ھالیکداو بەشیوەیەک خوا بژیوی دەدات کە نایزانن، (حَيْثُ)، لە ھالەتی زەرفیی دەرھێنراوە بە مەجاز بۆ تەعبیرکردن لە: ھالەت و ڕوو و شیوە، یانی: بە ھالەتیک و شیوەیەک بژیوی دەدات، کە بۆ خۆی ھیسابی بۆ نەکردووە.

(۲۰)- ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾، ھەر کەسیکیش پشت بە خوا بەستنی، خواى بەسە.

(۲۱)- ﴿إِنَّ اللَّهَ بَلِّغُ أَمْرِهِ﴾، بێگومان خوا بە ئەنجام گەیەنەری کارەکیەتی، ئەمە خویندراویشەتەو: (إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ)، ﴿بَلِّغُ أَمْرِهِ﴾، (بَالِغ)، پالەدەریتە لای (أَمْرِهِ) و (أَمْرِهِ)، دەبێتە پالوەلادراو (مضاف إليه)، بەلام (بَالِغُ أَمْرِهِ)، بە تەنۆین، یانی: خوا بە ئەنجام گەیەنەری کاری خۆیەتی، (الطبري)، دەلی: (إِنَّ اللَّهَ مُنْفِذُ أَمْرِهِ مُمِصٌّ فِي خَلْقِهِ قَضَاءً)، واتە: خوا کاری خۆی جێبەجێ دەکات و، بپاریاری خۆی لە دروستکراوەکانیدا تێدەپەریتنی.

(۲۲)- ﴿قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾، خوا بۆ ھەر شتێک ئەندازەیەکی داناو، (الطبري)، گوتوویەتی: (قَدْرًا: حَدًّا وَأَجَلًا وَمُنْتَهًى)، خوا ﷻ بۆ ھەر شتێک کاتێک و سنوورێک و کۆتاییەکی داناو.

کەواتە: وامەزانن کە خواى پەرورەدگار دەفەرموێ: ھەر کەسیک پشت بە خوا بەستنی، خواى بەسە، مانای ئەوێە تۆ چیت ویست لەو کاتەدا، کە دەتەوێ و، لەو شوینەدا کە دەتەوێ، خوا بۆت دەکات، ﴿إِنَّ اللَّهَ بَلِّغُ أَمْرِهِ﴾، بەلی، خوا کاری خۆی دەگەیەنیتە جی و، بە کۆتایی دەگەیەنێ و، بە ئامانج و ئەنجام دەگەیەنێ، بەلام: ﴿قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾، بە دلنایی خوا بۆ ھەر شتێک ئەندازەیەکی داناو، لە کاتی خۆیدا، لە شوینی خۆیدا، کارەکانی خۆی دەکات.

مەسەلەى دووھم:

ماوھى عیددەى ئافرەتانی بى ئومید لە ھیزو، نەگەشتوو بە تەمەنى کەوتنە ھیز سى مانگەو، کۆتایی ماوھى (عیددەى) ژنى تۆلداریش دانانى تۆلەکەیتى، خواش کارى پارىزکاران ئاسان دەکات و، خراپەکانیشیان لى دەسپیتەو، پاداشتیان مەزن دەکات:

خو! دەفەرموى: ﴿وَالَّتِیْ یَسِّنَ مِنَ الْمَحِضِ مِنْ نِّسَائِکُمْ إِنْ أَرَبْتُمْ فَعَذَّبْتُمْ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَالَّتِیْ لَمْ یَحْضَنْ وَأُولَتْ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ یَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ یَتَّقِ اللَّهَ یَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ یُسْرًا ۝۴ ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَیْکُمْ وَمَنْ یَتَّقِ اللَّهَ یُکَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ ۚ وَیُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ۝۵﴾

شیکردنەوھى ئەم ئایەتە، لە دە برگەدا:

(۱)- ﴿وَالَّتِیْ یَسِّنَ مِنَ الْمَحِضِ مِنْ نِّسَائِکُمْ﴾ ئەوانەى لە ژنەکانتان، ئاومید بوون لە ھیز، واتە: چیدیكە ناکەونە ھیزەوھو چیدیكە ھیز ناشۆن، لە کوردەواریدا دەلین: سەرو عوزرشۆر، (الطبری) دەلن: (وَالنِّسَاءُ اللَّائِیْ قَدْ ارْتَفَعَ طَمَعُهُنَّ عَنِ الْمَحِضِ، فَلَا یَرْجُونَ أَنْ یَحِضْنَ)، ئەو ئافرەتانەى ئومیدیان نەماو بە ھیزو، بە تەمانین جاریكى دیکە بکەونە ھیزەو، چونکە تەمەنیان ھەلکشیو، یاخود تووشى نەخۆشییەك بوون.

(۲)- ﴿إِنْ أَرَبْتُمْ﴾ ئەگەر ئیو (ئەى پیاوینە!) کەوتنە گومانەو، یان ئەگەر ئیو ئافرەتەکان کەوتنە گومانەو، ئایا دەبى عیددەیان چەند بى؟ دواى چەند دەگونجى ھاوسەرگیری بکەنەو؟ چونکە ھیزی پیدانایەت تاكو بگوترى: با ھیزیك بشواو، دواى پاکییەكى بەسەردا بى و، دواى ھیزی دووھم و، دواى پاکى سێھم، ئنجا بوى ھەبى، چونکە خو! دەفەرموى: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ یَرْبِضْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾ البقرة، ئافرەتانی تەلاقراو چاوەرپی خویان دەکەن، خویان مەرزەم دەکەن تاكو تپەرینی سى (قُرء)، (قُروء)، ئەبوو ھنیفە بە ھیزی لیکداوھتەو، بەلام بەپى ئەم ئایەتەو بە راي جەماوهرى زانایان (قُرء)، بە مانای پاکى (طُھر) دى، واتە: ئافرەت

دەبى سى پاکیى بەسەردا بىن، عیددەكەى بریتیه له سى پاکیى بەسەردا هاتن، ئەو ە بۆ ئافرهتیک که بکهوێتە ەیزەو ە.

بەلام دەفەرموێ: ئەوانەى له ەیز چوونەو ە، واتە: ئائۆمید بوونە لەو ەى بکهوونە ەیزەو ە:

(۳)- ﴿فَعَذَّتْهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ﴾، ئەوانە عیددەکەیان سى مانگە، ئنجا له راستیدا پاکیى و کەوتنە ەیزیکش، ەەر له ماو ەى مانگیکدا دەبى و ماو ەکان له یە ک نیزیکن، چ (قر ە) بە (حیض) مانا بکړى، چ بە پاکیى (طهر).

(۴)- ﴿وَالَّتِي لَمْ يَحِضْ﴾، ەرو ەها ئەو ئافرهتانهش که نەکەوتوونەتە ەیزەو ە، واتە: جارێ نەگەشتوونە تەمەنیک ەیزیان پيدا بى، بەلام دیار ە هاوسەرگیریشیان کردو ە، که ئەو ەش حالەتیکى دەگمەنە، ەەرچەند ە ئەو ئافرهتە مێردى چۆتە لای، بەلام جارێ نەکەوتۆتە ەیزەو ە، یان لەبەر نەخۆشییە ک ناکەوێتە ەیزەو ە، تاکو ماو ەى عیددەکەى دیار بى، چونکە کە ەیزی دیار نەبوو، پاکییەکەشى دیار نابى و نازانى کەنگی، ەمیشە ەەر پاک دەبى، چونکە خوینی ەیزی پيدا نایەت، تاکو پاکیى دوای ەیزی ەبى و ەمیشە ەەر پاک دەبى، بۆیە ئەو ئافرهتانهى ئائۆمید بوون له کەوتنە ەیزو، ئەو ئافرهتانهش که جارێ نەکەوتوونەتە ەیزەو ە، لەبەر کەم تەمەنى یان لەبەر نەخۆشییە ک، ئەوانیش عیددەکەیان ەەر سى مانگە، بەلام بە مەرچیک مێردیان چوو بێتە لایان و گوسترابنەو ە، چونکە ئافرهتیک نەگوازایبێتەو ەو مێردى نەچوو بێتە لای، عیددەکشانیان لەسەر نی، وە ک خوا له سوور ەتى (الأحزاب) دا دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعُدُّوهنَّ فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ (۴۱) واتە: ئەى ئەوانەى پرواتان ەیناوە! ئەگەر ئافرهتانتان ماره کردن، دوای تەلاقتان دان بەر لەو ەى دەستیان بگەیهننى، (بەر لەو ەى بچنە لایان و بیانگوازنەو ە)، مافى ئیو ە نی ئەوان عیددە بشۆن، واتە: سى مانگ یان سى پاکیى، چونکە سى مانگ، یان سى پاکیى،

دوور بینیی (احتیاط)ه، بۆ ئەوەی ئایا ئەو ئافەرەتە نوتفەیی ئەو پیاوێ لە منداڵدانیدا هەبێ، یان نا؟ بەلام ئەگەر مێردەکەیی لەگەڵی جووت نەبووبێ و نەگواسترا بێتەو، ئەو ئەگەرە نیە.

کەواتە: ئافەرەتانیکیش کە ناکەونە هەیزەو، یان هەر نەکەوتوونە هەیزەو، لەبەر کەم تەمەنی یان لەبەر نەخۆشیی، ئەوانیش دیسان عیددەکیان سێ مانگە.

۵- ﴿وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾، خاوەن تۆلەکانیش کۆتایی عیددەکیان ئەوەیە تۆلەکانیان دابنێن، (الطبري)، گوتووێتی: (الصَّوَابُ مِنَ الْقَوْلِ فِي ذَلِكَ أَنَّهُ عَامٌ فِي الْمُطَلَّاقَاتِ وَالْمُتَوَفَّى عَنْهُنَّ، لِأَنَّ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ، عَمَّ بِقَوْلِهِ)، واتە: قسەیی راست لێرەدا ئەوەیە کە دەفەرموێ: ئافەرەتانی تۆلدار کۆتایی کاتی عیددەکیان، ئەوەیە عیددەکیان دابنێن، ئەمە گشتییە بۆ ئافەرەتانی تەلاقدار و بۆ ئافەرەتانی کە مێردیشیان دەمرێ، چونکە خوا بە گشتییە فەرمووێتی، (ئەگەر حەملیان هەبێ)، بەلام ئافەرەتێک تۆلدار نەبێ و هاوسەرەکەشی مردبێ، دەبێ چوار مانگ و دەشەو عیددە بشوات، وەک خۆی بە بەزەیی دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذُرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ (البقره، واتە: ئەوانەتان کە دەمرن و ژنان بەجێدەهێلن، ژنەکان چوار مانگ و دەشەو چاوەڕێی خۆیان دەکەن، واتە: دەبێ چوار مانگ و دەشەوان بچنە عیددەو، چونکە بە چوار مانگ و دەشەوان، ئەو ئافەرەتە حالیی دەبێ: ئایا تۆلی هەبێ، یان نیەتی، ئایا نوتفەیی مێردەکەیی لە منداڵدانیدا هەبێ، یان نیە؟.

(الطبري) دەڵێ: قسەیی راست ئەوەیە کە ئافەرەتی تۆلدار، چ تەلاقدار و بێ، چ مێردی مردبێ، بە دانانی تۆلەکەیی عیددەکەیی تەواو دەبێ، چونکە کە تۆلەکەیی دانا، واتە: تەواو پاک بۆتەو، ناگونجی حەملەکەشی دانابی و نوتفەیی مێردەکەشی لە منداڵدانیدا مابێ.

(۶) ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا﴾، ھەر کەسیکیش پارێز لە خوا بکات، خوا لە کاریدا ئاسانی بۆ دەرهەستی.

(۷) ﴿ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْنَا﴾، ئەوەش فەرمانی خواوە بۆ لای دابەزاندوون، فەرمانی خواوە بۆ لای تێوەی دابەزاندووە، لە میانێ پێغەمبەرە کەیدا.

(۸) ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا﴾، ھەر کەسیکیش پارێز لە خوا بکات، خوا خراپەکانی لێ دەسپێتەووە پاداشتی بۆ مەزن دەکات.

﴿وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ﴾، (أُولَئِكَ) (اسم جمع لذات، بمعنى صاحبة)، (أُولَئِكَ)، ناوی کۆیە، بۆ (ذات)، بە مانای (صاحبة) دێ، واتە: خاوەن، کەواتە: ﴿وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ﴾، واتە: ئافرەتانیک کە خاوەن تۆلن.

وشە (أُولَئِكَ)، لە بێژە خۆی تاکی نیە، بە لکو تاکە کە ی بریتیه لە (ذات)، کە بە مانای (صاحبة) دێ، ھەر وەك (أُولُوا)، بە مانای (ذُوا) دێ، واتە: خاوەنان کە بۆ پیاوان بە کاردێ، ئەمیش دیسان لە بێژە خۆی تاکی نیە، (أُولُوا)، تاکە کە (ذایە)، وەك چۆن تاکی (أُولَات) بریتیه لە (ذات).

لەو بارەووەش ئەم دەقە دینین: {عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: مَنْ شَاءَ قَاسَمْتُهٖ نَزَلَتْ سُورَةُ النِّسَاءِ الْقُصْرَى بَعْدَهَا، يَعْنِي بَعْدَ: أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا} (أخرجه أبو داود: ۲۳۰۷، وصححه الألباني) واتە: عەبدوللای کوری مەسعوود گوتوویەتی: ھەر کەسیک دەیهوێ من سویندی لە گەڵ دەخۆم، (با بێ سویند بخوات، منیش سویند دەخۆم)، کە سوورەتی (النِّسَاءِ الْقُصْرَى)، سوورەتە کورتە کە (النِّسَاءِ)، (واتە: ئەم سوورەتی (طلاق)ە)، لە دوا سوورەتی (البقرة) دابەزیووە، کە ئەو ئایەتە ی تێدا یە (أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا).

دەلی: ئەو چوار مانگ و دە شەو، بۆ عید دە ی ئافرەتیکە مێردی مردووە تۆلدار نیە، بەلام ئافرەتیک تۆلدار بێ، کۆتایی عید دە کە ی بریتیه لە دانانی کۆرپە لە کە ی.

مه سه له ی سییه م:

پیوسته پیاوانیک که ژنه کانیان ته لاق داو، له قه دهر توانایان له شوینی نیشته جی بوونیاندا ژنه کانیان بجه ویننه وه (ژنه ته لاق دراوه کانیان) و، زیانیان پینه گه یه نن و ته نگیان پی هه لچنن و، نه گهر ژنه کانیان شیریشیان دایه کورپه کانیان، کری و پاداشتیان بده نی، به راویژی نیوانیان و، نه گهر ریکیش نه که وتن، ژنیکی دیکه شیریه به کورپه گه ی بدات، ههر پیاویکیش به پیی توانای خوئی مه سه رف ده کیشی، هیچکس زیاد له توانای خوئی لی داوای ناگری، خواش داوای ته نگانه کارناسانی دینی:

خواد هه فرموئی: ﴿أَسْكِنُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِّنْ وَجَدِكُمْ وَلَا نُضَارُوهُمْ لِنُضِيقُوا عَلَيْهِمْ وَإِنْ كُنْ أُولَتْ حَمَلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِمْ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْزُقُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَأَتَمِرُوا بَيْنَكُمْ مَعْرُوفٌ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَمَشْزُوعٌ لَّهُ أُخْرَى ۖ﴾ (۶) لِنُفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿۷﴾

شیکردنه وهی ئەم دوو ئایه ته، له چواره بر گه دا:

(۱) - ﴿أَسْكِنُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِّنْ وَجَدِكُمْ﴾ (ئهی میردینه!) ژنه ته لاق دراوه کانتان نیشته جی بکه و بجاویننه وه، لهو شوینه ی خوتان تیدا نیشته جین، به پیی توانای خوتان.

واته: ئەو مالانه ی خوتان تیاندا نیشته جین، ژنه ته لاق دراوه کانیستان ههر لهو بجه ویننه وه به پیی توانای خوتان، بابای ژن ته لاق دهر، لی داوا ناگری ژنه ته لاق دراوه گه ی له شوینیکی دیکه، جگه له شوینی نیشته جی بوونی خوئی، بجه ویننه وه، به دلنایی هوتیلی پینج ته ستیره ی بۆ ناگری! به پیی توانای خوئی له مالی خویدا ژووریکه ده داتی، یاخود ده یجه ویننه وه، بهو شیوه یه ی په سنده چاکه.

(۲) - ﴿وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ﴾، بەلام زیانیان پێمەگەیهنن تاكو تەنگیان پێ هەلبچنن (و تەنگە تاویان بکەن و ناچاریان بکەن مالهە جێبهێلن)، (المُضَارَّةُ: الضرر القوي)، لێرەدا وشە: ﴿وَلَا تُضَارُّوهُنَّ﴾، لەسەر کیشی، (تَفَاعُل)ە، بەلام مەبەست پێی زیانگەیانندی بەهێزە، (لِضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ: التَّضْيِيقُ المَجَازِي، وَهُوَ الحَرَجُ وَالْأَذَى)، لێرەدا مەبەست لە تەنگە تاو کردن، ئەو نەیه که لە دیواریکی بپەستی، مەبەست مانا مەجازییەکیەتی، یانی: سەغڵەتیان مەکەن و بێزاریان مەکەن.

(۳) - ﴿وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ﴾، ئەگەر ئەو ئافەرەتانە ی تەلاقدراون، خاوەن تۆل بوون.

(۴) - ﴿فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾، خەرجییان بکیشن تاكو تۆلەکیان دادەنێن، واتە: ژنەکه که کۆرپەلەکهی دانا، ئەو کاتە ئەو پیاوێ ژنەکهی تەلاق داو، چیدیکه مولزەم نیەو ئەرکدار ناکرێ، بەوێ خەرجیی بکیشن.

لێرەدا بۆ ڕوونکردنەوێ چەمکی ئەو چەند ڕستەیه (الطبري) دەلی: (أَسْكِنُوا مُطَلَقَاتِ نِسَائِكُمْ مِنَ الْمَوْضِعِ الَّذِي سَكَنْتُمْ، يَقُولُ: مِنْ سَعَتِكُمْ الَّتِي تَجِدُونَ؛ وَإِمَّا أَمَرَ الرَّجَالَ أَنْ يُعْطَوْهُنَّ مَسْكَنًا يَسْكُنُهُنَّ مِمَّا يَجِدُونَهُ، حَتَّى يَقْضِينَ عِدَّتَهُنَّ)، واتە: ئافەرەتانیک که تەلاقتان داون، لەو شوێنە ی خۆتان تێیدا نیشتهجێن، بەپێی توانای خۆتان و لەوێ بە دەستتانەوێ دی، نیشتهجییان بکەن و، لێرەدا فەرمان بە پیاوان کراو: ئافەرەتانیک که تەلاقتان داون، بیانەویننەو، لەو شوێنە ی خۆتان لێی نیشتهجێن، تاكو ماوێ عیددەکیان (واتە: ئەو شەو و ڕۆژانە ی پێویستە چاوەڕێ بکەن)، بەسەر دەبەن و تەواوی دەکەن.

(الشوكاني) لە تەفسیرەکهیدا^(۱)، دەلی: (وَقَدْ اخْتَلَفَ أَهْلُ الْعِلْمِ فِي الْمُطَلَّاقَةِ ثَلَاثًا، هَلْ لَهَا سُكْنَى وَنَفَقَةٌ أَمْ لَا؟ فَذَهَبَ مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ أَنَّ لَهَا السُّكْنَى وَلَا نَفَقَةَ لَهَا. وَذَهَبَ أَبُو حَنِيفَةَ وَأَصْحَابُهُ أَنَّ لَهَا السُّكْنَى وَالنَّفَقَةَ. وَذَهَبَ أَحْمَدُ وَإِسْحَاقُ وَأَبُو ثَوْرٍ أَنَّهُ لَا نَفَقَةَ لَهَا وَلَا سُكْنَى، وَهَذَا هُوَ الْحَقُّ، وَلَا خِلَافَ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ فِي

وَجُوبُ النَّفَقَةِ وَالسُّكْنَى لِلْحَامِلِ الْمُطَلَّقةِ، فَأَمَّا الْحَامِلُ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا، فَقَالَ عَلِيُّ وَابْنُ عُمَرَ وَابْنُ مَسْعُودٍ وَشَرِيحُ وَالتَّحْعِي وَالشَّعْبِيُّ وَحَمَّادُ وَابْنُ أَبِي لَيْلَى وَسُفْيَانُ وَأَصْحَابُهُ: يُنْفَقُ عَلَيْهَا مِنْ جَمِيعِ الْمَالِ حَتَّى تَضَعَ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَابْنُ الزُّبَيْرِ وَجَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَمَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ وَأَبُو حَنِيفَةَ وَأَصْحَابُهُ: لَا يُنْفَقُ عَلَيْهَا إِلَّا مِنْ نَصِيبِهَا، وَهَذَا هُوَ الْحَقُّ لِلدَّلَّةِ الْوَارِدَةِ فِي ذَلِكَ مِنَ السُّنَّةِ، وَاتِهِ زَانَايَانِ لَهُوَ بَارَهُوهُ كَهَوْتُوونُهُ رَا جِيَايِيهوه: ئافرهتیک که تەلاقى سێیهى درابى، (یان سى بهسى تەلاق درابى) ئایا مافى نیشته جیكران و هەویندرانهوهو، نهفهقه و خەرجی کیشرانى ههیه؟

مالیک و شافعی دەلێن: مافى نیشته جیكران و هەویندرانهوهى ههیه، بهلام مافى خەرجی کیشرانى نیه.

ئەبوو حەنیفە و هاوێلانی دەلێن: هەم مافى هەویندرانهوهو نیشته جیكرانى ههیه، هەم مافى خەرجی کیشرانیشى ههیه.

ئەحمەدو ئیسحاق و ئەبوو سەور دەلێن: نه مافى خەرجی کیشران و نه مافى نیشته جیكرانىشیان نیه.

(الشوكاني) دەلێ: (وَهَذَا هُوَ الْحَقُّ)، ئا ئەوهش راسته، (بهلام ئەوهى ئەو گوتووێهت، راست نیه، بهس من قسه کهى وى دێنم)، له ئیو زانایاندا لهو بارهوه راجیای نیه، که ئافرهتێ تۆلدارى تەلاق دراو، هەردووک مافى خەرجی کیشران و نیشته جیكرانىشی هەن، (چونکه خوا به دهقى ئایهت فەرموویهتى: ﴿وَإِنْ كُنْ أُولَتْ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾، پێشیش باسى نیشته جی کردنه کهى کردوه) بهلام ئایا ئافرهتیک که تۆلداره و مێرده کهى مردوه، حوکمی چیه؟ عهلى و ئیبنو عومەر و ئیبنو مەسعود و شوورەیح و نهخعی و شهعی و هەماد و ئیبنو ئەبوو لهیلا و سوفیان و هاوێلهکانی پەحمەتى خویان لى بى، گوتووێانه: پێویسته له هەموو مال و سامانه کهى که ئەو

پیاوھ بە دەستیەوھ یەتی، خەر جییان بکیشری، بەلام عەبدوڵلای کوری عەباس و عەبدوڵلای کوری زوپیرو جابیری کوری عەبدوڵلا ﷺ و مالیک و شافیعی و ئەبوو حەنیفە و ھاوھلەکانی (خوا لییان رازی بـ)، گوتوو یانە: تەنیا لەو ھەندە بەشە دەیکەوێ، خەر جیی دەکیشری.

دوایی (الشوکانی)، دەلی: ھەر ئەو ھەش ھەقە لەبەر ئەو بەلگانی لەو بارەو ھە کتیبەکانی سوننەتدا ھاتوون.

۵- ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ﴾، (ئەجا ھە رکات ئەو ئاfrتەر تە تەلاق دراوانە ی تۆلدار بوون)، ئەگەر شیریان بۆ دان بە کۆرپە کانتان.

۶- ﴿فَتَأْتُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ﴾، کرێبەکانیان بدەن، واتە: کرێ ئەو ژنە ی شیر دەدا بەو مندالە، ھەقەکی بدەن.

۷- ﴿وَأَمِرُوا بِئَكُمْ مَعْرُوفٍ﴾، لە نێوان خۆشتاندا راویژ بکەن بە شیوەیەکی پەسند، لێرەدا پرووی دواندن لە مێردەکانیشەو لە ژنەکانیشە، مێردەکان، کە ژنەکانیان تەلاق داوون، ژنەکان کە تەلاق دراوون، بەلام مندالیان بوو.

۸- ﴿وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ﴾، ئەگەر تیکگیران و ناپەرەحەتییان تووشبوو، (التَّعَاسَرُ صُدُورُ الْعُسْرِ مِنَ الْجَانِبَيْنِ، وَتَعَاسَرَ الْبَيْعَانِ: لَمْ يَتَّفِقَا، وَعَسَرْتُ فَلَانًا: أَخَذْتُهُ عَلَى عُسْرِهِ)، (تَعَاسَرُ): بریتییە لە ھەر چوونی سەغڵەتی لە ھەردووکیانەو (وَتَعَاسَرَ الْبَيْعَانِ)، واتە: کریانو فرۆشیارە کە رێک نەکەوتن، (عُسْر)، یانی: زەحمەتی، واتە: ئەگەر سەر ئێشەو زەحمەتیان تووش بوو و نەگەشتنە لێک تیکە یشتن، پیاوھ تەلاق دەرە کەو ژنە تەلاق دراو ھە کە رێک نەکەوتن، لەسەر ئەو ھە ئەو ئاfrتەر تە بە چەندو چۆن شیر بدات بەو مندالە؟ یان ئاfrتەر تە کە ھێندە دلی لە مێردە کە ی رەنجا بـ، لەبەر ئەو ھە تەلاقی داو، بلی: شیر نادەم بەو مندالە.

۹- ﴿فَسْتَزِعْ لَهُ أُخْرَى﴾، ژنیکی دیکە شیر ی دەدات، پیتی (س) بۆ داھاتوو (لِلْإِسْتِقْبَالِ)، بەلام لێرەدا بە مانای جەختکردنەو ھە، وەك: ﴿سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ﴾

لَكُمْ رَبِّي ﴿١٨﴾ یوسف، که له ئەصلدا به مانای داهاتووێه، به لām لێره دا به مانای جه ختکردنه وهیه، که واته: ﴿فَسَرِّضْ لَهُ أُخْرَى﴾ واته: پێویسته ئەو پیاوه شیردەرێکی دیکه بۆ ئەو کۆرپه یه ی خۆی بگرێ.

(۱۰) - ﴿لِنُفِقَ ذُوسَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ﴾، با بابای خاوهن فراوانیی له مāl و ساماندا، له قهدهر فراوانیی ماله که ی خه رجیی بکیشی، ههم هی دایکه که که شیر ده دا به منداله که، ههم هی منداله که.

(۱۱) - ﴿وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ﴾، ههر که سیکیش بژیوی لێ وه تهنگ هیترابوو، واته: تهنگ ده ست بوو.

(۱۲) - ﴿فَلِنُفِقَ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ﴾، با له وهنده به خشی که خوا پێداوه، وهك پێشنان گوتوو یانه: له که می که م و له زۆریش زۆر.

(۱۳) - ﴿لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا﴾، خوا هیچ له کهس داوا ناکات، مه گهر ئەوهنده ی پێداوه.

(۱۴) - ﴿سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾، به دنیایی خوا له دوا ی سه غله تی، ئاسایی ده ره خسینی، (السعة: الجدة والوفرة من المال والرزق)، ﴿لِنُفِقَ ذُوسَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ﴾ (سعة)، به مانای هه بوون و ده سترۆیشتوو به تیه له بژیوو سامان دا.

﴿وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ﴾، گوتراوه: (الرزق: اسم لما ينتفع به الإنسان في حاجاته من طعام ولباس ومتاع ومنزل، سواء كان أعياناً أو أمثالاً)، (رزق) ناوه بۆ ههر شتێک که مروۆف لێی به هره مه ند ده ی، له پێداویستییه کانی، له خواردن و پۆشاک و کهل و په ل و جێگا و رێگا، یه کسانه شته دیارو به ره جه سته کان بن یان نرخه کان.

﴿لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا﴾، خوا له هیچ کهس داوا ناکات، مه گهر ئەو نه ندازه یه ی پێداوه، زیاد له توانا، خوا ﷻ له مروۆف داوا ناکات.

که ده فەرموی: ﴿فَسَرِّضْ لَهُ أُخْرَى﴾، ئەمە هەم جوړیک لە سەر زەنشتی تێدایە بۆ ژنە، که ئامادە نیه شیر بدات بە کۆرپە کە ی خۆی، هەم ئاموژگاریی تێدایە بۆ بابە کەش که ئاسانکاریی بکات تا کو لە گەڵ ژنە تەلاق دراوێ کە ی دا بگەنە لێکتیگە یشتن و، شیر ی بۆ بدات بە کۆرپە کە ی، هەروەها فەرمانیشە بە بابە کە، ئەگەر لە گەڵ ژنە تەلاق دراوێ کە ی دا نەگە یشتە لێکتیگە یشتن، پێویستە دایە نێک بۆ مندالە کە ی بگری.

(إبن عاشور) لە تەفسیرە کە ی خۆیدا دەلی: ئەوێ دێتە بەر چا و ئەوێ: ئەگەر مسوڵمانان خەزینە ی دەوڵەتیان هەبێ، لەسەری پێویستە ژن و مێردە کە کە سەغڵەتن و توانایان نیه، خەر جییان بکێشێ، بەلام ئەگەر دەوڵەت نەیتوانی بەو کارە هەلسێ، قازی بۆی هەیه بریاری پێویستیان لە بارەو بەدات، ئنجا چ ئەرکە کە بخاتە سەر شانی دەوڵەت، چ خزماتی ژن و مێردە کە.

کۆتایی ئەم دەرسە بەم دەقە دێنین کە (الطبري) لە (جامع البيان) دا بە ژمارە (۳۴۴۴۵) هیناویەتی: (عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: كَانَ عُمَرُ وَعَبْدُ اللَّهِ يَجْعَلَانِ لِلْمُطَلَّقةِ ثَلَاثًا: السُّكْنَى، وَالنَّفَقَةَ، وَالْمُنْعَةَ. وَكَانَ عُمَرُ إِذَا ذَكَرَ عِنْدَهُ حَدِيثُ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَهَا أَنْ تَعْتَدَ فِي غَيْرِ بَيْتِ زَوْجِهَا، قَالَ: مَا كُنَّا لِنُجِيزَ فِي دِينِنَا شَهَادَةَ امْرَأَةٍ)، (أخرجه مسلم: ۱۴۸۰).

واتە: ئەمەش لە ئیبراھیمەو دەگیرێتەو، دەلی: عومەری کوری خەتاب و عەبدوللای کوری مەسعود ﷺ، بۆ ئافەرەتێک کە تەلاقێ سێھمی دراو، دەیانگوت: دەبێ هەم جێگا و رێگای نێشتە جێ بوون و، هەم نەفەقە و مەسرف و، هەم دیاریشی پێ بدرێ، (منعاً)، واتە: دیاریی، عومەر (خوا لێی رازی بێ) کاتێک ئەو فەرموودە یە بۆ باس دەکرا، کە (فاطمة) ی کچی قەیس دەگیرێتەو لە پێغەمبەرەو ﷺ کە فەرمانی پێ کردووە لە مایێک، جگە لە مایێ مێردە کە یدا عیدە کە ی تەواو بکات، دەیانگوت: ئێمە شاھتییانی

ئافره تیک له دینی خو ماندا، ری پینادهین، واته: ئافره تیک به ته نیا قسه که ی به به لگه ناشی، چونکه خوی به رز ده فهرموئی: ده بیت دوو شایه د بن و، ئهو دوو شایه ده ش پیاو بن، یان ده بی پیاویک و دوو ئافره ت بن، به لام ئافره تیک به ته نیا شایه دیه که ی ره وایه، گوایه پیغه مبه ری خوا ﷺ فهرموویه تی: بۆت نیه، نه له مالی میرده که تدا بی و، نه نه فقه شت بکیشی! عومهر گوتوویه تی: ئهو کار ی پی ناکهین، به لکو ئافره ت با ته لاقی سییه میشی درا بی، بوی هه یه له مالی میرده که شیدا بی و نه فقه شی بکیشی، تا کو عید ده که ی ته وایه ده بی، منیش گهر ئهن رایه به راست و دروست ده زانم و بیگومانیش ههر قسه یه کی ههر که سییک بی له گه ل قورئاندا ناکوک و تیکگیراوبی، ره تکراره یه و مه حالیشه پیغه مبه ری خوا ﷺ شتیکی فهرمووبی، دژی قورئان بی و له گه لی ناکوک بی.

کورتە باسیک لە بارەی تەلاقەوه

ئەم کورتە باسە لە کتیی: (ئافرەت و خیزان لە سایە شەریعەدا)، زۆر بە گوشارویی وەرەگرین^(۱)، سەرەتاش دەلێن: (لیکترازی ژن و میرد)، لەو کتییەدا رووئمان کردۆتەوه، کە سێ جووری هەیە:

یەكەم: دەستبەردانی میرد لە ژنەکە، میرد دەستپیشخەر دەبێ بەوێ واز لە ژنەکە یێتی، ئەو پێی دەگوترێ: (الطَّلَاق).

دووهم: دەستبەردان و لە خۆدارپینی ژن بۆ میردەکە، ئەوێش پێی دەگوترێ: (خُلْع).

سێهەم: جوورێکی دیکە هەلۆه‌شانه‌وه‌ی ئەو هاوسەرگیرییە، بریتییە لە هەلۆه‌شاندنەوه (فَسْخ)، (فَسْخ)یش لە سەر دەستی قازیی، یان حوکمرانی مسوولمانان ئەنجام دەدرێ.

لەم کورتە باسەدا تەنیا باسی (الطَّلَاق) دەکەین، واتە: جووری یەكەمی لە یەكترازی ژن و میرد، ئەوێش ئەوێه‌یه‌ کە پیاو تێیدا دەستپیشخەر بێ، ئەوێش بە هۆی ئەم سوورپەتە موبارەکەوه، کە سوورپەتی (الطَّلَاق)ەو، باسی تەلاق لێرەدا کراوه، بەلام باسی (خُلْع) لە سوورپەتی (البقرة)دا هاتوه‌و، لە سوورپەتی (النساء)یشدا هاتوه‌و، کاتی خۆی لە کاتی تەفسیرکردنی ئەو دوو سوورپەتە بەرزو بە پێزەدا، لەو باره‌وه‌ قسەمان کردوه، ئەم کورتە باسەش لە باره‌ی تەلاقەوه، لە پێنج پرگەدا دەکەین:

۱- پێناسە ی تەلاق.

۲- حوکمی تەلاق.

۳- حیکمەتی بە دەست پیاو بوونی تەلاق.

۴- پایەکانی تەلاق.

۵- جوړه کانی ته لاق.

برگهی یه کهم: پیناسهی ته لاق:

ثایا ته لاق هم له پرووی زمانه وه، هم له زاراهوی شهرع دا چیه و چونه؟:

وشه ی (طلاق): وشه یه کی عه پهبیه، به مانای به ره له لدا کردن و نازاد کردن دی، وهك (راغیبی نه سفه هانی)، له کتبه ناوداره که ی خو ی^(۱) (مفردات ألفاظ القرآن) دا، گو تویه تی: (أَصْلُ الطَّلَاقِ: التَّخْلِيَةُ مِنَ الْوَتَاقِ، يُقَالُ أَطْلَقْتُهُ مِنْ عِقَالِهِ وَطَلَّقْتُهُ، وَهُوَ طَالِقٌ وَطُلُقٌ بِلَا قَيْدٍ، وَمِنْهُ اسْتَعْبِرَ طَلَّقْتُ الْمَرْأَةَ نَحْوَ خَلَّيْتُهَا فَهِيَ طَالِقٌ أَيْ مُخَلَّاةٌ مِنْ حَبَالَةِ النِّكَاحِ)، واته: وشه ی ته لاق له ریشه دا بریتیه له به ره له لدا ن له و شته ی پی به ستراره، (أَطْلَقْتُهُ مِنْ عِقَالِهِ وَطَلَّقْتُهُ، (عِقَالُ): پهت (نه وه ی حوشتیان پی به ستوته وه)، واته: حوشته کهم له په ته که ی به ره له لدا، (طَالِقٌ) و (طُلُقٌ)، یانی: به ره له لدا و نه به ستراره، هیچ پهت و شتیک که پی به ستریتته وه، پیوه ی نه ماوه، له وه وه (طلاق) خوازراه ته وه بو ده سته رداربوونی می رد بو ژنه که ی، (طَلَّقْتُ الْمَرْأَةَ)، وهك (خَلَّيْتُهَا)، له ژنه که گه رام و وازم لی هی نا، (فَهِيَ طَالِقٌ)، نه و واز لی هی نراه، یان به ره له لدا کراه (أَيُّ مُخَلَّاةٌ مِنَ حَبَالَةِ النِّكَاحِ)، له پهت و گریه ستی هاوسه رگری پی نازاده، نه مه له پرووی زمانه وانییه وه.

له پرووی شهریه تیشه وه زانیان و شاره زایان به چند وشه یه ک پیناسه ی ته لاقیان کرده، سه ره نجام ده بنه وه به یه ک، به لام نه وه ی له هه موویان باوتره، نه وه یه که دکتور (عبدالکریم زیدان)، به ره حمهت بی له مه و سوو وعه که ی خو ی دا^(۲) هی ناویه تی ده لی: (الطَّلَاقُ شَرْعاً إِنِّهَاءُ عَقْدِ الزَّوْاجِ الصَّحِيحِ فِي الْحَالِ أَوْ فِي الْمَثَالِ بِالصَّيْغَةِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ)، واته: ته لاق له پرووی شه رعییه وه بریتیه له

(۱) مفردات ألفاظ القرآن: ص ۵۳۳.

(۲) المفصل في الأحكام المرأة والبيت المسلم: ج ۷، ص ۳۴۷.

کۆتایی پى ھىننى گرىبەستىكى راست و دروستى ھاوسەرگىرى، ئىستا ياخود
لە داھاتودا، بە تەبىرىك كە بىگەيەنى.

(محمد أبي زهرة)، لە (الأحوال الشخصية) دا^(۱)، كورتتر ھىناويەتى دەلى: (الطَّلَاقُ
رَفْعُ قَيْدِ النِّكَاحِ فِي الْحَالِ أَوْ فِي الْمَثَالِ بِلَفْظٍ مَخْصُوصٍ)، تەلاق بىرىتە لە لا بردنى
كۆت و بەندى ھاوسەرگىرى ئىستا، يان لە داھاتودا، بە وشەيەكى تايەت.

كەواتە: تەلاق بىرىتە لە لە يەكترازانى ژن و مىردو لە يەك جىابوونە ھەيان بە
بەكار ھىننى وشەو تەبىرىك لە لايەن مىردە ھە، كە ئەو مەبەستە بە ئاشكراو
روونى بگەيەنى.

برگەى دووھەم: ھۆكمى تەلاق:

تەلاقدان لە ھەر تەشتىكى رەوايە، بەلام دوایى پىنج ھۆكمەكانى بەسەردا
دەچەسپن، بۆ لە ئەسلىدا رەوايوونى تەلاق، ھەم دەتوانىن بە قورئان بەلگە
بىننە ھە، ھەم بە دەقەكانى سوننەت، ھەم بە يەك دەنگى زانايان:

۱- لە قورئان دا:

چەند ئايەتتىك لە قورئاندا دەلالەت لەسەر رەوايى تەلاقدا دەكەن:

أ- لە سوورەتى (البقرة) دا: ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكُ مَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحُ بِإِحْسَنٍ﴾^(۲)
واتە: تەلاقدان دوو كەرەتە، (يانى: تەلاقدانىك كە بواری پىكھاتنە ھەى ژن و مىردى تىدا
بى، يان تەلاقى رەجعى)، ئىجا يان گرتنە ھۆيەكى پەسند، يان دەست لى بەردانىكى چاك.

ب- ھەر ھەھا لە سوورەتى (الطلاق) يشدا: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ
لِعَدَّتِهِنَّ﴾^(۳)، واتە: ئەى پىغەمبەر ﷺ! ھەر كات ژنانتان تەلاقدان، بەر لە كەوتنە
عیددە، تەلاقيان بەدن، واتە: لە ھالەتتىك كە پاكبوونە ھەو لەو پاكیەدا نە چوونە لايان.

۲- له سوننهت دا:

هەر لهو بارهوه دوو دهقی سوننهتیش دینین:

ج- {عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ طَلَّقَ حَفْصَةَ ثُمَّ رَاجَعَهَا} (أخرجه عبد بن حميد: ٤٣، والدارمي: ٢٢٦٩، وأبو داود: ٢٢٨٣، والنسائي: ٣٥٦٠، وابن ماجه: ٢٠١٦، وصححه الألباني).

واته: پیغه مبهری خوا ﷺ حه فسهی ته لاقدا، پاشان گێرایه وه لای خوێ.

حه فسه خوا لی پازێ بێ، یه کیکه له دایکانی برواداران و کچی عومهری کوری خه تباب بووه، دیاره پیغه مبهر ﷺ ته لاقیکیداوه له سه شتی که بیزارو تووهری کردوه، به لام دوایی له عیددهیدا هیناویه ته وه لای خوێ، بهر له وهی عیددهی به سه ربچی.

د- دهقیکی دیکه لهو بارهوه: {أَبْغَضَ الْحَلَالِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ} (أخرجه أبو داود: ٢١٧٨، وابن ماجه: ٢٠١٨، والحاكم في المستدرک: ج ٢، ص ١٩٦، وَصَحَّحَهُ، وَوَافَقَهُ الذَّهَبِيُّ، وَضَعَفَهُ الْأَلْبَانِيُّ).

واته: بوغزێنراوترین هه لال له لای خوا ته لاقه.

یانی: هه لاله به لام خوا پێی په سه ند نیه، به لام له بهر نه وهی هه ندی ژن و میرد بارودۆخیان ده که ویتته هاله تیکی ناچاریی له یه ک جیا بوونه وه، بۆیه خوا ی پهروه ردگار پێگای پێداوه، وه ک شتیکی ناخۆشویستراو.

۳- یه کدهنگی زانایان:

به لگه یه کی دیکه له باره ی په وایی ته لاقه وه، بریتیه له یه کدهنگی زانایان، زانایان له سه ره وای ته لاق یه کدهنگن وه ک خاوه نی (المغنی)^(١)، هیناویه تی، ههروه ها (المفصل في أحكام المرأة والبيت المسلم)، هی دکتۆر (عبدالکریم زیدان)^(٢)، تهویش هیناویه تی.

(١) (المغنی لأبن قدامة)، بهرگی (٧)، لاپه ره (٩٦).

(٢) (بهرگی (٧)، لاپه ره (٣٤٧).

پېم وایه هەر ئەم رایەش راست و پەسندە کە دەلی: هەرچەندە تەلاقدان لە بنەرەدا ڕەواو دروستە، بەلام لە راستیدا پێنج حوکمە شەریعیەکان (الأحكام الشرعية الخمسة) ی بەسەردا دەچەسپن، بەم شیوەیە خوار:

یەكەم: تەلاقدان پێویست دەبێ هەر کات ژن و مێرد کەوتنە ناکۆکییەوه و دوو دادوەرەکان (حَكَمَيْن)، لە یەك ترازانیان بپاردا، هەروەها پاش تێپەربوونی چوار مانگ بەسەر سوێند خواردن (إیلاء) ی بابای سوێند خۆر (مُؤَلّی) دا، وەك دوایی بای دەکەین، ئەگەر پیاویك سوێند لە ژنەکە ی بخوا، کە ناچیتە لای و سەرچی ناکات، تاکو چوار مانگ مۆلەتە، وەك خوا لە سوورەتی (البقرة) دا، دەفەرموی: ﴿لِّلَّذِينَ يُؤَلُّونَ مِن نِّسَائِهِمْ رَبُّصٌّ أَرْبَعَةٌ أَشْهُرٌ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ٣٣ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٣٤﴾ واتە: ئەوانە ی سوێند لە ژنەکانیان دەخۆن (نەچنە لایان) ماوە ی چوار مانگ چاوەروانی هەیه، ئەگەر گەرانهوه خوا لیۆردە ی بە بەزەییەو، ئەگەر بپاری دەست لی بەردانیشیان دا، خوا بیسەری زانیە.

لەم دوو حالەتەدا بە تاییەت تەلاقدان پێویست دەبێ.

دووهم: پەسند بوونی تەلاق، ئەویش لە کاتیك دایە، کە ژن بەرامبەر بە ئەركە شەریعیەکانی کەمتەر خەم بێ و، مێردەکەشی نەتوانی چارەسەری کەمتەر خەمیەکە ی بکات، وا باشترە لیك جیا بنەوه، نەك هەموو ڕۆژی دەمەقالی شەرو ناکۆکی بێ.

سێهەم: قەدەغەبوون، قەدەغەبوونی تەلاق لە کاتیك دایە، پیاو کە قەناعەتی وابێ، ئەگەر ژنەکە تەلاق بدات، ستمی لی دەکات و، هیچ بەلگەو پاساویکی بەدەستەوه نەبێ بۆ دەست لی بەردانی، یان لە کاتی حەیزدا تەلاقی بدات، یان لە پاکییەکا کە چوو بیتە لای (فِي طَهْرٍ جَامِعًا فِيهِ)، هەرچەندە بۆ تەلاقدانەکە ی بەلگە و پاساویشی هەبێ واتە: ئەگەر بەلگەو پاساوی نەبێ، ئەوه لە هەموو حالان دا حەرپامە تەلاقی بدات، بەلام ئەگەر بەلگەو پاساوی هەبێ، کەچی لە کاتیكدا کە ژنەکە ی لە حەیز دایەو بێ نوێژە، یاخود لە پاکییەکا دایە کە چۆتە لای، لەو دوو حالەتەدا حەرپامە، هەروەها لە

حاله ٲٲكى ديكه ش دا كه باباى ميُرد قه ناعه ٲى وابى، پاش ته لاقدانى ژنه كهى، ژنى ديكه بو نايه ته وه و تووشى زيناو خراپه ده بى، له و كاته شدا به دلنيايى چه رامه ژنه كهى ته لاق بدات.

چوارهم: حوكمى ناپه سند (كراهه) ى ته لاقدان، ته و يش له كاتيكدايه كه پياو هه نديك ٲٲينى له سهر ژنه كهى هه بن، كه بگونجى به خو ر اگرتن چاره سهريان بكات و، توژى ته چه ممول و پشوو دريژى زياترى هه بن و ته مه نى له گهل بگوزه ريئى، له م حاله ته دا باش نيه وازى لى بيئى و ناپه سنده.

پينجه م: ره و ابوون (مباح) ى ته لاقه، ته م يش له حاله ٲٲيكدايه كه ميُرد ٲٲويستى به ده ر بازبوون بى له ژنه كهى، به هوى نارٲكى له ره فتارو هه لسوكه و ٲٲيه وه و، زهره ر مه ند بوونى به ده سٲيه وه، له م حاله ته دا ئه و پياوه بوى هه يه واز له هاوسه ره كهى بيئى.

بركه ى سيهم: حيكمه ٲى به ده سٲى پياو بوونى ته لاق:

بوچى شه ريعت ده ست لي به ردانى ژنى خستو ته ده سٲى ميُرد وه و؟ ئيمه حيكمه ٲى ئه وه به و شيوه يه روون ده كه ينه وه: له كاتيكدا ميُرد له گهل ژنه كه يدا ده گاته بٲبه ست و، پاش به كارهيئانى سه رجه م هه نكاو و شيوازه كانى راستكر دنه وه و هيئانه سه ر ريئى ژنه كهى، هه ر لى ياخى ده بى، له و حاله ته دا ئه و پياوه سى ئه گه رى له به رده م دان و سى ريگاي له ٲيشن:

۱- ٲيكه وه مانه وه به ناچارى، وٲراى هه بوونى بوغزو كينه و ناكو كى، كه دياره له و حاله ته دا ژيانى ژن و ميُرد و منداله كانيشيان، بگره هى خزمه نيزيكه كانيشيان ده بيته نيمچه دوژه خيئ.

۲- هيشتنه وه ى گرٲبه سٲى هاوسه رگيرى و، له يه ك دووركه و تنه وه ى جه سٲه ى، كه له م حاله ته شدا ژنه كه زهره ر مه ندى گه وره ده بى و، به زاراوه ى قورئان ده بيته هه لواسراو، ﴿فَتَذَرُوهَا كَالْمُعْلَقَةِ﴾ ۱۳۹ النساء.

۳- ھەلۆھەشاندنەوہی گریبەستی ئیوانیان و، ئازادو سەر بەست بوونیان و لەو واقعە تال و دژوارەیی تێدان و دەر باز بوونیان، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿وَإِنْ يَنْفَرَقَا يُعْنِ اللَّهُ كِلَا مِنْ سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا﴾ (النساء، ۱۳) واتە: ئەگەر لە یەك بترازین خوا ھەر کامێکیان بەخششێکی خۆی پێ دەبەخشێ و لەوہی دیکە ی پێ نیاز دەکات، ئاشکراشەو ھەموو عاقلێکی خاوەن و یژدان، دلنایە کہ تەنیا پێ سییەم پێیەکی شایستەو گونجاوہو، دوو پێیەکی دیکە بە کەلک نایەن و، بە زیاڵی ژن و میژد و مندالەکانیشیان تەواو دەبن.

ئنجە لە بارەیی ھیکمەت و ھۆکاری بە دەستی پیاو بوونی تەلانی ژنەوہ، ھەر بە کورتیی دەلیین: بە لای کەمەوہ چوار ھۆکار ھەن، پێویستی دەکەن دەبێ تەلانی بە دەستی پیاو بێ، نەك بە دەستی ژن:

۱- پیاو مشوورخۆرەو بەرپرسی ژن و خیزانە: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ (النساء، ۳۴).

۲- ھەروہا پیاو دەستپیشخەری ھاوسەرگیری و بنیاتنانی خیزانە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿أَوْ يَعْفُوا أَلَدَىٰ يَدَيْهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ...﴾ (البقرة، ۲۳۷)، بۆیە شتیکی لۆژیکییە کہ ھەر خۆشی مافی ھەلۆھەشاندنەوہی ھەبێت.

۳- تەلانی کہ بریتییە لە ھەلۆھەشاندنەوہی گریبەستی ھاوسەرگیری، دەرەنجامی زۆری لێ دەکەونەوہو، بپاریکی پرمەترسییەو، نابێ بە دەستی کەسیکەوہ بێ کہ عاتیفە و سۆز بە سەریدا زال دەبێ، پیاوانیش بە گشتیی لە ژنان زیاترو چاکتر ھەست و سۆزی خۆیان پێ کۆنترپۆل دەکری و، ھەر کەسێک نکوولی لەوہ بکات، نکوولی لە راستییەکی زانستی، واقعی، میژوویی و ئیستایی دەکات.

۴- تەلانی دەبێتە مایە پێویستبوونی چەند بەرپرسیارییەتیی داری، وەك مارەیی دواخراو (المهر المؤجل) و کرپی شیر پێدان و بەخیوکردن (أجرة الرضاعة والحضانة) و بژیوی کاتی عیددەو، نشتەجێ کردنی ئافرەتەکە لە کاتی عیددەدا، وەك پێشتر باسمانکرد،

تهوانه ش هه موویان واده کهن که میرد په له نه کات له بریاری هه لوه شانده وهی
گریبه سستی هاوسه رگرییدا.

ننجا بیگومان به ده سستی پیاو بوونی ته لاق، مانای وانیه که ژن هیچ مافیکی
نیه، به لکو ته ویش بو ی هه یه:

۱- له کاتی گریبه سستی هاوسه رگریی (عَقْدُ النِّكَاح) دا به مهر جی بگری، که ته لاق به
ده سستی خو ی بی، وه ک له مه زه به بی (أَبُو حَنِيفَةَ) دا هاتوه، وه ک له (حَاشِيَةُ ابْنِ عَابِدِينَ)،
(رد المختار على الدر المختار)^(۱)، که ئافره ت بو ی هه یه له کاتی گریبه سستی هاوسه رگریی
دا بل: ده بی به ده ست خو م بی هه ر کاتی ویستم جیا بیه وه.

۲- که میرده که ی سهر پشکی بکات، هه ر کات ویستی جیا بیته وه، ته وه ش زوره ی
زانایان به ره وایان زانیوه، وه ک له: (المهذب للشيرازي) دا^(۲)، هاتوه وه ک چو ن پیغه مبه ری
خوا ﷺ هاوسه ره کانی خو ی سهر پشک کردن، پاش دابه زینی ئایه تی: ﴿يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ قُلًّا
لِّأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْكُمْ أُمْتِعْكُمْ وَأُسْرِحْكُمْ سَرَاحًا
جَمِيلًا﴾ (الأحزاب، که له کاتی ته فسیر کردنی سووره تی (الأحزاب) دا، به در یژی
قسه مان له باره وه کردوه.

۳- که میرده که ی بیکاته وه کیل بو خو ته لاقدان و جیا بوونه وهی، وه ک (محمد أبو
الزهره)، له کتیه که ی (الأحوال الشخصية) دا^(۳)، هیناویه تی.

۴- سهرباری هه موو ته وانه، ژن مافی له خو دارینی میردیشی هه یه، یانی: (خُلْع)، وه ک
له مه و سوو وهی (ئافره ت و خیزان له سایه ی شه ریعه ت دا)، به در یژی باس مان کردوه.

(۱) ج ۲، ص ۴۸۵.

(۲) ج ۳، ص ۸.

(۳) ص ۳۲۳.

برگەى چوارەم: پاىەكانى تەلاق:

تەلاق چەند پاىەىەكى ەەن، ئىمە بە كورتىى بەسەرياندا دەروۆىن و، لە بارەى پاىەكانى تەلاقدانەو، لە ئىوان زاناياندا مشت و مرو راجىايى ەەىە، بو وىنە: ەەنەفىيەكان دەلىن: تەلاقدان، بەس يەك پاىەى ەەىە كە برىتيە لە بىژە (لفظ)، يەك بو لىكترازانى ژن و مىرد بە كاردى، وەك (الكاسانى) لە (بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع) دا^(۱)، دەلى: (فَرَكُنُ الطَّلَاقِ هُوَ الْفُظُّ الَّذِي جُعِلَ دَلَالَةً عَلَى مَعْنَى الطَّلَاقِ)، پاىەى تەلاق برىتيە لەو بىژەىەى كراو ە نىشانە لەسەر ماناى تەلاق، بەلام شافىعيەكان دەلىن: تەلاقدان پىنج پاىەى ەەن، وەك (الشرييني) لە (مغني المحتاج) دا^(۲)، دەلى: (وَأَرْكَانُهُ خَمْسَةٌ: مُطْلَقٌ، وَصِغَةٌ، وَمَحَلٌّ وَوَلَايَةٌ، وَقَصْدٌ)، واتە: پاىەكانى تەلاق پىنجن: تەلاقدەر، تەعبىرەكە، شوينى تەلاقدانەكە (مەبەست پىى ئافرەتەكەىە)، سەرپەرشتىى بەسەريدا ەەبى، مەبەستىشى بى تەلاقى بدات.

بەلام ئەو ەى زۆربەيان لەسەرى رىككەوتوون، ئەو ەى كە تەلاقدان سى پاىەى سەرەكىى ەەن، كە برىتين لە:

۱- تەلاقدەر (المُطْلَق)، كە مەبەست پىى مىردە.

۲- تەلاقدراو (مُطْلَقَةً)، كە مەبەست ژنە.

۳- رىژگە (الصِّغَةُ) ئەو تەعبىرەى پىى تەلاق دەدرى.

بەلام دواى لىكوۆلىنەو، ئەو راىەى زانايانم پى راسترە، كە دەلى: تەلاقدان پاىەىەكى دىكەشى چوارەمى ەەىە كە برىتيە لە:

(۱) ج ۳، ص ۳۵۷.

(۲) ج ۴، ص ۲۵۵.

۴- شاید له‌سهر گرتن (الإشهاد)، واته: دوو پیاوی دادگهر (عادل) شاید بن له‌سهر ته‌لاق‌دانه‌که، چونکه خوا سبحان الله له سوورده‌تی (الطلاق) دا، به روون و راشکاوایی ده‌فه‌رموئ: **فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلُ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ**، دوو پیاوی خاوه‌ن دادگهریی بکه‌نه شایدو شایدیی به‌رپا بکه‌ن له‌به‌ر خوا.

ٲيسٲاش يا سهرنجيڪي خيرآ له ههر كام لهو چوار پايهي ته لآقدان بدهين:

پایه ی کهم: ته لاقدر (المطلّق)، مهبست ټو پیاوړیه که له نیوان ټو و ټاوسره که یدا، گریبه ستیکي ټاوسه رگیری راست، (عقد زواج صحیح)، هه یه و، ټو پیاوړ شایسته ی ټو ه ی هه یه، ټاوسه رکه ی ته لاق بدات و ده سته رداری بی، ټنجا زانایان له باره ی مهرجه کانی بابای ته لاقدره وه، را جیایی و مشت و مړی زوریان هه یه، به لام پاش سه رنجدان و لی وردبوونه وه ی قسه و به لگه هیانه وه کانیان، گه یشته و مه ته ټو قه ناعه ته، که رای په سندو راست و پشته ستوور به به لگه ی به هیز ټو ه یه، که بابای ته لاقدر ده بی چوار مهرجی سه ره کی ټیدا بیته دی، ټه گه رنا شایسته ی ته لاقدان نابی، ټو چوار مهرجه ش ټه مانه ن:

۱- عاقل بیّت، شیت نه وهی بو نیه.

۲- بالغ بڻي، منڊال ٿهوهي ٻوي نيه.

۳- سەرپه‌ست بێ، واته: دیل و ژیر ده‌ست نه‌بێ، به‌ ناچار بێ ژنه‌که‌ی پێی ته‌لاق نه‌درێ.

۴- ئامانچدار بى، واتە: مەبەستى بى ژنەكەي تەلاق بدات، نەك بە ھەلە وشەيەكى بە زار دابى.

ئىچا ھەرسىڭ مەرجەكە (۱۰ ۋ ۳)، بەگىشتى ۋ ھەر كامىڭ لەوان زاناين
بەلگەي زۆريان لەسەر ھىنانونەۋە، بۆۋنە:

۱- له باره‌ی مهرجی یه‌که‌م و دووهم (عاقڵ بوون و باڵخ بوون) ئەو فەرمايشته‌ی پيڤه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ به‌لگه‌ هه‌ترواوه‌ته‌وه‌: {رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّغِيرِ حَتَّى يَكْبُرَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ، أَوْ يُفِيقَ}، (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ مَعْلَقًا، وَأَبُو دَاوُدَ: ٤٤٠٣، وَالْأَلْبَانِيُّ فِي صَحِيحِ الْجَامِعِ: ٣٥١٢)، واته‌: قه‌له‌می گونا‌ه نووسين له‌سه‌ر سێ جو‌ر كه‌س لا‌براه‌وه‌: له‌سه‌ر خه‌وتوو تاكو بیدار ده‌بێته‌وه‌وه‌، له‌سه‌ر منداڵ تاكو باڵخ ده‌بێ و، له‌سه‌ر شیت تاكو دیتته‌وه‌ هه‌وش.

۲- هه‌روه‌ها له‌باره‌ی مهرجی دووهمه‌وه‌ (باڵخ بوون) ئەوه به‌ به‌لگه‌ هه‌ترواوه‌ته‌وه‌ كه پيڤه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرموویه‌تی: {إِنَّمَا الطَّلَاقُ لِمَنْ أَخَذَ بِالسَّاقِ} (أَخْرَجَهُ ابْنُ مَاجَةَ: ٢٠٨١، وَحَسَنَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي صَحِيحِ الْجَامِعِ: ٣٩٥٨)، واته‌: ته‌لاق به‌ده‌ست ئەو كه‌سه‌یه كه لاق (ی) هاوسه‌ره‌كه‌ی) ده‌گرێ، كه مه‌به‌ست پێی جی‌ماع كردنه‌ واته‌: تاكو توانای جی‌ماع كردن نه‌بێ، شایسته‌ی ته‌لاقدان نیه‌.

هه‌لبه‌ته به‌ مه‌رج گرتنی عاقڵ بووی ته‌لق‌دراویش نیشی ئەوه ده‌گه‌یه‌نێ، كه هه‌ر كام له‌ شیت و، بیه‌وش و، سه‌رخه‌وش و، ئاگا له‌ خۆ‌پراو به‌ هه‌وی توو‌په‌یه‌ی زۆره‌وه‌، هه‌روه‌ها عه‌قڵ و هه‌وش له‌ لانه‌ماو به‌ هه‌وی پیری، یان نه‌خه‌وشیه‌وه‌، هه‌یج كام له‌مانه ته‌لاقیان ناکه‌وی، ئەوه‌ش به‌ گشتی پرای زۆربه‌ی زانایانی له‌سه‌ره‌وه‌، ده‌شگونجی و پرای دوو ده‌قه‌كه‌ی پیشی، ئەم ده‌قانه‌ش له‌سه‌ر ئەوه به‌ به‌لگه‌ به‌هێترینه‌وه‌:

۳- پيڤه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرموویه‌تی: {لَا طَّلَاقَ فِي إِغْلَاقٍ}، (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ: ٢١٩٣، وَابْنُ مَاجَةَ: ٢٠٤٦، وَالْحَاكِمُ: ٢٠٠٢، وَحَسَنَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي صَحِيحِ الْجَامِعِ: ٢٥٢٥)، واته‌: ته‌لاقدان له‌ داخرا‌ن دا نیه‌، زۆریك له‌ زانایانیش وشه‌ی (إِغْلَاقٍ) یان به‌ توو‌په‌یه‌ی لێ‌ک‌داوه‌ته‌وه‌، وه‌ك (علي بن أبي طالب، وابن عباس، وأحمد، وأبو داود، والكرخي، والطحاوي، وابن تيمية، وابن القيم)، خوا له‌ هه‌موویان پازی بێ و لێ‌یان خه‌وش بێ^(١)، به‌لام بێ‌گومان مه‌به‌ست له‌ توو‌په‌یه‌ی،

(١) (إعلام الموقعين عن رب العالمين)، ج ٣، ص ٥٢، والمسائل الفقهية من اختيارات شيخ الإسلام ابن تيمية، ص ٢١٨.

تہوہیہ توورہیہ کی توندی وابت، خاودہ کی ناگای له خوئی نہ مابی و عہ قل و هوئی داخرابی.

ب- ہہروہا عوسمان خوا لی رازی بی، گوتوویہ تی: {لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسَكَرَانَ طَلَقٌ} (۱) واتہ: شیت و سہر خوش تہ لاقیان لہ سہر نیہ.

ج- ہہروہا ٹیبو عہ عباس خوا لیان رازی بی گوتوویہ تی: {طَلَقُ السَّكَرَانِ وَالْمُسْتَكْرِهَ لَيْسَ بِجَائِزٍ} (۲) واتہ: تہ لاقی سہر خوش و زور لیکراو ناکہوئی.

۳- ہہلہ تہ بہ مہرج گیرانی نازاد بوون و سہر بہ ست بوون بو تہ لاقدہ ریش یانی: بابای ناچار کراو و زور لیکراو (مُکْرَه وَمُضْطَرَّ) تہ لاقیان ناکہوئی، چونکہ خوی میہرہ بان دہ فہرموی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ (۳۸۶) البقرہ، خوا جگہ لہ توانای لہ ہیچکس داوا ناکت، کہ سیکیش زوری لی بکری و ناچار بکری، لہو کاتہ دا توانای نہ ماوہ، بویہ ش تہ رکدار ناکری و، ہہر کاریک پی ہلہ دہستی، بہر پر سیاریتی ناکہویتیہ سہر.

ہہر لہو بارہوہ کہ بابای ناچار کراو تہ لاقی ناکہوئی، تہو فہرموودہیہ ش دہ گونجی بہ بہ لگہ بہیتریتہوہ، پیغہ مہری خوا ﷺ فہرموویہ تی:

{إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أَمْتِي الْخَطَا وَالنَّسْيَانِ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ} (أُخْرِجَهُ ابْنُ حَبَانَ: ۷۲۱۹، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط البخاري، والحاكم: ۲۸۰۱، وقال: صحيح على شرط الشيخين)، واتہ: بیگومان خوا تومہ تہ کہ می لہ سی شتان بواردوہ: ہلہو، لہ بیرچوون و، تہوہی لہ سہری ناچار بکری.

۴- بو بہ مہرج گیرانی نامانجدار بوونی بابای تہ لاقدہ ریش کہ مہ بہستی بیت ژنہ کی تہ لاق بدات، کاتیک تہو وشہیہی بہ زار دادی، یاخود دہینووسی، یان ناماژہ پیکردنی، لہ سہر تہوہ ش دہ گونجی تہم ئایہ تہ موبارہ کہ بہ بہ لگہ بہیتریتہوہ:

(۱) أُخْرِجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۳۷۸۱، باب الطلاق في الإغلاق والكره، والسكران والمجنون وأمرهما، والغَلَط والنسيان في الطلاق والشرك وغيره.

(۲) أُخْرِجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۳۷۸۱.

﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ، وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (الأحزاب، واته: لهو ودا كه بهه له دهیلین، گوناھتان ناگات، به لكو بهوهی به مه بهستی دلتانهو، دهیلین (بهوه گوناھتان دهگات) و، خواش لیبورهی به بهزه بیه.

۸- به لام به نسبت قسهی گالتو گهمه، زانایان رایان وایه ته لاقی پیده کهووی و، نه فرمایشتهی پیغمبه ریش ﷺ به به لگه دهیننهوه: {ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ}، (أخرجه أبو داود: ۲۱۹۴، والترمذي: ۱۱۸۴، وقال: حسن غريب . وابن ماجه: ۲۰۳۹، والحاكم: ۲۸۰۰، وقال: صحيح الإسناد)، واته: سئ شت راستییان جیددییهو گالته شیان هه جیددییه: ماره کردن و ته لاقدان و گیرانهوهی ژن، واته: دواي نهوهی ته لاقیداو، بیگیریتتهوه لای خووی.

به لام من یم وایه رایه کهی دیکه، که هی ژماره یه كه له زانایانه، لهو بارهوه بههیزتره، واته: نه گهر مه بهستی نه بی ته لاقی بدات، با گالتو سوعبه تیش بکات ته لاقی ناکهووی، چونکه له سه ره سهندی فرموده که مشت و مړه یه و پیغمبه ری خواش ﷺ ده فرمووی: {إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى}، (أخرجه: البخاري: ۱، مسلم: ۱۹۰۷) واته: کرده وه کان به پیی نیازه کانن و هه مرؤقیك نهوهی به دلی داهاتوه، نهوهی بو حیسابه.

ههروه ها خوا ﷺ له بارهی ته لاقدانوه ده فرمووی: ﴿وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (البقرة، واته: نه گهر دلیان له سه ره ته لاقدان ساگردهوه، خوا بیسه ری زانایه.

ناشکراشه بابای گالته کهر نیازی ته لاقدانی ژنه کهی هه ره نیه، چ جای دلی خووی له سه ره ساغ بکاتهوه!

پایہی دووہم: ته لآقدراو:

ته لآقدراو ٿه و ٺافره تهیه که ته لآق ده دری، ٺه ویش چند شتیکی تیدا به
مه رجیرون و، ٺیمه به خیرایی به سهریان دا ده پوین:

یه که م: ده بی ٺه و ٺنه له سهر بناغهی گریبهستی هاوسه رگریه کی راست بوویته
هاوسه ری میرده که ی، ٺه گهرنا ٺافره تی بیگانه و ٺافره تیک که به گریبهستیکی نادرست،
(عَقْدُ فَاْسِد)، به هاوسه ر داندرا بی، نابیتته شوینی ته لآق.

دووهم: ده بیت پیش گواستنوهی (قَبْلَ الدُّخُولِ بِهَا)، ته لآقی نه دابی، چونکه ٺه گهر ٺه و
کاته ته لآقی دابی، ههر زو و لی جیابوته و هه و هیچ ته لآقی نه ماوه.

سییه م: ده بی له عیددهی ته لآق و جیابونه و هی گه وره (البینونة الكبرى) دا نه بی، ته لآقی
جیابونه و هی گه وره ش ٺه و هیه یان سی ته لآقی له سهر یه ک دابن، به رای زور به ی
زانا یان، یا خود ته لآقی سییه می دابی.

چوارهم: ده بی له عیددهی هه لوه شانه و هی هاوسه رگریی دا نه بی.

پینجه م: ده بی له کاتی هه یزدا نه بی و، له پاکیکیشدا نه بی که چوویته لای.

پایه ی سییه م: ریژگه (الصَّیْغَة):

پایه ی سییه می ته لآقدان بریتیه له ریژگه (الصَّیْغَة): زانا یان له و باره و زور
قسه یان کردوه، به لام به گشتی دوو ران:

أ- هه ندیکیان گوتوو یانه: به بیژهی روون و راشکاو ته لآق نه بی، ته لآق ناکه و ی، که
بریتین له: (طلاق)، (فراق)، (سراح)، له بهر ٺه و هی ٺه و سی وشه یه له قور ٺاندا هاتوون.

ب- ٺه وانی دیکه رایان وایه ههر وشه یه ک ٺه و واتایانه ش بگه یه نی، ته لآقی پی ده که

، بەلام ئەوانەى لەسەرپای (ظاهریە)کانن، دەلێن: دەبێ ئەو ھەر سێ وشەى بن، واتە: سێ وشەى بە عەرەبى، یاخود واتایەکانیان بە زمانەکانى دیکە.

پایەى چوارەم: شایەدگرتن (الإشهاد):

پایەى چوارەمى تەلاقدان بریتىە لە شایەد گرتن، زانیان لەو بارەو بە پلەى یەكەم، ئەم ئایەتە موبارکە بە بەلگە دیننەو، کە دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا بَلَغَ أَجْلُهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۚ﴾ (الطلاق، واتە: (ھەر کاتێک (ژنانی یەك جار یان دوو جار تەلاقدارو) گەشتنە نزیک کاتی دیاریکراویان (بەسەرچوونی ماوەى (عیدة))، یان بە شیوەیەكى پەسەند دەستیان پێوە بگرن و بیانھێلنەو، یان بە شیوەیەكى پەسەند دەستیان لێ بەردەن و، دوو پیاوی خاوەن دادگەری بە شایەد بگرن لە خۆتان، کە بۆ خوا شایەدی بدەن، ئا ئەوەتان ئامۆژگاری ھەر کەسێكى پرۆادار بە خوا پۆژى دواى پێ دەکری، ھەر کەسێش پارێز لە خوا بکات دەرووی خیری لێ دەکاتەو.

تیمەش ئەو رایەمان پێ بەھێزترە کە دەلێ: وەك چۆن بۆ گریبەستى نیکاح، دوو شایەد بە مەرج گیراون، بۆ ئەك جیاپوونەوێش بە ھەمان شیوەو، ئایەتەكەش زۆر بە پرووی دەیکەین.

برگەى پێنجەم و کۆتایی: جۆرەکانى تەلاقدان:

ئەم بابەتە بابەتیکە زۆر دوورو درێژو بەلق و پۆپە، ھەر بە کورتى دەلێن: تەلاقدان جۆرى زۆرن و بە گشتى نۆ (۹) جۆرى ھەن:

(۲۰۱)- لە پرووی سیفەتەو: تەلاقدانى سوننەتى و، تەلاقدانى بیدعتیش ھەيە:

أ- ته لاقدانى سوننه تی: ئه وهیه پیاوه که یه ك ته لاقى ژنه که ی بدات و، له هیزدا نه بى و، له پاکیه کیش دانه بى، که چوو بیتته لای، چونکه ئه گهر له هیزدا بى، دواى بۆ عیدده که ی ئافره ته که زهره رمه ند ده بى، که ده بى له هیزه که ی ته واو بى و بکه ویتته نیو پاکى، ئنجا بۆ حیسابه، ههروه ها کاتیک ئافره ته که له هیزدا یه، شهرع هه پرامى کردوه میرده که ی ته لاقى بدات، چونکه ده بینى میزاجیان پیکه وه ته واو نیه، دیسان له پاکیه کیشدا که چوو بیتته لای، قه ده غه یه ته لاقى بدات، چونکه نازانری ئایا ئه و ئافره ته تۆو (نُطْفَة) ی، ئه و پیاوه له مندال دانی دا هه یه یان نا؟.

ب- ته لاقدانى بیدعه تی: ئه وهیه که پیاوه که زیاتر له ته لاقى کی بدات، دوو ته لاق یان سى ته لاق پیکه وه، یان له هیزدا ته لاقى بدات، یان له پاکیه کدا که چوو بیتته لای، ئنجا ئایا ته لاقى بیدعه تی ده که وى، یان نا که وى؟ زۆر یك له زانایان ده لێن: نا که وى، واته: ته لاقى سى به سى هه رسیکیان نا که ون ته نیا یه کیان ده که وى، که من به خۆم ئه و رایه م پى راسته و، له مه وسووعه ی (ئافره ت و خیزان له سایه ی شه ریه ته دا)، به ته فصیلى باس م کردوه، به لام ئایا ئه گهر له کاتى هیزدا ته لاقى دا، یان له پاکیه کدا که چوو بیتته لای ته لاقه که ی ده که وى یان نا؟ زۆر به ی زانایان ده لێن: گونا هه باره و ته لاقه که ی ده که وى، که واته: ته لاقى بده تی ئه وه یه: ۱- یان سى ته لاقانى پیکه وه بدات، ۲- یان له هیزدا بى، ۳- یان له پاکیه کدا بى چوو بیتته لای.

۳و ۴- دوو جوړى دیکه ش له رووى سیغه که یه وه: ته لاقدانى راشکا و و ته لاقدانى کینایه، هه ن:

۳- ته لاقدانى راشکا و: ئه وهیه که به بیژه ی (طلاق) یان (فراق) یان (سراح) بى، (فسرّ حوه ن، فارقوه ن، طلقوه ن)، ئه گهر به یه کیك له و سى وشه یه، یا خود واتایه کانیان بن به زمانه کانی دیکه، ئه وه ته لاقى راشکا وه.

۴- ته لاقدانى کینایه: ئه وهیه که به بیژه یه ك بى ئه و واتایه بگه یه نى، به لام خودى ئه و بیژه یه نه بى، ئه وه پى ده گو ترى: کینایه، بۆ وینه: بلّی بچوو ه مالى بابت، یا خود:

خیزانی من نەمای! زانایان لەو بارەیهووە زۆر مشت و مریان ھەیە، کە ئایا وەك چۆن بە تەلاقانی ڕاشکاو، تەلاق دەکەوێ، بە ھی کینایەش دەکەوێ یان نا؟.

۱۶۵- لە ڕووی شوێنەواریشەووە دوو جۆرە تەلاقدان ھەن: أ- تەلاقانی گێردراوہ (الطلاق الرجعي)، کە پیاوہ کە بۆی ھەییە ژنەکە ی بگێڕیتەووە، ب- تەلاقانی جیابوونەووە (الطلاق البائن): کە مێردە کە بۆی نەبێ ژنەکە ی بگێڕیتەووە لای خۆی:

۵- تەلاقانی گێردراوہ: ئەوہییە کە ئەو پیاوہ، یەك تەلاقی ژنەکە ی دابی، بەر لەوہی عیددە ی تەواو بێ، بلی: ئەوہ گێرامەوہ، یان بە کردەوہ بیگێڕیتەووە، کە زانایان دەلین: دەبێ دوو شایەدان بگری، ھەندیکیش دەلین: شایەدی ناوێ، ئەوہ ئەگەر دوا ی تەلاقی یەکەم بێ، بەر لەوہی عیددە ی بەسەر بچێ و بیھێنیتەووە لای خۆی، یان دوا ی تەلاقی دووہم بێ بەر لەوہی عیددە ی بەسەر بچێ و بیھێنیتەووە، ئا ئەوہ پێی دەگوترێ: تەلاقی ڕەجعی، لەبەر ئەوہی مێردە کە بۆی ھەییە بیھێنیتەووە لای خۆی، بەلام ئەگەر دوا ی بەسەرچوونی عیددە کە بێ، ئەوہ تازە پێی دەگوترێ: تەلاقانی جیابوونەووە (الطلاق البائن).

۶- تەلاقانی جیابوونەووە (الطلاق البائن): ئەگەر دوا ی بەسەرچوونی عیددە ی تەلاقی یەکەم و دووہم بێ، دەگونجێ ئەو ژن و مێردە بە گریبەستیکی تازە دووبارە ژیا ی ھاوسەرگیری دروست بکەنەووە، ئەوہش جیابوونەوہی گچکە (البینونة الصغری) یە، بەلام جیابوونەوہی دوا ی تەلاقی سییەم، پێی دەگوترێ: جیابوونەوہی گەورە (البینونة الکبری)، لە دوا ی جیابوونەوہی گەورەش، ژن و مێرد بۆ یەکدی ھەلال نابنەووە، مەگەر ئەو ژنە شوویکی دیکە بکاتەووە، دوا ی لێی جیا بیتەووە، ئنجا بە گریبەستیکی تازە دەگونجێ بیتەووە لای مێردە پیشووہ کە ی.

۱۶۷- لە ڕووی کاتی پەیدا بوونی شوێنەواریشەووە، دیسان تەلاق دەبیتە دوو جۆر:

۷- تەلاقی دەستبەجێ (مُنَجَّز): ئەوہییە کە یەکسەر تەلاقی بدات، بێ دواخران.

۸- تەلاقی ھەلواسراو (مُعَلَّق): ئەوہییە کە بلی: ئەگەر فلان شتە بوو، تەلاقت بکەوێ.

(۹) - جوړی نۆیه می ته لاقدان:

۹- سوئند خواردن به تەلاق (الحلف بالطلاق): که پوخته که ی ئەو هیه پیاویک سوئند به تەلاق بخوات لەسەر کردن یان نه کردنی کارێک، ئنجا ئایا ئەو هیه پەوایه، ههروهها ئایا چ حوکمیکی دیتە سەر؟ ئەو هیه قسە ی زۆری لەسەرەو لەو کتیبەدا به تەفصیل باسم کردووە، پوخته که ی ئەو هیه که پیم وایه سوئند خواردن به تەلاق گونا هه و تەلاقیشی پێ ناکهوی، به پای زۆریک له زانیانی ش که فاره تی سوئندی لەسەرە.

له کو تاییدا ده لیم:

شەریعتی خۆی کار به جی، هه موو شتیکی تیدا ره چاو کراوه، یه کیك لهو شتانه ی له ژیا نی به شهر دا دینه پیش، ئەو هیه که مرو ف هاوسەر گیری ده کات، به لام جاری وایه ئەو هاوسەر گیری به هه ره هۆیه که وه دروست بووی، پیشه کییه کانی و بناغه که ی چا ک بووی، یان چا ک نه بووی، گو رانیك به سەر ژن، یان به سەر پیاو دادی، نا چاری لیک جیا بوونه وه ده بن، ئنجا شەریعت پێ دانا وه، ئە گەر پیا وه که بیه وێ جیا بیت ه وه، تە لاقی به ده سته و، ئە گەر ژ نه که بیه وێ جیا بیت ه وه دا رین (خلع) ی به ده سته و، جاری واش هیه هیه چیان ره غبه تیان نیه، به لام به که لکی یه کدی نایه ن، له به ره ئە وه ی له کاتی خو ی دا که ماره ی کرد وه، پێ نه شیا وه، یان له به ره هه ره هۆیه ک بی، ئە وه ته ره فی سییه م که بریتیه له ده سه لات ده سه لاتی شه رعی، داد وه، لیکیان جیا ده کاته وه که پێ ده گو ترێ: هه لوه شان دنه وه (فسخ)، واته: شەریعت سی پێ دانا ون، بو لیک ترا زان دن ی ژن و می رد.

مه به ستم ئە وه یه ئی ستا که له ئایینی شی وین دراوی نه صرانییدا ته لاقدان نیه و، پیاویک که ژتیکی ماره کرد، تازه وه ک تو قیک ده چیت ه ملیه وه، ئە وه شتیکی نا راست و هه له یه، بۆیه ش هه ره کات کا برا زو ر نا چار بوو، ژ نه که ی ده کو ژێ، یان جاری وایه ژ نه که می رده که ی ده کو ژێ، یان له گه ل که سیکی دیکه دا ریک ده که وێ، به لام شەریعتی ئیسلام بو ئە وه ی ئە و به لا و موسیبه تانه پهیدا نه بن، سی پێ دانا ون:

۱- ئەگەر پیاوھە زۆر مەبەستی بوو، تەلاقی بۆ ھەیه.

۲- ئەگەر ژنە ھەستیشخەر بوو و لە مێردە ھەیکە بێزار بوو، داپن (خُلْع) ی بۆ ھەیه،
کە لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ ئەو ھەیکە لە سوورەتی (البقرة) ^(۱) داو، لە سوورەتی
(النساء) ^(۲) یشدا ھاتوھ.

۳- ئەگەر بە ھەیکە یە ھەیکە نە ھەیکە، بەلام خۆیان بۆیان نە ھەیکە لێک جیا ھەیکە، ئەو ھەیکە
لایەکی ھەیکە سییەم کە (دادوھ) ھەیکە ھەیکە، لێکیان بترازین.

لێرەدا دینە کوئای سییەم ھەیکە ھەیکەمان و، کوئای سییەم کورتە ھەیکەمان ھەیکەمان
بارەکی تەلاق ھەیکە، ھەیکە ھەیکە بێ ھەیکە وردەکاریی زیاتر بزانن، ھەیکە تەماشا
مەوسووعە: (ئافەرەت و خیزان لە سایە شەریعەدا) بکات، کە بە تەفصیل
ھەیکە ھەیکە سییەم ھەیکەمان کردوھ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(۱) ئایەتی ژمارە: ۲۲۹.

(۲) ئایەتی ژمارە: ۱۹.

❖ ددرسی دووډم ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە پېنج (۵) ئايەتى كۆتايى سوورەتى (الطلاق)، پېكەتو، ئايەتەكانى: (۸ - ۱۲) و سى بابەتى سەرەكى دەگرە خويان:

يەكەم: سەرنجراكىشان بۆ ميژوو، كە چەندان كۆمەلگاي ياخىي لە خواو لە پېغەمبەران (عليهم السلام) سزاي سەخت دراوان و، سەرهنجاميان دۆران و زيانباريى و سەر بە فەتارەت چوون بوو.

دووەم: ھۆشداريى دان بە پروداداران كە پېويستە پاريز لە خوا بکەن و، شوين ئەو بەرنامەيەو، ئەو پېغەمبەرە بکەون كە ئايەتە پۆشنەكانى خويان بەسەردا دەخوينتەو، تاكو سەرهنجام شايستەى ئەو بى، بيانخاتە بەهەشتە پازاوو نەپرەو كە خويەو.

سېيەم: پرەونکردنەوئەى ئەو پراستىيە كە خوا ھەوت ئاسمانى دروستکردوون و، لە زەويش بە ھەمان شپو، تاكو خەلك بزانى خوا لەسەر ھەموو شتەك بە توانايەو، بە ھەموو شتەكىش زانايە.

﴿وَكَايْنٍ مِّن قَرِيَةٍ عَنَّ عَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا ثَقِيلًا ۝۸﴾
 ﴿فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عِقَبُهُ أَمْرًا خُسْرًا ۝۹﴾
 ﴿أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَانْقَضُوا اللَّهَ يَتَأُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ ءَامَنُوا قَدْ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ۝۱۰﴾
 ﴿رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ ءَايَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ۝۱۱﴾
 ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَنْزِلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ۝۱۲﴾

مانای دهقاو دهقی ئایه تهکان

{ههروهها (له رابردووش دا) زۆر ئاوه دانیی سهرپهچیان له فهرمانی پهروهردگاریان و پیغه مبه رانی کرد، ئنجا به لیپرسینه وهیه کی توند لیپرسینه وه مان له گه ل کردن و، به ئازاردانیکی بپه رها سزمان دان (۸) ئنجا (سزای) سهره نجامی شوومی خویان چیژت و ئاکامی کاره کهیان زیانباریی بوو (۹) (له دوارۆژیشدا) خوا ئازاریکی توندو سهختی بو سازکردوون، ئنجا ئه ی ئه و خاوه ن عه قلانه ی پرواتان هیناوه! پاریز له خوا بکه ن، به دلنایی (خوا قورئانیك) بیر خه ره وهیه ک (ی مه زنی) بو لاتان دابه زاندوه (۱۰) (ههروهها) پیغه مبه ریک (یشی ناردوه) ئایه ته پروونکه ره وه کانی خواتان به سه ردا ده خوینته وه، تاکو ئه وانیه ی پروایان هیناوه کردوه باشه کان ده که ن، له تاریکییان به ره و پرووناکیی ده ریانبه ینتی، هه ر که سیکیش برپا به خوا بینئ و، کرداری باش بکات (خوا) ده یخاته نیو باخانیکه وه، پرووباریان به ژیردا ده رۆن و به هه میشه یی تییاندا ده بن، مسۆگه ر خوا بژیویکی باشی داوه (۱۱) خوا ئه و که سه یه جهوت ئاسمانی هیناونه دی و له زه ویش وینه ی وان، فهرمان (ی خوا) به نیویاندا دیته خواری، تاکو بزانه ک که خوا له سه ر هه موو شتیك به توانایه، ههروهها که زانیاریی خوا ده وری هه موو شتیکی داوه (۱۲) }.

شیکردنهوهی هەندیک له وشەکان

(وَكَأَيِّنْ): (اسْمٌ لِعَدَدٍ كَثِيرٍ مُبْهَمٍ يُفَسِّرُهُ مَا يُمَيِّزُهُ بَعْدَهُ، وَكَأَيِّنَ الْخَبَرِيَّةِ مَعْنَى: كَثِيرٍ)، (كَأَيِّنَ)، ناویكە بۆ ژمارەیهکی زۆر كه زانراو نیه، به لām ئەوهی دوا یی جیای ده كاتهوه، مانایه كه ی پۆشن ده كاتهوه، (كَأَيِّنَ) به مانای (كَمْ) ی، (الْخَبَرِيَّةِ) یه، نهك (كَمْ الْإِسْتِفْهَامِيَّةِ)، (كَمْ قَلَمٌ عِنْدَكَ)؟، چەند قەڵەمەت لە لان؟ ئەوه جیا یه، به لām (كَمْ أَهْلَكَ اللَّهُ مِنْ قَرْيَةٍ!)، واتە: خوا زۆر ئاوه دانیی فەوتان دن!

(قَرْيَةٍ): پێشتریش گوتوو مانە: (قَرْيَةٍ: اسْمٌ لِلْمَوْضِعِ الَّذِي يَجْتَمِعُ فِيهِ النَّاسُ وَلِلنَّاسِ جَمِيعًا، وَيُسْتَعْمَلُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا)، (قَرْيَةٍ): ناوه بۆ هەر شوێنێك كه (خەلك) زۆر لێی كۆ بێته وهو، بۆ خەلكەكەش كه كۆبۆته وهو، به هەردوو كیشیان ده گوتری، هەر کامێکیان به جیا پێی ده گوتری: (قَرْيَةٍ).

(عَنْتَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا): یاخی و سەر کیش بوو له فەرمانی پەروەردگاری (الْعُتُو: النَّبُو عَنْ الطَّاعَةِ، عَتَا يَعْتُو عُتُوًا وَعِيتِيًّا)، (عُتُو)، بریتیه له دوور كهوتنه وه خو دوور گرتن له فەرمانبەری، ده گوتری: (عَتَا يَعْتُو عُتُوًا وَعِيتِيًّا)، هەردوو کیان چاوگن.

(وَبَالَ أَمْرُهَا): سەرەنجامی شوومی کاره که ی خو ی، (الْوَبْلُ وَالْوَابِلُ: الْمَطَرُ ثَقِيلٌ الْقِطَارُ)، بارانیك كه دلوپه کانی قورس بن، (وَبْل) و (وَابِل) ی، پێی ده گوتری، (وَلِمَرَاةٍ الثَّقَلِ قِيلَ لِلْأَمْرِ الَّذِي يُخَافُ ضَرَرَهُ: وَبَالَ، وَطَعَامٌ وَيَبْلٌ وَكَلَاوِبِيلٌ: يُخَافُ وَبَالُهُ)، ئنجا به ره چاوکردنی قورسی بۆ هەر کاریك كه مه ترسی زیانی لێ په یدابێ، پێی گوتراوه: (وَبَالَ)، هەر وهك خواردنیك كه بابای بخۆر ده یخوات، یاخود له وه پێك كه ئاژه لێك ده یخوات، ئەگەر مه زه ننه ی خراپیی لێ بکری، به هەردوو کیان گوتراوه: (طَعَامٌ وَيَبْلٌ، وَكَلَا وَيَبْلٌ)، یانی: خواردنیك كه سەرەنجامی خراپه و، له وه پێك كه سەرەنجامی خراپه.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوایى ﷺ له کۆتایی ئەم سوورپەرە موبارەكەدا، دواى ئەوێ باسی حوكمەکانى تەلاقى کرد، كە پێشتر خستمانە روو، ئنجا بەو بۆنەوێ كە دەبێ پابەندیى بکری بە شەریعەتى خواو، لە بوارەکانى: هەلسوکهوتى تاکیى و خیزانیى و کۆمەلایەتیى و سیاسیدا، كە لێرەدا باسی هەلسوکهوتى خیزانیى بوو، خوایى ﷺ بۆمان باسی ئەو کۆمەلگایانە دەکات، كە لە میژوودا لە فەرمانى پەرورەدگاریان و لە فەرمانى پێغەمبەرانى خوا (عليهم السلام)، یاخى بوون و سەرکیشیان کردو، كە خوا چۆن سزای داو، كەواتە: ئەمە هۆشداربێدانە بە مسوڵمانان، كە مسوڵمانینە، پرۆادارینە! تێوێش لە هیچ شتێکدا لە فەرمانى خواو لە فەرمانى پێغەمبەرى ﷺ خوا ﷺ یاخى مەبن و، سەرکەشیى مەکەن و لە پێ دەرمەچن، چونکە هەمیشە لە پێ دەرچوون، سەرەنجامى خراپەو، یاخیبوون لە خواو، یاخیبوون لە پێغەمبەرانى خوا (صلى الله عليهم وسلم)، هەم لە دنیادا سزای هەیهو هەم لە پۆزى دوايشدا، سزا چاوەڕپى خواوەنەكەى دەکات، خوا دەفەرموێ: ﴿وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ عَنَّتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ﴾، (وَكَأَيِّن)، بە مانای (كم الخبرية) یەو بە مانای زۆرییە، واتە: زۆر ئاوەدانى، خەلکى زۆر ئاوەدانیان لە فەرمانى پەرورەدگاریان یاخیبوون و لە فەرمانى پێغەمبەرانى خواش یاخیبوون، ﴿فَحَاسَبُنَهَا حِسَابًا شَدِيدًا﴾، تێمەش زۆر بە سەختى، زۆر بە توندى لێرسینەوێمان لەگەڵدا کردن، ﴿وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نَّكَرًا﴾، بە سزادان و ئازاردانیكى نەناسراو و نەزانراویش سزادان، یانى: ئەو سزایە، عەقڵ و ئیدراکی مرۆف نەیدەتوانی دەورەى بدات، هێندە بێرەزاو گەورەو نامۆ بوو، كە تاكو ئەوسا خەلك بەو شیوەیە سزا نەدرابوو!

﴿فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا﴾ سهره نجامی شوومی کاره کهی خویمان چیژت، ﴿وَكَانَ عَقِبَهُ أَمْرُهَا خُسْرًا﴾ سهره نجامی کاره کهشیان زینباریی بوو، هی ئەو ئاوه دانییانه که له خوا یاخی بوو بوون و، له پیڅه مبه رانی خوا ﴿بَاخِي﴾ یاخی بوو بوون.

﴿ اَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ﴾، بۆ ئەو خەلکانە، ئەو کۆمەلگایانە خوا ئازاریکی
سەختی بۆ خەلکی ئەو ئاوەداننیانە ئامادە کردووە، بە دلتیایی مەبەست پیتی
پۆژی دواپیه، واتە: لە دنیا و دواپۆژدا تووشی چەرمەسەری و سزای خوا بوون،
هەم سزاباری دنیا بوون و، هەم سزابار و سزادراوی پۆژی دواپیش بوون،
﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَتَّوَلَّى الْآلَتَبِ الَّذِينَ ءَامَنُوا ﴾، ئەم (ف)ە، لە پرووی ریزمانی عەرەبیەو
پیتی دەگوتری: (الفاء الفصیحة لأنها تفصح عما قبلها)، واتە: کە حال بەو
شیوەیەو کۆمەلگا پێشووەکان سزادراون، بە هۆی لادانیانەو لە فەرمانی خواو
یاخیبوونیانەو لە پێغمەبەرائی خوا ﷺ و، تووشی سزاباری بوون، کەواتە: پارێز
لە خوا بکەن، ئەی خاوەن عەقلائییک کە پڕواتان هێناوە! ﴿ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴾،
بە دلتیایی خوا بیرخەرەووەیەکی بۆ ئێوە داوەزاندووە، یاخود بەرنامەیەکی بۆتان
داوەزاندووە، کە شەرەف و ناوو پێگەو پایە بە بۆتان، چونکە (ذِکْرًا)، هەم بە مانای
ناوبانگ و پایە بەرزبێ دی، هەم بە مانای بیرخستنەووەو بیرخەرەووەش دی.

﴿رَسُولًا يَنْتَلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ﴾، ٲنجا ليړه دا چوٲکه ٲيځهمبهري خوا ﷺ
 قورٲان چي فهرمووه، زيکري خوا چي فهرمووه، ٲه ويش وايکردوهو، له گه ليډا
 ٲاويټه بووهو له خويدا بهرجهسته ي کردوه، (رَسُولًا) ده يٲټه جيډار (بَدَل) ي
 (ذِكْرًا)، واته: چ بليي قورٲان، چ بليي ٲيځهمبهري خوا ﷺ، ههر يه کن و دوو
 رووي راستييه کن.

ياخود: ﴿قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا﴾، (وَأَرْسَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ رَسُولًا)، وهك چؤن خوا ﷺ زيكري بؤتان دابه زاندوه، پيځه مبه ريكي شي بؤتان ناردوه، ﴿يَنْتَلُوا عَلَيْكُمْ﴾، ءَايَتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ، ثايه ته روونكه ره وه كافي خواتان به سهر دا ده خو نيټته وه، ياخود:

ئایەتە روشنەکان، چونکە دەگونجی بە (مُبَيِّنَات)، بخویندریتەووە دەشگونجی بە (مُبَيِّنَات).

بۆچی؟ ﴿لِيُخْرِجَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾، دەیتوانی بفەرموی: (لیخرجکم)، وهك له سوورەتی (الحدید)دا، وا هاتوه، بهلام لیره دا بۆ جه خترنه وهی ئه وه که ئه وه پیغه مبه ره ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهَوْنَ﴾ ئه وه ئایه تانه که ده خوینیته وه، که ههم ڕوونکه ره وهن ههم ڕۆشنن، که سێک لێیان به هره مه ند ده بێ، که خاوه نی ئیمانی و کرداری باش بێ، بۆیه ده فەرموی: ﴿لِيُخْرِجَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾، تاکو به هوی ئه وه ئایه ته ڕوونکه ره وه ڕۆشنانه وه، ئه وه پیغه مبه ره ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهَوْنَ﴾، ئه وانیه ڕوایان هینا وه کردوه باشه کانیان ئه نجامداون، له تاریکییان ده ربازیان بکات به ره ڕۆشنایی، ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا﴾، ههر که سێکیش ڕوای به خوا بێ و کرده وهی باش بکات، زۆر جه ختراوه ته وه له سه ره کرده وهی باش، که بریتیه له پابه ندیی به به رنامه ی خوا ی په ره وه ردگاره وه، ههر که سێک ئیمانی به خوا بێ و کرده وهی باش بکات: ﴿يُدْخِلُهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، ده یخاته باخانیکه وه ڕووباریان به به ردا ده ڕۆن، واته: به ژێر دره خته کانیاندا ده ڕۆن، ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، تییاندا ههر ماو ده بن، بۆ هه میشه وه تا هه تابه، ﴿قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا﴾، (ههر که سی وابی) خوا باشت رین بژیوی بۆ ره خساندوه، باشت رینی ئه وه پیداو یستیانه ی بۆ ژیا نی پێویستن، چونکه وشه ی (رِزْقًا)، مه رج نیه، ته نیا خواردن و خواردنه وه بگریته وه، به لکو پۆشاک و جیگا و رِیگا وه موو ئه وه که لوپهل و پیداو یستیانه ی مروؤف پێویستی پێانه، ده یانگریته وه.

له کو تایی دا خوا ده فەرموی: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ﴾، خوا ﷻ ئه وه که سه یه هه وت ئاسمانی دروست کردوون، ﴿وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾، له زه ویشدا وینیه وان، ئنجا ئه مه زانیان زۆر قسه یان له سه ره کردوه، دوایی کورته باسیک

لەو بارەو دەکەین، بۆ ئەوێ زیاتر چەمک و واتایەکی ڕوون بکەینەو،
قەسە زانیان لەو بارەو بێنین:

أ- ئایا لە زەویش وێنە حەوت ئاسمانەکان، مەبەست ئەوێ وەك چۆن حەوت
ئاسمانی چینی لەسەر چین (طباقاً) و لەسەر یەك، هەن، حەوت زەویش چینی لەسەر چین
هەن؟

ب- یان ئایا مەبەست پێی ئەوێ حەوت زەویش هەن، لە شوێنەکانی دیکە لە
گەردووندا؟

ج- یاخود ئایا مەبەست پێی ئەوێ وەك چۆن حەوت ئاسمان هەن، حەوت زەویش
هەن و، گۆی زەویش دەبێتە حەوت بەش، کە مەبەست پێی کیشوهرەکان بێ؟ یان
مەبەستیکی دیکە هەیە.

تێمە دوایی هەم لە مەسەلە گرنگەکان داو، هەم لەو کورتە باسەدا کە
دەرخەینە ڕوو، زیاتر تیشك دەخەینە سەر چەمک و واتای ئەم ئایەتە موبارەکە.

خوا دەفەرموێ: ﴿يَنْزِلُ الْأَمْرُ بِبَيْنِهِنَّ﴾، بە نێوان ئەو ئاسمانانەدا فەرمان
دادەبەزێ، دەشگونجێ دابەزینی فەرمان زەویەکانیش بگرتەو، بەلام زیاتر
مەبەست پێی ئاسمانەکانە، کە فەرمانی خوا بە نێویان دا دادەبەزێ، ﴿لِنَعْلَمَ أَنَّ
اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، خوا ئەوێ بۆ ڕوونکردنەو، تاكو بزانیان خوا لەسەر
هەموو شتێك بەتوانایە، ﴿وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾، هەروەها بشزانن
کە خوا زانیاریەکی دەوری هەموو شتێکی داو، خوا بە زانیاریەکی خۆی
دەوری هەموو شتێکی داو، هیچ شتێکی لێ ون و پەنھان نیە.

مەسەلە گىرەنگەکان

مەسەلە ى يەكەم:

سەرئىبراھىمىيان بۇ سەرەنجامى شوومى كۆمەلگايانىكى زۆر، كە بە ھۆى ياخيىبوونىانەو ە فەرمانى خواو پىغەمبەرانى خوا، خوا لىپرسىنەو ەى توندو سەختى بۇ پەخساندوون و، سزاي سەرەنجامى خۇيانىيان چىژتو ە و، سەربارەش خوا ئازارىكى سەختى ە دواپۇژدا بۇ داناون، بۇيە پىويستە برودادارانى ھۆشدار پارىز ە خوا بىكەن و شوين ئەو قورئانە بىرخەرەو ەيە بىكەن، كە بۇى دابەزانددوون و، ئەو پىغەمبەرەى بۇى ناردوون، پەپرەو ەى لى بىكەن، كە ئايەتە پروونكەرەو ەكانى خوا، يان ئايەتە پۇشنەكانى خويان بەسەردا دەخوئىتەو ە، بە مەبەستى دەرەزادى برودادارانى كردار باش، ە تارىكايان بۇ پرووناكىى و، سەرەنجامى برودادارانى كردار باشىش باغە پر كانىى و پرووبارە ەمىشەيەكانى:

خو دەفەرەموى: ﴿وَكَاٰنَ مِّنْ قَرِيْبٍ عَنَّتْ عَنِّ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهٖۙ فَحَاسَبُنَهَا حِسابًا شَدِيْدًا وَعَذَّبْنٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ۝۸﴾ ﴿فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عِقَبُهُ اَمْرًا خُسْرًا ۝۹﴾ ﴿اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا فَاَتَقُواْ اللّٰهَ يَتَّوَلٰى الْاَلْبَبُ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا قَدْ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ اِلْكُمُ ذِكْرًا ۝۱۰﴾ ﴿رَسُوْلًا يَنْلُوْا عَلَيْكُمْ ءَايَتِ اللّٰهِ مُبَيِّنٰتٍ لِّيُخْرِجَ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَعَمَلْ صٰلِحًا يَدْخُلْهُ جَنَّتٍ تَجْرٰى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا اَبَدًا قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا ۝۱۱﴾ ﴿

شىكردنهو ەى ئەم ئايەتانە، ە چواردە برگەدا:

۱- ﴿وَكَاٰنَ مِّنْ قَرِيْبٍ عَنَّتْ عَنِّ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهٖ﴾ زۆر شارو ولات و ئاوەدانى ە فەرمانى پەرورەدگارىان و ەى پىغەمبەرانىشى ياخيىبوون! بەلام ئايا وەك بەرزەكى بانان دەرچوون؟ نەخىر.

(۲) - ﴿فَحَاسِبْنَهَا حِسَابًا شَدِيدًا﴾، سهره نجام لپرسنه وهی توندو سه ختمان له گه لّ
خه لکې ئه و ئاوه دانسانه دا کر د.

(وَكَايْنِ مَبْنِيٍّ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ مُبْتَدَأٌ، وَعَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا: خَبْرُهُ)، (كَأَيْنِ)،
 (مَبْنِيٍّ) يه، (هه ره له سه ر يه ك حَالَت ده مي ني ته وه) و له شوي ني ره فع دايه و
 نيهاده، رسته ي (عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ)، له شوي ني ره فع دايه و گوزاره يه.
 (عَتَتْ) له (عُتُوُّ) ه، بر يتيه له سه ري پچي و سنور شكيني، (عَتَتْ: عَصَتْ)،
 سه ري پچي كرد، (الْعُتُوُّ: تَجَاوَزَ الْحَدَّ فِي الْعِصْيَانِ وَالْفَسَادِ)، (عُتُوُّ)، بر يتيه له سنور
 به زاندين له سه ري پچي و تيكدان و خراپه كاريدا، ﴿عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ﴾
 له فه رماني پهروه ردگاريان ياخيبيوون و له سنور ده رچوون و، له فه رماني
 بئغه مه را ني خواش.

که ده فهرموئ: ﴿فَحَاسَبُنَهَا حِسَابًا شَدِيدًا﴾، لیپرسینه وهی سهخت و توندمان له گه لدا کردن، لیپره دا وشه‌ی (مَحَاسِبَة)، به کاره یێنراوه بۆ سزا، واته: سزایه کی توندمان دان، خوا لیپرسینه وهو له ئه نجامی لیپرسینه وه که دا، شایسته‌ی ئه وه یوون سزای توندیان بدات.

(۳) - ﴿وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُّكَرًا﴾، نازاریکی بیړه زامان دان، (نُکْرًا)، خویندراویشه ته وه: (نُکْرًا)، به زه نه (سکون) و به بۆر (ضمة) یش، (الشَّيْءُ الْفَظِيعُ الَّذِي يُنْكِرُهُ الْعَقْلُ وَلَا يَسْتَوْعِبُهُ)، (نُکْرًا)، یان (نُکْرًا)، بریتیه لهو شته زه به لاهه ی عهقل نکوولی لی ده کات و ناتوانی بیگریته خو ی، واته: تپی ناگات و نامو یه، پی نااشنا به، تا کو ئستا شتی وای نه دیوه.

(۴) - ﴿فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا﴾، (خه لکی ئەو ئاوه دانییانه) سهره نجامی سزای شوومی کاری خویانیان چیژت، (وَبَالَ)، له (وَبُل و وَايل) هوهیه، ههردووکیان به مانای بارانی دلوپه قورس دین، ئنجا له پرووی قورسییه وه، گو تراوه: (وَبُلُ الْمَرْعَى: إِذَا كَانَ كَلَاءً وَخِيَمًا ضَارًا)، له وه پرگایه که له وه ره که ی خراپ بێ و سهره نجامی خراپ و زیانبه خش بێ، ده گو ترێ: (وَبُلُ الْمَرْعَى)، ههروه ها (طَعَامٌ وَبُل، وَبُلُ الطَّعَامِ)، خواردنێک که ئە گهر

بخوری سهره نجامی خراب بی و، خاوه نه که ی لی زهره رمند بی، نه و وشه ی بو به کارهاتوه، که واته: (وَبَالَ)، واته: سهره نجامی شووم و خراب.

(وَبِيلَ)، (صِفَةُ مُشَبَّهَةٍ بِالْفِعْلِ)، سیفه تیکی چوینراوه به کرداره وه.

۵- ﴿وَكَانَ عَقِبَهُ آمُرُهَا خُسْرًا﴾، سهره نجامی کاره که شیان زیانباری بوو، (عَاقِبَةُ الْأَمْرِ: آخِرُهُ وَأَثَرُهُ، وَالْخُسْرُ مَصْدَرٌ وَصِفَ بِهِ الْأَمْرُ لِلْمُبَالَغَةِ)، سهره نجامی کار، یانی: کو تاییه که ی و شوینه واره که ی، (خُسْر) یش، له نه صلدا چاوگه، به لام لیرده دا مه به ست پی سیفه ته، نه گهرنا (خُسْر)، به مانای (زیانباری) یه، وشه ی (أَمْرُی)، پی وه سفکراوه له نه صلدا تاوا بووه: (أَمْرُهَا خَاسِرًا)، کاره که یان زیانبار بوو، به لام به چاوگ وه سفکراوه، واته: سهره نجامی کاره که یان خودی زیانباری بوو.

۶- ﴿أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾، (بو خه لکی نه و تاوه دانیانه)، خوا ﷻ سزایه کی سه ختی بو ناماده کردوون، (له پوژی دوا پیدا).

۷- ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ يَتَأُولَى الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، [ئهم (ف) یه، ده گونجی بلین: (فَاءُ التَّفْرِيعِ) ه]، بینا له سه ره نه وه ی پارد، نه ی پرواداره خاوه ن عه قلله کان! پاریز له خوا بکه ن، ده شگونجی بلین: (فَاءُ الْقَصِيحَةِ) یه، واته: تاوا تاوا بوو، ئنجا ئیوه له نه نجامی نه وه دا پاریز له خوا بکه ن، نه ی خاوه ن عه قلانی ئیماندار!

۸- ﴿قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا﴾، به دنیایی خوا بیر خه ره وه ی بو ئیوه دابه زاندوه، یا خود: خوا شتیکی بو دابه زاندوون، مایه ی شه ره ف و پله و پایه ی و پیگه ی به رزتانه، چونکه (ذِکْر)، که ناوی قورئانه، ههم به مانای (مُدَّكَّر) بیر خه ره وه، ههم به مانای به مانای (الصِّيتُ الْحَسَنُ وَالشَّرَفُ)، ناوبانگی چاک و پیگه ی باش، دی.

که ده فه رموی: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ يَتَأُولَى الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئاماژه یه به وه که عه قللی چاک، و له خاوه نه که ی ده کات، پاریز له خوا بکات و، ئیمان بین و پروو له خوا بکات.

(۹) - ﴿رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ﴾، رەوانە کراویک کە ئایەتەکانی خوا لە حالیکدا کە رۆشنکەرەوهن بۆتان، بەسەرتاندا دەخوینیتەوه، (مُبَيِّنَات)، خویندراویشەتەوه: (مُبَيِّنَات)، واتە: ئایەتە رۆشنکراوەکان.

وشە (رَسُول)، دوو ئەگەری هەن:

أ- دەگونجی جێدار (بدل) بۆ (ذِکْر)، لەبەر ئەوهی پێغەمبەری خاتەم ﷺ وەك دایکمان عایشە (خوا لێی رازی بێ)، گوتووێتی: {كَانَ خَلْقُ نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ الْقُرْآنُ} (۱)، واتە: ئاکاری پێغەمبەری خوا ﷺ قورئان بوو، یانی: قورئانیکی زیندوو بوو، قورئان چی دەفەرموو، ئەو وای دەکرد، کەواتە: ئەو زیکرە کە خوا بۆی دابەزاندوو، بەرجەستە بوو لە پێغەمبەریکدا، ئایەتە رۆشنکراوە یان رۆشنکەرەوهکانی خواتان بەسەردا دەخوینیتەوه.

ب- هەروەها دەگونجی (رَسُولًا)، بەرکاربێ بۆ کرداریکی قرتینراو، کە وشە (أَنْزَلَ) دەیگەیهێنێ، یانی: (أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا، وَأَرْسَلَ إِلَيْكُمْ رَسُولًا)، کەواتە: (رَسُولًا)، دەگونجی بەرکار (مفعول به) بێ، بۆ فێلێک کە بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ و وشە (أَنْزَلَ)، دەیگەیهێنێ، یانی: خوا پێغەمبەریکیشی بۆ ناردوو، کە ئایەتە پوونکەرەوهکانی خوا، یان ئایەتە رۆشنکراوەکانی خواتان بەسەردا دەخوینیتەوه.

(۱۰) - ﴿لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾، تاكو ئەوانە ی پروایان هێناوهو کردەوه باشەکانیان ئەنجامداون، لە تاریکییان دەربازیان بکات، بەرهو رۆشنایی.

کەواتە: کێ لە قورئان بەهرەمەند دەبێ؟ ئیمانداران، کەسانیک کە پروایان هێناوهو، کردار باشن، ئەوانە ی پابەندن و بە پێی ئیمانەکیان بەرپێوه دەچن، ئەوانە لە قورئان بەهرەمەند دەبن.

(۱۱) - ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا﴾، هر که سیکیش ئیمان به خوا بیئی و کرده‌وی باش بکات.

(۱۲) - ﴿يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، خویندر اویشه ته وه: (يُدْخِلْهُ)،
واته: دهیخهینه یتو باغایتیکه وه رووباریان به بهردا دهړوڼ، یان (يُدْخِلْهُ)، واته: خوا
ده بانخاته باغایتیکه وه رووباریان به بهردا دهړوڼ.

(۱۳) - ﴿حَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، به بهره‌وامی، هه‌تا هه‌تایه، تییاندا هه‌رماو ده‌بن.

(۱۴) - ﴿قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَكَ رِزْقًا﴾ به دنیایی خوا باشتین بژیوی بۆ ره خساندوه، وشه ی (رزق) وهك گوتمان: یانی: هه رشتیک مرووف پیوستیی پیی بی و لئی به هره مه ند بی، (كُلْ مَا يَنْتَفِعُ بِهِ الْإِنْسَانُ)، ئنجا خواردن و خواردنه وهیه، بهرگ و پۆشاکه، جیگا و ریگایه، کهل و بهل پیداو یستنه کانن، هه موویان ده گرته وه.

وشەى (رِزْقًا)، كە بە نەزانراو (نِكْرَةً) ھاتو، بۆ بە مەزنگرتن و قەبەکردن (تَعْظِيمٌ وَتَفْخِيمٌ)ە، واتە: بژیویك و حالیکى بۆ دەپرەخسیئى، بە ئاسانىی وەسف و پیناسە ناکرئ، ھىندە مەزنە.

هه ندىك له زانايان گوتوو يانه: كه ده فهرموئى: ﴿رَسُولًا يَنْتَلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ﴾، مه به ست له: (رَسُولًا)، جييريله، به لام بيگومان ته وه رايه كي بيهيژه و
 ئا مازهم پيكر د بو ته وه ي بزاني، (رَسُولًا)، واته: پيغه مبهري خاتهم ﷺ ئايه ته كان
 ده خوييتيه وه، به لئى جييريل ئايه ته كانى به سهر پيغه مبهردا خوييدوونه وه و،
 وشه كانى:

أ- (نزل): ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ﴾ الشعراء، ب- (عَلَّمَ): ﴿عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى﴾ النجم،
 بؤ (جبریل) به کارها توون، شایانی گوته: ئیمه له ته فسیری سوور هتی (إبراهیم) دا، له
 کاتی ته فسیر کردنی ئهو ئایه ته موباره کانه دا که خوای پهروه ردگار ده فهرموی: ﴿الرَّ
 كْتَبُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطِ

الْعَزِيزُ الْحَمِيدُ ﴿١﴾، لەوێ چەمک و واتای دەرھێنانی خەڵک لە تاریکیان بەرھەو
 ڕۆشنایی، کە تاریکیان (ظلمات) بە کۆ ھاتووە و ڕۆشنایی (نور) بە تاک ھاتووە، لەوێ بە
 درێژی باسما کردووە لە چەند شوێنی دیکەش دا، بۆیە لێرە نایەنە سەر تەفصیل و
 وردەکارییەکانی ئەو واتایە.

چونکە کە خوا دەفەرموێ: لە تاریکیان دەریان دێت، واتە: لە تاریکییەکان،
 چ پەيوەندیان بە لایەنی بووناسییەو ھەبێ، چ بە لایەنی فیکرییەو، چ
 بە لایەنی خێزانییەو، چ بە لایەنی پەرستشەکانەو، چ بە لایەنی ڕەوشت و
 ئاکارەو، چ بە لایەنی کۆمەلایەتیەو، چ لایەنی سیاسەت و حوکم و ئیدارەو،
 چ بە لایەنی گوزەرانی و ئابوورییەو ھەبێ، ھەمووی دەگرێتەو لە ھەموو
 تاریکییەکان دەریان دێت بەرھەو ڕۆشنایی، ڕۆشنایی و ھیدایەتی خوا و بەرنامە
 خوا، ئەو ھەقە لە ئایین و بەرنامە خوادا بەرجەستە.

مەسەلەى دووھەم و کوۆتایى:

پروونکردنەوہى ئەو پراستییه که خوا ﷻ حەوت ئاسمانى ھیناونە دى و، لە زەویش وینەى وانى خوڵقاندوون، تاگو خەلک بزانی: خوا لەسەر ھەموو شتێک بە توانایەو، بە ھەموو شتیکیش زانایە:

خوا دەفەرموی: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَنْزِلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِنَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ (۱۲).

شیکردنەوہى ئەم ئایەتە، لە چوار برگەدا:

(۱)- ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾، خوا ﷻ ئەو زاتەى (ئەو کەسەى) حەوت ئاسمانى ھیناونە دى، (اللَّهُ)، یانی: (هُوَ اللَّهُ)، (اللَّهُ) دەبێتە گوزارە (خَبَر) بۆ نیھاد (مُبْتَدَأ) یکی قرتیتراو، یانی: ئەو خواىەى باسکرا، ئەو خواىەى کە حەوت ئاسمانى ھیناونە دى، ئایا ئەو حەوت ئاسمانانە چۆن؟ بە دنیایى ئەو حەوت ئاسمانانە لەسەر یەکن، وەك خواى بەرزو مەزن لە سوورەتى (نوح)دا، دەفەرموی: ﴿الَّذِينَ تَرَوُا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا﴾ (۱۵)، ئایا نابینن چۆن خوا حەوت ئاسمانى چین چینی ھیناونە دى! ھەر وہا لە سوورەتى (المؤمنون)دا، کە پیشتر تەفسیرمان کردو: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾ (۱۷)، بە دنیایى لە سەر ووی ئیوہە حەوت چیمان خوڵقاندوون و، ئیمە لە دروستکراوہکانى خۆمان بێتاگان، ھەر وہا لە سوورەتى (الملک)یشدا، ھەمان تەعبیر دووبارە بوئەو: ﴿خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا﴾ (۳).

(۲)- ﴿وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾، لە زەویشدا وینەى ئەو حەوت ئاسمانەى ھیناونە دى.

ئنجای وینەى ئەو حەوت ئاسمانە، ئایا وەك چۆن ئاسمانەکان ھەر حەوتیان چین لەسەر چین و، لەسەر یەکن، زەویەکانیش ھەروان؟ ئەوہى ئیمە دەیزانین زەوى تەنیا یەك زەویە، ئنجا ئایا:

أ- مەبەست پىي شوئنه كانى دىكەيهو، حەوت زەوى دىكەي، وەك ھى ئىمە ھەن؟

ب- يان مەبەست پىي حەوت چىنەكانى زەويين؟

ج- يان مەبەست پىي ئەوھىيە زەوى دەبىتە حەوت بەش، واتە: مەبەست پىي كىشورەكانە؟

د- ياخود مەبەست پىي ئەوھىيە كە ھەندىك لە زاناين گوتوويانە: (مِنْ)، لە: ﴿وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾ دا، زىاد كراوہ بۆ جەختكردنهوہ (أَي: خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَالْأَرْضَ، مِثْلَهُنَّ)، واتە: وەك چۆن حەوت ئاسمانى دروست كر دوون، زەويشى دروست كردوہ، وەك وان و (مِنْ)، زىادكراوہ بۆ جەختكردنهوہ؟

ھ- ھەندىكىش دەلین: (مِنْ)، لىرەدا بۆ ڤوونكردنهوہى (مِنْ للبيان)، واتە: بە ھەمان شىوہ زەويشى خولقاندوہ، وەك حەوت ئاسمانەكان؟

ئىمە دوايى لە كورته باسىكدا زياتر ئەو بابەتە ڤوون دەكەينهوہ.

(۳)- ﴿يَنْزِلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ﴾، فەرمان بە ئىوياندا دادەبەزى.

مەبەست لە (أمر) دەگونجى (الأمر التكويني)، فەرمانى دروستكردى خوا بى، ياخود مەبەست پىي (الأمر التشريعي)، فەرمانى بەرنامەيى خوا بى، يان ھەردووکیان وىكرا.

(۴)- ﴿لِنَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾، تاكو بابزانن كە خوا لەسەر ھەموو شىئىك توانايە، ھەروەھا كە خوا بە زانىارىي دەورى ھەموو شىئىكى داوہ، ئەم (ل)ە، بە ماناى: (لكي)، (بۆ ئەوھى)يە، ئەم ڤستەيەش لىرەدا دوو واتايان دەگەيەنئى: يەكەم واتە: ھىكمەتى دروستكرانى حەوت ئاسمانەكان و زەوى، (الْعَالَمِينَ الْعُلُويَّ وَالسُّفْلِيَّ)، ئەوھىيە كە خەلك تواناى خوا بزائى و زانىارىي خوا بزائى.

دووھم: ياخود لىرەدا (ل)ى (لِنَعْلَمُوا)، واتە، خوا ﷻ ئەوھى بۆ ڤوونكردنهوہ، تاكو بزائى، واتە: بۆيە خوا ئەوھى پى فەرموون، تاكو بزائى كە خوا ﷻ

له سهر هه موو شتیک به توانایه، به هه موو شتیکش زانیه، واته: (ل) ه که ناچیتهوه بو دروستکردنی ههوت ئاسمانه کان و زهوی، به لکو ده چیتهوه بو ئه وه که خوا ئه وهی بو روونکردنه وه، تا کو زانیاریتان په یدایی، به زانیاری بی سنووری خوا، توانای بی سنووری خوی توانو زانو شاره ز.

کورتە باسیک له باره‌ی ههوت ئاسمانه کان و زهوییه وه

به‌ڕێزان!

ئه‌م کورته باسه له‌به‌ر ڕۆشنایی ئایه‌تی کۆتایی سوورته‌ی (الطَّلَاق)، ئایه‌تی ژماره (۱۲) دا ده‌که‌ین، که خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَنْزِلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِنَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ (۱۲) ڕاسته مانایه‌که‌شی ئاویه: خوا ئه وه که‌سه‌یه که ههوت ئاسمانه‌کانی هیناونه دی و، له‌زه‌ویشدا وینه‌ی وان، فه‌رمان به‌ نیویان دا دیته‌خوار، بو ئه وهی بزانی خوا له‌سهر هه‌موو شتیک به‌ توانایه‌وه، خوا به‌ زانیاری ده‌وری هه‌موو شتیکی داوه.

له‌ چوار ڕه‌گه‌دا ئه‌م کورته باسه ده‌خه‌ینه‌روو:

برگه‌ی یه‌که‌م: ههوت ئاسمانه‌کان: ئه‌وه که خوا ﷻ ههوت ئاسمانه‌کانی هیناونه دی و ئاسمانه‌کان ژماره‌یان هه‌وته، له ژماره‌یه‌ک له ئایه‌ته‌کانی قورئاندا هاتوه، مه‌به‌ستیش له ههوت ئاسمانه‌کان، کوێ ئه وه دروستکراوانه‌یه، که خوا خولقاندوونی، چونکه زه‌ویش هه‌ر ده‌که‌وێته‌وه نیو ههوت ئاسمانه‌کان.

شایانی باسیشه: خوا ﷻ:

أ- ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ (ههوت ئاسمانه‌کان) ی به‌کاره‌یناوه.

ب- (السَّمَاء): (ئاسمان) ى به کار هیئاوه.

ج- (سَمَوات): (ئاسمانه کان) یشی، به کار هیئاوه.

أ- وشەى (السَّمَاء): ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ (۷) الرحمن، ئاسمانى به رز کردۆتهوهو تەرازووی داناوه.

ب- (السموات): ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾ (۱۰) لقمان، واتە: ئاسمانه کانى به بى کۆله که بیندراوه کان (یان به بى کۆله که وهك دهینن) هیئاونه دى.

ج- ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ وهك ده فەرموى: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾، له سوورەتى (مؤمنون) دا ده فەرموى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقٍ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾ (۱۷) ﴿طَرَائِقٍ﴾، کۆى (طَرِيقَة) یه، که ئه ویش هه ندیک له زانایان ده لێن: به مانای چین (طبقة) هو، هه ندیک ده لێن: به مانای رینگاوبانه، هه رووها له سوورەتى (المک) دا، ده فەرموى: ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ طَبَاقًا﴾ (۲) ﴿طَبَاقٍ﴾، کۆى (طبقة) یه، واتە: چین به چین و، هه رووها له سوورەتى (نوح) یشدا، به هه مان شیوه، ئه و تهعبیره هاتوه.

هه موو ئه و تهعبیرانه ش، مه به ست پێیان کۆى دروستکراوه کانى خواى به رزی مه زنه، جگه له عه رش و، (سدره المنتهى) و، به هه شت و، دۆزه خ.

یه کیک بوى هه یه به رسى: ئایا ئیمه ده زانین هه و ئاسمانه کان چین و چۆن؟ به دنیایى نه خیر، به لام بوچی خوا باسیان ده کات؟ ده لێن: خواى په روهر دگار بویه باسیان ده کات، تاكو به گشتی بزانیان مۆلکی خوا زۆر فراوانه، چونکه خوا ﷻ هه م له سوورەتى (المک) دا، هه م له سوورەتى (فصلت) دا، ئه و تهعبیره به کار دێنى، له سوورەتى (المک) دا ده فەرموى: ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ﴾ (۵) ئیمه ئاسمانى نیزی کرتمان به چرایان رازاندۆتهوه، (مصابیح)، کۆى (مِصْبَاح) ه، هه یج گومانى تیدانیه که مه به ست له (مصابیح)، ئه ستیره کانه: ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيْطَانِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ﴾ (۵)

الملک، له سوورته تی (فصلت) یشدا، هه مان ته عبیر، به لام به تو زیك جیاوازیه وه هاتوه، خوا ﷺ ده فهرموئ: ﴿فَقَضَّ عَنْهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظٍ﴾ (۱۲)، واته: خوا له دوو رۆژان (دوو قوناغان) دا جهوت ئاسمانی هیئانه دی و، ههر ئاسمانیک کاری خوئی تیدا سروو شکردو، ئاسمانی نیزیکترمان به چرایان پازاندوته وهو بو پاراستنیشی، واته: ئه ستیره کان وپرای جوانی بو ئه و ئاسمانه ی نیزیکتره له زهوی، ئه رکیک دیکه شیان ههیه، که بریتیه له پاراستن، ئه و پاراستنه ش له سوورته تی (ملک) دا، پروونی ده کاته وه که بریتیه له چی؟ ﴿وَلَقَدْ زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ﴾ (۵) الملک، ئه ستیره کاغان کردوون به (۱) مایه ی تیربارانیش بو شهیتانه کان، که واته: پاراستنه که ش ههر له شهیتانه کانه، ههروه که له شوینی دیکه شدا هاتوه، بویه ئیمه له و باره وه له پابردوودا، ههم له سوورته تی (حجر) داو، ههم له سوورته تی (الشعراء) دا، ههم له سوورته تی (الصفات) دا، کورته باسمان کردوون، که واته: ئه و جهوت ئاسمانه ی که خوی به رزو مه زن باسیان ده کات، به لای که مه وه، له دوو شوینی قورئاندا، خوا ده فهرموئ: ئاسمانی نیزیکترمان له و جهوت ئاسمانه، به چرایان پازاندوته وه، ئه و ئاسمانه ی نیزیکتره، نیزیکتره له کی؟ خوی پهروه ردار ئیمه ده دوتنی، یانی: نیزیکتره له ئیمه وه، چونکه (دنیا) یانی: نیزیکتر (السَّمَاءُ الدُّنْيَا)، واته: ئاسمانی نیزیکتر، (الدُّنْيَا مَوْنُثُ الدُّنْيَا)، (الأدنی: الأقرب) نیزیکتر، ئنجا به نسبت ئیمه وه ئه و ئاسمانه ی ئه ستیره ی لی ده بیترین، ده بی هه مووی ئاسمانی یه که م بی و، ههرچی ئه ستیره یه و که هکه شانه ده بی هه موویان له سنووری ئاسمانی یه که م و نیزیکتر له ئیمه دا بن.

(۱) (رُجُوم) کوی (رَجَم) ه، ئه ویش به ردهیه که ده هاویشتری.

(۲) له ته فیسیری سوورته تی (الجن) باسیکی چروپرمان له باره ی جند (جن) وه کردووه به گشتی.

هەندىك لە زانايان دەلێن: دەگونجى ئەو ئەستىرانە پەيوەندييان بە ئاسمانەکانى دیکەشەو هەبى، بەلام من پيم وایە ئەو مانایە راستەرە، کە هەرچى ئەستىرەیهو ئەستىرەکانى کە کەهکەشانەکان پیکدین و، کەهکەشانەکانیش، کە گەلە کەهکەشانەکان پیک دین، ئنجا هەرچى ئەستىرەیهو کەهکەشانەو گەلە کەهکەشانە، هەمووی لە سنووری ئاسمانى یەكەم دایە، ئنجا وەك پىشتىش، چەند جارێك باسما کردو، تیرەى ئەوێ ئیستا وشەى (گۆن) گەردوون، بوونەوەر (Universe) ى بۆ بەکاردهیئى و لەلایەن ئیمەو دەبیئى بەهوى تەلیسکۆبەکانەو دەبیئى، واتە: ئەمسەر و ئەوسەرى گەردوون بەنسەت ئیمەى خەلکى سەر زەوییهو، مادام تەمەنى گەردوون سێزده ملیار و هەشتسەد ملیۆن (۱۳،۸۰۰،۰۰۰،۰۰۰) سالى تیشکیه، بۆیه دەبى ئەو تەمەنەى گەردوون جارانی ژمارەى ئەو کیلۆمەترانە بکەین کە تیشک لە سالیکیدا دەیانبرى، بەمجۆرە: تیشک لە چرکەیه کدا (۳۰۰ ۰۰۰) کیلۆمەتر دادەبرى، کەواتە (۶۰ x ۳۰۰ ۰۰۰ ۰۰۰ ۱۸۰۰۰ کلم، لە خولەکیکیدا، ئنجا: (۶۰ x ۱۸ ۰۰۰ ۰۰۰ ۱۰۸۰ ۰۰۰ ۰۰۰) ملیاریک و هەشتا ملیۆن کلم، گە سەعاتیکدا، ئنجا: (۴۲ x ۱۰۸۰ ۰۰۰ ۰۰۰ ۹۲۰ ۰۰۰ ۰۰۰) بیست و پینج ملیار و نۆسەد و بیست ملیۆن کلم لە پوژیکدا، ئنجا: (۳۶۵ x ۲۵ ۹۲۰ ۰۰۰ ۹۶۰ ۵۲۸ ۰۰۰ ۰۰۰) نۆترلیۆن و پینجسەد و بیست و هەشت ملیۆن کلم، لە سالیکیدا، ئنجا (۱۰ x ۸،۸ ۱۳۸ ۰۰۰ ۰۰۰ ۰۰۰ x ۹۶۰ ۵۲۸ ۰۰۰) هەشت پوینت هەشت جارانی دە توان بیست و سى کیلۆ مەتر، یانى هەشتا هەشت ملیۆن ملیۆن ملیۆن کیلۆمەتر تیرەى گەردوونە. واتە: تیشک بە سێزده ملیار و حەوتسەد، یان هەشتسەد ملیۆن سالى، ئەمسەر و ئەوسەرى ئەو گەردوونە دەکات، کە ئیمە دەبیین، ئەو هەموو ئاسمانى یەكەمە، ئەویش بەس خوا ﷻ دەزانى سنوورەکەى لە کوێ کۆتایى دى، چونکە تاكو ئیستا هیچ زانایەکی گەردووناس نەگوتو، دواى ئەو ئەستىرانە، ئەو کەهکەشانانە،

(۱) بۆ وردەکاری زیاتر لە بارەى گەردوونەو پڕوانە: تەفسیری سۈرەتی (الرحمان) لە بەرگی (۲۸) ى ئەم تەفسیرەدا، لاپەرە: ۵۳۶-۵۳۴، چاپى یەكەم.

ئەو گەلەكەكەشانانە، گەشتووینە سنووریک کە چیدیکە نیە، ئەو سەرووی ئاسمانی یەكەمە، نازانین ئەویش لە کوێ کۆتایی دی، ئنجا لەسەر ووی ئەو دەهێ، شەش ئاسمانی دیکە هەبن،

مانای وایە هەرچی ئەستێرە و مایە و جوانییە، لە ئاسمانی سەرووی ئیمە، کە نزیکتەری ئاسمانە لە زەویە، هەمووی لە سنووری ئاسمانی یەكەمدایە، مەرج نیە، شەش ئاسمانەکانی دیکە، بەم شیوەیە بن و خاوەنی ئەو ئەستێرە بن، بەس خوا دەزانێ ئەوان چۆن؟ ئەو بەنسبەت حەوت ئاسمانەکان (سَبْعَ سَمَوَاتٍ) هە.

کەواتە: ژمارە وێستراوە (مقصود) ه، ئەو راست نیە کە هەندێک لە زانایان، بۆ وێنە: (ابن عاشور) رایەکی وای هەیه لە (التحریر والتنوير) دا، هەر وەها (دکتور محمد راتب النابلسي)، لە تەفسیرەکی خۆیدا هەر بە ناوی (تفسیر النابلسي)^(۱)، دەڵێن: مەبەست پێی ژمارە حەوت نیە ژمارەکی دیاریکراو نیە، بەلکە مەبەست پێی زۆریە، دەڵێن: بەلێ جاری وایە، عەرەب ژمارەکیان هێناوە مەبەست پێی زۆری بوو، وەك هەفتا، کە خوا ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾ (التوبة، ئایا ئەگەر بیکاتە هەفتا یەك خوا لێیان خۆش دەبێ؟ بە دنیایی نەخێر، بەلام ئەو بۆ زۆریە و دیارە، بەلام وشە حەوت، وایە، چونکە هەفتا جار (سَبْعِينَ مَرَّةً)، بەس لەویدا هاتو، لە سوورەتی (التوبة) دا، ئەگەر هەفتا جار داوای لێبوردن بۆ لە خوا بکە، خوا لێیان خۆش نابێ لە مونا فیکەکان، وەك کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی تەوبەدا باسمان کردو، مەبەست ئەو نیە، ئەگەر بێتە هەفتا یەك و هەفتا دوو جار، خوا لێیان خۆش دەبێ، واتە: هەر چەندە زۆر داوای لێبوردن بۆ لە خوا بکە، خوا هەر لێیان خۆش نابێ، تەنیا لە یەك شوێندا ئەو هاتو، بەلام لێرەدا کە خوا ﷺ دەفەرموێ: ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ نە شوێنێکەو نە دوو نە سێ و نە چوارە، مانای وایە، ریک ژمارە

ئاسمانەكان ھوتە، ئنجا بەلّی تاكو ئیستا زانست ئەوہی بۆ بە دیار نەكەوتوہ، بەلام زانست زۆر شتی دیکەشی بۆ دەر نەكەوتوہ، كەواتە: ئەو ڤایە (ابن عاشور)، و (د. محمد راتب النابلسي) و (الطنطاوي) و ھەندیك لہ تەفسیرەكانی دیکەش ھیتاویانە، كە گوتووینانە: مەرج نیە، ئاسمانەكان ھوت بن، لەوانیە سەدان ئاسمان ھەبن! ئەو ڤایە، ھیچ بەلگە یەکی لەسەر نیە، بەلكو وەك خوا لە قورئان دا فەرموویەتی: ئاسمانەكان ھوتن و سەرەتا: ئاسمانی نیزیكتر كە ئاسمانی یەكەمە بە نسبەت ئیمەوہ، دواپی شەش ئاسمانەكە ی دیکە و بەرەو سەر دەچین، ئنجا ئاسمانی نیزیكتر لە ئیمە ی خەلكی سەر زەوی، بە ئەستێران ڤازاوہ تەوہ، كەواتە: ھەرچی ئەستێرە و كەھكە شانەو، گەلە كەھكە شانە، ھەمووی لە سنووری ئاسمانی یەكەم دایە، ئنجا تەنیا خوا ﷻ دەزانێ ئەویش سنوورەكە ی لە كوێ كۆتایی پێ دی و، لە كوێوہ سنووری شەش ئاسمانەكە ی دیکە «ھی ھەر کامیان» دەست پێ دەكات و كۆتایی دی؟!.

بەرگە ی دووہم: كە خوا دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾، لە زەویشدا وینە ی ئەو ھوت ئاسمانانە، پێشتریش باسمان كرد، كە ھەندیك لہ زانیان بە چەند جوړیك تەئویل و مانایان بۆ كردوہ، بۆ ھونوہ:

۱- ھەندیكیان گوتووینانە: (مِنْ) لہ: ﴿وَمِنَ الْأَرْضِ﴾ دا، لێرەدا لە ڤووی ڤیزمانەوہ بۆ جەخت كردنەوہ زیادكراوہ، واتە: (خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَالْأَرْضَ مِثْلَهُنَّ)، خوا ھوت ئاسمانی دروستكردوون و، زەویش وەك وان، دروستكراوہ.

۲- ھەندیكی دیکە گوتووینانە: (مِنْ): (بَيَانِيَّة) یە، بۆ ڤوونكردنەوہ یە، كە مانایەكە ی لە ھی پێشی نیزیكە.

۳- مانایەك كە زیاتر دیتە زەینەوہ و زۆربە ی زانیانی ش تەبەننیشان كردوہ، ئەوہ یە كە لێرەدا مەبەست چواندن و تەشبیھكردنی زەویە، بە ھوت ئاسمانەكانەوہ لە ڤووی ژمارەوہ، واتە: زەویش ھوتن، ئەو ھوتەش زانیان سێ ڤای سەرەكیان، تاكو ئیستا لەو بارەوہ ھەلبژاردوون، دوا ی ئەوہ ی سەرنجی تەفسیرەكانم دا:

۱- حەوت خرۆكەى زەوى هەن، وەك چۆن حەوت چینی ئاسمان هەن، بەلام ئایا ئەو حەوت خرۆكەى زەوییه، لە کوین؟ یەکیان ئەو زەوى ئیمەیهو، لەو کەهکەشانهکەى ئیمەدايه، یانی: (رپی کاکیشان)، بەلام ئایا شەش زەوییهکەى دیکە لە کوین؟ تاكو ئیستا هیچی لی نازانین!.

۲- مەبەست پی حەوت چینهکەى زەوییه، چونکە بو ئاسمانهکان خوای پهروهردگار دەفهرموی: (سبع طرائق)، (طباقا)، که (سبع طرائق) له (المؤمنون) داو، (طباقا) ش هەم له سوورەتی (الملک) و هەم له سوورەتی (نوح) دا، هاتوه، (طرائق) کۆی (طريقة) یه، واتە: (چین)، (طباقا) یش، بریتیه لهوێ چەند شتیك لهسەر یهکدی بن و هیندهی یهکدیین.

دەلین: مەبەست له (وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ) حەوت چینهکانی زەوییه، که ئیستا زانایانی زهویناسی (جیولوجیا)، وەك پشتریش باسمان کردوه، چینهکانی زهویان بو حەوت چینان دابهشکردوون: کرۆکی زهوی، که ههمووی ماددهی ئاسنی زۆر رهق و پۆلاو کانا زۆر رهق و پتهوهکانه، ئنجا دواى ئەو چینیکی دیکه، که ههمووی ئاسن و کاناى تهاوهیه، ئنجا چینیکی دیکه، چینیکی دیکه... تاكو ئەم چینه خاکییهی خۆمان، لهگهڵ ئاوی دهریاو ئوقیانوسهکان، زانایان ئاوا دابهشیان کردوه بو حەوت چین، واتە: وەك چۆن ئاسمانهکان حەوت تەبەقەو چینن لهسەر یهك، زهوییش حەوت چینه.

۳- مەبەست پی ئەوهیه: وەك چۆن ئاسمانهکان حەوتن، خرۆكەى زهوییش وشکانییهکەى حەوت بهشه، که به چەند شیوهیهك دابهشیان کردوون:

أ- دابهشکردنی یهکهم:

۱- کیشوهری ئاسیا.

۲- کیشوهری ئەورووپا.

۳- کیشوهری ئوستورالیا.

۴- کیشوهری ئەمریکای سەرۆ و ئەمریکای خوارۆو.

۵- کیشوهری ئەفریقا.

۶- بەستەلەکی سەرۆوی دنیا.

۷- بەستەلەکی خوارۆوی دنیا.

ب- دابەشکردنی دووهم:

هەندیکى دیکە ئاویان دابەشکردو، دەلێن:

۱و۲: بەستەلەکی سەرۆو، لەگەڵ بەستەلەکی خوارۆو ئەو دووان.

۳و۴- دوو ناوچەى میانجیى (مُعْتَدِل)، واتە: دوو ناوچەى لە پرووی گەرماو سەرماو
نیوەندیی.

۵و۶- دوو ناوچەى گەرم، لەسەرۆو و خوارۆو.

۷- هێلێ یەكسانیى (خط الإستواء).

واتە: زەویش وەك چۆن ئاسمانەكان هەوت ئاسمانن، زەویش هەوت
بەشە، ئەو زەوییه وشکانییهى مەرۆف دەگونجێ لەسەرى بژی، بە شیوهیهك له
شیوهكان، ئەوانیش هەوت بەشن.

هەلبەتە لەو مانایانەشدا زیاتر مانای دووهمم بە دڵ، کە مەبەست لە
زەوییهكان هەوت چینهکانی زەوی بێ، ئەویش لە بەر هەندیک شت کە دواى
باسیان دەکەم.

برگه‌ی سییه‌م: له فه‌رمایشتی پیغه‌مبه‌ریشدا ﷺ له باره‌ی زه‌وی و هه‌وت چینه‌کانی زه‌وی و، هه‌وت زه‌وییه‌کانه‌وه، چه‌ند ئاماژه‌یه‌ک هه‌ن، ئیمه‌ دوو فه‌رمایشتی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌و باره‌وه دینین:

یه‌که‌م: {كَانَ ﷻ إِذَا رَأَىٰ قَرْيَةً أَوْ مَدِينَةً قَالَ: اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَنَ، وَرَبَّ الْأَرْضِينَ السَّبْعِ وَمَا أَقْلَنَ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَصْلَنَ، وَرَبَّ الرِّيَّاحِ وَمَا أَدْرَيْنَ، إِنَّا نَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ، وَخَيْرَ أَهْلِهَا، وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا}، (أخرجه ابن خزيمة: ۲۵۶۵، وابن حبان: ۲۷۰۹، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده حسن، والحاكم في المستدرک: ۱۶۳۴، والبيهقي في الكبرى: ۱۰۱۰۰، والنسائي في الكبرى: ۸۸۲۶، والضياء المقدسي في المختارة: ۶۹، والطبراني في الكبير: ۹۰۲، وحسنه الألباني لغيره عند ابن خزيمة: ۲۵۶۵).

واته: دایکمان عایشه (خوا لئی رازی بئ) ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئه‌گه‌ر ئاو‌ه‌دانیه‌ک، شاریکی ده‌بینی کاتیک له‌سه‌فه‌ردا به‌ره‌و رووی ده‌چوو، ئه‌م دو‌عا‌یه‌ی ده‌فه‌رموو: ئه‌ی خوا‌یه! په‌روه‌ردگاری هه‌وت ئاسمانه‌کان و ئه‌وه‌ی هه‌وت ئاسمانه‌کان سییه‌ریان لیک‌دوه‌و، په‌روه‌ردگاری هه‌وت زه‌وییه‌کان و ئه‌وه‌ی هه‌وت زه‌وییه‌کان هه‌لیانگرتوه‌و، په‌روه‌ردگاری شه‌یتانه‌کان و ئه‌وه‌ی شه‌یتانه‌کان گوم‌رای ده‌که‌ن و، په‌روه‌ردگاری بایه‌کان و هه‌رچی بایه‌کان رای ده‌ده‌ن، داوای خێرو چاکه‌ی ئه‌م ئاو‌ه‌دانیه‌ت لئ ده‌که‌م و، خێرو چاکه‌ی هه‌ر که‌سیک که‌ له‌و ئاو‌ه‌دانیه‌ دایه و په‌نات پیده‌گرم له‌ خراپه‌ی ئه‌و ئاو‌ه‌دانیه‌وه، له‌ خراپه‌ی که‌سانیک که‌ له‌م ئاو‌ه‌دانیه‌دا هه‌ن، خراپه‌ی هه‌رچی تییدا‌یه.

که‌واته: وه‌ک چۆن هه‌وت ئاسمانه‌کان سییه‌ر ده‌که‌ن، هه‌وت زه‌وییه‌کانیش هه‌ل‌ده‌گرن، هه‌رچه‌نده‌ ئه‌مه‌ زیاتر رای یه‌که‌م به‌هێز ده‌کات و ده‌بی هه‌وت خرپۆکه‌ی زه‌وی هه‌بن.

به‌لام ده‌ش‌گونجی بلێین: مه‌به‌ست هه‌وت چینه‌که‌ی زه‌وی و، هه‌ر شتی‌که‌ که‌ له‌سه‌ر ئه‌و هه‌وت چینه‌ی زه‌وی هه‌ل‌گیراوه.

فەرمايشتی دووهم: پيڭهمبەرى خوا ﷺ فەرموويه تی: {مَنْ ظَلَمَ قِيدَ شِبْرٍ مِنَ الْأَرْضِ، طَوَّقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرْضِينَ} (أُخْرِجَهُ الْبَخَارِي: ۲۳۲۱، وَمُسْلِم: ۱۶۱۲)،

واته: هەر که سيک بستیک زهوی داگیر بکات به ستهم، (خوا له قیامه تدا) به ههوت زهویان دا دهیاته خوار، زیاتر ئه و رایه زāl دهکات، که مه به ست له ههوت زهوی، ههوت چینهکانی زهوی بی، ئه مهش چونکه خوای پهروه ردگار که سيک به ههوت زهویان دا به ریته خوار، واته: ههوت چین، چینهکانی زهوی، ده بی هه موویان له سه ر یه ک بن، هه رچه نده ئه وهی پيڭهمبەرى خوا ﷺ دهیفه رموی، جاری وا ههیه بو تیکه یاندنی ئیمهیه، واته: خوا سزایه کی سهختی ده دات، وهک چۆن که سيک به زهویدا ده چیته خوار، بهو شیوهیه.

برگهی چواره م و کوتایی:

مه رج نیه بهو ئه ندازه یه هه تا ئیستا زانیاری مرؤف پی گیشته، چیه تی ئاسمانه کان بزاین و، بزاین چۆن چۆنی ئاسمانه کان ههوتن؟ به لام به پی ئایه ته کان که ده فەر موون: ئاسمانی نیزیک ترمان به چریان پازاندوه ته وه، ده لئین: هه رچی ئه ستیره یه ده بی له سنووری ئاسمانی یه که مدا بی، ئنجا له سه رووی ئه وه وه شهش ئاسمانی دیکه ش هه بن، به لام ئایا ئاسمانی یه که م سنووره که ی بو ئیمه دیاره؟ سنووری هه یچ کام له شه شهکانی دیکه دیاره؟ به دلئایی نه خیر، به لام ئایا به چی ده زاین ئاوان؟

یه که م: خوای په نهانزان له چه ند ئایه تیکدا ده فەر مووی: ههوت ئاسمان.

دووهم: به سه رهاتی شه ورپو و به رز بوونه وهی پيڭهمبەرى خوا ﷺ: (الإسراء والعروج لرسول الله)، وهک له تەفسیری سووره تی (الإسراء) دا، به ته فصیل باسمان کردوه، پيڭهمبەرى خوا ﷺ باس دهکات که کاتیک که به رز ده بیته وه له گه ل جییر یلداو، ده گه نه ده روازه ی ئاسمانی یه که م، «که به پی ئه و فەرمايشته ی پيڭهمبەرى خوا ﷺ هه موو ئاسمانه کان ده روازه یان ههیه» که ده گه نه ده روازه که سلاو ده کن و، ئه و ده روازه یه ئیشکچی هه ن، له فریشه کان

و، ده پرسن کییه؟ جیریل ده لئی: منم، ده لئین: کیت له گه لدايه؟ ده لئی: موحه ممه د ﷺ،
فریشته کان ده پرسن: ئایا کراوه به پیغه مبه ر؟ ده لئی: به لئی کراوه به پیغه مبه رو وه حی
بۆ هاتوه، ئنجا سلاوی لئی ده که ن و ده رگای ئاسمانی یه که میان بۆ ده که نه وه، ههروه ها
ئاسمانه کانی دووهم و سییه م و چواره م و پینجه م و شه شه م و حه وته م، ئنجا له سه رووی
ئه وه شه وه، پیغه مبه ری خوا ﷺ ده گاته ئه و شوینه ی خوا مه به ستیه تی.

ئنجا به پیتی ئه و فهرموو ده یه، ئه و حه وت ئاسمانانه چین چین له سه ر یه کن
و ده روازه شیان هه یه و، پیغه مبه ری خواش ﷺ هه موو ئه و ده روازه ی حه وت
ئاسمانه کانی بۆ کراونه وه، ههروه ها باسی پیغه مبه رانیش ده کات، بۆ وینه ئاده م
له ئاسمانی یه که مه، عیسا و یه حیا ﷺ له ئاسمانی دووهم من و، یه کیك له
ئاسمانی سییه مه و... ههروه ها هه تا ئیپراهیم که له ئاسمانی حه وته مه.

هه لبه ته مه به ست له له وئ بوونیان، له وئ بوونی جه ستیه یی نه و، له وئ
بوونی مه عنه وویی و پروو حیه، له عاله می به رزه خدا که جارئ ئیمه به وردی
نازانین چۆنه؟!

(سید قطب) ره حمه تی خوا ی لئی بئ له ته فسیره که ی خوئ دا^(۱)، قسه یه کی
جوان ده کات، ده لئی: ئیمه به ته وایی نه حه وت ئاسمانه کان ده زانین چین، نه
زه ویش چیه ته که ی و به ته وایی بۆ ئیمه زانراوه.

به لام خوا ﷺ که باسی حه وت ئاسمانه کان ده کات بۆ ئه وه یه ئیمه به گشتی
بزانین مولکی خوا زۆر فراوانه، هه لبه ته کاتی خوئ که زانستی گه ردوونناسی
و فیزیاش هینده به ره و پیش نه چووه، به لام به گشتی زانیوانه، گه ردوون
زۆر فراوانه، به تایبه تی به هوئ فهرمایشته کانی پیغه مبه ره وه ﷺ، که زۆر جار
تیشکی بۆ خستونه سه ر هه ندیک چه مک و واتای ئایه ته کان، به تایبه ت که
باسی شه ورۆو به رز بوونه وه ی خوئ کردوه، که سواری بوپاق بووه و بوپاق

(يَضَعُ حَافِرُهُ عِنْدَ مُنْتَهَى بَصَرِهِ)، وَلَاخَيْكَ بووه سمی داناوه له لای ئەو پەری مهودای چاوی، واتە: هەتا چاو بێ دەکات، هەر خواش دەزانێ چاوی بوپاق تاكو كوێ بێ دەکات، بوپاق هەر هەنگاوێکی بە ئەندازەی چەشمەندازیك بووه، مەبەست ئەوهیه، که بزانی پێغه مبهري خوا ﷺ زۆر بە خێرایي بهرز بووه تهوهو زۆر خێراتر له خێرایي تیشك، چونكه به خێرایي تیشكیش که سیسەد هەزار (۳۰۰،۰۰۰) کیلۆمەتر له چرکه یه کدا ده بپێ، ئنجا بۆ دەر چوون له سنووری که هکه شانی (کاکیشان) چەند ملیۆن سالی دهوێ، چ جای دەر چوون له سنووری ئاسمانی یه کهم و، هه موو ئاسمانه کان! کهواته: خێراییه که ی بۆپاق له خێرایي تیشك (سرعة الضوء) زۆر زۆر زیاتر بووه، ئنجا ئایا جهسته ی مروّف تهحه ممولی ئەو هه موو خێراییه ده کات به فەزادا بپروا؟ بێگومان نه خێر، بۆیه سه فهره که ی پێغه مبهري خوا ﷺ موعجيزه يه ک بووه، ياسادریك بووه، نابێ به پێی ئەو ياسا فیزیایی و گەردوونیانی تیستا مروّف بۆ دەر که وتوون، ئەو سه فهره ی پێغه مبهري خوا ﷺ تهفسیرو شی بکریتهوه، چونکه به رویشتنی خێرایي زۆر که متر له هی تیشكیش، مروّف هه پروون به هه پروون ده بێ، چ جای خێرایي تیشك و، چ جای خێراییه ک که زیاتر بێ له خێرایي تیشك!!

بۆیه قسه که ی (سید قطب)، په حمه تی خوا ی لێ بێ، زۆر جوانه که ده لێ: ئیمه به تهواوی نازانی نه ئاسمانه کان هه وت ئاسمانه کان چین و، نه زه ویش و، خوا ﷻ مەبەستی گشتی له باسی ئاسمانه کان و گەردوون و ئەوه ی لهو باره وه ده یفه رموێ، ئەوه یه که ئیمه له فراوانی مولکی خوا ی پهروه ردگار حالی ی بین و ئەو ئامانجه ش هاتۆته دی، ئیستا ئیمه ده زانی مولکی خوا یه کجار فراوانه به تایه ت له م رۆژگاره ی ئیستاماندا له م سه ده ی پازده یه می کوچی و سه ده ی بیست و یه که می زاینیدا، که ده زانی ئەم گەردوونه پانتایه کی یه کجار فراوانه، ئەوه نده ی که تائیستا هاتوو ته بهر چاوی ته لیسکو به کانی که مروّف دروستی کردوون.

له خوای پهروهردگار ده پارێینهوه ده لێین: خوایه! به لوتف و کهڤه می
خۆت عهقل و دڵمان به پرووناکی و هه حیی خۆت پۆشنتر بکهوه، له فهرماشتی
خۆت زیاتر حالیمان بکه، له دروستکراوهکانی خۆشتدا بهرچاو پروونترمان
بکه، تاکو زیاتر بزاین چیت دروستکردوه، ههروهها یارمهتیشمان بده،
بزاین چیت فهرمووه و چۆنت فهرمووه! بیگومان خوا دوو کتییی خستوونه
بهردهستی ئێمه، یه کهم: کتییی خوینراوهی قورئان، دووهم: کتییی بینراوی
گهردوون، ئنجا ههتا ئێمه لهو دوو کتیهی خوا شارهزاتر بین و پێیان زانتر
بین، ههم به بیژهری قورئانه که که خوای بهرزه، ئاشناتر دهبن و، ههم به
به دیهینه ری کتییی گهردوونیش.

خوا به لوتف و کهڤه می خۆی بههۆی زانیاری و شارهزایی زیاتر بهو دوو
کتیبهوهیه، له خۆیمان زیاتر وهنیزیک بخات و، به خۆیمان زیاتر ئاشنا بکات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہتی

التَّحْرِيمِ

دەستپێک

بەڕێزان!

ئەمڕۆ کە (٢٢)ی ڕەمەزانی ساڵی (١٤٤١) کۆچییه، بەرانبەر: (٢٠٢٠/٥/١٥) زاینی، لە شاری هەولێر، خوای بەخشەر و میهرەبان پشتیوانمان بێ، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (التَّحْرِيمُ)، سەرەتاش پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە هەوت (٧) پرگەدا دەخەینەڕوو:

پێناسەی سوورەتی (التَّحْرِيمُ) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە زیاتر بە ناوی (سُورَةُ التَّحْرِيمِ) ناسراوە، لەو بارەووە چەند دەقیك هەن، بۆ وێنە:

{عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ التَّحْرِيمِ بِالْمَدِينَةِ} {ذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمَشْهُورِ: ج ٨، ص ٢١٣، وَنَسَبَهُ لِابْنِ الضَّرِيرِ وَالنَّحَّاسِ وَابْنِ مَرْدَوَيْهِ وَالْبَيْهَقِيِّ، وَاتَّهَى: عَهْدُ لَوْلَايَ كُورَى عَهْدِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، كُتُوبِيهِ: (سُورَةُ التَّحْرِيمِ) لَهُ مَهْدِينُهُ دَابَهْ زِيوَهُ. بِلَامٍ وَيُطْرَى لَهُو نَاوَهُ، ئەم سوورەتە (سُورَةُ النِّسَاءِ) یشی پێ گوتراوە، وەك لەم دەقەدا هاتووە:

{أَخْرَجَ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنِ ابْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أُنْزِلَتْ بِالْمَدِينَةِ سُورَةُ النِّسَاءِ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾^(١). وَاتَّهَى: عَهْدُ لَوْلَايَ كُورَى زُوبَيْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كُتُوبِيهِ: (سُورَةُ النِّسَاءِ) لَهُ مَهْدِينُهُ دَابَهْ زِيوَهُ، كُتُوبِيهِ: ئەو ناوەشی پێ گوتراوە.

ههروهها جگه لهو دوو ناوه، دوو ناوی دیکهشی لێ هه‌لداراون، یه‌که‌م: (سُورَةُ النَّبِيِّ)^(۱).

دووهم: (سُورَةُ لِمَ تُحَرَّمُ)^(۲)، به‌لام ئه‌و سێ ناوه که‌متر بوون و زیاتر ناوی (سُورَةُ التَّحْرِيمِ)، ئه‌م سوورپه‌ته موباره‌که‌ی پێ ناسراوه.

دووهم: شوینی دابه‌زینی:

(القرطبي) له تەفسیره‌که‌ی خۆیدا^(۳)، ده‌لێ: (مَدْنِيَّةٌ فِي قَوْلِ الْجَمِيعِ) واته‌: زانایان له‌سه‌ر مه‌دینه‌یی بوونی سوورپه‌تی ته‌حریم یه‌که‌دنگن، هه‌رچه‌نده (السيوطي) له کتێبه‌ ناوداره‌که‌ی خۆی (الإتقان في علوم القرآن) دا، له قه‌تاده‌وه رایه‌کی دیکه‌شی هه‌تاوه، گوايه له مه‌که‌ه دابه‌زیوه، به‌لام به‌سه‌رنجدانی نیوه‌پۆکی ئاشکرایه که ئه‌م سوورپه‌ته مه‌دینه‌یه.

به‌شێک له زانایان هه‌ندێک رایان هه‌تاون، باش سه‌رنجیان لێیان نه‌داوه و لێیان ورد نه‌بوونه‌وه، ئه‌گه‌رنا سوورپه‌تی ته‌حریم هه‌ر دياره که سوورپه‌تیکی مه‌دینه‌یه.

ئه‌و رایه‌ی دیکه‌ش گوتراوه: ئه‌م سوورپه‌ته سه‌ره‌تایه‌که‌ی مه‌دینه‌یه، دوا‌ی ئه‌وی دیکه‌ی مه‌که‌هیه‌و، دوا‌ی ئه‌ویدیکه ده‌بێته‌وه مه‌دینه‌یی! ته‌ماشایان کردوه: ئایا کام ئایه‌ته له سوورپه‌ته مه‌دینه‌یه‌کان دا له‌گه‌ڵ قورئانی مه‌که‌ه‌ی دا ده‌گونجێ؟ یان کام ئایه‌ته له سوورپه‌ته مه‌که‌ه‌یه‌کان، له‌گه‌ڵ قورئانی مه‌دیه‌نییدا ده‌گونجێ؟ به‌لام به‌ دلنیا‌یی خوا ﷻ ژماره‌یه‌ک له‌و راستییانه‌ی له قورئانی مه‌که‌ه‌ی دا دایه‌زاندوون، له ه‌ی مه‌دینه‌یه‌ش دا دووباره‌ی کردوونه‌وه‌و،

(۱) الجامع لأحكام القرآن: ج ۲۸، ص ۱۳۸.

(۲) التحرير والتنوير ج ۲۸، ص ۳۴۳.

(۳) ج ۲۸، ص ۱۳۸.

هەندىك شتیش كە لە قورئانى مەدینەیی دابەزیو، شىوێ ئه‌وه ده‌كات كە لە قورئانى مەككەیی دا هەیه، هەندىك راستی هەن، خوا ﷻ هەم لە مەككە خستوونیه‌ روو، هەم لە مەدینەش.

بۆیه ئه‌وه نابێتە بە‌لگه‌ له‌سەر ئه‌وه كە فلان سوورەتە، چەند ئایەتێكى تێدان، شىوێ قورئانى مەدینەیی و ناچارمان ده‌كەن، بڵێن: مەدینەییە، سوورەتێكى دیکەش له‌بەر ئه‌وه‌ی شىوێ هەندىك ئایەتانیان هەیه كە لە مەككە دابەزیون، بڵێن: رەنگه‌ ئه‌م ئایەتانه‌ مەككەیی بن و لە مەككە دابەزین!

سێیه‌م: ژماره‌ی ئایەته‌كانی:

ژمێره‌رانى ئایەته‌كانى قورئان، یه‌كده‌نگن كە ژماره‌ی ئایەته‌كانى (سُورَةُ التَّحْرِيمِ)، دوازدە (۱۲)ن.

چواره‌م: ریزه‌بەندیی له‌ دابەزین و له‌ موصحف دا:

ریزه‌بەندیی له‌ دابەزیندا، ژماره‌ سه‌دو پینچ (۱۰۵)ه، پینش سوورەتی (الجمعة) و دواى سوورەتی (الحجرات) دابەزیو، له‌ موصحفیشدا ژماره‌ شه‌ست و شه‌ش (۶۶)ه، یانی: كە له‌ سوورەتی (الفاتحة)وه‌ دین، له‌ (۶۶)ه‌میندا نۆره‌ ده‌گاته‌ سه‌ر سوورەتی (التَّحْرِيمِ).

پینجه‌م: نۆه‌رۆکی:

ئەم سوورەتە بۆ سێ ته‌وه‌ر دابەش بوو:

۱- له‌ پینچ ئایەتی سه‌ره‌تادا، ئایەته‌كانی: (۱ - ۵) باسی رووداوێكى خێزانی پینجه‌مبه‌ری خاتەم موحەممەد ﷺ کراوه‌ و پوخته‌کەى ئه‌وه‌یه‌:

پیغمبەری خوا ﷺ بە مەبەستی رازیکردنی یەکیەک لە هاوسەرەکانی، شتیکی رەوای لە خۆی قەدەغە کردووە، خواش ﷺ گلهیی لێکردووە و رێنماییشی کردووە، کە فارەتی سوێندەکە ی بدارت و بگەریتەووە سەر ئەو شتە ی لە خۆی قەدەغە کردووە، بەو بۆنە یە شەووە خوا سەرزەنشتی دووان لە هاوسەرانی پیغمبەری خوا ی کردووە خوا لێیان رازی بێ، لە سەر ئازاردانی دلی پیغمبەری خوا ﷺ و دوایش بە گشتی، هەر پەشە ی لە هاوسەرەکانی پیغمبەری خوا (رضی الله عنهن) کردووە، کە ئەگەر ئازاری بدن، خوا ﷺ ئەوان لادەبات و بە ئافەرەتانی دیکە دەیانگۆڕی.

۲- ئنجا لە چوار ئایەتەکانی: (۶ - ۹) دا، خۆی بەرزو مەزن دوو جار بە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، برۆاداران دواندوون و، جارێکیش بپروایان بە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دەدوین و، جارێکیش پیغمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ بە: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ دەدوین، ئنجا هەم برۆاداران خوا چەند شتیکیان پێرا دەگەین، چەند رێنمایی و ئامۆژگارییە ک، هەر وەها بپروایەکانیش چەند شتیکیان لێ حالی دەکات و، ئەو دواندە ی بپروایەکانیش لە پۆژی دوایی و لە قیامەت دایە، بۆیەش خۆی بەرز لێرەدا بۆمان باس دەکات، یانی: ئە ی بپروایەکان! ئەگەر بە بپروایی مەرن، لە پۆژی دوایی دا، ئەو سەرهەنجامەتان تووش دەبێ و، خوا ئاوا دەتاندوین: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْدِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (۷) التحريم، پیغمبەری خاتەمیش ﷺ خۆی پەرورەدگار دەیدوین و ئەرکیکی گرنکی پێرا دەگەین: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ (۱) التحريم.

۳- لە سێ ئایەتی کۆتاییشدا، ئایەتەکانی: (۱۰، ۱۱، ۱۲)، خوا ﷺ چوار ئافەرەتی لە دوو وێنەدا بۆ بپروایان و برۆاداران باسکردوون، کە دوو ئافەرەتی یە کەم بریتین لە: هاوسەری لووط و هاوسەری نوح صەلات و سەلامی خوا لە سەر لووط و نوح بێ، ئەو دوو ئافەرەتە بە وێنە هێراوونەووە بۆ بپروایەکان، کە ئە ی بپرواینە! بەتەما مەبن بەهۆی خزمایەتی و نزیکییەووە، هیچ قازانجێک بکەن، مادام بێ ئیمان بن.

دوو ئافره ته پرواداره كەش كە خوا بۆ ئيماندارانى به وینه هێناونهوه،
یه كه میان هاوسهري فیرعه ونه، كه له فه رمایشتی پیغه مبهري خوا ﷺ دا ناوی
به ئاسیا هاتوه، (ئاسیای كچی موزاحیم)، دووهمیشیان مه ریه می كچی عیمرانه،
خوا له هه ردووکیان رازی بی، ئەمه ئیوه پۆکی سوورەتی (التَّحْرِیم) ه.

شه شه م: تاییه ته ندیه كانی:

ئیمه چوار تاییه ته ندیه مان كه وتوونه بهر چاو، كه ئەم سوورەتیان پی
جیاده كریته وه له سوورەته كانی دیکه:

۱- ئەو به سه رهاته خیزانییهی پیغه مبهري خوا ﷺ ته نیا له م سوورەته دا هاتوه، له
ئایه ته كانی: (۱ -- ۵)و، له هیه چ كام له سوورەته كانی دیکه دا نه هاتوه، ئاماژه ی پی نه كراوه.

۲- تاكه شوئینك له قورئاندا ته عبیری: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾ هیه تیدا
هاتبی، ئەم سوورەته یه، ئایه تی ژماره (۱).

۳- وینه هێترانه وه به هه ردوو هاوسهري نووح و لوط (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ
بیروایان، كه نیه یكترین كه سیان سوودیان پی ناگه یه نی و، وینه هێترانه وه به هاوسهري
فیرعه ون و مه ریه میش بۆ پرواداران، كه ئەهلی كوفر زیانیان لی نادهن، ئەو دوو وینه
هێترانه وه یه ش ته نیا له م سوورەته دا هاتوون.

هه لبه ته خوا ﷺ له چهند شوئینکی دیکه دا، باسی ژنه كه ی لوطی كردوه، كه
له فه وتاوان بووه، به لام ئیره تاكه شوئنه كه تیدا باسی ژنه كه ی نووح (عَلَيْهِ
السَّلَام) بكری و، ئیره ش تاكه شوئینكه كه هه ردوو ژنی ئەو دوو پیغه مبه ره پایه
به رزه، خیزانه كه ی نووح و لوط به نموونه بهیترینه وه بۆ كافران، كه ئەه
بیرواینه! به ته ما مه بن به هوی خزمایه تی و نیه کی و ره چه له کی كه سانیكه وه
كه بۆ خوا صولحاون و ئیوه لیان نیه کن، به هره مه ند بن، ئەگه ر بۆ خوتان
بی ئیمان بن.

۴- چەند تەعبیرو وشەیهك تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

۱- ﴿مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ﴾، ﴿تَبْنِیْ مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ﴾، لە ئایەتی یەكەمدا.

۲- ﴿نَحْلَةَ أَيْمَنِكُمْ﴾، كە فارەتی سویندەكان، حەلّ بوونەوهی ئەوهی سویندتان لەسەر خواردو، لە ئایەتی ژمارە دوودا.

۳- ﴿صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، دڵەكانتان لاینداو، كە وەك دواپی باس دەكەین، مەبەست هەردوو هاوسەری بەریزی پیغەمبەری خوا ﷺ دایكمان حەفصەو دایكمان عائیشەن (خوا لییان رازی بێ).

۴- ﴿فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾، ئەمەش لە نیو هەموو قورئاندا، تەنیا لیڕەدا هاتو.

۵- ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾، لە ئایەتی ژمارە (۶)دا، كە لە هەموو قورئاندا تەنیا لیڕەدا هاتو.

۶- ﴿تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا﴾، بگەرێنەوه بۆ لای خوا بە گەرانهوهیەکی ساغ، تەنیا لە ئایەتی ژمارە (۸)ی سوورەتی (التَّحْرِیم)دا هاتو، لە هەموو قورئاندا.

۷- ﴿كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ﴾، ئەو دوو ئافرەتە لە ژێر نیکاحی دووان (لە بەندە چاکەكانمان)دا بوون، كە مەبەست پێیان نووح و لوطە (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) تەنیا لە ئایەتی ژمارە (۱۰)ی سوورەتی (التَّحْرِیم)دا هاتو.

۸- ﴿وَكَانَتْ مِنَ الْقَتَنِينِ﴾، ئەو ئافرەتە {مەریەم} (خوا لپی رازی بێ)، لە ملکه چان بوو بۆ خوا، مەریەم ئافرەتە، بەلام خوا ﷺ لە ریزی پیاوانی بۆ خوا ملکه چ دا حیسابی کردوو، نەیفەرموو: (وَكَانَتْ مِنَ الْقَاتِنَاتِ)، كە دواپی حیکمەتەكە ی باس دەكەین، لە ئایەتی ژمارە (۱۲)دا هاتو.

حهوتهم: دابهشکردنی ئایهتهکان بۆ چهند دهرسیك:

كۆی ئهو دوازده (۱۲) ئایهته بهپیی نیوهپۆکیان، بۆ سێ دهرسان دابهش دهکەین:

دهرسی یه کهم: ئایهتهکانی: (۱ - ۵)، که وهك گۆمان باسی ئهو بهسه رهاته خیزانییه دهکهن، له پێغه مبهری خاتهم ﷺ پرویداوه، که بریتی بووه له وهی شتیکی له خۆی قهدهغه کردوه بۆ رازی کردنی یه کیك له هاوسهرانی، دوایی ئهو نهیینییهی له لای یه کی دیکه له هاوسهرانی درکاندوهو، گوتوو یه تی: بیپاریزه، که چی نهیپاراستوهو، بهو بۆنه وه خوا ﷻ ههم گلهیی ئاراسته ی پێغه مبه ره که ی ﷺ کردوه، که بۆچی به مه بهستی رازی کردنی هه ندیک له هاوسه ره کانت، شتیکی هه لال له خۆت قهدهغه ده که ی؟ ههم گلهیی و سه رزه نشتی شی لهو دوو هاوسه ره ی پێغه مبه ره که ی ﷺ کردوه، که ده بی بگه رپنه وه، ههم به گشتیش هه ر هه ی کردوه له هاوسه رانی به ریزی پێغه مبه ره که ی خوا لیان رازی بی ت که ته گه ر بی ت و ئاگیان له خۆیان نه بی، نیزی که پێغه مبه ره ی خوا ده سته رداریان بی و، خوای کار به جی ئافره تانی له وان با شتری بۆ بره خسی تی.

دهرسی دووه م: له چوار ئایه تهکانی: (۶ - ۹) پیک دی، لهو چوار ئایه ته موباره که دا خوا دوو جار ان برواداران بانگ ده کات و، جاریك بی پروایان و، جاریکیش پێغه مبه ره ی خاتهم ﷺ.

برواداران، خوا ﷻ کۆمه لیک رینمایی و ئامۆژگاریان ده کات، هی بی پروایانیش بانگ کردن و دواندنه که له پۆژی دوایی دایه، خوا ﷻ لی ره دا ده ی گپ رته وه، که ده فه رموی: بی پرواینه! پۆزش مه هی ننه وه، تازه ته مپۆ هه ر که سه به پیی ئه وه ی کردوو یه تی سزا ده درێ.

به نه به ت پێغه مبه ریشه وه ﷻ خوا ﷻ فه رمانی پیده کات که له به رامبه ر کافرو مونا فیه کانه دا زه ر بی و، له دژیان تی بکۆشی، هه ر کامیان به شی وه ی خۆی.

دەرسی سییەم: لە سێ ئایەتەکانی: (۱۰ - ۱۲) پێک دێ و، خوا ﷻ چوار ئافەرەتی بە ئموونە ھێناونەو، دووانیان ھاوسەری لووطن و نووح و بۆ کافرەکانی بە ئموونە ھێناونەو، کە ئەوەتا ئەو دوو ئافەرەتە ھەرچەندە ھاوسەری دووان لە پێغەمبەرائی پایەبەرزی خوا بوون، کە لووطن و نووح (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بەلام ئەو پێغەمبەرانی سوودیانی پێ نەگەیاندن، چونکە ئەوانە بەرانبەر بە پێغەمبەرەکانیان ناپاک بوون، ناپاک لە ڕووی عەقیدەیی و فیکرییەو، لە ڕووی دڵسۆزییەو بۆیان، ئنجا لەبەر ئەوەی موخەنەت و ناپاک بوون لەگەڵ ئەو دوو پێغەمبەرانی، سوودیانی پێ نەگەیاندوون و پریری چوونە دۆزەخیان بۆ درا، دوو ئافەرەتیش بە ئموونە ھێناونەو بۆ پرواداران، کە وەك چۆن ئیمانی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) سوود ناگەیەنێ بە ھاوسەرەکانیان مادام بێڕووبن، با ھاوسەریشیان بن، بەھەمان شێوەش کوفری کافرەکان زیان نادات لە ئافەرەتانی دیندارو مسۆلمانی وەك ھاوسەری فیرەھون، کە مێردەکە ی فیرەھون بوو، بەلام کوفری فیرەھون زیانی لێنەدا، ھەر وەك کوفری قەومەکە ی مەرپەمیش کە بوختانیان بۆ کرد، کاتیک خوا ﷻ بە شێوەیەکی یاسادار (خارق العادة) عیسای پێ بەخشی، بێ ئەوەی ھاوسەرگیری کردبێ و ھاوسەری ھەبێ، بوختانی بۆ کرا لەلایەن جوولەکەکان و لەلایەن ڕۆمەکانەو، ئەو ھێچ زیانی لێ نەدا، کەواتە: ئافەرەتان ئەگەر بۆ خوا صولحاو بن، کوفری کافرانی نیزیکیان، ئەگەر قەومیان، ئەگەر مێردیان، ئەگەر ھەر کەسیان، زیانیان لێ نادات، ھەر وەك چۆن ئافەرەتان ئەگەر بۆ خوا صولحاو نەبن، ئیمان و چاکە ی نیزیکیان ئەگەر ھاوسەریان، ئەگەر ھەر کەسیان، سوودیانی پێ ناگەیەنێ.

❖ ده‌رسی په‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە پێنج (۵) ئایەت پێک دێت، ئایەتەکانی: (۱ - ۵)، که تییان دا باسی ڕووداویکی خێزانیی پێغمەبەری خوا ﷺ کراوە و پوخته‌کەشی ئەوە بوو، که پێغمەبەری خوا ﷺ بە مەبەستی ڕازیکردنی یەکیەک لە ھاوسەرەکانی، ڕیاری خۆگرتنەوێ لە شتیکی ڕەوا داو، واتە: شتیکی که بۆی ڕەوا بوو، وەك دوایی باسی دەکەین، ئنجا ئایا کەنیزەکیک بوو، یاخود خواردنی هەنگوین بوو، ڕیاری داو ئەو شتە ڕەوايە لە خۆی بگرتەوێ بەلایدا نەچێ، بە پەنھانییش قسە لە لای یەکیەک لە ھاوسەران کردو، بەلام ئەو ئەو نەینییە پێغمەبەری خوا ﷺ لە لای داناو، درکاندوویەتی و لێی بلۆ کردۆتەو، خواش ﷺ پێغمەبەرەکی ﷺ ئاگادار کردۆتەو، ئنجا ئەو ھاوسەرەش که پێغمەبەری خوا ﷺ گلەیی لیکردو: بۆچی ئەو نەینییەت درکاندو؟ بەسەر سوڕمانەو پرسوویەتی: کێ ئەوێ پێ گوتی؟ پێغمەبەریش ﷺ گوتوویەتی: خوای زاناو شارەزا ئاگاداری کردوومەو، ئیدی بەو بۆنەيەو خوای دادگەر ڕێی ژیاو بوونەوێ پێشانی ئەو دوو ھاوسەرە پێغمەبەرەکی ﷺ داو، بە پێچەوانەوێ: هەرەشەیان لێ دەکات، هەم بە پشتیوانی لیکردنی خۆی و جییریل و فریشتەکان و ڕوواداران چاک و، هەم بە تەلاق درانی ئەوان و ئەوانی دیکەش، ئەگەر وەك وان بکەن و، گۆڕینیان بە ئافرەتانی دیکە باشتر لەوان، ئەمە - وەك پێشتریش باسمان کرد - خولسەو پوختهی چەمک و واتای ئەو پێنج ئایەتە موبارەکەيە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَيَّنَ لَكَ مَرْصَاتُ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ وَإِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ، وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ، قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٣﴾ إِنْ نُبُوًّا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾ عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَقَكُنْ أَنْ يَبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَنَاطَاتٍ تَزِينْنَ لَكُمْ عِيدَاتٍ سَيَحِبَّنَّ نَيْبَاتٍ وَأَبْكَارًا ﴿٥﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{به ناوی خواى به بهزه یی به خشنده، ئه ی پیغه مبهه را! بوچی شتیك (له خوٚت) قه دهغه ده که ی، که خوا بو ی رهوا کردوو ی؟ رازی کردنی هاوسه ره کانت ده خوازی؟ خواش لیورده ی به بهزه ییه ﴿١﴾ بیگومان خوا (پیی) کردنه وه وهه لوه شانده وه ی سوینده کانتانی بو دانان و، خواش پشتیوان و سه ره پرشتیارتانه وه، ئه وه زانای کارزانه ﴿٢﴾ (یاد بکه وه!) کاتیك پیغه مبهه ره قسه یه کی نه یینی به هه ندیک له هاوسه رانی راگه یاند، ئنجا کاتیك ئه وه (هاوسه ره ی) هه وائی پیدا (و ناشکرای کرد) و، خواش (پیغه مبهه ره ی) له وه ئاگادار کرده وه، (پیغه مبهه ریش) به شیکی پیگوت و به شیکی نادیده گرت، (ئه وه هاوسه ره) گوئی: کی هه وائی نه وه ی پیداوی؟ (پیغه مبهه ریش) گوئی: خوا ی زاناو شاره زا هه وائی پیداوم ﴿٣﴾ (ئه ی دوو هاوسه ره که ی پیغه مبهه را! ئه گهر بگه رینه وه بو لای خوا (ئه رکتانه، چونکه) به دلناییی دلّه کانتان (له هه ق) لایان داوه وه، ئه گهر دژی وی (پیغه مبهه ریش) پشتگیری یه کدی بکه ن، بیگومان خوا پشتیوانیه تی، جیبریل و پیواانی پرواداری

باش و، فریشتەکانیش دوای ئەو، هاوکارو پشتیوانن ﴿٤﴾ ئەگەر (پێغەمبەر) تەلەقتان بدات، نیزیکیە خوا هاوسەرائی لە ئێوە باشتەری بۆ بکاتە جێدارتان، (بۆ خوا) ملکەچانی برۆادارانێ گۆپرایەلەن (بۆ پێغەمبەر) ی گەرپاوان (بۆ لای خوا)، خوا پەرستانی کۆچکەرەن (لە) بێوژنان و کچان ﴿٥﴾.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(لَمَ): لە دوو پیت پێکھاتووە، لە (ل) و (م)، (لَمَ)، لە ئەصلدا (لِمَا) بوو، یانی: بۆچی؟ بەلام لەبەر ئەوەی زۆر بەکارھێناوە، ئەلیفەکە ی قرتینراوە و بۆتە (لَمَ)، بۆچی؟

(تَحْرِیمُ): واتە: قەدەغە دەکە، یان خۆی لێ دەگریو، (الْحَرَامُ: الْمَمْنُوعُ)، حەرەم: پێ لێگیرا، قەدەغە، کە لێرە دەفەرموو: ﴿لَمَ تَحْرِیمُ﴾، یانی: (لَمَ قَمْتَنَعُ)، بۆچی خۆت دوور دەگری؟ خۆی لێ دەگریو؟ یاخود: (لَمَ تَحْكُمُ بِتَحْرِیمِ ذَٰلِكَ)، بۆچی حوکم دەدە ی بەوەی ئەو شتە قەدەغە، کە دیارە هێ پێغەمبەری خوا ﷺ بەو مانایە دوووە میان نەبوو، چونکە پێغەمبەر ﷺ نەیفەرموو: ئەو شتە قەدەغە، بەلکو ئەو شتە بۆی پەوا بوو، خۆی لێ دوورگرتووە بەکاری نەھێناوە، کەواتە: ﴿لَمَ تَحْرِیمُ﴾، یانی: (لَمَ قَمْتَنَعُ)، بۆچی خۆی لێ دەگریو؟ ئەگەرنا ﴿لَمَ تَحْرِیمُ﴾، بە مانای: (بۆچی قەدەغە دەکە) یش ھاتو، بەلام لێرەدا بەو مانایە بەکارنەھاتو، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ هێچ شتیکی قەدەغە نەکرد، شتێک خوا حەلالی بکات و ئەو بلی: قەدەغە، بەلام شتێک کە خوا بۆی حەلال کرد بوو، ئەو خۆی لێگرتووەو بەکاری نەھێنا، ئەو شتێکی پەوا، بەلام خۆی کاربەجێ بۆیە لێی بە پەخنە دەگری، چونکە مەبەستی ئەو بوو، بەو یەکێک لە هاوسەرەکانی رازی بکات، ئەگەرنا بە دنیاوی پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێ شت کە پەوا بوو، خۆی

لئى دوور گرتوه، وهك جیگاو ریگای خوښگوزهرانانهو، زۆر خوښی و لهززهتی دیکهى دنیا، که توانیویشیهتی ههیین، لهسهر ئهوهش هاوسهرانی (خوا لییان رازی بئى)، وهك له تەفسیری سووپهتی ئەحزابدا باسمان کرد، گهله کۆمهکیان لیکردوهو گوتووینانه: دهبئى نهفهقهمان بو زیاد بکهی، بهلام پیغهمبهرى خوا ﷺ ئاماده نهبووه، مل بدات بو داواکاری ئهوان، خواش ﷺ لهو بارهوه فهرمانی به پیغهمبهرهکهی ﷺ کردوه، که خیزانهکانی سهر پشک بکات: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ (٢٨) ﴿الْأَحْزَاب﴾، ئهی پیغهمبهر! به هاوسهرهکانت بفهرموو: ئهگهر ژیاى دنیاو جوانیى دنیاتان دهوئى، وهرن به به له باریى دهستان لئى بکهمهوهو، سهرو دیاریى و خهلاتان بدهمئى.

کهواته: دهبئى بزاین که لیردها خوا ﷺ پهخنه لئى پیغهمبهرهکهی ﷺ گرتوه لهبهر ئهوه بووه که بو رازیکردنی دلئى یهکیک له هاوسهرهکانی بووه، ویستوویهتی ئهو کاره بکات.

(تَحِلَّةٌ): (أَصْلُ الْحَلِّ: حَلُّ الْعُقْدَةِ وَعَنْ حَلِّ الْعُقْدَةِ اسْتَعِيرَ قَوْلُهُمْ: حَلَّ الشَّيْءِ حَلًّا)، (حَلَّ) له ئهصلدا کردنهوهی گرێه، ئنجا له کردنهوهی گرێدا ئهو قسهیهیان خوازاراوهتهوه، که گوتووینانه: (حَلَّ الشَّيْءِ حَلًّا)، ئهو شته ههلال بوو، پهوا بوو، یانی: گرێ قهدهغه بوونی لیکراوهتهوه، کهواته: (تَحِلَّةٌ) له بنههت دا (تَحِلَّةٌ)یه، یانی: ئهو شتهی دهپیته هوی پهوا کردنهوهی ئهوهی قهدهغه کراوهو خوئى لئى دوورگیراوه.

(وَأَظْهَرُهُ): (أَيُّ: أَطْلَعُهُ)، ئاگاداری کردهوه، وهك خوا دهفهرموئى: ﴿فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا﴾ (٢٦) ﴿الْجَنِّ﴾ (أَيُّ: لَا يُطْلَعُ)، خوا هیهچ کەس له نهیئیی و پهنهانی خوئى ئاگادار ناکاتهوه، ﴿إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ﴾ (٢٧) ﴿الْجَنِّ﴾، مهگهر یهکیک له پیغهمبهران که خوا ﷺ پهسندی کرد بئى، ئاگاداری بکاتهوه له ههندئى شتی پهنهان و نادیار.

(عَرَفَ بَعْضَهُ): یانی: (وَصَفَ بَعْضَهُ وَذَكَرَهُ)، هەندیک لەو نەیینییە ی پێغەمبەری خوا ﷺ لە لای ئەو هاوسەرە ی دایناو و ئەو ئافرەتە درکاندبووی، پێغەمبەری خوا ﷺ هەندیک لەو نەیینییە ی باسکرد، وەسفی کرد، ﴿وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ﴾، هەندیکیشی وازلێھێنا، ئەو هاوسەرە ی ئەوەیشی هەر درکاند بوو، بەلام پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوی بە چاو دانەدایەو.

(صَغَتْ قُلُوبُكُمَا): (الصَّغُو: الْمِيلُ، صَغَيْتُ الْإِنَاءَ وَأَصْغَيْتُهُ)، (صَغُو): بە مانای مەیل خوار کردنەو، دێ، دەگوتری: (صَغَيْتُ الْإِنَاءَ وَأَصْغَيْتُهُ)، قاپە کەم لار کردەو، هەم (صَغَيْتُ) ی بۆ بە کاردی، بە سیانی (ثلاثي) هەم بە چواری (رُبَاعِي) ش، (أَصْغَيْتُهُ)، لارم کردەو، کەواتە: ﴿صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، دڵە کانتان لایانداو، نەیفەرموو: (صَغَتْ قَلْبَاكُمَا)، لەبەر ئەو ی عەرەب پێیان باش نەبوو دوو دووانە (مُثْنِي) لە یەك وشەدا بینن، (قَلْبًا) لە گەڵ (كُمَا)، هەردووکیان بۆ (مُثْنِي) ن، پێیان قورس بوو، بۆیە (قلب) ی كۆ کردۆتەو، ئەگەرنا دوو دڵن، بەلام بەو ئیعتیارە ی لە یەك بەو لاو بە كۆ (جمع) لە قەلەم دەدری، بۆیە فەرموویەتی: ﴿صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، دڵە کانتان واتە: دڵی هەردوو هاوسەرە بەرێزە کە ی پێغەمبەری خوا ﷺ لایداو لە راستی، کە مەبەست حەفصە و عایشەن (خوا لێیان رازی بێ).

(قَنِينَتِ): (القُنُوتُ: لُزُومُ لَطَاعَةٍ مَعَ الْخُضُوعِ)، (قُنُوت) بریتییە: لە فەرمانبەری لە گەڵ ملکەچی و بە قسە کردن و نەرمیی و ئاسان بە دەستەو هاتن.

(سَيَّحَتِ): (سَائِحَات): هەم بە (صَائِمَات) مانای لێکدراو، وە: پۆژووگران، هەم بە مانای کۆچکەرەن (مُهَاجِرَات) لێکدراو، وە: (السَّائِحُ: الْمَاءُ الدَّائِمُ جَرِيئُهُ فِي سَاحَةٍ، يُقَالُ سَاحَ فُلَانٌ، أَي: مَرَّ مَرَّ السَّائِحِ): (سَائِح): بەو ئاو دەگوتری کە بە بەردەوامیی بە مەیدانی کدا دەروا، دەگوتری: (سَاحَ فُلَانٌ)، واتە: وەك چوون ئاوی خێرا دەروا، ئاوا پۆشت، (سَائِح) لەو وەو هاتو، لە ئەصلاً (سَائِح) واتە: ئاوێك کە بەردەوام دەروا.

به لام (سَائِح) به کوردیی ده بیته گه پریده که سیّک که سه فەر ده کات، ئنجا له بهر
 نهوهی بابای به پۆزوو بهردهوام ده بی له سه ر نه خواردن و نه خواردنهوه، وهك
 چۆن ئاو ده پروا بهردهوام ده بی، بۆیه لهو پرووهوه (سَائِحَات) به مانای (صَائِمَات)
 دی، ده شگونجی (سَائِحَات) مه به ست پیی کۆچکه ران بی، وهك خوا ده فهرموئ:
 ﴿فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ ... ٢﴾ التوبة، یانی: به زه ویدا بپۆن کۆچ بکه ن.

هۆی هاتنه خواره وهی ئایه ته کان

۱- هۆی هاتنه خواره وهی چوار ئایه تی یه که م: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَنَّى
 مَرْضَاتَ أَرْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ
 الْحَكِيمُ ٢﴾ وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَرْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ
 وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ٣﴾ إِنْ نُوْبَا
 إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ
 وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ٤﴾، لهو باره وه ئه و سئ گپردراوه یه دینین:

أ- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَشْرَبُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ،
 وَيَمْكُثُ عِنْدَهَا، فَوَاطَيْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ عَلَيَّ، أَيْتُنَا دَخَلَ عَلَيْهَا فَلْتَقُلْ لَهُ: أَكَلْتَ مَغَافِيرَ، إِنِّي أَجِدُ
 مِنْكَ رِيحَ مَغَافِيرَ، قَالَ: لَا، وَلَكِنِّي كُنْتُ أَشْرَبُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ، فَلَنْ أَعُودَ لَهُ،
 وَقَدْ حَلَفْتُ، لَا تُخْبِرِي بِذَلِكَ أَحَدًا} (أخرجه البخاري: ٤٩١٢، ٥٢٦٧، ٦٦٩١، ومسلم: ١٤٧٤).

واته: دایکمان عائشه (خوا لئی رازی بی) ده لی: پیغه مبه ری خوا ﷺ عاده تی
 وابوو هه نگوینی له لای زهینه بی کچی جه حش^(١) ده خواره وه وه، ماوه یه که لای
 ده مایه وه، من و حه فسه پیک که وتین، که پیغه مبه ر ﷺ هات بو لای هه ر
 کامیکمان با پیی بلئ: ئایا مه غافیرت خواره وه؟ (مه غافیر جو ره گیایه که

(١) که هاوسه ری پیغه مبه ری خوا ﷺ و کچه پووریشی بووه.

بۆنیکى ناخۆشى ههیه)، من بۆنى مه غافیرت لێده کهم، (ههلبهته ئهو بۆنهیان لى نه کردوه، بهلام بۆ ئهوهی ههنگوین خواردنهوه کهی له لای زهینهب پى تهرک بکهن، وایان گوتوه، ئنجا دهلێن: که هات بۆ لای ههر کامیکمان وامان پینگوت)، ئهویش فهرمووی: نهخیر مه غافیرم نه خواردوه، بهلام ههنگوینم له لای زهینهبی کچی جهحش (هاوسهره کهی خۆی) خواردۆتهوه، بهلام له مهودوا جارێکی دیکه (مادام ئهو بۆنه بدات) بۆی ناگهڕیمهوه (نایخۆمهوه)، سویندیشم خواردوه، بهلام ههوال به کهس مهده.

ئنجا به پیتی ریوايه ته کان دیاره حه فسه بووه، پیتی گوتوه، بهلام حه فسه دوایی ههوالی داوه به عایشه له بهر ئهوهی پیکهوه زۆر رێک بوون، ههرچهنده پیغمبهری خوا ﷺ فهرموویهتی: با ئهو قسهیه ته نیا له لای خۆت بێ، بهلام ئهو درکاندوویهتی بۆ عایشه خوا لێیان پازی بێ.

ب- {عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَتْ لَهُ أَمَةٌ يَطُوعُهَا، فَلَمْ تَزَلْ بِهِ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ حَتَّى حَرَمَهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْنِغِي مَرْضَاتِ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۱) قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۲) } (أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ فِي سَنَنِهِ، قَالَ الْأَلْبَانِيُّ: صَحِيحُ الْإِسْنَادِ).

واته: ئه نهس ﷺ، دهلی: پیغمبهری خوا ﷺ که نيزه کیکی هه بوو له گه لیدا جووت ده بوو (ده چوو له لای)، بهلام عایشه و حه فسه زۆر خه ریک بوون، (دیاره پرته و بۆلهیان له سهر کردوه) و ههولیان له گه لدا تا کو له سهر خۆی قه دهغه کرد، (که جارێکی دیکه نه چیته لای)، لهو باره وه خوا ﷺ ئهم ئایه تهی دابه زاند.

کهواته: ئه وهی پیتی باسی ههنگوین خواردن بوو و ئهمیان که نيزه کیکه، که نيزه که کesh له ریوايه ته کانی دیکه دا هاتوه، که ماریه ی قیبطی بووه، واته: دایکی ئیبراهیمی کوری پیغمبهری خوا ﷺ.

ج- {عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِحَفْصَةَ: «لَا تُغَيِّرِي أَحَدًا، وَإِنَّ أُمَّ إِبْرَاهِيمَ عَلَيَّ حَرَامٌ»، فَقَالَتْ: أَتَحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ؟ قَالَ: «فَوَاللَّهِ لَا أَقْرِبُهَا»، قَالَ: فَلَمْ يَقْرَبَهَا حَتَّى أَخْبَرَتْ عَائِشَةَ. قَالَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾، (أَخْرَجَهُ الْهَيْثَمُ بْنُ كَلَيْبٍ فِي مُسْنَدِهِ ج ٤، ٤١٢، والضياء المقدسي في الأحاديث المختارة: ١٨٩، وقال: إسناده صحيح).

واته: عومەر ﷺ دەگێڕێتەو، دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ بە هەفصە ی فەرموو: هەوآل بە کەس مەدە دایکی ئیبراھیمم لە خووم قەدەغە کردو، (واته: ناچمە لای، دایکی ئیبراھیم ناوی ماریە بوو، (ماریە ی قیبطی)، کە پاشای میسر بە دیاریی بووی نارد بوو)، ئەویش پێی دەلێ: ئایا شتێک کە خوا بووی پەوا کردووی لە خووقی قەدەغە دەکە؟ ئەویش (پێغەمبەر) ﷺ دەفەرموو: سوێند بە خوا نیزیکی ناکەومەو، ئیدی نیزیکی نەکەوتەو، دوا یی هەفصە هەوآلیدا بە عایشە (واته: ئەو نەپنییە ی پێغەمبەری خوا ﷺ لە لای دانابوو لە لای عایشە درکاندی)، ئیدی لەو بارەو خا ﷺ ئەو ئایەتانە ی ناردنە خوار، بوو ئەوێش کە ماریە ی بوو پەوا بێتەو، چونکە سوێندی خوارد بوو، یاخود: تاکو هەنگوینەکە ی لای زەینەبی کچی جەحشی بوو پەوا بێتەو، خوا ی بە بەزەیی ئەوێش دابەزاند: ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾، واته: بێگومان خوا ﷺ هەلۆە شانندنەو ی سوێندەکانتان ی بوو تێو دابەزاندو، خوا سەرپەرشتیاری تێوێهەو بەس ئەو زانای کاربەجییە.

۲- هوی هاتنە خوارەو ی ئایەتی: ﴿عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يَبْدُلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَنَاطٍ تَنَبَّتْ عِدَّتٍ سَيَحْتِ وَأَبْكَارًا﴾، لەو بارەو بەسەرھاتیکی تۆزێک درێژ هەیه، بەلام بە باشی دەزانم دەقەکە ی بە عەرەبیی بێنم و دوا ییش بە کوردیی مانای دەکەین، لەبەر ئەوێش وێرای تیشک خستە سەر چەمک و واتای ئەو ئایەتە موبارەکە، کە لە نیوان زانایاندا قسەو باسی زۆری لەسەر کراو، هەندێک چەمک و واتای دیکەش و، هەندێک مەبەستی دیکەش دەگێتە خو، ئەمەش دەقی ئەو گێڕدراوێه:

اعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رضي الله عنه قَالَ: لَمَّا اعْتَزَلَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ نِسَاءَهُ، قَالَ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا النَّاسُ يَنْكُتُونَ بِالْحَصَى وَيَقُولُونَ: طَلَّقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ نِسَاءَهُ «وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُؤْمَرَ بِالْحِجَابِ» فَقَالَ عُمَرُ: فَقُلْتُ لَأَعْلَمَنَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ، قَالَ فَدَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ: يَا بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ! أَقَدْ بَلَغَ مِنْ شَأْنِكَ أَنْ تُؤْذِيَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! فَقَالَتْ: مَا لِي وَمَا لَكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ! عَلَيْكَ بِعَيْتِكَ! قَالَ فَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ، فَقُلْتُ لَهَا: يَا حَفْصَةُ! أَقَدْ بَلَغَ مِنْ شَأْنِكَ أَنْ تُؤْذِيَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَا يُحِبُّكَ، وَلَوْلَا أَنَا لَطَلَّقَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. فَبَكَتْ أَشَدَّ الْبُكَاءِ، فَقُلْتُ لَهَا: أَيْنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَتْ: هُوَ فِي خِرَازِنِهِ فِي الْمَشْرِبَةِ، فَدَخَلْتُ فَإِذَا أَنَا بِرَبَاحٍ غُلَامِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَاعِدًا عَلَى أَسْكَفَةِ الْمَشْرِبَةِ مُدَلِّ رِجْلَيْهِ عَلَى نَقِيرٍ مِنْ خَشَبٍ، وَهُوَ جَذَعٌ يَزْقِي عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَيَنْحَدِرُ. فَنَادَيْتُ: يَا رَبَّاحُ، اسْتَأْذِنْ لِي عِنْدَكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَتَنَظَرَ رَبَّاحٌ إِلَى الْغُرْفَةِ، ثُمَّ نَظَرَ إِلَيَّ، فَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا. ثُمَّ قُلْتُ: يَا رَبَّاحُ! اسْتَأْذِنْ لِي عِنْدَكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَتَنَظَرَ رَبَّاحٌ إِلَى الْغُرْفَةِ ثُمَّ نَظَرَ إِلَيَّ، فَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا. ثُمَّ رَفَعْتُ صَوْتِي فَقُلْتُ: يَا رَبَّاحُ! اسْتَأْذِنْ لِي عِنْدَكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ظَنَّ أَنِّي جِئْتُ مِنْ أَجْلِ حَفْصَةَ، وَاللَّهِ لَئِنْ أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِضَرْبِ عُنُقِهَا لِأَضْرِبَنَّ عُنُقَهَا، وَرَفَعْتُ صَوْتِي فَأَوْمَأَ إِلَيَّ أَنْ ارْقُهُ، فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى حَصِيرٍ، فَجَلَسْتُ فَأَدْنَيْ عَلَيْهِ إِزَارَهُ وَلَيْسَ عَلَيْهِ غَيْرُهُ، وَإِذَا الْحَصِيرُ قَدْ أَثَّرَ فِي جَنْبِهِ، فَتَنَظَرْتُ بِبَصَرِي فِي خِرَازِنَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَإِذَا أَنَا بِقَبْضَةٍ مِنْ شَعِيرٍ نَحْوِ الصَّاعِ، وَمِثْلَهَا قَرَطًا فِي نَاحِيَةِ الْغُرْفَةِ، وَإِذَا أَفِيقٌ مُعَلَّقٌ «قَالَ» فَابْتَدَرْتُ عَيْنَايَ. قَالَ: (مَا يُبْكِيكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ؟) قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَمَا لِي لَا أَبْكِي وَهَذَا الْحَصِيرُ قَدْ أَثَّرَ فِي جَنْبِكَ، وَهَذِهِ خِرَازِنُكَ لَا أَرَى فِيهَا إِلَّا مَا أَرَى! وَذَلِكَ قَيْصَرٌ وَكَسْرَى فِي الثَّمَارِ وَالْأَنْهَارِ وَأَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَصَفْوَتُهُ، وَهَذِهِ خِرَازِنُكَ! فَقَالَ: (يَا ابْنَ الْخَطَّابِ! أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ لَنَا الْآخِرَةَ وَلَهُمُ الدُّنْيَا) قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: وَدَخَلْتُ عَلَيْهِ حِينَ دَخَلْتُ وَأَنَا أَرَى فِي وَجْهِهِ الْغَضَبَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا يَشُقُّ عَلَيْكَ مِنْ شَأْنِ النِّسَاءِ، فَإِنْ كُنْتُ طَلَقْتُهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مَعَكَ

وَمَلَائِكَتُهُ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ، وَأَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَالْمُؤْمِنُونَ مَعَكَ. وَقَلَمًا تَكَلَّمْتُ «وَأَحْمَدُ اللَّهُ» بِكَلَامٍ إِلَّا رَجَوْتُ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يُصَدِّقُ قَوْلِي الَّذِي أَقُولُ، وَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ، آيَةُ التَّخْيِيرِ: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكَ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُسَلِّمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَنِيئَاتٍ تَتَبَنَّنَّ عِيْدَاتٍ سَيَحِبَّنَّ تَتَبَنَّنَّ وَأَبْكَارًا ۝﴾ التحريم، وَكَانَتْ عَائِشَةُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ وَحَفْصَةُ تَظَاهَرَانِ عَلَى سَائِرِ نِسَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَطَلَّقْتَهُنَّ؟ قَالَ: (لا). قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ وَالْمُسْلِمُونَ يَنْكُثُونَ بِالْحَصَى يَقُولُونَ: طَلَّقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ نِسَاءَهُ، أَفَأَنْزِلُ فَأُخْرِجُهُمْ أَنْكَ لَمْ تَطْلُقْهُنَّ؟ قَالَ: (نَعَمْ إِنْ شِئْتَ)، فَلَمْ أَزَلْ أَحْدِثُهُ حَتَّى تَحَسَّرَ الْعَصْبُ عَنْ وَجْهِهِ، وَحَتَّى كَشَرَ فَضْجُكَ، وَكَانَ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ ثَغْرًا. ثُمَّ نَزَلَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ وَنَزَلْتُ، فَتَزَلْتُ أَتَشَبَّثُ بِالْجِدْعِ، وَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَأَمَّا يَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ مَا يَمْسُهُ بِيَدِهِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّمَا كُنْتُ فِي الْغُرْفَةِ تِسْعًا وَعَشْرِينَ. قَالَ: (إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعًا وَعَشْرِينَ) فَقُمْتُ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ فَتَأَدَيْتُ بِأَعْلَى صَوْتِي: لَمْ يُطَلِّقْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ نِسَاءَهُ، وَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ۝﴾ النساء، فَكُنْتُ أَنَا اسْتَنْبَطْتُ ذَلِكَ الْأَمْرَ، وَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّخْيِيرِ (أَخْرَجَهُ: مُسْلِم: ١٤٧٩).

واته: عهبدو لای کوپی عه بیاس ﷺ ده گپریته وه، ده لی: عومه ری کوپی خه تباب (خوا لی ریازی بی) بو یی باسم کردم، دوا یی ته وهی پیغه مبه ری خوا ﷺ گوشه گیر بوو له هاوسه ره کانی (واته: هاموشوی نه کردن ماوهی مانگیك)، چوومه مزگهوت، خه لك به ده نكه چهو له عه رزیانه وه ده ژه نی، (وهك چوون كه سیك دالغه لی ده دات، یان مهراقیكي ههیه، داروچكهیهك له زهویه وه ده ژه نی، به لام تهوان ده نكه چهویان به کارهیناوه)، ده یانگوت: پیغه مبه ری خوا ﷺ هاوسه ره کانی ته لاق داوون، تهویش بهرله وهی فه رمانیان پی بکری و بکهونه پشتی پهرده، عومه ر (خوا لی ریازی بی)، ده لی: گوتم: ده بی ته مپرو

ئەو شتە بزانم، (ئایا پیغەمبەری خوا ﷺ ھاسەرەکانی تەلاق داوون یان نا)، چوومە لای عائیشە گوتم: ئەی کچی ئەبوو بەکر! ئایا حال و پایە ی تۆ گەشتە ئەوێ پیغەمبەری خوا ئازار بدە ی؟ عائیشەش گوتی: تۆ حەقی منت چییە، ئەی کورێ خەتەب! بچۆ کەم و کورپی خۆت چارەسەر بکە، (واتە: کچەکە ی خۆت کە حەفصە یە ئامۆزگاریی بکە)، دەلی: چوومە لای حەفصە (حەفصە ی کچی عومەر) گوتم: ئەی حەفصە! ئایا حال و پیگە ی تۆ گەشتە ئەوێ کە پیغەمبەری خوا ئازار بدە ی؟ بە خوا من دەزانم پیغەمبەری خوا تۆی خوشناوی، (رقی لی ھەلساوە، بۆیە وای گوتوێ)، ئەگەر من نەبوومایە پیغەمبەری خوا دەستبەردارت دەبوو، تەلاقی دەدای، ئەویش زۆر گریا، پیمگوت ئایا پیغەمبەری خوا ﷺ لە کوئیە؟ گوتی: ئەوێ لەو شوینە یە، لەو بانیزە یەدا کە کەل و پەلی تیدا دادەنێن، دەلی: چوومە ژوور، تەماشام کرد، رەباح غولامی پیغەمبەری خوا ﷺ کە بەردەستیکی بوو، دانیشتبوو لەسەر شیاپانە ی دەرگای شوینی ئاو لی خواردنەوێ کە، لاقی شۆر کردبوونەوێ بەسەر تەختە یە کدا، تەختە کەش بریتی بوو لە قەدە دار خورمایە کە پیغەمبەری خوا ﷺ پێیدا سەر دەکەوت، وە ک پەیزەو پێیدا دەھاتە خوار، (دیارە شوینە کە بەرز بوو)، منیش بانگم کرد رەباح! لە لای خۆتەوێ مۆلەتم لە پیغەمبەری خوا ﷺ بۆ وەر بگرە، رەباح تەماشای ژوورە کە ی کرد، کە پیغەمبەری خوا ی تیدا بوو ﷺ، دوایی تەماشای منی کردو هیچی نەگوت، (دیارە تەماشای ژوورە کە ی کردوێ پیغەمبەری خوا ﷺ موافیق نەبوو)، دوایی دووبارەم کردوێ گوتم: رەباح! لە لای خۆتەوێ مۆلەتم بۆ لە پیغەمبەری خوا ﷺ وەر بگرە، دووبارە رەباح تەماشای ژوورە کە ی کردوێ تەماشای منیشی کردو هیچی نەگوت، (ئەوانە ئەدەبیان چەند بەرز بوو! پێویستی بەوێ نەکردوێ بلی ئە ی پیغەمبەری خوا ﷺ! ئایا عومەر بی؟ ئەویش بفرمو ی: نەخیر، ھەر بە ئامازە لی ک حالی ی بوون، ئەدەبی بەرز ی ئیسلام ئاوا یە، پێویست ناکات ھەموو شتی ک بە دەنگ و قسە بی، ھەر تەماشای

پيښه مبهري خواى ﷺ كړدوه، پيښه مبهري خواش گوڼى له دهنګه كې بووه،
نه گهر پټى باش بووايه ئيشاره ټيكي ده كړد با بى)، ئنجا دهنګم بهر ز كړده ووهو
گوتم: ئه ي ره باح! له لاي خوټه وه مو له تم بو له پيښه مبهري خوا ﷺ وهر بگره،
چونكه پيم وايه پيښه مبهري خوا ﷺ گومانى وايه من له بهر حه فسه هاتووم
(حه فسه ي كچم)، سوښد به خوا نه گهر پيښه مبهري خوا فهرانم پي بكات له
گهر دنى ده ده م، (نه ك بهر گريى لي بكهم)، (دووباره ره باح ته ماشاى پيښه مبهري
خواى ﷺ كړده ووهو پيښه مبهريش ئاماژه ي بو كړدوه بابى، ئه مه نه هاتوه، به لام
سياقه كه ده يگه يه نئى)، يه كسهر ئاماژه ي بو كړدم (واته: ره باح)، سهر كه وه،
به داره كه دا سهر كه واتم، چوومه لاي پيښه مبهري خوا ﷺ له سهر حه سيريك راكشا
بوو، پاليدابوو، منيش دانيشتم، پيښه مبهري خوا ﷺ كراسه كې كه تو زيك
له سهر لاقى لاچوو بوو، به سهر لاقى دادايه ووهو به س ئه وه شى له بهر دابوو،
ته ماشام كرد حه سيره كه شوينكه ي له سهر كه له كې (ته نيشتي) دروست كړدبوو،
ئنجا چاوم گيړا به عه مباره كې پيښه مبهردا ﷺ، (خزانة) ئه شوينيه شتي
تيدا هه لده گرن)، ته نيا بره جوښه كم دى ده وري ربه يه ك ده بوو، هه روه ها به
ئهن دازه ي ئه وه ش قه رهم بينى، {(قَرظ} ئه وه يه كه پيستي پي دباغ ده كه ن)،
هه روه ها مه شكه يه ك، كونده يه كيشم بينى هه لواسرا بوو، (دياره ئاو يان
شله مه نيه كي تيدا بووه)، ئيدى يه كسهر چاوم فرميسكى پيدا هاتن، پيښه مبهري
خواش ﷺ فهرمووى: چ شتيك ده تگريه نئى ئه ي كوپرى خه تتاب؟! گوتم: ئه ي
پيښه مبهري خوا! بوچى نه گريم؟ حه سير شوينكه ي له سهر جهسته ي تو كړدوه،
(هيچت نيه له سهر ي راخه ي)، ئه وه ش عه مباره كه ته هه ر ئه وه ي تيدا ده بينم،
كه ده بينم، كه چى قه يصهر (پادشاى روم) و كيسرا (پادشاى فارس) له نيو
ميوه روو بارو جوگه و جو بار دان، توش پيښه مبهرو هه لېزارده ي خواى، (ئه وه ش
كه ل و پهل و شمه كه كانت)؟! فهرمووى: ئه ي كوپرى خه تتاب! ئه دى نازانى كه
روژى دوايى، مه نزلگاي كوټايى، بو ئتمه يه و ئه وانيش دنبايان هه يه! گوتم: با،

ئىنجا كاتى لىي چوومە ژوورۇ، پىڭخەمبەرى خوا ﷺ توورەيى بە دەم و چاۋەو
 ديار بوو (پەستىي و بىزارىي)، منىش گوتىم: ئەي پىڭخەمبەرى خوا! لە بارەي
 ئافرەتانهو، بۆچى دلت نارهەت دەبى؟ ئەگەر تەلاقت داۋن، خوا لەگەلتەو،
 فرىشتەكانى و جىيرىل و مىكائىل و من و ئەبوو بەكرىش و پروادارانىش لەگەلتىن،
 (عومەر دەلى: ستايش بۆ خوا كەم وا ھەبوو قسەيەك بكەم، مەگەر ئومىدم
 كردو ھە خوا ﷺ قسەكەي من بەراست دابنى و پشتگىرىي قسەكەم بكات،
 ئىدى كە من ئەو ھەم گوت، خواي پەرۋەردگارىش ئايەتى سەرپشكردنى بۆ
 پىڭخەمبەرەكەي دابەزاندى، كە دەفەرموى: {نيزيكە، ئەگەر (پىڭخەمبەر ﷺ) تەلاقتان
 بدات، پەرۋەردگارى ئافرەتانی لە ئىو ھەشتى بۆ پرەخسىنى، ملكەچ و پروادار،
 گوپرايەل و زۆر گەراۋە بۆ لای خوا، خوا پەرست و پۆژوگر، (ياخود كۆچكەر)،
 و لە بىۋەژنان و لە كچان}.

عائىشەي كچى ئەبوو بەكرو ھەفصە كچى عومەر پىكەو ھەشتى يەكديان
 دەگرت لە بەرانبەر ھاوسەرەكانى دىكەي پىڭخەمبەرى خوادا ﷺ (و ھەك عادەتى
 ھەوييان)، منىش گوتىم ئەي پىڭخەمبەرى خوا! ئايا ھاوسەرەكانت تەلاقت داۋن؟
 فەرمووى: نەخىر، گوتىم: ئەي پىڭخەمبەرى خوا ﷺ! كاتىك من ھاتمە مزگەوت
 مسولمانان بە چەو ھە عەرزىانەو دەژەنى، (و ھەك دالغە لىدان و مەپاق خواردن
 دەستيان بە دەنكە چەواندا دەھىنا، يان دەنكە چەويان لە زەوى ھەردەدا)،
 دەيانگوت: پىڭخەمبەرى خوا ﷺ ھاوسەرەكانى تەلاق داۋن، ئايا دابەزم ھەواليان
 پى بدەم كە تۆ تەلاقت نەداۋن، (بۆ ئەو ھەي دلخۆش بن)؟ فەرمووى: بەلى،
 ئەگەر پىتخۆشە، ئىدى وردە وردە من ھەر قسەم لەگەلتا كرد، ھەتا توورەيى
 لە دەم و چاۋيدا نەما، بەلكو وابو كە ددانى دەرکەوتن و پىكەنى و، لە ھەموو
 كەشىش زارو ددانى جوانتر بوون كە پىدەكەنى، دوايى پىڭخەمبەرى خوا ﷺ
 دابەزى منىش دابەزىم، من لە دابەزىنەكەدا دەستم بە دارەكە دەگرت، بەلام
 پىڭخەمبەرى خوا ﷺ ھەك لەسەر عەرزى پروا (پىۋىستىي بەو ھەبوو دەست

به داره که بگری، پیغمبه‌ری خوا ﷺ زۆر قایم و مه‌حکه‌م بووه‌و وه‌ک بابایه‌کی وه‌رزشوان بووه‌و، خوای کارزان جه‌سته‌یه‌کی ساغ و به‌هیزی پیداووه‌و، خوشی ئاگای له‌ ساغ و سه‌لامه‌تی خوی بووه‌و، گوتم: ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا ﷺ! تۆ بیست و نو (۲۹) پۆژ له‌ ژووره‌که‌دا بووی، (واته: (۲۹) پۆژه که سویندت له‌ هاوسه‌رانت خواردوه‌و، مانگیك نه‌یاندوینی، ئیستا بووه‌ته (۲۹) پۆژ و نه‌بۆته (۳۰)، فهرمووی: مانگی (۲۹) ییش هه‌یه‌ و (۳۰) ییش هه‌یه‌، واته: مانگی قه‌مه‌ری، مانگی عه‌په‌بی، منیش له‌ ده‌رگای مزگه‌وته‌وه‌و پاره‌ستام، به‌ ده‌نگی هه‌ره‌ به‌رزم هاوارم کرد گوتم: پیغمبه‌ری خوا ﷺ هاوسه‌ره‌کانی ته‌لاق نه‌داون و، له‌و باره‌وه‌ ئه‌و ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (النساء)، ئایه‌تی ژماره (۸۳) دابه‌زی، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (۸۳) النساء، واته: (کاتیک که هه‌واییان له‌ باره‌ی هیمینی و ئاسایش یان ترسه‌وه‌و بۆ دێ، خه‌لکه‌که‌ یه‌کسه‌ر بلاوی ده‌که‌نه‌وه‌و، به‌لام ئه‌گه‌ر گیرابایانه‌وه‌و بۆ لای پیغمبه‌ر ﷺ و بۆ لای مشوور خو‌ران و کاربه‌ده‌ستانیک که توانای هه‌له‌ینجانیان هه‌یه‌، ده‌یانزانی، ئه‌گه‌ر به‌خششی خواش نه‌بووایه‌ له‌سه‌ر ئیوه‌، جگه‌ له‌ که‌میکتان هه‌مووتان شوین شه‌یتان ده‌که‌وتن)، عومه‌ر خوا لێی رازی بێ ده‌لی: من ئه‌و که‌سه‌ بووم که هه‌لم هینجا (که ئه‌و هه‌واله‌م بیست، چووم ساغم کرده‌وه‌ له‌ لای پیغمبه‌ری خوا ﷺ نایا راسته‌ هاوسه‌ره‌کانی ته‌لاق داون یان نا، ساغم کرده‌وه‌ نه‌ک یه‌کسه‌ر هه‌واله‌که‌ بلاوبکه‌مه‌وه‌و)، خوای به‌رزو مه‌زنیش عَزَّ وَجَلَّ ئایه‌تی سه‌رپشککردنی دابه‌زاند.

وه‌ک گوتم: ئه‌م گیراره‌یه‌ وێرای ئه‌وه‌ی تیشکمان بۆ ده‌خاته‌ سه‌ر چه‌مک و واتای ئه‌و ئایه‌ته‌ موباره‌که‌، ئایه‌تی ژماره (۵)، کو‌مه‌لیک شتی دیکه‌شی تیدا‌بوون، که به‌رچاو پروونی باشمان پیده‌ده‌ن.

مانای گشتیی نایه ته کان

سه ره تا خوا ﷺ ده فهرموئ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، واته: ده ستییکردنم به ناوی خواجه،
تهویش مه بهستی پی ئه وهیه:

۱ - ئه م کاره ته نیا بو خوا ده که م.

۲ - ئه م کاره به پیی شهرعی خوا ده که م.

۳ - ئه م کاره به تواناو یارمه تیی خوای په روه ردگار ده که م.

۴ - ئه م کاره بو هیئانه دی په زامه ندیی خوا ئه نجام ده ده م.

ئنجا خوا ﷺ روو ده کاته پیغه مبه ره که ی ﷺ و ده فهرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾، ئه ی پیغه مبه ر! بوچی شتیک که خوا بو ی ه لال کردووی، له خوئی قه ده غه ده که ی؟ وه ک دوایی باسی ده که ی، قه ده غه کردن لی ره دا مه به ست ئه وه نیه که پیغه مبه ری خوا ﷺ بفهرموئ: فلان شته قه ده غه یه، چونکه بیگومان به ه لال دانان و به ه رام دانان، تایبه ته به خوای به رزی مه زنه وه، ته نانه ت بو پیغه مبه ریش ﷺ جیی نه هیشتوه، به لکو مه به ست له: ﴿لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾، یانی: (لِمَ مَتَنَعَ عَمَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ؟)، شتیک که خوا بوئی ره وا کردوه، بوچی خوئی لی ده گریه وه، بوچی وازی لی ده هیئی و ده ستبه رداری ده بی؟ ﴿تَبْنِي مَرْضَاتِ أَزْوَاجِكَ﴾، رازییکردنی هاوسه ره کانت ده خوازی؟ بویه خو ت له شتیک ده گریه وه که خوا بو ی ره وا کردووی؟ ئنجا خواردن هه نگوینه، یان چوونه لای ماریه ی قیبطیه، که که نیزه که که یه تی، گرنگ ئه وه یه خوا که شتیکی

بۆ تۆرەوا کردووە، خوۆق لی مه گرهوه، به مه بهستی ئه وهی هاوسه ره کانت رازی بکهی، ﴿وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾، خواش لیبوردی به به زه ییه.

﴿قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَنِكُمْ﴾، به دنیایی خوا حه لال کردنه وهی سویند له سه ر خوراوه کانتانی، یاخود: هه لوه شانده وهی سوینده کانتانی بۆ داناون، لی ره دا: ﴿فَرَضَ﴾، به مانای (شَرَعَ) یه، خوا بۆی داناون، ﴿تَحِلَّةَ اَيْمَنِكُمْ﴾، ﴿تَحِلَّةَ﴾، له ئه سلدا (تَحْلِيلَ) یه، به لام دوو لامه کان پیکه وه ده غم کراون، واته: هه لوه شانده وه، ئه گه ر سویندیکت له سه ر کردن یان نه کردنی شتیك خواردو، ویستت ئه وهی سویندی له سه ر خوراوه (سویند له سه ر خوراوه که) له سه ری به رده وام نه بی، یاخود سوینده که ت هه لبووه شیئیه وه، ده بی که فاره تیک بدهی، ﴿وَاللّٰهُ مَوْلَاكُمْ﴾، خواش سه ره ر شتیار تانه، که ده فه رموی: ﴿قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ﴾، یانی: پیشتر، چونکه که فاره تی سویند له سووره تی (المائدة) دا هاتوه، سووره تی مائیده ش پیش سووره تی (التحریم) دابه زیوه، که له وی دا ده فه رموی: ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْ اَيْمَنِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَنَ فَكَفَرْتُمْ، اِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعَمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كَسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ ذٰلِكَ كَفَرَةُ اَيْمَنِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ وَاَحْفَظُوا اَيْمَنَكُمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ﴾ (المائدة، ۸۹)، مه به ست پیی ئه وه یه که خوا پیشتر ئه وهی بۆ دابه زان دوون که که فاره تی سویندی تیدایه و ئه مه یه: ﴿فَكَفَرْتُمْ، اِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعَمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كَسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾، خوا ﷺ سنی شتی داناون:

أ- یان خواردن دان به ده نه دار، له خواردنیکی میانجیی که ده یدهن به مال و مندالی خۆتان.

ب- یاخود پۆشاک بۆ کرینیان، ئه گه ر پارچه یه کیش بی.

ج- یاخود ئازاد کردنی کۆیله یه ک، دوایی ده فه رموی: ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ﴾، هه ر که سیك ئه وهی ده ست نه کهوت، هه ر کام له وانو و توانای نه بوو، با سنی

پۆژان به پۆژوو بێ، ﴿ذَلِكَ كَفَرَةٌ أَيَّمَانُكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ﴾، ئا ئهوه مایه ی سڕینهوه ی سۆینده کائانه، ههر کاتیک سۆیندتان خوارد، ﴿وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْعَلِيمُ﴾، خواش سه ره پهرشتیاری ئیوهیهو، ههر ئه ویش زانی کاربه جییه، یانی: هه موو شتیک ده زانی و کاره کانی هه موویان له شوینی خۆیاندان.

ئنجا خوا ﷺ ئه و رووداوه ده گێڕتیهوه که چۆن چۆنی بووه؟ ﴿وَأَذْأَسَرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا﴾، یاد بکه نه وه (ههر که سیك که ده شی بۆ ئه وه ی بدویندریی، یاد بکه وه) کاتیک پیغه مبه ر ﷺ قسه یه کی درکانه به نه یینی له لای هه ندیک له هاوسه ره کانی، واته: قسه یه کی نه یینی له لای هه ندیک له هاوسه ره کانی دانا، یاخود: به چه قسه ی له گه ل هه ندیک له هاوسه ره کانی کرد، ﴿فَلَمَّا بَيَّنَّاتُ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ﴾، کاتیک ئه و هاوسه ره که پیغه مبه ر ﷺ به چه قسه یه کی بۆ کرد بوو، هه وایی پیداو ئاشکرای کرد، ﴿وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ﴾، خواش پیغه مبه ری ﷺ ئاگادار کرده وه له درکانه ی ئه و نه یینییه ی له لای دانا بوو، ﴿عَرَفَ بَعْضُهُ، وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ﴾، پیغه مبه ر ﷺ هه ندیک له و قسانه ی کردبوونی بۆ ئه و ئافره ته، هه ندیک له نه یینییه که که درکانه بوو، پیگوته وه، پیی ناساند، ﴿وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ﴾، چاوپۆشییشی له هه ندیکی کرد، وه ک گو تراوه: (ماستقصی کریم قَطُّ)، ئینسانی به ریز هه رگیز له گه ل خه لکدا نایگه ینیته ئه و په ری، ئه ویش هه موو شتیکی به چاودا نه دایه وه، تاکو ته ریق نه بیته وه، ﴿فَلَمَّا بَيَّنَّاهُ بِهِ﴾، کاتیک پیغه مبه ری خوا ﷺ هه وایی پیداکه ئه و شته ت درکانه وه، ﴿قَالَتْ مَنْ أَبْنَاكَ هَذَا﴾، ئه و هاوسه ره ی پیغه مبه ر ﷺ به سه رسوڕمانه وه به پیغه مبه ری خوی گوت: کێ هه وایی پیدای؟ دیاره حه فسه بووه هه وایی داوه به عایشه و، حه فسه ویستوو یه تی بزانی ئایا عایشه نه یینییه که ی لی درکانه وه؟ ﴿قَالَ بَنَانِي الْعَلِيمُ الْخَيْرُ﴾، (پیغه مبه ر ﷺ) فه رمووی: ئه و که سه هه وایی پیدام که ئه و په ری زانیاری هیهو، ئه و په ری شاره زایی هیه، واته: ئه و په ری زانی شاره زا که خوایه، ئه و هه وایی پیدام.

وہك له هوئی هاتنهوه خوارهوه كهیدا باسمان كرد: دوو گپراوه لهو بارهوه ههن:

یه كه م: كه پیغه مبهری خوا ﷺ قسهیه کی پهنانی له لای یه کێك له هاوسه رانی کردوه، قسه پهنانه که ئهوه بووه که پیغه مبهر ﷺ له لای زهینه بی کچی جه حش ههنگوینی خواردوه، عائیشه و حه فسه ش ریککه و توون بۆ ئهوه ی ئه وهنگوین خواردنه وه یه ی لای زهینه بی پێ تهرک بکهن، پێیان ناخۆش بووه له لای وی ههنگوین بخواته وه، ئنجا ریککه و توون که هات بۆ لای ههر کامیکیان پێی بلێ: ئایا مه غافیرت خواردوه؟ مه غافیریش جوړه گیایه که بۆنێکی ناخۆشی ههیه، به لām ده شخوری، ئایا مه غافیرت خواردوه، بۆنی مه غافیرت لێ دی؟ ئه و بۆنه شی لێ نه هاتوه، ته نیا بۆ ئه وه ی پیغه مبهر ﷺ وا حالیی بکهن، که تو بۆنێکی ناخۆشت لێ دی، ئیدی که چووه بۆ لای حه فسه، گو تو و یه تی: ئایا مه غافیرت خواردوه، ئه ی پیغه مبهری خوا ﷺ؟، فه رموو یه تی: نه خیر، به لām له لای زهینه بی کچی جه حش ههنگوینم خوار دۆته وه و له مه و دواش نا یخۆمه وه، مادام ئه و بۆنه ی لیبی، نه یزانی وه که به فیل وایان کردوه، بۆ ئه وه ی ههنگوین خواردنه وه که ی پێ تهرک بکهن، دوا یی سویندیشی خواردوه، که من جارێکی دیکه ئه و ههنگوینه له لای وی ناخۆمه وه، مادام ئه و بۆنه م لیبی، فه رموو شیه تی: ئه ی حه فسه! با ههر له لای خۆت بی و مه یدرکینه ئه م قسه یه، که چی ئه و چووه بۆ عائیشه ی باسکردوه، پیغه مبه ریش ﷺ وازی له ههنگوین خواردنه وه که هینا وه، که شتیکی هه لāl و ره و بووه، خواش ﷺ به و بۆنه وه ئه و ئایه تانه ی دابه زاندوون.

دووهم: ئه وه یه که پیغه مبهری خوا ﷺ کاتی خو ی پادشای میسر کچی کی بۆ ناردوه به ناوی ماریه، که دوا یی نازنا وه که ی ئاوا رویشته و: (ماریه القبطیه) چونکه قییتی بووه و خه لکی میسر بووه یانی: ماریه ی میسری، که به دیاری بی بۆ پیغه مبهری خوا ی ﷺ ناردوه، ئه و کاته و عاده تی دنیا و ابو وه، ئافره ت و پرای ئه وه ی که به هاوسه رگیری هاوسه رگیریان له گه ل کرا وه، وه ک که نه یزه کیش ره و بووه، پیا و له گه ل که نه یزه کی خویدا جووت بی، ئنجا پیغه مبهری خوا ﷺ وه ک له گپرا وه یه کدا هاتوه، روژێک له مالی حه فسه دا، که حه فسه ده چی بۆ لای بابی، بۆ لای عومه ری کوری خه تتاب (خوا لیان رازی بی)، پیغه مبه ر ﷺ

بانگی ماریه ده کات و لهوێ له گهڵیدا جووت ده بێ، هه فسهش ده گه پێتهوه و پێی ده زانی، دوایی زۆر توورپه ده بێ و ده لێ: چۆن له مالی من و، له ژووری من و، له نۆرهی من دا؟! بێگومان پێغه مبه ریش ﷺ بۆی پهوا بووه، به لام ده فهرموێ: خۆت ناره حهت مه که، جاریکی دیکه ناچمه وه لای ئهو ئافره ته، سویندیشی بۆ ده خوات که جاریکی دیکه ناچێته وه لای، بۆ ئه وهی دلی رازی بکات، هه فسهش ده لێ: ئه ی پێغه مبه ری خوا! ئایا شتی که هه لاله چۆن له خۆی قه ده غه ده که ی؟ ده فهرموێ: سویندم خواردوه و جاریکی دیکه له گه لێ دا جووت نا مه وه، به لام پێی ده لێ: هه واله که با ههر له لای خۆت بێ، که چی هه فسه ده چی به عایشه ی راده گه یه نێ، که پێکه وه زۆر دۆست و تیکه ل بوون، ههر دوو که په کانی دوو وه زیره که ی پێغه مبه ری خوا ﷺ ته بوو به کرو عومه ر خوا لیان رازی بێ، ئنجا به و بۆنه وه خوای پهروه ردار ئهو ئایه ته ی دابه زانده.

هوێ هاته خواره وه که ش ههر کامێکیان بێ، چ ههنگوین خواردنه وه که بووبێ، یاخود جووت بوون له گه ل که نیزه که که ی دا، ههر دوو کیان پهوا بوون.

ئنجا خوا ده فهرموێ: ﴿إِنْ نُبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، ته گهر ههر دوو کتان بگه پێنه وه بۆ لای خوا، واته: هه فسه و عایشه (خوا لیان رازی بێ)، بێگومان دلتان لایداوه، له رپی راست لایداوه، که بۆ ئه وه ی پێغه مبه ری خوا ﷺ ته وه ههنگوینه له لای زهینه ی کچی جه حش نه خواته وه، هه لساون له بهینی خۆتاندا له سه ر ته وه رپکه و توون و شتیکی ناراستان گوتوه، پێغه مبه ریشان ﷺ ته زیه ت داوه، ناچار تان کردوه سویندتان بۆ بخوات، ئنجا چ به هوێ ههنگوینه که وه بێ، چ به هوێ ماریه وه بووبێ (خوا لێی رازی بێ)، ماریه ش دوایی پێغه مبه ری خوا ﷺ کورپکی لێی بووه، به ناوی ئیبراهیم، به لام دوایی ئیبراهیمیش وه ک کوره کانی دیکه ی به گچکه یی کوچی دوایی کردوه، (خوا لیان رازی بێ).

بۆیه خوا ده فهرموێ: ته گهر بگه پێنه وه بۆ لای خوا، ته وه له جیی خۆیه تی، ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، چونکه دله کاتان لاینداوه، پێشتریش گوتمان: له جیاتی

بفهرموئى: (قَلْبَاكُمَا) فەرمووئەتى: ﴿قُلُوبُكُمَا﴾ چونكە عەرەب پێیان خۆش نیه دوو دووانە (مُتْنَى) لە یەك وشەدا بێنن، (كُما) ھەر موئەننايەو (قَلْبَا) ش موئەننايەو، دوو (مُتْنَى)ش قورسن، بۆیە لە حالى وادا كاتێك شتێك دووان بووبى، كۆیان كردۆتەو، ﴿قُلُوبُكُمَا﴾، دلەكانتان، دلەكانیش ھەر دووان، ﴿وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ﴾، ئەگەر لە دژی پێغەمبەرىش ﷺ پشتی یەكدى بگرن، واتە: ھەر لەسەر ئەو كەین و بەینەى دەرھاویشتەى ھەویدارییەو، دەبێتە ھۆى ئازاردانى دلێ پێغەمبەرى خوا ﷺ بەردەوام بن، ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَلِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾، بە دلنایى خوا پشتیوانیەتى، (ھى پێغەمبەرەكەى ﷺ) ھەروەھا جیبریلىش و پرۆادارە چاكەكانیش و فریشتەكانیش دواى ئەو، ھەر پشتیوانى پێغەمبەرن ﷺ، ئنجا وەك دواى لە مەسەلە گرنگەكاندا باس دەكەین، جێى سەر سوڕمانە كە خوا ﷻ لە بەرامبەر دوو ئافرەتدا دەفهرموئى: خوا پشتیوانیەتى و، جیبریل پشتیوانیەتى و پیاو پرۆادارە چاكەكان پشتیوانى و، فریشتەكانیش لە دواى وان، پشتیوان و، ھاوکاری پێغەمبەرن ﷺ، ھىكمەتى ئەو چىیە، كە خوا ﷻ ھەم خۆى و ھەم فریشتەكان و جیبریل و پیاوانى پرۆادارى چاك باس دەكات، لە بەرامبەر دوو ئافرەتى بپھێزدا؟!

زانایان لەو بارەو زۆریان قسە كردو، دواى لەو بارەو ڕای خۆم دەلێم، لە مەسەلە گرنگەكاندا، كورتەكەشى ئەو ھى: پێم وایە ئەو زیاتر دواندى لایەنى عاطیفى ئەو دوو ئافرەتە، ئەو دوو ھاوسەرە بەرپزەى پێغەمبەرى خوا ﷺ ھەفصەو عائیشە، ئافرەتیش كائىنێكە خوا وای خولقاندو، ھەست و سۆزى بەھێزترەو، خواش ﷻ وىستووئەتى لەو دەرگایەو بیاندوئى، كە ئایا ئیو دواى دەتوانن بەرھەلستى خواو جیبرائیل و پیاوانى پرۆادارى چاك و فریشتەكان ھەموویان بکەن؟ ئەوانە ھەموویان لەپشت پێغەمبەرن ﷺ پشتى دەگرن، ھاوکار و سەرپەرشتیارنى، كەواتە: كاریكى وامەكەن پێغەمبەرى خوا ﷻ تووڕەو ناپرەھەت بکەن و، سەرەنجام لەگەڵ خۆى پەرۆردگار و جیبریل و پیاوانى پرۆادارو فریشتەكاندا ڕووبەروو ببنو،!!

له کوټایی دا خوا ده فەر موو: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُۥٓ اِنْ طَلَّقَكُنْ اَنْ يُدْلِلَهُٗٓ اَزَوْجًا خَيْرًا مِّنْكَ﴾
نیزیکه ئه گهر ئه و (پێغه مبهری خوا) ته لاقتان بدات، پهروه ردگاری هاوسه رانیکی
باشتر له ئیوهی بو پره خسیتی.

ئنجا وهك دوایی باسی ده كه یین: شیعه كان لیره دا ئهم ئایه ته یان کردۆته بیانوو ی
ئهو ی بلّیین: ئه و هاوسه رانه ی پێغه مبهری خوا ﷺ شایسته ی وی نه بوون، ئه وه تا
خوا ده فەر موو: نیزیکه ئه گهر ته لاقتان بدا، پهروه ردگاری ئافره تانی له ئیوه
باشتری بو پره خسیتی، واته: ئه وانه باش نه بوون! به لام له راستیدا ئه وه بهس له
پشت پهرده ی په شه وه ته ماشا کردنی هاوسه رانی به پرزی پێغه مبهره ﷺ به تایهت
حه فسه و عایشه (خوا لیان رازی بی)، وهك دوایی ئیمه له و باره وه کورته باسیك
له باره ی پێگه و كه سایه تی به رزی هاوسه رانی به پرزی پێغه مبهری خوا ده كه یین
ﷺ، لیره دا به لی خوا ی کارزان ئاوا ی دواندوون، له سه ر كه م و کوپی و لادان و
لا سارییهك، به لام ئایا بهس ئهم ئایه ته له باره ی هاوسه رانی به پرزی پێغه مبهره وه
هاتوه، تاكو ئه وه ی لی هه لبه یئجری كه ئه وانه باش نه بوون و خوا فەر موو یه تی:
ژنانی باشت رت بو دهره خسیتی؟ كه خوا نه شیفه رموو: ئیوه باش نیین، فەر موو یه تی:
هی باشت ر له ئیوه، كه دوایی حیکمه تی ئه و ته عبیره ش له و کورته باسه دا، له
مه سه له گرنگه كاندا زیاتر تیشکی ده خه ینه سه ر، ئنجا ئایا ئه و هاوسه رانه ی خوا
بو پێغه مبهریان دهره خسیتی ﷺ، ئه گهر ده سته برداری هاوسه ره کانی بی، چۆن؟

۲۰۱: ﴿مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ﴾. واته: بو خوا ملکه چن و، پروادارن.

(مُسلم) كه سیك كه بو خوا ملکه چه و بی فەرمانی خوا ناکات.

(مؤمن) به راستدانه ر، خوا به راست ده زانی و ئه هلی ئیمان، واته: هاوسه رانیك
هه م ئه هلی ئیسلام بن، هه م ئه هلی ئیمان بن.

۳: ﴿قَانِتَاتٍ﴾ (قانتات) له (قنوت) وه هاتوه، (قنوت) یش واته: گوپرایه لی و ملکه چیهك
له گه ل نه رمی و میهره بان ی دا.

۴: ﴿تَبَّتْ﴾، بەردەوام بۆ لای خوا گەراوه.

۵: ﴿عِدَّتْ﴾، بەردەوام خواپەرست.

۶: ﴿سَجَّتْ﴾، کۆچکەران، یاخود: پۆژوو گران.

۸و۷: ﴿تَبَّتْ وَأُتَكَرَّا﴾، بیوه‌ژنان و کچان، هه‌موو هاوسه‌رانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بیوه‌ژن بوون، جگه له عایشه.

ئهمه‌ش ترساندنێ خواي کاربه‌جییه بۆ هاوسه‌ره به‌پێژه‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که ئه‌گه‌ر بێت و جارێکی دیکه ئه‌و جووره‌ په‌فتارانه دووباره بکه‌نه‌وه، له‌گه‌ڵ پیغه‌مبه‌ردا ﷺ و ناچاری بکه‌ن، شتی په‌وا له‌ خوێ قه‌ده‌غه بکات و سویندیشان بۆ بخوات، نزیکه خوا مۆله‌تی بدات ده‌ست له‌ ئیوه هه‌لبه‌گری و، پێشتان وانه‌بی که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ر ئیوه په‌کی که‌وتوه، خواي بالاده‌ست هاوسه‌رانی له‌ ئیوه باشتی بۆ ده‌ره‌خسێنێ، یانی: ئیوه باشن، به‌لام ئه‌گه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و په‌فتارانه به‌رده‌وام بن، مانای وایه ئافه‌ره‌تانێکی دیکه که ده‌یان‌په‌خسێنێ، له‌ ئیوه باشت ده‌بن، چونکه ئه‌و په‌فتاره‌ی ئیوه‌یان تیدا نابێ، به‌لام ئه‌گه‌ر ده‌ست له‌و په‌فتاره هه‌لبه‌گرن، دیاره حاله‌تی باشتیه‌که‌یان له‌ خۆیاندا ده‌پاریزن.

ئهمه کورته‌یه‌ك له‌ مانای گشتی ئه‌و پێنج ئایه‌ته موباره‌که، بۆیه زۆر نه‌چووینه ئیو ورده‌کارییه‌که‌نه‌وه، هه‌ولماندا چه‌مك و واتای ئایه‌ته‌کان به‌ پوختی و به‌ روونی بکه‌یه‌نین، به‌لام به‌ دلایلی هه‌ندێ ورده‌کاریی دیکه هه‌ن، که ئیمه هه‌م له‌ مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کاندا باسیان ده‌که‌ین، هه‌م له‌ کورته‌ باسیکی تایه‌تییش دا، که له‌ باره‌ی پێگه‌و پایه‌ی به‌رزی پێزو حورمه‌تی هاوسه‌رانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌یکه‌ین، ده‌یانخه‌ینه‌روو.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یە کەم:

پەخەنگەرتنی خوا ﷻ لە پێغەمبەرە کەیی ﷺ کە بە مەبەستی پازیکردنی هاوسەرانی، شتیەک کە خوا بۆی پەوا کردووە، لە خۆی قەدەغە ی کردووە، ئنجا دانانی کە ففارەتی سۆیندو باسی بە نەینیی و چپە باسکردنی پێغەمبەر ﷺ قسە یە کە بۆ یە کێک لە هاوسەرانی و، درکاندنی ئەو نەینییە و سەر زە نشتکردنی خوا، بۆ ئەو دوو هاوسەرە و ئامۆژگاریکردنیان بە گە پانە وەو، ترساندنیان بە وەو، کە خواو جیبریل و پیاوانی چاکی بر وادار و فریشتەکان، پشتیوانی پێغەمبەر ﷺ، ئە گەر لە دژی پشتگیری یە کدی بکەن بۆ ئازاردانی، بە پالەری هەویداری و غەیرە ی هەویداریە وە:

خوا دە فەر موی: ﴿يَأَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَنِّيَ مَرْصَاتٍ أَزْوَاجٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ (۱) قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۝ (۲) وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ، وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ، قَالَتْ مَنْ أَنْبَاكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ۝ (۳) إِنْ تُنُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ۝ (۴)﴾

شیکردنە وە ی ئەم ئایە تانە، لە شازدە بر گەدا:

(۱) - ﴿يَأَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾، ئە ی پێغەمبەر ﷺ! بۆچی شتیەک کە خوا بۆی حە لال کردووی، قەدەغە ی دە کە ی؟ پێشتریش گوتمان: ﴿لِمَ تُحَرِّمُ﴾، بۆچی

قەدەغە دەکەي؟ (الْمَقْصُودُ بِهِ الْإِمْتِنَاعُ عَمَّا هُوَ حَلَالٌ لَهُ وَحِرْمَانُ نَفْسِهِ مِنْهُ)، مەبەست خۆگرتنەو دەیه لە شتێک کە بۆی حەڵالەو خۆ بیبەش کردنیەتی لێ.

کە دەفەر موی: ﴿لَمْ تُحْرَمْ﴾، پێشتریش گوتوو مانە: ﴿لَمْ﴾، لە دوو پیتان پێکھاتو: (ل) و (ما)، بەلام لەبەر ئەوەی زۆر بەکارھێناو، (لما) ئەلیفە کە ی کرتێناو و بۆتە: ﴿لَمْ﴾، واتە: بۆچی؟ لێرەدا ئەو پرسیار کردنە بە مانای لابردن (نفي) ه، واتە: هیچ شتێک پاساوی ئەوە نیە شتێک کە خوا بۆی پەوا کردووی، لە خۆتی قەدەغە بکە.

ئەمەش ئەوە دەگەینەتی کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەو کارەیدا کۆشش (إجتھاد) ی کردووە بۆ رازیکردنی ھاوسەرەکانی، بەلام خوا ی کار بەجی کۆششکردنە کە ی لێ ھەلۆھەشاندۆتەو، کە دروست و پەوا نیە شتێک لە خۆت بگریەو، کە خوا بۆی پەوا کردووی بە مەبەستی رازیکردنی ھاوسەرانت، واتە: پیاو دەبی ھەولبەدات ژنی خۆی رازی بکات، بەلام نابێ بگاتە ئەو ئەندازەیە شتێک خوا بۆی پەوا کردووە لە خۆی بگریتەو! بە دلناییش مەبەست لە: ﴿تُحْرَمُ﴾، ئەوە نیە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویتی: فلان شت قەدەغەو حەرامە، بەلکو مەبەست ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: بەلای ئەو شتەدا ناچم و لە خۆمی دەگرمەو و لێی بەھرەمەند نابم.

۲- ﴿تَبْنِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ﴾، پەزەمانەندی ھاوسەرەکانت دەخوازی، ئەم پرستەییە لە پرووی پرێزمانییەو، شوێنە کە ی (نَصَب) ه، واتە: (مُبْتَغِيًا مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ)، بەو کارەت کە ھەندیک شت، خوا بۆی حەڵال کردووی، لە خۆتی دەگریەو، ھاندەرت بریتیە لە رازیکردنی ھاوسەرانت، واتە: ﴿تَبْنِي﴾، دەبیته (حَال)، لە راناوی ﴿تُحْرَمُ﴾.

۳- ﴿وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، خواش لێبوردە ی بە بەزەییە، ئەمەش خۆشکردن و ئاوپرژین کردنی ئەو دواندنەو، ئەو پەرخنە گرتنە ی خوا یە لە پێغەمبەرە کە ی ﷺ، کە ھەر چەندە واشت کردبێ، بەلام خوا ﷻ لە گەڵ تۆ لێبوردە یەو، بە بەزییشە، ئەم تەعبیرەش شیوە ی

ئەو تەعبیرەى سوورەتى (التوبة) دەكات، كە خوا ﷻ پەخەمبەر گرت لە بارەى مۆلتدانى بۆ ھەندىك لە دلنەخۆش و موناڤىقەكان كە لەگەلى نەچوون بۆ جەنگى تەبوك، كە دەفەرموى: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ...﴾ (٤٣) التوبة، خوا لیت ببورى، چاوپۆشیت لى بكات، بۆچى مۆلتت دان؟ واتە: نەدەبوو مۆلتت دابانایە، لەگەلتدا نەيەن، ﴿حَقَّ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَذِبِينَ﴾ (٤٣) التوبة، تاكو ئەوانەى راست دەكەن، بۆت پروون بووبانەو، درۆزنەكانىشت زانىيانایە.

كە خوا دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾، ئەى پەخەمبەر ﷺ! لە شوینی دىكەش دا ھاتو: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ...﴾ (٤١) المائدة، ئەى پەوانە كراو! ئەمە لى ھەردەگىرى، كە ئەم فەرمانە تايەتە بە پەخەمبەرەو ﷺ و لە جوۆرى ئەو فەرمانانەيە، كە تايەتن بە خۆيەو، لە جوۆرى ئەو فەرمانانەيە كە فەرمانى پى بگرى رايانگەيەنى بە خەلى دىكە، بەو واتايەى: تايەتە بە خۆيەو، وەك پەخەمبەرى خوا ﷻ، نەك وەك پەوانەكراوێك كە ئەو پەيامە بگەيەنى بە خەلىك، چونكە ئەو كارێكى كەسى و خىزانیى بوو.

(٤) - ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾، بە دلىايى خوا ھەلۆھەشەو ھى سویندەكانتانى بۆ داناون، (تَحِلَّةٌ أَصْلُهَا تَحْلِيلٌ، فَأُذِغِمَتْ، وَهِيَ مِنْ مَصَادِرِ التَّفْعِيلِ كَالْتَوْصِيَةِ وَالتَّسْمِيَةِ، فَكَانَ الْيَمِينَ عَقْدٌ، وَالْكَفَّارَةُ حِلٌّ، لِأَنَّهَا تُحِلُّ لِلْحَالِفِ مَا حَرَّمَهُ عَلَى نَفْسِهِ)، وشەى ﴿تَحِلَّةٌ﴾، لە بنچینەدا (تَحْلِيلَةٌ) يە، بەلام دوو لامەكان تىكدا جوۆش دراو و، ﴿تَحِلَّةٌ﴾، لە چاوگەكانى (تفعيل)، وەك (تَوْصِيَةٍ) و (تَسْمِيَةٍ)، (وَصَّى، يُوصِي، تَوْصِيَةً، سَمَّى يُسَمِّي، تَسْمِيَةً، أَحَلَّ، يُحِلُّ، تَحِلَّةً)، وەك سویندەكە مەبەستىك بى و، كە ففارەتەكەى بریتى بى لە ھەلۆھەشەو، چونكە دواى كە ففارەتەكە، باباى سویند خۆر ئەو ھى لە خۆى قەدەغە كردو، بۆى پەوا دەبیتەو.

(المقاتل): كە يەكێكە لە زانايانى تابيعين ئەم پرستەيە ئاوا مانا كردو: (المعنى: قَدْ بَيَّنَّ اللَّهُ كَفَّارَةَ أَيْمَانِكُمْ فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ)، مانايەكەى ئەو ھى كە خوا

سپرانهوه (کفارة)ی سوینده کانتانی بو ږوون کړدوونهوه له سوورهتی (المائدة)دا،
 پښتريش نایه ته موباره که که ی سوورهتی (المائدة)مان خوینده وه، که ده فهرموئ:
 ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّرتُهُ
 إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ
 يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفْرَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ
 اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (المائدة: ۸۹)

واتایه که شی به کورتی ثاویه:

خوا لیتان ناگری به سویندی سهر زاره کی، به لام لیتان ده گری بهو
 سویندانه ی دلتان له سهریان چه سپاندوون، سپینه وهی تهو سویندانه ش بریتیه
 له: خواردندان به ده (۱۰) نه دار له خواردنیکی میانجی که ده ر خواردی مال و
 خیزانتانی ددهن، یان پوښاک بو کردنیان (بو ده (۱۰) نه دار)، یان نازاد کردنی
 کوپله یه ک، ههر که سیك وه ددهستی نه کهوت، (هیچ کام لهو سیپانه یان توانای
 ماددی نه بوو)، سی ږوژان به ږوژوو ده بی، تهو سپینه وهی سوینده کانتانه،
 ههر کاتی سویندتان خوارد (نجا ویستتان تهو شته ی سویندتان له سهری
 خواردوه، دووباره بگهړینه وه سهری، بو وینه: سویندت خواردوه: سه لام له
 فلانکس ناکم، یان سویندت خواردوه: ناچمه مالی فلانکس، یان سویندت
 خواردوه: فلان شته ناخوم، به لام دواپی پویست ده کات بیخوی، یان پویست
 ده کات تهو سهردانانه بکه ی، که ففارهت بدهو بگهړیوه سهر شته که ی خوت،
 وه ک له سوورهتی مائیده دا کورته باسیکمان له باره ی سوینده وه کړدوه و لیره
 ناچینه نیو ورده کارییه کان)، دواپی خوا ده فهرموئ: ﴿وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ﴾،
 سوینده کانیشتان پاریزن، واته: له خووه سویند مه خوون و، زور سویندان
 مه خوون، که سویندیشتان خوارد، مه گهر تهو شته ی سویندی له سهر خوراوه،
 سویند له سهر خوراو (مُقَسَّمٌ عَلَيْهِ) که، جی به جی کردنی فهرز یان په سند
 بی، نه گهرنا مادام سویندتان خوارد، سوینده که تان به رنه سهر و بیپاریزن.

یەکیکی دیکە لە زانیان لە بارە ی چەمکی ئەو ئایەتە موبارەکەوه، کە دەفەر موی: ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾، دەلی: (أَمَرَ اللَّهُ نَبِيَّهٖ ﷺ أَنْ يُكَفِّرَ يَمِينَهُ وَيَرْاجِعَ وَلِيدَتَهُ، فَأَعْتَقَ رَقَبَةً)، خوا ﷺ فەرمانی بە پیغەمبەرەکە ی ﷺ کرد، کە ففارەتی سویندەکە ی بدات و بگەریتەوه بو لای کەنیزەکە ی، بۆیە کۆیلە یەکی ئازاد کرد، تا کو ماریە ی بو ڕەوا بیتەوه، چونکە سویندی خوار دبوو بە لایدا نە چیتەوه، ئەوه ئە گەر هۆی هاتنە خوارەوه کە ی ئەوه بوو بـ، ئە گەر هەنگوین خوار دنەوه کە ش بوو بـ، کۆیلە یەکی ئازاد کردووه کە ففارەتی داوه، بە پیی پای ئەو زانیە.

(الطبري) یش لەو بارەوه ئەم دەقە دینـ: (عَنْ مَسْرُوقٍ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ: أُلِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَحَرَّمَ، فَعُتِبَ فِي التَّحْرِيمِ وَأُمِرَ بِالْكَفَّارَةِ فِي الْيَمِينِ)، (جامع البيان: ۳۴۴۷۵) مەسرووق کە یەکیکە لە زانیانی شوینکەوتوو ان دەلی: پیغەمبەری خوا ﷺ ئیلای کردووه، (سویندی خوار د نە چیتە لای ئەو کەنیزەکە ی) و شتیکی لە خۆی قەدەغە کرد، ئنجا لەو بارەوه لۆمە ی کرا، (بۆچی لە خۆی قەدەغە کردووه؟) و فەرمانیشی پیکرا کە ففارەتی سویند بدات.

(۵)- ﴿وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ﴾، خوا سەرپەرشتیاری ئیوہ یە، واتە: سەرپەرشتیار و دوست و نیزیکی ئیوہ یە، بە تاییەتی ه ی پیغەمبەرەکە ی ﷺ.

(۶)- ﴿وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾، هەر خواش زانی کارزانە، واتە: زانیە بە هەموو شتیک و کارزانە لە هەر فەرمانیشتیک و هەر حوکمیکیدا.

ئنجا ئایا پیغەمبەری خوا ﷺ کە ففارەتی سویندەکە ی داوه، یان نا؟ (الرَّجَاؤُ) کە یەکیکە لە زانیان گوتوو یەتی:

(وَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يُحَرِّمَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ، قُلْتُ: وَهَذَا هُوَ الْحَقُّ أَنْ تُحَرِّمَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَا يَنْعَقِدُ وَلَا يُلْزَمُ صَاحِبُهُ، فَالتَّحْلِيلُ وَالتَّحْرِيمُ هُوَ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ لَا إِلَى غَيْرِهِ، وَمُعَاتَبَتُهُ لِنَبِيِّهِ ﷺ فِي هَذِهِ السُّورَةِ أَتْلُغُ دَلِيلَ عَلَى ذَلِكَ، وَاخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ هَلْ مَجْرَدُ

التَّحْرِيمِ يَمِينٌ يُوجِبُ الْكُفَّارَةَ أَمْ لَا؟ وَفِي ذَلِكَ خِلَافٌ، وَلَيْسَ فِي الْآيَةِ مَا يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ يَمِينٌ، لِأَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ عَاتَبَهُ عَلَى تَحْرِيمِ مَا أَحَلَّهُ لَهُ، وَقَدْ وَرَدَ فِي الْقِصَّةِ الَّتِي ذَهَبَ أَكْثَرُ الْمُفْسِّرِينَ إِلَى أَنَّهَا سَبَبُ نَزُولِ الْآيَةِ، أَنَّهُ حَرَّمَ أَوَّلًا ثُمَّ حَلَفَ ثَانِيًا^(۱).

واته: هیچ کەس بۆی نیە شتێک کە خوا حەڵالی کردووە، قەدەغەیی بکات، گوتم: {یان: (الشوکانی)}، هەر ئەوەش راستە، چونکە قەدەغە کردنی شتێک کە خوا حەڵالی کردووە، هەر دانامەزێ و خواوەنەکی پێوەی پابەند ناکرێ، چونکە بە حەڵال دانان و بە حەرام دانان، تەنیا هی خوا ﷻ و مافی کەسی دیکە نیە، لەم سوورەتەشدا کە خوا لۆمەیی پێغەمبەرەکی دەکات ﷺ باشترین بەلگە هەیە لەو بارەووە، کە هیچکەس بۆی نیە شتێک کە خوا حەڵالی کردووە، قەدەغەیی بکات، ئنجا زانیان لەو بارەووە لە راجیایی دان، کە ئایا تەنیا بە قەدەغە دانانی شتێک بە سویند دادەنرێ و، کە ففارهتی بۆ پێویست دەبێ، یان نا؟ بەلام لە ئایەتە کەدا هیچ بەلگەیەکی نیە لەسەر ئەوەی لە خو قەدەغە کردنی شتێک، سویندە، چونکە خوا ﷻ لەسەر ئەوە لۆمەیی کردووە کە خوا شتێکی بۆ حەڵال کردووە و ئەو خوێ لێ گرتۆتەووە، {واته: لە خوێ قەدەغە کردووە} و لەو بەسەر هاتەشدا کە زۆربەیی پوونکەرەووەی قورئان گووتووایانە: هۆی هاتنە خواری ئایەتە کە یە، هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ شتە کە ی لە خوێ قەدەغە کردووە، دواییش سویندی خواردووە (کەواته: خودی لە خو قەدەغە کردنە کە سویند نەبوو، بەلکو سویندە کە ی دوایی خواردووە، ئەگەر کە ففارهتی دابی، **﴿ نَحْلَهُ أَيْمَنَكُمْ ﴾**، لەبەر سویندە کە بوو، نەك لەبەر خودی لە خو قەدەغە کردنە کە).

هەلبەتە منیش هەر ئەو رایەم پێ پەسندە، کە خودی لە خو قەدەغە کردنی شتێک، بە سویند دانانرێ، بەلام پێغەمبەری خوا ﷺ وێرای لە خو قەدەغە کردن، وەك لە هۆی هاتنە خواری کەندا باسمان کرد، سویندیشی خوارد کە

جاریکی دیکه ئەو هەنگوینە نەخواتەووە لە لای زەینەبی کچی جەحش، یان جاریکی دیکه نەچیتەووە لای ماریە قیبطی خوا لێی رازی بێ.

ئنجای خوا ﷺ باسی ئەو دەکات کە چۆن پیغمبەری خوا ﷺ لە خو قەدەغە کردنی هەنگوین خواردنەووە لە لای زەینەبی کچی جەحشی یان بە لای ماریە قیبطی دا نەچوونی، درکاندووە، بۆ یەکێک لە هاوسەرانی و بە چە بە یەکێک لە هاوسەرانی گوتووە، کەچی ئەو لێی ئاشکرا کردووە:

(۷) - ﴿وَإِذْ أَسَرَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا﴾، یاد بکەووە کاتیک پیغمبەر ﷺ قسە یەکێکی نەینیی بۆ یەکێک لە هاوسەرانی درکاند، کە دەفەرموی: ﴿بَعْضٌ﴾ (هەندیک) مەبەستی پێ یەکێکە، یانی: قسە یەکێکی نەینیی لە لای یەکێک لە هاوسەرانی درکاند، قسە یەکێکی نەینیی پێگوت، وشە: ﴿أَسَرَ﴾، (مُشْتَقٌّ مِنَ السَّرِّ وَالْهَمَزَةُ لِلْجَعْلِ، أَي: جَعَلَهُ ذَا سِرٍّ، أَسَرَ فِي نَفْسِهِ أَي: كَتَمَ سِرَّهُ)، کەواتە: ﴿أَسَرَ﴾، داتاشارووە لە وشە (سَر)، واتە: نەینیی، هەمزە کەش بۆ گیرانە، (أَسَرَهُ: أَي جَعَلَهُ ذَا سِرٍّ)، واتە: کردی بە خاوەن نەینیی، واتە: قسە یەکێکی نەینیی بۆ یەکێک لە هاوسەرانی کرد، دیارە پێشی فەرموووە: تەنیا لە لای تۆیەو مەیدرکێنە، (أَسَرَ: أَي أَخْبَرَ بِمَا يُرَادُ كِتْمَانُهُ عَنْ غَيْرِ الْمُخْبَرِ)، ﴿أَسَرَ﴾، یانی: هەوالێکی دا کە دەویستری بشاردریتەووە لە جگە لە ئەو کەسە هەوالەکە ی پێدراو.

(۸) - ﴿فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ﴾، کاتیک هەوالی پێدا، ئەو هاوسەرە هەوالەکە ی پێدرا بوو، پیغمبەری خوا ﷺ نەینییەکە لە لا داناووە بە چە، ﴿فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ﴾، بەرکارەکە ی قرتێراو، یانی: (فَلَمَّا نَبَأَتْ حَفْصَةُ عَائِشَةَ بِهِ)، دوا ئەوێ حەفصە هەوالەکە ی بە عایشە دا، خوا لێیان رازی بێ، بەلام بەرکار (مَفْعُولٌ بِهِ) یە کە قرتێراو، ﴿فَلَمَّا نَبَأَتْ﴾ (ت) هەکە راناویکی تیدا شیردراو، ﴿نَبَأَتْ﴾، کارو بکەر (فعل و فاعل) ه، (فاعِلُهُ ضَمِيرٌ مُسْتَتَرٌ تَقْدِيرُهَا هِيَ)، بکەرەکە ی راناویکی شیردراو، بە (هي) مەزەننە دەکری و بۆ حەفصە دەچیتەووە (خوا لێی رازی بێ)، بە پێی هۆی هاتنەووە خوارووەکان، بەلام بەرکارەکە یانی: (نَبَأَتْ عَائِشَةُ) هەوالەکە ی بە عایشە دا، یان (نَبَأَتْهَا بِهِ) هەوالەکە ی پێدا، یانی: بە یەکێکی دیکە ی سێهەم کە بریتی بوو لە عایشە (خوا لێی رازی بێ).

(٩)- ﴿وَإِظْهَرُ اللَّهُ عَلَيْهِ﴾، خواش ﷺ ئەوی (پێغه مبه‌ری ﷺ) لێ ئاگادار کردەو، ﴿وَإِظْهَرُ اللَّهُ عَلَيْهِ﴾، (أَيَّ أَطْلَعَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ)، خوا پێغه مبه‌ری ﷺ لێ ئاگادار کردەو، دیسان (أَظْهَرَهُ) (ه) ه‌که راناوه و بۆ پێغه مبه‌ری خوا ﷺ ده‌چێته‌وه، وشە (أَظْهَرَهُ: مُشْتَقٌّ مِنَ الظُّهُورِ)، (ظُهُورٍ) واتە: زالبوون، واتە: وایکرد پێغه مبه‌ر ئەو هه‌واله‌ بزانی.

(١٠)- ﴿عَرَفَ بَعْضُهُ، وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ﴾، ئەویش هه‌ندیکی ناساندو وازی‌شی له هه‌ندیکی هینا، وشە ﴿عَرَفَ﴾، به‌ زۆری وایان خویندۆته‌وه‌و هه‌ندیکیان به‌ (عَرَفَ) شیان خویندۆته‌وه‌، (عَرَفَ) یانی: زانی، به‌لام ﴿عَرَفَ﴾ واتە: ناساندی، یانی: ئەو هه‌واله‌ی ئاشکرای کردبوو، پێغه مبه‌ر ﷺ هه‌ندیکی بۆ باسکرد بۆ حه‌فصه‌، ﴿وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ﴾، چاوپۆشیشی له هه‌ندیکی کرد، پرووی له هه‌ندیکی وه‌رگیرا، لێره‌دا ﴿عَرَفَ﴾: (الْمَفْعُولُ الْأَوَّلُ لِعَرَفَ مَحْذُوفٌ أَيْ عَرَفَهَا بَعْضُهُ)، به‌رکاری یه‌که‌می (عَرَفَ) قرتێزاوه‌، واتە: هه‌ندیك له هه‌واله‌که‌ی پێ گوته‌وه‌و پێی ناساند، ﴿عَرَفَ بَعْضُهُ﴾، له‌وه‌ی خوا ﷺ به‌ پێغه مبه‌ری ﷺ فه‌رموو بوو، (أَيَّ مَا أَطْلَعَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ)، پێغه مبه‌ر ﷺ به‌شێك له‌وه‌ی خوا لێ ئاگادار کردبووه‌ به‌ حه‌فصه‌ی گوته‌وه‌، که نه‌پێنیه‌که‌ی له‌ لا دانابوو، ﴿وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ﴾، وازی‌شی له هه‌ندیکی هینا، وه‌ك پێشتریش گوتمان: زانایان گوتوو یانه‌: (مَا اسْتَقْصَى كَرِيمٌ قَطُّ)، مرو‌قی به‌ریز هه‌رگیز له مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ خه‌لكدا، نایگه‌یه‌نێته‌ نه‌وپه‌ری، هه‌موو شتیك نالێ و، هه‌موو شتیك ناکات و تێیدا ده‌هێلێته‌وه‌.

(١١)- ﴿فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ﴾، کاتیک (پێغه مبه‌ری خوا ﷺ) هه‌والی پێدا (که نه‌پێنیه‌که‌ی وی ئاشکرا کردوه‌)، (أَيَّ: نَبَّأَ النَّبِيَّ حَفْصَةَ بِإِفْشَاءِ سِرِّهِ)، یانی: دوا‌ی ئەوه‌ی پێغه مبه‌ر ﷺ هه‌والی دا به‌ حه‌فصه‌، به‌ بلاو کردنه‌وه‌ی ئەو نه‌پێنیه‌ی داوا‌ی لێ کردبوو نه‌یدرکێتی.

(١٢)- ﴿قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا﴾، (ئەو ئافره‌ته‌) گو‌ی: کێ ئەو هه‌واله‌ی به‌تۆدا؟ زانایان گوتوو یانه‌: ئەو ته‌عبیره‌ ئەوه‌ ده‌گه‌یه‌نێ که حه‌فصه‌ زۆر متمانه‌ی به‌ عایشه‌ بووه‌ (خوا لێیان رازی بێ)، که نه‌پێنی وی نادرکێتی، بۆیه‌ پێی سه‌یر بووه‌: من پێم نه‌گوتوو‌ی و عایشه‌ش نایدرکێتی، ئەدی کێ هه‌واله‌که‌ی پێدا‌ی؟ به‌سه‌ر سو‌رمانه‌وه‌ وایگوتوه‌، سه‌ر سو‌رمانه‌که‌ش لێره‌دا راسته‌قینه‌یه‌، به‌ مانای سه‌ر سو‌رمان و پرسیاره‌.

(۱۳) - ﴿ قَالَ بَنَانِي الْعَلِيمُ الْحَيْرُ ﴾، فەرمووی: زانای شارەزا هەوالەکە ی پێدام، یانی: پێغمەبەری خوا ﷺ فەرمووی، زانای شارەزا، کە خوا ی بەرزە، هەوالەکە ی پێدام.

زۆربە ی زانیان هەر بە ﴿ عَرَفَ ﴾ یان خویندۆتەو، بەلام (الکسائی) کە یەکیکە لە قورئانخوینەکان، بە (عَرَفَ) ی خویندۆتەو، (عَرَفَ بَعْضَهُ)، ئنجا (الطبری) دەلی: (عَرَفَ لِحَفْصَةَ بَعْضَ ذَلِكَ الْفِعْلِ الَّذِي فَعَلْتَهُ مِنْ إِفْشَائِهَا سَرَّهُ، وَقَدْ اسْتَكْتَمَهَا إِيَّاهُ، أَيُّ: غَضِبَ مِنْ ذَلِكَ عَلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَجَازَاهَا عَلَيْهِ؛ مِنْ قَوْلِ الْقَائِلِ لِمَنْ أَسَاءَ إِلَيْهِ: لَأَعْرِفَنَّ لَكَ يَا فُلَانٌ مَا فَعَلْتَ، مَعْنَى: لَأُجَازِيَنَّكَ عَلَيْهِ).

ئەگەر بە (عَرَفَ) بخویندریتەو (عَرَفَ بَعْضَهُ) واتە: پێغمەبەری خوا ﷺ ئەو کردووەیە حەفصە ئەنجامی داو بوو کە بریتی بوو لە درکەندنی نەینیی وی، لە حالیکدا پێی فەرموو بوو: ئەو نەینییە مەدرکیتە، پێغمەبەری خوا ﷺ لێی تووڕە بوو و لەسەر ئەو سەرژەنشتی کرد، چونکە لە زمانی عەرەبییدا بۆ کەسیک خراپە ی لەگەڵ کەسیک کردبێ، دەلی: (لَأَعْرِفَنَّ لَكَ يَا فُلَانٌ مَا فَعَلْتَ)، ئەو ی لەگەڵ مەتدا کردووە بۆت دەناسم، بۆت دەزانم، واتە: لەسەری سزات دەدەم و بۆت قەرەبوو دەکەمەو.

لە کوردیش دا دەگووترێ: (بۆت لە نێو دوو نانی گەرمدا هەلەدەگرم).

ئنجا خوا ﷻ بە هەردوو هاوسەرە بەرپێزەکە ی پێغمەبەری خوا ﷺ (حَفْصَةَ وَعَائِشَةَ) دەفەرموێ:

(۱۴) - ﴿ إِنْ نَوَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾، ئەگەر بگەرێنەو بۆ لای خوا بە دنیایی دڵە کانتان لایاندو، یانی: ئەگەر بگەرێنەو بۆ لای خوا، جێی خۆیەتی، چونکە دڵتان لایداو، لە ئەنجامی ئەو دا کە پێکەو کەین و بەینتان کردو، بە هاندەری غەپرە ی هەویداری و تێتانبەراندو، واتانکردو پێغمەبەری خوا ﷺ ئەو شتە رەوا یە لە خۆی قەدەغە بکات، کە خواردنەو ی هەنگوینە لە لای زەینەبی کچی جەحش، یاخود چوونە لای ماریە ی قیبطیە، خوا لێیان رازی بێ، کە حەلالی بوو.

دەشگونجی: مانای رستەیی: ﴿فَقَدْ صَعَتْ قُلُوبُكُمْ﴾، ئاوا بئی: (أَي: مَالَتْ إِلَى التَّوْبَةِ)، دلە کانتان بۆ گەرانهووە بۆ لای خوا مەیلیان کردووە ئیستا کاتیەتی.

ئەگەر مانای یەکەمیان بئی واتە: ئەگەر بگەرێنەووە بۆ لای خوا، شتێک لە ئێوە روویداوە، ھۆکاری ئەووە بئی بگەرێنەووە بۆ لای خوا، ئەگەر مانای دووھمیشیان بئی، یانی: ئەگەر بگەرێنەووە بۆ لای خوا، ئیستا دلەتان نەرم بوووە لایداوە بۆ گەرانهووە بۆ لای خواو کاتیەتی.

(۱۵)- ﴿وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ﴾، بەلام ئەگەر پشتی یەکدی بگرن لە دژی وی (واتە: لە دژی پیغەمبەری خوا ﷺ)، (التَّظَاهَرُ: التَّعَاوُدُ وَالتَّعَاوُنُ)، (تَظَاهَر) پشتی یەکدی گرتن و ھاوکاری یەکدی کردنە، وشەیی: ﴿تَظَاهَرَا﴾ وێرایی ﴿تَظَاهَرَا﴾، بە دوو جووری دیکەش خویندراوەتەووە: یەکەم: (تَتَظَاهَرَا)، دووھم: (تَظَاهَرَا)، ھەر سێک خویندەووەکانیش بە یەک واتان، واتە: پشتی یەکدی بگرن و ھاوکاری یەکدی بن، لە دژی پیغەمبەری خوا ﷺ ھەڵبەتە بەو واتایەنا کە دوژمنی، بەلکو بەو واتایە کە پشتی یەکدی بگرن کە پیغەمبەر ﷺ بە ھۆی ھەنگوین خواردنەووەکەو لە لای زەینەبێ کچی جەحش، زیاتر دلی بە لای زەینەبدا نەچێ، یان بەھۆی ئەووە کە دەچێتە لای ماریە قیبطی، ئەوان مونا فیسێکی دیکەشیان بۆ پەیدانەبئی و لە کۆلیان بێتەووە، ھەتا لە ھەندیک ریاوایە تاندا ھاتووە: ھەفصە کە نھینیە کە بە عایشە دەلی، دەلی: عایشە! ئەو ماریە قیبطیم لە کۆل کردیەووە، پیغەمبەری خوا ﷺ سویندی خواردووە جارێکی دیکە بەلایدا نەچێ!

ئنجاکە سێک زیاتر لەو ئایەتانە تێدەگات، کە ئەزموونی چەند ژنی ھەبئی، بەلام کە سێک ئەو ئەزموونە نەبئی، پێی سەیرەو وادەزانێ کە ئەو ھاوسەرانە دژی پیغەمبەری خوا ﷺ بوون، وەك شیعیەکان^(۱) کە ھەر لە پشت پەردەیی رەشەووە تەماشای دەکەن، وەك دواییش باس دەکەم، وایانزانێووە کە خوا دەفەرموی: ﴿وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ﴾، ئەگەر لە دژی وی پشتی یەکدی

(۱) شیعیە دواز دەیی (الشيعة الإثنا عشرية)، زۆربەیی ھەرە زۆریان.

بگرن، حەفصەو عائیشە ئیشیان ھەر ئەووە بوو، کە دژی پێغەمبەری خوا ﷺ بن! نەخێر، بەلکو لەبەر خوشویستنی زێدەیان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ پێان خوشبوو، پێغەمبەر بەس ئەوانی ھەبێ، ئنجا کە ھەنگوینی لە لای زەینەبی کچی جەحش خواردۆتەووە، مەترسی ئەوێان ھەبوو، وەك گوتراو: عائیشە (خوا لێی رازی بێ) بە حەفصە ی گوت: حەفصە! بۆم چاودێری بکە، پێغەمبەری خوا ﷺ لە ژوورە کە ی زەینەبی کچی جەحش دا پێی دەچێ و نۆرەشی نیە، چی دەکات؟ گوتراویشە: عائیشە کە نێزەکیکی راسپارد، بزانی چی دەکات؟ ئەویش گوتی: پێغەمبەری خوا ﷺ لەوێ ھەنگوین دەخواتەووە، وایانزانیووە لەگەڵیدا جووت دەبێ و نۆرە ی خوشی نیە! بە نەسبەت ماریە ی قیبطیەووەش، ئەگەر ھۆی دا بە زینە کە ئەووە بووبێ، دەشگونجێ لە یەك کاتدا ھەردووکیان بووبن، حەفصەو عائیشە خوا خوایان بوو پێغەمبەری خوا ﷺ یەکیك لە ھاوسەرەکانی لەبەر چاوی بکەوێ و لێیان کەم بێتەووە، ئنجا ئەووەش ھەستی ئافرەتەو ھەستی ھەویدارییەو ئافرەتان بە گشتی وان، ئنجا مادام ھاوسەرانی پێغەمبەری خوا وابووبن، مانای وایە ئەووە شتیکی سرووشتیە لە ئافرەتاندان، پێویست ناکات گومانی خراب بە خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ ببەین، یاخود بێژە قورئانییە کە زیاد لەو مانایە ی ھەڵیدەگرێ، بێخەینە سەر، لەبەر ئەووە ی گومانی خراب بە ھاوسەرانی بەرێزی پێغەمبەری خوا ﷺ دەبەین، چونکە ھەرچی دایکانی برواداران کردوویانە، لەبەر زێدە خوشەوویستیان بوو بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ.

(ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەگەر پشتی یەکیدیش بگرن لە دژی پێغەمبەری خوا ﷺ بە شیوەیەك دلی ئازار بدەن)

(۱۶) - ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَانُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾، بە دنیایی خوا سەرپەرشتیارو دوستیەتی و، جیبریلیش و پیاووە بروادارە چاکەکانیش و، لە دوای وانیش فریشتەکانیش ھاوکارو پشتگیری.

که دهفه رموی: ﴿وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾، وشەى (المَلَائِكَةُ) دەبیته نیهاد، (ظَهِیر) یش دەبیته گوزارە، (المَلَائِكَةُ) ش بو کۆیهو کۆى (مَلَك) ه، (ظَهِیر) یش بویه بهو رێژگهیه هاتوه، چونکه له زانیاری نهحوودا ئهوه چهسپاوه، که رێژگه کانی وهك: (ضَرِيع و صَبُور و ظَهِير)، (تاك و دووان و كۆ) یان پى وهسف دهکړین.

چوار سهرنجی گرنگ

ئیمه لیره دا بو زیاتر تیشك خستنه سهر چه مك و واتای ئه و چوار ئایه ته موباره كه، چوار سهرنج دهخهینه روو، ههلبه ته دوايش پاش ئه وهى مهسه لهى دووهم دهخهینه روو، كه ئایه تی پینجه م دهگرێته خوێ، کورت ه باسه كه دهكهین:

سهرنجی یه كه م:

زانیان له باره ی حوكمی له سهر خو قه دهغه كردنه وه ی كه سیك بو شتیك، راجیاییان زۆره، ئایا ره وایه، ره وایه؟ حوكمی چۆنه؟ (القرطبي) له و باره وه ههژده (۱۸) رای هیئاو^(۱) و، (إبن عاشور)^(۲) یش له چوار (۴) رادا، ئه وه ههژده (۱۸) رایانه ی (القرطبي) هیئاو، پوخت و كورتی كردوونه وه، گوته ویه تی: ئه وه پوخته ی ئه وه ههژده (۱۸) رایه یه و، زیاتر رێیان تیده چى و ئه مانه ش چوار رایه كه ن:

۱- بابای قه دهغه كه ر هیچی ناکه ویتته سهر، قه دهغه كراوه كه ژن بیته، یاخود خوار دیتك بیته، واته: كه سیك ده لیت: فلان شته م لى قه دهغه بى، ئه وه به س قسه یه كه، قسه یه كى هه له یه كردوویه تی، به لام هیچی ناکه ویتته سهر، نه كه ففاره تی سویندو نه هیچ.

(۱) الجامع الأحكام القرآن، ج ۲۸، ص: ۱۴۰ ۱۴۲.

(۲) التحرير والتنوير، ج ۲۸، ص: ۳۴۸ ۳۴۹.

۲- بابای قەدەغە کەر پۆیستە کە ففارەتی سویند بدات، چونکە هەر خودی قەدەغە کردنە کە بە رای هەندیک لەو زانایانە، بە سویند لە قەلەم دەدری، بەلام ئیمە پێشتر گوتمان: ئەو رایە هیچ بەلگەیەکی لەسەر نیە، کە خودی قەدەغە کردن بە تەنیا، سویند بێ.

۳- لە جگە لە ژندا، بابای قەدەغە کەر هیچی ناکەوێتە سەر، بەلام ئەگەر قەدەغە کراوە کە ژن بێ، ئەو کاتە ئەو ژنە یان گواستۆتەو یان نە یگواستۆتەو، ئەگەر گواستبێتەو، گوتراو: وەك تەلّاقی سێ بە سییەو، ئەمەش رای مالیکە، بەلام ئەگەر نە یگواستبێتەو، بە پێی نیه تە کە ی مامەلە ی لە گەلدا دە کړی، ئەگەر نیه تی تە لّاقدان بێ، تە لّاقەو، ئەگەر نیه تی تە لّاقدان نە بێ، هیچ نیە، هەندیکیش گوتوو یانە: لە هەردوو حالاندا واتە: ئافەرە تە کە ی چ گواستبێتەو، چ نە یگواستبێتەو، مادام بلی: لیم قەدەغە ی، ئەو هەر بۆی بە تە لّاق حیسبەو بە سێ تە لّاق بۆی دادە نری، هەندیکیش کە شافعیان لە نیودایە گوتوو یانە: ئەگەر نیه تی تە لّاقی هینابی، ئەو بە پێی نیه تە کە یه تی و بۆی بە تە لّاق حیسابە، بەلام تە نیا یه ک تە لّاقی رە جعی بۆ حیسابە، واتە: ئەگەر نیه تی تە لّاقیشی هینابی، یه ک تە لّاقی دە کە وێ.

۴- هەندیکیش کە ئەبوو حەنیفە یان لە نیو دایە، رە حمە تی خوا لە هەموو زانایان بێ، گوتوو یانە: ئەگەر مە بەستی ظیهار بێ، بە پێی نیه تە کە یه تی و، ئەگەر نیه تیشی تە لّاق بێ، بە یه ک تە لّاقی جیا کەرەو (بائن) بۆی حیسابە، مەگەر نیه تی سێ تە لّاقانی هینابی، ئەو کاتە هەر سیکانی دە کەون، ئەگەر نیه تی هیچیشی نە هینابی، ئەو بۆی بە سویند دادە نری و کە ففارە تی لە سەرە، ئەو پوختە ی رای زانایانە، کە مەن رای یه کە مەم لە هەمووان پێ راستەر، کە بابای قەدەغە کەر (محرّم) هیچی ناکەوێتە سەر، قەدەغە کراوە کە، ژن بێ، یان خواردن بێ، یان هەر شتیک بێ، بەلام بە دنیایی کە سیک لە خووە بلی: فلان شتە لیم حەرّام بێ و قەدەغە یه، قسە یه کی هەلە ی کردو، ئەدی هی پێغە مبه ری خوا ﷺ بۆچی خوا باسی سویند دە کات و دە فەر موی: ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾؟، باس مەن کرد کە پێغە مبه ری خوا ﷺ وێ رای لە خو قەدەغە کردن سویندیشی خوارد بوو، کە ففارە تە کە بۆ سویندە کە ی بوو، بەلام لە خو قەدەغە کردنە کە، قەدەغە کردن تە نیا

به دهست خواجهو، هه‌لال کردن و هه‌رام کردن ته‌نیا مافی خواجه پهره‌ردگاره‌و که‌سی دیکه‌ بۆی نیه، ته‌نانه‌ت پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ، بۆیه‌ که‌سی‌ک که‌ ده‌لی: ئه‌و شته‌م لئ قه‌ده‌غه‌و هه‌رام بئ، ئه‌وه‌ هه‌ر قسه‌یه‌کی هه‌له‌یه‌ ده‌یکات، بۆیه‌ش خوا ﷺ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ لۆمه‌ی پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ کردوه‌و ره‌خنه‌ی لی‌گرتوه‌، که‌ بۆچی ئه‌و قسه‌یه‌ت کردوه‌؟!

سه‌رنجی دووه‌م:

که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ به‌ دنیایی ده‌کانتان لایانداوه‌، بی‌گومان مه‌به‌ست پێیان هه‌فصه‌و عایشه‌یه، خوا لیان رازی بئ^(۱)، که‌ پیشتر به‌سه‌ره‌هاته‌که‌مان هه‌ینا، که‌واته‌: مه‌به‌ست له‌: ﴿قُلُوبُكُمَا﴾ ده‌کانتان، دلی هه‌ردوو هاوسه‌ری به‌رێزو خاوه‌ن پێگه‌ی به‌رزی پی‌غه‌مبه‌ری خواجه، خوا لیان رازی بئ: هه‌فصه‌ی کچی عومه‌ری کوری خه‌تتاب و، عایشه‌ی کچی ئه‌بوو به‌کری صیددیق، پیشتریش گوتمان که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿قُلُوبُكُمَا﴾، له‌به‌ر ئه‌وه‌ بووه‌ که‌ عه‌ره‌ب عاده‌تیان وایه‌، ئه‌گه‌ر دوو شتیان باس کردن، هه‌ردووکیان دووان (مُثْنًی) بوون، هه‌ردووکیان به‌ دووان (مُثْنًی) ناهینن و یه‌کیان ده‌که‌نه‌ کو (جمع)، بۆیه‌ خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی: ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، له‌ جیاتی ئه‌وه‌ی بفه‌رموی: ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، دوو ده‌کانتان لایانداوه‌، له‌ عه‌ره‌بیدا ئه‌وه‌ قورسه‌ له‌سه‌ر زمان، بۆیه‌ فه‌رموویه‌تی: ﴿قُلُوبُكُمَا﴾، ده‌کانتان لایندا، ئاشکراشه‌ مه‌به‌ست له‌ ده‌کان هه‌ر ئه‌و دوو ده‌لن و، له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا دروسته‌ دووش به‌ کو به‌یترین.

سه‌رنجی سییه‌م:

تایا حیکمه‌تی ئه‌وه‌ چیه‌ که‌ خوا ﷺ خۆی و جیبریل و فریشه‌کان و پیاوه‌ برواداره‌ چاکه‌کانی، هه‌موو پێکه‌وه‌ کو کردوونه‌وه‌، له‌ به‌رانبه‌ر ئه‌و دوو ئافره‌ته‌دا، خوا لیان رازی بئ؟ زانیان دوو واتایان بۆ هه‌یناون له‌ ته‌فسیره‌کاندا، به‌لام من رایه‌کی دیکه‌ی سییه‌مم هه‌یه‌:

(۱) صحیح البخاری: ۵۱۹۱، و صحیح مسلم: ۱۴۷۹.

أ- مەبەست تەنیا ئەو دوو ھاسەرە نین، بەلکو مەبەست ئەو ھەیه کە ھەر کەسیک دژی پیغەمبەری خوا ﷺ بێ و ئازاری بدات و ناپەحەتی بکات، با بزانی کە لەگەڵ کیدا تەرەفە، کچی لەبەرانبەر دایە، خوا ﷻ و جیبریل سەرۆکی فریشتەکان و، فریشتەکان و پیاوانی پرواداری چاک.

ب- رایەکی دیکە زانایان ئەو ھەیه کە مەبەست لەمە، دەرخست و ئاشکرا کردنی پیگە بەرزی پیغەمبەرە ﷺ لە لای خوا ی بەرز، کە خوا ئەو ھەندە پیغەمبەری خۆی خۆش دەوی، ھەر کەسیک لە بەرانبەری دا بوەستی، خۆی و جیبریل و فریشتەکانی و پیاوانی صالحی پرواداریش، ھەموویان یەك بەرەن و لە بەرانبەریدان.

ج- بەندەش رایەکی دیکە سییەم ھەیه، کە لە مانا گشتییە کەش دا ئاماژەم پێدا، بە دنیایی ئەو دوو مانایە دیکەش ھەر دەگونجین، بەلام پیم وایە رایەکی دیکە سییەم یان ھۆکاریکی دیکە سییەم ھەیه، بۆ کوکردنەوێ ئەوانە ھەموویان لە بەرەیه کدا، لە بەرانبەر دوو ئافرەتاند، ئەویش ئەو ھەیه کە ئافرەت (ئافرەتان بە گشتی) سۆزو بەزەیی تییاندا بەھێزترە لە عەقڵ و مەنطق، ئەو ھەش حەقیقەتیکە زانست و میژوو و واقع دەیلین، لێرەش خوا ﷻ ئەگەر ھەر فەرمووبای: ئەی ھاسەرانی پیغەمبەر ﷺ! لاساری مەکەن، ناپەحەتی مەکەن و ئازاری مەدەن، ئەو ھەشتیک بوو، بەلام کە دەفەر موی: ﴿وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ﴾، ئەگەر ھاوکاری یە کدی بکەن لە دژی، بە دنیایی خوا سەرپەرشتیاریەتی و ﴿وَجِبْرِيلُ﴾، جیبریلیش بە ھەمان شێوە سەرپەرشتیاریەتی و ﴿وَصَلِّحُ الْمُؤْمِنِينَ﴾، پیاو پروادارە چاکەکانیش پشتیوانی پیغەمبەرن ﷺ ﴿وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظٰهِرٌ﴾، فریشتەکانیش دوا ئەو ھاوکارو پشتیوانن بۆ پیغەمبەری خوا ﷻ، ئەمە بێگومان کاریگەری لەسەر عاطیفە و ھەست و سۆزی ئافرەتەکان زیاتر ھەیه، کە بیر بکەنەو: چۆن دەبی من شتیک بکەم، کە پیغەمبەری خوا ﷻ پێی ناخۆش بێ و، سەرەنجام خوا لیم توو پرە بێ و، جیبریل و فریشتەکان و پیاوانی پرواداری چاک؟ کەواتە: حیکمەتی کو کرانەوێ خوا بێ وێنە و جیبریل و فریشتەکان و پیاوانی پروادار، ئەو ھەیه کە باسما کرد.

سەرنجی چوارەم:

ئەو قسە نەینییە ی پێغەمبەری خوا ﷺ لە لای حەفصە ی کردووە، بە پێی
بە سەر هاتە کان:

أ- نە خواردنە وە ی هەنگوینە کە ی زەینە ب بوو، کە لە هەندێک پێوایە تانیشتا دەلێ:
هەنگوینە کە ی لە لای حەفصە خواردووە، هەندێکیش دەلێن: لە لای سەودە خواردوویەتی.
ب- یاخود بریتی بوو لە بە لای ماریە ی قیبطی دا نە چوون و لە گەڵدا جووت نە بوونی،
لە حالێکدا کە هەم هەنگوینیش پەوایە و هەڵاڵ، هەم ئەو ئافەرەتەش ماریە ی قیبطی
(خوا لێی پازی بێ)، ئەویش هەڵاڵی پێغەمبەری خوا بوو، خۆی پەروەردگاریش
پێی ناخۆش بوو دڵ رازیکردنی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ هاوسەرانی، بگاتە سنوورێک،
شتێک کە خوا بۆی پەوا کردووە، لە خۆی قەدەغە ی بکات.

مەسەلە ی دووهم و کوۆتایی:

هۆشداریی خوا بۆ هاوسەرانی بەڕیزی پیغەمبەری خوا ﷺ که ئەگەر لەسەر ئازاردانی پیغەمبەری خواو سەغڵەت کردنی بەردەوام بن و، تەلّاقان بدات، خوا هاوسەرانی لە ئێوە چاکتری بۆ دەرهەستی، که ملکه چ و برودار و فرمانبەر و تۆبەکار و خواپەرست و کوچکەر بن، لە یێوەژنان و لە کچان:

خوا دەفرموی: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُٓ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبَدِّلَهُٗٓ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ مَسَامَتْ مَّوْمِنَاتٍ قَنِينَ تَبَيَّنَ عِيْدَاتٍ سَيِّحَتٍ ثَبِيَّتٍ وَأَنْكَارًا ۝﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتە بە پێزە، لە هەشت برگەدا:

١- ﴿عَسَىٰ رَبُّهُٓ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبَدِّلَهُٗٓ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ﴾، نزیکه ئەگەر تەلّاقان بدات، پەرورەدگاری هاوسەرانیکی لە ئێوە چاکتری بۆ بکاتە جێدارتان (لە جیاتی ئێوە بۆی پرەخسینی)، ﴿عَسَىٰ﴾، بە مانای: نزیکه، لەوانەیه، پرەنگە، ﴿أَن يُبَدِّلَهُٗٓ﴾، خویندرایەشەتەوه: ﴿أَن يُبَدِّلَهُٗٓ﴾، بۆی بگۆڕی، پیشتر لە هۆی هاتە خوارەوه کهیدا، لە زمانی عومەری کوری خەتەتەوه (خوا لێی رازی بێ) هینامان، لێرەش ئەم دەقە دینین:

إِعْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: اجْتَمَعَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نِسَاؤُهُ فِي الْغَيْرَةِ، فَقُلْتُ لَهُنَّ: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُٓ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبَدِّلَهُٗٓ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ ۝﴾، قَالَ: فَنَزَلَ كَذَلِكَ {جامع البيان: ٣٤٥١٨}.

واتە: ئەنەسی کوری مالیک دەلی: عومەری کوری خەتەتاب (خوا لێیان رازی بێ)، گوێ: (عومەر بۆ ئەنەسی کوری مالیک باس کردو، خوا لە هەردووکیان رازی بێ)، هاوسەرانی پیغەمبەری خوا ﷺ لە دژی وی لە مەسەلە ی هەویدارییدا {غەپرە} واتە: هەستی هەویداریی، گەلە کۆمەکیان کرد، منیش پیمگوتن: نزیکه ئەگەر پیغەمبەر ئێوە تەلّاقان بدات، پەرورەدگاری هاوسەرانیکی لە ئێوە باشتی بۆ پرەخسینی، دوایی خوا ﷺ هەر بەو شیوەیه ئەو ئایەتە ی دابەزاند.

ئىنجا خىواي پەرۋەردگار بە شەش سىفەتان ئەو ئافرەتانه باس دەكات، ئەو شەش ھۆشدارىيە بۆ ھاوسەرانى بەرپىزى پىغەمبەرى خوا ﷺ كە ئىو ھەولبەدن خاۋەنى ئەو شەش سىفەتانه بن، بۆ ئەو پىغەمبەر ﷺ ناچار نەبى، ئەگەر بىزارى بىكەن دەستبەردارى ئىو بى و پەرۋەردگارى ھاوسەرائىك بە پىي ئەو سىفەتانه بۆ وى پرەخسىنى:

(۲) - ﴿مُسْلِمَاتٍ﴾، ملكەچ بن (بۆ خوا).

(۳) - ﴿مُؤْمِنَاتٍ﴾، پرواداربىن (بە خوا بە پىغەمبەرەكەي ﷺ).

(۴) - ﴿قَيْنَاتٍ﴾، گوپرايەل بن (بۆ خوا بۆ پىغەمبەرەكەي ﷺ، يان بۆ پىغەمبەر).

(۵) - ﴿تَبَاتٍ﴾، گەراۋە بن (بۆ شتىك كە خوا پىخوشە بۆ ئەوان، كە برىتيە لە فەرمانبەريان بۆ پىغەمبەرى خوا ﷺ، واز لە شتىك بىنن كە خوا پىي ناخوشە بۆ ئەوان، كە برىتيە لە نازاردانى پىغەمبەرى خوا ﷺ).

(۶) - ﴿عِدَاتٍ﴾، خواپەرست بن.

(۷) - ﴿سَيِّحَاتٍ﴾، پۆژووگر بن، كۆچكەر بن.

(۸) - ﴿ثِيَابٍ وَأَبْكَارًا﴾، لە بىۋەژنان بن و لە كچانىش بن.

(القرطبي) دەلى: (ثِيَابٍ) واتە: بىۋەژن، دەلى: (وَقِيلَ: إِمَّا سُمِّيَتْ الثِّيَابُ ثِيَابًا، لِأَنَّهَا رَاجِعَةٌ إِلَى زَوْجِهَا إِنْ أَقَامَ مَعَهَا، أَوْ إِلَى غَيْرِهِ إِنْ فَارَقَهَا. وَقِيلَ: لِأَنَّهَا ثَابَتْ إِلَى بَيْتِ آبَوَيْهَا، وَهَذَا أَصَحُّ، لِأَنَّهُ لَيْسَ كُلُّ ثِيَابٍ تَعُودُ إِلَى زَوْجٍ، وَأَمَّا الْبِكْرُ فَهِيَ الْعَذْرَاءُ، سُمِّيَتْ بِكْرًا لِأَنَّهَا عَلَى أَوَّلِ حَالَتِهَا الَّتِي خُلِقَتْ بِهَا).

قورتوويى شىكردنەو ھى ئەو دەكات بۆچى بىۋەژن پىي دەگوترى: (ثِيَابٍ) و كچىش پىي دەگوترى: (بكر)؟ دەلى: بىۋەژن بۆيە پىي دەگوترى: (ثِيَابٍ) چونكە دەگەرپىتەو ھى بۆ لای مېردەكەي، ئەگەر لەگەلېدا بەردەوام بى، ياخود ئەگەر

مێردەكەى لێى جیابۆوه، دەچى بۆ لای، مێردىكى دى، هەندىكیش گوتووینە
 لەبەر ئەوه دواى ئەوهى مێردەكەى دەستى لى هەلگرت، دەچیتەوه بۆ لای
 باب و دایكى و، ئەوهش راستترە، چونكە مەرج نیە هەر ئافرهتێك كە مێردى
 دەستى لى هەلگرت، بچى مێردىكى دىكە بكاتەوه، {هەیه دەچیتەوه لای
 مالى بابى} بەلام كچ (بكر) بۆیه پى دەگوترى: (بكر)، چونكە هەر لەسەر ئەو
 حالەتەیه كە خوا لەسەرى خوڵقاندوه.

(واته: دەستكارى نەكراوه، چونكە (بُكَرَة) واته: بەیانى و سەرەتای
 كات، واته ئەو ئافرهتە لەسەرەتاوه خوا چۆنى خوڵقاندوه، هەر بەو شیۆهیه
 ماوهتەوه).

کورتە باسیک لەبارەى

پێگەى بەرزى ھاوسەرانی پێغەمبەرى خواوە ﷺ

بەرێـزان!

ئەم کورتە باسەمان لە بارەى پێگەى بەرزى ھاوسەرانی پێغەمبەرى خواوە ﷺ خوا لیان رازی بى و، بەرپەرچدانەوهى هەندىك گومان و تۆمەتى شیعەى دوازدەهێ (الشَّيْعَةُ الْإِثْنَا عَشَرِيَّة) يه، پالنەرم بۆ پێشكەشکردنى ئەم کورتە باسە لە بارەى دایکانى پروادارانەوه (أُمَّهَاتُ الْمُؤْمِنِينَ)، ھاوسەرە بەرێزو دلسۆزەکانى پێغەمبەرى کۆتایى موحەممەد ﷺ (خوا لیان رازی بى)، ئەوهیه کە هەندىك لە تەفسیرەکانى شیعە، شیعەى دوازدە ئیمامى^(۱)، قسەى زۆر بى جى و ناشایستیان

(۱) مسوڵمانان زانایانى ڕەسەنى ئیسلام بە پێشەواى خۆیان دەزانن و، پێشەوايانى مسوڵمانان نە لە دوازدەدا کورت هەلاتوون، نە لە بیست داو، نە لە سى داو، ئەو بیروکەیه بیروکەیهكى ئەفسانەییە، کەسێك لە نیو هەموو زانایانى ئیسلامدا دوازدەیان لى جیا بکاتەوهو بلى: ئەوانە پێشەوامان، ئەدى ئەوانى دیکە کین و چین؟ لە حالیک دا هەمووشیان وەك یەك پێشەواى مسوڵمانان، ئنجا هەیانە پێشەوایهتیەکەى زیاتر تیدا بەرجەستە بووهو هەیانە کەمتر، هەیانە باشتەر کارى بە زانیاریەکەى کردوهو هەیانە کەمتر، ئەوه شتىكى رێژەییە، بەلام گرنک ئەوهیه هەموو زانایانى ئیسلام و، هەموو ئەوانەى کە بەرێى پێغەمبەرى خوادا ﷺ رۆبون، بە جینشینان و میراتگرانى پێغەمبەرى خاتەم ﷺ دادەنرین، لە لای ئەهلى ئیسلام، بە مەرچىك عەقل و هوشى سەلیم بەکاربێنن و، پابەند بن بە ئایەتەکانى قورئان و، دەقەکانى سوننەتى پێغەمبەرەوه ﷺ:

أ- عەقل و هوشى سەلیم دەلى: ئەو شتانەو ئەو کەسانەى وەك یەکن، پێویستە مامەلەى وەك یەکیان لەگەڵدا بکرى (التَّسْوِيَةُ بَيْنَ الْمُتَمَاثِلِينَ)، یە کسانکردنى شتە وەك یەکەکان.

ب- دەقەکانى قورئانىش بەبى جیاوازیى باسى زانایانى ئیسلام دەکەن: ﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ (المجادلة، خوا ئەوانەتان کە پروایان هیناوه بەرزیان دەکاتەوهو، ئەوانەى کە زانیاریان پێندراوه چەندان پلە.

ج- پینگەمبەری خواش ﷺ باسی زانایان دەکات بە گشتی و دەفەرموی: **إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ** {أُخْرِجَهُ أَحْمَدُ: ۲۱۷۶۳، وَأَبُو دَاوُدَ: ۳۶۴۱، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۲۶۸۲}، زانایان میراتگراڤی پینگەمبەرانن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) پینگەمبەری خاتەم هەندیکى لى جیانە کردوونەوه. کەواتە: هەم عەقلى سەلیم، هەم قورئانی هەکیم، هەم سوننەت و پربازی پینگەمبەری خوا ﷺ فەرمانان پى دەکەن و پابەندمان دەکەن، کە بە یەک چاو تەماشای زانایان و پێشەوابانی ئیسلام بکەین، ئەک هەندیکیان لى جیا بکەینەوه و گۆلبژیریان تیدا بکەین، بە بى پێوەریکی راستەقینە، ئەگەر پێوەریک هەبى، ئەوه جیا، بۆ وینە: چوار خەلیفە راشیدەکانی پینگەمبەری خوا ﷺ کاتی خۆی لە دواى پینگەمبەری خاتەم ﷺ هەموو هاوێلان (خوالیان رازی بى) یان زۆربەى هەرە زۆریان پیکەوتوون، کە ئەبوو بەکر خوا لى رازی بى ئەو پێشەوابە و ئەو زانایە و ئەو حوکمرانە بى، کە لە جیاتی پینگەمبەری خوا ﷺ کاروبارى ئۆممەت بەرپێوەری، لە دواى ئەبوو بەکریش، بە لى ئەبوو بەکر پیشناری کرد، بەلام ئەوه مسوڵمانان و هاوێلان بوون کە پیشناریکەى ئەبوو بەکر یان خوا لى رازی بى پەسند کرد، عومەریان خوا لى رازی بى کردە دووهمین جینشینى پینگەمبەری خوا ﷺ، وەك ئینو تەیمیە دەلى: عومەر بوو بە خەلیفە و حوکمرانی مسوڵمانان دواى ئەوهى هاوێلان (خوالیان رازی بى) لەسەرى کۆک و تەبا بوون، ئەگەرنا کارەکەى ئەبوو بەکر (خوالى رازی بى)، تەنیا پیشناری بوو، ئەبوو بەکریش (خوالى رازی بى)، لەوه باشتر لە دین تێگەشتووه و دەزانى: مادام خۆى مسوڵمانان دایانناوه، هى دواى خۆیشى هەر دەبى مسوڵمانان داینین، بەلام پیشناریکی کرد، لە دواى ئەبوو بەکر، عومەر (خوالیان رازی بى) بوو بە حوکمران و جینشینى پینگەمبەری خوا ﷺ، لە دواى عومەریش مسوڵمانان لە تیان عەلى و عوسماندا خوا لە هەردووکیان رازی بى، چەند رۆژیک خەریک بوون، سەرەجام زۆرینەیان رایان لەسەر عوسمان بوو، ئنجا لە نۆرەى چوارەمدا عەلیان هەلبژارد، خوا لە هەر چواریان رازی بى. هەروەها ئەگەر پێوەریکی بەو شتووەمان هەبى کە هاوێلانی بەرپزی پینگەمبەری خوا ﷺ خوا دەفەرموی: لىیان رازیم و رازیشیان دەکەم و، خوا شاھیدیان بۆ دەدات، کە دلسۆزى و پاکى و چاکیان لە دلداهووه، بە تابیەتى ئەو هەزارو چوار سەد (۱۴۰۰) کەسەى کە لە ژیر سیبەرى (شجرة الرضوان) دا پەیمانیان بە پینگەمبەردا ﷺ کە خوا دەفەرموی: **لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يَبَايَعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا** ﴿۱۸﴾ الفتح، واتە: بە دلنایى خوا رازی بوو لەوانەى لە ژیر درەختەدا پەیمانیان لەگەڵ تۆدا بەست، زانی چیان لە دلدایە، ئارامى و ئوخرنى پزاندە سەر دلان و، پاداشتیشى دانەوه بە سەرکەوتنیکى نزیك.

بەرانبەر بە ھاوسەرائی بەرپۆزی پیغمبەر بە گشتی و (عائشة وحفصة) بە تایبەت کردوون.

ئنجایە تەفسیرەکانی شیعه کاندای دوویانم لای بە نموونە هیناونەوه:

- أ- هەندیک قسەم لە تەفسیری (المیزان) ی (محمد حسین الطباطبائی)، وەرگرتوون.
ب- هەروەها تەفسیری (نمونه) کە هی کۆمەلیک لە زانایانی شیعه یە لە ژێر چاودێری

کەواتە: خوا زانیویەتی چی لە دلی ئەو (١٤٠٠) ھاوڵەدایە، (خوا لێیان پازی بێ)، کە هەر چوار جێنشینە کە پیغمبەریان ﷺ تیدا بوون (عوسمان خوا لینی پازی بێ لەو کاتە نوێنەری پیغمبەری خوا بوو بۆ لای قورەیش و پیغمبەری خوا دەستی خۆی خستە نیو دەستە کە دیکە و فەرمووی: ئەمەش لە جیاتی عوسمان! وەک لە (صحيح البخاري و صحيح مسلم) دا هاتووە، هەموو ئەوانی دیکە یە کە یە کە مسوڵمانان تیدا بوون، وەک (ئەبوو عوبەیدە جەرەر، و، تەلحەو، زوبەیر، سەعدی کوری ئەبی وەققاس و، سەعیدی کوری عاص و، عەبدوڕەحمانی کوری عەوف و سەعدی کوری موغاد و، سەعدی کوری عوبادە) و هەموو ئەو ھاوڵانە دیکە (خوا لێیان پازی بێ)، ئەوانە کە (شیعە دوازدەیی) هیچ حیسابیان بۆ ناکەن، بەلکو دەشیان بوغزین، ئەوانە هەموویان لە ژێر ئەو درەختەدا بوون، کە خوا دەفەرموی: لێیان پازیم، چونکە خوا زانی چیمان لە دڵدا هەیه، بۆیە ئارامی و ئوخرنی پزاندە سەر دلیان و، پاداشتی دانەوه بە سەرکەوتنیکی نیزیکی.

ئنجایە گەر پێوەرێکی ئاوامان لەبەر دەستدا هەبێ، کە خوا و دەفەرموی، بە نسبەت ھاوڵانەوه بە گشتی، بە تایبەتی ئەو هەزارو چوار سەد (١٤٠٠) کەسە، بە نسبەت چوار جێنشینە کە پیغمبەرەوه ﷺ کە ئەو ئەو هەزارو چوار سەد کەسە، زۆربە ی هەرە زۆریان هەلیانباردوون، ئەو لەسەر ئەو بناغە جیاکارییە بکری و بگوتری: چوار خەلیفە راشیدەکان خوا لێیان پازی بێ، واپێدەچی لەوانی دیکە باشتربن، لەبەر ئەوەی هەموو ئەوانە دیکە، ئەو چوارەیان هەلیانباردوون بۆ جێنشینایەتی پیغمبەری خوا ﷺ، یان بگوتری: ئەو هەزارو چوار سەد کەسە، لە کۆی ھاوڵانی دیکە لە پێشتەن، لەبەر ئەوەی خوا پەنھانزان ئەو ئایەتە لەسەر ناردوونە خوار، ئەو پێی تێدەچی، بەلام کەسێک لە خۆراو لە گۆترەو لەسەر بناغە دەمارگیری و، بە چاولیکردنی حوکمی بنەمالەیی و میراتی پادشایەکانی رۆم و فارس، هەندیک لە زانایان بە بیانووی ئەوەی ئەوانە لە وەچەو بنەمالە پیغمبەرن ﷺ جیاپان بکە یەوه، لە راستیدا ئەو شتیکە خوا هیچ بەلگە یەکی لەسەر نەناردۆتە خوار.

ناصر مکارم شیرازی) دا، چهند قسه یه کم لئ وه رگرتوون، که ههر کامیان قسه ی ناشایست و بئ جییان له باره ی هاوسه رانی به ریزی پیغه مبه ره وه ﷺ به گشتی و، به تایبه تی ههر دوو هاوسه ری به ریزو خوشه ویستییه وه: حه فسه و عائیشه، کردوون، بویه به چاکم زانی له و باره وه هه ندیک راستی بخرمه پروو، له چوار برگه داو، له دوو توپی ئه م کورته باسه دا:

برگه ی یه که م: پیغه ی به رزو ناوازه ی دایکانی برواداران، هاوسه رانی به ریزی پیغه مبه ری خوا ﷺ به گشتی:

۱- له سووره تی (الأحزاب) ئایه تی ژماره (۶) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ...﴾ (الأحزاب) پیغه مبه ر ﷺ بو برواداران پیاو له خویان له پیشتره و، هاوسه ره کانیشی دایکانیان.

هاوسه ره کانی پیغه مبه ری خوا ﷺ دایکانی پیاوانی برواداران، به لکو هه ندیک له زانیان گووویانه: هاوسه ره کانی به ریزی پیغه مبه ری خوا ﷺ دایکانی پیاوو ئافره ته کانی مسوولمانان.

۲- ههر له سووره تی (الأحزاب)، له ئایه ته کانی: (۳۰ - ۳۴) دا، با ته ماشا بکه ین خوا چون راسته و خو هاوسه رانی به ریزی پیغه مبه ره که ی ﷺ ده دویتئ، خوا له سه رووی حه وئ ئاسمانه وه به مجوره ئه و هاوسه ره به ریزانه ی پیغه مبه ری کوئای ﷺ ده دویتئ: ﴿يَسَاءَ الَّذِي مَنَ يَأْتِ مِنْكُمْ بِفَحْشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَعَفُ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ (۳۰) ﴿وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُمْ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا﴾ (۳۱) ﴿يَسَاءَ الَّذِي لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنَ الْيَسَاءِ إِنْ أَتَقَيْنَ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ (۳۲) ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ (۳۳) ﴿وَأذْكُرَنَّ مَا يَتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ (۳۴) (الأحزاب،

لێره دا به کورتیی ئهو ئایه ته موباره کانه مانا ده کهین، خوا ده فهرموئ: ئه ی ئافره تانی پێغه مبه ر! (واته: ئه ی هاوسه رانی پێغه مبه ر ﷺ!) هه ر کامێک له ئیوه کرده وه یه کی نا قو لای ئاشکرا، (یاخود ئاشکرا که ر) ئه نجام بدا^(۱)، (پێغه مبه ری خوا ئازار بدات و نا ره حه ت بکات)، سزای بۆ دوو قات ده کرێته وه و، ئه وه ش له سه ر خوا ئاسانه، هه ر کامیش له ئیوه گوێرا یه ل بۆ خوا و بۆ پێغه مبه ره که ی و، کرده وه ی باشیش بکات، دوو جا ران پا دا شتی ده دهینه وه و، بژیویکی پر ریزو حورمه ت (یاخود بژیویکی زۆر باش و په سند) یشمان بۆ ئاماده کرده، ئه ی ئافره تانی پێغه مبه ر! ئیوه ئه گه ر پارێز بکه ن، (پارێز له خوا بکه ن)، وه ک ه یچ کام له ئافره تان نین، (پێگه یه کی زۆر به رزو نا وه زه تان هه یه، هاوسه رانی به ریزی پێغه مبه رن ﷺ)، بۆیه قسه ی نه رم و ناسک مه که ن، (قسه ی به نازه وه مه که ن)، که سه ره نجام که سێک که دلێ نه خو شیی تیدا یه ته ماعتان تی بکات و، قسه یه کی په سند بکه ن و، له ماله کانی خو تانی ش دا نیشته جی بن و، وه ک را زاننده وه ی سه رده می نه فامیی خو تان مه را زیننه وه، (یاخود وه ک خو ڕوو تکر د نه وه ی سه رده می نه فامیی خو تان ڕووت مه که نه وه، واته: به زۆری له مال دا بن و، که چوونه ده ریش به شیوه یه ک بچه ده ر، وه ک ئافره تانی ڕۆژگاری نه فامیی مه که ن، چ له ڕووی خو ڕا زاننده وه و، چ له ڕووی ده ر خستنی جوانییه کانی خو تانه وه)، نوێژ به رپا بکه ن و زه کات بده ن و فه رمانبه ری خوا و پێغه مبه ره که ی بکه ن، به دلنیا یی ئه ی (ئافره ته) خا وه نه کانی مال (ی پێغه مبه ر ﷺ!) خوا ته نیا ده یه وئ پی سی تان لی لابه رئ، (پی سی گونا هو لادان و تاوان) و به پا ککر د نه وه ی چا ک پا کتان بکاته وه، یاد ی ئه و ئایه تانه و ئه و

(۱) پینتریش گو ت و و مانه: ﴿بِفَاحْشَةٍ مُّبِينَةٍ﴾، ته نیا له سی ئایه تدا ها توه له قو ر ئاندا: ۱- له سوو ره تی (النساء) دا، ۲- لیره له سوو ره تی (الأحزاب) دا، ۳- له سوو ره تی (الطلاق) دا، که ئیمه هه م له ته فسیری سوو ره تی سوو ره تی (النساء) و، هه م له ته فسیری سوو ره تی (الأحزاب) و، هه م له ته فسیری سوو ره تی (الطلاق) یشدا، قسه مان لیکرد که مه به ست له: ﴿بِفَاحْشَةٍ مُّبِينَةٍ﴾، ئازاردانی ژنه بۆ میردی، چونکه وشه ی (فاحشة) ئه گه ر به ته نیا بۆ، به مانای داوین پیسیه و به مانای نیربازییه و، به مانای لادانی جینسیه، به لام که قهیدی ﴿مُبِينَةٍ﴾، یان (مُبَيِّنَةٍ) ده خرێته سه ر، واته: ئه وه که ئه و ئافره ته به جو ریک له گه ل می ریددا مامه له بکات، ئازاری بدات و نا ره حه ت و بی زاری بکات.

حیکمەتەش بکەنەووە که له ماله که تاندا دەخوێژنەووە، (بیر خۆتانیاں بهێننەووە)، به دنیایی خوا په‌نهانکاری شارەزایه.

ئنجای ئیمه له تەفسیری سوورەتی ئەحزابدا به تەفصیل له باره‌ی ئەو ئایەتە تانەووە قسەمان کردووە، له‌وێشدا به‌رپەرچی قسە‌ی شیعه‌کامان داو‌ه‌تەووە که ده‌لێن: لێره‌دا که خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾، ئە‌ی خاوه‌نانی مال (اهل البيت)، خوا ده‌یه‌وێ پی‌سیتان لێ لابه‌ری و به‌پاک‌کردنەووە پاکتان بکاته‌ووە، له‌وێ پرو‌مان کردۆتەووە که به‌دنیایی له‌م ئایەتە تانە هه‌موویاندا، پرو‌ی دواندن له‌هاوسه‌رانی به‌ریزی پی‌غه‌مبه‌ره‌ ﷺ، وشه‌ی ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ یش، له‌ دوو شوێن له‌قورئاندا هاته‌و، له‌ سوورەتی (الأحزاب) و له‌ سوورەتی (هود) داو، له‌هه‌ردووکیاندا مه‌به‌ست پێی ژن و هاوسه‌ره‌، ه‌ی (الأحزاب) ئاشکرایه (یا نساء النبیین)، له‌ سوورەتی (هود) یشدا فریشته‌کان هاوسه‌ری ئیبراهیم (سارا خاتوون) ده‌دوینن: ﴿قَالُوا أَنْعَجِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ...﴾ ﴿هُود﴾، وشه‌ی ﴿أَهْلَ الْبێتِ﴾، یانی: ژن و هاوسه‌رو خێزان، له‌قورئاندا ته‌نیا له‌و دوو شوێنه‌دا هاته‌و، له‌هه‌ردوو شوێنه‌کاندا پرو‌ی دواندن له‌هاوسه‌ری پیاوه‌، لێره‌: هاوسه‌رانی پی‌غه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ، له‌وێش: هاوسه‌ری ئیبراهیم (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ئنجای ته‌گه‌ر دوا‌یی ده‌قیکی سوننه‌ت هه‌بێ ئەوانه‌ی دیکه‌ش بخه‌ینه‌نیو چه‌مکی ئە‌م ئایەتەووە، وه‌ك‌ عه‌لی و فاتیمه‌و هه‌سه‌ن و حوسه‌ین خوا لێیان پازی بێ، به‌لكو هه‌ندیك له‌ زانایان ده‌لێن: خزمانی دیکه‌ی پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ، به‌لام بیگومان مه‌به‌ستی ئە‌سلێ و سه‌ره‌کی له‌م ته‌عبیره‌، هاوسه‌رانی به‌ریزی پی‌غه‌مبه‌ری خوان ﷺ.

به‌لێ خوا ﷻ ئاوا هاوسه‌رانی به‌ریزی پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ ده‌دوینێ و، ئە‌وه‌ پایه‌و پی‌گه‌ی به‌رزیانه‌، هه‌روه‌ها له‌ سوورەتی (النور) یش له‌ ئایه‌تی (٢٦) دا، که تاییه‌ت له‌ باره‌ی دایکمان عایشه‌وه‌یه (خوا لێی پازی بێ)، به‌لام واتاو

چەمکە کە ی ھاوسەرەکانی دیکە ی پێغەمبەریش دەگریتهوه، کە لە بەسەرھاتی بوختان کران بۆ دایکمان عائیشەدا (خوا لێی رازی بێ)، خوا ﷺ شازدە (۱۶) ئایەتی ناردنە خوار، ئایەتەکانی: (۱۱ - ۲۶)، لە ئایەتی (۲۶)م و کۆتایی دا کە شازدە یەمین ئایەتە، بە نەسبەت کۆی ئەو ئایەتەوهی کە لە بارە ی بەسەرھاتی بوختان (إفک) بۆ کرانی دایکمان عائیشەوه هاتنە خوار، لە ئایەتی کۆتایی دا دەفەر موی: ﴿الْحَيْثُ لِلْحَيْثِ وَالْحَيْثُ لِلْحَيْثِ وَالطَّيِّبُ لِلطَّيِّبِ وَالطَّيِّبُ لِلطَّيِّبِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ (النور، واتە: ئافرەتانی پیس بۆ پیاوانی پیسن و، پیاوانی پیسیش بۆ ئافرەتانی پیسن، ئافرەتانی پاک بۆ پیاوانی پاکن و، پیاوانی پاکیش بۆ ئافرەتانی پاکن، ئەوانە دوورن لەوهی (دڵنەخۆشەکان و بوختانچیەکان) دەلێن، لیبوردنێک و بژیویکی ئەوپەری باشیان هەیه، یاخود: ئەوپەری پر ریزو حورمەتیان هەیه، (لە لای خوا ﷺ) کە بە تایبەت عائیشە دەگریتهوه خوا لێی رازی بێ و، لەگەڵیدا ئەو پیاوهی لەگەڵ ئەودا بوختانی پێ کرا (صەفوانی کورپی موعەتتیلی سەھمی)، بەلام بێگومان چەمکە کە ی ھەموو ھاوسەرە بەریزەکانی دیکە ی پێغەمبەری خوا ﷺ دەگریتهوه، ھەروەھا تیکرای ئافرەتان و پیاوانی پاک و چاک.

کەواتە: ئاوا خوا ﷺ باسی پێگەو پایە ی بەرز و ناوازی ھاوسەرانی بەریزی پێغەمبەر ﷺ دەکات.

برگە ی دووھم: ئایا ئایەتەکانی سوورەتی (التحریم) مانای خرابیی ھاوسەرانی بەریزی پێغەمبەر ﷺ دەگەینەن؟

کە وەك گوتم: شیعی ی دوازدە ئیمامیی کە بەداخهوه لە پشت پەرەدی رەشەوه تەماشای ھاوێلان بە گشتی و، بە تایبەت ھاوسەرانی بەریزی پێغەمبەری خوا ﷺ و لە نیویشیانداو بەتایبەتتر: حەفصەو عائیشە (خوا لێیان رازی بێ) دەکەن، وایان لێ خوێندۆتەوه، وەك دوا یی باسی دەکەین، ئنجا با

ته ماشا بکهین: (ابن عجیبة) له ته فسیره کهی خویدا^(۱)، له (النسفی) یه وه نه قل ده کات و ده لی: (کَيْفَ يَكُونُ الْمُبْدَلَاتُ خَيْرًا مِنْهُنَّ، وَلَمْ يَكُنْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ نِسَاءٌ خَيْرٌ مِنْ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ؟ نَقُولُ: إِذَا طَلَّقَهُنَّ الرَّسُولُ لِعِصْيَانِهِنَّ لَهُ، وَإِذَا لِهِنَّ إِيَّاهُ، لَمْ يَبْقَيْنَ عَلَى تِلْكَ الصِّفَةِ، وَكَانَ غَيْرُهُنَّ مِنَ الْمُوصُوفَاتِ بِهَذِهِ الْأَوْصَافِ مَعَ الطَّاعَةِ لِلرَّسُولِ اللَّهِ، خَيْرًا مِنْهُنَّ).

که خوا ﷺ ده فهرموئ: ﴿عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ﴾، رهنکه نه گهر نهو (پیغمبر ﷺ) ته لاقتان بدات، په روه ردگاری هاوسه رانی له تیوه باشتی بو بگوړی، بیانکاته جیداری تیوه، (النسفی) ده لی: نه گهر گوت: چوڼ ده بی نهو ثافره تانه ی ده بنه جیدارو پی گوړدراوی هاوسه رانی پیغمبر ﷺ {واته: هاوسه ره کان لابچن و بگوړدرین به وانه}، چوڼ به دیله کانیان له وانه باشت ده بن، له حالیکدا که له سهر پرووی زهوی باشت له دایکانی پرواداران له نیو ثافره تاندا نه بووه؟ ده لیین: نه گهر پیغمبره ی خوا ﷺ ته لاقی دابانایه، چونکه سهر پیچیان لیی کردوه و تازاریان داوه (و له سهر تازاردانه که ی بهر ده وام بوو بانایه)، نهو کاته له سهر نهو سیفه ته نه دهمان و، نهو کاته نهو ثافره تانه ی خاوه نی نهو سیفه تانه، که خوا ﷺ خستوونیه پروو: ﴿مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ فَنَنْتِ تَبَيَّنَ عَيْدَاتٍ سَيَحْتِ﴾، نهو کاته نهو ثافره تانه ی رازیندراوه ده بوون بهو سیفه تانه، باشت ده بوون له دایکانی پروادارانیک که پیغمبره ی خوا ﷺ ده سته رداریان ده بوو و وازی لی ده هینان.

نهمه مانایه کی ریڅ و راست و مه عقوول، نجا هر چه نده (النسفی) پرووی نه کردو ته وه، که بوچی ده لی: له سهر پرووی زهوی هیچ ثافره تانیڅ له دایکانی پرواداران باشت نه بوون؟ چونکه به پیی ثایه تی (۲۶) ی سووره تی (النور)، خوا ده فهرموئ: ﴿وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ﴾، که واته: نهو هاوسه رانه

دیاره (طیبات) بوون، بۆیه خوا ﷺ قسمةتی ئەوانی خستۆته لای ئەو پیاوه، هه‌ره (طیب) و پاک و چاکه، که پیغه‌مبه‌ری خوايه ﷺ.

به‌لام ئەگەر وه‌ك شيعه ده‌لێن: پيس و زيانبه‌خش بوونايه، به‌ دلنایي خواي کاربه‌جی بواړی نه‌ده‌دا ئەو ئافره‌تانه بینه ژیر نیکاحی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ و بینه هاوسه‌ری.

هه‌ر له باره‌ی چه‌مکی ئەو ئایه‌ته موباره‌که‌وه که ناگونجی بکریته به‌لگه له‌سه‌ر تانه‌دان له هاوسه‌رانی به‌پریزی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ واته: ئایه‌تی ژماره پینجی سوورەتی (التحریم) که ده‌فه‌رموی: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُۥٓ إِن طَلَّقَکَٓ أَن یُبَدِّلَہٗٓ أَزْوَاجًا خَیْرًا مِّنْکَ﴾، یه‌کیکی دیکه له ڕوونکه‌ره‌وانی قورئان (عبدالرحمن بن ناصر السعدی) له تەفسیره‌که‌ی خۆیدا^(۱) ده‌لێ:

(فَلَمَّا سَمِعَنَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُنَّ) هَذَا التَّخْوِيفَ وَالتَّأْدِيبَ، بَادَرْنَ إِلَى رِضَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَكَانَ هَذَا الْوَصْفُ مُنْطَبِقًا عَلَيْهِنَّ، فَصِرْنَ أَفْضَلُ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ، وَفِي هَذَا دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ اللَّهَ لَا يَخْتَارُ لِرَسُولِهِ ﷺ إِلَّا أَكْمَلَ الْأَحْوَالِ وَأَعْلَى الْأُمُورِ، فَلَمَّا اخْتَارَ اللَّهُ لِرَسُولِهِ بَقَاءَ نِسَائِهِ الْمَذْكُورَاتِ مَعَهُ، دَلَّ عَلَى أَنَّهُنَّ خَيْرُ النِّسَاءِ وَأَكْمَلُهُنَّ، وَاتَّه: كَانَتْ هَؤُلَاءِ هَاوَسَه‌رانی به‌پریزی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئەو ترساندنه‌و ته‌مبێ کردنه‌یان بیست، یه‌کسه‌ر ده‌ست و بردیان کرد بۆ رازیکردنی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و ئەو وه‌سفه [که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَنَاطٍ تَبَتَّ عِدَّتِ سَحَّحَتْ﴾، ئەگەر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌ستبه‌رداریان بێ، خوا هاوسه‌رانیکی ئاواي بۆ ده‌ره‌خسینی]، به‌سه‌ریان دا چه‌سپا و بوون به‌ باشترین ئافره‌تانی بر‌واداران، ئەم‌ه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئەوه که خوا ﷺ باشترین و ته‌واترین حال نه‌بی و به‌رزترین کار نه‌بی بۆ پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ هه‌لنا‌ب‌ژی‌ری.

(۱) تیسیر الکریم المنان فی تفسیر کلام الرحمن: ص (۸۷۳، ۸۷۴).

مادام خوا مانەوێ هەوسەرەکانی، ئەو هەوسەرانی باسیان کراون، بۆ
پێغەمبەرە کە هەلبژاردبێ و بپاری دابێ میننەوێ لە خزمەتیدا، ئەو بە لگەیه
لەسەر ئەوێ ئەو هەوسەرانی باشتترینی ئافەرەتانی و تەواوترینیان، ئەمەش
شتیکێ زۆر مەنتیقی و مانا لیکدانەوێهێکی پێک و راستە، خوا پاداشتیان بداتەوێ.

برگە ی سێهەم: کەواتە: **قَسَمِي قَرْيُوكَ وَ پَر قَيْنَه وَ بُوغْزِي نووسەرە شیعە**
ئیمامییەکان، هیچ بنەمایەکی زانستی و شەریعی و عەقڵیی نیە.

ئەجا با تەماشای قسەکانی ئەو دوو تەفسیرە بکەین:

یەكەم: (محمد حسين الطباطبائي) کە شیعە خۆی بە حەکیم و فەیلەسووف و، تەفسیرە کە
(الميزان) بە موعتەبەرترین تەفسیری خۆیان دادەنێت و بە زمانی عەرەبی نووسراوە^(۱)،
ئەوا ئەم ئایەتە بە لاریدا دەبات و مانای لێ دەداتەوێ، کە سەر بکێشێ بۆ ئەک لە پشت
پەردە ی رەشەوێ، تەماشاکردنی هەوسەرانی بە پێزی پێغەمبەری خوا ﷺ، بە لکو زۆر بە
گوناھبار و خراپە کاریش دایانبێ! دەلێ:

(وَالصَّغُو: الْمَيْلُ، وَالْمُرَادُ بِهِ الْمَيْلُ إِلَى الْبَاطِلِ وَالْخُرُوجُ عَنِ الْإِسْتِقَامَةِ، وَقَدْ كَانَ مَا
كَانَ مِنْهُمْ مِنْ إِذْنِهِ وَالتَّظَاهِرِ عَلَيْهِ مِنَ الْكِبَائِرِ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ
اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا﴾ ٥٧ وَالْأَحْزَابِ، ﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ
اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ٦١ التَّوْبَةِ)، واتە: (صغو) بە مانای مەیلە (ئەوێ راستە لە
رووی زمانەوانییەوێ)، بە لām مەبەست لێرەدا مەبەست پێی لادانە بەرەو ناھەق
و دەرچوونە لە راستە پێ، ئەوێش کە لەو دووانە روویدا [ناویان ناھێنێ،
واتە: (حەفصەو عایشە)، خوا لێیان رازی بێ]، لە ئازاردانی (پێغەمبەر ﷺ) و
پشتی یە کدی گرتن بۆ ئازاردانی، لە گوناھە گەورەکان بوو، خۆی بەرزیش
فەرموویەتی: ئەوانە ی ئازاری خواو پێغەمبەری خوا دەدەن، خوا لە دنیاو
دواپۆژدا نەفرینی لێکردوون، سزاو ئازاریکی پێسواکەری بۆ داناون، ھەر و ھا
خوا فەرموویەتی: ئەوانە ی ئازاری پێغەمبەری خوا دەدەن، سزاو ئازاریکی بە

ئیشیان بۆ ھەيە. واتە: ھەفصەو عائیشە خوا لێیان رازی بێ، وەبەر ھەرەشەي ئەو دوو ئایەتە دەکەون!!

ئای چەند بێ ئەدەبییەکی گەورەيەو، چەند بێ حورمەتیيەکی مەزنە بەرانبەر بە ھاوسەرانیك کە خوا ﷺ بۆ پیغەمبەرەکەي ﷺ ھەلیزار دوون، ھەر لەبەر ئەوێ بە پیشبەرکەي زۆر خۆشەویستیان بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ، تەگبیریکیان کردووە کە ھەوێیەکیان لە کۆل بێتەو، یاخود پیغەمبەر ﷺ لەلای ئەو ھەوێیەیان نەمینیتەو، کە زەینەبی کچی جەحشەو لە لای وی ھەنگوینی خواردۆتەو، یان ماریەي قیبطی (خوا لێی رازی بێ)، وەك ھەوێیەك لە کۆلیان بێتەو، ھاوسەرەکیان زیاتر روو لە وان بکات، ھەموو ئەوێ ھەفصەو عائیشە کردوویانە (خوا لێیان رازی بێ)، بە پالنەری زیدە خۆشویستیان بوو بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ، و لەبەر زۆر رق ھەلسانیان نەبوو لێ و نەیانویستووە ئازاری بدەن، بەلام ناراستەو خۆ شتەکە بۆتە ھۆی ئازاردانی پیغەمبەر ﷺ، نەك ئەوان مەبەستیان بووبێ، کەچی ئەو بێنی ئەوێ لێ ھەلھێنجی کە وەبەر لەعەنەتی خوا کەوتوون و خوا ئازاری ریسواکەری بۆ داناون و، ئازاری بە ئیشی بۆ داناون!! بەراستی ئەو جگە لە بێ ئینصافی و دلەرشیی و، جگە لە ناحالیی بوون لە قورئان و لە سوننەتی پیغەمبەری خوا ﷺ، و جگە لە دوور کەوتنەو لە عەقل و ڕەوشتە بەرزەکانی مسوڵمانان، ھێچی دیکە نیە.

ئەو ئایەتانەش کە ئەو بە بەلگەي ھێناونەو، چ ئەوێ (الأحزاب) و، چ ئەوێ (التوبة)، لە بارەي موناھەتەکانەو ھاتوونە خوارو، ھێچ پەيوەندیان ھەر بە مسوڵمانیشەو نیە، چ جایی ھاوسەرانی پاك و چاکی پیغەمبەری خوا ﷺ!!

ھەلبەتە دوای ئەوێ کە خوا ﷺ لە سوورەتی (النور) دا رایدەگەيەنی کە ئافرەتە پاکەکان بۆ پیاوێ پاکەکان و پیاوێ پاکەکان بۆ ئافرەتە پاکەکان، ئاشکراشە کە ئەو ئافرەتە پاك و چاكانە ھاوسەری پیغەمبەری خوا ﷺ، کەواتە: ھێچ دەرفەت بۆ گومانی بەدو قسەي بێ نەزاكەت بەرانبەریان

نەماوە! خواش ﷺ ھەر پەشەی لێکردوون لە ئەو ئافەرەتانە، کە ئەگەر بەردەوام بن لە سەر ئازاردانی پێغەمبەرە کەیی ﷺ کە وەک گوتم: ئازاردانە کە ناپراستە و خۆ بوو، نەك پراستە و خۆ و، ئەوان کاریکیان کردووە بۆ ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ دڵی ئازار بدرێ، نەك مەبەستیان بووبی ئازاری بدەن، بە لێکو قەزەبە کە مونا فەسە بوو لە خۆشەویستی پێغەمبەردا ﷺ و نزیکیی زیاتر لێهەو، کە چی کەسیک بێتی ئەو بەکات بەهانیو دەستەچیلە ئەو، کە دایکانی برواداران، وەبەر ئەفرینی خوا بخات و پپی وابی ئازاری پرسیواکەرو بە ئیشیان بۆ ھەبەو، ئەو ھەموو ئایەتانە دیکە نادیدە بگرێ، ئەوانە سوورەتی ئەحزاب کە خۆبندماننەو، ئەوەی سوورەتی نوور و، ئەوانە ئیرەش (التحریم)، ئەو شتیکی زۆر ناماقوول و بێ جییه! سەربارەش خوا فەرموویەتی: ئەگەر تەلاقان بدات، خوا ھاوسەرانی دیکە بەو جورە بۆ دەپەخسێتی و دەیانکاتە جێدارتان، نەك لە ھەموو حالان دا!!

دووهم: ئیستاش با قسە تەفسیریکی دیکەشیان سەرنج بدەین، ھی شیعە دوازدەیی، کە تەفسیری (مۆنە) یە^(۱) بە فارسی، دەلی:

(از مجموع ین هیة برمی آید که بعض از همسران پیامبر، نه تنها آورا با سخنان خود ناراحت میکردند، بلکه مسئله رازداری، که از مهمترین شرائط يك همسر به وفا است، در آنها نبود).

واتە: لە کۆی ئەم ئایەتە وەردەگیرێ کە ھەندێک لە ھاوسەرانی پێغەمبەر ﷺ نەك ھەر بە قسەکانی خۆیان، ئەویان ناپەرحەت دەکرد، بە لێکو مەسەلە پاراستنی نھێنی، کە لە گەرنەترین مەرجەکانی ھاوسەرێکی بە وەفایە، ئەو سیفەتەشیان تێدا نەبوو!!

بېگومان ئەو ەش بى ئەدەبىيە كى زۆر ناقلایە و، دەلیم:

أ- ئەوانە یان دەبى كۆیلەى ژنەکانیان بن.

ب- یان دەبى نەزانن پیاویك كە زیاتر لە ھاوسەرپكى ھەبى، ئەو ھاوسەرانە پىكەو ە مونافەسەو پىشپركىيان دەبى و، ھەستى ھەویدارییان دەبى و، غەپرەیان دەبى، لە ئەنجامى ئەو ەش دا كە ھەر كامىكیان دەیەوۆ لە مێردەكەى نزیكتر بى، دەیەوۆ ئەو ە دىكە دووربكەوێتەو ەو، دەمەقالى دەبى و قسەو قال دەبى، ئنجا ئەوانە واپێدەچى یان كۆیلەى ژنەکانیان بن و، ژنەکانیان چىيان پى بلین، وابكەن و وایان كردبى، یان لە عەقل و مەنطق و عیلم و واقع زۆر خویان دوور خستۆتەو ە! ھاوسەرانى بەرپزى پىغەمبەرى خوا ﷺ كە قسەيەكیان كردو ەو، پىغەمبەرى خوا دل ى پى نارەحەت بو ەو، مەبەستیان ئەو ە نەبو ە پىغەمبەرى خوا ئازار بەدن، بەلكو ئافرەت عاتیفە و ھەست و سۆزى ھەيەو ھەستى ھەویداریتیی ھەيە، بۆيەش پىغەمبەرى خوا ﷺ زۆر لەگەل ىيان چاوپۆشيكارو لیبورد ەو مېھرەبان بو ەو، چونكە زانیویەتى لە خو ەو ویستى ئەو دا وادەكەن، نەك رقیان لى ھەلبستى، ئنجا ئەگەر پىغەمبەرى خوا ﷺ زانیباى یەككە لە ھاوسەرانى لەگەل ىدا پاك نیەو موخەننەتە، كەس دەستى نەگرتبو ەو، وازى لى دەھینا.

بۆيە ئەمەش جگە لە داخى دل ى خو ەشتن، بە ھەردوو دایكانى بەرپزما ن: حەفصەو عائشە (خوا لىيان رازى بى)، كە كچى ھەردوو وەزیرەكەى پىغەمبەرى خوا ﷺ و، ھەردوو ھاو ەل ە زۆر نزیك و دل ەسۆزەكەى پىغەمبەرى خوا ﷺ، ئەبو ە بەكرو عومەر بو ەن، جگە لە رقى ھەل ەسان لە بابیان و لە خو ەشیان، ھىچى دىكەى لى ناخویندرتەو ە.

بەرگە ی چوارەم و کۆتایی: ئەو جوۆرە قسانە بێ ریزی بێ هاوسەرائی
پێغەمبەری خوا ﷺ و دڵنەخۆشییە بەرانبەر یان و، بێ ئەدەبییە بەرانبەر پێغەمبەری
خوا ﷺ و، حالی نەبوونی شە لە سرووشتی ژیان و سرووشتی ئافرەتانی ش:

ئەنجا من ئەو هی لێ دەخوینمەو، کە چەند پالەنەرێک لە پشت ئەو قسانەو هەن:

۱- لە بیانو بوون لە هاوێلان و هاوسەرائی پێغەمبەری خوا ﷺ و رق و بوغز
بەرامبەر یان، بە تاییەت: حەفصەو عایشە (خوا لێیان رازی بێ) و با بیان عومەر و ئەبوو
بەکر، بۆیە ش حەفصەم پێش عایشە خست، چونکە نەینییە کە پێغەمبەر ﷺ دایناو،
بە پێی هەردوو ریاویەتە کە، ئەگەر خواردنی هەنگوین بوو لە لای زەینەب، پێشی
حەفصە پێی گوتو: بۆی مەغافیرت لی دی، بە رێککەوتن لە گەڵ دایکمان عایشە داو،
ئەگەر جووت بوون بوو لە گەڵ ماریە قیبطی دا، لە ژوورە کە حەفصە دا بوو، ئەو
نەینییە کە لە لا داندراو لە لایەن پێغەمبەرەو ﷺ و، ئەو درکاندوویەتی بۆ دایکمان
عایشە ﷺ (خوا لێیان رازی بێ).

۲- ئایا دوا ی فەرماشتی خوا ﷺ کە دەفەر مو: ﴿يَنْسَاءُ اَلَّتِي لَسْتُ كَاَحَدٍ مِّنَ
اَلنِّسَاءِ اِنْ اَنْقَيْتُ﴾، ئە ی ئافرەتانی پێغەمبەر ﷺ! ئیو وەك هیچ کام لە ئافرەتان نین
ئەگەر پارێزکار بن، ئایا نەدەبوو واز لە بێ ریزی بەرانبەر یان بهێنری؟ مادام گو ی لە
فەرماشتی خوا بگیری کە خوا دەفەر مو: ئیو وەك هیچ کام لە ئافرەتان نین، ﴿اِنْ
اَنْقَيْتُ﴾، ئەگەر ئەهلی تەقوا بن، بێگومانیش حەفصەو عایشە (خوا لێیان رازی بێ)
کە سێرەو ژیا نەکیان دەخویننەو، دەزانن چەندە ئەهلی تەقوا بوون:

أ- بەنسبەت حەفصەو دەلێن: موصحف ئەو موصحفە ی تێستا لەبەر دەستی ئیمە
دایە، لە مائی حەفصە دا بوو خوا لێی رازی بێ، دوا ی ئەو هی بە پێشنیاری عومەر
لە سەردەمی ئەبوو بەکر دا (خوا لێیان رازی بێ)، لە دوو توپی موصحفە فیکدا هەموو
قورئان کۆ کرایەو، لە لای عومەر بوو، دوا یی لە لای حەفصە ی کچی داینا، حەفصە ش
هەموو قورئانی لەبەر بوو.

ب- به نسبته عائیشه وه ده لّیین: عائیشه ش هه موو قور ئانی له بهر بووه، عائیشه (خوا لّی رازی بّی)، ئەو شازده (۱۶) ئایه تهی سوور هتی نووری به سن، تا کو قیامهت مایه ی شانازی و، هه زار قسه و قالّی بوغزاویانه ی شیع ه فلسّیکی قه لب ناهیتّی، له بهرانبه ر (۱۶) ئایه تی خوا ی بهر زو مه زندا، که کۆتاییه که یان ئەوه یه خوا ده فه رموی: ﴿أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ (النور، ئەوانه دوورن له وه ی ئەو (دلنه خو ش) انه ده لّیین و، لیبور دنّیک و بژیو یکی ئەوه پهری باش و پر پّیزو حورمه تیان بۆ هه یه، ئنجا بیگومان هه رچی ئەو هاوسه ره بهر یزانه کردوویانه، وه ک پّیشتریش گوتمان، هه رچه نده هه له ش بووبی، به لام هه ر له بهر زیده خو شه ویستییان بۆ پّیغه مبه ری خوا ﴿بِوَبّی وَیَسْتَبِیان نازاری بده ن! شتی ئاوا هه ر ناگونجی، پّیغه مبه ریک﴾ که خوا وه حی ی بۆ ده نیترّی و، خوا ی پهروه ردگار ئاگاداری دل و دهروونی هه موو مرو فّه کانه، ئەگه ر زانیبایه ئەو هاوسه رانه ی به که لّکی نایه ن، ده یفه رموو: ده ستیان لّی بهرده.

۳- ئایا هاوه لان و هاوسه رانی پّیغه مبه ری خوا ﴿بِوَبّی هینده به خراپ زانین، وپّرای تیکگیران له گه لّ قور ئاندا، ناراسته و خو ش تانه دان نیه له عه قلّ و هو شیار یی پّیغه مبه ر ﴿بِوَبّی؟﴾ با، له راستییدا ئەوه گومانی خراپ بردنه به خودی پّیغه مبه ریش ﴿بِوَبّی، پّیغه مبه ری خوا وپّرای ئەوه ی که بۆ خو ی خاوه نی گهوره ترین عه قلّ بووه، بیگومان هه موو پّیغه مبه ران له رۆژگاری خو یاندا، له هه موو خه لّکی رۆژگاری خو یان عاقل تر بوون و بلیمهت بوون، وپّرای ئەوه که پّیغه مبه ر ﴿بِوَبّی وه حی ی خواشی بۆ هاتوه، ئنجا که سیّک هاوسه ره کانی هینده به خراپ دابنّی، له حالیکدا ئەویش له لای خو ی بیانیه یلّیته وه، ئایا ئەوه تانه دان نیه له عه قلّ و هو ش پّیغه مبه ریش؟ بیگومان با.

۴- کۆتا قسه شم ئەوه یه: هه موو ئەوه ی ئەو دوو نوو سه ره شیعیه کردوویانه به بنه ما بۆ ئەو گومانی خراپ پّیبردن و دلّره شییه، بهرانبه ر به هه ردوو هاوسه ری بهر یزو دلّسو زی پّیغه مبه ری خوا ﴿بِوَبّی: عائیشه و هه فسه، ئەوه یه که له ئایه تی ژماره (۵) ی سوور هتی (التحریم) دا، خوا ده فه رموی: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَقْتُكَ أَنْ يَبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ﴾.

بەلام دەتیین: بە دلتیایی ئەو ھەر ھەشە کردنە بە تەلاقدان، تەنیا بۆ ترساندن و تەمبێ کردن بوو، ئەگەر ئەنجامگیری خراپی لێ بکری، وەك ئەو ھەوایە ئەنجامگیری خراپ لەو ئایەتە موبارە کە بکری، کە خوا ﷻ بە پیغەمبەری کۆتایی ﷺ دەفرموی: ﴿لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْطَبَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَسِرِينَ﴾ (٦٥) الزمر، واتە: ئەگەر ھاوبەش دابنێی بۆ (خوا)، کردەو ھەت ھەلدەو ھەشیتهو ھە لە زیانباران دەبی، ئنجا ئایا کە خوا مەر جی داناو، بۆ پیغەمبەرە کە: ئەگەر ھاوبەش دابنێی بۆ خوا، کردەو ھەت ھەلدەو ھەشیتهو ھە بە دلتیایی لە ھەرە زیانباران دەبی، ئایا دەگونجی بگوتری: لەبەر ئەو ھەوای خوا وای پی فرموو، کەواتە: وایە؟ نەخیر، بیگومان ئەو کوفرە.

لێرەش کە خوا دەفرموی: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَقَنَّ أَنْ يَبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَ﴾، رەنگە ئەگەر تەلاقان بدات پەرورەدگاری ھاوسەرانی لە ئیو ھاشتری بۆ پرە خسینی، بەلام ئایا تەلاقی داو؟ نەخیر، کەواتە: ھاوسەرانی لەوان ھاشتری بۆ نەرە خساندوون و، ھەر ئەوان ھاشترین ھاوسەرە کانی بوون، بە بەلگە ھەو ھەو ھەشیتهو ھە لە ژێر نیکاحی پیغەمبەردا ﷺ و، بە ھاوسەری بەرپیزی پیغەمبەر ھیشتیتهو، کەواتە: ئەو سیفەتە ھەو ھەو فرموی: لەو ئافرەتانەدا دەبن کە جیگۆرکەیان پیدە کات لەگەڵ ئیو ھەو، ئیو ھەو پێ دەگۆری و دەیانھینیتە شوینی ئیو، کە بریتین لە: ﴿مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَتَّبِعْنَ عِدَاتِ سَيِّحَتٍ تَبَتَّ وَأَبْكَارًا﴾، دیارە ئەو ھەشت سیفەتە، لە ھاوسەرە بەرپزە کانی پیغەمبەری خاتەمدا ﷺ بوون، بۆ ھەش خوا ﷻ ئەوانی لانە بردو، کە ئەو ئافرەتە گریمانکراوانە ھینیتە شوینیان، بەلکو ھەر خۆیان ھیشتوونەو، چونکە ھەر خۆیان خواوەنی ئەو سیفەتە بوون، کە پەسندی خوا پەرورەدگارن.

ھەر کە سێك عەقْل و ئینصافی ھەبیت، دوا ئەم کورتە باسە بەندە، پیم وایە کە جاریکی دیکە مانای ھەلە لەو ئایەتە موبارە کە ناگری و، دەشزانێ

هه‌موو ئەوانەى بى پىزى و بى ئەدەبىي بەرانبەر بە هاوسەرانى بە پىزى
 پىغەمبەرى خوا ﷺ دەكەن، بە تايەت عائىشەو حەفصە (خوا لىيان پازى بى)،
 بە دلىايى جگە لە دەرخستنى بوغزو كىن و، جگە لە داخى دلى خو پى
 رشتن، هىچ شتىكى دىكەيان بە دەستەو نە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

به نۆره كۆمهلا بهوێههكانى بهكەمناكان
 بۆن مەشەم ئەر مۆلەك بۆناس الحەمەدەكە
 عەل پاپىر/Alibapir
 archive.org/details/@alibapir
 Alibapir
 كەتەلە
 پاكەپەلەكەكە مەكەكەكە مەكەكەكە مەكەكەكە
 پاكەپەلەكەكە مەكەكەكە مەكەكەكە مەكەكەكە

❖ ددرسی دووډم ❖

پیناسەیی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە چوار (۴) ئایەت پێک دێ، ئایەتەکانی: (۶ - ۹)، که تێیاندا چوار جوړه بانگکردن هه‌ن:

۱- خوا بانگی پروادارانێ کردوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، که خۆیان و خیزانیان له ناگری دۆزه‌خ بپاریزن: ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾.

۲- خوا بانگی بپیروایانی کردوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، هه‌لبه‌ته له دوا‌پوژدا که پۆزش و بیانو مه‌هیننه‌وه، بیانوو مه‌هیننه‌وه، چونکه بی سوودهو به پێی کرده‌وه که تان سزا ده‌درین: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْزِدُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾.

۳- خوا بانگی پرواداران ده‌کات که به گه‌رانه‌وه‌یه‌کی ساغ بو‌ لای خوا بگه‌رینه‌وه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا﴾.

۴- خوا بانگی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌کات، که دژی بپیرواو ده‌غه‌له‌کان تیبکۆشی و له‌سه‌ریان زبرو توند بێ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غُلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ ① ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْزِدُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ② ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتِمِّمْ لَنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ③ ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمُ جَهَنَّمُ وَفِيهَا الْمَصِيرُ﴾ ④.

مانای دهقاو دهقی ئایه تهکان

{ئەي ئەوانەي پرواتان هیناوه! خوۆتان و خیزانتان له ئاگرێك بپاریزن كه سووته مه نیه كه ی خه لك و بهرده، فریشتانیكی (دۆزه خهوانی) به سه ره وهن، زبر و زه به لاح و توندو تیژن، ههر فه رمانیكی خوا پینان بكات، سه ریچی لی ناكهن و، ههر چی فه رمانیان پی بكری ده یكه ن ﴿٦﴾ ئەي ئەوانەي بی پروا بوون (له دنیا دا)! ئەمڕۆ (كه رۆژی قیامه ته)، پۆزش و بیانوو مه هیننه وه، بیگومان ههر به پیی ئەوه سزا ده درین كه (كاتی خوۆ) ده تانكرد ﴿٧﴾ ئەي ئەوانەي پرواتان هیناوه! به گه رانه وه یه کی راست و ساغ بگه رینه وه بۆ لای خوا، نیزیكه پهروه ردگارتان خراپه کانتان لی بسپرتنه وه، بتانخاته باخانیكه وه جوگه و رووباریان به بهردا ده پۆن، له رۆژێكدا كه پیغه مبه ر و ئەو پروادارانەي له گه لیدان، خوا زه بوونیان ناكات، رووناکیه كه یان به خیرایی له پیشیانه وه ده روات و، به دهستی راستیشیانه وه یه ده لین: پهروه ردگارمان! رووناکیه كه ما ئمان بۆ ته واو بكه و لیمان ببووره، بیگومان تۆ له سه ره هه موو شتیك به توانای ﴿٨﴾ ئەي پیغه مبه ر! دژی بی پروا و ده غه له كان تیكۆشه و له سه ریان به زه برو زهنگ به، چیی هه وان هه یان ئاگره و خراپترین سه ره نجامیشه ﴿٩﴾.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(قُوا): بپاریزن، (الْوَقَايَةُ: حِفْظُ الشَّيْءِ عَمَّا يُؤْذِيهِ وَ يَضُرُّهُ)، (وَقَايَةُ) بریتیه له پاراستنی شتیک له‌وه‌ی ئازاری بدات و زیانی پێ بگه‌یه‌نی.

(وَقُودُهَا): (الْوَقُودُ: يُقَالُ لِلْحَطَبِ الْمَجْعُولِ بِالْوُقُودِ، وَلَمَّا يَحْصُلُ مِنَ اللَّهَبِ)، (وَقُود): سووته‌مه‌نی، ئەو داره‌یه که داندراوه بۆ سووتاندن، (وَقُود) واته: سووتاندن، (وَقُود) واته: سووته‌مه‌نی، هه‌روه‌ها ئەو بلیسه‌یه‌ی لێشی په‌یداده‌بێ، له کاتی سووتاندن دا به‌وه‌ش ده‌گوتری، وه‌ك (وُضُوء) ئەو ئاوه‌یه که ده‌ستنوێژی پێ ده‌گیری، به‌لام (وُضُوء) واته: ده‌ستنوێژ گرتن، (وَقُود) واته: سووتاندن، به‌لام (وَقُود) ئەو شته‌ی ده‌سووتێری.

(غِلَظٌ): (جَمْعُ غَلِظَ، مِنَ الْغِلْظَةِ، وَالْغِلْظَةُ ضِدُّ الرِّقَّةِ، غِلْظَةٌ وَغِلْظَةٌ، وَأَصْلُهُ أَنْ يُسْتَعْمَلَ فِي الْأَجْسَامِ لَكِنْ قَدْ يُسْتَعَارُ لِلْمَعَانِي كَالْكَبِيرِ وَالْكَثِيرِ)، وشه‌ی (غِلَظ) کۆی (غَلِظَ) ه، (غَلِظَ) یش له (غِلْظَة) هوه هاتوه، که دژی (رِقَّة) یه، (رِقَّة) واته: ته‌نکی و نه‌رمیی، (غِلْظَة) واته: نه‌ستووری و زبری، هه‌م (غِلْظَة) به‌کار دی، هه‌م (غِلْظَة)، له ئەصلدا وشه‌ی (غِلْظَة) یان (غِلْظَة) بۆ ته‌نه‌کان به‌کار دی، بۆ شتی به‌ره‌هه‌ست، به‌لام جاری وا هه‌یه ده‌شخوازێته‌وه بۆ ماناو مه‌به‌سته‌کان، وه‌ك وشه‌ی (کَبِير) و (کَثِير)، (کَبِير) واته: گه‌وره، (کَثِير) واته: زۆر، دیسان ته‌وانیش بۆ شتی به‌ره‌هه‌ست و ماده‌یین، به‌لام جاری واش هه‌یه بۆ شتی مه‌عنه‌ویش به‌کار ده‌هێنن.

(شَدَادٌ): (جَمْعُ شَدِيدٍ مِنَ الشَّدَّةِ، وَالشَّدَّةُ مِنَ الشَّدِّ، وَهُوَ الْعَقْدُ الْقَوِيُّ، وَتُسْتَعْمَلُ الشَّدَّةُ فِي الْعَقْدِ وَالْبَدَنِ وَفِي النَّفْسِ)، (شَدَاد) کۆی (شَدِيد) ه، (شَدِيد) یش له (شَدَّة) وه، ته‌ویش له: (شَد) هوه که گرێدانێکی به‌هێزه، (شَدَّة) ش واته:

تونیدی، به کارده هیئری بۆ گریهك كه گری بدری و، بۆ جهستهیهك كه به هیز
بی، ههروهها بۆ هیزه کانی نهفسیش، دهگوتری: عهقلیکی به هیزی ههیه،
سهپرکی به هیزی ههیه.

(لَا تُعْذِرُوا): واته: پۆزش مه هیئنهوه، داوای لیبوردن مه کهن، (الْعُذْرُ: تَحْرِي
الْإِنْسَانِ مَا يَمْحُو بِهِ ذُنُوبَهُ)، (عُذْر) بریتیه: له خهفتانی مرووف لهوهی گوناوه کانی
خوی پی بسریتهوه، به کوردیی دهلیین: پۆزش هیئانهوه، داوای لیبوردن کردن،
عوزر هیئانهوهش، هه به کارده هیئری.

(نَصُوحًا): (النُّصْحُ: تَحْرِي فِعْلٍ أَوْ قَوْلٍ فِيهِ صَلَاحٌ صَاحِبِهِ)، (نُصْح): بریتیه له
گهپان و خهفتان بۆ کردهویهك و قسهیهك، كه چاکیی هاوهله کهی تیدابی،
واته: ئەو کهسهی (نُصْح)ه کهی ئاراسته ده کری.

(لَا يُخْزِي): زه بوون و سه رشوور ناکات، (خَزِي الرَّجُلُ: لِحَقُهُ انْكِسَارٌ)، (خَزِي
الرَّجُلُ)، واته: ئەو پیاوه تهریق بوونهوه و خهجالهتی پیوه نووسا.

(وَأَغْلَظَ عَلَيْهِمُ): پیشتەر باسی وشهیی (غَلِيظٌ)مان کرد، واته: له سهریان زبرو
توندو سهخت به.

مانای گشتیی نایه تهکان

به ریـزان!

خوایا ﷺ لهو چوار نایه ته دا دوو جار ان پروو له پرواداران دهکات و دهیاندوینن به نازناوی ئیمان: ﴿يَتَّيِبُهَا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، جاریکیش پروو له بیروایان دهکات، ئەویش به نازناوی ناسراو و زانراوی خویان دهیاندوینن: ﴿يَتَّيِبُهَا لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ههروهها له نایه تی چواره م و کو تایی دا، پروو له پیغه مبه ره که ی ﷺ دهکات ئەویش به یه کیك له دوو نازناوه زۆر زانراوه که ی: ﴿يَتَّيِبُهَا لِلنَّبِيِّ﴾ و ﴿يَتَّيِبُهَا الرَّسُولُ﴾ به: ﴿يَتَّيِبُهَا لِلنَّبِيِّ﴾ دهیدوینن.

سه ره تا خوا پروو له ئیمانداران دهکات و دهفه رموی: ﴿يَتَّيِبُهَا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾، ئە ی ئەوانه ی پرواتان هیناوه! خو تان و خیزانتان له ئاگریك بپاریزن، که سووته مه نییه که ی خه لک و به رده، خه لک و به رد واته: ئەو ئاگره به چی ده ئایسی و چی بو ی ده بیته سووته مه نیی؟ خه لک (مروقه کان)، پاشان به ردیش، دیاره ئەو خه لکانه ده بنه سووته مه نیی دۆزه خ، که دلیان وهك به رد بووه، به لکو له به ردیش ره قتر بووه، له ئاستی خواو یادی خوا دا، بۆیه له گه ل به رداندا ده بنه سووته مه نیی بو دۆزه خ، واته: هه ر خو شیان به و سووته مه نییه ده سووتیتن، که هه ر خو یانن، یانی: جه سته ی خو شیان ده بیته مایه ی بلیسه دار کردنی ئاگری دۆزه خ، دیاره خوا ﷺ که ده فه رموی: ئە ی پروادارینه! خو تان و خیزانتان له ئاگریك بپاریزن که سووته مه نییه که ی خه لکه و به رده، واته: خو شتان و خیزانیشتان (اهل) به پله ی یه که م به ژن ده گو تر ی، له بهر ئەوه ی ئەو که سه ی له ماله وه یه زیاتر ژنه، به لام (اهل) و پرای ژن، مندا له کانیش ده گر یته وه و، هه موو ئەوانه ش که له چوار چی وه ی مالد له گه ل مروقه دا ده ژین، ده یان گر یته وه و، به لام (اهل) به پله ی یه که م بو

هاوسەر بەکار دی، وهك پيشتريش باسمان كرد، ئنجا خو پاراستن و پاراستنی مال و خيزان له ناگري دۆزهخ، كه سووته مه نييه كه ی خه لك و بهردن، بهوه ده بی خویان لهو شتانه بپاریزن، كه مایه ی سزاو جهز به ی خوان، واته: پابه ند بن به شهريعه ته وه، ئه گه ر به پړی شهريعه تدا بپړن، پړتان ناكه ویتته دۆزهخ، ئه گه ر له دنيادا به پاکی و چاکی بژین، به هو ی پابه ندی به شهريعه تی راست و دروست و پاك و چاکی خوا ی پهروه ردگار ه وه، هه ر كه سیك له دنيادا به راسته پړی خوا دا بپروا، له پۆژی دوا یی دا ناخلیسكیتته نیو ناگري دۆزهخ.

ئنجا ئه و ناگري دۆزهخه ش كه سووته مه نييه كه ی خه لكه و بهرده: ﴿عَلَيْهَا مَلَكَةٌ غَلَاظٌ شِدَادٌ﴾، فریشتانیکی به سه ره وهن، مه به ست پێیان دۆزهخه وانه كانن، ئه وانه ی سه ره پهرشتی دۆزهخ ده كه ن، كه دوو سیفه تیان لی هه لده دا: ﴿غَلَاظٌ شِدَادٌ﴾، ﴿غَلَاظٌ﴾، كۆی (غلیظ) ه، ﴿شِدَادٌ﴾ یش كۆی (شديد) ه، ﴿غَلَاظٌ﴾، واته: له پړوی جهسته وه زۆر زه به لاح و به یزن، ﴿شِدَادٌ﴾، واته: له پړوی مه عنه و ییه وه زۆر توو په و توندو تیژن، كه واته: ئه و فریشتانه ی خوا ﴿غَلَاظٌ﴾ ئازاردان و سزادانی دۆزهخیانی پی سپاردوون، یه كه م: زۆر به یزو زه به لاحن، دووهم: زۆر دل په ق و سه خت و بی به زه یین، ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ﴾، هه رچی خوا فه رمانیان پی بکات، سه ره پێچی لی ناكه ن، ﴿وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾، هه ر شتیکیش فه رمانیان پی بکری، ئه نجامی ده دن، وهك خو ی جی به جی ده كه ن.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْدِرُوا الْيَوْمَ﴾، ئه ی ئه وانه ی بیپروا بوون (له دنيادا)! ئه مپرو پۆزش مه هی نه وه، ئه م پړوی دوانده لی ره دا له کافران، له پۆژی دوا یی دایه، هی بپروا داران لی ره ش و له ئایه ته كه ی دوا ییش، ههروه ها هی پیغه مبه ریش ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئه ی ئه وانه ی بیپروا بوون! واته: له دنيادا، ﴿لَا تَعْدِرُوا الْيَوْمَ﴾، ئه مپرو پۆزش مه هی نه وه، ﴿إِنَّمَا تُحْزَنُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، به دلنایی ته نیا به پیی ئه وه ی کردو و تانه سزا ده درین، پر به پیستی کرده وه خراپه کانی

خۆتان سزا دەدرێن، کهواته: ئیستا پۆزش هێتانهوه و داوای لێبوردن کردن، دادتان نادات و به کهڵکتان نایهت.

هه‌لبه‌ته خوا ﷻ بۆیه ئهو دیمهن و مه‌شه‌ده‌ی قیامه‌ت دینێ بۆ ئیره، واته: ئه‌ی بێ‌پروایه‌کانی که ئیستا ئهم قورئانه ده‌بیستن! ئه‌گه‌ر ئیستا ب‌پروا نه‌هین و له‌ خۆتان وریا نه‌بن، سه‌به‌ینێ که قیامه‌ت دێ، پۆژی دوایی دێ، هه‌رچه‌نده‌ پۆزش به‌یینه‌وه، ئاواتان پێ ده‌گوتری، پێتان ده‌گوتری: ئه‌م‌پۆ پۆزش مه‌هیننه‌وه، چونکه هه‌ر به‌پێی ئه‌وه‌ی کردووتانه، سزا ده‌درێن، کهواته: ئه‌ی بێ‌پروایه‌کان! ئیستا به‌ خه‌می خۆتان‌ه‌وه بن و، مشووری خۆتان بخۆن و، ئاگاتان له‌ خۆتان بێ، ژیانه دنیا‌یه‌که‌تان چۆن ده‌گوزهرێن!

ئنجا بۆ جاری سییه‌م خوا ﷻ بانگیان ده‌کات، که بانگکردنی دووه‌مه‌ بۆ ب‌پرواداران له‌م سووره‌ته‌دا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا﴾، ئه‌ی ئه‌وانه‌ی ب‌پرواتان هیناوه! واته: به‌ هه‌موو ئهو شتانه‌ی پێوسته‌ ب‌پروایان پێ به‌یترێ، به‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی راست و ساغ بۆ لای خوا بگه‌ڕێنه‌وه، ﴿عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾، نیزیکه‌ په‌روه‌ردگارتان خراپه‌کانتان لێ بس‌پێته‌وه، (به‌ هۆی گه‌رانه‌وه‌یه‌کی راست و ساغه‌وه)، ﴿وَيَدْخُلْكُمْ جَنَّتِ بَحْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، دوا‌ی ئه‌وه‌ی خراپه‌کانی لێ س‌پینه‌وه‌و پاک و چاک بوون، خاوین بوونه‌وه، ئنجا بتانخاته ئێو باخانیکه‌وه که رووباریان به‌به‌ردا ده‌پۆن، رووبارو جۆگه، به‌به‌ر دره‌خته‌کانیاندا ده‌پۆن، ﴿يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ﴾، له‌ پۆژیکدا که خوا ﷻ پێغه‌مبه‌ر ﷺ زه‌بوون و شه‌رمه‌زار ناکات، ب‌پروادارانیش که له‌ خزمه‌تی دان، زه‌بوون و شه‌رمه‌زاریان ناکات، لێره‌دا خوا ﷻ وشه‌ی (خ‌ز‌ی)، زیاتر بۆ ب‌پرواداران به‌کارهیناوه، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ب‌پرواداران له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷻ بوون، بۆیه پێشی باسی پێغه‌مبه‌ر ده‌کات، ئه‌گه‌رنا ئه‌و جۆره‌ ته‌عبیره‌ خوا ﷻ بۆ پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷻ به‌کاری ناهین، چونکه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ له‌وه‌ دووره‌ ئه‌گه‌ری ئه‌وه‌ی هه‌بێ توشی ئه‌و حاله‌ته‌

ببی، بەلام پروداداران ئەگەر لە خۆیان وریا نەبن، ئەگەری ئەوەی هەیه تووشی شەرمەزاری و عەیداری و ریسوایی بن، ﴿نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَنِهِمْ﴾، پرووناکیەکیەیان واتە: هە پێغمەبەری خوا ﷺ بە پلە یە کەم و، هە پرودادارانیش کە لە خەزەتی دان، پرووناکیەکیەیان بە خێرای لە پێشیانەو دەروا، لە پێش دەستەکانیانەو، بە دەستی راستیشیانەو، پێشتریش لە تەفسیری سوورەتی (الحديد) دا، کە تەعبیریکی شیوەی ئەوە هاتو، باسمان کرد، کە هەندێ لە زانیان دەلێن: پرووناکیەکیە پێشیان، لە نێو چاوانیانەو، ئەو نێو چاوانە کێنووشیان پێ بردو، پرووناکیەکیە لەوێ دەردەچێ، پرووناکیەکیە دەستی راستیشیان: ﴿وَبِأَيْمَنِهِمْ﴾، پەنجە ی شایە تمانیان، گرنگ ئەوە یە لای پێشەو لە راست لە قورئاندا، هەمیشە بە لای موبارەك و بۆ چاکی بە کارهاتوون، بە پێچەوانە ی لای چەپ و پشتەو، هە بێروایەکان یان لە پشتەو نامەکیەیان دەدرێتەو، نامە ی کردەوەکانیان، یاخود بە لای چەپدا، بەلام هە پروداداران بە لای راستاو لە پێشەو، ئنجا خوا دەفرموی: پرووناکیەکیەیان بە خێرای دەروا لە پێشیانەو بە دەستی راستیشیانەو، ﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتِمِّمْ لَنَا نُورَنَا﴾، دەپاریتەو دەلێن: پەرورەدگارمان! پرووناکیەکیە مامان بۆ تەواو بکە، ﴿وَأَغْفِرْ لَنَا﴾، لیتمان ببوورە، ﴿إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، بە دنیایی تۆ لەسەر هەموو شتێک بە توانای.

ئنجا خوا ﷻ لە جاری چوارەم و کۆتایی لەم چوار ئایەتە موبارەکەدا، پێغمەبەری خاتەم دەدوێت ﷺ دوو جار پروداداران دواندوون و، جارێک بێروایان و، ئەم جارەش پێغمەبەری خاتەم ﷺ: ﴿يَأَيُّهَا النَّبِيُّ﴾، ئە ی پێغمەبەر! ﴿جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ﴾، ئەوپەری تیکۆشان بکە لە دژی بێروایەکان و مونا فیک و دەغەلەکان، ﴿وَأَغْلَظْ عَلَيْهِمْ﴾، زبرو رەق و پتەویش بە لەسەریان، ﴿وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَيْسُ الْمَصِيرِ﴾، جێی حەوانەو هشیان دۆزەخەو ئەوێ خراپترین سەرەنجامیشە (کە مروۆی بچیت) بێگومان تیکۆشانی پێغمەبەری خوا ﷻ لە دژی کافران بە شیوازی خۆیان و، لە دژی مونا فیکەکانیش بە شیوازی خۆیان.

کافره کان له دژیان تیبکۆشه له ږووی فیکرییهوه، به بانگهوازو ږوونکردنهوهی ئیمان و راستیه کانی ئیسلام و، بهرپه رچدانهوهی بیروکه پووچه کانی ئههلی کوفر.

بهلام له ږووی بهرهنگاریی و ږووبه ږوو بوونهوهو، له کاتی سهنگر له یه کدی گرتندا، ئهوه دیاره به چهك و هیژ له گهڵ بیروایه کاندای ږووبه ږوو بیهوه، بهلام بو مونافیقه کان، تهنیا ږووبه ږوو بوونهوهی فیکریی و مهعنهویی و ږاگه یاندنیه هیه، به ږوونکردنهوهی راستیه کان و په رده هه لمانین له سهر ناخی موخه نه تانه یان و، سهرزه نشت کردنیان و، ئاموژگاریی کردنیان و، بهرپه رچدانهوهی ږوو ږاگه ننده کانیان، ﴿وَأَغْطَىٰ عَلَيْهِمْ﴾ زبریش به له سهریان، یانی ههم له سهر کافره کان زبر به، به هه ردوو شیوه کانی ږووبه ږوو بوونهوه، ههم له سهر مونافیقه کانیش بهو شیوه یه باسمان کرد، قسه ی زبرو توندو سلهمینه رهوهو سهرزه نشتکارانه یان و له گه لدا بکه، به لکو واز بین له نیفاق، یاخود بو ئهوهی مسولمانان لیان تووشی زیان نه بن، ﴿وَمَا وَنَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ههر کامیک له بیروایه کان و دهغه ل و مونافیقه کانیش، شوینی حهوانه وه یان شوینیک که بو دی ده گه رینه وهو تیدا ده حه ویتینه وه، دۆزه خه، ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ یانی: (وَجَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ)، دۆزه خیش خراپترین شوینه که خه لکی بو ده چی، ﴿الْمَصِيرُ﴾ یانی: (مَا يُصَارُ إِلَيْهِ)، ئهو شوینه ی خه لک بو دی ده چی و بو دی ده گه رینه وه، ئهوی (دۆزه خ) خراپترین شوینه.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یە کەم:

فەرمانکردن بە پر واداران کە خۆیان و خێزانیان لە ئاگری دۆزەخ، کە سووتە مەنبە کەی خەلک و بەردە و، فریشتانی بە هیزو توندو تیژی بە سەرەوێن، پاریزن:

خوایە فەرمو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاطٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتە، لە شەش بڕگەدا:

(١)- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ئەی ئەو کەسانە ی پر و اتان هێناو! واتە: پر و اتان هێناو بە هەموو ئەو شتانە ی پێویستە پر وایان پێ بەیترێ.

(٢)- ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾، خۆتان و خێزانتان لە ئاگرێک پاریزن، ﴿قُوا﴾، کارو بکەر (فعل و فاعل) ه، ﴿أَنْفُسَكُمْ﴾، بەرکاری یە کەمیەتی و ﴿وَأَهْلِيكُمْ﴾، دەگیردریتەو بو سەر ﴿أَنْفُسَكُمْ﴾ و، ﴿نَارًا﴾، دەبیتە بەرکاری دووهم، خۆتان و خێزانتان پاریزن، لە ئاگرێک (ناراً) بە نەزانراو (نكرة) هاتو، واتە: ئاگرێک کە ناناسرێ و وەسف ناکرێ، ئاگرێک کە وەسف کردن دەورە ی نادات، (لا يُحِيطُ بِهِ وَصْفٌ)، ئاگرێکی زۆر زەبەلاح و بێرەزا.

(٣)- ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾، سووتە مەنبە کە ی خەلکەو بەردە، پێشتریش گوتمان: (الْوُقُودُ: مَا يُجَعَلُ لِلْقُودِ)، (وُقُود) ئەوێه کە بو سووتاندن دادەنرێ، هەروەك (وَضُوء: مَا يُجَعَلُ لِلْوَضُوءِ)، (وَضُوء) ئەو ئاوێ دەستوێژی پێ دەگیرێ، ئەوێه کە بو دەستوێژ گرتن

دادەنری، ئاگری دۆزەخ سووتەمەنییەکی بریتیە لە خەڵک و بەرد، ئایا لێرەدا بۆچی خوا ﷻ خەڵک و بەردی پیکەووە هێناون؟ دەلێین: بەرد ھموونە ی ئێو دروستکراوانە یە کە بۆ ئیمە زانراون و، زۆر رەق و سەخت، وەک خوای پەروەردگار لە سوورەتی (البقرة) دا دەفەرموی: ﴿فَهِیَ کَالْحِجَارِۖۤ اَوْ اَشَدُّ قَسَوةً...﴾ (۷۶) البقرة، ئێو دلانە وەک بەرد یاخود سەختیان توندتریشە، ئنجا خەڵکی کیش کە خاوەنی خۆی نەناسی و خاوەنی خۆی نەپەرستی و، گوئی بۆ پەيامی خوا نەگری و، بە دواي پیغەمبەری خوا نەکەوی ﷺ، بە دلناییی ئەوانەش دلایان وەک بەردە، بەلکو لە بەردیش رەقتەر، وەک خوا دەفەرموی: ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُکُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذَٰلِکَ فَهِیَ کَالْحِجَارِۖۤ اَوْ اَشَدُّ قَسَوةً وَّ اِنَّ مِنَ الْحِجَارِۖۤ لَمَّا یَنْفَجِّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ وَّ اِنَّ مِنْهَا لَمَّا یَشَقُّ فِیْخُرْجُ مِنْهُ الْمَآءُ وَّ اِنَّ مِنْهَا لَمَّا یَحِیْطُ مِنْ خَشِیَةِ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ﴾ (۷۶) البقرة، دواي خوا بەلگە دینیتەووە لەسەر ئەوێ کە دلی ئیو (ئەو جوولەکە کان) رەق بوو وەک بەرد، بەلکو لە بەردیش رەقتەر، دەفەرموی: ﴿وَ اِنَّ مِنَ الْحِجَارِۖۤ لَمَّا یَنْفَجِّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ...﴾ (۷۶) البقرة، بەردی وا ھەییە پروبارو کانی و سەرچاوەی لی دەردەقوڵن، وەک سەرچاوەی زەلم و زۆر سەرچاوەی دیکە، کە لە شاخیکی رەق دیتە دەری، ﴿وَ اِنَّ مِنْهَا لَمَّا یَشَقُّ فِیْخُرْجُ مِنْهُ الْمَآءُ...﴾ (۷۶) البقرة، ھەر وەھا ھەیانە لەت دەبی و دەقلیشی و ئاوی لی دیتە دەری، ﴿وَ اِنَّ مِنْهَا لَمَّا یَحِیْطُ مِنْ خَشِیَةِ اللّٰهِ...﴾ (۷۶) البقرة، بەردیش ھەییە لە سام و ترسی خوا دەکەوێتە خوار.

ئەوێش بەلگەییە لەسەر ئەوێ کە دەگونجی دلی مرووف لە بەرد رەقتەر بی، نە لە ترسی خوا بکەوی و، نە ئوزقالتیک ئیمانی لی بچوړی و، نە کانی و سەرچاوەی ئیمانی لی ھەلبقولی!

٤- ﴿عَلِیْهَا مَلٰٓئِکَۃٌ غِلَاطٌ شِدَادٌ﴾، ئەو ئاگرە فریشتانیکی زەبەلاح و زبرو بە ھیزی بەسەرەوێ و سەرپەرشتیی دەکەن، ﴿غِلَاطٌ﴾، کۆی (غلیظ)، ﴿شِدَادٌ﴾، کۆی (شدید)، واتە: زۆر زەبەلاح و بەھیزن لە پرووی جەستەووە، لە پرووی مەعنەویشەووە توندو تیژو بی بەزەیین، (غِلَاطُ الْأَجْسَامِ شِدَادُ الْقُلُوبِ)، دەشگونجی بگوتری: (غِلَاطُ الْقُلُوبِ شِدَادُ الْأَجْسَامِ)، دل زبری جەستە بەھیزن.

هەر کام له (غلیظ) و (شدید) له قورئان دا، بۆ شتی ماددی و بهر ههست و بۆ شتی مهعنهویش به کارهێنراون، وهك:

۱- ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ...﴾، آل عمران (۱۵۹).

۲- ﴿وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ﴾ (۱۷)، إبراهيم.

۳- ﴿إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ﴾ (۱۲)، البروج.

۴- ﴿عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى﴾ (۵)، النجم.

بۆیه لێرهش دهگونجی هەر کامیان چه مەك و واتایه كی مهعنهوپی یان بهر ههست و ماددی یان لێ بگیری، بهلام زیاتر وایدهچی (غلیظ) بۆ حالهتی مهعنهوپی و، (شدید) بۆ حالهتی ماددی و بهر ههست بی.

شایانی باسیشه:

فریشته دۆزهخهوانه كان له قورئان دا به (زبانية) و (خزنة)ش ناوهێنراون: ﴿سَدَعُ الزَّانِيَةِ﴾ (۱۸)، العلق (۱۸)، ﴿وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا...﴾ (۷۱)، الزمر.

۵- ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ﴾، هەرچی خوا فهرمانیان پێ دهكات، سهڕپێچی لێ ناکهن، زانایانی پێرمانزان دوو واتایان بۆ لێکداونهوه:

أ- (لَا يَعْصُونَ اللَّهَ أَمْرَهُ) واته: سهڕپێچی فهرمانی خوا ناکهن.

ب- (لَا يَعْصُونَ اللَّهَ الَّذِي أَمَرَهُمْ بِهِ)، سهڕپێچی له خوا ناکهن، لهوهدا كه فهرمانیان پێ بکات، ههردوو واتایه كهش لێك نزیکن، واته: فهرمانی خوا سهڕپێچی لێ ناکهن، یاخود: سهڕپێچی له خوا ناکهن، بۆ ههه شتێك كه فهرمانیان پێ بکات.

ج- بهلكو واتایه كی دیکه سییه میشی ههیه: (لَا يَعْصُونَ اللَّهَ فِي أَمْرِهِ)، واته: له فرمان کردنیدا سهڕپێچی له خوا ناکهن.

(۶) - ﴿وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ ھەرچى فەرمانيان پى بىرى ئىنجامى دەدەن، واتە: لە كاتى خۇيداۋ، لە شۇنى خۇيداۋ، بە ئىندازەى خۇى و، بە چۆنىەتتى خۇى، ھەرچى پىيان بىگوتى، جىيەجى دەكەن، ئەۋەى پىشى تەنيا ئەۋە دەگەيەننى كە سەرىپچى لە فەرمانى خوا ناكەن، بەلام ئەمەيان ئەۋە دەگەيەننى كە چۆنيان پى دەگوتى و، بە چ چۆنىەتتىەك و، لە چ كاتىك و لە چ شۇنىكىداۋ، بە چ ئىندازەيەك، بەو شۇيە جىيەجى دەكەن.

يىگومان خۇ و مال و خىزان پاراستن لە ئاگرى دۆزەخىش، بەۋە دەبى كە مروڭ ھەر لە سەرەتاۋە كاتىك كە دەيەۋى خىزان پىكەۋە بى، چاۋ بىگىرى بۇ ئافرىتىك كە لەگەيدا ھاۋكارو دەستبارگر بى، بۇ ئەۋەى ھەم ئافرىتەكە خۇى و، ھەم ئەۋە چەيەى لىيان پەيدادەبى، ھەرۋەھا ھەردوۋىيان پىاۋەكە و ئافرىتەكەش پىكەۋە، ھاۋكارو دەستبارگرى يەكدى بن، كە ۋەچەكەيان چاك پەرۋەردە بىكەن، يەكەمىن ھۆكارى خۇو خىزان پاراستن لە ئاگرى دۆزەخ، ئەۋەيە كە مروڭ لە بناغەى دانانى خىزاندا وريا بى، ئىنجا ھەمىشەش چاۋى لەسەر ژن و مىئالەكانى بى و ئاگى لىيان بى، دىسۆزانەۋ بە پەرۋشانەۋ بە رەھمانە، پەرۋەردەيان بىكات، ئاگى لىيان بى، توۋشى لادان و تاۋان نەبن، چونكە وپراى ئەۋەى پىاۋە پابەند كراۋە، دەبى مال و خىزانەكەى بژيەننى و نەفەقەيان بىكىشى و بژيويان بۇ دايىن بىكات، پۇشاكىان بۇ دايىن بىكات، جىگاۋ رىگيان بۇ دايىن بىكات، لە پىش ئەۋەشدا مولزەمە كە لە روۋى مەعنەۋىي و رەۋشەت و رەفتارەۋە، ئاگى لىيان بى، لانەدەن، نەك تەنيا خىزمەتى جەستەيان بىكات، بەلام عەقل و دلىان پىشت گوى بىغات و، سەرەنجام توۋشى لادان و تاۋان بىن، ئەۋىش لىيان توۋشى عەيدارىي و گوناھبارىي بى، خۇشيان زايە بىن و، ئەۋىش توۋشى گوناھو تاۋان بى، بە ھۆى كەمتەر خەمىيەۋە لە بەرانبەريان دا.

مەسەلە ی دووهم:

دواندی بیروایان له قیامەتدا، که ئیستا پۆرش مەهیننەوه و ئیره شوینی سزایه بو ئیوه، پۆرش هینانەوه و بیانوو هینانەوه، هیچ دادیکتان نادات.

خوا دەفەرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْزِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتە لە دوو برگەدا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْزِرُوا الْيَوْمَ﴾، ئەی ئەوانە ی بیروا بوون! (لە دنیادا)، ئەمڕۆ پۆرش مەهیننەوه.

ئەمڕۆ واتە: لە رۆژی قیامەتدا، لە رۆژی دوایی دا، لە کاتیکدا ئەوهیان پێ دەگوتری، که فری دەدرێنە ئیو ناگری دۆزەخەوه، بو ئەوهی ناویمیدو تەما براو بن و، خاتر جەم بن و دەستی لی وەبن سەربدن، تازە ئیوه ئیره شویتانە.

(۲) - ﴿إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، بە دنیایی ئیوه تەنیا سزای ئەوه دەدرێنەوه که دەتانکرد، یانی: کردەوه خراپە کانتان بە ئیره ی گە یاندن، وەك پیخەمبەری خوا ﷺ له فەرماشتیکدا دەفەرموی: {حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ، وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ}، (أُخْرِجَهُ مُسْلِمًا: ۲۸۲۳) واتە: بەهەشت بە نارەحەتییهکان دەورە دراوه، ناگری دۆزەخ بە ئارەزووهکان تەنراوه.

کەواتە: کەسێک بە دوای ئارەزووهکان بکەوی (ئارەزووه ناشەرعییهکان) و پەرژینی ئارەزووکان بپری و هەر بە دوایان بکەوی، دەچیتە ئیو دۆزەخ و، کەسیکیش بیهوی بەرهو بەهەشت بچی، دەبی نارەحەتییهکان تەحەممول بکات و ئەرکەکان جی بە جی بکات، نارەحەتییهکان بەو واتایە که هەندیک لە ئەرکە شەرعییهکان جاری وایە مروۆف پێانەوه ماندوو دەبی، بەلام بە دنیایی لەگەڵ عەینی ماندوو بوونیشدا، گەورەترین چێژی پێ دەبەخشن.

بۆ وێنە: ئیستا ئیمە لە مانگی موبارەکی ڕەمەزان داین، زۆربەى خەڵکی ڕەنگە وەك شتیکی مەترسیلیکراو بۆ ڕەمەزان پڕوانن، بەلام بێگومان ئەگەر خەڵك تێبگات، ڕۆژوو گرتنى ڕەمەزان و ھەر تاعەتییکی دیکە كە مەرۆف ئەنجامی دەدات، گەورەترین چێژ و خوشیی مەعنەویی پێ دەگەینى، بەلى تۆزێك جەستەى ماندوو دەبێ و ئیش و ئازاری دەبێ، ھەروەھا لە جەنگ و جیھاد و، كۆچ كردن و، مال و حال بەجێ ھێشتن داو، لە فەرمان بە چاكەو نەھى لە خراپە كردن و، لەسەر خوا قسە پێ گوێران و، ناپرەھەتكران دا، ئازارو ناپرەھەتی و ئیش و ژان دەبن، بەلام لەپراستییدا چێژە مەعنەوییەكەى جێبەجێ كردنى ئەركە شەریعەكان و دیندارى بۆ خوا كردن، زۆر زۆر زیاترە لە ئازارە جەستەى و ماددى و ڕوولەتیەكان.

لێرەش دا كە دەفەرموى: ﴿إِنَّمَا تُحَرِّمُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، ئەمە زۆر بە ڕوونى ئەو دەگەینى، كە ھەم بەھەشتیەكان خوا كردهوەكانیانى كردوونە ھۆكار بۆ چوونیان بۆ بەھەشت و، ھەم دۆزەخیەكانیش خوا كردهوە خراپەكانیانى كە پێش ھەموویان بپروایە، یان نیفاق و ھاوبەش بۆ خوا دانانە، كردوونە ھۆكار بۆ چوونە دۆزەخیان، كەواتە: ھەندىك كەس ھەندىك فەرماشتى پیغەمبەرى خوا ﷺ كە لە سیافىكى دیکە داو بۆ مەبەستى دیکە فەرموونى، دەیانكەنە بەلگە لەسەر ئەو ھى خوا چى بۆ مەرۆف بپار بدات ھەر ئەو ھى، ئەگەر خوا ﷻ بۆ نووسىبى بچیتە بەھەشت، دەچیتە بەھەشت و، ئەگەر بۆ نووسىبى بچیتە دۆزەخ، دەچیتە دۆزەخ، ھێنانەو ھى ئەو جوړە فەرماشتانە بۆ پاساودانەو ھى ئەو كە تازە خوا ﷻ چى نووسیوە، ھەروایە! زۆر ھەلەو، لەپراستییدا وەك جارى دیکەش گوتوویمان: ئەو شوین ڕچەى ئیبلیس كەوتنە، چونكە ئەو ھى تا خوا ﷻ لە چەندان ئایەت دا دەفەرموى: ﴿جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (السجدة، (تَعْمَلُونَ)، (يَكْسِبُونَ)، (تَكْسِبُونَ)، سزاو پاداشتى ئەو ھى كە كردوویانە، كردووتانە، وەدەستیان ھیناوە، وەدەستتان ھیناوە.

ئىنجا ئەو ھەش كە خۇاى پەنھانزان دەزانى كى دەچىتە دۆزەخ، يان كى دەچىتە بەھەشت، بە ھىچ جۆرىك جەبرو زۆرلىكران ناگەيەنى، چونكە خوا زانيويەتى كى بە ويستى خۇى ئيمان دىنى و كردهوہى چاك دەكات و دەچىتە بەھەشت، كىش بە ويستى خۇى كافر دەبى و خراپە دەكات و، دەچىتە دۆزەخ؟ واتە: ويستى خۇاى پەروەردگارو زانيارى خوا بە دواى ويستى مروڤقەكان دەكەوى، خوا لە ئەزەلدا بەس ئەو ھەندەى نەزانيوہ كە تۆ دەچىە بەھەشت، بەلكو زانيويشەتى كە ئيمان دىنى و كردهوہى چاك دەكەى، بۆيە دەچىە بەھەشت، ئەوى دىكەش: كافر دەبى و خراپە دەكات، بۆيە دەچىتە دۆزەخ.

مەسەلە ی سێهەم:

فەرمانکردن بە برۆاداران کە بە گەرانهوهیهکی راست و ساغ بۆ لای خوا بگەرێنهوه، تاكو خراپه کانیان لێ بسپێتهوهو، بیانخاته باخه هه‌میشه سه‌وزو ئاوداره‌کانه‌وه، له‌ پوژیکدا کە برۆاداران له‌به‌ر پوژنایی ئیمانیاندا به‌ره‌و به‌هه‌شت ده‌چن:

خو ده‌فه‌رموی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تُبَوِّأُ إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَكْفِرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّفْسَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ، تُوْرُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَيَأْمِنُ بِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتِمِّمْ لَنَا تُوْرَنَا وَآغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌ته، له‌ هه‌شت برگه‌دا:

١- ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تُبَوِّأُ إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا﴾، ئە‌ی ئە‌وانه‌ی برۆاتان هه‌یناوه! بگەرێنه‌وه بۆ لای خوا، به‌ گەرانه‌وهیهکی راست و ساغ، وشه‌ی ﴿نَّصُوحًا﴾، خوێنراویشه‌ته‌وه: (نَّصُوحًا)، واته: بگەرێنه‌وه بۆ لای په‌روه‌ردگارتان به‌ گەرانه‌وهیهکی ساغی راست، چونکه (نَّصُوح)، یان (نَّصُوح)، یانی: خاوه‌ن (نَّصَح)، (نَّصَح) یش به‌ مانای ساغیی و پاکیی دی، (النَّصْحُ: الْإِخْلَاصُ فِي الْعَمَلِ وَالْقَوْلِ)، (نَّصَح): بریتیه له‌ ساغکرنه‌وه‌ی قسه‌و کرده‌وه، بۆ خوا، ساغی بکه‌یه‌وه و خه‌ته‌ی پێوه نه‌هه‌ی، ده‌گوترێ: (عَسَلُ نَّاصِحٌ، إِذَا خَلَصَ مِنْ شَمْعِهِ)، هه‌نگوینیك کە ره‌شان و میوی پێوه نه‌می، پێی ده‌گوترێ: (عَسَلُ نَّاصِحٍ).

شایانی باسه: تێمه له‌ ته‌فسیری سوورەتی (النساء) له‌ کاتی ته‌فسیرکردنی ئایه‌ته‌کانی: (١٧ و ١٨) دا، باسیکمان له‌ باره‌ی ته‌وبه‌وه کرده‌وه، کتیی: (گەرانه‌وه بۆ لای خوا)ش کە تا ئیستا شه‌ش جارێ چاپ کراوه‌ته‌وه، به‌ ته‌فصیل له‌ویدا

باسی گهړانه وه بۆ لای خواو به تايهت تهوبه ی نه صوو حمان کردوه، به لām لیړه ش یه ک دوو قسه ی زانایان دینین:

(إِبْنُ عَبَّيْنَةَ) له تهفسیره که ی خو ی دا^(۱) ده لئ: (تَوْبَةُ الْعَامَّةِ مِنَ الذُّنُوبِ، وَتَوْبَةُ الْخَاصَّةِ مِنَ الْغُيُوبِ، وَتَوْبَةُ خَاصَّةِ الْخَاصَّةِ مِنَ الْغِيَةِ عَنْ حَضْرَةِ عَلَامِ الْغُيُوبِ، فَهَؤُلَاءِ أَشَدُّ النَّاسِ افْتِقَارًا إِلَى التَّوْبَةِ؛ إِذْ لَا بُدَّ لِلْعَبْدِ مِنْ سَهْوٍ وَسَيِّئَةٍ حَتَّى يَجُولَ بِقَلْبِهِ فِي الْأَكْوَانِ، أَوْ يَمِيلَ عَنِ الْإِعْتِدَالِ، فَيَجِبُ فِي حَقِّهِمُ الْإِسْتِغْفَارُ مِنْهَا).

واته: گهړانه وه ی خه لک به گشتی له گوناحانه، به لām گهړانه وه ی خه لک تايهت له عهیب و کهم و کورپیانه وه، گهړانه وه ی خه لک تايهت تايهت له بیئاگا بوونه له خوا ی زانای نه پینیه کان، بویه تهو جوړه ی سییه میان له هه موو کهس زیاتر پیوستانیان به گهړانه وه هه یه، چونکه مروّف هه ر چوّن بی، تووشی بی ناگییه ک و خافلانیك هه ر ده بی، له کاتیکدا دلّی به نیو دروستکراوه کاندای و ده چی، (واته: به فکر پیانه وه مه شغوول ده بی)، یاخود کاتیک له ری پراست توژیک لا ده دات، بویه نه وانه زیاتر پیوستانیان به داوای لیبوردن کردن هه یه!

قسه که ی زوړ جوانه، هیچ کهس به قه دهر پیغه مبهری خاته م ﷺ داوای لیبوردنی له خوا نه کردوه، له یه ک مه جلیسدا جاری وا هه بووه هه فتا جار، سه د جار داوای لیبوردنی له خوا کردوه، فهرموویه تی: {إِنَّهُ لِيَعْنُ عَلَى قَلْبِي، وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةً مَرَّةً} (أخرجه أحمد: ۱۷۸۸۱، وعبد بن حميد: ۳۶۴، ومسلم: ۲۷۰۲، وأبو داود: ۱۵۱۵، وابن حبان: ۹۳۱)، واته: ته میك به سه ر دلّمدای، تاكو من جاری وا هه یه له روژیکدا سه د جار داوای لیبوردن له خوا ده کهم.

به لکو جاری وابووه له مه جلیسیکدا هه فتا جار سه د جار داوای لیبوردنی له خوا کردوه، چونکه ئینسان تاكو له خوا نزیکتر بی، باشت ده زانی پیگه و پایه ی خوا چه نده به رزه! بویه هه ر چی ده یكات هه ر به کهم و کورپی

(۱) البحر المديد في تفسير كتاب الله المجيد: ج ۹، ص ۸۷.

ده زانی، ئەگەر خەڵك له گوناحان داوای لیبوردن له خوا دهكات، ئەوانەى زۆر له خوا نزیکن، بۆ تاعەتیان داوای لیبوردن له خوا دهکەن، پێغەمبەرى خوا ﷺ که سهلامى نوێژى دهدايهوه، سى جارێان دهيفهرموو: (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ)، داوای لیبوردن له خوا دهکەم، یانی: خوايه ئەو تاعەتەى ئەنجام دا لایهقى تۆ نیه، بهلام من هەر ئەوهندهم له توانادا ههیه.

زانایهکی دیکه هەر که (ابن عجبیه) له سەرچاوهی پێشوو لێی دهخوایتهوه، دهلى: (التَّوْبَةُ النَّصُوحُ، قَالَ الْقُرْطُبِيُّ: يَجْمَعُهَا أَرْبَعَةٌ: الإِسْتِغْفَارُ بِاللِّسَانِ، وَالْإِقْلَاعُ بِالْأَبْدَانِ، وَتَرْكُ الْعَوْدِ بِالْجَنَانِ، وَمُهَاجَرَةُ سَيِّئِ الْخُلُقِ)، واته: تهوبهى نهصوح، گهڕانهوهی راست، قوربهظی گوتووویهتی: چوار شت کۆی دهکهنهوهو دهبی چوار سیفهتی تێداین:

یه کهم: به زمان داوای لیبوردن بکات.

دووهم: به جهسته واز له گوناھو خراپهکان بێت.

سییهم: به دلێش بریار بدات جارێکی دیکه نهگهڕێتهوهو سهریان.

چوارهم: وازیش له دۆست و رهفیه خراپهکانی بێت.

(۲) - ﴿عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾، نیزیكه (ئەگەر تهوبهى راست و ساغ بکەن)، پهروه رگارتان خراپه کانتان لى بهسپێتهوه، (عَسَى: مُسْتَعْمَلٌ لِوَعْدٍ صَادِرٍ عَنِ الْمُتَفَضِّلِ)، ﴿عَسَى﴾ به کارده هیترى بۆ وه عدىك که ده رچوو بى له که سیکی چاکه کارهوه، ئنجا کى له خوا ﷻ چاکه کارتره؟ بۆیه زانیان گوتوو یانه: (عَسَى مِنَ اللَّهِ وَاجِبَةٌ)، خوا که ده فهرموى: (عَسَى) و (لَعَلَّ) ئەو شتهى (لَعَلَّ) و (عَسَى) له گه لدايه، خوا له سەر خۆی پێویستی کردوه.

(۳) - ﴿وَيَذْخَلْكُمْ جَنَّتِ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، بشتانخاته نیو باخانیکهوه که رووباریان به ژێردا دهڕۆن، واته: ههتا پاك نهبنهوه به که لکی ئەو شوینه چاکه

نایهن، بهههشت خه لکی پیس و پۆخه لێ به که لک نایهت، ده بێ پاک و چاک بی، ئنجا به که لکی بهههشت دێی، بههوی تهوبه ی راست و ساغه وهش مرۆف پاک ده بێتهوه، ئنجا شایسته ی نهوه ده بێ خوا بیخاته نیو باخانیکه وه که رووباریان به ژێردا ده رۆن، واته: هه میسه ته ر و سه وزن.

(۴) - ﴿يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ﴾، ئەو رۆژه ی خوا ﷺ پێغه مبه ر ﷺ شه رمه زار و زه بوون ناکات، ئەوانه ش که بر وایان هێناوه له گه لیدا، (لایخزی) شه رمه زار ناکات، له راستییدا زیاتر بۆ ئەوانه ده چێته وه، که له خزمهت پێغه مبه ری خوا ﷺ دان، ﴿يَوْمَ﴾ (ظرف) ه بۆ (يُدْخِلُكُمْ) واته: له رۆژێکدا ده تانخاته نیو ئەو باخانه وه، خوا ﷺ بر وادارانێک که له خزمهت پێغه مبه ر ﷺ دان، زه بوون و شه رمه زاریان ناکات.

(۵) - ﴿نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَيَاَمْنِهِمْ﴾، رووناکیه که یان به خێرای له پیشیان وه به ده ده ستی راستیشیان وه ده روا، به رپێیان بۆ رۆشن ده کاته وه، (سَعَى النُّور: امتداد و انتشاره بسرعه، شبه اشتداد مشی الماشی)، که ده فهرمو ی: ﴿نُورُهُمْ يَسْعَى﴾، خێرای رۆشنتی، رووناکیی بریتیه له درێژ بوونه وه و بلاو بوونه وه ی به خێرای، چوێناوه به رۆشنتی که سیکه وه که به خێرای ده روا.

(۶) - ﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتِمِّمْ لَنَا نُورَنَا﴾، ده لێن: پهروه ردگارمان! رووناکیه که ما ئمان بۆ تهواو بکه، واته: ئەو رووناکیه مان بۆ بهردهوام بکه، تا کو ده گهینه مه نزل، تا کو ده گهینه بهههشت، چونکه ئەوان لهو کاته دا به رهو بهههشت ده رۆن، وهک له تهفسیری سوورەتی (الحديد) دا، باس مان کرد^(۱).

(۷) - ﴿وَأَغْفِرْ لَنَا﴾، لیتمان ببوره، واته: ئەو لیبوردنه ی لیت بوردین، با بهردهوام بی، چاوپۆشیی و لیبوردنی تۆمان بهردهوام پێویسته.

(۸) - ﴿إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، به دلنایی تۆ له سه ره موو شتیک به توانای.

(۱) له تهفسیری ئەو نایه ده دا: ﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَمْنِهِمْ﴾ بَشْرُكُمْ الْيَوْمَ جَنَّتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۲﴾ الحديد.

مه سه له ی چواره م:

فرمانکردن به پیغمبەر ﷺ که بهوپه‌ری توانایه‌وه له دژی بیپروایان و ده‌غه‌له‌کان تیکۆشی و، زبرو توند بئ له‌سه‌ریان و، جیگه‌ی حه‌وانه‌وه‌شیان ناگره:

خو ده‌فرموئ: ﴿يَتَأْتِيَ النَّبِيَّ جَهْدُ الْكُفَّارِ وَالْمُنْفِقِينَ وَأَغْلَطَ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَنُهُمْ جَهَنَّمُ وَيَسَّ الْمَصِيرُ ۝١﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌ته، له سئ برگه‌دا:

(١)- ﴿يَتَأْتِيَ النَّبِيَّ جَهْدُ الْكُفَّارِ وَالْمُنْفِقِينَ﴾، ئە ی پیغمبەر ﷺ! تیکۆشه بهوپه‌ری تیکۆشان له دژی بیپروایه‌کان و مونافیق و ده‌غه‌له‌کان، واته: هه‌ر کامیکیان به شیوازی خۆی، وه‌ك پێشتر گوتمان.

(٢)- ﴿وَأَغْلَطَ عَلَيْهِمْ﴾، زبریش به له‌سه‌ریان، (الْغِلْطَةُ: حَقِيقَتُهَا صَلَابَةُ الشَّيْءِ، وَهَذَا مُسْتَعَارَةٌ فِي الْمَعَامَلَةِ بِالشَّدَّةِ)، (غِلْطَةٌ): بریتیه له شتێکی پته‌وو ره‌ق و زبر، به‌لام لێره‌دا خوازاوه‌ته‌وه بۆ هه‌لس و که‌وتی توند، له دژی بیپروایه‌کان، چ له‌رووی مه‌عنه‌وییه‌وه: له کاتی شه‌ره قسه‌و وتووێژ و پوونکردنه‌وه‌ی راستیه‌کان و پووچه‌لکردنه‌وه‌ی هه‌له‌کانی ئەوان دا، چ له‌رووی ماددیه‌وه: به‌ره‌نگاری و سه‌نگه‌ر له یه‌کدی گرتن، بۆ مونافیه‌کانیش هه‌ر مه‌به‌ست پێی رووبه‌پروو بوونه‌وه‌ی مه‌عنه‌ویی و ئەده‌بی و فیکری و کۆمه‌لایه‌تییه، ئەگه‌رنا مونافیه‌کان جه‌نگیان له دژ نه‌کراوه‌و جه‌نگیان له دژ نا‌کری. ﴿وَأَغْلَطَ عَلَيْهِمْ﴾، مه‌به‌ست زبریه‌ بۆ هه‌ر کامیکیان به‌شیوه‌ی خۆی و له‌قه‌ده‌ر خۆی.

(٣)- ﴿وَمَأْوَنُهُمْ جَهَنَّمُ وَيَسَّ الْمَصِيرُ﴾، جیگه‌ی حه‌وانه‌وه‌شیان دۆزه‌خه‌و، خراپترین سه‌ره‌نجامیش ئەوییه.

(مَأْوَى) یانی: جیگا و رێگا، (مَفْعَلٌ مِنْ أَوْى إِذَا رَجَعَ)، (مَأْوَى): (مفعول) له (أَوْى) وه، یانی: (رَجَعَ) گه‌رایه‌وه، (مَأْوَى) ئەو شوێنه‌یه که مرو‌ف بۆی ده‌گه‌رێته‌وه، واته: شوێنێک که ئەوان بۆی ده‌گه‌رێته‌وه‌و تێیدا ده‌حه‌وێنه‌وه‌و پشوو ده‌ده‌ن، ته‌نیا ناگری دۆزه‌خه.

(القرطبي)، بۆ شیکردنەووە و ڕوونکردنەووەی چەمکی ئەو ئایەتە موبارەکە دەڵێ: (أَمَرَ اللَّهُ نَبِيَّهٖ أَنْ يَجَاهِدَ الْكُفَّارَ بِالسَّيْفِ وَالْمَوَاعِظِ الْحَسَنَةِ وَالِدُّعَاءِ إِلَى اللَّهِ، وَيُجَاهِدَ الْمُنَافِقِينَ بِالْغِلْظَةِ وَإِقَامَةِ الْحُجَّةِ، وَأَنْ يُعَرِّفَهُمْ أَحْوَالَهُمْ فِي الْآخِرَةِ، وَأَنَّ لَهُمْ نُورَ لَهُمْ يَجُوزُونَ بِهِ الصَّرَاطَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ)، واتە: خوا فەرمانی بە پیغەمبەرەکی ڤێ کردووە کە لە دژی بیروایەکان تیبکۆشی، بە شمشیر و بە ئامۆژگارییە باشەکان و بانگکردنیشیان بۆ لای خوا^(١).

فەرمانیشی کردووە بە پیغەمبەر ﷺ کە لە دژی موناфіقهکان بجەنگی و لەسەریان زبر بێ، بەووە کە بەلگەیان لەسەر تەواو بکات و حال و باڵی خۆیانیان لە ڕۆژی دوایی دا پیشان بدات و پێ بناسی، هەروەها لە ڕۆژی دوایی دا ڕووناکییەکیان نابێ، پردی سەر پستی دۆزەخ [کە (صراط) ی پێ دەڵێن]، پێی بپرن، لەگەڵ ڕوواداراندا، بپەرنەووە و بچنە بەهەشت.

واتە: بۆ موناфіقهکان بە شیوازی خۆیان و بۆ بیروایەکانیش بە شیوازی خۆیان، لە حالەتیک دا کە بەهێز ڕوو بە ڕوو نابنەووە، بانگەوازی و تیگەیانندنەو ئامۆژگاریی کردنەو بەرپەرچدانەووەی بیروکە پووچەکانیانەو، خستنه ڕووی راستییەکانی ئیسلامە، لە حالیکدا کە سەنگەریش لە ئیسلام و مسوڵمانان بگرن، بیگومان کەس لە شەر شەکرێ نەبەخشیتهووە، ئیسلام لە بەرانبەر هیژدا هیژ بەکار دێنی و، لە بەرانبەر فیکردا فیکر بەکار دێنی و، بۆ هەر کەسەو هەر حالە، وەلام و شیوازی پر بە پێست و گونجاوی خوێ بەکار دێنی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(١) دەبوایە پێشی (المواعظ الحسنه والدعاء إلى الله) ی پێش خستبایە، چونکە دواي ئەووەی بە دەم ئامۆژگاریی چاک و بە دەم بانگەوازی کە یەو نەهاتن و، سەنگەرێان گرت لە دژی ئیسلام و مسوڵمانان، ئنجا ئیسلام هیژیان لە دژ بەکار دێنی.

❖ دەرسی سییەم ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان سێ ئایەتەکانی کۆتایی سورەتی (التحریم) (١٠ و ١١ و ١٢) دەگریته خۆی، تیاندا دوو وێنە هێرانووه به چوار ئافرهتان:

أ- بۆ کۆمه‌لی بێ‌پروایان: ئافره‌تی نووح و ئافره‌تی لوط، که جگه له ئیمان و کرداری باشی خۆیان، هیچ شتیکی دیکه‌یان فریا ناکه‌وی، ئافره‌ت ته‌گه‌ر هاوسه‌ری باشت‌ترین که‌شیش بێت، که پێغه‌مبه‌ره (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) مادام ئیمانی نه‌بی و کرده‌وه‌ی باشی نه‌بی، هاوسه‌ری‌تی بۆ باشت‌ترین پیاو و باشت‌ترین که‌س، به‌که‌لکی نایه‌ت، مادام خۆی بێ ئیمان بێ و ده‌ست خالی بێ له کرده‌وه‌ی چاک.

ب- بۆ کۆمه‌لی پروادارانیش: ئافره‌ته‌که‌ی فیرعه‌ون و مه‌ریه‌می کچی عیمران (خوا لێیان رازی بێ)، که بێ‌پروایی و خراپه‌ی نیزیکانیان مادام خۆیان پاك و باش بن، هیچ زیانیان لێ نادات، واته: ئافره‌ت ته‌گه‌ر بۆ خۆی خاوه‌ن ئیمان و کرده‌وه‌ی باش بوو، ته‌گه‌ر هاوسه‌ری خراپ‌ترین پیاویش بێ، وه‌ك فیرعه‌ون، هاوسه‌ری‌تی ته‌و بۆ خراپ‌ترین پیاو، زیانی لێ نادات، هه‌روه‌ها ئافره‌تێك که پاك و چاك بێ، با له نێو خه‌لك و کۆمه‌لگه‌یه‌کی زۆر خراپ و بوختانچی و داخ له‌ دڵ و زمان ش‌ردا بێ، وه‌ك جووله‌که‌کانی کاتی خۆی و رۆمانه‌کان، که مه‌ریه‌م خوا لێی رازی بێ له نێواندا بوو، بوختانیان پێ کرد، به‌لام هیچ زیانی لێ نه‌دا.

﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ ۝١٠ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝١١﴾

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ لَهُ وَكَانَتْ مِنَ الْقَلِيلِينَ ﴿۱۲﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{خوا ئافەرەتی نووح و ئافەرەتی لووطی بۆ ئەوانە ی بێ پروا بوون، بە وێنە هێنانەو، (کە جگە لە ئیمان و کردەوێ باش دادی مروۆف نادات)، ئەو دوو ژنە لە ژێر (نیکاحی) دوو بەندە ی چاک لە بەندە کائماندا بوون، کەچی لە گەڵیاندا بێ بەلێن و پەیمان شکێن بوون، ئنجا ئەو دوو (بەندە چاکە) نووح و لووط لە بەرانبەر سزای خوادا، تۆزیکیش سوودی یان پێ نە گەیاندن و (پێیان) گوترا: ئێوەش وێرایی چوو، ئێوان، بچنە ئێو ئاگر (ی دۆزەخەو) ﴿۱۰﴾ هەر وەها خوا ئافەرەتی فیرعەوێ بە وێنە هێناوە تەو بۆ ئەوانە ی پروایان هێناوە، کاتێک گوێ: پەر وەردگارم! لە لای خۆت لە بەهەشتدا، مایکم بۆ بنیات بنی و، لە فیرعەو و کردەوێ کە ی قوتارم بکەو، لە کۆمەڵی ستمکاران پزگارم بکە ﴿۱۱﴾ (دیسان) مەریەمی کچی عیمرانیش (وێنە یە بۆ پرواداران)، ئەو (ئافەرەت) ی داوێنی خۆی پاراست، ئنجا ئێمەش لە گیانی بە تاییەت دروستکراوی خۆمان فوومان بە بەردا کرد (بۆ بەدیهێنانی عیسای کوێ) و وشە کانی پەر وەردگاری و کتیبە کانی بە راست دانان و، لە (بۆ خوا) ملکه چان بوو ﴿۱۲﴾.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا): واته: خوا وینه‌یه‌کی هینایه‌وه، (ضَرَبَ الْمَثَلِ هُوَ مِنْ ضَرَبِ الدَّرَاهِمِ، وَهُوَ ذِكْرُ شَيْءٍ أَثَرُهُ يَظْهَرُ فِي غَيْرِهِ، وَالْمَثَلُ: الشَّبَهُ وَالْوَصْفُ)، (ضَرَبَ الْمَثَلِ) وهك: (ضَرَبَ الدَّرَاهِمِ) له جوړی سكه لیږدنه‌وه، بریتیه له باسکردنی شتیك كه شوینه‌واره‌كه‌ی له جگه له خۆیدا ده‌ركه‌وتوه، (مَثَل) به مانای (شَبَه)ه، یانی: به مانای وه‌سفیش هاتوه، وهك: ﴿وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى...﴾ النحل، واته: وه‌سفی هه‌ره به‌رز بو خوایه.

(فَخَانَتَاهُمَا): خیانە‌تیان پیکردن، ناپاکیان له‌گه‌ڵ کردن، (الْخِيَانَةُ: مُخَالَفَةُ الْحَقِّ بِنَقْضِ الْعَهْدِ فِي السِّرِّ)، خیانەت بریتیه له پیچه‌وانه‌ی هه‌ق بوون، به‌هۆی هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی په‌یمان به په‌نهانی، دوا‌یی با‌سی ده‌که‌ین، که موخه‌ننه‌تی و ناپاک‌یی ژنی نووح سه‌لات و سه‌لامی خوا له‌سه‌ر نووح بی و، ژنه‌که‌ی لووط سه‌لات و سه‌لامی خوا له‌سه‌ر لووط بی، ئه‌وه نه‌بووه، که به‌ باری لادانی جینسی دا بی، به‌لکو بی‌پروایان بووه به‌ نووح و به‌ لووط، هه‌روه‌ها دژی ئه‌وان جوولانه‌وه‌یان بووه، له‌گه‌ڵ هه‌وای خه‌لك و ده‌ورو به‌ردا پ‌و‌یشتیان بووه.

(فَلَمْ يُغْنِيا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا): له به‌رانه‌ر (سزای) خوادا، هه‌چ سوودیان پ‌ی نه‌گه‌یاندن، ده‌گوتری: (أَغْنَى عَنْهُ كَذَا، أَي: كَفَاهُ)، واته: سوودی پ‌یگه‌یاند و بو‌ی به‌س بوو، به‌رگریکاری بوو، یاخود به‌رپه‌رچده‌ره‌وه‌ی زیانیك بوو لی‌ی.

(أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا): داوینی خو‌ی پاراست، (حَصَان، أَي: عَفِيفَةٌ)، ئافره‌تیکی پاك، (أَحْصَنَتْ، وَحَصَنَتْ: أَي صَانَتْ وَحَفِظَتْ)، واته: پاراستی، یانی: خو‌ی پاراستوه، خوا‌ی کاربه‌جی بو‌یه ئه‌م وشه‌یه زۆر بو مه‌ریه‌م به‌کار د‌یت‌ی، چونکه ئیستاشی

لەگەڵدابی، جوولەكەكان مەریەم بەووە تاوانبار دەكەن، كە داوین پیسی کردووە، عیساك بە بیژوو و زۆل دادەنن! بۆیە خوا ﷻ بۆ مەریەم (خوا لئی رازی بێ)، ئەم وشە ی پاكیە زۆر بەكاردی، كە زۆر خۆی پاراستووە، ئەصلەن مەریەم هاوسەرگیری هەر نەكردووە، نە بە حەلالی و نە بە حەرامی، هیچ پیاویك دەستی پێ نەكەوتووە، بەلام خوا ﷻ وەك یاسادریك و موعجیزەك عیسا بە بێ باب لە مەریەم پەیدا كردووە، وەك بەسەرھاتەكەیمان لە تەفسیری سوورەتی مەریەمدا بە تەفصیل باسكردووە.

(فَرَجَهَا): (الْفَرْجُ: الشَّقُّ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ، مَا بَيْنَ الرَّجْلَيْنِ، وَكُنِيَ بِهِ عَنِ السُّوءَةِ)، (فَرْج): واتە: كەلێنی نیوان دوو شتان، درزو كەلێن، بە نیوان دوو لاقەكانی مرووفیش دەگوتری، بە كینایەش بۆ ئەندامی زاوزی مرووف بەكاردەھێنری. (فَنَفَخْنَا فِيهِ): واتە: فوومان پێیدا كرد، (النَّفْخُ: نَفْخُ الرِّيحِ فِي شَيْءٍ)، (نَفْخ): بریتیه لەوێ با بە شتێكدا بكە.

(الْقَنِينَ): (الْقَنُوتُ: لُزُومُ الطَّاعَةِ مَعَ الْخُضُوعِ)، (قُنُوت): بریتیه لە فرمانبەری لەگەڵ ملكەچی و زەبوونی پێشانداندا، (بۆ خوا بەرزى مەزن).

مانای گشتیی ئایەتەکان

له کۆتایی سوورەتی (التحریم) دا، که وهك گوتمان: تهوه ره سه ره کیه که ی که ده ستپیکشیه تی باسی پرووداویکی خیزانی پیغه مبه ری خوا ﷺ بوو له گه ل دووان له هاوسه ره کانی دا، ئنجا به و بۆنه وه خوا ﷺ فره مانی کرد به پرواداران، خویان و مال و خیزانیان له ئاگریك پارێزن، که سووته مه نییه که ی خه لکه و به رده، پاشان دیمه نیکي پوژی دوا یی هینایه به ر چاو و کافره کانی له ویدا دواندن، یانی: ئەو دواندنه ی له پوژی دوا یی دا، خوا کافره کان پی ده دویتن، له قورئاندا باسی کردوه، که له وی پێیان ده فره مو: (لیره عوزرو پوزش مه هیننه وه، چونکه ته نیا به پیی کرده وه که ی خوتان سزا ده درین)، دوا یی جاریک دیکه خوا پرووی له پرواداران کردو فره مانی پیکردن که به گه رانه وه یه کی راست و ساغ بو لای خوا بگه رینه وه، تا کو گونا هو خراپه کانیان لی بسپرتته وه، شایسته ی چوونه به هه شت بن، له خزمه ت پیغه مبه ری خوا ﷺ دا، دوا ییش خوا ی میهره بان پیغه مبه ری پیشه وای ﷺ بانگ کردو، فره مانی پیکرد که له دژی کافره کان و ده غه ل و مونا فیه کان ئەوپه ری تیکۆشان بکات، هه ر کامیان به شیوازی خوی.

ئنجا له کۆتایی ئەم سوورەته دا خوا ﷺ وینه ی به چوار ئافره تان هینا وه ته وه، دووانیان خوا کردوونی به نمونه و وینه بو بیروایان، که بیروایان بزانی چ ئافره تان، چ پیاوان، به تایبه تی ئافره تانی بیروا، چونکه سوورەته که زیاتر سوورەتیکی خیزانییه، با بزانی ئەگه ر بیت و خویان خاوه ن ئیمان و کرداری باش نه بن، ئەوه هه رچه نده هاوسه ره کانیان زور زور باش بن، هیچ سوودیان پی ناگه یه نن، هه لبه ته ئەمه هۆشدار ییدانی شه به گشتی به کو ی ئافره تان، که به ته مای ئەوه تینه که ون و، له خویان با یی نه بن و پشتینی لی نه که نه وه، که هاوسه ره کانیان پیاوی باشن، به تاییه تیش بو هۆشدار ییدانه به

هاوسەرائی بەرپرسی پێغەمبەری خوا ﷺ که زیاتر لە خۆیان وریا بن و، چونکە مێردیان پێغەمبەری خاتەمە موحەممەد ﷺ سەروەری پێغەمبەران و، باشترین ئینسان و پاکترین و چاکترین بەندهی خوای میهرەبان، تەنیا بەو پشیتینی لێ نەکەنەو، بێگومان ئەگەر بۆ خۆیان لە خو وریا نەبن و، خاوەنی ئیمان و کردەوێهەکی باش و پاک و پوخت نەبن، هاوسەر بوونیان بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ دادیان نادات، خوا دەفەرموێ: ﴿صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا أُمَرَاتٌ نُّوحٍ وَأُمَرَاتٌ لُوطٍ﴾. خوا وێنە هێنایەو بە ئێوانەیی بپروا بوون، وێنەکە بەکۆ هێنایەو؟ بە ئافەرەتەکەیی نووح و ئافەرەتەکەیی لوط، جێی سەرئەو کە لێرە خوا ﷺ نەیفەرموو: (زَوْجَةُ نُوحٍ وَزَوْجَةُ لُوطٍ)، (یان (زَوْجِ نُوحٍ وَزَوْجِ لُوطٍ) چونکە وشە (زَوْج) لە زمانی عەرەبییدا، هەم بۆ ئافەرەت بەکاردێ، هەم بۆ پیاو، بە پێچەوانەیی ئەوێهە کە لە بارەیی هاوسەرائی بەرپرسی پێغەمبەرهو خا لێیان رازی بێ، کە دوو جارێ خا زاناز شارەزا ئەو وشە (زواج)ی بۆ ئەوان بەکارهێناو، کە دەفەرموێ: ﴿تَبَنَّى مَرْصَاتٍ أَزْوَاجَ﴾، دوایش دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا﴾. چونکە ئافەرەت کاتیەک بە جووت و هاوسەر (زوج)ی پیاو دادەنرێ، کە هاوکووف و هاوتای بێ، هاوسەرائی بەرپرسی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕووی ئیمان و کرداری باشەو، هاوتای پێغەمبەری خوا ﷺ بوون و لەگەڵی گونجاو بوون، لێی دەوێشانەو شایستەیی بوون، چونکە جووتی هەر شتێک ئەوێهە کە وەک ئەو بێ، بەلە هەموو ڕوویەکیشەو نەبێ، بەلام لە چەند لایەنێکی بنەرەتیییدا، وەک ئەو بێ، هاوسەرائی بەرپرسی پێغەمبەریش خا لێیان رازی بێ، لە ئیمان و کرداری باش و پابەندیی بە شەریعەتدا، «بۆ ئەوان کەم و زۆر و بە شێوێهەکی ڕێژەیی» هاوکووف و هاوتای پێغەمبەری خوا ﷺ بوون، بۆیە وشە (زَوْج)ی بۆ بەکارهێناون، هەرودەها بۆ ئادەمیش: ﴿يَكَادُمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ...﴾ (البقرة، واتە: ئەو ئادەم! خۆت و هاوسەرەکەت، خۆت و جووتەکەت لە باخەکەدا، لە بەهەشتیدا نیشتەجێ

بن، بەلام لیڤه بۆ هەردووکی هاوسەرەکە ی نووح و لووط (علیھما السلام) «کە ئەووە کەمتر لە تەفسیرەکاندا بینیومە ئاماژە ی پێ کرابێ» هەر دەفەرموێ:

﴿أَمْرَاتٌ نُوحٌ وَأَمْرَاتٌ لُّوطٌ﴾ واتە: ئافەرەتەکە ی نووح و ئافەرەتەکە ی لووط، نەیفەرموووە: (زَوْجٌ نُوحٍ وَزَوْجٌ لُّوطٍ)، واتە: هاوسەری نووح و هاوسەری لووط، چونکە هاوسەرو جووت و هاوتایان نەبوون، بەلکو لە ڕووی ئیمانەووە لییان جیابوون و، لە ڕووی کرداری باشەووە لییان جیابوون، هەروەھا کە هاوکاریی میڤەکانیان نەکردووە، لییان جیا بوون، بۆیە خوای کاربەجێ هەر وشە ی ئافەرەتی بۆ بەکارھێناون، یانی: بەس ئافەرەت بوون و مێینە بوون، بەلام جووت و هاوکووف و شایستە ی هاوسەرەکانیان نەبوون، بەلام ئیستا لە شەریعەتی ئیمەدا، ئافەرەتی کافر هاوکووف نیە بۆ پیاوی ڕوادارو پێی ناشی، ئەوێش لەو شتانە یە کە جیاوازیی بەرنامەکان (اختلاف الشرائع)، دەخوای، کە خوا دەفەرموێ: ﴿لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا...﴾ (٤٨) المائدة، بۆ هەر کامێک لە ئیووە بەرنامە یە ک و میتۆدیکمان داناووە، تەنانەت لە شەریعەتی ئیسلامییشدا، تاکو صولحی حودەیییە کە خوای دادگەر ئەو ئایەتە ی ناردە خوار لە سوورەتی (الممتحنة) دا، کە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تُنْسِكُوا بِعَصَمِ الْكَافِرِ...﴾ (١٠) الممتحنة، دەست بە گریبەستی نیکاحی ئافەرەتانی بیرواوە مەگرن، پێش ئەوێش خوا دەفەرموێ: ﴿لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ...﴾ (١٠) الممتحنة، نە ژنە (ڕوادارە) کان بۆ میڤە (کافرە) کان ڕەوان و، نە ئەوانیش بۆ ژنەکان ڕەوان، هەر بۆیەش عومەر (خوا لیی ڕازی بێ)، دوو هاوسەری هەبوون لە مەککە لە گەلی نەھاتبوون و هەر لە مەککە بەجێ ماوون، هەر هاوسەریشی بوون، ئیدی کە ئەو ئایەتە هاتە خوار، عومەر دەستبەرداری ئەو دوو ژنە ی بوو.

﴿كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ﴾ ئەو دوو ئافەرەتە (هی نووح و لووط علیھما السلام) لە ژێر دوو بەندە ی چاک لە بەندە کائماندا بوون، واتە: لە ژێر نیکاحی ئەواندا بوون، لە ژێر سەرپەرشتیی ئەواندا بوون، ﴿فَخَانَتَاهُمَا﴾

که چی ناپاکیان له گه‌ڵ کردن، ناپاکیی دینی، نه‌ک ناپاکیی جینسی و په‌وشتیی، چونکه خوا ﷻ پیغه‌مبه‌رانی سه‌لات و سه‌لامی خویان له‌سه‌ر بێ، له‌وه پاراستوه که نه‌سه‌ب و په‌چه‌له‌کیان که‌م و کوو‌ری و عه‌یب و شوو‌ره‌یی تێدا بێ، ئەو دوو ژنه‌ش، ئەو دوو ئافره‌ته‌ش که هاوسه‌ری نووح و هاوسه‌ری لووط (علیهما السلام) بوون، به‌ پێی عورفی کۆمه‌لگای خۆیان شتیکی ناشیرین و شوو‌ره‌یی نه‌بووه، که بێ‌پروا بن، به‌لام بێگومان له‌ عورفی هه‌موو کۆمه‌لگایه‌کاندا بێ نامووسیی و لادانی جینسی و زینا کردن، شتیکی عه‌یبه‌و شوو‌ره‌یی بووه، بۆیه خوای تا‌ک و پا‌ک پیغه‌مبه‌رانی خو‌ی له‌وه پاراستوه، به‌لام ئەوان شانازیان به‌وه‌وه کردوه، که له‌سه‌ر دینی قه‌ومه‌که‌ی خۆیان و، پروایان به‌ پیغه‌مبه‌رانی خۆیان نه‌هێناوه، که‌واته: ﴿فَخَانَتْهُمَا﴾. واته: ناپاکیان له‌گه‌ڵدا کردوون له‌ پرووی ئیمانییه‌وه، له‌ پرووی دینییه‌وه، له‌و پرووه‌وه -- وه‌ک دوا‌یی له‌ مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کانیشدا باس ده‌که‌ین - که قسه‌ی ناشایستیان به‌ هاوسه‌ره‌کانیان گوته‌وه، بۆ وێنه‌ گوته‌راوه: خێزانه‌که‌ی نووح به‌ خه‌ڵکی ده‌گوت: نووح شیت بووه، هه‌روه‌ها خێزانه‌که‌ی لووط سیخو‌ری له‌سه‌ر می‌رده‌که‌ی ده‌کرد، که ئەگه‌ر میوانیان هاتبانا‌یه‌ کاریکی وای ده‌کرد، خه‌ڵکه‌که‌ پێ بزانن بۆ ئەوه‌ی بێن، نێربازی له‌گه‌ڵ میوانه‌کانیدا بکه‌ن، خیانه‌ته‌که‌یان ئەوه‌ بووه، ﴿فَلَمْ يُغْنِ عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾. ئەو دوو به‌نده‌ چاکه‌ی خوا، که نووح و لووط سه‌لات و سه‌لامی خویان له‌سه‌ر بێ، له‌ به‌رانبه‌ر خوادا، له‌ به‌رانبه‌ر سزای خوادا، هیچ سوودیان پێ نه‌گه‌یاندن، ﴿وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ﴾. پێشیان گوته‌را: له‌گه‌ڵ ئەوانه‌دا که ده‌چنه‌ دۆزه‌خه‌وه، تێوه‌ش بچنه‌ نێوی، واته: به‌و دوو ئافره‌تانه‌ گوته‌را: بچنه‌ نێو ناگری دۆزه‌خه‌وه.

به‌ نه‌سه‌ت بێ‌پروایانه‌وه، خوا ئەو دوو ئافره‌ته‌ی به‌ وێنه‌ هێناونه‌وه، که‌واته: خه‌ڵکینه! دلێ خۆتان به‌وه‌ خو‌ش مه‌که‌ن، که: فلان‌که‌س خزمه‌، ئنجا ئەگه‌ر پیغه‌مبه‌ری‌که‌ سه‌لات و سه‌لامی خویان له‌سه‌ر بێ، ئەگه‌ر زاناو پێشه‌وا‌یه‌که‌،

ئەگەر بۆ خوا صولحاویکە، بە تەمای خزمایەتیی و ڕەچەلەك تێمەكەون، ئەوەتا ژنەكەى نووح و ژنەكەى لىووط صەلات و سەلامى خوا لەسەر ئەو دوو پێغەمبەرە پایە بەرزە بى، ئەو دوو پێغەمبەرە پایە بەرزەش سوودیان پى نەگەياندن، چونکە موخەننەت و ناپاک و ناریك بوون لەگەڵ ھاوسەرەکانیاندا.

ئىجا خوا عزوجل دوو وێنەى دیکە دىیتەو بە دوو ئافەرەتى دیکە، بۆ ڕوادران: ﴿وَضْرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ﴾، ھەروەھا خوا وێنەى کى ھىنايەو بە بۆ ئەوانەى ڕوایان ھىناو، وێنەى بە کى ھىنايەو؟ ﴿امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ﴾، ئافەرەتەكەى فیرەن، ئەویشى ديسان بە ھاوسەر (زۆج) ناو نەھىناو، چونکە بە دلنایى ژنەكەى فیرەن کە ئیماندار بوو (ئاسیای کچی موزاحیم) ھاو کووفى فیرەن نەبوو، لەبەر ئەوێ ئەو ئیماندار بوو و فیرەن کافر بوو، ئەو ئافەرەتە چاکە کار بوو و فیرەن خراپە کار بوو، ھاو کووفى یە کدى نەبوون، بۆیە خوا ئەویشى بە جوون (زۆج) ناو نەھىناو، چونکە ھاو کووف و جووت نەبوون، خوا بۆچى و لە چى دا بە وێنەى ھىنايەو؟ ﴿إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ﴾، کاتیک گوێ: پەرورەدگارم! لەلای خۆت مالىکم لە بەھەشتدا بۆ بنیات بنى، ﴿وَنَجِّنِي مِنَ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ﴾، قوتارىشم بکە لە فیرەن و کردەوێ فیرەن، لەو ھەموو دەستدریژی و ستم و خراپەییەو، لەو سۆغەرەو بیگارەى کە بە بەنى ئیسرائیلی دەکرد، لەو ھەموو لاف لیدانەى پەرورەدگارێتى و پەرستراوێتى کە لافى لیدەدا، لەو ھەمپارێزە، ﴿وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾، لە کۆمەلى ستمکارانیش، دەربازم بکە، دارو دەستەى فیرەن و ئەو کۆمەلگایە بوون کە فیرەن و بنیان دەپەرست، کۆیلایەتییان بۆ دەکردو، لەبەر دەستیدا بوون، لەوانەش ھەمپارێزەو ڕزگارم بکە.

ھەروەھا خوا وێنەى ھىناو تەو بە ئافەرەتێکى دیکە، ئەویش ھەر بۆ ڕوادران: ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾، ھەروەھا مەرپەمى کچی عیمران (خوا بە وێنەى ھىنايەو)، کە داوێنى خۆى پاراست، ﴿فَنَفَخْنَا

فِيهِ مِنْ رُوحِنَا ﴿١٠﴾، ئىمەش لە ڕووحی ھۆمان ھوومان پێدا کرد، (ھوومان بە یەخە ی کراسە کەیدا کرد)، لە، واتە: ڕووحێک کە بە تاییەتی دروستمان کرد بوو، بەشیوەی ھوو لە ڕۆی جییریلەوہ عَلَیْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام بە بەر جەستە ی مەریەماندا کرد، لە یەخە یەوہ ھووہ کە ی پێدا کراوہ، ﴿وَصَدَقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ﴾ (مەریەم) ھەرمایشتەکانی پەروەردگاری بە راست دانان، ﴿وَكُتِبَ﴾ ھەرۆھەا کتیب و پە یامەکانی خواشی بە راست دانان، ﴿وَكَانَتْ مِنَ الْقَنِينِ﴾ ئەویش (مەریەم) لە زۆر بۆ خوا ملکە چان و کپووزاوان بوو، لە ناخەوہ (بۆ خوا) لە تەسلیم ھووان بوو.

کەواتە: ھەك چۆن ئیمانی پیاوہ باشەکان ئەگەر پێغەمبەریش بن، سوود ناگە یەنێ بە ئاfrهتانی بێ ئیمان، بە ھەمان شیوہ: کوفری پیاوہ خراپەکانیش زیان نادات لە ئاfrهتانی خاوەن ئیمانی، ھەك ئاfrهتە کە ی فیرعەون، ھەرۆھەا ھەك مەریەمی کچی عیمران، بە نسبەت ئاfrهتی فیرعەونەوہ: کوفری فیرعەون و ملھوپی فیرعەون و دارو دەستە کە ی، زیانی نەبوو بۆی نەبوو، بە ھەمان شیوہش بە نسبەت مەریەمی کچی عیمرانیشەوہ: گەلی جوولە کە بوختانیان بۆ کردو، بوختانیان بە کۆرە کەشی دەکرد، کە عیسا یه (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەیانگوت: بیژوو یه، زۆلە، چونکە بابی نەبوو، دەیانگوت: مەریەم زینای کردوہ، ئەو خەلکە بوختان چییە زیانیان پێ نەگە یاند، ئەوہ تا خوا ﷻ ناوی مەریەمی لە ھەموو دنیا دا بەرز کردوہ، ئەو بوختان و درۆو دەلەسە یەش زیانی پێ نەگە یاند، چونکە مەرۆف ئەگەر لە زاتی خۆیدا پاک و چاک بوو، لە پشت پەردە ی رەشەوہ تەماشاکردن و بوختان بۆ کردنی ناخە زانی، زیانی پێ ناگە یەنێ، چ جوولە کەکان، چ رۆمانەکان، کە دیارە دوا ییش عیسا (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) خوا ی دەرووکەرەوہ لە دەستی ئەوان دەر بازی کردو، بە کلاو رۆژنە دا بەرز ی کردوہو، بردی بۆ ئاسمان بە ڕووح و جەستەوہو بە زیندوو یەتی، ھەرچەندە جوولە کەکان ئیستاش وا دەزانن کە بە دەسیسە ی ئەوان و رۆمانەکان، عیسا یان

له سێداره داوهو، نه صرانییه کانیش هه ر لێیان تێکچوهو، به لام ئهم راستیه له قورئاندا پروونکراوه تهوه، که عیسا علیه السلام وهك خوا له سوورەتی (النساء) دا فەرموویهتی: ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ...﴾ (١٥٧)، نه کوشتیان و نه هه لیشیانواسی، به لکو وینه ی عیسایان بو برایه سهر یه کیکی دیکه، یانی: ئهویان له جیی عیسا له سێداره دا، که یه هووزای ئه سخه ریوتیه، یا خود که سیکی دیکه بووه، له وانیه له گه ل عیسادا بوون، ئنجا چ له بهر ئه وه ی خیانه تی پی کردوه، خوای دادگهر بهو شیویه سزای داوه، چ وهك له هه ندیک ریوایه تاندا هاتوه -- که پیشتر باسمان کرد^(١) - فیداکاریی کردپی و به عیسا (عَلَيْهِ السَّلَام) ی گوته ی: ئه ی پیغمبه ری خوا! با من له جیاتی تو له سێداره بدریم و بکوژیم و، خو ی کردپیته به لا گیره وه ی عیسا (عَلَيْهِ السَّلَام).

(١) له تەفسیری سوورەتی (الحديد)دا.

مەسەلە گەرنەکان

مەسەلە یە کەم:

وێنە هێنانەوهی خوا ﷻ بۆ بیپروایان کە: پەيوەندی نیزیکی و خزمایەتی، دادیان نادات لە بەرانبەر سزای خواداو، وێنە هێنانەوهی خوا بۆ بیپروایان بە هەردوو ژنەکەی نووح و لووط (عليهما السلام) کە لە ئەنجامی پەیمان شکستییان لەگەڵیاندا، سزabar بوون و مێردهکانیان کە دووان لە هەره بەنده چاکەکانی خوا بوون، سوودیایان پێ نەگەياندن:

خوا دەفهرموی: ﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ﴾ (١٠)

شیکردنەوهی ئەم ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

(١)- ﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ﴾، خوا ﷻ وێنە یەکی بۆ ئەوانە ی بیپروان، هێنایەوه، بە ئافرهتەکەی نووح و ئافرهتەکەی لووط، ﴿ضَرَبَ اللَّهُ﴾، کارو بکەر (فعل و فاعل)ن، واتە: خوا هێنایەوه، ﴿مَثَلًا﴾، بەرکاری دووهمەو پێشکەوتووە ﴿لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾، بۆ ئەوانە ی بیپروا بوون.

﴿امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ﴾، ئەمانە بەرکاری یەکەمن و دواکەوتوون، واتە: (ضَرَبَ) اللّهُ امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا، بەلام بۆچی ﴿مَثَلًا﴾، پێشخراوه؟ چونکە ئەو زياتر گەرنە، وێنە هێناوه کە گەرنەتر، وێنە پێ هێناوه کەش، هەردوو ژنەکەی نووح و لووط بوون، ئەمەش دەگونجی بیرخستنهوه و نامۆژگاریی بێ، بە تايبەت بۆ هاوسەرائی بەرپرسی پێغمەبەری خوا ﷻ چونکە بەهۆی ئەووە لە خۆبایی

نەبن، کە ھاوسەری پێغەمبەری کۆتایین (ھاوسەری پێغەمبەر موحەممەد ﷺ) ھەروەھا بە گشتیش ئامۆژگارییە بۆ ئافەرەتان و بۆ پیاوانیش، کە بەھۆی نیزیکیی لە خەڵکی چاکەوێ بوغرا مەبن، لە خۆتان بای نەبن، دەبێ لە زاتی خۆتاندا باش بن، ئەگەرنا نیزیکییان لە چاکان دادتان نادان، یەکیەک لە زانیان لە بارە (ضَرْبُ الْمَثَل) ھوێر، گوتووین: (ضَرْبُ الْمَثَل) (وێنە ھێنانەوێ) بریتییە لە وێنە ھێنانەوێی ھالەتیی سەیر، کە ھالی شتیکی دیکە وەک ئەوێ لە سەیرییدا پێ دەناسرێ، واتە: لێرەدا خوا ﷻ بۆ ھالی ئەو بێپروایانەو، ئەوێ کە ھیچکەس سوود بە ھیچکەس ناگەیەنێ، ئەو وێنەیی ھێنایەو، بە ھەردوو ژنەکە و نووح و لووط ھەڵات و ھەلامی خوا لەسەر نووح و لووط بێ.

٢- ﴿كَانَتْ تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ﴾، ئەو دوو ئافەرەتە لە ژێر دوو لە بەندە چاکەکاھان دابوون، واتە: لە ژێر نیکاحی ئەوانداو لە ژێر سەرپەرشتیاریی ئەواندا بوون.

٣- ﴿فَخَانَتْهُمَا﴾، کەچی ناپاکییان پێ کردن، لەگەڵیاندا موخەنەت بوون، واتە: خیانت لە ڕووی کوفرو شیرکەوێ، لە ڕووی دژایەتیکردنی ھاوسەرەکانیانەو، (الطبري) لە (ابن عباس) ھوێر، خوا لە خۆی و بای ڕازی بێ، دەلی: اذْكَرَ أَنَّ خِيَانَةَ امْرَأَةٍ نُوحٍ زَوْجَهَا، أَنَّهَا كَانَتْ كَافِرَةً، وَكَانَتْ تَقُولُ لِلنَّاسِ: إِنَّهُ مَجْنُونٌ، وَأَنَّ خِيَانَةَ امْرَأَةٍ لُوطٍ، أَنَّ لُوطًا كَانَ يُسِرُّ الضَّيْفَ، وَتَدُلُّ عَلَيْهِ، (جامع البيان: ٣٤٥٥٤)، واتە: باسکراوێ: ناپاکیی ژنەکە و نووح لەگەڵ مێردەکەیدا ئەوێ بوو کە بێپروا بوو، (ئافەرەتەکە بێپروا بوو)، بە خەڵکیشی دەگوت: نووح شیتە! ناپاکیی ژنەکە و لووطیش ئەوێ بوو، کە لووط بە پەنھانیی میوانی دەبردنە مائی، بەلام ژنەکە خەڵکی لە میوانەکان ئاگادار دەکردەو.

ئەو گەلە و لووطیش عادیان و ابوو ھەر کاتێ کە سێکی غەریب و میوان ھاتبێتە نیو شارو ئاوەدانییەکیانەو، ھەولیان داوێ دەستدریژیی سێکسیی بکەنە سەر.

(٤) - ﴿فَلَمْ يُغْنِيا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾، ئەو دوو (پىڭەمبەر)ە (پایە بەرزە نووح و لووط ڤهلات و سهلامى خويان له سەر بى)، له بهرانبەر (سزای) خوادا هيچ سووديان پى نه گه ياندن.

تهنيا له سۆنگه ی ئەوه وهی ئەو دوو ئافره ته هاوسهريان بوون، هيچ سووديان پى نه گه ياندن.

(٥) - ﴿وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ﴾، گو تراش: له گه ل چوو وه نيوان، تيوهش بچه نيو (ئاگره وه).

ئوهيان له باسى قيامه تدا خوى دادگر هيناويه ته پيش، ياخود باسى قوناغى بهرزەخه، كه ئىستا ئەوان تىيدان، ئنجا ئەگەر مەبهست قوناغى بهرزەخ بى، دواى ئەوهى مردوون، ئەوهيان پىگوتراوه، مرووف كه مرد پرووچه كهى بو بههشته يان دۆزهخه، ياخود هەر باسى قيامه تهو خوى په نهانزان هيناويه ته پيش، ههلبه ته زانايان بو وينه: ئىبنو عه بباس ﷺ ههروه ها زانايانى ديكهش هه موويان گوتوو يانه: (قَدْ وَقَعَ الْإِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ مَا زَلَّتِ امْرَأَةُ نَبِيِّ قَطُّ)، يه كدهنگى زانايان له سەر ئەوهيه كه هه رگيز هاوسهري هيچ پىڭەمبەر يك داوئىيسى و زىناى نه كردوه، چونكه ئەوه:

أ- له لايه كه وه: شتيكى نهنگ و شوورهييه، بو كه سايه تى ئەو پىڭەمبهرانه (عليهم السلام)، به پى عورف و باوى هه موو كوومه لگايه كان، به لام كوفر شتيكى شوورهيى و عه يبه نه بووه، به لكو ئەو كاته پروا هينان، شتيكى ناموو غه ريب و سهير بووه و جىي ره خنه بووه، به لام زىناو داوئىيسى، هه ميشه شتيكى شوورهيى و عه يب بووه، خوى پهروه ردگار يش پىڭەمبهرانى خوى له له كهو په له پاراستوون.

ب- له لايه كى ديكه شه وه: بى متمانه يى دههاته دى به وه چه (ئسل) ي پىڭەمبهران!

مەسەلە ی دووهم:

وێنە هێنانەوێ خوا بۆ برۆاداران، کە بێبروایی نیزیکانیان زیانیان لێ نادات:

١- بە هاوسەری فیرەهون، کە لە خوا پارایەو، لە لای خۆی کۆشکێکی لە بەهەشتدا بۆ بنیات بۆ و، لە فیرەهون و کردەوێ کانی و، کۆمەلگا سەمکارەکە ی دەربازی بکات.

٢- بە مەریەمی کچی عیمران کە خۆی پاک پراگرت و خواش پووچی عیسی ی بە فوویک بە بەردا کردو، ئا فرەتێکی برۆادارو لە ملکە چان بوو بۆ خوا.

خوا دەفرموی: ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝١١ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْقَانِنِينَ ۝١٢﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە ھەوت برگەدا:

(١)- ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ﴾، ھەروەھا خوا وێنە یەکی ھێناوە بۆ ئەوانە ی برۆایان ھێناوە، بە ئا فرەتەکە ی فیرەهون، یانی: (وَضَرَبَ اللَّهُ امْرَأَةً فِرْعَوْنَ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا)، وە ک پێشتریش گوتمان: وشە ی (مَثَلًا) بە رکاری دوو ھمی پێشخراو (مَفْعُولٌ بِهِ الثَّانِي الْمَقْدَم) ھ، بۆ یەش پێشخراو، لە سۆنگە ی ئەو ھو کە زیاتر گرنگ ھو جۆی بایە خەو بناغە خۆدی وێنە کە یە، بە لام ئایا وێنە کە بریتی بوو لە کێ؟ لە ئا فرەتەکە ی فیرەهون، کە خوا ﷺ ھەم بۆ ژنە کە ی نوح، ھەم بۆ ژنە کە ی لووط، ھەم بۆ ژنە کە ی فیرەهون، وشە ی (امْرَأَةً) ی بە کار ھێناوە، واتە: ئا فرەت و، وشە ی هاوسەر (زوج) ی بە کار نە ھێناوە، چونکە نە هاوسەری نوح و لووط جووت و شایستەو

هاوتای ئەو مێردە پاک و چاکانهیان بوون، که دووان له پێغه‌مبەرانی پایه به‌رزى خوان (عليهما الصلاة والسلام)، دیسان ژنه‌که‌ی فیرعه‌ونیش که ئاسیای کچی موزاحیمه، که خاوه‌نی ئیمان و کرداری باش بوو، ئەویش هاوکوو‌فی فیرعه‌ون نه‌بوو، که له بێ‌پروایی و خراپه‌کاری و مله‌وپیدا ژماره‌ی پێوانه‌یی شکاند بوو، مانای ئەم ئایه‌ته موباره‌که‌ش ئاوايه: خوا حالێ ژنه‌که‌ی فیرعه‌ونی به‌ وێنه‌ هێناوه‌وه بۆ حالێ پرواداران، تا‌کو هانیان بدات له‌ سهر خۆ‌پا‌گری له‌ فه‌رمانبه‌ری و ده‌ست گرتن به‌ دینه‌وه‌و، خۆ‌پا‌گری له‌ نا‌ره‌حه‌تی و سه‌ختیان دا.

ئایا ژنه‌که‌ی فیرعه‌ون (ئافره‌ته‌که‌ی فیرعه‌ون) چی گوت؟:

٢- ﴿إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ﴾، (ئێوه‌ش ئەو حاله‌ت و پارانه‌وه‌یه‌ی بکه‌ن، به‌ جی‌ی سهر مه‌شق و ته‌ماشا کردنتان، ئە‌ی ئافره‌ته‌کان!) کاتێ گوتی: په‌روه‌ردگارم! بۆم بنیات بنێ له‌ لای خۆت م‌الێک له‌ به‌هه‌شتدا، (عِنْدَكَ) له‌ لای خۆت، یانی: (بَيْتًا قَرِيبًا مِنْكَ)، م‌الێک له‌ نزیك خۆته‌وه‌.

ئهمه‌یان به‌ چه‌ند واتایه‌ك لێ‌کداوه‌ته‌وه‌:

١- (أَي: قَرِيبًا مِنْ رَحْمَتِكَ)، له‌ نزیك به‌زه‌یی خۆته‌وه‌.

٢- (قَرِيبًا مِنْكَ)، نزیك له‌ خۆته‌وه‌، وه‌ك بۆ تۆ شایسته‌یه‌.

٣- (فِي مَكَانٍ لَا يَنْصَرَفُ فِيهِ إِلَّا بِإِذْنِكَ)، له‌ شوێنێ‌کدا که هه‌یچ‌ک‌ه‌س ده‌ستی نه‌گه‌یه‌نێ‌تی مه‌گه‌ر به‌ مۆله‌تی تۆ.

وه‌ك عه‌ره‌ب گوتوو‌یان‌ه: (الْجَارُ قَبْلَ الدَّارِ)، در‌اوسێ به‌ر له‌ م‌ال، ئەویش گوتوو‌یه‌تی: ﴿رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ﴾، له‌ نزیك تۆ، له‌ لای خۆت، ئنجا با‌سی م‌الێ کردوه‌و دوا‌یی با‌سی به‌هه‌شتی کردوه‌، هه‌روه‌ها له‌و باره‌وه‌ گوتراوه‌: (الرَّفِيقُ ثَمَّ الطَّرِيقُ)، پێشێ هاوه‌ل، ئنجا پ‌رێ، کێ له‌گه‌لێ به‌ رێه‌دا ده‌روات؟

(٣)- ﴿وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ، وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾، دەر بازیشم بکه له فیرعهون و کرداره‌کی و، رزگاریشم بکه له کۆمه‌لی سته‌مکاران، که قیبطیه‌کان بوون، خه‌لکی میصر به گشتیی و دارو ده‌سته‌ی فیرعهون و ئالی فیرعهون (واته: شوینکه‌وتووایی) به تایبته، که لیره ده‌فهرموئ: ﴿وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ﴾، (أَي نَجِّنِي مِنْ ذَاتِهِ وَمَا يُظْهَرُهُ مِنَ الشَّرِّ)، ههم له خودی خوئی و، ههم لهو خراپه‌یه‌ی لئی دهرده‌چئ، له پئی کرده‌وه‌کانیه‌وه، دهر بازو قوتارم بکهو همپاریزه.

ئهمه وینیه‌ی یه‌که‌م بۆ پرواداران.

ئنجا خوا وینیه‌ی دووهم دینیتته‌وه:

(٤)- ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾، هه‌روه‌ها (خوا وینیه‌ی هینایه‌وه بۆ پرواداران) به مه‌ریه‌می کچی عیمران، که داوینی خوئی پاراست، واته: خوئی پاراست له ههر شتیک که ناشه‌ریعی بی، له ههر شتیک خوا پئی ناخۆش بی، وه‌ک پیشتریش گوتمان: ئهم ته‌عبیره بۆیه بۆ مه‌ریه‌م به تایبته، زۆر به‌کارهاتوه، چونکه ئیستاشی له‌گه‌لدابی جگه له مسوڵمانان و نه‌صرانییه‌کان، جووله‌کهو بی‌پروایه‌کانی دیکه هه‌موویان، گومانی خراپ به مه‌ریه‌م ده‌بن، گوايه زینای کردوهو، عیسا‌ش له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بابی دیار نیه، گوتووایه: زۆله‌و بیژوووه و مه‌ریه‌م به‌هۆی زیناو داوینیسپییه‌وه، ئه‌و مندالهی وه‌سک که‌وتوه، هه‌لبه‌ته ئه‌وان نکوولیی له‌وه ده‌که‌ن که خوا ﷺ به تایبته عیسا‌ی به‌و شیوه‌یه خوڵقاند بی.

(٥)- ﴿فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا﴾، (دوا‌ی ئه‌وه‌ی مه‌ریه‌م خوئی پاک و چاک راگرت)، ئیمه‌ش لهو رووحه‌ی خو‌مان (که به تایبته خوڵقاندبوومان که رووحی عیسا‌یه)، فوومان پێدا کرد، واته: جیبریل فووی به یه‌خه‌ی کراسه‌که‌یدا کردو، رووحی عیسا‌ی چووه‌به‌ر، یانی: به یه‌خه‌ی کراسه‌که‌یدا رووحه‌که‌ی عیسا‌ چووه‌ ئیو مندالانی و، مه‌ریه‌م پئی تۆلدار بوو.

(٦)- ﴿وَصَدَقَتْ بِكَلِمَتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ﴾، مه‌ریه‌م فه‌رمایشته‌کانی په‌روه‌ردگاری و کتیبه‌کانی په‌روه‌ردگاری‌شی به‌راست دانان.

یه کهم وشه که مہریم بہرستی دانا، ئەو وشہیہ بوو کہ عیسای پښ دروست بوو، چونکہ خواہ پەرور دگار ناوی لہ عیسا ناوہ (وَكَلِمَةً مِنْهُ) وشہیہ کی پەرور دگار بوو، عیسا بہ وشہی راستہ وخوی پەرور دگار دروست بوو، بہ فرمانی تہ کوینی راستہ وخوی، نہک مہریم لہ گہل پیاویکدا جووت بووبی.

(٧) - ﴿وَكَانَتْ مِنَ الْقَنِينِ﴾، مہریمیش لہ زور بو خوا ملکہ چان بوو، ﴿مِنَ الْقَنِينِ﴾، یانی: (الْقَوْمُ الْمُطِيعِينَ لِرَبِّهِمْ)، ئەو کۆمەل و خەلکە ی زور ملکہ چن بو پەرور دگاریان، ئەویش لەوان بوو، یاخود: (رَهْطُهَا وَعَشِيرَتُهَا الَّذِينَ كَانَتْ مِنْهُمْ)، ئەو خزم و قەومە ی مہریمیش یەکیک بوو لەوان، کہ بنەمالەکە ی ھەموویان ھەر لہ بابیہوہ کہ عیمراڤانہو، لہ دایکیہوہ، زور ساغ و پاک و پارێزکار بوون.

کۆتایی ئەم دەرسە شمان بەم دوو فرمایشتە ی پیغەمبەری خوا ﷺ دینین:

١- {أَفْضَلُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ: خَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ، وَقَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ، وَمَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ، وَأَسِيَّةُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ امْرَأَةً فِرْعَوْنَ}، (أخرجه أحمد: ٢٩٠٣، والحاكم: ٣٨٣٦، وقال: صحيح الإسناد، وعبد بن حميد: ٥٩٧، والنسائي في الكبرى: ٨٣٦٤، وأبو يعلى: ٢٧٢٢، وابن حبان: ٧٠١٠، وقال الحافظ في الفتح: إسناده صحيح)، واتە: باشتینی ئافرەتانی بەھەشت خەدیجە ی کچی خوە یلیدەو، فاتیمە ی کچی موحەممەدەو، مہریمە ی کچی عیمراڤانہو، ئاسیای کچی موزاحیمە، ئافرەتەکە ی فیرعەون.

٢- {كَمَلٌ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ، وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا أَسِيَّةُ امْرَأَةِ فِرْعَوْنَ، وَمَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ، وَإِنْ فَضَّلَ عَائِشَةُ عَلَى النِّسَاءِ، فَفَضَّلَ الثُّرَيَّدُ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ}، (أخرجه البخاري: ٣٤١١، ومسلم: ١٤٨٦)، واتە: زور کەس لہ پیاوان تیرۆ تەواو بوون، بەلام لہ ئافرەتان ئەوہ ی زور تیرۆ تەواو بووبی، تەنیا ئاسیہ ئافرەتەکە ی فیرعەون و، مہریمە کچی عیمراڤان و، خەدیجە ی کچی خوە یلیدەو، چاکیی عائیشەش بەسەر ئافرەتانی دیکەدا، وەک چاکیی و ئیمتیازی تشریب و تێگوشین (الثريد) ٥، (کہ جوړیکە لہ خواردنی نایاب بە نسبەت عەرەبانەوہ)، بەسەر جوړە خواردنەکانی دیکەدا.

خوا به لوتف و کەرەمی خوێ یارمەتیمان بدات، هەمیشە پیاوێ چاکەکان و ئافەرەتە چاکەکان، بکەینە سەر مەشق لە ژیاڵماندا، هەمیشە مشووری ئیمان و کرداری باش بخوین و، دڵنیابین لەوەی هیچکەس بە مەلەێ کەس ناپەرێتەو، دڵنیابین لەوێ ئەگەر خواوەنی ئیمان و کرداری باش نەبین، هیچ شتێکی دیکەمان بە کەلک نایەت، بەلام کەسێ خواوەن ئیمان و کرداری باش بێ، ئەو کاتە لە نیزیکی چاکانیش بەهرەمەند دەبێ، لە دنیاو لە دواڕۆژیشدا، لە تێکاو شەفاعەتی پیغمبەریش ﷺ و زانیان و شەهیدانیش بەهرەمەند دەبێ،

لێرەدا کۆتایی بە ئەم دەرسەمان دین و، کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (التحریم)یش دین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہتی

المَلِك

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (٢٥) ی ڕەمەزانی/ سالی (١٤٤١) ی کۆچی، بەرانبەر: (٢٠٢٠/٥/١٨) ی زاینی، لە شاری دیرینی هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین، بە تەفسیرکردنی سوورەتی (المُلک)، سەرەتاش دینە سەر خستەرووی پێناسە و نێوەڕۆکی (سُورَةُ الْمُلْكِ) و، لە حەوت (٧) بڕگەدا، پێناسەی ئەم سوورەتە موبارەکە دەکەین:

پێناسەی سوورەتی (الملک) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە بەلای کەمەوێ هەشت (٨) ناوی هەن:

ناوی یەکەم: ناوی باوتری ئەم سوورەتە بریتییە لە: (سُورَةُ الْمُلْكِ)، بەلام چەند ناویکی دیکەشی هەن، ڕەنگە لە هەندیک شوێنان، هەندیک لەو ناوانە یاسیان دەکەم، باوتریش بن لە ناوی (سُورَةُ الْمُلْكِ).

ناوی دووەم: یەکێکی دیکە لە ناوەکانی بریتییە لە: ﴿تَبَرَّكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾، کە ئەمە ناویکە، پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ئەم سوورەتە بەکارهێناوە، وەك لەم دوو دەقەوێ دیارە:

١- پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {سُورَةُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هِيَ إِلَّا ثَلَاثُونَ آيَةً، خَاصَّتْ عَنْ صَاحِبِهَا حَتَّى أَدْخَلَتْهُ الْجَنَّةَ، وَهِيَ سُورَةُ تَبَارَكَ}، (أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ: ٣٦٥٤، والضياء: ١٧٣٨، وقال: إسناده حسن، وأخرجه أيضًا: الطَّبْرَانِيُّ فِي الصَّغِيرِ: ٤٩٠، قال الهيثمي: «ج٧، ص١٢٧»: رجاله رجال الصحيح).

واتە: سوورەتیک لە قورئاندا ھەیه، تەنھا سی (۳۰) ئایەتە، دەمەقالتی و بەرگری کردووە لە خواوەنەکە، (واتە: لە کەسیک ئەو سوورەتە لە بەر کردووە، تێگەشتووەو کاری پیکردووە)، تاکو خواوەنەکە خستۆتە بەهەشت، ئەویشت بڕیتە لە سوورەتی: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ ۝۱﴾.

۲- پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {مِنَ الْقُرْآنِ سُورَةٌ ثَلَاثُونَ آيَةً، شَفَعْتُ لِرَجُلٍ حَتَّىٰ غُفِرَ لَهُ، وَهِيَ: تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ} (أخرجه أبو داود: ۱۴۰۰، والترمذي: ۲۸۹۱، والنسائي: ۶۳۳، وفي الكبرى: ۱۰۵۴۶، ۱۱۶۱۲، وابن ماجه: ۳۷۸۶).

واتە: سوورەتیک لە قورئاندا ھەیه، سی (۳۰) ئایەتە، تکای کرد بۆ پیاویک ھەتا ئی بوردرا (خوا ئی خۆشبوو)، ئەویشت سوورەتی: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ ۝۱﴾.

ناوی سییەم: (سُورَةُ تَبَارَكَ).

ناوی چوارەم: (الواقية)، پارێزەر.

ناوی پینجەم: (المنجية)، دەر بازکەر.

ناوی شەشەم: (المانعة)، بەرگری لێکەر، بەرگریکار لە خواوەنەکە.

ناوی ھەوتەم: (المجادلة)، مشتومڕکار لەسەر خواوەنەکە.

ناوی ھەشتەم: (المناعة)، زۆر پێگەریکار لە خواوەنەکە کە سزا بدری.

ھەلبەتە ئەو ھەموو ناوانەش، نیشانەی زێدە گرنگی و، بایەخی ئەم سوورەتە موبارەکەمان بۆ دەردەخەن.

دووھەم: کات و شوینی دابەزینی:

بە یەكەدەنگی زانیان ئەم سوورەتە مەككەییە، ھەرچەندە رایەکی پزێپەر گوتوویەتی: مەدینەییەو، رایەکی دیکەش گوتوویەتی: سی ئایەتی مەدینەیین، وەك

(السیوطی) له کتیبه ناوداره کهی (الإتقان) دا هیئاویه تی، به لām هیچ به لگه یه کیان له سهر نیه و، ئایه ته کانی ئەم سوورپه ته هه موویان وهك ئالقه کانی زنجیریك، یه کدییان به ستوته وه و، پیده چی هه مووشی پیکه وه دابه زیبی.

هه لبه ته ئەو سوورپه تانهش که چهند ئایه تیکیان له مه دینه دابه زیون و، چهند ئایه تیک له مه ککه، بۆ وینه: سوورپه تی (المزمل)، ئایه ته کانیان هه میشه وهك ئالقه کانی زنجیر یه کدی ده به ستنه وه، به لām قورئانی مه ککه یی سرووشتیکی هه یه و، قورئانی مه دینه ییش سرووشتیکی جیاوازو تایهت به خو ی هه یه.

سێیه م: ژماره ی ئایه ته کانی:

ژماره ی ئایه ته کانی ئەم سوورپه ته موباره که سی (٣٠) یه، پیغه مبه ری خوا ﷺ بۆ خو ی فهرموویه تی: {مَا هِيَ إِلَّا ثَلَاثُونَ آيَةً}، به لām (أَهْلُ الْحِجَاز)، ژماره ی ئایه ته کانیان به (٣١) دناوه، بۆ ئەوهش که پیغه مبه ری خوا ﷺ فهرموویه تی: ته نیا سی (٣٠) ئایه ته، گو توویانه: له و ژمارانه دا دوو سێیه ک که م یان زیاد، ناخو ئیتر یته وه.

چواره م: ریزه بنیدی له موصحف و له هاتنه خواردا:

له موصحفه دا ئەم سوورپه ته موباره که ژماره که ی (٦٧) ه، له سوورپه تی (الفاتحة) وه، که دئی ئەمه (٦٧) ه مین، سوورپه ته، له دابه زینیشدا (٧٦) ه مین، سوورپه ته پیش (الحاقة) و، دوا ی سوورپه تی (المؤمنون)، دابه زیوه.

ره نگه زانای دیکه ش هه بی بلی: له پیش (٧٦) ه وه یه، یاخود له دوا ی (٧٦) وه یه، به لām ئەمه رای جابیری کوپی زهیده، که زۆر له پروونکه ره وانی قورئان پشتیان به رایه که ی ئەو به ستوه.

پێنجەم: نۆهەرۆکی:

نۆهەرۆکی ئەم سوورەتە، هەمان نۆهەرۆکی قورئانی مەككەییەو دەتوانین بڵێین: کوێ ئەو سی (۳۰) ئایەتە، دەربارەى دوو بابەتی هەرە گەورەو گرنگ:

۱- بابەتی خواناسیی و، خستنه پرووی نیشانهکانی پەرورەدگارێتی و بەدیھێنەرایی و خواوەندارێتی و سیفەت بەرزیی و، بێ وێنەیی خوا، چاکەو نێعمەتەکانی لە ژیاڵی مەرۆقدا.

۲- رۆژی دوايي و پاداشت و سزای خوا، کە لە بەهەشت و دۆزەخدا، بەرجەستەن و سەرەنجامی شوومی بێپروایان و، ئاکامی خێری پرواداران.

کە دوايي تیشك دەخەینە سەر هەریەك لەو دوو بابەتە، لەمیانى پروونکردنەوہی واتاو چەمکی ئایەتە موبارەكەکاندا.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

من دوو تاییەتمەندیی گرنگی ئەم سوورەتەم کەوتووئە بەر چاو:

۱- پێم وایە ئەم سوورەتە لە قەبارەى خۆیدا، تاکە سوورەتێکە کە تەنیا باسی خواناسیی و، چاکەو نیشانهکانی خوا، رۆژی دوايي تیدا کراوەو، باسی هیچ کام لە تەنیا پەرستنی خوا (توحید الله فی عبادتە)و، باسی فریشتەکان و، کتیبەکانی خوا، پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، نەکراوە، جگە لە وشەى (نذیر)، کە تیدا هاتو، یانی: ترسێنەر و وریاکەرەو، ئەگەرنا باسی ئەوانەى هیچ کام تیدا نەکراوە، بۆیە پێم وایە ئەم سوورەتە تاکە سوورەتێکە تاییەتکراوە، بە باسی خواناسیی و چاکەو نیشانهکانی خوا رۆژی دواييەو.

۲- چەند تەعبیر و وشەى کە تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

۱- ﴿خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَوَةَ﴾، خوا مردن و ژیاڵی هێناوئە دى.

۲- ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ﴾، له دروستکراوی خواي به به زه ییدا، ناریکی و کهم و کورپی نابینی.

۳- ﴿ثُمَّ أَجِيعَ الْبَصَرَ كَرَيْنٍ﴾، دوایی دوو جار ان چاو بگپر دهو، که مه به ست پی جار له دوای جاره.

۴- ﴿يَنْقَلِبُ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ﴾، چاوت ده گه پرته وه بو لات به دهر کراوی و، له حالیکدا که زور ماندوو یه، له بهر ته وه ی هیچی ده ستگیر نه بو وه، له دیتنه وه ی کهم و کورپی له دروستکراوی خواي به به زه ییدا.

۵- ﴿تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ﴾، خه ریکه له داخ و رقان پارچه پارچه بی و لیك بیتنه وه.

۶- ﴿فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾، ئنجا دووری بو هاوه لانی کلپه ی دوزه خ.

۷- ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا﴾، خوا ته و که سه یه که زه ی بو رام و ده سته مو کردوون.

۸- ﴿فَأْمْسُوا فِي مَنَاجِبِهَا﴾، به لا شان قه د و پاله کان و که لین و بو شاییه کانیدا برؤن.

۹- ﴿صَفَّيْتِ وَيَقِضْنَ﴾، که باسی بالنده کان ده کات، واته: بالیان ریك راگرتوه و ده شیه یینه وه یه ک.

۱۰- ﴿بَلْ لَّجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ﴾، به لکو ته وان به رده وام بوون له سنوور شکاندن و له سله مینه وه دا، یان له مله وری و دوور که و تنه وه له په یامی خوا دا.

۱۱- ﴿أَفَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ﴾، ئایا که سیك که له په و روو له سه ر ده م و چاوی ده روا، ری راستگرتووتره، یان که سیك که به قیت و قنجی و به ریك و راستی ده روا؟!.

۱۲- ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، کاتیک بینیان، ده م و چاوی ته وانه ی بیروا بوون، خراب بوو، واته: تلخ و ناشیرین بوو، ده م و چاویان تیك چوو و روویان گرژو مو و ناهه مو وار بوو.

۱۳- ﴿إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا﴾، ئەگەر ئاۋەكەتان پۇچوو، واتە: ئاۋەكەتان بەزەۋیدا چووہ خوارو پەنھان بوو، ون بوو، (غَوْرًا)، چاۋگە بە مانای: (غائراً) ونبوو.

حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسیك:

شایانی باسە: دواى سەرنجدان و تێوەپامانی زۆرى ئایەتەکانى ئەم سوورەتە، رام ھاتە سەر ئەوہ کە ھەمووی بکەینە یەك دەرس، چونکە ئایەتەکانى ۋەك ئالقەکانى زنجیریکی مەحکەم، پیکەوہ پەیوەستن و، ھەمووشیان لە سوڤگەى ئەو دوو بابەتەدا دەسوورپنەوہو، ئەو دوو بابەتەش ئایەتەکانیان بەسەردا دابەش نەکراون، نەك بۆ وینە: بابەتی یەكەمیان کە باسى خواناسی و خستنه پرووی نیشانەکانى خواو نىعمەتەکانى خوايە، لە پێشەوہ بى و، بابەتەكەى دیکە لە دواوہ بى، بەلکو ئەو دوو بابەتە پیکەوہ ئاویتە کراون، بۆیەش کۆى ئەو سى (۳۰) ئایەتە موبارەكەى، کە ئەم سوورەتە موبارەكەیان لى پیک دى، ھەموویانمان کردنە یەك دەرس.

پروونکردنەوہى چەمك و واتای گشتی ئەم سوورەتە لە دە (۱۰) بڤگەدا:

با سەرەتا پروونکردنەوہى تێوەپۆك و واتای ئایەتەکانى ئەم سوورەتە، بکەینە پێشەستیى چوونە تێو تەفسیرکردن و پروونکردنەوہى:

۱- لە پینچ ئایەتى سەرەتای ئەم سوورەتەدا، ئایەتەکانى: (۱ - ۵)، سەرەتا باسى مەزنیى و بەرزى و بەردەوامی پیزو بەرەكەتى خواى بى وینە، کراوہ: ﴿تَبَرَّكَ الَّذِی بَیْدَ الْمُلْکَ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ﴾، ئنجا باسى حیکمەتى ھێنانە دى خوا ﷻ بۆ مەرگ و ژیان، کە تاقیکردنەوہى مروفانە، کراوہ: ﴿الَّذِی خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَیْوةَ لِبَلُوْکُمْ اَیْکُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِیْزُ الْغَفُوْرُ﴾، دواتر باسى دروستکرانى ئاسمانە حەوت چینهکان و پازێزانەوہى ئاسمانى نیزیکیتران لە تێمەوہ، بە ئەستێران و، نەبوون و نەدیترانى ھیچ کەم و کورپیهك لە دروستکراوى خوادا، کراوہ: ﴿الَّذِی خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرٰی فِی خَلْقِ الرَّحْمٰنِ

مِنْ تَقَوَّتٍ فَأَرْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ﴿٢﴾ ثُمَّ أَرْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾ ئەمە لە پێنج ئایەتی یەكەمدا.

٢- ئنجا لە شەش ئایەتی دواتردا، ئایەتەکانی: (٦ - ١١)، سەرەنجامی شوومی بێروایان لە ڕۆژی دوایی داو، پۆل پۆل خراپانە نێو دۆزەخی ڕق لێ هەلساویان و، سەرزنەشتکرانیان کە بۆچی گویان بۆ ترسینەرانی خوا نەگرت، وریاکەرەوانێک کە خوا ناردبوونی؟ ئنجا دان بە هەلەو تاوانی خۆدا هێنانیان و، دووری لە بەزەیی خوا لە بۆ بریاردانیان، خراوەتە ڕوو: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَيَسَّ الْمَصِيرُ﴾ (٦) إِذَا الْقُورُ فِيهَا سَعَوْا لَهَا شَيْقًا وَهِيَ تَقُورُ ﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلْتُمْ خَزَنَتَهَا أَلَنْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ فَسَوْفَ لَا أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾

٣- ئنجا لە ئایەتەکانی: (١٢ و ١٣ و ١٤)دا، باسی لیبوردن و پاداشتی گەورەیی خوا بۆ خواناسانی دڵ پر سام و هەبەتی خواو، ڕاگەیانندی ئەو راستییە کە بۆ خواي پەنھانزانی شارەزا، چپەو قسەیی بەرز یەكسانن، کراو: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ (١٢) وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

٤- ئنجا لە ئایەتی (١٥)دا، ئاماژە کراوە بە ڕام و دەستەمۆ کرانی زەوی و ملیکەچکرانی بۆ تێدا ژیانی مروڤان: ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ ۚ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ (١٥)

٥- ئنجا لە سێ ئایەتەکانی: (١٦ و ١٧ و ١٨)دا، باسی هەپەشە لیکردن و ترس وەبەرانی بێروایان، بە بەلای زەمینیی و ئاسمانیی و، سەرئنج ڕاکیشانیان بۆ میژوووی گەلانی

فهوتوا، کراوه: ﴿ءَأَمِنْتُمْ مِّنَ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾ (١٦) أَمْ أَمِنْتُمْ مِّنَ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾

٦- دوايي جاريكي ديكه سه رنچراكيشان بو دياردهي فريني بالندان له ثايه تي (١٩)
دا: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَقَتْ أَيْدِيَهُنَّ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرِّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ﴾ (١٩)

٧- ئنجا کردنی سی پر سیاری سه رزه نشتکارانه له بی پروایه کان، له باره ی دهسته پاچه یی و بیتواناییان، له به رانه ر سزای خواداو، گرته وه ی بژیوو، یه کسان نه بوونی بابای له سه ر روو و چه نگان رویشتوو و، بابای به قیت و قنجیی رویشتوو، له ثايه ته کانی:
(٢٠ و ٢١ و ٢٢) دا: ﴿أَمِنَ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ يَنْصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَنِ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ﴾ (٢٠) ﴿أَمِنَ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَل لَّجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ﴾ (٢١) ﴿أَمِنَ يَمْشِي مَكِبًا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمِنَ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ (٢٢)

٨- ئنجا جاريكي ديكه سه رنچراكيشانی مرو فقه کان بو پیدانی هیزه کانی: بیست و دیت و ده رک کردن: گوئی و چاو ه کان و عه قله کان و، دروست کردن و بلاو کردن وه یان به زه ویدا، له ثايه ته کانی: (٢٣ و ٢٤) دا: ﴿قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ (٢٣) ﴿قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ (٢٤)

٩- وه لامدانه وه ی پر سیاره زور دووباره کراوه که یان: که ی کاتی زیندوو کرانه وه دی؟ به وه که زانیاریه که ی ته نیا له لای خوایه ﷻ، ئنجا کت و پر هیئانه پیشی دیمه نی هاتی قیامه ت و تیکچوونی رووی بی پروایان و ره ش و تلخ بوونی، له ثايه ته کانی: (٢٥ و ٢٦ و ٢٧) دا: ﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ (٢٥) ﴿قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ (٢٦) ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيَّتَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ﴾ (٢٧)

١٠- له کو تاییشدا راگه یاندنی سی راستیی مه زن، له ثايه ته کانی: (٢٨ و ٢٩ و ٣٠) دا، که بریتین له وه ی:

یەك: خوا ﷻ بە پیغەمبەرەكەى ﷺ دەفەرموی: بَلَى: ئایا ئەگەر خوا من و ئەوانەى لەگەڵ مندان، فەوتاندىنى و مراندىنى، یاخود بەزەىی لەگەڵماندا نواندو سەرى خستىن، ئایا كى بىپروایان لە سزاو ئازارىكى بە ئىش دەرباز دەكات؟ واتە: خەونى خراپمان پێوە مەبینن، كە سەرمان بە فەتارەت بچى، چونكە ئەگەر بشرۆین، ئێوە لە سزا هەر دەرباز نابن!.

دوو: خوا ﷻ بە پیغەمبەرەكەى ﷺ دەفەرموی: بَلَى: ئەو خۆى بە بەزەىیە ئێمە بپرومان پێى هێناو پشتمان هەر بەو بەستو، بە دلىیایى لەمەودواش زۆر چاك دەزانن، كى لە گومپراییه كى ئاشكرا دایە.

سى: لە كۆتاییشدا دەفەرموی: پىيان بَلَى: ئەگەر ئاوەكەتان پۆچوو و بەزەویدا چوو خوار، ئایا بىجگە لە خوا ﷻ كى توانای ئەوەى هەیه ئاوى شیرین و زولال و پۆشتووتان بۆ بێنى؟!.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

پێشتریش گوتمان: ئەم دەرسەمان کۆی سی (۳۰) ئایەتە کە ی سوورەتی (الملک) دەگریته خووی و، پێشتریش لە (پێشدهستی) یەک تارا ددەیه ک تیشکمان خستە سەر نیوهرۆک و چه مەک و واتای سی (۳۰) ئایەتە بە پێزە کە ی ئەم سوورەتە، بۆیه لێره دا پێویست بە دووبارە کردنەوه ناکات:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿تَبَرَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (۱) الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ (۲) الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ (۳) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (۴) وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ (۵) وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَيُسَّ السَّعِيرِ (۶) إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ (۷) تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ (۸) قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ (۹) وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ (۱۰) فَاعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ فَسَحَقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ (۱۱) إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (۱۲) وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (۱۳) أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (۱۴) هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ (۱۵) أَمْ أَنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْصِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ (۱۶) أَمْ أَنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ

نَذِيرٍ ۝۱۷ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۝۱۸ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَائِتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ۝۱۹ أَمَنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصَرُّكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ۝۲۰ أَمَنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ۝۲۱ أَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝۲۲ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ۝۲۳ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝۲۴ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝۲۵ قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ۝۲۶ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيَّتَ وُجُوهَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ ۝۲۷ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ۝۲۸ قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ عَمَّنَا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝۲۹ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ ۝۳۰

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{به ناوی خواى به به زه یی به خشنده. به رزو به ریزو شکوداره نهو که سهی
 حوکمرانیی ره های (دنیاو دواروژی) به دهستهو، نهو له سه ره موو شتیک
 توانایه ۱ نهو که سهی مردن و ژیاى هیناونه دی، تا کو تا قیتان بکاته وه
 کامه تان کرده وهی چاکتره و، نهو زالی لیبوردیه ۲ نهو که سهی ههوت
 ئاسمانی چین چینی دروستکردوون، له دروستکراوی (خواى) به به زه یی
 دا، ناریکیی نابینی، چاو بگیړه ئایا هیچ درزو که لیئان ده بینى؟ ۳ دواى
 جار له دواى جار چاو بگیړه (و ئاسمانان بپشکنه، بو دوزینه وهی ناریکیی)،
 سه ره نجام چاوت به ده رکراوی ده گه ریته وه لات (بی نه وهی هیچی ده ستگیر
 بیى)، له حالیکدا شه که ت بووه ۴ به دلنیا ییش ئاسمانی نزیکتر (له زه وى)

مان به چرایان رازاندوته وهو، بۆ بلیسه بارانی شهیتانه کانش (له پارچه کان) و (ویپرای ئه وهش) ئازاری بلیسه داریشمان بۆ داناون (له رۆژی دواى دا) ⑤ بۆ ئه وانهش که به پهروه ردگاریان بیپروان، ئازاری دۆزهخ ههیهو، خراپترین سه ره نجامیشه ⑥ کاتیک تیفری ده درین به کولین و قولپ دانه وه گرفه و لرفه ی ده بیستن ⑦ نیزیکه له پهستیان بپچری (و پارچه پارچه بی)، هه ر کات کومه لیک (له بیپروایان) ی فریدرانه نیو، (فریشته) دۆزهخه وانه کان لیان پرسین: ئایا ترسینه رو وریاکه ره وه تان بۆ نه هات؟ ⑧ گوتیان: با، بیگومان ترسینه رو ئاگادارکه ره وه مان بۆ هات، که چی به درۆمان داناو گوتمان: خوا هیچ شتیکی دانه به زاندوهو، ئیوه جگه له گومپاییه کی گه وه، له هیچ شتیکی دیکه دا نین ⑨ (بیپروا دۆزهخییه کان) گوتیشیان: ئه گه ر (کاتی خوئی) ئیمه بیستمان یان فامیامان (ئیستا) له نیو هاوه لانی کلپه (ی ئاگری دۆزهخ) دا نه ده بووین ⑩ دانیان به گوناهیان داهینا، ئنجا دووری (له به زه یی خوا) بۆ هاوه لانی کلپه (ی ئاگری دۆزهخ) ⑪ مسوگه ر ئه وانه ی به په نهانی سام له پهروه ردگاریان ده کهن، لیوردنیک (ی ناوازه) و پاداشتیکی گه وره یان هه یه ⑫ قسه تان په نهان بکه ن یان ئاشکرای بکه ن (یه کسانه)، چونکه بیگومان ئه و (خوا) به (نیازو خولیایه کانی) هاوه لی سینه کان زانایه ⑬ ئایا ئه و که سه ی (مرۆقی هیناوه ته دی و) دروستیکردوه (هه موو شتیکی له باره وه) نازانی ⑭ له حالیکدا ئه و په نهانزانی شاره زاشه؟ ⑮ (خوا) ئه و که سه یه زه وی بۆ ده سته مو کردوون، ئنجا به قه د پال و لاشانه کانی دا بپۆن و له بژیوی، وی بخوون و (دواى زیندوو کرانه وهش) بلاوکرانه وه ته نیا بۆ لای ویه ⑯ ئایا له و (خواب) هی له ئاسمانه دلنیا ن که به زه ویتاندا رۆچوینی، ئنجا یه کسه ر (زه وی) گیز بخوات؟ یان ئایا له و که سه ی له ئاسمانه دلنیا بوون که (بایه کی) چه و رامالتان بنیترته سه ر؟ ئنجا چاک ده زانن (ناکامی) ترساندنم چۆنه! ⑰ به دلنیا ییش ئه وانه ی پیش وانیش به درۆیان دانا (په یامی خوا)، ئنجا ئایا (سزادان و) نکوولی کردنم (له

به درؤ دانانیان) چۆن بوو؟ ﴿۱۸﴾ ئایا تهماشای بالندان (مه لان) یان نه کردوه، له سهروویانهوه پانراخهرن (بوؤ باله کانیان) و ویکیان دههینهوه (باله کانیان لیک دهدهن) و جگه له (خوای) به بهزهیی (به ههواوه) نایانگری! بیگومان ئه و بینهری هه موو شتیکه ﴿۱۹﴾ یان ئایا کییه ئه و کهسهی سوپاتانه، جگه له (خوای) به بهزهیی، سهرتان دهخات! بیپروایان ته نیا له له خوایی بوون دان ﴿۲۰﴾ یان ئایا ئه و کهسه کییه، ئه گهر ئه و (خوا) بژیوه کهی بگریتهوه، بژیوتان ده دات! به لکو (بیپروایان) له سه رکیشیی و سه له مینه وه دا سه ره خه ریان کرد ﴿۲۱﴾ ئایا که سیك که له سه ر پووی سه ر به ره و خوار ده پروات، راست پوتره، یان که سیك که به قیت و قنجیی به پرییه کی راست دا ده پروات؟ ﴿۲۲﴾ بلئی (خوا) ئه و کهسه یه تیوه ی پیگه یانده وه، بیستز و چاوه کان و عه قله کانی بوؤ ره خساندوون، به که میی سوپاسگوزاریی بوؤ خوا ده کهن ﴿۲۳﴾ بلئی (خوا) ئه و کهسه یه تیوه ی به زه ویدا بلاو کردۆته وه، به س بوؤ لای ویش کۆده کرینه وه ﴿۲۴﴾ (بیپروایه کان) ده شلین: (هاتنه دی) ئه و به لینه (به لینی زیندوو کرانه وه) که یه، ئه گهر تیوه له راستان؟ ﴿۲۵﴾ بلئی: زانیاریی (ئه و به لینه) ته نیا له لای خوا یه و، من ته نیا ترسینه ریکی ئاشکرام ﴿۲۶﴾ ئنجا (کاتیك به لینه که هات و) له نیزیکه وه دیتیان ئه وانه ی بیپروا بوون، پروویان خراپ (و گرژ) بوو و (پییان) گوترا: ئه مه بوو که کاتی خوئی تیوه داواتان ده کرد (و په له تان بوو بئی) ﴿۲۷﴾ بلئی: ئایا پیم بلین: ئه گهر خوا خۆم و ئه وانه ی له گه لمدان، فه وتان دینی یان به زه یی پیمان دا هات، ئایا کئی بیپروایان له ئازاریکی به ئیش رزگار ده کات؟ ﴿۲۸﴾ بلئی: ئه و (خوا) به به زه ییه و پروامان پیی هیناو، پشتمان ته نیا به و به ستوه و، تیوه ش له مه و دووا ده زانن کییه ئه و کهسه ی له گومراییه کی پروون دایه! ﴿۲۹﴾ بلئی: پیم بلین ئه گهر ئاوه که تان رۆچوو (به زه ویدا)، ئایا کئی ئاوکی ره وانتان بوؤ دینی؟ ﴿۳۰﴾.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(تَبَارَكَ): (أَصْلُ الْبَرَكِ: صَدْرُ الْبَعِيرِ، بَرَكَ الْبَعِيرُ: أَلْقَى بَرْكَهُ، وَاعْتَبِرَ مِنْهُ مَعْنَى اللُّزُومِ، وَالْبَرَكَةُ: ثُبُوتُ الْخَيْرِ الْإِلَهِيِّ فِي الشَّيْءِ، وَتَبَارَكَ: تَنْبِيهُ عَلَى مَا يُفِيضُهُ عَلَيْنَا مِنْ نِعَمِهِ)، (تَبَارَكَ)، له (بَرَكَ) هوه هاتوه، (بَرَكَ) يش، به سینگى حوشر ده گوتری، چونكه حوشر كه یه خ ده بی، پيشی سینگى داده دات، (أَلْقَى بَرْكَهُ)، واته: سینگى دادا، ئنجا له بهر ئه وهی حوشر کاتیک یه خ ده بی، سینگى ده نیتته سه ر زه وی و، به ویوه ده چه سپی و ده می نیتته وه، له وه وه مانای په یوه ست بوون وهر گیراوه، (الْبَرَكَةُ): بریتیه له چه سپانی خپرو چاکه ی خوایی له شتیکدا، كه ده فهرموئ: (تَبَارَكَ): ئه مه ئاگادار کردنه وه یه بو ئه و چاکه و نيعمه ته ماددی و مه عنه و بیانه ی خوا به سه رمانیان دا ده ریژی.

(طَبَاقًا): (الْمُطَابَقَةُ: أَنْ تَجْعَلَ شَيْئًا فَوْقَ آخَرَ بِقَدَرِهِ، طَبَاقًا: بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ، مُطَابَقَةً): ئه وه یه شتیک له سه ر شتیک دابینی به ئه ندازه ی خوئ، (طَبَاقًا)، واته: هه ندیکی له سه ر هه ندیک، چین له سه ر چین.

(تَفَوُّتٍ): (التَّفَاوُتُ: الْإِخْتِلَافُ فِي الْأَوْصَافِ: ﴿مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوُّتٍ﴾، أَي: لَيْسَ فِيهَا مَا يَخْرُجُ عَنْ مُقْتَضَى الْحِكْمَةِ)، وشه ی (تَفَاوُتٍ): به مانای جیاوازییه له وه سفه کاند، كه ده فهرموئ: ﴿مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوُّتٍ﴾، له دروستکراوی (خوای) به به زه ییدا، ته فاوت نابینی، یانی: شتیک نابینی كه له حکمه ت بچیتته ده ر، واته: نارێکی نابینی و، بئ یاسایی و بئ سیستمی نابینی.

(فُطُورٍ): (أَصْلُ الْفَطْرِ: الشَّقُّ طُورًا)، (فُطُورٍ): بریتیه له وهی شتیک به باری درێژیدا بقلیشینی، قلشاندن، (فُطُورٍ: لِإِخْتِلَالِ وَالْوَهْيِ فِيهِ)، (فُطُورٍ): بریتیه له نارێکی و بئ هیزیی له شتیکدا.

(كَرَّيْنِ): (الْكَرْ: الْعَطْفُ عَلَى الشَّيْءِ بِالذَّاتِ أَوْ بِالْفِعْلِ، وَجَمْعُهُ كُرُورٌ)، (كَرَّ): بریتیه له گه‌رانه‌وه‌و بادانه‌وه‌و بۆ شتێك، به‌خود، یان به‌کردار، واته: خودی ئه‌و شته‌ بگێردرێته‌وه‌و بۆ ئه‌و، یاخود کرده‌وه‌که‌ی بگێردرێته‌وه‌و (كَرَّ)، به‌ (كُرُور)، کۆ ده‌کرێته‌وه‌.

(خَاسِئًا): (خَسَأَ الْبَصَرُ: انْقَبَضَ عَنِ مَهَانَةٍ)، (خَسَأَ الْبَصَرُ)، چاوه‌که‌ هاته‌وه‌ یه‌ك، به‌ زه‌بوونی، به‌ هیچ له‌ ده‌ست نه‌هاتووی.

(حَاسِرٌ): (الْحَسِرُ: كَشَفُ الْمَلْبَسِ عَمَّا عَلَيْهِ، وَالْحَاسِرُ وَالْمَحْسُورُ: الْمَعْيَا لَانْكِشَافِ قَوَاهُ، وَحَاسِرٌ: حَسَرَ بِنَفْسِهِ قَوَاهُ، وَمَحْسُورٌ: التَّعَبُ حَسْرَةً)، (حَاسِرٌ): بریتیه له‌ لابردنی پۆشاکێك له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی دایپۆشیوه‌، (بۆ وینه: (حَسَرَ عَنْ ذِرَاعِهِ)، واته: قۆلی هه‌لمالی، پۆشاکه‌که‌ی له‌سه‌ر باسکی لادا، (حَاسِرٌ وَمَحْسُورٌ)، هه‌ردووکیان به‌ مانای ماندوو بوون و ماندوو بوو، دین، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بابای ماندوو بوو هه‌یزه‌کانی نه‌ماون، (حَاسِرٌ)، که‌سێکه‌ خۆی هه‌یزه‌کانی خۆی نه‌هه‌شتبین و خۆی ماندوو کردبێ، به‌لام (مَحْسُورٌ)، که‌سێکه‌، ماندوو‌بوون هه‌یزی نه‌هه‌شتبێ.

(مَصَابِيحُ): (مَصَابِيحُ: جَمْعُ مِصْبَاحٍ، وَهُوَ السَّرَاجُ، وَالْمِصْبَاحُ: مَقْرُ السَّرَاجِ، وَالْمَصَابِيحُ: أَعْلَامُ الْكَوَاكِبِ)، (مَصَابِيحُ)، کۆی (مِصْبَاح)ه‌، به‌ مانای چرا، (مِصْبَاح)، بریتیه له‌ نشینگه‌ی چرایه‌که‌، واته: ئه‌و شۆقه‌ی هه‌یه‌، (مَصَابِيحُ)، به‌ ئه‌ستیره‌ ناوداره‌کانیش ده‌گوتری.

(رُجُومًا): (جَمْعُ رَجْمٍ: مَا يُرْجَمُ بِهِ مِنْ حِجَارَةٍ وَغَيْرِهَا)، (رُجُومٌ)، کۆی (رَجْم)ه‌، یانی: پێدادراو، ده‌شگونجی کۆی (رَجْم) بێ، واته: پێدادان یانی: چاوگ بێ، شتێك که‌ به‌ شتێك داده‌دری، له‌ به‌ردو جگه‌ له‌ به‌ردیش، که‌ لێره‌دا مه‌به‌ست پێی ئه‌و پارچه‌ نه‌یزه‌ك و بلیسانه‌ن، که‌ له‌ ئه‌ستیره‌و خرۆکه‌کان جیا‌ده‌بنه‌وه‌.

(السَّعِيرُ): (النَّارُ، لَهَبُ النَّارِ، حَبَا سَعِيرُ النَّارِ)، (سَعِيرٌ)، به مانای ناگر دئی و، به مانای بلیسهی ناگریش دئی، دهگوتری: (حَبَا سَعِيرُ النَّارِ)، بلیسهی ناگره که خهفه بوو، یاخود کوژایهوه.

(شَهِيْقًا): (الشَّهِيْقُ: جَذْبُ الْهَوَاءِ إِلَى الصَّدْرِ، وَتَرَدُّدُ النَّفْسِ بِحَيْثُ يُسْمَعُ، وَالصَّوْتُ الشَّدِيدُ)، (شَهِيْقٌ): به چهند واتیاهه هاتوه، یه کهم: ههوا خستنه نیو سییه کان، پیچهوانه ی (زَفِيْرٌ)، که بریتیه له ههوا دهرکردن له سییه کان، کهواته: (شَهِيْقٌ): هه ناسه هه لمزینه، به لام (زَفِيْرٌ): هه ناسه دانه وهیه، ههروهه ها (شَهِيْقٌ): به مانای هه ناسه دانیک دئی که بناسری و، به مانای دهنگیکی به هیزیش دئی.

(تَقْوَرٌ): ده کولی، یاخود به قولپ دیتته دهری، (فَارَ الْمَاءُ يَفْوَرُ فَوْرًا وَفَوْرَانًا: خَرَجَ مِنَ الْأَرْضِ وَجَرَى مُتَدَفِّقًا فَهُوَ فَوَّارٌ)، ئاوه که دهرچوو، دهردهچی، دهرچوون، (فَوْرًا وَفَوْرَانًا)، ههردووکیان چاوگن، ئاوه که لهزهوی دهرچوو و رویشته به ههلقولینهوه، (فَوَّارٌ)، دهرقولیوو به هیز.

(تَمَيِّزٌ): به: (مَيِّزٌ) و (مَيَّازٌ) ش، خوینراوه ته وه، (تَقَطَّعَ)، خهریکه لیک بیتته وه و بیچری.

(الْغَيْظُ): (الْغَيْظُ: شِدَّةُ الْغَضَبِ)، (غَيْظٌ): بریتیه له تووریهی توند و سهخت.

(فَسْحًا): (فَسْحًا: دَوْرِيٌّ، (السَّحْقُ: تَفْتِيْتُ الشَّيْءَ)، (سَحَقٌ): بریتیه له هارینی شتیک و پارچه پارچه کردنی، دهگوتری: (أَسْحَقَهُ اللَّهُ: أَي: جَعَلَهُ سَحِيْقًا وَسَحَقَهُ: جَعَلَهُ مُفْتَقَةً)، (أَسْحَقَهُ اللَّهُ)، واته: خوا بیکات به (سَحِيْقٌ)، (سَحِيْقٌ) یش، واته: هار دراو، یاخود دوور خراوه.

(ذُلُّوْا): (ذُلُّوْا: مِنَ الذَّلِّ، ذُلُّوْلٌ: لَيْسَ بِصَعْبَةٍ)، (ذِلٌّ) ههیهو (ذُلٌّ) ههیه، (ذُلٌّ)، واته: بی دهسته لاتی و دامایی و گهردنکه چیی، به لام (ذِلٌّ)، بو ئاژه ل به کاردی واته: دهسته مویی، (ذُلُّوْا)، واته: ئاژه لیک دهسته مو، که دهفه رموی: خوا زهوی

(ذَلُول) کردو، واتە: وەك چوون ئازەلیك چەمووش نیە و بە لە باری پشت دەباتە ژێر بارو، بار دەکری، یاخود خاوەنەکە ی سواریی دەبی و دەچیتە سەر پشتی، زەویش بەهەمان شیوەیە.

(مَنَکِبَها): (المَنَکِبُ: جَمْعُ مَنَکِبٍ، مُجْتَمَعُ مَا بَيْنَ الْعَضِدِ وَالْكَتِفِ)، (مَنَکِبٍ)، کۆی (مَنَکِب)ە، (مَنَکِب)یش، ئەو شوینەیه کە قوڵ و شان پیکەو دەبەستیتەو، باسک و شان، کەواتە: (فَأَمْسُوا فِي مَنَکِبِها)، یانی: بە لا شانەکانی زەویدا برۆن.

(يَخْصِفُ بِكُمْ الْأَرْضَ): واتە: بە زەویتاندا بەریتە خوار، یان زەویتان لە ژێردا رووبچوین، (خَسَفَهُ اللَّهُ وَخَسَفَ هُوَ، أَي: ذَهَبَ وَغَابَ)، (خَسَفَهُ اللَّهُ)، واتە: خوا بەزەویدا بردیە خوار، بەلام (خَسَفَ هُوَ)، خوێ بەزەویدا چوو خوار، کەواتە: (خَسَفَ)، هەم بە (لازم) هاتو، هەم بە (متعدی)، (خَسَفَهُ اللَّهُ)، بەرکار خوازه، خوا بە زەوی دا بردیە خوار، بەلام (خَسَفَ هُوَ)، ئەمە (لازم)ە، واتە: بەرکاری ناوی، خوێ بەزەویدا چوو خوار (أَي: ذَهَبَ وَغَابَ)، واتە: رویشت و ون بوو.

(تَمُورُ): (الْمُورُ: الْجَرَيَانُ السَّرِيعُ، وَالْمُورُ: التُّرابُ الْمُتَرَدَّدُ بِهَ الرِّيحِ، وَنَاقَةٌ تَمُورُ فِي سَيْرِها فَهِيَ مَوَارَةٌ)، (مَور): بە رویشتی خیرا دەگوتری، هەروەها (مَور): بەو گلە دەگوتری کە با دەیهین و دەیبا، دەگوتری: (وَناقَةٌ تَمُورُ فِي سَيْرِها فَهِيَ مَوَارَةٌ)، حوشتزێک کە لە رویشتنەکیدایت و بچی و بسووڕیتەو، (فَهِی مَوَارَةٌ)، ئەو زۆر دەسووڕیتەو، یاخود زۆر دیت و دەچی.

(حَاصِبًا): (الْحَاصِبُ: مَكَانٌ حَاصِبٌ: أَي دُو حَصَبَاءَ، وَالْحَاصِبُ: الرِّيحُ الشَّدِيدَةُ تَحْمِلُ التُّرابَ وَالْحَصَبَاءَ)، دەگوتری: (مَكَانٌ حَاصِبٌ)، واتە: (حَصَبَاءَ)، لێیە (حَصَبَاءَ)یش، واتە: چەو و وردە بەرد، هەروەها (حَاصِبٌ)، بە مانای بایەکی بەهێزیش دی، کە گل و چەو لەگەڵ خوێ رادەمالی.

(نَذِيرٍ): (إِنْذَارٌ، مُنْذِرٌ، نَذِيرٌ)، هەم بە مانای ترساندن دی، بە چاوگ، هەم بە مانای (مُنْذِر)یش دی واتە: ترسینەر و ئاگادارکەرەو.

(نَكِيرَ): (إِنْكَارَ)، (نَكِيرَ)، به مانای نكوو لیلی کردن و، به مانای سزایه ك دى بیته هووى تهوهى تهو كهسهى سزا دهرى، بگه پیتهوه لهو خراپهیهى دهیكات.

(صَفَّتْ): (صَفَّ الطَّيْرُ فِي السَّمَاءِ: بَسَطَتْ أَجْنِحَتَهَا فِي طَيْرَانِهَا فَلَمْ تُحَرِّكْهَا)، (صَفَّات)، واته: بالى خوڤان پانراخستوه، چونكه (صَفَّ الطَّيْرُ فِي السَّمَاءِ)، واته: بالندهكان باله كانیان له ئاسمان پان راخستوهو نه یانجوو لاندوه، بالنده كه دهفرى دوو حالهتى هه: یان باله كانى لىك ده دات، ته گهر بیهوى بهرز بیتهوه، یان به خیرایى پروات، جارى واشه باله كانى پىك ده كات و، راده گرى و به ههواوه دهوهستى، ئنجا تهوه پىی دهگوترى: (صَفَّات)، واته: بالندهكان بالیان پانراخستوهو راوه ستاون.

(وَقَبِضْنَ): (أَي: يُضَيِّقْنَ، يَضْمَنَ)، (يَقْبِضْنَ أَي: يُضَيِّقْنَ)، واته: باله كانیان تهنگ ده كه نهوهو دیننهوه یهك، (قَبْضَةُ أَي: ضَيْقُهُ، وَبَسَطُهُ أَي: وَسْعُهُ)، (قَبْضَةُ)، تهنگى كردهوه (بَسَطُهُ)، فراوانى كرد، (يَقْبِضْنَ)، واته: باله كانیان دیننهوه یهك، ئنجا بویه خوا ﷻ به كو هیناویهتى چونكه بو كوى بالندهكانه.

(عُرُورٍ): (عَرَّ يَغُرُّ غَرَارَةً وَغِرَّةً: جَهَلَ الْأُمُورَ، وَعَقَلَ عَنْهَا فَهُوَ غِرٌّ، وَعَرَّ فَلَانًا يَغُرُّ غَرًّا وَغُرُورًا: خَدَعَهُ وَأَطْمَعَهُ بِالْبَاطِلِ)، (عُرُورٍ)، واته: له خوڤایى بوون یان هه لئه تان، دهگوترى: (عَرَّ يَغُرُّ غَرَارَةً وَغِرَّةً)، واته: هه لئه تان و فریوى خوارد (جَهَلَ الْأُمُورَ وَعَقَلَ عَنْهَا)، ئاگادارى کاره كان نه بوو و لییان بیتاگا بوو، (فَهُوَ غِرٌّ)، تهو هه لئه تانوه، فریو خواردوویه، (عَرَّ فَلَانًا يَغُرُّ غَرًّا وَغُرُورًا)، واته: فلانه كه سى هه لئه تاندو فیلى لیكردو به شتىكى پووچ ئومیده وارى كرد، كه بوونى نیه.

(لَجُؤًا): (لَجَّ فِي الْأَمْرِ يَلِجُ لَجَاجًا وَلَجَاجَةً، أَي: لَازَمَهُ وَأَبَى أَنْ يَنْصَرِفَ عَنْهُ)، (لَجَّ فِي الْأَمْرِ)، واته: مكوور بوو له سهه کاره كه، (يَلِجُ لَجَاجًا وَلَجَاجَةً)، ههم (لَجَاجًا)، ههم (لَجَاجَةً)، ههر دوو کیان چاوگن واته: پییهوه په یوهست بوو، ئاماده نه بوو دهستى لى هه لبرى.

(عُتُوْ): (عَتَى يَعْتُوْا عُتُوًّا وَعِتِيًّا: عَتَى آي: اسْتَكْبَرَ وَجَاوَزَ الْحَدَّ)، واته: خوئی به زلگرت و له سنوور دهر چوو، (فَهُوَ عَاتٍ)، ئهو له سنوور دهر چووی خو به زلگره، (وَالْجَمْعُ عُتَاةٌ)، به (عُتَاةٌ)، کو ده کریته وه، واته: له سنوور دهر چووان. که واته: (عَتَى يَعْتُوْا عُتُوًّا وَعِتِيًّا)، واته: له سنوور دهر چوو، یان خوئی به زلگرت، به له سنوور دهر چوون و خو به زلگرتن و، بکه ره که ی (عَاتٍ) یه، که که به (عُتَاةٌ)، واته: له سنوور دهر چووان، یان خو به زلگران، یان سنوور شکینان، کو ده کریته وه.

(وَنُفُوْرٍ): (نَفَرَ مِنَ الشَّيْءِ نُفُوْرًا وَنِيفَارًا: فَزِعَ وَانْقَبَضَ غَيْرَ رَاضٍ عَنْهُ)، (نَفَرَ مِنَ الشَّيْءِ نُفُوْرًا وَنِيفَارًا)، واته: له شته که سلهمیه وه و لئی دوور که وته وه، واته: لئی داچله کی و خوئی لی دوور گرت و لئی رازی نه بوو.

(مُكْبَأً عَلَى وَجْهِهِ): واته: له سهر دهم و چاوی، له په وروو که وته، (أَكْبَّ عَلَى الشَّيْءِ: أَقْبَلَ عَلَيْهِ وَشَغِلَ بِهِ)، (أَكْبَّ عَلَى الشَّيْءِ)، واته: سهر قالی ئهو شته بووه و ورووی تیکرد، به لām (أَكْبَّ عَلَى وَجْهِهِ: انْقَلَبَ)، واته: به سهر دهم و چاویدا هه لگه پرایه وه، (إِنْكَبَّ)، دیسان ئه ویش به مانای که وتن به سهر دهم و چاودا، یا خود هه لگه پرا نه وه له سهر دهم و چاو و به پشته وه دا، بو هه ردووکیان به کار دی.

(سَوِيًّا): (السَّوِيُّ: الْمُسْتَوِي الْمُعْتَدِلُ، لَا إِفْرَاطَ فِيهِ وَلَا تَفَرُّيطَ)، (سَوِيًّا) و (مُسْتَوِي)، واته: هاوسه ننگ، که نه زیده پوئی تیدابی نه که مته رخمیی.

(ذَرَأُكُمْ): (آي: خَلَقَكُمْ، أَوْ كَتَرَكُمْ أَوْ نَشَرَكُمْ)، (ذَرَأَ)، به سی واتیان هاته:

أ- ئیوهی وه دیهیناوه.

ب- یا خود ئیوهی زور کردوه.

ج- ئیوهی بلاو کردوته وه.

(زُلْفَة): (الزُّلْفُ: الْقُرْبَةُ، وَالْمَنْزَلَةُ، وَالزُّلْفَى: الْقُرْبَى وَالْمَنْزَلَةُ)، (زُلْف وَزُلْفَى)،
 ههردووکیان به مانای نزیکی و پیگهی نیزیکی دین.

(سَيِّئَتِ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا): نهوانه ی بیپروان دهم و چاویان گور، خراب بوو، (سَاءَ يَسُوءُ سَوْءًا وَسَوَاءٌ: لِحَقِّهِ مَا يَشِينُهُ وَيُقَبِّحُهُ، وَنُسِبَ ذَلِكَ إِلَى الْوَجْهِ، حَيْثُ إِنَّهُ يَبْدُو فِي الْوَجْهِ أَثَرُ السُّرُورِ وَالْغَمِّ)، (سَيِّئَتِ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا)، واته: نهوانه ی بیپروان دهم و چاویان تیکچوو، خراب بوو، واته: حاله تیکی به سه رهات که ناشیرین و دزیوی بکات، بویه ش پالدراره ته لای پروو، چونکه له سه ر پرووی مروؤف، ههم شوینه واری دلخو شیی و، ههم شوینه واری خهم و دلته نگیی، ده رده که وی.

(تَدْعُونَ): (تَطْلُبُونَ)، داوا ده که ن.

(يُحْيِرُ): (أَجَارَهُ: حَمَاهُ وَأَنْقَذَهُ)، (يُجِيرُ)، ده یپاریزی، چونکه (أَجَارَهُ: حَمَاهُ وَأَنْقَذَهُ)، پاراستی و ده ربازی کرد.

(غَوْرًا): (غَارَ الْمَاءِ يُغْوِرُ غَوْرًا، أَي: ذَهَبَ فِي الْأَرْضِ وَسَفَلَ فِيهَا)، ناوه که به زه ویدا چووه خوار واته: تیدا ون بوو و شوړ بووه به ناخی زه ویدا.

(مَعِينٍ): (الْمَاءُ الْمَعِينُ)، ناویک به چاو ببینزی، یاخود ناویکی ره وان که پروا، (مَعْنِ الْمَاءِ: سَهْلٌ وَسَالٌ فَهُوَ مَعِينٌ وَالْجَمْعُ: مَعْنٍ)، (مَعْنِ الْمَاءِ)، واته: ناوه که ناسان بوو و رویش ت (فَهُوَ مَعِينٌ)، ناوه که ره وانه و ده روا، (معین) به (مَعْنٍ)، واته: ناوه رویش تووه کان، یاخود: ناوه ره وانه کان، کو ده کریته وه.

مانای گشتیی نایه ته کان

خوای تَعَالَى ده فهرموئ: **(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)**

به ناوی خواي به بهزه یی به خشنده، واته:

ده ستيكردنم به ناوی خوايه، تهو هس مه به ستي پي تهو هيه:

۱ - ئەم کاره ته نیا بو خوا ده کهم.

۲ -- ئەم کاره به پي شه رعی خواي دادوهر و کارزان ده کهم.

۳ -- ئەم کاره به تواناو یارمه تیی خواي میهره بان ده کهم.

۴ - ئەم کاره بو هیتانه دی ره زامه ندیی خوا ته نجام ده ده م.

﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، دوو سوورته له قورئاندا بهم وشه يه ده ستیان پيكردوه، وهك ده ست پيكردن ته گهرنا له نيو قه ديذا زياتر هاتوه، به لام سوورته قی (الفرقان)، ئەم سوورته قی (الملك)، به **﴿تَبَارَكَ﴾**، ده ستیان پيكردوه، سوورته قی (الفرقان)، جگه له سه ره تايه كه ی، دوو جاريش له نيوه راسته كه يدا، وشه ی **﴿تَبَارَكَ﴾** هاتوه: أ- **﴿تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ﴾** ۱۰، ب- **﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾** ۱۱.

وشه ی **﴿تَبَارَكَ﴾**، وهك له سه ره تاي ته فسیری سوورته قی (الفرقان) يشدا باسمان كردوه.

زانایان ئاویان ليك داوه ته وه: (أَيُّ تَعَاظَمَ وَتَعَالَى وَكَثُرَ خَيْرُهُ)، واته: خوا به رزه مه زنه و خيرو به ره كهت و پيزی زوره و به رده وامه، **﴿الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾**، تهو زاته ی حوكمپرائیی و بالا ده ستي له دنياو دواړوژدا، ته نیا به ده ستي ويه، **﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾**، تهو يش له سه ره موو شتيك به توانايه.

﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾، ئەو کەسە ی مردن و ژیا نی هینا ونه دی، تا کو تا قیتان بکاته وه، کامه تان کرده وه ی با شتره، ئیمه دوایی له ته فسیر کردنی ئەم سو و پره ته مو باره کهدا، و پیرای مه سه له گرنگه کان چه ند (کورته با سیک) یش ده خهینه پروو، بویه لیره دا به خیرایی به مانا گشتیه کهدا ده پۆین، که واته: حیکمه ت له دروست کرانی مرو فدا، تا قی کردنه وه یه تی به کرده وه به کرده وه ی باش، وشه ی کرده وه (عمل) یش، هه م به کرده وه ی دل و، هه م به ته عبیرو ده برپینی زمان و، هه م به جموجو ئلی ئەندامه کانیش ده گو تری، ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ﴾، ئەو زور بالا ده سه ته و زو ریش لیو رده یه.

﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا﴾، ئەو زاته ی هه وت ئاسمانی به چین له سه ر چینی دروست کردوون، (طباق)، واته: (مُتَطَابِقَةً)، چین له سه ر چین، ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوُّتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ﴾، له دروست کرای (خوا ی) به به زه یی دا نا ریکیی نابینی، چاو بگی ره بزانه هیچ نا ریکیی و که لێن و درز ده بینی!.

﴿ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾، دوایی چاو بگی ره دوو جار ان، زانایان ده لێن: (كَرَّتَيْنِ)، لیره دا مه به ست ته نیا دوو جار نیه، به لکو واته: جار له دوای جار چاو بگی ره، ﴿يَنْقَلِبُ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ﴾، چاوت به ده ر کرایی ده گه رپته وه بو لات، واته: هیچی ده ستگیر نه بووه، ﴿وَهُوَ حَسِيرٌ﴾، له حالیکه شدا که زور شه که ت و ماندوو بووه.

﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَرِيحٍ﴾، به دلنایی ئاسمانی نزیک ترمان به چرایان رازاندو ته وه، که مه به ست پێیان ئەستیره کانه، ﴿وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ﴾، ئەو ئەستیره نه مان کردوون، به مایه ی به رد باران کردن و بلیسه باران کردنی شه ی تانه کان، ئنجا ئایا ئەستیره کان به ته وایی و به خیری به شه ی تانه کاندادا ده درین؟ به دلنایی نه خیر، به لکو مه به ست ئەو پار چانه ن که لێیان ده بنه وه، که نه یزه ک و

بَلَّيْسَه كَانَن و، له ئەستێرەو خرۆكەكان جیا دەبنەو، دینە ئێو مەودای هیزی
راکێشانی زەوی و بەرگە هەوای زەویی و، بەو شیوەیە دینە بەرچاوی ئێمەو،
شەیتانەکانیان پێ تیر باران دەکرین.

﴿وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ﴾، سزای کڵەیی دۆزەخیشمان بۆ شەیتانەکان ئامادە کردو.
﴿وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَيَسَّ الْمَصِيرُ﴾، بۆ ئەوانەش کە بیپروان بە
پەرورەدگاریان، سزاو ئازاری دۆزەخ هەیهو، خراپترین سەرەنجامیش ئەوێیه.

﴿إِذَا الْقَوُوفُ فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا﴾، کاتیك تییفری دەدرین، گوئیان لە گرهو
لرەهێ دەبی، گوئیان لە هەناسە هەلکێشانی دەبی، ﴿وَهِيَ تَقُورُ﴾، لە حالیکدا
کە دەکولێ و دەجووشی، ﴿تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ﴾، (ئەو دۆزەخە) خەریکە لە
رق و داخ و خەفەتان (لە بەرانبەر کافرهکاندا)، لێك بێتەو و پارچە پارچە بی،
یەکیك دەلی: خەریکە لە خەفەتی فلانکەس دەچڕیم، یان خەریکم دەقلیشیم.
﴿كُلَّمَا أَلْقَى فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾، هەر کاتیك (دۆزەخ) کۆمەلێك
تییفری دەدرین دۆزەخەوانەکان، ئەوانەیی سەرپەرشتیی دۆزەخ دەکەن، لێیان
دەپرسن: ئایا ترسینەر و وریاکەرەو هەتان بۆ نەهات؟

﴿قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ﴾، گوئیان: بە بە دنیایی
ترسینەر و وریاکەرەو هەمان بۆ هات، کەچی ئێمە بە درۆمان داناو، گوتمان: خوا
هیچ شتیکی دانەبەزاندو، ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ﴾، ئێو (ئەو ترسینەر و
وریا کەرەو هەکان!) تەنیا لە گومراییه کی گەورەدان.

﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ﴾، گویشیان: ئەگەر بیستبامان، یاخود فانیبامان،
یانی: هیزی بیستمان بەهرەمان لی وەرگرتایه و لە خەلکی دیکەمان بیستبایه،
یان خۆمان هیزی عەقل و هۆشی خۆمانمان بەکارهێنابایه، ﴿مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ
السَّعِيرِ﴾، ئێستا لە ئێو هاوێلانی کڵەیی دۆزەخ دا نەدەبووین.

﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾، دانیان به گوناھی خویندا هینا،
ئنجای دووری بۆ هاوهلانی کلپهی دۆزهخ.

ئەوان بەو شیوەیەن، بەلام ئایا ئەوانە ی سام و هەبیهتی خوا، شەرم و
رێزو حورمەتی خویان لە دڵدا هەبوو، چۆن؟.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾، بە دنیایی ئەوانە ی
بە پەنامەکی بەرامبەر بە پەرورگاریان سام و هەبیهتیان هەیه، لێبوردنێکی
تایبەت و پاداشتیکی گەورەیان بۆ هەیه.

﴿وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوْ أَجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، قسەکەتان بە پەنهای
بکەن، یاخود بە بەرزیی بکەن، واتە: بە چپە قسە بکەن، یاخود دەنگی
پێ هەلێنن و بەرزبکەنەوه، یەکسانە بۆ خوا، ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، خوا
نەك هەر قسە ی بەرزو بە چپە دەزانێ و دەبیستی، بەلکو ئەو زانیە بە
هاوهلی سینهکان (ذات)، بە مانای (صاحبة) یه، کە بە مانای (هاوهل) ه، شتێک کە
هەمیشە لەگەڵ شتێک دایە، نەینییەکان و خولایەکانیش لەبەر ئەوهی هەمیشە
لە نێو دڵ و سینهکان دان، خوا ﷻ بە خاوهن و هاوهلی سینهکانی داناو.

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾، ئایا کەسیک کە دروستیکردوه، نازانی
(بە دروستکرای خۆی زانا نیه)؟، ﴿وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾، لە حالیکدا ئەو زۆر
پەنھانزانی شارەزایە؟ بە دنیایی با.

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا﴾، (خوا) ئەو کەسە یه زهوی بۆ دەستەمۆ
کردوون، وەك چۆن و لاخێك دەستەمۆ دەبێ و، رام دەبێ، بە ئاسانی دێتە
ژێر بارو مامەلە ی لەگەڵدا دەکری، خوا ﷻ زهوی بۆ ئاوا لێکردوون، کە وەك
دوایی باسی دەکەین و، چەند جارێک باسمان کردوه، زهوی چەند جوړه
سوورانهوه یه کی هەن و، لەگەڵ ئەوهشدا زۆر دەستەمۆیه، ﴿فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا﴾،
ئنجای بۆ کارو کاسبی بە قەد پالەکانی و لاشانەکانی دا بپۆن، ﴿وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ﴾،

له بژیوی ویش بخوون، ﴿وَالَيْهِ الشُّورُ﴾، (با له بیرتان نه چی) گه رانه وهش بهس بو لای ویه، بزانی چوون ده چنه وه خزمهت خوا.

﴿ءَأَمْنُم مِّنَ فِي السَّمَاءِ﴾، ئایا دلنیان له وهی له سه رییه، واته: خوا ﷻ له سه ره وهی دروستکراوه کانی خویهتی، نهك له نیو ئاسماندا بی به لکو له سه ره وهیه، چونکه (السَّمَاءِ)، یانی: سه ری (فوق)، ئه وه پهروه دگاره ی له له سه ره وهی دروستکراوه کانی خویهتی، ئایا لئی دلنیان و ئه مینن، ﴿أَن يَخْشِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ﴾، که بهزه ویدا بتانابه خوار، ﴿فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾، له حالیکدا که گیژ ده خوات و خول ده خوات، یان دیت و ده چی؟

﴿أَمْ أَمْنُم مِّنَ فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾، یان ئایا دلنیا بوون لهو که سه ی له سه رییه، بایه کی چه و رامالکهر و گل و خو لرامالکهرتان بو بنیری، ﴿فَسَتَعْمُونَ كَيْفَ نَذِيرٍ﴾، ئنجا ئه وه کاته ده زانی ترساندن و وریا کردنه وهی من چونه!

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٍ﴾، به دلنیا یی ئه وانیه ی پیش ئه وانیش به درو یان دانا، پیغه مبه رانیان به درو دانا، په یامی خویان به درو دانا، روژی سزاو پاداشتیان به درو دانا، ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٍ﴾، ئنجا ئایا نکولییکردن و ره خنه گرتی من (لئیان و دوا یی سزادانم بو یان) چوون بوو! واته: وابوو که هه ر نایه ته وه صفکردن.

ئنجا دوا ی ئه وهی سه رنجی را کیشان بو میژوو، جاریکی دیکه سه رنجیان راده کیشیته وه بو گه ردوون: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَّتٍ وَبَقِصْنَ﴾، ئایا نه یان پروانیوه ته وه بالندان، (الطَّيْرِ)، کو ی (طائر)، واته: مه له کان، ئایا سه رنجی مه ل و بالنده کانیان نه داوه، له سه روویانه وه (صَفَّتٍ)، بالیان پانرا خستوون، (وَبَقِصْنَ)، هه ره ها بالیان دینه وه یهك، ﴿مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ﴾، جگه له (خوای) به بهزه یی که س نایانگری به هه واوه، به لام خوا ﷻ سیستمیکی بو

داناون، هه‌وای وا دروستکردوه، بالنده بتوانی پیدای بفری و بشتوانی مینیتته‌وه به هه‌واوه، بالنده‌شی وا خولقاندوه، که تیسقانه‌کانی سووکن و بوشایان تیدایه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا که زۆر پته‌ون، وه‌ک له ته‌فسیری سوورته‌ی (النحل)دا، باسیکی تایبه‌مان له باره‌ی بالنده‌وه کرد، جوړه‌کانی بالنده‌و پیکهاته‌ی بالنده‌و تایبه‌مه‌ندییه‌کانی.

﴿إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ﴾، به دنیایی خوا بینهری هه‌موو شتیکه، بالنده‌شی وا خولقاندوه، بتوانی بفری و به هه‌واوه مینیتته‌وه، وه‌ک چۆن ماسیی و ژیاندارانی ده‌ریاشی وا خولقاندوون، بتوانن به نپو ئاودا برۆن و تیشیدا بژین و بگوزهرینن. ئنجا خوا ده‌فه‌رموی: ﴿أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِّنْ دُونِ الرَّحْمَنِ﴾، یان ئایا کییه ئه‌وه‌ی بۆتان ده‌بنه سه‌ربازو سوپا، که جگه له (خوای) به به‌زه‌یی سه‌رتان بخهن، واته: جگه له خوا کۆ بۆتان ده‌بیته سوپاو سه‌رباز، سه‌رتان بخات و پشتتان بگری؟ ﴿إِنَّ الْكُفْرَانَ إِلَّا فِي غُرُورٍ﴾^(۱)، بیپروایه‌کان ته‌نیا له هه‌لخه‌له‌تاویی و له خۆبایی بوون و فریو خواردن دان.

﴿أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ﴾، یان ئایا کییه ئه‌و که‌سه‌ی ئه‌گه‌ر ئه‌و (خوا) بژیوه‌که‌ی بگریته‌وه، بژیوتان بدات؟ یانی: تیکرای بژیوه‌کان: هه‌واو، ئاوو، تیشکی خۆرو، سه‌رجه‌م ئه‌و بژیوانه‌ی له زه‌وی په‌یدا ده‌بن، کییه ئه‌وانه‌تان بۆ دابین بکات و بژیوتان بدات، ئه‌گه‌ر خوا بژیوتان نه‌دات؟! بئگومان که‌س، ﴿بَلْ لَّجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ﴾، به‌لکو ئه‌وانه به‌رده‌وام بوون له سنوور شکینیی و سه‌له‌مینه‌وه‌دا، (لجاج، ولجاجة)، یانی: مکوورپی و سوورپی له‌سه‌ر شتیک، به‌لکو ئه‌وانه له سنوور شکینیی و له سه‌له‌مینه‌وه‌دا، هه‌ر به‌رده‌وام و مکوورن.

ئنجا خوا ﷻ دوو وینه‌مان ده‌خاته به‌ر چاو، بۆ بابای بیپروای هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌رو، بۆ بابای خواناسی پروادار، بیپروایه‌که وه‌ک که‌سیکه له‌په‌و پروو

(۱) (إِنْ) لابه‌ره (نافیه)یه، به مانای (ما)ی لابه‌ره.

لهسهر دهم و چاوی پروا، پرواداره کهش که سیکه به قیت و قنجیی و ریک و راستیی پروا، خوا ده فهرموئ: ﴿أَفَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾، ثایا که سیك که لهسهر پرووی له پهو پروو که وتوووه، لهسهر دهم و چاوی ده پروات، چاکتر به رپیه ده زانئ و، رپی راستگرتوو تره، یاخود که سیك که به رپیه کی راست داو، به قیت و قنجیی ده پروات؟! وه لاهمه که ی دیاره.

﴿قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ﴾ (تهی موحه ممد ﷺ!) پیان بلئ: تهو (خوا ﷻ) تهو زاتهیه که تیوهی پیگه یاندوه، (إنشاء) پیگه یاندنی پله پلهیه، له بهر تهوهی تیمه له مندالدانی دایکماندا، له (نُطْقَة) وه، بو (عَلَقَة) و بو (مُضْغَة)، پی به پی پیده گین، دواپی ورده ورده هه راش و گه وره ده بین، یانی: خوا ﷻ تیوهی پی گه یاندوه به پیگه یاندنی به پله پله، ﴿وَجَعَلْ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ﴾، بیستز و چاوه کان و عه قلله کانیشی بو ره خساندوون، ﴿فَلَيْلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾، به که میی سوپاسگوزاریی ده کهن، یاخود ته نانهت که میش سوپاسگوزاریی بو خوا ته نجام نادهن.

﴿قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾، بلئ: تهو (خوا) تهو زاتهیه، که تیوهی له زه ویدا بلاو کردو ته وه، یان پیگه یاندوه، ﴿وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾، ته نیا بو لای ویش کو ده کرینه وه و خر ده کرینه وه.

﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، (پیروایه کان) ده لین: تهو به لینه که نگییه، (کاتی هاتنی ته م به لینه که نگییه)، ته گهر تیوه له راستان؟ ﴿قُلْ إِنَّمَا أَعْلَمُهُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، بلئ: زانیاریی ته وه ته نیا له لای خوایه، زانیاریی کاتی هاتنی رۆژی دواپی، ته نیا له لای خوایه، رۆژی دواپی چ مه به ست قوناغی یه که م بی، که ناخیر زه مان و تیک چوونی ته م دنیاو گه ردوونهیه، چ مه به ست قوناغی دووهم بی، که قیامهت و هه لسانه وه و زیندو کرانه وه و ناماده سازهیه بو لیپرسینه وه و سزاو پاداشت، زانیاریی هه بوون به کاتی هاتنی تهو به لینه، ته نیا له لای خوایه، ﴿وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾، من ته نیا وریا که ره وه و ترسینه ریکی پروون و ناشکرام، یاخود پروون که ره وه و ناشکرا که رم.

ئنجاً خوا ﷻ یه کسەر ده یانگوازیته وه بو قیامهت: ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً﴾، کاتیک له نیزیکه وه به لینه که یان بین، واته: به نزیکه راوه یی هاتنه دی به لینه که یان دی، یاخود: سزای خویان له نیزیکه وه بین، ﴿سَيِّئَتْ وَجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئهوانه ی بیپروان، پرویان خراپ بوو، واته: پرویان تیکچوو و گرژو مؤن و رهش و تال بوو، ﴿وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنتُمْ بِهٖ تَدْعُونَ﴾، گوتراش: ئا ئه مه بوو که زور داواتان ده کردو په له تان لی ده کرد.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا﴾، (ئه ی موحه ممه د ﷻ!) پێیان بفهرموو: بلی: ئایا ده بین، هه وائلم پێدهن، ئه گهر خوا من و ئهوانه ی له گه لم دان، فه وتاندنی و ئیمه ی مراند، ﴿أَوْ رَحِمَنَا﴾، یان به زه یی له گه لدا نواندین و، ئیمه ی سه رخست، له هه ردوو ک حالاندا:

﴿فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾، ئایا ک بیپروایان له ئازاریکی به ئیش ده ربازو قوتار ده کات، واته: ئیمه چ خوا به انباته وه، وه ک ئیوه خهونی خراپمان پێوه ده بین، چ خوا به زه یی پێماندا بیته وه و سه رمان به خات، له هه ردوو حالاندا، ئیوه سزای به ئیش هه ر چاوه پێتانه، ئنجاً ئایا ک ده ربازتان ده کات و ک پهناتان ده دات؟!

که واته: گره و له سه ر ئه وه مه کهن، که ئیمه له به ین به ین و سه رمان به فه تاره ت به ین، چونکه ئیمه سه ربکه وین، یان سه رمان به فه تاره ت به ین، سزای سه خت و به ئیش هه ر چاوه پێی ئیوه یه، ﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا﴾، بلی: ئه و (خوای) به به زه ییه، بروامان پێی هیئاو پشتمان ته نیا به و به ستوه، ﴿فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾، به دلنیا یی ئیوه ش ده زانن کتیه له گومراییه کی ئاشکرا دایه.

له کو تایی دا خوا ده فهرموو: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا﴾، بلی: پیم بلی، هه وائلم پێ بدهن، ئایا ده بین ئه گهر ئاوه که تان روچوو به زه ویداو

ۋىبىو، ﴿فَن يَأْتِيَكُم بِمَاءٍ مَّعِينٍ﴾، كى ئاۋىكى رەۋاتتان بۆ دىنى، يان ئاۋىك كە لە سەرچاۋە دەردە قولى و جۆ و جۆبارى لى ھەلدە بەستىر، كى ئەو ئاۋەتان بۆ دىنى، ئاۋىكى شىرىن و زولال؟ بىگومان بىجگە لە خوا ﷻ ئەو نازو نىعمەتانە بەھىچ كەس دابىن ناكىر.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی یه که م:

پاگه یاندنی بهرزیی و به پیزیی و بهرده وامیی خێرو بهرکه که تی خواو، هه موو شت به ده ست بوونی له دنیاو دواپوژداو، په خساندنی خوا مهرگ و ژیان بو تاقیکردنه وه، که ئایا کێ کرده وهی باشته؟ دروستکردنی ههوت چینه ئاسمان و، نه بوونی هیچ ناپیکیه که له دروستکراوی خوادا ﷻ، ویرای پشکنین و سوڤراخکردنی زۆر بو دۆزینه وهی که م و کوپیی و، پازیندرانه وهی ئاسمانی نیزی که تر له زهوی به ئهستییه چرا ئاسایه کان و، بلیسه بارانکردنی شهیتانه کانیش به پارچه کانی ئه و ئهستییه و خرۆکانه:

خوا ده فهرموی: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي يَدْرِى الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ (١) الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيْتُكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُوْرُ ۝ (٢) الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوٰتٍ طِبَاقًا مَّا تَرٰى فِيْ خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفٰوُتٍ فَاَرْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُوْرٍ ۝ (٣) ثُمَّ اَرْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِئًا وَهُوَ حَسِيْرٌ ۝ (٤) وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيْحٍ وَجَعَلْنٰهَا رُجُوْمًا لِّلشَّيْطٰنِ ۚ وَاعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيْرِ ۝ (٥)﴾

شیکردنه وهی ئه م ئایه تانه، له سیژده برگه دا:

(١)- ﴿تَبَارَكَ الَّذِي يَدْرِى الْمُلْكُ﴾، بهرزو خواهن پیزی بهرده وامه ئه و که سه ی هوکمپانی ته نیا هی ویه، پیشتیش گوتمان: (تَبَارَكَ)، له (بَرَكَة) وه هاتوه، (بَرَكَة) یش به مانای سینگى خوشتر دێ، خوشتر که یه خ ده بێ، سینگ داده داته سه ر زهوی و به زهوییه وه ده نووسی، هه ندیکیش ده لێن: (تَبَارَكَ) له (بَرَكَة) وه هاتوه، (بَرَكَة) ش، گوماوی که ئاوه که ی تیدا داوه ستاوه، ئنجا (تَبَارَكَ) چ له (بَرَكَة) وه هاتبێ، که سینگى خوشتره و به

زەویەو دەنووسی و دەچەسپێ، چ لە (بُرکة) وە هاتبێ، کە ئاوە کە ی تیدا رادەووستی، (بُرکة)، بریتیه لە چەسپاندنی خێرو فەیزو بەخششی خوا لە شتیکدا، کەواتە: ﴿تَبَرَّكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾، واتە: بەرزەو خاوێن پێزی بەردەوامە، ﴿الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾، ئەو کەسە ی حوکمپرانێ و بالادەستیی تەنیا بە دەست ئەو، (الطبري) ئەم رسته موبارە کە ئاوا تەفسیر دەکات: ﴿بِيَدِهِ مُلْكُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَسُلْطَانُهُمَا، نَافِذٌ فِيهِمَا أَمْرُهُ وَقَضَاؤُهُ﴾، واتە: حوکمپرانێ دنیاو دواوژو بالادەستیی تێیاندا، تەنیا بە دەست خواوە، فەرمانی خواو بریاری خوا لە دنیاو دواوژدا جێبەجێ بووێ.

(۲) - ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، ئەویش لەسەر هەموو شتیک توانایە.

(۳) - ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾، (خوا) ئەو کەسە یە کە مردن و ژیانی هێناونە دی، تاکو تاقیتان بکاتەو، کامەتان کردەوێ باشتر، (الطبري) ئاوا ئەم رسته موبارە کە شی دەکاتەو، دەلی: ﴿فَأَمَاتَ مَنْ شَاءَ وَمَا شَاءَ، وَأَحْيَا مَنْ أَرَادَ وَمَا أَرَادَ إِلَىٰ أَجَلٍ مَّعْلُومٍ، لِيَخْتَبِرَكُمْ فَيَنْظُرَ: أَيُّكُمْ لَهُ أَهْلُ النَّاسِ أَطْوَعُ، وَإِلَىٰ طَلَبِ رِضَاهُ أَسْرَعُ﴾، واتە: خوا ﷻ دەمرێت ئەو کەسە ی بیهوێ و هەر شتیک کە بیهوێ و، دەژێنێ هەر کەسێ بیهوێ و، هەر شتیک بیهوێ، تاکو تاقیتان بکاتەو، تەماشای بکات: کامەتان ئەو خەلکێنە! بۆی فەرمانبەرترن و، بۆ داواکردنی رەزامەندییە کە ی خیراترن.

(۴) - ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ﴾، ئەویش بالادەستی لیبوردەیه، واتە: بالادەست و زالە بۆ کەسیک کە لە فەرمانی دەربچێ بۆ سزادانی و، زۆریش لیبوردەیه بۆ کەسیک کە بەر فەرمانی بێ و گوێرایەل بێ، خوا ﷻ بە لیبوردن و چاوپۆشی و بەزەیی خوێ مامەلە ی لەگەڵدا دەکات.

لێرەدا کە خوا دەفەرموێ: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾ (۲)، پسپۆرانی زمان گوتووینانە: (التَّعْرِيفُ فِي: ﴿الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾، تَعْرِيفُ الْجِنْسِ، وَفِي الْكَلَامِ تَقْدِيرٌ: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾ (۲) لَتَحْيُوا فَيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا، وَمَوْتُوا فَتَجْزَوْا عَلَىٰ حَسَبِ تِلْكَ الْبُلُوَى)، (أل) ی سەر ﴿الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾، بۆ ناساندنە، ناساندنە کەش

بو جینسه، واته: خوا ﷺ ههم مردنی هیئاوه ته دی، ههم ژیان، تاگو بژیین و خوا تاقیتان بکاتهوه، کامه تان کرده وه که ی باشته وه، دوا یی مرن و خوا به پیی نه و تاقیکردنه وه یی داوتانه، سزاو پاداشتتانه بداته وه.

زانایان هه ندیکیان ئاوا پیناسه ی ژیانان کردوه: (الْحَيَاةُ: قُوَّةٌ تَتَّبَعُ اعْتِدَالَ الْمِزَاجِ النَّوَغِيِّ لِتَفْيِضِ مِنْهَا سَائِرُ الْقُوَى)، واته: ژیان هیژی که شوین هاوسه نگی میزاج و سروشت ده که وی، (هی هه ر شتی که: مروقه، ئاژه له، هه رچی هه یه)، تاگو به هو ی نه و ریکی و هاوسه نگی میزاجه وه هه موو هیزه کانی دیکه، له وی وه په دابن، بو وینه: دیتن و بیستن و خواردن و خواردنه وه تا کو تایی، (وَالْمَوْتُ: كَيْفِيَّةٌ عَدَمِيَّةٌ، هُوَ عَدَمُ الْحَيَاةِ عَمَّا شَأْنُهُ أَنْ يُوصَفَ بِالْحَيَاةِ أَوْ الْمَوْتِ، أَيُ: زَوَالِ الْحَيَاةِ عَنِ الْحَيِّ)، مردن چۆنیه تییه کی نه بووییه، که بریتیه له نه بوونی ژیان، بو شتی که بگونجی به ژیان یان مردن وه سف بکری، واته: مردن بریتیه له لاچوونی ژیان له زیندووییه.

ئنجا که ده فهرمو ی: خوا ژیان و مردنی هیئاونه دی، واته: زیندووی دروستکردوه، ژیاندار ی دروستکردوه ژیا نی پیداه وه، که ده فهرمو ی: مردنی دروستکردوه، واته: هوکاره کانی مردنیشی ره خساندوون، نه گهرنا مردن نه بووییه که، دروستکردن پییه وه په یوه ست ناب ی.

هه لبه ته یه کی که له زانایان واده لی، که هه ر نه و رایه ش زیاتر له عه قل و فامی ئیمه وه نیزی که و تییه وه ده چی.

هه ندیکیش گوتوویانه: مردن دروستکراویکی خوا یه، له و باره وه ش فهرما یشتیکی پیغه مبه ری خوا ﷺ به نمونه دیننه وه، که خوا ی په روه ردگار له روژی دوا ییدا مردن له سه ر شیوه ی به رانی که ده خو لقی نی و نه و به رانه له پیش چاوی دۆزه خییا ن و به هه شتییا ن سه رده بردری و ده گوتری: نه ی به هه شتییه کان! نه وه ژیا نی هه می شه ییتانه و مردن کو تایی هات، مردن نه ماو، نه ی دۆزه خییه کان!

تێوەش بۆ هەمیشە لە دۆزەخدا و مردن نەما^(١)، بەلام زانایانی دیکە دەڵێن: ئەوە تەعبیریکی ڕەمزییە بۆ گەیاندنی ئەو پەیامە، کە بەهەشتیان و دۆزەخیان هەر کامیان لە شوێنی خۆیاندا، بۆ هەمیشە ژيانیکی بەردەوام و نەپساوە یان دەبێ مردنیان بەسەر دانایە.

دوای ئەوەی خوا ﷻ خۆی وەسفکرد بە خێرو پایە بەرزیی بەردەوام و بەخشینی بەردەوام و، بەوەی حوکمرانی ڕەهای دنیاو دواڕۆژەو، لەسەر هەموو شتێ بە توانایەو، دوای ئەوەی خۆی وەسف کرد، بەوەی مردن و ژيانی ڕەخساندوون، تاكو مەروۇقەكان تاقی بکاتەووە کامیان کردەووەی باشتەر؟ ئنجا خۆی وەسفکرد بەوەی خواوەنی ئەو پەڕی زالیی و بالادەستی و ئەو پەڕی لیبورنە، ئنجا لەسەر پێناسەکردن و وەسفکردنی خۆی بەردەوام دەبێ و دەفەر موی:

٥- ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا﴾، (خوا ﷻ) ئەو کەسە یە حەوت ئاسمانی لەسەر یەکی هێناوە دی، (طَبَاق)، دەڵێ: (طَبَقًا فَوْقَ طَبَقٍ)، (طَبَاق)، کۆی (طَبَق)ە، واتە: چین، (طَبَاق)یش یانی: چین لەسەر چین، یانی: (بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ)، هەندیک لەسەر هەندیک، ئەمەش ئەوە دەگەیهێنێ کە ئاسمانەکان لەسەر یەکن، هەتا هەندیک لە زانایان دەڵێن: وهك چۆن توێكلی پیواز هەر کامیکیان دەوری ئەوی دیکە داوە، چینهکانی ئاسمانەکانیش بەو شیوەیەن.

(١) (يُؤْتَى بِالْمَوْتِ كَهَيْئَةِ كَبْشٍ أَمْلَحَ، فَيَنَادِي مُنَادٍ، يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ فَيَسْرَبُونَ وَيَنْظُرُونَ فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا فَيَقُولُونَ: نَعَمْ هَذَا الْمَوْتُ، وَكُلُّهُمْ قَدْ رَأَوْهُ، ثُمَّ يَنَادِي: يَا أَهْلَ النَّارِ فَيَسْرَبُونَ وَيَنْظُرُونَ فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا فَيَقُولُونَ: نَعَمْ هَذَا الْمَوْتُ، وَكُلُّهُمْ قَدْ رَأَوْهُ، فَيَذْبَحُ ثُمَّ يَقُولُ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ خُلُودٌ، فَلَا مَوْتَ، وَيَا أَهْلَ النَّارِ خُلُودٌ، فَلَا مَوْتَ ثُمَّ قَرَأَ (وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ، وَهُؤْلَاءِ فِي غَفْلَةٍ، أَهْلَ الدُّنْيَا، وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) { أخرجه البخاري: ٤٤٥٣.

(٦) ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوُّتٍ﴾ له دروستکراوی (خوای) به بهزه ییدا نارِیکیی نابینی، (تَفَاوُت)، خوینراویشه ته وه: (تَفَوُّت)، (تَفَاوُت وَتَفَوُّت) یش، ههردووکیان به مانای نارِیکیی و کهم و کورپی: (الِخْتِلَاف وَالنَّقْص)ن، یانی: پیکه وه نه گونجان و بی یاسایی نابینی له دروستکراوی خوای به بهزه ییدا.

(٧) ﴿فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ﴾ جار له دواي جار چاو بگپره (به دروستکراوی خوای به بهزه ییدا)، ئایا هیچ که لێن و درز ده بینی؟ (الْفُطْر: الشَّقُّ طَوَّلاً وَ، الْفُطُور: الْوَهْن، وَالْفُطُور: الصُّدُوعُ وَالشَّقُّوق)، (فُطْر)، بریتیه له لهت بوون و قلیشان به باری درێژ ییدا، (قوماشیک ده قلیشین، داریک به ردیک ده قلیشین به باری درێژ ییدا)، ههروه ها (فُطُور)، به مانای بیهیزیش دی و، (فُطُور). به مانای درزو که لێن و له تبوونیش دی، که به دلنایی هه مووی مه به ست پتی ته وه یه: نارِیکیی و بی یاسایی نابینی له دروستکراوی خوای به بهزه ییدا.

یانی: ئەم گهردوونه وهك دیواریک وایه، که ریک و تۆکمه و ته واهو درزو که لێنی تیدا نابینی، شهقبوونی تیدا نابینی.

که ده فهرموئ: ﴿فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ﴾ یانی: (كَرِّرِ النَّظَرَ وَالتَّأَمَّلِ وَأَدِمِ الْمُلَاحَظَةَ هَلْ تَجِدُ نَقْصًا فِي خَلْقِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ؟!)، واته: چاو بگپره و رāmینه و با سه رنجی بهرده وامت ببی، ئایا هیچ نارِیکیی له دروستکراوی خوای به بهزه ییدا ده بینی؟!

(٨) ﴿ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾، دواي دوو جاری دیکه چاو بگپره، دوو که رهقی دیکه، که رهقی کوردی پهنگه له (کررة)، عه ره بییه وه هاتبی، (كَرَّتَيْنِ أَي: رَجَعَتَيْنِ أُخْرَيْنِ ابْتِغَاءَ الْخَلَلِ وَالْفَسَادِ وَالْعَبَثِ، وَالْمُرَادُ بِالتَّنْبِيَةِ: التَّكْرِيرُ كَمَا فِي لَبِّكَ وَسَعْدَيْكَ)، که ده فهرموئ: ﴿ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾، دواي دوو جاری دیکه چاو بگپره، (واته: چاو به دروستکراوه کانی خوادا بگپری)، به مه بهستی دۆزینه وهی کهم و کورپی و نارِیکیی و عهیب و پووچی له دروستکراوی خوادا، به لام مه بهستی له دوو جار، دوو باره کردنه وه یه و مه رج نیه ته نیا

دوو بى، سى بى، چوار بى، دە بى، وهك له زمانى عەرەبىیدا تەعبیریکیان ھەبە دەلى: (لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ)، (لَبَّيْكَ أَي: لَكَ تَلْبِيَةٌ بَعْدَ تَلْبِيَةٍ، وَسَعْدَيْكَ أَي: لَكَ إِسْعَادٌ بَعْدَ إِسْعَادٍ)، واتە: جار لە دواى جار من لە خزمەت تۆدام، ((لَبَّيْكَ))، واتە: بەدەنگتەو ھاتم و لە خزمەت دام، (سَعْدَيْكَ)، واتە: ئامادەم بۆ بەختەو ھەرکردنى تۆ و جیبەجێکردنى فەرمانى تۆ، تاكو تۆ بەختەو ھەر بى، کەواتە: (لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ)، ھەرچەندە واتە: دوو تەلبیەو دوو ئیسعاد، بەلام عەرەب کە بەکاریان ھێناون، مەبەستیان ئەو ھو ھو: بەردەوام لە خزمەت دام و ئامادەم بۆ بەختەو ھەرکردنى تۆ، ئەك تەنیا دوو جارەن.

کەواتە لێرە: ﴿ثُمَّ أَتِجِ الْبَصَرَ كَرَيْنٍ﴾ واتە: جار لە دواى جار، یانی: چەندان جار چاو بگێرەو ورد ھو ھو کەم و کورپی بدۆزێتەو لە دروستکراوى خواى بە بەزەبیدا، بەلام ئایا سەرەنجام چۆن دەبى؟

٩- ﴿يَنْقَلِبُ إِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِنًا﴾ چاوت بەدەرکراوی و دامووی دەگەرێتەو بۆ لات.

١٠- ﴿وَهُوَ حَسِيرٌ﴾ (أَي: وَهُوَ مُعِيٌّ كَالْ)، لە حالێکدا کە ماندوو و شەکەت ھو ھو، چاوت زۆر گەراو ھو سەرنجى داو ھو کەم و کورپیەك بدۆزێتەو لە دروستکراوى خواى بە بەزەبیدا، بەلام چاوت بە دەرکراوی و دامووی و بە دەست خالی گەراو ھو ھو بۆ لات، لە حالیکیشدا کە زۆریش ماندوو ھو ھو، یانی: زۆر ھو ھو داو ھو زۆر خۆى ماندوو کردو ھو، کەم و کورپیەك بدۆزێتەو، بەلام ھیچی بۆ نەدۆزراو ھو ھو، ئنجا وەك دواى لە کورتە باسیکدا باس دەکەین، لە راستییدا ئەمە ئیجازى زانستى زۆر گەورەى تێدا، چونکە خوا ﷻ دەفەرموى: دروستکراوى خواى بە بەزەبى ھەرچەندە زۆر سەرنج بەدەى و چاو بگێرى و سۆراخ و پشکنین بکەى، کەم و کورپی تێدا نابى.

١١- ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ﴾ بە دلنایى ئاسمانى نزیکترمان بە چرایان رازاندو ھو، (مَصَابِيح)، کو (مَصَابِيح)، یانی: چرا، لێرە خوا ﷻ ئەستێرەکانى چواندوون بە چرایانەو، (دُنْيَا)، (مُؤَنَّث)، (الْأَدْنَى)، یانی: (أَقْرَب)، نزیکتر، بەلام بۆ

مَیْنَه (مُؤنَّث) یه، (دُنْیَا) بۆ (مُؤنَّث) و (أَدْنَى)، بۆ (مُدَّگَر) ه، یانی: ئاسمانیک که له ئیوه
نزیکتره (له خه لکی سهر زه وییه وه، نزیکتره) به چرایان رازاندوو مانه ته وه.

۱۲- ﴿وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ﴾، ئەو (ئەستیرا) نەمان گیراون به بەردی بەرد باران
پیکران بۆ شەیتانەکان، (رُجُوم: جَمْعُ رَجَم، وَهُوَ فِي الْأَصْلِ مَصْدَرٌ أُطْلِقَ عَلَى الْمَفْعُولِ،
أَي: الْمَرْجُوم بِهِ)، (رُجُوم)، کۆی (رَجَم) ه، که له ئەصلدا چاوگه، یانی: بەرد بارانکردن
و تیر بارانکردن، بەلام بەکارهێنراوه بۆ بەرکار، واته: ئەو شتە ی بەرد بارانی دەکری،
که واته: (رَجَم)، یانی: پێ بەرد بارانکراو، بۆ شەیتانەکان، ئنجا ئایا ئەستیرەکان به خری
به شەیتانەکاندا دادهدرین؟ به دنیایی نه خیر، (أَي: جَعَلْنَا شُهَبًا وَأَجْرَاءَهَا الْمُتَفَصِّلَةَ
عَنْهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ)، واته: بلیسهکان و پارچهکانی، (که نه یزه کیان پێ ده لێن و) لێیان
جیاده بنه وه (له ئەستیره و خرۆکهکان)، بهوانه شەیتانەکان تیر باران و بەرد باران
دەکهین، بۆ ئەوهی گوێ نه گرن له قسهی فریشتان و، نه چن بۆ سهری و مه علومات
نه هینن، هی فریشتهکان بۆ فالچییهکان، که دوا یی خه لک هه لّخه له تینن.

۱۳- ﴿وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ﴾، {وێرای ئەوهی ئاوا بهو پارچه ئەستیرانه، ئەو
شەیتانە دەر دەکهین و سزایان دەدهین}، له دواڕۆژیشدا تازارو سزای کلپه ی
دۆزه خمان بۆیان داناوه.

شایانی باسه: که ده فهرمو ی: ﴿يَقْلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ﴾، (الْبَصَرُ)، که (أَل) ی ناساندنی
له سهره، (أَل) له جیاتی پالوه لادراو (مُضَاف إِلَيْهِ) ه، یانی: (يَقْلِبْ إِلَيْكَ بَصْرَكَ)،
چاوی تۆ چاوت ده گه رپته وه بۆ لات به دەرکراوی و داماو یی، ﴿وَهُوَ حَسِيرٌ﴾،
له حالیکدا زۆریش ماندوو و شه کهت بووه، به لام هیچ عه یب و که م و کورپی
له دروستکراوی خوا ی به به زه ییدا نه دۆزیونه وه.

کورته باسیک له پینچ سهرنج دا

به پێزان!

ئهم کورته باسه له باره‌ی زیاتر پوو نکرده‌وه‌ی چه‌مک و واتای ئه‌و پینچ
تایه‌ته موباره‌که‌وه‌یه که مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌میان لێ پێک دی:

١- ئامانج و حیکمه‌تی مردن و ژیان، تاقیکردنه‌وه‌یه‌و، مردنیش له‌به‌ر ده‌رخستنی
بالاده‌ستیی خوا ﷻ پێشخراوه، خوا زۆر به‌ پووینی لێره‌دا ده‌فه‌رموی: ﴿الَّذِي خَلَقَ
الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيْتُكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُوْرُ﴾ (٢) واته: (خوا ﷻ) ئه‌و
که‌سه‌یه که مردن و ژیا‌نی هه‌ینانه دی، تا‌کو تاقیتان بکاته‌وه، کامه‌تان کرده‌وه‌ی باشته‌و
ئه‌و بالا ده‌ستی لی‌بوره‌یه، که‌واته: ئیمه له‌و سه‌ر زه‌وییه داندراوین بۆ تاقیکردنه‌وه،
ئهم راستییه وێ‌رای تیره له سووره‌تی (هود) ی‌شدا، هاته‌وه: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيْتُكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا
﴿٧﴾ هه‌روه‌ها له سووره‌تی (الک‌هف) ی‌شدا، هاته‌وه: ﴿اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً
لِّهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيْتُهمْ اَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (٧) ئهم سێ ته‌عبیره له هه‌ر سێ سووره‌ته‌کانی:
(هود و ک‌هف) و (ملک) ی‌ش دا هاتوون، راستییه‌ک له هه‌موو قورئاندا یه‌ک جاریش بێ،
هه‌ر ته‌واوه، به‌لام بێ‌گومان راستییه‌ک له سێ شوێندا بێ، زیاتر جێی بایه‌خه، که‌واته:
ئیمه بۆ تاقیکردنه‌وه له‌م سه‌ر زه‌وییه داندراوین، ئایا بۆچی خوا ﷻ مردنی پێش‌خستوه؟
له سۆنگه‌ی ئه‌وه‌وه که مردن زیاتر بالاده‌ستیی خوا ده‌گه‌یه‌نێ، چونکه هه‌موومان له
مردن ده‌ترسین و، هه‌یچ دروستکراوی‌ک هه‌ز به له به‌ین چوون ناکات و هه‌ز به بوون
و ژیان ده‌کات، بۆیه خوا مردنی پێش‌خستوه، واته: بزانی که تێوه هی خۆتان نین و
په‌روه‌ردگاره‌و خاوه‌نیکتان هه‌یه، ئه‌وه‌تا ده‌تا‌مه‌ری‌نێ بێ ئه‌وه‌ی بتانه‌وی و، ئه‌وه‌نده‌ی
بیه‌وی ده‌تان‌زیه‌نێ، به‌لام حیکمه‌تی ژیا‌ندنه‌که‌تان بۆ تێوه، ئه‌ی مرو‌ف و جند! ئه‌وه‌یه
که تاقیتان بکاته‌وه، له‌م ژیا‌نه کاتییه‌ی دنیا‌دا.

٢- ھەوت ئاسمانەکان و سنووریان نازانین، که خوا دەفەرموێ: ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا﴾، ئەو زاتەى ھەوت ئاسمانی لەسەر یەکی چینی خولقاندوون، نازانین وەك زۆر جاری دیکەش گوتوومانە ئەو ھەوت ئاسمانانە سنوورەکیان کوێیە؟ ئەوەندە دەزانین که خوا دەفەرموێ: ئاسمانی نزیکتیمان بە چرایان پازاندۆتەو، مانای وایە ھەرچی ئەستێرەو کەھکەشانە، ھەمووی لە سنووری ئاسمانی یەكەمدایە، بەلام ئایا سنووری ئاسمانی یەكەم لە کوێ کۆتایی دی؟ نازانین، تاكو ئیستا زانست بەو نەگەیشتو، ئنجا ئاسمانەکانی دیکەش که لەسەر ئاسمانی یەكەمەو: ئاسمانەکانی دووھم و سێھەم و چوارھەم و پێنجھەم و شەشھەم و ھەوتھەم، ئەگەر ھى یەكەم نەزانین سنوورەكەى تا کوێیەو وردەکارییەکانی نەزانین، ئەوانی دیکە چاکتر نازانین، شایانی باسیشە: ئیمە لە ھەر کام لە تەفسیری سوورپەتەکانی: (فصلت) و (الرحمن) دا، ھەر و ھا کاتی خوێ لە تەفسیری سوورپەتی (الأعراف) یشداو، لە تەفسیری سوورپەتی (الأنعام) یشداو، لە تەفسیری سوورپەتی (یونس) یشدا، لە بارەى گەردوونەو، لە بارەى ھەوت ئاسمانەکانەو، قسەمان کردو، بەلام بە تایبەت لە تەفسیری سوورپەتی (فصلت) و، لە تەفسیری سوورپەتی (الرحمن) دا، لەو بارەو ئەوێ که زانیومانە بە پێویستمان زانیو و مرووف لەم پۆزگارەدا پێی گەیشتو، خستوومانەتە پوو، واتە: تەفسیری ئەو سوورپەتانەى که باسی ھەوت ئاسمانەکان و گەردوونمان تیدا کردوون، ئەگەر بە پێی ریزبەندی موصحف بیانلیین: لە تەفسیری سوورپەتەکانی: (الأنعام) و (الأعراف) و (یونس) و (فصلت) و، دواجار سوورپەتی (الرحمن) دا، لەو بارەو قسەمان کردو.

٣- ئەم ئایەتانەى سوورپەتی (المَلِك) و، ئایەتەكەى سوورپەتی (النمل)، که دەفەرموێ: ﴿صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْفَنَ كُلَّ شَيْءٍ﴾، ھەر و ھا ئایەتەكەى سوورپەتی (السجدة)، که دەفەرموێ: ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ﴾، دیسان سوورپەتی (الأعلى)، که خوا تییدا دەفەرموێ: ﴿سَبِّحْ أَسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾، ﴿الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى﴾، ھەموو ئەو ئایەتە موبارەکانە، وەك نمونە، ئیعجازیكى زانستى مەزنیان تیدایە، چونکە لە ھەموو ئەو ئایەتانەدا، خوا ﷻ زۆر بە پوو و پاشکاوێ پێمان پادەگەینێ، که دروستکراوێکانی

خۆی به‌وپه‌ری ورده‌کاری و پێک و پێکی دروستکردوون و، به‌وپه‌ری باشی دروستکراوه‌کانی خۆی هێناونه‌ی و، ده‌فه‌رمووی: نارێکی له‌ دروستکراوی خوادا نیه‌و، نه‌وپه‌ری یاساداری و سیستماتیکی و ورده‌کاری هیه‌، خوا ئاوی فه‌رمووه‌، ئنجا که‌ ته‌ماشای واقیعیش ده‌که‌ین، هه‌روایه‌، که‌واته‌: هه‌موو ئه‌و ئایه‌ته‌ موباره‌کانه‌، ئیعجازی زانستییان تێدا، زانست دواي ئه‌وه‌ زۆر به‌ره‌و پێشه‌وه‌ چووه‌، ئنجا بۆی ده‌رکه‌وتوه‌، که‌ هه‌رچی خوا خولقاندوویه‌تی، به‌ باشترین شیوه‌ خولقاندوویه‌تی، وه‌ک له‌ سووره‌تی (النمل)دا، ده‌فه‌رمووی: ﴿صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْفَنَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ (٨٨) واته‌: دروستکراوی خوا که‌ هه‌موو شتیکی به‌ وردکاری په‌خساندوه‌، (إتقان)، واته‌: ورده‌کاری و پێک و پێکی، بێ هه‌له‌یی و بێ که‌م و کوپی، هه‌روه‌ها له‌ ئایه‌تی (٧) سووره‌تی (السجدة)دا فه‌رموویه‌تی: ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ﴾ (٧) (خوا) هه‌رچی دروستیکردوه‌، به‌ باشترین شیوه‌ دروستیکردوه‌، هه‌روه‌ها ئایه‌ته‌کانی سووره‌تی (الأعلى)، که‌ ده‌فه‌رموون: ﴿سَبِّحْ أَسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (١) الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى (٢) وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى (٣) واته‌: ناوی په‌روه‌ردگاری هه‌ره‌ به‌رزت به‌ پاک بگره‌، ئه‌و زاته‌ی هه‌موو شتیکی هێناوته‌ی، ئنجا رێکیخستوه‌ (و چاک کردوه‌و تێرو ته‌واوی کردوه‌)، هه‌روه‌ها ئه‌و که‌سه‌ی ئه‌ندازه‌گیری بۆ هه‌موو شتیکی کردوه‌و رێنمایی کردوه‌و خستوویه‌ته‌ سه‌ر رێی راست.

لێره‌ش که‌ خوا ده‌فه‌رمووی: هه‌رچه‌نده‌ زۆر سه‌رنج بده‌ی و چاو بگێرێ و وردبیه‌وه‌، نارێکی و بێ یاسایی له‌ دروستکراوی خواي به‌ به‌زه‌ییدا نابینی، ئه‌وه‌ی خواش فه‌رموویه‌تی، له‌سه‌دا سه‌د (١٠٠/١٠٠) وایه‌: مروّف ته‌ماشای جه‌سته‌ی خۆی ده‌کات، ته‌ماشای ئاسمانه‌کان ده‌کات، ته‌ماشای زه‌وی ده‌کات، ته‌ماشای به‌رگه‌ هه‌وا ده‌کات، ته‌ماشای به‌رگه‌ ئاوی ده‌کات، ته‌ماشای جیهانی پروه‌ک و شیناورد ده‌کات، ته‌ماشای عاله‌می ژيانداران و زینده‌وه‌ران ده‌کات، هه‌رچی ته‌ماشای ده‌کات، هه‌مووی به‌وپه‌ری پێک و پێکی و ورده‌کاری هێندراوه‌ته‌ی و، خوا ﷻ هه‌ر شتیکی خولقاندوویه‌تی به‌ باشترین شیوه‌

خولقاندوويەقى، بۇ وئە: لە زىندەوهران دوو پىشكى بە جۆرىك دروستكردوہ كه باشتىن شىوہىە، بەلى دووپىشك بەزەرە، ھەروەھا مار بۇ ئىمە بەزەرە، كه مەرج نىە تەنیا زىان و زەرىشان ھەبى، سوودىشان لى وەردەگىرى، بەلام بۇ دوو پىشك و مار، بەو شىوہىەى خوا خولقاندوونى، باشتىن شىوہىە، ھەروەھا بۇ ئاژەلان و، بۇ كۆى زىندەوهران و، بۇ گەردوون و خور و زەوى و مانگ و... ھتە.

۴- بەرد بارانكردنى شەيتانەكان، بە پارچەكانى ئەستىرەو خرۆكەكانە، نەك خودى خۇيان، كه دەفەرموى: ﴿وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيْطَانِ﴾، واتە: كردوومانن، (ئەو ئەستىرە خرۆكانەمان كردوون) بە چاوك بۇ لىوہ بەرد بارانكردن و بلىسە بارانكردنى شەيتانەكان، نەك خودى ئەستىرەو خرۆكەكان خۇيان، ئىستادەر كەوتوہ كه ئەو پارچانەى لە خرۆكەو ئەستىرەكان دەبنەوہ، ئەستىرەكان لە ئەنجامى ئەوہدا كه دەتەقنەوہ، پارچەيان لى دەبنەوہ، ھەروەھا خرۆكەكان لە ئەنجامى خولانەوہو سووران دا، پارچەيان لى دەبنەوہو، ئەو پارچانەش كه دىنە نىو مەوداى ھىزى كىشكردنى زەوى و بەرگە ھەواى زەوىيەوہ، ئەوانەن كه وەك بلىسە ئاگر دەردەكەون بۇ ئىمەو، جارى واش ھەيە بە قەبارەى جۇراو جۇر دەكەونە سەر زەوى، كه ئىمە لە ھەر كام لە تەفسىرى سوورەتەكانى: (الحجر و الشعراء و الصافات) دا، لەو بارەوہ قسەمان كردوہ، كه چۆن شەيتانەكان بەھوى ئەو بلىسانەوہو، لەلایەن فرىشتەكانىشەوہ - وەك دوايى لە تەفسىرى سوورەتى (الجن) یشدا، جارىكى دىكە پىي دەگەينەوہ - تىر باران و بەرد باران دەكرىن، بۇ ئەوہى گوئى نەگرن لە قسەى فرىشتان و، زانىارىيى و ھەوالى ئاسمان لە فرىشتەكانەوہ نەدزن و، نەپھىنن بۇ كاھىن و فالچىيەكان.

۵- ھەر كام لە مردن و ژيان، پىويستن، لەم بارەوہش بە چاكم زانى كه لەبەر پۆشنايى بەرگى دواز دەيەمى تەفسىرى (الجواهر فى تفسير القرآن) ى (جوهرى طنطاوى) دا^(۱)، چەند سەرنجىكى خىرا بەدەم لە ديار دەى ژيان و مردن، كه ھەردوو كيان پىويست و

خوای زاناو کارزان که دایانوں، له بهر ئه وه یه که مرۆف و ژيانداران، پئويستیان به ههردووکیان ههیه، ههم به ژيان، ههم به مردن، لیره دا کورته ی قسه کانی وی دینم:

بیگومان حالهتی مردن و ژيان، له نێو ژيانداران و له نێو ڕووهکاندا، ههروهها ههر ئه و دووانهش ژيان و مردنیان به سهر دا دی، ئنجا خوا ﷻ ههم ڕووهك، ههم ژياندارانی یه کجار زۆر کردوون، تاكو ئه و زۆرییه قهره بووی مردنه که یان بۆ بکاته وه، ههروهها مردنیشی بۆ داناون، بۆ ئه وهی ئه و مردنه جار جار سهر زهوییان لێ پاك بکاته وه، ئه گهرنا به دنیایی سهر زهوی هه مووی داده گیرا به ژيانداران و ڕووهکان، ئه گهر هاتباو مردن و حالهتی له بهین چوونیان نه بووایه، ئیمه له و باره وه دوازه (۱۲) کورته سهرنج ده دهین:

۱- تۆوی دارخورما، ههروهها تۆوی گه مه شامیی، ئه و دووانه، تۆوه که یان هینده زۆره، ئه گهر هاتباو ههر چی تۆوی دارخورمایه و، ههر چی تۆوی گه مه شامیی، هه مووی ڕووبایه، هه موو سهر زهوی داده پۆشی و، بواری جموجۆل بۆ هیچ شتیکی دیکه نه ده مایه وه.

۲- ماسیی، ئه و گه رایه ی له نێو خۆیدا هه لێگر توه، که به عه ره بیی (بطروخ) ی پێ ده لێن، هینده زۆره، ئه گهر هاتباو ئه و گه رای ماسیی، هه مووی بووبایه ماسیی، یانی: دهر فته ی بۆ ره خسابایه و، نه مردبایه، ده ریا هه مووی ده بوو به ماسیی، یه ك پارچه ماسیی، چونكه ههر مێینه یه کی ماسی له سالتیدا، دوو ملیۆن گه راو هیلکه داده نێ، ئنجا ئه گهر ئه و گه رایانه هه موویان بووبانه ماسیی، له ماوه ی سالتیدا تیکرای ده ریا هه مووی ده بوو به ماسیی.

۳- ههر كام مېشوو له و کێچ، که دوو جۆره زینده وه ری زانراون، ئه گهر هاتباو له بهین نه چووبانایه، به سه رماو به گه رماو ته مه نێ کورت و، مابانه وه، ههر کامێك له وانه، هه موو سهر زهوی داده پۆشی.

۴- زانیه ك به ناوی (ولاس)، ده لێ: جۆره گیایه ك هه یه، هه موو سالتێك هه و ته سه دو په نجا هه زار (۷۵۰ ۰۰۰) ده نكه تۆویی لێ په یاد ده بێ، ئنجا ئه گهر ههر یه ك پنجه گیا، له و جۆره گیایه سی سالان به رده وام بووایه نه مردبایه، هه موو سهر زهوی داده پۆشی.

۵- هه ندىك له زندهه وهره ورده كان، كه ميكرۆب و به كترىيان پى ده لىن، نه گهر هاتباو پىنج پۆژان له سهر يهك بهردهوام بوونايه، نه مردباناوه، له سهر زاووزى بهردهوام بوونايه، ئوقبانووسه كانبان به قوولاى يهك ميل واته: (۱۶۰۹)م داده پۆشى.

٦- ميکروپڙبي نه خوشي کوليرا که هەر بيست (٢٠) خوله کيک، دوو چەندان دەبيتهوه، ئەگەر يەک پوڙي بەسەردا پرواو لەسەر ئەو حال (منوال)ە، بەردەوام بێ، لە ماوهي يەک پوڙدا، کيشەکهي دەبێ بە (٧٣٦٦) تەن و، ژمارەي ئەو ميکروپڙبي کوليرا يە دەبێ بە ژمارە يەک دابنێ و بيست و يەک (٢١)، سفر ي لە پيشەوه بێ (.....١).

۷- فیل که له هه موو ژيانداران که مترو سستتر زاووزی دهکات، له بیست (۲۰) سالد یه ک به چکه ی دهبی، یه کیک له زانایان حیسابی کردوه ئه گهر هاتبا ههر جووته فیلێک که به (۲۰) سالد یه کیکیان دهبی، بهردهوام بوونایه، بۆ ماوه ی (۷۵۰) سالد، نۆزده ملیۆن (۱۹،۰۰۰،۰۰۰) به چکه فیلیان دهبوو، واته: ئه گهر هه موویان گهوره بوونایه و زاووزیان کردبایه، ئه وهنده دهبوون، به لام دهمرن و هینده بهردهوام نابن.

۸- کولله جاری واهه یه به سهر کشتوکالی خه لکدا دی و هیچ شتیځ ناهیلئ، خوا ﷺ وای داناوه، تمه نیان کورتهو ههر کات زوړیش بوون، هه ندیکیان هه ندیکیان ده خوڼ، چونکه نه گهر بیت و ههر بهرده وام بن و بژین، ههرچی شینا ورده له سهر زهوی ناپهیلئ.

۹- مەھار، كە قۆزاخەو گوۋچكە شەيتانى پى دەلېن، لە سالتىك دا شەست ملىون (۶۰،۰۰۰،۰۰۰) ھىلكە دادەنى، ئنجا ئەگەر ھاتباو ھەموويان مابانەو ھەو بۆ ماو ھى سالتىك، دوو سالى، بەردەوام بوونا، قەبارەكەي لە گوۋ زەوى گەورەترو دەبوو.

۱۰- مېش که ژياني ټينسان ټيکده داو هەر مېينه يه کي مېش، پېنج تاکو شه ش جار زاووزي ده کات و، هه موو جاري (۱۲۰ - ۱۵۰) گه را داده نئ، نه گهر هه موويان ژيابانايه، به دليايي سهر زهوي ټيکرا ده بوو به مېش، نه گهر گريمان ههر مېشيک بو ماوهي مانگيک ژيابايه، به لام مېش ته مه ني چهند روژيکه.

۱۱- ھەندىك لە ژيانداران لەسەر ھەندىكيان دەژين، بۆيە ئەگەر يەككيان كە خۆراكى ئەوھى دىكەيە، نەما، يانی: خۆراكەكەى نەما، ئەوھى دىكەش نامىنى، بۆ وینە: مارەكان لە ھەندىك لە ولاتاندا لەسەر جرج و مشك دەژين، بۆيە ئەگەر جرج و مشكەكان نەمان، مارەكانىش دەمرن، چونكە خۆراكیان نامىنى، ديسان ئەگەر پشیلە ھەبن و مشك و جرجەكان بخۆن، ديسان خۆراكى مارەكان نامىنى و، مارەكانىش لە بەین دەچن، كە ئەوھش جورىكە لە ھاوسەنگىي، كە خوا ﷻ لە نىوان ژياندارەكاندا ھىناويەتە دى.

۱۲- مىكرۆبى نەخۆشى مەلاريا، تەنيا لە رېي مىشوولەو نەقل دەبى، مىشوولەى (ئەنۇفلس)، ئنجا ئەگەر ئەو جورە مىشوولەيە نەبوو، نەخۆشى مەلارياش كە مىكرۆبەكەى لە رېي ئەوھە بلاودەبىتەو، ئەويش بلاو نابىتەو، بۆيە وەختىك ئەو مىشوولەيە، دەرمانىكى بۆ بەكاردەھىترى كە نەھىلدري، مانای وایە رىگا دەگىرى لە بلاو بوونەوھى ئەو نەخۆشىيەش.

كەواتە: ھەم ژيان و ھەم مردن، خواى كاربەجى پەرورەدگار بە ھاوسەنگىي دایناون، ھۆكارەكانى ژيانى زۆر كردوون و ھۆكارەكانى مردنىش و، ئەو ھاوسەنگىيەش لە نىوان ژيان و مردندا، كە خوا ﷻ دایناو بە سىستىمىكى زۆر وردەو، بەھۆى ئەوھەوھش ژيانى مروؤف دەگونجى لەسەر زەوى بەردەوام بى.

مه سه له ی دووهم:

ببیروایان سزای دۆزه خ چاوه پێیانهو، کاتیک فری دهرینه نیوی، گرهو لرفه ی ده بیستن و ده کولئ و، نیزیکه له توورده یی و پهستیان به رانبه ریان، بپچرئ و لیک بیته وه، ههر کات پۆلیک له ببیروایان خرا نه نیوی، دۆزه خه وانه کان لیان ده پرسن: ئایا ترسینه رو وریاکه ره وه تان بۆ نه هات له لایه ن خواوه؟، ئه وانیش ده لێن: با، ئنجا دانیشی پێدادینن، که ئه گهر بیستبایان و فامبایان، به و دهرده نه ده چوون:

خوا ده فهرموئ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَيَسَّرَ الْمَصِيرُ﴾ ٦ ﴿إِذَا الْقُلُوبُ فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ﴾ ٧ ﴿تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أَلْقَى فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾ ٨ ﴿قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ﴾ ٩ ﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ ١٠ ﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ ١١ ﴿

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له چواره بر گه دا:

١- ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَيَسَّرَ الْمَصِيرُ﴾، ئه وانه ی ببیروایان به پهروه ردگاریان، نازاری دۆزه خ و خراپترین چاره نووسیان بۆ ههیه.

(ل) ی سه ر ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ﴾، (لَام التَّمْلِیْکِ) ه، واته: ئه وانه ده بنه خاوه نی نازارو سزای دۆزه خ، نازارو سزای دۆزه خیش خراپترین شوینه، خه لکی بۆ لا بگه رێته وه، (المَصِیر): ئه و شوینه ی خه لک بۆی ده چی، یان ئه و کاته ی خه لک تییدا کۆده بنه وه و بۆی ده چن.

که ده فهرموئ: ئه وانه ی ببیروان به پهروه ردگاریان نازارو سزای دۆزه خیان بۆ ههیه و خراپترین سه ره نجامه، واته: ببیروان له جند و له مروؤف، وهک له ئایه ته کانی دیکه دا هاتوه.

ئىنجا بزانين حال و بارودۆخيان چۆنه! كه دهچن به رهو دۆزهخ:

(٢) ﴿إِذَا الْقَوَايِمُ سَمِعُوا لَهَا شَهيقًا﴾، كاتيك فرى ده درينه تى، تىفري ده درين، گوئىستى (شهيق) ده بن، له لايهن دۆزهخهوه، (شهيق)، (إِذْ خَالَ النَّفْسِ إِلَى الصُّدْرِ وَالزَّفِيرُ إِخْرَاجُهُ)، (شهيق): برىتبه له هه ناسه هه لمزين، (زفير) يش برىتبه له هه ناسه دانهوه، كاتيك تىفري ده درين، گرهو لرفه و هاشه و لووشه دى، چونكه (شهيق): برىتبه له هه ناسه هه لمزين، كاتيك تىفري ده درين، هه لىان ده لووشى، (لها) له: ﴿سَمِعُوا لَهَا﴾، دا، (في محل نصب على الحال)، يانى: له حالىكدا، (كائنًا لها)، ئه و هه ناسه هه لمزين (شهيق) ه، هى دۆزهخه.

(٣) ﴿وَهِيَ تَقُورُ﴾، له حالىك دا قولپه ده دات و ده كوئى، ئه ميش ديسان (في محل نصب على الحال): (أى: وَالْحَالُ أَنَّهَا تَغْلِي وَتَضْطَرِبُ)، له حالىكدا كه قولپ ده داو ده كوئى و ديت و ده چى، چاوگى (تقور) يش (قور) و (قوران) ه.

(٤) ﴿تَكَادُ تَمِيزُ مِنَ الْغَيْظِ﴾، نيزيكه له پهستى و توورپهيان لىكبيتهوه، يانى: (تَكَادُ تَتَقَطَّعُ وَيَنْفَصِلُ بَعْضُهَا عَنْ بَعْضٍ)، خهريكه ده پچرى و هه ندىكى له هه ندىكى جيا ده بيتهوه، (الغَيْظُ: أَشَدُّ الْعَصَبِ)، (الغَيْظُ)، ئه وپهبرى توورپه و پهستى و رق لى هه لسانه، وشه (مميز)، به دوو جوورى ديكه ش خوئندراوه تهوه: (مميز) و (ممايز)، هه ر سىكيان و اتايان لىك نزيكه، واته: له داخ و خهفهت و زور پهستى و قه لسيان، خهريكه لىك بيتهوه، له هه موو زمانه كاندا ئه و تهعبيره هه يه، بو وينه: له كورديدا ده لى: فلانكهس خهريكه له داخ و خهفهتان بپچرى، خهريكه لىك بيتهوه، خهريكه شهق ده بات، يه كى ده لى: خهريكه شهق ده بهم.

(٥) ﴿كَلَّمَا أَلْفَى فِيهَا فَوْجًا﴾، هه ر كاتيك پۆلىك (له بىروايان) خرانه تى، تىفريدان.

(كَلَّمَا)، له دوو وشه پىكهاتوه: (كَلَّ) و (مَا)، واته: (في كُلِّ وَقْتٍ إِلقاء فَوْجٍ، سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا: ﴿كَلَّمَا أَلْفَى فِيهَا فَوْجًا سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا﴾)، له هه ر كاتى تىفريدانى كۆمه لىكدا بو نىوى، دۆزهخهوانه كان يان سه رپه رشتياريانى دۆزهخ لىيان ده پرسن، له و كۆمه له خه لكه.

له رستهی پێشیدا که دهفه رموی: ﴿تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْطِ﴾، زانیان دهلین: له پرووی رهوانبیزییهوه، لیره دا دۆزه خ چوینراوه به کهسیکی زۆر توورپه و زۆر رق ههلساو، که هه ر شتیک رقی ههلساندوه و پهست و توورپه کردوه، تۆلهی لی بستین.

ئنجا هه ر کاتیک کۆمه لێک تییفری دران:

(٦)- ﴿سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهُ﴾ دۆزه خهوانه کان لیان پرسین، واته: سه ره رشتیاره کانی دۆزه خ، چونکه (خَزَنَةُ)، کۆی (خَازِن)، یانی: کۆکه ره وه، ﴿وَأَصْلُ الْخَازِنِ: الَّذِي يَخْزُنُ شَيْئًا، أَيُّ: يَحْفَظُهُ فِي مَكَانٍ حَصِينٍ﴾، وشه ی (خَازِن)، به مانای کۆکه ره وه دی، ئه و که سه ی شتیک له شوینیک کۆ ده کاته وه و ده یاریزی، خوای کار به جی لیره دا وشه ی (خَزَنَةُ) به کاره ی ناوه و له شوینی دیکه دا، وشه ی: ﴿الرَّبَّائِيَّةُ﴾ به کاره ی ناوه، له سوورپه تی (العلق) دا، که ده فه رموی: ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ، ١٧ سَدْعُ الرَّبَّائِيَّةِ ١٨﴾، یانی: با ئه و خه لکی کۆرو مه جلیسه که ی خوی بانگ بکات که هاوکاری بن، ئیمه ش (الرَّبَّائِيَّةُ)، بانگ ده که ی (رَبَّائِيَّةُ) ش ناوونیشانی ئه وانه یه که سه ره ره رشتی دۆزه خ و سزادانی بیروایان و خراپه کاران ده که ن، له دۆزه خ دا، ئه وانه ش ژماره یان زۆر زۆره، به لام به رپرس و سه ره ره رشتیارانیان نۆزده ن، وه ک خوا ده فه رموی: ئه وانه ی دۆزه خ سه ره ره رشتی دۆزه خ ده که ن نۆزده ن: ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ٣٠﴾، المده ر، ئنجا دۆزه خه وانه کان لیان ده پرسن.

(٧)- ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾، ئه مه پرسیار کردنیکه بۆ سه رزه نشتکردن و په شیمان کردنه وه و سه رکۆنه کردن، ئایا ترسینه رو وریاکه ره وه تان بۆ نه هات؟ وشه ی (نَذِيرٌ)، لیره دا به مانای (مُنْذِر)، چونکه وشه ی (نَذِيرٌ)، ده شگونجی به مانای (إِنْذَار) بی و، چاوگ بی، به لام لیره دا ناوی بکه ر (اسْمُ فَاعِل) ه، به مانای (مُنْذِر)، ئایا ترسینه رو وریاکه ره وه تان بۆ نه هات، ئایا که س نه هات ئاگادارتان بکاته وه و بتانترسینی؟.

(٨)- ﴿قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ﴾، گوئیان: با، به دلنایای وریاکه ره وه و ترسینه رمان (له لایه ن خوای په روهر دگاره وه) بۆ هات.

(بَلَى: يُفِيدُ نَقِضُ النَّفْيِ فِي الْإِسْتِفْهَامِ، فَجُمْلَةٌ: ﴿قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ﴾، تَأْكِيدٌ، ﴿قَالُوا بَلَى﴾، گوئیان با، وشەى (بَلَى)، مانای پیچەوانەى ئەو دەگەیهێنێ که لا براو، ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾، ئایا ترسینەرتان بۆ نەهاتو؟ گوتراو: (بَلَى)، ئەمە هەلۆه شاندنەوێ لا بردن (نفی) هەکەیه، واتە: با، بە پیچەوانەو ترسینەرو وریاکەرەو هەمان بۆ هات، بۆیە دوایی که دەفەر مووی: ﴿قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ﴾، ئەمە بۆ جەختکردنەو زياتر تۆخ کردنەوێ مانای (بَلَى) یە، ئەگەر نا هەر فەرمووبای: (بَلَى)، با، بۆمان هات، تەواو بوو، بەلام جەختی دەکاتەو: ﴿قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ﴾، بە دنیایی ترسینەرو وریاکەرەو هەمان بۆ هات.

٩- ﴿فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ﴾، که چی ئێمە بە درۆمان داناو گومان: خوا هیچ شتیکی دانەبەزاندو، (فَكَذَّبْنَا)، یانی: (فَكَذَّبْنَا)، لێرەدا وەك لە قورئاندا بە زۆری وایە، بەرکارەکی قرتیتراو، لەبەر ئەوێ دەزانری (فَكَذَّبْنَا)، یانی: (فَكَذَّبْنَا) أَوْ (فَكَذَّبْنَا النَّذِيرَ)، ئێمە ئەومان بە درۆ دانا، یاخود: ترسینەرو وریاکەرەو هەمان بە درۆ دانا، ﴿وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ﴾، گومان: خوا هیچ شتیکی دانەبەزاندو، (مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ): أَيَّ مَا نَزَّلَ اللَّهُ شَيْئًا مِنَ التَّنْزِيلِ، واتە: خوا هیچ شتیکی لە قورئان دانەبەزاندو، ئەى بابای ترسینەرو وریاکەرەو! تۆ لە خۆتەو قسە دەکەى، قسەى گیرفانی خۆتە دەرى دیتی.

١٠- ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ﴾، ئیو تەنیا لە گومراییهکی گەورە دان، یانی: هەر کۆمەڵێک لە بیپروایان بە ترسینەرەکی خۆیانان گوتو: خوا هیچی دانەبەزاندو تۆ هەر لە خۆتەو قسە دەکەى، کهواتە: هەموو کافرە دۆزەخییەکان، بە کۆی ترسینەرو وریاکەرەو هەمان کانێ «که پیغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)» گوتو: ﴿إِنْ أَنْتُمْ﴾، یانی: (مَا أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ)، چونکە (نزیر) بە تەك هاتو، بەلام هەر کۆمەڵێک بە پیغەمبەرەکی خۆیان گوتو: خوا هیچی دانەبەزاندو، کهواتە: بە کۆ پێیان گوتوون: ئیو ئەى ترسینەرو وریاکەرەو هەمان کان، لە گومراییهکی گەورە دان، لێرەدا وشەى (کَبِيرٍ) کراو بە سیفەت بۆ (ضَلال)، هەرچەندە وشەى (کَبِيرٍ)، واتە: گەورە بۆ شتی جەستەیی و بەرهەستە که دەبێنری، بەلام لێرەدا که بەکارهێنراو، یانی: زۆر بەهێزو ئەوپەری

توندو سهخت، واته: ئیوه له گومراییه کی زۆر بههیز و سهخت و پتهو دان، یانی: ئه گهر گومراییه که تان جیسم بووایه، که له شیکێ زۆر گهورهی ده بوو، ئه و گومراییه ی ئیوه تێدان، زۆر زه به لاج و بێره زایه.

(۱۱)- ﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ﴾، {ئه وانه ی له دۆزه خدان، سزادراوه کان}، گویشیان: ئه گهر کاتی خوێ بیستبامان یان فامیبامان.

(۱۲)- ﴿مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾، ئیستا له نیو هاوه لانی کلپه (ی دۆزهخ) دا نه ده بووین.

که ده لێن: ﴿لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ﴾، مه به ستیان پێی بیستنی که مرۆف لێی به هره مه ند بێ، ئه گهر نا بێگومان گوێیان هه بووهو، قسه یان بیستوهو، عه قل و هوشیکیشیان هه بووه به کاری بێن، به لام ئه گهر ئه و بیستنه، نه بێته هوی ئه وه ی تۆ په یامی خوا بیستی، ئه و په یامی خوایه ی باسی حیکمه تی بوونی تۆ ده کات و، بووناسیی راسته قینه ت بۆ باس ده کات و لیت حالیی ده کات: تۆ له کوێوه هاتووی و، بۆچی هاتووی و، ده بێ چۆن بژی و، بۆ کوێ ده چی؟ ئه گهر ئه وه نه بیستی که له لایه ن خاوه نی خۆته وه بۆت ئیراوه و، ترسینه رو وریاکه ره وه ی بۆ ناردووی و ئه و راستییانه، ئه گهر له و یان وه ری نه گری و، گوێ رانه دیری بۆ په یامی خوا، هه ره ها تینه گی و عه قلی خۆت به کار نه هی نی، یانی: نه له خه لکی دیکه بیستی و، نه عه قل و هوشی خۆشت به کار بێ نی، به دنیایی سه ره نه جامت خراپ ده بێ، واته: ئیمه ئه گهر له خه لکی دیکه مان بیستبایه، یان خۆمان بیرمان کردبایه وه و، هوشمان دابایه ئه و په یامه ی خوا، یان ئه گهر خۆشان هوشمان نه دابایه په یامی خوا، له که سانیک که له و په یامه تیکه یشتوون، گوێمان بۆ گرتبایه، ﴿مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾، ئیستا له نیو هاوه لانی کلپه ی دۆزه خدا نه ده بووین.

(۱۳)- ﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ﴾، ئنجا دانیان به گونا هه که یان دا هی نا، (ف)، به (فاء الفصیحه)، ناو ده بری (لأنها تُفصح عما قبلها)، چونکه هی پیش خوێ ده گی نه ی، واته: سه ره نه جام

ئیمە عەقڵی خویمان بەکارنەهێناو، گویشمان نەگرت، ئەو وریاکەرەووەیەش کە خوا بۆی ناردبووین، ئەویشمان بە درۆ داناو گوتمان: خوا هیچی دانەبەزاندووە، ئیدی سەرەنجام بەو دەردە چووین کە ئیستا بەدەستیەووە دەنالتین.

(١٤) - ﴿فَسَحَقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾، ئنجا دووری بۆ هاووەلانی کلپەیی دۆزەخ، (وَالسُّحَقُ: اسْمٌ مَصْدَرٌ مَعْنَاهُ الْبُعْدُ، وَهُوَ هُنَا نَائِبٌ عَنِ الْإِسْحَاقِ، لِأَنَّهُ دُعَاءٌ بِالْإِبْعَادِ، فَهُوَ مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ نَائِبٌ عَنِ فِعْلِهِ، أَيِ أَسْحَقَهُمُ اللَّهُ إِسْحَاقًا)، (سُحَقٌ)، ناوی چاوگە، بە مانای دووری، بەلام لێردا وشە (سُحَقٌ)، کە ناوی چاوگە لە شوینی (إِسْحَاقٌ)، دانیشتووە پارانەووەیە بۆ دوورخستنهووە، بەرکاری پەهایە و لە جێی کردارەکەیت، یانی: (أَسْحَقَهُمُ اللَّهُ إِسْحَاقًا)، خوا ﷻ دووریان بخاتەووە (یان دووری خستنهووە)، بە دوورخستنهووە، یانی: دووری لە خواوەو دوورخستنهووە بۆ هاووەلانی کلپەیی دۆزەخ.

بێگومانیش ئەم پرستە قورئانییە، ئەم ئایەتە موبارەکە، هەلدەگری زۆر قسە لەسەر بکری: دۆزەخییەکان دان بەووەدا دین، کە نە بیستووینەو نە فامیوانە، مروۆف یان دەبی خووی عەقل و هۆشیکە هەبی، بە کاری بین بۆ لێتیکەشتنی پەيامی خوا، یان دەبی گووی رادیی بۆ کەسانیک کە لە پەيامی خوا تیکەشتوون.

بە واتایەکی دیکە مروۆف یان دەبی بۆ خووی بە ڕیپە بزانی، یان دەبی گووی بۆ کەسانی بگری کە بە ڕیپە دەزانن، وەك خوای پەروەردگار دەفەرموی: ﴿فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ (النحل، ٤٣)، لە زانیان بپرسن، لە خواوەنان زانست بپرسن، ئەگەر نازانن، یان دەبی بۆ خۆت بزانی، یان دەبی لە کەسیک کە زانیە پرسیار بکە، بەلام خوشت نەزانی و لە زانیانیش نەپرسی، بە دنیایی لە نەفامی و بێئاگایی و نەزانییدا دەمینیەووە.

مہ سہ لہ ی سیئہ م:

ئەوانە ی بە پەنامەکیی و نادیاریی لہ پەروەردگاریان سامکردوون، لیبوردن و پاداشتی گەورەیان هەیهو، خواش قسە ی چەو بەرز، وەك یەك دەبیستی و، ناشگونجی بە دیهینەری پەنھانزانی شارەزا، هەموو شتێك نەزانئ:

خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ (۱۲) وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوْ أَجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (۱۳) أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (۱۴).

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە پینچ برگەدا:

۱- ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾، بە دلناییی ئەوانە ی سام و هەیهتیان هەیه، بەرانبەر بە پەروەردگاریان بە پەنامەکیی، لیبوردن و کرئ و پاداشتیکی گەورەیان هەیه، دوا ی ئەوهی خوا ﷻ باسی بیروایانی نەفام و نەبیستی کرد، ئنجا باسی پرواداران دەکات، بەلام زۆر بە کورتیی پیناسەیان دەکات و، دەفەرموی: بە دلناییی ئەوانە ی سامیان هەیه بەرامبەر بە پەروەردگاریان، (الْخَشْيَةُ: الْخَوْفُ الْمَشُوبُ بِالْتَعْظِيمِ)، (خَشْيَةُ) ترسیکی تیکەلە بە مەزن گرتن، بۆیه من وشە ی (خَشْيَةُ) م، بە مانای سام و هەیهت بەکارهێناوه، سام لە پەروەردگاریان، هەیهتیان بەرانبەر بە پەروەردگاریان هەیه، کە دەشفەرموی: (بِالْغَيْبِ)، بە پەنامەکیی، یەکنێک لە زانیان دەلئ: (بِالْغَيْبِ: حَالٌ مِنَ الْفَاعِلِ أَوْ مِنَ الْمَفْعُولِ)، یانی: (بِالْغَيْبِ) حالە لە بکەر یان بەرکار: أ- (خَاشِينَ رَبَّهُمْ وَهُمْ غَائِبُونَ عَنْهُ)، سامیان هەیه بەرانبەر بە پەروەردگاریان لە حالیکدا کە نادیارن لە پەروەردگاریان، واتە: لە حالەتی پەنامەکیی دان.

ب- (خَاشِينَ مِنْ رَبِّهِمْ وَهُوَ غَائِبٌ عَنْهُمْ)، سام و هەیهتیان بەرانبەر پەروەردگاریان هەیه، لە حالیکدا کە پەروەردگاریان نادیارە، لە پەنامەکییدایەو نایبینن.

یەکەم: واتە: خۆیان لە شوێنیکن کە کەس نایانبینئ، کەچی سام و هەیهتیان بەرامبەر بە پەروەردگاریان هەیه.

دووه: په‌روه‌ردگاريان هه‌رچه‌نده ناشيبن، سام و هه‌يه‌ت و ترسيان به‌رامبه‌ري هه‌يه، وه‌ك له‌ فهرمايشتيكي پيځه‌مبه‌ري خوا ﷺ دا هاتوه، ده‌فهرموئ: {سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ} (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ١٤٢٣، ومسلم: ١٠٣١)، هه‌وته‌ميان: {وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ}، پياويك له‌ شويينيكي چوڏا يادي خوا ده‌كات و، چاوه‌كاني فرميسكيان پيدا دي، كه‌كه‌شيش ناييبن، هه‌روه‌ها خواي به‌رزي مه‌زن بو تيمه‌ي نه‌ه‌لي دنيا، به‌ چاوي سه‌ر ناييبن و، له‌ حاله‌تي په‌نامه‌كيي و نادياريي دايه.

ده‌شگونجئ (بِالْغَيْبِ)، وپراي نه‌و دوو واتايه، دوو واتاي ديكه‌شي هه‌بن و سه‌رجه‌م ده‌بنه‌ چوار مانا:

١- واتاي يه‌كه‌ميان: له‌ حالتيكه‌دا كه‌ ناديارن، له‌ په‌روه‌ردگاريان يان: خويان له‌ شويينيكي په‌نامه‌كيي و نا ديارو په‌نهانن.

٢- ماناي دووه‌م: ياخود له‌ حالتيكه‌دا كه‌ په‌روه‌ردگاريان لتيان په‌نهانه.

٣- ماناي سييه‌ميان: ساميان به‌رانبه‌ر به‌ په‌روه‌ردگاريان هه‌يه، له‌ حالتيكه‌دا كه‌ سزاو نازاري په‌روه‌ردگاريان نايبن و، سزاو نازاره‌كه‌ي لتيان په‌نهانه.

٤- ماناي چواره‌ميشيان: به‌ دل له‌ په‌روه‌ردگاريان ده‌ترسيئ، چونكه‌ دل و ده‌رووني مروؤف په‌نهانه، واته: به‌ په‌نهان و ديوي نه‌ديترو و نه‌بيناويان، سام و هه‌يه‌تيان به‌رانبه‌ر به‌ په‌روه‌ردگاريان هه‌يه، نه‌ك به‌ رواله‌ت و جه‌سته.

﴿مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾، مادام وشه‌ي (كَبِيرٌ) كراوه به‌ ټاوه‌لناو (وصف) بو (أَجْرٌ)، پاداشتيكي گه‌وره، كه‌واته: وه‌سفه‌كه‌ ديته‌وه بو (مَغْفِرَةٌ) ش، يان: (مَغْفِرَةٌ كَبِيرَةٌ)، ليبورديكي گه‌وره، يان (مَغْفِرَةٌ عَظِيمَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ)، ليبورديكي مه‌زن و پاداشتيكي گه‌وره، وه‌ك پيشتريش گوتمان: ليته‌دا وشه‌ي (كَبِيرٌ)، كه‌ له‌ ته‌صلا سيفه‌ته بو ته‌نه‌كان، بو جه‌سته‌كان، خوا ﷺ به‌ كاري هيناوه بو زوري و مه‌زني و باشي و په‌سندي، كه‌ ده‌فهرموئ: (كَبِيرٌ)، واته: پاداشتيكي گه‌وره‌ي وا كه‌ نه‌دازه‌كه‌ي نازانري.

تڻجا خوا به گشتي مروڻه کان ده دوتني:

(٢) ﴿وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ﴾، قسه كه تان په نهان بكن، يا خود دهنگي پي بهرز بكنه وه، (يه كسانه)، (ظَاهِرُهُ: الْأَمْرُ بِالْإِسْرَارِ وَالْإِجْهَارِ، وَمَعْنَاهُ: لَيْسَتْوَ عِنْدَكُمْ إِسْرَارُكُمْ وَإِجْهَارُكُمْ، فَإِنَّهُ فِي عِلْمِ اللَّهِ سَوَاءٌ)، ﴿وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ﴾، روا الله ته كه ي فرمان كړنه به قسه ي په نهان و قسه ي دهنگي بهرز، به لام مانايه كه ي نه وه يه: با له لاتان يه كسان بي، قسه ي په نهان و چپه تان، له گه ل قسه ي دهنگي بهرز تان، چونكه له زانياري و له پيزاني خوادا يه كسان.

(٣) ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، (خوا نه ك ههر قسه ي چپه و قسه ي دهنگي بهرز ده بيستي به لكو)، به دلنباي زانايه به هاوه لي سينه كان، (ذَاتِ)، به ماناي (صَاحِبَةُ) دي، (صُدُورِ) يش، كو (صَدْرَ) ه، واته: سينه كان، تڻجا كه لير ده فهرموي: ﴿عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾:

أ- (عليم)، پيژگه ي (الْفَعِيل) ه.

ب- (صُدُورِ) يش، كه (أَلِ) ي ناساندني له سهره و، ماناي تيكړاو هه مه گير (إِسْتِغْرَاقِ) ده گه يه ني.

ج- ههروه ها وه سفكردي نيازو خولياو مه بهسته كان، به وه كه هاوه لي سينه كان، هه مووي زور زيده رو يي تيدايه، بو نه وه كه خوا ﷺ هيچي لي په نهان نابي، وه ك جاري ديكه ش گوتو ومانه: خوا ﷺ نه پنييه كان و خولياو بيرو فيكره كان كه له عه قل و هو شه كان دان، به (ذَاتِ الصُّدُورِ) ناوي بر دوون واته: (صَاحِبَةُ الصُّدُورِ)، هاوه لي سينه كان، چونكه له سينه كان جيانا بنه وه، ديسان (صَاحِبِ)، به ماناي خاوه نيش دي، وه ك بوو بنه خاوه ني سينه كان، يان هه ميشه هاوه لي سينه كان و لتيان جيانا بنه وه، له جياتي بفهرموي: ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِالتَّوَايَا﴾، يان (بِخَفَايَا الْقُلُوبِ)، فهرموويه تي: ﴿بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، له بهر نه وه ي نه و خولياو نيازو مه بهسته تانه، هينده له سينه كاندا نيسته جي بوون، بوونه ته هاوه ل و هاوده ميان و لتيان جيانا بنه وه.

ئىنجا دوايى خوا ﷻ بەلگە دىيىتەو، لەسەر ئەوھى ھىچ شتێك لە خوا پەنھان نابى، دەفەر مووى:

(٤) - ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ﴾، ئايا كەسێك كە دروستكراوھەكانى دروستكردوون، نازانى؟ بىگومان ب، بە ھەموو شتێكيان زانايە.

(٥) - ﴿وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾، لە ھالێكدا ئەو زۆر پەنھانزانی زۆر شارەزايە.

كە دەفەر مووى: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ﴾، مانايەكەى سى ئەگەرى ھەن:

١- وشەى (مَنْ)، يان بکەر (فاعل)ى (يَعْلَمُ)یە، ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ﴾ ئايا ئەو زاتەى ھىناوێتە دى، زانا نى؟.

٢- دەشگونجى (مَنْ)، لێرەدا بەرکار (مفعول بە) بى، يانى: (أَلَا يَعْلَمُ اللَّهُ مَنْ خَلَقَهُ)، ئايا خوا ﷻ ئەوھى دروستيکردو، نايانى؟.

٣- ياخود: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ﴾ ئايا ئەو زاتەى دروستيکردو، شتە دروستكراوھەكانى خۆى نازانى؟.

لێرەدا خوا ﷻ نكوولێى لەوھە كردوھە كە لە ھالێكدا بەدھيئەرى شتەكانە، بە شتەكان شارەزا نەبى، ياخود لە ھالێكدا كە شتەكان بەدھيئەزاوى خوان و، خوا وەدھيئەنەريانە، شارەزاو ئاشنا نەبى، ﴿وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ لە ھالێكدا ئەو (لَطِيف) ە، (اللَّطِيفُ: الْعَالِمُ بِدَقَائِقِ الْأَشْيَاءِ)، (لَطِيف)، ئەو كەسەيە شتە وردەكان بزانی، بەلام وشەى (اللَّطِيف)، ئەگەر بە پەنھانزان و پەنھانكار لێك بدريئەوھە باشترە، واتە: ئەو زاتەى شتە پەنھانەكان دەزانى و، كارەكانيشى بە پەنھانى دەكات، (خَبِير)، (الْعَالِمُ بِحَقَائِقِ الْأَشْيَاءِ)، زانا بە چيھەتى شتەكان و ئاگاداريان، بەلام وشەى (خَبِير)، زياتر بۆ ھەلسوكەوتى مروڤەكان و وردەكاريەكانى كردوھەكانيان بەكار دەھيئەتى، واتە: سيفەتى زانبارى (علم)ى خوا پەيوەست دەبى بە شتەكانەو، بەلام سيفەتى شارەزايى (خَبِير)ى خوا، پەيوەست دەبى بە شەخسەكان و ھەلسوكەوتەكانيانەو، بە زۆرى لەو سياقاندەدا خوا ﷻ باسى سيفەتى (خَبِير)، دەكات.

مه سه له ی چواره م:

خوای زهوی بۆ جندو مروۆقان رام و دهسته مۆ کردوهو، به که یفی خوایان به لاشان و قه د پاله کانی دا دین و ده چن و، لئی به هرهمه ند ده بن، ناشبی دلیابن که خوی بهرز به زهویاندا پۆبچوینی و، ئه و زهوییه له بنیاندای گێژ بخوات و، سه ره نجام پۆبچن، یان بایه کی رامالکهری چه وو زیخیان بنیترته سه ر، با سه رنجی میژووش بدهن، ده زانن خوا ﷻ چۆن سزای به درۆ دانه رانی پێشووی داوه، ئه وانه ی پێغه مبه رانی خوایان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و، په یامه کانی خویان به درۆ داناون:

خوای ده فهرمو ی: ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ ۚ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ (۱۵) «أَمِنْتُمْ مَن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْصِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ» (۱۶) «أَمْ أَمِنْتُمْ مَن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ» (۱۷) «وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ» (۱۸) ﴿﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه ته نه، له ده برگه دا:

(۱) - ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا﴾ (باس هر باسی خوی بهرزه)، ئه و (خوای ﷻ)، ئه و که سه یه که زهوی بۆ ئیوه به دهسته مۆ گێراوه، (ذلول)، له وشه ی، (ذَلَّ يَذِلُّ ذَلًّا) هاته، (الذلول: المنقاد الذي يذل لك ولا يستعصب عليك)، (ذلول): بریتیه له و ئازده له ی بۆ تۆ دهسته مۆ ده بی و لیت چه مووش و یاخی نابن و، به ئاسانی دیته ژیربار، به کوردیی مانای (ذلول) ده بیته وه به دهسته مۆ رامکرا و، پێچه وانه که ی بریتیه له: (صعب) و (شמוש)، یانی: چه نه گرو یاخیبوو، وشه ی (ذلول)، هه م بۆ نێرینه و هه م بۆ مێینه ش به کاردی، ئه گه رنا وشه ی (أرض): له پرووی پێزمانی عه رهبی، هه و مێینه ی مه جازیه، به لام وشه ی (ذلول)، بۆ می و نیر، به کاردی.

(۲) - ﴿فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا﴾، ئنجا بە قەدپال و لاشانەکانی دا برۆن، (مَنَاكِب)، کۆی (مَنَكِب) ه، واتە: شان، ۱- هەندێ لە زانیان ئاویان لیکداوەتەو: (فَامْشُوا فِي جَوَانِبِهَا)، بە تەنیشەکانی دا برۆن. ۲- هەندێکیان گوتووینە: (فِي اطْرَافِهَا)، بە لایەکانی دا، ۳- هەندێکیان گوتووینە: بەشیو دۆلەکانی دا برۆن.

(۳) - ﴿وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ﴾، لە بژیوی وی (خوای پەرورەدگار) یش بخۆن، (مَنَكِب): (مُلْتَقَى الْكَتِفِ مَعَ الْعَصْدِ)، ئەو شوێنەى شان لەگەڵ قۆلدا پێکەو دەبەستیتەو، یانی: (سەرشان) کە لای مل و گەردن لەگەڵ قۆلدا پێکەو دەبەستیتەو، بۆیە بایەك کە لەلایەکەو بێ و، لەلایەکی دیکەو نەیت، پێی دەگوترێ: (الرَّيْحُ النَّكْبَاءِ)، واتە: بایەك کە لە لاشانیکەو لە لایەکەو دی.

کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ﴾ پاناو کە بۆ خوای پەرورەدگار دەچیتەو، کە پێشتر هاتو، ﴿هُوَ الَّذِي﴾، خوا ﷻ ئەو کەسە یە کە زەوی بۆ دەستەمۆ کردوون، ئنجا ئیو بە لاشان و بە قەدپالەکانی زەویدا برۆن، ﴿وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ﴾ واتە: کارو کاسبیی بکەن، بازرگانیی بکەن، کشتوکال بکەن، ئاژەلداریی بکەن، بە هەموو شیوێکانی بەهرەمەند بوون، ئە زەوی بەهرە وەر بگرن و سەرەنجام لە بژیوی خوا بخۆن.

(۴) - ﴿وَالَيْهِ النُّشُورُ﴾، گەرانهوش تەنیا بۆ لای ئەو، یانی: (إِلَى اللَّهِ تَعَالَى النُّشُورُ)، گەرانهوش تەنیا بۆ لای خوای بەرزە، واتە: لە گەرمەى رۆشتنتان و جموجۆلتان بە زەویدا، بۆ داواکردنی بژیوی خوای بژیودەر، بە هوێ کارو کاسبییەو، لە بیرتان نەچێ کە هەر بۆ لای خواش ﷻ بڵاودەکرێتەو دەگەرێتەو.

لێرەدا کە خوا ﷻ زەوی چواندو بە وڵاخیی دەستەمۆ پامکراوەو، وەك جاری دیکەش گوتوویمان: ئەم ویچواندنە، یە کجار پڕ بە پیستە، چونکە وڵاخ جموجۆلی هەیهو دیت و دەچێ، بەلام کە دەستەمۆ پامکراو و ملکەچ بێ، بارەکەى ناخات، ئەمەش ئەو دەگەیهنێ کە زەویش جموجۆلی هەیه، بەلام

لەگەڵ ئەوەشدا ملکه چ و رامکراو دەستەمۆیهو، ئەوەی لەسەر پشتیەتی فری نادات و ناخاته خوار، وەك چۆن و لاخی دەستەمۆ، باری سەر پشتی ناخاته خوار، پێشتریش گوتوو مانە:

١- زەوی بە دەوری خۆیدا خولانەوێهێکی هەیه، بە خێرای سی (٣٠) کم لە خولەکییدا، که لە سەعاتیک دا دەکاتە: $60 \times 30 = 1800$ کلم.

٢- هەروەها سوورانەوێهێکی بە دەوری خۆردا، بە خێرای سی (٣٠) کم لە چرکهیه کدا هەیه، یانی: شەست (٦٠) هیندە خولانەوێهێ بە دەوری خۆیدا خێراتر، بە دەوری خۆردا دەسوورێتەو.

٣- سوورانەوێهێکی دیکەشی هەیه لەگەڵ خۆردا، واتە: خۆرو کۆمەلەکی بە دەوری خرۆکەیی راوەستاو (الکوکب الجاثي) دا.

٤- هەروەها لەگەڵ خرۆکەیی هەلنیشتووشدا، جاریکی دیکە سوورانەوێهێکی دیکە هەیه، بە نێو چەقی که هکە شاندا.

٥- دیسان لەگەڵ که هکە شانیشتا، جاریکی دیکە هەمووی سوورانەوێهێکی دیکە هەیه، که هەر خوا دەزانێ چەقەکی کۆیی، بە مسۆگەری زەوی ئەو پێنج سوورانەوێهێ هەن، که چی ئێمەش ناخاته خوار، بۆیه خوا ﷻ تەشبیهی کردووە بە و لاخهوه و، بەراوردی کردووە لەگەڵ و لاخیکی دەستەمۆدا.

دوایی خوا دەفرموی:

(٥) ﴿أَمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخِفَّ بِكُمْ الْأَرْضُ﴾، ئایا ئێوه دلتیاو بن ترس بوون، لهو زاتهی له سەرەوێهیه، که به زهویتاندا رۆبه ریتته خوار.

(٦) ﴿فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾، له حالیکدا که دیت و دهچن و گێژ دهخوات؟!.

(٧) ﴿أَمْ أَمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾، یان ئایا ئێوه دلتیاو بوون لهو زاتهی له ئاسمانه (له سەرێهیه)، بایه که ورده بهردی تێدان، (یاخود ورده بهردان

رادەمالی و زیخ و چەو رادەمالی) بنیڕیتە سەرتان؟! دەشگونجی (حَاصِب)، بە مانای هەورێک بێ کە وردە بەردان لەگەڵ خۆی دیئێ، یان هەورێک کە وردە بەردی تێدان، بەسەرتاندا ببارێئێ، ئایا لەو دُنیاوون ئەو هەتان بنیڕیتە سەر؟!

ئەگەر ئەو هەتان بنیڕیتە سەر، چ بە زەوێتاندا پۆبەرێ و پۆبچوئیتە خوار، چ بایەکی وایان هەورێکی وایان تان بنیڕیتە سەر:

(۸) - ﴿فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٍ﴾، ئەو کاتە دەزانن ترساندنێ من و وریاکردنەوهی من چۆنە!

(۹) - ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، بە دُنیاویی ئەوانە پێش ئەوانیش بە درۆیان دانا، چییان بە درۆ دانا؟ خوای تاك و پاك باسی نەکردووە چییان بە درۆ دانا، لەبەر ئەوهی دیارە، یانی: (كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ رُسُلُهُمْ)، پێغەمبەرانی خۆیانیان بە درۆ دانا، یان: (إِنذَارَاتِ رَبِّهِمْ، أَوْ رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ)، وریا کردنەوهکانیان، پەيامهکانی پەروەردگاریانان بە درۆ دانان.

کە دەفەرموێ: ﴿كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، ئەوانە پێش ئەوان، واتە: کۆمەلگا بێپروایەکان، گەلی نووح کە نووح عليه السلام پێغەمبەریان بوو، گەلی عاد کە پێغەمبەرەکیان هوود بوو، گەلی ئەموود کە پێغەمبەرەکیان صالح بوو، گەلی مەدیەن کە پێغەمبەرەکیان شوعەیب بوو، گەلی لوط کە پێغەمبەرەکیان لوط بوو، سەلامی خوا لەسەر هەموویان بێ، هەروەها ئەوانی دیکەش هەموویان دەگریتهوه، لێرە هەر بە کورتیی باسی کردوون و لە شوێنەکانی دیکە، خوای بەرزو مەزن بە درێژی باسی ئەو گەلانە کردووە.

(۱۰) - ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٍ﴾، ئنجا ئایا نکووییکردنی من چۆن بوو؟ (نَكِيرٍ)، یانی: (إِنْكَارٍ)، ئایا نکووییکردنی من لێیان چۆن بوو، واتە: پەخنەگرتنی من، دواي ئەو خواش ﷻ پەخنە لە شتێک هەبێ و نکوویی لێ بکات، بە دُنیاویی سزادانیشی بەدوادا دی، بەلام لێرەدا باسی سزایەکی نەکردووە، هەر دەفەرموێ: نکوویی کردنی من و پەخنەگرتنی

من چۆن بوو؟ یانی: به شیوه یهك بوو كه ههر باس ناكړی، هیڼده زه به لاج و بیړه زابوو، كه وه سفكردن دهوری نادات (لَا يُحِيطُ بِهِ الْوَصْفُ).

ئهو پرسیار كړدنه ش بو هه ږه شه لیكردن و به مه زن پیشاندانه (لِلتَّهْدِيدِ وَالْتَّعْظِيمِ).

شایانی باسه: له باره ی ئهم دوو ټایه ته موباره كه وه: ﴿ءَأَمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورٌ﴾ ۱۶ ﴿أَمْ أَمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْمَوْنَ كَيْفَ نَذِيرٌ﴾ ۱۷، زانایان زوریان قسه كړدوه، بو وینه:

۱- هه نډیكيان گوتوویانه: ئه مانه له ټایه ته موته شایبهه كانن، واته: چهند مانایه كي ویکچووایان هه ن و لهو ټایه تانه ن كه ده بی چۆن هاتوون، ئاوا بیانخوینینه وه و له مانایه كه یان نه كوښینه وه، له بهر ئه وه ی له سهرووی عه قل و ئیدراكي ټیمه یه، كه به ته واوی مانایه كه یان بزاین، وهك له سه ره تاي ته فسیری سووږه تی (آل عمران) دا، به ته فصیل باسی ټایه ته موته شایبه و ټایه ته موحه كه مه كاښان كړد: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ﴾ ۷، واته: ئه و (خوا) ئه و زاته یه كه كتیبی دابه زاندوته سه ر تو، ټایه تی موحه كه ماتی تیدان (واته: مانا پوښن)، ئه وان بناغه ی كتیب و قوړئان، هه نډیك ټایه تی ديكه شی تیدا هه ن، مانای ویکچووایان هه ن، واته: زیاتر له مانایه كيان هه یه و، مانایه كانیان پوښ نین، بو ټیمه و مانان، یان بو هه موو كه س پوښ نین، به هه ر حال لهو باره وه قسه مان كړدوه، ئنجا هه نډی له زانایان گوتوویانه: لیږه دا: ﴿مَنْ فِي السَّمَاءِ﴾ له ټایه ته موته شایبهه كانه و، پیڅه مبه ریش ﷺ فهرموویه تی: {آمِنُوا مُتَشَابِهَةٍ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۳۸۱)، واته: بپروا بیتن به ټایه ته موته شایبهه كانی قوړئان، ئه و ټایه تانه ی زیاتر له واته یه كه هه لده گرن، یان چهند واته یه كي ویکچووایان هه ن، مانایه كي پړك و پوښیان نیه، كه یه كسه ر بلایی ئه وه مانایه كه یه تی.

۲- هه نډیكيان گوتوویانه: ﴿ءَأَمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ﴾، واته: (أَأَمَرُهُ فِي السَّمَاءِ)، فهرمانه كه ی له ئاسمانه.

۳- هه ندىكيان گوتوو يانه: ﴿مَنْ فِي السَّمَاءِ﴾، مه به ست پي جيري له، جيري له تاسمانه، لهو باره وه زوريان قسه كردوون.

(البهقي) له كتيبي (الإعتقاد) دا^(۱)، هيناويه تي: (قَالَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ: كُلُّ مَا وَصَفَ اللَّهُ بِهِ نَفْسَهُ فِي كِتَابِهِ، فَتَفْسِيرُهُ: قِرَاءَتُهُ وَالسُّكُوتُ عَنْهُ)، هه موو ئه وهى خواي بهرز له كتيبه كهى خويدا خوئ پي وه سفكردوه، ليكدانه وه كهى هه ئه وه يه بخوئزتيه وهو ليى بيدهنگ بي.

ئه وهش پاي ئه وه، به لام له راستيدا ئه و پايه بو هه موو ئايه ته كانى قورئان كه باسى خواي پهروه ردگار ده كهن، گونجاو نيه و، ئه و گوتوو يه تي: وا سه لامه تتره.

۴- منيش پيم وايه كه ئه مه پيوست ناكات، نه بگوتري: ئايه تي موته شابهه وه، نه ته ئويليش بكرى، به وه كه مه به ست پي جيري له، چونكه په وته كه مه به ست پي خواي پهروه ردگار، به لام ده ليم: به داخه وه زوريك له زانايان وشه (سَمَاء) يان، ته نيا به ماناي ئه و مه خلوقه به كارهيئاوه، كه خواي بالا ده ست له باره يه وه ده فهرموئ: ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ (الرحمن، واته: ئاسمانى بهرز كردو ته وه و ته رازووى داناوه، - كه گوتوو مانه: (سَمَاء) به تاك بي، يان به كو (سَمَوات)، يان به: ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾، مه به ست پي كوئى ئه و دروستكراوانه يه كه خوا خولقاندوونى، كه ئيستا زاراوه ي بوونه وه ريان گهردوون (كون) ي بو به كارد ده هيتري -- به لام وشه (سَمَاء)، وپراي ئه و مه خلوقه كه ده زانين سنوورداره، واتايه كي ديكه شى هه يه، كه بريته له (فَوْق)، سه ره وه، كه واته: ئه گه ر بلين: ﴿ءَأَمْنُم مِّن فِي السَّمَاءِ﴾، ئايا دلنيان له وهى له سه رييه، له سه ره وهى دروستكراوه كانى خو يه تي، چونكه زانايان ده لين: (اللَّهُ مُسْتَوٍ عَلَى عَرْشِهِ، بَائِنٌ عَن خَلْقِهِ)، خوا له سه ر عه رشى خو يه تي (به و شيوه يه ي بو خوا شايس ته يه) و دووره، ياخود له ده ره وهى دروستكراوه كانى خو يه تي، خواي بي ويته له سنوورى دروستكراوه كانى دانيه، كه زوريك له وانه ي ئيديعاي ئه وه ده كهن، به دواي (۱) ج ۱، ص: ۱۱۸.

سەله‌فی صالح‌ که‌وتوون، ئیستاش‌ وا‌ حالیین‌ که‌ ده‌گوتری: خ‌وای‌ تاك‌ له‌ ئاسمانه‌، واته‌: ئاسمان‌ ده‌وری‌ خ‌وای‌ داوه‌!! به‌لام‌ به‌ دلناییی‌ خ‌وای‌ بی‌ وینه‌، له‌وه‌ به‌رزو‌ مه‌زنتره‌ له‌ نیو‌ بازنه‌ی‌ دروستکراوه‌کانی‌ دابی، خوا‌ له‌ ده‌روه‌ی‌ بازنه‌ی‌ دروستکراوه‌کانیه‌تی، بۆیه‌ کات‌ به‌سه‌ر‌ خوا‌دا‌ تیناپه‌ری‌ و، خ‌وای‌ بی‌ هاوه‌ل‌ به‌ شوین‌ ته‌عبیری‌ لی‌ ناکری، که‌واته‌: ﴿ءَامِنُكُمْ مِّنَ فِي السَّمَاءِ﴾ یانی: ئایا‌ دلنایان‌ له‌و‌ زاته‌ی‌ له‌سه‌ره‌وه‌یه‌، یانی: (سماء) لی‌ره‌دا‌ به‌ مانای‌ دروستکراوه‌کان‌ و‌ ئەو‌ ئاسمانه‌ مه‌خلووقه‌ نیه‌ که‌ خوا‌ دروستیکردوه‌، به‌لکو‌ به‌ مانای‌ لای‌ سه‌ری، یانی: ئەو‌ زاته‌ی‌ له‌ سه‌ره‌وه‌ی‌ دروستکراوه‌کانی‌ خ‌ۆیه‌تی، به‌ هه‌موو‌ مانای‌ سه‌ری، که‌ بو‌ خوا‌ ﷻ شایسته‌یه‌و‌ گونجاوه‌.

مه سه له ی پینجه م:

بهس خوا ﷺ بالندان له هه وادا راده گری، که به بال پانراوایی و بال لیکدراوایی دهفرن، هیچ که سیش جگه له خوی به به زهیی نایته سوپاو دهسته لات بو بیروایه کان، که سهریان بخات، ههروه ها نه گهر خوا بژیوه که ی خوی بگریته وه، مروقه کان به گشتی بژیوده ریان نابی و، بابای له په و پروو پویشتوو (له سه ر دهم و چاو پویشتوو)، له گه ل بابای به ریکی پویشتوو، له سه ر ریی راست و به قیت و قنجی، یه کسان نین، که یه که میان وینه ی بیروایه وه، دووهمیشیان وینه ی پرواداره، به لام بیروایان بوغراو سه رکیش و سه میوه وهن له هه ق:

خوا ده فرموئ: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفًى وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ۝١٩ أَمِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصَرُّكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ۝٢٠ أَمِنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ، بَلْ لَحُوفٌ عَتَوْنَفُورٍ ۝٢١ أَمْ أَنْ يَمْسِيَ مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَنْ يَمْسِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝٢٢﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له ده برگه دا:

(١)- ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ﴾ {ایرهدا پرسیار کردن، بو نکوولیی لیکردنه}، ئایا سه رنجی بالندانیان نه داوه له سه روویانه وه! واته: وهك چوون خوا ﷺ زهوی دهسته مو کردوه بو مرووف و جند، که له سه ری بین و بچن، به هه مان شیوه هه واشی دهسته مو کردوه بو بالندان، که تیتیدا بفرن و بین و بچن، ههروهك ئاویشی دهسته مو ملکچه کردوه بو ژيانداره ئاوییه کان، لهویدا مه له بکهن و بین و بچن، ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا﴾ پرسیارکردنه که بو نکوولیی لیکردنه، چونکه نه وانه وهك که سیك دانراون، که نکوولی بکات، نه گهرنا نکوولییان نه کردوه، وه نه بی ته ماشای بالندانیان نه کرد بی، بینویان و ته ماشایان کردوون، به لام له بهر نه وهی هیچ ده رس و په ندیکیان وه رنه گرتوه، له فرینی بالندان به

نیو هه وادا، بیریان نه کردۆته وه که خوا ﷻ چۆن سیستمی بۆ داناون و، به رێک و پێکی ئه و بالندهی خولقاندوون، به شیوهیه ک که بتوانن به هه وادا بفرن، له بهر ئه وهی بیریان لی نه کردۆته وه و تیهی را نه ماون، وه ک هه ر ته ماشایان نه کرد بی وایه.

ئنجا ئه و بالندهش خوا وه صفیان ده کات:

(۲) - ﴿صَفَّيْتُ وَيَقْبُضُنَ﴾، بالیان پان راخستوه و بالیشیان دیننه وه یه ک، (صَفَّات: بَاسِطَاتٍ أَجْنَحَتَهُنَّ فِي الْجَوِّ عِنْدَ طَيْرَانِهَا، وَيَقْبُضُنَ أَي: يَضْرِبُنَ بِهَا جُذُوبَهُنَّ)، جاری وایه باله کانیان له هه وادا پان راده خه ن، (وَيَقْبُضُنَ)، جاری واش هه یه باله کانیان له ته نیشته کانیان ده ده ن و ده یانه ینه وه یه ک، (صَفَّات) کۆی (صَفَّاة) یه، واته: ریز بوو، یاخود: پان راخستوو، (وَيَقْبُضُنَ) ش به کرداری هیناوه، چونکه بال پان راخستنه که، حاله تیکی وه ستاوی هه یه، به لام بال لیکدانه که، حاله تی جوولای هه یه، ئه می به کردار (فعل) هیناوه و، ئه ویشی به ناو (اسم) هیناوه.

(۳) - ﴿مَا مِمَّ سَكُھُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ﴾، ته نیا (خوای) به به زه یی ده یانگری، هه لبه ته مه به ست له گرتنی خوا ی به به زه یی، بۆیان، ئه وه یه که خوا ﷻ ئه و بالندهی به شیوهیه ک خولقاندوون بتوانن بفرن: ئیسقانه کانیان بۆشایی تیدایه، په ره کانیان زۆر به هیزن، ههروه ها چۆنیه تی فرین، خوا ﷻ فیری کردوون، چۆن بفرن و بال لیکبده ن، که واته: گرتنی خوا بۆیان یانی: خوا به شیوهیه ک دروستیکردوون و، هه واشی به شیوهیه ک لیکردوه، که بتوانن پیندا بفرن، ئه گه رنا ئه وه نیه خوا ﷻ یه ک به یه ک بچی، ده ستی به هه ر بالندهیه که وه بی.

(۴) - ﴿إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ﴾، بە دڵنیایی خوا بینەری هەموو شتێکە، (القرطبي) دەڵێ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ النَّحَّاسُ: يُقَالُ لِلطَّائِرِ إِذَا بَسَطَ جَنَاحَيْهِ: صَافٌ، وَإِذَا صَمَّهَمَا فَأَصَابَا جَنْبَهُ: قَابِضٌ، لِأَنَّهُ يَقْبِضُهُمَا، ئەبوو جەعفەرێ ئە حەسەس گوتووێهێتی: بەلەندە ئەگەر بەلەکانی لێک بکاتەو، پێی دەگوترێ: (صَافٌ)، واتە: بەل لێککردوووە، بەل پانراخستوو، بەلام ئەگەر بەلەکانی لێک بدات لە دوو تەنیشتهکانی خۆی بدات، پێی دەگوترێ: (قَابِضٌ)، واتە: بەل پێکەو نووسینەر، لێرەدا خوا ﷻ بە شیوەی درێژە پێدان (إِطْنَابٌ)، باسی بەلەندانی کردو، بەلام لە سوورەتی (النحل) دا، کە پێشتر هێنامان، لەوێ بە کورتیی هێناوێهێتی، کە دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (۷۸)، واتە: ئایا سەرنجی بەلەندیان ئەداوە کە دەستەمۆو مل پێکەچکراون لە هەوای سەری، تەنیا خوا دەیانگرێ، لەوێدا نیشانە هەن بۆ پرۆاداران، بۆچی لەوێ ئاوا بە کورتیی هاتو؟

لە سوورەتی (النحل) دا، کە پێش ئەم سوورەتی (الملک)، دابەزیو، لەوێ خوا بە کورتیی ئاگاداری کردوونەو و لە بارە بەلەندەو، سەرنجی ڕاکێشاون، ئنجا کە باش بەهرەمەند نەبوون و پەندیان وەرەگرتو، خوا ﷻ لەم سوورەتەدا درێژە بۆ پێداون و، وردتر لەو بارەو بۆیان دواوە.

تێمە لەبەر ڕۆشنایی ئایەتەکە سوورەتی (النحل) دا، کورتە باسیکمان لە بارە بەلەندەو کردو، کورتە باسیکی باشمان کردو: بەلەکان چەند جوړن و پێکەتە بەلەندەو، چۆنەتیی فرین و تا دوایی.

شایانی باسە: ئەم ئایەتە تێرە، لەگەڵ ئەوێ سوورەتی (النحل) دا، چوار جیاوازیان هەن:

۱- لە هێ تێرەدا، خوا دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ (۱۹)﴾، بەلام لە هێ سوورەتی (النحل) دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ (۷۸)﴾.

۲- لیره دا خوا ده فہرموی: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ ﴿١٩﴾﴾، بہ لَام له سوورہتی (النحل) دا ده فہرموی: ﴿أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ ﴿٧٨﴾﴾، بہ لَام لیره باسی ﴿مُسَخَّرَاتٍ﴾، ناکات، تہ نیا ده فہرموی: ﴿فَوْقَهُمْ صَفَقَتٍ وَيَقِضْنَ﴾، لہ سہروویانہوہن، بالیان پان رادہ خہن و بالیشیان لیک دہدہن.

۳- لہ سوورہتی (النحل) دا ده فہرموی: ﴿مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ﴿٧٨﴾﴾، بہ لَام لیره ده فہرموی: ﴿مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ ﴿١٩﴾﴾.

۴- لہوی ده فہرموی: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٨﴾﴾، بہ لَام لیره ده فہرموی: ﴿إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾﴾، تہو چوار جیاوازیہیان ہہن.

تجنا خوا ﴿تَجَنَّى﴾ دیتہ سہر باسیکی دیکہو ده فہرموی:

۵- ﴿أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ﴾، یان ٹایا کین تہوانہی دہبنہ سہرباز بؤ ٹیوہو، جگہ لہ (خوای) بہ بہ بہ زہیی سہرتان دہ خہن؟ واتہ: تہ گہر خوا سہرتان نہ خات، کین تہوانہی لہ جیاتی خوا، یان جگہ لہ خوا سہرتان دہ خہن؟ لیره شدا دیسان پرسیارکردن بؤ نکوولییلکردنہ، واتہ: کہس بؤتان نابیتہ سہربازو سوپا، پشتتان بگری.

۶- ﴿إِنَّ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي غُرُورٍ﴾، بیبروایہکان تہ نیا لہ لہ خوہایی بووندان.

کہ ده فہرموی: ﴿أَمَّنْ هَذَا الَّذِي﴾، ٹامانجی تہم تہعبیرہ: (تَحْقِیرٌ لِّهَا بِحَيْثُ لَا تُعْرَفُ)، تہمہ بہ کہم دانانہو بی بایہخ تہماشاگردنہ، یانی: ہہر نہناسراون و نازانری کین! پرسیارکردنہ کہش بؤ نکوولییلکردن و دہستہ پاچہ پیشاندانی تہوانہ.

(الْغُرُورُ: ظَنُّ النَّفْسِ وَفُتُوحِ أَمْرِ نَافِعٍ لِّهَا مَخَائِلِ تَتَوَهَّمُهَا)، (غُرُورُ): بریتہ لہوہی مروٹ گومان بہری بہوہی ہہندی شت بؤی بہ سوود دہبن، ہہر بہ وہہم و خہیال پیی وابی تہو شتانہ ہہن و، لہ واقعدا بوونیان نہبی.

(۷) ﴿أَمِنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ﴾، یان کیه نهو کهسهی بژیوتان ددهات، نه گهر خوا بژیوه کهی خوئی بگریتهوه؟ بژیوی خوا ﷻ پیش هه موو شتی، تیشکی خوړه، ئنجا هه وایه، ئنجا ناوه، ئنجا نه ویه که له زهوی پهیدا دهی، نهوه وهک بژیوی ماددی و، بژیوه معنه و ییه کانیش، وه حیی خوی پهره ردگارو، ئیلهام و خورپهی فریشته کانه که خوا دهیخته دلی پروادارانوهو، عه قل و هو ش و ههسته و ره کانه، یانی: نه گهر خوا بژیوی ماددی و معنه و ییتان لی بگریتهوه، کی بژیوتان ددهات؟!.

(۸) ﴿بَلْ لَّجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ﴾، به لکو نهوان مکووړ بوون له سنوور به زانندن و، سهرپیچی کردن و، له سلهمینه له هه قدا، (الْعُتُو: مُجَاوَزَةُ الْحَدِّ فِي الْعِصْيَانِ، وَالتَّكَبُّرِ وَالطُّغْيَانِ)، (عتو) به دوو شیوه مانا کراوه:

أ- سنوور به زانندن له سهرپیچیدا.

ب- خو به زلگری و یاخیبوون.

(وَالنُّفُورُ: هُوَ الْإِسْمَارُازُ مِنَ الشَّيْءِ وَالْهُرُوبُ مِنْهُ)، (نُفُور)، بریتیه له بیزاری به رانه بر به شتیک و راکردن لی و لیدوور که و تنه وهی، به کوردی نه گهر بلتین: (نُفُور)، واته: سلهمینه وه، مانایه کهی ری که دیته وه، (لَجُوا)، (الْجُجُجُ وَاللُّجُ: الْإِسْتِدَادُ فِي النَّزَاعِ وَالْخِصَامِ)، (لُجَاجٌ وَ لَجَ)، هه ردو و کیان به مانای سهختی له ناکوکی و دوژمنایه تی و دوو به ره کییدان.

دوایی خوا ده فهرموئ:

(۹) ﴿أَمِنْ يَمْشِي مَكْبَأً عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى﴾، ئایا که سی که په وروو له سهر دهم و چاوی ده پروات، راسته ری بووه.

(۱۰) ﴿أَمِنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾، یاخود که سی که به قیت و قنجی و، به ریکی ده پروات له سهر رییه کی راست؟ واته: ئایا که سی که به رییه کی راست دا ده پروا به قیت و قنجی و، به ری که وه ستاوی، باشر ده توانی به رییه دا پروات، یان که سی که له په و روو که و تنه وه له سهر دهم و چاوی ده پروات؟ (وَأَهْدَى مُسْتَقًّ مِنْ الْهُدَى، وَهُوَ

اسْمُ تَفْضِيلٍ مَسْلُوبٍ الْمُفَاضَلَةِ، لِأَنَّ الَّذِي يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ لَا شَيْءَ عِنْدَهُ مِنَ الْإِهْتِدَاءِ،
 وشەى (أَهْدَى)، هەرچەندە لە (هَدَى)وە، داتاشراوەو ناوی هەلبژاردن (اسْمُ تَفْضِيلٍ)ە،
 بەلام لێرەدا بەرانبەرەکی نادیدە گیراوە، چونکە کەسێک کە لەپەو پروو دەپروات، هیچ
 بەرپی زانین و پڕی راستگرتنی نیە، تاکو ئەوەی بەقیت و قنجیی دەپروات، بەسەر ئەودا
 هەلبژێردرێ، واتە: بێگومان ئەو کەسە بەقیت و قنجیی بە پڕیەکی راستدا دەپروات،
 ئا ئەوە پڕی راستی گرتووە بە پڕیە دەزانێ و، ئەوەی دیکە سەرگەردانە، خواش ﷺ
 لێرەدا وێنە دێنیتەو بە بابایەکی لەپەو پروو پۆشتوو، کە لەسەر دەم و چاو و، لەسەر
 چەنگان پروات، کە ئەوە وێنەیکە بۆ مروۆفی بێپروا، بەلام ئەوەی دیکە کە بە قیت
 و قنجیی لەسەر پڕیەکی راست دەپروات، وێنەیکە بۆ مروۆفی پروادار، مروۆفی پروادار
 تەماشای ئاسمانی دەکات و بەر پڕی خۆی دەبینێ، بەم لاو لادا دەپروانی، بەلام کەسێک
 کە سەری بەرەو خوارەو لەسەر دەم و چاوی دەپروات، وەك ئاژەلێک، بە دنیایی بابای
 و نە دەتوانی سەر بەرەو ئاسمان هەلبێرێ و، نە چاکیش بەو لاو لادا دەپروانی.

www.alibapir.com

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

QR Code

www.alibapir.net

YouTube

QR Code

© 2023 Alibapir. All rights reserved.

مه سه له ی شه شه م:

بهس خوا ﷺ بیستن و چاوو عه قله کانی ره خساندوون بۆ مرؤقان، به لام مرؤف کهم وایه سوپاسگوزاریی بکات بۆ خوا، ههر خواش مرؤقی به زه ویدا بلاو کردوونه وهو، ههر ئه ویش کۆیان ده کاته وه، بیپروایانیش له کاتی هاتنی به ئینی قیامهت ده پرسن؟ به لام زانیاریی هاتنی کاتی قیامهت، بهس له لای خویه وه، پیغه مبهری خوا ﷺ ئه رکی ته نیا ترساندن و وریا کردنه وهیه وه، کاتی کیش بیپروایان له نزیکه وه هاتنی ئه وه به ئینه ده بینن، که قیامهت، پرویان تیکده چی و پیمان ده گوتری: ئه مه بوو که په له تان ده کردو داواتان ده کرد:

خوا ده فهرموئ: ﴿قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ (۲۳) ﴿قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ (۲۴) ﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ (۲۵) ﴿قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ (۲۶) ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيَّتَ وُجُوهَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ﴾ (۲۷) ﴿

شیکردنه وهی ئه م ئایه تانه، له ده برگه دا:

(۱) - ﴿قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ﴾، بلی: ئه وه (خوا ﷺ) که سیکه ئیوهی پیگه یاندوه، (إنشاء) ههم به مانای پهیدا کردن دی و، ههم به مانای پیگه یاندنی په په دی، به لام مانای دووه میان راستره، بگره راسته، یانی: خوا ﷺ ئیوهی پیگه یاندوه.

لیره دا خوا ﷺ دواي ئه وهی له ئایه ته کانی پیشوودا، پیشی سهرنجی راکیشان بۆ ئه وه که ده گونجی زه وییان له بندا، پۆ به ریته خوار، دوايی سهرنجی راکیشان بۆ ئه وه که ده گونجی بایه کی به ردو چهو رامالکه ریان بۆ بنیری، ئنجا سهرنجی راکیشان بۆ میژوو، دوايی سهرنجی راکیشان بۆ بالندان، دواتر سهرنجی راکیشان بۆ دهسته پاچه ییان له به رانه ر دهسته لاتی خوادا، که ئایا کی ده بیته سوپاو

هیزیان؟ دوایی سهرنجی راکیشان بۆ ئەوه که ئەگەر خوا ﷻ بژیویان لى بگریتهوه، کى بژیویان دەدات؟ ئنجا سهرنجی راکیشان بۆ ئەوه که مروّقیك که به پتی خوادا دەپوات، وهك کهسیکه به پتیهکی راست و به قیت و قنجیی پڕوا، بهلام مروّقی بیپروا، وهك بابایهك وایه که لهپهپروو لهسهر چنگان دهپوا، ئنجا خوای زاناو توانا جارێکی دیکه، سهرنجیان رادهکیشی بۆ دروستکران و پێگهیهنرانی خوایان و بههرمه‌ندکرانیان له هیزه‌کانی: بیست و دیت و عه‌قل و هوش، تاکو خوای میهره‌بان له ههموو ده‌رگایانه‌وه له سهرجه‌م ده‌روازانه‌وه هیدایه‌تیان به‌ریته‌ ئیو عه‌قل و دل‌ه‌وه‌و، چاکه‌کانی خوایان بخاته به‌ر چاو.

(٢) - ﴿وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ﴾، هه‌روه‌ها (خوا) بیست و چاوه‌کان و عه‌قله‌کانیشی بۆ ره‌خساندوون، (السَّمْع) چاوگه، یانی: حاله‌تی بیستنی بۆ ره‌خساندوون، (أَبْصَار) کۆی (بَصَر)ه، یانی: خوا چاوه‌کانی بۆ ره‌خساندوون، (الْأَفْئِدَةُ)ش کۆی (فُؤَاد)ه، که زۆر له زانیان به (قُلُوب)یان لێك داوه‌ته‌وه، به‌لام وه‌ك زۆر جار گوتووومه: (الْأَفْئِدَةُ)، کۆی (فُؤَاد)ه‌و به مانای عه‌قله، واته: زه‌ین و هوش، که دل چه‌قی ویست و نه‌ویستنه، به‌لام عه‌قل چه‌قی ده‌رکردن و زانینه، بۆیه‌ش خوا ﷻ له ههموو قورئاندا زه‌م و مه‌دحی (فُؤَاد وَافْئِدَةُ)ی نه‌کردوه، به‌لام زه‌م و مه‌دحی دل‌ی کردوه، دل چه‌قی ویست و نه‌ویستنه و ئەگەر چاکه‌ی بو‌ی، مه‌دح ده‌کر‌ی و، خراپه‌ی بو‌ی، زه‌م ده‌کر‌ی، به‌لام عه‌قل چه‌قی زانی و ده‌رک‌کردنه، ده‌رک‌کردن له‌زاتی خویدا، نه‌ چاکه‌و نه‌ خراپه، به‌لکو دوایی ئەو شته‌ی ده‌رک‌ت کردوه، هه‌لو‌یستت له به‌رانبه‌ری دا چۆن ده‌بی، ئەوه په‌یوه‌ندی به دل‌ه‌وه‌هیه، به هه‌ردوو‌ک دیوی ئه‌ری‌نی و نه‌ری‌نی دا.

(٣) - ﴿قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾، به‌که‌میی سوپاسگوزاری ده‌که‌ن، وشه‌ی (قَلِيل)، (صِفَةُ مُشَبَّهَةً بِالْفِعْلِ) ﴿قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾، سیه‌ه‌تیکی چو‌ین‌راوه به‌ کرداره‌وه، ده‌ش‌گونجی (مَا) لابه‌ره (نافیه) ب‌ی، یانی: که‌میش سوپاسگوزاری نا‌که‌ن، به‌لام هی یه‌که‌میان راست‌ره، به‌که‌میی سوپاسگوزاری ده‌که‌ن، چون‌که که‌میکیان هه‌ر هه‌بوون، دوایی ئیمان ی‌ینن، یاخود که‌میك له بی‌پروایه‌کان که ئیمانیشان نه‌ه‌یناوه، چاکه‌کانیان هه‌ر له خوا زانیون.

(٤) ﴿قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾، بَلَى: ئەو (خوای) كەسێكە ئێوەی لە زەویدا
 بـلاوکردۆتەو، یان لە زەویدا زۆر کردو، (ذَرَأَ)، أ- بە مانای دروستکردن (خَلَقَ) و، ب-
 بە مانای زۆرکردن (تکثیر) و، ج- بە مانای بـلاوکردنەو (نَشَرَ) دى و، مانای بـلاوکردنەو و
 زۆرکردن، زیاتر دەگەیهنێ.

(٥) ﴿وَالَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾، هەر بۆ لای ئەویش کۆ دەکرێنەو و خـپـر دەکرێنەو، کە (الْجَارُ
 الْمَجْرُور) پێشخراوه، یانی: (تُحْشَرُونَ إِلَيْهِ)، مانای کورتته‌لێنان دەگرێتەو، تەنیا بۆ لای
 خوا کۆ دەکرێنەو.

(٦) ﴿وَقُولُوا مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، دەشڵین: ئەو بەلێنه کەنگییه! ئەگەر لە
 راستان! واتە: ئەو کاتەى بۆ هاتنى پـۆـژى دواى دانراوه، کەنگییه، ئەگەر لە راستان،
 وشەى (الْوَعْدُ) ییش، (مَصْدَرٌ مِمَّا اسْمُ الْمَفْعُولِ: الْمَوْعُودُ)، واتە: ئەو بەلێن پێدراوه
 کەنگییه، ئەگەر لە راستان، لێره‌دا پرووی بـیـاوه‌پیه‌کیان دواندنیان لە پێغه‌مبەرى
 خوا ﷺ و پـرـوـا‌دارانه.

(٧) ﴿قُلْ إِنَّمَا أَعْلَمُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، بَلَى: زانیاری تەنیا لە لای خوایه، وشەى (الْعِلْمُ)، کە
 (أَل) ی ناساندنى لەسەرە، بۆ (عه‌د)ه، واتە: زانیارییه‌که، زانیاری لە بارەى ئەو بابەتەو،
 تەنیا لە لای خواى به‌رزى مه‌زنه.

(٨) ﴿وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، من تەنیا وریاکەرەو و ترسێنەرێکی پروونکەرەو، یاخود:
 پروون و ئاشکرام، چونکە وەك زۆر جار گوتوو مانە: وشەى (مُبِينٌ)، ئەگەر لە (أَبَانَ)
 ى، (قَاصِرٌ وَلازِمٌ) هوه بـى، واتە: پروون و ئاشکرا، بەلام ئەگەر لە (أَبَانَ) ى، تێپەرێنەرە
 (مُتَعَدٍّ) یه‌وه بـى، یانی: پروونکەرەو.

ئنجایه‌که‌سەر خوا ﷻ لێره‌وه ده‌یانگوازیتەو بۆ قیامەت:

(٩) ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئنجا کاتیک بینیان واتە: ئەو
 بەلێنه‌یان بینی، ئەوانەى بـیـپـروان پرویان خراپ بوو، تێکچوو، (زُلْفَةً)، یانی: بە نزیکی
 (الزُّلْفَةُ: اسْمٌ مَصْدَرٍ زَلَفَ إِذَا قَرَّبَ، وَهُوَ مِنْ بَابِ تَعَبَ، أَي رَأَوْهُ شَدِيدَ الْقُرْبِ مِنْهُمْ)،

(زُلْفَةً): ناوی چاوگه له (زَلَفَ) وه، یانی: (قَرَبَ)، نیزیك بووه، واته: له نیزیكه وه دیتیان ئه وه به لَین پیدراوه، كه رَوژى دوايیه، ﴿سَيِّئَتْ وَجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، (سَيِّئَتْ)، به بكه ر نادیار (مَجْهُولُ الْفَاعِل) هاتوه، ئه وانیه بیروان پرویان خراب بوو، تیکچوو، (فَلَمَّا)، (لَمَّا: لِلتَّوَقُّيْتِ، أَي سَيِّئَتْ وَجُوهُهُمْ بِرُؤْيَتِهِمُ الْوَعْدَ)، واته: دهم و چاویان تیکچوو، گوڤاو رهش و تلخ بوو، له کاتیکدا به لَینه که یان بینى، (سَيِّئَتْ)، به (سَيِّئَتْ) یش، خوینراوه ته وه.

۱۰- ﴿وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهٖ تَدْعُونَ﴾، گو تراش: ئا ئه وه بوو كه ئیوه پیشتر داواتان ده کرد، (تَدْعُونَ)، خوینراویش ته وه: (تَدْعُونَ)، (تَدْعُونَ)، یانی: (تُطَالِبُونَ)، داواتان ده کرد، به لام (تَدْعُونَ)، یانی: بانگتان ده کرد بۆتان بى.

كه ده فهرموى: ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ﴾، (ف) ی (فَلَمَّا)، (فَصِيحَةً لِأَنَّهَا اقْتَضَتْ جُمْلَةً مَحْدُوفَةً تَقْدِيرُهَا: فَحَلَّ بِهِمُ الْوَعْدُ، فَلَمَّا رَأَوْهُ إلخ، أَي رَأَوْا الْمَوْعُودَ بِهِ)، (ف) پروونكه ره وه یه چونكه رسته یه کی قرتینراوی خواستوو و زهننه که ی: به لَینه که به سه ریاندا هاته دى، کاتیک بینیان ئه وانیه بیروا بوون، دهم و چاویان تیک چوو و، رهش و تلخ بوو، شله ژان، یانی به لَیندراوه که یان دى، (سَيِّئَتْ)، (وَسَيِّئَتْ بُنْيَ لِلنَّائِبِ، أَي سَاءَ وَجُوهُهُمْ ذَلِكَ الْوَعْدُ بِمَعْنَى الْمَوْعُودِ)، ئه وه به لَینه دهم و چاوی تیکدان، به لام بویه به بکه ر نادیار (مَجْهُولُ الْفَاعِل) هاتوه، چونكه یانی ئه وه به لَینه ی هاتوه، كه قیامه ته دهم و چاوی تیکداون، ئه گهر به (تَدْعُونَ)، بخوینریته وه، (مُضَارِعُ ادَّعَى: أَي طَلَبَ بِالْحَاحِ وَضَمَّنَ تَدْعُونَ)، مَعْنَى تُكَذِّبُونَ بِسَبَبِ (ب)، كه ده فهرموى: ﴿هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهٖ تَدْعُونَ﴾، مادام (تَدْعُونَ) به (ب)، به رکاری خواستوه، مانای (تُكَذِّبُونَ) یشی خراوه ته نیو، واته: ئه وه بوو كه زۆر داواتان ده کرد بى و، به دروشتان داده نا، ئیستاش فهرموون له گه لیدا پرووبه پروون.

شایانی باسه: ئیمه دوايی چهند کورته باسیك له بواری چهند زانیارییه كه له باره ی بیست و دیت و عه قله وه ده که ین، له کو تایى ته فسیر کردنی ئایه ته کاند.

مه سه له ی حه وته م:

بببروایه کان هه رده م خۆزگه یان به فه وتانی ییغه مبه ر موحه ممه د ﷺ ده خواست، خواش پی ده فه رموی: بلی: ئه گه ر خوا خۆم و شوینکه وتوانیشم بفه وتینی، کئ ئیوه ی بببروا له ئازاری به ئیش قوتار ده کات؟ بروادارانش بروائان به خوای میهره بانه و، پشتیان به و قایمه و ناحه زانیش له مه و دوا حالی ده بن، که له گومرایی پروون دا بوون و، ئه گه ر خوا ئاوی شیرین و زولایش به زه ویدا به ریته خوار، هیچکس ئاویکی زولال و په وانیان بو ناهینی:

خوا ده فه رموی: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي أَلَهُ مِنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُحْيِرِ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾ (۲۸) ﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (۲۹) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾ (۳۰)

شیکردنه و هی ئه م ئایه تانه، له حه وت برگه دا:

له کو تایددا خوا ﷺ له بهر ئه وه ی که بببروایه کان هه میسه خه و نیان به وه وه ده بینی، که موحه ممه د ﷺ له کو لیان بیته وه و بهری و کو تایی به هه موو شتیک بی، خوا ﷺ به ییغه مبه ر ﷺ ده فه رموی:

(۱) - ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي أَلَهُ مِنْ مَعِيَ﴾، پێیان بلی: ئایا ده بینن [یا خود هه و آل م پی بدن، یان ئایا ده زانن] ئه گه ر خوا ﷺ خۆم و ئه وانه ی له گه لمدان، فه وتاندنی و له بهینی بردین، (وهك ئیوه پیتان خوشه و هه ز ده کهن).

(۲) - ﴿أَوْ رَحِمَنَا﴾، یا خود به زه یی له گه لمان به کارهینا، به وه ی دوامان بخات و جاری نه ما هریتی، یا خود ئه گه ر ئیمه ی فه وتاند، لیمان خوشبی و به زه یی پیمان دابی، یا خود به زه یی به ئیمه دا هاته وه و ئیمه ی سه رخست.

(٣) - ﴿فَمَنْ يُجِرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾ (له ههموو حالاندا) كى بېيروايان له نازاريكى به ئيش پهنا دهدات و دهپاريږي؟ ليره دا كه دهفرموئ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ﴾ بلى: ئايا دهزانن نه گهر خوا من و نهوانه لى له گهل مندا فهوتاندينى، بوچى وشه لى (هلاك) لى به كارهيئاوه بو مردن؟ وهلامه كه لى نهوهيه: نهوه له گهلدا روښتنى زاراوه و وشه كالى نهوانه، گوتوويانه: به هيلاك بچى، يان به هيلاك دهچى، چونكه ههنديك له زانايان دهلئين: مردن ههر مردنه، به لام (هلاك)، مردنيكى خراپه، كه نهوان وايان چاوه رى كردوه، پيغهمبهري خوا ﷺ به مردنيكى خراپه مري، نجا به پيى عه قلى نهوان و به پيى وشه كالى نهوان، تهعبيره كه لى هيئاوه، به لام له ههموو حالاندا: ئايا كى بېيروايان له نازاريكى به ئيش ده رباز دهكات؟ ليره دا له جياتى بفرموئ: ﴿فَمَنْ يُجِرْ﴾، چونكه پرووى دواندن له كافرهكانه، فهرموويه تى: ﴿فَمَنْ يُجِرُ الْكَافِرِينَ﴾، كه نهوه پيى دهگوتري: (وَضَعُ الْمُطَهَّرَ مَوْضِعَ الْمُضْمَرِ)، دانانى وشه لى ئاشكرا له جيى وشه لى راناو يان وشه لى شيردراوه.

(يُجِرُ): (أَجَارَهُ يُجِيرُهُ: أَي: حَمَاهُ يَحْمِيهِ)، په ناي دا، په ناي دهدات، بويش فهرموويه تى: ﴿الْكَافِرِينَ﴾، بو نهوه لى بيانناسي تى كه ئايا ئيوه لى بېيروا، كى په ناتان دهدات له نازاريكى به ئيش؟.

(٤) - ﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا﴾، بلى: نهو (خوا) به بهزه ييه، پروامان بهو هيئاوه و پشتمان بهس بهو بهستوه، (إِيْمَانٌ وَ تَوَكُّلٌ)، دوو شتى پيكه وه په يوه ستن و، ههر كه سى ئيماني به خوا بوو، پشتيشى پيى ده بهستى.

(٥) - ﴿فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾، له مهودوا بو تان ده رده كه وى، كتيه له گومرپايه كى ئاشكرا دايه، خويندراو يشه ته وه: (فَسَيَعْلَمُونَ)، نجا نه گهر (فَسَتَعْلَمُونَ) بى، واته: ههر له سهر دواندى كافرهكان به رده وامه، ئيوه له مهودوا دهزانن كى له گومرپايه كى پروون دايه، به لام نه گهر (فَسَيَعْلَمُونَ) بى، نهوه ئاوردانه وهيه له دواندى نهوان و نادیده گرتيانه: له مهودوا دهزانن و لتيان گه رى!.

(۶) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا﴾، بَلَى: ئایا دەبینن، دەزانن، هه‌والم پێ بدهن، ئەگەر ئاوێکەتان ڕۆچوو، (غَوْر)، بە مانای چاوگە، بەلام ئاوێکە پێ وەصفکراوە، لەبەر زێدەرۆیی کردن، یانی: (أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَائِرًا)، واتە: (ذَاهِبًا، غَائِبًا)، بە زه‌ویدا چووێ خوار ونبوو، پەنھان بوو.

(۷) ﴿فَن يَأْتِيَكُم بِمَاءٍ مَّعِينٍ﴾، ئایا کێ ئاوێکی ڕه‌وانتان بۆ دێنێ؟ وشە (مَعِين)، بە چەند جوړێک مانا کراوە:

أ- ئینو عەبباس گوتووێهێ: (مَاءٌ مَّعِينٌ أَي: مَاءٌ عَذْبٌ)، (أخرجه الطبري: ۳۴۶۱۹) ئاوێکی شیرین و زوڵال.

ب- سەعیدی کۆری جوبەیر گوتووێهێ: (مَاءٌ مَّعِينٌ: أَي مَاءٌ ظَاهِرٌ)، (أخرجه: الطبري: ۳۴۶۲۰)، ئاوێکی بەرچاوو بێتراو.

ج- قەتادەش (مَاءٌ مَّعِينٌ) ی، بە: (الماءُ المَعِينُ: الجَارِي)، (أخرجه: الطبري: ۳۴۶۲۱) ئاوێکی بێندراوی ڕه‌وان، لێک داوێهێ.

هەندێک لە تەفسیرەکان لێرەدا شتێکیان هێناوە، بۆ وێنە: (البحر المديد في تفسیر کتاب الله المجید)^(۱)، دەلێ: (قُرِئَتِ الْآيَةُ عِنْدَ مُلْحَدٍ، فَقَالَ: نَأْتِي بِالْمِعْوَلِ وَالْفُؤُوسِ، فَذَهَبَتْ عَيْنَاهُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ وَعِمِي، وَقِيلَ: إِنَّهُ مُحَمَّدٌ بْنُ زَكْرِيَّا الْمُتَطَبِّبِ، أَغَاذَنَا اللَّهُ مِنْ سُوءِ الْأَدَبِ مَعَ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى)، واتە: ئەم ئایەتە لە لای مولحیدێک خوێندراوەتەو، ئەویش گوتووێهێ: (نَأْتِي بِالْمِعْوَلِ وَالْفُؤُوسِ)، ﴿فَن يَأْتِيَكُم بِمَاءٍ مَّعِينٍ﴾ (۳۰) گوتووێهێ: پاچ و بیلان دێنێ [سەرئەنجام: ئاوێکە بە پاچ و بە بیل و خاکەنازان دێتەو] ئیدی هەر ئەو شەوێ ئاوی چاوانی ڕۆشتوێ کۆیر بوون، گوتراو: ئەو کەسێ ئەو قسەیهی کردوێ موحەممەدی کۆری زەکەریای خۆ بە پزیشکران بوو، خوا پەنامان بدات لە ئەدەبی خراپ لەگەڵ کتیبی خواو فەرماشتی خوا ی بەرزی بالادەستدا.

لیره دا کۆتایی به ته فیسیری سوورته قی (الملک) دینین، به لّام سی (کورتیه باس)، که چهند زانیارییه ک ده گرنه خۆیان له باره ی بیستن و دیت و عه قله وه، ده خهینه پروو، له باره ی بیستنه وه یازده ورده زانیارییمان ره چاو کردوون و، له باره ی دیتنه وه شه ش ورده زانیاری و، له باره ی عه قلیشه وه پینج و، هه موویان ده بن به بیست و دوو (۲۲)^(۱).

کورتیه باسیک له باره ی هه ندیک ورده کاری (بیستن) ده وه

تیمه لیره دا نامانه وۆ باسی کۆته ندای گوی و بیستن (جهاز السمع والأذن) بکهین، که ئه وه کتییکی سه ره به خۆی ده وۆ، وه ک له مه وسووعه ی: (ئیمان و ئیلحاد) دا، به ته فصیل له وه باره وه قسه مان کردوه، به لّام ته نیا هه ندیک ورده زانیاری ده خهینه پروو:

۱- بیستن له وردترین ههسته وه ره کانی مروّقه وه، هه تا ئیستا نه زانراوه چۆن مروّقه ده توانی ئاوازیکی خۆش له گه لّ ده نگه ده نگ و ده نگیک ناخۆش دا، لیک جیا بکاته وه، هه ردوو کیشیان هه ر ده نگن، به لّام ده نگیک که ئاوازی هه یه، وه ک ده نگی مۆسیقا، یان جریوه ی چۆله که یه ک، یاخود خوتیندی بولبولیک، یان قاسپه ی که ویک و، قووقه ی که له شیریک، یان گمه ی کۆتریک، له گه لّ هه راو زه ناو ده نگیک ناخۆش و بیزار که ر، بیستن لیکیان جیا ده کاته وه، که هه مووشیان هه ر شه پۆلی ده نگین و ئه و نیوه نده ی هه ردوو ک جوړه ده نگه کانی پیدای دین، هه ر هه وایه.

۲- ئه گه ر هه وانه بوایه، به هیچ جوړیک ده نگ نه ده بوو، هه ر بۆیه ش ئه وانه ی ده چنه سه ر مانگ، یاخود له سوړگه (قدار) دا به ده وری زه ویدا ده سووړینه وه وه له مه ودا ی

(۱) تیمه ئه م کورتیه باسانه هه موویان به پوخته یی، به لّام به دارشته وه ی خۆمان له ته فیسیره که ی د. محمد راتب النابلسی، ج ۱۰، ص (۲۱ و ۲۲ و ۲۳)، هیناومانن.

کیشکردنی زهوی ده چنه دهر، لهویدا به لاسلکی پیکه وه قسه ده کهن، چونکه هه وای لی نیه، تا کو هه وای ده نگه که یان نه قل بکات، ئنجا ئه گهر هه وای نه بی، ده نگ نابی، نه ک ههر بینین نابی، به بی هه وای ده نگیش ههر نابی، ئیمه کاتیک قسه ده که یان، وه ک چون به ردیک که فریده ده یه نیو ئاویکه وه، شه پۆلان ده دات، شه پۆلیک دوا یی شه پۆلیکی دیکه و... هتد، شه پۆله کانی ده نگیش به هه مان شیوه، که ده نگ به رز ده بیته وه، به ئه ندازه ی ده نگ به رز کردنه وه که، هه وایه که ش شه پۆله کان ده دات و، شه پۆله کانی هه وایه وه ده نگه ده گه یه نن به گو یی بیسه ر.

۳- له چاکه کانی خوا له سه ر ئیمه ئه وه یه، که ئه وه شه پۆله ده نگیه، دوا ی ئه وه ورده ورده خامۆش ده بیته وه، ئه گهر وانه بو وایه و ههر چی ده نگه هه رما بایه، له هه وادا و، هه مووی به ر گو یی مرو ف که وت بایه، ئه و کاته له ههر شو یینکی دنیا، به لکو له ههر شو یینکی گه ردو وندا ده نگیک هه بو وایه، ده هاته نیو گو یی ئینسانه وه: ده نگه هه وره تریشقه یه و برو و سکه یه ک له و په ری دنیا، له و سه ری دنیا ده نگه ته قینه وه یه ک، ده نگه هه وره نه ر په یه ک، هه مو و ئه وانه، ئه گهر ده نگه کان ورده ورده خامۆش نه بو و نایه و، هی و اش نه بو و نایه وه و هه مو و یان هات بانه نیو گو یی ئینسان، ئینسان یه کجار بیزار و ناره حه ت ده بو و.

۴- به شی بیزار و دهره وه ی کو ئه ندایه گو یی، پپی ده گو تری: سه یوان، وه ک چه تری گو ییه و ده نگه که کو ده کاته وه، ئنجا ئه ویش ده بینین قو رت و پیچ و لاری و تیدا هه یه، مادده ی گو ییش واته: سه یوانی گو یی، نه گو شتی ته و او وه نه ئیسقانی شه، به لکو مادده ی کرۆژ کرۆژه یه، که ئه گهر ئیسق بو وایه، ده نگه که به ره قیی، ده بیسترا و، ئه گهر گو شت بو وایه، ده نگه که ی ده مراند، به لام کر کر اگه یه و له نیوان ئیسقان و گو شتدایه.

۵- دوا ی ئه وه ی سه یوانی گو یی، چه تری گو یی، ئه و ده نگه کو ده کاته وه، ئنجا ورده ورده، به نیو جو گه له ی گو ییدا ده بیات و ده چی به په رده ی گو یی ده که و یی، که ئه ویش سی ئیسقانه کانی گو یی پییه وه به ستراون، که چه کوش و سندان و ئاو زینگن، ئنجا په رده ی گو یی که له رییه وه، به هو ی هه وایه که وه، ئه و ئیسقانه ش ده له رنه وه و له ئه نجامی ئه وه دا، بیستن دروست ده بی.

۶- ئەو سى ئىسقانانى گوئى، ئەو دەنگەى دىتە ئىويان، هەتا بىست (۲۰) ھىندەى خوئى لى دەكەن، ئەگەر دەنگەكە كپ بى، هەتا بىست ھىندەى گەورە دەكەن، يانى: ئەگەر بچووك و نزم و كەم بى، بەپىچەوانەشەو: ئەگەر زۆر بەرز بى، هەتا بىست ھىندە دەگونجى كپ بىكرىتەو، مەرج نىە يەكسەر بگاتە بىسەرەكە، بەلكو بە پىئى ئەوئى دەنگەكە پىويستە چەند گەورە بىكرى، ياخود ئەگەر گەورە بى، چەند كپ بىكرىتەو، چونكە ئەگەر ھەر بە كىپى بى، نابىستى و دەبى گەورە بىكرى، ئەگەر زۆرىش بە گەورەى بى، ماىەى جارزبوونە، بۆيە لە رپى ئەو سى ئىسقانانىو: چەكوش و سندان و ئاوزىنگ، دەنگەكە دەستكارى دەكرى، كە لە نىو ئامىرەكانى مروؤدا^(۱)، ھىچ شتىكى وانىە، كە بۆ خوئى ئەو دەنگە دەستكارى بكات، نزمى بكاتەو، ياخود بەرزى بكاتەو.

۷- دواى ئەو دەنگە بە پىچاو پىچەكانى گوئدا دەروات، كە چل ھەزار (۴۰،۰۰۰) پىچاو پىچى بىستنى تىدا ھەيە، ھەندىكىان دەنگەكە گەورە دەكەن و، ھەندىكىان نزمى دەكەنەو، بەپىئى پىويستى، ئنجا ئەوانەش ھەموويان پەيوەستن بە دەمارەكانى بىستەو، ھەتا دەنگەكە لە رپى ئەو جوگەلانەو، دەگاتە نىو گوئى نىوئەو (الأذن الداخلية).

۸- ئنجا تاكو ئىستا زانىارى دەستە پاچەيە وەك پىشتىش گوترا كە چۆن جىاوازى دەكرى بە دەنگىكە كە دەنگىكى خوشەو، مروؤ پىخوشە گوئى بۆ رادىرى و، دەنگىكە كە جارزكەرو بىزاركەرە، چۆن ئەو دوو دەنگە لىك جىادەكرىنەو؟!.

۹- دواى گوئى نىوەرەست (الأذن الداخلية)، ئەو دەنگە دەگوازىتەو بۆ مىشك و مىشك لى تىدەگات، ئەو دەنگە چىيەو ماناى چىيە؟!.

۱۰- جىئى سەرسووپمانە كە لە نىو گوئدا، لە نىو كوئەندامى بىستى دا، شوئىنىك ھەيە، دەنگەكانى تىدا دەپارىزرىن، بۆ وئە: كەسكە كە ئاشناتە، دەنگەكەى پارىزراو لە كوئەندامى بىستەدا، كە ئەگەر لە تارىكىشدا گوئى لە دەنگى بى، يەكسەر

(۱) واتە: ئەوانەى دەستكردى مروؤفن.

دەنگەكەى دەناسییەووە كێیە، یان ئەگەر دەنگی پشیلەیهك، یان وششەى ماریك، یاخود دەنگی سیسرکەیهك، لەبەر ئەوەى ئەو دەنگە لەویدا پارێزراوە، ئەگەر دەنگەكان نەپارێزراوانایە، ئەو كاتە نەتدەتوانی خواوەنى دەنگەكان، یان سەرچاوەى دەنگەكان لە یەك جیا بكەیهووە.

۱۱- بۆچی خوا ﷻ دوو گوێى بۆ مرۆف داناون؟ لەبەر ئەوەى ئەگەر ئینسان تەنیا یەك گوێى ھەبووایە، ئەو لایەى دەنگەكەى لێوھەدی، سەرچاوەى دەنگەكەى نەدەزانى، بەلام بەھۆى ئەووەو كە مرۆف دوو گوێى ھەن، لە ھەردوو گوێیەكانەووە دەنگەكە وەردەگیرى و، ئەگەر چركەیهك بكەیه (۱۶۲۰) بەش، ئەو دەنگە لە ماوەى كەمتر لەوھەشدا، ئەو مرۆفە ھەست دەكات بە سەرچاوەى دەنگەكە، بەلام ئەگەر تەنیا یەك گوێ بووایە، ئەو نەدەكرا، بەلام لەبەر ئەوەى لە دوو لایانەووە دەنگەكە دى، دەزانرى ئەو دەنگە ئایا لە پشەووەیە، لە پشەووەیە، لە كام لاوھە؟ بەھۆى ئەووەو كە لە دوو رێو دەنگەكە دەبیستى، ئەوھش حیکمەتێكى ئەوھە كە مرۆف دوو گوێى ھەن، حیکمەتێكى دیکەش ئەوھە ئەگەر بیستنى گوێیەكیشى لەدەستدا، ئەوھى دیکەیان ھێنێ.

کورته باسیک دهرباره ی وردہ کاری بیښ

پیشتریش باسما نکرده، که تيمه ليردها نامانه وې باسی کوته ندای چاوو
چونیه تی دیتو، پیکهاته ی چاو بکهین، که نهوه وردہ کاری زوری هیهو،
پیوستی به شوینکی تایهت دهکات، به لام ته نیا چهند زانیاریهک، ده خهینه روو:

۱- یه کیک له پیکهاته کانی چاو بریتیه له بیلبله (قرنیة)، که په رده یه کی روونه، پزیشکه کان
ناویان لیناوه: کیفی سه خاوه تمه ند (الغلاف الثبیل)، بوچی؟ چونکه نهو په رده روونه،
ورده دهماره کانی خوینی تیدا نین، بو نهوه ی روون بی، به لام تیا خانه کانی بیلبله
(قرنیة) چوون خوراکیان بو دهچی؟ نه گهر خانه کانی وهک خانه کانی دیکه ی جهسته
بوونایه، ده بووایه به دهماره کانی خوینه وه په یوه ست بن و له ریی نهو دهمارانه وه
خواردنیاں بو بچی، به لام نهو کاته ش ده بووایه له پشت توپریکی دهمارانه وه شته کان
ببینی، بویه دیتنه که لیل ده بوو، یاخود هر نه ده گونجا، یاخود روون نه ده بوو، بویه
خوا ﷺ خانه کانی نهو نه ندایه ی چاو که بیلبله (قرنیة) ی پی ده لین، نهو په رده
روونه ی وا لیکردوه، که هر خانه یهک خواردن ده دات به خانه یهک و لیسه وه بو
ته نیشته که ی و دهسته خوشکه که ی ده گوازیته وه، بو نهوه ی پیوست به وه نهکات له
ریی دهماره کانی خوینه وه، خواردنیاں بو بچی، به لکو هه موویان به ته نیشت یه که وهن
و خواردن دهچی بو نهو و، نهو ده دات به نهو، نهو دهیدا به نهو، بهو شیوه یه به
ته نیشت یه که وهن، وهک چوون خشته کانی دیواریک یه کدی مه حکم ده کهن و، پیوست
ناکات شتیکی دیکه له نیوانیاندا هه بی، نهوانیش به هه مان شیوه ن.

۲- پیکهینه ریکی دیکه ی چاومان هیه، پیی ده گوتری: گلینه (القزحیة)، نجا له (قزحیة) دا،
عهده سه ی چاو هیه، که پزیشکه کان تیدا سهرسامن، چونکه عهده سه ی چاو له چاودا
چه سپاوه له شوینی خویتی، به لام له گه ل دیتی شته کاند ده سووری، نهو گلینه یه:

(۱) له مه وسوعه ی: (دروشه وپی ئیمن و پویه لی ئیحد) د به به دریزایی له بره یه وه دواين.

۱- لەگەڵ دىتىنى شتەكاندا بەو لادا دەسوورى و بەولادا دەسوورى.

ب- بەپى ئەندازەى ئەو تىشك و پرووناكىيەى هەيه، رەفتار دەكات، رەفتارىكى ئۆتوماتىكى، ئەگەر شتەكە تاريك بى، زياتر دەكرىتەوه بۆ ئەوهى پرووناكىيەى زياتر بچىتەت و باشتەر بىنى، بەلام ئەگەر زۆر رۆشن بى، بە شىوہىەكى ئۆتوماتىكىيەى چاودىتەوه يەك، ئەھا ئەگەر ئىنسان شتىكى زۆر پرووناك دەبىنى، چاودىتەوه يەك، ئەگەر شتىكى تاريكىش بى، چاودىتەوه يەك، ئەوهش هەمووى بەبى ئەوهى تۆ بىرى لىبەكەيهوه، ئەو جوولەيه لە گلىنە (قزحیة) دا پروو دەدات، بە شىوہىەكى ئۆتوماتىكىيەى خواى پەروەردگار واى رىكخستەوه.

بۆ وینە: ئیمە يارى تۆپى پى دەبىنى، يان يارى تىنس دەبىنى، ئەو تۆپە لەبەر دەستى يان پى يارىزانەكاندا دى و دەچى، چ تۆپى پى و، چ بالەو، چ تىنس لەسەر مۆز كە دەكرى، ئەو تۆپە دىت و دەچى و، ئەو چاودى شوینى دەكەوى، بى ئەوهى تۆ بىرى لى بکەيهوه، يانى: بە شىوہىەكى ئۆتوماتىكىيەى جوولە جوولەيهكى خودى و لە خوہيهوه.

۳- پىكەينەرەيكى دىكەى چاودى هەيه، كە برىتە لە تۆرى چاودى (شبكية)، ئەو تۆرى چاودى، لە دە (۱۰) چىن پىكەتەوه، بەس چىنى كۆتايان لە (۱۳۰) ملیون خانەى خرىلەو درىژكۆلە. (المحروطة والطولية) پىكەتەوه، ئنجا ئەو خانە بازەيى و درىژكۆلە، هەموويان پەيوەست دەبنەوه بە تۆپە لە دەمارىكى چاويى، كە ژمارەيان نۆ سەد هەزار (۹۰۰،۰۰۰) دانەيه، ئەویش پەيوەست دەبىتەوه بە مېشك، تاكو مېشك ئەو وینەيهى دەكەوتە بەرچاودى بىخوینىتەوه، واتە: تۆرى چاودى لە دە چىن پىك دى، بەس چىنى كۆتايان لە (۱۳۰) ملیون خانەى درىژكۆلەو مەيلەو خرى پىك دى، كە ئەوانىش پەيوەستن بە نۆ سەد هەزار ريشالى دەمارەوه، ئنجا ئەویش وەك كىللىك پەيوەست دەبىتەوه بە مېشك و. ئەو وینانە لە رىي ئەو دەمارانەوه دەگەن بە مېشك و، مېشك تىي دەگات: ئەو وینەيه وینەى چىيە، چۆنە، قەبارەى، رەنگى، هەتا دوايى؟!

۴- ئىمە شەكان كە دەينىن، يەكەم: بە قەبارەى خۇيان دەيانىنن، دووهم: بە رەنگى خۇيان دەيانىنن، سىيەم: لە بارى ئاسايى خۇياندا دەيانىنن، بۇ وئە: شتېك ئەگەر رېك وەستا بى، تۆ بە رېكى دەيىنى و قەبارەكەشى چەندە، ئاوا دەيىنى، ھەروەھا درىژىيەكەى چەندە، پانىيەكەى چەندە، ئەستوورىيەكەى چەندە، بەو رەنگەى خۇى لەسەريەتى دەيىنى، ئەگەر سەوزە، ئەگەر شىنە، ئەگەر سىيە، ئەگەر رەشە، ئەگەر تىكەلە، ئنجا لە بارى ئاسايى خۇيدا دەيىنى، يانى: ئەگەر تۆزى لار بوويىتەو، دەزانى لار بۆتەو، ئەگەر چەمايىتەو دەزانى چەماوۋتەو، بۇ وئە: مروڤ تەماشاي ھەزار كەس بكات، يەك مليون كەس بكات، ھەر كامپىكان بە رەنگى خۇى دەيىنى و، بە قەبارەى خۇى دەيىنى و، لە دۆخى وەستانى ئاسايى خۇيدا دەيىنى، چونكە خوا ﷺ شەكەى بۇ ئاسان كىرووين، بۇيە ئىمە دەلىن: ئەو شتېكى زۆر سادەيە، بەلام بىگومان ھىچ كامپرايەك نىە لە دىيادا، بتوانى بەو شىوۋە بى، بەلام خوا ﷺ وای بۇ رەخساندووين، كە بە بى ئەوۋى ئەرك بكىشىن، ھەموو شەكان وەك خۇيان و لە دۆخى خۇيانداو، بە رەنگى خۇيان و بە قەبارەى خۇيان و بە ئەندازەى خۇيان، بە ژمارەى خۇيان، ئەگەر لىيان وردىيەو، دەيانىنن.

۵- چاو دەتوانى جياوازي لە نىوان پلەكانى رەنگدا بكات، بۇ يەك رەنگ دەتوانى جياوازي بكات لە نىوان ھەشتەد ھەزار (۸۰۰،۰۰۰) پلەى رەنگ دا، واتە: ھەر لە رەنگى سەوز ھەشتەد ھەزار، پلە، دەتوانى لىك بكاتەو، ھەروەھا بۇ شىن و رەش و مۆرو سوورو بۇ ھەموو رەنگەكان (۸۰۰) ھەزار پلە، بە رەنگىكى زۆر وردو، بە قەبارەى زۆر وردو بەشۋەى خۇى، ھەلبەتە ئەوۋەش دەگەرپىتەو بۇ ئەندازەى ساغىي چاوو مەوداى ئەو شتەى دەيىنى.

۶- شەشەمىن زانىبارى و كۆتايى لە بارەى چاۋوۋە كە دەمانەۋى بىخەينەروو، ئەوۋە: خوا ﷺ وەك چۆن دوو گويى بۇ مروڤ رەخساندوون، بۇ ئەوۋە سەرچاۋەى دەنگەكە بزانى، كە ئەگەر ھەر يەك گويى بووايە، نەيدەتوانى ئىنسان دەتوانى ئەزموونى بكات، گويىيەكت بگرە، ئەو دەنگانەى دىن، سەرچاۋەكەيان نازانى ھەر دەنگەو دى، بەلام

بەھۆی ئەوێوەوێوە کە دوو گوێن و ئەو جیھازە ی لە نێو مێشك دا ھەبە، کە (۱/۱۶۲۰) چرکە یە کدا بەراورد دەکات لە نێوان دوو دەنگە کانی کە بە دوو گوێیە کانی دەبێستێن، یە کسەر دەزانی سەرچاوە ی ئەو دەنگە لە کوێیە، ئنجا بۆ چاویش بە ھەمان شێوە، ئەگەر مەرۆف بەس یەك چاوی ھەبووایە، شتە کانی زیاتر بە یەك لا دەبینی، یاخود بە یەك پرووبەر دەبینی، بەلام ئیستا لەبەر ئەوێ دوو چاون، ھەم درێژی دەبینی، ھەم پانی دەبینی و، ھەم قوولایی دەبینی، چونکە ھەر کامیان وێنە کە دین، ئنجا بەھۆی ئەو نێوانە یانەوێوە کە بە ھەردووکیان دەبینن، قوولایی و ئەستوورایی شتە کانی دەبینی، ئینسان دەتوانی ئەزموونی بکات: دەست بخە سەرچاویکت و تەماشای شتێک بکە بە جۆریکی دەبینی، دوا ی دەست بخە سەر چاوە کە ی دیکە ت و، تەماشای ھەمان شت بکە، لەو لاوە تر دەبینی، بە لای کەمەوێوە ھەشت نۆ دە سانتیمیان بەینە، ئنجا ئەو بەینە بەھۆی دیتنی دوو چاوە کەنەوێوە، نامین و رێک دەبینی، ئەگەر نا تۆ چاویکت دابخە، بە چاویکت تەماشای بکە، بۆ وێنە: تەماشای ئەو قەلەمە دەکە ی لەلایەك دەبینی، دوا ی بە چاوە کە ی دیکە ت لەلایەکی دیکە دەبینی و، بەولادا دەچێ، بەلام کە بەھەردووکیان دەبینی، رێک لە دۆخی ئاسایی وەستاوی خۆیدا دەبینی، واتە: ئەگەر مەرۆف دوو چاوی نەبوونایە، زۆر بە زەحمەت دەیتوانی دەزوویەك بە دەرزێیە کەوێوە بکات، بەگشتی شتە کانی لە دۆخی ئاسایی خۆیاندا بین.

کورته باسیک دہر بارہی عقل و میثک

ئجنا دینہ سہر خستہ پرووی هہندیك ورده زانیاری، كه پینج ورده زانیاری، له بارهی عقل و میثكهوه، ههلبهته عقل بریتیه له فام و هوش و بیر کردنهوه، ههموو ئهو پڕۆسانهی دیکه، وهك هه لگرتنی زانیارییهكان و، پاراستنیان و، شیکردنهوهی شتهكان و، گه پانهوه بو پابردوو و، پیشبینی کردنی داهاتوو، ئهوانه ههموویان کارهکانی عقل و، ئهوهی تاكو ئیستا زانست بو دهرکهوتوه، ئهوهیه كه ئهوانه ههموویان په یوهندیان به میثكهوه ههیه، یانی: دهماغ كه له نیو كهلهی سهردايه، كه ئهوهش شتیکی دیکه ی زور حهکیمانه ی خوای پهروهردگاره، خوا ﷺ ئه ندامهکانی مرووف ههتا ههستیار ترو گرنگ ترو بایه خدار ترو پیوستر بن، له شوینی مه حکمتردا دایان، وهك دهبینن: عقلی خستوته نیو كهلهی سهرهوه، كه ئیسقانهکانی زور مه حکم و، زور كهس واده زانی كهلهی سهر ههمووی یهك پارچه و یهك ئیسقانه، بهلام وانیه و چهندان پارچه ئیسقانه و بهیه كهوه په یوهست کراون، بو ئهوهی ئه گهر یه کیکیان زیانی هینا، ئهوهی دیکه ههمووی درزنهبا، وهك گوژهیهك كه دهشکی ههمووی دهشکی، یان شووشهیهك كه دهشکی ههمووی دهشکی، بهلكو كهلهی سهر چهند پارچه ئیسکیكهو، به ههموویان كهلهی سهر پیک دین و، زوریش مه حکمه و خوای کارزان میثکی لهویدا داناوه، ههروهها دل و جهرگ و سییهکانی خستونه نیو قهفهزه ی سینگهوه، ههروهها چاوی خستوته نیو چالی چاوهوه، كه ئیسقانیكه ههمومان كهله سهری مرووفی مردوومان بینوه، چالی چاو ئیسقانیكه كوئدر او، چاو خراوته ئهوی، ههروهها گوئی، شوینه كه ی زور مه حکمه و له نیو كهلهی سهردايه.

۱- یه كهمین زانیاری له بارهی میثكهوه، ئهوهیه كه خوا ﷺ خستویه ته مه حکمترین شوینی جهستهوه، كه كهلهی سهره.

۲- زانیارییه کی دیکه ئەو هیه که له مێشکدا سەدو چل ملیار (۱۴۰،۰۰۰،۰۰۰،۰۰۰) خانە هەیه، پێیان دەگوێری: خانە پالەدرەووەکان (الخلاية الإستنادية)، که تاكو ئیستا زانستی پزیشکگه‌ری و توێکاری ئه‌رکی ئەو سەدو چل (۱۴۰) ملیار، خانەیه‌ی باش بۆ دەر نه‌که‌وتوه، واته: مێشک تاكو ئیستا خۆی نه‌ناسیوه، په‌ی به‌ هه‌موو نه‌یه‌نییه‌کانی خۆی نه‌بردوه، به‌لام ئیمه‌ به‌ عه‌قل و مێشک ده‌زانین و، بیر ده‌که‌ینه‌وه، زانیارییه‌کان له‌ویدا کۆده‌که‌ینه‌وه، شتمان به‌بیر دێته‌وه، پێشبینی ده‌که‌ین و، شی ده‌که‌ینه‌وه... هتد.

۳- زانیارییه‌کی دیکه ئەو هیه که له ئێو مێشکدا چوارده (۱۴) ملیار خانە هەن، پێیان ده‌گوێری: خانە توێکلییه‌کان (الخلاية القشرية)، که خه‌یاڵکردن و، وێناکردن و، دادوه‌ری کردن و، زانیاری هه‌لگرتن و، شیکردنه‌وه و بیرکردنه‌وه، ئەوانه هه‌موویان په‌یوه‌ندیان به‌و (۱۴) ملیار خانەیه‌وه هه‌یه، ئینسان ئەگه‌ر بیر بکاته‌وه: ئەگه‌ر گریمان ئەو (۱۴) ملیار خانەیه‌ش، که زانیاری هه‌لگرتیان تێدايه، وه‌ک خانەکانی دیکه‌ی جه‌سته‌ی مردبانه‌یه‌و نوێبووبانه‌وه، مڕۆڤ هه‌ر به‌ین به‌ین، هه‌رچی زانیاری هه‌یه‌تی، هه‌مووی فۆرمات ده‌بۆوه، وه‌ک کۆمپیوتەر، دوا‌ی ده‌بووايه دووباره هه‌مووی فێر بێته‌وه! بۆ وێنه: بابایه‌کی پزیشک که چه‌ندان ساڵ خوێندوویه‌تی، تاكو پسرۆری له‌ بوارێکدا په‌یدا کردوه، ئەگه‌ر ئەو چوارده ملیار خانانه‌ی مێشک، که په‌کێک له‌ کاره‌کانیان ئەو هیه هه‌رچی زانیارییه، ئەوان هه‌لیده‌گرن، ئەگه‌ر هاتباو خانەکانی مێشکیش وه‌ک خانەکانی دیکه‌ی جه‌سته‌ی نوێبووبانه‌وه و مردبان و، ه‌ی دیکه‌یان هاتبايه‌وه جێ، ده‌بووايه به‌رده‌وام مڕۆڤ خه‌ریکی ئەوه‌بووايه زانیارییه‌کانی دووباره بکاته‌وه، به‌لام ئەو خانانه‌ی مێشک خوا ﷻ وای خوێندوون، گۆزانیان به‌سه‌ردا نایه‌ت و نامرن، وه‌ک خانەکانی جه‌سته، به‌لکو چه‌سپاون و هه‌ر کامێکیان مردیش، ه‌یچ نایه‌ته‌وه جێ و کۆتایی پێ دی، هه‌روه‌ها خوا وای خوێندوون، ئەگه‌ر هه‌ندیکیان مردن، هه‌ندیکیان کاری په‌کدی ده‌که‌ن و هه‌ول ده‌ده‌ن ئەو که‌لێنه‌ پر بکه‌نه‌وه و قه‌ره‌بووی بکه‌نه‌وه.

جاریکی دیکەش دەئین: ئەگەر هاتباو ئەو (۱۴) ملیار خانەیهش وەك خانەکانی دیکەى جەستە مردباناىە، گە هەرچی کاری بیر کردنەو و زانیاریى هەلگرتن و دادوەریی کردن و پیشبینی کردن و ... هتدە، پەيوەندى بەوانەو هەیه، دەبوایە پزىشك، ئەندازىار، پارىزەر، بازرگان، چووتیار، قوتابى و مامۆستا، هەموو ئەوانە بەردەوام خەرىكبان، زانیاریەکانى خۆیان فێر ببنەو و دووبارەیان بکەنەو، کە ژيان بەو شیۆهە هەر ئەدەچوو سەر، بەلکو دەبوایە هەر کاتیک کەسێک دەهات بۆ لات، دووبارە بلی: ئەرى جەنابت كى بووى، ئەگەر نىزىكترین كەسىشت بى، چونكە زانیاریەكە سەراوەتەو و پۆشیتەو!! بەلام خوا ﷻ وای خوڵقاندوون، ئەو خانانەى مێشك، کە نامرن و زانیاریەکانیش لە نىواندا پارىزاراون.

۴- زانیاریەکی دیکە لە بارەى مێشکەو ئەو هەیه، کە ئەگەر مەروۇفێك دەورى شەست (۶۰) سأل بژی، لەو ماوەیەدا هۆشدان (ذاکرة) ى کە زانیاریى تیدا کۆ دەکریتەو دەتوانی حەفتا (۷۰) ملیار زانیاریى و وێنە لە خۆیدا کۆ بکاتەو، زانیاریى و وێنە بە بیستەو، وێنەى دیتى و، وێنەى بۆنکردن و، وێنەى قەبارە، لە حالیکدا کە ئەو هۆشدان (ذاکرة) یە، بە قەدەر دەنکە نىسکێکە، کەچی دەتوانی (۷۰) ملیار زانیاریى و وێنە -- کە مەبەستمان بەس وێنەگرتن نیه، بەلکو تام و بۆن و پەنگ و قەبارەو دەنگ و هەموو ئەوانە - حەفتا ملیار دانە لە خۆیدا کۆ بکاتەو، لە ماوەى شەست (۶۰) سأل تەمەنى مەروۇفا.

۵- زانیاریەکی دیکەش، کە زۆر زۆر گرنگە، ئەو هەیه کە لە نێو مێشکدا، ئەو زانیاریانە لە سى شویناندا هەلدەگیرین، واته: لە هۆشدان (ذاکرة) دا:

۱- شوینیکیان کە بە ئاسانى دەستى دەگاتى بە ئاسانى دیتەو یادی.

۲- شوینیکیان مام ناوەندیە.

۳- شوینیکیشان دوورە، بۆ وێنە: ناوی مندالەکانت و ئىشەكەت و پسپۆریەكەت لە کارەكەتا، هەموو ئەو شتانەى پۆزانە ئىشت پێیانە، هۆشدان (ذاکرة)، ئەو زانیاریانە

له نیزیکتێن شوێندا دادهنێ، که به ئاسانی دەستت بیانگات، بهلام زانیارییهکانی دیکه که به پهله پێویست نین، بۆ وێنه: ژماره تهلهفونێک، ناوی شوێنێک، یان زانیاریی له باره ی کهسێکهوه، که زوو پێویستیی پێی نیه، ئهوه له نیوهراستدا دادهنرێ و، ئهوانهش که کهم وا ههیه کارت پێیان بێ، مێشک له شوێنێک دا ههلیاندهگرێ که دووره دهستهو لچهپه، چونکه کهمتر ئیشت پێیان دهبێ.

۶- زانیارییهکی دیکه له باره ی مێشکهوه ئهوهیه، که به ئەندازه ی ئهوه ی مروۆف گرنگی به شتێک دهات، شتێکی له لاگرنگ و بایهخداره، ئهوه شته ی ئاسانتر دێتهوه یاد، یاخود باشت له مێشکیدا پارێزراوه، یانی: شتێک ههتا بهلاتهوه گرنگتر بێ و، زیاتر جێی بایهخ بێ، مێشک باشت ههلیاندهگرێ و چاکتر دهپارێزێ، بۆیه جاری وایه کهسێک که قسهیهکی لامسه رلایی دهکات، یان شتێکی، دهبیستی بهلاتهوه گرنگ نیه، یان پێت خوش نیهو ههزی لێ ناکه ی، زوو له بیرت دهچێتهوه، بهلام شتێک که زۆر جێی مه بهست و بایهخت بێ و خوشت بوێ، بۆ وێنه: کهسێکت زۆر خوشبوێ، یان ههوالێک که بهلاتهوه جێی بایهخه، مێشک باشت دهپارێزێ، واته: ئەندازه ی گرنگیادانی تۆ به شتێک، مێشک واداردهکات هوشدان (ذاکره) واداردهکات، ئهوه زانیارییه باشت پرارێزێ، ئنجا ئهگەر وێنه ی کهسێکه، ئهگەر دهنگیهتی، ئهگەر تایبهتمهندییهکیهتی، یان زانیارییه کهوه ههوالێکه، ههمیشه ئەندازه و پله ی بایهخدان و گرنگیادانی مروۆف به شتهکان، مێشک واداردهکات، که ئهوه شتانه باشت پرارێزێ و، دوا یی ئاسانتر به دهستیانهوه بدات و بیانیهینێتهوه پێش.

ئهمانه چهند ورده زانیارییهک بوون له باره ی ههر کام له کوئهندامی بیستن و دوو گوێیهکان و، کوئهندامی دیتن و، ههر دوو چاوهکان و، کوئهندامی مێشک، که وهک گوتمان: مێشک بریتیه له چهق و ئامراز ی عهقل و هوش و بیرکردنهوه و، ههموو ئهوه پرۆسانه ی په یوهندیان به عهقل و هوشهوه ههیه.

لێره دا کوئای ی بهم دهرسه مان دێنین و، بهم دهرسه ش کوئای ی به کو ی تەفسیری سوورەتی (المَلِك)، دێنین.

له خوای پهروهردگار دهپارینهوه: که به لوتف و کهږه می بی سنووری
 خوای یارمه تیمان بدات، هه رچی زیاتر بیر بکهینهوه و رامین و وردینهوه،
 له ههردوو کتیبی بینراو و بیستراوی خوای، کتیبه بینراوه کهی که گهردوونه، به
 خوشمانهوهو، کتیبه بیستراوه کهشی که قورئانه، بیگومان ئیمه ههتا له کتیبی
 بینراوی خوا زیاتر رامین، له گهردوون دروستکراوه کانی خوا، باشت ده زانین
 خوا چی دروستکردوهو، چونی دروستکردوه؟ ههروهها تاکو زیاتر سه رنجی
 کتیبی بیستراوی خوای پهروهردگاریش بدهین، که قورئانه، زیاتر ده زانین خوا
 ﷺ چی فهرمووهو، چونی فهرمووه؟ هیچ گومانیش لهوهدا نیه، که ههتا زانیاری
 زیاتر پهرده لهسه نهینیه کانی کتیبی بینراوی خوا هه لدا تهوهو، زیاتر کهشف
 بن، راستی و تیرو تهواوی کتیبی بیستراوی خواو، فهرمیشتی خوا، زیاتر
 دهرده کهوی، ههروه که نایه ته کهی سوورتهی (فصلت)، که پیشتر تهفسیرمان کرد،
 ده فهرمو: ﴿سَرُّيْهِمْ ءَايَتِنَا فِي الْاَفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَّلَمْ
 يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ (۵۳) ﴿سَرُّيْهِمْ﴾، له مهودا پیشانیان
 دهدهین، چیان پیشان دهدهین؟ ﴿ءَايَتِنَا﴾، نیشانه کامان ﴿فِي الْاَفَاقِ﴾، له
 ئاسویه کاند واته: له گهردوون و له دور بهریاندا ﴿وَفِي اَنْفُسِهِمْ﴾ ههروهها له
 خوشیاند ﴿حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ﴾، ﴿حَتَّىٰ﴾، لیره دا:

أ- دهگونجی بو گهیشتر به نامانج (لبلوغ الغاية) بی، واته: تاکو سه رهنجام بویان
 ده رکهوی، که ههقه.

ب- دهشگونجی ﴿حَتَّىٰ﴾، لیره دا به مانای: (کی) بی، (کی) یبیین لهم تاکو بویان ده رکهوی
 که ههقه، چی ههقه؟ یانی: تاکو بویان ده رکهوی که قورئان ههقه، ههتا نیشانه کانی خوا
 له ئاسویه کان و له خودی خوشماندا زیاتر ده رکهون، راستی و تهواوی تهو قورئانه
 پتر ده رده کهوی، قورئان هه ندیک ئاماژهی تیدا هه، به خوشمان و به دهوور به ریشمان،
 زیاترو چاکتر راستی کتیبی خوامان بو ده رده کهوی، یاخود: تاکو ههقانیهتی خوای
 بهرز، پهروهردگاریهتی و، به دیهینه ریتی و، ته نیا خاوه ندریتی و، ته نیا په رستراویتی

خوامان زیاتر بۆ دهرکهوۆ، دوايی خوا دهفهرموۆ: ﴿أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾، ئايا بهس نيه بۆ پهروهردگارت، که ئاگاداری ههموو شتيکهو چاوديره بهسهر ههموو شتيکهوه، خوايهك که چاوديره بهسهر ههموو شتيکهوهو، ئاگاداری ههموو شتيکه، ئهو خوايه ئهو فهرمايشتهی فهرمووه، کهواته: ئهو فهرمايشتهی خوا، ئاماژهی به ههر شتيك له شتهکانی که خوا دروستیکردوون، کردبۆ، پيک وهك خۆی که ههيه، ئاوا ئاماژهی کردوه، بۆيه تاكو پهرده زیاتر لهسهر دروستکراوهکانی خوا ههلبدریتهوه، ههقانییهت و پاستی و تیرو تهواوی فهرمايشتی خوا، زیاتر دهردهکهوۆ، ههروهها ههتا به دروستکراوهکانی خوا ئاشناتر بین، به بهدییهنهر و پهیداکهرو داهیهنهر و رهخسینهری ئهو شتانهش، که خوا بالادهسته، ئاشناترو زانتر دهبین.

خوا زیاتر تهو فیقمان بدات که له ههر دوو کتییی قورئان و گهر دوون، زیاتر شارهزا بین و بهر چاو پروون بین، تاكو ههم بزاین خوا ﷺ چی دروستکردوهو، چۆنی دروستکردوه؟! ههم بشراین خوا ﷺ چی فهرمووهو چۆنی فهرمووه؟!..

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہفسیری سوورہتی

الْقَلَمِ

دەستپىك

مىسۇلمانانى بەرپىزۇ خۇشەۋىست!

ئەمىرۇ كە (۲۹) رەمەزانى سالى (۱۴۴۱) ى كۆچىيە، بەرانبەر: (۲۰۲۰/۵/۲۲) ى زائىنى، لە شارى ھەۋلىر، خوا پشتىۋانمان بى، دەست دەكەين بە تەفسىر كەردى سۈرەتى (القلم)، سەرەتا پىناسەۋ نىۋەپۇكى ئەم سۈرەتە موبارەكە لە ھەۋت (۷) بىرگەدا دەخەينەرۋو:

پىناسەۋ سۈرەتى (القلم) و بابەتەكانى

يەكەم: ناۋى ئەم سۈرەتە:

ئەم سۈرەتە باۋترىن ناۋى بىرىتتە لە (سورة القلم)، بەلام دوو ناۋى دىكەشى بۇ بەكارھىنراۋن:

يەكەم: سۈرەتى (ن وَالْقَلَم).

دوۋەم: سۈرەتى نوون (ن).

دوۋەم: شۈينى دابەزىنى:

ئەم سۈرەتە لە شارى مەككە دابەزىۋە، ھەرچەندە ھەندىك لە زانايان بە سۈرەتتىكى مەدىنەيان دانائە، بەلام زۆربەى ھەرە زۆرى نىزىك بە يەكەنگى بۇچوونيان واىە مەككەيىە، لە سەرەتاي قورئانى مەككەيىشدا دابەزىۋە، ۋەك دواتر بۇمان دەرەدەكەۋى لە كاتى تەفسىرى ئايەتەكاندا.

سۈبھە: ژمارەى ئایەتەکانى:

ژمارەى ئایەتەکانى پەنجاو دوو (۵۲) ئایەتە، کەس نە یگوتو پەنجاو یە کە
(۵۱)، یان پەنجاو سۈبھە (۵۳)، یان کەمتر یان زیاتر.

چوارەم: ریزبەندیى لە موصحف و لە دابەزیندا:

ریزبەندیى ئەم سوورپەتە موبارپە کە لە دابەزیندا، بە گوێرەى قسەى جابیری
کۆرپ زەید، ژمارە دوویەو لە دواى سوورپەتە (العلق) دابەزیو، دواى (المزمل)
ئنج (المذثر)، یانى: یە کەمین سوورپەتیک کە دابەزیو، پێنج ئایەتە سەرەتای
سوورپەتە (العلق) ن، دواى ئەم سوورپەتە دابەزیو، ئنج سوورپەتە (المزمل)،
ئنج سوورپەتە (المذثر)، بەلام بەپێى بۆچوونى عایشە دایکى برواداران خوا
لێى رازى بێ و، جابیری کۆرپ عەبدوللا خواى بە بەزەیی لە خوێ و بابى
رازى بێ، پێش ئێوە پێنج ئایەتە سەرەتای (العلق) لە ئەشکەوتى حیرادا بۆ
سەر دلى موبارپە کى پێغەمبەر ﷺ دابەزیون، کە بە سەرھاتە کەى لە صەحیحى
بوخارییدا هاتو، کە جیریى ﷺ سى جارێ پێغەمبەرى خاتەم بە خوێەو
دەگوشتى و پێى دەلى: بخوینە، ئەویش دەفەرموێ: خویندەوار نیم، جارى
سۈبھە یان چوارەم پێى دەلى: بخوینە، ئەویش دەفەرموێ: چى بخوینم؟
دەفەرموێ: ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝ (۲) أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝ (۳)﴾
الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝ (۵)﴾، دواى سوورپەتە (المزمل) دابەزیو،
دواى ماوہیە کە لە وەستانى وەحیی، ئنج من ئەو بۆچوونەى عایشەو جابیری
کۆرپ عەبدوللا زیاتر بە دلە، وە کە عایشە خوا لێى رازى بێ لەو بارەو
لە صەحیحى بوخارییدا هاتو کە گوتوویەت: ﴿إِنَّ أَوَّلَ مَا أُنْزِلَ سُورَةٌ: ﴿أَقْرَأْ
بِاسْمِ رَبِّكَ ۝ (۱)﴾، ثُمَّ قَتَرَ الْوَحْيُ ثُمَّ نَزَلَتْ سُورَةُ الْمُذْثَرِ﴾، لە قورئان یە کەمین
سوورپەتیک کە دابەزى سوورپەتە (أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ) بوو، دواى ئەو وەحیی
وەستا، ئنج سوورپەتە (المذثر) دابەزى.

جاییری کوری عەبدوللا (خوا له خووی و بابی رازی بی) گوتووێهتی: **إِنَّ سُورَةَ الْمُدَّثِّرِ نَزَلَتْ بَعْدَ قُرْآنِ الْوَحْيِ**.

سوورەتی (المدثر) دوای دابرازی وه حی -- ئایا چەند پۆژیک بووه، چەند ههفتهیهك بووه - دابه زیوه.

به لام وا پێده چۆ و وای تێده گهم له دوای ئایه تهکانی سه ره تای سوورەتی (العلق) سوورەتی (المزمل) دابه زیبی، که خوای زاناو توانا ده فره موو: **﴿يَا أَيُّهَا الْمَزْمِلُ ۝۱ قُلِ اللَّيْلُ إِلَّا قَلِيلًا ۝۲ نِصْفُهُ ۝۳ أَوْ أَنْقَضَ مِنْهُ قَلِيلًا ۝۴ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَبِّيَ الْفَزَاءَ تَرْتِيلًا ۝۵﴾** **﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝۱ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝۲﴾** (المدثر) دابه زیبی، چونکه له سوورەتی (المدثر) دا ده فره موو: **﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝۱ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝۲﴾** (المدثر، ئەه ئه وه که سه ی خوۆ له نوینه وه پێچاوه! هه لسه وه خه لک بترسینه وه ئاگاداریان بکه ره وه، به لام سوورەتی (المزمل) ته نیا فه رمان کردنه به پێغه مبه ری خوا ﷺ، وه ک خودی خووی، له پرووی شه و نوێژو په رستشی زیاترو قورئان خویندنه وه، که په یوه ندی خوی زیاتر له گه ل خوا دا مه حکم بکات، دوایی له قوئاغیکی دیکه دا سوورەتی (المدثر) دابه زیوه.

هه ره وه ها پیم وایه ئەم سوورەته ماوه یه ک دواتر دابه زیبی، نه ک وه ک جاییری کوری زهید ده لئ: دووهمین سوورەت بی، من پیم وایه ماوه یه کی پێچوو ه تا کو دابه زیوه، (المزمل) و (المدثر) هاتوون، په نگه سوورەتی دیکه ش دابه زیبن، ده گونجی ئەم سوورەته به پێی نیوه پۆکه که ی که ته ماشای ده که یین، کانتیک بو پێغه مبه ری خوا ﷺ دابه زیبی، که خووی و هاوه لانی گه یشتبه قوئاغیکی سه خت و دژوار، هه وه ها سوورەتی (العلق) یش، هه رچه نده پێنج ئایه ته که ی سه ره تای یه که مین ئایه تیکن دابه زیبنه سه ر دلی پێغه مبه ری خوا ﷺ، به لام ئایه تهکانی دوایی، ئەگه ر سه رنجیان بده یین: ده زاین دواتر دابه زیون، ئەمه ش ده فی کو ی ئایه تهکانی ئەو سوورەته یه: **﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝۱ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝۲﴾**

أَفْرَأَ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ ﴿٦﴾ إِنَّ رَأَاهُ اسْتَفْعَى ﴿٧﴾ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَى ﴿٨﴾ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّى ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَىٰ الْهُدَىٰ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالْقَوَىٰ ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾ ﴿العلق﴾

هەر دیاره ئەو ئایەتەکانی سوورەتی (العلق): (٦ - ١٩)، کاتیک دابەزیون کە پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتۆتە نێو بگەرە بەردە، لە گەڵ ئەهلی کوفردا، کەوتۆتە حالەتی هەپەشە لێکرانەو، بە سەرھاتە کە لە سێرە ی ئێبنو هیشامیش دا هاتو.

بۆیە من پێم وایە هەر کام لە سوورەتەکانی (المزمل) و (المدثر) بە دوا ی یە کدا پێش سوورەتی (القلم) دابەزیون، وە ک لە سێرە ی ئێبنو هیشام و، لە صەحیحی بوخاریشدا هاتو.

کەواتە: ئەو هی هەندیک لە زانایان دەڵێن، مەرج نیە بە رەھایی وەربگیرێ، ئەوانیش ئەگەر شتێکیان لە پێغەمبەری خوا ﷺ بیستبێ، ئەگەر نا کەوتۆتە سەر تێوەرمانی خوایان و، هەلسەنگاندنی خوایان، کە ئایا ئەو سوورەتە دەگونجێ کە ی دابەزیبێ، کامیان پێش کامیان بێ و، کامیان دوا ی کامیان بێ؟ هەر بۆیە ش ریزکردنی سوورەتەکانی قورئان بە پێی ریزبەندیی دابەزینیان نیە، بە لکو بە هەندیک ئیعتیباری دیکە یە، یەکی ک لە ئیعتیبارەکان بریتیە لە قەبارە ی سوورەتە کە، سوورەتی (الفاتحة) دیارە کە وە ک سەردێرو پیرستی قورئان وایە، بۆیە لە پێشەو هیە، دوا ی وی لە رووی قەبارەو سوورەتی (البقرة) یان داناو، کە لە هەموویان گەورە ترە، هەلبەتە دوا ی سوورەتی (النساء) لە (آل عمران) گەورە ترە، بە لām (آل عمران) پێشخراو، چونکە دەگونجێ لە رووی ریزبەندیی دابەزینەو، پێش (النساء) کەوتبێ، ئنجا (النساء) و (المائدة)، ئنجا سوورەتە

مەككیەكانى: (الأنعام) و (الأعراف) لە پرووی قەبارەو ە گەورەترن، یانى: ریزکردنى سوورەتەكان لە موصحفەدا زیاتر، تەماشای قەبارەیان کراوە، ئەگەر نا تەماشای ریزبەندیی دابەزینیان بکەدایە، دەبوایە سوورەتەكانى: (البقرة، آل عمران، النساء، المائدة) کەوتبە دواتر.

پێنجەم: نیوەرۆکی:

ئەم سوورەتە بە گشتی هەمان نیوەرۆک و سرووشتی قورئانی مەككەیی هەیە، دەتوانین بڵێین: پەنجاو دوو (۵۲) ئایەتەكەى ئەم سوورەتە موبارەكە بۆ سێ تەوهر دابەش بوون:

تەوهری یەكەم: ئایەتەكانى: (۱ - ۱۶)، باسی پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ و، پووچەڵکردنەوێ تۆمەتی ناحەزانى، كە بە شیت و سەرگەردانیان داناو، لە میانى ئەمەشدا باسی بابایەكی ملهوپ لە كافرهكان كراوە، كە نۆ سیفەتی زۆر خراپى لى هەڵدراون، ئایەتەكانى خوای بە ئەفسانەى پیشینان داناون و خواش هەپەشەى نیشانە لەسەر لووت دانانى لى دەكات: ﴿سَنَسْفُهُ عَلَىٰ الْخُرْطُومِ﴾ (۱۶).

تەوهری دووهم: ئایەتەكانى: (۱۷ - ۳۳)، كە دەكاتە حەقەدە (۱۷) ئایەت و، باسی بەسەرھاتی خاوەنانى باخەكەيە، كە چۆن وىستووایە بەر لەوێ هەژاران و نەداران پى بزائن، بەرھەمى باخەكەیان بچن و بپرن، بەلام كاتىك ئەوان لە شیرینی خەو دابوون، خوا ﷻ بەلایەكی بۆ باخەكەیان ناردو، بەلایەكی وێرانكەرو، باخەكە بۆتە زەویيەكی پرووتەنى سووتماك و هەرچی بەرومیوێ هەبوو، سووتاوو بوو تە قەرەبرووت، ئەوانیش دوایی پەشیمان بونەو، ئومێدیان خواستو كە خوای كاربەجى باشتەر لە باخەكەیان پى بدات.

تەوهری سێیەم: ئایەتەكانى: (۳۴ - ۵۲)، ئەو نۆزدە (۱۹) ئایەتە، چەند مەسەلەيەكی جۆراو جۆری تێدان، بەلام لە بازنەى باسی پۆژی دوايیدا، كە بپروایان، رەنجەرۆ

دەبن و، لە کۆتاییشدا ئامۆزگاریی خوا بۆ پیغەمبەر ﷺ که خۆراگر بێ، لە هەلۆیستی پەلەکردن و کەم تەحەممولانەدا وەك یونووس عَلَيْهِ السَّلَام نەبێ: ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾ (۴۸)، دواییش جاریکی دیکە خواى بەرز لەم ئایەتەدا گەراوەتەووە بۆ سەر ئەسلى مەبەست، که سوورەتەکە پێی دەست پێکرد، که دژایەتی کافرەکانە بۆ قورئان و، بۆ پیغەمبەری خواش ﷺ.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

تیمە هەشت تاییەتمەندییمان لێ خستووئەتە روو:

تاییەتمەندیی یەكەم: تەنیا لەم سوورەتەدا خوا ﷻ سویندی خواردووە بە قەلەم و بەوێ پێی دەنووسری، سویند لەسەر خوراوەکەش (المقسم علیه) ئەوێیە که موخەممەد ﷺ شیت نیە، وەك ناحەزانی گوتووێانە، ئەمە لە ئایەتەکانی: (۱ - ۲) ی سەرەتادا هاتووە.

تاییەتمەندیی دووهم: تەنیا لەم سوورەتەدا پیغەمبەری خوا موخەممەد ﷺ پێناسەکراوە بەوێ: بێگومان تۆ لەسەر رەوشتیکی مەزنی، وەك دەفەرموی: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾.

تاییەتمەندیی سێهەم: تەنیا لەم سوورەتەدا یەكێك لە ناحەزانی پیغەمبەری خوا ﷻ بە نۆ (۹) سیفەتی خراپ وەسف کراوە بە دواى یەكدا، لە ئایەتەکانی: (۱۰ - ۱۳).

تاییەتمەندیی چوارەم: بەسەرھاتی ھاوئەلانی باخەکە (أصحاب الجنة) تەنیا لەم سوورەتەدا هاتووە، لە ئایەتەکانی: (۱۷ - ۳۳) دا.

تاییەتمەندیی پێنجەم: تەعبیری: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾، ئەو رۆژەى لاق وەدەرەخری (یان لوولاق وەدەرەخری)، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتووە لە

ئایەتى ژمارە (۴۲)دا، كە زانایان مشت و مړى زۆریان لەسەرى بوو: ئایا ئەمە مەبەست پێى سیفەتێكى خواپە، یاخود تەعبیری كە عەرەب بە کاریان هێناوە بۆ كاتى ئەنگانەو سەغڵەتیی؟ دوایى باسى دەكەین.

تایبەتمەندیى شەشەم: تەعبیری: ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾ (۴۸)، وەك هاوێلى ئەهەنگە كە مەبە، كە مەبەست یونوسە عليه السلام، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتو، لە ئایەتى ژمارە (۴۸) دا.

تایبەتمەندیى حەوتەم: تەعبیری: ﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ﴾ (۵۱)،

تەنیا لەم سوورەتەدا هاتو، لە ئایەتى ژمارە (۵۱)دا، واتە: ئەوانەى بێ پروان خەریكن بە چاوەكانیان بتهلیسكێنن (یاخود بتهفەوتێنن)، كاتێك كە گوێبیستی قورئان دەبن.

تایبەتمەندیى هەشتەم: چەند وشەیهك تەنیا لەم سوورەتە موبارەكەدا هاتوون:

یەكەم: ﴿الْمَفْتُونُ﴾ (۶) بە مانای جادوو لێكراو، یاخود شیت، یان دەست لێ وەشێراو.

دووهم: ﴿هَمَزٍ﴾ (۱۱) عەیب لە خەلكگر، ئنجا چ لە پاشەملە، چ بەرەو روو، زانایان لەو هەدا راجیایان هەیه.

سێهەم: ﴿مَشَاءَ بَنِيْمٍ﴾ (۱۱) واتە: دووزمان، یان دوو پروو، یان قسەهێنەر و قسەبەر، (نَمِيمٌ: مَنْ نَمَّ لَكَ، نَمَّ عَلَيْكَ)، (نَمِيمٌ): قسە هێنان و بردن، (مَشَاءَ بَنِيْمٍ) واتە: ئەو كەسەى قسە دەهێنێ و دەبات.

چوارەم: ﴿زَنِيمٍ﴾ (۱۳) واتە: نارەسەن، یاخود: خاوەن زەنەم، واتە: شتێك كە پێیدا شۆر بووبێتەو، وەك ئەوێ بەلای گوێی مەردا شۆر دەبێتەو.

پينجهم: ﴿سَسِمْهُ عَلَى الْخُرْطُومِ﴾ ۱۶ واته: نيشانه له سهر لووتی داده نيین، (الخرطوم) به مانای لووتی فیل، به لام لیړه دا ده گونجی ټه و که سه لووتی مه یله و دریژ بووبی، واته: ټه و لووته دریژهی، وهک هی فیل، نیشانه ی له سهر داده نيین، ده شگونجی ټه مه هر ته عبیریکی مه جازیی بی، وهک یه کیک به یه کیک ده لی: دوایی داغت ده که م، مه رچ نیه داغی بکات، پانی زه بریکت لی ده ده م.

شەشەم: ﴿كَاذِبِينَ﴾ واتە: باغى بېردراو و چەندراو، مېوھەكەي لى كرابىتەو، ھەندىكش گوتوو پانە: وەك بەرە بە پان، ھەندىك گوتوو پانە: وەك شەو.

حەوتەم: ﴿صَرْمِینَ﴾، باغەکە، پڕەرائی میوه کە ی.

هه‌شتم: ﴿حَرْٓ﴾، به مانای چینی باغ، یان به مانای تووږه‌بوون دی.

نۆیه م: ﴿زَعِيمٌ﴾، به مانای کهفیل و توبالدار دی.

دهيه م: ﴿مَكْطُومٌ﴾ واته: كه سيك زور دلي پر خه فته و داخه و، خه فته و داخه كه له نيو دلي خويدا قه تيس كرده و، گرتوويه تي تاكو دهر نه چي.

حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسیک:

تیم به پی تهورو نیوهرۆکی ئایه ته کان دابه شمان کردوه بو سێ ده‌رس:

دهرسی یه گهم: ئایه ته کانی: (۱ - ۱۶)، که ئیوه پۆکه که یان بریتیه له جه ختکردنه وه له سه ر پیغه مبه رایه تی موحه ممه د ﷺ و به رپه رچدانه وه ی پروپاگهنده ی ناحه زانی و، هۆشداریی دان به پیغه مبه ر ﷺ که به قسه ی ناحه زانی نه کات و، نه که ویته ژیر کاریگه رییان، وه سفکردنی به شیك له ناحه زانی پیغه مبه ری خوا ﷺ به نو (۹) سیفه تی زۆر خراپ.

دهرسی دووهم: ئایه ته کانی: (۱۷ - ۳۳)، باسی خاوه نانی باخه کهیه، کوّمه له خه لکێک بوون باخێکیان هه بووه دوایی به سه رهاته که یان دینین که بریاران

داوه حاصه لات و میوه و بهرهمی باخه که یان بچنن، بهر لهوهی هه ژار و نه داره کان به سهریان وهر بن، سه ره نجام ناردنی خوا ﷺ بۆ به لایه کی دهوه رده ر له کاتیکدا ئهوان له شیرینی خه و دابوون و، سزا درانیان و له بهین چوونی باخه که یان، باخه که یان وهك ده شتیکی سوورو سهقه تاله، یاخود په ریژیك که هیچی لی نه ماییت، یاخود سووتماتیک شوینیك که سووتاه ئاوی لیها توهو، په شیمان بوونه وهیان و، داوا کردنیان له خوا ﷺ که له باخه که یان باشتریان پی بدات.

دهرسی سییه م: ئایه ته کانی کو تایی (۳۴ - ۵۲) پیکهاتوه، باسی سه ره نجامی خیری پارێزکاران و، یه کسان نه بوونی مسوولمانان له گه ل تاوانباراندا و، پووچه لکردنه وهی قسه ی بی پروایه کان لهو باره وهو، سه ره نجامی شوومی چاوه ری که هریان هی بی پروایان و، ئامۆژگاری کردنی خوا بۆ پیغه مبه ره که ی ﷺ که خۆراگرو پشوو دریژ بی و وهك یونس نه بی که له هه لویستیکی دا په له ی کرد و تهنگه پرێسکه بوو، بۆیه خوا له زاری نه هه نگدا به ندی کرد، وهك سزادانیك، به لام دوا ی ئه وه گه رایه وه بۆ لای خوا ی پهروه ردگارو، پاکیی بۆ خوا ده ربیری و، دانی به هه له ی خۆی داهینا، خوا ﷺ ده رووی خیری لی کرده وهو.

ههروه ها ده رخستنی ئه و په ری رق و کینه ی بی پروایانی ناحه زی پیغه مبه ری خوا ﷺ به رانه ری، که ته نانه ت خه ریکن به نیگای چاوه کانیا ن هه لیخلیسکینن، یاخود ئه وه نده به رقه وه ته ماشای ده کهن، ده یانه وێ هه ر به چاوه کانیا ن بیفه وتینن، یاخود بیخلسکینن و تووشی ئازارو نار هه تی بکه ن.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پېناسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە شازدە (۱۶) ئايەتی سەرەتای سوورەتی (القلم) پىك دى،
لەو شازدە (۱۶) ئايەتەدا، خوا ﷻ نۆ (۹) بابەتی گەرەو گەورە پەيوەست بە
پىغەمبەرايەتیی موحەممەد ﷺ و پەيامەكەيەو، دەخاتەروو:

بابەتی يەكەم: لە ئايەتەکانی: يەك و دوو (۱ - ۲) دا، خوا ﷻ سویند دەخوات
بە قەلەم و بەوہی پىی دەنووسن، كە ئەي موحەممەد ﷺ! تۆ بە ھۆی
چاكەي پەروەردگارتەوہ شىت نى، چونكە كافەرەكان ھىچ پەخنەو گلەيى و
تېيىنيەكان لەسەر موحەممەد ﷺ نەبوو، ھەتا نەيفەرموو: من پىغەمبەرم،
ئىنجا بەھۆي پىغەمبەراتيەكەوہ تۆمەتى، شىتیی و جادووگەريی و فالچيەتیی
و شاعيريان دەدايە پال، بۆيە خواي بى ھاوتا دەفەرموى: تۆ بەھۆي چاكەي
پەروەردگارتەوہ «كە پلەي پىغەمبەرايەتيە» شىت نى، ئەمەش يەككە لە
واتايەكانى ئەو ئايەتە.

بابەتی دووہم: كە لە ئايەتی ژمارە سى (۳) دا ھاوتەو، خواي بى وینە بە
پىغەمبەري خاتەم رادەگەيەنئ: تۆ پاداشتێكى بى كۆتايى و نەبراوہت ھەيە، كە
بە دنيایى مەبەست پىي پاداشتى رۆژى دوايە، ھەرچەندە لە دنياشدا خواي
بەخشەر پىغەمبەري خاتەمى پاداشت کردوہو، پاداشتى داوہتەوہو سەري
خستوہو، ئەو پەيامەي پيیدا ناردوہ بۆي چەسپاندوہ، بەلام پاداشتى نەبراوہ،
دەبى ھەر لە ژيانێكى نەبراوہدا بى كە رۆژى دوايە.

بابەتی سىيەم: كە لە ئايەتی ژمارە (۴) دا ھاوتەو، راگەياندننى ئەو راستيە
مەزنەيە كە پىغەمبەري خاتەم (عليه الصلاة والسلام) لەسەر رەوشت و ئاكارێكى
يەكجار مەزن و بەرزە: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾

بابەتی چوارەم: که له ئایەتەکانی: پینج و شەش (۵ و ۶) دا هاتو، ئەوێه که خوای زاناو توانا بەلێن بە پێغەمبەرەکی دەدات: ﴿فَسَبِّحْ وَبُصِّرْ ۝۵﴾ بِأَيِّكُمْ الْمُفْتُونَ ﴿۶﴾ تۆش دەبینی و ئەوانیش دەبینن، کامەتان جادوو لیکراو، کامەتان سەرگەردان و سەر لێشیاو و شێتە؟! وشە (المفتون) بە هەموو ئەو واتایانە هاتو.

بابەتی پینجەم: که له ئایەتی ژمارە حەوت (۷) دا هاتو، راگەیانندی ئەو راستییە که تەنیا خوا ﷻ دەزانی کێ له پێی ئەو لایداو، بەس ئەویش زانایە بە پێی راستگرتووان: ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝۷﴾.

بابەتی شەشەم: که له ئایەتەکانی: هەشت و نو (۸ و ۹) دا هاتو، ئەوێه که خوا ﷻ له پێغەمبەری خوێ قەدەغە دەکات، بە قسە ییپروا بە درۆ دانەرەکانی پەيامی خواو کتییی خواو دیداری خوا بکات، که ئەگەر پێغەمبەر ﷺ نەرمکیشیی بکات، ئەوان ئامادەن نەرمکیشیی بکەن، چونکە کەسیک که لەسەر ناھەق و باتیلە، زۆر دەر بەست نیە، دەستیشی لێ هەلبگرێ، یاخود واز لە هەندیکێ بهێنێ، بەلام ئەھلی ھەق ئامادەنین دەستبەرداری تۆزقالتیک لە ھەقەکی خۆیان بن، بە رێککەوتن و ھەقی نیوہ چل رازی نین و، بە: (أنصاف الحول) رێککەوتن لەوێدا که له نێو قەدێ، بگەنە یە کدی، رازی نین.

بابەتی حەوتەم: که له ئایەتەکانی: دە تا کو چوار دە (۱۰ - ۱۴) دا هاتو، وەسفکردنی هەندیک لە ناحەزانی پێغەمبەری خوا ﷻ بە نو (۹) سیفەتی زۆر خراپ: ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ۝۱۰ هَمَّازٍ مَّشَّاءٍ بَنَمِيمٍ ۝۱۱ مَتَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝۱۲ عَتِلٍ بَعْدَ ذَلِكَ رَنِيمٍ ۝۱۳﴾ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ۝۱۴.

سیفەتی یە کەم و دووھەم: ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ﴾، بەقسە ی ھەر زۆر سویند خۆرێکی سووک و بێ بایەخ مەکە.

سیفەتی سێھەم: ﴿هَمَّازٍ﴾، عەبیگرو پەخنەگر لە خەلک، یاخود شکێنەری خەلک لە پاشەملە یاخود بەرھەروو.

سيفەتى چوارەم: ﴿مَشَاءَ بَنِيمٍ﴾، دوو زمانى دەكات، قسە لە ئىوان خەلکى دا دىنى و دەيات.

سيفەتى پىنجەم: ﴿مَنَاعَ لَّخَيْرٍ﴾، خىرو چاکە لە خەلک دەگرىتەووە و زۆر دەست دەگرىتەووە، لەوێ خىرو چاکە تووشى خەلک بکات، ئنجا ئەمە دەگونجى مەبەست خىرى ماددى بى، واتە: مال و سامان لە خەلک دەگرىتەووە و هاوکارىيان ناکات، دەشگونجى (خىر) مەبەست پى چاکەى مەعنەوى بى، واتە: زۆر رىگرە لە خەلک کە تووشى خىرو چاکەى مەعنەوى بى، کە رووکردنە ئىسلامە.

سيفەتى شەشەم: ﴿مُعْتَدٍ﴾، تىپەرئەره، سنووربەزىنە، بۆ مافى ئەوانى دىکە پىشلىکەرە.

سيفەتى هەوتەم: ﴿أَشِيمٍ﴾، زۆر گوناخکارە.

سيفەتى هەشتەم: ﴿عُتْلٍ﴾، چەند واتايەکیان بۆ هێناون: بۆ وینە: دلپەق، زۆرخۆر، واتە: هەم بە هەندىک سيفەتى مەعنەوى خراپيان مانا کردووە، هەم بە هەندىک سيفەتى بەرھەستى خراپ.

سيفەتى نۆیەم: ﴿زَنِيمٍ﴾، واتە: ناپەسەن، یاخود کەسێکە کە زەنەمەى هەیه، وەک چۆن مەر پارچە گوشتێک بە لای گوێیدا بەربۆتەووە، ئەو کەسەش دیارە ئەو نیشانەیهى هەبووە، دەشگونجى (زەنیم): سيفەتێکى مەعنەوى بى، واتە: ناپەسەنە، پەسەن نیه و نانەجییه، ئنجا ئایا ئەو کەسێکى دیارییکراو بووە، یان چەند کەسێکى دیارییکراو بوون؟ دواى باسى دەکەین، مەرچ نیه تەنیا یەک کەس دیارییکراو بووبى، چونکە لەو بارەووە کە ئایا مەبەست پى ئەبوو جەھلە، یان وەلیدی کوپى موغپرەیه، یان نەزرى کوپى حارىسە؟ خواى بەرز دەرى نەخستووە، بۆیه دەگونجى بەسەر زیاتر لە کەسێکدا - هەر کەسێک خواوەنى ئەو سيفەتانە بى - بچەسپى.

ئىنجا خىۋاي پەرۋەردگار باسى ئەو دەكات: ﴿أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ﴾، واتە: بەھۆى ئەو دەوھە كە خاۋەنى مال و سامان و خاۋەنى كوران و قەرەبالغىيە، بە قسەى مەكە و فەرمانبەرىيى بۆ مەكە، ئىنجا ئەو كەسە عادەتى و ابوۋە: ﴿إِذَا تَتَلَّى عَلَيْهِ ءَايَتُنَا قَالُوكَ اسْطِطِرُّ الْأَوَّلِينَ﴾ ۱۵،

كاتىك ئايەتەكانى ئىمەى بەسەردا بخوئندىنەو دەلى: ئەفسانەى پېشىنانە، لە كوئايى دا خىۋاي دادگەر دەفەرموى: ﴿سَنَسِمْهُ عَلَى الْخُرْطُومِ﴾ ۱۶،

ئىمە نىشانە لەسەر لووتى دادەنئىن، ئەمەش ھەم دەگونجى مەبەست پىي روالەتى واتايەكەى بى، ۋەك باۋەو گوتراۋە: لووتى بە برىن بچى، ھەندىك دەلىن: لە جەنگى بەدردا شمشىر بەر لووتى كەوتوۋە، دەشگونجى مەبەست پىي مانا مەعنەۋىيەكەى بى، ۋەك يەكك بە يەكك دەلى: داغت دەكەم، يان گوئىت دەبىرم، بىگومان مەبەست پىي مانا روالەتتەكەى نىە واتە: زەبرىكت لى دەدەم و توۋشى ئازارىكت دەكەم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿بِتَّ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ ۱ ﴿مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾ ۲ ﴿وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ﴾ ۳ ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ ۴ ﴿فَسَتَبْصُرُ وَيُصْهِرُونَ﴾ ۵ ﴿بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ﴾ ۶ ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ ۷ ﴿فَلَا تُطِيعِ الْمُكَذِّبِينَ﴾ ۸ ﴿وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ﴾ ۹ ﴿وَلَا تُطِيعِ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ﴾ ۱۰ ﴿هَٰذَا مَثَلٌ نَّبِيْمٍ﴾ ۱۱ ﴿مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَشِيْمٍ﴾ ۱۲ ﴿عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيْمٍ﴾ ۱۳ ﴿أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ﴾ ۱۴ ﴿إِذَا تَتَلَّى عَلَيْهِ ءَايَتُنَا قَالُوكَ اسْطِطِرُّ الْأَوَّلِينَ﴾ ۱۵ ﴿سَنَسِمْهُ عَلَى الْخُرْطُومِ﴾ ۱۶،

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{ به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، نوون، سویند به قهلم و به وهی دهینووسن ① تو (ئهی موحه ممهد ②!) به هوئی چاکه ی پهروه ردگارته وه (که پیغهمبه رایه تییه) شیت نی ③ بیگومان پاداشتیکی نه پراوه شت ههیه له پوژی دوایی دا ④ به راستی تو له سهر په وشت و ئاکاریکی مه زنی ⑤ له مه وودا تو ش ده بینی و ئهوانیش ده بینن شیتی و (سهر گهر دانی) له کامتان دایه! ⑥ به دلنایی پهروه ردگار ت خوئی زاناتره به و که سه ی له پئی ئه و ون بووه (و لایداوه) ⑦ ئه ویش به پئی راستگرتووان زاناتره ⑧ ئنجا (ئهی موحه ممهد ⑨!) به قسه ی به درۆ دانه ران مه که (گوپرایه لیان مه که) ⑩ هه زیان کرد نه رمکیشی بکه ی و ئهوانیش نه رمکیشی بکه ن ⑪ ههروه ها گوپرایه لی هه ر زۆر سویند خوړیکی سووکه له (و پيسوا) مه به ⑫ زۆر غه یبه تکه ری قسه هینه رو به ر ⑬ زۆر ده ستره وه له خیر و چاکه ⑭ سنوور شکینی گونا حبار، زبرو ناقوللو، دوا ی ئه وه ش ناره سه ن ⑮ (به قسه ی مه که) له سوڼگه ی ئه وه وه که خاوه نی سامان و کورانه ⑯ کاتی که ئایه ته کامانی به سه ردا خوینترانه وه، گوتی: ئه فسانه کانی پیشینه ⑰ له مه وودا سهر لووتی نیشانه دار ده که یین ⑱.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(عَيَّرَ مَمْنُونٍ): (أَي: غَيْرَ مَعْدُودٍ، أَوْ بَغَيْرِ حِسَابٍ، أَوْ غَيْرَ مَقْطُوعٍ وَلَا مَنْقُوصٍ)،
(عَيَّرَ مَمْنُونٍ): به چهند ته عبیریك واتا كراوه: نه ژمیږدراو، به بئ ژماردن، بئ
كوټایی و بئ ئه وهی كه م و كورتیی تیدا هه بئ، وشه ی (مَمْنُون) له ئه صلدا له
وشه ی (مَنْ) هاتوه، به مانای (قَطْع) برین، كه واته: (عَيَّرَ مَمْنُون)، واته: (غَيْرَ
مَقْطُوعٍ)، یاخود نه ژمیږدراو و حساب نه كراوه (بَغَيْرِ حِسَابٍ).

(خُلِقَ): (الْخَلْقُ وَالْخُلُقُ: فِي الْأَصْلِ وَاحِدٌ كَالشَّرْبِ وَالشَّرْبِ، وَالصَّرْمِ وَالصَّرْمِ،
لَكِنْ خَصَّ الْخَلْقُ بِالْأَشْكَالِ، وَالصَّوْرِ الْمُدْرَكَةِ بِالْبَصَرِ، وَخَصَّ الْخُلُقُ بِالْقَوَى
وَالسَّجَايَا الْمُدْرَكَةِ بِالْبَصِيرَةِ)، وشه ی (خُلُقٌ وَخُلُقٌ) له ریشه دا یه كن، وهك (شَرْب
وَشَرْب) كه هه ردوو كیان به مانای خواردنه وه دین، (صَرْمٌ وَصَرْمٌ) هه ردوو كیان
به مانای برین یان چین دین، به لام وشه ی (خُلُقٌ) تاییه ت كراوه به و وینه و
دیمه نانه وه كه به چاو ده بیزین، وشه ی (خُلُقٌ) یش تاییه ت كراوه به و هیزو
ئاكارانه وه كه به چاو عه قل هه ستیان پئ ده كړئ، واته: شتی مه عنه وین.

كه واته: (خُلُقٌ) واته: ئاكارو ره وشتیك كه به عه قل و فیکر له مروڤدا
ده بیزئ، هه روهك له فه رمایشتی پیغه مبه ریشدا ﷺ هاتوه، كه ته ماشای
ئاوینه ی كرده فه رموویه تی: {اللَّهُمَّ كَمَا أَحْسَنْتَ خَلْقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي} (أَخْرَجَهُ
ابن حبان: ۹۵۹، قال شعيب الأرناؤوط: حديث صحيح بشاهده)، ئه ی خوایه!
وهك چوڼ شیوه و دیمه نت جوان كړدووم، ره وشت و ئاكاریشم جوان و په سهند
بكه.

(الْمَفْتُونُ): سه رگه ردان، یان سه رگه ردانكراو، یان جادوو لیكراو، (الْفِتْنَةُ:
كَقَوْلِكَ لَيْسَ لَهُ مَعْقُولٌ، أَيْ: عَقْلٌ)، (فتنة) وهك ئه و قسه یه ته: (لَيْسَ لَهُ
مَعْقُولٌ)، (مَعْقُولٌ): مه به ست پی عه قله، واته: عه قلی نه، (مَيْسُورٌ) یش یانی:

ئاسانكراو، كە بە مانای (يُسْر) دى، واتە: ئاسانىي و، (مَعْسُور) بە مانای (عُسْر) دى واتە: زەحمەتلى، لىرەشدا (مَفْتُون) بە مانای (فِتْنَة) دى، كە دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّكُمُ الْمَفْتُونُ﴾، كامتان فیتەنە، يان كامتات سەرگەردانىي و سەرلەيشىوايى، ياخود شىتتى و نەفامىي تىدايە.

(نُذُنْ): (الإِدهَانُ مِثْلُ التَّدهِينِ، أَدهَنَهُ أَدهَنَ يُدهِنُ، دَهَنَ يُدهِنُ، المُدهِنُ مَا يُجَعَلُ فِيهِ الدُّهْنُ)، (إِدهَان) وەك (تدهين) ە- لەمانادا- (أُدهِن يُدهِن) (دَهَن يُدهِن) وەك يەكن، (مُدهِن) شتىكە چەور بكرى، ياخود پۆنى تى بدرى، (لَكِنْ جَعَلَ عِبَارَةً عَنِ الْمُدَارَةِ)، بەلام دوايى بە مانای موداراً و ساچاندن و ھەلكردن، دى.

چونكە ئەگەر بويستى شتىك نەرم بكرىتەو، چەور دەكرى و پۆنى لى دەدرى، پىست كە وشك دەبىتەو، يان ھەر شتىكى دىكە بۆ ئەوھى نەرم بىتەو، پۆنى تى دەدەن، واتە: بىپروايەكان خۆزگە دەخوازن كە تۆ نەرمكىشىي بكەي و لەگەلياندا گونجاو بى، بچىە سەر پى ئەوان، ئەوانىش بە ھەمان شىوہ لەگەل تۆدا گونجاو دەبن و دىنە سەر پى تۆ، ئەوان بە ئاسانىي دەستبەردارى باتىلەكەي خۆي دەبن، ئەگەر تۆ تۆزىك دەستبەردارى بە شتىك لە ھەقەكەي خۆتى.

(حَلَّافٍ): زۆر سویند خۆر، (يَعْنِي مَكْتَارٍ مِنَ الْحَلِفِ، وَشَيْءٌ مُحْلِفٌ، أَي: يَحْمِلُ الْإِنْسَانَ عَلَى الْحَلِفِ)، (حَلَّافٍ) زۆر سویند خۆر، ئنجا دەگوترى: (شَيْءٌ مُحْلِفٌ) شتىكى سویند بە مرووف خۆر يانى: مرووف ناچار بكات زۆر سویندى لەسەر بخوات.

(مَهِينٍ): (الْمَهَانَةُ: الضَّعْفُ وَالذُّلُّ)، (مَهَانَةٌ): بە مانای كەم بايەخ و سووك دى، چونكە وشەي (مَهَانَةٌ) بە مانای بى ھىزىي و زەبوونىي دى، كەواتە: (مَهِينٍ) ئەو كەسەيە بى ھىزىي و زەبوونىي تووش بوو.

(هَمَزٍ): (الْهَمَزُ كَالْعَصْرِ، هَمَزْتُ الشَّيْءَ فِي كَفِّي، وَهَمَزُ الْإِنْسَانِ: اغْتِيَابُهُ)، (همز) وهك گوشین وایه، (همز) یش مانایه که ی له وه وه نیزیکه، شتیک له دهستی خوټدا، رابگوووشی و ټیکیشکینی، ده گوتری: (هَمَزْتُ الشَّيْءَ فِي كَفِّي) شته که م له دهستی خوټدا گوووشی، یان وردم کرد، که ده گوتری: (هَمَزَ فُلَانٌ فُلَانًا) فلانکهس غه یبه تی فلانکه سی کردو پاشمله شکاندی، هه ندیکیش گوتوو یانه: (هَمَزٌ) بریتیه له وه ی که پاشمله بی، به لام (لَمَز) ئه وه یه به ره و پروو بی، به لام واپی ده چی به پیی ئه وه ی خوا ﷺ له ئایه تی (۱۱) ی سووره تی (الْحُجَرَات) دا ده فهرموئ: ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾، پروو به پروو عیب له یه کدی مه گرن، دیسان خوای دادگهر ده فهرموئ: ﴿وَبَلِّغْ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةً﴾ ① الهمزة، له سه ر کیشی (فَعْلَةٌ) یه که بو زیده پرویی، واته: سزای سه خت بو هه ر که سی که که پاشمله به خراپه باسی خه لک ده کات و، ده یه وئ بیان شکینی، پروو به پروو ش تانه یان لی ده دات و ده یه وئ بیان شکینی.

(مَشَاءَ نَمِيمٍ): زور قسه هی نه ر و به ره، (النَّم: إظهارُ الْحَدِيثِ بِالْوِشَايَةِ وَأَصْلُ النَّمْنَمَةِ: الْهُمُسُ وَالْحَرَكَةُ الْخَفِيفَةُ)، وشه ی (نَم): بریتیه له ده رختنی قسه به شیوه ی گواستنه وه ی بو که سی کی دیکه بو نیوان ټیکدان، وشه ی (نَمْنَمَة): به قسه ی چپه ده گوتری، هه روه ها به جووله یه کی سوو کیش ده گوتری، که واته: وشه ی (نَمَام) وهک پیغهم به ر ﷺ ده فهرموئ: {لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمَّامٌ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۳۰۳، عَنْ حُدَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، (نَمَام): که سی که قسه ی که سی که بو که سی کی دیکه ده بات، بو ئه وه ی نیوانیان ټیکدات، بویه گوتراوه: (مَنْ نَمَّ لَكَ، نَمَّ عَلَيْكَ)، هه ر که سی که قسه ی خه لک بو تو بیئی، هی توش بو خه لکی ده بات، ئنجا (مَشَاءَ) له (مَشْيٍ) وه هاتوه، واته: که سی که زور قسه ی خه لک دیتی و ده بات.

(مُعْتَدٍ): (الإِعْتِدَاءُ مُجَاوَزَةُ الْحَدِّ، (إِعْتِدَاءٌ): سنوور شکاندن و ټپه راندن له و سنووره ی دیارییکراوه، ئنجا به شهرع دیارییکرابی، یان به عه قل، یان به عورف.

(أَثِمٌ): لەسەر کیشی (فَعِيل) ه، وهك: عەزیز و ڕەحیم، بۆ زیدڕۆییە لە (أَثِم) دا، (أَثِم) بە مانای گوناھبار دى، (أَثِمٌ) یانى: زۆر گوناھبار، وهك (رَاحِم) واتە: بە بەزەیی، بەلام (رَحِيم) واتە: زۆر بە بەزەیی، (الإِثْمُ وَالْأَثَامُ اسْمٌ لِلْأَفْعَالِ الْمُبْطِنَةِ عَنِ الثَّوَابِ)، وشەى (الإِثْمُ، وَالْأَثَامُ) ناوێ بۆ ئەو کردەوانەى مرووف لە پاداشت دوا دەخەن، واتە: گوناھ و تاوان.

(عُتِلٌ): (الْعُتْلُ: الْأَخْذُ مَجَامِحِ الشَّيْءِ وَجَرُّهُ بِقَهْرٍ كَعَتْرِ الْبَعِيرِ، وَالْعُتْلُ: الْأَكُولُ الْمُتَوَعُّدُ الَّذِي يَعْتِلُ الشَّيْءَ عَتْلًا)، (عُتِلٌ): بریتىە لەو هى شتێك بەزۆر هەمووی بگری و ڕایکیشی، وهك چۆن حوشتەر ڕادە کیشری، وشەى (الْعُتْلُ) هەم بە مانای بابایەکی زۆرخۆرو، هەم بە مانای کەسیك کە تەنیا بۆ خۆی خواردن قۆرخ دەکات، زۆر خۆرەو نایدات بە کەس، (عتل) بە کەسیك دەگوتری کە سیفەتی جەستەیی خراپی هەبى و، وێرایی وى، بە مانای کەسیكیش دى، کە لە ڕووی مەعنەوێیەو سیفەتی خراپی هەبى، وهك زبیری و ڕەقی.

(زَنِيمٌ): (الزَّيْمُ وَالْمُزْنَمُ: الزَّائِدُ فِي الْقَوْمِ وَلَيْسَ مِنْهُمْ، تَشْبِيهًا بِالزَّنْمَتَيْنِ مِنَ الشَّاةِ وَهُمَا الْمُتَدَلِّيَتَانِ مِنْ أُذُنَيْهَا وَمِنْ الْحَلْقِ)، (زَنِيمٌ وَ مُزْنَمٌ) واتە: کەسیك کە لە کۆمەڵە خەڵکیك زیادهو، لەوان نیە، بەلام خۆی بەوانەو پەيوەست کردو، کە لێرەدا چوینراو بەو دوو پارچە گوشتە زیادەى بەلای گوێی مەردا دینە خواری، یان جاری وایە بەلای قورگیدا، دینە خوار.

هەندیک لە ئاژەلان گوشتی زیادهیان دیتە خواری، ئنجا کەسیكیش کە لە عەشیرەتیک یان نەتەوێهەك نیە، بەلام خۆی خستۆتە نێو ئەوانەو ئەو هى پى دەگوتری.

(سَنَسِمُهُ): (الْوَسْمُ: التَّأْثِيرُ وَسِمَةُ الْأَثَرِ، وَسَمْتُ الشَّيْءِ وَسَمًا أَيْ: أَثَرْتُ فِيهِ بِسِمَةٍ، وَوَسَمْتُ: بِهِ مَانَاي شَوِين دانا ئەسەر شتێك، (سِمَةٌ) بە مانای شوینەوارە، (وَسَمْتُ الشَّيْءِ وَسَمًا) شوینکەم لەسەر ئەو شتە داناو، شوینەوارم لەسەر بەجیھێشت.

(الْخُرُطُومُ): (أَنْفُ الْفِيلِ فَسَمِّيَ أَنْفُهُ خُرُطُومًا اسْتِقْبَاحًا لَهُ)، (خرطوم): له
 ئەسلدا لووتی فیله، که ئیمه پیتی ده ئین: لووت، به لام له ئەسلدا ئەوهی
 خورتوومه بۆ فیل، وهك زار وایه و شتی پتی ده خوات، بۆیهش لووتی ئەو كهسه
 خوای زانو و شارەزا زەمی کردوه، به خورتووم ناوبراوه، بۆ دزیو پیشاندانی،
 یان ئەو كهسه كه سیك بووه لووتی درێژ بووه، ده شگونجی مه بهست ئەوه بۆ
 كه ئیمه نیشانه له سه ر لووتی داده ئین، به لام له جیاتی (أَنْف) خوای بهرز
 وشه ی (خُرُطُوم) بۆ به کارهێناوه، له بهر ئەوهی پهنگه له پرووی قه باره و
 كه له شه وه، وهك فیلێك گه و ره بووبی.

كه واته كه ده فهرمو ی: (سَمِّمُهُ عَلَى الْخُرُطُومِ): (أَيُّ نَلْزُمُهُ عَارًا لَا يَنْمَحِي عَنْهُ)،
 ئیمه به په ندیكى ده بهین، یا خود زه بریكى لی ده دهین، هه رگیز ئەو زه بهری
 له بیر نه چیته وه و، ئەو شوینه واره له سه ری لانه چی.

له زه كۆمه له پێشكهان بۆ كهسان

بۆن ههك بهر ده وانه كۆمه له پێشكهان

archive.org/details/@alibapir

Al Bapir

Get it on Google Play

Download on the App Store

Alibapir

Alibapir

كهسانى

بۆن ههك بهر ده وانه كۆمه له پێشكهان

بۆن ههك بهر ده وانه كۆمه له پێشكهان

هوئی هاتنه خوارهوهی نایهتهکان

به ریوایه ته هاتنه خوارهوهی نایهتهکان

سئ ریوایه ته هاتنه خوارهوهی نایهتهکان دوو نایهته موباره که ی خوا
تییاندا ده فهرموئ: ﴿وَلَا تُطْعُ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِيْنٍ ۝۱۰ هَمَّازٍ مَّشَاءٍ بَنِيْمٍ ۝۱۱﴾ القلم.

۱- ریوایه تی یه کهم: {عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ قَالَ: قَالَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ مَا بَايَعَ النَّاسَ لِيَزِيدَ: سَنَّهُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ: إِنَّهَا لَيْسَتْ بِسَنَّهُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَلَكِنَّهَا سَنَّهُ هِرَقْلَ، فَقَالَ مَرْوَانُ: هَذَا الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ: ﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَدِيهِ أَفٍ لَّكُمَا ۝۱۷﴾، قَالَ: فَسَمِعْتُ ذَلِكَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَتْ: إِنَّهَا لَمْ تَنْزِلْ فِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَلَكِنْ نَزَلَ فِي أَبِيكَ: ﴿وَلَا تُطْعُ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِيْنٍ ۝۱۰ هَمَّازٍ مَّشَاءٍ بَنِيْمٍ ۝۱۱﴾} (أخرجه الدر المنثور: ج ۱، ص ۲۴۶، ونسبه لابن مردويه، الاستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳ ص ۴۵۳).

واته: نه بوو عوسمانی نه هدی گپراویه ته وه، ده لی: کاتیک خه لک به یعه تی دا
به یه زیدی کوپی موعاویه، (دیاره به زه برو زور)، مه روانی کوپی حه کهم که
والی موعاویه بوو، له سهر مه دینه، گوتی: نهو به یعه ت دانهی خه لک به یه زید،
ههروهک ریبازه که ی نه بوو به کر و عومه ر وایه، (وهک چوئن نه بوو به کر) (خوا لی
رازی بی)، پیشنیاری کرد عومه ر له دوا ی خو ی جینشینی مسولمانان بی، نه گهر
مسولمانان پیان چاک بی، خه لکیش پیشنیاره که یان پی چاک بوو، به لام موعاویه
به زور به یعه تی بو یه زیدی کوپی وهر گرت، تنجا مه روانی کوپی حه کهم که
خزمی موعاویه بووه، گوتی: نهو رهفتاره ی موعاویه ش ههروهک رهفتاره که ی
نه بوو به کر وایه که عومه ری پیشنیار کرد، موعاویه ش نه وه تا پیشنیار دهکات
یه زیدی کوپی خه لیفه بی^(۱)، تنجا عه بدور ره حمانی کوپی نه بوو به کر (خوا له

(۱) کورده واری خومان ده لین: (قیاسی که شکتی له مه شکتی)، نه بوو به کر و عومه ر له کوئی

خوئی و بابی رازی بئی) لهوئی بوو، گوتی: ئه‌وه ریبازی ئه‌بوو به‌کر و عومه‌ر نیه، به‌لکو ریبازی هی‌ره‌قله، {و حوکمی میراتی و بنه‌ماله‌یهه}، مه‌روانی کو‌ری حه‌که‌م گوتی: ئه‌وه‌بوو که ئه‌و ئایه‌ته‌ی له‌ باره‌وه هاته خوار {واته: عه‌بدو‌ر‌پ‌ره‌حمانی کو‌ری ئه‌بوو به‌کر}، که له‌ سو‌ور‌پ‌ه‌تی (الأحقاف) دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَايَ أَفِ لَكُمْ أَتَدَارِيْنَ أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَفِثَانِ اللَّهَ وَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا إِنْ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ (۱۷).

ئه‌و که‌سه‌ی به‌ باب و دایکی گوت، ئۆف بو‌ ئیوه! ئایا به‌لێنم پێ ده‌ده‌ن زیندوو بېمه‌وه‌و، چه‌ندان سه‌ده‌ش له‌ پێش مندا رابردوون، ئه‌وه هه‌ر ئه‌فسانه‌ی پیشینه‌نه {واته: من زیندوو نا‌مه‌وه‌}.

{گوتی: ئه‌م ئایه‌ته له‌ باره‌ی عه‌بدو‌ر‌پ‌ره‌حمانی کو‌ری ئه‌بوو به‌کر دابه‌زی، هه‌لبه‌ته مه‌روانی کو‌ری حه‌که‌م راستی نه‌کردوه}، عایشه‌ش خوا لێی رازی بئی، گو‌یی لێ ده‌بی و ده‌لی: ئه‌م ئایه‌ته له‌ باره‌ی عه‌بدو‌ر‌پ‌ره‌حمانه‌وه نه‌هاتۆته خوار، به‌لام له‌ باره‌ی بابه‌وه ئه‌م ئایه‌ته هاتۆته خوار: ﴿وَلَا تُطْعَمُ كُلُّ حَلَاكِ مَهِينٍ﴾ (۱۰) هَمَانِ مَسْلَاءَ نَبِيمٍ ﴿۱۱﴾ الْقَلَم. {واته: له‌ باره‌ی حه‌که‌می کو‌ری عاصه‌وه هاتۆته خواره‌وه، که ده‌کاته بابی مه‌روان}.

۲- ر‌یوایه‌تی دووهم: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: ﴿عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٌ﴾ قَالَ: «رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ لَهُ زَنْمَةٌ مِثْلُ زَنْمَةِ الشَّاةِ»} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۴۹۱۷)

(خوالینیان رازی بئی) و مو‌عاویه و یه‌زیدی کو‌ری له‌ کو‌ی؟ که ئه‌بوو به‌کر ته‌نیا پیشنیار بوو کردی، له‌ نه‌خۆشیی مه‌رگیدا نامه‌یه‌کی نو‌وسیبوو هه‌رکات مردم، ئه‌گه‌ر خه‌لک پینان چاک بوو له‌ دوا‌ی من عومه‌رم پێ باشه، جینشینی مسو‌لمانان بئی، که ئه‌گه‌ر ئه‌بوو به‌کریش پیشنیاری نه‌کردبایه هه‌ر ئه‌ویان پێ چاک بوو و به‌یعه‌تیان پێ ده‌دا، به‌لام مو‌عاویه به‌زۆر یه‌زیدی کو‌ری وه‌ک حوکمران به‌سه‌ر مو‌س‌لماناندا چه‌سپاند!!

واتە: لە ئیبنو عەباسەوه ﷺ گێردراوەتەوه، دەربارەى ئەم ئایەتە: ﴿عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٌ﴾ (۱۳)، گوتووێت: پیاویکە لە قورەیش گوشتیکی زیادهى هەبوو، وەك گوشتى زیادهى مەر، {کە بەلای گوێیدا بەردەبیتهوه}.

لە کوردەوارى خۆماندا دەلێن: مەرى گوێ گوار، واتە: گوشتیکی زیاده بەلای گوێیدا بەملاو بەولایدا دێتە خوار.

۳- رىوايه تى سىيه م: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ: قَالَ: نَزَلَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ: ﴿وَلَا تَطْعُ كُلَّ حَلِافٍ مِّمَّهِنَ﴾ (۱۰) هَمَزَ مَشَاءَ بَنِي مِمْ، فَلَمْ نَعْرِفْهُ حَتَّى نَزَلَ عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ: زَيْمٌ، فَعَرَفْنَاهُ لَهُ زَنْمَةً كَزَنْمَةِ الشَّاةِ} (أخرجه الطبري في جامع البيان: ج ۲۹ ص ۱۷، الإستيعاب في بيان الأسباب ج ۳ ص ۴۵۴، وذكره السيوطي في الدر المنثور ج ۸ ص ۱۴۸، وزاد نسبته لابن مردويه).

واتە: عەبدوللای کورێ عەباس ﷺ لە بارەى ئەم فەرماشتهى خواوه کە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَطْعُ كُلَّ حَلِافٍ مِّمَّهِنَ﴾ (۱۰) هَمَزَ مَشَاءَ بَنِي مِمْ، دەلێ: نەماندەزانى مەبەست پێى کێیە، تاكو دواى ئەوێش دابەزێه سەر پێخەمبەرى خوا ﷺ کە دەفەرموێ: ﴿عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٌ﴾ (۱۳)، واتە: لە دواى ئەم سێفەتە خراپانە، زەنیمیشە، ئەو کاتە ناسیمان مەبەست پێى کێیە، پیاویک بوو گوشتیکی زیادهى هەبوو، وەك گوشتى زیاده، کە بەلای گوێى مەردا دێتە خوار، ئنجا زانیمان کە ئەم ئایەتانە مەبەست پێى ئەون.

هەلبەتە ئەمە یەکیك لە واتاكانیەتى، هەندیکیش لە زانیان وەك باسى دەکەین دەلێن: (زَيْمٌ) واتە: ناپەسەن، یاخود لەگەڵ هۆزێك نەبێ و خۆى خستبێتە گەڵ ئەوان.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خواى بە بەزەیی بەخستە، واتە: دەستپێکردنم بە ناوی خواى، ئەوەش مەبەستى ئەوەیە:

۱- ئەم کارە ئەنیا بۆ خواى تاک و پاک دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەرى خواى کارزان دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتیی خواى پەروەردگار دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندیی خواى بى ھاوێ ئەنجام دەدەم.

﴿بِتَّ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ نوون، {نوون پیتیکە لە بیست و هەشت پیتەکەى کە زمانى عەرەبىیان لى پیکهاتوه}، سویند بە قەلەم و بەوەى دەینووسن واتە: خەلک دێرەکان دەنووسن، (سَطْر) بە مانای ریزکردنى شتیکەو بە مانای دێریش دى، لەبەر ئەوەى وشەکان ریز دەکړین بە تەنیشته یەکەوه، دێرەکانیش بە پینووس دەنووسرین، واتە: سویند بە پینووس و بەو دێرانەى بە پینووس دەیاننووسن، خەلک دەیاننووسن.

هەلبەتە ئەم سوورەتە کۆتا سوورەتە، کە بە پیتە پچر پچرەکان دەست پى دەکات و لە هەموو قورئاندا، بیست و نۆ (۲۹) سوورەت، بەو پیتانە دەست پى دەکەن، دوو سوورەتیان مەدینەیین کە بریتین لە: (البقرة و آل عمران) هەردووکیان بە (ألم) دەست پى دەکەن و، بیست و حەوت سوورەتەکەى دیکە هەموویان مەککەیین، کە ئیمە لە سەرەتای سوورەت (یونس) دا کورتە باسیکی تارا ددەیهک تێرو تەسەلمان لە بارەى ئەو سوورەتانەوه کردوه، کە بەو پیتانە دەست پى دەکەن، هەندیکیان بە یەک پیت دەست پى دەکەن، کە سى

سوورەتن: (ص، ق، ن) و، ھەندیکیان بە دوو پیت دەست پێدەکەن کە ئەوان زۆرن، بۆ نموونە: (طس، یس، طه، حم)، (حم) ھەوتیان ھەر لە ریزی یەکن و، ھەندیکیان بە سێ پیتان دەست پێدەکەن وەک: (الر، طسم، الم) و، ھەندیکیان بە چوار پیتان دەست پێ دەکەن وەک: (المص، المر) و، ھەندیکیان بە پێنج پیت دەست پێ دەکەن کە دوو سوورەتن: یەکیکیان سوورەتی مەریمە (کهيعص)، ئەوی دووھەمیان سوورەتی شورا (حم. عسق)، ھەروەھا لە سەرەتای سوورەتی (الشعراء) دا، جاریکی دیکە قسەمان لەو بارەووە کردۆتەو، پرووتترین واتاش بۆ ئەو پیتانە، ئەوھەیکە خوا ﷻ دەیەوێ بە مەزھەکان بفرموی: ئەو فرمایشتەو ئەم قورئانە بۆم دا بەزاندوون کە سەد و چوار دە سوورەتە، شەش ھەزار و دوو سەد و سی و شەش (۶۲۳۶) ئایەتەو، ھەفتا و ھەوت ھەزار و چوار سەد و نەو (۷۷۴۳۹) و شەھە، سێسەد و بیست و یەک ھەزار سەد و ھەشتا (۳۲۱۱۸۰) پیتە، ئەم قورئانە ھەر لەو پیت و دەنگانە پێک دێ، کە ئێوە پێیان دەنووسن و پێیان دەدوێن، ئنجا بەو بزانن کە ئەم فرمایشتە بێژەرەکە خۆی بەرزی مەزنە، کە ئێوەش ئەو پیت و دەنگانەتان لەبەر دەستدا ھەن، بەلام خوا ئەم فرمایشتە خۆی لێ پێکھێناون، کەچی ئێوە قسە ئاسایان پێ دەکەن، کەواتە: بزانن کە ئەم فرمایشتە نە موحەممەد ﷺ خۆی گوتوویەتی و، نە هیچ کەسێکی فری کردووە، نە ھەلیشیبەستووە، بەلکو خوا لە پێی جیبریلەو بۆی دا بەزاندووە، کەواتە: ھەمان ئەو کەرەستەھە ئەو فرمایشتە لێ پێکھاتووە، کە پیت و دەنگەکانن لەبەر دەستی ئێوەشدا ھەن، بەلام ئێوە ناتوانن ئەک قورئانیکێ ئاوا بێنن، بەلکو دە (۱۰) سوورەتی وایێنن، بگرە تەنانت سوورەتیکیش بێنن.

ئنجا خوا کە دەفرموی: سوێند بە پێنووس و بەوھە دەینووسن، ئەمە سوێندەکە، ئایا سوێند لەسەر خوراو (مقسم علیہ) کە چییە؟ ﴿مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾، تۆ بەھوێ چاکە پەرورەدگار تەو (ئەھ موحەممەد ﷺ)!

شەيت نى، بۆيەش خوا وا دەفەرموۋى، چۈنكى كافرەكان تۆمەتتىكىان زۆر بۆ
 پىغەمبەرى خوا ﷺ دووبارە دەكردەو، كە دەيانگوت: شەيتە، چۈنكى شەيتكى
 دەفەرمو، پىغەوانەى عورف و عادەت و نەرىت و كلتور و فەرھەنگ و
 ھەموو شەيتكى ئەوان بوو، دەيانگوت: ئەو شەيتە، ھەلبەتە گەورە گەورەكان و
 برپار بەدەستەكانيان زانيويانە، موھەممەد ﷺ لە عقل و ئەدەب و زىرەكى و
 بلىمەتتەو پىچراو، بەلام بۆيە و ايان دەگوت، تاكو خەلكە رەش و پروتەكەيان
 ھەلخەلەتتىن و چاوپىچكىان بخەنە سەرچاوان، نە دەكرا بلىن: ھىچ كەس لە
 موھەممەد ﷺ عاقلتر و تىگەشتووتر نەبوو، ھىچ كەس لەو ئەدەب بەرزتر و
 راستگوتر نەبوو، كەواتە: تىستا كە دەلى پىغەمبەرم ﷺ، وەك چۆن پىشتەر ھەر
 راستى دەكر، تىستاش ھەر راست دەكات، نەدەكرا ئاوا بلىن، بەلكو دەبووايە
 بلىن: شەيت بوو و تىكچوو، جارى واش بوو دەيانگوت: كاھىن و فالچىيەو لە
 خۆيەو قسە دەكات، يان شەيتانەكان فىرى دەكەن، جارى واش بوو دەيانگوت:
 جادووگەرە، جارى واش بوو دەيانگوت: شاعىرە، ئەھا قورئان وەك شىعر دەچى،
 جارى واش بوو دەيانگوت: خەلكى دىكە فىرى كردو، ئەو تۆمەتانە ھەموويان
 بۆ پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەلبەستەران، بەلام ئەو زۆر دووبارە كراو تەو،
 تانەدان بوو لە عقل پىغەمبەرى خوا ﷺ دەيانگوت: شەيتە، بۆيەش لە چەند
 شۆيىنىكى دىكەى قورئاندا ئەو تەعبىرەى ئەوان، دووبارە بۆتەو، بۆ وىنە،
 ﴿مُعَلِّمٌ مِّمَّنْ مَّجْنُونٌ﴾ (۱۶) الدخان، ئىجا كە لىرەدا خواى بەرزو مەزن دەفەرموۋى: ﴿مَا
 أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾، تۆ بەھۆى چاكەى پەرورەدگار تەو شەيت نى، واتە: تۆ
 بەھۆى ئەو دەو خا ئەو چاكەيەى لەگەل تۆ كردو و كر دوويى بە پىغەمبەر
 ﷺ، بەھۆى ئەو پىغەمبەراتىيەو، تۆ شەيت نەبوو.

ياخود: سوئند بەچاكەى پەرورەدگار تۆ شەيت نى، ھەرورەھا واتاى
 دىكەيشى ھەن، لە مەسلەلە گرنگەكاندا شىيان دەكەينەو.

﴿وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ﴾، بە دُنْیایی تۆ پاداشتیکی نەبِراوەت هەیه، پاداشتیک که کۆتایی نایەت.

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾، بە دُنْیایی تۆ لەسەر ڕەهۆشتیکی مەزنی، واتە: تۆ خواوەنی ڕەهۆشت و ئاکارو ئەدەبیکی زۆر گەورەو مەزنی، هەلبەتە وشە ی مەزن بۆ شتی قەبارەدار بەکار دەهێنێ، بەلام لێرەدا خاوازاوەتەو بۆ شتی مەعنەویی، واتە: ڕەهۆشت و ئاکاریکی بەرزو پەسندو جوان، دوايش کورتە باسێک لە بارە ی ڕەهۆشتبەرز ی پیغەمبەری خاتەمەو ﷺ دەکەین.

﴿فَسَبِّحْهُ وَبِحَمْدِهِ﴾، لەمەودوا تۆش دەبینی و ئەوانیش دەبینن، واتە: تۆش دەزانی، ئەوانیش دەزانن، تۆش بۆت دەردەکەوی و، ئەوانیش بۆیان دەردەکەوی.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، کامتان شییی و سەرگەردانی و سەرلێشیواوویتان تیدا هەیه، وەك گوتمان: (الْمُفْتُون) بە مانای فیتنەدار دی، که لێرەدا یانی: سەرلێشیوان و سەرگەردانی و حال خراپی لە کامتاندا هەیه، لەمەودوا تۆش دەزانی و دەبینی، ئەوانیش دەزانن و دەبینن، ئنجا ئیستا لە راستییدا باش باش زانرا که موحمەد ﷺ ئەو پەيامە ی لە خواوە هێناووی، هەر ئەو هەقی ڕەهایە، ناحەزو دوژمنەکانیشی که تانەیان لێ دەداو دژایەتییان دەکرد، ئیستا دەرکەوتووە که ئەوانە سەرگەردان و سەرلێشیواو و مأل ویران بوون.

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾، بە دُنْیایی پەرورەدگاری تۆ زاناترە بەو کەسە ی لە ڕێی وی لایداو، سەرگەردان بوو لە ڕێی راست لایداو، هەر وەها پەرورەدگاریشت زاناترە بە ڕێی راستگرتووان، کەسانیک که ڕێی راستیان گرتووە که خۆت و شوێنکەوتووانت.

﴿فَلَا تَطِعِ الْمُكَذِّبِينَ﴾، ئەم (ف)ە، لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییەو دەگونجێ بە (الفاء الفصيحة) دابنێ (لأنها تُفصِحُ عما قبلها) واتە: مادام پەرورەدگارت

زاناتره بهوهى گومپرايهو، بهوهى پى راستى گرتوهو، خوى پهروهردگاريش
توى خستوته سهر ئهو پىيه راستهى خوى، كهواته: حال كه بهم شيوهيه،
فهرمانبهريى بهدرؤ دانهران مهكه، واته: گوپرايه لىيان مهكه، ياخود (ف)كه
(فاء تفریع)ه، واته: بىنا لهسهر ئهوهى رابرد، تۆ گوپرايه لىى بهدرؤ دانهران و
بىپروايان مهكه.

﴿وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ﴾، ئهوان ههز دهكهن، ئهگهر تۆ نهرمىكىشى
بكهى، ئهوانيش نهرمىكىشى بكهن، ئهگهر تۆ دهستبهردارى ههنديك لهو
ههقه بى، كه خوا پىيدا ناردووى، ئهوانيش ئامادهن دهستبهردارى بهرنامهو
بىرؤكهكانى خويان بن، واته: ئهگهر تۆ بۆ ئهوان نهرمىكىشى بكهى و لىيان
بچيه پىش، ئهوانيش زۆر له تۆ دىنه پىش، چونكه كهسيك كه لهسهر پى
باتيله، دهربهست نيه، ئهگهر ههموويشى واز لى يىنى.

﴿وَلَا تُطْعَمُ كُلُّ حَلَاظٍ مَّهِينٍ﴾، ههروهها گوپرايه ل مهبه بۆ ههموو كهسيكى
سویند خۆر، كه سووك و چرووك و كهه بايهخه، به زۆريش وايه كهسيك
زۆر سویندى خواردن، سووكيش دهبى، چونكه دياره متمانهى به قسهكهى
خوى نيه، بۆيه ئهو وتاريپىژ و بانگهوازكارو ئامۆژگارييكارانهى زۆر سویندان
دهخۆن، زۆرم له دى قورسه، چونكه زۆر سویند خواردن، نيشانهى باوهرو متمانه
بهخۆنهبوونه، ههنديك له زانايانى ئيمه نه بهراست و نه بهدرؤ سوینديان ههر
نهخواردوه، ئهوانهش كه زۆر سویندان دهخۆن، نازانن كه خوا باباى زۆر سویند
خۆرى زهم كردوه له قورئانداو، به سووكى داناوه.

﴿هَٰذَا مَثَلٌ مِّمَّا يَفْعَلُونَ﴾، زۆر غهيبهتكهرو پاشمله باسى خهلككههره، تانه
ليدهريانهو، زۆريش قسه دىنى و دهبات (يَمْشِي بِالْأُمَمِ) واته: قسه هينهر
و بهره و دوو زمانى دهكات، (مِيم) له (مِنْمَة)هوه هاتوه، واته: قسهى چرپه،
يان جوولهيهكى سووك كه كهتر ههستى پى بكرى.

﴿مَنَاعَ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَشِيمٍ﴾، زۆر دەستگرهیه وه له خێرو چاکه، یاخود زۆر پێگره له خێر، (خَيْر) دهگونجی به مانای مَال و سامان بێ، مَال و سامانیك كه دیته دهستی زۆر دهستی پێوه دهگری، ههر ههچى ههئاوهرى بۆ خهلك، یاخود (خَيْر) به مانای چاکهى مهعنهویه واته: زۆر پێگره لهو خێرو بهرهکهتهى كه خوا به پێغه مبهرى خاتهدا ﷺ ناردوویهتى كه ئیسلامه، پێى لى دهگری و ناهیللى خهلك پرووى تى بکات و، (مُعْتَدٍ) سنوور شکین و تپه پینه ره، (أَشِيمٍ) زۆر گوناکاره.

﴿عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٌ﴾، قهلهو و زۆرخۆر و زۆرخۆرهویه، یاخود: زۆر زبرو قسه رهق و دلرهقه، ئنجا زه نه مهشى ههیه، زه نه مه بریتیه لهو زیده گوشتهى بهملاو لهولای گوێى مهردا دینه خوارى، یاخود (زَيْمٌ) ئهوهیه له هۆزیک نیه، بهلام خۆى خستۆته نێو ئهوان و پهسه نیه، بهلكو نانهجیب و نارهسه نه.

﴿أَن كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ﴾، ههر له بهر ئهوهى خاوهنى سامان و کوپانه (تۆ به قسهى مهکهو گوێپرایه لى مه به)، یاخود: له ئه نجامى ئه وه دا كه خاوهنى سامان و کوپانه.

﴿إِذَا تَنَلَّ عَلَيْهِ أََيْنُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾، کانتیک ئایه تهکانى تيمهى به سهردا خويندانه وه گوێ: ئه مه ئه فسانهى پيشینه.

﴿سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرُوطِ﴾، {خوا ﷻ ده فهرموى:} له مه و دوا نیشانه له سه ر لووتى داده نین، ئه مه ش یان مانا رواله تیه کهى مه به سته که ده لێن: ئه و که سه ی ئه و ئایه ته ی له باره وه هاتۆته خوار له جهنگى به دردا، زه بریکى شمشیر به ر لووتى که و توه، واته: نیشانه دار کراوه، یاخود مه به ست پێى مانا مهعنهویه که یه تی، وهک چۆن یه کیک به یه کیک ده لى: داغت ده کهم، یان ده لى: زه بریکت لى ده ده م، قهت له بیرت نه چیته وه، واته: له مه و دوا تيمه به لاو کاریکى به سه ر دین، بۆى ده بیته نیشانه.

دوایی باس دەکەین، کە ئەم نۆ سیفەتە، خوا ﷻ بۆ کەسیکی دیارییکراو
 فەرموونی، کە زانیانی میژوو هەندیکیان دەڵێن: وەلیدی کوپی موغیرە بوو،
 هەندیکیان دەڵێن: نەزپی کوپی حاریسەو، هەندیکیان دەڵێن: ئەبولحەکەمی
 کوپی هیشامە، کە نازناوی ئەبوو جەهلی وەرگرتو، یاخود کەسیکی دیکەیه،
 یان مەبەست پێی جوړە کەسیکە ئەو سیفەتانی تێدابن، نەوێک کەسیکی
 دیارییکراو، بەلکو جوړیک لە خەلک، کە من ئەوێ دوو میانم زیاتر بە
 عەقڵەو دەنووسی، چونکە خوا ﷻ لەسەرەتاو دەفەرموی: ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ
 حَلَّافٍ مَّهِينٍ﴾، بەقسە هەموو کەسیکی زۆر سویند خوړی سووک، مەکە،
 کەواتە: مەرچ نیە، یەک کەس بێ و، هەر کەسیک خواوەنی ئەو سیفەتانی
 بێ دەیگریتەو، بۆ ئەو نۆ سیفەتە بەسەر کەسیکی دیارییکراویش دا زیاتر
 بچەسپن، بەلام هەر کەسیکی دیکەش خواوەنی ئەو سیفەتانی بێ، دەیگریتەو.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

سویند خواردنی خوای بەرزى مەزن، بە قەلەم و دیرە پى نووسراوه کانی، که موحه مەهد ﷺ وەك ناحەزانی گوتوو یانە: شیت نیه، پاداشتیکی نه بر او هی ههیه، له سهەر په وشت و ئاکاریکی بهرزو مەزنه، له مه و دوا ئه ویش و ناحەزانیشی ده بینن و دهزانن کى شیتی تیدایه، بۆیه نابى به قسه ی به درۆ دانه ران بکات، که ههز ده کەن نه رمکیشی بکات، تاكو ئه وانیش نه رمکیشی بکەن و، ده سته ردارى به رنامه و به روکه کانی خو یان بین:

خوا ده فرموى: ﴿ت وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ (۱) مَا أَنْتَ بِمَجْنُونٍ ﴿۲﴾ وَإِنْ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿۳﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿۴﴾ فَسَتَبْصُرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿۵﴾ بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ ﴿۶﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿۷﴾ فَلَا تَطْعُمُ الْمُكْذِبِينَ ﴿۸﴾ وَدُّوا لَوْ يُدَّهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿۹﴾

شیکردنه وە ی ئەم ئایە تانە، لە دە برگەدا:

(۱) - ﴿ت وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾، نوون سویند به قەلەم و به وە ی دینووسن، (ن) نوون یەکیکە لەو بیست و ههشت پیتە ی زمانى عەرەبیان لى پىك دى و، قورئانیان لى پىكهاتوه، ئە ی خەلکینه! لە بهر دهستی ئیوهش دا هەن، وەك که رهسته ی خا، به لām ئیوه قسه ی ئاسایان پى ده کەن، خواش ﷺ فه رمایشتیکی پى فه رموون و لى پىكهیناون، که قورئانه و دهسته و سانکه ره، ئیوه له به رانه ریدا دهسته پاچه ن، که نه ك قورئانیکی وا بینن، به لکو ده سوو په تی، به لکو وینه ی سوو په تیکیشی بینن، که واته: بزائن ئەم قورئانه فه رمایشتی خوایه، ﴿ت وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾، سویند به قەلەم و

بەوێ دەینووسن: (وَمَا يَسْطُرُونَ: يَغْنِي وَالَّذِي يَسْطُرُونَ)، کەواتە: (مَا: مَوْصُولَةٌ):
 (يَغْنِي: وَالَّذِي يَسْطُرُونَهُ)، سوێند بەوێ دەینووسن، کە مەبەست پێی ئەو دێرانەیه
 کە بە قەلەم دەنووسرێن، دەشگونجێ (مَا: مَصْدَرِيَّة) بێ بۆ چاوگ بێ، (يَغْنِي وَالْقَلَمِ
 وَسَطَرُهُم)، سوێند بە قەلەم و بە نووسینەکیان، ئنجا ئەمە سوێند پێ خوراوەکیە،
 قەلەم و ئەو دێرانەیی بە قەلەم دەیاننووسن، ئەمە سوێند پێ خوراو (مُقَسَّم بِهِ) هەکیە.
 ئایا سوێند لەسەر خوراو (مُقَسَّم عَلَيْهِ) هەکیە؟.

۲- ﴿مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾، (ئەی موحەممەد ﷺ!) بەهۆی چاکەیی پەروەردگار تەو
 تۆ شیت نی، ئەمە سێ واتایان بۆ لیکداونەوه:

واتای یەكەم: تۆ بەهۆی چاکەیی پەروەردگار تەو، کە بریتیه لە
 پیغەمبەراییەتی، شیت نی، واتە: ئەی موحەممەد ﷺ! تۆ پێش ئەوێ وەحییت
 بۆ بێ و بکریی بە پیغەمبەر، کۆمەلگایەکی خۆت ئەوپەری متمانەیان بە تۆ
 هەبوو، پێیان دەگوتی: ئەمین، راویژیان بە تۆ دەکرد، بە بەلگەیی ئەوێ
 کاتیک لێیان بوو بە کێشە، کێ بەردە رەشەکی دابنیتەو، دوایی کۆبوونەو
 خەریک بوو ناکۆکیی توندیان لەسەر ئەو پەیدابێ، هەر کام لە هۆزەکان
 دەیگوت: دەبێ تێمە شەرەفی دانانی بەردە رەشەکەمان لە شوینی خۆی دا،
 پێی ببری، دواي ئەوێ لافاویک لە کەعبەیی دابوو و پروو خاندبووی، کەعبەیان
 چاک کردبوو و گەشتبوونە ئەوێ بەردە رەشەکی دابنیتەو، دوایی هاتە
 سەر بریارێک: شوینیکیان دیاریی کردو گوتیان: هەر کەسێک یەكەم کەس
 هات، ئەو دەکەین بە دادوهر، ئنجا دیار بوو موحەممەد ﷺ هات، ئەو هەش
 لە سالی سی و پینجی تەمەنی پیغەمبەردا، واتە: پینج سالی پێش ئەوێ ببیتە
 پیغەمبەر، گوتیان: (جَاءَ الْأَمِين، جَاءَ الْأَمِين)، پیاو دەست پاک و چاکەکی هات
 و کردیانە دادوهر، پیغەمبەریش ﷺ فەرمووی: عەبابەکی بێن، یان پۆشاکێک بێن،
 بەردە رەشەکی لە نێو دانێن، لە هەر هۆزیکیش نوینەرێک با بێ، چمکیکی

پۆشاکەکه بگرێ و بەرزى بکەنەوه، ئنجا منیش خۆم بەرده رەشەکه دادەنێم، ئەوانیش هەموویان بەم شێوە دادوهرییه رازى بوون.

کەواتە: ئەى موحەممەد ﷺ! تۆ چ گۆرانیکت بەسەردا هاتو، تۆ هەر ئەو پیاوێ راستگۆ و ئەمین و پاک و چاکە بووی، ئایا ئیستا تەنیا بەوێ خوا چاکەى لەگەڵ تۆدا کردو، کردووی بە پیغمبەر ﷺ، ئایا بەهۆی پیغمبەرایەتییهو شیت بووی؟ کە پیشتەر شیت نەبووی، ئایا دواى ئەوێ بوویە پیغمبەرى خوا ﷺ و لە عەقل و کەمال زیاد کردو و کەمت نەکردو، ئەدى چۆن نەیارەکانت ئەو تۆمەتەت دەدەنە پال؟!

واتای دووهم: تۆ بەهۆی چاکەى پەروەردگار تەو شیت نی، واتە: لە ئەنجامی ئەوەدا کە خوا تۆی کردۆتە پیغمبەرى خوێ ﷺ، شیتى لە تۆدا نی، ئەگەر هەر کەسیکی دیکە بگونجی شیتى پرووی تى بکات، شیتى پروو لە تۆ ناکات.

واتای سێهەم: سویند بە چاکەى پەروەردگارت تۆ شیت نی.

(۳) - ﴿وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ﴾، بە دنیایی تۆ پاداشتیکی نەپراوت هەیه، (غیر مەمنون) بە چەند واتایەك هاتو:

أ- (غَيْرَ مَمْنُونٍ: أَي غَيْرَ مَقْطُوعٍ وَلَا مَنْقُوصٍ)، یانی: پاداشتیك هەیه نە دەپری و نە كەم و كورتی تێدايه.

ب- (غَيْرَ مَمْنُونٍ: أَي غَيْرَ مَحْسُوبٍ) بۆت ناتزمیدری، چونكە شتى كەم دەژمێردری، بەلام شتێك كە زۆربى، دەپرسى: چەندە؟ دەگوترى: ناژمێردری.

ج- (غَيْرَ مَمْنُونٍ: غَيْرَ مُكَدَّرٍ بِالْمَنْ)، تۆ پاداشتیك هەیه لێل ناكړى بەهۆی مەنت لەسەر كردنەوه، من ئەم مانایەم زۆر بە دلەوه نانووسى، چونكە بێگومان خوا چاکەى لەسەر هەموو كەس هەیهو، چاکەى بەسەر پیغمبەرى خواوەش ﷺ لە هى هەموو كەس

مەزنتەرە، وەك دەفەر مووی: ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ (۱۱۳)، ئىنجا ئەگەر خوا منەت بەسەر بەندەى خۆيەو بەكات، بۇ بەندە شانازىيە، ئەو مەروۇفەكانن ئەگەر منەت لەسەر يەكدى بكەن، خراپە، بەلام ئىمەى دروستكراو ھەر منەتبارى خواى پەرورەدگارو بەدبەيتنەرين، لە راستييدا ھىچ بەندەيەكى خوا بەوہى كە خوا منەتى لەسەر دەكات، بۆى نوقسانىي نى، خواى پەرورەدگار لە سوورەتى (الحجرات) دەفەر مووی: ﴿يَمْنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ (۱۷)، واتە: ەپرەبە خىلەككەكان منەت لەسەر دەكەن (ئەى موحەممەد ﷺ)! كە ئىسلام بوون و بە روالەت ھاتوونە ئىو ئىسلامەو، بلى: ئىسلامەتيە كە تانم لەسەر مەكەنە منەت، بە چاوم دامەدەنەو، بەلكو خوا منەتى لەسەر ئىو ھەيەو، چاكەى لە چاوى ئىو ھەيە كە ئىوہى راستە رى كردوہ بۇ ئيمان، ئەگەر راست بكەن ئيمانداربن.

(۴) - ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾، بە دلىايش تۆ لەسەر رەوشتىكى مەزنى، واتە: رەوشتى بەرز و ئاكارى مەزن، بۇ تۆ وەك و لاخەو وەك چۆن كەسەك دەچتە سەر پشتى و لاخەك بە كەيفى خۆى پى دەچى بۇ ئەملاولو دەبەيتى و دەيات، رەوشتى بەرزو ئاكارى پەسەندىش لەبەر دەستى تۆدا وايە، وەك چۆن ميوئەك يان قورەك لە دەستى كەسەكدايەو، بە كەيفى خۆى شتى لى دروست دەكات، رەوشتى جوانيش لەبەر دەستى تۆدا ئاوايە.

(۵) - ﴿فَسَبِّحْهُ وَبُصِّرْهُ﴾، لەمەودوا تۆش بۆت دەردەكەوئى و، ئەوانيش بۆيان دەردەكەوئى، تەبەرىي لە زەحەكەو ھەناوایەتى: (يَعْنِي: تَرَى وَيَرُونَ)، (أخرجه الطبري: ۳۴۶۶۲) يانى: تۆش دەبىنى و ئەوانيش دەبىن، ئەسلى واتايەكەى ئاوايە، بەلام جارى واش ھەيە بىنن بە ماناى زانينە^(۱)، لىرەش دا ھەردو واتايەكەى لەگەلدا دەگونجىن، چونكە لە داھاتوودا ھەم پىغەمبەرى خاتەم ﷺ سەرەنجامى خۆى بىنى و، ھەم سەرەنجامى ئەوانيشى بىنى و، ھەم بە چاوى سەر واقعەكەى بىنى و ھەم

(۱) زانايان بۇ ئەو دەلەين: (الرُّؤْيَةُ هُنَا قَلْبِيَّةٌ وَلَيْسَتْ بَصَرِيَّةً)، واتە: بىنن لىرەدا دەروونىيەو چاوىي نى.

به عقل و دلّیش زانی، ههروهها ئەوانیش، یه کێک له زانایانیش ده‌لی: (ضَمَّنَ تَبَصَّرَ وَيُبْصِرُونَ مَعْنَى: تَوْقِنَ وَيُوقِنُونَ بِسَبَبِ التَّعَدِّيَةِ بِالْبَاءِ أَي: فَسَتَعْلَمُ يَقِينًا) واته: (تَبَصَّرَ وَيُبْصِرُونَ) مانای (تَوْقِنَ وَيُوقِنُونَ)ی خراوه‌ته‌نیو، له‌به‌ر ئەوه‌ی به‌رکاری خواستوه به‌هۆی پیتی (ب)هوه.

٦- ﴿يَا أَيُّكُمُ الْمُفْتُونُ﴾ {له‌مه‌ودوا تۆش ده‌زانی و ئەوانیش ده‌زانن، تۆش ده‌بینی ئەوانیش ده‌بینن، تۆش دلّیا ده‌بی ئەوانیش دلّیا ده‌بن}، کامه‌تان شی‌تی تیدایه، (ب) ش له وشه‌ی (بِأَيُّكُم)دا، ده‌گونجی به‌مانای (فِي) بَی، (أَي: فِي أَيُّكُم) کامتان شی‌تی و سه‌رگه‌ردانی تیدایه، یاخود (بِأَيُّكُمُ الْمُفْتُونُ: أَي فِي أَيِّ الْفَرِيقَيْنِ الْمَجْنُونِ) واته: هه‌ل‌خه‌له‌تێزوا، شی‌تکراو، له‌نیو ئیوه‌دایه (تۆ و شوینکه‌وتووانت)، یاخود کافره‌کان شی‌تیان تیدایه؟ یاخود (الْمُفْتُونُ بِمَعْنَى: جُنُون) واته: ئایا شی‌تی له‌تۆدا هه‌یه، یاخود له‌واندا هه‌یه؟.

(الطبري) ده‌لی: (الْمُفْتُونُ: الْفُتُونُ بِمَعْنَى: الْمَصْدَرُ)، (مفتون) به‌مانای چاوگه، واته: سه‌رگه‌ردانی و شی‌تی له‌ئیوه‌دا هه‌یه، یاخود له‌نیو ئەواندا هه‌یه؟.

خواه‌نی: (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ كِتَابِ اللَّهِ الْمَجِيدِ)^(١)، ده‌لی: ئەم ته‌عبیره (بِأَيُّكُمُ الْمُفْتُونُ) دوو ته‌گه‌ری هه‌ن:

یه‌که‌م: (بَاءَ زَائِدَةً، أَي: أَيُّكُمُ الْمُفْتُونُ)، (ب) زیادکراوه‌ بۆ جه‌ختکردنه‌وه، واته: تۆش ده‌بینی و ئەوانیش ده‌بینن، تۆش دلّیا ده‌بی و ئەوانیش دلّیا ده‌بن له‌داهاتوودا، کامتان سه‌رلێشیواو و شی‌ت و سه‌رگه‌ردانن.

دووهم: (بِأَيُّكُمُ الْمُفْتُونُ: أَي بِأَيُّكُمُ الْفِتْنَةِ، فَالْمُفْتُونُ مَصْدَرٌ مِثْلُ مَعْقُولٍ وَعَقْلٍ)، (مفتون) به‌مانای فیتنه‌دی، واته: سه‌رگه‌ردانی و سه‌رلێشیواوی، که‌واته: (مَفْتُون) لێره‌دا چاوگه‌ وه‌ك (مَعْقُول) واته: عه‌قل.

(۷) ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾، به دلیلی پەروەردگارت خۆی زاناترە، کێ لە ڕێی ئەو لایداوەو سەرگەردان بوووەو هەر خۆیشی زاناترە بە ڕێی راستگرتووان، (يَعْنِي: السَّالِكِينَ طَرِيقَ الْهُدَى)، ئەوانەى ڕێی راستیان گرتووە.

(۸) ﴿فَلَا تَطْعِ الْمُكَذِّبِينَ﴾، {(ف) بۆ (تَفْرِيع)}

ئنجای بێنا لەسەر ئەوەى ڕابرد، فەرمانبەریی بە درۆ دانەرانی مەکە، (الطَّاعَةُ: قَبُولُ مَا يَنْبَغِي عَمَلُهُ وَوَقوع تَطْع فِي حَيْزِ النَّهْيِ يَقْتَضِي النَّهْيَ عَنْ جِنْسِ الطَّاعَةِ)، (طاعة) بریتیه لە قبوڵ کردنی ئەوەى دەبێ ئەنجام بدرێ، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَطْع﴾، (تَطْع) لە ڕستەیه کدا هاتووە کە (لای) لابەرە (ناهیة) ی لە پێشەوهیە، ئەوەش مانای ئەوەیە: هەرچی تێکرای فەرمانبەریی و گوێراپەڵییە بۆ ئەوانی مەکە، بۆ ئەوانەى بە درۆ دانەرن بۆ پەيامی خواو بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ.

(۹) ﴿وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ﴾، ئەوانە خۆزگە دەخوازن و حەز دەکەن، تۆ نەرمکێشی بکە و ئەوانیش نەرمکێشی بکەن، ئەوانە خۆزگە دەخوازن تۆ نەرم بێ لە ئایینەکەتدا، ئەوانیش نەرم دەبن لە ئایین و بەرنامەو ڕێبازەکانی خۆیاندا.

یان: ئەگەر تۆ دەستبەرداری تۆزێک لەو هەقە ببی، کە پێتە، ئەوانیش بە مەمنوونی دەستبەرداری ناهەقی و باتیلەکەى خۆیان دەبن.

(تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ: مُشْتَقٌّ مِنَ الْإِدْهَانِ وَهُوَ الْمَلَايَنَةُ وَالْمُصَانَعَةُ، وَحَقِيقَةُ هَذَا الْفِعْلِ أَنْ يُجْعَلَ لِشَيْءٍ دُهْنًا إِمَّا لَتَلِينِهِ أَوْ لَتَلْوِينِهِ، وَمِنْ هَذَايْنِ الْمَعْنَيْنِ تَفَرَّعَتْ مَعَانِي الْإِدْهَانِ، كَمَا أَشَارَ إِلَيْهِ الرَّاعِبُ)، وشەى (إِدْهَان): (تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ) هەردووکیان لە چاوی (إِدْهَان) هەو هاتوون، (إِدْهَان) یش بریتیه لە نەرمیی و خو گونجاندن، چیهتی ئەو کردارەش، ئەوەیە شتێک ڕۆنی تێکری، یان بۆ نەرمکردنی، یان بۆ ڕەنگکردنی، ئنجای لەم دوو واتایەو (لە نەرمکردن و ڕەنگکردنەو) هەموو مانایەکانی (إِدْهَان) هاتوون، وەک ڕاگیی ئەصفەهانیی ئاماژەى بۆ کردووە، (لە کتێبه کەى ناودارەکەى خۆی (مُفْرَدَاتُ أَلْفَاظِ الْقُرْآن) دا.

لیرەدا پیوستیه پیناسهیه کی کورتی (مُدَارَة) و (مُدَاهَنَة) بکهین:

(المُدَارَة: تَكُونُ عَلَى حِسَابِ الدُّنْيَا، وَالْمُدَاهَنَة: تَكُونُ عَلَى حِسَابِ الدِّينِ).

مودارات له سهر حیسابی دنیا ده بئی، واته: تو فشار له دنیا به کت ده کی بو ئه وهی ئاینت سه لامهت بئی، به لام موداهنه له سهر حیسابی ئاین ده بئی، فشار له ئاینت ده کی، بو ئه وهی دنیات بو دهسته بهر بئی و چاک بئی.

بویه من ئاوا پیناسه (المُدَارَة وَالْمُدَاهَنَة) م کردوه گو توومه: (المُدَارَة: أَنْ تَضْغَطَ عَلَى دِيَاكَ مِنْ أَجْلِ دِيْنِكَ، وَالْمُدَاهَنَة: أَنْ تَضْغَطَ عَلَى دِيْنِكَ مِنْ أَجْلِ دُنْيَاكَ).

واته: مودارات (ساچاندن و خوگونجاندن)، ئه وهیه فشار له دنیا به کت ده کی، بو ئه وهی ئاینت سه لامهت بئی، به لام موداهنه به پیچه وانه وه، ئه وهیه که فشار بینى بو ئاینه کهت و، دهسته بهرداری ئه ندازه یه که له ئاینه کهت بئی، بو ئه وهی دنیاو بهرزه وهندییه دنیا یه کانت سه لامهت و پارێزراو بن.

سێ دهقی سوننهت له کو تایی ئه م مه سه له ی یه که مه دا:

یه که م: له باره ی قه له مه وه: {قَالَ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ رضی اللہ عنہ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ فَقَالَ: اكْتُبْ، فَقَالَ: مَا أَكْتُبُ؟ قَالَ: الْقَدَرُ، وَمَا كَانَ وَمَا هُوَ كَائِنَ إِلَى الْأَبَدِ} (أخرجه أبو داود: ٤٧٠٠، والترمذي: ٢١٥٦، ٣٣١٩، وأحمد: ج ٥، ص: ٣١٧، وأبو يعلى: ٢٣٢٩، والطبراني في الأوسط، والبيهقي، وقال الهيثمي في المجمع: رجال أبي يعلى ثقات، وله شاهد مرسل أخرجه الطبري: ٣٤٥٤٠ عن معاوية بن قرة الحديث الحسن، بهذه الشواهد، وصححه الألباني في صحيح سنن أبي داود).

واته: عوباده ی کو ری صامیت رضی اللہ عنہ ده لی: گویم له پیغه مبه ری خوا ﷺ بوو ده یفه رموو: یه که مین شتیک که خوا دروستی کرد بریتی بوو له قه له م، ئنجا پیی فه رموو: بنوو سه، گو تی: چی بنوو سم؟ فه رموو ی: قه دهر (واته: ئه ندازه گیریه کانی خوا) و ئه وهی رابردوه و ئه وهی ده بئی هه تا هه تایه.

دووهم: له باره‌ی ئه‌وه‌وه که خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝٤﴾.

أ- {عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامِ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: أَتَيْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! أَخْبِرِينِي بِخُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَتْ: كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ، أَمَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ، قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝٤﴾} (أخرجه مسلم: ٧٤٦، والطبري: ٣٤٦٥٦).

واته: سه‌عدی کو‌ری هیشام ده‌لی: چوومه لای عایشه دایکی پرواداران (خوا لێی رازی بێ) گوتم: ئه‌ی دایکی پرواداران! هه‌والم پێ بده ره‌وشت و ئاکارو هه‌لسوکه‌وتی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چۆن بوو؟ گوته‌ی: ره‌وشتی ئه‌و بریتی بوو له‌ قورئان، ئایا قورئان ناخوێنی، فه‌رمایشتی خوای به‌رز: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝٤﴾، به‌ دلتیایی تو له‌سه‌ر ره‌وشتیکی مه‌زنی؟!.

ب- {عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَيْفَ كَانَ خُلُقُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: «لَمْ يَكُنْ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَحِّشًا وَلَا صَخَّابًا فِي الْأَسْوَاقِ، وَلَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَصْفَحُ»} (أخرجه الترمذي: ٢٠١٦، قال أبو عيسى: هذا حديث حسن صحيح).

واته: ئه‌بوو عه‌بدوڵلای جه‌ده‌لیی ﷺ ده‌لی: پرسیارم له‌ (دایکمان) عایشه (خوا لێی رازی بێ) کرد، ئایا ره‌وشتی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چۆن بوو؟ گوته‌ی: پیاویکی قسه‌ ناشیرین نه‌بوو و، له‌ به‌رانبه‌ر قسه‌ی ناشیرینی خه‌لکیشدا قسه‌ی ناشیرینی نه‌ده‌کرد، له‌ بازاردا ده‌نگی به‌رز نه‌ده‌کرده‌وه (هاوارو ده‌نگه‌ ده‌نگ بکات) و، له‌ به‌رانبه‌ر خراپه‌دا خراپه‌ی نه‌ده‌کرد، به‌لکو لی‌بوردن و چاوپۆشیی ده‌کرد.

مه سه له ی دووهم:

فه رمانکردن به پیغه مبهری خوا ﷺ که گوپرایه لی هه ر بابایه کی زۆر سویند خۆری، سووکی، غه ییه تکه ری، قسه هی نه رو به ری، پێ له چاکه گری، سنوور به زینیی، گونا هکاری مله وری، نار په سه ن نه بی، به هۆی هه بوونی سامان و کورانه وه، که قورئان به ئه فسانه داده نی و، له مه و دو اش خوا ﷺ سه رلووتی مۆر ده کات:

خوا ده فه رموی: ﴿وَلَا تُطْعُ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِيْنٍ ۝۱۰ هَمَّازٍ مَّشَّاءٍ بَنِيْمٍ ۝۱۱ مَنَاعٍ لَّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَيْمٍ ۝۱۲ عَتَلٍ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيْمٍ ۝۱۳ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِيْنٍ ۝۱۴ اِذَا تُتْلٰی عَلَيْهِ اٰیٰتُنَا فَالْكُ اَسْطٰیْرُ الْاَوَّلٰیْنَ ۝۱۵ سَنَسِفُهُ عَلٰی الْخُرْطُوْمِ ۝۱۶﴾

شیکردنه و هی ئه م ئایه تانه، له نو برگه دا:

(۱)- ﴿وَلَا تُطْعُ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِيْنٍ﴾ (خوای میهره بان پیغه مبهری خاته م ﷺ ده دوینی و ده فه رموی: {هه روه ها به قسه ی هه ر زۆر سویند خۆری کی سووک مه که، (حَلَاْف) ریزگی زیده پۆیه بو (حَالِف)، وه ک پیغه مبه ر ﷺ ده فه رموی: {مَنْ كَانَ حَالِفًا، فَلْيُحْلِفْ بِاللّٰهِ اَوْ لِيُصْمِتْ}، (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِي: ۶۶۴۶، ومسلم: ۱۶۴۶) واته: هه ر که سیك سویند ده خوات، با سویند به خوا بخوات، یان بیده نگ بێ، واته: سویند به جگه له خوا نه خوات، وه ک خه لك راهاتوه، ده لیئ: به سه ری تو، به سه ری فلانکهس، به قه بری فلانکهس، به که عبه ی پیرو ز و، به پیغه مبه رو... هتد، که هیچیان سویند یان پێ ناخوری و، سویند به خوا، یان به یه کێک له سیفه ته کانی خوای به رز ده خوری، بۆیه ش سویند به قورئان ده خوری، چونکه قورئان فه رمایشتی خوایه، به لām خوا ﷺ بۆ خۆی سویند به هه ر شتیک ده خوات، ویستی خۆیه تی، خوا به دیه پنه ری هه موو شته کانه، سویند به هه نجیرو زه یتوون و، به قه له م و نووسین و، مانگ و خۆرو ئه ستیره کان و، رووداوه کانی قیامه ت ده خوات، که سویندیش ده خوات به شته کان، بۆ سه رنج راکیشانی ئیمه یه و، بۆ ده ر خستنی گرنگی ئه و شتانه یه.

(حَلَّاف) یش واتە: زۆر سویند خۆر، که لیڤه خوا ﷻ به پیڤه مبه ره که ی ﷻ ده فەر موۆ: فەرمان به ریی هەر که سیکی زۆر سویند خۆری سووک و بیایه خ مه که، (مَهین: أَيَّ حَقِير، أَوْ ذُو مَهَانَةٍ، أَوْ الْوَضِيع)، (مَهین) واتە: سووک، کهم بایه خ، نزم و په ست، عاده تیش وایه که سیکی زۆر سویند بخوات، سووک ده بی، چونکه سویند خواردن، بریتیه له وهی که قسه که ی خۆت پشتر است ده که یه وه به هو ی سویند یکه وه، ئنجا ئه گهر متمانه ت به قسه که ی خۆت هیه، پیویست ناکات سویندان بخو ی، له کاتی کدا که پیویست بی، به هەر حال سویند خواردنیش هیه وه، ئیمه له تەفسیری سوورەتی (المائدة) دا باسیکی تایبه تمان له باره ی سویند خواردن و سرینه وه (کفارة) ی سوینده وه خستۆته روو، به لام به بۆنه وه به بی بۆنه، به هوکارو به بی هوکار، که سیکی هەر سویندان بخوات، مانای وایه متمانه ی به قسه ی خو ی نیه، وه ک پیشتیش ئاماژه م پیدا وه: ئه و وتاری پێژو مه لاو بانگه واز کارانه ی به ناوی ئیسلامه وه قسه ده که ن و، زۆر سویندان ده خو ن، با بزانی که زۆر سویند خواردن ده بیته هو ی سووک بوونیان و، مانای وایه تۆ دویندرا وه کانی خۆت، ئه وانه ی قسه یان بۆ ده که ی و، قسه کانت ده بیست، پیت وایه متمانه یان به تۆ نیه، بۆیه ئه وه ندە سویندیان بۆ ده خو ی! گرنگ ئه وه یه خوا زۆر سویند خواردنی له گه ل سووکییدا پیکه وه باسکردوون! ئه وه دوو سیفەت له نو (۹) سیفەته خراپه کانی ئه و که سه.

(۲) - ﴿هَمَّازٌ مَشَاءٌ يَنْمِي﴾، زۆر شکی نه ری قسه هی نه رو به ر، (هَمَّاز) و (مَشَاء) له سه ر رێژگه ی زیدە رو یی (صیغة المبالغة) ن، (هَمَّازٌ: أَيُّ اغْتَابَةٍ) واتە: پاشمله باسی کرد، که واته: (هَمَّاز) واتە: زۆر غه یبه تکه ر، پاشمله به خراپه زۆر باسی خه لککه ر، (الْهَمَزُ: الإِغْتِيَابُ)، پاشمله باسی خه لکردن به خراپه.

هه ندیکیش گو تو وایانه: (هَمَزٌ): بریتیه له تانه لیدان له روو به روو، به لام وا پیده چی (هَمَزٌ) و (هَمَّاز) که سیکی بی پاشهمله به خراپ باسی خه لک ده کات.

به لَام (لَمَّاز) كه تهویش له (لَامِز) ه كه خوا دهفه رموی: ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ الحجرات، عیب له خۆتان مه گرن، (لَمَز) تهوهیه كه سیك پرووبه پروو عهیبی لی بگری، به لَام (هَمَز) تهوهیه پاشمله به خراپه باسی بكهی، له سوورپهتی (الْهَمْزَة) دا خوای پهروهردگار كه سیك كه پاشمله باسی خهلكی دهكات، پیشخستوه، چونكه تهو سیفهته زیاتر له خهلكدا ههیه، تاكو پرووبه پروو تانه دان له خهلك و عیب گرتن: ﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾ (الهمزة، هَمْزَة وَلُمَزَة) له سهركیشی (فَعْلَة) بو زیده پرووی واته: سزای سهخت بو ههر كه سیك كه پاشمله زور باسی خهلك دهكات به خراپه، به رهو پرووش زور تانه یان لی ده دات.

(مَشَاء بَنِمِيم: يَغْنِي يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ)، (مَشَاء) یش ریژگهی زیده پرووی (مَاشِي) به یانی: رویشتوو، (مَشَاء) واته: زور رویشتوو، یانی: زور قسه هینه رو به ره، (نَمِيم) له (نَمْنَمَة) هوه هاتوه، (النَّمْنَمَة: الصَّوْتُ الْخَفِيُّ وَالْحَرَكَةُ الْخَفِيَّةُ)، دهنگیکی کپ و جوو لهیه کی به ته سپایی، پیغمبهری خواش ﷺ له بارهی قسه هیتان و بردنه وه فهرموویه تی: ﴿لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَآءٌ﴾، (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ٦٠٥٦، أَبُو دَاوُد: ٤٨٧١، الترمذی: ٢٠٢٦)، واته: بابای قسه هینه رو به ناچیته به ههشت، (مَآء) واته: كه سیك كه زور قسه دین و ده بات، تهویش ههر ریژگهی زیده پروویه.

كه واته: (مَشَاء بَنِمِيم) واته: تهو كه سهی زور قسان (قسهی خراپ) دین و ده بات له نیتوان خهلكدا، بو تهوهی نیتوان تیک بدات.

تهوهش سیفهته کانی: سییه م و چواره م له نویه کان.

(٣) - ﴿مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَيْمٌ﴾، زور ریگری چاکهی ده ستر ریژکاری گونا هکار، (مَنَاع) كه له سهر ریژگهی زیده پروویه، دوو واتای ههن:

أ- (خَيْر) ته گهر به مانای مَال و سامان بی، واته: مَال و سامانیک كه له بهر ده ستریدایه زور تیتدا چروو كهو، له دهستی نایه ته ده ری و هیچی لی هه لئاوه ری.

ب- ئەگەر (خَيْر) بە ماناى شتى مەعنەۋىي بى، مەبەست پىي ئىسلامەتتە، يان ھەر شىتتىكى دىكەى چاك، واتە: زۆر پىگىرە لە خەلك پووبكەنە شتى چاك كە ئىسلامە، يان بۆ ھەر شىتتىكى دىكەى چاك، پەرچ و كۆسپە لەبەردەمیاندا، (مَعْتَد: يَعْنِي مُتَجَاوِزٌ لِلْحَدِّ) واتە: سنوور بەزىن و سنوور شكىن (أَثِيمٌ) واتە: خاۋەن گوناھە، (أَثِيمٌ) دىتەۋە سەر (أَثُوم) كە (أَثِيمٌ) لەسەر كىشى (فَعِيل) ە، بەلام بە ماناى (فَعُول) ە، (أَثِم) واتە: گوناھكار، بەلام (أَثِيم) واتە: زۆر زۆر گوناھكار، ۋەك (رَاحِم) يانى: بەبەزەيى، بەلام (رَاحِم) واتە: زۆر زۆر بەبەزەيى، ھەمىشە ئەو كىشانە بۆ زىدەپۆيىن.

ئەوانەش سىفەتەكانى: پىنجەم و شەشەم و ھەوتەم.

(۴)- ﴿عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ﴾، زېرو وشك و رەق، دواى ئەۋەش: نارەسەن، (عُتِلَ) زانايان چەند مانايەكيان بۆ لىكدانۋە:

يەكەم: (الغليظ الجاني) واتە: بابايەكى زېرى وشكى رەق.

دوۋەم: (الأكل الشرّوب القويّ الشّديد) واتە: زۆر خۆرى زۆر خۆرەۋەى، زۆر بەھىزو سەخت.

سىيەم: (الفاحش السيء الخلق) واتە: بابايەكى قسە ناشىرىنى رەۋشت دزىو.

كەۋاتە: (عُتِلَ): يان مەبەست پىي سىفەتى جەستەيە، كە زۆر خۆرىي و زۆر خواردنەۋەيە قەلەۋىيە، ياخود: مەبەست سىفەتى مەعنەۋىيە كە برىتتە لە قسەى نارىككەرو، رەۋشت دزىو و سىفەت خراب.

(زَنِيم) زانايان زۆر قسەيان لە بارەى زەنىمەۋە كردوون:

۱- ھەندىك گوتوويانە: (الزّينم: المُلصق بالقوم)، (زَنِيم) كەسىكە لە ھۆزو نەتەۋەيەك نى، بەلام خۆى خستۆتە نىو ئەۋان و، خۆى بە ئەۋانەۋە پەيوەست كردو.

۲- ھەندىك گوتوويانە: (الدّعِي) واتە: كورى بابى خۆى نى، زۆلە، بىژۋويە (وَلَدَ الزُّنَى).

۳- عەبدوﻟﻼﻱ كۆرى عەبباس دەﻟﻰ: (زَنِيم: رَجُلٌ مِّنْ قُرَيْشٍ كَانَتْ لَهُ زَهْمَةٌ كَزَهْمَةِ الشَّاةِ) پیاویك بوو له قورەیشییەكان، زیدە گوشتییكى هەبوو وەك زیدە گوشتى مەر (كه بهﻻى گویتدا دیتە خوار)، كوردەوارىی خوﻣان دەﻟﻴن: مەرى گوى به گوارە، واتە: وەك گوارە وایە بهﻣﻼولای گویتدا دیتە خوار، ئەو كابراییەش زیدە گوشتییكى لەوى هەبوو، خواى پەنھانزانیش بۆیە وای باسكردو، تاكو بناسرى، وەك له هوى هاتنە خوارەكەى دا باسمان كرد، عەبدوﻟﻼﻱ كۆرى عەبباس (خوا له خووى و بابى رازى بى) گوتوو یەتى: ئەو سیفەتانەى باسكان نەماندەزانى مەبەست پێیان كێیە، هەتا خوا فەرمووی: ﴿بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ﴾، ئنجا زانیمان مەبەست پێى فلانكەسە كه زیدە گوشتى لەمﻻو لەولای هەبوو.

۴- هەندىك گوتوو یانە: (زَنِيم: يُعْرِفُ بِالْشَّرِّ كَمَا تُعْرِفُ الشَّاةُ بِزَهْمَتِهَا) كەسێك كه به خراپە ناسراوه وەك چۆن مەر به هوى ئەو زیدە گوشتەى بهﻻى گویتدا دیتە خوارى (كه زەنەمەى پى دەﻟﻴن) دەناسرى.

۵- هەندىك گوتوو یانە: (الَّذِي يُعْرِفُ بِالْأَمْرِ كَمَا تُعْرِفُ الشَّاةُ بِزَهْمَتِهَا) واتە: باباییكى ناپرسەنى نانەجیب كه به خراپییەكەى و بى فەرییەكەى دەناسرى، وەك چۆن مەر بهو زیدە گوشتەى پێى دەگوترى: زەنەمە، دەناسرى.

ئەوانەش سیفەتەكانى: هەشتەم و نۆیەم.

۵- ﴿أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ﴾، هەر لەبەر ئەوەى خواوەنى مالى و سامان و خواوەنى كۆرانه، ئەى موحەممەد ﷺ! تۆ نەچى به قسەى بكەى، كه خواوەنى مالى و سامان و كۆرانه، بەﻻم ئەم هەموو سیفەتە خراپانەشى هەن، به قسەى مەكەو، مەكەوه ژیر كاریگەرییەوه.

یاخود: ﴿أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ﴾، پەيوەندیى به دواوه هەیه، واتە: هەر به هوى ئەوهوه كه خواوەن سامان و كۆران بوو:

(۶) ﴿إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾، کاتیک ئایه ته کانی ئیمه ی به سه ردا خویندرانه وه گوتی: ئه وه ئه فسانه ی پیشینه، یانی: به هو ی ئه وه وه که مال و سامانی هه بوو، بوغرا بوو بوو، ئه و ئایه تانه ی ئیمه ی به ئه فسانه ی پیشینه دان. دادنه نان.

که واته: ﴿أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ﴾، أ- ده گونجی په یوه ست بی به پیشیه وه، واته: به هو ی ئه وه وه که خاوه نی مال و سامانه، خاوه نی کوران و قه ره بالغی و خزم و که سه، ئه وه هه موو سیفه ته خراپانه شی تیدا هه، تو به قسه ی مه که وه فرمانبه ریی مه که.

ب- یاخود: له ئه نجامی ئه وه دا که خاوه نی کوران و مال و سامان و قه ره بالغی بوو، کاتیک ئایه ته کانی ئیمه ی به سه ردا خویندرانه وه گوتی: ئه وه ئه فسانه ی پیشینه.

شایانی باسه: ﴿أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ﴾، به دوو شیوه ی دیکه ش خویندرانه وه: خویندنه وه ی یه که م: (ءان گان ذَا مَالٍ وَبَنِينَ) ئه مه بو پرسیار کردنه: ئایا هه ره بهر ئه وه ی خاوه نی سامان و کوران بوو، کاتیک ئایه ته کانی ئیمه ی به سه ردا خویندرانه وه، گوتی: ئه فسانه ی پیشینه؟ یان: ئایا له بهر ئه وه ی خاوه نی سامان و کورانه، تو به قسه ی ده که ی؟.

خویندنه وه ی دووهم: (أَنَّ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ) که ئه مه ش بو پرسیار کردنه واته:

أ- ئایا له بهر ئه وه ی خاوه نی سامان و کورانه، تو به قسه ی ده که ی و فرمانبه ریی ده که ی؟.

ب- ئایا له بهر ئه وه ی خاوه نی سامان و کورانه بوغرا بووه، کاتیک ئایه ته کانی ئیمه ی به سه ردا ده خویندرینه وه ده لی: ئه مه ئه فسانه ی پیشینه؟ (أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ: أَبَاطِيلُهُمْ وَتُرَاهَا لَهُمْ) واته: قسه ی پووچ و هه له بهر سترای پیشینه.

(۷) ﴿سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرُطُومِ﴾، (مادام وایه) ئیمه نیشانه له سه ره لووتی دادنه نین، (الْخُرُطُوم) ئه لیف و لامی له سه ره وه ئه م (أل) ه: (عَوْضٌ عَنِ الْإِصْفَةِ، يَعْنِي سَنَسِمُهُ عَلَى خُرْطُومِهِ)، نیشانه داری ده که ی له سه ره لووتی، که هه ندیک له زانایان گوتوو یانه: ئه مه مه به ست

پىي دىنايه، عەبدوللاي كورى عەباس گوتتويەتى: (وَقَدْ خُطِمَ الَّذِي نَزَلَتْ فِيهِ يَوْمَ بَدْرٍ بِالسَّيْفِ، فَلَمْ يَزَلْ مَخْطُومًا إِلَى أَنْ مَاتَ)، ئەو كەسەي ئەو ئايەتە لە بارەيەووە ھاتۆتە خوار لە جەنگى بەدردا، زەبرىك بەر لووتى كەوت، لووتى براو ھەتا مرد ھەر بەر شىوہيە بوو، بەلام ھەندىك لە زانايان گوتتويانە: (سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ أَيَّ سَنَسِمُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَنْفِهِ سِمَةً يُعْرَفُ بِهَا) لە پوژى قىامەتدا نىشانەيەك لەسەر لووتى دادەنئىن كە پىي بناسرى، (سَنَسِمُهُ) لە: (وَسَمْتُهُ وَسَمًا وَسِمَةً، إِذَا أَثَرَتْ فِيهِ بِسْمَةٍ وَكَيْ)، (سنسمه) لەووە ھاتو: نىشانەدارم كرد، شوئىنكەم لەسەر دانا، كاتىك شوئىنكە لەسەر شتىك دادەنئى، ئنجا بە سووتاندن يان بە ھەر شىوہيەك لە شىوہكان بى.

لە كۆتايى ئەم مەسەلەيەشدا دەليين: ئايا ئەو كەسە كەسىكى ديارىيكرائو بوو، ياخود جوړە كەسىكە؟ زانايان دوو بوو چوونيان ھەن:

بوچوونى يەكەم: ھەندىكيان گوتتويانە: كەسىكى ديارىيكرائو بوو، ئنجا ئايا ئەو كەسە ديارىيكرائو كى بوو؟ ۱- ھەندىكيان گوتتويانە: ئەخنەسى كورى شەرىقە بوو، ئىبنو جەرىرى تەبەرى دەلى: (هُوَ الْأَخْنَسُ بْنُ شَرِيقٍ أَصْلُهُ مِنْ ثَقِيفٍ، وَعِدَادُهُ فِي بَنِي زُهْرَةَ: لِأَنَّهُ التَّحَقُّ بِهِمْ حَتَّى كَانَ مِنْهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَلِذَا سُمِّيَ زَيْنًا لِلصُّوقَةِ بِالْقَوْمِ، وَلَيْسَ مِنْهُمْ)، واتە: ئەو كەسە ئەخنەسى كورى شەرىقە، ئەسلى خوئى خەلكى ھۆزى سەقىفە، بەلام لە ھۆزى بەنوو زوھرەدا سەرژمىر كراو، واتە: بەوانەو پەيوەست بوو، لەسەردەمى نەفامىيدا چۆتە گەل ئەوان، ھەر بۆيەش پىي گوتراو: زەنىم، چونكە بە بەنى زوھرەو پەيوەست بوو لەوانىش نەبوو، لە ھۆزىكى دىكە بوو.

۲- ھەندىكىش گوتتويانە: ھەلىدى كورى موغپرەيە، (إِدْعَاهُ أَبُوهُ بَعْدَ ثَمَانِيَةِ عَشْرَةَ مِنْ مَوْلِدِهِ وَهَذَا رَأْيُ الْأَكْثَرِ)، مەبەست پىي ھەلىدى كورى موغپرەيە كە بابى دواى ھەژدان (واتە: ھەژدە مانگان، يان ھەژدە سالان) دواى ئەوھى لە دايك بوو، ئنجا دەعوای كرد، بابى زانراو نەبوو، ھەلىدى كورى موغپرەش گوتتويەتى: كورى منە، ديارە زىناي لەگەل ئافرەتتىكدا كردووە ئەوئى لى پەيدا بوو، ئەمە راي زۆر بەيە.

۳- ھەندیکیش گوتوویانە: مەبەست پێی ئەبوو جەهلە.

۴- ھەندیکیش گوتوویانە: مەبەست پێی ئەسودەدی کوری عەبدو یەغووسە.

بۆچوونی دووھەم: لێرەدا خوای زاناو کاربەجێ باسی جوۆرە کەسیک دەکات،
 نەك کەسیکی دیارییکراو، بە بەلگەی ئەو کە دەفەرموی: ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ
 مَّهِينٍ﴾ (کُل) ھەر کەسیک، کەواتە: ئەمە کەسیکی دیارییکراو نیە، بەلکو
 ھەر کەسیک خاوەنی ئەو سیفەتانە بێ، دەیگرێتەو.

ئنجەرەنگە ئەو سیفەتانە یەکیک لەو چوار کەسە، یان جگە لە ئەوان،
 زیاتر بەسەریدا چەسپیب، بەلام مەرج نیە خوا ﷻ مەبەستی پێی کەسیکی
 دیارییکراو بووبێ، ئەگەرنا وشەی ھەر (کُل) ی لەسەرەتاو نەدەھێنا.

خولاصەو کورتە ی مانای ئەو ئایەتانەش ئەوێ: کە ئەھلی ھەق، موحمەد
 ﷺ سەرمەشقیانە، کە بەجوانترین و بەرزترین ڕەوشت و ئاکار ناسراو، ئەھلی
 باتیلیش ئەو جوۆرە کەسانە سەرمەشقیان، کە خاوەنی ئەم ھەموو سیفەتە
 ناشیرین و ناقۆلاو دزیو و خراپانەن.

كورتە باسیك لە بارەى رەوشتبەرزىی پێغه مەبر ﷺ و.

رەفتار پەستى ناحەزانىيەو

بە پێزان!

ئێمە لە ھەوت بڕگەدا ئەم کورتە باسە دەخەینە ڕوو، لە ژێر پۆشنای
 ئایەتى چواری سوورەتى (القلم) دا، کە خوا ﷻ دەفەرموێ: **﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾**، بەراستی تۆ لەسەر رەوشتىكى مەزنى (ئەى موحەممەد ﷺ)،
 دیارە ئەویش بۆ بەرپەرچدانەوێ تۆمەتى بێپروایەکان بوو، کە دەیانگوت:
 موحەممەد ﷺ سەرگەردانە، یان دەیانگوت: جادووی لێکراو، یان دەیانگوت:
 شیتە، یان جادووگەرە، لەوەلامى ھەموو ئەو تۆمەتانەدا، خوا ﷻ دەفەرموێ:
﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾، بەراستی تۆ لەسەر رەوشتىكى مەزنى، واتە:
 ئەو رەوشت و ئاکارو سىفەت بەرزىيەى تۆ ئەى موحەممەد ﷺ! بەلگەيە
 لەسەر ئەوێ تۆ راست و ساغى لەگەڵ خواو خەلکداو، بەلگەيە لەسەر
 ئەوێ تۆ رەوانەکراوى خواى، چونکە ئەگەر بگونجى ھەر شتىكى دیکە بە
 زۆر لە خۆکردن (تکلف) و خۆئەزىەتدان و، بە پراوەت و خۆپێشاندان، لە خۆدا
 بھێندریتە دى، بەلام رەوشتى بەرزو مەزن، بە واتای فراوانى رەوشتى بەرزو
 مەزن، کە ھەم خەسڵەتە دەروونیيە بەرزەکان دەگریتەو، ھەم ئاکارو رەفتارە
 بەرزە پراوەتیيەکان دەگریتەو، ھەم لە مامەلە لەگەڵ خەلکداو، پێش ئەوێش
 لە مامەلە لەگەڵ خوادا ﷻ، خۆپرازانەو بە ھەموو ئەو خەسڵەت و ئاکارە
 بەرزو جوانە مەعنەوی و پراوەتیانەى پێویست، ھەروەھا خۆ دوورگرتن لە
 ھەموو ئەو شتانەى پێچەوانەى خەسڵەتە پەسەندە مەعنەویيەکان و، ئاکارو
 رەوشتە پەسەندە پراوەتیيەکان، ئەو تەنیا بە کەسیک دەکری، کە پەيوەست
 بى بە خواى پەرورەدگارەو، بەبى پەيوەستى بە خواو ﷻ وەك بەندایەتى

بو خوا کردن، مروّف ناتوانی به هه موو ره وشته بهرزو په سنده دهروونی و
رواله تییه کان پازاوه بی و، له هه موو خه سلّات و ئاکارو ره فتاره دهروونی و
رواله تییه خراپه کان، پاک و بزار کراو بی، که پیغه مبهری خاتهم ﷺ بهو شیویه
بووه.

برگهی یه کهم: پیناسهر ره وشته بهرزیی و ره وشته نرمیی:

تیمه له مهو سوووعه ی: (خووره وشته ئیسلامی له بهر روشنایی قورئان و
سوننه تدا) به دریزیی باسی سه د و په نجاو پینج (۱۵۵) موفرده دی ره وشته
بهرزو جوانان کردوه، ههروه ها ئاماژه مان به پیچه وانه کانیاں داوه، دیسان
له کتیی: (ئه ده ب و ره وشته کوومه لایه تییه کان) یش دا هه ره ئاماژه مان بهوه
کردو ته وه، وپرای ئه وان نامیلکه یه کیشمان هه یه به ناوی: (خو و ره وشته یی
بهرزو په سند، سهنگی مه حه کی مسولمانه تییه)، به لام لیره دا له قه ده ره ئهم
ته فسیره، ئهم کورته باسه ده خهینه روو.

یه کیک له روونکه ره وه کانی قورئان که ئینو عه جیه یه له ته فسیره که ی
خوید^(۱) پیناسه یه کی هیناوه پیم جوان بوو، ئه گه رنا زانایان زور باسی ره وشته
بهرزو جوانان کردوه، که پیناسه کی چونه؟ ده لئ:

(حَقِيقَةُ الْخُلُقِ، مَلَكَهٌ لِلنَّفْسِ، تَصُدُّ عَنْهَا الْأَفْعَالُ بِسُهُولَةٍ، مِنْ غَيْرِ فِكْرٍ وَلَا رَوِيَّةٍ،
فَخَرَجَ الصَّبْرُ؛ لِأَنَّهُ بِصُعُوبَةٍ، وَالْفِكْرَةُ؛ لِأَنَّهَا بِرَوِيَّةٍ، ثُمَّ يُنْظَرُ فِي تِلْكَ الْأَفْعَالِ الصَّادِرَةِ
عَنْ تِلْكَ الْمَلَكَهَةِ؛ فَإِنْ كَانَتْ سَيِّئَةً، كَالْعَصَبِ، وَالْعَجَلَةِ، وَالْكِبْرِ، وَالْفُظَاظَةِ، وَالْغِلْظَةِ،
وَالْقَسْوَةِ، وَالْبُهْلِ، وَالْجُبْنِ، وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْقَبَائِحِ، سُمِّيَ خُلُقًا سَيِّئًا، وَإِنْ كَانَتْ تِلْكَ
الْأَفْعَالُ حَسَنَةً، كَالْعَفْوِ، وَالْجَلَمِ، وَالْجُودِ، وَالصَّبْرِ، وَالرَّحْمَةِ، وَلَيْنِ الْجَانِبِ، وَتَحَمُّلِ
الْأَذَى، سُمِّيَ خُلُقًا حَسَنًا) / واته: حه قیقه تی خووره وشته (چ به باری چاکه دا بی،

(۱) البَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ الْمَجِيد: ج ۸، ص ۱۰۶.

چ بە بارى خراپەدا)، حالەتیکە لە دەرووندا کە رەفتارو کردەوهکان بە ئاسانی
 لیوهی هەلەقوێن، بێ ئەوهی خاوهنەکەى بیرىان لى بکاتەوهو راپمێنى، (بۆیه
 بە بۆچوونی ئەو) خەسلەتى ئارامیى لە پێناسەى رەوشت دەچێتە دەرى، چونکە
 بەخۆ ئەزىەتدان مروۆف دەتوانى خۆراگر بى، هەروەها بىرکردنەوهش لى
 دەچێتە دەرى، چونکە ئەویش پێویستى بە تێوەرمان هەیه، {دەلى: رەوشت
 ئەوهیه بەبى بىر لیکردنەوهو، خۆ ئەزىەتدان، یەکسەر لە مروۆفەوه دەربچى}،
 ئنجا دواى تەماشادەکرى، ئەو کردەوهو هەلسوکەوت و رەفتارانەى لە مروۆف
 دەردەچن، لەو حالەتە دەروونییهوه دەردەچن، ئەگەر خراپ بن، وەك: توو پرەى،
 پەلەکردن، خۆبەزلگرى، قسە رەقى، دلپەقى، بى بەزەى، چرووکى، ترسنۆکى
 و، جگە لەوانەش لە رەوشتە خراپەکان، ئەوه پێى دەگوترى: رەوشتى خراپ،
 بەلام ئەگەر ئەو کردەوهو ئاکارانە چاک بن، وەك: لىبوردن، هیدى و مەندى،
 بەخشنەى، خۆراگرى، بەزەى، نەرم و نیاى، پشوو درێژى، تەحەممولکردنى
 ئازارى خەلک، ئەوه پێى دەگوترى: رەوشتى جوان.

رەخنەم لە ئەو پێناسەیه ئەوهیه کە ئەو دەلى: ئارامگرتن و بىرکردنەوه لە
 پێناسەى رەوشتى جوان دەچنە دەرى، دوايش هەر خۆى لە ریزى رەوشتە
 جوانەکاندا، ئارامگرتنىشى هیناوه ئەوهش دژ یەکیه، قسەکەشى راست نیه
 کە ئارام گرتن و بىرکردنەوه، لە بازنەى رەوشتى جوان بچنە دەرى، چونکە
 رەوشتى جوان حالەتیکە ریشەکەى لە دەرووندايه، بەلام مەرج نیه پێویستى
 بە خۆ ئەزىەتدان و زۆر لە خۆکردن نەبى، هەروەها پێویستى بە بىر
 لیکردنەوه نەبى!

رەوشت بریتیه لەو سىفەتە مەعنەویى و، ئاکارە روالەتییانەى لە مروۆفەوه
 دەردەچن، ئنجا ئەگەر چاک بن، ئەوه دەگوترى: ئەو مروۆفە رەوشتى پەسندو
 چاکى هەیهو، ئەگەر خراپى بن، دەگوترى: فلانکەس رەوشت و هەلسوکەوت
 و رەفتارىکى خراپى هەیه.

برگهی دووهم: سه‌رچاوه‌ی ره‌وشتبه‌رزی پی‌غهمبه‌ری خوا ﷺ چی بووه؟

بوچی پی‌غهمبه‌ری خوا ﷺ، خوا به ره‌وشتی به‌رزو مه‌زن پیناسه‌ی ده‌کات، ره‌وشته به‌رزه‌که‌ی پی‌غهمبه‌ری خوا ﷺ له کوپوه هاتوه؟

هر له‌سه‌رچاوه‌ی پیشوودا^(۱)، له زانایه‌که‌وه به‌ناوی عه‌بدوپرره‌حمان ته‌لعارف واته: (العارف بالله) عاریف هر نازناوی بووه، ده‌یهیئی که گوتوویه‌تی:

(كَانَ عَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ؛ لِيُشْرِحَ صَدْرِهِ بِالنُّورِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿الَّذِي نَزَّلَ صَدْرَكَ﴾ ۱) لُشْرَح، وَلِيَحْدِثَ شَرْحَ صَدْرِهِ، وَشَقَّهْ وَتَطْهِيرُهُ، وَنَزَعَ حَظَّ الشَّيْطَانِ مِنْهُ، ثُمَّ إِفْرَاقَ الْحِكْمَةِ وَالنُّورِ فِيهِ، حَتَّىٰ مَلِئَ بِذَلِكَ، فَكَانَ شَيْئًا مَحْضًا لِلَّهِ تَعَالَى، لَا تَعَلُّقَ لَهُ بِغَيْرِهِ، فَنَاسَبَ الْقُرْآنَ، وَصَارَ خُلُقًا لَهُ، مَنْقُوشًا فِيهِ، مِنْ غَيْرِ رَوِيَّةٍ، وَلَا تَكْسَبُ فِي ذَلِكَ، بَلْ طَبَعَ عَلَىٰ ذَلِكَ، وَسَرَىٰ فِيهِ أَمْرُ الْوَحْيِ، وَجَرَىٰ عَلَىٰ مَقْتَضَاهُ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِ، وَلِذَلِكَ تَجَدُّ السُّنَّةُ مُشْرَعَةً مِنَ الْقُرْآنِ، وَخَارَجَةً مِنْهُ خُرُوجَ اللَّبَنِ مِنَ الضَّرْعِ، وَالزَّبْدُ مِنَ اللَّبَنِ، فَصَارَ مَتَخَلِّقًا بِالْقُرْآنِ، وَفِي الْحَقِيقَةِ مَتَخَلِّقًا بِخُلُقِ اللَّهِ، وَمَظْهَرٌ أَوْصَافِهِ، وَمَجْلَاةٌ سِرِّهِ وَشَأْنِهِ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ﴾ ۱۰) [الفتح] الآية، وَمَنْ رَأَاهُ فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ، فَعَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا احْتَشَمَتْ وَسَتَرَتْ حَيْثُ عَبَّرَتْ بِالْقُرْآنِ، وَلَمْ تَقُلْ كَانَ خُلُقُهُ خُلُقَ الرَّحْمَنِ).

واته: پی‌غهمبه‌ری خوا ﷺ بویه له‌سه‌ر ره‌وشتیکی مه‌زن بوو، چونکه خوا ﷺ سینه‌ی گوشاد کردبوو به پرووناکیی، وه‌ک خوای به‌رز فهرموویه‌تی: ﴿الَّذِي نَزَّلَ صَدْرَكَ﴾ ۱) لُشْرَح، نایا سینه‌همان بو گوشاد نه‌کردووی؟ وه‌ک له فهرمووده‌ی پی‌غهمبه‌ردا ﷺ هاتوه له باسی له‌تکردنی سینه‌ی دا و پاک‌کردنه‌وه‌ی و، دارنینی پشک و به‌شی شه‌یتان لیی، دوایی پرکردنی له‌حیکمه‌ت و له پرووناکیی {که نه‌و ده‌قه‌ی سوننه‌ت، هر پروونکردنه‌وه‌ی نه‌و نایه‌ته موباره‌که‌یه}، هه‌تا

(۱) البَحرُ المَبدید فی تفسیر القرآن المَجدید: ج ۸، ص ۱۰۷.

پېغەمبەرى خوا ﷺ سېنەو دلى پر بوو بوو له نوور و له حېكمەت و، بوو به شتيكى ساغ بو خوا ﷺ، پەيوەندىي بە هيچ شتيكى ديكەى جگە له خواوه نه مابوو، هەر بۆيه حالەتەكەى وابوو له گەل قورئاندا رېك بوو، قورئان بۆى بوو بوو به رهوشت و ئاكارو تپيدا بوو بوو به نىگار، به بى ئەوهى بير بکاتهوه، ياخود خوئ ئەزىهت بدات، بەلکو خوا ﷺ له سەر ئەوه سروشتاندىبووى و، وه حىي له دل و دەررونى دا دەرپوشت، بوو بوو به خوازاراوى سروشتهكەى له هەموو حالەکانى دا، هەر بۆيه رېبازى پېغەمبەرىش ﷺ له قورئانەوه هەلقولاهوه، لەو پيوە دەرچووه، وهك چۆن شیر له گوانى ئازەل دەردهچى، يان وهك چۆن رۆن له نيو شیر دپته دەرئ، بۆيش ئەو ﷺ رازاوه بوو بوو به رهوشته قورئانيه کان و بوو بوو به دەرخەرى سيفهتەکانى خوا، درهوشپنەرەوهى نهپنى خواو کارى خوا، وهك له ئايەتى ژمارە ده (۱۰) ی سوورەتى فتح دەردهكهوئ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِيسُوتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (۱۰) هەر كه سېك پېغەمبەرى خواى ﷺ بينىبايه ئەگەر به چاوى عهقل و دل تەماشای کردبايه، خواى پەرورەدگارى تپدا دەبينى، واتە: سيفهتەکانى خواى تپدا دەديتن، خواش زاناترە، بۆيش عائيشە خوا لپى پازى بى، جوړيک له خو پاريزى کردوه، کاتيک كه پرسىارى لپکراوه له بارهى رهوشتى پېغەمبەرەوه ﷺ گوئويهتى: {كَانَ خُلُقُ نَبِيِّ اللَّهِ الْقُرْآنُ}، رهوشتى پېغەمبەرى خوا قورئان بوو، نهىگوئوه: {كَانَ خُلُقُ نَبِيِّ اللَّهِ خُلُقَ الرَّحْمَنِ}، رهوشتى پېغەمبەرى خوا ﷺ هەمان سيفهتەکانى خواى به بهزەيى بوون.

دەلیم: ئەم تەعبیرەش تارادەيهك رپى تپدهچى، بەلام زانايان بۆيه خويان لەوه پاراستوه، چونكه کوئمەلېك له سيفهتەکانى خوا ﷺ تايهتن به خواى پەرورەدگارەوه، وهك: بەدپهپنەراییهتى و، پەرورەدگاریهتى و، تەنيا پەرستراويهتى و، ناو و سيفهتەکانى كه تايهتن به خواوه، هەر وهه ها ئەوهى مروف پپى

ده گوتری: (خُلِقَ) هه لسوکیه وتی بهرجه سته یی و ماددییه، به لام خوای بهرز دیاره: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۱۱) الشوری، نه گهرنا نه وه راسته، که خوا ﴿يَخْهَبْهُ﴾ پیغه مبهری خاته می ﴿يَا﴾ به هه ندیک له سیفه ته کان، که سیفه تی خویشینی، وه سفر کرده وه هک ده فهرموئ: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ (۱۲۸) التوبة، خوای بی وینهش خاوه نی نهوپه ری په روشی و بهزه ییه، پیغه مبه ریشی ﴿يَا﴾ به وه پیناسه کرده، به لام بیگومان په روشی و بهزه یی پیغه مبه ری خوا ﴿يَا﴾ له قه دهر خوئی و، هی خوای پهروه ردگاریش که بی سنووره و په هایه، نهوانیش به پیی په هایی و بی سنووری خواو سیفه ته کانی.

برگهی سییه م: بنه مایه کانی رهوشته بهرز هکانی پیغه مبه ری خوا ﴿يَا﴾:

زانایان زوریان لهو باره وه قسه کردوون، (ابن عاشور) له تهفسیره که ی خویدا^(۱) ده لی: (وَاعْلَمَ أَنَّ جَمَاعَ الْخُلُقِ الْعَظِيمِ الَّذِي هُوَ أَعْلَى الْخُلُقِ الْحَسَنِ، هُوَ التَّائِبِينَ، وَمَعْرِفَةُ الْحَقَائِقِ، وَحِلْمُ النَّفْسِ، وَالْعَدْلُ، وَالصَّبْرُ عَلَى الْمَتَاعِ، وَالْإِعْتِرَافُ لِلْمُحْسِنِ، وَالْتَوَاضُعُ، وَالزُّهْدُ، وَالْعِفَّةُ، وَالْعَفْوُ، وَالْجُودُ، وَالْحَيَاءُ، وَالشَّجَاعَةُ، وَحُسْنُ السَّمْتِ، وَالتَّوَدُّدُ، وَالْوَقَارُ، وَالرَّحْمَةُ، وَحُسْنُ الْمُعَامَلَةِ وَالْمُعَاشَرَةِ. وَالْأَخْلَاقُ كَامِنَةٌ فِي النَّفْسِ وَمَظَاهِرُهَا تَصَرُّفَاتُ صَاحِبِهَا فِي كَلَامِهِ، وَطَلَاقَةِ وَجْهِهِ، وَثَبَاتِهِ، وَحُكْمِهِ، وَحَرَكَتِهِ وَسُكُونِهِ، وَطَعَامِهِ وَشَرَابِهِ، وَتَأْدِيبِ أَهْلِهِ وَمَنْ لِنَظَرِهِ، وَمَا يَتَرْتَّبُ عَلَى ذَلِكَ مِنْ حُرْمَتِهِ عِنْدَ النَّاسِ، وَحُسْنِ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ وَالسُّمْعَةِ. وَأَمَّا مَظَاهِرُهَا فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَفِي ذَلِكَ كُلِّهِ وَفِي سِيَاسَتِهِ أُمَّتِهِ، وَفِيمَا خُصَّ بِهِ مِنْ فَصَاحَةِ كَلَامِهِ وَجَوَامِعِ كَلَمِهِ).

نیبنو عاشور یه کیکه له زانا موخته بهره کانی ماناکانی قورئان ده لی: بزانه: کوکه ره وه ی رهوشتی مه زن، که بریتیه له بهرزترینی رهوشتی و ئاکار،

بریتین لەمانە [لەم نۆز دە بنەمایە]، دوایی ھەموو ڕەوشتە بەرزو جوانەکان دەگەرێنەو ھە بۆ ئەوانە {ئەو لە تەفسیرە کەیدا ژمارە ی بۆ دانەناون}:

یە کەم: دینداریی {بەندایەتی بۆ خوا}.

دوو ھەم: زانیی پاستییەکان.

سێ ھەم: ئارامیی دڵ و دەروون.

چوار ھەم: دادگەری.

پێنج ھەم: خۆراگری لەسەر ماندوویی و ناپەرەتیەکان.

شەش ھەم: دان پێداھێنانی چاکە ی چاکەکاران.

ھەوت ھەم: خۆ بەکەمگری.

ھەشت ھەم: دنیا بەکەمگری.

نۆ ھەم: خۆ پاکراگرتن.

دە ھەم: لێبوردن.

یاز دە ھەم: سەخواوەت و بەرچاوتیری.

دواز دە ھەم: شەرم و شکۆ.

سێز دە ھەم: ئازایەتی و بویری.

چواردە ھەم: شیوەی جوان {شیوەی دەروونی جوان، شیوەی مەعنەوی جوان، نەك

مەبەست قەد و قیافەو لەش و لار بێ، یانی ھەلسوکەوتی جوان بە گشتیی}.

پاز دە ھەم: ھێدی و مەندی و پەلە نەکردن.

شاز دە ھەم: ویقار و سەنگینی.

ھەڤ دە ھەم: بەزەیی.

ھەژ دە ھەم: ھەلسوکەوتی جوان.

نۆز دە ھەم: مامەلە ی باش لەگەڵ نزیکان و ئەوانەدا کە زۆر تێکەلن.

{دوایی دەلێ:} دیاره ڕەوشتە بەرزو جوانەکان لە دەروونی مەوۆڤدا شێردراون، بەلام ئەوەی لە مەوۆڤدا دەبینرێ، ڕوالتەکانی ڕەوشتی جوانن، کە لە قسەکردنی، لە ڕووخۆشیی، لە چەسپاویی، لە ھۆکمدانی، لە جوولەیی، لە ڕاوەستانی، لە خواردن و خواردنەوێ، لە ڕاھێنانی نزیکانی خۆیدا، لەسەر ڕەوشتی جوان، ھەرۆھە ئەوەی لەسەر ئەو بنیات دەنرێ، لەویدا کە ڕیزی لە لای خەڵک ھەیەو، خەڵک بە چاکە باسی دەکەن و ناوبانگی باشی بۆ پەیدادەبێ، بەلام شوێنەوارەکانی ڕەوشتی جوان لە پیڤەمبەری خوادا ﷺ لەوانەدا لە ھەموویان دایە، وێرە ئەوەش لەویدا کە ئۆمەتەکەیی خۆی سەرپەرشتیی کردو، (ھەموو کەشیش ئەوەی ناکەوێتە دەست کە سەرپەرشتیی خەڵک و کۆمەڵگا بکات)، ھەرۆھە ئەوەش کە تایبەتکراوە بە پیڤەمبەرەو ﷺ لە زمانپاراویی و، لە وشە کوکەرەوکان بۆ مانای زۆر [کاتیکی فەرماشتی کردو].

برگەیی چوارەم: بە نسبەت ناحەزانی پیڤەمبەری خوا ﷺ:

پێشتر باسمان کرد کە خوا ﷻ باسی کەسیکی دیاریکراو، یان باسی جوړە کەسیک دەکات و، نوو سیفەتی خراپی لێ ھەلەدەدات:

سیفەتی یەکەم و دووھەم: ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ۝۱۰﴾ الْقَلَمُ، (الْحَلَّافُ: یَعْنِي كَثِيرَ الْحَلِفِ بِالْحَقِّ وَالْبَاطِلِ)، کەسیک کە زۆر سوێند بخوات بە ھەق و بە ناھەق، خوا ﷻ ڕێگری لەو کردو، وەک لە سوورەتی (البقرة) دا، دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝۲۴﴾، خوا ﷻ مەکەن بە شتیک ھەمیشە سوێندی پێ بخۆن.

ئنجـا

سیفەتی خراپی دووھەم: (مَهِينٌ)، لە ناحەزانی پیڤەمبەردا ﷻ چ کەسیکی دیاریکراو بێ، چ جوړە کەسیک بێ، زەججاج گوتووێت: (وَالْمَهِينُ: فَعِيلٌ لِمَنْ

فیه مَهَانَةٌ، (مهین) له سهر کیشی (فعیل) ه، به مانای (مَهَانَةٌ) ه، واته: سووکی و بئ بایه خیی، ئنجا (مَهَانَةٌ) به دوو واتا لیکیانداوه ته وه:

واتای یه کهم: (الْقَلَةُ وَالْحَقَارَةُ فِي الرَّأْيِ وَالتَّمْيِيزِ) که سیکه له عه قل و له لیک جیاکردنه وهی چاکه و خراپه دا که میی هه بی.

واتای دوو هه: (الْحَقِيرُ عِنْدَ النَّاسِ) که سیک له لای خه لک سووک و کهم بایه خ بی.

سیفه تی سییه: (الْهَمَّازُ: الْعِيَابُ الطَّعَانُ فِي غِيَابِ النَّاسِ أَوْ فِي وَجْهِهِمْ) (هَمَّاز): بریتییه له تانه له خه لکده رو، شکینه ری خه لک چ کاتیک که نادیاره لیان و، چ له حالتهی پرووبه روو بوونه وه دا، پیشتیش، گوتمان زیاتر حالتهی غه یبه ت و پاشمله باسکردن ده گریته وه.

سیفه تی چواره م: (مَشَاءٌ بَنَمِيمٍ: أَيْ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ لِلْإِفْسَادِ بَيْنَهُمْ)، زۆر قسه ده هیئتی و ده با بو ته وهی به ینی خه لکی تیکبدات.

سیفه تی پینجه م: (مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ) (مَنَاعٌ صِغَةً مُبَالَغَةً مَانِعٍ) واته: زۆر ریگره له خهیر، (خَيْرٍ) ده گونجی به مانای مأل و سامان بی واته: مأل و سامانه کهی خوئی زۆر ده ست پیوه ده گری و نایه خشئ، یاخود (خَيْرٍ) مه به ست پیی چاکه ی مه عنه ویی بی، واته: زۆر ریگری خه لکه له وهی پروویکه نه خیر و چاکه که ئیسلامه تییه.

سیفه تی شه شه م: (مُعْتَدٍ) واته: سنوور به زین، وهك تهو که سه ی سنوور بو لای خه لک ده به زینتی و، سنووری هه ق ده به زینتی، ده ستریزی ده کاته سهر مافه کانی تهوانی دیکه.

سیفه تی هه وته م: (أَثِيمٍ) واته: زۆر گونا هکار، صیغه ی موباله غیه له (آثم) واته: گونا هکار، له هیچ گونا هیک ناسله میته وه و نا پرینگیته وه.

سیفه تی هه شته م: (عُتْلٌ) بریتییه له رهوشت دزیو، ئنجا ده گونجی له پرووی مه عنه وییه وه بی و، مه به ست پیی بابیه کی توندو تیژی زبری دلره قی قسه ره ق

بئ، ده شگونجی سیفه تی خراپه و سه رزه نشکردن بئ له پرووی جهسته ییه وه، مه به ست پئی به هیزی قه به ی ورگ زلی زۆر خۆری زۆر خۆره وه بئ.

سیفه تی نۆیه م: (زَنِيم) واته: كه سيك له كۆمه له خه لكیك نیه و خۆی به وانه وه په یوه ست كردوه، چونكه (زَمَة): زیاده گوشتیکه به لای گوئی مه ردا دیته خوار، یاخود (زَنِيم): الَّذِي يُعْرِفُ بِالْشَّرِّ وَاللُّؤْمِ كَمَا تُعْرِفُ الشَّاةُ بِزَمَةِ) كه سيك كه به خراپه و ناپه سه نی و نانه جیبی ناسراوه، هه روه ك چۆن مه ريك به و زیده گوشتی به لای گویدا به ربۆته وه، ده ناسری.

كه واته: ته وانه په وش و ئاكاره ناپه سندو دزیو قه لب و خراپه كانی ناحه زه كانی پیخه مبه ر بوون و، به س به به راورد كردن له نیتوان په وشته كانی پیخه مبه رو، په وش و هه لسو كه وته دزیو و ناشیرینه كانی ناحه زه كانی دا، ده زانری كئ له سه ر هه قه و كئ له سه ر ناهه قه؟.

برگه ی پینجه م: چهند فه رمایشتیک له باره ی ره وشته وه:

تیمه چوار فه رمایشتان له و باره وه دینین، ته گه رنا فه رمایشت له و باره وه زۆر زۆرن، له شوینانه دا كه پښتر ئاماژه مان پیا ندا، به دوور و دریزی له م باره وه قسه مان كردوه:

فه رمایشتی یه كه م: پیخه مبه ری خوا ﷺ ده فه رموی: {اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ، وَاتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ} (أخرجه أحمد: ۲۱۳۹۲، والترمذي: ۱۹۸۷، وقال: حسن صحيح، والدارمي: ۲۷۹۱، والحاكم: ۱۷۸، وقال: صحيح على شرط الشيخين، ووافقه الذهبي)، واته: له هه ر حال و شوینیک بووی، پاریز له خوا بکه و، به دوا ی خراپه دا چا که بکه، ده سپریته وه و، له گه ل خه لکدا به ره وشتی جوان مامه له بکه.

فەرمايشتى دووهم: پېغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرموى: {مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ، وَإِنَّ اللَّهَ لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ} (أخرجه الترمذي: ۲۰۰۲، وغيره، وقال: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ).

واتە: ھىچ شتېك لە تەرازووی بېروادار لە پوژى قىامەتدا، لە ڕەوشتى جوان قورسترو گرانتەر نە، خواى بەرزىش ڕقى ھەلەدەستى لە ھەر كەسێكى قسە ناشىرىنى زمان شەر.

فەرمايشتى سێھەم: پېغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرموى: {مَا مِنْ شَيْءٍ يَوْضَعُ فِي الْمِيزَانِ أَثْقَلُ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ، وَإِنَّ صَاحِبَ حُسْنِ الْخُلُقِ لَيَبْلُغُ بِهِ دَرَجَةً صَاحِبِ الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ} (أخرجه: الترمذي: ۲۰۰۳، وصححه الألباني في صحيح سنن الترمذي).
واتە: ھىچ شتېك كە لە تەرازوودا دادەنرێ لە ڕەوشتى جوان قورسترو گرانتەر نە، ھاوھەلى ڕەوشتى بەرزو جوان، دەگاتە پلەى كەسێك ھەمیشە شەوانە شەو نوێژ دەكات و، پوژووی سوننەتیش ناپسێنیتەو، واتە: ئەو پوژانەى سوننەتن ھەموویان دەگرێ، ئەو كەسەى ڕەوشتى بەرزو جوان بێ، با ئەو خواپەرستیانەشى ھێندە نەبن، واتە: شەو نوێژكەر نەبێ، یان پوژووگری سوننەت نەبێ بەو جوۆرەى باسكرا، بەلام دەگاتە پلەى ئەو.

فەرمايشتى چوارەم: پېغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرموى: {إِنَّ مِنْ أَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحْسَنَكُمْ أَخْلَاقًا، وَإِنْ أَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْعَدَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الثُّرَاوُونَ وَالْمُتَشَدِّقُونَ وَالْمُتَفَيِّهُونَ}، قَالَ: «الْمُتَكَبِّرُونَ» (أخرجه: الترمذي: ۲۰۱۸، وصححه الألباني في صحيح الترمذي). واتە: بە دڵیایی لە خوێشەویسترتینانتان لە لام و نزیكترینتان لێمەو، لە ڕووی دانێشتنەو، لە پوژى دوایدا، ئەوانەتانن كە ڕەوشتیان جوانترە، بە دڵیاییش بوغزاوترینتان لەلام و دوورترینتان لە ڕووی پێگەو لێم لە پوژى دوایدا، زۆر بلییان و پەر بە زار قسەكەران (مُتَشَدِّقٌ)،

(كەسك كە بە كەشخەو دەمارەوہ قسە دەكات و قسە قەلەو و زل دەكات، بە ئەنقەست نەك ھەر دەنگەكەى وابى)، خۆبەز لگرانن، گوتیان: ئەى پىغەمبەرى خوا ﷺ! دەزانين زۆر بلييان و كەسانيك كە بە كەشخەو دەمارەوہ قسە دەكەن، كين، ئايا (متفيقهون) كين؟ فەرمووى: ئەوانيش خۆبەز لگرەكانن.

برگەى شەشەم:

لە ھەموو قورئاندا، ئەم رستەيە: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾، تەنیا لەم ئايەتى ژمارە چواری سوورەتى (القلم) دا ھاتووە، لە ھەموو قورئانیشدا بىپروايەكان و ناحەزەكانى پىغەمبەرى كۆتايى ﷺ تەنیا لەم چەند ئايەتەدا، بە نۆ خەسلەتى نزم و پەستيان پىناسە كراون، كەواتە: رەوشتى جوان سەنگى مەحەكە، بۆ باباى راست و ساغ لەگەڵ خواو لەگەڵ خەلكداو، رەوشتى خراپيش سەنگى مەحەكە و پىوەرە، بۆ ناحەزانى پىغەمبەران (صلى الله عليهم وسلم)، ناحەزانى ئايين و پەيامى خوا، تەماشاي رەوشتيان بكە، جارى وايە رەنگە بە روالەت رەوشتى خويان جوان بكەن، بەلام كە دەچيە نيو ناخيانهووە لە ژيانى پەنھانيان ئاگادار دەبى، ئنجا بۆت دەردەكەوئى كە ئەوان زبڵدانئىكن پرە لە خەسلەتە نزم و پەستەكانى وەك: خۆبەز لگريى و خۆپەسنديى و دنيا پەرستىيى و ئارەزوو پەرستىيى و بى رەحمىيى، تا كۆتايى ھەموو ئەو سيفەتە نزم و پەستانە.

پىشتريش ئاماژەم پىدا -پىم وايە- لەسۆنگەى ئەووە لە ھەموو قورئاندا تەنیا ليرەدا خواى كارزان باسى جوړە كەسك دەكات، كە دژ و ناحەزى پىغەمبەرى خوايە ﷺ بە نۆ لە سيفەتە قەلب و ناشيرينهكانى، دواى ئەوہى باسى پىغەمبەرەكەى ﷺ دەكات بە رەوشتى مەزن و بەرزو پەسند، بۆ ئەوہى ديار بى رەوشتبەرزىيى و رەوشت مەزنىيى پىغەمبەرى خوا ﷺ بەلگەى راستىيەتى، ھەروەك رەوشت دزيويى و ئاكار خراپىيى ناحەزانىشى بەلگەيە لەسەر ئەوہى لەسەر رىيەك و بەرنامەيەكى پووچ و خراپن.

برگەى ھەوتەم و كۆتايى:

گولبېژى لى ۋە ھەشتە بەرزو پەسەندەكانى پىغەمبەرى خوا ﷺ: سى و يەك (۳۱) فەرموودە لى ھەشت بەرگەدا لى بارەى ۋە ھەشتەكانى پىغەمبەرەوھ ﷺ لى بەر تىشكى (الشَّمَائِلُ الْمُحَمَّدِيَّةُ، صفات النبي الجسمية والخلقية، للإمام أبي عيسى محمد بن السورة الترمذي)، كە لى سالى (۲۰۹) ى كۆچى دا لى داىك بووھ لى (۲۷۹) ى كۆچىدا ۋە فاتى كردوھ، ئىمە تەنبا لى ۋە بارانەدا كە ديارىمان كردوون، ئاماژە دەكەين بە ژمارەيەك لى فەرمايشتەكانى پىغەمبەرى خوا ﷺ يان بە دەقەكانى سوننەت كە لى بارەى ۋە ھەشت و ئاكارەكانى پىغەمبەرەوھ ھاتوون، لى ھەشت ۋە باردا:

۱- (بَابُ مَا جَاءَ فِي تَعَطُّرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)، باسېك لى بارەى بۆنى خوشى پىغەمبەرى خوا ﷺ:

ئىمە سى فەرموودە لى ۋە بارەوھ دىنين:

يەكەم: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَكَّةٌ يَتَطَيَّبُ مِنْهَا»} (أخرجه الترمذي في الشَّمَائِلُ: ۲۱۶، و أبو داود: ۴۱۶۲، معنى: سَكَّةٌ نَوْعٌ مِنَ الطَّيِّبِ أَوْ وَعَاءٍ مِنَ الطَّيِّبِ).

واتە: ئەنەسى كورى مالېك ﷺ (كە دە سال خزمەتى پىغەمبەرى كردوھ)، دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ سوککەيەكى ھەبوو لىيەوھ بۆنى خوشى لى خوى دەدا. سوککە جورېكە لى بۆنى خوش، ياخود قووتەيەك بووھ، بۆنى خوشى تىكردوھ، پىدەچى ماناي دووھميان راستر بى، كەواتە پىغەمبەرى خوا ﷺ گرنگى داوھ بە خو بۆنخوشکردن.

دووھم: {عَنْ ثَمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، لَا يَرُدُّ الطَّيِّبَ، وَقَالَ أَنَسُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ لَا يَرُدُّ الطَّيِّبَ»} (أخرجه البخاري: ۲۵۸۲، والترمذي: ۲۷۸۹).

واته: ثومامه ی کوری عه بدوللا ده لئ: ئه نه سی کوری مالیک ﷺ عاده تی و ابوو ئه گهر بۆنی خوشی پی درابایه، بهرپهرچی نه ده دایه وه، (واته: وهری ده گرت)، ئه نه سیش ﷺ گو توو یه تی: پیغه مبه ر ﷺ بۆنی خوشی ره تنه ده کرده وه، واته: ئه گهر پی درابایه وهری ده گرت.

سینیه م: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «طِيبُ الرَّجَالِ مَا ظَهَرَ رِيحُهُ وَخَفِيَ لَوْنُهُ، وَطِيبُ النِّسَاءِ مَا ظَهَرَ لَوْنُهُ وَخَفِيَ رِيحُهُ»} (أخرجه الترمذي: ۲۷۸۷، وقال: هذا حديث حسن، والنسائي: ۵۱۱۷).

واته: ئه بوو هو ره ی ره ﷺ ده لئ: پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رموو یه تی: بۆنی خوشی پیاوان ئه وه یه که بۆنه که ی دیار بی و ره نگه که ی شیردراوه بی، به لام بۆنی خوشی ئافره تان، ئه وه یه ره نگه که ی دیار بی و بۆنه که ی په نهان بی. هی ئافره تان ره نگه که ی دیار بی، وه که قه نه فل و میخه ک و خه ناوکه و خه نه و... هتد، هی پیاوانیش ئه وه یه که ره نگه که ی دیار نه بی، به لام بۆنه که ی پروا.

۲- (بَابُ كَيْفَ كَانَ كَلَامُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)، باسیك ده رباره ی فه رمايشتكردنی پیغه مبه ری خوا ﷺ چۆن بوو؟:

له و باره یه وه ش ئه م دوو فه رموو ده یه دینین:

یه که م: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَسْرُدُ سِرْدَكُمْ هَذَا، وَلَكِنَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِكَلَامٍ بَيْنَ فُضْلٍ، يَحْفَظُهُ مَنْ جَلَسَ إِلَيْهِ»} (أخرجه الترمذي: ۳۶۳۹، وقال: هذا حديث حسن، وحسنه الألباني).

واته: دایکمان عائشه (خوا لی رازی بی) گو توو یه تی: پیغه مبه ری خوا ﷺ وه که ئیوه قسه ی ریز نه ده کرد (واته: قسان به دوا یه کدا بکات و تیکیان بخات و نه یانپسی ئیتته وه)، به لکو قسه یه کی پروونی ده کرد، که سیك له لای دانیشتبایه ده ی توانی قسه کانی له بهر بکات.

دووهم: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعِيدُ الْكَلِمَةَ ثَلَاثًا لِيَتَعَقَلَ عَنْهُ»} (أخرجه الترمذي: ۳۶۴۰، وقال: هذا حديث حسن صحيح غريب، قال الألباني: حسن صحيح).

واته: ئەنەسى كۆرى مالیک ر.ھ.ھ. دەلى: پىغەمبەرى خوا ر.ھ.ھ. كە قسەيەكى دەکرد، سى جارەن دووبارەى دەکردهو، تاكو لىى بفامرى.

واته: ئەوئەندەى پىويست بکات، پىغەمبەرى خوا قسەى دووبارەى کردۆتەو، ئنجا جارى وابوو دوو کەرەت دووبارەى کردۆتەو، جارى وابوو سى کەرەت دووبارەى کردۆتەو، ئەنەس باسى سى جار دەکات.

۳- (بَابُ مَا جَاءَ فِي ضَحْكِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)، باسیك دەربارەى پیکەنین و زەرەخەنەى پىغەمبەرى خوا ر.ھ.ھ.:

تیمە لەو بارەوئەش سى فەرموودەمان هیناون:

یەكەم: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَكْثَرَ تَبَسُّمًا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ»} (أخرجه: الترمذي: ۳۶۴۱، قال: حسن غريب).

واته: عەبدوللای كۆرى حاریسى كۆرى جەزە ر.ھ.ھ. دەلى: هیچ كەسم نەدیو، لە پىغەمبەرى خوا ر.ھ.ھ. بە زەرەخەنەتر بووبى و، دەم بە پیکەنینتر بووبى.

دووهم: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «مَا كَانَ ضَحْكَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَّا تَبَسُّمًا» قَالَ أَبُو عِيسَى: «هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ مِنْ حَدِيثِ ثَيْثِ بْنِ سَعْدٍ»} (أخرجه الترمذي: ۳۶۴۲، وقال: هذا حديث صحيح غريب، وقال الألباني: صحيح).

واته: عەبدوللای كۆرى حاریس ر.ھ.ھ. دەلى: پىغەمبەرى خوا ر.ھ.ھ. پیکەنینەكەى تەنیا زەرەخەنە بوو.

واته: بە قاقا پى نەكەنیو، بەلام جارى واش هەبوو بەدەنگ پیکەنیو، وەك هەندىك لە فەرموودەکاندا دەبینى، بەلام بەزۆرى پىغەمبەرى خوا ر.ھ.ھ. بە زەرەخەنە پیکەنیو.

سَيِّهَم: {عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه قَالَ: «مَا حَجَبَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُنْذُ أَسَلَمْتُ، وَلَا رَأَيْتُ إِلَّا صَحِيحًا»} (أخرجه البخاري: ۳۶۱۱، ومسلم: ۲۴۷۵، والترمذي: ۳۸۲۰).

واته: جهریری کوری عهبدوللا ﷺ دهلی: لهو کاتهوهی مسولمان بووم، پیغمبهری خوا ﷺ هیچ کات منی نه خستوته پشتی پهرده (واته: یه کیك له خانه واده که یان له گهلی تیکه ل بوو)، نه شیبینیوم مه گهر له پروومدا پیکه نیوهو زه رده خه نهی کردوه.

۴- (بَابُ مَا جَاءَ فِي صِفَةِ مِرَاحِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)، باسیك له باره ی قسه ی خوشکردن و گالته کردنی پیغمبه ره وه ﷺ:

لهو باره وه شه ش فهرمووده دینین:

یه که م: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ: «يَا ذَا الْأُذُنَيْنِ»، يَعْنِي مِرَاحَهُ} (أخرجه أحمد: ۱۲۱۸۵، وأبو داود: ۵۰۰۲، والترمذي: ۱۹۹۲، وقال: صحيح غريب، وصححه الألباني).
نه نه سی کوری مالیک دهلی: پیغمبهری خوا ﷺ پیی فهرمووم: ئهی خاوه نی دوو گوئییه کان! واته: قسه ی خوشی له گه ل کردوه.

ئه گه رنا هه موو که سیك ههر دوو گوئی هه ن، یانی: پیغمبهری خوا ﷺ که قسه ی خوش و سوعبه تیشی کردوه، ههر هه قی فهرمووه وه ك بو خوشی فهرموویه تی.

دووهم: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه، قَالَ: إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِيُخَالِطُنَا حَتَّى يَقُولَ لِأَخِي صَغِيرٍ: «يَا أَبَا عَمِيرٍ، مَا فَعَلَ النُّعَيْرُ؟»، لِأَنَّهُ كَانَ لَهُ نُعَيْرٌ يَلْعَبُ بِهِ فَمَاتَ، فَحَزَنَ الْغُلَامُ عَلَيْهِ فَمَارَحَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «يَا أَبَا عَمِيرٍ، مَا فَعَلَ النُّعَيْرُ؟»} (ومعنى النعير: فرخ العصفور) (أخرجه أحمد: ۱۲۲۲۰، والبخاري: ۵۷۷۸، ومسلم: ۲۱۵۰، والترمذي: ۳۳۳، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ۳۷۲۰، وابن حبان: ۲۳۰۸).

واته: ئەنەسى كۆرى مالىك ﷺ دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ لەگەلمان تىكەل بوو، هەتا بە برايه كى بچووكم كه ناوى عومەير بوو دەيفەرموو: ئەى عومەير نوغەپرەكەت چى لىهات؟ چونكه بەچكه چۆلەكه يەكى هەبوو گالتەى لەگەلدا دەکرد، دواىى بەچكه چۆلەكه كەى لى مردوو ئەو كۆرەش بچووك بوو و بوى دلتەنگ بوو، ئنجا پىغەمبەرى خوا ﷺ كه دەيگەيشتى گالتەى لەگەل دەکردو دەيفەرموو: ئەى عومەير بەچكه چۆلەكه كەت چى لىهات؟

سَيِّه م: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ تُدَاعِبُنَا، قَالَ: «إِنِّي لَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا»} (أخرجه أحمد: ۸۴۶۲، والترمذي: ۱۹۹۰، وقال: حسن صحيح، والبخاري في الأدب المفرد: ۲۶۵).

واته: ئەبوو ھورەپرە ﷺ دەلى: ھاوەلان گوتيان: ئەى پىغەمبەرى خوا ﷺ! جارى وایە تو گالتەو قسەى خوشمان لەگەل دەكەى، فەرمووی: بەلى، بەلام تەنیا ھەق دەلیم، واتە: گالتەکردن و قسەکردنەكەشم لە شیرازەو راست و ھەق ناچیتە دەر.

نەك وەك ھەندىك كەس ھەر بۆ ئەوھى خەلك بە پىكەنین بێن، شت ھەلدەبەستن يان شتى ناراست دەلین، يان شتى زۆر زیدەپرۆیى لىكراو، كە ھەموو كەسێك دەزانى درۆیە، دەلین، حاشای پىغەمبەرى خوا ﷺ.

چوارەم: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ، أَنَّ رَجُلًا اسْتَحْمَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «إِنِّي حَامِلُكَ عَلَى وَلَدٍ نَاقَةٍ» فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَصْنَعُ بَوَلَدِ النَّاقَةِ؟ فَقَالَ ﷺ: «وَهَلْ تَلِدُ الْإِبِلَ إِلَّا النُّوقَ»} (أخرجه أحمد: ۱۳۸۴۴، وأبو داود: ۴۹۹۸، والترمذي: ۱۹۹۱، وقال: حسن صحيح غريب، وأبو يعلى: ۳۷۷۶، والضياء: ۱۸۹۹، وقال: إسناده صحيح).

واته: ئەنەسى كۆرى مالىك ﷺ دەلى: پیاویك داواى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ كرد كە وڵاخىكى سواریى بۆ پرەخسینى، (داواى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ كرد سواری حوشترىكى بكات)، ئەویش ﷺ فەرمووی: سواری بەچكه حوشترىكت

دەكەم، ئەۋىش گوتى: ئەي پىغەمبەرى خوا! چى لە بەچكە خوشتر بكم؟
ئەۋىش ﷺ فەرموۋى: ئايا خوشترانى گەورەش ھەر بەچكەى خوشتر نىن؟.

ئەو پياۋە وايزانىۋە پىغەمبەرى خوا ﷺ خوشترىكى گچكەى دەداتى
بە كەلكى سۈارى نەيەت، بەلام پىغەمبەرى خوا ﷺ مەبەستى ئەۋە بوۋە
خوشترىكت دەدەمى كە لە خوشتران بوۋە، با گەورەش بى ھەر بەچكەى
خوشترانە.

پىنجەم: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ؓ، أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ كَانَ اسْمُهُ زَاهِرًا، وَكَانَ يَهْدِي إِلَى النَّبِيِّ ﷺ هَدِيَّةً مِنَ الْبَادِيَةِ، فَيُجْهَرُ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ زَاهِرًا بَادِيَتُنَا وَنَحْنُ حَاضِرُوهُ» وَكَانَ ﷺ يُحِبُّهُ وَكَانَ رَجُلًا دَمِيمًا، فَأَتَاهُ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمًا وَهُوَ يَبِيعُ مَتَاعَهُ فَاحْتَضَنَهُ مِنْ خَلْفِهِ وَهُوَ لَا يَبْصُرُهُ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ أُرْسِلَنِي. فَالْتَفَتَ فَعَرَفَ النَّبِيُّ ﷺ فَجَعَلَ لَا يَأْلُو مَا أَلْصَقَ ظَهْرَهُ بِصَدْرِ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ عَرَفَهُ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ يَشْتَرِي هَذَا الْعَبْدَ» فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِذَا وَاللَّهِ تَجِدُنِي كَاسِدًا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَكِنْ عِنْدَ اللَّهِ لَسْتُ بِكَاسِدٍ» أَوْ قَالَ: «أَنْتَ عِنْدَ اللَّهِ غَالٍ» { (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۱۲۶۶۹، وَابْنُ حَبَانَ: ۵۷۹۰، قَالَ شَعِيبُ الْأَرْنَؤُوطُ: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ).

واتە: ئەنەسى كورى مالىك ﷺ دەلى: پياۋىك بىاباننىشىن بوۋ ناۋى زاهىر
بوۋ، دەھات بۆ لای پىغەمبەرى خوا ﷺ دىارىيەكى بۆ دەھىنا، (ئەو شتانەى
لە بىابان ھەن، ئەگەر شىرىك بوۋە، ماستىك بوۋە، سىپەمەنىيەك بوۋە، ياخود
جۆرە شتىك بوۋە لە بەرھەمى بىاباننىشىنەكان)، پىغەمبەرىش ﷺ ھەر كاتىك
دەيۈىست بپروا، شتىكى بۆ ساز دەكرد، (ھەلبەتە باشتەر لە دىارىيەكەى خۆى)،
ئىنجا پىغەمبەرى خوا ﷺ دەيفەرموۋ: زاهىر بىاباننىشىنى ئىمەيەو، ئىمەش
شارنشىنى ئەۋىن، (ئەو لەۋىۋە شتمان بۆ دەھىنى، ئىمەش لەۋىۋە شتى پى
دەدەين)، پىغەمبەر ﷺ ئەو پياۋەى خۆشەۋىست و پياۋىكى نابەرچاۋىش بوۋ
(جۈۋان نەبوۋە)، رۆژىك پىغەمبەر ﷺ ھات بۆ لای كاتىك كەل و پەلەكەى خۆى

ده فروشت، پیغمبریش ﷺ به بیّ نهوهی زاهیر بیینی، له پشتهوه گرتی (له باوهشی گرت)، نهویش گوتی: بهرم بده، نهوه کییه؟ پیغمبریش ﷺ بهری نه دا تا کو ماوهیهک، دوایی ئاوریدایهوه ته ماشای کرد پیغمبره ﷺ، ئنجا که پیشتر ده یگوت: بهرمبده، هر زیاتر پشتی به سینگ پیغمبرهوه ﷺ دهنووساند، کاتیک که ناسیی، پیغمبریش ئاوا له باوهشی گرتوو فهرمووی: کئی ئهم بهندهیه ده کړی؟ [پیغمبره خوا ﷺ مه بهستی کوپله نه بووه، به لام وشه (عبد) بهندهو کوپلهش ده گرتیهوه هه مووشمان بهندهین]، پیاوه کهش گوتی: نهی پیغمبره خوا ﷺ! به خوا نه گهر بمفروشی نرخیکی کهم ده کهم، (له بهر نهوهی به دیمه ن نابهر چاو بووه)، پیغمبریش ﷺ فهرمووی: به لام تو له لای خوا نرخت کهمت نیه، یا خود فهرمووی: تو له لای خوا زور گرانی و به نرخ.

چونکه خوای دادگهر ته ماشای نیوه پوکی مروّقه کان ده کات، نه گهرنا رواله ته کان بوّ خوئی خولقاندوونی و جوړاو جوړی خولقاندوون، به لام نهوهی نرخ و به ها بوّ مروّق پهیدا ده کات، نهوهیه که خوئی به دهستی دینئ، نهک نهوهی دهستی تیدانیه، که روالهت و دیمه ن و قیافه کهیه تی.

شه شه م: {عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ} قَالَ: أَتَتْ عَجُوزٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ادْعُ اللَّهَ أَنْ يُدْخِلَنِي الْجَنَّةَ، فَقَالَ: «يَا أُمَّ فَلَانِ! إِنَّ الْجَنَّةَ لَا تَدْخُلُهَا عَجُوزٌ» قَالَ: فَوَلَّتْ تَبْكِي، فَقَالَ: «أَخْبِرُوهَا أَنَّهَا لَا تَدْخُلُهَا وَهِيَ عَجُوزٌ» إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿إِنَّا أَنشَأْنَهُمْ إِنِشَاءً ۚ﴾ (۳۵) **أَجْكَارًا ۚ** (۳۶) **عُرْبًا أَتْرَابًا ۚ** (۳۷) {الواقعة} (أخرجه الترمذي: ۲۴۰، مرسلًا، وحسنه الألباني).

واته: هه سه نی به صپایی ﷺ، ده لی: پیره ژنیك هات بوّ لای پیغمبره ﷺ، گوتی: نهی پیغمبره خوا ﷺ! له خوا پارپوه بمخاته به هه شت، پیغمبریش ﷺ فهرمووی: نهی دایکی فلان! (دیاره کونیه کهی زانیوه)، پیره ژن ناچنه به هه شت، ئیدی پیره ژنه کهش رویشت و دهستی کرد به گریان، (پیغمبریش

سوعبه تی له گه‌ل کرد، فهرمووی: هه‌والی پی بدهن ئه‌و کاتیک ده‌چته به‌هه‌شت، پیره‌ژن نیه، چونکه خوای به‌رز ده‌فهرمووی: ئیمه ئافره‌تانی به‌هه‌شتمان پیگه‌یاندوون، کردوومانن به‌کچ، می‌ردی خویان خوشده‌ووی و، هاوته‌مه‌نن له‌گه‌ل می‌رده‌کانیادا.

واته: کاتیک ده‌چته به‌هه‌شت، ده‌بیته‌وه به‌کچ و ته‌مه‌نیکی که‌می هه‌یه.

۵- (بَابُ مَا جَاءَ فِي تَوَاضُعِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)، باسی ئه‌وه‌ی له‌باره‌ی خاکیه‌تی پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ هاتوه:

له‌و باره‌وه‌ش پینج فهرموودان هه‌لده‌بژیرین:

فهرمووده‌ی یه‌که‌م: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ؓ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ، إِمَّا أَنَا عَبْدٌ فَقُولُوا: عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ} (أخرجه الطيالسي: ٢٤، والحميدي: ٢٧، وأحمد: ١٥٤، والدارمي: ٢٧٨٤، والبخاري: ٣٢٦١، والترمذي في الشمائل المحمدية: ٣٣١، وأبو يعلى: ١٥٣، وابن حبان: ٦٢٣٩).

واته: ئینو عه‌بباس ده‌گیریت‌ه‌وه له‌ عومه‌ری کو‌ری خه‌تتابه‌وه ﷺ، گو‌توویه‌تی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرموویه‌تی: زی‌ده‌پ‌و‌یی مه‌که‌ن له‌ مه‌دحمدا وه‌ک چو‌ن نه‌صرانییه‌کان له‌ پی‌هه‌لا‌گو‌تن و مه‌دح کردنی عی‌سای کو‌ری مه‌پ‌یه‌مدا تی‌یانپه‌راند، من ته‌نیا به‌نده‌م، ب‌ل‌ین: به‌نده‌ی خواو په‌وانه‌کراوی خوا.

واته: وه‌ک نه‌صرانییه‌کان نه‌چن له‌ سنووری به‌ندایه‌تی به‌نه‌ده‌ری، ئه‌وان گو‌تیان: عی‌سا کو‌ری خوایه، پاکیی بو‌ خوا.

فهرمووده‌ی دو‌وه‌م: {عَنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ؓ، أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ لَهُ: إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً، فَقَالَ: «اجْلِسِي فِي أَيِّ طَرِيقِ الْمَدِينَةِ شِئْتُ أَجْلِسَ إِلَيْكَ»} (أخرجه أحمد: ١٢٢١٨، ومسلم: ٢٣٣٦، وأبو داود: ٤٨١٨، وابن حبان: ٤٥٢٧).

واتە: ئەنەسى كۆرى مالیک ﷺ دەگىزىتەو: ئافرەتتەك ھات بۆ لای پىغەمبەر ﷺ پىنگوت: ئىشىكم بە تۆيە، ئەویش ﷺ فەرمووی: لە ھەر رېيەكى مەدینەدا، (لە ھەر کووچەو كۆلانىك) ھەز دەكەى (بۆ تۆ نزيكە) دابنىشە، منیش دىم لەگەلت دادەنىشم و کارەكەى خۆتم پى بلى.

فەرموودەى سىيەم: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُ الْمَرِيضَ، وَيَشْهَدُ الْجَنَائِزَ، وَيَرْكَبُ الْحِمَارَ، وَيَجِيبُ دَعْوَةَ الْعَبْدِ، وَكَانَ يَوْمَ بَنِي قُرَيْظَةَ عَلَى حِمَارٍ مَخْطُومٍ بَحْلٍ مِنْ لَيْفٍ وَعَلَيْهِ إِكَافٌ مِنْ لَيْفٍ»} (أخرجه الترمذي: ۳۲، وضعفه، وقال الألباني: ضعيف).

ئەنەسى كۆرى مالیک ﷺ دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ سەردانى نەخوشانى دەکردو، لە بە خاك سپاردنى جەنازاندا ئامادە دەبوو، سواری گویدرێژ دەبوو، ئەگەر كۆيلەيەكیش دەعوەتى كردبايە (يان بانگى كردبايە بۆ مالهوويان) وەلامى دەدرايەو دەچوو بۆ لای، لە جەنگى بەنوو قورەيزەدا پىغەمبەرى خوا ﷺ سواری گویدرێژك بوو بوو، كە ريشمەكەى لە پووشى دارخورما بوو، كورتانىكى لەسەر بوو، كورتانەكەش لە پووشى دارخورما بوو.

واتە: پىغەمبەرى خوا ﷺ كەل و پەلەكانى سادە بوون، مەبەستى پى ئەوئە.

فەرموودەى چوارەم: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: «لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ» قَالَ: «وَكَانُوا إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا، لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهَتِهِ لِذَلِكَ»} (أخرجه أحمد: ۱۳۶۴۸، والبخاري في الأدب المفرد: ۹۴۶، تعليق شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط مسلم، والترمذي: ۲۷۵۴، وفي الشامل: ۳۳۵، وقال: هذا حديث حسن صحيح غريب، وصححه الألباني).

واتە: ئەنەسى كۆرى مالیک ﷺ دەلى: ھىچ كەسێك لە لای ھاوئەلان، لە پىغەمبەرى خوا ﷺ لەلایان خۆشەويستەر نەبوو، بەلام كاتێك دەيانبنى، يان كە دەھاتە كۆر و مەجلىس، ئەگەر دانىشتبان، ھەلنەدەستان، چونكە دەيانزانى پى ناخۆشە.

واتە: ھاوہلان لەبەر یە کدی ھەڵدەستان و ھەرچەندە ھیچ کەسیان لە پێغەمبەری خوا ﷺ لە لا بەرێزتر و خۆشەویستەر نەبوو، بەلام کە زانیوانە پێی ناخۆشە، پەنگە چەند چاران پێی فەرمووبن: لەبەرم ھەلمەستن، نەوێک زێدەرۆییەکی تێدا بکەن، یەکیکیان پکووعیشی بۆ بەری، وەک لە مەحیحی بوخاریی دا ھاتو، موعازی کوپی جەبەل لە شام گەرا بوو، گوئی: ئەو پێغەمبەری خوا ﷺ! کپنووشت بۆ نەبەین؟ پێغەمبەری خوا ﷺ بە سەر سوورمانووە فەرمووی: بۆچی؟ گوئی: پۆمەکان کپنووش دەبەن بۆ ھوکمپرانەکانیان، بەلام تۆ پێغەمبەری خوا! فەرمووی: نەخێر ئەو موعاز کپنووش بۆ جگە لە خوا نابردری.

بۆیەش ئەو فەرموودانە بە زۆری لە ئەنەسی کوپی مالیکەو ھاتوون چونکە گوتوویەتی: من مندالێکی دە سالان بووم، دایکم منی برد بۆ خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ و گوئی: ئەنەس کوپێکی وریایە، با خزمەت بکات، ئیدی دە سالان لە خزمەتی پێغەمبەردا بووم، بۆیە زۆر وردەکاریی ژيانی پێغەمبەری ﷺ زانیو.

فەرموودە ی پێنجەم: {عَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَتْ: قِيلَ لِعَائِشَةَ: مَاذَا كَانَ يَعْمَلُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي بَيْتِهِ؟ قَالَتْ: «كَانَ بَشْرًا مِنَ الْبَشَرِ، يَفْلِي ثَوْبَهُ، وَيَحْلُبُ شَأْتَهُ، وَيَخْذُمُ نَفْسَهُ»} (أخرجه أحمد: ۲۶۲۳۷، تعليق شعيب الأرناؤوط: حديث صحيح).

واتە: ھەمپەری کچی عەبدو پەرەحمان (وا پێ دەچی کچی عەبدو پەرەحمانی کوپی عەووف بێ ﷺ)، دەلی: بە (دایکمان) عائشە گوترا: پێغەمبەری خوا ﷺ لە مالهو چی دەکرد؟ ئەویش گوئی: مەوفاک بوو وەک مەوفاکان، پۆشاکی خۆی دەدۆزی {ئەو کاتە دیارە کێچ و ئەسپ ھەبوون، مەرەکە ی خۆی دەدۆشی، بۆ خۆشی خزمەتی خۆی دەکرد.

واتە: ھەندێک ئیش و کار کە ھی خۆی بوون بۆ خۆی دەیکردن، وا باشە مەوفا، تا کو بتوانی کەمتر ئەرک بخاتە سەر خەلکی، ئبجا خێزانە، کوپەر، کچە، ھەر کەسیک، واباشە خۆی وردەکارەکانی خۆی بکات.

۶- (بَابُ مَا جَاءَ فِي خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ) باسی ئەوەی لە بارەى پەروەشتى پێغەمبەرى خواوە ﷺ هاتووە:

لەو بارەووەش نو (۹) دەقان دێنین، هەر چەندە پەنگە هەندیکیان دووبارە بن:

فەرموودەى یەكەم: {عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: دَخَلَ نَقْرٌ عَلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، فَقَالُوا لَهُ: حَدِّثْنَا أَحَادِيثَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَاذَا أُحَدِّثُكُمْ؟ كُنْتُ جَارَهُ «فَكَانَ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْوَحْيُ بَعَثَ إِلَيَّ فَكَتَبْتُ لَهُ، فَكُنَّا إِذَا ذَكَرْنَا الدُّنْيَا ذَكَرَهَا مَعَنَا، وَإِذَا ذَكَرْنَا الْآخِرَةَ ذَكَرَهَا مَعَنَا، وَإِذَا ذَكَرْنَا الطَّعَامَ ذَكَرَهُ مَعَنَا، فَكُلُّ هَذَا أُحَدِّثُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ»} (أخرجه الترمذي في الشمائل: ۳۴۳، وفيه من هو لين الحديث، وضعفه الألباني).

واتە: خاریجەى کۆرى زەیدى کۆرى سابیت ﷺ دەلى: چەند کەسێک هاتن بۆ لای زەیدى کۆرى سابیت ﷺ، گوتیان: لە بارەى فەرمايشتەکانى پێغەمبەرەووە ﷺ قسەمان بۆ بکە، ئەویش گوتى: ئنجا چیتان بۆ باس بکەم! من دراوسى بووم، کاتێک وەحى دادەبەزى سەرى، بانگى دەکردم بۆم دەنووسىهوە، ئەگەر ئێمە باسى دنیاىمان کردبایە، ئەویش لەگەلى باس دەکردین و، باسى دواڕۆژمان کردبایە، لەگەلى باس دەکردین و باسى خواردنمان کردبایە، لەگەلى باس دەکردین، هەموو ئەوەى دەلێم، لە بارەى پێغەمبەرى خواوە ﷺ بۆتان باس دەکەم.

فەرموودەى دووهم: {عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ ﷺ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُقْبِلُ بِوَجْهِهِ وَحَدِيثِهِ عَلَى أَشْرَ الْقَوْمِ يَتَأَلَّفُهُمْ بِذَلِكَ، فَكَانَ يُقْبِلُ بِوَجْهِهِ وَحَدِيثِهِ عَلَيَّ، حَتَّى ظَنَنْتُ أَنِّي خَيْرُ الْقَوْمِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا خَيْرٌ أَوْ أَبُو بَكْرٍ؟ قَالَ: «أَبُو بَكْرٍ» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا خَيْرٌ أَوْ عُمَرُ؟ فَقَالَ: «عُمَرُ»، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا خَيْرٌ أَوْ عُثْمَانُ؟ قَالَ: «عُثْمَانُ»، فَلَمَّا سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَصَدَّقَنِي فَلَوَدِدْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ سَأَلْتُهُ} (أخرجه الترمذي في الشمائل: ۳۴۴، وحسنه الألباني).

واته: عه‌مری کوری عاص ع ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ع نه‌گه‌ر که‌سیک خراپ‌ترینی خه‌لکیش بو‌وایه، پرووی تیده‌کردو فه‌رمایشتی له‌گه‌ل ده‌کرد، به‌وه دلی راده‌گرتن، زوریش پرووی له‌من ده‌کردو قسه‌ی له‌گه‌ل‌دا ده‌کردم، هه‌تا رۆژیک گومانم وابرد: من له‌هه‌موو خه‌لک باشترم، رۆژیک پی‌مگوت: نه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ع! من باشترم یان نه‌بوو به‌کر؟ فه‌رمووی: نه‌بوو به‌کر، گوتم: نه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ع! من باشترم یان عومه‌ر؟ فه‌رمووی: عومه‌ر، گوتم: نه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ع! من باشترم یان عوسمان؟ فه‌رمووی: عوسمان، کاتی‌ک له‌پی‌غه‌مبه‌ری خوام پرسى، نه‌ویش به‌پراستی وه‌لامی دامه‌وه، هه‌زم ده‌کرد لیم نه‌پرسیایه.

فه‌رمووده‌ی سییه‌م: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ع قَالَ: «خَدَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ ع عَشْرَ سِنِينَ فَمَا قَالَ لِي أَفَّ قَطُّ، وَمَا قَالَ لِشَيْءٍ صَنَعْتُهُ لِمَ صَنَعْتُهُ؟ وَلَا لِشَيْءٍ تَرَكْتُهُ لِمَ تَرَكْتُهُ؟ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ع مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ خُلُقًا، وَلَا مَسَسْتُ خَرًّا قَطُّ، وَلَا حَرِيرًا، قَطُّ، وَلَا شَيْئًا كَانَ أَلَيْنَ مِنْ كَفِّ رَسُولِ اللَّهِ ع، وَلَا شَمَمْتُ مِسْكَ قَطُّ وَلَا عِطْرًا، كَانَ أَطْيَبَ مِنْ عَرَقِ النَّبِيِّ ع»} (أخرجه الترمذي: ۲۰۱۵، وفي الشرائع: ۳۴۵، قال: هذا حديث حسن صحيح، وصححه الألباني).

واته: نه‌نه‌سی کوری مالیک ع ده‌لی: ده‌سالان خه‌زمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ری خوام کرد (وه‌ک می‌رد مندا‌لیک که‌دایکی هیناویه‌تی، پی‌غه‌مبه‌ری خوا ع که‌سیکی ناردوه به‌دوای که‌سیک‌دا ئیشیکی پیکردوه، بچۆ به‌فلان‌که‌س وابلێ، نه‌و شتانه‌ی پیکردوون)، هه‌رگیز پیتی نه‌فه‌رمووم: ئۆف (وشه‌یه‌که‌ بو‌ بی‌زاری ده‌ربرین)، هه‌رگیز شتی‌کم کردبێ پیتی نه‌فه‌رمووم: بو‌چی کردووته‌و، شتی‌کم نه‌گه‌ر واز لێ هینابێ نه‌یفه‌رمووه: بو‌چی وازت لێ هیناوه‌؟.

ای‌گومان نه‌گه‌ر کاریکی خراپی کردبێ، پی‌غه‌مبه‌ری خوا ع فه‌رموویه‌تی: مه‌یکه‌و، نه‌رکیکی چواندبێ، ئاگاداری کردۆته‌وه، به‌لام مه‌به‌ستی نه‌وه‌یه به‌

تووره یی پی نه فهرمووه، یان به شیوهیه کی بیزاری، یان به شیوهیه ک دلی بره نجین پی نه فهرمووه، بو ئه وهی به هه له له م ده قه تینه گهین!

چونکه عومهری کوری ئه بوو سه له مه ده لی: من له خزمهت پیغه مبهردا بووم نانم ده خوارد، دهستم له قاپه که گیرا، پیغه مبهری خواش ﷺ فهرمووی: {یا غلام، سَمَّ اللّٰهَ، وَكُلَّ بَیْمَیْنِكَ، وَكُلَّ مِمَّا یَلِیْكَ} ئه ی رۆله! ناوی خوا بیته (دیاره ناوی خوای نه هیناوه)، له پیش خۆته وه بخۆو به دهستی راستبخۆ (دیاره به دهستی چهپ خواردوو یه تی).

کهواته: پیغه مبهری خوا ﷺ ئه گهر شتیکی نارێک له پیش چاوی کرابی، به دلنایای لیتی بیدهنگ نه بووه].

دوایی ئه نهس ده لی: پیغه مبهری خوا ﷺ له هه موو کهس رهوشتی جوانتر بوو، من هه رگیز دهستم له هیچ قوماشیک که ئاوریشمی تیکه ل بی و له هیچ ئاوریشمیک و له هیچ شتیک نه داوه، له دهستی پیغه مبهری خوا ﷺ نه رمتر بووبی، ههروه ها هیچ میسکیک و هیچ عه تریکم بۆن نه کردوه که له ئاره قه ی پیغه مبهری خوا ﷺ بۆنخۆشتر بووبی، [چونکه هه میشه بۆنی خۆشی له خۆی داوه، خۆی له خواردنی هه موو ئه و شتانه پاراستوه که بۆن ناخۆشن].

فهرمووده ی چواره م: {عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ كَانَ عِنْدَهُ رَجُلٌ بِهِ أَثَرُ صُفْرَةٍ قَالَ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يَكَادُ يُوَاجِهُهُ أَحَدًا بِشَيْءٍ يَكْرَهُهُ، فَلَمَّا قَامَ قَالَ لِلْقَوْمِ: «لَوْ قُلْتُمْ لَهُ يَدْعُ هَذِهِ الصُّفْرَةَ»} (أخرجه أحمد: ۱۲۵۹۵، تعليق شعيب الأرناؤوط: إسناده حسن).

واته: ئه نه سی کوری مالیک ﷺ له پیغه مبهری خواوه ﷺ ده گیریته وه که پیاویک له لای بوو، شوینه واری زهردیه کی پیوه بوو، [یان زه عفهران بووه، یان رهنگیکی زهرد بووه له خۆی داوه، یان جوړه بۆنیک زهرد بووه، ئه و بۆنانه ش که له خۆ ده درین، ئه گهر رهنگیان دیاربی، زیاتر هی ئافره تانن].

پېغەمبەرىش ﷺ نزيك بوو هيچ كه سيك كه شتيكي پي ناخوش بى، رووبه پروو پي نه لى، [ده ليم: هه نديك كهس نه گهر تيپرا نه بينيبي، پي نه گوتوه، به لام نه گهر كه سيك تيپرا بينيبي، پيگوتوه، نه وه تا عه مري كوري عاص ليى ده پرسى: من چاكرم، يان نه بوو به كر؟ ده فەرموى: نه بوو به كر، يان نه وهى عومەرى كوري نه بوو سه له مه [پېغەمبەرى خوا ﷺ] فەرموو به تى: ناوا مه خو، ناوى خوا بينه به ده ستي راستبوو له پيش خو ته وه بخو، كاتيک هه لسا پېغەمبەر ﷺ به خه لکه كهى فەرموو، ده بووايه پي بلين نهو زهرداييه واز لى بهينى، (واته: رهنگى زهرد له خوى نه دات).

فەرموو دهى پينجه م: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَهُ شَيْئًا قَطُّ إِلَّا أَنْ يَجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَلَا ضَرَبَ خَادِمًا أَوْ امْرَأَةً»} (أخرجه مسلم: ۲۳۲۸، وأبو داود: ۴۷۸۶، وابن ماجه: ۱۹۸۴).

واته: دايكمان عايشه (خوا ليى رازى بى) ده لى: پېغەمبەرى خوا ﷺ هه رگيز به ده ستي خو لى هه چ شتيكى نه داوه، مه گهر له پيناوى خوا دا جهنگ بکات و، نه له خزمه تکارىكى داوه، نه له هه چ هاوسه رىكى خویشى داوه.

فەرموو دهى شه شه م: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مُتَصِرًا مِنْ مَظْلَمَةٍ ظَلَمَهَا قَطُّ، مَا لَمْ يُنْتَهَكْ مِنْ مَحَارِمِ اللَّهِ تَعَالَى شَيْءٌ، فَإِذَا انْتَهَكَ مِنْ مَحَارِمِ اللَّهِ شَيْءٌ كَانَ مِنْ أَشَدِّهِمْ فِي ذَلِكَ غَضَبًا، وَمَا خَيْرَ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرُهُمَا مَا لَمْ يَكُنْ مَأْتَمًا»} (أخرجه البخاري ۶۴۰۴، ومسلم: ۲۳۲۷).

واته: دايكمان عايشه (خوا ليى رازى بى) ده لى: هه رگيز پېغەمبەرى خوا ﷺ نه بينيوه سته ميكى لى كرابى، تو له بستينيته وه، مادام قه ده غه يه كى خوا نه شكيترابى، به لام كاتيک قه ده غه كانى خوا ده شكيتران، له هه موو كهس زياتر توو ره ده بوو، هه روه ها هه رگيز پېغەمبەرى خوا ﷺ سه رپشك نه كراوه له نيوان دوو شتاندا، مه گهر كامهى ئاسانه، نه وهى هه لېژاردوه نه گهر گوناح نه بووبى.

مه بهستی دایکمان عائشه خوا لئی رازی بی، نه وه یه که پیغمبه ری کو تایی
 ﷺ له سهر خودی خوئی تووړه نه بووه، هه قی خوئی له خه لک نه کردو ته وه، بو
 وینه: یه کیک له هاوه لان هاتوه قسه یه کی بی جیی کردوه، عه ره بیکی خیله کی
 هاتوه مامه له یه کی ناشایسته ی کردوه، به شیوه یه کی ناگونجاو بانگی کردوه، یان
 جاریک عه ره بیکی خیله کی عه بایه کی پاکیشاو ملی سوور کرده وه، یه کیکی
 دیکه پیی گوت: بیته به شم بده لهو ده سته وه، نه مالی بابتوه نه مالی
 دایکته! پیغمبه ریش ﷺ فهرمووی: راست ده کی مالی باب و دایکم نیه،
 یانی: پیغمبه ری خوا ﷺ له سهر خوئی له خه لک تووړه نه بووه، هه قی خوئی
 له خه لک نه کردو ته وه، به لام نه گهر شتیکی ناشه رعی و ناهه قی کرابی، تووړه
 بووه وهه قی چه سپاندوه، ناهه قیشی پووچاندو ته وه.

فهرمووده ی هه وه تم: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى
 رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا عِنْدَهُ، فَقَالَ: «يُنْسُ ابْنُ الْعَشِيرَةِ» أَوْ «أَخُو الْعَشِيرَةِ»، ثُمَّ أَدِنَ
 لَهُ، فَأَلَانَ لَهُ الْقَوْلَ، فَلَمَّا خَرَجَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْتُ مَا قُلْتَ ثُمَّ أَلَنْتَ لَهُ
 الْقَوْلَ؟ فَقَالَ: «يَا عَائِشَةُ، إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ أَوْ وَدَعَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ
 فُحْشِهِ» { (أخرجه البخاري: ۵۷۰۷، ومسلم: ۲۵۹۱، والترمذي: ۱۹۹۶، وقال: حسن
 صحيح).

واته: دایکمان عائشه (خوا لئی رازی بی)، ده لی: پیاویک مؤله تی له
 پیغمبه ری خوا ﷺ وه رگرت بیته ژووره وه، منیش له لای بووم، لهو کاته دا
 فهرمووی: نه وه خراپترین کوړی هوژه که یه، یان خراپترین برای هوژه که یه،
 دواپی مؤله تی دا، کاتیک هات قسه ی نه رمی له گهل کرد، کاتیک رویش،
 گوتم: نه ی پیغمبه ری خوا ﷺ! نه وه ت فهرموو که فهرمووت، دوایش قسه ی
 نه رمت له گهلدا کرد؟ فهرمووی: نه ی عائشه! خراپترین که س که سیکه خه لک
 وازی لی بیی، یان پشتگوئی بخت له بهر خراپییانی.

واته: مهرج نيه كه من ريزم له هه ر كه سيك گرت، له بهر ئه وه بى كه به ريزو چاك بى، به لكو جارى وايه تاكو له خراپيه كهى سه لامهت بى، ده گونجى وهك مودارا ريز له هه نديك كهس بگرى، با شايستهى ريزيش نه بى.

فه رموودهى هه شتهم: {عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام: سَأَلْتُ أَبِي، عَنْ سِيرَةِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله فِي جُلْسَانِهِ، فَقَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله دَائِمَ الْبِشْرِ، سَهْلَ الْخُلُقِ، لَيْسَ بِالْجَانِبِ، لَيْسَ بِقَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ، وَلَا صَخَابٍ وَلَا فَحَاشٍ، وَلَا عِيَابٍ وَلَا مُشَاحٍ، يَتَغَافَلُ عَمَّا لَا يَشْتَهِي، وَلَا يُؤَيِّسُ مِنْهُ رَاجِيهِ، وَلَا يُخَيِّبُ فِيهِ، قَدْ تَرَكَ نَفْسَهُ مِنْ ثَلَاثٍ: الْمِرَاءِ، وَالْإِكْثَارِ، وَمَا لَا يَعْنِيهِ، وَتَرَكَ النَّاسَ مِنْ ثَلَاثٍ: كَانَ لَا يَذُمُّ أَحَدًا وَلَا يَعْيِيهِ، وَلَا يَطْلُبُ عَوْرَتَهُ، وَلَا يَتَكَلَّمُ إِلَّا فِي مَآ رَجَا ثَوَابَهُ، وَإِذَا تَكَلَّمَ أَطْرَقَ جُلْسَاؤُهُ كَأَمَّا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيْرُ، فَإِذَا سَكَتَ تَكَلَّمُوا لَا يَتَنَازَعُونَ عِنْدَهُ الْحَدِيثَ، وَمَنْ تَكَلَّمَ عِنْدَهُ أَنْصَتُوا لَهُ حَتَّى يَفْرَغَ، حَدِيثُهُمْ عِنْدَهُ حَدِيثُ أَوْلِيهِمْ، يَضْحَكُ مِمَّا يَضْحَكُونَ مِنْهُ، وَيَتَعَجَّبُ مِمَّا يَتَعَجَّبُونَ مِنْهُ، وَيَضْرِبُ لِلْغَرِيبِ عَلَى الْجَفْوَةِ فِي مَنْطِقِهِ وَمَسْأَلَتِهِ، حَتَّى إِنْ كَانَ أَصْحَابُهُ لَيَسْتَجْلِبُونَهُمْ وَيَقُولُ: إِذَا رَأَيْتُمْ طَالِبَ حَاجَةٍ يَطْلُبُهَا فَأَرْفِدُوهُ، وَلَا يَقْبَلُ الثَّنَاءَ إِلَّا مِنْ مُكَافِيٍّ، وَلَا يَقْطَعُ عَلَى أَحَدٍ حَدِيثَهُ حَتَّى يَجُوزَ فَيَقْطَعُهُ بِنَهْيٍ أَوْ قِيَامٍ} (أخرجه الترمذي في الشمائل: ٣٥١، الطبراني في الكبير: ٤١٤، حديث ضعيف).

واته: هه سه نى كوړى عه لى عليه السلام ده لى: حوسه ين عليه السلام گوتى: له بابم پرسى [واته: له عه لى كوړى ئه بى تالېبى پرسيوه] له باره ی هه لسوکه وتی پیغه مبه ره وه عليه السلام له گه ل ئه وانەى له کوړدا له گه لیداده نیشن، عه لى گوتى: پیغه مبه رى خوا عليه السلام هه میسه روو خوښ بوو، په وشى ئاسان بوو، نه رم و نیان بوو، قسه په ر هق و دلر په ق نه بوو، ده نگ به ر ز که ره وه و قسه ی ناشیرینکه و په خنه گر نه بوو، روو ی له خه لک وه ر نه ده گیراو، شتیک که ئاره زوو ی لى نه بووایه و به دلى نه بووایه خو ی لى به سه ره وه نه ده برد، (نادیده ی ده گرت)، هه ر که سیك پیى ئومیده وار بووایه نا ئومیدى نه ده کردو به ده ست به تالیی به ریى نه ده کرد، (هه ر نه بى قسه یه کی خوښى بو ده کرد، ئه گه ر نا پیغه مبه ر عليه السلام هه ر چى داوای

لیکراوه، نه یوووه بیبه خشی)، له خویدا سی شتی نه ده کردن: شهره قسه ی
له گهل خه لك نه ده كړدو، زوری قسه نه ده کردن و، شتيك كه پيوه ی په یوه ست
نه بووايه قسه ی له باره وه نه ده كړد، له پرووی خه لكیسه وه وازی له سی
شتان هیناوو: زه می كه سی نه ده كړد، عه بی لی نه ده گرت و، به دوا ی عه بی
كه س دا نه ده گه راو، هر كاتيك فه رمايشتی كړد بایه ته نیا قسه یه کی ده كړد،
كه نومیده وار بووايه پاداشتی هه بی، كاتيك نه وه فه رمايشتی ده كړد نه وانه ی
له خزمه تی دا دانیشتوون، بی دهنك ده بوون، وهك بالنده له سر، سه ریان
هه لنيشتبی، كاتيك نه وه بیده نك ده بوو، نجا نه وان قسه یان ده كړد، له لای
پیغه مبه ر ﷺ شهره قسه یان نه ده كړد، كه سیك له كوړی پیغه مبه ردا ﷺ قسه ی
كړد بایه، نه وانی ديكه هه موویان بیده نك ده بوون، تاكو لی ده بووه وه، قسه ی
هه موویان وهك قسه ی یه كه میان بوو (واته: هه موویان به گرنگی پیدان و
بایه خ پیدانه وه گوئیان بو قسه ی یه كدی ده گرت، له كوړی پیغه مبه ردا ﷺ)،
پیده كهنی بهو شته ی نه وان پی پی پیده كه نین، شتيك نه وان سه رسامییان پی
ده ربربایه، نه ویش پی سه رسام ده بوو، بابای نامو و نه شاره زا كه ده هات،
نه گه ر قسه یه کی كړد بایه، یان داوايه کی كړد بایه نه گونجاو و زبر بووايه، نارامی
له سر ده گرت، ته نانه ت هاوه لان خوا لیان رازی بی پیان خوشبوو خه لكی
عه ربه ی خیله کی بین [ده یانگوت: نه وان هه ندیك پرسار له پیغه مبه ری خوا
ﷺ ده كهن و، هه ندیك شت ده لین و هه ندیك شتی لی داوا ده كهن، تیمه پیمان
عه یه. له خو یان نه وه شان دوته وه، نجا نه وان له نه نجامی نه وه دا كه عه ربه
خیله کیه كان هه ندیك شتیان له پیغه مبه ر ﷺ ده پرسی، سوودیان ده بینی و
بو یان ده رده كه وت]، پیغه مبه ری خوا ﷺ ده یفه رموو: نه گه ر كه سیكتان بینی،
كارو پیو سیستییه کی هه بوو بو ی جیه جی بكن، له كه سی قه بوول نه ده كړد
ستایشی بكات، مه گه ر كه سیك چاكه یه کی له گهل كړد بایه، قسه ی كه سی
نه ده بری هه تا خو ی قسه كه ی ته واو ده كړد، یاخود كوړه كه كو تای پیده هات.

فهرمووده ی نوښه: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: «أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا»} (أخرجه البخاري: ۲۵۸۵، وأبو داود: ۳۵۳۸).

واته: دایکمان عائشه (خوا لای پازی بن) ده گپړته وه: که پیغمبر ﷺ دیاری له خه لک وهرده گرت و، پاداشتی له سهر ده دایه وه.

۷- (بَابُ مَا جَاءَ فِي حَيَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)، باسی نه وهی له باره ی شهرم و شکوی پیغمبره ی خواوه ﷺ هاتوه:

لهو باره وهش ته نیا هم ده قه دینین:

فهرمووده ی یه که م: {عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خُدْرِهَا، وَكَانَ إِذَا كَرِهَ شَيْئًا عَرَفْنَاهُ فِي وَجْهِهِ»} (أخرجه البخاري: ۶۱۱۹، ومسلم: ۲۳۲۰).

واته: نه بوو سه عیدی خودری ﷺ ده لی: پیغمبره ی خوا ﷺ له کچی پشت پهرده به شهرم و شکوتر بوو، نه گهر شتیکی پی ناخوش بووایه، له پرویدا ده مانزانی.

واته: مهرج نیه پیغمبره ی خوا ﷺ هه موو شتیکی ده برپی و هه موو شتیکی فهرمووبی، به لام نه گهر شتیکی جی شهرم بووایه، ﷺ پرووی لی لاده داو، که ته ماشای دم و چاوی پیغمبره ی مان ده کرد ﷺ ده مانزانی نه و شته ی پیخوشه، یان پیناخوشه.

۸- (بَابُ مَا جَاءَ فِي أَسْمَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)، باسی نه وهی له باره ی ناوه کانی پیغمبره ی خواوه ﷺ هاتوه:

لهو باره وهش هم دوو ده قه دینین:

فهرمووده ی یه که م: {عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ لِي أَسْمَاءً أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللَّهُ بِي الْكُفْرَ، وَأَنَا الْحَاشِرُ

الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسَ عَلَى قَدَمِي، وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الَّذِي لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ» { (أخرجه مالك: ۱۸۲۳، وأحمد: ۱۶۷۸۰، ومسلم: ۲۳۵۴، والترمذي: ۲۸۴۰، وقال: حسن صحيح، والنسائي في الكبرى: ۱۱۵۹۰، والدارمي: ۲۷۷۵، وابن حبان: ۶۳۱۳).

واته: جوبه یری کوری موتعیم ﷺ ده لئ: پیغهمبه ری خوا ﷺ فہرمووی: من چہند ناویکم هەن: من ناوم موحمەدەو، ناوم ئەحمەدەو، ناوم ماحیہ، کہ خوا کوفر م پی دەسپیتەوہو لادەباو، ناوم حاشیرە، خەلک بەدوا ی مندا کۆدەکرینەوہو حەشر دەکرین، (پیغهمبه ری خوا ﷺ پیشیان دەکەوی فہرماشت لەگەڵ خوادا دەکات، ئنجا خوا ی پەروەردگار دەست دەکات بە لیپرسینەوہو حیساب و کیتابیان)، ھەرۆھە ناوم عاقیہ، عاقیبیش ئەو کەسە یە لە دوا ی ئەو ھیچ پیغهمبه ری ک نایە. واته: پیغهمبه ری خوا موحمەد ﷺ کۆتا پیغهمبه رہ.

فہرموودە ی دووہم: {عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَقِيتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي بَعْضِ طُرُقِ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: «أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا نَبِيُّ الرَّحْمَةِ، وَنَبِيُّ التَّوْبَةِ، وَأَنَا الْمُقْفَى، وَأَنَا الْحَاشِرُ، وَنَبِيُّ الْمَلَا حِمٍ»} (أخرجه الترمذي في الشمائل: ۳۶۷، وحسنه الألباني).

واته: حوزە یفہ ﷺ ده لئ: لە ھەندیک لە کۆلانەکانی مەدینە بە پیغهمبه ر ﷺ گەیشتم، فہرمووی: من موحمەدەم و، من ئەحمەدەم و، من پیغهمبه ری رەحمەتم، من پیغهمبه ری گەرانیەوہو تەوبە وەرگرتەم و، من موقەففام (الْمُقْفَى: الَّذِي قَفَّى آثَارَ مَنْ سَبَقَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ) واته: شوینکەوتوو ی شوینەواری پیغهمبه رانی پیشووم، (وَأَنَا الْحَاشِرُ)، من کۆکەرەکەم {واته: لەسەر داواو تەکا کردنی پیغهمبه ر ﷺ خوا ی بەلا دەست دەست دەکات بە لیپرسینەوہ ی خەلک، لە قیامەت دا، یاخود: یەکەمین کەس کە زیندوو دەبیتەوہ لە پوژیی دواییدا بو کاتی حەشر و حیساب پیغهمبه ری کۆتاییە}، ھەرۆھە من پیغهمبه ری جەنگ و پووبەروو بوونەوہکانم (لە پیناوی خوا ی پەروەردگاردا).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دهرسی دووډم ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

بەرپىزان!

ئەم دەرسەمان لە ھەق دە (۱۷) ئايەت پىك دى، ئايەتەكانى: (۱۷ - ۳۳)، ھەمووشيان لە بارەى ھاوہلانى باخەكە (أَصْحَابُ الْجَنَّةِ) وەن، كە برىارىان داوہ لە كاتى ھەلگرتنەوہى ھاسەلات و بەرھەمى باخەكەياندا، بە پەنھانىى كار بكەن، تاكو بەشى نەداران و ھەزارانى لى نەدەن، خواش ﷺ لە كاتىكدا لە شىرىن خەودا بوون، بەلایەكى گشتگىرى ناردۆتە سەر باخەكەيان و، وەك پەرزىكى سوور و سەقەتالە - پەرزىك كە ھىچى لى نەمابى - ى لىھاتوہ، يان وەك زەوہىيەكى سووتماك كە سووتابى، خواى دادگەر لەسەر ئەو نىتە خراپەيان سزاي داون و بەلایەكى گەورەى بەسەر ھىئاون، بەلام دواى پەشىمان بوونەوہو، كەوتوونە گلەيى و گازاندە لە نىو خويانداو، راشيان گەياندوہ كە بو لای خوا ئارەزوومەندىن و ئومىدىشيان خواستوہ خوا ﷺ چاكتر لەو باخەى وەك سزا درانىك لىيان ستىندراوہتەوہ، پىيان بدات.

﴿ إِنَّا بَلَوْنَهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَنْوُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَت كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادُوا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا عَلَى حَرْثِكُمْ إِن كُنْتُمْ صٰرِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَأَنْطَلَقُوا وَهُمْ يَخْفَوْنَ ﴿٢٣﴾ أَنْ لَا يَدْخُلَنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَا عَلَى حَرٍِّ قَدِيرٍ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَنَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَوْمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يٰوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طٰغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَىٰ رَبَّنَا أَن يَبْدِلَنَا خَيْرًا مِّنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رٰغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ الْآخِرُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ ۝﴾

مانای دهقا و دهقى ئايەتەکان

{ئىمە ئەوان (يېپروايان) مان تاقىکردنەو ۋەك چۆن خاۋەنانى باخەكەمان تاقىکردنەو، كاتىك سويندىيان خوارد لە كاتى چوونە نىو بەيانىدا ميوەكەيان دەچنن ﴿١٧﴾ هېچىشى لى نابوئرن (بۆ نەدارانى بھىلنەو) ﴿١٨﴾ (لە ئەنجامى ئەو بېيارەياندا) (يەكسەر) باخەكەيان (بەلایەك) (ى گشتىگرى) لە پەروەردگار تەو بەسەرھات، (داپۆشى)، لە كاتىكدا ئەوان خەوتبوون ﴿١٩﴾ ئىدى (باخەكەيان) ۋەك پەريزىكى سوۋماكى لىھات ﴿٢٠﴾ ئنجا لە بەيانى (زوو) دا بانگى يەكدييان كرد ﴿٢١﴾ كە ئەگەر ئىو چنەر (و لىكەرەو) (ميوە بەرى باخەكەتانن) زو بپۆن بۆ كىلگەو مەزرايەكەتان ﴿٢٢﴾ ئنجا بە چپەو پىكەو دوانى پەنھانەو دەرچوون ﴿٢٣﴾ (بە يەكدييان دەگوت): ئەمپۆ نابى هېچ نەدارىك لىتان ۋە ژوور (باخەكەتان) بكەوى ﴿٢٤﴾ ئنجا پۆيشتن (و پىيان وابو) لەسەر پىگرتن ۋە نەھىشتن (ى بەرەمەندبوونى ھەژاران لە بەروبوومى باخەكەيان) توانادارن ﴿٢٥﴾ بەلام كاتىك بىنيان (بۆتە قەرەبروت) گوتيان: ئىمە رى لى تىكچووين، (ئەمە باخەكەى ئىمە نى) ﴿٢٦﴾ (پاشان كە زانىيان باخەكەيانە ۋاى بەسەرھاتو، گوتيان): بەلكو ئىمە زىنبارو بى بەشىن ﴿٢٧﴾ چاكترىنەكەيان گوتى: ئەدى پىم نەگوتن دەبوۋايە (خو) بە پاك بگرن (لەو ۋە سەرىپچى لە فەرمانى بكەن ۋە نەداران بى بەش بكەن!) ﴿٢٨﴾ گوتيان: پاكى بۆ پەروەردگارمان، بەراستى ئىمە ستەمكار بووين ﴿٢٩﴾ ئنجا بە گلەيى ۋ گازەندە كەردنەو پرويان لە يەكدى كرد ﴿٣٠﴾ (گوتيان): ھاوار بۆ ئىمە، بىگومان ئىمە (لە خو) ياخى بووين ﴿٣١﴾ بەلكو پەروەردگارمان لەو (باخە) باشتزمان بداتى (و بۆمان قەرەبوو بكتەو) بە دىئايى ئىمە بەرەو لای (چاكەو بەخشى) پەروەردگارمان ئارەزوومەندىن ﴿٣٢﴾ ئازارو سزا (يەكەمان بۆيان) بەم شىۋەيە بوو، ئازارى (مەزلگاي) كۆتايى (لەو) گەرەتريشە (بۆ كەسانىك نەگەرپنەو) ئەگەر زانىيان ﴿٣٣﴾.

شیکردنه وهی هەندیک له وشەکان

(بَلَوْنَهُمْ): واتە: تاقیمان کردنه وه، جەرباندمان، دەگووتری: (بَلَوْتُهُ أَي: اخْتَبَرْتُهُ) تاقیم کرده وه، جەرباندم (وَسَمِيَ الْعَمُّ بَلَاءً، لِأَنَّهُ يُبْلِي الْجِسْمَ) خەم و خەفەت بۆیه پێی گوتراوه: (بَلَاءً) چونکە جەستە ی مرووف بیهیز دەکات و دەیتوینتە وه.

(لِصَرْمِهَا): (الصَّرْمُ: الْقَطِيعَةُ) دابرا، (وَالصَّرِيمَةُ: قِطْعَةُ مُنْصَرِمَةٍ مِنَ الرَّمْلِ) (صَرِيم): بە شیکە لە کۆمێک، گردۆلکە یەکی لم، کە دابرا بێ لە باقی ملەکە، (الْأَشْجارُ الصَّرِيمَةُ: يَعْنِي الْمَصْرُومَ حَمْلُهَا)، ئەو درەختانە ی میوه کە یان چنراوه، هەروەها شەوگاریش پێی دەگووتری: (صَرِيم).

(وَلَا يَسْتَنْوَنَ): (أَي: لَا يَتَرَكُونُ شَيْئًا)، هێچی لێ بە جێ ناهێلن، چونکە (الِإِسْتِنَاءُ) یانی: هەڵهاردن، کە دەفه رمووی: (وَلَا يَسْتَنْوَنَ) یانی: هێچی لێ هەڵناوێرن بۆ هەژاران بیهێلنه وه، ئەمە ئەسلی واتایە کە ی، بەلام لە زاراوه ی زانایانی رێزمانی عەرەبییدا دەلی: (الِإِسْتِنَاءُ: إِيرَادُ لَفْظٍ يَقْتَضِي رَفْعَ بَعْضِ مَا يُوجِبُهُ عُمُومُ اللَّفْظِ الْمُتَقَدِّمِ)، هەلاوردن لە پرووی رێزمانی عەرەبییه وه بریتیه لە: هێنایی بێژە یەک کە خوازیاری ئەوه بێ هەندیک لە وه ی بێژە یە کە ی پێشتر خواستوو یە تی، هەلیبگری، دەگووتری: (جَاءَ الْقَوْمُ إِلَّا مُحَمَّدٌ) خەلکە کە هات جگە لە موحه مەد، واتە: موحه مەد هەلداو پیرری لە وه ی لە گەل خەلکە کە دا هاتبی، هەروەها (الِإِسْتِنَاءُ) بە مانای گوتنی (إِنْ شَاءَ اللَّهُ) ش هاتوه، (وَلَا يَسْتَنْوَنَ يَعْنِي وَلَا يَقُولُونَ: إِنْ شَاءَ اللَّهُ) ئەگەر خوا حەز بکات، ئەگەر خوا بیه وێ.

(طَائِفٌ): (الطَّوْفُ: الْمَشْيُ حَوْلَ الشَّيْءِ، وَطَائِفٌ أَي: بَلَاءٌ وَنَائِبَةٌ)، (طوف) بریتیه لە بە دەوری شتیکدا سووران، ئنجا (طَائِفٌ) یش بە بە لایە ک دەگووتری کە دەوری شتیک بدات، واتە: تابلوو قە ی بدات و هێچی جەب نە داو هەمووی لە بەین بەری.

(كَالْصَّرِيمِ): (الصَّرِيمُ: الْمَقْطُوعُ الثَّمَرِ)، (صَرِيم): باخیک که میوه کهی چنرابی و لیگرایته وه، (صَرِيم) به مانای شهوگاریش دی و، به مانای ملیش دی، کو ملیک له مله کهی دیکه دابرابی.

(يَخْفَنُ): واته: به چپه، یان به په نهانی پیکه وه قسه یان ده کرد، (الْخَفْتُ إِسْرَارُ النُّطْقِ)، (خفت): بریتیه له وهی که قسه کردن په نهان بکری، به کوردی (چپه) ی پی ده لین، ههروه ها سر که سرک و فسکه فسکشی پی ده لین.

(حَرَدٌ): (الْحَرَدُ: الْمَنْعُ مِنْ شِدَّةِ الْغَضَبِ)، (حَرَد) ری لیگرتن له کاتی تهوپه ری تووره ییدا، ههروه ها (حَرَد) به مانای (إِمْتِنَاع) یش دی، یانی: نه هیشتن، ده گوتری: (حَرَدَ أَيْ غَضَبَ)، بویه (حَرَد) به مانای تووره بوونیش دی.

(تُسَبِّحُونَ): (أَيُّ تَحْمَدُونَهُ وَتَشْكُرُونَهُ)، خوا به پاکبگرن و سوپاسگوزاری بو بکن، نجا به پاکگرتنی خوا لهو مه قامه دا واته: خوا به پاکبگرن له وهی له فرمانی دهر بچن و لی یاخی بن، هه ندیکیش گوتوو یانه: وشه ی (تَسْبِيح) لیره دا به مانای گوتنی: (إِنْ شَاءَ اللَّهُ) یه.

(يَتَلَوْنَهُ): واته: له نیو خو یاندا گله یی و گازانده یان له یه کدی ده کرد، (الْوَمُّ: عَدْلُ الْإِنْسَانِ بِنِسْبَتِهِ إِلَى مَا فِيهِ لَوْمٌ)، به کوردی ده لین: لومه کردن، سه رکونه کردن، سه رزه نشکردن، وشه ی (لَوْم) بریتیه له وهی مروف سه رکونه بکری، به وهی پال بدریته لای شتیک، که ره خنه لی گیراوه.

(يُؤَيَّلُ): (الْوَيْلُ: الْقُبْحُ، وَيُطْلَقُ عَلَى التَّحْسِرِ)، واته: ئه ی وه یله که ی ئیمه! له کو یی وه ره، نجا (وَيْل) به مانای خه م و خه فته و نار هه تی و نازار و مهینه تی دی.

(طَغِينَ): له (طَغَى) وه هاتوه، (طَاغِينَ، طَاغُون) هه ردو وکیان کو ی (طَاغِي)، واته: له سنوور دهر چوو، (طَغَى أَيْ: جَاوَزَ الْحَدَّ) له سنوور دهر چوو، یان له سه ریچیی کردندا سنووری به زاند.

(رَغْبُونَ): (أَصْلُ الرُّغْبَةِ: السَّعَةُ فِي الشَّيْءِ، وَرَغِبَ فِيهِ: حَرَصَ عَلَيْهِ)، وشهی (رَغْبَةً) له ئەسلدا بریتیه له فراوانیی له شتیکدا، ئنجا دەگوتری: (رَغِبَ فِيهِ) یانی: سوور بوو لهسەر ئەو شتە، بەلام ئەگەر بگوتری: (رَغِبَ عَنْهُ) واتە: کەیفی پێی نەهات و ئارەزووی لێ نەبوو.

مانای گشتیی ئایەتەکان

مانای گشتیی ئەم حەڤدە (۱۷) ئایەتە موبارەکە، بەسەرھاتی خاوەنانی باخەکیان گرتۆتە خۆیان، لەم حەڤدە ئایەتەدا خوا ﷻ بەسەرھاتیک دەگیریتەو، وا پێدەچێ ئەو بەسەرھاتەیی ئەو باخە، شتیکێ باو بووبی لە نێو نەتەووی عەرەبدا، کە کاتی خووی قورئان بوو یەکەمجار لە نێواندا دا بەزیو، ئنجا ئێمە بەر لەووی بێنە سەر روونکردنەووی چەمک و واتای گشتیی ئایەتەکان، ئەم دوو گیردراویە دینین، کە هەردووکیان تەبەیری لە تەفسیرەکی خۆیدا هێناونی:

یەكەم: {عَنْ عِكْرَمَةَ قَالَ: هُمْ نَاسٌ مِنَ الْحَبَشَةِ كَانَتْ لِأَبِيهِمْ جَنَّةٌ كَانَ يُطْعِمُ الْمَسَاكِينَ مِنْهَا، فَلَمَّا مَاتَ أَبُوهُمْ، قَالَ بَنُوهُ: وَاللَّهِ إِنْ كَانَ أَبُوْنَا لِأَحْمَقَ حِينَ يُطْعِمُ الْمَسَاكِينَ، فَأَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ، وَلَا يَسْتَتْنُونَ، وَلَا يُطْعِمُونَ مِسْكِينًا}، (جامع البيان: ۳۴۷۲۸).

واتە: عیكریمە دەلی: ئەمە باسی كۆمەلە خەلكێكە خەلكی حەبەشە بوون، بابیان باخێکی هەبوو، کە لە بەرھەمی ئەو باخە، (ئایا باخی دارخورما بوو، تری بوو، هەنجیر بوو، میوەکانی دیکە بوو، وێرای ئەووی باخ بوو، رەنگە دانەویڵەو کشتو کالێش بووبی)، یارمەتیی نەداران و هەژاران لەو باخە داو، بەلام کاتیک خاوەن باخەکە کۆچی دوایی کردو، کورەکانی گوتووینە:

به خوا باهمان نه فام و كه و دهن بووه، كاتيك لهو باخه ي خو مان خواردني داوه بهو نه دارانه، ئنجا سوينديان خوارد كه ده بي ته وان له كاتي پيگه يشتني ميوه ي باخه كه ياندا، به ياني زوو بچن باخه كه بېرن و هيچي لي هه لئاو ټرن (واته: هيچي بو هه ژاران و نه داران نه هيلنه وه)، ئيدي سه ره نجام له سه ر نهو نيه ته خراپه يان، خوا نهو به لايه ي به سه ر باخه كه يان هيناوه.

دووهم: {عن سعيد بن جبیر، قال: هي أرض باليمن يقال لها صروان من صنعاء على ستة أميال}، (جامع البيان: ٣٤٧٣٤).

واته: سه عيدي كوري جوبه ير، ده لي: نهو باخه له سه ر زه مينيك بووه له يه مه ن پي گوتراوه: زه روان، كه شه ش ميل له شاري سه نعاوه دوور بووه.

ميليك هه زار و شه سته د و نو (١٦٠٩) مه تره، واته: ده وري ده (١٠) كيلومه تر له شاري سه نعاوه دوور بووه، هي پياويك بووه يارمه تي هه ژاران و نه داراني ليداوه، دواي كوچي دوايي خو ي كوره كاني برياريان داوه به شي كه سي لي نه دهن، سه ره نجام خوا نهو به لايه ي به سه ر باخه كه يان هيناوه، كاتي: كه به ره و باخه كه يان چوون به حيساب بو نه وه ي ميوه كه ي بچن، ته ماشا ده كه ن، بو ته زه ويه كي سوور و سه قه تاله و هيچي لي نه ماوه، بو ته په ري زيك، يا خود: بو ته زه ويه كي سوو تماك.

خواس ﷺ ئاوا ده فهرموي: ﴿إِنَّا بَلَوْنَهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ﴾، ئيمه نه وانمان تا في كر دو ته وه، واته: بي پروايه كاني مه ككه و، ده ورو به ري مه ككه، كو مه لگايه كه ي پيغهم به ري خوا ﷺ وهك چو ن خاوه ناني باخه كه مان تا في كر دنه وه، واته: نه وان هه له زله زلان و له خه لك ي سامان داري مه ككه، كه ده و له مه ندمان كر دوون، ئيمكانيه تمان بو ره خسان دوون، وهك چو ن نهو باخه مان دابوو به خاوه ناني نهو باخه، به لام نه وان له به ر نه وه ي سو پاسگوزاري خويان له سه ر نه كرد، به لكو نيه تي خراپيان هيناوو، كه عاده تي بايان هه لبو ه شي ننه وه، كه يارمه تي هه ژاران

و نه دارانی له بهرهممی باخه که دهدا، ئهوان گوتیان: له مه وودوا یارمه تی هیچ هه ژاریک نادهین، بۆیه خوا ﷻ سزای دان، واته: ئه ی بیروایه کانی مه که که و جگه له مه که که ش، ئیوهش وریا بن! ئه و مآل و سامان و سهروه ته ی که خوا بۆی ره خساندوون، به هه ر شیوه یه که له شیوه کان که و تبتیه دهستان، به هه ق یان به ناهه ق، گرنگ ئه وه یه ئاگاتان لێی بێ، به و مآل و سامان و دهسه لاته و به و نیعمه تانه ی خوا پێیداو، تاقی ده کرینه وه، ئنجا ئه گه ر شوکری خواتان له سه ر نه کرد، وه ک گوتراوه: (الشُّكْرُ سَيَاجُ النِّعَمِ)، سوپاسگوزاری په رژی نی به خششه کانه و ده یانپاریزی، وه ک چۆن باخ ئه گه ر په رژی نی هه بێ، پارێزرا و ده بێ و زه پ نا کرێ، به هه مان شیوه به خششه کانیش ئه گه ر سوپاسی خویان له سه ر بکرێ، پارێزرا و ده بن و، هه ر به خششێک شوکری خوات له سه ر نه کرد، مانای وایه خستووته به ر مه ترسیی له به ی ن چوون.

ئنجا دێته سه ر به سه رهاتی خاوه نانی باخه که: ﴿إِذْ أَقْبَمُوا لَئِمْرُ مِنْهَا مُصْبِحِينَ﴾، یاد بکه وه کاتیک سویندی ان خوارد، به یانی زوو ده بێ باخه که بپرن واته: به ره که ی بچن و به ره مه مه که ی هه لگه ر نه وه.

﴿وَلَا يَسْتَنْوْنَ﴾، سویندیشیان خوارد هیچی لێ هه لئاوێرن و، هیچی لێ به جێ نه هیلن، هه ندیکیش گوتوو یانه: ﴿وَلَا يَسْتَنْوْنَ﴾، یانی: نه شیانگوت: ئه گه ر خوا بیه وێ (إن شاء الله)، به لām مانای یه که میان زیاتر به عه قله وه ده چه سپی، که مه به ست ئه وه بووه: هیچی لێ به جێ نه هیلن، (يَعْنِي: وَلَا يَتْرُكُونَ مِنْهَا شَيْئًا لِلْمَسَاكِينِ)، هیچی لێ به جێ نه هیلن بۆ هه ژاران و نه داران، وه ک عاده تی بابیان، ئه وان له و خه یالپلاوه دا بوون، بپاریان دا که به یانی زوو ده چن، ده یچن، بێ ئه وه ی جارێ هه ژارو نه داره کان بزائن، که ئه وانیش زانیو یانه کاتی چینی ئه و باخه، که یه، دیاره سالانه له کاتی چینی باخه که دا هه ژارو نه داره کان چوون، که ئه وانیش به شی خویان هاوکاریی بکرین، کو په کان گوتوو یانه: به یانی زوو ده چن پێش ئه وه ی خه لک بێدار بێته وه.

تَنْجَا كَاتِيكَ تَهْوَان تَهْوَان بَرِيَارَه يَان دَا: ﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَافٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ﴾
به لایهك له پهروه ردگارتهوه دابهزیه سهری، له حالیک دا تهوان له شیرین
خه و دابوون، به لای خوا بو باخه که هات، (طَافٌ) به مانای دهوره دهره، به لام
خوازاراوه تهوه بو به لای مهینه تی، چونکه به لای مهینه تییش دهوری تهو که سه
یان تهو شته ده دات، ثابلووقه ی ده دای جه بی نادای، ناهیلای به ملاولادا پروات.

﴿فَاصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ﴾
ده شتیکی لماوی لی هات، یاخود وهك زهوییه کی سوو تماکی لی هات، که شتیکی
لی سوو تیترابی، ده گوتری: بووبه سوو تماک، بوو به قهره برووت، یاخود: وهك
پارچه یهك له شهوی تاریکی لی هات، په ریژ که سووتا، په ش داده گه ری، وهك
چون شهو په شه تهویش په ش داده گه ری.

﴿فَنَادَا مُصْبِحِينَ﴾
کرد، وایده چی هه موویان خاوه ن ژن و مال بووبن، بانگی یه کدیان کرد.

﴿أَنِ اغْدُوا عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنْتُمْ صَرِمِينَ﴾
ته گهر تیوه چنه رو بره ری باخه که تانن، (حَرْث) له ته سلدا به مانای کیلان دی،
به لام دوی خوازاراوه تهوه بو زهوییه که بکیلدری، واته: مه زراو کیلگه که تان
که باخه کی لییه، ته گهر تیوه چنه رو بره ری به ری باخه که تانن بریارتان داوه،
بچن، بازوو بروین، (غَدَ) یانی: به یانی زوو دهر چوو به رهو تهو شوینه.

﴿فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَخْفَوْنَ﴾
تهوه ی خه لك گوئی لی نه بییت، گوئی بیستی تهوه نه بی که تهو کورانه ده چن
تهو باخه یان ده چن و، به دویان بکهون.

﴿أَن لَّا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ﴾
نه داریش بیته لاتان، لیتن به ژوور بکهو لی له باخه که تان، زوو بیچن بو تهوه ی
یهك نه داریش فریا نه کهو لی بی، تاکو هاوکاری بکری.

﴿وَعَدُوا عَلَىٰ حَرٍِّ قَدْرَيْنَ﴾، به يانی زوو پوښتن به تووړه يیه وه، پټيان و ابوو تواندارن باخه که يان بچن، بئ ټه وهی که س پئ بزانی، ياخود (حرد) به مانای تووړه يیه واته: تووړه بوون له کرده وهی بابيان، که سالانه به شی هه ژاران و نه دارانی له به ره می ټه و باخه داوه.

﴿فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ﴾، کاتیک باخه که يان بينی، گوتيان: به راستی ټیمه ری لی تیکچووین، ټه م ری لی تیکچوونه ش دوو واتای هه ن:

أ- واته: ری باخه که مان لی تیکچوووه ټه مه باخی ټیمه نیه، ته ماشایان کرد پهریزی سوور و سهقه تاله، ياخود ته ماشایان کرد زه وییه کی سوو ټماکه و بوته قهره برووت گوتيان: ټه مه باخه که ی ټیمه نیه!

ب- ياخود گوتيان: ټیمه ریمان لی تیکچوووه، لی تیکچوونی مه عنه ویی، واته: ټیمه گومر ابوین که ټه و بریاره خراپه مان دا، ټه و نیه ته خراپه مان لی هیئاو ټاوا خوا سزای داوین.

﴿بَلْ نَحْنُ مُحْرَمُونَ﴾، به لکو ټیمه بئ به شکراوین، پیشتر گوتيان: ریمان لی تیکچوووه، دوايی که دلنیا بوون باخه که ی خو یانه، گوتيان: باخه که ی خو مانه، به لام بئ به ش بووین و زیانبار بووین، ياخود گوتيان: ټیمه گومراین له رووی مه عنه وییه وه، دوايی گوتيان: به هو ی گومراییه که مانه وه، ټیمه بئ به ش کراوین، واته: ده ستخه پوړو پهنه پوړو بووین.

﴿قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ﴾، (أَوْسَط) واته: باشتین، چونکه نیوه ندی ههر شتیک باشتینی ټه و شته یه، باشتینه که يان ټه وهی له هه موویان باشترو عاقلتر و بو خوا صولحاوتر بوو گوتی: ټایا پیم نه گوتن: ده بئ خوا به پاک بگرن، واته: خوا به پاک بگرن له وهی سه ریچی بکه ن؟ خوا فهرموویه تی: له مال و سامانتاندا به شی هه ژارو نه داران هه یه، ده بوویه خوا له وه به به رزتر بگرن، که فهرمانه که ی به و شیوه یه پشتگو ی بخه ن، پټان و ابی فیل له و

هه‌ژار و نه‌دارانه ده‌که‌ن، ئه‌دی نازانن ئه‌و هه‌ژارو نه‌دارانه، خوايه‌کیان هه‌یه له‌سه‌ریان به‌جوابه‌؟!.

﴿قَالُوا سُبْحَنَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، وه‌ك گوتراوه: {له‌ دواي بارانان كه‌په‌نه‌ك}، يان وه‌ك عه‌رهب ده‌لێن: (بَعْدَ خَرَابِ بَصْرَةَ)، گوتيان: پاكیي بۆ په‌روه‌ردگارمان به‌راستی ئێمه‌ سته‌مكاربووین، سته‌ممان كرد له‌ خۆشمان و له‌و هه‌ژار و نه‌دارانه‌ش كه‌ ئه‌وانیش به‌هه‌یه‌کیان وه‌رده‌گرت، له‌بهر تۆزه به‌هه‌یه‌ك كه‌ هه‌ژار و نه‌داره‌كان له‌ باخه‌كامانیان وه‌رده‌گرت، به‌شی خۆشمان فه‌وتا، وه‌ك پێشيان گوتووین: {نۆ گای خۆی به‌ گایه‌کی خه‌لكیه‌وه له‌ گا گیره‌دا ده‌خنکێنێ}، کاتی خۆی گا گیره‌یان کردوه، ئنجا هی وا هه‌بووه گایه‌کی له‌ ماله‌ دراوسییه‌که‌ی وه‌رگرتوه، كه‌ بیه‌خته گه‌ل گایه‌کانی خۆی، كه‌ به‌ ریز گاگیره‌یان پێ بکات، کاتی خۆی ده‌راسه‌ نه‌بووه و جه‌نجه‌ر نه‌بووه، به‌ گاو تێستر و ماین و که‌ر، گاگیره‌یان کردوه، ئه‌و خه‌رمانه‌یان شێلاوه، تاكو کاودانه‌که‌ی لێك جیابێته‌وه، ئنجا هی وا هه‌بووه گایه‌کی له‌ ماله‌ دراوسییه‌که‌ی وه‌رگرتوه‌و، ئه‌وه‌نده‌ رقی له‌و ماله‌ دراوسییه‌ بووه، هه‌ر گایه‌کانی ئاو نه‌داون، هی خۆی نۆ گا بوون، هی ماله‌ دراوسییه‌که‌ی گایه‌ك بووه، بۆ ئه‌وه‌ی گای ماله‌ دراوسییه‌که‌ به‌خنکێنێ، نۆی خۆشی خنکاندوون له‌ تینووان، ئنجا کاتیک که‌سێك له‌بهر ئێره‌یی و بوغزو غه‌ره‌ز، زیانیکی گه‌وره له‌ خۆی بدات، به‌هۆی ئه‌وه‌وه كه‌ ده‌یه‌وێ زیانیك له‌ که‌سێکی دیکه‌ بدات، ده‌لێن: فلانکه‌س نۆ گای خۆی به‌ گایه‌کی خه‌لكیه‌وه له‌ گا گیره‌دا ده‌خنکێنێ، ئه‌و خاوه‌نانی باخه‌ش رێك وایان لێ هاتوه.

﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَوْمُونَ﴾، ئنجا هه‌ندێکیان پرویان له‌ هه‌ندێکیان کرد، گله‌یی و گازه‌نده‌یان له‌ یه‌کدی کرد.

﴿قَالُوا يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، گوتيان: ئه‌ی سزای سه‌ختمان! یاخود: ئه‌ی هاوار بۆ ئێمه‌، یاخود: ئه‌ی خراپیی بۆ ئێمه‌، به‌راستی ئێمه‌ سنوورشکێن و سنوور به‌زێن بووین.

﴿عَسَىٰ رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِّنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ﴾، نیزیکە پەرورەدگارمان باشتەر لەو باخەمان بۆ بگۆڕی، واتە: لە جیاتی ئەم باخە باخێکی باشتەمان بدات، بەدنیایی ئێمە هەر بەرەو لای پەرورەدگارمان واتە: بەرەو لای بەخشش و چاکە پەرورەدگارمان ئارەزوومەندین.

ئەنجا خوا ﷻ لە کووتاییدا دەفەرموی: ﴿كَذَٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَٰعَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾، ئاوابوو سزادانەكە، ئاوابە سزادانی خوا بۆ كەسانێك كە چاویان لە خراپەو تاوان و لادانەو، ئازارو سزای پۆژی دوایی گەورەتریشە، ئەگەر بزانی، كە خوا ﷻ سزادانی بۆ بەندەكانی، كەمێکی لە دنیا دایە، بایی ئەوەندە بسلەمنەو لە گوناھان، وەك دەفەرموی: ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ٤١، الروم، واتە: خراپەو ئاشووب و تێكدان و شكایی و دەریای گرتەو، بە هوێ كردهی دەستی خەلكەو، تاكو بەشێك لە سزای كردهوكانیان پێ بچێژی بەلكو بگەرێنەو، دەرھاویشتە خراپەكانیان و ستەم و لادانەكانیان كە لە دنیاو وەك سزایەك دیتەو پێیان، ئەو بەشێك كەمی سزایەكیانەو، سزای گەورە لە پۆژی دواییدا چاوەرێنە، وەك خوای پەرورەدگار دەفەرموی: ﴿وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ٤٢، السجدة، واتە: بە دنیایی ئێمە بە سزای نزیكتر و كەمتر سزایان دەدەین، پێش سزای گەورەتر، بەلكو بگەرێنەو.

خوا ﷻ وایكردووە كە هەندێك لە گوناھو تاوانەكان، بە تاییەتی ستەم و ئەوێ پەيوەندی بە مافی خەلكەو هەیە، هەر لە دنیاو ئەندازەيەك سزا هەبێ، بۆ گوناھو تاوان و ستەم و دەستدریژیەكان، تاكو بپتە سلەماندەو و پڕینگاندەوێك بۆ خەلك لە ستەم و دەستدریژی و خراپە، بەلام بەدنیایی سزای گەورە لە پۆژی دواییدا چاوەرێنە.

زانايان ليره دا پرسياړيکيان کردوه: ثايا تهو خاوه نانی باخه، که خوا بهم شیوه به باخه که ی لى فهوراندوون و له کوتایی دا ده لىن: ﴿إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ﴾، تیمه به ره و لای په روه ردگارمان ثاره زوومه ندین، هه روه ها دانیان به سته می خوږیان داهیناوه، ده بى خوا ﷺ لىيان خوږش بووبى و، تهو چاوه پروانییه ی هه یانبوه له خواى به خشر، خوا چاوه پروانییه که ی بو جیبه جى کردبن و، باشر له باخه که یانی پیدابنه وهو بوى قهره بوو کردبنه وه؟! چونکه به پپی ثایه ته کان، دیاره تهوان پروادارو مسولمان بوون، هه لبه ته (رووداوه که پیش ئیسلام بووه، به لام تهوه بو خوا ملکه چ بوون، چونکه تهو ته خوا به پاکگرتن له قسه کانیان دا هه یه و، پاشان لومه کردنی یه کدیيان هه یه، ئنجا دانیان به هه لى خوږیان داهیناوه، دواى چاوه پروانیيان له ره حمهت و به زه یی خوا هه بووه، که خوا بوږیان قهره بوو بکاته وه، تهو هه ست و نه ستانه و، ثم هه لویستانه ش هه موویان هی که سانیکی پروادارو خواناسن، زانایان لهو باره وه پایان جیايه:

له هه ندیک له هاوه لان، یان له هه ندیک له زانایانی تابیعین تهو پرسیاره کراوه، که ثایا سهره نجامی ته وانه چوږ بووه، خوا لىيان خوږش بووه؟ هه روه ها ثایا خوا بوى قهره بوو کردوونه وه؟ دیسان ثایا له روژى دواى دا خوا ﷺ سزایان نادات، له بهر تهو ی دانیان به هه لى خوږیان داهیناوه؟ تهو زانایه گوتهو یه تی: پرسیارى قورست لیکردم واته: به پپی ثایه ته کان دهر ناکه وى به کام لایه دایه، خوا ﷺ به نه زانراوی سهره نجامه که یانی هیشته ووه، به لام تهو ی من تیده گهم تهو یه که خوا ﷺ له سهر تهو نیه ته خراپه یان، سزای داوڼ، چونکه جارى وایه خوا له سهر نیه تی خراپ، مروږف سزا دده، به لام نیه تیکی خراپ که خاوه نه که ی دللى خو ی له سهر چه سپاندبى و، به سهره اتی خاوه نانی باخه که ش باشرین به لگه یه له سهر تهو ی نیه تی خراپیش، ته گهر مروږف دللى خو ی له سهر چه سپاندو بریاری یه کجاره کیی دا که بیکات، خوا مروږفی له سهر سزا دده، با کرده وه خراپه که شى نه کردبى، به لام که کرده وه خراپه که ی نه کرده وه، له بهر تهو ی نه یوانیوه و ده ستی پى رانه گه یوه، نه ک کرده وه خراپه که ی نه کردبى و لپی په شیمان

بوويىتەۋە، ئەگەر لىي پەشيمان بوويىتەۋە، فەرمايىشتى راستى پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەيە، كە لە جياتى ئەو نىتە خراپەي لەو كردهۋە خراپەي ھىناۋە، مادام لىي پەشيمان بىتەۋە، خوا چاكەيەكى بۆ دەنووسى، بەلام كاتىك كردهۋە خراپەكەي بۆ نەكرى، لەبەر ئەۋەي بۆي نەكراۋە پى رانەگەيۋە، ئەۋە واپىدەچى بە گوناح بۆي دابىرى و شايستەي سزادانىش بى.

ئەمەش بۆچوونى خۆمەو لە تەفسىرەكاندا نەمىنى، كە ئەوان بە ھىچ لاياندا يەكلايان نەكردۆتەۋە كە: ئايا ئەوانە دوايى خوا لىيان خۆشبوۋەو چاۋپۆشىي لىكردوون بە نىسبەت رۆژى دوايىۋە؟ بە نىسبەت دىناشەۋە: ئايا ئەو چاۋەروانىيەي لە خويان ھەبوۋە، خوا چاۋەروانىيەكەي بۆ ھىناۋە دى، يان نا؟ من واى تىدەگەم بە نىسبەت رۆژى دوايىۋە، بە پىي ئايەتەكان وا پىدەچى خوا لىيان خۆشبوۋى، چونكە لەسەر نىتە خراپەكەيان خوا سزاي داۋن، كەۋاتە: سزاي خويان لە دىيادا ۋەرگرتەۋە، فەرمايىشتى پىغەمبەرىش ھەيە ۋەك ياسايەكى گشتى، كە خوا ھەر كەسىك خراپەيەك بىكات لە دىياداۋ پىي سزاي دا، ئەۋە دەبىتە كەفارىتى، بەلام ئەگەر پىي سزا نەدرا و خەلك پىي نەزانى، ياخود دەستەلاتى شەرىعى پىي نەزانى، ئەۋە دەكەۋىتە نىۋان خۆي و خوا، ئەگەر تەۋبە بىكات، تەۋبە ھەموو شتىك دەسپىتەۋە، ئەگەر تەۋبەشى لى نەكات و نەگەرپىتەۋە، دەگونجى خوا سزاي بدات و دەشگونجى لىي خۆشپى، بەلام ئەوانە لەسەر نىتە خراپەكەيان و پىيارە خراپەكەيان، خوا سزاي داۋن، كەۋاتە: ئەۋەيان لەسەر لاچوۋە.

ھەرۋەھا ئەۋپەرى لىۋوردەيى و بەخشىن و كەرەم و بەزەيى و سۆز و پەرۆش لە لاي خۋاي پەرۋەردگارە، ئەۋانەش كە دەلىن: ئىمە ستەمكار بوۋىن و سنوۋر بەزىن بوۋىن، دوايى ئومىدىيان وايە كە پەرۋەردگارىيان بەباشتر بۆيان قەرەبوو بىكاتەۋە دەلىن: ئىمە بەرەو پەرۋەردگارمان ئارەزوۋ مەندىن، وا پىدەچى خۋاي زۆر بەرزى مەزن و مېھرىبان، ئەۋ ھەموو چاۋەروانىي و

پەشیمان بوونەوهیە لێوەرگرتن و، لە ژیانی دنیا شدا بۆی قەرەبوو کردبەوه.

دوایی که خوا دەفەرموێ: ﴿كَذَلِكَ الْعَذَابُ﴾ ئەوه سزادانە بۆ کەساتیک کە لە دنیا دا خراپە دەکەن، ﴿وَالْعَذَابُ الْآخِرُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ سزای مەزلگای کۆتایی گەورەتریشە ئەگەر بزانی، ئەوه مەرج نیە بەس بۆ ئەوان بێ، چونکە هەندیک لە زانیان بۆیە یەکلایان نەکردۆتەوهو هەلیان بریوه، کە لە پۆژی دوایی دا خوا لێیان خۆشبووێت، چونکە دەلێن: خوا فەرمووێت: سزای مەزلگای کۆتایی گەورەتریشە، ئەگەر بزانی، واتە: ئەو سزایە چاوەڕێیان دەکات! بەلام بێگومان لێرەدا خوا وەك بنچینهیەکی گشتیی فەرمووێت، نەك تەنیا بە نەسبەت خاوەنانی ئەو باخەوه، واتە: بێگومان سزای خوا لە پۆژی دواییدا گەورەترە لە سزادانی لە دنیا دا، ئەوێ سزادانی ئەسڵییهو، لەوهی کە لە دنیا دا بەندەکان لەسەر هەندیک لە لادان و تاوان، سزا دەدات، زۆر گەورەترە ئەگەر بزانی، ئەمە وەك بنچینهیەکی گشتیی خوا دەیفەرموێ و مەرج نیە بۆ ئەوان بێت، چونکە ئەوان مادام پەشیمان بوونەوهو گەرانەوهو دانیان بە هەلە ی خۆیان داھێنا، خوا لێیان خۆشبووه، وەك چۆن باب و دایکمان ئادەم و حەووا صەلات و سەلامی خویان لەسەر بێ، خوا مەدحیان دەکات و دەفەرموێ: ﴿فَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَتٍ فَثَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ النَّوَابُ الرَّحِيمُ﴾ ﴿٣٧﴾ البقرة، واتە: ئادەم چەند وشەیهکی لە پەروەردگاری وەرگرتن، ئنجا خوا لێخۆشبوو، وشەکانیش ئەوانە بوون: ﴿قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ﴿٢٣﴾ الأعراف، گوتیان: پەروەردگارمان! ئێمە ستەممان لە خۆمان کرد، ئەگەر تۆ لێمان نەبووری و بەزەهیت پێمان دا نەیت، لە زیانباران دەبین، خوای بەبەزەهیش لێیان خۆشبووه.

کەواتە: بەندە کە دانی بە تاوان و هەلە ی خۆی داھێنا، خوای میهرەبان لێخۆش دەبێ، کەوابێ: بە نەسبەت پۆژی دواییهوه خوا لێیان خۆش بووه، ئەوهش کە دەفەرموێ: سزای قیامەت گەورەتریشە، واتە: سزای خوا لە پۆژی

دوایی دا، گه وره تره له سزای خوا له دنیا دا، به لام مهرج نیه ههر که سیک
له دنیا دا خوا سزای دا، له پوژی دوايشدا سزای بدا، مادام دواي ئه وهی خوا
سزای داوه، په شیمان بوته وهو له گه ل خوا دا ئاشت بوته وهو، چاوه پروانیی له
به زهیی خوا دا هه بووه.

د کابردنی مکتبې ماموریتا علانی یابیز

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

د کابردنی مکتبې ماموریتا علانی یابیز

به زوره کومایه نیمگی له کسانس

جن مکتب حرم مرام التواضع الرحمة

علی بابیر/ AliBapir

مکتب (AliBapir)

د کابردنی مکتبې ماموریتا علانی یابیز

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه که م:

خوای کارزان کۆمه لگای بیروای پوژگاری پیغه مبهری ﷺ تاقیکردۆته وه، وهك هی هاوه لانی باخه که، که سویندیان خوارد، به یانی زوو به ره که ی بچنن و، هیچی لی نه هیلنه وه بۆ نه داران، ئنجا له کاتی که ئه وان له شیرین خه و دابوون، خوای دادگهر به لایه کی ناردده سهر باخه که یان و بوو به سوو قهاک و، وهك شهوی تاریک، یاخود په ریزیک که ئه و کشتوکاله ی لی بووه، دروا بیته وه و هه لگیرایی، ئاوا ی لی هات:

خو ده فهرمو ی: ﴿إِنَّا بَلَوْنَهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ وَلَا يَسْتَنْوُونَ ۝١٧ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِبُونَ ۝١٨ فَأَصْبَحَتِ كَالضَّرِيمِ ۝١٩﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له شهش بر گه دا:

١- ﴿إِنَّا بَلَوْنَهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ﴾، به دلنیا ی ئیمه ئه وانمان تاقیکردده وه، جه رباندمان، وهك چۆن هاوه لانی باخه که مان تاقیکردده وه و جه رباندمان، یه کی که له زانیان ئاوا ئه م ئایه ته موباره که مانا ده کات ده لی: (امْتَحَنَاهُمْ أَيُّ أَهْلِ مَكَّةَ وَمَنْ حَوْلَهَا، بِالْأَمْوَالِ وَالْبَنِينَ، كَمَا اخْتَبَرْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ، وَالْجَنَّةُ هِيَ الْبُسْتَانُ)، واته: ئیمه خه لکی مه که، کۆمه لگای پوژگاری پیغه مبهری خوا ﷺ و ده ورو به ریمان تاقیکردنه وه، به مال و سامان و کوران و قهره بالغی، وهك چۆن هاوه لانی باخه که مان تاقیکردده وه، (جنة) ش واته: باخی که میوه و کشتوکالی تیدابی و به ره همداری.

فهرمايشتيكى پيغهمبر لهو بارهوه ههيه، كه پيغهمبرى خوا ﷺ رۆژيک له بېيروايه کانی مهککه تووره ده بى و ده فهرموى: {اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ وَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسَنِي يُوسُفَ} (أخرجه البخاري: ۸۰۴، ومسلم: ۲۹۴).

دياره پيغهمبرى خوا ﷺ له مهدينه بووه كه ئهم نزايهى كردوه له بېيروايه کانی مهککه، فهرموويه تى: ئه ي خوايه! زه برى خۆت له سهر موزه پ^(۱) توند بکهو، سالانيك وهك سالانى يوسف {واته: رۆژگارى يوسفيان} به سهر دايننه، واته: سالانى گرانيى و قات و قريى، بيگومانيش نزاي پيغهمبريان له سهر قبوول بووه و زۆر كهوتوونه سه غله تيهوه.

ئيجا خوا ﷺ به سهرهاته كه ده خاته روو، هى هاوه لانی باخه كه:

(۲) - {إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ} كاتيك سوينديان خوارد به يانی زوو ده پرنن (ميوه كه ي ده چنن)، (الطبري) ده لى: {إِذْ حَلَفُوا لَيَجِدُنَّ ثَمَرَهَا حِينَ دُخُولِهِمْ فِي الصَّبَاحِ}، هاوه لانی ئه و باخه سوينديان خوارد كه ميوه كه ي ده چنن، كاتيك ده كهونه ئيو به يانی، واته: به يانی زوو به ره كه ي ده پرنن.

(۳) - {وَلَا يَسْتَنْوَنَ}، هيچيشى لى ناهيئلنهوه، {وَلَا يَتْرُكُونَ مِنْهَا شَيْئًا}، هيچى لى ناهيئلنهوه له به رو ميوه كه ي، واته: هيچى لى به جى ناهيئلن بو هه ژارو نه داران.

واتايه كى ديكه ي: {وَلَا يَسْتَنْوَنَ} نه شيانگوت: {إِنْ شَاءَ اللَّهُ}، به لام ماناي يه كه ميان زياتر ديته بهر دل، ده گوتري: {إِسْتِثْنَاءً} واته: هه ليواردو جياى كردهوه، واته: هيچى لى جيانا كه نهوه و هيچى لى ناهيئلنهوه بو هه ژار و نه داران، وهك عاده تى بايان كه پيشت به سهرهاته كه مان باسكرد، كه هاوه لانی ئه و باخه كوراني پياويك بوون له ناوچه يهك به ناوى زه روان كه شهش ميل له شارى صهنعاى يه مهنه وه دووره، پياويك بووه، باخيكي هه بووه پياويكي بو خوا صولحاو بووه، هه ميشه له كاتى چنين و رينى حاصه لاتى باخه كه دا،

(۱) موزه پ: م، دووهم هۆزى سه ره كى عه ره پ، كه عه ره ب (ربيعه) و (مضر) بوون.

به‌شی هه‌ژاران و نه‌دارانی لێداوه، دوا‌یی که با‌بیان نه‌ماوه، کو‌ره‌کان گو‌توو‌یا‌نه: باب‌ی ئی‌مه تا‌کو ئی‌ستا که‌و‌ده‌ن و نه‌قام بو‌وه، که له هه‌ق و مافی خو‌ی، له مو‌لک و ما‌لی خو‌ی به‌شی هه‌ژارو نه‌دارانی لێداوه، ئی‌مه به‌یانی زوو ده‌چین و ده‌ی‌چین، دیاره کاتی چینی بو‌وهو، پ‌ریاریاندا که هی‌چ‌یشی لێ نه‌ده‌ن به هه‌ژار و نه‌داران و، کارێک بکه‌ن هی‌چ هه‌ژارو نه‌دارێک فریا نه‌که‌و‌ی، لێیان به ژو‌ور با‌خه‌که بکه‌و‌ی، بو‌ ئه‌وه‌ی ناچارو رو‌و‌گیری بن، شتیکی بده‌ن، ئیدی ئه‌وان ئه‌و پ‌ریاره خراپه‌یان داوه، خواش ﷺ به ه‌و‌ی ئه‌و نه‌ته خراپه‌یا‌نه‌وه، به‌لای به‌سه‌ر با‌خه‌که‌یان هێناوه، با‌خه‌که‌یان له ده‌ست چو‌وه.

(٤) - ﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَافٌ مِّن رَّبِّكَ﴾، له په‌روه‌ردگارته‌وه به‌لایه‌کی ده‌وره‌ده‌ری به‌سه‌ر هات، (طَافٌ: أَي بَلَاءٌ مُّحِيطٌ فَهُوَ صِفَةٌ لِّمُوصَفٍ مَّحْذُوفٍ) که ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَافٌ﴾، به‌لایه‌کی ده‌وره‌ده‌رو گه‌مارو‌ده‌ری به‌سه‌ره‌ات، به‌سه‌ر با‌خه‌که‌دا، که‌واته: (بلاء) سیفه‌تی وه‌سف‌کراو‌یکی قرت‌ت‌راوه، ﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَافٌ مِّن رَّبِّكَ﴾، (يَعْنِي مِّنْ جِهَةِ رَبِّكَ): له لایه‌ن په‌روه‌ردگارته‌وه، یانی: به‌لایه‌که خ‌وای داد‌گه‌ر نار‌دی.

(٥) - ﴿وَهُرَّ نَابُؤُنْ﴾، له حا‌لێک دا ئه‌وان خه‌وت‌بو‌ون، ئه‌م رسته‌یه له رو‌وی پ‌یزمانی عه‌ره‌بییه‌وه له شو‌ینی حا‌ل دایه، له حا‌لێک‌دا ئه‌وان خه‌وت‌بو‌ون، لێره‌دا پ‌یو‌یست نا‌کات ب‌فه‌رمو‌ی: به‌ شه‌و‌ی، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌ زو‌ری عاده‌تی خه‌لک وایه، به‌ شه‌و‌ی خه‌وت‌وه، که‌واته: به‌لایه‌که به‌شه‌و‌ی به‌سه‌ریان هات‌وه، ئه‌وان‌یش یان ئی‌واره یان هه‌ر شه‌و‌ی پ‌ریاریان داوه، که به‌یانی زوو بچ‌ن با‌خه‌که‌یان بچ‌ن، بێ ئه‌وه‌ی هی‌چ هه‌ژار و نه‌دارێک لێیان به‌ ژو‌ور بکه‌و‌ی، ئنجا هه‌ر ئه‌و شه‌وه، د‌وای پ‌ریاره‌که‌یان خوا به‌لایه‌کی ده‌وره‌ده‌ر و گه‌مارو‌ده‌ری نار‌د‌وه بو‌ با‌خه‌که‌یان و با‌خه‌که‌یان فه‌وت‌اوه.

(٦) - ﴿فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ﴾، با‌خه‌که‌یان وه‌ک چ‌ن‌راوی لێهات، (الصَّرِيمُ: الْأَرْضُ الْمَحْصُودَ زَرْعُهَا)، کێل‌گه‌یه‌ک زه‌و‌یه‌ک کشت‌وکاله‌که‌ی دو‌ورا‌یته‌وه‌و چ‌ن‌را‌ی، حاصه‌ل‌اته‌که‌ی هه‌ل‌گیرا‌ی و هی‌چی لێ نه‌ما‌ی:

أ- ئەمە ئەسلى واتايەكەيتى.

ب- ھەروەھا وشەي (صَريم) بە ماناي شەويش ھاتو، واتە: وەك شەوي تاريكى لىھات، كە ئەو كاتە ماناي وايە ئەم واتايە خوازراوۋەتەو، واتە: چۆن شەوي تاريك ھىچى لى نابىنى، ئەو باخەي ئەوانىش ھىچت لى نەدەبىنى.

ج- ياخود: كە سووتاو، بە بەلایەكى سووتىنەر بوو، بۆ وئە: ھەورە تىشقەيەك لىيداو، بۆيە باخەكە بۆتە سووتماك، وەك چۆن شەو تاريكە، پەرىزى ئەو باخەي ئەوانىش، تاريك بوو ۋە رەش داگەپاۋە.

د- ھەروەھا (صَريم) بە ماناي بەيانىش ھاتو، وەك چۆن بەيانى لە شەو جيا دەبىتەو ۋە دادەبرى واتە: ئەو باخەش ئاۋا داپراۋو لە ميوەو بەرەكەي خۆي ۋ ھىچى پىۋە نەماۋو.

مەسەلە ی دووهم:

یە کدی بانگکردنی هاوەلانی باخە کە لە بەیانی زوودا، کە بچن بۆ چینی میوە و بەرەمی باخە کە یان و، پێکەوێ چە کردیان کە کاریک بکەن، هیچ نەداریک نەچیتە لایان لە کاتی پینی میوەی باخە کە یاندا، بۆ ئەوێ لە بەرەمە کە یان کەم نەبێتەو، ئیدی پۆشتن و چوون و پێیان وابوو لەسەر پێگرتن لە بەرەمە نەداریک بوونی نەداریک لە باخە کە یان، توانادارن:

خوادە فرموی: ﴿فَنَادُوا مُصْحِحِينَ﴾ (٢١) أَنْ أَغْدُوا عَلَى حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَرِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَأَطْلِقُوا وَهُمْ يَخْفَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَنْ لَا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغْدُوا عَلَى حَرْثِ قَدْرِينَ ﴿٢٥﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە پێنج بەرگەدا:

(١)- ﴿فَنَادُوا مُصْحِحِينَ﴾، لە کاتیکدا دەچوونە ئێو بەیانی، بانگی یە کدیان کرد، (فَنَادُوا)، (ف: لِلتَّفْرِيعِ عَلَى (أَقْسَمُوا))، (ف) بۆ لقی کە جیادەبێتەو لە وشە (أَقْسَمُوا) سوێندیان خوارد، ئنجا لە ئەنجامی سوێند خواردنە کە یاندا: ﴿فَنَادُوا مُصْحِحِينَ﴾، بەیانی یە کدیان بانگکرد کە باخە کە یان بچن و، بەشی هیچ نەداریکی لێ نەدەن، (يَغْنِي فَلَمَّا أَصْبَحُوا تَنَادُوا لِإِنْجَازِ مَا بَيَّتُوا عَلَيْهِ أَمْرَهُمْ، وَتَنَادِي (تَفَاعَل) مَنِ النَّدَاءِ، وَيَفْهَمُ مِنْهُ تَحْرِيزُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا)، کاتیک پۆزێان کردۆتەو یە کدیان بانگکردووە بۆ ئەنجامدانی ئەوێ بەشەوێ بپاریان بۆ داو، وشە (تَنَادِي) لەسەر کیشی (تَفَاعَل) ه، بۆ بەشداری و هاو بەشییە لە بانگکردندا، لێ وەرەگیری کە هەندێکیان هەندێکیان هاندابی و یە کدیان بانگ کردبێ.

(٢)- ﴿أَنْ أَغْدُوا عَلَى حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَرِمِينَ﴾، {یە کدیان بانگ کرد} کە زوو پۆن بەرەو کێلگە کە تان، ئەگەر ئێو چنەرو لێکەرەوێ میوە و بەرەمی باخە کە تان، (الْغُدُّوا: الْخُرُوجُ وَالْمُعَادَرَةُ لِمَكَانٍ فِي غُدْوَةِ النَّهَارِ أَوَّلُهُ)، (غَدُوْ): بریتییە لە دەرچوون

و به جیهیشتنی شویتیک له کاتی به یانی زوودا، (غدوة) ش، واته: به یانییه که ی زوو، (أَنْ) له: (أَنْ اَعْدُوا) دا، (تَفْسِيرِيَّة) بۆ ڕوونکردنه وه یه، یه کدیان بانگ کرد: که زوو ڕوون بۆ کیلگه که تان، (إِنْ) هه رچه نده (إِنْ الشَّرْطِيَّة) یه، به لām لیره دا مه به ست پپی به مه رچ گرتن و هه لواسین (تعلیق) نیه، به لکو مه به ست پپی ئه وه یه: ئه گهر ده تانه و ی بۆ باخه که تان ڕوون، زوو ڕوون، واته: په له بکه ن و سستی مه که ن، (حَرَث) به مانای شه فکردنی زه و ی دی، (حَرَثَ الْأَرْضَ) واته: زه و ییه که ی کیلا، به لām لیره دا مه به ست پپی کیلگه و مه زرایه، له بهر ئه وه ی کیلگه و مه زرا ده کیلدری، دوا یی میوه یه، دارو دره خته، لپی ده نیژری و، دانه و یله یه یان تووی ته ڕه کاره، لپی ده چیتری، دوا ی ئه وه ی زه و ییه که ده کیلدری و خوش ده کری.

(۳) - ﴿فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَخْفَوْنَ﴾، ئنجا ده رچوون له حالیک دا پیکه وه چه یان ده کرد، به په نهانی قسه یان ده کرد، (إِنْطِلَاقُ): (الْإِنْطِلَاقُ: الْحَرَكَةُ بِسُرْعَةٍ بَعْدَ التَّوَقُّفِ)، شتیک وه ستابی، دوا یی به خیرایی ده رچی، پپی ده گوتری: (إِنْطِلَاقُ)، (يَتَخَفَتُونَ: التَّخَافُتُ مِنْ خَفَتَ إِذَا أَسَرَ الْكَلَامَ)، (تخافت) له (خَفَتَ الْكَلَامَ) به په نهانی قسه ی کرد، اهاتوو، به کوردی پپی ده لێن: چه، سرکه، فسکه فسک، به په نامه کی پیکه وه قسه کردن، بۆیه ش به چه قسه یان کردوه، تا کو ده رو دراوسی گویان لی نه بی له کاتی ده رچوونیاندا، یان هه ژارو نه داران که به ڕیه دا ده ڕوون، گویان لی بی که ئه وه هاوه لانی باخه که ده چن باخه که یان بچن و، به دوا یان بکه ون و شتیک ده ستگیر بکه ن!

(۴) - ﴿أَنْ لَا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ﴾، که ئه مڕۆ هیه نه داریک له باخه که تان دا لیتان وه ژوور نه که و ی، ئاوا چه یان ده کرد، (أَنْ)، پپی ده لێن: (أَنْ التَّفْسِيرِيَّة) واته: بۆ ڕوونکردنه وه، ئایا چه کردنه که یان بۆچی بوو؟ ڕوونی ده کاته وه که چه کردنه که یان بۆ ئه وه بوو، که به دلنایی نابی ئه مڕۆ یه نه داریش لیتان وه ژووری باخه که بکه و ی، ته نه نه ت هه ژارو نه داریکیش، چ جای وه ک سه رده می بابیان، هه موو هه ژارو نه داره کان بین و هه ر که سه به شی خو ی پپ بدات.

ئىنجا كە دەفەرموئ: ﴿أَنْ لَا يَدْخُلْنَهَا أَلْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ﴾ ۞ وەك بلىي رى گرتەكە ئاراستەى ھەزارو نەدارەكە كراو، بەلام مەبەست پىي ئەوھىيە: ئىوھ كارىكى وابكەن، ھىچ ھەزارو نەدارىك فرىا نەكەوئ بىت، ئەمەش وەك ئەوھىيە كە لە زمانى عەرەبىي دەلىي: (لَا أَعْرِفَنَّكَ تَفَعَّلُ كَذَا)، نەتناسم ئەو كارە بكەى، واتە: تۆ ئەو كارە نەكەى، دوايى من بتناسم ئەو كارەت ئەنجام دابى.

كەواتە: كارىكى وا بكەن، ھىچ نەدارىك لىتان وە ژوورى باخەكە نەكەوئ لە كاتى چىنىدا، لىرەشدا قەدەغە كردنەكە پەيوەست كراو بە نەدارەكەو، بۆ زىدەپۆيى كردن لە رىگرتن لە نەدارەكان، كە لە باخەكەيان بەھرەمەند بن، كە لە راستىدا رىگرتەكە لە ھەزارو نەدارەكان نەبوو، بەلام بۆيە بەوانەو پەيوەست كراو، واتە: كارىكى وا بكەن، ھىندە دووربىنىي بكەن و ھىندە بەزوويى بپۆن و بە گورج و گۆلىي بچن باخەكەتان بچن، وەك رىتان گرتبى لە ھەزارو نەدارەكان كە بىتە نىو باخەكەتانەو.

٥- ﴿وَعَدُوا عَلَىٰ حَرٍِّ قَادِرِينَ﴾ ۞، زووش پۆيشتن پىيان وابو توانادارن رى بگرن، ياخود: (حَرْدٌ مِمَّغْنَى: سُرْعَةٍ وَقَصْدٍ قَوِيٍّ) واتە: پۆيشتن بە خىرايى و بە دلدامەزراويەكى تەواو، كە بەشى ھىچ ھەزارو نەدارىكى لى نەدەن، (حَرْد) بە ماناى توورپەيش دى، بەتوورپەي پۆيشتن واتە: توورپەبوون لە كەردەوھى بابيان كە لە سالانى رابردوودا بەشى ھەزاران و نەدارانى لە بەرھەمى ئەو باخەيان داو، ئىنجا وشەى (حَرْد) كە لىرەدا بەكارھاتو، يەككە لە پووەكانى ئىعجازى قورئان، كە بەس لە فەرمايشتى خوادا شتى وا دەبىترى، ئەگەر خوا فەرمووبای:

أ- (وَعَدُوا عَلَىٰ مَنْعٍ قَادِرِينَ).

ب- (عَلَىٰ غَضَبٍ).

ج- (عَلَىٰ سُرْعَةٍ).

د- (قَصِدٍ قَوِيٍّ) تہ نیا یہ کیک لهو و اتایانہی دہ گرتہ وہ، بہ لام لیڑہدا کہ دہ فہ رموی:
﴿وَعَدُوا عَلَىٰ حَرِّ قَدْرَيْنَ﴾، وشہی (حُرْد): ۱- بہ مانای پئی لیگرتن دی.

۲- بہ مانای توورہیی دی.

۳- بہ مانای نیازو مہ بہ ستیکی مہ حکم دی لہ سہر کردنی شتیک.

۴- بہ مانای خیرایی کردن دی، کہ واتہ: ئیستا مانای تہم ئایہ تہ موبارہ کہ ئاواى لى
دی: ﴿وَعَدُوا عَلَىٰ حَرِّ قَدْرَيْنَ﴾، (يَعْنِي: انْطَلَقُوا بِسُرْعَةٍ غَاضِبِينَ وَحَازِمِينَ عَلَى الْمَنْعِ)، بہ
خیرایی و بہ توورہیی دہر چوون و، دلی خوئیان چہ سپاند بوو، لہ سہر پئی لیگرتنی ہەر
نہ داریک، کہ بیتہ نیو باخہ کہیان و هاوکاری بکہن.

مه سه له ی سێیه م:

له کاتی بینینی باخه که یاندا، سه ره تا پێیان وابوو پێیان لێ ون بووهو، ئه و شوینه واره هێ باخه که یان نیه، دوایی که زانیویانه، شوینه واری باخی ئه وانه، دلنیا بوون که بێ به ش بوون، ئنجا باشته که یان لۆمه ی کردن، که هه رچه نه ده پێگوتن: خوا به پاک بگرن، به لām به قسه یان نه کردوه، ئنجا دانیان به سته می خویان داهینا:

خوا ده فهرموێ: ﴿فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ۝٢٦ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ۝٢٧ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسْمِعُونَ ۝٢٨ قَالُوا سُبْحَنَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝٢٩﴾

شیکردنه و هێ ئه م ئایه تانه، له پێنج برگه دا:

١- ﴿فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ﴾ کاتیک باخه که یان بین، گوتیان: ئێمه پێ لێ تیکچووین، ده گوتری: (ضَلَّ الطَّرِيقَ أَي: ضَيَعَهُ وَفَقَّده) واته: پێگاکه ی ون کرد، زایه ی کرد، ههروه ها ده گوتری: (ضَلَّ أَي: فَقَدَ طَرِيقَ الْهُدَى)، پێی راستی ونکرد، (ضَالُّونَ): لێره دا به مانای پێ لێ تیکچوونی پوهالته یه، واته: پێی باخه که مان لێ ونبووهو، ئه م باخه هێ ئێمه نیه، به هه له هاتووین، یاخود مه به ستیان پێ لێ تیکچوونی مه عنه و یی بووه، واته: ئێمه که بریارماندا به شی هه ژاران و نه داران له م باخه مان نه ده یین، گو مپراو سه رگه دارن بووین، پێمان لێ تیکچوو، نه ده بوو ئه و بریاره مان دابایه.

٢- ﴿بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ﴾، به لکو ئێمه بێه شکر اوین، (حَرِمَ أَي: فَقَدَ نَصِيبَهُ وَحَظَّهُ)، پشک و به شه که ی فه و تا له دهستی چوو، ئه وه ش له گه ل هه ردوو واتایه که دا ده گونجی:

أ- ئه گه ر مه به ستیان ئه وه بێ پێمان لێ تیکچوو، پێشتر وایان زانیوه پێیان لێ تیکچوووه ئه و په ریزه سوورو سه قه تاله و سوو تماکه باخی ئه وان نیه، به لām دوایی که بویان ده رکه و توه نه خیر پێه که ش راسته و باخه که ش هێ ئه وانه، ئنجا گوتوو یانه: ئێمه پێمان لێ تیکنه چوو، به لکو ئێمه بێ به ش و په نه جه پۆو ده سته ره پۆو بووین.

ب- ٺه گهر مه به ستیش له ری لی ټیکچوون، ری لی ټیکچوونی مه عنه ویی بی، سهر گهر دانی و سهر لی شیواوی بی، که ٺه و بریاره هه له یان داوه، ٺه و کاته رسته ی: ﴿بَلْ لَّحْنُ مَحْرُومٍ﴾، واته: زیاتر له وهی ریمان لی ټیکچووه، ههر ده ستخه پړو و رهنجه پړش بووین و هیچمان بو نه مایه وه، بویه ٺه حمه د کوری عه تائول لای ٺه سکه نده ری قسه که ی جوانه که ده لی: (مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النِّعَمَ، فَقَدْ تَعَرَّضَ لِرِوَالِهَا، وَمَنْ شَكَرَهَا، فَقَدْ قَيَّدَهَا بِعِقَالِهَا)، ههر که سیك سوپاسگوزاری چاکه کان نه کات، ٺه وه چاکه کانی خستوونه بهر مه ترسی له بهین چوون، به لام ههر که سیك سوپاسگوزاریان له سهر بکات، ٺه وه به پته سوپاسگوزاری به ستوونیه وه، ری نادات له ده ستی بچن، خوی داد گهریش وه ک یاسایه کی گشتی خوی له و باره وه ده فهرمو ی: ﴿وَإِذْ تَأَذَّتْ رِبَّكُمْ لِنِ شَكْرُكُمْ لَا زِيدَنَّكُمْ وَلِنِ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ﴾ ۷، ابراهیم، واته: یاد بکه وه که پهروه دگارت رایگه یاند: ٺه گهر سوپاسگوزاریم بو بکه ن، بو تان زیاد ده که م، {واته: ٺه گهر له سهر چاکه کان سوپاسگوزاریم بکه ن، چاکه کانتان بو زیاد ده که م}، به لام ٺه گهر سپله یی بکه ن سزای من تونده، واته: ٺه گهر سپله یی بنوینن و چاکه کانی خوا نانه دیده بگرن، نه یان گپړ نه وه بو خواو، سوپاسگوزاریان له سهر نه کهن، سزای خوا تونده و به شیك له سزادانی خواش، ٺه وه یه ٺه و چاکه یه تان لی وه ربرگریته وه.

(۳)- ﴿قَالَ أَوْسَطُهُمْ﴾، باشت رینیان گوتی، (أَوْسَطُهُمْ: أَفْضَلُهُمْ وَأَقْرَبُهُمْ إِلَى الْخَيْرِ)، واته: باشت رینیان و نزیکیان له چاکه وه، (الْوَسْطُ: يُطْلَقُ عَلَى الْآخِرِ وَالْأَفْضَلِ)، (وَسَطُ): به کار ده هیتری بو چاکتر و باشت، ده گوتری: (هُوَ مِنْ وَسَطِ قَوْمِهِ)، فلانکس له چاکترینی کو مه له که ی خویه تی.

ٺه وه یان که له هه موویان باشت بوو، گوتی:

(۴)- ﴿أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ﴾، ٺایا پیم نه گوتن ده بووایه خوا به پاک بگرن، که واته: لیره دا بو مان ده رده که وی، که یه کیك له و برایانه و له و کوړانه، که له هه موویان چاکتر

بووه، له پیش بریاره ههلهکه یاندا پێی گوتوون: خوا به پاك بگرن، یانی: خوا به پاك بگرن، لهوهی سه ریچی لئ بکه، (هَلَّا تُسَبِّحُونَ اللَّهَ عَمَلًا، مِنْ أَنْ يُعْصَى مِنْ خِلَالِ عَدَمِ الْإِنْفَاقِ عَلَى مُسْتَحَقِّينَ)، ده بوایه خوا به پاك بگرن به کردهوه لهوهی سه ریچی لئ بکری له میانی خه رج نه کردن و مالی خوئه به خشین به که سانی که شایسته ی به خشان.

۵- ﴿قَالُوا سُبْحَنَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، گوتیان: پاکیی بو پهروه دگارمان به دنیایی ئیمه سته مکار بووین (پاش بارانان که په نهک)، ئنجا خویان به پاکگرت، وهک وه لاندانهوه بو داوای چاکترینه که یان، که ده گونجی برای گه وره یان بووبی، ده شگونجی برای نیوهنجیان بووبی، ههروه ها ده گونجی برای گچکه یان بووبی، گرنه گ ته وهیه له هه موویان چاکتر بووه، برایه کانی سه ره نجام دانیان به هه له و تاوانه که ی خویان داهینا، بیگومانیش نه ته خراپه که یان و بریاره خراپه که یان، چه نده خراپ بووه، ته و په شیمان بوونه وه و پاکیی بو خوا ده برین و، سته م له ملی خو کردن و، خو به تاوانبار له قه له م دانهش، ته وه نده چاک بووه.

مه سه له ی چواره م:

سه رزه نشتی یه کدی کردیان و، دانیه نایان به یاخی بوون و بوغرابوونيانداو، هیوا خواستیان به وهی خواله باخه که یان باشتیان پی بدات:

خوا ده فره موئ: ﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتْلَمُونَ﴾ (٣٠) قَالُوا يُؤْتِلَنَا إِنَّا كُنَّا طُغَيْنَ ﴿٣١﴾ عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له چوار برگه دا:

(١)- ﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتْلَمُونَ﴾ هه ندیکیان پروویان له هه ندیکیان کرد به لۆمه و سه رکۆنه کردن و گله یی و گازانده له یه کدی کردنه وه، (الإِقْبَالُ: حَقِيقَتُهُ الْمَجِيءُ إِلَى الْغَيْرِ مِنْ جِهَةٍ وَجْهِهِ، وَهُوَ مُسْتَقٌّ مِنَ الْقُبْلِ وَهُوَ مَا يَبْدُو مِنَ الْإِنْسَانِ مِنْ جِهَةٍ وَجْهِهِ، وَهُوَ كِنَايَةٌ عَنِ الْعِنَايَةِ وَالْإِهْتِمَامِ)، (إِقْبَالُ): بریتیه له وهی بچی بو لای که سیک له لای پروویه وه، (إِقْبَالُ): وه رگیراوه له (قُبْلُ)، که بریتیه له وهی له مروف دهرده که وهی له کاتیکدا پرووت تی ده کات، ئەمه ش کینایه یه بو گرنگی پیدان و بایه خ پیدان، واته: به گرنگی و بایه خ پیدانه وه پروویان له یه کدی کردو، سه رکۆنه و سه رزه نشتی یه کدیان کرد.

(٢)- ﴿قَالُوا يُؤْتِلَنَا إِنَّا كُنَّا طُغَيْنَ﴾ گوتیان: ئەی هاوار بو ئیمه! یاخود: ئەی خراپی بو ئیمه، یاخود، ئەی سزای ئیمه، به دنیایی ئیمه یاخی و سنوور شکین و گومرپابوون، چونکه (طَاغِينَ) کۆی (طَاغِي) یه، ئەویش له (طَغَى) هوه هاتوه، (طَغَى، يَطْغَى، فَهُوَ طَاغٍ)، (وَالطُّغْيَانُ: تَجَاوَزُ الْحَدِّ فِي الْعِصْيَانِ)، (طُغْيَانُ) یش سنوور شکانده له سه رپیچی و بئ فره مانیدا.

واش پیده چی لۆمه کردنه که، هه ر هی چاکترینه که یان بووبی که لۆمه ی برایه کانی کرد، چونکه به س ئەو ئامۆژگاریی کردبوون، که خوا به پاک بگرن و سه رپیچی لی نه کهن، به لام به قسه یان نه کردبوو.

(وَاللُّؤْمُ: إِنَّكَ مُتَوَسِّطٌ عَلَىٰ فِعْلٍ أَوْ قَوْلٍ، وَهُوَ دُونَ التَّوْبِيخِ وَفَوْقَ الْعِتَابِ)، له زمانى عەپرەببیدا، ئەو وشانە: (لوم، توبیخ، عتاب)، ھەر کامیان واتای خوێ ھەبە، زمانى کوردی و زمانەکانى دیکەش بە بەراورد لەگەڵ زمانى عەپرەببیدا، ھەژارن، وشەى (لوم) بریتىە لە نکوولیکردنیکى میانگیر لەسەر قسەبەك یان کردەوبەك، (لوم) کەمترە لە (توبیخ)، واتە: سەرزەنشتکردن و لە سەرووی (عتاب) ھەوبەك، کە بریتىە لە گەلبەى، ئیمە لە کوردی دا بۆ ھەمووان وشەى: گەلبەى و جارى وایە سەرزەنشتى بەکار دێنن، (عتاب) بریتىە لە نەرمە گەلبەى، (لوم) لەو بەھیزترەو (توبیخ) یش لەو بەھیزترەو، بریتىە لە سەركۆنەو سەرزەنشتکردنیکى بەھیز.

(۳) - ﴿عَسَىٰ رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِّنْهَا﴾، نیزیكە پەرورەدگارمان بە باشتر بەو بۆمان بگۆرێ، (يُبَدِّلُنَا) خوێراوەتەوێش: (يُبَدِّلُنَا) کە مەبەستیان ئەو بوو لە دنیا دا خوا باخیکى باشتر لەوێ خوێانیان پێ بدات، لەو باخەى لێ ستاندوونەو، یانی: ئەو باخەمان لەدەست چوو، ئومیدمان وایە. خوا ﷻ لە بەدەل و جێدارى ئەوێدا باخیکى باشترمان پێ بدات.

(۴) - ﴿إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ﴾، بە دنیایى ئیمە بەرەو لای پەرورەدگارمان ئارەزوومەندین. ئەم رەستەبە لەو ئایەتە، سێ واتایان ھەلدەگرێ:

بەكەم: ئەمە جوێكە لە ملکەچ بوون و گەرانەوێ بۆ لای خوا.

دووەم: ئومیدەواربوون بە خوا کە پێیان ببەخشێ.

سێبەم: دەشگونجێ ئەمە گەرانەوبەك بێ بۆ لای خوا -- ئەگەر گومانى خراپیان پێ بەرین بە ھاوێلانی باخەكە - وەك گەرانەوبەك ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان کە لە کاتى سەغەلبەى و تەنگانەدا دەگەرانەو، بەلام دواى کە لە تەنگانەو سەغەلبەى دەردەچوون، دەگەرانەو سەردۆخى پێشیان کە بریتى بوو لە کوفرو ھاوبەش بۆ خوا دانان.

ئىبنو عاشور لە تەفسیرە کەى خۆیدا^(١) لە (ابْنُ الْفَرَسِ) هوه دىنى و دەلى: (قَالَ ابْنُ الْفَرَسِ فِي «أَحْكَامِ الْقُرْآنِ»: اسْتَدَلَّ بِهَذِهِ الْآيَةِ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الْوَهَّابِ، عَلَى أَنَّ مَنْ تَعَمَّدَ إِلَى نَقْصِ النَّصَابِ قَبْلَ الْحَوْلِ قَصْدًا لِلْفِرَارِ مِنَ الزَّكَاةِ أَوْ خَالَطَ غَيْرَهُ، أَوْ فَارَقَهُ بَعْدَ الْخِلَاطَةِ، فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يُسْقِطُ الزَّكَاةَ عَنْهُ خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ. وَوَجْهُ الْإِسْتِدْلَالِ بِالْآيَةِ أَنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ قَصَدُوا بِجَذِّ الثَّمَارِ إِسْقَاطَ حَقِّ الْمَسَاكِينِ، فَعَاقِبَتُهُمُ اللَّهُ بِاتِّلَافِ مِمَارِهِمْ).

واتە: ئىبنو فەرس لە کتیی ئە حکامی قورئاندا گوتوو یەتى: ئەم ئایەتە بە بەلگە لەسەر ئەو هەنراوە تەو، کە هەر کەسێک بە ئەنقەست بیهوێ، ئەندازەى زەکات لێکەوتنى ماله کەى کەم بکاتەو، (کە ئەگەر زیڕ بێ، بیست میسقالە و ئەگەر دانەوێلە بێ، پینچ ویسقه و ئەگەر حوشترو پەشەولاخ و مەرو بزن بێ، دیارییکراوە)، پێش ئەو هەى سالى بەسەردا بسوورپیتەو، ئەندازە کەى کەم بکاتەو، بۆ ئەو هەى زەکاتى لێ نەکەوێ وەک پاكردن لە زەکات، یاخود ماله کەى لەگەڵ هەى یەکیکی دیکەدا تیکەڵ بکات، یاخود کە لەگەڵ هەى کەسیکی دیکەدا تیکەڵ بوو، لێى جیاپیتەو، {کە ئەگەر پێکەو بە بن زەکاتیان لێ بکەوێ و، ئەگەر لێى جیاپیتەو زەکاتى لێ نەکەوێ}، لە هەموو ئەو حالانەدا زەکاتە کەى لەسەر لاناچێ، چۆنیەتیی بەلگە هێنانەو کەش ئەو هەى کە خواوەنانى باخە کە، ویستوو یانە میوهى باخە کە یان بېرن بەرەو بەیانى زوو، تاكو مافى هەژارو نەدارەکان بڤهوتینن، بۆیە خوا ﷻ بەو سزای داو، کە باخە کەى هەموو لە دەست هێنانە دەرو میوهى باخە کە یان ڤهوتاو.

کەواتە: کەسیکیش بیهوێ هەق و مافى زەکات پێدراوان، بڤهوتینى، بە هەر کام لەو سێ حالەتەى باسکران، نیصابە کە بە جوړیك لە جوړەکان کەم بکاتەو، یان لەگەڵ یەکیکدا تیکەڵ بێ، یان کە لەگەڵى دا تیکەڵ بوو، لێى جیاپیتەو، یان بە هەر شیوەیه کى دیکە، بەو زەکاتى لەسەر لاناچێ و، زەکاتە کە هەر لە مال و سامانە کەیدا دەبێ.

(١) التحرير والتنوير: ج ٢٢، ص ٨٩.

مەسەلە ی پێنجەم:

ئەوێ بەسەر هاوێلانی باخەکەدا هات، سزای دنیایی بوو، سزای پۆژی
دواییش هەیه بۆ سەرپێچیکاران و، گەورەتریشە ئەگەر بزانی:

خوای دەفەرموێ: ﴿كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ (٣٣)

شیکردنەوێ ئەم ئایەتە، لە دوو بڕگەدا:

(١)- ﴿كَذَلِكَ الْعَذَابُ﴾، ئەوێ سزادانەکە بوو، (الْعَذَابُ) (آل)ی ناساندنی لەسەرەو
بۆ (عەه)ه، واتە: سزایەکی خۆ بۆ سەرپێچیکاران ئاوا، یاخود ئەلیف و لامەکە
قەرەبووی پالۆلادراو (مُصَاف إِلَيْهِ)ی کردۆتەو (كَذَلِكَ عَذَابُ رَبِّكَ أَوْ عَذَابُ اللَّهِ)،
سزای پەرورەدگارت یان سزای خۆ، ئاوا، ئەمەش ئەوێ لێ وەرەگیرێ، کە هێچ
گونایەک بەبێ سزاو تۆلە ناپارو، هێچ لادانێک بەبێ راستکردنەوێ ناپارو.

(٢)- ﴿وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾، سزاو ئازاری مەنزلگای کۆتایی گەورەتریشە،
ئەگەر بزانی، وەك خۆی بەرز دەفەرموێ: ﴿وَلَنَذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ
الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ (٢١) السجدة، بە دنیایی سزایان دەدەین بە سزای
کەمتر یان نزیکتر، پێش سزای گەورەتر {کە لە پۆژی دوا یی دایە}، بەلکو بگەرێنەو، ئەمەش
مەبەست پێی ئەوێ: بەبێروایانێک کە خۆ چاکە ی لەگەڵدا کردوون، نازو نیعمەتی
بەسەردا پشووون، چ نیعمەتی ماددی وەك: سەروەت و سامان، دەسەلات، قەرەباڵغی،
چ نیعمەتی مەعنەوی وەك: هێمنی و ئاسایش، لەشایگی، بە پەند وەر بگرن و چاکەو
نیعمەتەکانی خۆ لەسەرپێچی خۆدا بەکارنەهێنن و، مافی خۆن مافان نادیدە نەگرن،
چونکە ئەگەر وابکەن، هەم لە دنیا دا سزای خۆ چاوەڕێیانە، هەم لە پۆژی دوا بێشدا.

هەموو ئەو قسانە ی کە هاوێلانی باخەکە کردوویان:

١- پەشیمان بوونەوێیان.

۲- خوۆ بهسته مکار له قهلهم دانانیان.

۳- پاکیی بو خوا دهربرینیان.

۴- دانیهنیانیان بهسه رکیشیی و یاخیی بوونیاندا.

۵- ئومیده وار بوونیان به بهزهیی خوا، که خوا بویان قهره بوو بکاتهوه.

۶- ئاره زوومه نديان بو لای خوا ﷺ.

هه موو ئه وانهش ئه وه دهیه گهن و ئه و بوچوونه به هیتر ده کهن، که خوا ﷺ له سه ر ئه و نیازو مه به ست و بریاره خراپه یان، سزای داو و به وهش گونا مه که یان لی سرا وه ته وه.

دوایش که ده فهرموى: ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾، ئه مه به یان کردنی یاسایه کی گشتیی خوایه، نه که مه به ست ئه وه بى که حه مه ن ئه وانه سزای روژی دوایی چاوه رییان ده کات، به لکو به و سزایه ی خوا داوئی له سه ر ئه و نه ته خراپه یان، پاک بوونه وه وه که له فهرمایشتی پیغه مبه ردا ﷺ هه یه: هه ر که سیك خراپه و تاوانیک بکات و خوا سزای بدات له سه ری، یان سزای شه رعی به سه ردا بچه سپیترى، ده بیته هو ی پاکبوونه وه ی^(۱)، ئه وانهش خوا سزای داو و سزای خوا بوته هو ی پاکبوونه وه یان، که واته: که ده فهرموى: ﴿كَذَلِكَ الْعَذَابُ﴾، واته: سزادانی خوا بو که سانیك سه ریچی لی بکه ن له دنیا دا، ئاوایه، به لام دوایی که ده فهرموى: ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾، سزای مه نزلگای

(۱) {عَنْ عَبْدِ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا، وَهُوَ أَحَدُ النَّبَاءِ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، وَحَوْلَهُ عِصَابَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: بَايَعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلَا تَسْرِقُوا، وَلَا تَزْنُوا، وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ، وَلَا تَأْتُوا بِيَهُتَانِ تَفْتَرُونَهُ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ، وَلَا تَعْصُوا فِي مَعْرُوفٍ، فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ فِي الدُّنْيَا، فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا ثُمَّ سَتَرَهُ اللَّهُ، فَهُوَ إِلَى اللَّهِ، إِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ، وَإِنْ شَاءَ عَاقَبَهُ فَبَايَعْنَاهُ عَلَى ذَلِكَ} (أخرجه البخاري: ۱۸).

کوټای گوره تریشه نه گهر بزائن، واته: بۆ که سانیك که له هه له و کهم و کوریه کانیان ده ست هه نه گرن و په شیمان نه بنه وه، به لام هاوه لانی باخه که په شیمان بوونه وه و دانیان به تاوانی خویان داهیناوه و پاکیان بۆ خوا دهر برپوه.

که واته: وا پیده چئ ئه وانه سه ره نجام خیر بووبن، به لام خوا ﷺ به سه رهاته که یانی گیراوه ته وه، تا کو خه لک په ندیان لیوه ر بگری و وه ک ئه وان نه کات، ئه گه رنا دوا یی په شیمان بوونه وه که یان، قه ره بووی ئه وه ی بۆ کردوونه وه و، هه ر که سیکیش به به زه یی خوا ئومیده وار بی له دنیا و دواړژدا، خوا نا ئومیدی ناکات، وه ک له فه رمایشتی پیغه مبه ردا ﷺ هاتوه: هه ر که سیك ده ست به ره و خوا به رز بکاته وه و لیی بپاریته وه، خوا ده ستی به خالیی به ری ناکاته وه^(۱)، ئنجا یان:

أ- ئه وه ی داوا ی ده کات پیی ده دات.

ب- یا خود با شتر له وه ی پی ده دات.

ج- یا خود به ئه ندازه ی ئه وه به لای لی ده فع ده کات.

د- یا خود له پوژی دوا ییدا به و ئه ندازه یه پا داشتی ده داته وه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(۱) {عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ حَيِّيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحْيِي إِذَا رَفَعَ الرَّجُلُ إِلَيْهِ يَدَيْهِ أَنْ يَزْدَهُمَا صَفْرًا خَائِبَتَيْنِ} (أخرجه أحمد: ۲۳۷۶۵، والترمذي: ۳۵۵۶، وقال: حسن غريب، والحاكم: ۱۹۶۲، وقال: صحيح على شرط الشيخين، والبيهقي: ۲۹۶۵، وأبو داود: ۱۴۸۸، وابن حبان: ۸۷۶).

❖ دەرسی سییەم ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان نۆز دە (۱۹) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (القلم) دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۳۴ - ۵۲)، لەو نۆز دە (۱۹) ئایەتەدا چوار بابەت خراونە روو:

بابەتی یەكەم: لە هەشت ئایەتەکانی: (۳۴ - ۴۱)دا، باسی ئەو کراوە کە پارێزکاران پاداشتیان بەهەشتی پر نازو نیعمةتە، ناشگونجی خوا ﷻ بۆ خوا ملکەچانی چاکەکار لەگەڵ یاخییانی تاوانباردا، وەك یەك دابنێ، ئەو دەژی عەقڵ و زگماکەو، هیچ بەلگەیەکی وەحییشی لەسەر نیە.

بابەتی دووهم: شەش ئایەتان لە خۆی دەگری، ئایەتەکانی: (۴۲ - ۴۷)، باسی ھەپتە شەکردن لە بێپروایانی تاوانباری بە درۆ دانەری قورئان، کە لە پۆژی قیامەتدا دوو چاری زەبوونی و داماوێی دەبن و، لە دنیا شدا هیچ بیانوو و پاساوێکی کافر بوونیان نیە و نەبوو.

بابەتی سێهەم: لە سێ ئایەتەکانی: (۴۸ - ۵۰)، پێک دێ، باسی فەرمانکردنی خوا بۆ بەرزە مەزن بە پێغەمبەری کۆتایی خۆی موحەممەد ﷺ کە وەك ھاوێلی ماسییە کە نەبێ، «پێغەمبەر (یونس) علیہ السلام» کە پەلە ی کردو، دوا یی لە سکی ماسییە کەدا پارێهەو پاکیی بۆ خوا دەربری، ئەگەر نا بە سەرزە نشتکراوی فری دەدرایە دەشت، بەلام دوا یی خوا ھەلیبژارد و لە بەندە چاکەکانی خۆی گیرا.

بابەتی چوارەم: لە دوو ئایەتەکانی کۆتایی: (۵۱ - ۵۲) پێک دێ، باسی بێپروایانی داخ لە دڵ، کە ئەو ندە لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ پەست و قەلس بوون، لە کاتی بیستنی قورئاندا نزیك بوو بە نیگای چاوەکانیان بخیسکێتن و، بە شێتیان دادەنا، لە حالیکدا کە قورئان بیرخەرەو یە بۆ تیکرای جیهانیان.

﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنْ لَكُمْ فِيهِ لَأَمْخِرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَنٌ عَلَيْنَا بَلِغَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنَّ لَكُمْ لَأَمْخِرُونَ ﴿٣٩﴾ سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَشَعَةَ أَبْصَرِهِمْ رَبُّهُمْ ذَلَّهُ وَقَدَّ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَلِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي وَمَنْ يَكْذِبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَا أَنْ تَدْرَكُهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْنِبْهُ رَبُّهُ، فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{بیگومان بو پارێزکاران له لای پهروهردگاریان باخه پر نازو نیعمه تهکان هه ن ﴿٣٤﴾ ئنجا ئایا (بو خوا) ملکه چان وهك تاوانباران لی ده کهین (له مامه له کردندا)؟ ﴿٣٥﴾ چیتانه! چۆن دادوهیری ده کهن؟ ﴿٣٦﴾ یان ئایا کتیبیکتان ههیه، تیتیدا ده خویننه وه (و تیتیدا هاتوه) ﴿٣٧﴾ که به دلنایی هه رچی هه لیبێژن بو ئیوه ههیه؟ ﴿٣٨﴾ یان ئایا سویندو پهیمانیکتان له سه زمان ههیه، هه تا رۆژی قیامهت که هه رچی بریار بدهن، بۆتان ههیه (له مه نزلگای کو تایتیدا)؟ ﴿٣٩﴾ لیان بپرسه: کامیان هو بالدار (و که فیل) ی ته وهیه که ده یلین؟ ﴿٤٠﴾ یان ئایا هاوبه شیان هه ن، (له په رستنی خواداو تکا کاریانن)؟ ئنجا نه گه ر له راستانن با هاوبه شهکانیان بێنن ﴿٤١﴾ نه و پۆژه ی (له بهر سه غله تی و سه ختی) لاق

هه‌لده‌کری و (بیرپروایان) بو کړنووش بردن بانگ ده‌کړن، (داوایان لی ده‌کری کړنووش بو خوا به‌رن)، به‌لام ناتوانن ﴿٤٢﴾ (له حالیکدا) چاوه‌کانیان ترس و له‌رز و زه‌بوونی دایگرتوون و، (پیشتریش) ساغ بوون و، داوایان لی ده‌کرا کړنووش ببه‌ن (بو خواو کړنووشیان نه‌ده‌برد) ﴿٤٣﴾ ئنجا له من و له‌و که‌سه گه‌ری، که‌ ئه‌م فه‌رمایشته به‌ درو دادهنی، بی ئه‌وه‌ی پی بزنانن په‌لکیشیان ده‌که‌ین (به‌ره‌و سزا) ﴿٤٤﴾ هه‌روه‌ها مؤله‌تیاں ده‌ده‌م (چی ده‌یانه‌وی بیکه‌ن)، به‌راستی نه‌خشه‌و پلانی من پته‌وه ﴿٤٥﴾ یان ئایا (ئه‌ی موحه‌ممه‌د! ﷺ) هو‌ی پروا نه‌هینیان ئه‌وه‌یه که‌ (داوای کرییان لی ده‌که‌ی و به‌هو‌ی باج‌دانه‌وه بارگران! ﴿٤٦﴾ (یان ئایا بویه پروانه‌ینن) که‌ نادیار ده‌زانن، ئنجا (بو یه‌کدی) ده‌ینووسن! ﴿٤٧﴾ ئنجا (مادام وایه) بو بریاری په‌روه‌ردگارت خو‌پاگر (و پشوو دریژ) به‌و (له‌ په‌له‌کردن و که‌م حه‌وسه‌له‌ییدا)، وه‌ک هاوه‌لی نه‌هه‌نگه‌که‌ (یونوس) مه‌به، کاتیک به‌ دلپیری بانگی (خوای) کرد (و لی‌ی پارایه‌وه) ﴿٤٨﴾ ئه‌گه‌ر چاکه‌یه‌ک له‌ په‌روه‌ردگاریه‌وه فریای نه‌که‌وتبایه، به‌سه‌رز نه‌شتکراوی فری ده‌درایه ده‌شت و سه‌حراوه ﴿٤٩﴾ که‌چی (دوایی که‌ په‌شیمانی ده‌ربری) په‌روه‌ردگاری هه‌لیبژاردو له‌ (به‌نده) چاکه‌کانی گیرا ﴿٥٠﴾ هه‌روه‌ها ئه‌وانه‌ی بیرپروابوون، نیزیکه‌ کاتیک گوئیستی زیکر ده‌بن، به‌ (نیگای پر کینه‌و ئیره‌ی) چاوه‌کانیان بتخلیسکینن و، ده‌لین: بیگومان ئه‌و شیته ﴿٥١﴾ له‌ حالیکدا ئه‌و (قورئان)ه، ته‌نیا بیرخه‌ره‌وه‌یه بو جیهانیان ﴿٥٢﴾.

شیکردنهوهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(تَدْرُسُونَ): (دَرَسْتُ الْعِلْمَ: تَنَاوَلْتُ أَثَرَهُ بِالْحِفْظِ، وَلَمَّا كَانَ تَنَاوُلُ ذَلِكَ بِمُدَاوَمَةِ الْقِرَاءَةِ، عُبِّرَ عَنْ إِدَامَةِ الْقِرَاءَةِ بِالْأَدْرِسِ)، (دَرَسْتُ الْعِلْمَ): شوینە‌واره‌که‌یم به له‌به‌رکردن وه‌رگرت، ئنجا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له‌به‌رکردنی شوینە‌واری زانست، به‌هۆی به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر خویندنه‌وه وه ده‌ستگیرو ده‌سته‌به‌ر ده‌بی، بۆیه به به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر خویندنه‌وه گوتراوه: ده‌رس، که‌واته: (تَدْرُسُونَ يَغْنِي: تَقْرُونَ) ده‌خویننه‌وه.

(زَعِيمٌ): (أَي: الْمُتَكْفِل، وَالرَّئِيسُ)، (زَعِيمٌ): به مانای ئۆب‌ال‌دار، که‌سیک شتیک به ئه‌ستۆوه بگری و بیخاته ئۆب‌الی خۆی، هه‌روه‌ها (زَعِيمٌ) به مانای سه‌روۆکیش دی، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی سه‌ره‌پرشتی ئه‌وانه‌ی سه‌روۆکیانه، وه ئه‌ستۆی گرتوه.

(سَاقٍ): (السَّاقُ مِنَ الْحَيَوَانِ مَا بَيْنَ الرُّكْبَةِ وَالْقَدَمِ، وَمِنْ الشَّجَرَةِ وَنَحْوَهَا مَا يَبْنِ أَصْلُهَا إِلَى مُتَشَعِّبِ فُرُوعِهَا)، (سَاقٍ): له ژيانداراندا به نێوان ئه‌ژنۆ و پێ، ده‌گوتری، [به‌هه‌مووی: به‌عه‌زه‌یی ده‌گوتری: (رجل)، به‌کوردیی: لاق، به‌لام به‌نێوان ئه‌ژنۆ و پێ ده‌گوتری: (سَاقٍ) به‌کوردیی پێ ده‌لێن: لوولاك] به‌لام به‌نسبه‌ت دره‌خت و ئه‌وانه‌وه که‌قه‌دیان هه‌یه، وه‌ك ده‌غل و دان، (سَاقٍ): بریتییه له‌نێوان ره‌گ و ریشه‌کانی هه‌ت‌ا‌لق و پۆپ و گه‌لا ب‌لاوه‌کانی، به‌هه‌مووی ده‌گوتری: (سَاقٍ).

(تَرَهَّقُهُمْ ذِلَّةٌ): واته: زه‌بوونی دایانده‌پۆشی، ده‌گوتری: (رَهَقَ الشَّيْءَ رَهَقًا: غَشِيَهُ)، واته: ئه‌و شته‌ی داپۆشی، که‌واته: (تَرَهَّقُهُمْ ذِلَّةٌ) زه‌بوونی دایانده‌پۆشی، وه‌ك چۆن پۆشاکێک به‌سه‌ر شتیک داده‌ی، ئاوا زه‌بوونی و مه‌ینه‌تی دایانده‌پۆشی.

(سَلِمُونَ): واته: ساغ بوون، (سَالِم: سَلِمَ يَسْلَمُ سَلَامًا وَسَلَامَةً: بَرِيءٌ، وَسَلَمَ لَهُ: خَلَصَ، وَهُوَ سَالِمٌ وَسَلِيمٌ)، (سَالِمُونَ) کوؤی (سَالِم) ده گوتری: (سَلِمَ يَسْلَمُ سَلَامًا وَسَلَامَةً) ساغ بوو، ساغ ده بی، ساغی، واته: (بَرِيءٌ) ساغ بوو، (وَسَلَمَ لَهُ: خَلَصَ) بوؤی ساغ بووه وه، (وهو سَالِم) نهو ساغه، (سَالِمٌ وَسَلِيمٌ) هه ردو وکیان به مانای ساغ، دین.

(وَأْمَلِي لَهُمْ): واته: رستیان بوؤ دریژ ده کهم، (الإِمْلَاءُ: الإِمْدَادُ، أُمْلِي لَهُمْ أَي: أُمِدُّهُمْ)، مؤله تیان ده ده م و رستیان بوؤ دریژ ده کهم و ده رفه تیان ده ده م.

(كَيْدِي): (الكَيْدُ: ضَرْبٌ مِنَ الْإِحْتِيَالِ، وَقَدْ يَكُونُ مَمْدُوحًا أَوْ مَذْمُومًا)، (کید): جوړیکه له فیل، نجا جاری واهه یه په سند کراوه و، جاری وایه سه رزه نشکراوه، ستایشکراو یا خود سه رزه نشکراو ده بی، نه گهر بوؤ چاکه بی، چاکه و، نه گهر بوؤ خراپه بی، خراپه.

(مَتَيْنٌ): (الْمَتَيْنُ: الْمَتْنَانُ مَكْتَبَتَا الصُّلْبِ، وَبِهِ شَبَّةُ الْمَتْنِ مِنَ الْأَرْضِ، مَتْنٌ أَي: قَوِيٌّ مَتْنُهُ)، (مَتْنَان) به هه ردو و لای پشت ده گوترین، زه و بیه کی پته و به وه وه ناونراوه، وه ک پشتی مروؤف پته وه، (مَتْنٌ أَي، قَوِيٌّ مَتْنُهُ) واته: پشتی به هیزه، نجا دوایی وشه ی مه تیانیان به کار هی ناوه بوؤ به هیزی به په های.

(مَغْرَمٍ): (مَغْرَمٌ: الْغَرْمُ: مَا يَتَوَبُّ الْإِنْسَانُ فِي مَالِهِ مِنْ ضَرَرٍ لِيَغْرِ جَنَائَةَ مِنْهُ أَوْ خِيَانَةً)، (غَرْمٌ وَغَرَامَةٌ): بریته لهو نه ندازه زیانبارییه ی روو له مال و سامانی مروؤف ده کات، بی نه وه ی تاوانیک ی یا خود ناپاکیه کی کرد بی و پی ده گوتری: باج لی ستینان، (غَرْمٌ غَرَمًا وَمَغْرَمًا، أُغْرِمَ فُلَانٌ غَرَامَةً)، هه م به سیانی (ثلاثی) هاتوه، هه م به چواری (رباعی)، (غُرِمَ فُلَانٌ) واته: فلانکس باجی لی وه رگیرا، (أُغْرِمَ فُلَانٌ غَرَامَةً) واته: فلانکس غه پامه کرا، یا خود باجی لی وه رگیرا، به لام نه وه له حالیک دا که به ناهق بی، پی ده گوتری: (غُرِمَ غَرَمًا).

(مُثْقَلُونَ): بارگران کراو، دەگوتری: (أَثْقَلَهُ الْغُرْمُ وَالْوِزْرُ، فَهُوَ مُثْقَلٌ)، واتە: گوناج، یاخود باج پشت و شانی گران کرد، (فَهُوَ مُثْقَلٌ)، ئەو بارگرانه، یانی: ئەرکیکی قورسی خراووته سەر شان.

(مَكْظُومٌ): (الْكُظْمُ: مَخْرَجُ النَّفْسِ)، (كَظَمَ): شوینی هەناسە لی دەرچوونە، (وَالْكُظُومُ: احْتِبَاسُ النَّفْسِ، وَيُعَبَّرُ بِهَا عَنِ السُّكُوتِ)، (كُظُوم) بریتیە لەو هە ئینسان هەناسە ی خۆی بگری، بەکاریش هیئراوہ بو بیدەنگی، دەگوتری: (كَظَمَ فُلَانٌ أَيْ: حَبَسَ نَفْسَهُ)، واتە: هەناسە ی خۆی گرت، (وَكَظَمَ الْغَيْظَ: حَبَسَهُ)، پەستی خۆگرتن، کەسیک کە زۆر توورپو پەست دەبی، بەلام توورپیه کە ی دەرنابری و هەپسی دەکات، پیی دەگوتری: (كَظِيمٌ أَوْ مَكْظُومٌ)، (كَظِيمٌ) لەسەر کیشی (فعل) هە، (مَكْظُومٌ) لەسەر کیشی (مفعول)، (مَكْظُومٌ) کەسیکە ناچار کرابی رقه کە ی خۆی یاخود هەناسە کە ی خۆی هەپس بکات، بەلام (كَظِيمٌ) لەسەر کیشی (فعل) هە، بە مانای (فاعل) کەسیکە توورپیه کە ی خۆی قوت داپیتهو، هەلبەتە (كَظِيمٌ) صیغە ی موبالغە ی (كَأْظَمَ) هە، کەسیک نەفەسی خۆی گرتبی، یان توورپیه ی خۆی هەپس بکات و دەری نەبری.

(تَذَرَكُمُ)، لە فریای هاتبایە، (أَذْرَكَ: أَيْ بَلَغَ أَقْصَى الشَّيْءِ، وَأَذْرَكَ الصَّبِيَّ: بَلَغَ غَايَةَ الصَّبَا)، واتە: (أَذْرَكَ) گەشتە ئەوپەری ئەو شتە، دەگوتری: (أَذْرَكَ الصَّبِيَّ) میرد مندالە کە گەشتە ئەوپەری قوناغی مندالیی و هەرزەکاری، یانی: بالغ بوو و قوناغی مندالیی و هەرزەکاری تیپەراندو.

(بِالْعَرَاءِ): (الْعَرَاءُ: مَكَانٌ لَا سِتْرَةَ فِيهِ)، (عَرَاءَ): دەشت و سارا، شوینی کە هیچ پۆشاککی لی نەبی، لە کوردیدا دەلێن: دەیخاتە گوپی، یان دەیخاتە دەشت و سارا، کە هیچ پەنایەکی نە خۆی تیگری.

(مَذْمُومٌ): (ذَمِيمٌ: لِحَقِّهِ الذَّمُّ وَهُوَ ضِدُّ الْمَدْحِ)، (مَذْمُومٌ) کەسیک کە سەرزەنشتران پیو ی پەیوہست بوو، یانی: سەرزەنشتر و پەخنە لیگراو.

(فَاجْنَبْهُ): (أَيِ اضْطَفَاهُ) هه لیبارد.

(لَيُزْلِقُونَكَ): (زَلَقَ: دَحَضَ، وَزَلَقْتُ رِجْلُهُ، وَأَزْلَقَهَا غَيْرُهُ)، (زَلَقَ): به مانای شوینی خلیسک، (زَلَقْتُ رِجْلُهُ) پی خلیسکا، (أَزْلَقَهَا غَيْرُهُ) جگه له خوئی خلیسکاندی (لَيُزْلِقُونَكَ) خه ریکن بتخلیسکینن، به نیگای چاوه کانیان، ئه وهنده به تووره پی و پهستی سه رنجت ده ده.

مانای گشتیی ئایه ته کان

به ریزان!

دوای ئه وهی خوا ﷺ له ئایه ته کانی پیشیدا، هه م باسی پیغه مبه ری خاته می کرد، هه م باسی تۆمه ت و قسه ی پووچی نه یاره کانی کردو، پیغه مبه ری کوتایی خوئی به خاوه نی ره وشتی مه زن پیناسه کردو، نه یاره کانی به کۆمه لیک سیفه تی خراب، که سه رجه م نو سیفه ت بوون، پیناسه کردن، دوایی به سه رهاتی خاوه نانی باخه که ی گیرایه وه، ئنجا له کوتاییدا ده فهرموئ: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتِ النَّعِيمِ﴾ به دلنایی بو پاریزکاران له لای پهروه ردگاریان، باخه پر ناز و نیعمه ته کان هه ن، واته: ئه گهر لاده ران و لارییان و تاوانباران، سزاو جه زره به ی خوا چاوه رییان ده کات، به لام پاریزکاران ئه وانه ی خوئیان پاراستوه، له هه ر شتیک که خوا پی ناخۆشه، هه ر له کوفرو شیرک و نیفاقه وه بگره، تاکو گوناوه توانه گه وره کان، به لکو گوناوه گچکه کانیش، که گوناوه گه وره کان دوو جوړن: یان چواندنی ئه رکه کانن، یاخود شکاندنی قه دهغه کانن، زۆر که س واده زانی گوناوه ی گه وره، ته نیا کوشتن و زیناو درۆ و بوختان و غه یبه ت و ئه وانه یه، به لام گوناوه ی گه وره بهر له وهی شکاندنی قه دهغه کان بی، چواندنی ئه رکه کانه و، له راستییدا به هوئی چواندنی ئه رکه کانه وه، مروّف قه دهغه کانیش ده شکینتی، وه ک

خوای پنهانزانی ده‌فهرموئ: ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ﴾^(٤٥) العنكبوت، بیگومان نوێژ قه‌ده‌غه ده‌کات له هه‌ر چی گوناخی نا‌قو‌لاو خراپه، که‌واته: ته‌گه‌ر نوێژ که‌ر بووی و ته‌ر کی نوێژت نه‌چواند، قه‌ده‌غه‌ی خراپه‌و مونکه‌ریش ناشکینی.

ئنجا خوا ده‌فهرموئ: ﴿أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْجُرِمِينَ﴾، ئایا ئیمه‌ ملکه‌ چان، وه‌ک تاوانباران داده‌نیین؟ واته: نا‌گونجی ته‌وانه‌ی بو‌ خوا ملکه‌ چن و به‌ پ‌ری خوا‌ دا ده‌پو‌ن و، ته‌وانه‌ی تاوانبارو لاده‌رن، وه‌ک یه‌کیان مامه‌له‌ له‌گه‌ل دا بکه‌ین.

﴿مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾، چیتانه‌ چو‌ن دادوه‌ریی ده‌که‌ن؟ لیره‌دا خوا ﷻ به‌لگه‌یه‌کی عه‌ق‌لیی و زگماکی ده‌هیئتیه‌وه، یانی: هه‌ر به‌ عه‌ق‌ل و زگماکی خو‌تان ده‌زانن، که‌ نا‌گونجی که‌سیک که‌ بو‌ خوا ملکه‌ چه‌و، که‌سیک که‌ تاوانباره‌، له‌ یه‌ک ته‌رازوودا دا‌ب‌ری‌ن و، وه‌ک یه‌ک مامه‌له‌ بک‌ری‌ن.

﴿أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ﴾، ئنجا که‌ به‌لگه‌ی عه‌ق‌لیتان نیه، ئایا به‌لگه‌ی نه‌ق‌لیی و به‌لگه‌ی سرووشتان هه‌یه، یان ئایا کتییکتان هه‌یه که‌ تیدا بخویننه‌وه؟.

چی تیدا بخویننه‌وه؟ ﴿إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ﴾، که‌ هه‌ر چی ئیوه‌ هه‌لیب‌ز‌رن، بو‌تان هه‌بی، ئایا کتییکی واتان له‌به‌ر ده‌سته‌و خوا کتییکی وای دابه‌زاندوه؟ ﴿أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَلِغَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ﴾، یان ئایا ئیوه‌ سوینداتیکتان^(١) له‌سه‌رمان هه‌ن، که‌ ته‌و سویندانه‌ هه‌تا پ‌و‌ژی قیامه‌تی ده‌وام بکه‌ن، که‌ هه‌ر چی ئیوه‌ پ‌ریار بده‌ن، بو‌تان هه‌بی، ئایا سویندیکی واما‌ن بو‌ خوار‌دوون و به‌لیتیکی واما‌ن پ‌یداو‌ن؟

(١) سویندان: کۆی سوینده‌و مانای (ایمان) کۆی (یمین)ه‌،

﴿ سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ﴾، لایان بپرسه، کامیان ئوبالدارو کهفیلی ئەو هییه، که ئیمه به لایینیکی و امان پیدابن؟ واته: ئەمه جوړیکه له توانج تیگرتن و گالته پیکردن، کیان ده توانی بلای: من ئوبالدارو کهفیلی ئەوهم که خوا به لایینیکی وای به ئیمه داوه؟!.

﴿ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴾، یان ئایا هاوبه شیان هەن، (بۆ خوا دایانناون)، یان: ئایا هاوبه شیان هەن لەو بیروۆکهو بیرو رایانه دا، کهسیان ههیه به شدار بۆ له گه لایان، ئەگەر له راستانن با هاوبه شه کانیان بینن، هاوبه شه کانیان واته: ئەوانه ی کردوو یانن به هاوبه ش بۆ خوا له به ندایه تی بۆ کردندا، یاخود هاوبه شه کانیان که هاوړاو هاوبه شن لەو بیرو بۆچوونه نه فامانه و نه زانانه دا.

﴿ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴾، یه کسه ر خوا ﷻ له دنیاوه ده یانبات بۆ قیامهت، که ئیوه رۆژیکى ئاوا چاوه ریتانه واز له خو هه لئه تاندنه بینن، ئەو شته ی ئیوه ده یلین، پیچه وانیه عه قل و زگماک و وه حیی خوایه و، هیچ به لگه یه کتان به دهسته وه نیه، که واته: خو تان هه لگرن بۆ ئەو رۆژه، ئەو رۆژه ی لاق هه لده کری و وه دهرده خری و، بانگ ده کرین بۆ کړنووش بردن، به لام ناتوانن، ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾، ئەمه ته عییری که عه رهب به کاریان هیناوه بۆ کاتی سه ختی و نار هه تی، چونکه عاده ت وایه که سیك که ده که ویته نیو نار هه تی، خو ی هه لده کاو خو ی گورج و گو ل ده کات، بۆ ئەوه ی له کاتی را کردن، یان له کاتی په لامارداندا، پۆشاکه که ی له بهر لاقی نه ئالقی، یان له کاتی په رینه وه به نیو ئاو ی کدا، لاقی هه لکردوه بۆ ئەوه ی پۆساکی ته ر نه بی، گرنه گ ئەوه یه لاق دهر خستن، ته عییریك بووه بۆ سه ختی و نار هه تی، بۆیه هیچ په یوه ندیی به وه وه نیه که (ساق) یه کیك بۆ له سیفه ته کانی خوا، وه ک هه ندیک له وانه گو توویانه، که زیده رۆیی ده که ن له چه سپاندنی ئەو سیفه تانه دا که پیا ن ده لین: (الصفات الخبرية) وه ک

(عين، وجه، يد) ئەوانە زیدەپۆیی دەکەن و تێدەپەرێن، چونکە جاری وایە خوا ﷻ تەعبیریکی بەکارهێناوە، مەبەستی پێ سیفەتێکی خۆی نەبووە، بۆ وینە: ﴿فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا﴾ الطور ٤٨، مەبەستی ئەوە نەیه کە خوا چەندان چاوی هەن! هەروەها لە شوێنێکی دیکە دەفەرموێ: ﴿وَلِنُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾ طه، لێرەدا بە تەك دەیهێنێ، لەوی دیکەدا بە کو دەیهێنێ، کەواتە: مەبەستی پێی چاودێریکردن و ئاگا لی بوونە، یان کە دەفەرموێ: ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ الفتح: ١٠، لێرەدا خوا ﷻ وشە (يد) بە تەك هێناوە، هەروەها بە دووانیشی هێناوە: ﴿لَمَّا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ﴾ ص: ٧٥، دیسان بە کووشی هێناوە: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِيئَانَا أَنْعَمًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ﴾ يس ٧١، ئنجا ئایا دەگونجی بگوتری: خوا دەستیکی هەیهو، دووان و، کۆمەلێک دەستی هەن؟ هەموو ئەو تەعبیرانە مەبەستی پێیان ئەوەیە: چاکەى خوا بەسەر ئەوانەو هەیه، ئەو تەعبیرانەش لە زمانى عەرەبیدا هاتوون، وهك: (لِفُلَانٍ يَدٌ عَلَيَّ)، فلانکەس چاکەیهکی بەسەر منەو هەیه، ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿لَمَّا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ﴾ ص: ٧٥، واتە: ئادەم بە گرنگی پێدانهو خولقاندو، یهكێک به يهكێکی دیکە دەلی: بەدەستی خۆم ئەوهم کرد، کە مەرج نەیه بە دەستی خۆی بووبی، یانی: بە گرنگی پێدانهو. ﴿يَدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَلِيمُونَ﴾، بانگ دەکرین بۆ کڕنووش بردن، وهك سەرزنشتکردن و تەریق کردنهو شەرمەزارکردن، دەگوتری: کڕنووش بۆ خوا بەرن، بەلام ناتوانن.

﴿خَشِيعَةً أَبْصَرُهُمْ تَرَهْفُهُمْ ذَلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَلِيمُونَ﴾، چاوهکانیان ترس و لەرز دایگرتوون و زەبوونی دایپۆشیون، کاتی خۆشی ساغ بوون و بانگ دەکران بۆ کڕنووش بردن، واتە: لە ژيانى دنيادا، لەو کاتەدا ساغ بوون و دەیاننوانی کڕنووش بەرن، کەچی بانگ دەکران و کڕنووشیان نەدەبرد، ئیستاش کە داویان لی دەکری بۆ زیاتر شەرمەزارکردن، ناتوانن.

﴿فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ له من و لهو كهسه گهړی كه ټهم فهرمايشته به درو داده نئ، (بو منی لی بگهړی)، بی ټهوهی به خویان بزنان په لکیشیان ده کهین واته: پله پلهو ورده ورده، واوهیان دین به رهو سزا.

﴿وَأَمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ﴾ ههروهها مؤلهت و بواریان ددهم، بیگومان نه خشهو پلانی من زور به هیزو پتهوه، به دنیایی خوا ټهم گهردوونه و ژیانی مروؤ له نیویدا، هه مووی به سیستم و یاسا داناوه.

﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾، یان ټایا بویه بپروا ناهینن، چونکه کری و پاداشتیکیان لی داوا ده کهی و، ټهوان به هووی ټهوا بجهوه که لییان داوا ده کهی و، به هووی ټهوا زیانهوه که لییان ده کهوی، به هووی ټهوا مال هوهی به ناهق لییان داوا ده کهی، بارگرانن {مُثْقَلٌ} یانی: باری شان گرانکراو، بویه بپروا ناهینن؟

﴿أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ﴾، یان {بویه بپروا ناهینن} چونکه نادیارو په نهانیان له لایه، دهینووسن، واته: ټایا ده زانن له قیامه تی به ههشت بو ټهوان ههیه، وهك چوون بو ملکه چان بو خواو بپرواداران ههیه؟ نه خیر هیچ کام لهو دوو ټه گرهش نیه، هیچ کام لهم دوو په رچهشیان له ری دا نین.

﴿فَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾، ټنجا که حال ټاوايه (ټهی موحه ممد ټټ!) بو بپریارو فهرمانی په روه ردگارت خوږاگر بهو وهك هاوه لی نه ههنگه که مه به، کاتیک به په سستی و بیزارییهوه {له خه لکه کهی} - له خوا - پارایهوه، مه به ست پی یونوسه سهلامی خوای له سر بی، که به سه رهاته کهی: له سووره تی یونوسداو، له سووره تی (الأنبياء) داو، له سووره تی (الصفات) یش دا، هاتوهو، له چند شوینیکی دیکهش له قور ټاندا ناوی هاتوه، ټیمه له ته فیسیری سووره تی یونوسدا هه موو ټهوا ټایه تانهی له

بارهی یونوسه وه سه لات و سه لامی خوی له سه ربی، هاتوون، هیئامانن، کورته باسیکمان له بارهیه وه له تهفسیری سووره تی (یونس) دا، کردوه، خوی میهره بان به و یغه مبه ری کۆتایی ده فهرمووی: تۆ وه ک هاوه لی نه ههنگه که مبه، له کاتیکدا به تووره یی و پشوو سواری و پهستی بانگی کرد، واته: بانگی خوی پهروه ردگاری کرد له نیو زاری نه ههنگه که دا.

﴿لَوْلَا أَنْ تَدْرِكُهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ﴾، ئەگەر چاکه یه ک له پهروه ردگاریه وه له فریای نه هاتبایه و نه یگه شتبایه، فری ده درایه ده شته وه له حالیکدا که سه رزه نشترکراوه، واته: نه ههنگه که ده ری ده هاویش و نه و کاته ش گله یی و سه رزه نشتی ده هاته سه ر.

﴿فَاجْنِبْهُ رَبُّهُ، فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾، به لام پهروه ردگاری هه لیبژاردو، له چاکه کانی گیرا، به هو ی نه وه وه که خوی به پاکگرت و خه تای له ملی خوی کرد، وه ک له سووره تی (الانبیاء) دا ده فهرمووی: ﴿وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَكَاذَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَنَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾، به و شیویه خوی به پاکگرت و گوتی: بیجگه له تۆ هیچ په رستراویک نیه، پاکیی بۆ تۆ من له سته مکاران بووم، (که په له م کردو خه لکی نهینه وام به جی هیش، بی نه وه ی مؤله ت له تۆ وه ربگرم نه ی خوی پهروه ردگار!)، یونس ئیجتیهادیکی کردوه له به رانه ر ده قیکدا که خوا فهرموویه تی: خه لکی نهینه وا بانگه واز بکه، به لام که خه لکه که به ده نگیه وه نه هاتوون، یاخود ئازاریان داوه و ناره حه تیان کردوه، تووره بووه و به جیهیشتوون، بی نه وه ی مؤله ت له خوی پهروه ردگار وه ربگری، له سه ر نه وه ش خوا ﴿وَإِلَّا﴾ له سکی نه ههنگدا زیندانی کرد، هه تا له ویدا په شیمان بووه وه و، پاکیی بۆ خوا ده رب ری و، دانی به هه له و سته می خوی دا هینا، ئنجا خوا ﴿وَإِلَّا﴾ ده ربازی کرد، دوایی پهروه ردگاری هه لیبژاردو گیراشی له چاکان واته: له پیغه مبه ران سه لات و سه لامی خویان له سه ربی، چاکیی پیغه مبه ران سه لات و سه لامی

خوایان لەسەر بۆی لە لووتکە دا بوو، هیچکەس وەك پیغمبەرانی پاك و چاك
بۆ خوا صولحاو نەبوو.

﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ﴾، نیزیكە
ئەوانەى بیروابوون بە چاوەکانیان بتخلیسکێن، واتە: هێندە بە توو پرەیی و
پەستی تەماشات دەکەن، خەریکن بە دیدەى چاوەکانیان بتخلیسکێن، یاخود
بتفهوتێن، یاخود خەریکن چاوی نییت بکەن واتە: چاوت لى بدەن، وەك دواى
باسى دەکەین، لە کاتیکدا گوئیستی زیکر دەبن، گوئیستی قورئان دەبن، لەو
کاتەدا زیاتر رقیان لە تۆ هەلدەستى و بە چاوى پر رق و کین تەماشات
دەکەن، یاخود دەیانەوى چاوت لى بدەن، وەك کوردەوارى خۆماندا دەلێن:
بەچاوەوە بوو، یان چاوی لێدا، یان چاوی زار لێدا، سەربارەش دەلێن: بە
دنیایى ئەو شێتە.

﴿وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾، لە حالیکدا (کە ئەم قورئانە) تەنیا بیرخەرەوێه،
ناوبانگ و شەرەف و پیگەى بەرزە بۆ تیکرای جیهانیان، هەر کەسێک لە
جیهانیان دەست بەم قورئانەوە بگرێ و لى تیگات و تیدا پى بگات، پى
بەرز دەبێتەو، پى هۆشیار دەبێتەو، قورئان پەندو ئامۆزگاریه بۆ تیکرای
جیهانیان.

مەسەلە گەرنەکان

مەسەلە یە کەم:

پاریزکاران جیگایان بەهەشتی پڕ نازو نەعمەتەو، یە کسانکردنی مسوڵمانان و تاوانباران، دژی عەقڵ و زگمەک و وەحییە، بێروایان مەگەر بێرۆکە ئەفسانەبێهەکانیان، ئەگەرنا هیچ بنەمایەکیان نیە بۆ ئەو لاف لێ دانانەیان و بێرۆکە ی ئەفسانەبێش نابێتە بنەما بۆ هیچ شتێک:

خوادەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ۖ (٣٤) أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ۚ (٣٥) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ۚ (٣٦) أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ۚ (٣٧) إِنْ لَكُمْ فِيهِ مَا تَخَيَّرُونَ ۚ (٣٨) أَمْ لَكُمْ آيَاتُنَا عَلَيْنَا بَلَّغْنَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنْ لَكُمْ مَا تَحْكُمُونَ ۚ (٣٩) سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ۚ (٤٠) أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا شُرَكَاءَهُمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ۚ (٤١)﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بەرگەدا:

١- ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾، بە دنیایی بۆ پاریزکاران لە لای پەرورەدگاریان باخە پڕ نازو نەعمەتەکان هەن، (جَنَّاتٍ) کۆی (جَنَّة) یەو بە مانای باخ و بیستان دێ، ئنجا باخ کە بە عەرەبی (بُستان) ی پێ دەلێن، بریتیه لەوهی درەختی میوهی تێدابێ، سەوزایی و تەرەکاری تێدابێ، دانەوێڵە تێدابێ، گۆل و گۆلزاری تێدابێ، ئەوانە ی هەموویان تێدایان.

لێرەدا کە دەفەرموێ: (جَنَّاتِ النَّعِيمِ)، (جَنَّاتٍ): پالدار (مُضَاف)، (نَعِيم) پال بۆ لادراو (مُضَاف إِلَيْهِ)، ئەمەش ئەو دەگەینێ کە بەهەشتەکان بە نازو نەعمەتەکانەو ناسراون، واتە: لەو باخانەدا تەنیا نازو نەعمەت هەیە بۆ کەسانێک، ئەو باخانە دەبنە موڵکیان.

(٢) - ﴿أَفَجَعَلَ الْمُسْلِمِينَ كَالْجُرِمِينَ﴾، {لەم ئایە تانەدا خوا ﷻ ھوت بیروکە ی پووچی بیروایەکان دەخاتە روو، ئەمە یەکیکیانە، ئایا بۆ خوا ملکە چان وەك تاوانباران لای دەکەین؟ ئەم پرسیارکردنە پرسیار کردنی سەر زەشتکردن و بەھەلە دانان و نکوویی لیکردن (الْإِسْتِفْهَامُ: لِلتَّوْبِيخِ وَالتَّخْطِئَةِ وَالْإِنْكَارِ)، واتە: ناگونجی بۆ خوا ملکە چان، وەك تاوانبارێک کە لە خوا یاخیین، مامەلەیان لەگەڵدا بکری و ناگونجی بیانخەینە تەرازوویە کەووە پێکیان ھەلسەنگینین، (أَيْنَ الثُّيَاءِ مِنَ الثُّرَى) ئەستێرە لە کوێ و خۆل لە کوێ؟ وەك کوردەواریی دەلێن: نێوانیان ئاسمان و پێسمانە، (ئاسمان: سەری، پێسمان: زەوی).

(٣) - ﴿مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾^(١)، چیتان لێھاتو، چۆن بریار دەدەن؟ واتە: ئایا ئێوە عەقل و ھۆشتان لە لای خۆتان ماو؟ ئایا عەقل و ھۆشتان تێکنە چوو؟ چیتانە کە بەم شیوە بریار دەدەن! چونکە کافرەکانی مەککە کانتیک تەماشای مسوڵمانانیان دەکرد، پرەش و رووت و کوێلەو بێ دەسەلاتن، دەیانگوت: ئایا ئەوانە دەچنە بەھەشتی و ئێمە دەچینە دۆزەخ؟ ئەگەر ئەوان بچنە بەھەشتی، ئێمە لە پیش واندە چین، ئنجا خوا ﷻ بۆ بەرپەرچدانەوێ قسەکە ی ئەوان دەفەرموی: ﴿أَفَجَعَلَ الْمُسْلِمِينَ كَالْجُرِمِينَ﴾، ئایا ئەو بۆ خوا ملکە چانە، با پرەش و رووت و سادەش بن، وەك ئەو تاوانبارانە تەماشای دەکەین، با دەوڵەمەند و دەسەلاتداریش بن؟ بۆچی پێتان وایە تەرازوو و پێوھری لای خوا، وەك ھی ئێوەیە، کێ دەوڵەمەند بێ، لە لای خوا خۆشەویستتر بێ و کێ دەسەلاتدارتر بێ، لە لای خوا خۆشەویستتر بێ، لەگەڵ ئەو شدا کە دەوڵەمەندییە کە ی دەسەلاتە کە ی بە زۆلم و ستم و خۆسەپاندن و قوورخکاری و گەندەلیی پەیدا کردو؟ بۆیە دەفەرموی: ﴿مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾، چ شتیکتان بۆ پەیدا بوو، چۆن دادوھریی دەکەن، ھەر لەبەر ئەوێ لە دنیا دا ساماندارترن و بەدەسەلاترن، لەگەڵ ئەو شدا کە نووش بۆ خوا نابەن و روو لە خوا ناکەن و، لەگەڵ ئەو شدا پابەند نین بە شەریعەتی خواو، لەگەڵ ئەو شدا پرواتان بە دیداری خوا نیو، پرواتان بە پێغەمبەری خوا و پەيامی خوا نیو، پێتان

(١) مَا لَكُمْ: أَيُّ شَيْءٍ حَصَلَ لَكُمْ، چیتان بۆ پەیدا بوو؟

وايه له گه‌ل ئه‌و مسوڵمانانه‌دا يه‌كسانتان ده‌كه‌ين؟ ﴿كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾، (إِسْتِفْهَامٌ إِنْكَارِيٌّ لِحَالَةِ حُكْمِهِ، وَهُوَ إِسْتِفْهَامٌ إِنْكَارِيٌّ ثَانٍ)، ئه‌مه پرسيار كردنێکی نكوو لیلیكرانه‌و ره‌خه‌ لیكرانه‌یه‌ بۆ چۆنیه‌تی دادوه‌ریی كردنه‌كه‌یان، كه‌ ئه‌مه‌ دووه‌مین پرسيار لیلیكردنی نكوو لیلیكه‌رانه‌.

(٤)- ﴿أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ﴾، یان ئایا ئیوه‌ کتییکتان هه‌یه‌، نووسراویکتان هه‌یه‌، تیییدا ده‌خویننه‌وه‌، واته‌: ئه‌گه‌ر له‌ رووی عه‌قلیه‌وه‌ به‌لگه‌یه‌کتان به‌ده‌ست نیه‌، ئایا له‌ رووی نه‌قلیه‌وه‌ به‌لگه‌یه‌کتان به‌ده‌سته‌وه‌ هه‌یه‌، ئایا کتییکی خواتان له‌به‌ر ده‌ستدا هه‌یه‌، خوا شتیکی وای فهرمووبی، كه‌ چاك و خراپ، تاوانبارو فهرمانبه‌ردار بۆ خوا، وه‌ك يه‌ك بن؟ (تَدْرُسُونَ: الدَّرْسُ تَنَاوُلٌ أَثَرِ الْعِلْمِ)، (درس) بریتیه‌ له‌وه‌ی شوینه‌واری زانست و زانیاری وه‌ربگیری و، چونكه‌ ئه‌گه‌ر كه‌سێك بیه‌وی شوینه‌واری زانیاری وه‌ربگری و له‌به‌ری بكات، ده‌بی بیخویننه‌وه‌، بۆیه‌ له‌وه‌وه‌ وشه‌ی (تَدْرُسُونَ) به‌مانای (تَقْرُؤُونَ) خویندن و لیکۆلینه‌وه‌یه‌و، ئیستاش هه‌ر به‌کارده‌هیتر، (يَدْرُسُونَ) واته‌: ده‌خویننه‌وه‌وه‌ لێ ده‌کوڵنه‌وه‌وه‌ لێ ورد ده‌بیته‌وه‌، ئنجا ئه‌وه‌ی پێشی سه‌رزه‌نشتکردن و نكوو لیلیكردن له‌ قسه‌كانیان بوو، ئنجا ده‌گوازیته‌وه‌ بۆ به‌لگه‌ هینانه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی درۆ ده‌كه‌ن، بۆیه‌ ده‌فهرمووی: ﴿أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ﴾ ئایا نووسراویکتا هه‌یه‌ كه‌ تیییدا ده‌خویننه‌وه‌؟.

(٥)- ﴿إِنْ لَكُمْ فِيهِ لَمَّا تَحْيُرُونَ﴾، كه‌ بۆ ئیوه‌ له‌و کتیه‌دا هه‌یه‌، هه‌رچی هه‌لییژێرن؟ ئایا کتییکی واتان هه‌یه‌، كه‌ هه‌رچی ئیوه‌ بتانه‌وی و، دڵ په‌سندی ئیوه‌ بی، له‌ویدا هه‌بی؟ (هَذِهِ الْجُمْلَةُ فِي مَوْضِعٍ مَّفْعُولٍ تَدْرُسُونَ، أَي: تَدْرُسُونَ هَذِهِ الْعِبَارَةُ) ئه‌م رسته‌یه‌: ﴿إِنْ لَكُمْ فِيهِ لَمَّا تَحْيُرُونَ﴾ ده‌بیته‌ به‌ركار بۆ (تَدْرُسُونَ) واته‌: تیییدا ده‌خویننه‌وه‌ كه‌ ئیوه‌ هه‌رچی هه‌لییژێرن، بۆ ئیوه‌ هه‌یه‌ له‌و کتیه‌دا؟ كه‌ به‌ دلیای ئه‌مه‌ش هه‌ر بیروكه‌یه‌کی دیکه‌ی ئه‌فسانه‌یی ئه‌وان بووه‌.

(٦) ﴿أَمْ لَكُمْ أَيْمَنٌ عَلَيْنَا بَلِغَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنَّ لَكُمْ لِمَا تَحْكُمُونَ﴾ يان ئايا ئىوھ سوئندانىكتان لەسەر ئىمە ھەن، {سوئندمان بۆ خواردوون و بەلئىمان پىداون}، ھەتا رۆژى قىامت، كە ھەرچى بپيار بەن، بۆتان ھەبى؟ واتە: شتى وانىھ.

ئەو دوو (إِنَّ) يە، ئەوھى پىشى دەفەرموى: ﴿إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لِمَا تَخَيَّرُونَ﴾ ئەوھى دووھ دەفەرموى: ﴿إِنَّ لَكُمْ لِمَا تَحْكُمُونَ﴾ ھەقى خويان بوو (أَنَّ) بن و بگوترى: (أَنَّ لَكُمْ فِيهِ لِمَا تَخَيَّرُونَ)، و (أَنَّ لَكُمْ لِمَا تَحْكُمُونَ) بەلام بەھوى ئەوھو كە (ل) ھەيە: (لِمَا تَخَيَّرُونَ) ئەوھى دىكە (لِمَا تَحْكُمُونَ) لەبەر ئەوھ فەتھى ھەمزەكە كراوھ بە ژىر، چونكە ئەو (ل) تايبەتە بە (إِنَّ) وە، بۆيە سەر (فتحة) ى ھەمزەكە كراوھ بە ژىر (كسرة).

(٧) ﴿سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ﴾ لىيان بپرسە كاميان ئوبالدارى ئەوھى، واتە: كاميان كەفلى ئەوھى ئىمە سوئندىكى ئاوامان بۆ خواردوون، بەلئىكى ئاوامان پىداون، ئەمە جورىكە لە گالتە پىكردنجان، ياخود (زَعِيمٌ) يانى: سەرپەرشتياري ئەوھ كە بەلئىنى و ايان پىدرايى و سوئندىكى و ايان بۆ خورايى، واتە: وتەبىژ بە ناوى ئەو خەلكەوھ، كىيان وتەبىژە، يان كىيان سەرپەرشتيارە، ياخود كىيان ئوبالدارە، لىيان بپرسە؟

(٨) ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ يان ئايا ھاوبەشانيكيان ھەن (بۆ خوا لە پەرستراى دا)، دەبا ھاوبەشەكانيان بىنن ئەگەر لە راستانن، ئەمە دوو واتاى ھەن:

أ- ئايا پەرستراوانىكيان ھەن، كە دەيانكەنە ھاوبەش بۆ خواى بەرز؟.

ب- ئايا ھاوبەشانيكيان ھەن، كە لەو جورە بىروبوچوونانەدا كە سائىك ھاوپرايان بن و بەشداريان بن لەو جورە بىركردنەوھىدا؟ دەبا ھاوبەشەكانيان بىنن، ئەگەر لە راستانن.

كە دەفەرموى: ﴿أَمْ لَكُمْ أَيْمَنٌ عَلَيْنَا بَلِغَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنَّ لَكُمْ لِمَا تَحْكُمُونَ﴾ (بَالِغَةٌ أَي: مُتَّاهِيَةٌ التَّوَكُّيد) واتە: پىي گەيىتتە ئەوپەرى جەخت لەسەر كرانهوھ،

(أَيْمَان) كۆی (يَمِين)ه، بەلام مەبەست پێی بەلێن و پەیمانە، واتە: بەلێن و پەیمانیک بە سوێند جەختی لەسەر کرابێتەو (عُهُودٌ مُّوَكَّدَةٌ بِالْأَيْمَان) یانی: بەلێن و پەیمانانیکمان پێدا بن کە بە سوێندان جەختیان لەسەر کرابێتەو، کە دەفەرموی: ﴿بَلَّغْنَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾، واتە: ئەو بەلێن و پەیمانانە پێاندراون، تاكو رۆژی قیامت، واتە: تاكو كۆتایی بڕ بکات، ئایا بەلێنی و امان پێداون؟ بە دلناییی نەخیر، وەك گوتمان: ئەمە هەمووی جوړیکە لە گەڵتە پێکردن، واتە: ئایا ئێمە بەلێن و پەیمانیکمان و امان پێداون، کە سوێندمان بوو خوارد بن، ئەو بەلێن و پەیمانە بوو ئێمە پابەندکەر بئ، هەتا رۆژی دوایی؟ نەخیر ئەو بیروکانە ئەوان هەموویان ئەفسانەیین و هیچیان واین.

لێرەدا خوا ﷻ چوار ئەگەری پووچی ئەو بیروایانە هێناون:

یەكەم: هەبوونی بەلگەی عەقڵی، وەك دەفەرموی: ﴿مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾، چیتانە چۆن بپار دەدەن، واتە: هۆش و عەقڵتان لە كوێیە؟

دووهم: نەبوونی بەلگەی نەقڵی، وەك دەفەرموی: ﴿أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ﴾، ئایا كتیب و نووسراویكتان هەیە تێیدا بخویننەو؟ ئەوەشیان نیە.

سێهەم: ئەو کە لەلایەن خواوە بەلێنیان پێدرا بئ: ﴿أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَلَّغْنَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنَّ لَكُمْ لِمَا تَحْكُمُونَ﴾، ئایا بەلێنتان پێدراوە، بەلێنیکمان واکە بە سوێندان جەختی لەسەر کرابێتەو، بەردەوام بئ تاكو كۆتایی؟ زۆر جار ان: ﴿إِنِّي يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، تەعبیری پێ دەكری بوو كۆتایی شتێك، نەخیر بەلێنی ئاویان پێ نەدراوە بە زارەکی، واتە: نە بەلگەی عەقڵیان هەیه، نە بەلگەی نووسینیان هەیه، نە بەلگەی زارەکی، کە پەیمان و بەلێنیکمان وایان پێدرا بئ.

چوارەم: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ﴾، ئایا هاوبەشیان هەن، هاوبەش لەو بیرو رایانەدا، یاخود هاوبەشیكانێك کە کردوویان بە هاوبەشی خوا لە پەرستراو دا؟.

پیتی (ف) که دهفه رموی: ﴿فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ﴾ (ف): فَصِيحَةٌ لِأَنَّهَا أَفْصَحَتْ عَنْ شَرْطٍ مُّقَدَّرٍ، أي: إِنْ كَانَ ذَلِكَ كَذَلِكَ، فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ (ف) (فصیحة) یه چونکه مەرچیکی مه زهنه کراو دهگه یهنی، یانی: ته گهر تهوه بهو شیویه، دهبا هاوبه شه کانیاں یتنن.

خاوه نی کتبی: (إعراب القرآن الكريم)، (محي الدين درويش) (١) ده لی:

(سَبْعَةُ اسْتِفْهَامَاتٍ وَقَدْ خَرَجَتْ عَنْ مَعْنَاهَا الْأَصْلِي إِلَى الْإِنْكَارِ وَالتَّوْبِيخِ وَالتَّقْرِيعِ عَلَى مَا أَرْجَفُوا بِهِ مِنْ زَعْمِهِمْ: أَنَّ اللَّهَ فَضَّلَنَا عَلَيْكُمْ فِي الدُّنْيَا، فَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يُفَضَّلَنَا عَلَيْكُمْ فِي الْآخِرَةِ، أَوْ عَلَى الْأَقْلَ إِنْ لَمْ يَحْضَلِ التُّفْضِيلُ، فَلَا أَقْلَ مِنَ الْمُسَاوَاةِ: الْإِسْتِفْهَامُ الْأَوَّلُ: ﴿أَفَجَعَلُ الْمُشْرِكِينَ كَالْمُجْرِمِينَ﴾، الْإِسْتِفْهَامُ الثَّانِي: ﴿مَا لَكُمْ﴾، الْإِسْتِفْهَامُ الثَّلَاثُ: ﴿كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾، الْإِسْتِفْهَامُ الرَّابِعُ: ﴿أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ﴾، الْإِسْتِفْهَامُ الْخَامِسُ: ﴿أَمْ لَكُمْ أَيْمَنٌ عَلَيْنَا بَلِغَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ﴾، الْإِسْتِفْهَامُ السَّادِسُ: ﴿سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ﴾، الْإِسْتِفْهَامُ السَّابِعُ: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾).

لیره دا خوا ﷺ چهوت پرسیار کردوون که له مانای ته سلی خویان براونه ده، (تو که پرسیار ده که، چاوه ری وه لام ده که، به لام لیره دا تهو چهوت پرسیاره، هیچیان مه به ست پیان تهوه نیه چاوه ری وه لام بی، به لکو هه موویان) مه به ست پیان: نکو ویلیکردن و سه رزه نشتکردن و ره خنه لیگرتنه، له سه ر تهو بیروبوچوونه ته فسانه بیانه یان [تهو کاته هی زله زله کانی قوره ییش، که ته قورئانه لهو ژینگه و کومه لگه یه دا دابه زیوه، به لام کافره مله وره کانی ئیستاو پیش ئیستاو دوای ئیستاش هه ده گریته وه، ههروه ک مسولمانه ساده کانی ئیستاو پیش ئیستاو دوای ئیستاش ده گریته وه]، که ده یانگوت: خوا ئیمه ی له دنیا دا به سه ر ئیوه دا هه لباردوه، (مال و سامان و ده سه لاتی زیاتری پیداوین و

دیاره ئیمه له لای خوا خوشه و یستین، که واته: ده بێ له پۆژی دوايش دا هەر ئیمه به سەر ئیوه دا ههلبژێری، یان به لای که مه وه، ئه گهر هه لیشمان نه بژێری، ئیمه ش وهك ئیوه هەر دیننه به ههشت و له گهڵ ئیوه دا یه کسان ده بین، بۆیه خوا ﷻ ههوت جوړه پرسیار کردنی لێره دا هیناون:

یه که م: ده فهرموێ: ﴿أَفَجَعَلَ الْمُسْلِمِينَ كَالْجُرِمِينَ﴾، ئایا مسوڵمانان و ملکه چان، وهك تاوانباران یه کسان ده که یین؟.

دووهم: ﴿مَا لَكُمْ﴾، چیتانه، عه قلتان له کوێیه؟

سییه م: ﴿كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾، چۆن دادوه ریی ده که ن و پریار ده ده ن؟

چواره م: ﴿أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ﴾ (٣٧) ﴿إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ﴾ (٣٨)، ئایا کتیب و نووسراویکتان هه یه، تیتدا ده خویننه وه، که هه رچی ئیوه هه لیبژێرن، بۆ ئیوه هه یه؟.

پینجه م: ﴿أَمْ لَكُمْ أَيْمَنٌ عَلَيْنَا بَلِغَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾، ئایا ئیوه سویندانیکتان له سهر ئیمه هه ن، واته: به لێن و په یمانیک که به سویندان دُنیا کرانه وه، که هه تا کو تایی هه رچی ئیوه بتانه وێ بۆ ئیوه هه بێ؟

شه شه م: ﴿سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ﴾، لێیان به رسه کامیان ئو بالدارو ده مپراستی ئه وه یه؟.

حه وته م: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾، یان ئایا هاوبه شانیکیان هه ن، له بیرو رایه کانیاندا، یا خود هاوبه شانیکیان هه ن له په رستنی خوا دا، با هاوبه شه کانیان بینن ئه گهر پراستی ده که ن.

مه سه له ی دووهم:

له پۆژی دوایدا که تهنگانهیه کی گه ورهیه بۆ بیروایان، داویان لی ده کری کړنووش بۆ خوا بهن، به لām بۆیان نالوی و چاویان ترس و له رزو زه بوونی دایده پۆشی، له سۆنگه ی نه وه وه که له دنیا دا ساغ و سه لامهت بوون و داویان لی ده کرا کړنووش بهرن، به لām کړنووشیان بۆ خوا نه بردو به ندایه تییا بۆ خوا نه ده کرد:

خوا ده فهرموئ: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ (٤٢)
 خَشَعَةً أَبْصَرُهُمْ رَهَقَهُمْ ذُلٌّ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَلِمُونَ ﴿٤٣﴾

شیکردنه وه ی ئەم دوو ئایه ته، له پینچ برگه دا:

(١)- ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾، ئەو پۆژه ی لاق ده رده خری، خویندر اویشه ته وه: (يَوْمَ تَكْشَفُ عَنْ سَاقٍ)، ئیبنو عه بباس وای خویندۆ ته وه، ئەو پۆژه ی لوولاك ده رده خات، یانی: سه ختی لاق ده رده خات، جاری ئیمه کۆی برگه کان شی ده کهینه وه، دوا یی هه لۆیسته یه کی تایهت له به رده م ئەم رسته موباره که دا ده کهین.

(الطبري) ده لی: (يَقُولُ تَعَالَى ذِكْرُهُ: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾، قَالَ جَمَاعَةٌ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ مِنْ أَهْلِ التَّأْوِيلِ: يَبْدُو عَنْ أَمْرِ شَدِيدٍ)، ئەو پۆژه ی لاق هه لده کری، ته به پری ده لی: کۆمه لیک له هاوه لآن و شوینکه وتوو، له ئەوانه ی قورئانیان پروونکردۆ ته وه، گوتوو یانه: (يَبْدُو عَنْ أَمْرِ شَدِيدٍ) ئەو پۆژه بارودۆخیکی سه خت دیته گۆری و ده رده که وئ.

(٢)- ﴿وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ﴾، بانگ ده کرین بۆ کړنووش بردن، به لām ناتوان، هه لبه ته قیامهت شوینی به ندایه تی بۆ خوا کردن و نه رکدار (مکلف) بوون نیه، به لām ئەمه بۆ سه رزه نشتکردنیانه، ئەگه رنا دنیا شوینی تیدا تاقیکرانه وه و داوا

لێکرانی کړنووش بردنه و دواړوژ هی ټه وه نیه، به لām ته نیا وهك سهرزه نشتکردن و شهرمه زارکردن، داوایان لئ ده کړئ کړنووش بهرن، خواش ﷺ ده زانئ که ناتوانن.

٣- ﴿خَاشِعَةً أَبْصَرُهُمْ﴾، چاوه کانیان ترس و لهرز دایگرتوون، چاوه کانیان به ترس و له رزن، ﴿خَاشِعَةً أَبْصَرُهُمْ﴾، له رووی ریزمانییه وه له شوینی (حال) دایه، بویه مه نصوبه ﴿خَاشِعَةً أَبْصَرُهُمْ أَي: ذَلِيلَةً مُتَوَاضِعَةً﴾ چاوه کانیان زه بوون و ملکه چن.

٤- ﴿رَهَقَهُمْ ذِلَّةٌ﴾، زه بوونیان به سهر هه لکشاوه، (أَي: تَعْلُوهُمْ وَتَغْشَاهُمْ ذِلَّةٌ وَحَسْرَةٌ وَنَدَامَةٌ)، زه بوونی و په شیمایی و داخ و خهفت و مهینه تی دایووشیوون.

٥- ﴿وَقَدْ كَانُوا يَدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَلِمُونَ﴾، له حالیکدا که (له ژیا نی دنیا دا) بانگ ده کران بو کړنووش بردن و ساغ و سه لامه تیش بوون، (أَي: مُعَافُونَ مِنَ الْعِلَلِ أَصْحَاء) هیچ نه خووش نه بوون و ساغ و ته ندروست بوون، بانگ ده کران کړنووش بو خوا بهرن له دنیا دا، به لām کړنووشیان نه ده برد، لیره که پیان ده گوترئ: کړنووش بو خوا بیهن، ته نیا وهك سهرزه نشتکردنه، ټه گه رنا خوا ی په روه ردگار ده زانئ که لیره ناتوانن، چونکه له دنیا دا نه یانکر دوه.

هه لوهستهیهک له باره‌ی ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ ده

له باره‌ی ئەم رسته موباره‌کهوه که گوتمان: هه‌لو‌یسته‌یه‌کی له باره‌وه ده‌که‌ین ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ (القرطبي) ده‌لی: (وَقِيلَ: سَاقُ الشَّيْءِ أَصْلُهُ الَّذِي بِهِ قَوَامُهُ، كَسَاقِ الشَّجَرَةِ وَسَاقِ الْإِنْسَانِ)، گوتراوه: (ساق) بنه‌رەت و که‌له‌شی شته، وه‌ک قه‌دی دره‌خت و لوولاکی مروؤف.

ئنجایا ئه‌و ته‌عبیره مه‌به‌ست پێی چیه؟! ته‌به‌ری له‌و باره‌وه له‌ سێ له‌ زانیانه‌وه، سێ قسه‌ی هه‌یناون:

یه‌که‌م: له‌ ئینو عه‌باسه‌وه (خوا له‌ خو‌ی و بابی رازی بێ) ده‌لی: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ قَالَ: هُوَ يَوْمٌ حَرْبٍ وَشِدَّةٍ، (جامع البيان: ۳۴۷۶، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾، گوتوو‌یه‌تی: ئەم ته‌عبیره بو‌و رۆژی جه‌نگ و رۆژی سه‌ختی به‌کارهاتوه، یانی: قیامه‌تیش رۆژیکی سه‌خته‌و دژواره، مه‌به‌ست پێی ئه‌وه‌یه.

دووهم: (وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: يُكْشَفُ عَنْ أَمْرِ عَظِيمٍ، أَلَا تَسْمَعُ الْعَرَبُ تَقُولُ: وَقَامَتِ الْحَرْبُ بِنَا عَنْ سَاقٍ) (جامع البيان: ۳۴۷۸).

واته: ئینو عه‌باس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده‌لی: (يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ) واته: کاریکی مه‌زن ده‌رده‌که‌وێ، چونکه عه‌ره‌ب گوتوو‌یان‌ه: (وَقَامَتِ الْحَرْبُ بِنَا عَنْ سَاقٍ) جه‌نگ که‌وته سه‌ر پێ بو‌و ئیمه، واته: جه‌نگ به‌رپابوو و هاته سه‌ر لاق.

سێیه‌م: (عَنْ مُجَاهِدٍ: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ قَالَ: شِدَّةُ الْأَمْرِ وَجِدَّةٌ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: هِيَ أَشَدُّ سَاعَةٍ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ) (جامع البيان: ۳۴۷۷).

مو‌جاهید گوتوو‌یه‌تی: بریتیه له‌ سه‌ختی کاریک و جیدی‌ی بوونی، ئینو عه‌باس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده‌لی: ئه‌و کاته سه‌خته‌ترین کاته له‌ رۆژی قیامه‌تدا.

(القرطبي) له باره‌ی ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ هوه، ده‌لی: (وَقَرَأَ) ابْنُ عَبَّاسٍ
 ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ بِنَاءٍ مُّسَمًّى الْفَاعِلِ، أَيْ تَكْشِفُ الشَّدَّةُ أَوْ الْقِيَامَةُ، عَنْ
 سَاقِهَا، كَقَوْلِهِمْ: شَمَرَتِ الْحَرْبُ عَنْ سَاقِهَا، قَالَ الشَّاعِرُ: فَتَى الْحَرْبِ إِنْ عَضَّتْ
 بِهِ الْحَرْبُ عَضَّهَا ... وَإِنْ شَمَرَتْ عَنْ سَاقِهَا الْحَرْبُ شَمَرَا).

واته: (ابن عباس) به (تَكْشِفُ عَنْ سَاقٍ) ی خویندۆتهوه، واته: سه‌ختی یان
 قیامه‌ت لاقی هه‌لده‌کات، وه‌ک گوتراوه: (شَمَرَتِ الْحَرْبُ عَنْ سَاقِهَا) جه‌نگه‌که
 لاقی خۆی ده‌رخست، شاعیریش گوتووویه‌تی: (فَتَى الْحَرْبِ إِنْ عَضَّتْ بِهِ الْحَرْبُ
 عَضَّهَا ... وَإِنْ شَمَرَتْ عَنْ سَاقِهَا الْحَرْبُ شَمَرَا) گه‌نجی جه‌نگ ئه‌گه‌ر جه‌نگ
 گه‌زی ئه‌ویش ده‌یگه‌زی و، ئه‌گه‌ر لاقی خۆی ده‌رخست ئه‌ویش لاقی خۆی بۆ
 هه‌لده‌کا، پێی بۆ هه‌لده‌کاو، خۆی بۆ گورج و گۆل ده‌کات.

هه‌ر (القرطبي) ده‌لی: (وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَيْضًا وَالْحَسَنُ وَأَبِي الْعَالِيَةِ
 تُكْشِفُ» مَعْنَى يُكْشِفُ وَمِنْهُ: أَكْشَفَ الرَّجُلُ فَهُوَ مُكْشَفٌ)، ئیبنو عه‌باس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و
 حه‌سه‌نی به‌صرایی و ئه‌بولعاليه‌ خویندوو یانه‌ته‌وه: (تُكْشِفُ عَنْ سَاقٍ) چونکه
 هه‌ر شتێك له‌ جه‌سته‌ی مروّفا دووان بێ، مێینه‌ی مه‌جازی (مؤنث مجازي)
 یه، وه‌ک چاو و ده‌ست و ساق و گوێ، خویندراوه‌ته‌وه‌ش: (تُكْشِفُ عَنْ سَاقٍ)
 ئه‌و کاته‌ش له: (أَكْشَفَ) هوه‌ هاته‌وه (أَكْشَفَ، يُكْشِفُ، فَهُوَ مُكْشَفٌ)، ده‌ریخست،
 ده‌ری ده‌خات، ئه‌و ده‌رخراوه‌.

شه‌وکانی ده‌لی: (قَالَ ابْنُ قُتَيْبَةَ: أَصْلُ هَذَا أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا وَقَعَ فِي أَمْرٍ عَظِيمٍ
 يَحْتَاجُ إِلَى الْجِدِّ فِيهِ شَمَرَّ عَنْ سَاقِهِ، فَيُسْتَعَارُ الْكُشْفُ عَنِ السَّاقِ فِي مَوْضِعِ
 الشَّدَّةِ) واته: ئیبنو قوته‌یه‌ گوتووویه‌تی: ریشه‌ی ئه‌م ته‌عبیره‌ له‌وه‌وه‌ هاته‌وه،
 که‌ پیاو کاتیك ده‌که‌وێته‌ کاریکی مه‌زنه‌وه‌و پێوستی به‌وه‌ ده‌بی تێیدا زۆر
 هه‌وڵ بدات، لاقی خۆی هه‌لده‌کات، ئنجا لێره‌دا لاق هه‌لکردن، خوازاراوه‌ته‌وه
 بۆ هه‌ر شتێك سه‌خت بێ.

کهواته: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ هیچ په یوه نندیی به خواي په روه ردگار هوه نیه، که ئه وه سیفه ته یکی خوا وَجَّالٌ بِّنْ، خوا نه یفه رمووه: (يَوْمَ أَكْشَفُ عَنْ سَاقٍ)، ئه و پوژهی لاق هه لده که م!، ئه و پوژهی لاق هه لده کری واته: پوژیکی سهخت و دژواره، عه رهب ئه و ته عبیره یان به کاره یناوه، هیچ په یوه نندیی به یه کیك له سیفه ته کانی خواي به رزو مه زنی بِنْ وینه وه، نیه و هر مش و مریك له و باره وه بِنْ پاساوه، خواي به رزو بِنْ وینه به شیوازو ته عبیری دیکه باسی سیفه ته کانی خووی ده کات.

The banner contains the following elements:

- Top Left:** Facebook icon and text: "بە زۆره كۆمهڵه نه به یه یكێك ئه یان".
- Top Right:** Facebook icon and text: "هه یان بایبیر Alibapir.net".
- Middle Left:** Archive.org link: "archive.org/details/@alibapir" with a download icon.
- Middle Right:** YouTube icon and text: "هه یان بایبیر Alibapir.net".
- Bottom Left:** QR codes for Google Play and the App Store, with text: "A .Bapir".
- Bottom Center:** Website address "www.alibapir.net" and languages "English - عربي - کوردی".
- Bottom Right:** QR codes for Telegram, WhatsApp, and Messenger, with text: "هه یان بایبیر".
- Center:** A portrait of a man with text: "بە زۆره كۆمهڵه نه به یه یكێك ئه یان" and "بە زۆره كۆمهڵه نه به یه یكێك ئه یان".

مەسەلەى سێیەم:

هەرەشەکردنى خوا لە بێپروایان و پروونکردنەوهى پەلکشکردنى بۆیان و، بوار
پێدانى بۆیان و، نەبوونی هیچ پەرچ و لەمپەرىک لەبەردەم بڕوا هێنانیان دا:

خوا دەفەرموى: ﴿فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ هَذَا الْحَدِيثَ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا
يَعْلَمُونَ ۚ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ۚ﴾ (٤٥) أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ
عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْنُتُونَ ﴿٤٧﴾

شیکردنەوهى ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

(١)- ﴿فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ هَذَا الْحَدِيثَ﴾، لە من و لەو کەسە بگەڕێ کە بڕواى بەم
فەرمايشته نیه، ئەم فەرمايشته بە درۆ دادەنێ، ﴿هَذَا الْحَدِيثَ﴾، دەگونجی مەبەست
پێى قورئان بێ، دەشگونجی مەبەستى پێ ئەو قەسەى بێ، کە باسى زیندوو کرانەوهو
سزاو پاداشتی قیامەت دەکات، کە ئەویش هەر لە قورئاندا هەیه، لە من و لەو گەڕێ،
واتە: بۆ منى لێ گەڕێ و وازى لێ بێنە، بزانە چۆنى سزا دەدەم!

(٢)- ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾، بێ ئەوهى بە خۆیان بزانن پەلکشیان
دەکەین، واتە: پەلکشیان دەکەین بەرەو سزا، (الْإِسْتِدْرَاجُ: اسْتِنْزَالُ الشَّيْءِ مِنْ دَرَجَةٍ
إِلَى أُخْرَى فِي مِثْلِ السَّلْمِ)، (اسْتِدْرَاجُ): ئەوهیه شتێک پله پله بێنیه خوارى، وەك چۆن بە
پەژرەو قادرمەیهك دا دەیهێنیه خوارى، واتە: منیش ئاوا پەلکشیان دەکەم و لە سزا
نیزیکیان دەخەمهوه، بێ ئەوهى بە خۆیان بزانن، چونکە مڕۆف بێ ئەوهى هەست
پێ بکات، ورده ورده بەرەو مەرگ دەروات، بە نەبەت بێپروایانەوه بەرەو مەرگ و
دواى بەرەو قوناغى بەرزەخ، کە تێیدا سزا دەدرێن و، دواى قوناغى قیامەت.

(٣)- ﴿وَأُمْلِي لَهُمْ﴾، مۆلەتیشیان دەدەم، رەستیان بۆ درێژ دەکەم، (وَأُمْلِي: مُضَارِعُ أَمْلَى،
مَقْصُوراً بِمَعْنَى أَمَهْلٍ وَآخَرٍ، وَهُوَ مُشْتَقٌّ مِنَ الْمَلَا مَقْصُورًا، وَهُوَ الْحَيْنُ وَالرَّمْنُ، وَمِنْهُ قِيلَ

لِّلَّيْلِ وَالنَّهَارِ: الْمَلَوَانِ، فَيَكُونُ أَمَلِي مَعْنَى طَوَّلَ فِي الزَّمَانِ، وَمَصْدَرُهُ إِمْلَاءٌ وَشَهِي (أَمَلِي) کرداری (مُضَارِعٌ) ه، له کرداری (أَمَلِي) وه، هاتوه، (مَعْنَى أَمَهَلَّ وَأَخَّرَ) واته: مۆله تی داو دوایخست، (أَمَلِي) ش داتاشراوه له وشهی (مَلَا) وه، به بی هه مزه که به مانای کات دی، بۆیه به شهو و پۆژان گوتراوه: (الْمَلَوَانِ) واته: دوو کاته کان، ئنجا (أَمَلِي) (مَعْنَى طَوَّلَ فِي الزَّمَانِ) واته: کاتیان ده ده می یان رستیان بۆ درێژ ده که مه وهو مۆله تیان ده ده م، چاوه که ی (إِمْلاء) ه.

٤- ﴿إِنْ كِيدِي مَتِينٌ﴾ به دلنایی قیل من، (نه خشی من) زۆر به هیزو پته وه.

٥- ﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَّغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾ یان ئایا تۆ داوای کرێ و پاداشتیان لی ده که ی، (بۆیه بپروا ناهینن)، ئه وان له بهر باجدان بارگرانکراون و باری شانیان قورس بووه؟ (مُثْقَل) واته: بارگرانکراو، شانگرانکراو، (الْمُثْقَلُ: الَّذِي حُمِّلَ عَلَيْهِ شَيْءٌ ثَقِيلٌ)، (مُثْقَل) که سه یکه شتیکی قورسی خرابیته سه ر شان.

٦- ﴿أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُوبُونَ﴾ {یان بۆیه بپروا ناهینن} چونکه په نهانیان له لایه و ئنجا ئه وان ده ینووسن، (ده زانن که سه ره نجامی چاکیان هه یه، بۆیه بپروا ناهینن؟)، (أَيُّ: أَعِنْدَهُمْ عِلْمُ الْغَيْبِ)، ئایا زانیاری په نهانیان له لایه، وشهی (عِلْمٌ) که پالدراو (مضاف) ه، قرتیتره وه، چونکه به ره وت و سه لیه ده زانری، ئایا په نهان ده زانن، وشهی (عِنْدَهُمْ) که پیشخراوه، بۆ ئه وه یه که تایبه تمه ند بوون بگه یه نی، واته: ئایا زانیاری په نهان ته نیا له لای ئه وان وه ینووسن؟ (يَكْتُبُونَ: يَفْرُضُونَ وَيُعَيِّنُونَ) پیویستی ده که ن و دیاری ده که ن، وه ک خوا ده فه رموی: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ﴾ البقرة: ١٨٣، (أَيُّ: فَرَضَ وَأَوْجَبَ)، که واته: ئایا ئه وان زانیاری په نهانیان له لایه و به که یفی خویان بۆ خویانی ده نووسن، سه ره نجامیان چۆن ده بی و چۆن نابی؟ یاخود: ئایا زانیاری په نهانه که که له لایانه ده ینووسن بۆ یه کدی؟ نه خیر نه تۆ به رانه بر و قه ره بوویان لی داوا ده که ی، تاکو باری سه ر شانیان گران بکه ی، بۆ ئه وه ی بپروا ناهینن و، نه زانیاری په نهانیان له لایه که به که یفی خویان بۆ خویانی بنووسن، که واته: بپروا نه هیتانه که یان هه یچ کو سپ و له مه ره و په رچیکی له به رده م دا نه.

مەسەلە ی چوارەم:

فەرمانکردنی خوا بە پیغمبەری خاتەم کە بۆ فەرمانی خوا خۆراگر بێ،
 و، لە پەلەکردن و کەم حەوسەلەیی دا، وەك یونوسی هاوەلی نەهەنگە کە
 نەبێ، کە بە دلپیری و بیزاریی لە خوا پارایەو، ئەگەر چاکە ی خوا فریای
 نەکە و تبايە، بە سەر زەنشترایی فری دەدرایە ساراو دەشت، بەلام بەهۆی
 ژیاو بوونەو و پارانەو دیو، خوا هەلیژارد و لە صالحانی گیرا:

خوا دەفرموی: ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ٤٨ تَوَلَّىٰ أَنْ تَدْرِكَهُ نَعْمَةٌ مِّنْ رَبِّهِ لِنِذَارٍ لِّلْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ٤٩ فَاجْنِبْهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ٥٠﴾

شیکردنەو ی ئەم ئایەتانە، لە پینچ برگەدا:

(١)- ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾ خۆراگر بە بۆ حوکمی پەروەردگارت، واتە: بۆ فەرمانی
 پەروەردگارت، کە پەروەردگارت تۆی ناردووە پەيامی خوا بگەیهنی، تەحەممولی
 ناپەسەندێتی کە یاندنی پەيامی خوا بکە، یاخود: خۆت رابگرە، هەتا دادوهریی
 پەروەردگارت لە پۆژی دواییدا دی، بەلام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێی فەرمانی
 پەروەردگار بێ، بە ناردنی پیغمبەری کۆتایی، بەو کە پەيامی خوا بگەیهنی.

(٢)- ﴿وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ﴾ وەك هاوەلی نەهەنگە کە مەبە، کە یونوسی کۆری
 مەتایە سەلات و سەلامی خۆی لەسەر بێ، (الصَّاحِبُ: الَّذِي يَصْحَبُ غَيْرَهُ، أَيَّ يَكُونُ
 مَعَهُ فِي بَعْضِ الْأَحْوَالِ أَوْ فِي مُعْظَمِهَا)، (صاحب): ئەو کەسە یە کە هاوەلی کەسێک
 دەکات، هاو دەمی دەبێ و لەگەڵی دەبێ، لە هەندێک لە کاتەکان، یان لە زۆربە ی
 کاتەکاندا، ئنجا لەبەر ئەو ی یونوسیش سەلات و سەلامی خۆی لەسەر بێ، ماوێهەك
 لەگەڵ نەهەنگە کە دابوو، بۆیە خوا بەو ناو، ناوی هێناو.

(۳) - ﴿إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾، کاتیک پاراپهوهو بانگی (پهروهردگاری) کرد، له حالیکدا که پر بوو له توورهی و پهستی، یاخود پر بوو له مهینهتی و نارههتی و پهشیمنی. بههوی ئهوهوه که بهی مؤلت و بهی بواردانی خوی پهروهردگار ئهوه خهلهکی بو لایان نیرابوو، که خهلهکی نهینهوا بوون، وهک له فهرمایشی پیغهمبردا ﷺ هاتوه، بهجیهیشتوون، وشه (مَكْظُومٌ) لهسه کیشی (مفعول) له (كَظَمَ) هوه هاتوه، ئهسلی خویشی له (كَظَمَ) هوه هاتوه، (كَظَمَ: يَغْنِي مَخْرَجَ النَّفْسِ)، ئهوه شوینهی ههناسهی لیوه دهردهچی، ئنجا ئهگهر مروّف قورگی بگیری، مانای وایه ههناسهکی چهپس دهی، له بنههت دا لهوهوه هاتوه که کوندهو مهشکهیهک پر بکهی له شلهمهنییهک و له ئاوێک و دوایی زارهکی بهستی، دهگوتری: (كَظَمَ السَّقَاءَ) واته: مهشکهکی پر کردو زارهکی بهست، ئنجا مروّفیش ئهگهر ههناسهی بگیری، یان ههناسهی چهپس بکات، یاخود توورهیییهک له دلی داههیی و دهری نهپری، (مَكْظُومٌ) ی پی دهگوتری، بهلام ئهگهر ناچار کرابی توورهیییهکی خوی چهپس بکات (كَاطَمَ وَكَظِيمٌ) ی پی دهگوتری: ئهگهر خوی توورهیییهکی خوی چهپس کردی، یاخود ههناسهی خوی راگرتی، (كَاطَمَ وَكَظِيمٌ) یش ناوی بکه (اسم فاعل)ن.

(۴) - ﴿لَوْلَا أَن تَدَارِكُمُ نِعْمَةُ رَبِّهِ لَنُبَذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ﴾، ئهگهر چاکه ی پهروهردگاری له فریای نهکهوتبایه و پی نهگهیبایه، فری دهدرایه دهشت، به سه رزنهشتکراوی و لومهکراوی، (التَّدَارُكُ: تَفَاعُلٌ مِنَ الدَّرَكِ بِالتَّحْرِيكِ وَهُوَ اللِّحَاقُ، وَالنَّبَذُ: الطَّرْحُ وَالتَّرْكُ)، (لَوْلَا أَن تَدَارِكُمُ)، (تَدَارِكُ) تهفاعوله له (دَرَكُ) و به مانای پیگهیشتن دی، واته: ئهگهر چاکه و بهزهیی خوا پی نهگهیشتبایه، (النَّبَذُ: الطَّرْحُ وَالتَّرْكُ)، (نَبَذَ) فریدان و وازلیهیتانه، (لَنُبَذَ بِالْعَرَاءِ) یانی: فری ده دراو وازی لی دههیترا له دهشتدا، له حالیکدا لومه کراوه و سه رزنهشتکراوه، له بهر ئهوهی فهرمانی خوی شکاندوه.

(الْعَرَاءُ: الْفَضَاءُ الْخَالِي)، (عَرَاءَ) شوینیکی چۆله که هیچی لی نهی، یان هیچ شتیکی پۆشهری لی نهی بو مروّف.

(۵) - ﴿فَأَجْنِبْهُ رَبُّهُ، فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾، سهره نجام پهروه ردگاری هه لیبژاردو له بهنده چاکه کانی گیرا.

که ده فهرموئ: ﴿لَوْلَا أَنْ تَذَرَكُمُ، نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّي﴾، هه رچه نده وشه ی نیعمه ت هاتوه، به لام نه یفه رموه: (تَذَارَكْتُ) کرداره که بویه به نیر (مُذْكَر) هاتوه، چونکه ی وشه ی (نِعْمَةٌ) مبینه ی مه جازییه و مبینه ی راسته قینه نیه.

که ده فهرموئ: ﴿فَأَجْنِبْهُ رَبُّهُ﴾، (ف) ه که پروونکه ره وه (فَصِيحَة) یه: (وَقَفَّهَ اللَّهُ لِلتَّوْبَةِ وَالتَّسْوِيحِ وَالْإِعْتِرَافِ بِالْخَطَا، فَأَجْتَبَاهُ)، خوا ﷺ ته و فقی دا په شیما ن بیته وه، خوا به پاک بگری و، دان به هه له ی خو ی دابینئ، له نه نجامی نه وه شدا خوا هه لیبژارد، له چاکانی گیرا و خستیه ریزی بهنده چاکه کانه وه، که به پله ی یه که م: پیغهمبه رانن سه لات و سه لامی خویان له سه ر بی.

مەسەلە ی پێنجەم و کۆتایی:

خستنه ڕووی بوغزو کینهی بێرەزای کافران بەرانبەر بە پێغەمبەری خوا
موحەممەد ﷺ لە کاتی بیستنی قورئاندا، تۆمە تبارکردنیان بۆی بە شیتیی،
لە حالیکدا کە قورئان بێرخەرەووی سەر جەم مروقایەتییه:

خوادەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ
إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ۖ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۝٥٢﴾

شیکردنەووی ئەم دوو ئایەتە، لە چوار بەرگەدا:

(١) ﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ﴾، نزیكە ئەوانە ی بێروابوون بە
چاوه‌کانیان بتخلیسکینن، کاتیک کە گوئیستی زیکر (قورئان) بوون، (لَيُزْلِقُونَكَ)
خویندراوەتەووش: (لَيُزْلِقُونَكَ)، (زَلَقَ يَزْلِقُ، وَأَزْلَقَ يَزْلِقُ، زَلَقَهُ وَأَزْلَقَهُ، زَلَقًا وَإِزْلَاقًا أَي:
أَزَالَهُ عَنْ مَكَانِهِ) هەم وشە ی (زَلَقَ)، هەم وشە ی (أَزْلَقَ) هەردووکیان بە تێپەرینەر
بۆ بەرکار (المتعدّي إلى المفعول) هاتوون، (زَلَقَهُ)، واتە: خلیسکاندی (وَأَزْلَقَهُ) ش واتە:
خلیسکاندی، بۆیەش بە هەردوو شیوە کە خویندراوەتەووش، کە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَكَادُ﴾،
(إِنْ) (إِنْ: الْمُخَفَّفَةُ مِنَ الْمُثْقَلَةِ لِلتَّأَكُّدِ)، (إِنْ) لە ئەسڵدا لە (إِنْ) هەو هاتو، (إِنْ الْمُثْقَلَةُ)
قورسکراو، بەلام لێرەدا سووککراوە هەر بە مانای جەختکردنەوویە، ئنجا جیاوازی
نیوان (إِنْ) ئەگەر بۆ لابردن (نفي) و بە مانای (ما) بێ و، ئەگەر بۆ جەختکردنەووش،
(ل) ه: (لَيُزْلِقُونَكَ)، بەهۆی ئەو لامەو دەزانین ئەو (إِنْ) ه (مُخَفَّفَةً) یە لە (مُثْقَلَةً) و
جەختکردنەوویە، واتە: بە دنیایی نزیكە ئەوانە ی بێروان بە چاوه‌کانیان بتخلیسکینن.

(٢) ﴿لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ﴾، لە کاتیکدا گوئیستی یادی خوا دەبن، یان گوئیستی قورئان
دەبن، (لَمَّا ظَرَفَ لَيُزْلِقُونَكَ)، (لَمَّا) کاتە بۆ وشە ی (لَيُزْلِقُونَكَ) یان (لَيُزْلِقُونَكَ) لەو کاتەدا
خەریکن دەتخلیسکینن.

(۳) ﴿وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ﴾ دەشڵین: بە دُنیا یی ئەو شێتە، واتە: موحمەد ﷺ حاشای ئەو.

(۴) ﴿وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ ئەو (قورئان)ەش تەنیا بیرخەرەووەیە بۆ جیهانیان، یاخود ناوو ناوبانگە بۆ جیهانیان، زیکر هەم بە مانای بیرخەرەووە دی، واتە: راستییەکانیان بیر دەخاتەو، هەم بە مانای شەرف و ڕێز و پایە بەرز دی، هەندیک لە زانیان گوتووینە: (وَمَا هُوَ)، راناوێکە بۆ موحمەد دەچیتەو، هەرچەندە باسی پیغەمبەری خوا ﷺ بە راشکاوی نەکراو، بەلام بە سیاق دەزانری، کە دەفەرموی: (إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ) ئەمە دیارە راناوێکە بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ دەچیتەو، چونکە ئەو بووێکی زیکرەکی خۆیندۆتەو، ئنجا هەندیک گوتووینە: راناوی (هُوَ)ش دەچیتەو بۆ موحمەد ﷺ و، موحمەد بیرخەرەووەیە بۆ هەموو جیهانیان، شەرف و ڕێزە بۆ هەموو جیهانیان، هەردوو واتایە کەش گونجاو، بەلام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێی قورئان بێ، چونکە لە چەند شوێنان دا، خوا ﷻ قورئانی بە زیکر ناوھێناو: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ (الحجر (۹)).

کە لێرەدا دەفەرموی: کافرەکان خەریکە بە چاوەکانیان بتخلیسکێنن: (لِيُزْلِفُونَكَ)، زانیان مانای ئەمەیان بە چەند شیوەیە کە تەعبیر کردووە: **یەکەم:** (لِيَعْتَائُونَكَ بِعُيُونِهِمْ، فَيُزِيلُونَكَ عَنْ مَقَامِكَ الَّذِي أَقَامَكَ اللَّهُ)، خەریکن بە چاویان چاوینیست بکەن و چاوت لێ بدەن و، لەو شوێنەدا خوا تۆی تێدا داناو، لاتبەرن. **دوووەم:** (أَيُّ يَنْفُذُونَكَ مِنْ شِدَّةٍ نَظَرِهِمْ)، خەریکن بە چاوەکانیان تۆ کون بکەن. **سێیەم:** (يَضْرَعُونَكَ)، بە چاوەکانیان بتخەن.

چوارەم: (يَزْمُونَكَ)، بە چاوەکانیان تۆ بنگێون و لێت بدەن.

پێنجەم: (لِيُهْلِكُونَكَ)، خەریکن بە چاوەکانیان بتفەوتێنن.

شەشەم: (لَيَقْتُلُونَكَ)، خەریکن بە چاوەکانیان بتکوژن.

بەلام وشەى (زَلَق) كە لە سوورەتى (الكهف) دا ھاتو، واتە: شويىنكى
خلىسك و لووس كە خەلك لىي بخلىسكى، يانى: ئەوان خەرىكن تۆ بخلىسكىنن
و ھەلتىنگوینن و بتكەوینن.

(القرطبي) دەلى: (وَأَنَّ مِرَادَهُمُ بِالنَّظَرِ إِلَيْهِ قَتْلُهُ، وَلَا يَمْنَعُ كَرَاهَةَ الشَّيْءِ مِنْ
أَنْ يُصَابَ بِالْعَيْنِ عَدَاوَةً حَتَّى يَهْلِكَ)، كە دەفەرموى: بە چاوەكانیان خەرىكن
بتخلىسكىنن، مەبەستیان پى كوشتنىەتى و، لەبەر ئەوھى زۆر رقیان لىي
ھەلساو، ئەمە رىگر نىە كە بە دوژمنایەتیی چاوى لى بدەن ھەتا دەفەوتى.

ھەندىك لە زانايان گوتووایانە: مروق كاتىك چاو لە شتىك دەدات، كە پىي
سەرسام بى و خووشىبووى و پىي گرىنگ و چاك بى، بەلام ئەوان كە رقیان
لە موخەممەد ﷺ بوو، ناگونجى چاوى لى بدەن! بەلام قورئووبىي دەلى:
ئەوھ راست نىە، بەلكو رق ھەلسان لە شتىك رىگر نىە لەوھى چاوى لىبدرى،
قسەكەى قورئووبىيشم پى راستە.

کورته باسیک له باره‌ی چاولیدانه‌وه

شایانی باسه: ئیمه له تهفسیری سوورپی یوسف، له تهفسیری ئایه‌تی شهست و ههوت (٦٧) دا، که ده‌هه‌رموی: ﴿وَقَالَ يَبْنَی لَا تَدْخُلُوا مِنِّیْ بَابٍ وَحِیدٍ وَادْخُلُوا مِنِّیْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةً وَمَا أُغْنِیْ عَنْکُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ شَیْءٍ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ عَلَیْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَیْهِ فَلِیَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ (٦٧) یوسف، واته: ئه‌ی کوربه‌کانم هه‌مووتان له یه‌ک ده‌رگاوه مه‌چنه ژوور (له یه‌ک ده‌روازه‌ی شاره‌که‌وه) و له چهند ده‌روازه‌یه‌کی جیا جیاوه بچن، روونکه‌ره‌وانی قورئان گو‌توو‌یانه: مه‌به‌ستی یه‌عقوب (عَلَّیْهِ السَّلَام) ئه‌وه‌بووه که به‌چاوه‌وه نه‌بن، ئه‌و یازده‌ کوربه‌ی، که یه‌کیان له میسر بووه: یوسف، به‌لام ئه‌و ده‌یه، ده‌ کور به‌شان و شه‌وکه‌ت پیکه‌وه به‌چنه ژوور شاریک، ترساوه به‌چاوه‌وه بن و چاوئینی بن.

له‌وی کورته باسیکمان له باره‌ی چاوو زاره‌وه کردوه، که هه‌ق و راسته‌و، کاریگه‌ریی هه‌یه‌و، ئه‌وه‌ی له‌وی گو‌توو‌مانه دووباره‌ی ناکه‌ینه‌وه، به‌لام له باره‌ی ئه‌وه‌وه که چاو لیدان، یان به‌چاوه‌وه کردن، یان چاوو‌زارلیدان، راسته، چهند فه‌رمایشیک دینین راسته‌وخۆ له: (المصباح المنیر فی تهذیب تفسیر ابن کثیر، ص ١٠٤٣٤ و ١٠٤٣٥) و، هه‌ر به‌کورتیی مانایان ده‌که‌ین:

(ابن کثیر) له ژیر ناوونیشانی: (إصابة العين حق) چاولیدان، یاخود: به‌چاو ئه‌نگاو‌تن، یاخود: به‌چاوه‌وه کردن، هه‌ق و راسته، له‌به‌ر رۆشنایی ئه‌و ئایه‌ته‌دا: ﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَیَزْلُقُنَّكَ بِأَبْصَرِهِمْ﴾، ئه‌وانه‌ی بیروابوون خه‌ریکن به‌چاوه‌کانیان تو‌بکه‌وینن و بتفه‌وتینن، ده‌لی: (وَفِي هَذِهِ الْآيَةِ دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ الْعَيْنَ إِصَابَتُهَا وَتَأْثِيرُهَا حَقٌّ بِأَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، كَمَا وَرَدَتْ بِذَلِكَ الْأَحَادِيثُ الْمَرْوِيَّةُ مِنْ طُرُقٍ مُّتَعَدِّدَةٍ كَثِيرَةٍ)، واته: له‌م ئایه‌ته‌دا به‌لگه هه‌یه، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی چاولیدان و به‌چاوه‌وه کردن و کاریگه‌ریی چاو، هه‌قه‌و چه‌سپاوه،

به فرمان و مؤله تی خوا عزوجل، وهك لهو بارهوه چهندان فرهماشت
گپراونهوه، منیش ههوت دانه لهوانه ی (ابن کثیر) هیناونی، دهیانهم:

فرموده ی یه کهم: {عَنْ بُرَيْدَةَ بْنِ الْحَصْبِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا رُقِيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ أَوْ حُمَةٍ»} (أخرجه أحمد: ١٩٩٢٢، وأبو داود: ٣٨٨٤، والترمذي: ٢٠٥٧، البخاري: ٥٣٧٨، والبزار: ٣٥٩٧).

واته: بورهیده ی کوری حوصه یب گوتوویه تی: پیغه مبهری خوا ﷺ فره موویه تی:
روقیه و دو عاکردن نیه، مه گهر بۆ چاو یان بۆ ژاردار (دوو پشک، یان مار،
که سیك پیوه ی درابی، یا خود که سیك به چاوه وه بووبی، روقیه بۆ لهو دوو
شانه به تایهت ههیه).

لیره دا زانیان ده لێن: مه به ستی پیغه مبهری خوا ﷺ لهوه نیه که روقیه
ته نیا بۆ لهو دووانه ههیه، به لکو بۆ لهو دووانه زۆر کاریگه ریی ههیه.

فرموده ی دووه م: پیغه مبهری خوا ﷺ فره موویه تی: {الْعَيْنُ حَقٌّ، وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابِقَ الْقَدَرِ سَبَقَتْهُ الْعَيْنُ، وَإِذَا اسْتُغْسِلْتُمْ فَاغْسِلُوا} (أخرجه مسلم: ٢١٨٨، وابن حبان: ٦١٠٧، والترمذي: ٢٠٦٢، وقال: حسن صحيح غريب، والنسائي في الكبرى: ٧٦٢٠).

واته: چاو لێدان ههق و چه سپاوه، ئه گهر شتیک پیش قه ده ر که وتبایه وه،
چاو پیشی ده که وته وه، (ئه وه نده به خیرایی کاریگه ریی ههیه)، ههر کاتیکیش
داواتان لیکرا خۆتان بشۆن، خۆتان بشۆن.

ئه مه پیو یستی به روونکردنه وه ههیه: که سیك که چاو له که سیك ده دات،
چاو لێدراوه که (معیون) به وه چاک ده بی، که بابای چاولێده ر (عائن) له پشتین
به ره و ژیری خۆی بشوات و، ئاوه که که لێی ده چۆر پته وه، بابای چاو لێدراو،
خۆی پی بشوات، چاک ده بی^(١).

(١) ئه و ورده کارییه له دهقی چواره م دا هاته وه، که (ابن ماجه) به ژماره: ٣٥٠٩، هیناویه تی
و ئه لبانی به راست (صحیح) ی داناهه.

فهرموودهى سييهه: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعَوِّذُ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ يَقُولُ: «أَعِذْ كَمَا بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَّةٍ، وَيَقُولُ هَكَذَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يُعَوِّذُ إِسْحَاقَ وَإِسْمَاعِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ»} (أَخْرَجَهُ ابْنُ حَبَانَ: ١٠١٢، قَالَ شُعَيْبُ الْأَرْنَؤُوط: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ).

واته: ئىبنو عه عباس رضى الله عنهما دهلى: پيغه مبهري خوا ﷺ دوعاي به سهر حه سهن و حوسه ايندا ده خوئند، ده يفهرموو: په ناتان پي ده گرم به وشه ته واوه كانى خوا، له ههر شه يتانيك و ههر جرو جانه وه ريك و، له ههر چاويكي ليدهرو پيس، ده شيفهرموو: ئيبراهيميش بهم شيويه ئيسحاق و ئيسماعيلى دوعا لي ده خوئندن و، په ناي پي به خوا ده گرتن، سه لامى خوايان لي بي.

فهرموودهى چوارهم: {عَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَسْعَدَ بْنِ سَهْلٍ بْنِ حُثَيْفٍ قَالَ: مَرَّ عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ بِسَهْلٍ بْنِ حُثَيْفٍ وَهُوَ يَغْتَسِلُ، فَقَالَ: لَمْ أَرْ كَالْيَوْمِ وَلَا جِلْدَ مُخَبَّأَةٍ، فَمَا لَبِثَ أَنْ لُبِطَ بِهِ، فَأَتَى بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقِيلَ لَهُ: أَذْرُكَ سَهْلًا صَرِيحًا، قَالَ: «مَنْ تَتَّهِمُونَ بِهِ» قَالُوا: عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ، قَالَ: «عَلَامَ يَقْتُلُ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ؟ إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مِنْ أَخِيهِ مَا يُعْجِبُهُ، فَلْيَدْعُ لَهُ بِالْبَرَكَةِ» ثُمَّ دَعَا مَاءً، فَأَمَرَ عَامِرًا أَنْ يَتَوَضَّأَ فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ وَرُكْبَتَيْهِ وَدَاخِلَةَ إِزَارِهِ، وَأَمَرَهُ أَنْ يُصَبَّ عَلَيْهِ، قَالَ سُفْيَانُ قَالَ مَعْمَرُ عَنِ الزُّهْرِيِّ: وَأَمَرَ أَنْ يُكْفَأَ الْإِنَاءُ مِنْ خَلْفِهِ} (أَخْرَجَهُ ابْنُ مَاجَه: ٣٥٠٩، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي).

واته: عاميري كوري په بيعه به لاي سه هلى كوري حونه يفدا رابرد، له كاتيكداسه هلى كوري حونه يف خوئ ده شور، عاميري كوري په بيعه (دياره بابايه كي وا بووه خه لكى له چاو بردوه) گوتى: نه مړو كه سم نه بينيوه نه وه نده پيستی جوان بي، ته نانه ت كچى پشت په ردهش، پيستی نه وه نده ناسك و نه رم و جوان نه بووه، ئيدى زوري پي نه چوو، يه كسهر سهر و ملي تي كشا (سه هلى كوري حونه يف نه خوش كهوت)، برديانه لاي پيغه مبهري خوا ﷺ گوتيان: فرياي

سەھل بکەوہ کەوتوہ، ئەویش فەرمووی: کێی پێ تۆمەتبار دەکەن؟ گوتیان: عامیری کورێ ڕەبیعە (شتیکێ ئاواي گوتوہ لە کاتیکدا ئەو خۆی شۆردوہ)، ئەویش ﷺ فەرمووی: بۆچی یەکیکتان بڕایەکەي خۆی دەکوژێ، ئەگەر یەکیکتان شتیکێ لە بڕایەکەي بینی، کە پێی سەرسام بوو، با دوای بەرەکەتي بۆ بکات (بَلَى: خوايە! پیت و پیزی تیبخە)، دوایی بانگی کرد ئاویکیان بۆ هیئا، فەرمانی کرد بە عامیری کورێ ڕەبیعە [ئەو کەسەي چاوی لێدابوو] کە دەستنوێژ بگرێ، دەم و چاوی و دەستەکانی تاکو ئانیشکەکانی، پاشان ئەژنۆیەکانی و ژیر پۆشاکەکەشي (واتە: پشتین بەرەو ژیری) بشوات و، فەرمانی کرد ئاوہ کە بەسەر سەھل دا بکری، ئنجا لە ڕیوایەتیکدا دەلێ: لە پشتەوہرا بە دەفرەکە پییان داگرد، لە ڕیوایەتي دیکەدا دەلێ: وەك هیچ دەردی نەبووبی، چاک بوو.

فەرموودەي پینجەم: {عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنْ أَعْيُنِ الْجَانِّ وَأَعْيُنِ الْإِنْسِ، فَلَمَّا نَزَلَتِ الْمُعَوَّذَاتَانِ أَخَذَ بِهِمَا وَتَرَكَ مَا سِوَى ذَلِكَ} (أخرجه الترمذي: ٢٠٥٨، والنسائي: ٥٤٩٧، وابن ماجه: ٣٥١١، وصححه الألباني).

واتە: ئەبوو سەعیدی خودری (خوا لێی ڕازی بی) دەلێ: پیغەمبەري خوا ﷺ لە چاوی پیسی مروڤەکان و چاوی پیسی جندەکانیش هەندیک دوای بەسەر خۆیدا دەخویندن، بەلام دوای ئەوہي (المعوذتان): {سوورەتي (الفلق) و سوورەتي (الناس)} هاتنە خوار، ئەو دوو سوورەتي دەخویندن (کە یازدە ئایەتن) و، وازی لە دوایەکانی دیکە هیئا.

فەرموودەي شەشەم: {عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ: أَيُّ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ بَنِي جَعْفَرٍ تُصِيبُهُمُ الْعَيْنُ، أَفَأَسْتَرْقِي لَهُمْ؟ قَالَ: «نَعَمْ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ يَسْبِقُ الْقَدَرَ لَسَبَقْتَهُ الْعَيْنُ»} (أخرجه أحمد: ٢٧٥١٠، والترمذي: ٢٠٥٩، وقال: حسن صحيح، وأخرجه أيضاً والنسائي في الكبرى: ٧٥٣٧، واللفظ له).

واتە: ئەسمائی کچی عومەیس (هاوسەری جەغفەری کورپی ئەبی تالیب ﷺ)،
 کە لە جەنگی موئەدا شەهید دەبی، مندالی هەتیوی هەبوون، چوو بو لای
 پیغەمبەری خوا ﷺ و گوتی: ئەی پیغەمبەری خوا ﷺ! مندالەکانی جەغفەر چاو
 لییان دەدا، (دیارە بەرچاو و جوان بوون)، ئایا روقیەو دوایان بو بخوینم؟
 فەرمووی: بەلێ، چونکە هەر شتێک پیش قەدەر کەوتبایە چاو بوو (کاریگەری
 چاو پیشی دەکەوتەو).

فەرموودە: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَهَا أَنْ تَسْتَرْقِيَ
 مِنَ الْعَيْنِ} (تعلیق شعیب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين).

واتە: عایشە (خوا لیی رازی بی)، دەگیرێتەو، کە پیغەمبەر ﷺ فەرمانی
 پێکردووە دوعا بخوینی بو ئەوێ لە چاوی پیس، چاوووزار، پارێزارو بی.

لە خوا ی پەروەردگار دەپاریێنەو بە لوتف و کەرەمی خۆی، لە چاوی
 پیس و هەسوودی هەسوودان، هەموو لایە کمان بپاریزی و بە دوورمان بکات..

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الحاقہ

به نوبه اولیاء شریعه اهل بیت علیهم السلام
بسیار شکرم بر خواجه ابی طالب (علیه السلام)

آلباپیر / Alibapir

archive.org/details/@alibapir PDF

آلباپیر

کتابهای
راگه‌بازدنی می‌توانید ناموفق عتبی بایر

Alibapir

راگه‌بازدنی می‌توانید ناموفق عتبی بایر

راگه‌بازدنی می‌توانید ناموفق عتبی بایر

دهستپیک

مسولمانانی بهر یزو خوشه ویست!

نهمرۆ که (۵) شهووالی سالی (۱۴۴۱) کوچیه، بهرانبه: (۲۰۲۰/۵/۲۸) زاینی، له شاری ههولیر، خوا پشتیوانمان بی، دهست دهکین به تهفسیرکردنی سوورتهی (الحاقه)، سه ره تاش پیناسه و نیوه پۆکی نهم سوورته موباره که له چهوت (۷) برگه دا ده خهینه پروو:

پیناسه ی سوورتهی (الحاقه) و بابتهکانی

یهکه م: ناوی نهم سوورته:

نهم سوورته له پۆژگاری پیغه مبهری خاتهم موحه ممه ددا ﷺ، ناوی (سورة الحاقه) ی بۆ به کارهاتوه، وهك له موصحه فهکان و سه رچاوه کانی تهفسیرو سوننه تدا هاتوهو، نهم دهقهش لهو باره وه هیه: {عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «خَرَجْتُ يَوْمًا مِمَّكَ أَتَعَرَّضُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ أُسَلِّمَ، فَوَجَدْتُهُ قَدْ سَبَقَنِي إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، فَوَقَفْتُ خَلْفَهُ، فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ الْحَاقَةِ، فَجَعَلْتُ أَعْجَبُ مِنْ تَأْلِيفِ الْقُرْآنِ، فَقُلْتُ: هَذَا وَاللَّهِ شَاعِرٌ، «أَيُّ قُلْتُ فِي خَاطِرِي»، فَقَرَأَ: ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ﴾ (۴۱) الحاقه، قُلْتُ: كَاهِنٌ، فَقَرَأَ: ﴿وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَّا تُذَكَّرُونَ﴾ (۴۲) نَزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ (۴۳) الحاقه، إِلَى آخِرِ السُّورَةِ، فَوَقَعَ الْإِسْلَامُ فِي قَلْبِي كُلِّ مَوْقِعٍ»} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۱۰۷، تَعْلِيقُ شُعَيْبِ الْأَرْنَؤُوط: إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ لَانْقِطَاعِهِ).

واته: عومهري کوری خه تباب ﷺ دهلی: بهر له وهی مسولمان بيم، پۆژیک له مه که ره یشتهم، ری به پیغه مبهری خوا ﷺ بگرم، (گیچه لی پیکه م) بینیم

پیش من کهوتبوو بهرەو مزگەوتی حەرەم، (دیاره دەبی کاتیک بووبی نوێژی به دەنگی بهرزی تیدا خویندبی، شیوان بووه، یان به یانی بووه، یان خەوتنان بووه)، له پشتیهوه وهستام، سوورەتی (الْحَاقَّةُ) ی دەست پیکرد، دەستم کرد به سەر سوڕمان له پیکهاتهی قوڕنان، (له رهوانبیزی و پارایی و پرمانایی)، له دلی خۆمدا گوتم: به خوا ئەوه شاعیره، دواي ئەوهی خویند: ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا نُنُومُنَ﴾ (٤١) ﴿الْحَاقَّةُ﴾، ئەوه قسهی شاعیرێک نیه، به کهمی برۆا دین، له دلی خۆمدا گوتم: وا پێدهچێ کاهین بی، ئنجا دووباره ئەوهی خویند: ﴿وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَّا نَذْكُرُونَ﴾ (٤٢) ﴿نَزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (٤٣) ﴿الْحَاقَّةُ﴾، ههروهها قسهی بابایهکی کاهینیش نیه، کهم پهنده ده ده گرن، دابه زێنراوه له پهروهردگاری جیهانیانیهوه، ههتا کۆتایی سوورەته که، ئیدی ملکه چیی بو خوا (ئیسلام) زۆر کهوته دلمهوه.

شایانی باسه: (الْفَيُورُزُ أَبَادِيٌّ) له کتیی (بَصَائِرُ ذَوِي التَّمْيِيزِ) دا گوتهوویهتی: ئەم سوورەته پیشی گوتهراوه: (سُورَةُ السُّلْسِلَةِ).

ههروهها (الْجَعْبَرِي) له مهزموومه کهی خۆیدا که له بارهی ریزه بندی سوورەته کانهوه، هۆنراوهیهکی ههیه، گوتهوویهتی: ناوی (الْوَاعِيَّةُ) شی بو به کارهێنراوه^(١).

دووهم: شوینی دابه زینی:

به یه کدهنگی زانیان ئەم سوورەته مه کهکیهوه، به پپی ههواله کهی (عُمَرُ بن الخطاب) یش، دهبی به لای کهمهوه له سالی پێنجه مهوه دابه زیبی، ته گهر زووتریش نهبی، چونکه عومه ر (خوا لپی رازی بی)، دواي کۆچی ژمارهیهک له هاوه لآن بو حه به شه، له سالی پێنجه مدا، مسولمان بووه، وهک له (السيرة النبوية لابن هشام) دا هاتهوه.

نَجَا لَهُ وَبَارَهُوهُ ثُمَّ دَهَقَهُ هَهُيَه: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْحَاقَّةِ مِثْلَهُ} (أَخْرَجَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّر المنثور: ج ۸، ص ۲۶۳، ونسبه لابن الضَّرَّيْسِ وَالنَّحَّاسِ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ وَالْبَيْهَقِيُّ، وَقَالَ: وَأَخْرَجَ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ ابْنِ الزُّبَيْرِ مِثْلَهُ، انظر: الإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ۳، ص ۵۵).

واته: عہدوللای کوری عہ عباس رضی اللہ عنہما، دہلی: سوورہتی (الْحَاقَّةِ) له مهككه دابه زیوہو، (ابن مردویہ) له عہدوللای کوری زوبہ یرہوہ ہمان شتی ہیٹاوہ، واتہ: ٹہویش گوتوویہتی: ٹہم سوورہتہ له مهككه دابه زیوہ.

سیئہم: ریزبہندیی له دابه زینداو له موصحہ فدا:

ریزبہندیی ٹہم سوورہتہ له دابه زیندا، ژمارہ (۷۷) ہ، پیش سوورہتی (المعارج) و، دواي سوورہتی (الملک) دابه زیوہ، له موصحہ فیشدا ژمارہ (۶۹) یہ، بہ لام ٹہ گہر سالی پینجہمی پیغہ مہرایہ تی، یاخود پیش ٹہوہش دابه زیبی، نابئی له ریزبہندیی دابه زیندا ژمارہ کھی (۷۷) بی، چونکہ ریئی تیناچئی له پینج سالی سہرہ تہای پیغہ مہرایہ تییدا (۷۷) سوورہت دابه زین، بویہ ٹہ گہر ٹہو ریوایہ تہی له عومہرہوہ (خوا لئی رازی بی)، ہیٹامان سہنہ دہ کھی راست بی و، چہ سپا و بی، دہ بی ریزبہندیی ٹہو سوورہتہ له دابه زیندا زووتر بی، بؤ وینہ: له بیست (۲۰) سوورہتہ کان یان له سی (۳۰) سوورہتہ کان بی، چونکہ ہہموو سوورہتہ مهككه ییہ کان ژمارہ یان ہہشتاو حہوت (۸۷) سوورہتہ، نجا ٹہ گہر بہ پینج سالان حہفتاو حہوت (۷۷) سوورہت دابه زین، ناگونجئی له ماوہی حہوت (۷) سال، یاخود ہہشت سالی دوايی دا - کہ قوناغی مهككه ہہمووی سیژدہ (۱۳) سال بووہ - تہ نیا دہ (۱۰) سوورہت دابه زین، ٹہوہ شتیکی نامہ تیقیہ، بویہش کاتیک بیرو رای زانایان دینین، له بارہی ہہندیك شتہوہ، دہ بی پیکیان بگرین بہراوردیان بکھین، ٹہو کاتہ رہنگہ بگہینہ ہہندیك ٹہنجامگیریی راست و دروستتر، ٹیمہ ہہمیشہ ریزبہندیی دابه زین له جابیری

کوری زهیده وه دینین، زۆر بهی پروونکهرهوانی قورئان لهو باره وه پشتیان بهو بهستوه، بهلام ئه ویش مه رچ نیه له هه موو شتی کدا پیکابیتی و، سه ره نجام میژووی دابه زینی سووره ته کان، زانایان قسه یان لی کردوهو، به گشتی شتیکی تاراده یه ک ئیجتهادییه.

چوارهم: ژمارهی ئایه تهکانی:

ژمیرهانی ئایه تهکانی قورئان، له سه ره ئه وه کوکن که ژمارهی ئایه تهکانی ئهم سووره ته په نجاو دوو (۵۲) یه، نه که مترو نه زیاتر.

پینجه م: نیوه روکی:

ئهم سووره ته جگه له سی (۳) ئایه تی سه ره تای، که سی جار ان وشه ی (الحاقه) یان تیدا به کارهاتوه: ﴿۱﴾ الْحَاقَّةُ ﴿۲﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿۳﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿۴﴾ جگه لهو سی ئایه ته، ئایه تهکانی دیکه، چل و نو (۴۹) ئایه ته که، له باره ی سی بابه ته وه ده دوین، بهم شیوه یه:

بابه تی یه که م: نو ئایه تهکانی: (۴ - ۱۲)، باسی بیروایی هه ردوو گه لی سه موود و گه لی عادو، سه ره نجام فهو تیترا نیانه، یه که میان به هارژنیکی بیپره زاو، دوو ه میان به بایه کی له راده به ده ره به هیزو سارد، هه روه ها هه ره لهو نو (۹) ئایه ته دا، باسی فهو تیترا نی فیرعه ون و پیشووه کان فیرعه ون، یاخود کوومه له که ی فیرعه ون و، شاره هه لگێرد راوه کان گه لی (لوط) یش، که به گرتنیکی زۆر توند گیرا و سزا درا و، باسی ئه وه ش کراوه.

دیسان هه ره لهو نو (۹) ئایه ته ی سه ره تادا، ئاماژه یه کی کورت به که شتییه که ی نووح (عَلَيْهِ السَّلَام) و ده رباز کرانی نووح و هاوه لانی که باب و باپیرانی تیکرا ی مرو قانیان (مرو قانی دوا ی خو یان) تیدا بوون، باسی ئه وانه کراوه.

بابەتی دووهم: که بیست و پینج (۲۵) نایه‌ته‌کانی: (۱۳ - ۳۷) ده‌گرته‌وه، باسیکی خه‌ست و خوئی پوژی دواپی، به‌هه‌ردوو قوناغی ئاخیر زه‌مان و قیامه‌ته‌وه، کراوه، ئنجا باسی رانوی‌نرانی مروققان و هی‌نرانه‌ پێشیان و به‌سه‌ردا دابه‌شکرانی نامه‌و لیستی کرده‌وه‌کانیان و، به‌دهستی راست وه‌رگرتنه‌وه‌ی بروادارانی چاکه‌کار، بو لیستی کرده‌وه‌کانیان و، بروانامه‌کانیان و، به‌دهستی چه‌پ وه‌رگرتنه‌وه‌ی بی‌پروایانی خراپه‌کار بو بروانامه‌و لیستی کرده‌وه‌کانیان و، نی‌شته‌جی بوونی هه‌ر کامیان له‌ شوئنی شایسته‌ی خو‌ب‌اندا، باسی ئه‌وانه‌ کراوه.

بابه قى سىيەم و كۆتايى: كه پازده (۱۵) ئايە قى كۆتايى، ئايە تەكانى: (۳۸ - ۵۲) ده گريته وه، باسى هەركام قورئان و پيغەمبەرى كۆتايى موحەممەد ﷺ بەلام بە تىكەلى و، خستە پرووى ئەو راستىيە، كه قورئان فەرماشتى دابە زىنراوى پەروەردگارى جيهانيانە، بە فريشته يەكى بەريزدا، كه جيريە (عليه السلام) دايە زانده وه، نه شيعرى شاعيريكه وه نه قسەى فالچيە كه وه، ئەگەر گريمان له فەرزى مه حالىدا موحەممەد ﷺ قسانىكى بە ناوى خوا وهش هەلبەستباناىە، خواى دادگەر زۆر بە سەختى سزاي ددهاوه، رهگى گەردنى ده پچراندوه، هيچ كه شيش نه يده توانى به رگرى لى بكات، بەلام قورئان بيرخه وه وه يە بو پاريژكاران و، مايەى خەفەت و پەشيمانىيە بو كافران و، هەقيكى جى دنيايە، جگە له وه هيجى دىكه نه.

شہ شہم: تاییہ تمہ ندییہ کانی:

چوار تاييه تمه نديمان خستوونه ږوو، ېو جيا كړدنه وهی ئهم سووړه ته له سووړه ته كانی ديکه:

(۱) - ته نیا لهم سوږه ته داسی ټوټه کړاوه که له کاتې له تېوون و بې هیڅ بوونې ناسماندا، فریشته کان له سهر قهراغ و که ناره کانی دهبن، له نایه قی ژماره (۱۷) دا: ﴿وَالْمَلِكُ عَلِيٌّ أَزْجَاهَا﴾، فریشته کان له سهر که ناره کانی ناسمان دهبن (له ږوژي قیامه ته).

(۲) - باسی هه لگیرانی عه پشی خوا کراوه، له پوژی دوایی دا، له لایهن (هه شتانهوه):
﴿وَيَجْلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمْنِيَّةٌ﴾ (۱۷) واته: عه پشی پهروه ردگارت لهو پوژه دا
هه شت له سهروویانهوه هه لیده گرن، ئه ویش ههر له ئایهتی ژماره (۱۷) دا، دیاره
له سووپه تی (غافر) و، له شوینی دیکه دا، باسی عه پشی خواو هه لگرنانی عه پشی خوا
کراوه، به لام ته نیا لیره دا دیارییکراوه که هه شت (۸) جوړه دروستکراو، یان کومه له
دروستکراو «واش پییده چی ههر فریشته کان بن» عه پشی خوا هه لده گرن.

(۳) - ته نیا له سووپه ته دا باسی زنجیریکی هفتا (۷۰) گه زی و، ئالینرانی له بابای بیپروا
کراوه، وهک له ئایهتی ژماره (۳۲) دا: ﴿ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ﴾ (۳۲)
واته: دوایی بیخه نه نیو زنجیریکه وه، که ئه ندازه که ی هفتا (۷۰) گه زه، یان هفتا
باله، یان هفتا باسکه.

(۴) - چهند وشه یهک ته نیا له سووپه ته دا هاتوون:

۱- ﴿الْحَاقَّةُ﴾: که سی جاران دووباره بوته وه، له ئایهته کانی: (۱ و ۲ و ۳) دا.

۲- ﴿حُشُومًا﴾: واته: بهرده وام و نه پساوه، له ئایهتی ژماره (۷) دا هاتوه.

۳- ﴿صَرَغَى﴾: واته: مردووانی که وتوو، تخیل بوو، ئه ویش ههر له ئایهتی ژماره (۷)
دا هاتوه.

۴- ﴿أَخَذَهُ رَايَةً﴾: واته: گرتنیک ی زیاد، واته: زیاد له عاده تی ئاسایی، یاخود زیاد لهو
سزادانانه ی که گهلانی پیشووی پی سزا داوون، له ئایهتی ژماره (۱۰) دا.

۵- ﴿وَاهِيَةً﴾: که ئاسمانی پی وه سفرکراوه، واته: بی هیز، یاخود شل و پل، یان
دارووخوا، له ئایهتی ژماره (۱۶) دا.

۶- ﴿هَآؤُمُ﴾: واته: ها بگرن (بخویننه وه)، ﴿هَآؤُمُ أَقْرَأُ وَكِتَابِي﴾، له ئایهتی ژماره (۱۹) دا.

۷- ﴿غَسْلِينَ﴾: واته: کیم و زووخوا، یاخود چلک و چهپه ری داشوراوی جهسته ی
دوزه خییان، له ئایهتی ژماره (۳۶) دا.

۸- ﴿الْأَقَاوِيلُ﴾: (أَقَاوِيل) کۆی (أَقْوَال) ه، و (أَقْوَال) یش کۆی (قَوْل) هو (أَقَاوِيل) کۆی کۆیه، واته: قسه کان، له ئایهتی ژماره (۴۴) دا.

۹- ﴿الْوَتَيْنِ﴾: (وَتَيْن) واته: رهگی لامل، یاخود خوینبهر، ئهوهی خوین دهبات بۆ جهسته، که نهگهر ئهوه بپردری، مروّف به یه کجاریی کۆتایی پی دی، له ئایهتی ژماره (۴۶) دا.

۱۰- ﴿حَاجِزِينَ﴾: (حَاجِزِينَ: حَجَزَهُ أَي: مَنَعَهُ)، که واته: ﴿حَاجِزِينَ﴾، واته: بهرگریکار، یاخود نههیلهران، که سانیك نههیلن شتيك ببی، له ئایهتی ژماره (۴۷) دا.

حهوتهم: دابهشکردنی ئەم سوورته بۆ چهند دهرسيك:

کۆی په نجاو دوو (۲۵) ئایهتهکانی ئەم سوورتهمان، ههر به پێی نیوه پۆکی ئایهتهکان که سی بابته بوون، بۆ سی دهرسان دابهش کردوون:

دهرسی یه کهم: که ئایهتهکانی: (۱ - ۱۲) دهگریتهوه، باسی ﴿الْحَاقَّةُ﴾، که یه کیکه له ناوهکانی پۆژی دوایی و، باسی بېروایی و فهوتینرانی گهلهکانی سهموودو عادو، گهلی فیرعهون و گهلی لوط.

دهرسی دووهم: که (۲۵) ئایهت دهگریته خۆی، ئایهتهکانی: (۱۳ - ۳۷)، باسی هاتنی پۆژی دوایی و، پیکداکیشرانی زهویی و چیاپهکان و، شەق بوونی ئاسمان، چوونه قهراغی ئاسمانی فریشتهکان و، رانۆیندرانی مروّفان، پاشان دابهشکرانی نامه ی کردهوهکان به سهر مروّفهکانداو، چاکه کاران به دهستی راستیان نامه ی کردهوهکانیان وهردهگرتهوهو، خوْشحال دهبن، خراپه کاران و بېروایان به دهستی چهپ و ناخوْشحال دهبن و، باسی سزای ئهوانه ی به دهستی چهپیان نامه ی کردهوهکانیان دهدریتهوه.

دهرسی سییهم: که (۱۵) ئایهتی کۆتایی سوورته (الحاقه) دهگریته خۆی، ئایهتهکانی: (۳۸ - ۵۲)، سویند خواردنی خوا به بئراو و نهبئراوان، له سهر راستی

له خواوه هاتنی قورئان و، قسهی شاعیرو کاهین نه‌بوونی و، هه‌لنه‌به‌سترانی
 له لایه‌ن موحه‌ممه‌ده‌وه ص و، راگه‌یانندی ئه‌و راستیه که نه‌گه‌ر گریمان
 موحه‌ممه‌د قسانیک به‌ناوی خواوه هه‌لنه‌به‌ستبانه‌یه، خوا زۆر به سه‌ختی سزای
 ده‌داو، هیچ که‌سیک نه‌یده‌توانی به‌رگرییکاری بی و، نه‌هێلێ ئه‌و سزایه‌ی بدری.

❖ ده‌رسی په‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە دوانزە (١٢) ئایەتی سەرەتای (الحاقة) پێک دێ، ئایەتەکانی: (١ - ١٢) که دوای سێ جار ناوهێنرانی (الحاقة) «ئەویش هەر ناوی پۆژی دواییه» باسی به درۆ دانان و سەرپێچی کردنی هەر کام له: گهلی سه‌موود و، گهلی عادو، گهلی فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی، یاخود پێشووه‌کانی و، شاره‌هه‌لگیراوه‌کانی گه‌لی لووط، بۆ پێغه‌مبه‌رانی خۆیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، کراوه، دوایی باسی تۆفانه‌که‌ی نووح و هه‌لگیرانی نووح (عليه السلام) خۆی و شوینکه‌وتووایی له‌ که‌شتیه‌که‌دا، که‌ شوینکه‌وتوووه‌کانیشی ده‌بنه‌وه به‌ پێشووانی هه‌موو مرۆفایه‌تی، باسی ئەوه‌ کراوه، بۆیه‌ش ده‌لێین: شوینکه‌وتووایی نووح که‌ له‌ که‌شتیه‌که‌دا هه‌لگیراون و ده‌رباز کراون، بریتین له‌ پێشینانی هه‌موو مرۆفایه‌تی، چونکه‌ خوا ﷻ له‌ سووره‌تی (الصافات) دا ده‌فه‌رموی: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ۚ﴾ واته: ته‌نیا وه‌چه‌که‌ی ئەومان هێشته‌وه، ئەوانیش ئەوانه‌ بوون که‌ له‌گه‌ڵیدا سواری که‌شتیه‌که‌ بوون.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ الْحَاقَّةُ ۝١ مَا الْحَاقَّةُ ۝٢ وَمَا أَذْرَبَكُمْ مَا الْحَاقَّةُ ۝٣ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ۝٤ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلِكُوا ۝٥ وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝٦ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝٧ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ۝٨ وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَتُ بِالْخَاطِئَةِ ۝٩ فَعَصُوا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاتَّخَذَهُمْ آخِذَةً رَبَابِيَةً ۝١٠ إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكِمْ فِي الْجَارِيَةِ ۝١١ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ۝١٢﴾

مانای دهقاو دهقی ئایه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده، کاره ساته چه سپاوه که ① کاره ساته چه سپاوه که چیه؟ ② چی پئی زانیوی کاره ساته چه سپاوه که چیه؟ ③ گه لی سه موودو گه لی عاد داچلیکینه ر(ی خه لک) یان به درۆ دانا ④ ئنجا گه لی سه موود به هارژنه له رادده به دهره که فهوتیتران ⑤ گه لی عادیش به زیرانیکی یه کجار ساردو به هیزی له سنوور دهرچوو فهوتیتران ⑥ خوا حهوت شهوو ههشت رۆژی بهردهوام و نهپساوه ناردیه سهریان (و، له دژیان به کاری هیئا)، له ئه نجامدا خه لکه کهت ده دی به مردووی تخیل بوون، وه ک بنکه دارخورما کلۆره کان ⑦ ئنجا ئایا هیچ که سیکیان لی ده بینی مابی؟ ⑧ ههروه ها فیرعه ون و گه له که ی و ئه وانیه ی پیش وی و ئاوه دانییه هه لگیپردراوه کانیش تاوانیان کرد ⑨ سه ریچییان له ره وانه کراوی پهروه ردگاریان کرد، ئه ویش به گرتتیکی زیده سهخت گرتنی و سزای دان ⑩ له کاتی تۆفانه که ی نوو حیش دا کاتی که ئاوه که له سنوور دهرچوو، ئه ی خه لکینه! پیشینه کانی ئیوه مان له ئیو که شتییه به ئیو ئاو رۆشتوو که دا هه لگرت ⑪ تاکو ئه و که شتی و پرووداوه مه زنه تان بو بکهینه بیرخه ره وه و، هه ر گوئییه کی بیسه رو وه رگر، تیی بگات ⑫.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْحَاقَّةُ): (أَصْلُ الْحَقِّ: الْمُطَابَقَةُ وَالْمُوَافَقَةُ، الْحَقُّ: الثَّابِتُ، أَحَقَّقْتُ كَذَا: أَثْبَتُهُ)،
(حَاقَّةٌ): له ئەصلدا له ههقهوه هاتوه، وشه ی (ههق) واته: شتیک له گهل
شتیکدا پر به پیست و گونجاو بی، ههروهها وشه ی (حق) به مانای چه سپاو
به کاردی، دهگوتری: (أَحَقَّقْتُ كَذَا: أَثْبَتُهُ)، ئەو شتهم چه سپاند، له (مختار
الصالح) دا دهلی: (الْحَاقَّةُ: الْقِيَامَةُ وَسُمِّيَتْ بِذَلِكَ لِأَنَّ فِيهَا حَوَاقِ الْأُمُورِ)، (حَاقَّةٌ)
مه به ست پی رۆزی دواپیه (قیامهت) بۆیهش بهو ناو نراوه، چونکه کاره
ههقه کانی تیدان.

(وَمَا أَدْرَاكَ): (الدَّرَايَةُ: الْمَعْرِفَةُ الْمُدْرَكَةُ بِضَرْبٍ مِنَ الْخُتْلِ)، (وَمَا أَدْرَاكَ) واته: چه
شتیک به تو زانییوه؟ چه شتیک وای کردوه تو بزانی؟ ئنجا (دَرَايَةُ) به مانای
ناسینیکه به شیوهیهکی ورده کارانه زانرابی، کهواته: (وَمَا يُدْرِيكَ: يَعْنِي وَمَا
يُعْلَمُكَ) چه شتیک تو له وه ئاگادار کردۆتهوه؟ یان چه شتیک به تو زانییوه؟
(بِالْقَارِعَةِ): (الْقَرْعُ: ضَرْبُ الشَّيْءِ عَلَى الشَّيْءِ)، (قَرَعَ): بریتیه له وهی شتیکی
رهق به سهر شتیکدا بکووی و زینگهی لیبی، (القَارِعَةُ يَعْنِي: الشَّدِيدَةُ مِنْ شَدَائِدِ
الدَّهْرِ)، سهختیهک له سهختیه کانی رۆژگار، له راستییدا (قَارِعَةُ)، واته: کاره ساته
راچله کینه ره که، ئەوهی خه لک راده چله کینی، ئەگەر دهنگیکی به قووهت بیستی
داده چله کینی راده چله کینی.

(بِالطَّائِفَةِ): (الطَّائِفَةُ) کاره ساتیکی له سنوور ده رچوو، له (طُغْيَان) هوه هاتوه،
(الطُّغْيَانُ: تَجَاوَزُ الْحَدِّ فِي الْعِصْيَانِ)، (طُغْيَان) بریتیه له سنوور ده رچوون
له سه ریچی کردندا، له ئەصلدا ئەوه ماناکه یهتی و له (طَغَى) هوه هاتوه، (أَيِ:
خَرَجَ مِنَ الْحَدِّ فِي الْعِصْيَانِ)، (طَائِفَةٌ) لیره دا: (إِشَارَةٌ إِلَى الطُّوفَانِ الْمُعْبَرِ عَنْهُ بِقَوْلِهِ:

﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكِ فِي الْجَارِيَةِ﴾، وشہی (طَافِيَّة) ناماژہیہ بۆ توفانہ کہی نووح بهوہ تهعبیری لیکراوہ، کہ خوا دہفہرموی: ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ﴾، ئیمہ کاتیک ئاوہ کہ یاخی بوو له سنوور دەرچوو (له سنووری ئاسایی)، ئیوہمان له رۆشتووہ کہدا (له کہشتیہ بہئو ئاو رۆشتووہ کہدا) هہلگرت.

(صَرَصِي): (الصَّرُّ: الشَّدُّ، والصُّرَّةُ: مَا تُعْقَدُ فِيهِ الدَّرَاهِمُ)، (صَرَّ) له ئەصلدا به مانای بهستن و گریدانہ، (صُرَّة) بهو پرئسکہیہ دہگوتری کہ درہمی دہاویشتترین و گری دہدری، (صَرَصِي: مِنَ الصَّرِّ لِمَا فِي الْبُرُودَةِ مِنَ الشَّدَّةِ وَالتَّعْقُدِ)، (صَرَصِي) له (صَرَّ) ہوہ هاتوہ، لهبر ئہوہی سہرما توندیی و سہختی، تئدیہ.

(عَاتِيَّة): (الْعَتُو: النُّبُو عَنِ الطَّاعَةِ)، (عَاتِيَّة) له (عَتُو) ہوہ هاتوہ، (عَتُو) یش دووریہ له فەرمانبہری، (العَاقِي: الْمُجَاوِزُ الْحَدَّ فِي الْإِسْتِكْبَارِ، وَالْعَاقِي: الْجَبَّارِ)، (عَاقِي): سنوور بہزین له خو بہزلگریداو، (عَاقِي) به مانای مل بہ خہلک کہ چکەر (دابلۆسیئەر)، (عَاتِيَّة) ش سیفہتی بایہ کہیہ، ﴿بَرِيحٌ صَرَصِي عَاتِيَّةٌ﴾، واتہ: بایہکی له سنوور دەرچوو، له سنووری بای ئاسایی دەرچوو.

(سَخَرَهَا عَلَيْهِمُ): واتہ: به سہریدا زال کردن (سَلَطَهَا عَلَيْهِمُ)، (التَّسْخِيرُ عَلَيْهِمُ: التَّذْلِيلُ)، (تَسْخِيرُ): یانی: گہردن پی کہ چکردن و رام و دہستمۆ کردن، واتہ: ئہو بایہ رام و دہستمۆ کرابوو بۆ فەرمانی خوا، بہلام زال کرابوو بہسەر گہلی عاددا، (سَخَرَهُ اللَّهُ وَسَلَطَهَا عَلَيْهِمُ) خوا ئہو بایہی رام و دہستمۆ کردبوو بۆ جیہ جی کردنی ئہوہی لئی دہوی و، زالی کردبوو بہسەر گہلی عاددا.

(حُسُومًا): واتہ: بہردہوام (نہپساوہ)، دہگوتری: (حَسَمَهُ أَي: قَطَعَهُ)، کہواتہ: (حُسُومًا) دہشگونجی بہ مانای: ئہو بایہ یہکجاری ئہوانی دہبری، بی، چونکہ (حَسَمَ) بہ مانای (قَطَعَ) یش دی، ہہروہا (حُسُومًا) دہشگونجی بہ مانای (مُتَتَابِعَةً)، واتہ: بہ دوا یہ کداو بہبی پسانوہ ئہو بایہ دہہات، ہہروہا (حُسُومَ) بہ مانای (شُومَ) یش دی، واتہ: نہگہت و بی خیر، ہہروہا (الحُسَامُ:

السَّيْفُ الْقَاطِعُ) شمشیرِکی پرندہ، دیارہ ٺہو بایہی خوا بو گہلی عادی ناردوہ، ٺہو سیفہ تانہی تیدا بوون: ہم بہر دہوام بووہ، ہم پریونی، ہم بایہ کی بی خیرو نہ گہت بووہ.

(صَرَعَى): (الصَّرْعُ: الطَّرْحُ، وَالصَّرِيعُ: الْمَصْرُوعُ، وَقَوْمٌ صَرَعَى أَي: هَلَكُوا)، (صَرَع) به مانای فریدان و خستنه، به لام به مردوویی، (صَرِيع) به مانای (مَصْرُوع)ه، له سهر کیشی (فَعِيل)ه، به مانای (مَفْعُول)، واته: مریندراوو له گه ل مردندا تخیل کراو، (قَوْمٌ صَرَعَى) واته: کومه لیکي فهوتاو، کومه لیک که فهوتاون و تخیل^(۱) و تهخت بوون له سهر زهوی.

(أَعْبَازُ نَخْلٍ): (أَعْبَازُ) كَوَى (عَجَز) ه، (عَجَزُ الْإِنْسَانِ: مُؤَخَّرُهُ)، (عَجَز) وَاثَه: پشته و هی مَرَوْف، (أَعْبَازُ نَخْلٍ) وَاثَه: بَنَكِه کَانِ دَار خورمایه کان، و شَهی (عَجَز) به (أَعْبَازُ) کَو دِه کَرِیْتِه و ه، (نَخْل) یش (إِسْمُ جَمْعِ نَخْلَةٍ)، نَاوی کَوِیَه بَو (نَخْلَةٍ)، به تاکه کهی دِه گوتری: (نَخْلَةٍ)، وَاثَه: یه ک دَار خورما، به لَام بَو کَوِیَه کهی دِه گوتری: (نَخْل)، (أَعْبَازُ نَخْلٍ) وَاثَه: بَنَكِه دَار خورمایه کان، کَوْتِه رِه دَار خورمایه کان، ٚو خه لَکَش کِه وِتَبوون، و ه ک کَوْتِه رِه دَار خورمایه کان کِه وِتَبوون.

(خَاوِيَة): (أَي: سَاقِطَة، أَوْ خَالِيَة، أَصْلُ الْخَوَاءِ: خَوِيَّةٌ بَطْنُهُ مِنَ الطَّعَامِ)، وَشَى (خَوَاء) لَهُ تَهْ صِلْدَا بَه مَانَاي بُوْ شَايِي وَ بَه تَالَايِيه، دَه گوتري: (خَوِيَّةٌ بَطْنُهُ مِنَ الطَّعَامِ)، سَكِي لَهُ خَوَارْدَن خَالِيِي بُووَه، وَاتَه: بَرَسِيهَتِي، تَنْجَا (خَاوِيَة: جَمْعُ خَاوِ)، ﴿أَعْبَارُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ﴾، (خَاوِيَة) كَوِيَه، بُوْ (خَاوِ) وَاتَه: (سَاقِطِ)، چُونَكِه دَه گوتري: (عَجَزُ خَاوِ)، وَاتَه: بَنَكِيكِي كِه وَتَوُو.

کهواته: ﴿أَعْمَارُ نَحْلِ خَاوِيَةٍ﴾، بنکه دارخورما که وتووہ کان، یاخود: بۆشہ کان، کلۆرہ کان، چونکہ (خاویۃ) ہم بہ مانای (ساقیۃ) دی، ہم بہ مانای کلۆرہ بۆش، دی.

(وَالْمُؤْتَفِكَاتُ): واتە: ھەلگیردراوھەکان، (الْمُدُنُ الْمُؤْتَفِكَاتُ)، یان (الْقُرَى الْمُؤْتَفِكَاتُ)، لە (إِفْك) ھوھ ھاتوھ، (إِفْك: كُلُّ مَصْرُوفٍ عَنِ وَجْهِهِ الَّذِي حَقُّهُ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ)، (إِفْك): بریتیە لە ھەر شتێك كە لەو ڕووھوھی پێویستە لە سەری بێ، لابدری، لەوھوھ (مُؤْتَفِكَاتُ) بە مانای (مُنْقَلِبَاتُ) ھەلگیردراوھەکان ھاتوھ، لەبەر ئەوھو شتێك لە حالەتی ئاسایی لادرا، بۆ وێنە: خانووێك بناغەكەى لە خوارپێھو دیوارەكانى لەسەرى دانراون و، سەربانەكەى لەسەرییە، بەلام كاتێك ھەلدەگیردرێتەوھ، سەربانەكەى دەكەوێتە بنەوھو، بناغەكەى دادە ڕووخی و، دیوارەكانیشی بە پێوھ دەمێننەوھ.

(بِالْخَاطِئَةِ): واتە: بە گوناح و تاوان، دەگوتری: (خَطَاً، يَخْطَأُ، خَطْأً، وَخَطَأً)، واتە: گوناحی كرد، گوناح دەكات، گوناح كردن، وەك لە سوورەتی (الإسراء) دا، دەفەرموی: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمَّا تَنُحْنُ نَزْفَهُمْ وَإِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَوْلَا فَنُفِصِلُكُمْ﴾، واتە: منداڵەكانتان لە ترسی ھەژاریی مەكوژن، ئیمە بژیوی ئەوان و ئێوھش دەدەین، بەدنیایی كوشتنیان گوناھێكى گەورەیه.

ھەلبەتە (خَطَاً، يَخْطَأُ) بەمانای گوناحی كرد بە ئانقەست، بەلام: (أَخْطَأُ، يُخْطِئُ، إِخْطَاءً، فَهُوَ مُخْطِئٌ) جیاھە لە (خَطَاً، يَخْطَأُ، خَطْأً، وَخَطَأً)، (أَخْطَأُ، إِخْطَاءً، فَهُوَ مُخْئٍ)، واتە: ھەلەى كرد، ھەلە دەكات، ئەو ھەلەیه، (أَخْطَأُ) بۆ شتێكە كەسێك نەیهوئ ئەو گوناھە بكات، بەلام واى لە دەست بقەومى واتە: نیھتى گوناح كردنى نەبى و ھەلە بى، (الْقَتْلُ الْخَطَاً) لەوھوھ ھاتوھ، كە كەسێك شتێك دەبینى، وا دەزانى نیچیرێكەو تەفەنگێكى تێدەگرى، دواى بە كەسێك دەكەوى، كە مەبەستى نەبووھ ئەو كەسە بكوژى، ئەوھ پێى دەگوترى: كوشتنى ھەلە، بەلام كەسێك نیشان لە كەسێك دەگریتەوھ، دەشیناسى و لێى دەدات، پێى دەگوترى: كوشتنى بە ئانقەست (الْقَتْلُ الْعَمْدُ).

(أَخْذَةً رَّابِيَةً): واتە: گرتنێكى زێدە، (الرَّبْوَةُ وَ الرَّابِيَةُ، كَأَنَّهَا رَبَتْ بِنَفْسِهَا فِي مَكَانٍ)، (رَبْوَةٌ) و (رَّابِيَةٌ) بە گردۆلكە دەگوترى، واتە: ڕەبیە، بە سەنگەرێك دەگوترى

لەسەر گردێك لێدرابن، كە بە (ربایا) كۆ دەكرێتەوه، واتە: سەنگەرەكانی كە لەسەر گردو بەرزاییەكانن، ئنجا (رَبْوَة) و (رَابِيَة) بۆیە ئەو ناوەی لێنراوه، یانی: خۆی بەرزێ كردۆتەوه لە ئاستی زەوی، (رَبِّي: أَي: زَادَ وَعَلَا)، واتە: زیادی كردو بەرز بوووه (أَخَذَهُ رَابِيَةً): واتە: گرتنێکی بەرز، گرتنێکی بەرزتر لە ئاستی گرتنەكانی خوا ﷻ بۆ گەلە پێشووهكان.

(نَذْكِرُ): (النَّذْكِرَةُ: مَا يُنْذَرُ بِهِ الشَّيْءُ)، (تَذْكِرَة): ئەوەیە بەهۆیەوه شتێك بێتەوه یاد، (وَهُوَ أَعَمُّ مِنَ الدَّلَالَةِ وَالْأَمَارَةِ)، وشە (تَذْكِرَة) بێرکەوتنەوه مانایەکی گشتیترە لە: (دَلَالَة)یان (دَلَالَة) گەیاندن و (أَمَارَة) نیشانە.

(وَبَعِيهَا أَذُنٌ وَعِيَةٌ): گوێیەکی وەرگر و تێگەشتوو تێبیگات، (الْوَعِي: حِفْظُ الْحَدِيثِ وَنَحْوِهِ، يُقَالُ: وَعَيْتُهُ فِي نَفْسِي، وَالْإِعَاء: حِفْظُ الْأَمْتَعَةِ فِي الْوَعَاءِ، قَالَ تَعَالَى: ﴿وَجَمَعَ فَأَوْعَى﴾ (١٨) (المعارج)، وەعیی بریتیه لە وەرگرتنی قسەو پاراستنی، (وَعَيْتُهُ فِي نَفْسِي) واتە: لە دلی خۆمدا هەلمگرت ئەو قسەیه، پاراستم، بەلام وشە (إِعَاء): بریتیه لەوەی شتێك لە دەفرێك، توورەگەیهك (وَعَاء)دا، شتێك كە كەل و پەلی تێدەكری، تێبهاوی و تێیدا بپاریزری، وەك خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿وَجَمَعَ فَأَوْعَى﴾ (١٨) (المعارج)، بای بابایەکی بپروا دەكات، دەفەرموی: مأل و سامانی كۆكردۆتەوهو هەلیگرتووە لە توورەكەدا، یان لە قاسەدا، هەر خەریکی ژماردن و هەلگرتنیهتی.

مانای گشتیی ئایه تەکان

سەر هەتا خوا ﷻ دە فەرموی:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بە ناوی خۆی بە بەزەیی بە خشنده، واتە: دەست پێکردنم بە ناوی خۆی،
ئەویش مەبەستی ئەو یه:

١ - ئەم کارە تەنیا بۆ خۆی تاک و پاک دەکەم.

٢ - ئەم کارە بە پێی شەری خۆی کارزان دەکەم.

٣ - ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خۆی پەروردار دەکەم.

٤ - ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندی خۆی میهرەبان ئەنجام دەدەم

﴿الْحَاقَّةُ﴾: (الحاقة)، یانی: کارەساتە چەسپاوەکە، یان کارەساتە چەسپنەرەکە،
وەك دوايي باسی دەکەین، ﴿مَا الْحَاقَّةُ﴾، (الحاقة) چییه؟ کارەساتە چەسپاوەکە،
یان کارەساتە چەسپنەرەکە چییه؟ ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ﴾، چ شتێک بە تووی
زانینیوهو وایکردوه بزانی (الحاقة) چییه؟ هەلبەتە لێره دا خوا ﷻ باسی
نەکردوه چییه، بەلام (الحاقة) یه کیکه له ناوه کانی پوژی دوايي، که حهقه کانی
تیدا ده چەسپن، کارەساتیکە بە سەر گەردووندا دی و، چەسپاوەو هەر دی، بۆیه
ئەو ناوهی لێناوه، خوا پوژی دوايي، بە زۆر و شان ناو ناوه، لەبەر ئەوهی
کارەساتیکی یه کجار گهوهرو مهزنه، ناوی زۆری هەن.

﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾، گەلی سەموودو گەلی عاد بێروابوون بە
داچڵە کێنەر، داچڵە کێنەریان بە درۆ دانا، (قَارِعَة) ش یه کیکه له ناوه کانی پوژی
دوايي.

﴿ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَمْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴾، ئنجا هەرچی گەلی سەموودە، بە (طَاغِيَةِ) فەوتیندران، (طَاغِيَةِ) واتە: لە سنوور دەرچوو، یاخیبوو، سنوور بەزێن، کە بە دُنیاوی لێرەدا وشە (طَاغِيَةِ) سیفەتە بۆ وەسفکراویکی قرتیندراو، وەك: (صِيحَةِ طَاغِيَةِ)، هارژنیکی لە سنوور دەرچوو، یاخود (رَجَفَةِ طَاغِيَةِ)، لەرزینەوویەکی لە سنوور دەرچوو، یاخود (صَاعِقَةِ طَاغِيَةِ)، بلیسە ئاگریکی لە سنوور دەرچوو، خوای بالادەست ئەو سزایەکی گەلی سەموودی پێ فەوتاندووە، بە هەموو ئەو وشانە پێناسە کردووە، وەك لە تەفسیری سوورەتی (الحجر) دا بەسەرھاتی صالح (عَلَيْهِ السَّلَام) و گەلەکە سەموودمان باسکردووە، لەویدا هەموو ئەو وشانە خۆ بەکاری هێناون بۆ فەوتاندنی گەلی سەموود، هێناومان و ئەو راستییەمان روونکردۆتەووە، کە هەموو ئەو وشانە تێک ناگیرێن، بەلکو هەر کامێکیان تەغییر دەکات لە گۆشەپەك و لە روویەکی ئەو سزاو بەلایەکی بەسەر گەلی سەموود هاتوو پێی فەوتاون.

﴿ وَأَمَّا عَادٌ فَأَمْلِكُوا بِرِيحِ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴾، بەلام گەلی عاد بە بایەکی زۆر ساردی بەهیزی لە سنوور دەرچوو فەوتیندران، ﴿ صَرْصَرٍ ﴾، بە مانای: زۆر سارد دی و، بە مانای: زۆر بەهیزیش دی، ﴿ عَاتِيَةٍ ﴾، ش لە (عَتَا) هەو هاتوو ئەویش لە (عُتُو)، واتە: لە سنوور دەرچوون و سنوور بەزاندن و یاخیبوون، ئنجا هەندێک لە زانایان دەڵێن: ئەو بایەکی خۆ ناردووێتی، لە فریشتەکانیش یاخی بووو بە قسە فریشتەکانیشی نەکردووە! بەلام پێم وایە ئەو مانایە راست بێ، بەلکو مەبەست ئەوێ بەبایەکی بوو، وەك بای ئاسایی نەبوو، بەلکو بایەکی لە سنوور دەرچوو بوو، لە بازنەو سنووری بای ئاسایی چۆتە دەری، ﴿ سَحَرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا ﴾، خۆ ئەو بایەکی ملکەچ کردو بەسەر وانیدا زاکرد، هەوت شەوو هەشت رۆژان بەردەوام، یاخود: ﴿ حُسُومًا ﴾، واتە: زۆر نەگبەت و بێ خێر بوو، یاخود: یانی: ئەو بایە ئەوانی دەبێ.

﴿فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعِجَزُوا بِخَلْقِ خَاوِيَةٍ﴾، ئنجا تۆ خەلکە کەت دەبینی، ﴿الْقَوْمَ﴾، (أل) هەکی بۆ ناساندنەو بۆ (عهد) ه، واتە: خەلکە کە، ئەو خەلکە کە گەلی عادت دەبینی کەوتبوون، تخیل بوو بوون و فەوتا بوون، ﴿كَأَنَّهُمْ أُعِجَزُوا بِخَلْقِ خَاوِيَةٍ﴾، هەر وەك کۆتەرە دار خورما کلۆرەکان وابوون، یاخود: وەك بێکە دار خورما کەوتوووەکان وابوون، ﴿فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِّنْ بَاقِيَةٍ﴾، ئنجا ئایا هیچ کەسیکت تیدا دەبینن، مابێ؟ یان: ئایا هیچ کۆمەلێکی ماوت تیدا دەبینن؟ واتە: کەست لێ نەدەبینن و گەلی عاد، کەسیان نەما.

﴿وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكْتُ بِالْغَابِطَةِ﴾، هەر وەها فیرعەون و ئەوانەش کە لەپێشەوی بوون و، شارە هەلگیر دراوەکانیش تاوان و گوناھیان کرد، ﴿وَمَنْ قَبْلَهُ﴾، خۆیندر اویشەتەو: ﴿وَمَنْ قَبْلَهُ﴾، ئەوانە کە لە لای بوون، یانی: ئەوانە کە لە گەل فیرعەوندا بوون، ئەوانەش هەموویان تاوانێکی زۆر خراپیان کرد، ﴿فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ﴾، ئنجا سەرپێچیان لە ئێردراوی پەرورەدگاریان کرد، ﴿فَأَخَذَهُمُ أَخْذَةً رَّابِيَةً﴾، خوا ﷻ گرتنی بە گرتنێکی زۆر زی دە، گرتنێک کە زی دە بوو لە گرتنەکانی خوا ﷻ بۆ گەلە پێشووەکان، لەبەر ئەوەی ئەوانە لە گەلەکانی دیکە ملهۆرترو یاخیتر بوون، خواش گرتنە کە کە بۆ ئەوان توندتر بوو، چونکە گەلی عاد بوون دەیانگوت: ﴿مَنْ أَشَدُّ مَنَا قُوَّةً...﴾ (١٥) ﴿فَصَلَّتْ﴾، کێ لە ئێمە بەهێزترە! زۆر بە خۆیان دەنازی.

﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكِ فِي الْجَارِيَةِ﴾، ئنجا خوا ﷻ بای ئەو رووداوە گشتگیرە میژوووییە دەکات کە بریتیە لە تۆفانە کە ی نووح، ئەو شەمان دێتتەو یادو دەفەر موی: ئێمە کاتێک ئاوە کە لە سنوور دەرچوو، ئێوەمان لە روشتوووە کەدا (بە نێو ئاو روشتوووە کەدا هەلگرت) مەبەست پێی کەشتییە کە یە، ﴿الْجَارِيَةِ﴾، ش، دیسان سێفەتی وەسفکراویکی قرتێزراو، واتە: ﴿حَمَلْنَاكِ فِي السَّفِينَةِ الْجَارِيَةِ﴾، لە کەشتییە بە نێو ئاو روشتوووە کەدا ئێوەمان هەلگرت، ئنجا یەکیک بۆی هە یە بلی: کوا ئێمە سواری کەشتی نووح بووین؟ بەلام مەبەست ئەوە یە باب و

بایرانی ئیوهمان لەو کەشتییەدا هەلگرت و ئەگەر باب و بایرانتان بەو کەشتییە دەرباز نەکرابان، ئیوەش پەیدا نەدەبوون، چونکە مەروفاڵیەتی لە دواى نووج، هەمووی وەچەى نووحە، واتە: هەمووی وەچەى ئەوانەى کە لەگەڵ نووحدا، سواری کەشتییە کە بوو بوون.

ئەنجا ئایا بۆچی خوا ﷻ ئەوهمان بۆ باس دەکات؟ دەفەر موی: ﴿لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً﴾، بۆیە ئەو بەسەرھاتەتان بۆ باس دەکەین، تا کو بۆتان بکەینە بیرخەرەو، ﴿وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ﴾، هەر وەها تا کو گوێیە کە وەردەگرێ و دەبیستێ، ئەویش تێیگات و وەریبگرێ و پەندى لى وەربگرێ.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

ناونانی پوژی دوا یی بە (الحاقة) و، پرسیار کردن له باره یه وه، به مه بهستی مه زنی و بیژه زایی پیشاندانی، ئەو پرووداوه و، ئەو پوژە:

خو ده فەرموی: ﴿الْحَاقَّةُ ۝١ مَّا الْحَاقَّةُ ۝٢ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ۝٣﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، له سێ برگەدا:

١- ﴿الْحَاقَّةُ﴾ چەسپاوه کە، (الحاقة: السَّاعَةُ وَالْقِيَامَةُ الْوَاجِبَةُ الْوُقُوعُ، وَهُوَ اسْمُ فَاعِلٍ مِنْ حَقِّ الشَّيْءِ أَي: وَجَبَ، وَالْحَقُّ وَالْحَقَّةُ، ثَلَاثُ لُغَاتٍ)، وشەى (حاقّة) به مانای (ساعة) ئاخیر زەمان و، به مانای (قیامة) هەلسێزانەوه و زیندووکرانەوه دی، ئەو ئاخیر زەمان و قیامەتەى پێویستە پروو بدەن، وشەى (حاقّة) ش ناوی بکەر (إِسْمُ فَاعِلٍ) ه، (مِنْ حَقِّ الشَّيْءِ أَي تَبَتَّ وَوَجَبَ)، واتە: شتەکە چەسپا و پێویست بوو، ئنجا (حَقٌّ) و (حَقَّة) و (حاقّة)، سێ وشەن هەر سێکیان به مانای شتی چەسپا و پێویست بوو، به کاردین.

٢- ﴿مَّا الْحَاقَّةُ﴾ حاققه چیه؟! (فِي الْإِسْتِفْهَامِ تَعْظِيمٌ لِشَأْنِ الْحَاقَّةِ وَتَهْوِيلٌ لِأَمْرِهَا أَي: أَيُّ شَيْءٍ السَّاعَةُ الْحَاقَّةُ؟)، له پرسیار کردن له باره ی (حاقّة) وه، به مه زن پیشاندان و بیژە زاناندانی ههیه، یانی: ئایا ئەو پرووداوهی پێویست بووه و چەسپاوه، چیه؟

٣- ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ﴾ چ شتێک به تۆی زانیویه (حاقّة)، چیه؟ ئەک چ شتێک به تۆی زانیوه، چونکە به تۆی زانیوه واتە: به تۆی ناسیوه، بەلام به تۆی زانیویه، واتە: وای له تۆ کردوه بیزانی، کە لهوانه یه بۆ یه کەم جار بێ ئەو وشهیه بهنده به کارى بێنى، مه به ستم ئەوه نیه بهس لێره به کارم هینابی، به تۆی زانیویه، یان به تۆی زاناندوه،

یانی: وایکردوه تو بزانی (أَيُّ شَيْءٍ عَرَّفَكَ وَأَدْرَاكَ، أَيُّ شَيْءٍ الْحَاقَّةُ؟)، چ شتیک به تو ی ناساندوهو تو ی زاناندوه (الْحَاقَّةُ)، بریتیه له چی؟

با توژیک سهرنجی هه ندیک قسه ی زانیان بدهین، له باره ی وشه ی (الْحَاقَّةُ) دهو:

١- (إِبْنُ عَشُورٍ) ده لی: (الْحَاقَّةُ صِغَةُ فَاعِلٍ مِنْ: حَقَّ الشَّيْءُ إِذَا ثَبَتَ وَقُوعُهُ، وَالْهَاءُ فِيهَا لَا تَخْلُو عَنْ أَنْ تَكُونَ هَاءَ تَأْنِيثٍ، فَتَكُونُ الْحَاقَّةُ وَصْفًا لِمَوْصُوفٍ مُقَدَّرٍ مُؤَنَّثِ اللَّفْظِ، أَوْ أَنْ تَكُونَ هَاءَ مَصْدَرٍ عَلَى وَزْنِ فَاعِلَةٍ، مِثْلَ الْكَاذِبَةِ لِلْكَذِبِ، وَالْخَامَةِ لِلْخَتَمِ، وَالْبَاقِيَةِ لِلْبَقَاءِ، وَالطَّاعِيَةِ لِلطُّغْيَانِ، الْحَاقَّةُ مُبْتَدَأٌ وَمَا مُبْتَدَأُ ثَانٍ، وَالْحَاقَّةُ الْمَذْكُورَةُ ثَانِيًا خَبَرُ الْمُبْتَدَأِ الثَّانِي، وَالْجُمْلَةُ مِنَ الْمُبْتَدَأِ الثَّانِي وَخَبَرِهِ، خَبَرُ الْمُبْتَدَأِ الْأَوَّلِ، وَمَا اسْمُ اسْتِفْهَامٍ مُسْتَعْمَلٍ فِي التَّهْوِيلِ وَالتَّعْظِيمِ).

جار جار له رووی ریژمانیشه وه قسه له سه ر ئایه ته کان ده کهین، بو ئه وه ی مانایه که روشتنر بی بو که سانیک که شاره زای زمانی عه ره بیین، له ورده کاریی رسته به ندیی و پیکهاته ی زمانه وانیی ئایه ته موباره که کان شاره زاتر بن، جار جار ئاماژه ش به و لایه نه ده که م، به پیی ئه وه ی له قسه ی روونکه ره وانی قور ئاندا ده بیین، ئه گهر بزانی شتیک زۆر به یان گرنگیان پێداوه، ئیمه ش گرنگیه کی پی ده دهین.

(إِبْنُ عَشُورٍ) ده لی: (حَاقَّةٌ)، ریژگه ی بکه ره له (حَقَّ الشَّيْءُ) وه هاتوه، (حَقَّ الشَّيْءُ: أَيُّ ثَبَتَ وَقُوعُهُ)، واته: شته که بوونه که ی، روودانه که ی چه سپا، ئنجا (ها) یه که ی (الْحَاقَّةُ) له دوو حال به دهر ئیه:

أ- یان (ها) ی مینیه، ئه و کاته ده بی (حَاقَّةٌ)، وه سف بی بو وه سفکراویکی مه زهنده کراو، که مینیه بی، (واته: بێژه که ی مینیه بی، مینیه ی مه جازی بی، وه ک (الْحَادِثَةُ)، (الْحَادِثَةُ الْحَاقَّةُ)، یان (الْقِيَامَةُ الْحَاقَّةُ)، یان (السَّاعَةُ الْحَاقَّةُ)، واته: ئه و رووداوه ی چه سپاوه، یان پێویسته ببی، یان ئه و قیامه ته ی پێویسته بی، یان ئه و ئاخیر زه مانه ی پێویسته بی).

ب- ئەگەری دووهم ئەوێهێه کە (ها)ی چاوگ بێ لەسەر کێشی (فاعل)، وەك (الكَاذِبَةُ)، بۆ (كَذِب) درۆ، (الكَاذِبَةُ) یانی: درۆ، (خاتِمَة) بۆ (خَتَم) کووتایی، چاوگە، (الباقية) بۆ (باقی)، ماوه، مانەو، (الطَّاعِيَة) بۆ (طُغْيَان)، واتە: لە سنوور دەرچوون.

لە ڕووی ڕێزمانیشەو:

کە دەفەرموێ: ﴿الْحَاقَّةُ﴾، ئەمە دەبێتە نیهاد (مُبْتَدَأ)، (ما الحاقّة)، (ما) نیهادی دووهم، ﴿الْحَاقَّةُ﴾ (٢)، دەبێتە گوزارە بۆ نیهادی دووهم، ڕستەکەش هەمووی دەبێتە گوزارە بۆ نیهادی یەکەم، وشە (ما) ﴿مَا الْحَاقَّةُ﴾، ناوی پرسیار کردنەو لە بێرەزایی پیشاندانی شتیکدا بەکارهێنراوە.

ئەمە قسە (ابن عاشور) ه لە بارە (حاقّة) و پیکهاتە (ئەو دوو ڕستەیهو: ﴿الْحَاقَّةُ، مَا الْحَاقَّةُ﴾).

٢- (الطبري) دەڵێ: (الْحَاقَّةُ: السَّاعَةُ الَّتِي تَحِقُّ فِيهِ الْأُمُورُ وَيَجِبُ فِيهِ الْجَزَاءُ عَلَى الْأَعْمَالِ)، (حاقّة): ئەو کاتێه کە کارەکانی تێدا دەچەسپن و سزاو پاداشت لەسەر کردەوکان لەویدا پێویست دەبێ.

٣- (الشوکانی) دەڵێ: (الْحَاقَّةُ: الْأَمْرُ الَّذِي يَحِقُّ فِي الْقِيَامَةِ، وَهِيَ تَحِقُّ فِي نَفْسِهَا مِنْ غَيْرِ شَكٍّ)، ئەو کارە (لە قیامەتدا دەچەسپێ و، بێگومان ئەویش لە زاتی خۆیدا بەبێ دوو دلی دەچەسپێ، واتە: ڕۆژی دوا، بە هەردوو قوناغی ئاخیر زەمان و قیامەت و هەڵسانەووە.

٤- (القرطبي): پێنج ڕای هێناون لە بارە (﴿الْحَاقَّةُ﴾) ه، بۆچی ئەو ناو لە ڕۆژی دوا (نراو)؟

یەکەم: (الْأُمُورُ تُحَقُّ فِيهَا)، کارەکان لەو ڕۆژەدا دەچەسپن.

دووهم: (تَكُونُ مِنْ غَيْرِ شَكٍّ)، لەبەر ئەوەی ئەو ڕۆژە ڕۆژێکی چەسپاو بەبێ دوو دلی، واتە: لەبەر ئەوەی ڕۆژەکە بۆ خۆی چەسپاو و کارەساتەکە چەسپاو.

سَبِّهِم: (أَحَقَّتْ لَأَقْوَامِ الْجَنَّةِ، وَأَحَقَّتْ لَأَقْوَامِ النَّارِ)، ئەو ڕووداوێ ئەو ڕۆژە: بۆ کۆمەڵانیك بەهەشت پێویست دەکات و دەچەسپێنێ و، بۆ کۆمەڵانیکیش دۆزەخ و ناگریان بۆ دەچەسپێنێ.

چوارەم: (كُلُّ إِنْسَانٍ يَظِيرُ حَقِيقًا بِجَزَاءِ عَمَلِهِ)، هەموو مەرووفێك لەو ڕۆژەدا شایستە دەبێ بە سزاو پاداشتی کردەوه کانی.

پێنجەم: (حَاقَّتْهُ أَيُّ: غَالِبَتُهُ فَعَلَبَتُهُ، فَالْقِيَامَةُ حَاقَّةٌ لِّأَنهَا تَحْقُقُ كُلَّ مُحَاقٍ فِي دِينِ اللَّهِ بِالْبَاطِلِ)، (حَاقَّتْهُ) واتە: (غَالِبَتُهُ)، واتە: لەگەڵیدا بوو بە کێشەم و بەسەریدا زāl بووم، ئنجا قیامەتیش بۆیە پێی دەگوترێ: (حَاقَّةٌ)، چونکە هەر مشت و مەرکەریك بە ناهەق لە بارە ی ئایینی خواوە شەڕە قسە بکات، بەسەریدا زāl دەبێ.

لە بارە ی ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾ ھوہ لە عەبدوللای کۆری عەبباسەوہ ھاتوہ (خوہ لە خوێ و بابی رازی بێ)، (القرطبي) ھیناویەتی و، زۆربە ی تەفسیرەکانیش ئاماژەیان پێکردوہ:

(رُوي عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ، كُلُّ شَيْءٍ فِي الْقُرْآنِ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾، فَقَدْ أَدْرَاهُ، وَكُلُّ شَيْءٍ مِنْ قَوْلِهِ: (وَمَا يُدْرِيكَ) فَقَدْ طَوَاهُ عَنْهُ، وَقَالَ الرَّاغِبُ كُلُّ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾، فَقَدْ عَقِبَ بَيَانِهِ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ ۝١٠ نَارُ حَامِيَةٍ ۝١١﴾ (القارعة).

واتە: لە عەبدوللای کۆری عەبباسەوہ ﷺ گێردراوہ تەوہ گوتووێەتی: ھەر شتێك لە قورئاندا خوہ فەرموویەتی: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾، خوہ فیئری پێغەمبەری کردوہ ﷺ پێی زانیوہ، بەلام ھەر شتێك لە فەرماشتی خوہ کە دەفەرموێ: (وَمَا يُدْرِيكَ) چ شتێك پێت دەزانیت! ئەوہ زانیارییە کە ی لە پێغەمبەر ﷺ پەنھانکراوہ.

ئەوہ ش ھەڵپنجانی عەبدوللای کۆری عەبباسەو بە تێوہ پامان و ئیستیقرا ی ئەو شوینانە ی ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾ و (وَمَا يُدْرِيكَ)یان تێدا ھاتوہ].

راغیبی ئەصفەھانی ی گوتووێەتی: ھەموو ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾ یەك کە لە قورئاندا ھاتوہ، لە دوایەوہ ڕوونکردنەوہ کە ی ھاتوہ، وەك دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾

مَا هِيَ ⑩ نَارُ حَامِيَةٍ ⑪ الْقَارِعَةُ، تۆ چووزانى ئەو چیه؟ ئاگرێکی زۆر گەرمە.

ئاگریش بۆ خۆی هەر گەرمە، بەلام خوا ﷻ ئاگرێک بە گەرمیی، وەسف بکات واتە: گەرمییەکی ئاناسایی، ئەک ئەو گەرمییە دەیزانین، کە وەک لە فەرماشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتو^(١): ئاگرێ دۆزەخ حەفتا هیندە ئاگرێ دنیا گەرمە، کە زانیان دەلێن: ئەو وشە (حەفتا)ش بۆ زۆرییە، ئەگەرنا مەرج نیە، پێک حەفتا هیندە گەرم بێ، دەگونجێ کەمتر بێ و دەگونجێ زیاتریش بێ.

(١) {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: نَارُكُمْ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! صَلِّ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ كَانَتْ لِكَافِيَةٍ! قَالَ: فَضَلَّتْ عَلَيْهِنَّ بِتِسْعَةٍ وَسِتِّينَ جُزْءًا، كُلُّهُنَّ مِثْلُ حَرِّهَا} أخرجه أحمد: ١٠٢٠٤، والبخاري: ٣٠٩٢، ومسلم: ٢٨٤٣، والترمذي: ٢٥٨٩.

مەسەلە ی دووهم:

بە درۆ دانانی گەلی سەموودو گەلی عاد، بۆ قیامەت، یان بۆ پۆژی داچڵە کێنەرۆ، فەوتینانی گەلی سەموود بە ھارژنیکی بێرەزاو، گەلی عادیش بە بایەکی زریان ساردو لە سنوور بە دەر، سەرەنجام خەڵکە کە ھەک کۆتەرە دار خورمای کلۆر بە مردوویی تخیل بوو بوون و کەوتبوون:

خو دەفەرموی: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ۝ (٤) فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ۝ (٥) وَأَمَّا عَادُ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝ (٦) سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَنِيَةً أَيَّامٍ ۝ (٧) فَهَلْ رَأَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ۝ (٨)﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە ھەشت بەرگەدا:

(١)- ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾، سەموودو عاد داچڵە کێنەریان بە درۆ دانا، (قارِعَة) یەکیکە لە ناوھەکانی پۆژی دوایی، ھەرۆھەک چۆن (حاقّة) ش یەکیکە لە ناوھەکانی پۆژی دوایی، ئنجا (قارِعَة) ھەک پێشتر گۆمان: لە (قَرَع) ھوھ ھاتو، (قَرَع) یش بریتێ ھوھ شتێک لە شتێک بەدە، زینگی بێ و دەنگی بێ، دەنگێک کە مەرۆف داچڵە کێن، واتە: (القارِعَة: الْقِيَامَةُ الَّتِي تَقْرَعُ النَّاسَ بِالْإِفْزَاعِ وَالْأَهْوَالِ)، ئەو قیامەت و پۆژی دواییە خەڵک دادەچڵە کێن بە ترساندنیان و بە سامناکییەکانی، ئەو شتە سامناکانە تییدا دێنە دی.

بۆیە خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ﴾، لە جیاتی بفرموی: (بالحاقّة)، بۆ ئەوێ بزانری ئەو (حاقّة) یەکیکە لە ناوھەکانی پۆژی دوایی، وێرایی ئەو پۆژی دوایی ناویکی دیکەشی ھەیەو بریتێ لە (قارِعَة)، دیسان بۆ ئەوێ بزانری: وێرایی ئەوێ ئەو کارەساتە ھەک چۆن سزاو پاداشتەکان

دەچەسپىنى و، رووداویکە چەسپاوه، بههه مان شیوه رووداویکی داچله کینه رو
راچله کینه ریشه.

ئىنا خوا ﷻ باسی سه ره نجامی هه ر کام له گه لی سه موودو گه لی عاد
ده کات، ده فهرموئ:

(۲) - ﴿فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلِكُوا بِطَاغِيَةِ﴾، ئىنا هه ر چى گه لی سه موود بوون، به کاره ساتیکی
له سنوور به دهر فهوتیندران، (الطَّائِغِيَّةُ: الْوَاقِعَةُ الْمَجَاوِزَةُ لِلْحَدِّ)، واته: رووداویکی سنوور
به زین، که له قورئان دا: (الصَّيْحَةُ وَالصَّاعِقَةُ وَالرَّجْفَةُ وَالزَّلْزَلَةُ)، هه موو ئه و ناوانه بو ئه و
سزایه ی گه لی سه موودی پی سزا دراوه، به کاره یتران، (صَيْحَةً) واته: هارژن، دهنگیکی
زۆر بیژه ز، (صاعقة) واته: ئاگرو بلیسه یه ک که له ئاسمان بیته خوار، (رَجْفَةً) واته:
داچله کینه رو راچله کینه ریکی گهوره، (زَّلْزَلَةً) واته: له رزاندنه وه، بوومه له رزه، هه موو
ئه و وشانه به کاره یتران بو ئه و به لایه ی خوا بو گه لی سه موودی ناردوه، واش پیده چی
پیشی دهنگیکی گهوره بووبی، دواپی ئه و دهنگه گهوره بوته له رزینه وه، ئه ویش بوته
هوی راته کاندن، ئىنا ئه ویش بوته هوی ئاگریکی بلیسه دار، یان: له ته صلدا ئاگریکی
بلیسه دار بووه و هاتوته خوار بویان و، دهنگیکی گهوره ی لی په یدا بووه، له رزینه وه ی
لی په یدا بووه، ته قینه وه ی لی په یدا بووه، بویه خوا ﷻ له هه ر سووره ته داو، له هه ر
سیاقه دا، وشه یه ک که ته عبیر له لایه نیکی ده کات و له گه ل ئه و دۆخه دا ده گونجی،
هیناویه تی، که به هه موویان دیمه نه که مان چاک ده خه نه بهر چاو، له ته فسیری سووره تی
(الحجر) یش دا، به سه ره هاتی گه لی سه موودمان به ته فصیل باسکرده.

که واته: (طَاغِيَةٍ) واته: له سنوور ده رچوو (بِالصَّيْحَةِ الطَّائِغِيَّةِ)، یان (الوَاقِعَةِ
الطَّائِغِيَّةِ)، هارژنه له سنوور ده رچوو که، رووداوه له سنوور ده رچوو که.

(۳) - ﴿وَأَمَّا عَادٌ فَأَهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ﴾، به لام گه لی عاد به بایه کی زۆر ساردی
به هیزی له سنوور ده رچوو، یان زۆر توند هه لکردوو، فهوتیتران، وشه ی: ﴿صَرْصَرٍ﴾،
به چهند جوړیک مانا کراوه:

أ- (شَدِيدَةُ الصَّوْتِ، لَهَا صَرَصَةٌ تَحْرِقُ بِرَدِّهَا)، ﴿صَرَصَ﴾، یانی: دەنگی بەهێزی هەیە و سپرە سپری دێ، بە ساردییەکی دەسووتینێ.

ب- (شَدِيدَةُ الْهُبُوبِ، شَدِيدَةُ الصَّوْتِ)، بایەك كه زۆر به توندیی هەلیکردبێ و دەنگەکی زۆر بەهێز بێ.

ج- (شَدِيدَةُ الْبَرْدِ)، بایەك زۆر سەخت و سارد بێ.

کەواتە: ئەو بایە بایەك بوو: هەم زۆر سارد بوو، هەم زۆر بەتوندیی هەلیکردو، هەم دەنگەکی زۆر بەهێز بوو، کە دەفەرموێ: ﴿عَاتِقَةٍ﴾، سنووری بەزاندبوو و یاخیبوو بوو بە مل گەلی عاددا (يَعْنِي: عَتَّتْ عَلَى عَادٍ فَمَا قَدَرُوا عَلَى رَدِّهَا وَالْخَلَّاصِ مِنْهَا)، بەسەر گەلی عاددا یاخی بوو بوو لێیان هار بوو بوو، کە نەیان توانی بەرپەرچی بەدەنەوێ لێشی دەر باز بن.

٤- ﴿سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ﴾، (خوا) ملکه چي کردبوو و بەسەریان دا زالی کردبوو.

﴿سَخَّرَهَا﴾، بە مانای ملکه چي کردبوو، کە بۆ خوا ملکه چ بوو، بەلام بۆ گەلی عاد، خوا بەسەریاندا زالیکردبوو (يَعْنِي: سَخَّرَهَا وَسَلَّطَهَا عَلَيْهِمْ)، ملکه چي کردبوو رام و دەستەمۆی کردبوو و بەسەر وانیدا زāl کردبوو، لەوانی بەردابوو.

٥- ﴿سَبَّحَ لَيْلًا وَثَمَنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا﴾، حەوت شەوو هەشت رۆژان، بەردەوام و بێ پسانەو، هەروەها ﴿حُسُومًا﴾، وێرای: أ- بەردەوام، ب- بە مانای برینیش دێ، واتە: دەبیرن، ج- هەروەها بە مانای بێ خێرو نەگەتیش دێ، بایەکی بێ خێرو نەگەت بوو، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿فِي أَيَّامٍ نَّحْسَاتٍ...﴾ (١٦) فصلت، لە رۆژانیکی نەگەت و بێخێردا، یانی: بۆ ئەوان رۆژانیکی نەگەت و بێ خێر بوون، چونکە خۆیان نەگەت و خراپ بوون، ئەگەر نا کات (زمن) لە خودی خۆیدا، چاک و خراپی نیو بێ لایەن (مُحَايَد)ە.

٦- ﴿فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى﴾، {دواي ئەو حەوت شەوو هەشت رۆژە} خەلکە کەت لەویدا بە مردوویی و تخیلی دەدی، ﴿الْقَوْمَ﴾، واتە: خەلکە کە، (أل)کە ی بۆ ناساندنەو

ناساندنی (عهد)ه، واته: خه لکه که، خه لکی گه لی عادت ده بینی ﴿فِيهَا﴾، یانی: ۱- له شارو ولاته که یان دا، ۲- یاخود له سهر زهوی، ۳- یاخود لهو بایه دا، که خوا به سهریدا هه لکردبوون ﴿صَرَعى﴾، (صَرَعى: جَمْعُ صَرِيعٍ أَي: هَلَكِي)، (صَرِيع) به مانای مردوووه، له گه ل مردنیشدا که وتوو و تخیل بوو.

(۷)- ﴿كَانَهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ﴾، وهك كۆته ره دار خورما له كلۆره كان بوون، یاخود: كۆته ره دار خورما كه وتوووه كان، وشه ی ﴿أَعْجَازُ﴾، كۆی (عَجَز)ه، كه به دواوه ی ههر شتیک ده گوتری، لیره ش دا: (يَعْنِي: أَصُولُ النَّخْلِ)، بنكه دار خورمايه كان، (نَخْل)يش ناوی كۆيه بۆ (نَخْلَةً)، یانی: يهك دار خورما، واته: وهك كۆته ره دار خورمايه كان بوون، به لام ئه و كۆته ره دار خورمايه چۆن بوون؟ ﴿خَاوِيَةٍ﴾، ئه ميش ههم به مانای (ساقِطَةً) دى، كه وتوووه كان، ههم به مانای (خَالِيَةً) دى، كلۆرو بۆشه كان ﴿خَاوِيَةٍ﴾، كۆی (خاوي)ه، یانی: بۆش و كلۆر.

(۸)- ﴿فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ﴾، ئايا كه سيكت لى ده بينين، مابى؟ (فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ نَفْسٍ بَاقِيَةٍ)، ئايا هيچ كه سيكت لى ده بينين، له نيويان دا مابى؟ واته: هيچ كه ست نه ده بينى، ئه م پرسيار كردنه پرسيار كردنى نكوو لييليكردنه و وه لامه كه ی له نيو خوى دايه، (بَاقِيَةٍ) لیره دا بۆ نه فس ده چيته وه، یانی: (فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ نَفْسٍ بَاقِيَةٍ)، یاخود (بَاقِيَةٍ) له سهر كيشی (فاعِلَةً) يه و چاوكه، یانی: (فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَقَاءٍ)، ئايا هيچ مانه وهت لى ديتن؟ وهك (طَاغِيَةٍ) و (خَاطِمَةٍ) و (كَاذِبَةٍ) كه به مانای: ياخيبيوون (طُغْيَانٍ) و، درۆ (كَذِبٍ) و، كۆتايى (خَتَمٍ)، دین.

لیره دا مه به ست ئه وه يه: تۆ هيچ كه سيكت له وان نه ده بينى مابى، ئه ويش سى ئه گه رى ههن:

أ- (بَاقِيَةٍ) بچيته وه بۆ وه سفكراوىكى قرتيراو، یانی: (فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ نَفْسٍ بَاقِيَةٍ).

ب- یاخود: (هَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ مَجْمُوعَةٍ بَاقِيَةٍ)؟ ئايا هيچ كۆمه لىكى ماوت لى ده بينين؟.

ج- یاخود: (بَاقِیة) چاوهو به مانای مانهوهیه، ئایا هیچ مانهوهت لی دهبینین؟ نه خیر.

لیره دا دهمهوی ئاماژه بهوه بکهه که له ههندیك تهفسیراندا ههندیك شت دینن، ههندیك له پوونکه ره وانی قورئان باش سه رنجیان نه داوون و لییان ورد نه بوونهوه، نه گهرنا نه ده بوو نهو شتانه بینن، بو وینه: (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) (إِبْنُ عَجِيْبَةَ) (۱)، دهلی:

(وَكَانَتْ أَجْسَامُهُمْ طَوَالًا تَبْلُغُ مِثْلَ ذِرَاعٍ أَوْ مِثْلَيْنِ، وَلِذَلِكَ شَبَّهُوا بِالنَّخْلِ)، واته: که له شه کانیان زور دریز بوون، سه د گهز یاخود دوو سه د گهز ده بوون، بویه چوینراون به دار خورمایانهوه! ده لیم: نه گهر وایی، ده بووایه دارخورما به وانی بچویندرین، چونکه دارخورما نه گهر زور بهرز بی، نهو په ره که ی سی گهز ده بی، یانی: پازده مه تر ده بی، به لام نه گهر نه وانی سه د گهزو دوو سه د گهز، یانی: په نجا مه تر سه د مه تر بووبن، ده بی بلین: دارخورما وه وان ده چی، بویه نهوه نه فسانه یه و هیچ به لگه یه کی له سه ر نیه و پشت نه ستوور نیه، به هیچ به لگه یه ک، هه لبه ته له فره مایشتی پیغه مبه ری خوادا ﷺ هاتوه که ئاده م بالای شه ست گهز بووه، (سِتُّونَ ذِرَاعًا)، به لام نهوه به نسبت ئاده مه وه (عَلَيْهِ السَّلَام) نه ویش وادیاره له هه موو وه چه که ی به قه دو قیافه و بالای به رز تر بووبی، نجا گه یشتو ته شه ست زیراع که ده کات ده وری سی مه تر، به لام نهوه که بالای گه لی عاد سه دو دوو سه د گهز بووبی، واته: چهند هینده ی ئاده میش به رز بووبن، شتی وا له هیچ سه ر چاوه یه کدا نه هاتوه و، هیچ به لگه یه کی له سه ر نیه.

مه سه له ی سییه م:

ههروه ها فیرعه ون و گه له که ی و ئه وان ه ی پیش و انیش، تاوانی گه وره یان کرد، که سه ری پچیان له نیردراوی پهروه ردگاریان کردو، سه ره نجام خوا ﷺ به گرتنیکی له رادده به دهر گرتنی:

خوا ده فهرمو ی: ﴿وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَتُ بِالْخَاطِئَةِ ۖ﴾ (۱) ﴿فَعَصَا رَسُولُ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخَذَةً رَابِيَةً ۚ﴾ (۱۰)

شیگردنه وه ی ئه م دوو ئایه ته، له سئ برگه دا:

(۱) - ﴿وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَتُ بِالْخَاطِئَةِ ۖ﴾، فیرعه ون و ئه وان ه ی پیش وی و هه لگیردراوه کانیش تاوانیان کرد، (خَاطِئَةً) واته: هه له و تاوان، واش پیده چی ئه وه وه سفی وه سفکراویکی قرتیندراو بی، واته: (بِالْفِعْلَةِ الْخَاطِئَةِ)، کرداریکی تاوانیان کرد، یاخود (خَاطِئَةً) هه ره به مانای تاوان (خَطِئَةً) دی، یان (الْخَاطِئَةُ) سیفه تی وه سفکراویکی قرتیندراوه، به لām به کو: (الْأَفْعَالُ الْخَاطِئَةُ)، کرده وه خراپه کانیان کردن.

ده شگونجی (خَاطِئَةً) وه ک پیشتریش باسمان کرد، چاوگ بی، واته: تاوانیان کرد، واته: (خَاطِئَةً) له سه ره کیشی (فَاعِلَةً) یه وه، به مانای چاوگه، وه ک (كَاذِبَةً) و (خَاطِئَةً) و (طَافِيَةً)، وشه ی ﴿وَمَنْ قَبْلَهُ﴾، واته: ئه وان ه ی له پیش ویشدا بوون، که هه موو گه له کان ده گریته وه، ئه وان ه ی پیش فیرعه ون بوون، ئه وه گه له یاخیانه، خویندراویشه ته وه: (وَمَنْ قَبْلَهُ)، واته: ئه وان ه ی له لای ویه وه بوون (وَمَنْ عِنْدَهُ)، که مه به ست پیی دارو ده سته که یه تی، واته: ئه وان ه ی له گه لیدا بوون له شوینکه و تووان و سه ربازه کانی، (الْمُؤْتَفِكَاتُ) وه ک پیشتریش گوتمان: هه لگیردراوه کان (الْمُنْقَلِبَاتُ) مه به ست پیی شارو ئاوه دانیه کانه که لووطیان (عَلَيْهِ السَّلَام) بو ره وان ه کرابوو، دیسان (الْمُؤْتَفِكَاتُ) یش سیفه تی

وہ سفرکراویکی قرتیندراوہ، یانی: (المُدُنُ الْمُؤْتَفِكَاتِ، الْقُرَى الْمُؤْتَفِكَاتِ)، یان (الْقُرَى الْمُتَقَلِّبَةِ، الْمُدُنُ الْمُتَقَلِّبَةِ) ئاوەدانییە هەلگێردراوہکان، سەرەوبن کراوہکان، ئەوانە چییان کرد؟

(۲)- ﴿فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ﴾، سەرپێچییان لە نێردراوی پەروەردگاریان کرد، واتە: هەر کۆمەلگایەک لەوانە سەرپێچییان کرد؟ لەو پێغەمبەرەى خوا ﷺ، کە وەك نێردراو نوێنەرى خۆى بۆى نارد بوون.

ئنجایا خوا چى لێکردن؟

(۳)- ﴿فَأَخَذَهُمُ أَخَذَةً رَّابِيَةً﴾، (خوایش ﷺ) یەكسەر دواى ئەو بەگرتنیکی زیڤە گرتنى. (ف) بۆ بەدواداهاستن (تعقيب)، یاخود بۆ جەزا (جزاء)یە، یانی: لە سزای ئەو هەدا خوا گرتنى، گرتنیکی زیڤە، (رَّابِيَةً أَيْ: زَائِدَةٌ فِي الشَّدَّةِ)، لە سەختیدا زۆر زیاد بوو (كَمَا زَادَتْ قَبَائِحُهُمْ فِي الْقُبْحِ)، وەك چۆن خراپەکانى وان لە دزیوییدا زیڤەییان هەبوو، ئەو سزایەش کە خوا ئەوانى پى سزادا، زیڤەیی هەبوو لە سەختى دا، دەگوترى: (رَبُّ الشَّيْءِ يَبِّئُ أَيْ: زَادَ يَزِيدُ)، شتەكە زیادى کرد، زیاد دەکات.

وشەى ﴿رَّابِيَةً﴾، ناوی بکەر (اسم فاعل)ە، لە (رَبِّي يَرْبُوا) هەو هاتو، بەلام لێرەدا خوازراو هەو بۆ سەختى و ناپەهەتیی و توندی.

دواى ئەو هەى خواى کاربەجى باسى ئەزموونى تال و سەرەنجامى دژوارى، هەر کام لە گەلى عادو سەموودى کرد، ئنجا باسى فیرعەون و ئەوانى پیش فیرعەونى کرد، یاخود ئەوانەى لە گەل فیرعەوندا بوون، هەر وەها شارو ئاوەدانییەکانى کە لووطیان (عَلَيْهِ السَّلَام) بۆ رەوان کرا، کە وەك چۆن ئەوان زگماکی خۆیان هەلگێرا بوو، لە جیاتی ئەو هەى پیاویان لە گەل ئافرەتدا غەریزەى جینسى خۆى تیر بکات و بە شیوەیەکی شەرعی، ئەوان هەلسابوون نێربازیان دەکرد، ئەوان

فەطەرەتی خۆیان هەلگێرا بوو، خۆی پەرورەدگاریش ئاوەداننیه کانی ئەوانی
 هەلگێرانەو (الجزء من جنس العمل)، وەك زانیان گوتووینە: سزاو تۆلە بەپێی
 جۆری کردەو هەکەیه.

مه سه له ی چواره م:

خوای میهره بان له کاتی له سنوور دهرچوونی ئاو و توفانی نووحدا (عَلَيْهِ السَّلَام) مروّقه کانی له کهشتیه به نّیو ئاو رویشتوو کهدا هه لگرتن، تاگو ئهو کهشتیه و به سه رهاته که ی بۆیان بیته بیر خه ره وه وه، هه ر گوئی ه کی تیگه یشتوو تیپگات و وه ریگری و، لّی به هره مه ند بّی:

خو ده فره موّی: ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكِ فِي الْبَارِيَةِ ۝۱۱ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَبَعَثْنَا أَذْنَ وَعِيَةً ۝۱۲﴾

شیکردنه وه ی ئه م دوو ئایه ته، له سئ برگه دا:

(۱) - ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكِ فِي الْبَارِيَةِ﴾، بیگومان ئیمه کاتیک ئاوه که له سنوور دهرچوو، یاخی بوو، له (کهشتیه به نّیو ئاو) رویشتوو کهدا هه لمانگرتن، (الطُّغْيَانُ: مُسْتَعَارٌ لِلشَّيْءِ الْخَارِقَةِ تَشْبِيهاً لَهَا بِطُغْيَانِ الطَّاغِي)، لیره دا که ده فره موّی: ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ﴾ (طُّغْيَان) یاخیبوون، خوازاوه ته وه بۆ سه ختی و توندی یاسادری ئاوه که، که چوئراوه به یاخیبوونی بابای یاخییه وه، واته: وه ک چۆن که سیک یاخی ده بّی و له سنوور دهرده چّی، ئهو ئاوه ش بوو به لافاوو توفانی که به توفانی نووح مه شهووره و له سنوور دهرچوو، ئیمه ش کاتیک ئاوه که له سنوور دهرچوو و زۆر بوو، ﴿حَمَلْنَاكِ فِي الْبَارِيَةِ﴾، ئیوه مان له رویشتوو کهدا هه لگرت، له و شته دا که به نّیو ئاودا ده روا ت، مه به ست له ﴿الْبَارِيَةِ﴾، کهشتیه رویشتوو که (السَّفِينَةُ الْجَارِيَةِ) یه، و (جَارِيَةِ) سیفه ی وه سفکراویکی قرتیندراوه، یانی: له نّیو کهشتیه به نّیو ئاودا رویشتوو کهدا هه لمانگرتن، (الْجَارِيَةِ) ئه وه یه که به نّیو ئاودا ده روا ت (جَرَى الْمَاءُ، وَجَرَى فِي الْمَاءِ)، ئاوه که رویش ت و، به نّیو ئاوه کهدا رویش ت، که واته: (جَارِيَةِ) هه ر دیاره که کهشتیه، خوای کاربه جّی له جیاتی ئه وه ی بفرموّی: ﴿إِنَّا حَمَلْنَاكُمْ فِي السَّفِينَةِ الْجَارِيَةِ فِي الْمَاءِ﴾، هه ر فره موویه تی: ﴿فِي الْبَارِيَةِ﴾، چونکه ئه وه ی به نّیو ئاودا ده روا ت، هه ر کهشتیه،

وشەى ﴿طَغَا﴾، مانا ئەصلییه کەى خۆى: (إِرْتَفَعَ وَعَلَا)، ئاوە کە هەلساوەرز بۆوەو لە سنوورى ئاسایى و سرووشتى خۆى چوووە دەر، هەندىك لە زانایانىش گوتووایانە: (طَغَا عَلَى الْمَلَائِكَةِ الْخِزْنَةَ لِعَظْمِهِ لِلَّهِ، فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى حَبْسِهِ)، ئاوە کە لە ئەو فریشتانەى کۆکەرەوێى ئاون و سەرپەرشتیارى ئاون، یاخیبوو، وەك تووڕە بوون لەبەر خوا، لەوانەى لە خوا پەروەردگاریان یاخیبوو بوون، بۆیە فریشتەکان دەرەقەتى نەهاتن کە کۆنتڕۆلى بکەن! بەلام من ئەو مانایەم پێ هەلەیهو لەپراستییدا هیچ شتێك لەو فریشتانەى سەربازى خوان، یاخی نابێ و، مانایە کەى هەر ئەوێە کە ئەو ئاوە زۆر لە سنوور دەرچوووە، لە سنوورى ئاوى ئاسایى کە ئیمە دەیینین، بۆ سزادانى ئەوانەى سنوورەکانى خویان بەزاندبوون.

(٢)- ﴿لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً﴾، بۆ ئەوێ ئەو کەشتییه (یان ئەو بەسەرھاتە) بۆ ئێوە بکەینە بیرخەرەووە (ئەى خەلکینە!)، (قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: كَانَتْ أَلْوَا حَهَا عَلَى الْجُودِيِّ، وَالْمَعْنَى: أَبْقَيْتُمْ لَكُمْ تِلْكَ الْخَشَبَاتِ حَتَّى تَذْكُرُوا مَا حَلَّ بِقَوْمِ نُوحٍ، وَإِنْجَاءَ اللَّهِ آبَاءَكُمْ) (١).

ئیینو جوڕەیح گوتووێەتى: تەختەکانى (واتە: پاشماوێ کەشتییه کە) لەسەر چیای جوودى مابوونەو، یانى: ئیمە ئەو تەختانەمان (کە شوێنەواری ئەو کەشتییه بوون) هیشتبوونەو، تاكو ئێوە ئەوێ بەسەر گەلى نووح هاتووە، چۆن خوا باب و باپیرانى ئێوە دەر باز کردو، بیرى لى بکەنەو و یادى بکەنەو.

ئیمە بەسەرھاتى نووح (عَلَيْهِ السَّلَام) و گەلە کەیمان لە تەفسیری سووڕەتى هووددا بە درێژى باسکردو، لە کاتى تەفسیر کردنى سووڕەتى (العنكبوت) یشدا، ئەو ئایەتە موبارە کەى دەفرموى: ﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَبَ السَّيْفِينَةَ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ (١٥) العنكبوت، واتە: نووح خۆى و هاوێلانى کەشتییه کەمان دەر باز کردن و کردمان بە نیشانە بۆ جیهانیان، لەوێ باسمان کردو، کە

شوئنه‌واری ئه‌و که‌شتیه، ئیستاش له‌سه‌ر چیا‌ی جوودی‌ی ماوه، هه‌ندی‌ک له‌ زانیان گوتوو‌یان: پێشینه‌کانی ئه‌و ئۆمه‌ته‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ شوئنه‌واره‌که‌یان بێنیه، ئنجا وه‌ک له‌ ته‌فسیری سووره‌تی هووددا باس‌م کردوه، له‌ پێی مانگه ده‌ستکرده‌کانه‌وه که ته‌ماشایان کردوه، ئیستاش شوئنه‌واری ئه‌و که‌شتیه له‌سه‌ر چیا‌ی جوودی‌ی ماوه، له‌وێ به‌ ته‌فصیل باس‌م کردوه، ئه‌ندازه‌ی که‌شتیه‌که‌ش: درێژی و پانی و به‌رزی و چه‌ند قات بووه‌و، چۆن بووه‌و، به‌راورد کردنی له‌گه‌ڵ ئه‌و زانیاریانه‌ی له‌ په‌یمانی کۆندا، ئیستاش هه‌ن له‌گه‌ڵ شوئنه‌واری ئه‌و که‌شتیه‌دا که ئیستاش ماوه‌ته‌وه، باس‌مان کردوه که پێکه‌ڵپێک و وه‌ک په‌کن.

خو‌اش ده‌فه‌رمو‌ی: ئه‌وه‌مان بو‌و کردن به‌ بیرخه‌روه‌ ئه‌و که‌شتیه، یاخود: به‌سه‌رهاتی نووح (عَلَيْهِ السَّلَام) و گه‌له‌که‌ی تا‌کو بو‌تان بێته‌ مایه‌ی پوند و عیبه‌ت.

(۳) - ﴿وَتَعِیَّا أَذُنٌ وَعِیَّةٌ﴾ هه‌روه‌ها تا‌کو گوئی‌ه‌ک که وه‌رگه‌، وه‌ری بگر‌ی، یانی: بو‌ ئه‌وه‌ی گوئی‌ه‌ک که بیه‌رو پارێزه‌ره، بو‌ ئه‌وه‌ی له‌ لای خواوه‌ هاته‌وه، بپارێژی و هه‌لبگر‌ی، چونکه وه‌حیی بریتیه له‌ زانیاری هه‌بوون به‌ بیستراوه‌کان، واته: بو‌ ئه‌وه‌ی هه‌ر که‌سێک خاوه‌نی هێزێکی بیستنی پارێزه‌ر بێ و تیگه‌یشتوو بێ، ئه‌و هه‌واله‌ بزانی و سه‌ره‌نجام لێی به‌هه‌رمه‌ند بێ، چونکه هه‌وال زۆرن، به‌لام گو‌یی وه‌رگر که‌من و، په‌ند زۆرن، به‌لام په‌ند وه‌رگر که‌من!

خوا به‌ لوتف و که‌ره‌می بێ سنووری خو‌ی ئیمه‌ له‌و که‌سانه‌ بگ‌یر‌ی که گوئی‌ه‌کی وه‌رگرمان هه‌ب‌ی و، عه‌ق‌لێکی په‌ند وه‌رگرمان هه‌ب‌ی، خوا به‌ لوتف و که‌ره‌می بێ هاوتای خو‌ی ئیمه‌ له‌و که‌سانه‌ بگ‌یر‌ی، که په‌ند له‌ هه‌له‌و که‌م و کو‌ریه‌کانی خه‌ل‌ک وه‌رگرین و، به‌مانپارێژی له‌وه‌ی بینه‌ په‌ندی‌ک خه‌ل‌ک ده‌رسمان لێ وه‌رگر‌ی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ددرسی دووډم ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان بیست و پێنج (۲۵) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۱۳) - (۳۷)، هەر (۲۵) ئایەتەکش لە بارەی پۆزی دوواییەو، بە هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و هەڵسانەو (السَّاعَةُ وَالْقِيَامَةُ) و، رانویترانی مروژان بۆ لێرسرانهو، وەرگرتنەوێی برۆادارانێ چاکەکار لیستی کردەوێکانیان بە دەستی راستیان و، بێبروایی خراپەکاریش بە دەستی چەپیان، سەرەنجام نیشتەجێ بوونی برۆاداران لە بەهەشتدا، بێبروایان لە دۆزەخدا، تۆزێک بە درێژیی باسکردنی ئەو ئازار و مەینەتییهی دۆزەخییهکانی تێدان، لەگەڵ هۆکاری چوونە ئێو دۆزەخیان و، بەو جوۆرە سەختە سزا درانیان.

﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ۚ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ۚ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۚ﴾ (۱۵) ﴿وَانشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ۚ﴾ (۱۶) ﴿وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَّةٌ ۚ﴾ (۱۷) ﴿يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ۚ﴾ (۱۸) ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوْقِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَقُولُ هَٰؤُلَاءِ أَقْرَبُ أَكُنِيَّةٌ ۚ﴾ (۱۹) ﴿إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلْقٍ حِسَابِيَّةٍ ۚ﴾ (۲۰) ﴿فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۚ﴾ (۲۱) ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۚ﴾ (۲۲) ﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ۚ﴾ (۲۳) ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ۚ﴾ (۲۴) ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوْقِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ ۖ فَقُولُ بَلَّغْنِي لِمَ أُوتِ كِتَابِيَّةٌ ۚ﴾ (۲۵) ﴿وَلَمْ أَدرِ مَا حِسَابِيَّةٌ ۚ﴾ (۲۶) ﴿بَلَّغْتَهَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ ۚ﴾ (۲۷) ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَّةٌ ۚ﴾ (۲۸) ﴿هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ ۚ﴾ (۲۹) ﴿خَذُوهُ فَعْلُوهُ ۚ﴾ (۳۰) ﴿ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ۚ﴾ (۳۱) ﴿ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ۚ﴾ (۳۲) ﴿إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ۚ﴾ (۳۳) ﴿وَلَا يَحْضُرُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ ۚ﴾ (۳۴) ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَا حَمِيمٌ ۚ﴾ (۳۵) ﴿وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ۚ﴾ (۳۶) ﴿لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ۚ﴾ (۳۷)

مانای دهقاو دهقی ئایه تهکان

{هەر کات فوو بە کەرەنادا کرا، یەك فوو (١٣) زهویی و چیا یه کانیش
 هه لگیان (بهرز کرانه وه) و یەك پیکدادان، پیکدادان (وردو خاش کران) (١٤)
 ئنجا لهو رۆژهدا کاره ساته (بی وینه) که پرویدا (١٥) ئاسمانیش شەق و پەق
 بوو، سەرەنجام ئەو (ئاسمان) لهو رۆژهدا بیهیزو له بهر یه کهه لوه شاوه (١٦)
 فریشتەکانیش له سەر لیوارو قهراغه کاننی و، لهو رۆژهدا عەرشی پهروهردگارت
 ههشت له سهریانه وه هه لیده گرن (١٧) لهو رۆژهدا (ئیوهی مرووف) راده نوێرن،
 هیچ (کرده وه یه کی) شیردراوه تان له خوا په نهان نابی (١٨) هەر کەس
 نووسراوه که ی بدریته وه دهستی راستی، دهلی: ها بیگرن نووسراوه که م بخویننه وه!
 (١٩) بیگومان من ده مزانی که تووشی لیپرسینه وه که م ده بم (٢٠) ئنجا ئەو
 جوړه که سه له ژبانیکی پر ره زامه ندیی دایه (٢١) له باخیکی بلنددا (٢٢) میوه و
 به ره کافی نیزیکن (٢٣) پیاو ده گوتری: بخوون و بخوونه وه به ئاسووده یی و بی
 گرفت، به هوئی ئەوه وه که (کرداری باش) له رۆژانی رابردوودا پیشتانخستوه (٢٤)
 به لام که سیك نووسراوه که ی بدریته وه دهستی چه پی، دهلی: خوژگه نووسراوه که مم
 وه نه گرتایه وه (٢٥) ههروه ها نه مزانیایه لیپرسینه وه که م چیه و چونه؟ (٢٦) ئەو
 بریا مردنه که م کو تایی پی هینەر بووایه (٢٧) سامانه که م سوودی پی نه گه یاندم (٢٨)
 ده سه لاته که مم (فهوتا) له دهستم چوو (٢٩) (به فریشتان ده گوتری: بیگرن ئنجا
 کوۆی بکه ن (٣٠) دوایی بیخه نه ئیو دۆزه خه وه (٣١) دوایی بیخه نه ئیو زنجیریکه وه
 درێژییه که ی هه فتا گه زه (٣٢) چونکه ئەو بپروای به خوای مه زن نه بوو (٣٣) هانی
 خه لکیشی نه ده دا له سەر خواردن پیدانی نه دار (٣٤) ئەمروش لی ره هیچ دۆستیکی
 دلسۆزی نه (٣٥) ههروه ها هیچ خوراکیکیشی نه جگه له زووخوا (٣٦) ئەویش
 ته نیا تاوانباران ده بخوون (٣٧).

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْصُّورُ): (قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ)، (صُور): (من به که په نا مانام کردوه)، قوچیکه فووی پێدا ده کری، واته: له شیوهی قوچ دایه، فریشتهیه که به ناوی ئیسرافیل، یان (صاحبُ القرن) وه که له فه رمایشتی پیغه مبه ردا هاتوه ﷺ فووی پێدا ده کات، جاری یه که م فووی پێدا ده کات، ئاخیر زه مان ده قه ومی و، جاری دووهم فووی پێدا ده کات، قیامه ت دیته ئاراوه.

(دَكَّةُ): (الدَّكُّ: الْأَرْضُ اللَّيِّنَةُ السَّهْلَةُ، دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا: جُعِلَتْ مِمَّنْزِلَةِ الْأَرْضِ اللَّيِّنَةِ)، وشه ی (دَكَّ) به زه وییه کی نه رمی ئاسان ده گوتری، ده گوتری: (دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا) واته: زه وییه که وه که زه وییه کی نه رم و ئاسانی لیکرا، ورد و خاش کرا، ئنجا شتیک که وردو خاش ده بی، نه رم ده بی و زبری نامینی.

(الْوَاقِعَةُ): (الْوُقُوعُ: ثُبُوتُ الشَّيْءِ وَسُقُوطُهُ)، (وُقُوع): بریتیه له چه سپانی شتیک و که وتنه خواری شتیک، (الْوَاقِعَةُ) کاره ساته که، رووداوه که که روو ده دات.

(وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ): ئاسمان له ت و په ت بوو، (السَّقُّ: الْخَرْمُ الْوَاقِعُ فِي الشَّيْءِ، قِيلَ: شَقَّقْتُهُ بِنَصْفَيْنِ)، (شَقَّ): بریتیه له قلیشیک که له شتیکدا ده بیت، ده گوتری: (شَقَّقْتُهُ بِنَصْفَيْنِ)، واته: قلیشاندم بو دوو له ت، یان له تم کرد.

(وَاهِيَةٌ): (الْوَهْيُ: شَقُّ فِي الْأَدِيمِ وَالْثَوْبِ وَنَحْوِهِمَا، وَكُلُّ شَيْءٍ اسْتَرْخَى رِبَاطُهُ فَقَدْ وَهِيَ)، (وَهِيَ): به مانای بیهیزی و نه رم و شلی دیت، (شَقُّ فِي الْأَدِيمِ وَالْثَوْبِ وَنَحْوِهِمَا)، (وَهِيَ): بریتیه له له ت کردنی چه رم و پو شاک و وینه ی ئه وان، هه ر شتیک که داده که وێ، یا خود ئه و شتانه ی رایانگرتوه، راگره کانی بیهیز ده بن، ده گوتری: (وَهِيَ)، ئاسمانیش له و روژده دا بیهیزو له ت و په ت ده بی.

(وَأَمْلَكَ): (الْمُتَوَلَّى مِنَ الْمَلَائِكَةِ شَيْئًا مِنَ السِّيَاسَاتِ، يُقَالُ لَهُ: مَلِكٌ، وَمِنْ الْبَشَرِ يُقَالُ لَهُ: مَلِكٌ، فَكُلُّ مَلِكٍ مَلَائِكَةٌ، وَلَيْسَ كُلُّ مَلَائِكَةٍ مَلِكًا، نَحْوُ مَلِكِ الْمَوْتِ)، (مَلِكٌ): بریتیه لهو فریشتانه ی کاروباریکیان پی سپردراوه، هه ر فریشتهیه ک کارو باریکی پی سپردرا، پیی دهگوتری: (مَلِكٌ) و، نهگه ر مروّف بی پیی دهگوتری: (مَلِكٌ)، واته: حوکمران، کار به دهست، ئنجا هه موو مهله کیك مهلائیکهیه، به لام مه رج نیه هه موو مهلائیکهیه ک مهله ک بی، واته: مه رج نیه هه موو فریشتهیه ک سه رپه رشتییکردن و کاروبار هه لسو وړاندنی پی سپردرابی، په نگه کاریکی جیبه جیکردن (تنفیذ) ی پی سپردرابی، وهک (مَلِكُ الْمَوْتِ)، فریشته ی مه رگ.

(أَرْجَاهَا): (أَرْجَاءُ: جَمْعُ رَجَا، رَجَا الْبِرَّ وَالسَّمَاءَ: جَانِبُهَا)، (أَرْجَاءُ) كَوَى (رَجَا) يَه، (رَجَا) به مانای قه راغ و لیواره، دهگوتری: (رَجَا الْبِرَّ)، واته: قه راغی بیره که، یان (رَجَا السَّمَاءَ)، واته: لیواری ئاسمان (أَرْجَاءُ) ته نیشته کان.

(تُعْرَضُونَ): راده نویژین، ده هیژینه گوپی، (عَرَضْتُ الشَّيْءَ عَلَى الْبَيْعِ، وَعَلَى فُلَانٍ، وَلِفُلَانٍ)، دهگوتری: (عَرَضْتُ الشَّيْءَ عَلَى الْبَيْعِ) شته که م بو فروشتن رانواند، (عَرَضْتُ الشَّيْءَ عَلَى فُلَانٍ وَلِفُلَانٍ)، شته که م پیشانی فلانکس داو، بوم رانواند، وهک له سوورپه تی (البقرة) دا هاتوه: ﴿ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ...﴾ (۲۱) ﴿البقرة﴾، خوا ناوه کانی پیشانی فریشته کان دان، واته: ناوبراوه کانی رانواندن له سه ریان، که ناوه کانیانی پی بفرموون.

(خَافِيَةً): (خَفِيَ الشَّيْءُ خُفْيَةً: إِسْتَرَّ، وَخِفَاءُ: مَا يُسْتَرُّ بِهِ كَالْغِطَاءِ)، (خَافِيَةً)، واته: په نهان، دهگوتری: (خَفِيَ الشَّيْءُ خُفْيَةً)، واته: شته که په نهان بوو، شیردراپه وه، (خِفَاءُ) هه ر شتی که که شتیکی پیداپوشری، وهک (غِطَاءِ) واته: (خِفَاءُ) و (غِطَاءِ) هه ردووکیان به مانای شتیکن شتیکیان پی داپوشری و په نهان بکری.

(هَآؤُمْ): (هَاءٌ: لِلتَّنْبِيهِ وَهَاءٌ كَلِمَةٌ فِي مَعْنَى خُذْ، وَهُوَ نَقِیضُ: هَاتِ أَي: أَعْطِ)، (هَآؤُمْ) واته: ها بگرن، (ها) بو ئاگادار کردنه وهیه، هه روها وپرای ئه وهش

(ها) وشهیه که به مانای گرتن و پیچه وانهی (هات) یه، واته: بینه، مدهیه، به لام
(ها) واته: (خُذْ) بگره، ئنجا (هَآؤُم) بۆ کۆیه، واته: ها بگرن، ﴿هَآؤُمُ اقْرَءُوا
کِتٰبَکَ﴾ ها بگرن، نوو سراوه کهم بخویننه وه.

(قُطُوفُهَا): (الْقُطُوفُ: جَمْعُ قِطْفٍ، وَهُوَ الْمَقْطُوفُ، جَمْعُهُ قُطُوفٌ)، (قُطُوف)
کۆی (قِطْف) ه، (قِطْف) یش به مانای (مَقْطُوف) ه، واته: چنراو، لیکراوه، کهواته:
(الْقِطَافُ: جَنِي الثَّمَرَةِ)، چنراوی ئه و میوه یه ده چنری، یاخود (قِطَاف) چاوگه و
واته: چینی میوه، لیکردنه وه ی میوه، (قِطْف) تاکه که یه تی (قُطُوف) کۆیه که یه تی،
واته: میوه چنراوه کان.

(هَنِئًا): (الْهَنِيءُ: كُلُّ مَا لَا يَلْحَقُ فِيهِ مُشَقَّةٌ وَلَا يَعْقُبُ وَخَامَةً)، (هَنِئِ) هه
شتیکه زه حمه تی به دوا دا نه یه ت و، دهر دو ئازاری لی نه که ویتته وه، (خوار دنیك
که نار هه تی و گرفت ی به دوا دا نه یه ن).

(أَسْلَفْتُمْ): پیشتانخستوه، (السَّلفُ: الْمُتَقَدِّمُ، أَسْلَفْتُمْ أَي: قَدَّمْتُمْ)، (سَلَف) یانی:
پیشوو، رابردوو، (أَسْلَفَ) واته: پیشیخت و نه ناجمی دا، کهواته: (مَا أَسْلَفْتُمْ)
واته: به هو ی ئه وه وه که پیشتر کردووتانه له دیادا، یانی: کاره چاکه کان و
پیشتانخستوون.

(الْخَالِيَةِ): (الْمَاضِيَةِ)، رابردوو وه کان، ﴿فِ الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾ له رۆژه رابردوو وه کاند،
مه به ست ژیا نی دنیا یه، ده گو تر ی: (خَلَا الزَّمَانُ أَي: مَضَى وَذَهَبَ)، کات تپه ری و
رابرد.

(الْقَاضِيَةِ): (الْمَوْتُ)، (يُقَالُ ضَرَبَهُ ضَرْبَةً قَاضِيَةً أَي: مُمِيتٌ)، واته: لیدا به لیدانیکی
یه کجاره کی، یاخود: لیدانیکی کۆتایی پیهینه ری لیدا، واته: مرینه ر، کهواته:
﴿يَلِيَّتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ﴾، واته: (يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْمَوْتَةُ مَوْتَةً قَاضِيَةً)، بریا مردنه کهم
مردنیکی یه کجاره کی بووایه، واته: زیندوو کرانه وه ی به دوا دا نه هاتبا یه.

(سُلْطَانِيَّة): دهسته لاته کهم، (السَّلَاطَةُ: التَّمَكُّنُ مِنَ الْقَهْرِ، سَلَّطَهُ فَتَسَلَّطَ، وَسُمِّيَ الْحُجَّةُ سُلْطَانًا)، (سَلَاطَةً) بریتیه له دهستر ویشتووی به هوی بالادهستییه وه، ده گوتری: (سَلَّطَهُ فَتَسَلَّطَ)، زالمکرد، تهویش زالبوو، (وَسُمِّيَ الْحُجَّةُ سُلْطَانًا)، به لگه پی گوتراوه: (سُلْطَان)، چونکه دهسته لاتی هیه به سهر عه قل و دلی به رامبه ره که دا، ته گهر له هه قی بگه ری.

(فَعْلُوهُ): نجا کوئی بکهن، (الْعُلُّ: مُخْتَصَّصٌ بِمَا يُقَيَّدُ بِهِ فَتُجْعَلُ الْأَعْضَاءُ وَسْطَهُ وَجَمْعُهُ أَغْلَالٌ)، (عُلَّ): تاییه ته به وه وه که مروقی پی کوئ ده کری، ته نداهه کان ده خرینه نیوه راستیه وه (به تاییه ت گهر دن و ده ست و پی)، به (أَغْلَال) کو ده کری ته وه، (عُلَّ) کوئ، جاری وایه وه که له بچه له ده ستان ده کری و دهسته کان ده خرینه نیوی، یان پییه کان ده خرینه نیوی، جاری واشه ده خرینه گهر دن وه، بو ته وه ی تهو گهر دن به رز بی و نه توانی سهر دانوینی، یا خود مل بسوورینی به ملاو لادا.

(ذَرَعَهَا): (الذَّرَاعُ: الْعُضْوُ الْمَعْرُوفُ يُعْبَرُ بِهَا عَنِ الْمَذْرُوعِ أَي: الْمَذْرُوعُ بِالذَّرَاعِ، وَالذَّرْعُ بَسْطُ الْيَدِ)، (ذِرَاع): تهو ته نداهه ناسرا وه یه، باسک، له په نجه کانی دهسته وه تاکو ئانیشک، پی ده گوتری: (ذِرَاع)، هه ندیکیش ده لین: له په نجه کانه وه تاکو بن هه نگل پی ده گوتری: (ذِرَاع)، به لام ته گهر هه ردوو ده ست بلاو بکه یه وه، پی ده گوتری: (باع) بال، (ذِرَاع)، به کوردی ده گوتری: گهر، که ده وری نیومه تره.

به کورتی: (ذِرَاع) به کوردی ده گوتری: باسک یان گهر، دواپی به کار هی تراوه بو پیوراویک به باسک (مَذْرُوع)، شتیک که به باسک ده پیوری، (ذَرْع) یش بریتیه له بلاو کردنه وه ی هه ردوو ده ست و کردنه وه یان و ته گهر هه ردوو ده ست بکری نه وه بال (باع) ه، به لام ته گهر ته نیا یه که ده ست بی (ذِرَاع) ه، بویه له فهرمووده ی پیغهمبه ردا هاتوه که خوا هاتوه له فهرمایشتی قودسییدا ده فهرمووی: {وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي ذِرَاعًا تُقَرَّبُ إِلَيْهِ بِأَعْيَا} (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۶۹۷۰،

ومسلم: ۲۶۷۵)، ئەگەر بەندە باسکىڭ بۆلەم بى، مەن بائىك بۆلەم دەچم، لىي نىزىك دەمەو.

(فَأَسْأَلُكَ): (السُّلُوكُ: النَّفَازُ فِي الطَّرِيقِ)، ماناى بىنەرتى (سُلُوك) بىرتىيە لە بەرىدا رۆيشتن، كەوتنە نىو رى، (فَأَسْأَلُكَ) واتە: ئەو كەسە بىخەنە نىو زنجىرەكەو دەو زنجىرەكەى لى بئالەن، با ئەو بچىتە نىو.

(وَلَا يَحْضُ): (الْحَضُّ: التَّحْرِيطُ كَالْحَثِّ، إِلَّا أَنَّ الْحَثَّ يَكُونُ بِسَوْقٍ وَسَيْرٍ، وَالْحَضُّ لَا يَكُونُ بِذَلِكَ)، (حَضَّ) هاندان، وەك (حَثَّ) واى، بەلام (حَثَّ) ئەو دەيە كە لەگەڵ وەپىش خۆدان و رۆياندن بى، بەلام (حَضَّ) مەرج نىە بە پىش خۆدانەو بى و بىرتىيە لە هاندان.

(حَمِيمٌ): (الْحَمِيمُ: الْمَاءُ الشَّدِيدُ الْحَرَارَةِ، وَالْقَرِيبُ الْمُشْفِقِ)، (حَمِيمٌ) لە ئەسەدا بە ئاوىكى زۆر گەرم دەگوترى، بەلام دواىى خواراوەتەو بۆ نىزىكىكى دلسۆزو دىگەرم بۆ مرووف، چ خزم بى چ بىگەنە بى، چونكە لە قورئاندا دەفەرموى: ﴿وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ﴾ (الشعراء)، هەروەها برادەرى دىگەرم و دلسۆزم نىيە.

(غَسَلَيْنِ): (الغسلين: غَسَّالَةُ أَبْدَانِ الْكُفَّارِ)، چلك و شۆراوى جەستەى بىپروايەكانە، ياخود: كىم و زووخوايانە.

(الْخَطِئُونَ): گوناھباران، تاوانباران (خَطِئاً يَخْطِئُ خَطِئاً وَخَطَأً، الْخِطَاءُ وَالْخَطَأُ: الْعُدُولُ عَنِ الْجِهَةِ، وَأَخْطَأَ فَهُوَ مُخْطِئٌ إِخْطَاءً، مَنْ أَصَابَ فِي الْإِرَادَةِ وَأَخْطَأَ مِنَ الْفِعْلِ، لَكِنْ خِطَأَ أَنْ تُرِيدَ غَيْرَ مَا تُحْسِنُ، فَتَفَعَّلَهُ)، (خَطِئاً يَخْطِئُ خَطِئاً وَخَطَأً)، واتە: گوناھى كرد، گوناھ دەكات، گوناھ كردن، (خِطَأُ) و (خَطَأُ) هەردووکیان بە ماناى گوناھ كردن و، لە ئەسەدا زمانى عەرەبىیدا بە ماناى لادانن لە رى، لەولایەى كە راست و چاكە، بەلام (أَخْطَأَ فَهُوَ مُخْطِئٌ إِخْطَاءً)، ئەمە بە ماناى هەلەى كرد، هەلە دەكات، هەلە كردن، يانى: كەسێك كە لە وىستندا دەپىكى و لە كرداردا هەلە دەكات، واتە: كەسێك كە مەبەستى نىە گوناھ بكات، بەلام لە كرداردا هەلە دەكات، هەر

چەند بە دَل نایەوێ هەلەو گوناح بکات، بەلام (خاطيء) کەسێکە بە نیەت و بە کرداریش گوناح و هەلە دەکات، (خَطَأً: أَنْ تُرِيدَ غَيْرَ مَا تُحْسِنُ، فَتَفْعَلُهُ)، (خِطَأً) ئەوێشە شتێک بزانێ باش نیەو خراپە، کەچی بتهوێ و ئەنجامیشی بدەێ.

مانای گشتیی نایەتەکان

ئەم بیست و پێنج (۲۵) نایەتە موبارەکە، هەموویان تەرخانکراون بۆ باسی رۆژی دوايي، هەلبەتە نایەتەکانی سەرەتاش، ئەو دوازدە نایەتەیی پێشتر باسمان کردن، ئەوانیش چاو پێداگیرانیکی میژوو بوون و، خوا ﷻ سێ جارێ وشەیی (حاقّة) ی لە سێ نایەتاندا دووبارە کردەو، ئنجایە کسەر هاتە سەر باسی گەلی سەموودو گەلی عاد، دواتر گەلی فیرعەون و ئەوانەیی لەگەڵی بوون، یاخود ئەو کۆمەلگایانەیی لەپیشیەو بوون، هەروەها شارە هەلگیر دراوێکان، ئەو چوار گەلی ناویان هێناوێ گەلە پێشووەکانیش، هەموویان بپروابوون بە (قارعة)، واتە: ئەو کارەساتەیی خەلک دادەچلەکینی و رادەچلەکینی، کە مەبەست پێی رۆژی دواييە، ئنجایە دواي ئەو چاو پێداگیرانەیی میژوو، خوا ﷻ باسی رۆژی دوايي دەکات، کە دوو قوناغەو هەر کامیان دواي فوو پێداکردنیکی کەرەنا (النفخ في الصور) کە دوو جارە، دێتە پێش و، یەکەمیان ئاخیرزەمان (ساعة) و، دووێمیان هەلسانەو (قیامة) یە.

خوا دەفەر موی: ﴿إِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ﴾، هەر کاتیکی فوو بە کەرەنادا کرا، یەک فوو، واتە: بۆ جاری یەکەم فوو پێدا کرا، کە لە فەرمايشتی پیغمبەری خوادا ﷺ هاتو: {كَيْفَ أَنْعَمَ، وَصَاحِبُ الصُّورِ قَدْ اتَّقَمَ الْقُرْنُ، وَحَتَّى جِبْهَتُهُ يَنْتَظِرُ مَتَى يُؤْمَرُ أَنْ يَنْفَخَ} (أخرجه الترمذي: ۳۲۴۳، والطبراني في الأوسط، وابن حبان: ۱۹۳۶۴، عن أبي سعيد الخدري ر.ه)، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين).

واتە: چۆن لە ژیاڵی دنیا دا رابووێرم و خوشگوزەران بۆم! لە حالێکدا
خاوەنی کەرەنا (صور) قۆچەکە (قرن) ی بە دەمەوێ گرتوێ و سەریشی بەسەردا
نووشتاندۆتەوێ، چاوەڕێیە کە ی فەرمانی پێ دەکری، فووی پێدا بکات.

خوای دەفەرموێ: کاتێک فووی بە کەرەنادا کرا، یەك فووی، واتە: بۆ جاری
یەكەم، ﴿وَجُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكْنَا دُكَّةً وَاحِدَةً﴾، لە ئەنجامی فووی یەكەمدا، کە
ئاخیر زەمانی بەدوادا دی، زەوی و چیا یەکان هەلگیران و یەك جار پێکدا دران و
وردو خاش کران، ﴿فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾، لەو رۆژەدا رۆدواوێ کە (کارەساتەکە)
دەقەومێ، ﴿وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾، ئاسمانیش لەت و پەت دەبێ، لەو
رۆژەدا ئاسمان بێ هیژە، واتە: ئەو توندو تۆلی و پتەوییە ی گەردوون ئیستا
هەیهێتی، ئەوێ نامینێ و لێک هەلدەوێشی، چونکە خوا ئەم دۆخە ی بۆ تیدا
تاقیکردنەوێ مروۆقان و جندان رەخساندوویەتی، هەلیدەگری و ئەم ژیاڵە کوۆتایی
پێدینێ و، قۆناغیکی دیکە ی ژیاڵ دینیتە گوۆری، ئەوێش هەمووی باسی ئاخیر
زەمانە، باسی قۆناغی یەكەمی رۆژی دوا ییە، دوا یی یەكسەر خوا ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ قۆناغی
دوو هەمیشی لەگەڵدا ناوێتە دەکات، ئەگەرنا لە سوورەتی (الزمر) دا دەفەرموێ:
﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ
فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ ﴿٦٨﴾ الزمر، فووی بە کەرەنادا کرا، هەرچی لە
ئاسمانەکان و زەویدا هەیهێرد، (یاخود: لە هۆش خوێ چوو)، مەگەر ئەوێ
خوای بیەوێ نەمری، (یان لە هۆش خوێ نەچی)، کە مەبەست فریشتەکانن،
ئەگەرنا جندو مروۆق هێچیان نامینن، هەر وەها بالندەو ئاژەل و، زژیانداران
هێچیان نامینن، دوا یی دەفەرموێ: ﴿...ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾
﴿٦٨﴾ الزمر، دوا یی جاریکی دیکە فووی پێدا کرا (واتە: بە کەرەنادا)، یەكسەر
هەستان و چاوەڕێیان کرد، کەواتە: دوو چاران فووی بە کەرەنادا دەکری، جاری
یەكەمیان دەبێتە هۆی پەیدا بوونی ئاخیر زەمان، واتە: ئەم کەون و گەردوونە
دەپێچرێتەوێ ئاسمان و زەوی وەك خوێان نامینن، وەك لە سوورەتی (إبراهيم)

دا باسکراوه^(۱)، له تهفسیری سوږه تی (الواقعة) دا، کورته باسیکمان لهو باره وه کړدوه، که زه وی و چیا په کان چیان لئ دی؟.

به لآم بو جاری دووهم که فووی پیدا ده کړی، قیامت دی، واته: هه لسانه وهو زیندوو کرانه وهو ناماده کړدنی خه لک بو سزاو پاداشت، بویه لیره دا په کسه ر خوا ﷺ پیکه وهی په یوه ست کردوون، ده فهرموئ: ﴿وَالْمَلِكُ عَلَىٰ أَزْجَائِهَا﴾، فریشته کانیش له سهر قه راغه کانی ناسمان ده بن، له سهر لیواره کانی ده بن، ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَّةٌ﴾، لهو روزه دا عه رشی په روه ردگارت هه شت هه لیده گرن له سهر یانه وه، واته: له سهر ووی فریشته کانه وه، یان له سهر ووی ته وانه وه که کو ده کړنه وه بو سزاو پاداشت، له سهر وویانه وه تهخت و عه رشی په روه ردگارت هه لیده گرن، هه شت فریشته، یان هه شت دروستکراوی دیکه، یان هه شت کومه له فریشته، تیمه نازانین، گرنګ ته ویه خوا فهرموویه تی: هه شت هه لیده گرن، له هه ندیک شوینه وار اندا هاتوه، که ئیستا عه رشی په روه ردگار له لایه ن چوار فریشتانه وه هه لگیراوه، لهو کاته دا ده بن به هه شت، که هی چواره کان هیچ ده قیچی روون و راشکاوی له سهر نیه، به لآم ته وه ئایه ته که هه شته کان له روزه دواپی دا له روزه قیامت تد، تهخت و عه رشی په روه ردگار هه لیده گرن.

﴿يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ﴾، لهو روزه دا تیوه راده نوینین، واته: پیشان دهرین، ﴿لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾، هیچ شتیک له تیوه په نهان نابی، یانی: هیچ شتیکتان لئ په نهان نابی و هه موو شتیک ده زانن، هه موو شتیکتان بو ناشکرا ده بی، یا خود: ﴿لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾، هیچ شتیک تیوه په نهان نابی، هیچ شتیکتان نابی شیردراوه په نهان و نه زانراو بی، هه موو شتیکتان ده که ویته گوړی، وهک له شوینی دیکه دا ده فهرموئ: ﴿يَوْمَ تَبْلَىٰ السَّرَائِرُ﴾ (۹) الطارق، تهو روزهی نهینیه کان ده که ونه گوړی و ناشکرا ده بن.

(۱) ﴿يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضُ عِزَّ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرُّوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۵۸) إبراهيم.

نجا خوا ﴿۱﴾ باسی ئهوه دهکات که دوایی مرۆفهکان چیان لی بهسهر
 دی؟ دوای ئهوهی رادهنوئیرین و هیچ شتیکیان لی پهنهان نابی، به ههر دوو
 واتایه که ی، دهفه رموی: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَوْفَ كَتَبَهُ بِمِثْقَلٍ﴾ نجا ههر که سیك
 نووسراوه که ی به (دهستی) راستی بدریتهوه، ﴿فَقَوْلُ هَؤُلَاءِ أَقْرَأُ وَكُنِيَ﴾ دهلی:
 ها بگرن نووسراوه که م بیخوئینهوه، ﴿هَؤُلَاءِ﴾ واته: ها بیگرن، ﴿أَقْرَأُ وَكُنِيَ﴾
 نووسراوه که م (نامه که م) پروانامه که م بخوئینهوه، شانازی پیوه دهکات، که سیك
 شتیکی هه بی شانازی پیوه بکات، پیخوشه خه لك ببینی، وهك گوتراوه: پی
 شهرم نیه، بهلكو پی سهر بهرزوه شانازی پیوه دهکات، ﴿إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلْكٌ﴾
﴿حَسَابَةٍ﴾ من دلنیا بووم که تووشی لیپرسینهوه که م ده بم، لیردها ﴿ظَنَنْتُ﴾
 وهك دوایی له مهسه له گرنگه کانیشدا زیاتر تیشکی دهخینه سهر، یانی: ﴿عَلِمْتُ﴾
 یاخود ﴿أَيَقُنْتُ﴾، زانیم، یاخود دلنیا بووم، ﴿أَنِّي مُلْكٌ حَسَابَةٍ﴾ که من تووشی
 لیپرسینهوه که م ده بم، نجا له بهر ئهوهی ئه و کاته دلنیا بووم له دنیا، که
 رۆژیک دی لیم دهپر سرتیهوه، سزاو پاداشت ههیه، بویه خوّم ئاماده کردوه،
 که سیك بهرچاوی پرووناکه، په ریژی پاکه، که سیك ده زانی به ره و کوّ ده چی؟
 ده زانی چون خوّی بوّ ئاماده بکات، ههروه ها که سیكیش په ریژی پاکه، بی باکه.
 ئه و که سه ش دهلی: من دلنیا بووم که پیگه یشتووی لیپرسینهوه که م ده بم و
 تووشی ده بم، ﴿فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾ نجا ئه و جوړه که سه له ژیانکی رازی دایه،
 ژیا نه که ئه وه یه خاوه نه که ی لی رازییه ﴿فِي عِيشَةٍ مَرْضِيَةٍ﴾، به لام لیردها رازی
 بوونه که پالدر اوه ته لای ژیا نه که، بوّ زیده پووی، یانی: ژیا نه که له خاوه نه که ی
 رازییه، ئه گه رنا له راستیدا ژیا نه که په زامه ندیی به رانه بهر دهرده پردی و
 لیپرازیوو و په سندرکاو ﴿مَرْضِيَةٍ﴾ ه که یه، رازی بووه که خاوه نه که یه تی، یاخود
 مه به ست پی ژیا نیکی پر په زامه ندییه، یانی: وهختیک ته ماشای ئه و ژیا نه ده که ی،
 ههر په زامه ندیی و به خته وه ری تیدا به دی ده که ی، ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾ له
 باخیکی بلندا، بلند به ههر دوو واتای که ئیستا بوّ ئیمه زاناون:

أ- بَلْنَد به مانا ماددى و بهر ههسته كهى واته: شوينه كهى بَلْنَد.

ب- بَلْنَد به ماناى مه عنه وييه كه شى، واته: باخكه كه له پرووى قه درو قيمهت و به هاوه، زۆر بالاو بهرزه.

﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ﴾ چنراوه كانى (ميوه چنراوه كانى) نيزيكن، (قُطُوف) كۆى (قِطْف) ه، واته: ميوه ي چنراو، (قِطَاف) يش چنين و ليكر دنه وهيه.

ميوه چنراوه كانى ئه و باخه نيزيكن، واته: دهست گه ياندنه ميوه كانى بو چنين و ليكر دنه وه، مرووف ماندوو ناكات، ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾ (پييان ده گوتري): بخون و بخونه وه ئه مه گوتراوى قسه يه كى لابر او (مَقُولٌ قَوْلٍ مَّحْذُوفٍ) ه، واته: بيژه ريك پييان ده لى: كه فريشته كانن. بخون و بخونه وه نو شى گيانتان بى، ﴿هَنِيئًا﴾ خواردن و خواردنه وه يه ك دوايى گرتى به دوا دا نه يهت، چ گرتى وه ك دهردو نه خوشيى، چ گرتى وه ك پاشه رو ك و، ته زيهت كيشانى مرووف به فريدانى پاشه رو كه كهى، ئه و جو ره گرفتانه له به هه شت دا نين.

ئايا له بهر انبه ر چى دا يه، ئه و ژيانه پر ره زامه ندييه؟ له و باخه بهرز ده دا، كه ميوه و بهر هه كانى نيزيكن و پييان ده گوتري: بخون و بخونه وه به بى گرفت و كيشه؟ ﴿بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾ به هو ي ئه وه وه كه پيشتان خستوه له روژه رابر دو وه كاندا، يانى: ﴿بِمَا قَدَّمْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْمَاضِيَةِ﴾، به هو ي ئه وه وه كه پيشتان خستوه به ئيمان و به كر ده وه ي چاك، له روژه رابر دو وه كاندا، واته: له ژيانى دنيا دا، ئه مه به نه بهت كه سانيكه وه، كه به ده ستى راستيان نامه ي كر ده وه كان و بروا نامه كانيان وه ر ده گر نه وه.

﴿وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ﴾ به لام كه سيك نوو سرا وه كهى به (ده ستى) چه پى بدر يته وه: ﴿فَيَقُولُ يٰلَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهٗ﴾ ده لى: خو زگه نوو سرا وه كهى خو مم پى نه در ابا يه، يانى: ﴿لَمْ أُعْطَ﴾، ﴿وَلَمْ أَذَرَ مَاحِسَابِيهٗ﴾ هه رو هه ها خو زگه

ھەر نەمزانیبايە لێپرسینەو ەكەم چۆنە، ﴿يَلْتَمِثَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ﴾، بریا مردنەكەم
 كە دەمردم یەكجارەكیی بووایەو كۆتایی پێ ھینەر بووایە، یانی: (یا لیتھا
 كَانَتْ الْمَوْتَةُ مَوْتَةً قَاضِيَةً)، خۆزگە مردنەكە مردنێكی كۆتایی پێھینەر بووایە،
 نەك ژیان و زیندوو كرانیەو ەي بە دوا دا ھا تبايە، بەلام ئەو خۆزگەو بریایانە
 بێ سوودن و، وەك پێشینان گوتووایانە: درەختی خۆزگەو بریا بۆ كەس بەری
 نەگرتو، ئەو ەبەس قسەيەكەو دەیلێن، ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي﴾، دەلی: مأل و
 سامانەكەم ھیچ سوودی پێ نەگەیاندم، ئەو مأل و سامانەي كۆم دەكر دەو ەو،
 لەسەری خۆم شەرمەزارو ەعیدار كرددبوو، بەھۆیەو ەخۆم گوناھبار كرددبوو،
 ھیچ سوودی پێ نەگەیاندم و پۆشت، ﴿هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِي﴾، دەستەلاتەكەشم
 فەوتا، ﴿سُلْطَانِي﴾، دەگونجی بە مانای دەستەلات و دەستپۆشتووی بێ،
 واتە: دەستەلاتی پوالتیی، دەشگونجی بە مانای دەستەلاتی مەعنەویی بێ،
 یانی: بەلگەكەم، واتە: دەستەلاتەكەم لە دەستم پۆشت و فەوتا، نەما، ئەو
 خەلكەي بە دەوری خۆیەو ەكۆی كرددبوونەو ەبە پارەي ەھرام و، بە زۆری
 دەستەلات و خۆ سەپاندن، نەما، یاخود: ئەو شانەي دەمكردن بە بەلگە بۆ
 خۆم و خۆم پێ ئیقناع دەكردن، ئەو پڕو بیانووانە ھیچیان نەمان و پۆشتن،
 قیامەت شوینی دەركەوتنی راستییەكانە، درۆو دەلەسەو فرت و فیل دادی كەس
 نادات، ﴿خَذُوهُ فَعْلُوهُ﴾، فەرمان دەكری بە فریشتەكان بیگرن، ئنجا كۆتی بكەن،
 ئەمەش گوتراوی بێژەریكی قرتیندراو (قُولُ قَائِلٍ مَحْذُوفٍ)ە، یانی: (يَقُولُ قَائِلٌ
 لِلْمَلَائِكَةِ: خَذُوهُ فَعْلُوهُ)، بێژەریك بە فریشتەكان دەلی: بیگرن و كۆتی بكەن،
 (كۆت)یش ئەو ەيەكە لە گەردن دەكری، یان لە دەستەكان دەكری، وەك
 كە لەبچە، ھەروەھا لە پێیەكانیش دەكری، ﴿ثُمَّ لَنَجْجِمَنَّ صُلُوهُ﴾، دوایی فرییدنە
 نیو كڵپەي بەھیزی ئاگری دۆزەخ، ﴿ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ﴾،
 دوایی بیخەنە نیو زنجیرێكەو ەكە درێژییەكەي ەفتا گەزە، یان ەفتا باسكە،
 واتە: زنجیرەكەي لی بئالین و ئەو بخەنە نیو زنجیرەكە، چونكە ھەندێك لە

روونکەرەوان، کە لە ئیواندا تەبەری و ئینو کەسیرو زۆری دیکەش هەن، بە جۆریک مانایان لیکداوەتەو، کە بە دنیایی شایستە فەرمایشی خوا نیە، شتی وا بفرموی ئەویش ئەوێه کە دەلێن: زنجیرەکە ی بخەنەتێ بە لای زاریداو بە لە پشتهوێ لە کۆمی دەرېچێ! کە هەرگیز تەعیری وا خوا لە قورئاندا بەکاری نەهێناوە ئەگەر واش بووایە دەبوو فەرمووبای: (فَاسْلُكُوها فِيه)، زنجیرەکە بخەنە ئیوی، بەلام خوا دەفرموی: ئەو بخەنە ئیو زنجیرەکە، کەواتە: زنجیرەکە ی لێ بئالێن، ئەو بەکەوێتە ئیو زنجیرەکە، بێگومانیش شتێک هەفتا گەز بێ لە کەسیکی بئالێنی، بۆی وەک کووپەیهک سندوقێکی ئاسنی لێ دی و، ئەو دەچێتە ئیوی، ئەک زنجیرەکە بچێتە ئیو ئەو.

پێشم سەیره وایان لیکداوەتەو، لە حالیکدا کە روالەتی بێژە قورئانییە کە ئەو مانایە ناگەیهنێ!

ئەجا ئایا بۆچی وای لێ دەکری؟ ﴿إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ﴾، بە دنیایی ئەوێش بەهۆی ئەوێه، کە برۆی بە خۆی مەزن نەبوو، ﴿وَلَا يَحْضُرُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، هانیشی نەدەدا بۆ خواردنی نەدار، واتە: بۆ خواردن دان بە نەدار، خۆشی نەیدەکردو هانی خەلکیشی نەدەدا، ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَا حَمِيمٌ﴾، ئەجا بەهۆی ئەوێه، ئەمڕۆ هیچ دۆستیکی دڵگەرم و نیزیکی و دلسۆزی نیە، نە خزمیک نە دۆستیک، نە برادەریک، نە دلسۆزیکی بە پەرۆشی نیە، ﴿وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ﴾، خواردنیشی نیە، جگە لە چلپاو (غسلین)، کە هەم بە مانای کیم و زووخواو دی، هەم بە مانای ئەو ئاوەش کە لە داشۆرینی برین و پیستی دۆزەخییەکان دێتە خوارێ، واتە: کیم و زووخواو، یان چلکاوی دۆزەخییەکان، خواردنی هەر ئەوێه، ﴿لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ﴾، ئەو خواردنە پیسەش، تەنیا تاوانباران ئەوانە ی بە ئانقەست تاوان و خراپە دەکەن، تەنیا ئەوانە دەبخۆن، ئەیفەرموو: (لَا يَأْكُلُونَ إِلَّا الْمُخْطِئُونَ)، ئەوانە ی هەلە دەکەن، نا، چونکە هەلە کردن ئەوێه کەسیک نەزانێ شتێک گوناھەو بیکات، ئەو هەلە یه، بەلام (خاطی) کەسیکە دەشزانێ

گوناھەو دەیکات، دەشزانێ ھەرەمەو دەیخوات، ئا ئەوانە خواردنەکەیان ئەو
جۆرە خواردنەییە، خوا پەنامان بدات.

مهسهله گرنگهكان

مهسهله ی یه كه م:

كاتيك فووی یه كه م به كه په نادا ده كړی، زه وی و چایه كان یه كجار پيكدا ده درین و وردو خاش دهن و، كار ه ساقی ئاخیر زه مان ده قه ومی، ئاسمان شهق و پهق و هه لوه شاو ده بی و، فریشته كان ده كه ونه كه نار ه كانی و، عه رشی په روه ردگار یشت، هه شت هه لیده گرن به سه ریانه وه:

خوا ده فه رموی: ﴿فَإِذَا فُتِحَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ۖ وَجُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ۖ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۖ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهٍ ۖ وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَّةٌ ۚ﴾ (۱۷)

شیکردنه وی ئه م ئایه تانه، له حهوت بر گه دا:

(۱)- ﴿فَإِذَا فُتِحَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ﴾، هه ر کات فوو به كه په نادا کرا، یه ك فوو، (الطبري) گوتوویه تی: (وَهِيَ النَّفْخَةُ الْأُولَى)، ئه وه فووی یه كه مه، پيشتريش ئاماژه مان به وه فه رمایشته ی پیغه مبه ر ﷺ کرد، كه ده فه رموی: {كَيْفَ أَنْعَمُ، وَصَاحِبُ الصُّورِ قَدْ التَّقَمَ الْقَرْنُ، وَحَنَى جَبْهَتُهُ، يَنْتَظِرُ مَتَى يُؤْمَرُ أَنْ يَنْفَخَ} (أخرجه الترمذي: ۳۲۴۳، والطبراني في الأوسط، وابن حبان: ۱۹۳۶۴، عن أبي سعيد الخدري ر.ه.ه. قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين).

واته: چوڼ له ژيانی دنيادا رابویرم و خو شگوزه ران بم، له حالیکدا خاوه نی كه په نا، كه په نای به ده میه وه گرتوه و سه ریشی به سه ردا نووشتاندو ته وه، چاوه رییه كه ی فه رمانی پی ده كړی، فووی پيدا بكات!.

دواى ئهوهى خوا ﷻ له دوازده ئايهتى پيشوودا، مروقه كاني به گشتى و به تاييهت بپيروايه كاني ترساندن لهو روزهى به (الحاقه) و (القارعة) ش ناوى برد، واته: ئهو روزهى چه سپاوه، يا خود ههقى تيدا ده چه سپى، ئهو روزهى خه لك داده چله كينى، ئنجا سه ره نجامى هه ندىك له گه له پيشوووه كاني به تاييهت گهلى عادو سه موودو گهلى فيرعه ون و گهلى لووطى باس كرد، ئنجا باسى خودى ئهو روزه ده كات و ورده كارويه كاني ئهو روزهو، ئهو كارانهى لهو روزه دا پرووده دن، كه روزهى دوايه، پرووده دن، ده فهرموى: هه ر كات بو يه كجار فوو به كه رنه نادا كرا، يه ك فوو.

۲- ﴿وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً﴾ زهوى و چيايه كانيش هه لگيران و يه كجار پيكدادران، (حُمِلَتِ) خويندراويشه ته وه: (حُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ)، زهوى هه لگيراو چيايه كاني هه لگيران، ﴿فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً﴾، پيكدادران يه ك پيكدادران، زانايان به چه ند جوړيك ته عييريان لى كردوه:

أ- هه ندىكيان گوتوو يانه: بو ويئه (شوكانى): (حُمِلَتِ) يان (حُمِلَتِ)، (رُفِعَتِ مِنْ أَمَاكِهَا وَقُلِعَتْ عَنْ مَقَارِهَا)، له شوينى خويان به رز كرانه وه، هه م زهوى و هه م چيايه كان و هه لقه ندران لهو شوينهى تيدا نيشته جيئ (ئنجا پيكد كيشران).

ب- هه ندىكيان گوتوو يانه: (كُسِرَتَا كُسْرَةً وَاحِدَةً)، شكيندراان به يه ك شكاندن.

ج- هه ندىكيان گوتوو يانه: (ضُرِبَتَا ضَرْبَةً وَاحِدَةً بَعْضُهُمَا بِبَعْضٍ حَتَّى صَارَتَا كَثِيْبًا مَهِيْلًا)، واته: به يه كجار پيكدادران، هه ر كاميكيان به ويديكه دادرا، تاكو بوونه لميكي نه رم.

د- (الطبري) گوتوو يه قى: (زُلْزِلَتَا زَلْزَلَةً وَاحِدَةً)، به يه ك له رزان له رزيئدرا نه وه.

به لام بيگومان ته نيا له رزاندنه وه يان نيه، به لكو تيکشكيتندراان و وردو خاش كرانيشiane، وه ك له شوينه كاني ديكه ش دا باسكراوه.

وشهى (دَكَّ) يش وه ك چوئن به ماناي پيكدادان و پيكداكيشران، وي، ماناي وردو خاش كردنيش ده گريته نيو خوئ.

(۳) ﴿فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾ لهو پوژدهدا پرووداوه که پرووده دات، یا خود کاره ساته که دهقه ومی.

بویه ش گوتم: ﴿فَذَكَّا دَكَّةً وَاحِدَةً﴾، ته نیا نه وهنده نیه بله رزیندرینه وهو پیکدابدیرین و، له شوینی خویان بهرز بکرینه وه، به لکو نهو ته عبیره تیکشکیندران و ورد و خاش کرانیش دهگریته خوئی، چونکه: (الطبري) له (ابن زید) وه ده لئی: ﴿وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَذُكِّيَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً﴾، قَالَ: صَارَتْ غُبَارًا، (جامع البيان: ۳۴۸۷۲) واته: بوون به تۆز و خوئل، واته: چیا به کان و زهوی بوونه تۆزو خوئل.

(الطبري) ده لئی: (وَلَمْ يَقُلْ: فَذُكِّيْنَا، لِأَنَّهُ جَعَلَ الْجِبَالَ كَالشَّيْءِ الْوَاحِدِ)، بویه نافه رموی: (فَذُكِّيْنَا)، واته: ورد و خاش کران؟ چونکه چیا به کان وهك يهك شت دانراون، زهوییش وهك يهك شت، بویه وهك دوو شت پیکدابدیرین باسکراون.

(۴) ﴿فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾، لهو پوژدهدا کاره ساته که پروویدا.

(۵) ﴿وَانشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾، ئاسمانیش لهت و پهت بوو، ئنجا نهو پوژده (ئاسمان) بیهیزه، (انْشَقَّتْ أَي: انْصَدَعَتْ)، واته: ئاسمان شهق و پهق بوو، قلیشا، لهت بوو، ﴿فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾، ئاسمان لهو پوژدهدا بیهیزه، (واهیة أي: ضَعِيفَةٌ مُسْتَخِيَةٌ) بیهیزه، شل بووه وهیهو هه لوه شاوه، هه ندیکی دیکه گوتوو یانه: (مُتَمَرِّقَةٌ ضَعِيفَةٌ)، لیکچراوو بیهیزه.

(۶) ﴿وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا﴾، فریشته کانیش له سه ر که ناره کاننی، (أَرْجَاء: جَمْعُ رَجَاءٍ)، (رَجَاء) یه کهم، (رَجَوَان) دووانه، (أَرْجَاء) کویه، (مِثْلُ قَفَا، قَفَوَان، أَقْفَاء، أَرْجَائِهَا، أَي: أَطْرَافِهَا وَجَوَانِهَا)، وشه ی (أَرْجَاء) کوی (رَجَا) و (رَجَاء) ه، یانی: قهراغ و که نار، (رَجَوَان)، واته: دوو قهراغ، ههروهك (قَفَا) واته: پشته مل، (قَفَوَان) واته: دوو پشته مل، ئنجا کوی (رَجَاء)، (أَرْجَاء) ه، ههروهك کوی (قَفَا)، (أَقْفَاء) ه، که ناره کان و پشته مله کان.

(الطبري) دەلى: (أَيُّ عَلَى أَطْرَافِهَا وَ جَوَانِبِهَا)، يانى: لەسەر قەرەگەکان و تەنیشەکانى ئاسمان، فریشتەکان دەچنە تەنیشەکان و قەرەگەکانى ئاسمان، لە رۆژى دواىى دا، دواى تىكدانى ئاسمانەکان و زەوى و ئەمانى ھالەت و سىستەمى ئىستايان.

(الطبري) لە سەعیدی كۆرى جوبەیری ھىناو، كە ئايەتى: ﴿وَالْمَلِكُ عَلَى أَرْجَائِهَا﴾، ئاوا مانا كەردو: (الأَرْجَاءُ: أَقْفَاتُ السَّمَاءِ)، (جامع البيان: ۳۴۱۸۲)، (أَرْجَاء) واتە: قەرەگەکان و كەنارەکانى ئاسمان.

(۷- ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَّةٌ﴾، لەو رۆژەدا عەرشى پەرورەدگارت ھەشت ھەلیدەگرن، وشەى (مَلَك) پىشتريش ھىنامان كە ھەموو (مَلَك) يَك مەلائىكەيە، بەلام مەرج نى ھەموو مەلائىكەيەك (مَلَك) بى، ھەك راغىبى ئەصفەھانىي دەلى، (مَلَك) ئەوھىە كارو سەرپەرشتىارىيەكى پى سپىردرابى و، وشەى (مَلَك) ناوى كۆيەو بۆ جىنسە، واتە: كۆى ئەو فریشتانەى كارەكانيان پى سپىردراون.

كە دەفەرموى: ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَّةٌ﴾، بارەگاو تەختى پەرورەدگارت لەو رۆژەدا ھەشت ھەلیدەگرن، ئايا ئەو ھەشتە مەبەست پىيان چىيە؟

أ- ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: (ثَمَانِيَّةٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ)، يان (ثَمَانِيَّةٌ أَمْلَاكٍ)، ھەشت فریشتە.

ب- ھەندىك گوتوويانە: (ثَمَانِيَّةٌ صُفُوفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ)، ھەشت ریز لە فریشتان.

ج- دەشگونجى بگوترى: (ثَمَانِيَّةٌ مَجْمُوعَاتٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ)، ھەشت كۆمەل لە فریشتەکان.

د- دەشگونجى مەبەست ھەشت دانەيان كۆمەلە دروستكراوى دىكەن.

خوا ﷻ روى نەكردۆتەو، ئەو ھەشتانە كىن و چىن و چ جورە دروستكراوىكن؟ بەلام بە بەلگەى ئەو كە خوا ھەموو كاروبارەكانى خوى بە فریشتان سپاردوون، بە تايەتى كاروبارى ئاسمانان، بۆيە زۆربەى زانايان رايان وايە ئەوانە ھەشت فریشتەن، يان ھەشت ریز فریشتەن، يان ھەشت كۆمەلە فریشتەن.

(الطبري) ده قيك ديتي دهلي: (وَهُمُ الْيَوْمَ أَرْبَعَةٌ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ آيَدُهُمُ اللَّهُ بِأَرْبَعَةٍ آخَرِينَ فَيَكُونُونَ ثَمَانِيَةً)، (جامع البيان: ۳۴۸۹۱)، واته: هه لگره کانی تهخت و باره گای خوا، عه پشی خوا، نه مرو چوارن، به لام له روژی هه لسانه وه دا خوا به هیزیان دهکات به چواری دیکه وه دهنه ههشت.

به لام له رووی سه نه ده وه نه ده قه بهیژه وه، (الطبري) یش روونی نه کردو ته وه نه وه قسه یه سه رچاوه که ی چیه؟ که جگه له (الطبري) زانیه کانی دیکه ش هه ندیکیان هیتاویانه.

لیره دا با نه ده قه بیتین که تیشکی باشرمان بو ده خاته سه ر نه وه ی له وه روژه دا روو ده دات، نه وه ش هه مووی جاری هه ر باسی تاخیر زه مانه، به لام ده گونجی هه لگرتنی تهختی پهروه ردگار له لایه نی ههشت له دروستکراوه کانی خواوه، له وه روژه دا په یوه ندیی به روژی قیامه ته وه هه بی، به لام تیمه نه ده قه لیره دا دیتین، که (الطبري) هیتاویه تی:

اعَنِ الْأَجَلِ، قَالَ: سَمِعْتُ الضَّحَّاكَ بْنَ مَزَاحِمٍ، قَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَمَرَ اللَّهُ السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِأَهْلِهَا، وَنَزَلَ مَنْ فِيهَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ، فَأَخَاطُوا بِالأَرْضِ وَمَنْ عَلَيْهَا، ثُمَّ الثَّانِيَةَ، ثُمَّ الثَّالِثَةَ، ثُمَّ الرَّابِعَةَ، ثُمَّ الْخَامِسَةَ، ثُمَّ السَّادِسَةَ، ثُمَّ السَّابِعَةَ، فَصَفُّوا صَفًّا دُونَ صَفٍّ، ثُمَّ نَزَلَ الْمَلِكُ الْأَعْلَى عَلَى مَجْنَبَتِهِ الْيُسْرَى جَهَنَّمَ، فَإِذَا رَأَاهَا أَهْلُ الأَرْضِ نَدَوْا، فَلَا يَأْتُونَ فُطْرًا مِنْ أَقْطَارِ الأَرْضِ إِلَّا وَجَدُوا سَبْعَةَ صُفُوفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ، فَيَرْجِعُونَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي كَانُوا فِيهِ، فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ: ﴿وَيَقَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ النَّارِ﴾ (۳۲) يَوْمَ تُولَوْنَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ... (۳۳) غَافِرٍ، وَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ (۳۴) وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَنْذِكُرُ الْإِنْسَانَ وَاتِّقَ لَهُ الذِّكْرُ (۳۵) الْفَجْرِ، وَقَوْلُهُ: ﴿يَمْعَشَرُ الْيَمِينُ وَالْإِيسَى إِنْ أَسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ﴾ (۳۶) الرَّحْمَنِ، وَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾ (۳۷) الْحَاقَّةِ { (جامع البيان: ۳۴۸۷۳).

واته: ئەجلەح دەلّی: گویم لە زەححای کۆری موزاحیم بوو، دەیگوت: {کەواته: ئەم دەقه مۆرسەله، بەلام زانیان گوتووینە: ئەو قسانە زانیانی تابیعین گوتووینان، لە خووه نەیانگوتوون و حەمەن لە هاوێلانیان بیستوون، ئەوانیش لە پیڤەمبەری خوا ﷺ بە تاییەت ئەگەر پەيوەندیان بە ئەو شتانەوه هەبێ کە نادیار (غیب)ن، بە تاییەت پۆژی دوایی، لە پۆژی قیامەتدا خوا فەرمان دەکات بە دانیشتووانی ئاسمانی یەکەم (واته فریشتەکان)، ئنجا هەرچی لە فریشتان تێدایه، هەموویان دێنە خوارو، دەوری زەوی دەدەن، دەوری ئەو خەلکەش کە لە زەویدایه، دەدەن، دوایی فەرمان دەکات بە فریشتەکانی ئاسمانی دووهم، ئنجا سییه، ئنجا چوارەم، ئنجا پینجەم، ئنجا شەشەم، ئنجا حەوتەم، ئنجا هەموویان ریز ریز دەوێستن، ریز لە دوای ریز، دوایی (خوای) حوکمرانی هەرە بەرز، دادەبەزێ (بەو شیوەیهی بۆ خوا شایستەیه)، لە لای چەپی دۆزەخ هەیه، کاتیکی خەلکی سەر زەوی دۆزەخ دەبینن، رادەکەن، ئیدی ناچنە هیچ گۆشەو کەناریکی، لە کەنارەکانی زەوی، مەگەر حەوت ریزی فریشتان دەبینن و بە ناچاری دەگەرێنەوه بۆ ئەو شوێنە پێشتر لێبوون، ئەوەش مانای قسەی خواي بەرزە (کە لەسەر زمانی ئەو پیاوێ ئیماندارە بەرگری لە مووسا دەکات (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لە بەرامبەری فیرعون و دارو دەستەکەیدا، دەفەرموێ): ﴿وَيَقُولُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ۝٣٢ يَوْمَ تُحْلَوْنَ مَذْرِبَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِرٍ... ۝٣٣﴾ غافر، واته: ئەو خەلکەکەم! من لە پۆژی یەکدی بانگکردنیدا لێتان دەترسێم، ئەو پۆژی رادەکەن و پشت هەلەکەن، هیچ پارێزەرێکتان نیه.

هەرۆهەها ئەوه مەبەست پێی قسەی خواي بەرزە، کە دەفەرموێ: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝٣٢ وَجِئَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَنْذَكُرُ الْإِنْسَانَ أَنَّهُ لَ الَّذِي كَرِهَ ۝٣٣﴾ الفجر، واته: پەرۆهردگارت و فریشتەکان هاتن ریز ریزو، دۆزەخ هیندرا، لەو پۆژەدا مەرووف دێتەوه بیری، بەلام هاتنەوه بیر چ سوودیکی هەیه! هەرۆهەها ئەوه مەبەستی قسەی خواي بەرزە، کە دەفەرموێ: ﴿يَمْعَشَرُ الْإِنْسَانُ

وَالْإِنْسَ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ
 ﴿۳۲﴾ الرحمن، نهی کوومه لی جند و مروؤ! نه گهر توانیتان دهر بچن له گو شه و
 که نار ه کانی ئاسمانه کان و زهوی، دهر بچن، دهر ناچن، مه گهر به دهسته لات (نه و
 دهسته لات ه شان نیه).

ههروه ها نه وهش مه بهستی قسه ی خوای به رزه، که ده فهرموئ: ﴿وَأَنشَقَّتِ
 السَّمَاءُ فِي يَوْمِذٍ وَاهِيَةً﴾ ﴿۳۱﴾ الحاقة، واته: ئاسمان شهق و پهق بووه ئنجا له و
 روزه دا هه لوه شاوه و بیه یزه.

مهسه لهی دووهم:

لهو پوژدهدا جند و مروؤف راده نویتزین و هیچ شتیکیشیان لی شیردراوه نابئ و، وەرگره وهی لیستی کرده وه کانی به راسته، به دلخوشیه وه به خه لک ده لی: بیگرن نوو سراوه کهم بخویننه وه، من دلنیا بووم تووشی لیپرسینه وه ده بم، نه وه له ژیانیک پر ره زامه ندیی دایه، له باخیک بلندی میوه نیزیك، پیان ده گوترئ: بخون و بخونه وه نوشی گیانتان بن:

خوا ده فهرموئ: ﴿يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾ (۱۸) فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ، يَقُولُ هَٰؤُلَاءِ أَقْرَأُوا كِتَابِيَّةَ ﴿۱۹﴾ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَّةَ ﴿۲۰﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿۲۱﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿۲۲﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿۲۳﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿۲۴﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له نو برگه دا:

(۱) - ﴿يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾، لهو پوژدهدا راده نویتزین هیچ په نهانیکتان لی ناشیرریتته وه، واته: دواي نه وهی ئاخیر زه مان دئ، ئنجا قوناغی قیامت دئ، دواي نه وهی ههشت له دروستکراوه کان عه رش و تهختی په روه ردگار هه لده گرن: ﴿يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ﴾، لهو پوژدهدا راده نویتزین، ﴿لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾، ﴿لَا تَخْفَىٰ﴾، خویندراویشه ته وه: ﴿لَا يَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾، هیچ په نهانیکتان لی ناشارریتته وه و ن نابئ.

ئەم پرستیه چوار واتای هەن:

أ- ﴿لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾، ﴿لَا تَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾، لَآئَهُ عَالِمٌ بِجَمِيعِكُمْ مُحِيطٌ بِكُلِّكُمْ، واته: هیچ شتیکتان له خوا په نهان و شیردراوه نیه، چونکه زانایه به تیکراتان و، ده وره ده ری هه موو شتیکتانه.

ب- ﴿لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾، واته: لهو راستییانهی له دنیا دا پیان بیروبوون، لهو پوژدهدا هیچ شتیکتان لی په نهان نابئ و، هه موو شتیکتان بو ئاشکرا ده بن.

ج- ههروهه ها ئه و واتايش دهگهيه نئى، وهك له سوورپهتى (الطارق) دا، دهفه رمووى: ﴿يَوْمَ بُلَى السَّرَائِرُ﴾، واته: ئه و پوژده هه موو نهينيه كان دهكهونه گوپى و ئاشكرا دهبن.

د- له و پوژده دا هيج كام له نيته و قسه و كرده وه په نهانه كانتان ليتان شيرراوه نابن و هه موويانتان بو دهرده كهون.

(۲)- ﴿فَأَمَّا مَنْ أَوْفَىٰ كَيْبَهُ بِيَمِينِهِ﴾، ئنجا هه ر كهسيك نووسراوه كهى بدريته وه دهستى راستى، واته: ليستى كرده وه كانى بدريته وه دهستى راستى، پروانامه كهى به لاي راستيدا بيدريته وه.

(۳)- ﴿فَقَوْلُ هَاوُمُ أَقْرَأُ كِتَابَهُ﴾، ئه وه دهلئى: ها بيگرن، بيخويننه وه نووسراوه كه م، (هاؤم: تعالوا)، وهرن، هه نديكيش گوتوو يانه: (هاؤم: خذوا)، بيگرن، پيشم وايه دووه ميان زياتر راسته، هه رچه نده ﴿هاؤم﴾، ماناى (وه رن) يش دهگهيه نئى، به لام ليره دا به ماناى (بيگرن) ه.

﴿أَقْرَأُ كِتَابَهُ﴾، نووسراوه كه م بخويننه وه، پيشتر گوتمان (هاؤم) به ماناى (خذ)، پيچه وانهى (هات) به ماناى (أَعْطِ)، وهك خوا فه رموويه تى: ﴿قُلْ هَاؤُمُ بُرْهَنَكُمْ ...﴾ ﴿البقرة﴾، بلئى به لگه كانتان بينن، ئنجا ﴿هاؤم﴾، له پرووى ريزمانيه وه پيى دهگوترى: ناوى كردار (اسم فعل) به ماناى: ها بيگرن و، بو كويه، (هه) بيگره، بو تاكه و ﴿هاؤم﴾، بو كويه، واته: بيگرن، زانايان گوتوو يانه: ئه م وشهيه (هاؤ) و ﴿هاؤم﴾، چه ند زار (لهجة) يكي تيدا هه ن، باشتري نيان وهك زوربهى تهفسيره كان گوتوو يانه، بو ويته: (القرطبي) ئه وهيه:

(هه) لِلرَّجُلِ، هائي: لِلْمَرْأَةِ، هائا: لِلْإِثْنَيْنِ مِنْهُمَا، هاءُوم: لِلرَّجَالِ، هاءُون: لِلنِّسَاءِ، (هه) بگره، بو پياويك، (هائي) بگره، بو ئافره تيك، (هائا)، هه ردووكتان بگرن، بو دوو پياوو دوو ئافره ت، به جيا جيا، (هاؤم)، بگرن، بو كومه له پياويك، (هاؤن)، بگرن، بو كومه له ئافره تيك.

کہواتہ: ﴿فَقُولْ هَآؤُمْ أَقْرَأُوا كِتَابَهُ﴾، یانی: ده لئی: ها بیگرن خه لکه که نووسراوه کهم بخویننه وه، ئنجا کاتیک پیاوان و ئافره تانیش پیکه وه ده بن، له ریزمانی عه پهبیدا پیاوان زال ده کرین به سهر ئافره تاندا، واته: ئه ی خه لکه که به پیاوو ئافره ته وه! ها بیگرن، ﴿أَقْرَأُوا كِتَابَهُ﴾، نووسراوه که ی من بخویننه وه.

(٤)- ﴿إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَّةٍ﴾، من د لنیابووم گه یشوو ی لپرسینه وه که مم، به پواله ته که ی ئه گهر (ظن) به گومان لیک بدریته وه، یانی: من گومانم وابوو تووشی لپرسینه وه کهم ده بم، به لام ئه گهر ورد سهرنج بده ی (ظن) له هه ندیک سیاق له قور ئاندا، ناگونجی به مانای گومان بی، به لکو به مانای زانینه، یاخود به مانای د لنیاییه، چونکه که سیک ههر گومانی وابی، تووشی لپرسینه وه ده بی، ئه وه نه ک هیچ ئازایه تی نیه، به لکو بیرواییشه! خوی بهرز ده فهرمو ی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا...﴾ (١٥) ﴿الحجرات﴾، پرواداران ئه وانن که پروایان به خواو پیغه مبه ره که ی هه یه، دوایش هیچ دوو دلیان نیه، ههروه ها خوی بهرز چهند جاریک له قور ئاندا ده فهرمو ی: ﴿وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ (١٦) ﴿البقرة﴾، ئه وان د لنیان به مه نزلگی کو تایی.

کهواته: لیره دا (ظن) به مانای زانیاری و د لنیاییه.

(الطبري) له (ابن زيد) وه ده هینی، ده لئی: ﴿قَالَ: إِنَّ الظَّنَّ مِنَ الْمُؤْمِنِ يَقِينٌ، وَإِنْ عَسَى مِنَ اللَّهِ وَاجِبٌ﴾ ﴿فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ﴾ (٦٧) ﴿القصص﴾، (جامع البيان: ٣٤٩٠٠)، واته: (ظن) له پروادار (واته: له ههر سیاقیکدا له قور ئاندا (ظن) پالدرایته لای پروادار)، به مانای یه قین و جیی د لنیاییه، ههروه ها ههر کات خوا (عسی) ی بو خوی به کارهینا، مانای پیویستبوون ده گه یه نی، وه ک: ﴿فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ﴾ (٦٧) ﴿القصص﴾، واته: نیزیکه وه له وانیه له سهر فرازان بی، یانی: مسوگهر له وانه.

تییستاش با دوو موهونه بو (ظن) بهیننه وه، که ناگونجی به مانای گومان بی و به مانای زانیاری و د لنیاییه:

۱- له سوورہتی (البقرة) دا دہفہ رموی: ﴿الَّذِينَ يُظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ (۶۶) البقرة، واتہ: ئەوانہی دَلنیان کہ بہ پەرور دگاریان دہگەن و بۆلای وی دہگەرینەوہ.

۲- ھەرورەھا لە سوورہتی (البقرة) دا، خوا ﷺ دیسان لە بەسەرھاتی (طالوت) دا، وشە (ظَنَّ) بەکار دەھێتی و بیگومان مەبەست پێی دَلنیایە، کہ دہفہ رموی: ﴿قَالَ الَّذِينَ يُظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِّنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فَئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ (۶۹) البقرة، ئەوانہی دَلنیان بە دیداری پەرور دگاریان دہگەن، گوتیان: زۆر جار ان کۆمەڵیکی کەم بەسەر کۆمەڵیکی زۆر دا زāl بوون، بە مۆلەتی خواو خواش لەگەڵ خۆراگرانە، کەواتە: ئەمە بنچینەییەکی چاکە، وەك (ابن زید) گوتووێتی، کہ دیارە لە ئەنجامی تێوہرمان و ئیستێقراي ھەموو سیاق و ئایەتەکاندا، ئەو بنچینەییە ھەلھێنجاوہ، وەك من دوو نمونەم لە سوورہتی (البقرة) دا بۆ ھێنانەوہ، کہ ھەر کاتێک (ظَنَّ) بۆ پروادار بەکارھێنرا، مەبەست پێی دَلنیا (یقین) ە، لەبەر چی؟ ھەندێک لە زانایان شیکردنەوہیان بۆ کردوہ دەلین:

أ- لەبەر ئەوہی ئیمان و پروا کہ دەست پێ دەکات، مەوۆف یەکسەر یەقینی نیە، بەلکو پلە پلە، پێشێ گومانێکی زالی ھەبە، دوایی وردە وردە بەھێز دەبێ و دەبێتە زانیاری، دوایی دەبێتە جێی دَلنیایی، ئنجا چونکە سەرھتای ئیمان ھێنان لە گومانەوہ دەست پێ دەکات، بۆیە جاری وایە لە ئیمانەکەدا سەرھتاو دەستپێکەکە پەچاو کراوہ، گومان (ظن) ی بۆ بەکارھێنراوہ.

ب- یاخود (ظَنَّ) وەك چۆن مانای گومانی ھەبە، گومانی زāl، بەھەمان شێوہ مانای یەقین و دَلنیاییشی ھەبە.

(إِبْنُ عَبَّاسٍ) خاوەنی (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) دا^(۱)، لە (أَبُو السَّعْدِ) ی خواستۆتەوہ دەلی: (التَّعْبِيرُ بِالظَّنِّ، لِلإِشْعَارِ بِأَنَّهُ لَا يَقْدَحُ فِي الإِعْتِقَادِ، مَا يَهْجَسُ فِي النَّفْسِ مِنَ الْخَطَرَاتِ الَّتِي لَا تَنفَكُ عَنْهَا الْعُلُومُ النَّظَرِيَّةُ غَالِبًا).

منيش تېبنييه كهيم پي جوانه.

واته: بويه ليره دا (بو ئيمان) ته عېير به گومان (ظن) كراوه، {هه رچه نده مه به ست پي يه قين و دلنبايه، به لام بويه به وشه ي (ظن) ده رپر دراوه} بو زانين و هه ست پي كړدني ته وه يه، كه نه گهر جار جار خه ته ره يه ك به دلدا بي، كه زانباريه وه ده سته يزاوه كان لپي خالي نابن، ته وه زيان نيه بو پروا، {نه گهر جار جار مروف شتيكي به دلدا بي و دوو دلييه ك، خه ته ره يه ك، شتيكي خراب}.

۵- ﴿فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾، ئنجا ته وه له ژيانكي پر ره زامه ندي دايه، (الطبري) ده لي: (فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ)، واته: له ژيانك دايه پر ره له زامه ندي.

هه رو هه واته ك ديكه شي بو ليكدا وه ته وه ده لي: (عِيشَةٍ فِيهَا الرِّضَا)، له ژيان و گوزه رانيك دايه ره زامه ندي تي دايه، ئنجا ئايا عه رهب ته عېيري و ايان هه يه؟ به لي: ده گوتري: (لَيْلٌ نَائِمٌ، وَسِرٌّ كَاتِمٌ، وَمَاءٌ دَافِقٌ)، (لَيْلٌ نَائِمٌ) ياني: (لَيْلٌ نَائِمٌ فِيهِ الْمَرْءُ)، شه ويكي خه وتوو، ياني: شه ويك كه مروف تييدا خه وتوه، (سِرٌّ كَاتِمٌ)، نه ينييه كي شي ره ره وه، ياني: نه ينييه ك كه خاوه نه كه ي شي ره ره وه يه، (مَاءٌ دَافِقٌ)، ئاويكي ده رقوليو، ياني: ئاويك كه ده رقوليزاوه، هه موو ته و ته عېيرانه هاتوون.

۶- ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾، واته: له باخيكي بلندا يه، بلنديه كه هه ماناي پروالته ي و به ره هستي ده گه يه ني، هه ماناي مه عنه وييشي ده گه يه ني، ياني: له پرووي مه عنه وييه وه زور بلندو بالا يه و به نرخ پر به هايه.

۷- ﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ﴾، (ميوه) چنراوه كان نيزيكن، (قُطُوفُ أَي: مَا يُقْطَفُ مِنَ الْجَنَّةِ مِنْ ثَمَرِهَا، دَانٍ قَرِيبٌ مِنْ قَاطِفِهِ)، واته: ته وه ي له باخه كه ده چنري (له ميوه كان)، ئاسان و نيزيكه له باباي چنري {ته و كه سه ي ده يچني}، (قُطُوفُ)، كوي (قُطَفَ) ه، ياني: (مَقْطُوفٌ) ه، ليكراوه، چنراو ته وه ي ده چنري، (قِطَافٌ) پرؤسه ي چنينه كه يه، (دَانِيَةٌ) ش سيفه تي (قُطُوفٌ) ه، واته: چنراوه كان نيزيكن.

۸- ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا﴾، واته: پیان دهگوتری: بخون و بخونهوه، بی گرفت، (الطبري) دهلی: (هَنِيئًا: لا تَتَأَذُونَ مِمَّا تَأْكُلُونَ، وَلَا مِمَّا تَشْرَبُونَ، وَلَا تَحْتَاجُونَ مِنْ أَكْلِ ذَلِكَ إِلَى غَائِطٍ وَلَا بَوْلٍ)، واته: (هَنِيئًا) یانی: به هوئی نهوهوه که دهیخون و دهیخونهوه، تووشی نازار نابن، ههروهه به هوئی نهو خواردن و خواردنهوهوه، ههوجیی پیسایي کردن و میز کردن نابن.

تایا نهو پاداشتهیان بههوئی چیهوهیه؟!

۹- ﴿بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾، به هوئی نهوهوه که پیشتانخستوه له پوژانی رابردوودا، (الطبري) دهلی: (أَيَّ: عَلَى مَا قَدَّمْتُمْ فِي دُنْيَاكُمْ لِآخِرَتِكُمْ مِنَ الْعَمَلِ بِطَاعَةِ اللَّهِ: ﴿فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾)، به هوئی نهوهوه که له ژیانی دنیا تاندا پیشتانخستوه له کردهوه، بو پوژوی دوایتان بو مهزلگای کویتایتان، به فرمانبهیری و ملکهچی بو خوا، له پوژانی رابردوودا.

(الطبري) له قهتادهوه نهو تهعبیرهش دینئ: (أَيَّامُكُمْ هَذِهِ أَيَّامُ خَالِيَةٍ: هِيَ أَيَّامُ فَايَةٍ، تُؤَدِّي إِلَى أَيَّامٍ بَاقِيَةٍ)، (جامع البيان: ۳۴۹۰۵) نهو پوژانه تان (نهی خه لکینه!) پوژانی تیپه ریون، پوژانی تهواو بوون، که سهر دهکیشن بو پوژانی بهردهوام و بی کوتایی له پوژوی دواپی دا.

له زور شوینی قورئان دا، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا فِي مَالِكُمْ مَذْهَبَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ و زور جار باسماں کرده، لیرهش دا نهو فرمانیشتهی پیغمبهری خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا فِي مَالِكُمْ مَذْهَبَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دینین، که دهفرموی: ﴿أَنَّهُمْ يَعْشَوْنَ فَلَا يَمُوتُونَ أَبَدًا، وَيَصِحُّونَ فَلَا يَمْرُضُونَ أَبَدًا، وَيَنْعَمُونَ فَلَا يَرَوْنَ بُؤْسًا أَبَدًا، وَيَشْبُونَ فَلَا يَهْرَمُونَ أَبَدًا﴾ (أخرجه مسلم: ۲۱۳۷)، واته: بههشتیهکان له بههشتدا دهژین، ههرگیز نامرن، تهندروست دهبن و، ههرگیز نهخوش ناکهون، له خوشی و چیژو لهزه تدا دهبن و ههرگیز گرفت و نارحه تی نابین، ههر گهنج دهبن و ههرگیز پیر نابن.

بێگومان حال و بارودۆخی ژيانى بهههشت وهك هى ژيان دنيانیه، بهلكو وایدهچى هى بهرزەخیش به ههمان شیوهى، دواى ئهوهى پرووحى مرووف لهو جهسته خاكییهى دهچێته دهر، وا پیدهچى کات (زهن) بههستى و بهو شیوهیهى هى ئیره نابى، ههر بویه ئهوانهى ئیستا له قوناغى بهرزەخدان، ئهگەر لهوهتهى مرووف لهسهر زهوییه، ئنجا ملیۆنیک سألە یان زیاتریان کهمتره، زۆر له میژه لهوئى له ژيانى بهرزەخى دان، بێگومان ژيانیان وهك هى ئیره نیه، که لیره مرووف بهشی ههفتا ههشتا نهوهه سالیك دهکات، کهچی له قوناغى بهرزەخدا ههزاران سألە لهوین، چ له خووشیدا بن، وهك پیغه مبهران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَ السَّلَام) و سیددیقان و شههیدان و صالحان، چ له ناخوشیدا بن، وهك ههموو ئه و فیرعهون و طاغووت و خو سه پینهرو بیرواوا کهله پهقانهى، دژایه تیى پیغه مبهرانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَ السَّلَام) کردوه.

پهههشتى مهكتهى ماموستا عهلى بابير

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

QR CODE

له زۆره كۆتايهت بهكۆن عهلى بابير

بهرهههشتى مهكتهى ماموستا عهلى بابير

AliBapir/عەلى بابير

عەلى بابير

QR CODE

مەسەلە ی سێهەم و کووتایی:

وهرگرهوانی لیستی کردهوهکانیان به دهستی چهپ، یه کجار خهفه تبارو بهشیمان دهبن و مردن به ئاوات دهخوازن و، دوایی کووت دهکرین، پاشان به زنجیریکی ههفتا گهزی زنجیر پیچ دهکرین، ئه ویش له سۆنگه ی بیرواییانهوه به خوای مهزن و، هاوکاری نهکردنی نه داران و هان نه دانی خه لکیش، بۆیه له قیامه تدا هیچ دلسۆزیکیان نابن و، خۆراکیشیان جگه له زووخواو نابن و به هۆی تاوانباریهوه:

خوادیه فرموی: ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَلَيِّنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهِ ۖ﴾ (٢٥) وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيهِ ۖ يَلَيِّنُهَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٦﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي ۖ ﴿٢٧﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيهِ ۖ ﴿٢٨﴾ خُذُوهُ فَعَلُوهُ ﴿٢٩﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣١﴾ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٢﴾ وَلَا يَحْضُرُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٣﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِن غِسْلِينَ ﴿٣٥﴾ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ۖ﴾ (٣٦)

شیکردنهوی ئهم ئایه تانه، له چوارده برگه دا:

(١)- ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ﴾، به لām که سێک نووسراوه که ی (لیستی کردهوهکانی) بدریتهوه دهستی چهپی.

(٢)- ﴿فَيَقُولُ يَلَيِّنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهِ﴾، ده لای: خۆزگه نووسراوه که مم پینه درابایه وه، وه رم نه گرتبایه وه.

(٣)- ﴿وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِي﴾، خۆزگه نه مزانیبایه لیپرسینه وه که م چۆنه، (آی: لَیِّنِي لَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِي)، خۆزگه نه مزانیبایه لیپرسینه وه که م چیه، وشه ی (ما) بۆ پرسیار کردنه (ما) إِسْتِفْهَامِيَّة)، واته: نه مزانیبایه لیپرسینه وه که م چیه.

(۴) - ﴿يَلْبِسَهَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ﴾، ئەي خۆزگە مردنی رابردوو يەكجارەكیی بووایە، (ها) ی (لَبِسَهَا) دەگەرپتەووە بۆ زانراویك بەپێی سیاق، یانی: (لَبِسَتْ مَوْتِي أَوْ مُصِيبَتِي كَانَتْ الْقَاضِيَةَ)، بریا بەلایەكەم یان مردنەكەم یەكجارەكیی بووایە، واتە: كۆتایی پێھێنەر بووایەو کاری منی ھەلبرپایە، یانی كۆتایی بە بوونی من ھێنابایە، چونكە (قَضَى عَلَيْهِ) واتە: نەپھێشت و كۆتایی پێ ھێنا، دەگوترێ: (ضَرَبَهُ ضَرْبَةً قَاضِيَةً)، لێدانێکی لێدا كۆتایی پێ ھێنان، لێرەدا بابای بیروای دۆزەخیی سێ خۆزگان دەخوای، بەلام بە دلنیاویی داری خۆزگەو بریا بۆ كەس بەری نەگرتووە، تاكو بۆ ئەو بەر بگرێ.

(۵) - ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي﴾، مَال و سامانەكەم ھیچ سوودی پێ نەگەیاندەم، (ما) دەگونجێ لابەرە (نافیة) بێ، یانی سوودی پێ نەگەیاندەم، دەشگونجێ پرسیارکردنە (إِسْتِفْهَامِيَّة) بێ، ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي﴾، مَال و سامانەكەم چ سوودی پێ گەیاندەم؟ ھەر كام لە: ﴿مَالِي﴾ و ﴿سُلْطَانِي﴾، ش، خوێندراونەووە: (مَالِي وَسُلْطَانِي)، یانی: ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي﴾، ﴿هَلَاكَ عَنِّي سُلْطَانِي﴾، خوێندراونەووە: (مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي)، (هَلَاكَ عَنِّي سُلْطَانِي)، كە (ھ) ی سەر: ﴿مَالِي﴾ و ﴿سُلْطَانِي﴾، بۆ وەستانن، ئەگەرنا لە ئەسڵ دا ئەو دوو وشە (مالي) و (سُلْطَانِي) ی.

(۶) - ﴿هَلَاكَ عَنِّي سُلْطَانِي﴾، دەسەلاتەكەمم لە دەست چوو، رویشت، (سُلْطَان) دەگونجێ بە مانای دەسەلات و دەسترویشتوویی بێ و، دەشگونجێ (سُلْطَان)، بە مانای بەلگە بێ، ھەروەھا: ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي﴾، ش، دەگونجێ دوو واتای ھەبن:

أ- (مالي) واتە: ئەو ھێ من بوو، سوودی پێ نەگەیاندەم، یان چ سوودی پێ گەیاندەم؟
ب- (مالي) یانی: مَال و سامانەكەم، سوودی پێنەگەیاندەم، یان چ سوودی پێ گەیاندەم؟.

(۷) - ﴿خَذَرُوا فَعْلُوهُ﴾، بیگرن، ئنجا كۆتی بکەن، لێرەدا قسەيەك یان گوتنێك تەقدیر کراو: (يَقُولُ اللَّهُ لِلْمَلَائِكَةِ لِزْبَانِيَّةٍ)، خوا بە فریشتە دۆزەخەوانەکان دەفەرموێ: ﴿خَذَرُوا فَعْلُوهُ﴾، بیگرن، ئنجا كۆتی بکەن، مەبەست لە گرتن، وپرای گرتنی روالەتی، خستە ژێر پكێف و كونترۆلێشە.

(وَعَلُّوهُ: أَمْرٌ مِنْ غَلِّهِ إِذَا وَضَعَهُ فِي الْغُلِّ، وَهُوَ الْقَيْدُ الَّذِي يُجْعَلُ فِي عُنُقِ الْجَانِي أَوْ الْأَسِيرِ)، وشەى (عَلُّوهُ) فەرمانە لە (عَلُّهُ)، کاتیەک بخەیتە کۆتەو، یانی: کۆت بخەیتە گەردنیەو، کە بریتیه لەو کۆتەى دەخەیتە گەردنی بابای تاوانبار یاخود دیلەو.

(۸)- ﴿ثُمَّ لَجِّمِ صَلَوَهُ﴾، دوایى بیخەنە نێو کڵەى (سەوزى) ئاگرەو، ﴿ثُمَّ﴾، لێرەدا (لِلتَّيْبِ الرُّتْبِ)، بۆ ریزبەندى پلە پلەییە، چونکە گرتن و کۆتکردنەکەى شتیەکە، بەلام لەو گەرنگەر ئەوێهە کە بخەیتە نێو دۆزەخەو.

(۹)- ﴿ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ﴾، دوایى بیخەنە نێو زنجیریکی حەفتا گەزییەو، ئەمەش دیسان بۆ ریزبەندى پلە پلەییە، چونکە لە هە پێشووش خراپتر ئەوێهە کە بخەیتە نێو زنجیریکەو، کە ئەندازەکەى حەفتا گەزە، حەفتا باسکە، واتە: بیخەنە نێو زنجیریک و زنجیرەکەى لى بئالین، (ذَرع) بە مانای ئەندازە دى، (أَي: قِياسُ طُولِهَا)، ئەندازەى درێژییەکەى، (ذِرَاع) یش یانی: باسک، (ذِرَاعُ الْيَدِ)، دەشگونجى ژمارەى حەفتا (۷۰) بۆ زۆرى بى، دەشگونجى بۆ دیاریکردن بى و ریک (۷۰) گەز، حەفتا باسک بى، کە دەفەرمۆى: ﴿فَاسْلُكُوهُ﴾، (وَمَعْنَى فَاسْلُكُوهُ: اجْعَلُوهُ سَالِكًا، أَيْ دَاخِلًا فِي السِّلْسِلَةِ، وَذَلِكَ بِأَنْ تُلَفَّ عَلَيْهِ السِّلْسِلَةُ فَيَكُونُ فِي وَسْطِهَا، وَيُقَالُ: سَلَكَهُ، إِذَا أَدْخَلَهُ فِي شَيْءٍ)، واتە: بیخەنە نێو زنجیرەکە کە زنجیرەکەى لى بئالینى و ئەو بکەوێتە نێو زنجیرەکە، چونکە (سَلَكَهُ أَيْ: أَدْخَلَهُ)، خستیه نێوى، هەروەها (أَسْلَكَهُ) ش بەهەمان شێوە، (الذَّرْعُ: كَيْلُ طُولِ الْجِسْمِ بِالذَّرْعِ، وَهُوَ مَقْدَارٌ مِنَ الطُّولِ مُقَدَّرٌ بِذِرَاعِ الْإِنْسَانِ، وَكَانُوا يَقْدَرُونَ مَقَادِيرَ الْأَعْضَاءِ مِثْلَ الذَّرْعِ، وَالْأَصْبُعِ، وَالْأُمْلَةِ، وَالْقَدَمِ)، (ذَرع) ئەندازەى درێژی جەستەیه بە (باسک) کە بریتیه لە ئەندازەیهك درێژی، بە ئەندازەى درێژی باسکى مرووف {کە لە بن هەنگلیهەو تاكو سەرە پەنجەى دەگریتهو}، عەرەب عاده تیان وابوو بە ئەندامەکان شتیان دەپیا، وهك باسک و پەنجەو سەرە پەنجەو پى، ئەو تەعبیرانەیان بەکارهێناون.

(الذَّرَاعُ: مِنْ طَرَفِ الْمِرْقَاقِ إِلَى طَرَفِ الْأَصْبَحِ الْوَسْطَى)، (ذراع) باسک له
 ئانیشکهوه تاکو سه‌ری په‌نجه‌ی نیوه‌راست، به‌لام پیم وایه (باسک) له بن
 هه‌نگله‌وه تاکو سه‌ری په‌نجه‌یه.

به‌لام پیم وایه که ده‌گوتری: (ذَّرَاعُ)، له بن هه‌نگله‌وه تاکو سه‌ری په‌نجه‌کان،
 به کوردیی (باسک و گه‌زی) پیده‌ئین، ده‌یگریته‌وه‌وه هه‌مووی (٦٤) سه‌نتیمه^(١).

ئنجا ئایا بۆچی وای لیده‌کری؟

(١٠)- ﴿إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ﴾، چونکه ئه‌و بر‌وای به‌ خ‌وای مه‌زن نه‌بوو.

(١١)- ﴿وَلَا يَحْضُرُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، خه‌لکیشی هان نه‌ده‌دا له‌سه‌ر خ‌واردندان به
 نه‌دار، واته: نه‌ بۆ خ‌وای هاوکاری نه‌داری ده‌کرد، نه‌ خه‌لکیشی هان ده‌دا.

(١٢)- ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَا حَمِيمٌ﴾، ئه‌م‌رۆش ئه‌و هه‌یج دۆست و د‌لسۆزو ن‌یزیک‌یک‌ی نه‌یه.

(١٣)- ﴿وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسَلِينَ﴾، خ‌وراکیشی نه‌یه، جگه‌ له‌ غ‌یس‌لین، (الغسلین: قیلَ مُشْتَقٌّ
 مِنْ غَسِيلٍ)، (غ‌یس‌ل)، (الغسلین)، (غ‌یس‌لین) هه‌ندیک گ‌وتوو‌یانه:
 د‌اتاشر‌اوه له‌ وشه‌ی غه‌سیله‌وه، چونکه له‌ جه‌سته‌کان د‌یته‌ خ‌وار، وه‌ک ئه‌و ئه‌ندامانه
 داش‌وراب‌ن، به‌لام رای راست‌ر ئه‌وه‌یه که بر‌یتیه له‌وه‌ی ده‌خ‌ریته‌ نیو زاری ئه‌وانه‌وه که
 له‌نیو ئاگردان، له‌و ماد‌ده‌ شله‌مه‌نیانه‌ی له‌ جه‌سته‌کان و ئاوی ئاگ‌رو ک‌یم و زوو‌خ‌وای
 د‌ۆزه‌خیان د‌یته‌ خ‌وار.

(١٤)- ﴿لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ﴾، جگه‌ له‌ ئه‌وانه‌ی گ‌ونا‌ه‌بارو تاوان‌بارن، ئه‌و خ‌وراکه‌ ناخ‌ون،
 وشه‌ی: (خ‌اط‌ئ‌ون) خ‌وین‌د‌راو‌یشه‌ته‌وه: (خ‌اط‌ئ‌ون) و خ‌وین‌د‌راو‌یشه‌ته‌وه: (خ‌اط‌ئ‌ون)، واته:
 به‌ س‌ی ج‌ۆر خ‌وین‌د‌راو‌ه‌ته‌وه: (خ‌اط‌ئ‌ون)، (خ‌اط‌ئ‌ون)، (خ‌اط‌ئ‌ون)، واته: ئه‌وانه‌ی که خ‌اوه‌ن
 گ‌ونا‌ه‌ی ئانقه‌ستن، (خ‌ط‌ئ: أَذْنَبَ)، یانی: گ‌ونا‌ه و تاوان‌ی کرد‌وه.

کورتە باسیک

حەوت سەرنج لە بارەى خۆزگە خواستن و پەشیمانیی و

سزای سەختی بێپروایان لە دۆزەخ دا

سەرنجی یەكەم: بابای بێپروا لە پۆژی دوایی دا، دوای ئەوەی سزا دەدری و، دەخریتە دۆزەخەوه، سێ خۆزگەى بۆش دەخوازی، پیشینانیش گوتووینە: (دارى خۆزگە بۆ كەس بەرى نەگرتووە)، یان (دارى برىا بەر ناگرێ)، برىا وام كەردبايەو برىا وا چووبايە، بى سوودە، لە كاتى خۆیدا دەبى، ئاگات لە كارى خۆت بى، ئەگەرنا دوای ئەوەى تێپەرى بە خۆزگەو برىا هیچ شتێك قەرەبوو ناییتەوه، ئنجا مەروڤى بێپروا لارو تاوانبار لە پۆژی دوایی دا، سێ خۆزگان دەخوازی:

(۱)- خۆزگەى یەكەمى: دوای ئەوەى نامەو لىستى كەردەوهكانى دەدریتەوه دەستى چەپى، دەلى: ﴿يَلَيَنَّيْ لَمْ أُوتَ كَنِيَّةً﴾، ئەى خۆزگە نووسراوەكەم نەدرابايەوه، ﴿يَلَيَنَّي﴾، (لەيت) خۆزگە خواستەو (يا)ى خراوەتە سەرى: ﴿يَلَيَنَّي﴾، (ئەى خۆزگەكەم) من نووسراوەكەى خۆم نەدرابايەوه، بۆچى؟ چونكە هېچى واى تێدانى، پێى دلخۆش بى، ئەوەى لە لىستى كەردەوهكانىدا تۆمار كراوه، هەر ئەوەى كە لە ژيانى دنياى لادەرانەو بێپرواينەى دا، ئەنجامى داوه، گوتراویشە: {مەروڤ چى بچىن ئەوه دەدووریتەوه}، ئەویش هېچى چاك نەچاندوه، بەس تۆوى بێپروايى و خراپەو تاوانبارى و لارى چاندوه، ديارە هەر ئەوهش دەدووریتەوه لە قىامەتدا، ئەوه خۆزگەى یەكەمى.

(۲)- خۆزگەى دووهمى، دەلى: ﴿وَلَمْ أُدْرِ مَا حِسَابِي﴾، يانى: (لەيتى: لَمْ أُدْرِ مَا حِسَابِي) (و)، ئەم رەستەى با دەداتەوهو دەگيریتەوه بۆ رەستەى پێشى، واتە: ئەویش ﴿يَلَيَنَّي﴾، دیتەوه سەرى، يانى: (وَيَا لَيْتَنِي لَمْ أُدْرِ مَا حِسَابِي)، هەر وهه: خۆزگەم نەمزانيايە لێرسينەوهكەم چۆنە؟

له ئەصدا (مَاحِیَیَ)، بریتیە لە: (ما حِیای)، بەلام پیتی (ه) ی دوایە بۆ وەستانە، بریا، خۆزگە نەمزانیا یە لێرسینەووەکەم چۆنەو چییە؟ چونکە لێرسینەووەکە ی خۆی پەرەردگار لەگەڵیدا کردووە، هیچی وەلامی راست و دروستی پێ نەبوو، وەلامی راست و تەواوی پرسیارەکانی پێ نەبوو، بۆچی خوات نەپەرست؟ وەلامی پێ نەبوو، بۆچی خراپەت کرد؟ وەلامی پێ نەبوو ئیقناعەر بێ، بۆچی چاکەت نەکرد؟ بۆچی یارمەتی خەڵکت نەدا؟ بۆچی ئەو سێفەتە خراپانەت لە خۆتدا هێنانە دی؟ بۆچی خۆت بە سێفەتی چاک نەرازاندووە؟ بۆ هیچی وەلامی راستی پێ نیە.

٣- خۆزگە ی سییەمی: (يَلَيْتَهَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ)، (لَیْت) دووبارە دەکاتووە، (يَلَيْتَهَا)، راناوی (ها) دەگەرێتووە بۆ باسنەکراویکی قرتینراو، کە بە سیاق دەزانین مەبەست پێی شتیکە رابردووە، ئنجا عەرەب عادیان وابوو، بە زۆری راناوی (ها) کە راناوی مێنە ی مەجازییە، بۆ مردن و بەلاو موصیبت و کوشت و کارەسات، بەکاربینن، یانی: (يَلَيْتَهَا)، یانی: (يا لَیْت مَوْتِي، يا لَیْت مُصِیْبَتِي کَانَتْ الْقَاضِيَةَ)، خۆزگە مردنەکەم، خۆزگە بەلایەکەم کۆتایی پێهێنەر بووایە، (قَضَى عَلَيْهِ) واتە: کۆتایی پێ هێنا، وەك لە سوورەتی (القصص) دا خوا دەفەرموی: (فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ...) (١٥)، مووسا مستیکی لێداو کۆتایی پێ هێنا، واتە: مراندی و بوو بەهۆی لە بەینچوونی، بێپرواش خۆزگە دەخوایێ کە ئەو مردنە ی دەمرد، بریا کۆتایی پێهێنەر و مرێنەر بووایە، واتە: وابووایە جاریکی دیکە ژیا ی بەدوادا نەهاتبایەو، بابای بێپروا ئەم سێ خۆزگە یە دەخوایێ، کە دیارە هیچیان بەری بۆ ناگرن و، هەموویان هەر خۆزگەو ئاواقی بۆش و پووچن.

سەرئنجی دووهم: بابای بێپروای تاوانبار باسی دوو شتان دەکات کە سوودیان پێ نەگەیاندووە ئەو دوو شتەش، دوو هۆکاری سەرەکیین بۆ بوغراپوون و یاخیبوون و لەکەولی خۆ دەرچوونی مروۆف:

١- یەکیان مأل و سامان.

۲- نه ویدیکه ش دهسه لات، ده لئ: ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي﴾، مَال و سامانه کهم سوودی پئ نه گه یاندم، (ما نَفَعَنِي)، یان (ما دَفَعَ عَنِّي)، هیچ به لای لی دوور نه خستمه وه، هیچ دادی نه دام، دواپی ده لئ: ﴿هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِي﴾، دهسه لات کهم فهوتاو نه ما.

پیشتریش گوتمان: (مالیه) و (سلطانیه)، له ئه سل دا (مالی) و (سلطانی) ین و، بهو شیوه یه ش ههر خویندراونه وه، به لام (ه)، (هاء السکته)، (های وهستانی پیده لئین.

(ما) ش دهگونجی بو لابر دن بی و (ما النافیه) بی، واته: سوودی پئ نه گه یاندم، ده شگونجی (ما) بو پرسیار کردن بی، (ما الإستفهامیه) بی، واته: ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي﴾، ئایا مَال و سامانه کهم که له دنیا دا وهسهریه کم ده ناو په زمه ندهم ده کرد، چ سوودی کی پیگه یاندم؟ هیچ، ﴿هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِي﴾، دهسه لات کهم فهوتاو له دهستم رویشت، واته: نهو دهسه لات هی شانازیم پیوه ده کردو پی بوغرا ده بووم و، خه لکم پی ده چه وسانده وه و سته م پیده کرد، روپی، نه ما.

که واته: بابای بیروا، نهو دوو شته ی له دنیا دا زوری پئ خوړیون و پی نازیون و وایزانیوه بو قیامه تیش واده بن، که بریتین له سهروهت و سامان و دهسه لات، به لام هه ندیک له زانایان (سلطان) به (به لگه) لیکده دهنه وه و مانای یه که میش به هیز تره، نه گه رنا زانایان هه ندیکیان ده لئین: ﴿هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِي﴾، واته: به لگه که مم له دهست فهوتا، نهو به لگه یه ی له دنیا دا خوُم پئ ئیقناع کردبوو، کلاوم پئ له سهری خوُم نابوو، بهرگرییم پئ له بیروا پووچه که ی خوُم ده کرد، به لام له راستیدا مَال و سولتان به زوری پیکه وهن، سامان و دهسه لات، (الثروة والسلطة)، نهو دوو شته ی خوا ﷺ له قورئاندا وشه ی (دولة) ی بو به کاره یاناون، واته: ده بی ده ستاو دهست بکه ن و بسوورین:

أ- به نسبت ماله وه فهرموویه تی: ﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ...﴾ ﴿٧﴾ الحشر، با مَال و سامان ته نیا له دهستی دهوله مهنده کانتاندا نه سوورپی، با بسوورپی، به لام

نەك تەنیا لە دەستی دەولەمەندەكانتاندا قۆرخ بێ، وەك ئیستا دەیینین، هەم لەم
 هەریمەى خۆماندا هەم لە عێراقدا، هەم لەسەر ئاستى دنیا، بە تاییەت ئەو وڵاتانەى
 مسوڵماننشین، ئەوانە زیاتر قۆرخکاریى و گەندەلیى و ملیاردێر دروستكرانیان تێدايه،
 لە حالێكدا كە خۆیان بە مسوڵمان دەزانن و، دەزانن (الأَرْضُ أَرْضُ اللَّهِ، وَالْمَالُ مَالُ
 اللَّهِ، وَالنَّاسُ خَلْقُ اللَّهِ)، زەوى زەوى خوايهو، مالى مالى خوايهو، خەلكیش هەموویان
 دروستكرایى خوان، هەموویان وەك یەكن، كەچی ئەو قۆرخکاریى و خۆسەپاندن و
 قۆرخکارییهى لە وڵاتانی مسوڵماننشیندا هەیه، لە هیچ شوێنێكى دنیا دا نیه!

ب- هەروەها بە نسبەت دەستەلاتیشەو، خوا دەفەرموێ: ﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا
 بَيْنَ النَّاسِ ...﴾ (آل عمران، ئەو رۆژانە دەستاو دەستیان پێدەكەین، لەنێو خەلكیدا،
 كەواتە: سولتەش دەبێ دەستاو دەست بكات، نابێ قۆرخ بێ لە بنەمالەیهكدا، لە
 كەسێكدا، لە حیزبێكدا، لە عەشرەتێكدا، لە نەتەوێكدا، لە وڵاتێكى فرە نەتەوێكدا، فرە
 پێكهاوەدا، بەلكو دەبێ دەستاو دەست بكات، چونكە ئەو دووانە: سامان و دەسەلات،
 خوا بۆ خەلكى خولقاندوون و، دەبێ هى هەموو خەلكى بن و، نابێ هیچكەس لە
 دەستى خۆیدا هیچ كامیان قۆرخ بكات، ئنجا ئەو دوو شتەى لە دنیا دا، زۆربەى
 تاوانبارو بێپروایان پێیان بوغرا دەبن، لە رۆژى دواى دا تازە بە دەستیانهو نامێنن و،
 پەنجەى پەشیمانیى دەگەزن و، ژىوان دەبنەو، كە بۆچى ئەو مالى و سامانەیان لەسەر
 حیسابى خەلك وەسەرێك ناو، بۆچى ئەو دەسەلاتەیان كردۆتە ھۆكارى خۆسەپاندن
 و قۆرخیان كردو، بۆ خۆیان و حیزب و، بنەمالەیان و، كردوویانەتە ھۆكى میراتیى
 و بنەمالەیی؟!.

سەرنجى سییەم: كە دەفەرموێ: ﴿حُذِرُوا غُلُوه﴾، بیگرن و كوۆ بكەن، (غُلُوه)
 كرداریكە لە وشەى (غُل) دروستكراو، (غُلُوه: يَعْنِي إِجْعَلُوهُ فِي غُلٍّ)، بیخەنە
 كوۆتەو، بیخەنە نێو كوۆتەو، یانی: گەردنى بخەنە نێو كوۆتەو، با كوۆت دەورى
 گەردنى بدات، ئایا كوۆت چیه؟ (الْغُلُّ: طَوْقٌ مِنْ حَدِيدٍ أَوْ جِلْدٍ يُجْعَلُ فِي عُنُقِ

الْأَسِير، أَوِ الْمُجْرِمِ، أَوْ فِي أَيْدِيهِمَا وَالْجَمْعُ أَغْلَالٌ^(۱)، واتە: (غُلّ) بازنەیه که له ئاسن، یاخود له چەرمیکی بەهێز، دەخریته گەردنی بابای دیل، یاخود تاوانبارەو، یان دەخریته دەستیانهو، کوّی (غُلّ) (أغلال)ە، بە کوردیی هی دەست که لەبچهی پێ دەلێن، بەلام هی گەردن کوّی پێدەلێن، چونکه کوّ دەخریته گەردنەو و سەری هەلدەپێ و، ناهێلێ، نە سەری بەملاولادا بسوورپێ، نە بەرزو نزم بکات، رێک له یەك ئاستدا دەبێ و حالەتییکی زۆر ناخۆشە بۆ مروّف، که نەتوانی مل بسوورپێ، ئەگەر بکریته دەستیشیەو، چ لە پیشەو، چ لە دواو، دیسان حالەتییکی زۆر ناخۆشە، ئنجا خوا دەفەرموێ: بیگرن و کوّی بکەن، واتە: کوّ بخەنە گەردنیەو، که لەبچه بخەنە دەستەکانیەو.

سەرنجی چوارەم: که دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ﴾، دوایی بیخەنە ئێو زنجیریك که ئەندازەکی حەفتا باسکە، وەك پیشتریش گوتمان هەندیك له زانایان گوتوویانە: باسك له ئانیشکەو تاکو سەری پەنجەکانەو، زۆربەش گوتوویانە: له سەری پەنجەکانەو هەتا بن هەنگلە، واتە: قَوْل (عَصْد) یش دەگریته خۆی، که بە هەمووی باسکیشی پێ دەگوترێ و، دەستی پێ دەگوترێ، بەلام ئەگەر هەردووک دەست بن و بکرینهو، پێی دەگوترێ: (باع)، بآل، بەلام یەك دەست پێی دەگوترێ: باسك (ذراع)، که نیزیکی نیو مەترە یان شتێك زیاترە، خوا دەفەرموێ: بیخەنە ئێو زنجیریكەو که ئەندازەکی حەفتا باسکە، بۆیەش ئەوهم لیڕە دووبارە کردەو هەرچەندە پیشتریش هینام، چونکه له زۆربەي تەفسیرەکاندا واتایەکیان بۆ ئەو ئایەتە موبارە که هیناو پیم وایە شایستەي فەرمایشی خوا نیەو، هەر له گەڵ بێژەو روالەتی ئایەتە که شدا ناگونجی، ئەویش ئەو یە، بۆ وێنە:

(الطبري) له ئینو عەباسەو (خوا له خۆی و بابی رازی بێ)، هیناو یەتی، گوتوویەتی: (تَسْلُكٌ فِي دُبُرِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ مَنْخَرِيهِ، حَتَّى لَا يَقُومَ عَلَى رِجْلَيْهِ)،

(جامع البيان: ۳۴۹۱۸) واتە: ئەو زنجیرە دەخړیتە کۆمیهووەو لە زاری دەردەچێ، بۆ ئەوێ لەسەر پێیان نەووستی! بەلام بە دنیایی خوا ﷺ وای نەفەرموووەو ئەو تەعبیرەش خوا ﷺ لە هیچ شوێنێکی قورئان دا بەکاری هێناوە، بەراستی پیشم سەیر بوو کە زۆربەى تەفسیرەکان، لەوانە: (الطبري) و (إبن كثير) و (الرازي) و (البحر المديد في تفسیر کتاب الله المجید)، وایان هێناوە، کە: ئەو زنجیرە دەخړیتە کۆمى مروڤه‌ووەو لە زاری دەردەچێ! کە خوا ﷺ لە قورئاندا تەعبیری وای بەکارنەهێناوەو، ئەم تەعبیرەش ئەو ناگەیه‌نی:

چونکە خوا دەفەرموی: ﴿خُذُوهُ فَعْلُوهُ ۝۳۰ تَرَاهُ جَمِيعَ صَلَواتِهِ ۝۳۱ تَرَاهُ فِي سِلْسِلَةٍ دَرَعَهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ۝۳۲﴾، دەفەرموی: بیگرن و کۆی بکەن، (یاخود کە لەبچەى بکەن)، دواى بیخەنە نیو ناگره‌و، دواى زنجیرێک کە حەفتا باسکە ئەو کەسەى بخەنە نیو، واتە: مروڤه‌کە دەخړیتە نیو زنجیره‌کەو زنجیره‌کەى لى دەتالێنرێ، چونکە شتێک درێژییە کەى حەفتا باسک بێ، کە لە کەسیکت تالاند، مانای وایە، وەك بخړیتە نیو قەفەسیکی ئاسنەو، کەواتە: مروڤه‌کە دەچیتە نیو زنجیره‌کە، نەك زنجیره‌کە بە نیو مروڤه‌کەدا بکړی، خواى پەروەردگار ییش نەیفەرموو: (فَاسْلُكُوها فِيهِ)، زنجیره‌کە بخەنە نیو مروڤه‌کە، بەلکو فەرموویەتی: (فَاسْلُكُوها فِيها)، مروڤه‌کە بخەنە نیو زنجیره‌کە، کەواتە: دەبێ زنجیره‌کە لە مروڤه‌کە بئالی و مروڤه‌کە بخړیتە نیو زنجیره‌کە.

ویستم ئەو پەراست بکەمەو، بێگومان خواى پەروەردگار لە قورئاندا هەمیشە کە باسی ئەندامەکانی کە جێى شەرم بۆ مروڤ باسیان دەکات، لە پەنازاو بە کینایە باسیان دەکات و، یەك وشە لە قورئاندا نیە کە نەگونجی لە مەجلیسدا بگوتری، بۆ وێنە: کە باسی پێکەو جوتبوونی ژن و می‌رد دەکات، دەفەرموی:

ئەگەر دەستان گەیاندى ﴿أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾ (المائدة: ۶)، ئەگەر چوونە لایان ﴿وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ﴾ النساء: (۲۱)، بەلام ناوی پڕۆسە کە ناهێنى،

هەروەها که باسی جیی شەرمی مەرووف دەکات، دەفەرموی: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ...﴾ (النور، ۳۰) بە پیاوانی بپروادار بلی: با لە نیگای چاویان بگرنەووەو جیی شەرمیان بپاریزن، (عەوڕەت) یانی: ئەو شوینەیی که مەرووف پێی ناخۆشیی دەربکەوێ، ئیدی باسی ئەندامی زاو زییەکه ناکات، دیسان بۆ ئافەرەتانیشت بەهەمان شیۆه.

بۆیە لێرەدا وەك له (إبن عباس) هەو هاتو، ئەویش نازانم داخۆ سەنەدەکی راستە، یان نا، وەك پالدراو هەلای ئەو، مانای وایە خوا ﷻ پێك باسی ئەندامی شەرمی مەرووفی کردو، که لە هەموو قورئاندا تەعبیریکی دیکە ئاوامان نیە، بۆیە هەقە رەقی بکەینەو، وێرایی مانای پۆلەتی پوونی ئایەتەکەش.

سەرنجی پێنجەم: خوا ﷻ ئەو مەرووفە بە دوو تاوانی هەرە گەورە تاوانبار (تجريم) دەکات و، دەفەرموی: ﴿إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ﴾ (۲۳) وَلَا يُحْضِرُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ ﴿﴾. ئایا بۆچی ئەو مەرووفە ئاوا سزا دەدری؟ چونکە: ئەو بپروای بە خوای مەزن نەبوو، هانیشتی نەدەدا لەسەر خواردنی نەدار، واتە: هانی خەلکی نەدەدا که خواردن بدری بە بابای نەدار، ئەمانە دوو تاوانە هەرە گەورەکەن، که خوای دادگەر ﷻ ئەوانی پێ تاوانبار دەکات و، ئەم تەعبیرە لە سووڕەتی (المذثر) یشت لە ئایەتی (۴۳ و ۴۴) دا هاتو، که هاوێلانی راستە لە تاوانباران دەپرسن: ﴿فِي جَنَّتٍ يَسْأَلُونَ﴾ (۴۰) عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿۴۱﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ﴿۴۲﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿۴۳﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمِ الْمَسْكِينِ ﴿۴۴﴾ (المذثر، هاوێلانی دەستە راست لە تاوانباران دەپرسن: چ شتێک ئێوەی خستۆتە ئێو سەقەر؟ (یەکیکە لە ناوێکانی دۆزەخ)، دەلێن: ئێمە لە نوێژکاران نەبووین و، خواردنیشمان نەدەدا بە نەدار، لە نوێژکاران نەبووین، واتە: خواپەرست و بپروادار بە خوا نەبووین و، فەرمانبەری خوا نەبووین، لەگەڵ خەلکیشدا چاکەکار نەبووین، که گرنگترین شت بۆ خەلک که پێویستی پێی خواردنە، بۆیەش لە هەندێک لە کتیبەکاندا گوتوووە: ئیسلامەتی و مسوڵمانەتی لە دوو شتدا خولاصە دەبێتەو:

یەكەم: خواپەرستی.

دووهم: خەلك دۆستی.

ئەوێشەم لە ئایەتی ژمارە (۷۷)ی سوورەتی (الحج) وەرگرتووە، کە خوا لە کۆتاییەکیدا دەفەرموی: ﴿وَعِبُدُوا رَبَّكُمْ وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾، پەروەردگارتان بپەرست و چاکە بکەن، بە لکو سەرفراز بن، واتە: پەروەردگارتان بپەرست و چاکەکاری بکەن لە گەڵ خەلکی خوادا.

سەرنجی شەشەم: خوا ﷻ باسی (غسلین) دەکات، کە پیشتریش هینامان، بە لām بەباشم زانی زیاتر و باشت تیشکی بخەمە سەر، ئیبنو زەید کە تەبەیری لە تەفسیرەکی خۆیدا لێیەو هیناوە، لە بارە (غسلین) هەو گوتوویەتی: (لَوْ أَنَّ دَلَّوْا مِنْ غَسْلِينَ يَهْرَاقُ فِي الدُّنْيَا لَأَنْتَقَى أَهْلُ الدُّنْيَا) (جامع البيان: ۳۴۹۲۱)، واتە: ئەگەر دۆلچەیهك لە غیسلین لە دنیادا پرژرێ، هەموو خەلکی دنیا بۆگەن دەکات، ئنجا ئایا (غسلین) چیه؟ رای راستر ئەوێه: (مَا يَسِيلُ مِنْ صَدِيدِ أَهْلِ النَّارِ، وَمَا يَجْرِي مِنَ الْجَرَّاحِ إِذَا غُسِلَتْ)، کەواتە: (ابن زید) (غسلین)ی بە دوو واتایان لیکداوەتەو کە پیم وایە لە هەموو واتایەکان راسترن.

۱- ئەوێ دێتە دەر لە کیم و زووخواوی دۆزەخیان.

۲- ئەو چلکاویە کاتیک برینیک دادەشۆرێ و ئاوێکە لە لێی دەچۆرێتەو، بەوێ دەگوترێ: (غسلین)، واتە: ئاوێ داشۆراوی برین، کە بە دلنایی خوێن و کیم و زووخواوی پێوێه.

سەرنجی هەوتەم و کۆتایی: با تەماشایەکی دیکە ئەم ئایەتە موبارەکانە بکەین: ئیمە لە مەسەلە یەکەمدا باسی ئەو کەسەمان کرد کە نامەو نووسراوەکە دەدرێتەو دەستی راستی ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ﴾، دواایش

(۱) أخرجه الحاكم: ۳۸۵۰، وصححه، ووافقه الذهبي، بە لām هەردوو دەرھینەر (مخرج)ی دەقەکانی تەفسیری (روح المعاني) لە (ج ۲، ص ۷۶)، گوتوویانە: سەنەدەکی بێھێزە.

ئەو كەسەى نامەى يان لىستى كرده وەكانى دەدرىتەو دەستى چەپى ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ﴾.

ئىنجا لىرەدا يەككىك بۆى ھەيە بلى: كەواتە: خەلك دەبنە دوو بەش، يان بە دەستى راستيان نامە وەردەگرەو، يان بە دەستى چەپيان، كەواتە: كۆمەللىكى دىكەى سىيەم نىەو، ئەمە لە سوورەتى (الشورى) شدا ھاتو: ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾ (۷) الشورى، كۆمەللىك لە بەھەشت و كۆمەللىك لە دۆزەخدان، كە ئەو ھەندىك لە زانايانى ھاوچەرخىش لە كوردو جگە لە كورد، بىرۆكەيەكى وايان ھەيەو، كاتى خوۋى خەوارجىش بىرۆكەيەكى وايان ھەبوو، كەواتە: ئايا بىرۆكەى سى كۆمەل بوون لە رۆژى دوايدا چىيە؟! لە وەلام دا دەلىين:

ئەدى ئەو ھەموو فەرمىشتانەى پىغەمبەرى خوا ﷺ كە باسى ئەو ھەدەكەن، كەسانىك لە ئۆممەتى پىغەمبەرى كۆتايى ﷺ ئەھلى ئيمانن، بەلام چونكە تاوانبارن و گوناھبارن، دەخريئە دۆزەخەو دەسووتتيرين و سزا دەدرين، دوايى كە پاك بوونەو دەچنە بەھەشت، ئايا باسى وان لە كويە؟

بەلكو ئايا خەلكى ئەعراف لە كوين؟ ﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَتِهِمْ...﴾ (۴۶) الْأَعْرَاف، خوا دەفەرموى: دىوارىك لە نىوان خەلكى بەھەشت و دۆزەخ دا ھەيە، لەسەر قەراغەكانى پىوانىك ھەن، بە ھەردووك لايان دا دەرۋانن و جارى بە ھىچ لايان دا نەكەوتوون!

وەلامەكەش ئەو ھەيە: خوا ﷻ لىرەدا باسى سەرەنجامى كۆتايى دەكات، كە بەو شىۋەيە دەبى، يان دەستە راست يان دەستە چەپ، بەلام بەرلەو ھەي بگەنە ئەو ئەنجامە كۆتايى، ھالەتى دىكە ھەن، بۆ وئە: ئەھلى ئەعراف نە ئەو ھەن كە بە دەستى راست نامەكەيان وەرگرتبىتەو بۆ بەھەشت برون، نە ئەو ھەشە بە دەستى چەپ و بۆ دۆزەخ برون، بەلكو لەسەر قەراغ و كەنارەكانى نىوانىكى نىو قەدى بەھەشت و دۆزەخدان، وەك خوا فەرموويەتى: ﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ...﴾ (۴۶) الْأَعْرَاف.

ههروهه ها ئه وهه موو فه رمايشتانه ي پيغه مبهري خوا ﷺ كه باس ده كه ن، كه سائيك ده بن سزا ده درين، دوايي كه پاك بوونه وه له دوزه خ قوتار ده بن و ده چنه به هه شت، به لام ئايا ته وانه به ده ستي چه پيان نامه و ليستي كروهه كانيان وه ده گرن، يان به ده ستي راستيان؟ وا پي ده چي به ده ستي چه پيان بي، واي تيده گم، به ده ستي چه پيان ليستي كروهه كانيان وه ربگر نه وه، چونكه سه ره تا بو دوزه خ ده چن، به لام دوايي چونكه ئيمان يان هه يه، ده رباز ده بن و ده چنه به هه شت، نه كه به ده ستي راستيان وه ري بگرن، چونكه نه گه ر به ده ستي راستيان وه ري بگرن، ده بي يه كسه ر بچن بو به هه شت.

لي ره ش باسي ته وانه نه كراوه كه له سه ر نه عرافن، واته: قه راغه كانى نه و ديوارو سنووره ي ده كه وي ته نيوان به هه شت و دوزه خه وه، هه لبه ته مه رجيش نيه هه موو مه سه له يه كه له هه موو ئايه تي كدا هاتبي، ته وه تا لي ره خوا ته نيا باسي (أصحاب اليمين) و (أصحاب الشمال) ده كات، ههروهه ها له زور جيى دي كه ش، به لام له جيى دي كه دا خوا ﷺ باسي (مقربين) و باسي (سابقون) يش ده كات، وهك سووره تي (الواقعة) كه پي شتر ته فسير مان كرد، ههروهه ها له سووره تي (فاطر) دا هاتووه: ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾ (فاطر، لي ره دا خوا ته هلي ئيمان پولي ن ده كات بو سي كو مه ل: {ظالم لنفسه، مقتصد، سابق بالخيرات}، به لام كه له سووره تي (الشورى) دا، ده فه رموي: ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾ (٧) هه وه ده ره نجامي كو تاييه و ري گريش نيه له وه ي بهر له وه ده ره نه نجامه كو تاييه وه تا ده گاته نه وه ده ره نجامه كو تاييه، كه سائيكي دي كه بچنه دوزه خ و به نه ندازه ي گونا هه كانيان سزا بدرين و دوايي ده رباز بن.

له و باره وه (ابن عجيبة) له ته فسيره كه ي خو ي (البحر المديد في تفسير القرآن المجيد) دا^(١)، ده قي ك له (ابن أبي جمرة) وه دي ني، كه يه كي ك بووه له زانايان و

صه حیخی بوخاریی شهرح کردوه، ده‌لێ: (عَادَتُهُ تَعَالَى فِي التَّنْزِيلِ أَنْ يَذْكُرَ الْكَامِلَ فِي الطَّاعَةِ وَالْكَامِلَ فِي الْعِصْيَانِ أَيْ الْكُفْرِ، وَيَسْكُتُ عَنِ الْمُخْلَطِ قَدَلٌ عَلَى أَنَّهُ يَرَى مِنْ هَذَا وَيَرَى مِنْ هَذَا).

واته: خوا ﷺ یاساو ده‌ستووری وایه له قورئاندا ئه‌وه‌ی به ته‌واوی فره‌مانبه‌رو ملکه‌چه بو خوا، باسی ده‌کات و، ئه‌وه‌ش که به ته‌واوی سه‌رپنجی کردوه، باسی ده‌کات و زۆر جارن، له بابای تیکه‌لکه‌ر (مُخْلَطِ)، چاکه‌و خراپه‌ی تیکه‌ل کردوون، بێ ده‌نگ ده‌بی، ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که بابای تیکه‌لکه‌ر، هه‌م له‌وه ده‌بینی و، هه‌م له‌وه‌ش ده‌بینی.

واته: ده‌گونجی دۆزه‌خیش ببینی و سزا بدری، له‌سه‌ر گونا‌هه‌کانی و، دوا‌ی به‌هه‌شتیش ببینی و، پاداشت بدریته‌وه له‌سه‌ر ئیمان و چاکه‌کانی، که‌واته: ده‌بی ئاوا به‌گشتگیری ته‌ماشای بکه‌ین، نه‌ک هه‌ر ده‌قیکه‌مان له قورئاندا ببینی، یه‌کسه‌ر حوکمیکی لێ هه‌لبه‌ینجین، بێ ئه‌وه‌ی ته‌ماشای ده‌قه‌کانی دیکه بکه‌ین.

لێره‌دا ئاماژه‌یه‌ک ده‌که‌م به قسه‌یه‌کی کاک ناصری سوبحانی په‌حمه‌تی خوا یی، له هه‌ندی‌ک له کتێبه‌کانی دا ئاماژه‌ی بو ئه‌وه کردوه که له قیامه‌تدا خه‌لک رێک دوو کو‌مه‌له: یان به‌هه‌شتین یان دۆزه‌خین، به‌لام ئایا ئه‌وه هه‌موو فره‌مایشانه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چی لێ بکه‌ین؟ ئه‌وه رایه‌ش رایه‌ک نیه که کاک ناصر خۆی گو‌تی، به‌لکه‌و ئه‌وه رای خه‌وارچه‌و کاتی خۆی رایان وابوو، هه‌موو ئه‌وانه‌ش که که‌مه‌تر پشت به سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌به‌ستن، تووشی ئه‌وه دین، له حالیکدا که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌ندی شتی روونکردۆته‌وه، که خوا ﷺ له قورئاندا به‌گشتی فره‌موویه‌تی، هه‌رچه‌نده ئه‌وه‌ی گوتم له قورئانیشدا ئاماژه‌ی پێکراوه، بو وینه: له سووره‌تی (فاطر) دا که پێشتریش هه‌ینامان خوا ده‌فرمو‌ی: ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ أَصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ ...﴾ (٣٢)، وه‌ک

دەبین پۆلینیان دەکات بۆ سى بەش، ئنجا ئەوانە چۆن دەبى ھەموویان
 لیکراو ویکرا بچنە بەهەشت؟ بێگومان ﴿ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ﴾، دەبى لەسەر ستم
 و خراپەکانیان سزا بدرن، ھەروەھا ﴿مُقْتَصِدٌ﴾، بە جۆریك دەچنە بەهەشت
 و ﴿سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ﴾ یش بەجۆریکی دیکە دەچنە بەهەشت، کەواتە: بۆ
 ھەرگرتنى ھوكمیك له ئایەتیکدا، ئەگەر چاوی خۆمان بەس لەسەر ئەو ئایەتە
 کورتھەلین، تووشی ھەلە دەبین، دەبى تەماشای کۆی ئەو ئایەتانە بکەین، کە
 لەو بارەو ھاتوون، ھەروەھا تەماشای فەرماشتەکانی پیغمبەری خواش ﷺ
 بکەین مادام بە سەنەدیکى راست بە ئیمە گەین و، دەبى دواى سەرەنجدانى
 ھەموویان، ئەو جار ھەلویست لە بارەى ئەو مەسەلە یەو ھەموو بنوین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی سییەم ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان پانزە (۱۵) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (الحاقة) دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۳۸ - ۵۲)، ئەو (۱۵) ئایەتەش هەموویان باسی قورئانن و باسی بەرپەرچدانەوهی تۆمەت و قسە و قالی کافرانن، لەو بارەوه، کە بە شیعرو قسە ی کاهین و قسە ی هەلبەستراو، قورئانیان تۆمەتبار دەکرد، خوای کاربەجی ڕایدەگەیەنێ کە سویند بە بینراو و نەبینراو، قورئان قسە ی ئێردراویکی بەرپزە، کە مەبەست پێی جیبریلە (عَلَيْهِ السَّلَام) و، دابەزیئراوی پەرورددگاری جیهانیانەو، ئەگەر گریمان موخەممەدیش ﷺ قسە یەکی بە ناوی خواوە هەلبەستبایە، ڕەگی ملی دەپچرێنراو، هیچ کەسیش بەرگریی بو لێ نەدەکرا.

﴿فَلَا أَقْسَمُ بِمَا تُبْصِرُونَ﴾ (۳۸) ﴿وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾ (۳۹) إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿۴۰﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿۴۱﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَذْكُرُونَ ﴿۴۲﴾ نَزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۴۳﴾ وَلَوْ لَقَوْلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ ﴿۴۴﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿۴۵﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿۴۶﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿۴۷﴾ وَإِنَّهُ لَنَذِكْرٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۴۸﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَذِّبِينَ ﴿۴۹﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿۵۰﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿۵۱﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿۵۲﴾

مانای دهقا و دهقی ئایه تهکان

(نه خیر وانیه وهك تێوه ده لێن، ئەهی بیروایه کان!) سویتند دهخۆم بهوهی دهیین، ٣٨ ههروهها سویتند دهخۆم بهوهش که نایینن ٣٩ ئەو قورئانه گوتراوی نێردراویکی پهسندو بهریزه (که جیریله) ٤٠ ههروهها ئەو قورئانه قسهی شاعیرێک نیه، به کهمی برۆا دێن ٤١ ههروهها قسهی کاهینێک نیه، به کهمی بیر دهکه نهوه ٤٢ له لایه ن پهروهردگاری جیهانیانهوه دابه زی تراوه ٤٣ ئەگەر (موحه ممه د) هه ندی قسه شی به ناوی ئیمه وه گوتبان (که نه مان فهرمون) ٤٤ به دلنایای دهستی راستیمان دهگرت ٤٥ دوایی شاده ماری خوینبه ریمان دهبری ٤٦ ئنجا هیچ کامیشتان نه ده بووه به رگرییکاری و له مپهر له بهر ده ممان دا ٤٧ به دلنایایش ئەو قورئانه بیرخه ره وه یه بو پارێزکاران ٤٨ بیگومانیش ئیمه ده زانین که به درۆ دانه راتیک (بو قورئان) له تێوه دا هه ن، (ئهی بیروایان!) ٤٩ مسوگهریش ئەو قورئانه مایه ی خه فته و په شیمانیه له رۆژی دوایی دا بو بیروایان ٥٠ به دلنایایش ئەو قورئانه راستیه کی جیی دلناییه ٥١ ئنجا ناوی پهروهردگاری مه زنت به پاک بگره ٥٢

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(کاهن): (الکاهن: الَّذِي يُخْرِ بِالْأَخْبَارِ الْمَاضِيَةِ الْخَفِيَّةِ بِضَرْبٍ مِنَ الظَّنِّ، وَالْعَرَّافُ: الَّذِي يُخْرِ بِالْأَخْبَارِ الْمُسْتَقْبَلَةِ)، (کاهن): ئەو کهسه یه به جوړیک له گومان هه وāl ده دات به هه وāl هه ر دووه کان، ئەوانه ی تپه ریون، به لām (عراف): ئەوه یه که هه وāl ده دات به هه وāl داهاتووه کان، هه لبه ته هه ر دووکیان به گومان، بۆیه ش هه ر دووکیان زه مکران له قورئانداو، له سوننه تی پیغه مبه ریشدا

﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ...﴾ (النمل، بَلَىٰ پنهانی ئاسمانه کان و زهوی ته نیا خوا دهیزانی.

(نَقُولُ): (تَقُولُ عَلَيْهِ قَوْلًا، أَي: اخْتَلَفَهُ كَذِبًا)، (تَقُولُ عَلَيْهِ)، قسهی به ده میوه کرد، قسهی به ناویه وه کرد، دروی به ناویه وه هه لبه ست، (الْأَقَاوِيل: جَمْعُ أَقْوَالٍ، وَالْأَقْوَالُ جَمْعُ قَوْلٍ)، (أَقَاوِيل) کوی (أَقْوَال) ه و ئه ویش کوی (قَوْل) ه، که واته: (أَقَاوِيل) کوی کو (جَمْعُ الْجَمْع) ه، واته: ئه گهر موحه ممه د ﴿...﴾ چهند قسهیه کی به ناوی ئیمه وه کردبانیه، وهك ئیوه ده لئین «په گی ملیمان ده بیری».

(الْوَتَيْنِ): (الشَّرِيَانُ الرَّئِيسُ الَّذِي يَغْذُّ جِسْمَ الْإِنْسَانِ بِدَمٍ نَقِيٍّ خَارِجٍ مِنَ الْقَلْبِ) (وَتَيْنِ): بریتیه لهو شاده ماره سه ره کییهی که جهستهی مروؤف به خوینی پاک بژیودار ده کات، ئهو شاده ماره ش له دله وه ده رده چئی، به کوردیی پیی ده گوترئی: خوینبه ر، شاخوینبه ر، به لام ئه وهی له جهسته وه خوینی پیس دینیتته وه بو ئیو دل، بو ئه وهی پاک بکریته وه، پیی ده گوترئی: خوینیتته ر (وَرِيد).

(حَاجِرَيْنِ): (حَجَرَ: أَي فَصَلَ، حَجَرَ فَلَانًا: كَفَّهُ وَمَنَعَهُ مِنْ غَيْرِهِ)، (حَجَرَ) جیای کرده وه، (حَجَرَ فَلَانًا) ریی له فلانکه س گرت و نه یهیشته له به رانبه ر که سیکی دیکه دا (حَجَرَهُ عَنِ فَلَانٍ)، له فلانکه سی گرتته وه دووری خسته وه.

(لَحْسَرَةً): (الْحَسْرَةُ: شِدَّةُ التَّلَهُّفِ وَالْحُزْنِ لشيءٍ)، (حَسْرَةً) زوړ خه فته بار بوون و دلته نگ بوون و به په رو شه وه بوون بو شتیک.

(لَحَقَّ الْيَقِينِ): زانیارییه کی چه سپاو، چه سپاوکی جیی دلنیا یی، (الْحَقُّ: حَقٌّ يَحِقُّ حَقًّا وَحَقُّهُ، أَي: صَحَّ وَثَبَتْ وَصَدَقَ)، واته: ئهو شته راست بوو، چه سپا، ریک ده ر چوو، چه سپاندی.

(يَقْنُ الشَّيْءُ وَيَقْنُ وَيَقْنُ يَفْنَأُ وَيَقِينًا، أَي: ثَبَتَ وَتَحَقَّقَ وَوَضَحَ، فَهُوَ يَقْنُ وَيَقِينُ)،
واته: شته که چه سپاو ساغبووه و پروونبووه، ئه و چه سپاووه و جیی دلیاییه، (يَقْنُ
الشَّيْءُ وَيَقْنُ بِهِ: عَلِمَهُ وَتَحَقَّقَهُ)، واته: شته که ی زانی و ساغی کرده وه.

(اليقين: العلم الذي لا شك فيه)، (يقين) ئه و زانیارییه دوو دلیی تیدا نیه،
(اليقين في الفلسفة: إطمئنان النفس إلى حكمٍ مع الاعتقاد بصحته)، (يقين) له
فهلسه فهدا: دلئارام بوونه به حوکمیك له گهل پروابوون به راستیی ویدا^(۱).

مانای گشتیی ئایه تهکان

خوای به رزی مه زن ئه م پازده (۱۵) ئایه تهی هه موویان ته رخا ن کردوون به
باسی قورئان و، ئاماژه یه کیش به پیغه مبه ری خاتهم موحه ممه ده وه ﷺ، چونکه
ئیمه هه ره له سه ره تای پیناسه ی ئه م سووره ته وه، گوتمان: ئه م سووره ته بو
دوو ته وه ری سه ره کیی دابه ش کراوه و، قسه له دوو بابه تی سه ره کیی ده کات:
یه که م: روژی دوا یی.

دووهم: باسی قورئان و ئاماژه یه کیش به پیغه مبه ری خاتهم ﷺ، هه ره به بو نه ی
باسکردنی قورئانه وه.

خوا ده فه رموی: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ﴾ (۳۸) وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾ (۳۹)، وانیه (وهك ٲیوه
ده لیئ ئه ی بی پروای نه!) سویند ده خو م به وه ی ده ییین و به وه ش که ناییین.

وهك زور جاری دیکه ش گوتوو مانه، به تایهت له سه ره تای سووره تی
(الواقعة) وه که هه ندیک له زانیان له باره ی ئه و (لا) یه وه که له سه ره تای
هه ندیک له سوینده کانداهاتوه، وهك:

- ۱- ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ۖ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾ (۳۸) ﴿وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾ (۳۹).
- ۲- هەروەها: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾ (۶۱) ﴿الانشقاق﴾.
- ۳- هەروەها: ﴿لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ (۱) ﴿البلد﴾.
- ۴- هەروەها: ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ (۱) ﴿القيامة﴾.
- ۵- هەروەها: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ﴾ (۷۵) ﴿الواقعة﴾، گوتووایانە: (لا) بۆ لا بردنی سویندەکەیه، واتە: پێویست ناکات سویند پێ بخۆم!.

لە راستیدا خراب بە هەلەدا چوون، چونکە خوا لە سەرەتای سوورەتی (الواقعة) دا دەفەرموی: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ﴾ (۷۵) ﴿وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾ (۷۶) ﴿الواقعة﴾، بێگومانیش ناگونجی خوا بفەرموی: سویند ناخۆم و ئەگەر بشارن ئەو سویندێکی مەزنە، بە لکو مانایەکی ئاواپە: راست نیە، وەك ئیوە دەلێن، سویند دەخۆم بەرێ و شوینی ئەستێرەکان و ئەگەر بشارن، ئەو سویندێکی مەزنە، یانی: ئەگەر زانیاری گەردوونناسییتان بێ و، بشارن خوا ئەو گەردوونە چۆن خولقاندووە، ئەستێرەکان و کەهکەشەکان چۆن؟ کەواتە: (لا) لابەرە (نافیة) ی سویندەکە نیە، بە لکو شتێکی دیکە بەرپەرچ دەداتووە کە بە سەلیقەو سیاق دەزانرێ، لێرەش ئەو بە سەلیقەو سیاق دەزانرێ ئەو یە کە بێروایەکان دەیانگوت: قورئان شیعرە، کەهانە یە، موحەممەد هەلیبەستو، خواش دەفەرموی: ﴿فَلَا﴾، ئەو ی دەلێن، یان گومانی دەبەن، راست نیە، ﴿أَقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ﴾، سویند دەخۆم بەو ی دەبینن، هەرچی کە بەرەستەو دەبینن، ﴿وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾، هەروەها سویندیش دەخۆم بەو ی نابینن، کە ئەو ی نابینن، زۆر زۆر زیاترە لەو ی دەبینن.

﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾، بە دنیایی ئەمە قسە ی نێردراویکی بەرێزە، کە مەبەست پێی جیبریلە عَلَیْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وەك لە سوورەتی (التکویر) دا خوا ﷻ

روونتە باسی ئەوە دەکات و دەفەرموێ: ﴿وَالَيْلَ إِذَا عَسَّسَ ۝۱۷ وَالصُّبْحَ إِذَا نَفَسَ ۝۱۸﴾
 إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿۱۹﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿۲۰﴾ مُطَاعٌ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿۲۱﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿۲۲﴾
 التکویر، کەواتە: ئەوەی پێشێ ﴿۲۲﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿۱۹﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ
 مَكِينٍ ﴿۲۰﴾ مُطَاعٌ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿۲۱﴾ هەمووی باسی جیبریلە، ئنجا دوایی دەفەرموێ: ﴿وَمَا
 صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ﴾ هەواڵە کەشتان (موحەممەد) شیت نیە، لێرەش دەفەرموێ:
 ئەمە قسەی نێردراویکی بەرێزە، واتە: خوا بە نێردراویکی بەرێزدا ناردوویەتی
 کە جیبریلە، ئەویش بە قسە بە موحەممەدی ﷺ راگەیاندووە، ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ
 شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا نُنُومُنَ﴾ هەرۆهە ئەمە قسەی شاعیرێک نیە بە کەمی برۆا دێن.
 ﴿وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَّا نَذْكُرُونَ﴾ هەرۆهە قسەی بابایەکی کاهین و فالچییش
 نیە، کەم وایە بیر بکەنەو، کەم وایە پامپن و پەند وەر بگرن، ئەگەرنا
 هەر تۆزێک تەماشای قورئان بکەن، دەزانن ناگونجی ئەمە لە مەخلووقەو
 دەرچووێ و، بێجگە لە خالێق ناگونجی قسەی هیچ کەسیکی دیکە بێ، نە
 موحەممەد ﷺ و، نە جندو شەیتان و، نە فالچی و کاهین و، نە تەنانەت
 فریشتەو، بگرە جیبریلیش، قسەی هەر کامیان نیە، بەلکو ئەوە فەرماشتی
 خوا، وەك لە سوورەتی (الفرقان) دا دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...﴾ ۱ واتە: بلی: ئەو کەسە ئەو قورئانە دابەزاندو
 نەینی هەموو ئاسمانەکان و زەوی دەزانێ، ﴿نَزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، دابەزێندراو
 لە لایەن پەرۆردگاری جیهانیانەو.

﴿وَلَوْ نَقُولُ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ﴾ ئەگەر گریمان موحەممەدیش ﷺ هەندی
 قسەی بە دەمی ئیمەو، بە ناوی ئیمەو کردبایەو هەلبەستبایە، (تَقُولُ):
 (هُوَ أَنْ تَقُولَ شَخْصًا أَوْ ذَاتًا مَا لَمْ يَقُلْ)، (تَقُولُ) ئەوێە تۆ بە ناوی کەسیک
 یان بابایە کەو قسەیک بکە، نەگوتبێ، کەواتە: ئەگەر موحەممەد لە
 خۆیەو ئەو قسانە کردبایە، ئنجا گوتبای: هێ خوان، مانای وایە قسە بە
 ناوێ کردن ﴿نَقُولُ﴾ بوو، ئەو کاتەش: ﴿لَا خُذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ﴾، دەستی راستیمان

دەگرت، چونکہ ئىنسان بە دەستى راست بەرگىرى لە خوۋى دەكات، دەستى راستىمان دەگرت، بۇ ئەوہى بەرگىرى بۇ لە خوۋى ئەكرى.

﴿ثُمَّ لَقَطْنَا مِنْهُ الْإِثْمَ﴾، دوایى شادەمارى گەردنىمان، خوینبەرىمان دەبرى، مروڤ ھەر کات ئەو شادەمارەى بىرا، يەكسەر دەمرى، ﴿فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ﴾، ئنجا ھىچ کامىكىش لەئىوہ نەدەبوونە رىگرو پەردەو پەرچ، وەك بەرگىرىكار لە پىغەمبەرى خوا، ﴿وَإِنَّهُ لَنَذِكُرُ الْمُتَّقِينَ﴾، بە دلىايى ئەم قورئانەش بىرخەرەوہىە بۇ پارىزكاران، بىگومان بىرخەرەوہىە بۇ ھەموو كەس، وەك لە شوئى دىكەدا دەفەرموى: ﴿ذِكْرُ لِلْعَالَمِينَ﴾ ۷۶، بەلام تەنیا پارىزكاران لىى بەھرەمەند دەبن.

﴿وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ﴾، بە دلىايى ئىمە دەشزانىن ئىوہ بە درۆ دانەرانتىكتان تىدا ھەن، كەواتە: كافرەكان ھەموویان بە درۆ دانەرى قورئان نەبوون، ھەندىكىان زانیویانە كە قورئان فەرمایشتى خوايە، وەك ئەبوو جەھل و زورىك لە زلە زلەكانى قورەیش، زورىك لە زلە زلەكانى ھەموو رۆژگارەكانىش دەزانن، كە قورئان ناگونجى قسەى مروڤ بى، بەلام بۇ چەواشەكردنى خەلك دەلین: شىعرە، جادوو، كەهانە، بۇ ئەوہى كلاًو لەسەرى خەلك و جەماوەرە ھەلخەلەتاوہەكىان بنین، ناكرى بلین: ئىمەش دەزانىن قورئان قسەى خوايە، بەلام بە قسەشى ناكەین!.

﴿وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾، بە دلىايى ئەو (قورئان)ە، مايە پەشىمانىي و داخ و خەفەتە بۇ بىپروايان، واتە: لە رۆژى دوایى دا، ﴿وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ﴾، بە دلىايى ئەمە ھەقىكى زور جىي دلىايە.

﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾، كەواتە: (ئەى موھەممەد!) ناوى پەرورەدگارى مەزنت بە پاك بگرە، يانى: گوئ مەدە بە قسەو قالى ئەوان و، لەسەر كاری خۆت و جىبەجىكردنى ئەركى خۆت بەردەوام بە.

مەسەلە گەرنەکان

مەسەلە یە کەم:

سویند خواردنی خوا ﷻ بە هەرچی بینراو و نه بینراوه، که قورئان بێژراوی
نێردراویکی به پێزو په سنده، که جیبریلە، نه قسهی شاعیر و نه قسهی کاهین
و، دابه زینراوی په روهر دگاری جیهانیانه:

وهك خوا ﷻ ده فەرموی: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ﴾ (٣٨) ﴿وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾ (٣٩) إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَذْكُرُونَ ﴿٤٢﴾ نَزِيلٌ مِّن رَّبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾

شیکردنهوی ئەم ئایەتانه، لە حەوت بڕگەدا:

(١)- ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ﴾ (٣٨) ﴿وَمَا لَا تُبْصِرُونَ﴾، وانیە (وهك تێوه دەلێن) سویند دەخۆم
بهوهی دهیبینن و، بهوهش که نایبینن، ههندیك له ڕوونکه رهوانی قورئان گوتووایه:
(لا) بۆ لابرده (نهی) سوینده کهیه، واته: سویند ناخۆم بهوهی دهیبینن و بهوهش که
نایبینن، ئنجا ته گەر لێره وایی، له شوینه کانی دیکهش هه موویان وایه، بهلام تهوهی
زۆر به ڕوونی ئهو بۆچوونه هه لدهوه شینیتتهوه، ئایه ته کانی سوورهتی (الواقعة)ن، که
خوا ده فەرموی: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ﴾ (٧٥) وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾
إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ نَزِيلٌ مِّن رَّبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ الواقعة، لێره دا زۆر به ئاشکرا دیاره که سوینده که خوراوه، چونکه خوا
ده فەرموی: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ﴾ (٧٥) وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾
نه خیر، سویند دهخۆم به ڕی و شوینی تهستیرهکان و، ته گەر بشزانن ئەمه سویندیکی

مهزنه، واته: ئەگەر زانیاریتان هەبێ بە ڕێ و شوینی ئەستێرهكان و، كههكهشانهكان كه ئەستێرهكان پێکیان دێنن، دهزانن كه ئەو سوینده زۆر مهزنه.

كهواته: ئاشكرايه كه لێره دا سوینده كه خوراوه و تهواو بووه، له راستیدا ههموو ئەو (لا) یانهی له پیش سویندهكانهوه هاتوون، كه له گه لێك شوینی قورئاندا وا هاتوون، ههموویان بۆ بهر په رچدانهوهی قسهی بێروایانن، كه به سهلیقه و سیاق دهزانری ئەو قسهیه چیه، لێره دا به پێی سیاق و به سهلیقه دهزانین كه بێروایهكان هه می شه قورئانیان بهوه تۆمه تبار ده کرد دهیانگوت: شیعره، دهیانگوت: قسهی کاهینه، دهیانگوت: جادوویه، دهیانگوت: موحه ممه ده لیهسته وه، جاری وا هه بوو دهیانگوت: موحه ممه ده شیه و قورئان قسهی شیتانه، خوای پهروه ر دگاریش لێره دا ده فهرموێ: ﴿فَلَا﴾، ئەم (ف) ه ده بێته (ف) ی ده رخهر (فصیحه)، (تُفَصِّحُ عَمَّا قَبْلَهَا)، هی پیش خوێ ده ر ده خات، واته: كه ئەوهی له رابردوودا باسکرا زانیان، له باره ی هاتنی پۆزی دوایی و سزاو پاداشت و، هه ر كه سه به پێی خوێ مامه له له گه لدا کرانیه وه، كهواته: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَا بُصُرُونَ﴾، (لا) وانیه، (وهك ئیوه ده لێن)، سویند ده خوّم بهوهی كه ده بیینن، یان ده گونجی (ف) ه كه بۆ لق لێک ر د نه وه (تفریع) بی، واته: بینا له سه ر ئەوهی رابرد، من قسهی ئیوه بهر په رچ ده ده مه وه، راست نیه وهك ئیوه ده لێن، كه قوران شیعر بی و، كه هانه بی و جادوو بی، ﴿أَقْسِمُ بِمَا بُصُرُونَ﴾، سویند ده خوّم بهوهی ده بیینن، ﴿وَمَا لَا بُصُرُونَ﴾، ههروه ها سویند ده خوّم بهوهی ناشیینن.

(القرطبي) ده لێ: (هَذَا رَدُّ عَلَى كَلَامِ سَابِقٍ، أَي: لَيْسَ الْأَمْرُ كَمَا يَقُولُهُ الْمُشْرِكُونَ)، واته: ئەمه بهر په رچدانهوهی قسهیه کی پێشوویه، یانی: وهك هاوبهش بۆ خوا دانه رهكان ده لێن وانیه.

ئنجا بۆ به لگه هێنانه وه له سه ر ئەوه كه وانیه، بۆ جه خت کردن له سه ر ئەو لابر د (نفي) ه، خوا ده فهرموێ: ﴿أَقْسِمُ بِمَا بُصُرُونَ﴾ (٣٨) ﴿وَمَا لَا بُصُرُونَ﴾، سویند ده خوّم بهوهی ده بیینن و بهوهش كه ناییینن.

کورتە سەرنجێک لەسەر بینراو و نەبینراو

بەڕیزان! ئێمە ئەگەر ھەموو باسی ئەو شتانە بکەین کە دەبیندرێن و ئەو شتانەش کە نابیندرێن، کە لە راستیدا ھەموو گەردوون دابەش دەبێتەو ھەو ھەو ئەو دوو جووڕە دروستکراوەو، یان دەبینرێن و بەرھەستەن، بە چاوو بە ھەستەکانی دیکە، ھەستیانی پێ دەکری، یان نەبینراو و نەبەرھەستەن، شتەکان مادام ماددی و بەرھەستە بن، بە یەکیەک لە پێنج ھەستەکان (دیتن، بیستن، بۆنکردن، تامکردن، دەستلێکوتان)، دەتوانین پەیوان پێ ببەین، بەلام ئایا دروستکراوەکان تەنیا ئەوانەن کە دەکەونە بەر ھوكم و رکێفی چراو تۆڕو شەداوی پێنج ھەستەکان؟ بێگومان نەخیر، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَا لَا بُصْرُونَ﴾، ھەروەھا سویند دەخۆم بەوھەش کە نابینن، بە دلنایایی ئەوانە ی نەبیندراون، زۆر زۆر زیاتر لەوانە ی دەبینرێن، بۆ وینە: ئەم گەردوونە، ئیستا نوێترین بێردۆزە ی گەردوونی فیزیایی دەلی: گەردوون تیرەکە ی سێزدە (۱۳) ملیارو، ھەشتسەد ملیۆن (۱۳،۸۰۰،۰۰۰،۰۰۰) سالی تیشکیە.

ھەلبەتە لەو شوینەو کە ئێمە لێین، ئەگەر دابنێین کە ئێرە چەقی گەردوونە، بەملادا بپێوھە بەولادا بپێوھە، دەلین: سێزدە ملیارو ھەشتسەد ملیۆن سالی تیشکیە، واتە: ئەندازەیک کە تیشک بە سێزدە (۱۳) ملیارو، ھەشتسەد ملیۆن سال بپێرێ، تیشکی لە چرکەیکەدا (۳۰۰،۰۰۰) کم دەبێ، ئنجا ئەو جارانی (۶۰) ی بکە بۆ ئەوھ ی خولەکت بۆ دەربچێ، دوایی جارانی (۶۰) ی بکە بۆ ئەوھ ی سەعات بۆ دەربچێ، دوایی جارانی (۲۴) ی بکە بۆ ئەوھ ی شەو و رۆژت بۆ دەربچێ، دوایی جارانی (۳۶۵) ی بکە، بۆ ئەوھ ی کیلۆمەترەکانی سالت بۆ دەربچن، کە دەکاتە: $۳۶۵ \times ۹,۶۶۰,۸۰۰,۰۰۰,۰۰۰$ نو تریلیۆن و چوارسەدو شەست ملیار و ھەشتسەد

میلیۆن کم، دەبی سیژده (۱۳) ملیارو ههشتسه ملیۆن سالی ئاوا تیشک برۆا، ئنجا ئەمسەرو ئەوسەری گەردوون دەکات، که تاكو ئیستا کهوتۆتە بەر حوکمی تەلیسکۆبەکانی که مرۆف دروستیکردوون، که وهک پێشتریش باسمان کردوه له چەند شوێنیک دا، وا پێدهچێ ئەوهش ههمووی له سنووری ئاسمانی یهکه مەدا بێ، به بهلگهی ئەوهی خوا له چەند شوێنیکدا وهک سوورەتی (الملک) و سوورەتی (فصلت) دەفهرموێ: ﴿...وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ ...﴾ (فصلت، دنیا مێینه (مۆنث)ی (أدنی) یه واتە: ئاسمانی نزیکترمان به چرایان رازاندۆتەوه، که (مَصَابِيح) یش کوێ (مَصباح) ه و یانی: چرا، مەبهست پێی ئەستێرهکانه، کهواته: هەرچی ئەستێرهیهو کههکهشانهو جگه له کههکهشان دهبیندری، ههمووی له سنووری ئاسمانی یهکه م دایه، ئنجا ئەویش نازانین سنوورهکهی له کوێ کۆتایی دی، ئنجا له سهرووی ئەو ئاسمانهوهش که ئاسمانی یهکه مەو، ئەستێره ی تێدان و کههکهشانهکانی تێدان، له سهرووی ئەوهوه شهش ئاسمانی دیکهش هەن، کهواته: ئایا ئیمه له ههموو بوونهوه ر (گۆن) چەند دهبینین؟ بێگومان زۆر کهم، ههروهها گوێ له بیست له رینهوه (ذذبذبة) دهبیستی، ههتا بیست ههزار (۲۰،۰۰۰) له رینهوه، ئەگەر له بیست کهمتر بێ، نایبستی و، له بیست ههزاریش زیاتر بێت، هه ر بۆی ئیستیعاب ناکرێ و نایببستی، ههروهها ئایا ههموو بۆنهکان دهتوانین بۆن بکهین؟ یان ههموو تامهکان دهتوانین تام بکهین؟ یان ههموو دهست لێکو تراوهکان (ملموسات) دهتوانین دهست لێ بکوین؟ به دنیایی نهخیر، کهواته: ئەوهی نایبینین، زۆر زۆر زیاتره لهوهی دهبینین.

له راستیدا ئەوهی له بوون (وجود) دهبینین، گۆشهیهکی بچوو که لهوهی خوا ﷻ خولقاندوویهتی، ئنجا ئەوهش هه ر له گەردوون و شته به رهستهکان، بهلام ئەگەر بێنه سه ر ئەوهی نایبینین، که فریشهکان و جندو پرووحهکان و ههموو ئەو شتانهی دیکه ن که نابێتین، که په یوه ندییان به جیهانی ماددهوه

ههیه، وهك هیزی موگناتیی و هیزی كیشنده، كه هه موو گهر دوون به هیزی كیشنده وه راگیراوه، خوا ی پهره دگار له دوو سوورپهت له قورئاندا به كۆله كه نه بینراوه كان (عَمَدٌ غَیْرُ مَرِئَةٍ) ناوی هیناوه، كه له سوورپهتی (الرعد) دا ده فهرموئ: ﴿اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ... ۲﴾ ﴿الرعد﴾، تهو خوایه ی ئاسمانه كانی به كۆله كانیک كه نابینرین، بهرز کردوونهوه، ههروهها له سوورپهتی (لقمان) یشدا: ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾ لقمان: ۱۰، زانایان ده لێن: ﴿بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾ - (عَمَدٌ) یش كۆی (عَمُود) ه - یانی: (بِعَمَدٍ غَیْرُ مَرِئَةٍ)، به كۆله كه نه بیندراوه كان، كه وایده چی مه به ست پپی هیزی كیشنده (قوة الجاذبية) بی.

ههروهها نه گهر بیینه سهر ته صلی ماددهش، كه خشتی یه كه می مادده بریتیه له: گهر دیله (ذرة - Atom)، گهر دیلهش بو خوی له سی بهش پیکدی: ئیلیکترۆن (Electron) كه له سوورپهتا ده خولیتیه وه به دهوری نیوكد، نیوكه كهش له پروتۆن (Proton) و نیوترون (Neutron) پیکدی، كه نهك ههر نیوترون و پروتۆن، نابینرین و، ئیلیکترۆن كه له وانیش زور زور گچكه تره، نابیندری، به لكو گهر دیله خویشی ههر نابینری، به لكو گهر د (مۆلكۆل) (جزیئ -- Molecule) یش كه له ملیۆنان پیکدی، تهویش ههر نابینری، ههر نهك نابینری به چاو، به لكو به میکرو سکوب (زه رپه بین) یش نابیندری، ویرای تهوهی كه ههر كام له نیوترون و پروتۆنیش بو خویان له چهند به شیك پیکهاتوون، كه كواركه كان (quarks) ن، ئیمه تهو باسه مان به درێژی له مهو سووعه ی: (دره و شاهیه ی ئیمان و پووچه لیلی ئیلحاد له بهر روشنایی زگماك و عقل و زانست و وه حیی دا) باسكردوه كه ئیمه له تیشكه كان ئه ندازه یه کی زور كه م ده بینین، ته نیا یه كه بهش له سهر چهند ملیار به شی تیشك، ده توانین بینین، چ جای شته كانی دیکه، بویهش خوا ده فهرموئ: سویند ده خوم بهوه ی ده بینین، بهوهش كه نابینین.

(۲) - ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾، بە دُنْیایی ئەم (قورئان)ە بێژراوی نێردراویکی بەرێزە، نایا ئەو نێردراوە بەرێزە مەبەست پێی کێیە؟ زۆربەى زانایان گوتووینە: مەبەست پێی جیبریلە.

بەلام هەندیکیان گوتووینە: مەبەست پێی موحمەدە دەسلالت و سەلامی خوا لەسەر هەردووکیان بێ.

بێگومان رای یەكەم راستە، چونکە ئەگەر لێرەدا ئەگەری هەیه مەبەست پێی موحمەدیش بێ ﴿﴾، بەلام لە شوێنی دیکەدا - قورئانیش هەندیکى هەندیکى پروون دەکاتەو - بۆمان دەردەکهوێ کە مەبەست لە: ﴿رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾، جیبریلە، ئەویش ئەوەیە کە لە سوورەتی (التکویر)دا خوا دەفەرموێ: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُسْفِ ۝١٥ الْجَوَارِ الْكُنْشِ ۝١٦ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ ۝١٧ وَالصُّبْحِ إِذَا نَفَسَ ۝١٨ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝١٩ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ۝٢٠ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ۝٢١﴾، التکویر، دەفەرموێ: وانیه (وَهَک تَبُوءُ دَیْلِین)، سویند دەخۆم بە خو پەنھانکەرەکان، ئەوانەى دەپروون و دەچنەووە مەنزڵەکانى خوێان، (وَهَک چوون ئازەلێک دەچیتەووە هیلانەکەى یان کونەکەى خوێەووە، کە مەبەست پێی ئەستێرەکان) سویندیش بە شەوگار کە دیت، یاخود دەپروات، {چونکە وشەى ﴿عَسَسَ﴾، دوو مانای پێکەووە دژى هەن، واتە: هەم بە مانای: هات و بە مانای پوشت، دێ}، سویندیش بە بەرەبەیان کاتیک هەناسە دەدات، (سویند بەوانە)، ئەم قورئانە بێژراوی نێردراویکی بەرێزە، زۆر خواوەن هێزە، لە لای خواوەن عەرش (کە خوایە) پێگەدارە، گوێراپەلێى بۆ کراوە لەوێ و ئەمیندارە، یانی: زۆر ئەمینداریشەو خوا چى پێی بفرموێ، ئەووە دەگەینێ، ئاشکراشە کە مەبەست پێی جیبریلە (عَلَيْهِ السَّلَام) لێرەش کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾، یانی: ئەوێ خوا ناردوویەتی بۆ گەیاندى ئەو فرمايشتە، نێردراویکی بەرێزە کە جیبریلەو، ئەویش گەیاندوویەتی بە پیغمبەرى کۆتایی موحمەد ﴿﴾.

(۳) - ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ﴾، ههروها ئهه (قورئان) هه قسهی شاعیریک نیه.

٤- ﴿قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ﴾، به که می پروا دین، لیرودا که دهفه رموی: ﴿قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ﴾،
 ئەم (ما) یه سی ئەگه ری هه ن:

أ- زیاد کراوہ ہو جہ ختکردنہ وہ، یانی: (إِيمَانًا قَلِيلًا تَوْمُنُونَ)، ئیمانئکی کہم ئیمان دینن.

ب۔ یاخود (ما) لابه‌ره (نافیة) یهو بو لابرده، یانی: تهنانهت ئیمانی که‌میش ناهیین، ﴿فَلَيْلًا مَا نَوْمُونَ﴾، واته: تهنانهت ئیمانیکی که‌میش ناهیین.

ج- یاخود لیږه دا ټیټمان به مانای بهراستدانانه، یانی: (قَلِيلًا مَا تُصَدَّقُونَ)، ټیوه که میکتان قورټان بهراست داده ټیټن، ټه ویش ټه وانهن که دواپی ټیټمان دینن، یاخود ټه وانهن که له نه فسی خویندا ده یانزانی قورټان هه قه، به لām پروایان پی نه ده هیتا، له بهر خو به زلگری و، له بهر لی ټیټکنه چوونی ټه و به زم و بازارپی له نه بوونی شه ریعته و دینی خوا دا، بو خو بان پیکیان هتیاوو.

(۵) - ﴿وَلَا يَقُولُ كَافٍ﴾، ههروهه ئهه قورئانه قسهه کاهین (فالفیش) نییه، پیشتەر پیناسهه کاهینمان کرد، که کهسیکه ههوال ده دات بهو شتانهه له رابردوودا بوون، یاخود ههندیکیان ده لێن: له داهاتوودا ده بن، ههندیکیش گوتوو یانه: کاهین ئهوهیه که ههوال ده دات چ به شتی رابردوو، چ به شتی داهاتوو، واته: کهسیک قسه له غهیب و نادبار ده کات.

٦- ﴿قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ﴾ به گهمیی په‌ند وه‌رده‌گرن، ﴿تَذَكَّرُونَ﴾ به دوو جوړ خوئندراوه‌ته‌وه.

۱- (تَذْكُرُونَ)، خوینراوه ته ووهو، ب- (تَذْكُرُونَ) یش خوینراوه ته ووه، (ما) به که ش دیسان ده گونجی زیاد کرابی بۆ جه ختکردنه وهی که می بیر کردنه ووه پهنده وهرگرتیان، یا خود بۆ لابردهن. ﴿قَلِيلًا مَّا تَذْكُرُونَ﴾، ته نانهت که می بیر ناکه نه ووه پهنده وهرناگرن.

(۷) - ﴿نَزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ﴾، دابه زیتراوه له لایه ن پهروه ردگاری جیهانیانهوه، ﴿نَزِيلٌ﴾ خوینراویشه تهوه: (تَنْزِيلًا)، واته: هم به (رفع)، هم به (نصب) خوینراو تهوه، دابه زیتراوه له پهروه ردگاری جیهانییه کانهوه، ئه گهر به ره فع بی، به لام ئه گهر به نه صب بی: (تَنْزِيلًا مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ)، یانی: له حالیکدا که له لایه ن پهروه ردگاری جیهانیانهوه دابه زیتراوه.

مەسەلەى دووهم:

پراگەياندىنى خواى کارزان، کە ئەگەر گريمان موحه مەد ﷺ شتیک بە ناوی خواوہ بلی، زۆر بە سەختی سزای دەدات و، هیچ کەشیش ناتوانی بەرگری لى بکات.

وہك خوا دەفەر موی: ﴿وَلَوْ نَقُولَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ﴾ (۴۴) لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿۴۵﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿۴۶﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَنِيزٍ ﴿۴۷﴾

شیگردنەوہى ئەم ئایەتانە، لە چوار برگەدا:

(۱) - ﴿وَلَوْ نَقُولَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ﴾، ئەگەر گريمان (موحه مەد) ھەندى قسەشی کردبەنە بە ناوی ئیمەوہ، یەکی لە پوونکەرەوانی قورئان ئاوا ئەم رستە یە مانا دەکات: (وَلَوْ اَدْعَى مُدَّعٍ عَلَيْنَا شَيْئًا لَمْ نَقُلْهُ اِفْتِرَاءً عَلَيْنَا، سَمَى الْاِفْتِرَاءَ تَقْوَلًا، لَانَّهُ قَوْلٌ مُتَكَلَّفٌ، وَالْاَقْوَالُ الْمُفْتَرَاتِ اَقَاوِيلٌ، تَحْقِيرًا لَهَا، كَانَهَا جَمْعُ: اَفْعُولَةٌ مِنْ قَوْلِكَ اَصْحِيكَ، اُضْحُوکَةً)، واتە: ئەگەر بە ناوی ئیمە قسە یەکی گوتبایە کە نەمانفەر مووہ، وہك قسە ھەلبەستن بە ناوی ئیمەوہ، لیرەدا قسە ھەلبەستنی ناوناوہ (تَقُولُ) {واتە: قسە بە ناوہوہ کردن}، چونکە کەسێک قسە یەک بە ناوی کەسێکەوہ بکات، مانای وایە قسە یەکی ھەلبەستراوی کردوہ، ھەر وەھا قسە ھەلبەستراوہ کانیشی ناو ناو: (اَقَاوِيل)، (کە کوێ (اَقْوَال) ھو ئەویش کوێ (قَوْل) ھ)، وہك بە کەم تەماشای کردن و بە بێرێز دانان، وہك (اَقَاوِيل) کوێ (اَفْعُولَةٌ) بێ، وہك چۆن (اَصْحِيكَ) کوێ (اُضْحُوکَةً) یە، واتە: شتیک کە مایە ی پێکەنین بێ).

(۲) - ﴿لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ﴾، [ئەگەر ھەندیک قسە ی بە ناوی ئیمەوہ کردبایە]، ئیمە دەستی راستیمان دەگرت.

(۳) - ﴿ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾، دوایی خوێنەبریمان دەبڕی، (الْوَتِينَ: الشَّرِيانُ الرَّئِيسُ) خوێنەبری سەرەکی کە رێک بە دلەوہ پەیوہستەو، لە دلەوہ خوینی پاک دەبات بۆ

هه‌موو خانەکانی جەستە، لەوسەریشەووە لەپێی وەرید (خوینەنەر) هەوێ خۆنە کە دەگەریتەووە بۆ دڵ بۆ پالۆتن و پاککردنەووەی، هەم لە پێی دڵەووە، هەم لە پێی سیبەکانەووە، پاشەرۆکە کە فری بدريتە دەری و، بپالپۆری، ئەو پڕۆسە یەش هەمووی لە خولەکی کەدا دڵ چەندان جار لێدەدات و ئەو پڕۆسە یە دووبارە دەبیتەووە، ئەگەر شەست جارە، ئەگەر حەفتایە، یان زیاترە^(۱)، کە دەفەر موی: ﴿لَاخْذَنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۖ﴾ (۴۵) ﴿ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۖ﴾ دەستی راستیمان دەگرت دواوی شادەماریمان دەپری، یەکیەک لە زانیان مانای ئەو دوو ئایەتە ئاوا تەعبیر کردووە، دەلی: (لَقَتَلْنَاهُ صَبْرًا، كَمَا تَفْعَلُ الْمُلُوكُ مِمَّنْ يَتَكَذَّبُ عَلَيْهِمْ، مُعَاجِلَةً بِالسَّخَطِ وَالْإِنْتِقَامِ، فَصَوَّرَ قَتْلَ الصَّبْرِ بِصُورَتِهِ لِيَكُونَ أَهْوَلَ، وَهُوَ أَنْ يُؤْخَذَ بِيَدِهِ وَتَضَرَّبَ رَقَبَتُهُ)، واتە: دەمانکۆشت بە شیوەیەکی خوینساردانە، وەک چۆن حوکمپرانەکان کە سێک درۆ بەناوی ئەوانەووە بکات، ئاوا دەیکۆژن و لە گەردنیان دەدەن، ئنجا ئەو کۆشتنە ی کە خوین ساردانە دەکوژری، (واتە: بە شێنەیی دەکوژری)، بەو شیوەیە وینای کردووە کە دەستی راستی بگیری و لە گەردن بدری، تاکو سامناک و بێرەزاتر بێ.

(۴) - ﴿فَمَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ﴾، هیچ کامیکیش لە ئێوە ناتوانن بەرگریکاری بن، (حَاجِزٌ: الْحَجْزُ الدَّفْعُ وَالْحِيلُوتَةُ)، (حَجَزَ) پال پێوە نان و پێ لێگرتنە، ﴿حَاجِزِينَ﴾ یش، کۆیە یانی: (دَافِعِينَ) هیچ کام لە ئێوە ناتوانن بەرگریکاری بن، بۆیەش کۆی کردۆتەووە چونکە ئەمە وەسفە بۆ (أَحَدٌ)، (أَحَدٌ) یش بە لێ بۆ تاکە، بەلام لە مانای کۆ دایە، ﴿فَمَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ﴾، هیچ کامیک لە ئێوە بەرگریکاری نەدەبوون، یانی: پێگرمەن نەدەبوون کە بیفەوتین.

(۱) دڵ لە حالەتی ئاسایی داو بە شیوەیەکی هاوکۆیی (مُعَدَّل) حەفتاو سێ (۷۳) جار لە خولەکیەک دا لێدەدات.

مەسەلەى سىيەم و كۆتايى:

قورئان بىرخەرەوھى پارىزكارانە، بىگومان بىپروايانىش بە درۆ دانەريان تىدان و، لە پوژى دوايى دا قورئان مايەى خەم و خەفەت و پەژارەو پەشيمانىيە بۆيان و، قورئانىش راستى جىيى دلىيىي و ھەقى بى خلتەيە، بۆيە لە بەرانبەر بەدرۆ دانانىندا، پيوستە ناوى پەرەردگارى مەزن بە پاك بگيرى:

وہك خوا دەفەرموى: ﴿وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لِّلْمُتَّقِينَ ۝٤٨ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَذِّبِينَ ۝٤٩ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝٥٠ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ۝٥١ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ۝٥٢﴾

شىكردنەوھى ئەم ئايەتانە، لە پىنج بىرگەدا:

١- ﴿وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لِّلْمُتَّقِينَ﴾ بە دلىيىش ئەو (قورئان)ە، بىرخەرەوھىەو ئامۆژگارىيکارو پەندو عىپرەتە بۆ پارىزكاران، (تذكرة)يان ئاوا لىكداوەتەوھ (أَي: عِظَّةٌ وَتَذْكِرٌ لَهُمْ)، ئامۆژگارىيەو بىرخەرەوھىە بۆ پارىزكاران، بۆچى بۆ پارىزكاران؟ چونكە ھەر پارىزكاران لىي بەھرەمەند دەبن، ئەگەرنا لە ئەسلدا خوا قورئانى ناردوھ بۆ ھەموو لايەك، وەك دەفەرموى: ﴿... ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ۝١٠٤﴾ يوسف، بىرخەرەوھىە بۆ ھەموو جىھانيان، بەلام كى لىي بەھرەمەند دەبى؟ بە دلىيى ئەھلى تەقوا، ئەوانەى خويان دەپارىزن لە كوفرو شىرك و گوناھ و تاوان و لادان، ئەوانەى دەروونىي پاك و دلىي پووناكيان دەبى، دەتوانن قورئان وەك خۆى بىين و لە نوورو بەرەكەتەكەى بەھرەمەند بن، بەلام بە دەروونىي پيس و بە دلىي تاريك و بە جەستەيەكى گوناھكارەو، مروڤ لە خوار ئەووە دەبى كە لە قورئان بەھرەمەند بىي، لەراستىيدا بەرەكەت و نوورى قورئان، وەك ميوانىي بەريزە كە ناچىتە ھەموو مالىك، دەبى دل و دەروونىي چاك و پاك بىي، ئنجا پووناكيى و بەرەكەتى فەرمايشتى خوايە تىيدا نىشتەجى دەبى، وەك لە سوورەتى (الحجرات)دا خوا دەفەرموى: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ أَمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلنَّقْوَى... ۝٢﴾ واتە: ئەوانە كەسانىكن خوا دلى بۆ تەقوا پالوتوون، تەقوا دەچىتە دلىي

پالڦٽهو پاڪ و خاوينهوه، قورٽائينشش به ٽه نڌازهي ٽهوه كه ٽيمه دلي خوٽان پاڪ و
دهرووني خوٽان خاوين دهكهينهوه، دلي خوٽان رووناك دهكهينهوه، له قورٽان زياتر
تيددهگهين، زياتر نهينيهه كاني كه خوا ﷺ له فهرمايشتي خوٽا دايانوان، تتيان دهگهين،
نهينيهه كاني فهرمايشتي خواش بي سنوورن، هيكمهت و په نڌو زانياريهه كاني فهرمايشتي
خوا بي سنوورن، چونكه سيفه ته كاني خوا هيچيان سنووريان نيه وه موويان رههان،
ٽهوه كاته ههر كه سه به ٽه نڌازهي ٽهوه كه دل و دهرووني خوٽي پاڪ و چاك دهكات،
خوٽي شايسته دهكات كه له قورٽان تتيگات، ليٽي تيددهگاو ليٽي بههره مهنده دهبي،
شاعريكي فارسش جواني گوتوه:

گوهرِ پاکِ بیاید که شود قابلِ فیض گرنِ هرسنگ و گلی لؤلؤ و مرجان نشود

واته: گه وهه ريكي پاك بيته شياوي به سهردا پرژاني فهيزو به ره كه تي خوا بي،
 نه گهر ههر به ردو قوريك نابيته گه وهه رو مرواري.

(۲) - ﴿وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ﴾، به دنیایی نیمه دهزاین (ئە ییرواینه!) که له نیو ئیوه‌دا به درۆ دانەرانتک ههن، لبره‌دا ئەمه دوو ئەگه‌ری ههن:

أ- يان پرووی دواندن له خه لکه، نهی خه لکینه! نیمه ده زانین که ټپوه که سانیکتان تیدا ههن، به درو دانه رن، به درو دانه رن بو قورټان و بو پیغه مبر ﷺ و بو پروژی دواوی، به تاییه ت رهنکه مه به ست پی قورټان بی، چونکه سیاقه که باسی قورټانه، به لام که سانیکیشتان تیدا ههن نهی خه لکینه! که به راست دانه ری قورټان ده بن.

ب- ته‌گه‌ری ته‌وه‌ش هه‌یه که لێره‌دا رووی دواندن له بی‌پروایه‌کان بێ، یانی: ژیوه به درۆ دانه‌رانتنان له ژیوا هه‌ن، واته: که‌سانێکتان له ژیوا هه‌ن که قورئان به درۆ داده‌نێن، به‌لام که‌سانێکیشتان ژیوا هه‌ن، که قورئان به‌راست داده‌نێن، به‌لام دانی پێدا ناهێنن وه‌ک عینادیی و که‌لله‌ره‌قیی، بۆ ته‌وه‌ی ئه‌و به‌زم و بازاره‌ی به‌ زوڵم و سته‌م و له کاتی ئاماده نه‌بوونی شه‌ریعه‌تی خوادا، بۆ خۆتان پێکتان هێناوه، لێتان تێک نه‌چێ، وه‌ک هه‌موو ئه‌و دیکتاژۆرو حوکمرانه خۆ سه‌پێناوه‌ی حوکمی میراتی و بنه‌ماله‌یی و

عەسكەرتاریی و خو فەرز كردن له ولاتانی مسوڵماننشیندا پەپرەو دەكەن و پەپرەویان کردو، ئایا نازانن كه خوا فەرموویەتی: ﴿...وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ يَنْتَهُم...﴾ (٢٨) الشوری، کاروباری مسوڵمانان دەبێ بە راویژ بێ؟ ئەدی بابایەکی ناشایستی خو سه پێن كه ئەو عیبادو بیلادە هەمووی بە مۆلك و مالى خوێ دەزانن، ئایا ئەو حوكمە میراتی و بنەمالەییەى له كوێ هینا؟ له كوێ قورئاندا هەیه؟ ئایا پێغەمبەرى خوا ﷺ مامى خوێ كه عەبباس بوو، ئامۆزایەكەى كه عەلى بوو (عليه السلام)، كەسى لهوان كرد بە جێنشین؟ نه خێر، بەلكو بۆ مسوڵمانانی بەجێهێشت، چونكه خوا بنچینهى بۆ حوكمرانیی و ئیدارەدانى كۆمەلگا داناو: ﴿...وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ يَنْتَهُم...﴾ (٢٨) الشوری، بۆیهش هاوێلان راویژیان كرد، پێشێ پشتیوانەكان پێیان وابوو كه دەبێ خەلیفە لهوان بێ، هەروەها كۆچكەرەكان پێیان وابوو دەبێ لهوان بێ، دواى هەموویان هاتنە سەر ئەو كه ئەبوو بەكر خوا لێى رازی بێ له هەموویان شایستەترە، له دواى ئەبوو بەكریش رایان هاتە سەر عومەرى كورێ خەتتاب بەلێ ئەبوو بەكر پێناری كردبوو كه عومەر بێ، بەلام وهك كه ئێینو تەیمییه رەحمەتی خواى لێی له (منهاج السنة النبوية) دا گوتوو یەتی: ئەگەر مسوڵمانان بەیعتیان بە عومەر نه كردهایە، تەنیا بە پێشنیار كردنی ئەبوو بەكر نه دەبوو بە خەلیفە، چونكه هەق هەقی مسوڵمانانەو، ئەو پێشنیاری كردبوو ئەوانیش پێشنیارەكەیان پێ چاك بوو، پێشنیارەكەى له جێى خویدا بوو، له دواى عومەریش (خوا لێى رازی بێ) عومەر ئەو كردهی راویژ له نێوان شەش كهساندا، شەش كاندید، دواى له نێوان ئەو شەش كاندیدە بوو بە كێبڕكێ له نێوان عوسمان و عەلییدا، بەلام زۆربەیان عوسمانیان بە دڵ بوو، خوا له هەموویان رازی بێ، له دواى عوسمانیش مسوڵمانان چوون هەر ئەوانەى كه سێ خەلیفەكانیان هەلبژاردبوون، زۆربەیان چوون بەیعتیان بە عەلى داو، عەلییان كرد بە چوارەمین خەلیفەى راشید.

بەلێ زۆرێك له بێ پروایەكانى كاتى خوێ و، بێ پروا و مونا فیق و دەغەل و دلنەخۆشەكانى ئیستاش، دەزانن كه قورئان هەقەو، ئیسلام هەقەو، حوكمى قورئان دەبێ چۆن بێ، بەلام بۆچی كەیفیان پێ نایەت و، دانوویان له گەلێ

ناكولئی؟ چونكه ئەو بەزم و بازارە ناشەرعییەى ئەوان پێکیانەووە ناو، لە غیاپی قورئاندا، لە غیاپی حوکمی شەریعەتدا، ئەگەر بێت و ملکه چ بکەن بۆ حوکمی قورئان، لیان تێکدەچى، بۆیە ئامادە نین.

کە دەفەرموی: ﴿وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَذِّبِينَ﴾، واتە: هەرچەندە دەشزانین بە درۆ دانەرانیکتان لە نێودا هەن، بەلام ئێمە هەر پێغەمبەرمان بۆ لا ناردوون و ناگادارمان کردوونەو، تاكو بیانووتان نەبى و بیانو و براوتان بکەین.

۳- ﴿وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾، بە دنیایی ئەو (قورئان)ە مایەى خەم و خەفەتە بۆ بێروایان، (حسرة) واتە: پەشیمانیی و خەفەت خواردن لەسەر شتێک کە رویشتوووە و تێپەریووە و ناگەرێتەو.

۴- ﴿وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ﴾، بە دنیایی ئەو (قورئان)ە چەسپاوێکی جیى دنیایە، واتە: (لَحَقُّ الْيَقِينِ الَّذِي لَا شَكَّ فِيهِ، أَنَّهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَمْ يَقُولْ وَعَلَيْهِ مُحَمَّدٌ)، ئەو چەسپاووە جیى دنیاییەو هیچ دوو دلییهکی تێدا نیە، کە لە لایەن خواوەیەو موحەممەد ﷺ لەخۆیەووە نە یگوتووە.

شەیتان فێریان نەکردووەو هیچ کەس فێری وی ﷺ نەکردووە، هەر کەسێک قورئان بخوینێتەو، دەزانى کە جگە لە خوا ﷻ شایستەى ئەو نە قسەى وا بکات، لێى ناوەشیتهووەو هەلناگرى.

۵- ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾، کەواتە تۆ ناوی پەرورەدگارى مەزنت بە پاك بگرە، واتە: أ- بە پاكی بگرە کە هیچ کەس بتوانى قسە بە ناوی خواوە هەلبەستى و، خوا سزای نەدات. ب- یاخود: خوا بە پاك بگرە لەو کە پێغەمبەرێک بنێرى، دواى ئەو پێغەمبەرە لابdat، کەچی خوا سزای نەدات.

ج- یاخود: بە پاكی بگرە لەو کە خوا کەسێک بنێرى شایستە نەبى، دواى قسە بە ناوی خواوە هەلبەستى.

د- یاخود: بە پاکی بگرە لەووە کە خوا فەرماشتیت کە بنێری، وەك شیعرۆ قسەى کاهینان بچى و دواى لیان تیکەلبى.

خوا بە پاک بگرە لە هەموو ئەوانە.

تَیْسَتَاش بَا ئەو سَی وشەیه تۆزیک شی بکەینەو: (التَّذْکِرَةُ، الْحَسْرَةُ، وَحَقُّ الْيَقِينِ):

یەكەم: (التَّذْکِرَةُ)، (التَّذْکِرَةُ: اسْمُ مَصْدَرٍ التَّذْکِرِ، وَهُوَ التَّنْبِيْهُ إِلَى مَغْفُولٍ عَنْهُ، وَالْمَعْنَى: أَنَّهُ مُذَكِّرٌ لِلنَّاسِ مَا يَغْفُلُونَ عَنْهُ)، (تَذْکِرَةُ)، ناوی چاوگەو بریتیه لە ئاگادارکردنەوەى کەسێک لە شتێک کە لێى بێتاگا بوو، واتە: ئەو بێر خەرەوێ خەڵکە بۆ شتێک کە لێى بێتاگان.

کە بریتیه لە بەندایەتیی بۆ خواو چۆنیەتیی ژيان بەو شیوەیەى خوا پێى خۆشەو وریا بوون لەو چارەنووسەى چاوەرپێ دەکات لە پۆژى دواى دا.

دوووەم: (الْحَسْرَةُ): (الْحَسْرَةُ: النَّدَمُ الشَّدِيدُ الْمُتَكَرِّرُ عَلَى شَيْءٍ فَائْتِ مَرْغُوبٍ فِيهِ، وَيُقَالُ لَهَا: التَّلَهُّفُ، اسْتَقْتُ مِنَ الْحَسْرِ، وَهُوَ الْكَشْفُ لِأَنَّ سَبَبَهَا يَنْكَشِفُ لِصَاحِبِهَا بَعْدَ فَوَاتِ إِذْرَاكِهَ وَلَا يَزَالُ يَعَاوِدُهُ)، (حَسْرَةُ): بریتیه لە پەشیمانییەکی زۆری دووبارە بوووە لە سەر شتێک کە جێى ئارەزوو بوو بەلام تێپەرێو، بە (حَسْرَةُ) یش دەگووترێ: (تَلَهُّفٌ)، وشەى (حَسْرَةُ) لە (حَسْر) هەواتو، {دەگووترێ: (حَسْرَ عَنْ ذِرَاعِهِ)، واتە: قۆلى هەڵکرد، (الْحَسْرُ: الْكَشْفُ)، هەڵکردن دەر خستن، چونکە هۆکاری ئەو پەشیمانییە بۆ خاوەنەکەى دواى ئەوێ شتەکە تێپەرێو بۆی پوون دەبێتەو بەردەوام ئەو خەفەت خواردنە بۆی دووبارە دەبێتەو.

سێیەم: (حَقُّ الْيَقِينِ)، زانایان دەلێن: زانیاری سێ پلەى هەن: (عِلْمُ الْيَقِينِ، عَيْنُ الْيَقِينِ، حَقُّ الْيَقِينِ)، کە هەرسێکیان لە قورئاندا هاتوون:

١- (عِلْمُ الْيَقِينِ): (الْجَرَّانِي) لە (التعريفات) هەکید^(١) هیناویەتی، دەلێ: (عِلْمُ الْيَقِينِ: مَا أَعْطَاهُ الدَّلِيلُ بِنُصُورٍ أُمُورٍ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ)، واتە: (عِلْمُ الْيَقِينِ) بریتیه لەو زانیارییە

به لگه دهیبه خشّی به هوّی ئه وه وه که کاره کان به و شیوهیه ی ههن وینا ده کرین له میشکدا.

۲- (عَيْنُ الْيَقِينِ): بریتیه له به چاو دیتنی ئه وه ی به به لگه چه سپیتر او ه.

۳- (حَقُّ الْيَقِينِ) بریتیه له ده ست لیّدانی، یا خود چوونه نیوی، یان مامه له له گه لدا کردنی، زانراوه که، یه کێک له زانایان ده لێ: بۆ وینه که باسی که عبه ده کری، که یه که مین مالی خوایه له سه ر زه وی دانراوه، ئه گه ر باس بکری به شیوهیه ک که بۆ مروّف ته واو جیی دلنیا یی بی و ببیته زانیاریه کی جیی دلنیا یی، که ئه و که عبه یه له شاری مه که که یه و، له فلان شوینه یه و، له رووی جوگرافیه وه ئه وه نده دووره، ئه وه پیی ده گو تری: (عِلْمُ الْيَقِينِ)، (عَيْنُ الْيَقِينِ) یش ئه وه یه که بجی و به چاوی خو ی که عبه ببینی، (حَقُّ الْيَقِينِ) یش ئه وه یه که به کرده وه ده ست له ده رو دیواره کانی بدا و به ده وری دا بسوو پیته وه.

یا خود شانه هه نگوینی ک: (عِلْمُ الْيَقِينِ) ئه وه یه که بۆت باسبکه ن هه نگوین ئا وایه و ئا وایه، (عَيْنُ الْيَقِينِ) یش ئه وه یه شانه هه نگوینه که ببینی، (حَقُّ الْيَقِينِ) یش ئه وه یه که له و شانه هه نگوینه تام بکه ی، ئه و سی پله یه بۆ زانیاری ههن، که دیاره بالاترینیان (حَقُّ الْيَقِينِ) ه.

لیره ش دا کو تایی به ته فسیر کردنی سووره تی (الحاقه) دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

نيۋەرۈك

- پېشەكى ئەم تەفسىرە بەگشتى..... ۵
- بەرچاۋ پوونىيەكى گرنگ لەبارەى ئەم تەفسىرەو ۱۰.....
- پېشەكى ئەم بەرگە..... ۱۲
- تەفسىرى سوورەتى (المنافقون)..... ۱۷
- دەستپىك..... ۱۷
- پېناسەى سوورەتى (المنافقون) و بابەتەكانى..... ۱۷
- يەكەم: ناۋى ئەم سوورەتە:..... ۱۷
- دوۋەم: شوئىنى دابەزىنى:..... ۱۸
- سېيەم: ژمارەى ئايەتەكانى:..... ۱۸
- چوارەم: رىزبەندىى لە دابەزىن و لە موصحەفدا:..... ۱۹
- پېنجەم: نيۋەرۈكى ئەم سوورەتە:..... ۱۹
- شەشەم: تايبەتمەندىيەكانى:..... ۲۰
- هەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك:..... ۲۰
- دەرسى يەكەم..... ۲۳
- پېناسەى ئەم دەرسە..... ۲۵
- ماناى دەقاۋدەقى ئايەتەكان..... ۲۷
- شىكردنەوۋەى ھەندىك لە وشەكان..... ۲۸
- ھۆى ھاتنەخوارەوۋەى ئايەتەكان..... ۳۳
- كورتە باسىك: پوختەيەكى جەنگى (بنو المصطلق)..... ۳۸
- ماناى گشتىي ئايەتەكان..... ۴۵
- مەسەلە گرنگەكان..... ۵۳
- دەرسى دوۋەم..... ۶۹
- پېناسەى ئەم دەرسە..... ۷۱
- ماناى دەقا و دەقى ئايەتەكان..... ۷۱

- ۷۲.....شېكردنەۋەي ھەندىك لہ وشەكان
- ۷۳.....ماناي گشتيى ئايەتەكان
- ۷۵.....مەسەلە گرنگەكان
- ۷۹.....كورتە باسېك دەر بارەي نىفاق و مونافىقان
- ۱۱۱.....**تەفسىرى سوورەتى (التغابن)**
- ۱۱۳.....دەستېيك
- ۱۱۳.....پېناسەي سوورەتى (التغابن) و بابەتەكانى
- ۱۱۳.....يەكەم: ناۋى ئەم سوورەتە:
- ۱۱۴.....دوۋەم: كات و شوئى دابەزىنى:
- ۱۱۴.....سېيەم: رېزبەندىي لہ دابەزىن و لہ موصحەفدا:
- ۱۱۵.....چوارەم: ژمارەي ئايەتەكانى:
- ۱۱۵.....پېنجەم: نېۋەرۆكى:
- ۱۱۵.....شەشەم: تاييەتمەندىيەكانى ئەم سوورەتە:
- ۱۱۶.....ھەۋتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك:
- ۱۲۱.....دەرسى يەكەم
- ۱۲۳.....پېناسەي ئەم دەرسە
- ۱۲۴.....ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان
- ۱۲۶.....شېكردنەۋەي ھەندىك لہ وشەكان
- ۱۳۰.....ماناي گشتيى ئايەتەكان
- ۱۳۵.....مەسەلە گرنگەكان
- ۱۴۰.....كورتە باسېك لہ بارەي قەدەرەۋە
- ۱۶۷.....دەرسى دوۋەم
- ۱۶۹.....پېناسەي ئەم دەرسە
- ۱۷۰.....ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان
- ۱۷۱.....شېكردنەۋەي ھەندىك لہ وشەكان
- ۱۷۳.....ھۆي ھاتنە خوارەۋەي ئايەتەكان
- ۱۷۴.....ماناي گشتيى ئايەتەكان

- مه‌سه‌له گرنه‌گه‌كان ۱۸۳.....
- ته‌فسیری سووره‌تی (الطلاق) ۲۰۳.....
- ده‌ستپێك ۲۰۵.....
- پێناسه‌ی سووره‌تی (الطلاق) و بابه‌ته‌كانی ۲۰۵.....
- یه‌كه‌م: ناوی ئەم سووره‌ته‌: ۲۰۵.....
- دووهم: شوینی دابه‌زینی: ۲۰۶.....
- سێیه‌م: ژماره‌ی ئایه‌ته‌كانی: ۲۰۸.....
- چواره‌م: ریزبه‌ندیی له‌ موصحه‌ف و له‌ دابه‌زیندا: ۲۰۸.....
- پنجه‌م: نیوهرۆکی: ۲۰۸.....
- شه‌شه‌م: تاییه‌مه‌ندییه‌كانی ئەم سووره‌ته‌: ۲۱۰.....
- هه‌وته‌م: دابه‌شکردنی ئەم سووره‌ته‌ بۆ چه‌ند ده‌رسیك: ۲۱۲.....
- ده‌رسی یه‌كه‌م ۲۱۳.....
- پێناسه‌ی ئەم ده‌رسه ۲۱۵.....
- مانای ده‌قا و ده‌قی ئایه‌ته‌كان ۲۱۷.....
- شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له‌ وشه‌كان ۲۱۸.....
- هۆی هاتنه‌خواره‌وه‌ی ئایه‌ته‌كان ۲۲۲.....
- مانای گشتیی ئایه‌ته‌كان ۲۲۴.....
- مه‌سه‌له گرنه‌گه‌كان ۲۳۴.....
- پێناسه‌ی دادگه‌ریی (العدل) ۲۴۴.....
- کورته‌ باسیك له‌ باره‌ی ته‌لاقه‌وه ۲۵۷.....
- ده‌رسی دووهم ۲۷۷.....
- پێناسه‌ی ئەم ده‌رسه ۲۷۹.....
- مانای ده‌قا و ده‌قی ئایه‌ته‌كان ۲۸۰.....
- شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له‌ وشه‌كان ۲۸۱.....
- مانای گشتیی ئایه‌ته‌كان ۲۸۲.....
- مه‌سه‌له گرنه‌گه‌كان ۲۸۶.....
- کورته‌ باسیك له‌ باره‌ی هه‌وت ئاسمانه‌كان و زه‌وییه‌وه ۲۹۴.....

- تەفسىرى سوۋرەتى (التحریم)..... ۳۰۷
- دەستىك..... ۳۰۹
- پېناسەى سوۋرەتى (التحریم) و بابەتەكانى..... ۳۰۹
- يەكەم: ناۋى ئەم سوۋرەتە:..... ۳۰۹
- دوۋەم: شوئىنى دابەزىنى:..... ۳۱۰
- سېيەم: ژمارەى ئايەتەكانى:..... ۳۱۱
- چوارەم: رېزبەندىى لە دابەزىن و لە موصحف دا:..... ۳۱۱
- پېنجەم: نېۋەرۆكى:..... ۳۱۱
- شەشەم: تاييەتمەندىيەكانى:..... ۳۱۳
- حەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك:..... ۳۱۵
- دەرسى يەكەم..... ۳۱۷
- پېناسەى ئەم دەرسە..... ۳۱۹
- ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان..... ۳۲۰
- شېكردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان..... ۳۲۱
- ھۆى ھاتنە خوارەۋەى ئايەتەكان..... ۳۲۴
- ماناى گشتىي ئايەتەكان..... ۳۳۳
- مەسەلە گرنگەكان..... ۳۴۱
- چوار سەرنجى گرنگ..... ۳۵۲
- كورتە باسك لەبارەى پېگەى بەرزى ھاوسەرانى پېغەمبەرى خواۋە ﷺ..... ۳۶۰
- دەرسى دوۋەم..... ۳۷۷
- پېناسەى ئەم دەرسە..... ۳۷۹
- ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان..... ۳۸۰
- شېكردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان..... ۳۸۱
- ماناى گشتىي ئايەتەكان..... ۳۸۳
- مەسەلە گرنگەكان..... ۳۸۸
- دەرسى سېيەم..... ۴۰۱
- پېناسەى ئەم دەرسە..... ۴۰۳

- مانای دهقاو دهقی ئایهتهکان ۴۰۴
- شیکردنهوهی ههندیك له وشهکان ۴۰۵
- مانای گشتیی ئایهتهکان ۴۰۷
- مهسهله گرنگهکان ۴۱۴
- تهفسیری سوورهتی (الملک)** ۴۲۳
- دهستپێك ۴۲۵
- پێناسهی سوورهتی (الملک) و بابتهکانی ۴۲۵
- یهکهه: ناوی ئەم سوورهته: ۴۲۵
- دووهم: کات و شوینی دابهزینی: ۴۲۶
- سییهه: ژمارهی ئایهتهکانی: ۴۲۷
- چوارهم: ریزبهندی له موصحف و له هاتنه خواردا: ۴۲۷
- پینجهه: نيوهرۆکی: ۴۲۸
- شهشهه: تاييهتمهندییهکانی: ۴۲۸
- حهوتهه: دابهشکردنی ئایهتهکان بۆ چهند دهرسیك: ۴۳۰
- دهرسی یهکهه ۴۳۵
- پێناسهی ئەم دهرسه ۴۳۷
- مانای دهقاو دهقی ئایهتهکان ۴۳۸
- شیکردنهوهی ههندیك له وشهکان ۴۴۱
- مانای گشتیی ئایهتهکان ۴۴۸
- مهسهله گرنگهکان ۴۵۷
- کورته باسیك له پینج سهرنج دا ۴۶۴
- کورته باسیك له بارهی ههندیك وردهکاری (بیستن)هوه ۵۰۱
- کورته باسیك دهربارهی وردهکاری بینین ۵۰۵
- کورته باسیك دهربارهی عهقل و میشك ۵۰۹
- تهفسیری سوورهتی (القلم)** ۵۱۵
- دهستپێك ۵۱۷

- ۵۱۷..... پېناسەى سوورەتى (القلم) و بابەتەكانى
 ۵۱۷..... يەكەم: ناوى ئەم سوورەتە:
 ۵۱۷..... دووهم: شوئنى دابەزىنى:
 ۵۱۸..... سېيەم: ژمارەى ئايەتەكانى:
 ۵۱۸..... چوارەم: رىزبەندىى لە موصحفە و لە دابەزىندا:
 ۵۲۱..... پېنجەم: نيوهرۆكى:
 ۵۲۲..... شەشەم: تايەتمەندىيەكانى:
 ۵۲۴..... ھەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك:
 ۵۲۷..... دەرسى يەكەم.....
 ۵۲۹..... پېناسەى ئەم دەرسە.....
 ۵۳۳..... ماناى دەقاو دەقى ئايەتەكان.....
 ۵۳۴..... شىكردنەوہى ھەندىك لە وشەكان.....
 ۵۳۹..... ھۆى ھاتنە خوارەوہى ئايەتەكان.....
 ۵۴۲..... ماناى گشتىي ئايەتەكان.....
 ۵۴۹..... مەسەلە گرنگەكان.....
 ۵۶۵..... كورنە باسك لە بارەى رەوشتبەرزىي پېغەمبەر ﷺ، رەفتارپەستىي ناحەزانىيەوہ
 ۵۹۷..... دەرسى دووهم.....
 ۵۹۹..... پېناسەى ئەم دەرسە.....
 ۶۰۰..... ماناى دەقا و دەقى ئايەتەكان.....
 ۶۰۱..... شىكردنەوہى ھەندىك لە وشەكان.....
 ۶۰۳..... ماناى گشتىي ئايەتەكان.....
 ۶۱۴..... مەسەلە گرنگەكان.....
 ۶۳۱..... دەرسى سېيەم.....
 ۶۳۳..... پېناسەى ئەم دەرسە.....
 ۶۳۴..... ماناى دەقاو دەقى ئايەتەكان.....
 ۶۳۶..... شىكردنەوہى ھەندىك لە وشەكان.....
 ۶۳۹..... ماناى گشتىي ئايەتەكان.....

- ٦٤٦..... مه سه له گرنگه كان
 ٦٥٥..... هه لوه ستهيهك له باره ي ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ هوه
 ٦٦٦..... كورته باسيك له باره ي چاوليدانهوه
 ٦٧١..... ته فسيري سووره تي (الحاقة)
 ٦٧٣..... ده ستيك
 ٦٧٣..... پيناسه ي سووره تي (الحاقة) و بابته كان ي
 ٦٧٣..... يه كه م: ناو ي ئه م سووره ته:
 ٦٧٤..... دووهم: شويني دابه زيني:
 ٦٧٥..... سييه م: ريزبه ندي ي له دابه زينداو له موصحه فدا:
 ٦٧٦..... چوارهم: ژماره ي ئايه ته كان ي:
 ٦٧٦..... پينجه م: نيووهرۆكي:
 ٦٧٧..... شه شه م: تايبه تمه ندييه كان ي:
 ٦٧٩..... كهوته م: دابه شكردي ئه م سووره ته بو چهند ده رسيك:
 ٦٨١..... ده رسي يه كه م
 ٦٨٣..... پيناسه ي ئه م ده رسه
 ٦٨٤..... ماناي ده قاو ده قي ئايه ته كان
 ٦٨٥..... شيكردنه وه ي هه نديك له وشه كان
 ٦٩٠..... ماناي گشتي ئايه ته كان
 ٦٩٤..... مه سه له گرنگه كان
 ٧١١..... ده رسي دووهم
 ٧١٣..... پيناسه ي ئه م ده رسه
 ٧١٤..... ماناي ده قاو ده قي ئايه ته كان
 ٧١٥..... شيكردنه وه ي هه نديك له وشه كان
 ٧٢٠..... ماناي گشتي ئايه ته كان
 ٧٢٨..... مه سه له گرنگه كان
 كورته باسيك: كهوت سه رنج له باره ي خوژگه خواست و په شيمني و سزاي سه ختي
 ٧٤٦..... بيو روايان له دوزه خ دا

۷۵۹..... دەرسى سىيەم
 ۷۶۱..... پېناسەي ئەم دەرسە
 ۷۶۲..... ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان
 ۷۶۲..... شيكرندنەوہى ھەندىك لہ وشەكان
 ۷۶۴..... ماناي گشتىي ئايەتەكان
 ۷۶۸..... مەسەلە گرنگەكان
 ۷۷۰..... كورۋە سەرنجىك لەسەر بىنراو و نەبىنراو

